श्री ज्ञानेश्वर

श्री

प्रा तः का ल.

पुस्तक १८] संवत १९७६ कार्तिक कृष्ण० १४ [अंक १

॥ ॐ श्रीँ ॥

वर्षारंभे परमात्माने विज्ञप्ति.

પદ. ૧ (શુણી શિશુની પ્રભુ આજે વાણી રે, એ લય.)

કરુણાદૃષ્ટિ પ્રભુ ! આજે કરજો રે, દુઃખમાત્ર પ્રજાનાં હરજો રે;
વ્યવહારને પરમાર્થ ઉભયથી, ભ્રષ્ટ થયા છે, ઉદ્ધરજો રે;—
પૂર્વે યશધ્વજ ફરકતો, જેનો ત્રિભુવનમાંહ્ય,
આજ તે આર્ય પ્રજાતણો, હિસાબ નથી પ્રભુ ! કયાંહ્ય,
દીન આ સ્થિતિ જોઈ નાથ ! દદરજો રે, ઈપ્સિત વરને દયાનિધિ વરજો રે;—
તેત્રીશ કરોડ પ્રજા પ્રભુ ! કોટસમ આજ ગણાય;
જેને ફાવે તે શિરે; નિર્ભય મુકતા પાય,
હવે દાઝ હૈયે આપ ધરજો રે, ધરી વત્સલતા ન વિસરજો રે;—
વાસ્તવ ઉન્નતિનું નથી, રહ્યું પ્રજાને જ્ઞાન;
પ્રમાદ પણ અતિશય વધ્યો, વળી વાધ્યું અજ્ઞાન,
હૃદયે આર્ય પ્રજાના ઠરજો રે, અંધકાર સકલ સંહરજો રે;—
બોધ નથી કોની પ્રભુ !, નથી કોની વળી સહાય;
ક્રમથી આર્ય પ્રજા જુઓ, નીચે નીચે જાય,
મૃત્યુરોગના પાશથી તરજો રે, અંતર સઉનાં અંગપથી ભરજો રે;—
એક આશરો આપનો, છે નરહરિ માબાપ,
શરણે આવ્યા આપને, થજો એવી હવે આપ,
પ્રતિજ્ઞા પ્રભુ ! આપની સ્મરજો રે, પ્રગતિપ્રતિ દેશ આ સરજો રે;—

अथ पक्षपातरहित अनुभवप्रकाश.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૫૨ થી)

હે શિષ્ય ! મસ્તકઉપર ચંદન લગાવવાથી શીતલતા થાય છે, તથા પગને અગ્નિનો સ્પર્શ થવાથી અથવા પગમાં કાંટો વાગવાથી દાહ થાય છે; તે મસ્તકની શીતલતા તથા પગમા દાહ બન્નેને એક જ કાલે જે બુદ્ધિઉપહિત ચૈતન્યવડે જાણી શકાય છે, તે જ નિરાકાર, સચ્ચિદાનંદ, પૂર્વોક્ત શીતલાદિક પદાર્થોના ભાવાભાવને જાણનાર, પ્રત્યક્ આત્મા તમારૂં સ્વરૂપ છે હે શિષ્ય ! જો એમ કહો કે સર્વ પદાર્થોને બુદ્ધિ જાણે છે, તો તેમ નથી કારણ કે જે બુદ્ધિને પ્રકાશે છે તે જ સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશે છે, પરંતુ બુદ્ધિઆદિ કોઇને પણ પ્રકાશી શકતાં નથી જેમ બારીવાળા મકાનમાં અથવા તો છિદ્રોવાળા ઘટમા, અંધારી રાત્રિએ દીવો મૂકેલો હોય તથા બારીના અથવ છિદ્રોના અગ્રભાગમાં સ્વાભાવિક રીતે અનેક પ્રકારના લીલા પીળા રંગવાળા પદાર્થ મૂકેલા હોય તો એમાં તમારે વિચાર કરવો જોઇએ કે તે બારીમાં અથવા છિદ્રમાં મૂકેલા લીલાપીળા પદાર્થો શાવડે પ્રકાશે છે બારીઓવડે પણ તે બારીના અગ્રભાગમા મૂકેલા પદાર્થોનો પ્રકાશ થતો નથી તેમ જ મકાનની દીવાલોવડે પણ તે અગ્રમાં મૂકેલા પદાર્થો તેમ જ મકાનની અંદર રહેલા પદાર્થો પ્રકાશતા નથી તેની જ રીતે મકાનની અંદરના પલંગ, વાસણ, વગેરે અનેક પદાર્થો હોય છે તેનાવડે પણ બારીઓના અગ્રભાગના પદાર્થો કે મકાન પ્રકાશતા નથી, તથા તેનના- આધારરૂપ જે મૃત્તિકારૂપ કાચનું પ્યાલું હોય છે તેનાવડે પણ કોઇ પદાર્થ પ્રકાશતા નથી તથા ભરેલા તેલવડે પણ પોતાના આધારરૂપ કાચનું પ્યાલુ તથા કોઇ પદાર્થ પ્રકાશતા નથી પરંપરાએ રૂની વાટ પણ પોતાને અને સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ પોતાના આધારરૂપ તેલ, પ્યાલા, તથા મકાન વગેરે પદાર્થો, મકાનની દીવાલો તથા બારીઓના અગ્રભાગમા મૂકેલા પદાર્થો તથા મકાનની અંદરના પલંગ વગેરે પદાર્થો કોઇ પણ રીતે પ્રકાશતા નથી. તેમ જ બારીઓના અગ્રભાગમાં મૂકેલા લીલાપીળા પદાર્થોય પણ કોઇપણ પદાર્થ પ્રકાશતા નથી, પરંતુ શેષ રહેલી ચંપાની કલિકાસમી અગ્નિરૂપ મહાન્ જ્યોતિ છે તે જ, બારીઓના અગ્રમાં મૂકેલા લીલાપીળા રંગવાળા પદાર્થોને, બારીઓને, દીવાલોને, મકાનને, મકાનની અંદરના પલંગાદિ પદાર્થોને કાચના પ્યાલાને, તેલને તથા પૂર્વોક્ત બત્તીને, અને બત્તી ઉપર આરૂઢ રહી પ્રકાશે છે. પૂર્વોક્ત રીતે અન્ય કોઇ પદાર્થ પ્રકાશ કરતો નથી દીપકની શિખાને અન્ય શિખા પણ પ્રકાશતી નથી એ દૃષ્ટાંત અપરોક્ષ, સર્વના અનુભવસિદ્ધ છે તે જ પ્રમાણે પંચભૂતનું કાર્ય આ દેહમંદિર છે, શ્રોત્રાદિ ઇંદ્રિયો બારીઓ જેવી છે, શબ્દસ્પર્શાદિક શ્રોત્રાદિ ઇંદ્રિયોના વિષય

બારીના અગ્રભાગમાં મૂકેલા પદાર્થોના જેવા છે, ત્વચા દીવાલરૂપ છે, માંસ છે તે ચૂનાના ગારાજેવું છે, પૃષ્ઠમાં રહેલું દીર્ઘ અસ્થિ છે તે મોભ જેવું છે, નાનાં નાનાં હાડકાં છે તે વળીઓ જેવાં કાષ્ઠરૂપ છે; પચ્ચીશ પ્રકૃતિઓ મંદિરમાં મૂકેલા પલંગ, વાસણ વગેરેના સમાન છે; ૧ પ્રાણ ૨ શ્રદ્ધા ૩ સૂક્ષ્મ આકાશ ૪ વાયુ ૫ જ્યોતિ ૬ અપ ૭ પૃથ્વી ૮ ઇંદ્રિય ૯ મન ૧૦ અન્ન ૧૧ વીર્ય ૧૨ તપ ૧૩ મંત્ર ૧૪ કર્મ ૧૫ લોકલોકના વિષય એ સોળ કળાઓ છે; અથવા પંચ જ્ઞાનેંદ્રિય, પંચકર્મેંદ્રિય, પંચ પ્રાણ અને એક અંતઃકરણ ગણતાં જે સોળ થાય છે તે ષોડશકલાપ્રધાન સૂક્ષ્મ શરીર કાચજેવું છે. એમ સોળ તત્ત્વો છે. અંતઃકરણમાં મનબુદ્ધિ બે ગણવાથી સત્તર થાય છે અને ચાર ગણવાથી ઓગણીસ થાય છે. તેની મધ્યમાં પ્રાણ છે તે રુધિરતુલ્ય છે. કારણ કે જેમ શરીરમાં રુધિર વ્યાપક છે, તેમ પ્રાણ પણ શરીરમાં વ્યાપક છે. અંતઃકરણ તેલની જગાએ છે બુદ્ધિ બત્તીતુલ્ય છે. મંદિરમાં આકાશતુલ્ય અજ્ઞાન છે. જેમ બત્તીઆરૂઢ અગ્નિ જ બત્તીસહિત સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશે છે તે જ પ્રમાણે બુદ્ધિપર આરૂઢ પ્રત્યક્ ચૈતન્યઆત્મા જ બુદ્ધિ સહિત દેહઆદિ અજ્ઞાનપર્યંત સર્વ જડ અનાત્મ પદાર્થોને પ્રકાશે છે. તેથી કરીને બુદ્ધિઆદિ સર્વ પદાર્થોને જાણવાવાળા સાક્ષી આત્માને તમે તમારું સ્વરૂપ જાણો. હે શિષ્ય ! સુખ દુઃખ, હર્ષશોક, તથા ધર્માધર્મનો જે જ્ઞાતા છે, જેનાવડે ગ્રહણ અને ત્યાગ બંને સિદ્ધ થાય છે, તથા સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ કારણ શરીર તથા તે ત્રણે શરીરોના ધર્મોનો જેનાવડે પ્રકાશ થાય છે અને જેને કોઈપણ દૃશ્ય પદાર્થ પ્રકાશી શકતો નથી તે પ્રત્યક્ ચૈતન્ય, સ્વયંજ્યોતિ તમારું સ્વરૂપ છે. તાત્પર્ય કે બુદ્ધિ, આકાશ, કાલ, દિશા, અતિસૂક્ષ્મ અજ્ઞાન આદિ સર્વ અનાત્મા પદાર્થોને, તથા પૃથ્વી, અપ, તેજ વાયુ અને તેના કાર્યરૂપ દેહ, પર્વતાદિક અતિ સ્થૂલ પદાર્થોને, આત્મા સમાનપણે પ્રકાશે છે. જેમ આપણા લોકોની દૃષ્ટિથી પરમાણુ અતીંદ્રિય છે, અને દેહ, પર્વતાદિક અતિ સ્થૂલ છે, પરંતુ સૂર્યની દૃષ્ટિથી પરમાણુ સૂક્ષ્મ નથી અને દેહ પર્વતાદિક સ્થૂલ નથી, કારણ કે સૂર્ય પરમાણુ આદિ પદાર્થોને તેમ જ પર્વતાદિક પદાર્થોને સમાનપણે પ્રકાશે છે. તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી આદિક કાર્યોની અપેક્ષાએ પૃથ્વી આદિ કાર્યોનાં કારણરૂપ અજ્ઞાન અનાદિ, અતુચ્છ તથા સૂક્ષ્મ છે પણ ચૈતન્યની અપેક્ષાએ તેમ નથી. તું અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય, સમાન, ચૈતન્ય, સ્વમહિમામાં સ્થિત રહીને, પણ અંતઃકરણરૂપ અવિદ્યામાં, માયાદિક ઉપાધિના યોગથી જીવત્વભાવ, ઈશ્વરત્વભાવ, બ્રહ્મભાવ, સર્વ દૃશ્યના સાક્ષીભાવ તથા સચ્ચિદાનંદાદિક વિશેષરૂપ અંતઃકરણમાં તથા માયામાં તારું સ્ફુરણ થાય છે, પરંતુ સમાન વિશેષ ભાવમાં ચૈતન્ય તો સમસ્વરૂપ રહે છે. ઉપાધિવડે જ સમાન વિશેષ ભાવ છે, વાસ્તવ નથી. જેમ કે રૂપમાત્ર સમાન અગ્નિ, સર્વ ઘટપટાદિક પદાર્થોમાં, સૂર્યકાંત મણિમાં તથા સૂર્યમાં સમ છે, પરંતુ સૂર્ય અને સૂર્યકાંતમણિના સંયોગરૂપ ઉપાધિથી સમાન અગ્નિ જ દાહકતા, ઉષ્ણતા, પ્રકાશકતા વગેરે વિશેષ અગ્નિભાવને પ્રાપ્ત થાય છે, નહિ તો અગ્નિ પોતે પોતાના સ્વરૂપથી સમાન વિશેષભાવમાં સમ છે. તાત્પર્ય એ જ કે જે બુદ્ધિઆદિ સર્વ અનાત્મ દૃશ્ય પદાર્થોની મર્યાદા અર્થાત્ પરિમાણ કરનાર છે અને જેની મર્યાદા અથવા પરિમાણ બુદ્ધિઆદિક અનાત્મ પદાર્થોથી થઇ શકતું નથી, તે જ તમારું સ્વરૂપ છે. કારણ કે દૃશ્યથી જ દૃશ્યની મર્યાદા કાઢી શકાય છે. દૃશ્યથી દૃષ્ટાની મર્યાદા થઈ શકતી નથી. જેમ ચક્ષુ

જાપાન.

એક બંધુ જાપાનમા આઠ વર્ષ રહીને અહીં આવ્યા હતા, જેમની સાથે અમારે કેટલીક વાતચિત જાપાનસબંધમા થઇ હતી, જે ઉપયોગી જણાવાથી સ્વરૂપમા પ્રાત કાલના ગ્રાહકોના વાંચનઅર્થે આજે અત્ર પ્રસિદ્ધ કરેનામા આવે છે

જાપાનના લોકોને સ્વચ્છતા અધિક પ્રિય છે એક ગામડામા જાઓ અને જુઓ તો પણ જણાશે કે પ્રત્યેક ઘરમા અત્યત સ્વચ્છતા હોય છે ફુલનો તેમને ઘણો જ શોખ છે, અને તેથી પ્રત્યેક ઘરને નાનો મોટો સુદર બાગ હોય છે

ખાવામા તે મોટે ભાગે ભાત વાપરે છે ઘી દુધ તે ખાતા નથી માસાહારનો તેમને બાધ નથી આ સબધમા તેમને અમે પૂછ્યુ કે પૂર્વથી જ આ પ્રજા માસાહારી છે? અને ત્યાં ઘણા બુદ્ધધર્મને માને છે તો પછી તે માસાહાર કેવી રીતે કરી શકે છે? તો તેમણે કહ્યુ કે તેમને બીજો આહાર નહિ મળી શકતો હોય તેથી તેમણે માસાહારની છુટ લીધી હશે એમ જણાય છે ત્યા બુદ્ધધર્મને પાળનાર પણ માસાહાર કરે છે ખાવામા તે બહુ જ સાદા છે ભાત એક વખત રાધી મૂકીને બે ત્રણ દિવસસુધી તે ખાય છે, હવે જેમ જેમ આ દેશની પ્રજા બીજા દેશોસાથે સબધમાં આવતી જાય છે અને જેમ જેમ તે બીજા દેશોમા જાય છે તેમ તેમ તે ખાવાપીવાના સબધમા સ્વતત્ર થતી જાય છે ગમે તે ખાવામા અડચણ નથી એમ તે માને છે હવે મોટાં શહેરોમા અગ્રેજી પદ્ધતિની હોટલો નીકળતી જાય છે, જેમા બપોરના ચાહાપીવાને લોકો જાય છે મોટે ભાગે સવારસા જ તે ઘેર જ રાધીને ખાય છે

આરોગ્યના સબધમાં તેમને પુછતાં તેમણે કહ્યુ કે પ્રત્યેક બાળક અને સ્ત્રીના મુખ ઉપર લાલી જોવામા આવે છે અને તેમનાં મુખ ભરેલાં હોય છે, અર્થાત્ તેમનુ આરોગ્ય આપણા કરતાં સારૂ હોય છે

તે દેશ પણ નૈસર્ગિક શોભાવાળો છે ઠેકાણે ઠેકાણે ડુગરા અને દરીઓ જોવામા આવે છે ડુગરા ઉપર અને તળેટીમાં લોકો રહે છે અને ત્યાં હિસક પશુઓનો ભય હોતો નથી બાળકોને લઇને તે આ ડુગરા ઉપર જાય છે અને ત્યાં આનદથી રમે છે

ત્યાં ત્રેણ ધર્મ લોકો માને છે બાપ ખ્રીસ્તી હોય, મા બુદ્ધ ધર્મ પાળતી હોય અને છોકરો વળી જાપાનનો બીજો જ ધર્મ પાળતો હોય છે, પણ તેમને કઇ અડચણ આવતી નથી વળી તેમની ઇચ્છા થાય તો તે પોતાનો ધર્મ બદલી પણ નાખે છે

કયો રાષ્ટ્રીય ધર્મ પાળવો તે સબધમાં રાજાએ કેટલાક વિદ્વાન જાપાનીઓને યૂરોપ ખ્રીસ્તી ધર્મનુ અવલોકન કરવાને મોકલ્યા હતા તેમણે ત્યાં જઇને તે ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો તથા તે ધર્મનુ અવલોકન કર્યુ અને ખ્રીસ્તીધર્મને પાળનાર અગ્રેજો તેને કેટલા અશમાં પાળે છે, એ વગેરે બાબતોને જાતે જોઇ પછી તે જાપાન ગયા અને જાહેર કર્યુ કે ખ્રીસ્તી ધર્મને અગ્રેજો પોતે પણ પાળતા નથી તે માત્ર નામના જ ખ્રીસ્તીઓ છે એટલુ જ આ ઉપરથી રાજાએ જાપાનનો બીજો ધર્મ રાજધર્મ તરીકે સ્વીકાર્યો.

જો કે આ લોકો ધર્મ પાળે છે, ખરાં પણ તેમનો પહેલો ધર્મ પોતાનો દેશ છે. ધર્મ બીજે નંબરે આવે છે. પ્રત્યેક જાપાનીને પોતાના દેશનું ઘણું અભિમાન હોય છે, અને પોતાના દેશને જગતમાં ઉંચો કરવાને માટે તે આપવો પડે તેટલો ભોગ આપવાને તૈયાર હોય છે. આ કારણથી જ તે પ્રજા આજે દુનિયામાં એક પ્રજા (nation) તરીકે ગણાય છે, જ્યારે આપણી હીંદુપ્રજાની ત્રીશ કરોડજેટલી મોટી સંખ્યા છતાં તેનો કોઇ હિસાબ ગણાતું નથી ! આનું કારણ આપણામાં સ્વદેશાભિમાન નથી, એ જ છે, ત્યાંનાં બાળકોને નાનપણથી જ સ્વદેશાભિમાની થતાં શીખવવામાં આવે છે, તથા જાપાનીઓ કદીપણ પોતાના દેશવિરુદ્ધ કાર્ય કરતા નથી; જ્યારે આપણા દેશમાં આપણા જ દેશના લોકો ધમધોકાર રાત્રિદિવસ કામ કરી રહ્યા છે. જ્યાંસુધી આપણે કુહાડાના હાથા બનતા બંધ નહિ થઇએ ત્યાંસુધી આપણા દેશની ઉન્નતિની આશા નિરર્થક સમજવી; એટલું જ નહિ, પણ હજી પણ અધિક નિર્પાતની આશા રાખવી. પોતાના દેશવિરુદ્ધ પોતાના થોડાસરખા સ્વાર્થને માટે કામ કરનાર હીંદુઓ આ દેશમાં લાખો મળી આવે તેમ છે. જ્યાંસુધી આવા મનુષ્યો આ દેશમાં વસે છે ત્યાંસુધી દેશની ઉન્નતિની વાતો અને આશા નિષ્ફળ છે.

જાપાન, જર્મની, યૂરોપ, અમેરિકા વગેરે દેશોમાં પ્રજા પોતાનો એકલાનો જ લાભ જોતી નથી, પણ સાથે સાથે પોતાના દેશનો લાભ પણ જુએ છે, અને એટલે સુધી કે પોતાનો સ્વાર્થ સધાતો હોય પણ દેશનો લાભ ન સધાતો હોય તો સ્વાર્થને તે તિલાંજલિ આપે છે અને પોતે તેટલું નુકસાન સહન કરી લે છે; જ્યારે આપણા દેશમાં તેથી ઉલટું જ થાય છે. આપણે અહીં માત્ર પોતાનો જ લાભ જોવામાં આવે છે. દેશનો કોઇને વિચાર નથી, અને કદાચ હોય તો પણ તેનો કંઇ અર્થ નથી. કારણ કે આ દેશમાં દેશના હિતને માટે સ્વાર્થભોગ આપવાને કોઇ તત્પર નથી. પોતાનો અલ્પ સ્વાર્થ સધાતો હોય પણ આ દેશને ભારે હાનિ થતી હોય તો તેમ કરવાને આપણે તત્પર રહીએ છીએ અને તેના પરિણામે જ આપણી દુર્દશા થએલી છે અને હજી વધારે દુર્દશા થવાનો સંભવ છે. શું બીજી પ્રજાઓમાં રાગદ્વેષ ઇર્ષા અસૂયા વગેરે નથી, અને શું તે એક બીજાને આત્મભાવે જ જોનારી છે ? નહિ જ; પણ તે દેશને આગળ રાખીને સર્વ પ્રવૃતિ કરે છે. દેશને માટે તે પોતાના ગમે તેટલા સ્વાર્થ વા હિતનો ભોગ આપે છે.

આપણે આ પાંચવર્ષની મોટી લડાઇમાં જોયું છે કે લડાઇમાં ઉતરેલી પ્રજામાંથી કોઇ પણ મનુષ્ય પોતાના દેશવિરુદ્ધ કાર્ય કરનાર જણાયું નથી, એટલું જ નહિ પણ પોતાથી બનતો સ્વાર્થભોગ આપવાને અથવા તો પ્રાણાંતપર્યંત ભોગ આપવાને તે તત્પર હતા. આપણને આપણા બંધુઓનો અને આપણા દેશનો વિચાર જ ક્યાં છે ? આપણને તો એ જ આપણો સ્વાર્થ સધાય એ જ જોઇએ છીએ. અને આ કારણને લીધે જ આપણે ઉત્તરોત્તર દીન અને દુર્બળ થતા આવ્યા છીએ અને હજી આપણે કઇ સ્થિતિમાં જઇને ઠરીશું તેનો નિશ્ચય નથી.

કઈ સ્ત્રી સંન્યાસી થવાની રજા આપી શકે અને પોતાના સર્વ સુખનો નાશ કરે ? તેથી તેમની ધર્મપત્ની કે જેમનું નામ રુક્મિણી હતું, તેમણે તેમને સંન્યાસી થવાની અનુજ્ઞા આપી નહિ અને તેમાં તેમણે ખોટું કર્યું છે એમ અ.પણે કદી કહીશું નહિ.

પરંતુ વિઠ્ઠલપંથનો વિચાર પોતાનાં પત્નિ રજા આપે કે ન આપે તોપણ સંન્યાસી થવાનો વિચાર દૃઢ થઇ ગયો હતો. ગમે તેમ થાય તોપણ સંન્યાસી થવું એ વિચાર ઉપર તે આવ્યા હતા. લગ્ન થયાપછી તેમનાં માતાપિતા સ્વર્ગસ્થ થયાં હતાં ત્યાર પછી તે પોતાના સસરાની ઈચ્છાથી આલંદી કરીને પુનાથી આઠ દશેક ગાઉઉપર ગામ છે ત્યાં રહેતા હતા.

એક દિવસે વિઠ્ઠલપંથ પોતાનાં ધર્મપત્નિને ત્યજીને કાશી ચાલી ગયા; ત્યાં જઇને તે ત્યાંના તે વખતે પ્રસિદ્ધ સંન્યાસી રામાનંદને મળ્યા, અને પોતાને સંન્યાસ આપવાની વિનંતિ કરી. રામાનંદે તેમને પૂછ્યું કે તમે તમારાં પત્નિની રજા લેઈને આવ્યા છો ? તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે મારે પત્નિ એ નથી અને પ્રજા પણ નથી. આ ઉપરથી રામાનંદ સ્વામીએ તેમને સંન્યાસીની દીક્ષા આપી અને તે સંન્યાસને ગ્રહણ કરીને તેમની પાસે રહીને અભ્યાસ કરવા લાગ્યા.

પરંતુ વિઠ્ઠલપંથના જીવનમાં હજી ઘણા ફેરફાર થવાના હતા જેથી આટલેથી જ તેનો અંત ન આવ્યો; ક્રમે ક્રમે રામાનંદનો વિઠ્ઠલપંથ ઉપર ઘણો પ્રેમ વધ્યો અને તેમને તે બીજા સર્વ શિષ્યોકરતાં અધિક પ્રીતિપાત્ર ગણવા લાગ્યા.

એક દિવસે રામાનંદ સ્વામી પોતાના આશ્રમની સર્વ વ્યવસ્થા વિઠ્ઠલપંથ કે જેમનું સંન્યાસીતરીકેનું નામ ચૈતન્યાશ્રમ રાખવામાં આવેલું હતું તેમને સોંપીને રામેશ્વરની યાત્રા કરવાને દક્ષિણમાં ચાલી નીકળ્યા; આ રામાનંદસ્વામી પૂર્વાવસ્થામાં દક્ષણી બ્રાહ્મણ હતા. તે પ્રત્યેક તીર્થના સ્થળે જતા; રસ્તામાં મુકામ કરતા અને ત્યાંથી આગળ જતા. ચાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં આલંદી ગામ આવ્યું. તે વખતે આ સ્થાન વિદ્યાનું એક ક્ષેત્ર ગણાતું હતું. તેમણે તે ગામમાં જઇને ગામબહાર નિયમપ્રમાણે શિવાલયમાં મુકામ કર્યો. ગામમાં કોઈ મહાત્મા, સંન્યાસી કે સાધુપુરુષ આવતાં લોકો સ્વાભાવિક રીતે તેમનાં દર્શન કરવાને જાય છે, એવો રિવાજ હોય છે. તે પ્રમાણે આ રામાનંદ સ્વામીના દર્શન કરવાને લોકો જવા લાગ્યા; તેમાં રુક્મિણી પણ ગયાં હતાં. તેમના મુખ ઉપર ચિંતાની છાયા સુસ્પષ્ટપણે પ્રતીત થતી હતી અને તેમની વય મોટી ન છતાં તે વૃદ્ધજેવાં જણાતાં હતાં. તે સ્વામીને પગે લાગ્યાં, અને તેમને જોઇને સ્વભાવિકપણે જ તેમના મુખમાંથી પુત્રવતી ભવ; એવો આશીર્વાદ નીકળી ગયો. આ આશીર્વાદ સાંભળીને આ બાઇને મંદ હાસ્ય થયું, અને તે સ્વામીશ્રીના જોવામાં આવ્યું. સ્વામીએ તેમને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેમણે દીનતાથી કહ્યું કે તેમના પતિ તેમની અનુજ્ઞાવિના તથા તેમને પ્રજા થયા વિના કાશી જતા રહ્યા છે. આ શબ્દો સાંભળીને રામાનંદને ઘણું આશ્ચર્ય થયું તથા તેમના પતિ કોણ હશે તે જાણવાની જીજ્ઞાસા થઈ. તેમણે તે સંબંધમાં અધિક તપાસ કરી તો તેમની ખાત્રી થઈ કે તેમના પતિ તે બીજા કોઈ નહિ પણ પોતાના પ્રિય શિષ્ય ચૈતન્યાશ્રમ (વિઠ્ઠલપંથ) હતા. હવે શું કરવું એ પ્રશ્ન થયો; તેમણે તરત જ આગળ જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો અને રુક્મિણી તથા તેમનાં સગાંને લેઇને તે પાછા કાશી આવ્યા.

પોતાના ગુરુને કાશી પાછા આવેલા જોઈને વિઠ્ઠલપંથને સામાન્ય આશ્ચર્ય ન થયું. તેમણે ટુંક વખતમાં પાછા ફરવાનું કારણ પૂછ્યું, તો તેમણે સાત્વિક ક્રોધ કરતાં કહ્યું, કે હું આલંદી ગયો હતો, અને ત્યાંથી તમારી સ્ત્રીને લેઈને પાછો આવ્યો છું. તમારે હવે શું કહેવું છે તે કહો ? વિઠ્ઠલપંથ આ સમાચાર સાંભળીને બહુ જ અપ્રસન્ન થયા અને તેમનું મોઢું ઉતરી ગયું. તે તરત જ પોતાના ગુરુને પગે પડ્યા અને ક્ષમા માગવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું કે ક્ષમાનો એક જ માર્ગ છે કે તમે તમારી આ ધર્મપત્નિસાથે આલંદી પાછા જાઓ અને ગૃહસ્થાશ્રમ માંડો.

આ ગુરુની આજ્ઞા માનવી કે નહિ તે પ્રશ્ન થયો; પણ પોતાના ગુરુની આજ્ઞા માન્યા વિના તેમને છુટકો ન હતો. જેથી તેમણે તે આજ્ઞા માથે ચડાવી અને પોતાનાં ધર્મપત્નિને સાથે લેઈને પોતાનાં વીશ વર્ષ દુઃખ અને કષ્ટમાં ગાળવાને તે પાછા આલંદી આવ્યા.

આલંદી ગયા પછી વિઠ્ઠલપંથની શી સ્થિતિ થશે તે સંબંધમાં રામાનંદ સ્વામીએ વિચાર કર્યો હોત તો તે તેમને તેવી આજ્ઞા ન જ કરત. આલંદી ગયા પછી તેમની શી સ્થિતિ હતી તેની કદી તેમણે તપાસ કરી હતી કે ? કદી પણ નહિ. તેમણે પોતાને જૂઠું બોલી ઠગ્યા હતા જેથી તેમણે જે સંન્યાસીની દીક્ષા આપી હતી તે નકામી હતી એમ તે માનતા હતા. ભલે તેમને તેમણે સંન્યાસીની દીક્ષા આપી હતી પણ તે હજી ગૃહસ્થ જ હતા.

રુક્મિણિ જાણતાં હતાં કે પોતાના પતિને સંન્યાસી થવાની આતુર ઇચ્છા છે, તે છતાં પણ તે તેમને તે પ્રમાણે કરવાની અનુજ્ઞા આપી શક્યાં નહિ. પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિને તે શી રીતે રજા આપી શકે ? વળી તેમને પ્રજા પણ ન હતી જેથી પણ તે પોતાના પતિની ઇચ્છાને વશ થઈ શક્યાં નહિ.

અત્યંત નિરાશ થઈને વિઠ્ઠલપંથ પાછા ઘર તરફ વળ્યા. આલંદીમાં આવ્યા પછી તેમના જ્ઞાતિજનોએ તેમનો બહિષ્કાર કર્યો. વળી તેમના મિત્રોએ પણ તેમને સજી દીધા. તેમના પક્ષમાં કોઈ પણ રહ્યું નહિ, અને દરિદ્રતાની તીવ્ર વેદના તેમને અનુભવમાં આવવા લાગી. ગોત્ર ઈશ્વર એ જ તેમનો એક આશ્રય હતો, બાકી આ જગતમાં કોઈ પણ તેમને સહાય કરે તેમ ન હતું. તેમના ઉપર સર્વે ત્રાસ વર્તાવવા લાગ્યા. તોપણ તે તો અંતરથી સર્વનું ભલું જ ઇચ્છતા હતા. જ્ઞાતિજનો તેમનું હાસ્ય પણ કરતા હતા. તોપણ આ સર્વ કષ્ટ તે શાંતિ અને ધૈર્યથી સહન કરતા હતા. તેમનું જીવન એક સાચા સાધુપુરુષ જેવું હતું, જે સાધુપુરુષના જીવનનું વર્ણન તેમના પુત્રે નીચેપ્રમાણે કર્યું છે.

" તે ધીમેથી પૃથ્વી ઉપર મૂકીને ચાલે છે, કે રખેને એક કીડી પણ પગ તળે જોરથી ચગદાઈ જાય. બીલાડી પોતાના બચ્ચાને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લઈ જાય છે ત્યારે તે તેને મોંમાં ઘાલીને લઈ જાય છે, અને તેને જરા પણ ઇજા થવા દેતી નથી. તે પ્રમાણે સાધુપુરુષ જે જે કંઈ કાર્ય કરે છે તેમાં બીજાને જરા પણ કષ્ટ, ઉપાધિ કે હાનિ થતી નથી. તે જાતે અનેક કષ્ટ વહોરી લે છે. પણ અન્યને તે જરાસરખું પણ કષ્ટ થવા દેતા નથી. તેમનું વદન નિત્ય હસતું હોય છે અને તેમનાં નેત્ર તથા વાણીમાં શુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થ સ્નેહરૂપી અમૃત ભરેલું હોય છે. તેમની વાણી મૃદુ અને સ્નેહથી ભરેલી હોય છે. તે નિરંતર પ્રશાંત રહે છે. તે મનુષ્ય કે પશુ ઉપર કદી પણ પોતાનો હાથ ઉગામતા નથી અને જ્યાં ઉગામે છે તો તેમના રક્ષણાર્થે જ તે ઉગામે છે. "

જ્ઞાનેશ્વર કાશીથી અલંદી સન ૧૨૬૧ માં આવ્યા હતા. સને ૧૨૭૩ માં તેમને એક પુત્ર થયો, જેનું નામ નિવૃત્તિનાથ પાડવામાં આવ્યું હતું. બે વર્ષ પછી તેમને બીજો પુત્ર થયો અને તેનું નામ જ્ઞાનદેવ પાડવામાં આવ્યું. ત્યાર પછીથી તેમને બીજાં બે બાળકો થયાં, એક પુત્ર અને બીજી પુત્રી આ બેનું નામ સોપાનદેવ અને મુક્તાબાઈ રાખવામાં આવ્યાં હતાં

એક બાજુથી પ્રજાથી માતાપિતાને આનંદ થતો હતો પણ બીજી બાજુથી દરિદ્રતાને લીધે તેમને અંતરમાં પરિતાપ પણ થતો હતો, કે તે ખર્ચાતું પોષણ શી રીતે થશે. વળી જેમ મનુષ્ય ઈશ્વરપરાયણ હોય છે તેમ તેનો વ્યવહારિક વિજય ઓછો જોવામાં આવે છે; કારણ કે તેને ઈશ્વરની ભક્તિ છોડીને વ્યવહારની ખટપટ અને વ્યવહારની નટખટતામાં પડવું રુચતું નથી; છતાં તે કદાચ તેમાં પડે છે તો તેનું અંતઃકરણ નિત્ય ડંશ દીધા કરે છે અને તેથી તે આવી બાબતેથી દૂર જ રહે છે. તેવીજ સ્થિતિ વિઠ્ઠલપંથની હતી. દુઃખ એ તેમનો નિત્યનો અતિથિ હતો. તેમના મિત્રો, સગાંવહાલાં, અને જ્ઞાતિજનોએ તેમને ત્યજી દીધા હતા, જેથી તે બિચારા એકલા પડી ગયા હતા અને તેમનો કોઈ પણ બેલી ન હતું. પોતાના કરતાં પોતાનાં બાળકોની તેમને વિશેષ ચિંતા થતી હતી, કે તેમની શી સ્થિતિ થશે? બાળકોની પણ દુર્દશા જ હતી. જન્મથી જ દારિદ્રતાનાં કષ્ટ ભોગવવાં એ તેમને માટે ઓછું કષ્ટજનક ન હતું. તોપણ બાળકોનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે તે આનંદથી ગમે તે સ્થિતિમાં નિર્વાહ કરી લે છે. આ પ્રકારની ચિંતા મોટાં મનુષ્યોને જ હોય છે; બાકી બાળકોને તો સુકો રોટલો મળે, કે ફાટ્યાં તુટ્યાં લુગડાં મળે તો પણ તેમને તેની કંઈ સ્પૃહા કે ચિંતા હોતી નથી; પરંતુ તેમનામાં સારાં ખોટાંનો વિચાર મોટાં મનુષ્યો જ દાખલ કરે છે. અને એક વખત તેવો વિચાર તેમનામાં પ્રવેશે છે એટલે તે પણ પછી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં સુખ દુઃખ માનતાં થાય છે.

આ લોકોને સંગતિમાત્ર તેમનાં માતાપિતાની જ હતી. આ લોકો નિયમિત શાળામાં પણ જઈ શકતાં નહિ. જે કંઈ શિક્ષણ તેમને મળતું તે તેમના માતાપિતાના સહવાસમાં રહેવાથી જ મળતું હતું. તે ઉભય ભક્તિમાન હોવાથી બાળકોને બાળપણથી જ ભક્તિના સંસ્કારનો લાભ મળ્યો હતો. ધર્મના સંસ્કાર આ બાળકોમાં ગળથુથીમાંથી જ પડયા હતા અને તે જેમ જેમ મોટાં થતાં ગયાં તેમ તેમ વૃદ્ધિને પામ્યા હતા.

પોતાનાં માતાપિતા ઉપર જ્ઞાતિજનો વગેરેના જે જુલમ થતા હતા તે સર્વને તે આનંદથી સહન કરતાં હતાં. આ સર્વમાં રુક્મિણીની વિલક્ષણ સ્થિતિ હતી, પરંતુ તે પણ બીચારાં પ્રસન્નતાથી જે કુલ્યો આવે તે શાન્તિથી સહન કરતાં હતાં. આખું કુટુંબ દરિદ્રતાનાં તીવ્ર દુઃખોને સહન કરતું હતું. તેમાં પણ માતાપિતાને બાળકોનું દુઃખ જોવું પડે છે એ અસહ્ય હોય છે. જેમને આ સ્થિતિનો અનુભવ થયો હોય છે તે જ તેનું સ્વરૂપ કંઈક સમજી શકે છે, કે તેમને તેનો કંઈક વિચાર આવી શકે છે. જ્ઞાનેશ્વર વગેરેએ લખેલા વૃત્તાંતમાં તેમની પૂર્વાવસ્થાનું વર્ણન સ્થળે સ્થળે જોવામાં આવે છે.

(અપૂર્ણ.)

શ્રી વર્ણોપચારવિદ્યા.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૪૦ થી.)

વર્ણોપચારવિદ્યામાં મુખ્ય વપરાતા બે રંગ લાલ અને નીલ (blue) છે. લાંબા વખતના અને ગુંચવાડાભરેલા વ્યાધિમાં આ બે રંગનાં રૂપાંતર કેવી રીતે વાપરવામાં આવે છે તે આગળ જણાવવામાં આવશે.

જ્યાં શરીરમાં જીવનશક્તિની ન્યૂનતા થએલી જણાય, જ્યાં કૃષ્ણતા જણાય, જ્યાં હાથ અને આકૃતિ (ચહેરો) ઠંડી ઋતુમાં ફીકાં પડી ગએલાં જણાય, જ્યાં પોષણ ઓછું જણાય, જ્યાં ઠંડા વરમ હોય, તથા લકવો અર્થાત્ અંગોનું રહી જવું જણાય ત્યાં લાલ રંગ વાપરવો હિતકર છે.

અંદરના ભાગમાંથી રુધિર વહેતું હોય, વરમ (ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઠંડા નહિ) હોય, જ્ઞાનતંતુજન્ય અવ્યવસ્થા હોય, ઠંડીનું ભાન થતું હોય, તે સર્વમાં નીલ રંગનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

લીલો રંગ લાલ અથવા નીલ રંગની સાથે વાપરી શકાય છે, અને પીળો રંગ મસ્તિષ્કને ઉત્તેજિત કરનાર છે, તથા સારક-રેચક તથા વાંતિકર (emetic) છે. લાલની સાથે મેળવવાથી તે નારંગી રંગનો થાય છે, અને ઠંડીના વ્યાધિઓમાં તે વપરાય છે. આ રંગોનાં બીજાં મિશ્રણસંબંધમાં આગળ જણાવવામાં આવશે.

મુખ્ય વપરાશમાં રંગ લાલ, ઘેરો નીલ, પીળો, નીલલોહિત (purple) અને લીલો એટલા રંગ આવે છે. આ રંગના કાચના કટકા મેળવવા જોઇએ. તે દશ આંગળ (ઈંચ) પહોળા અને બાર આંગળ લાંબા સાધારણ રીતે હોવા જોઇએ. એક એક છુટા કટકાથી પણ ચાલી શકે છે, પરંતુ તે સર્વને એક ઘર (Frame)માં જડાવ્યા હોય તો વધારે ઠીક પડે છે. પછીથી ઘરમાં જે બારીમાં થઇને સૂર્યનો પ્રકાશ આવતો હોય તે બારી આગળ તે કાચના કટકા જડેલું ઘર લટકાવવું. જે રંગની રોગીને જરૂર હોય તે રંગમાં થઇને સૂર્યનાં કિરણો આવે તેવી રીતે તે ઘર બારી ઉપર લટકાવવું. પછીથી અંદરની બાજુ ઓછામાં ઓછો પા કલાક અને વધારેમાં વધારે એક કલાક સુધી બેસવું. આ એક પ્રકારનું સૂર્ય-સ્નાન છે. જ્યારે રાતો કાચ વાપરવામાં આવે ત્યારે ઉષ્ણ ઋતુમાં માથાનું અવશ્ય કરીને રક્ષણ કરવું.

અથવા તો ઉપર જણાવેલા રંગના શીશા મેળવીને તેમાં પાણી ભરીને, તેનો પણ વિવિધ વ્યાધિ મટાડવામાં ઉપયોગ થઇ શકે છે. સૂર્યના તડકામાં આ શીશા પાણી ભરીને મૂકવામાં આવે છે. પછીથી તે પાણીનો ઉપયોગ રોગીને પીવામાં આપવામાં, અમુક ભાગ ધોવો હોય છે તો તે ભાગ ધોવામાં, કે સ્નાન કરવાના પાણીમાં નાખીને સ્નાન કરવામાં થઇ શકે છે. પાણી શુદ્ધ અને ઠંડું અંદર ભરવાનું હોય છે. જે શીશીઓ વાપરવામાં આવે તે ચોખ્ખા જે રંગ કહ્યા હોય તે રંગની જોઇએ. અર્થાત્ તેમાં બીજા રંગ કે બીજા રંગની છાંટ ભળેલી ન હોવી જોઇએ. અચ્છેર પાણી રહી શકે તેટલી શીશી ચાલી શકે છે. એથી મોટી કે નાની લેવાને પણ અડચણ નથી.

જ્યાં જોઈતા રંગની શીશીઓ ન મળી શકે ત્યાં માત્ર સફેદ—શ્વેત રંગની શીશીઓ લેવી અને ઉપર જણાવી ગયા તેવા કાચના જૂદા જૂદા રંગના કટકા લેઈને તેને તે શીશીઓની આગળ મૂકીને તેને સૂર્યના તાપમાં મૂકવી તે એવી રીતે મૂકવી કે જેથી તે કાચના કટકાઉપર પ્રકાશ પડે તેનાં કિરણો તે શીશીઓ ઉપર પડે આ પ્રમાણે પણ આ વિદ્યાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

અથવા તો એમ પણ બની શકે છે કે સફેદ શીશીઓને જુદા જુદા પારદર્શક રંગથી રંગીને તેમાં પાણી ભરીને તે પણ સૂર્યના તાપમાં મૂકી શકાય છે. મેજીકલેન્ટર્નની તખતીઓ રંગવાના કામમાં જે રંગ વપરાય છે તે રંગ લેવો જોઈએ, બીજો નહિ કારણ કે બીજા રંગમાંથી સૂર્યના કિરણો જોઈએ તેટલાં ઉત્તમ રીતે પસાર થઈ શકતાં નથી.

સાધારણ રીતે આ દવાનું પ્રમાણ દિવસમાં બેથી ત્રણ ચમચા જેટલું લેવાનું હોય છે.

સારી રીતે ગળેલું પાણી શીશીમાં ભરવાને અડચણ નથી પરંતુ સારી રીતે ગળેલું પાણી ત્રણ દિવસથી વધારે ન રહેવા દેવું કારણ કે ગળ્યાવિનાના પાણી કરતાં ગળેલા પાણીમાં જંતુઓ જલદી ઉત્પન્ન થાય છે. ઉના પાણીના સંબંધમાં પણ તેમજ થાય છે. સાધારણ પાણી બે અઠવાડીયાં સુધી ૬૦ ડીગ્રી ઉષ્ણતામાં રહી શકે છે. પરંતુ સખત સૂર્યનો તડકો એજ કલાકમાં સેક (Impregnation) કરવાને સમર્થ હોય છે જેથી પાણીને નકામું વધારે દિવસ સુધી રાખી મુકવાની જરૂર નથી.

જ્યારે આ પાણી ઓછી અસર કરનાર જણાય ત્યારે વળી તેને થોડા કલાક તડકામાં રાખી મુકવાથી તે અસરકારક થઈ રહે છે.

આ પ્રકારના પાણી ઉપરાંત ઉપર જણાવ્યા તેવા કાચના જુદા જુદા રંગના કટકા તળે કપડાને રાખવાથી પણ તેમાં વ્યાધિને દુર કરવાનો ગુણ આવે છે. અથવા તો જુદા જુદા રંગનાં કપડાં પહેરીને સૂર્યના તડકામાં ઉભા રહેવાથી પણ જુદી જુદી અસર થાય છે વા જુદાં જુદાં પરિણામો પ્રકટે છે અથવા તો માત્ર સૂર્યનો કોરો તડકો પણ ઘણો લાભ કરે છે.

ખોરાક અથવા કોઈ કોઈ દવાને પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સૂર્યના તડકામાં મુકવાથી જુદા જુદા ગુણ તેમાં આવે છે આ પદ્ધતિમાં મોટે ભાગે કાંઈ જોખમ નથી એ સ્પષ્ટ છે વળી તે ખરચાળ પણ નથી અને બાહ્ય દવા લેવી પડે છે તેને ઘણું જ ઓછું.

ડૉ. બે. બીટે એક એવું યંત્ર બનાવ્યું છે કે જેનાવડે એકી વખતે શરીરના જુદા જુદા ભાગ ઉપર જુદા જુદા રંગનાં કિરણો પડી શકે છે તે ભારી આગમ પણ સુખપૂર્વક સરકાવી શકાય છે તેમાં સૂર્યનાં કિરણો એકત્રિત થઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા છે જેમાં તે આ પ્રમાણે એકત્રિત થઈ શકે છે તેને તે chromo-disc કહે છે વળી તેમાં પાણી ભરી શકાય તેવી પણ વ્યવસ્થા છે કે જે પાણી પીવાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. આ યંત્રવડે જૂદા જૂદા વિષયો સંબંધમાં પણ ઘણા સૂક્ષ્મ પ્રયોગો કરવામાં આવેલા છે.

શરીરનાં જૂદા જૂદા અવયવો ઉપર જૂદા જૂદા રંગના કિરણોની જરૂર રહે છે. પીઠની નબળાઈ હોય તો લાલ રંગની તખતીમાં થઈને આવતાં સૂર્યના કિરણો ગુણ કરે છે, અને હૃદયની નબળાઈ હોય તો નીલ રંગની તખતીથી સારો ગુણ થાય છે.

(અપૂર્ણ)

संध्याविधान.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૭૪૬ થી.

विभूति लाभकारक छे.

વિભૂતિનાં ત્રિપુંડ કપાળે, બાહુએ અને છાતીના ભાગઉપર કરવાં જોઇએ. વિભૂતિ ધારણ કરવાથી પ્રાણની શુદ્ધિ થાય છે, શરીરના કોઇપણ ભાગમાં અયોગ્યતા રહી હોય તે નાશ પામે છે. શરીરના જે જે ભાગ ઉપર વિભૂતિ લગાડેલી રહે છે ત્યાં લગી તે તે ભાગમાં બહારનાં નઠારાં તત્ત્વોનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી

ભસ્મ ચોળવાથી શરીરે ટાઢ તડકો વધારે લાગી શકતો નથી એટલા માટે કેટલાએ બાવાલોકો વારંવાર ભસ્મને શરીરે ચોળે છે. વિંછી કરડે છે ત્યારે વિંછીને ઉતારવા સારૂ વિંછી ઉતારનાર વિંછીના ડંખ ઉપર અને તેની આજુબાજુના ભાગ ઉપર પુષ્કળ વિભૂતિ ચોળે છે, જેથી વિંછી કરડ્યાની વેદના હળવે હળવે ઓછી થતી જાય છે, અને ત્વચામાં વિક્રિયા થવા પામતી નથી

વિભૂતિનું બીજું નામ ભસ્મ છે સામાન્ય ભસ્મના કરતાં મંત્રથી સિદ્ધ કરેલી ભસ્મમાં સામર્થ્ય વિશેષ હોય છે. ભસ્મથી મહાન્ પાપો પણ નાશ પામ્યાં છે. ભસ્મથી પાપ નાશ થાય છે તેનો આશ્ચર્યજનક એક દૃષ્ટાંત આ સ્થળે આપવા ધાર્યું છે

મહાન્ તપસ્વી ગૌતમમુનિ અહલ્યાને પરણ્યા ત્યારે અહલ્યાના વિવાહવિધિ વખતે ઇન્દ્ર અને ઇતર દેવો અહલ્યાના સૌન્દર્યસ્વરૂપમાં મોહ પામી કામાતુર થયા હતા. તેથી સર્વ દેવોનું જ્ઞાન નાશ પામી ગયું બધા દેવો સર્વને સુખ કરનારા સદાશિવ પાર્વતીપતિ મહાદેવના ચરણને શરણ થયા અને વિનયપૂર્વક વિનતિ કરી પ્રાયશ્ચિત પૂછ્યું ભોળાનાથ પ્રસન્ન થયા અને હાસ્ય વદનથી બોલ્યા, કે દેવો તમે બધા સો રૂદ્રમંત્રથી મંત્રિત થએલી ભસ્મ શરીરે ચોળો, એટલે તમારા દોષો નાશ થશે, અને તમે પવિત્ર થશો. ભસ્મ નામપ્રમાણે ગુણને ધારણ કરે છે અને બ્રહ્મહત્યાદિ મહાપાપને બાળી નાખે. છે દેવોએ મહાદેવના કહેવા પ્રમાણે કર્યું, પાપથી મુક્ત થયા, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, અને પ્રથમના કરતા વધારે તેજસ્વી થયા.

ભસ્મ લેવી તે અગ્નિહોત્રના કુંડમાંની અથવા તો એવાં જ બીજા યજ્ઞોમાંની લેવી કે જેના ઉપર મંત્રક્રિયા કરવામાં આવી હોય. ઉપરોક્ત ભસ્મ સંધ્યા વંદનાદિ કાર્યમાં પ્રથમ ધારણ કરવામાં આવે છે. ભસ્મ કર્યા પછી શિખા બાધવી

शिखानी आवश्यकता.

તરૂણચશ્માના ડીટા પ્રમાણે માથા ઉપર લાંબી ચોટલી રાખવી એ તો કેવળ મૂર્ખાઇ ભરેલું છે, એમ કહી કેટલાએ લોકો સનાતન હિંદુધર્મના મનુષ્યોને વખોડે છે, પરંતુ સનાતન હિંદુધર્મમાં તો શિખા રાખવી એ મુખ્ય મુદ્દાની વાત માનવામાં આવેલી છે.

પ્રાચીન ધર્મો જેવા કે [illegible]માં ગૃહસ્થાશ્રમીની ઓળખ માટે વાળની લટો રાખવાનો પરાપૂર્વથી રિવાજ છે, અને તેના ગુરુઓ પોતાના સ્વાધીનનાં સંસ્થાનોમાં પણ ફરકતો રખાવાનો અદ્યાપિપર્યંત ચાલુ છે. આપણા સનાતન હિંદુધર્મમાં પણ તેજ પ્રમાણે સ્વધર્મનિષ્ઠ અને કર્મતત્પર મનુષ્યોની ઓળખમાટે શિરઉપર શિખા રાખવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. શિખા છુટી હોય તો પવન લાગવાથી આમ તેમ ઉડે છે, અને ધ્યાનની ગાફેલ કરે છે, જેથી વૃત્તિમાં વિક્ષેપ થવાનો સંભવ છે, માટે સર્વદા ક્રિયાઓના આરંભમાં શિખા બાંધવી જોઈએ. શિખા સર્વદા બાંધેલી રાખવી એવાં જે મહર્ષિઓનાં વચન છે તેનું તાત્પર્ય પણ એ જ છે.

मार्जननी अगत्य.

સ્નાન પ્રાણાયામ અને વિભૂતિવડે શરીર અંતરથી અને બહારથી નિર્મળ થાય છે તો પણ તેમાં કાંઈક મલિનતા રહી હોય તો તેને દૂર કરવા માટે "અપવિત્રઃપવિત્રોવા" ઇત્યાદિ મંત્ર ભણીને માર્જન કરવું જોઈએ. બેસવાની જગ્યા વખતે કોઈ કારણથી અપવિત્ર થઈ હોય તો તે પણ સર્વે કર્મની શરૂઆતમાં શુદ્ધ કરવી ઉચિત છે. તેથી આસનને માર્જન કરવું એ ઠીક છે.

अघमर्षणथी पण शुद्धि छे.

શરીરમાં રહેલો પ્રાણવાયુ બળવાન છે. પ્રાણવાયુ કદાપિ પાપી વિચારના સંસર્ગથી વિકારવાળો થયો હોય તો તે પાપનો નાશ કરવા માટે અઘમર્ષણના મંત્રો ભણવા જોઈએ. શરીરમાં ફરનારું રુધિર કાબુ બહાર ફેંકાઈ આવે છે "શરીરમાં સ્વાભાવિક ક્રિયાથી વિક્રિયા થવાને લીધે લોહી કાબુ વગર જાય છે" તેથી જે અંતરમાં અશુદ્ધિ થાય છે તે અઘમર્ષણદ્વારા શુદ્ધ થાય છે અઘમર્ષણ વખતે પુરક કરી શ્વાસ રોકીને જળ રેચકદ્વારા બહાર કાઢી તેને ડાબી બાજુ નાખી દેવામાં આવે છે કે જેથી તે શરીરના બીજા કોઈ પણ અંગના અવયવને સ્પર્શ કરી શકે નહિ

સંધ્યા સંબંધી ક્રિયામાં આજકાલ ક્રિયા ઉપક્રિયાનો વધારો થઈ ગયેલો ઠેકઠેકાણે જોવામાં આવે છે; પરંતુ ઉપયોગી અંગોનો સ્વીકાર કરી નિરર્થક વિધિને વેગળું કરવું અને શાસ્ત્ર મર્યાદિત બનાવવા અમારી ઇચ્છા છે

આચમન, પ્રાણાયામ, અર્ઘ્યપ્રદાન, ઉપસ્થાન અને ગાયત્રીજપ આ પાંચ સંધ્યાનાં મુખ્ય અંગો છે ને બાકીનાં પેટા અંગો છે પ્રાચીન ઋષિમુનિઓ સ્વતંત્ર હતા તો પણ પેટા અંગોની ક્રિયા કરતા નહિ [illegible] તેમનું હોય એમ જણાતું નથી. અર્વાચીન અનેક અંગો [illegible] રીતે પરતંત્ર છે અને અનુકૂળતા ઓછી છે. માટે હિંદુના, મુખ્ય મુખ્ય ક્રિયાઓનો સ્વીકાર કર્યો એ શ્રેયસ્કર છે

આચમન અને પ્રાણાયામ સંબંધી પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું છે તેથી તેની પુનરુક્તિ કરી વિસ્તારપૂર્વક કરવામાં કલમને શ્રમ આપવા ઉચિત ધારતા નથી

(અપૂર્ણ.)

सुदृढ आरोग्य अने दीर्घायुष्.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૮૫ થી)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૮૫ થી)

प्रकरण ४

सामर्थ्यना व्ययना संबंधमां विचार.

१ मानस व्यय.

મનુષ્યનું આરોગ્ય ઘટવામાં તથા આયુષ્ ઓછું થવામાં એક જ મુખ્ય કારણ છે જેને આપણે એક સાદા દૃષ્ટાંતથી જ સમજાવીશું

એક મનુષ્ય મહિને પચીશ રૂપીયા કમાય છે, પણ તે મહિને ત્રીશ ચાળીશ રૂપીયા કે તેથી વધારે ખરચે છે હવે આ પ્રમાણે જો તે ખરચે તો તેની આવક પહોંચતી નથી એ સ્વાભાવિક છે, અને તેને હમેશાં ખુટતું જ રહે છે તેની પાસે કંઈ પણ બચી શકતું નથી એટલું જ નહિ પણ તેને દેવું થાય છે અથવા કદાચ તેની પાસે બાપદાદાની મુડી હોય છે તો તેમાંથી તેને ખરચ કરવું પડે છે અને આ મુડી પણ પ્રતિદિન ઓછી અને ઓછી થતી જાય છે અને તેવો જ ક્રમ જો ચાલ્યો રહે છે તો તે મુડી પણ ખુટી જાય છે

આરોગ્ય અને આયુષ્ના સંબંધમાં પણ તેમ જ બને છે મનુષ્યને જેટલું સામર્થ્ય—કે જે તેના આરોગ્ય અને આયુષ્નું રક્ષણ કરનાર છે,—મળ્યું હોય છે તેના કરતાં તે વિશેષ વ્યય કરે છે અને આ વ્યયના પરિણામમાં જ તેની આરોગ્ય અને આયુષ્‌ની મુડી ખુટી જાય છે આ મુડી ખુટવી એટલે આરોગ્ય ઘટવું, નાના રોગના ભોગ થવું તથા આયુષ્ ટુંકું થવું જ્યાં જ્યાં આરોગ્ય ઓછું હોય, જ્યાં જ્યાં નાના પ્રકારના રોગ જોવામાં આવે અને જ્યાં જ્યાં આયુષ્ ન્યૂન થએલું જણાય ત્યાં ત્યાં આ કારણ સમજવું, કે સંચય કરતાં વ્યય વિશેષ છે

જગતમાં બહુએ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો જણાય છે, પણ તે આ બાબતમાં ખરેખર ભૂલ કરતા જણાય છે તે પૈસો એકઠો કરવામાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે, ઘરબાર બાંધવામાં, મોટા મોટા કારખાનાં બાંધવામાં, અને આવી જ બીજી મોટી બાબતોમાં તે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે પણ સામર્થ્યનો વ્યય નહિ થવા દેવામાં કે તેનો સંચય કરવામાં તે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નથી ! અને આ પ્રમાણે હોવાથી જ તેમનું આરોગ્ય દુર્બળ અને આયુષ ટુંકું જોવામાં આવે છે જો તેઓ આ સંબંધમાં બુદ્ધિનો વ્યય કરતા હોય તો તેમના સંબંધમાં તે પ્રમાણે ન થવું જોઈએ અને તેમનું આરોગ્ય સુદૃઢ અને આયુષ્ લાંબું જણાવું જોઈએ

જે સામર્થ્ય આપણા આરોગ્ય અને આયુષ્‌ને પોષનાર છે તથા જે તેની વૃદ્ધિ કરનાર છે તે આ જગતમાં મનુષ્યને માટે સઉથી વધારે મૂલ્યવાન્ છે, છતાં આશ્ચર્ય છે

કે આ અમૂલ્ય વસ્તુની કોઈ કિંમત જ ગણતું નથી અને તેનો પાણીની પેઠે વ્યય કરે છે.

આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ કે મનુષ્યનું શરીર એક જડ વસ્તુજેવું નથી પણ જીવંત છે. તે હમેશાં નવું અને નવું થયા જ કરે છે. તેનામાં નિરંતર જીવંત રહેવાની યોગ્યતા છે.

આ ઠેકાણે આપણને એક શંકા થાય છે કે ત્યારે શા માટે મનુષ્યોએ મરી જવું જોઈએ? પરંતુ આ શંકા વાસ્તવિક નથી. કારણ કે મનુષ્યો જે મરી જાય છે તે પોતાને હાથે જ મરે છે. તે જે સામર્થ્ય શરીરના આરોગ્યને તથા આયુષને પોષનાર છે તથા જે તેની વૃદ્ધિ કરનાર છે તેનો અધિક વ્યય કરે છે અને તેથી તેમને નિર્બળતા, વ્યાધિ, વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ આવે છે.

જો આ નિયમ સાચો ન હોય તો પૂર્વે જે ઋષિમુનિઓ હજારો વર્ષ યથેચ્છ જીવતા હતા તે ન જીવી શકે, અથવા તો આજે પણ કોઈ વિશેષ જીવનાર અને કોઈ ઓછું જીવનાર જોવામાં આવે છે તે પ્રમાણે ન જોવામાં આવે.

આપણું શરીર યથેચ્છ ટકી શકે તથા તે યથેચ્છ સુદૃઢ રહી શકે તેવી યોગ્યતા રહેલી છે. પણ આપણે સંચયકરતાં ક્ષય અથવા વ્યયનાં કારણો વિશેષ પ્રમાણમાં ઉપજાવીએ છીએ જેથી તે નિર્બળ અને અલ્પાયુષી થઈ રહે છે. દોષ આપણો જ છે, શરીરનો નથી.

ત્યારે આપણે આ પ્રકરણમાં અત્યાર સુધીમાં એ વિચારી ગયા કે મનુષ્યનું શરીર નિર્બળ અને તેનું આયુષ ટુંકું થવામાં સામર્થ્યનો સંચયકરતાં વ્યય વિશેષ છે, એ કારણ છે.

અને આ કારણ જાણતાં મનુષ્યના હાથમાં સુદૃઢ આરોગ્ય અને દીર્ઘ આયુષ્યની કુંચી આવી જાય છે. આટલીજ કુંચી જો મનુષ્ય સમજીને તેનો ઉપયોગ કરે તો જરૂર તે યથેચ્છ આરોગ્ય અને યથેચ્છ આયુષ્યનો અનુભવ કરી શકે.

પ્રકૃતિના નિયમો કોઈ કોઈ મનુષ્યો ધારે તેવા કઠિન અને ન સમજાય તેવા હોતા નથી પણ સરળ અને સહુ કોઈ સમજીને તેને આચારમાં ઉતારી શકે તેવા હોય છે. શરીરને સુદૃઢ કરવાનું અને આયુષ્યને દીર્ઘ કરવાનું જ્ઞાન મેળવવા માટે મનુષ્યે જગતનાં પુસ્તકાલયો ઉથામી નાખવાનાં નથી. માત્ર બે ચાર સૂત્રોથીજ તે આ નિયમો સહજ સમજી શકે છે અને પોતાના આરોગ્યને અને આયુષ્યને યથેચ્છ સુદૃઢ અને યથેચ્છ દીર્ઘ કરીને સુખી થઈ શકે છે. આ વિષયમાં તેવાંજ સાદાં અને સહુ કોઈ પોતાના નિત્યના જીવનમાં આચારમાં ઉતારી શકે તેવાં થોડાં સૂત્રો દર્શાવવાનું આ પ્રકરણથી ધાર્યું છે અને તેથી જે આ સૂત્રોને આચારમાં ઉતારશે તે પોતાના આરોગ્યને યથેચ્છ સુદૃઢ અને આયુષ્યને યથેચ્છ દીર્ઘ કરી શકશે. સ્મરણમાં રાખજો કે એટલું જાણવાથી કંઈજ અર્થ સધાવાનો નથી. જાણેલાને આચારસિદ્ધ કરવું જ જોઈએ અને ત્યારે જ તે સુખપ્રદાતા થઈ શકે છે.

બહુ વાત વાત કરવાનો અને બહુ જાણ લેખાં કરવાનો સ્વભાવ પણ બહુ દિનકર નથી. સારા આપણા દેશમાં મોટા મોટા મહાત્માઓ બેઠેલા પડેલાં છે, પણ તેમાંથી

આપણે એક બિંદુ પણ ન પીએ તો તે મહાસાગરો આપણે શા કામના છે ? એવા મોટા મહાસાગરોનું જ્ઞાન, જો આપણે તેના પાણીથી આપણી થોડી ઘણી પણ તૃષા ન છીપાવીએ તો નકામું નથી શું ? તેના કરતાં તો એક નાનોસરખો કૂવો સારો કે જેમાંથી જો આપણે થોડું પાણી કાઢીને પીએ તો તૃષા છીપે. કહેવાનું તાત્પર્ય કે મહાસાગરજેટલું વાચક જ્ઞાન મેળવવાકરતાં એક નાના કૂવાજેટલું અનુભવજ્ઞાન મેળવવું ઘણું હિતકર અને ઉત્તમ છે.

પરંતુ આજે મનુષ્યોને કોઈ એવો સ્વાભાવ જ પડી ગયો છે કે નિત્ય નવું ને નવું જાણવું, અને આખા વિશ્વમાં રહેલું જ્ઞાન પોતાનું કરી લેવું. જો કે કંઈ પણ ન કરવું તેના કરતાં આ પ્રમાણે કરવું એ અવશ્ય ઉત્તમ જ છે, પરંતુ આથી પણ મનુષ્યે આગળ વધવાનું છે. અને તે એ કે તેણે નિત્ય થોડું થોડું આચારમાં ઉતારવાનું છે. અને આ પ્રમાણે જો મનુષ્ય નથી કરતો તો તેને ઇચ્છિત સુખ સત્વર મળતું નથી.

આપણે આજે જોઈએ છીએ તો જણાય છે અનેક મનુષ્યો જાણવાની બાબતમાં ગગનમાં ઉડતા હોય છે, અને આચારની બાબતમાં તે પેટે ઘસડાઈને ચાલતા કીડાજેવા હોય છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી તેમનું વાચકજ્ઞાન ગમે તેટલું વિસ્તૃત અર્થાત્ બહોળું હોય છે તો પણ તે સુખદાતા થઈ રહેતું નથી.

આપણે આ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાને શા માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે તમે જાણો છો ? તે પ્રકારનો પ્રયત્ન આપણે દુઃખને દૂર કરવાને અને સુખને પ્રાપ્ત કરવાને કરીએ છીએ. પણ આપણે જોઈએ છીએ કે તેથી નથી તો આપણું દુઃખ દુર થતું કે નથી તો આપણને સુખ મળતું. અને આ પ્રમાણે થવામાં કારણ એ છે કે આપણે જે જે જાણીએ છીએ તેમાંથી થોડું પણ આચારમાં ઉતારતા નથી.

આ પ્રકારનો માત્ર વાંચ વાંચ કરવાનો કે જાણ જાણ કરવાનો આપણો સ્વભાવ થઈ રહે છે. આપણી આસપાસ જગતમાં આપણે આપણા જેવા જ મનુષ્યોને પ્રધાનપણે જોઈએ છીએ. વળી આ પ્રકારના મનુષ્યો કે જે વિદ્વાન્ ગણાય છે, તે મોટા ગણાય છે અને તેથી આપણે સર્વે તેમનું અનુકરણ કરીએ છીએ.

આ લેખકના માનવાપ્રમાણે તે જ વિદ્વાન્ છે કે જેના કલેશો શમ્યા છે. અને કલેશો ત્યારે જ શમે છે કે જ્યારે મનુષ્ય જે જાણે છે તેને આચારમાં ઉતારે છે. તેથી સાચા વિદ્વાન્ થવા ઇચ્છનારે વાચકજ્ઞાની નહિ પણ આચારજ્ઞાની અથવા સિદ્ધજ્ઞાની થવું ઘટે છે.

જગતનાં પુસ્તકાલયો ઉથલાવી નાખવાનો કશો જ અર્થ નથી. તેનાથી આપણાં દુઃખો ટળનાર નથી; પણ જ્યારે આપણે આપણા જ્ઞાનને આચારમાં ઉતારવા માંડીશું ત્યારે જ આપણાં દુઃખ ટળશે અને ઇપ્સિત સુખ મળશે. મહાસાગર જેટલા વાચકજ્ઞાન કરતાં એક બિંદુજેટલું આચારસિદ્ધ જ્ઞાન સારું કે તેટલા અંશમાં તો તે તૃષારૂપી કષ્ટને દૂર કરે. તેથી જો તમે વર્તમાન જીવનમાં જ યથેચ્છ આરોગ્ય અને યથેચ્છ આયુષ ને ઇચ્છતા હો તો આ લેખમાં જણાવવામાં આવતા સૂત્રો વા નિયમોને આચારમાં ઉતારજો.

પૂર્વે કૃતયુગમાં પ્રજા હજારો વર્ષપર્યંત પર્યેચ્છ જીવતી હતી. આનું કારણ શું ? શું ઈશ્વરનો તે સમયની પ્રજા માટે કોઈ પક્ષપાત હતો ? નહિ જ. પણ તેનું કારણ એ હતું કે તે સમયની પ્રજાના જીવનસામર્થ્યનો વ્યય ઘણો જ ઓછો થતો હતો. તેમનું જીવન એવા પ્રકારનું વ્યતીત થતું હતું કે તેમાં જીવનસામર્થ્યનો વ્યય ઘણોજ ઓછો થાય. તે સમયની પ્રજામાંથી ઘણીખરી વ્યક્તિઓ જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે જ આ દેહને છોડતી હતી; મૃત્યુનું તેમના ઉપર આજની પેઠે સ્વામીત્વ ન હતું. આપણે આજે વાર્તા કરીએ છીએ તે કૃતયુગના આરંભના સમયની કરીએ છીએ.

પછી જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ પ્રજાનો વિનિપાત થતો ગયો, અને આજે જેવી પ્રજાની નિકૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેવી થઇ રહી છે. આ પ્રમાણે થવામાં બીજું કંઈજ કારણ નથી પણ પ્રજાના જીવનસામર્થ્યનો વ્યય છે.

આપણે જે સમયની વાર્તા કરીએ છીએ તે સમયની પ્રજા વિનાશી વસ્તુઓ અને વિનાશી વિષયી સુખ કે જે જીવન-સામર્થ્યનો વ્યય કરનાર છે તેમની પાછળ આજની પ્રજાની પેઠે ધાવન કરતી ન હતી, અને તેથી તે દીર્ઘ આયુષ્યનો અનુભવ કરતી હતી. આજે પ્રજા શું કરે છે ? તે વિનાશી વસ્તુઓ અને વિષયી સુખની પાછળ અખંડ ધાવન કરે છે અને જીવનસામર્થ્યને નિત્ય ખુએ છે. કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી એ ન્યાયે પ્રજાની આજે દુર્દશા થવામાં તેનો પોતાનો જીવન વ્યતીત કરવાનો ક્રમ જ કારણભૂત છે, તેમાં કાળ, કે ઇશ્વરને દોષ દેવાનો નથી. જ્યાં જ્યાં કાર્યમાં કે ફળમાં દોષ જણાય ત્યાં ત્યાં કારણ અથવા બીજકમાં દોષ સમજવો.

પૂર્વના ઋષિમુનિઓ હજારો વર્ષ જીવતા હતા. કોઇ કોઇ વિષે તો આપણે આશ્ચર્યકારક વાર્તા સાંભળીએ છીએ જેનો આજની પ્રજા ભાગ્યે જ સ્વીકાર કરી શકે. અને આવી વાર્તાઓનો સ્વીકાર ન થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવાજેવું પણ નથી કારણ કે આજની પ્રજા એટલી બધી નીચે ઉતરી ગઈ છે કે કંઈ કહેવાની વાત નહિ.

આજે ગામે ગામ આગગાડી થતી જાય છે. જેમને સ્ટેશને જવું હોય છે તેવા શહેરમાં રહેનાર ગાડીમાં બેસીને સ્ટેશને જાય છે. જ્યાં ઉતરવું હોય છે ત્યાં ઉતર્યાં પછી પણ ગાડીમાં બેસીને ઘેર જાય છે. અથવા ગાડી ન મળવાથી, કે બેસવાની ન ઇચ્છાથી તે ગાડીમાં બેસતો નથી, તો તે પોતાની પાસે પાંચશેર દશશેર બોજો હોય છે તો તે મજુરને માથે મુકીને લેઇ જાય છે. હવે આ પ્રજાની ત્રીજી ચોથી પેઢીએ જે પ્રજા થશે તેનું શરીરસામર્થ્ય કેટલું થશે તેની કલ્પના વાચકો સહજ કરી શકશે જ. હવે આપણે જાણીએ છીએ કે, આપણે બહુ લાંબી દૃષ્ટિ ન કરીએ તો પણ આપણા બાપદાદા વિશ પચીશ ગાઉ ચાલવું હોય તો દશ શેર પંદર શેરનો બોજો લેઇને સારી રીતે ચાલી શકતા હતા. હવે આ પુરુષોની વાર્તા, આપણે ઉપર જણાવી ગયા તે આપણી ત્રીજી ચોથી પેઢીએ થનાર પ્રજાને અસંભવિતજેવી જ લાગવાનો સંભવ છે. હવે આટલા ટુંકા જ વખતની વાર્તા જો અસંભવિતજેવી આજે લાગે છે તો પછી લાખો વર્ષ પૂર્વની વાર્તા અસંભવિતજેવી જણાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે !

પરંતુ જે અશ્રદ્ધાળુને આવી વાતોને અસંભવિત જેવી માનવી હોય તેમને, માનવા દો, પરંતુ તેથી આપણે કંઇ તેમની પેઠે તેને અસંભવિત માનીએ તેમ નથી. કારણ કે સંશય, બુદ્ધિ, તર્ક વગેરેને આપણે ત્યજીને બેઠા નથી.

ઉપર જણાવી તેવી એક બે આશ્ચર્યજનક વાર્તા આપણે અત્ર જણાવીશું, જે જાણી જેમને આશ્ચર્ય પામવું હોય તે ભલે પામે.

લોમશ મુનિના સંબંધમાં એમ કહેવાય છે કે તે એક ઠેકાણે બેઠા બેઠા તપશ્ચર્યા કર્યા કરતા હતા. તે માત્ર ખુલ્લી જગોમાં જ બેઠા હતા અને પર્ણકુટિકા પણ બાંધી ન હતી તો ઘર કે મહાલય તો શાના જ બાંધે? તેમની પાસે માત્ર એક તુમડું જ હતું. તેમને આવીને કોઇએ પ્રશ્ન કર્યો કે મહારાજ! આપનું વય કેટલું હશે? તેના ઉત્તરમાં તેમણે કહ્યું, કે આ પાસે તુમડી પડી છે તે જુઓ એટલે સમજાશે. પેલી તુમડીમાં કેટલાક વાળ પડેલા હતા, અને જ્યારે એક રામાવતાર હતો ત્યારે તે પોતાનો એક વાળ તોડીને તે તુમડીમાં નાખતા હતા. આ પ્રમાણે કેટલાએ રામાવતાર અર્થાત્ કેટલાએ યુગો થઇ ગયા છતાં તે એક જ આસને સ્થિર બેઠા હતા!

બાજા એક આવા જ મહાસમર્થ ઋષિ બગદાલ્ભ્ય હતા. તેમના સંબંધમાં એમ કહેવાય છે કે તે એક વડના ઝાડતળે બેઠા હતા. તેમની પાસે થઇને એક વખતે બ્રહ્મા જતા હતા. તેમને તેમના સંબંધમાં જાણવાની સહજ જીજ્ઞાસા થઇ અને તેથી તે તેમની પાસે આવ્યા અને જોયું તો તે માત્ર માથે એક વડનું પાંદડું મૂકીને બેઠા હતા. તેમને આ સ્થિતિમાં જોઇને બ્રહ્માએ તેમને કહ્યું કે, મહારાજ! આપ આ પ્રમાણે ટાઢ તાપ શા માટે વેઠો છો? આપ આજ્ઞા કરો તો હું આપને માટે યથેચ્છ મકાનની વ્યવસ્થા કરાવું. બગદાલ્ભ્ય ઋષિએ કહ્યું, કે શા જીવ્યાસારૂ એ બધી કડાકુટ કરવી? આ વચનો સાંભળીને બ્રહ્માએ તેમને પૂછ્યું કે મહારાજ! આપનું આયુષ્ કેટલું હશે? તો તેના ઉત્તરમાં તેમણે કેટલાએ બ્રહ્મા પોતાની વિદ્યમાનતામાં થઇ ગયેલા ગણી બતાવ્યા. આ સાંભળીને બ્રહ્માનું અભિમાન ગલિત થઇ ગયું; અને તેમને મહદ્ આશ્ચર્ય થયું કે અહો, આ પુરુષ મારા જેવા કેટલાએ બ્રહ્મા થઇ ગયા, અર્થાત્ કેટલાએ યુગો વીતી ગયા છતાં હજી યથાવત્ વિદ્યમાન છે; છતાં કહે છે કે શા જીવ્યાસારૂ મકાન બંધાવવાની કડાકુટમાં પડવું? બ્રહ્મા ગલિત-અભિમાન થઇને સ્વસ્થાને તેમને પ્રણામ કરીને ગયા.

આવી વાર્તાઓ આજની પ્રજાને ગપ, કે અસંભવિત લાગશે જ. પણ તેમ થવા દો; તેની સાથે આપણે કંઇ કામ નથી, તથા તેની આપણે ચિંતા પણ નથી. આવી વાર્તાઓ ગપ નથી પણ કેવળ સત્ય છે.

મનુષ્યના સામર્થ્યની મર્યાદા કોણ આંકી શકે તેમ છે? તે ઇશ્વરનો અંશ હોવાથી અથવા તો કહો કે તે તદ્રૂપ હોવાથી તેનાં સામર્થ્ય અનવધિ છે. અને જેમ જેમ તે આ સામર્થ્યોને જાગ્રત કરતો જાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિને પામતાં વધતાં જાય છે, અને આ પ્રમાણે જ્યારે આ સામર્થ્યો વધવા માંડે છે ત્યારે તેનો અંત રહેતો નથી. આપણે કે જે-

આજે એક કીટજેવી સ્થિતિમાં આવી રહ્યા છીએ તેમને આ સામર્થ્યોની કલ્પના શી રીતે આવી શકે, અને તેવી કલ્પના આપણે શી રીતે કરી શકીએ ? જેણે કંઇ પણ સામર્થ્ય મેળવ્યુ છે તે જ સામર્થ્યવાનની કલ્પના કરી શકે છે અન્યની કલ્પનાના પ્રદેશમાં તે આવી શકે તેમ નથી

પૂર્વે કઇ વ્યક્તિઓ આ અને ઇતર લોકમાં હજારો લાખો વર્ષ તો શુ પણ અનેક યુગપર્યંત જીવતી હતી, અને આજે પણ શુ ? આજે પણ આ અને ઇતર લોકમા એવી અનેક વ્યક્તિઓ છે કે જે ઇચ્છાનુકૂલ જીવનને ટકાવી રાકવાને સમર્થ છે પરંતુ આપણને આ વાર્તાની ખબર નથી, કારણ કે આપણી સ્થિતિ કૂપમંડુકજેવી જ છે પરંતુ જ્યારે આપણે કૂવાની બહાર નીકળીશું ત્યારે જ આપણને જણાશે કે અહો ! આ જગતમાં આપણા કરતા અનેકગણુ અધિક સામર્થ્યવાળી અનેક વ્યક્તિઓ વિદ્યમાન છે

— (અપૂર્ણ)

ग्रंथावलोकन.

देहधर्मविद्यानां तत्वो—શ્રી સયાજી સાહિત્ય માલા—પુષ્પ ૧૧ પાકુ પૂઠુ મૂલ્ય ૧—૦—૦ કાચુ પૂઠુ મૂલ્ય ૦—૧૪—૦ ભાષાંતર કર્તા રા લલિતાપ્રસાદ-શ્રીપ્રસાદ દવે

આ પુસ્તક મેકકેન્ડીકૃત " ધી પ્રીન્સીપલ્સ ઓવ ફીઝીઓલોજી " નુ ભાષાંતર છે અગ્રેજી ફીઝીઓલોજીનુ દેહધર્મવિદ્યા એ ભાષાંતર છે આ પુસ્તકનુ ભાષાંતર ઘણુ સારુ થયુ છે છેવટે પારિભાષિક શબ્દકોશ આપેલ છે તે પણ ઘણો ઉપયોગી છે સ્વલ્પમાં આ પુસ્તકથી ગુજરાતી વાઙ્મયમાં એક ઉપયોગી પુસ્તકની વૃદ્ધિ થઈ છે

વિજ્ઞાનપ્રવેશિકા—ઉપરોક્ત સાહિત્યમાલા—પુષ્પ ૧૨ પાકુ પૂઠુ મૂલ્ય ૦—૧૧—૦ ભાષાંતર કર્તા રા છોટાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી

આ પુસ્તક ' ધી ફાઉન્ડેશન્સ ઓવ સાયન્સ ' નામના અગ્રેજી પુસ્તકનુ ભાષાંતર છે આ પુસ્તકમાં ભૌતિકવિદ્યા (ફીઝીકલ સાયન્સ) જીવવિદ્યા (બાયોલોજીકલ સાયન્સ) તથા મનોધર્મવિદ્યા (સાઇકોલોજી) એ ત્રણ સબંધમાં ચર્ચા કરેલી છે ઉપરાંત તથા આ પુસ્તક અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે આમા પણ છેવટે પારિભાષિક શબ્દકોષ આપેલો છે અને તે ઉપયોગી છે આ પુસ્તકથી પણ ગુજરાતી વાઙ્મય (સાહિત્ય) માં વૃદ્ધિ થાય છે ભાષાંતર ઉત્તમ થએલુ છે

ઔદ્યોગિક ધંધો—ઉપરોક્ત સાહિત્યમાલા—પુષ્પ ૧૩ લેખક રા ભોગીલાલ જેયશંકર ઓઝા મૂલ્ય પાકુ પૂઠુ ૦—૧૨—૦, કાચુ પૂઠુ ૦—૧૦—૦

આ પુસ્તક લેખકે જો કે અંગ્રેજી પુસ્તકોના આધારે લખ્યું છે તોપણ તેને પોતાની સ્વતંત્ર ભાષામાં લખેલું હોવાથી એ લોકોને તેવું ઉપયોગી થઈ શક્યું છે. આ પ્રકારનું ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્રથમ જ પુસ્તક છે. આપણા દેશમાં કેટલાક વખતથી દેશપરદેશી ઘણી વીમા કંપનીઓ વધતી જાય છે, અને તેથી વીમાસંબંધમાં પ્રજાને જ્ઞાનની જરૂર છે. આ પુસ્તક તે સંબંધમાં સ્વલ્પમાં જાણવા જેવી સર્વ બાબતો જણાવે છે.

દયારામ—ઉપરોક્તમાલા—પુષ્પ ૧૪ મૂલ્ય પાકું પૂઠું ૦–૧૧–૦, કાચું પૂઠું ૦–૧૦–૦, લેખક રા. જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી.

પ્રસિદ્ધ દયારામ કવિના નામથી ભાગ્યે જ કોઈ અજ્ઞાન હશે. આ પુસ્તકમાં તેમના જીવનસંબંધમાં તથા તેમના કાવ્યસંબંધમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આજપર્યંત તેમના સંબંધમાં પ્રકટ થએલાં પુસ્તકોકરતાં આ પુસ્તકમાં અધિક માહિતી આપવાનો લેખકે પ્રશસ્ય પ્રયત્ન કરેલો છે.

પ્રાણીવિદ્યાનું રેખાદર્શન—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાળા—પુષ્પ ૨૨. ભાષાંતર કર્તા રા. ભાનસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા. મૂલ્ય પાકું પૂઠું ૧–૦–૦, કાચું પૂઠું ૦–૧૪–૦ આ પુસ્તક મેકઆઇકૃત ઝુઓલોજી એ નામના અંગ્રેજી પુસ્તકનું ભાષાંતર છે. ભાષાંતર ઉત્તમ છે. ભાષા પણ સારી છે. છેવટે પારિભાષિક શબ્દકોષ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

ભાષાંતર કર્તાએ પ્રસ્તાવનામાં આવા અંગ્રેજી પુસ્તકોનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરતાં અંગ્રેજી પારિભાષિક શબ્દોને અંગ્રેજી જ રાખવા કે ગુજરાતીમાં તેને માટે શબ્દો યોજવા, તે સંબંધમાં સ્વલ્પમાં ચર્ચા કરીને આવા શબ્દોના ગુજરાતી ભાષામાં જ શબ્દો યોજવા જોઈએ તથા તેને રૂઢ કરવા જોઈએ, એવો જે નિર્ણય કર્યો છે તે પ્રશંસનીય અને હિતકર છે.

વીરપુરુષો—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાલા—પુષ્પ ૧૬. લેખક રા. ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા. સંશોધક રા. જયસુખરાય પુરુષોત્તમરાય જોષીપુરા. મૂલ્ય પાકું પૂઠું રૂ. ૦–૧૨–૦, કાચું પૂઠું ૦–૧૧–૦. આ પુસ્તક 'ધી હીરોઝ' એ નામના એક અંગ્રેજી પુસ્તકનું ભાષાંતર છે. ભાષાંતરતરીકે તે સારું છે. પરંતુ આપણા જ દેશનાં દૃષ્ટાંતોથી આ જ પ્રકારનું પુસ્તક તૈયાર કરવા ધાર્યું હોય તો તેમ પણ થઈ શકે તેમ છે, અને તે આપણી પ્રજાને વધારે ઉપયોગી થવાનો સંભવ છે. કારણ કે આપણા જ દેશના વીરપુરુષોનું જેમને જ્ઞાન નથી તેમને બીજા દેશનાં વીરપુરુષોની કથા શા કામની છે?

શુદ્ધ કાથો—શુદ્ધ કાથાનાં બે પડીકાં રા. મોહનલાલ ...... તરફથી મળ્યાં છે. આ સજ્જન લખે છે કે બજારમાં જે કાથો વેચાય છે. તે શુદ્ધ કાથો નથી પણ તેમાં ઘણી ભેળસેળ થએલી હોય છે, એટલું જ નહિ પણ તેવો કાથો વાપરવાથી ધર્મભ્રષ્ટતા પણ થાય છે; આ કાથો જોતાં બજારના કરતાં ઘણો જ શુદ્ધ લાગે છે, અને આવો કાથો બજારમાં મળતો જ નથી, એમ જણાય છે. એક પડીકાની કિંમત ૦–૫–૦ છે અને મુંબઈ તથા જ્યાંસુધી વડોદરામાં જે. શ્રી: પંડિત એન્ડ કંપની એ ઠેકાણેથી મળી શકે છે. શુદ્ધ કાથો કેવો હોય છે તે જોવા ઇચ્છનારે આ કાથો અવશ્ય જોવા જેવો છે.

શેરમેનીઆ—કેટલાક વખતથી જૂદી જૂદી જાતની ' કંપનીઓ ' આપણા દેશમાં નીકળવા માંડી છે તે હિતકર છે કે કેમ તે સબંધમાં આજે આપણે સ્વલ્પમાં ચર્ચા કરવા ધારી છે આપણે આ વિષયના મથાળાતરીકે ' શેરમેનીઆ ' શબ્દ વાપર્યો છે તે અંગ્રેજી છે અને તે પ્રમાણે અંગ્રેજી શબ્દ વાપરવાનું કારણ એ છે કે આ શબ્દ પ્રચલિત થઈ ગયો છે અને તેનો અર્થ આજે સઉ કોઈ સ્હેજ સમજી શકે તેમ છે તેનો ગુજરાતી અર્થ કરીને તે શબ્દ વાપર્યો હોય તો તેને સમજાવવાને સ્પષ્ટીકરણ કરવું પડત, જેથી આ જ શબ્દ વાપરવો યોગ્ય ગણ્યું છે

અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી શેરમેનીઆ હિતકર હોય તો તે તેનો અભ્યાસ કરનાર તે શાખાના વિદ્વાનો અર્થાત્ અર્થશાસ્ત્રીઓ જાણે પરંતુ આ લેખકને તો આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ રીતે હિતકર જણાતી નથી

એક પ્રકારના શેર કાઢવામાં આવે છે તેના વ્યવસ્થાપકો કુશલ હોય છે એટલે તે પોતે જ બધા શેરો ખરીદી લે છે પછીથી તેના ઉપર સટ્ટાવાળાનું કામ ચાલે છે તેનું ' પ્રીમીયમ ' વધતું જ જાય છે હજી કંપનીનું તો ઠેકાણું નથી, હજી તેનું બીજક તો રોપાયું નથી તે પહેલા તો તેના ઉપર લાખો કરોડોના સટ્ટા થાય છે અમને સમજાતું નથી કે તે શી રીતે દેશને લાભ કરનાર હોવું ઘટે !

કેટલાક વખતથી આપણા દેશમાં આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ વધતી જણાય છે. આ પ્રવૃત્તિને ઉદ્યોગની અભિવૃદ્ધિ ગણવામાં આવતી હોય તો તે ભૂલ જ છે આમાં અમને તો સટ્ટો જ જણાય છે લોકો સટ્ટાવડે પરિશ્રમ કર્યા વિના શ્રીમાન્ થવા ઇચ્છે છે તેનો આ પરિણામ છે

જે ધંધા કોઈ પણ પ્રકારની ઉત્પત્તિ (Production) ને કરનાર નથી તે દેશને લાભકારક નથી જ ખેતીજેવા ઉત્પન્ન વધારનાર ઉદ્યોગો જ દેશને સાચો લાભ કરનાર છે બીજા ઉદ્યોગો જેમાથી સટ્ટાવડે પૈસા મળે છે તે ઉદ્યોગો કે તેવા વ્યાપારો સાચો અભ્યુદય કરનાર નથી જ પ્રજા આવા ઉદ્યોગોપ્રતિ વળશે ત્યારે જ દેશને લાભ થવાનો સંભવ છે પરંતુ આ પ્રકારના સાચું હિત કરનારા ઉદ્યોગોપ્રતિ પ્રજા નથી વળતી તેનું કારણ એ છે કે તેમાં પરિશ્રમ કરવો પડે છે અને આજના સટ્ટામાં વગર પરિશ્રમે પૈસા મળે છે

આજ એક કંપનીના શેર લીધા બે મહિને તેનો ભાવ બમણો થયો એટલે સો, હજાર, દશહજાર કે લાખ રૂપૈયા નફો મળી જાય છે બીજો એવો કયો ધંધો છે કે જેમાથી આ પ્રમાણે જરા પણ પરિશ્રમવિના આવો સારો લાભ મળે !

સટ્ટાઉપર કરોડો મનુષ્યો આજે જગતમાં જીવે છે તેમને શારીરિક પરિશ્રમ કરવો પડતો નથી, અને વગર પરિશ્રમે પૈસાદાર થવાની જ તેમની ઇચ્છા હોય છે . આ લોકો આળસુ જ છે અને દેશનો વિનિપાત થવામાં શિઘ્ર સહાય્ય કરનાર છે.

પરંતુ પવન એવો ચાલે છે કે તેમાં નગારાંમાં તતુડીનો અવાજ કોઈ સાંભળે તેમ નથી ચાલવા દો પરિણામ આવ્યે સર્વ સમજાશે માત્ર બુદ્ધિમાને સારાસારનો વિચાર કરીને શું કરવું તેનો નિર્ણય કર્તવ્ય છે

આ સબંધમાં વાચકો સ્વતંત્રતાથી વિચાર કરશે અને યોગ્ય જણાય તે માર્ગમાં પગલાં ભરશે એમ તેમના પ્રતિ વિનતિ છે.

પ્રસંગાનુરૂપમ્.

——જે પરમાત્મકૃપાથી પ્રાતઃકાલનો અઢારમા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે તેમનું આરંભમાં અત્યંત પ્રેમથી સ્મરણ કરીએ છીએ, અને તેમને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આપણી આ નૂતન વર્ષમાં શારીર, માનસ, આધ્યાત્મ, વગેરે વિવિધ પ્રકારની ઉન્નતિ સધાવી જે પદ દુઃખમાત્રથી રહિત અને પરમ સુખનું નિકેતન છે, તે પદની આપણને પ્રાપ્તિ કરાવો.

——પ્રિય ભાઈ! 'ગતં ન શોચયેત્' એ વચનપ્રમાણે ગત કાલ વા ગત વસ્તુપ્રતિ અલક્ષ કરી ભાવિ ઉન્નતિપ્રતિ લક્ષ સ્થાપીને આપણે આપણી વિવિધ પ્રકારની ઉન્નતિઅર્થે કટિ કસીને ઉદ્યત થવું ઘટે છે.

——કોઈપણ પ્રકારે આપણે આપણી ધારેલી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ તદર્થ આપણા અંતરમાંથી આપણે અપૂર્વ બળને પ્રકટ કરવાની જરૂર છે. કાં તો આ દેહ પડે કે કાં તો આપણી ધારેલી સ્થિતિ આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ એ પ્રકારના ઉગ્ર નિશ્ચયને ધારણ કરી અવિરત પુરુષાર્થપરાયણ આપણે થવું ઘટે છે.

——હો તે હૈ, રહે તે હૈ—એ પ્રકારનો શિથિલ નિશ્ચય અને શિથિલ પ્રયત્ન કંઈ જ કામનો નથી. તે જ મનુષ્ય છે કે વર્તમાન જીવનમાં જ ઇપ્સિતાર્થને સિદ્ધ કરી વિરમે છે. જો આપણા ઇપ્સિતાર્થ આપણે વર્તમાન જીવનમાં ન સિદ્ધ કર્યા તો તે જીવન કેવળ નિરર્થક સમજવાનું છે. તે જ જીવન સાર્થક છે કે જેમાં ઇપ્સિત અર્થની સિદ્ધિ કરાય છે.

——અને ઇપ્સિત અર્થની સિદ્ધિઅર્થે આકાશપાતાળ એક કરવું પડે, આ પહાડને ઉચેમચાવું પડે, અને એથી પણ ઉગ્ર પ્રયત્ન કરવો પડે તો તે કરવાને તત્પર રહેવું ઘટે છે.

——એ સત્ય વાર્તાનું તમે કદિ પણ વિસ્મરણ ન થવા દેતા કે તમે મનુષ્યરૂપમાં ઈશ્વર છો, તમારૂં સામર્થ્ય અનંત છે અને તમે ધારો તે કરી શકવાને સમર્થ છો.

× × × ×

——આ વર્ષથી પ્રાતઃકાલનું લવાજમ આ પ્રમાણે રાખેલું છે. વર્ગ ૧ રૂ. ૩-૨-૦ વર્ગ ૨ રૂ. ૨-૨-૦, વર્ગ ૩ રૂ. ૧-૧૦-૦.

——ચાલુ અંકમાં આઠ પૃષ્ઠ વધાર્યા છે, અને ઈશ્વરેચ્છા તો હવેથી દર મહિને પ્રાતઃકાલ ૪૦) પૃષ્ઠનું કાઢવાનો વિચાર છે. ચાલુ અંકમાં એક ચિત્ર પણ આપેલું છે, અને હવેથી જો યોગ્ય સહાય્ય મળી આવે તો પ્રત્યેક મહિને બે ચિત્ર આપવાનો વિચાર છે. એ ચિત્રનું બ્લોક, કાગળ, તથા છપામણીનું ખરચ વર્ષે ત્રણસો ચારસો રૂપીઆ આવવાનો સંભવ છે. તેટલી સહાય્ય જો મળી આવશે તો અમે તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા ચાલુ રાખીશું.

× × × × ×

——આ માસમાં મુંબઇથી રા. ચીમનલાલ મહીપતરામે પોતાનું નામ પહેલા વર્ગમાં લખાવી તેના રૂ. ૩ તથા રૂ ૨) ભેટ તરીકે મોકલી આપ્યા છે. ઉમેટાથી રા. અંબાલાલ ગિરધરલાલે રૂ. ૧) મોકલ્યો છે. મુંબઇથી એક બાઇએ પ્રત્યેક મહિને રૂ. ૧) એક પ્રમાણે બાર મહિને બાર રૂપિયા આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે. પલસાણાથી રા. હરરાય ગોપાળરાય એકંદે રૂ. ૩) પોતાના લવાજમના તથા રૂ. ૨) ભેટના મોકલ્યા છે.

——આ પ્રમાણે અમને સાહાય્ય થતી રહેશે તો ઉત્તરોત્તર અમારૂં કાર્ય અમે વધારે સારી રીતે કરી શકીશું એમ અમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. અમને મળતી સાહાય્યનો અમે સદુપયોગ કરીએ છીએ કે કેમ તે વાચકવર્ગ જોતો આવ્યો છે અને જોશે.

——તાવણીયા (કાઠીઆવાડ) થી રા. માસ્તર હરગોવિંદ જ. દેરીને એક સદ્ગૃહસ્થ પ્રાતઃકાલનાં સંબંધમાં નીચેપ્રમાણે લખે છે.

" એક સેવકના નમ્ર પ્રણામસહ વિનતિ કે, આપશ્રીના શુભ હસ્તે અંકિત થતા પ્રાતઃકાલના વર્ષ ૧૯૭૪-૭૫ ના અંકો મારા વાંચવામાં આવ્યા. ખરેખર ! મનુષ્ય આત્માને સન્માર્ગે પ્રેરનાર અને આત્માનો માર્ગ દર્શાવનાર સદરહુ માસિકના તંત્રી આપશ્રીને કોટિશ: ધન્યવાદ છે મારી પરમકૃપાળુ પરમાત્માપ્રતિ પ્રાર્થના છે કે, તે આપને દીર્ઘાયુ કરે અને આપના શુભ હસ્તે મનુષ્યો આત્માને પીછાણે. સર્વ માસિકોમાં પ્રાતઃકાલ અગ્રણી છે, અને તેનો જેટલો પ્રચાર થશે તેટલો દેશને લાભ છે, એમ મારૂં માનવું છે. દેશના ઉદ્ધારની ધૂમો પાડનાર પ્રથમ પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરે તો સારૂં. માત્ર રાજકીય પ્રશ્નોમાં સર્વ સમયનો વ્યય કરવા કરતાં સ્વધર્મ સમજી કાર્ય કરવામાં આવે તો દેશની ઉન્નતિ થવી સહજ છે. છેવટની પ્રાર્થના કે આપ સ્વપ્નમાંથી ડગશો નહિ.

——ગુરાવલી ગ નારાયણશંકર ,દેવશંકર લખે છે ,કે, પ્રાતઃકાલના શ્રાવણના અંકમાં જે આ નાકકૂષ શિર્ષકવાળી કવિતા આપી છે, તે, વસ્તુતઃ,અત્યંત બોધક છે. મહાશયે એ કવિતામાં વેદવર્ણિત ઈશ્વરનું ખરું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. એ કવિતા ,વાંચી ઈશ્વરની સર્વવ્યાપકતાનું એકદમ ભાન થવા માટે છે. અને,તો જાણે એમ લાગે છે કે એ કવિતામાં વેદોનો સાર ગોઠવેલામાં આવ્યો છે. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જોતા પણ એ કવિતા ઉચ્ચ કોટિની છે.

——વડોદરામાંથી ,રા ભગતલાલ દ. શાસ્ત્રી લખે છે કે પ્રાતઃકાલનો નવમો ઉપહાર ધર્મ તથા દશમો ઉપહાર "દૃષ્ટાંતમાળા" અને બ્રહ્મચર્ય એ બે પુસ્તકો આદ્યંત મેં ધ્યાન દેઈને વાંચ્યાં છે. આપે આ પુસ્તકો લખીને સ્વધર્મજીજ્ઞાસુઓને અતિશય ઉપકૃત કર્યાં છે, એ નિઃસંશય છે. સ્ત્રી અને પુરુષો, તરૂણ અને વૃદ્ધ, વિદ્યાર્થી તેમજ સુશિક્ષિત વર્ગસમૂહ સર્વને નિરંતર તે વાંચીને મનન કરવા યોગ્ય છે. કિં બહુના, આ પુસ્તકનું એકંદર રહસ્ય ખરેખર શ્રેયસ્કર છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આપના શ્રમને સફળ કરો.

× × × ×

——ક્ષ અ. નિં. પાઠ્ય શૈલિ બે લાંબાં કાગળો અમને શુદ્ધ આર્ય તરફથી મળેલા છે, જે સ્થળસંકોચને લીધે આ અંકમાં અમે પ્રકટ કરી શકતા નથી.

——આશ્વિન માસના અંકમાં ગુરુકુલ સંબંધમાં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે તે સંબંધમાં અધિક વિવેચન આ અંકમાં કર્યું છે અને હવે પછીના અંકોમાં, પણ ક્રમે ક્રમે કરવામાં આવશે.

——હું આજે જ આ કાર્યનો આરંભ કરી દઇશ એમ નથી. તેમ છતાં ઈશ્વરેચ્છાથી મને જે જે અનુકૂલતાની જરૂર છે તે બની આવે તો તેનો પ્રારંભ તત્કાલ ન કરવો એમ પણ નથી જ.

——પરંતુ તેવી અનુકૂલતાઓ તત્કાળ ન બની આવે તથા હું પોતે પણ હું ધારું છું તેવી રીતે સ્વતંત્ર ન થઇ શકું ત્યાં પર્યંત તેનો આરંભ થઇ શકશે નહિ.

——તોપણ એ સંબંધમાં આજથી જ મેં થોડું થોડું કાર્ય કરવા માંડ્યું છે. હું શું કરું છું અને શું કરીશ તે યોગ્ય સમયે હું જણાવીશ. મારા વિચારથી આ કાર્ય કરવું એ મને ઘણું જ ઉપયોગી જણાય છે, જેથી મેં તે પ્રતિ ઈશ્વરેચ્છાથી દૃષ્ટિ વાળી છે. મારા ચાલકપાલક મેં ઈશ્વરને સ્થાપેલા હોવાથી તેમને જેમ યોગ્ય જણાશે તેમ મારાથી કાર્ય કરાવશે.

× × × ×

——માર્ગશીર્ષ માસનો અંક ગ્રાહકોને જરા વિલંબે મળશે. બનશે ત્યાંસુધી તો તેને સત્વર તૈયાર કરવામાં આવશે. પણ તેમ ન થઇ શકે તો પછી માર્ગશીર્ષની આખર સુધી તેમને વાટ જોવી પડશે. આ અંક ગ્રાહકોને વહેલો મળી જશે; જેથી આ સૂચના લખવી યોગ્ય ગણી છે.

——કાર્તિકનો અંક બીડ્યા પછી બેઠ તૈયાર કરી ગ્રાહકોને તે યથાવકાશે નિત્ય થોડી થોડી નિયમ પ્રમાણે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે, અને તેનો સુજ્ઞ ગ્રાહકો સ્વીકાર કરતા આવ્યા છે તેમ કરશે એમ વિનતિ છે. ત્રીજા વર્ગના ગ્રાહકો ઉપર આ વર્ષે આશ્વિનનો અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ. ૧–૧૦–૦ નું વી. પી. થશે. પહેલા વર્ગના જે ગ્રાહકો છે તેમના ઉપર ગયા વર્ષ પ્રમાણેજ રૂ. ૨–૨–૦ નું અને બીજા વર્ગના ઉપર રૂ. ૧–૧૦–૦ નું વી. પી. થશે. ચાલુ વર્ષથી પ્રથમ વર્ગનું લવાજમ રૂ. ૩–૨–૦ અને બીજા વર્ગનું રૂ. ૩–૨–૦ રાખેલું છે તો તે વર્ગમાં પોતાનું નામ લખાવવા જે ઇચ્છતા હશે તે સત્વર અમને તે પ્રમાણે જણાવવા કૃપા કરશે એમ વિનતિ છે. બની શકે તો અને શક્તિ હોય તો સર્વ રૂ. ૩–૨–૦ માં પોતાનું નામ લખવા અમને જણાવશે એમ તેમના પ્રતિ પ્રાર્થના છે. કારણ કે તેથી અમને આ કાર્યમાં અધિક અનુકૂલતા થવાનો સંભવ છે.

——એમ તો અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહકોના સંબંધમાં નહિજ થાય કે કાર્તિક વા કાર્તિક અને માર્ગશીર્ષ એમ બે માસના અંકો લેઇને પછી વી. પી. પાછું વાળવામાં આવે. એવા ગ્રાહકોને વી. પી. કરીએ અને તે ફરી વળે અને ત્યારપછી જ અંકો બીડવા એમ કરીએ તો ઘણો વિલંબ થવાનો સંભવ છે. જેથી અમે અવકાશે વી. પી. કરવાનું રાખી અંકો જેમ જેમ તૈયાર થાય તેમ તેમ બીડી દેવાનો રિવાજ રાખેલો છે.

——જેમનાથી બને તે સજ્જનો પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકો વધારતા આવ્યા છે તેમ વધારવાનો શ્રમ લેવા કૃપા કરશે એમ પુનઃ તેમને આ નવા વર્ષમાં વિનતિ છે.

× × × ×

——આ માસમાં મુંબઇથી રા ચીમનલાલ મહીપતરામે પોતાનું નામ પહેલા વર્ગમાં લખાવી તેના ૩ ૩ તથા ૨ ૨) ભેટ તરીકે મોકલી આપ્યા છે. ઉમેટાથી રા. અંબાલાલ ગિરધરલાલે ૨ ૧) મોકલ્યો છે મુંબઈથી એક બાઈએ પ્રત્યેક મહિને રૂ. ૧) એક પ્રમાણે બાર મહિને બાર રૂપિયા આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે. પલસાણાથી રા હરરાય ગોપાળરાય એમણે ૩ ૩) પોતાના લવાજમના તથા ૨ ૨) ભેટના મોકલ્યા છે.

——આ પ્રમાણે અમને આશ્રય થતી રહેશે તો ઉત્તરોત્તર અમારૂં કાર્ય અમે વધારે સારી રીતે કરી શકીશું એમ અમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે અમને મળતી સહાયનો અમે સદુપયોગ કરીએ છીએ કે કેમ તે વાચકવર્ગ જોતા આવ્યો છે અને જોશે.

——દ્રાવણીયા (કાઠીયાવાડ) થી ગં માસ્તર હરગોવિંદ કરીને એક સજ્જન પ્રાતઃકાલના સંબંધમાં નીચેપ્રમાણે લખે છે.

"એક સેવકના નમ્ર પ્રણામસહ વિનતિ કે, આપશ્રીના શુભ હસ્તે અંકિત થતા પ્રાતઃકાલના વર્ષ ૧૯૭૪-૭૫ ના અંકો મારા વાંચવામાં આવ્યા ખરેખર ! મનુષ્ય આત્માને સન્માર્ગે પ્રેરનાર અને આત્માનો માર્ગ દર્શાવનાર સદરહુ માસિકના તંત્રી આપશ્રીને કોટિશ ધન્યવાદ છે મારી પરમકૃપાળુ પરમાત્માપ્રતિ પ્રાર્થના છે કે તે આપને દીર્ઘાયુ કરે અને આપના શુભ હસ્તે મનુષ્યો આત્માને પીછાણે સર્વ માસિકોમાં પ્રાતઃકાલ અગ્રણી છે, અને તેનો જેટલો પ્રચાર થશે તેટલો દેશને લાભ છે, એમ મારૂં માનવું છે દેશના ઉદ્ધારની બૂમો પાડનાર પ્રથમ પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરે તો સારૂં માત્ર રાજકીય પ્રશ્નોમા સર્વ સમયનો વ્યય કરવા કરતા સ્વધર્મ સમજી કાર્ય કરવામાં આવે તો દેશની ઉન્નતિ થવી સહજ છે છેવટની પ્રાર્થના કે આપ સન્માર્ગમાંથી ડગશો નહિ"

——પુનાથી રા નારાયણશંકર દેવશંકર લખે છે કે, પ્રાતઃકાલના શ્રાવણના અંકમાં જે શ્રી નાનાલાલ દલપતરામ કવિએ કવિતા આપી છે તે વસ્તુત અત્યંત બોધક છે મહાશયે એ કવિતામા વેદવર્ણિત ઈશ્વરનુ ખરૂં સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. એ કવિતા વાંચી ઈશ્વરની સર્વવ્યાપકતાનું એકદમ ભાન થવા માંડે છે, અને તો જાણે એમ લાગે છે કે એ કવિતામા વેદોનો સાર ચાખવામા આવ્યો છે સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જોતાં પણ એ કવિતા ઉચ્ચ કોટિની છે

——વડોદરામાંથી રા ભગનલાલ દ શાસ્ત્રી લખે છે કે પ્રાતઃકાલનો નવમો ઉપહાર ધર્મ તથા દશમો ઉપહાર બ્રહ્મચર્ય, એ બે પુસ્તકો આદ્યંત મેં ધ્યાન દેઇને વાંચ્યા છે આપે આ પુસ્તકો લખીને સ્વધર્મજીજ્ઞાસુઓને અતિશય ઉપકૃત કર્યા છે, એ નિઃશંશય છે સ્ત્રી અને પુરુષો, તરૂણ અને વૃદ્ધ, વિદ્યાર્થી તેમજ સુશિક્ષિત વર્ગસમૂહ સર્વને નિરંતર તે વાંચીને મનન કરવા યોગ્ય છે કિં બહુના, આ પુસ્તકનું એકેક રહસ્ય ખરેખર શ્રેયસ્કર છે સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આપના શ્રમને સફળ કરો

× × × ×

——આ વિના પણ બીજા બે ત્રણ લાંબાં કાગળો અમને સુજ્ઞ ગ્રાહકો તરફથી મળેલા છે, જે સ્થળસંકોચને લીધે આ અંકમાં અમે પ્રકટ કરી શકતા નથી.

——આશ્વિન માસના અંકમાં ગુરૂકુલસંબંધમાં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે તે સંબંધમાં અધિક વિવેચન આ અંકમાં કર્યું છે અને હવે પછીના અંકોમાં પણ ક્રમે ક્રમે કરવામાં આવશે.

——હું આજે જ આ કાર્યનો આરંભ કરી દઉં એમ નથી તેમ જ્યાં ઈશ્વરેચ્છાથી મને જે જે અનુકૂલતાની જરૂર છે તે બની આવે તો તેનો પ્રારંભ તત્કાલ ન કરવો એમ પણ નથી જ.

——પરંતુ તેવી અનુકૂલતાઓ તત્કાળ ન બની આવે તથા હું પોતે પણ હું ધારું છું તેવી રીતે સ્વતંત્ર ન થઈ શકું ત્યાં પર્યંત તેનો પ્રારંભ થઈ શકશે નહિ.

——તોપણ એ સંબંધમાં આજથી જ મેં થોડું થોડું કાર્ય કરવા માંડયું છે. હું શું કરૂં છું અને શું કરીશ તે યોગ્ય સમયે હું જણાવીશ. મારા વિચારથી આ કાર્ય કરવું એ મને ઘણું જ ઉપયોગી જણાય છે, જેથી મેં તે પ્રતિ ઈશ્વરેચ્છાથી દૃષ્ટિ વાળી છે. મારા ચાલકપાલક મેં ઈશ્વરને સ્થાપેલા હોવાથી તેમને જેમ યોગ્ય જણાશે તેમ મારાથી કાર્ય કરાવશે.

× × × ×

——માર્ગશીર્ષ માસનો અંક ગ્રાહકોને જરા વિલંબે મળશે; બનશે ત્યાંસુધી તો તેને સત્વર તૈયાર કરવામાં આવશે. પણ તેમ ન થઈ શકે તો પછી માર્ગશીર્ષની આખર સુધી તેમને વાટ જોવી પડશે. આ અંક ગ્રાહકોને વહેલો મળી જશે, જેથી આ સૂચના લખવી યોગ્ય ગણી છે.

——કાર્તિકનો અંક બીડયા પછી ભેટ તૈયાર કરી ગ્રાહકોને તે યથાવકાશે નિત્ય થોડી થોડી નિયમ પ્રમાણે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે, અને તેનો સુજ્ઞ ગ્રાહકો સ્વીકાર કરતા આવ્યા છે તેમ કરશે એમ વિનતિ છે. બીજા વર્ગના ગ્રાહકો ઉપર આ વર્ષે આશ્વિનના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ ૧–૧૦–૦ નું વી પી થશે. પહેલા વર્ગના જે ગ્રાહકો છે તેમના ઉપર ગયા વર્ષ પ્રમાણે જ રૂ ૨–૨–૦ નું અને બીજા વર્ગના ઉપર રૂ. ૧–૧૦–૦ નું વી પી થશે. ચાલુ વર્ષથી પ્રથમ વર્ગનું લવાજમ રૂ. ૩–૨–૦ અને બીજા વર્ગનું રૂ. ૩–૨–૦ રાખેલું છે તો તે વર્ગમાં પોતાનું નામ લખાવવા જે ઇચ્છતા હશે તે સત્વર અમને તે પ્રમાણે જણાવવા કૃપા કરશે એમ વિનતિ છે. બની શકે તો અને શક્તિ હોય તો સર્વ રૂ ૩–૨–૦ માં પોતાનું નામ લખવા અમને જણાવશે એમ તેમના પ્રતિ પ્રાર્થના છે. કારણ કે તેથી અમને આ કાર્યમાં અધિક અનુકૂલતા થવાનો સંભવ છે.

——એમ તો અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહકોના સંબંધમાં નહિ જ થાય કે કાર્તિક વા કાર્તિક અને માર્ગશીર્ષ, એમ બે માસના અંકો લેઈને પછી વી પી. પાછું વાળવામાં આવે! બધા ગ્રાહકોને વી પી કરીએ અને તે ફરી વળે અને ત્યારપછી જ અંકો બીડવા એમ કરીએ તો ઘણો વિલંબ થવાનો સંભવ છે જેથી અમે અવકાશે વી. પી. કરવાનું ગણી અંકો જેમ જેમ તૈયાર થાય તેમ તેમ બીડી દેવાનો રિવાજ રાખેલો છે.

—— જેમનાથી બને તે સજ્જનો પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકો વધારતા આવ્યા છે તેમ વધારવાનો લાભ લેવા કૃપા કરશે એમ પુનઃ તેમને આ નવા વર્ષમાં વિનતિ છે.

× × × ×

——બધુઓ ! તમારામાથી ઘણાનાં પત્રો બેસતા વર્ષે મારા ઉપર આવે છે હુ પણ છેલ્ના બે ત્રણ વર્ષથી બની શકે તેટલાને નવા વર્ષનિમિત્તે પત્રો લખુ છુ. પ્રતિવર્ષ મારે આના પત્રો લખવાની સખ્યામાં વધારો થતો જાય છે હાલમા મારી પ્રકૃતિ જરા શિથિલ છે, જેથી મારા ઉપર જેમના પત્રો આવે છે તેમને અને જેમને હુ હમેશાં પત્રો લખુ છુ તેમને આ વર્ષે મારાથી પત્રો લખી શકાશે નહિ, અમે તેને માટે હુ તેમની ક્ષમા ઇચ્છુ છુ આ વર્ષે મારે જે શુભેચ્છા મારા પ્રાણપ્રિય બધુઓને માટે દર્શાવવાની હતી તે મે આ અકમા જ છેલ્ના પૃષ્ઠમા દર્શાવી છે કે જેથી મારે સ્વતત્ર પત્ર લખવાં ન પડે આ પક્તિઓને તમે મારા પત્રરૂપે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરશો એવી વિનતિ છે આ અંક તમને બેસતા વર્ષની સધિમા મળી જાય તેવી રીતે વહેલો ટપાલમાં નાખવામા આવ્યો છે

વાણીયા—ભગીયણ લગ્ન—"ત્રણ માસ ઉપર હૈદરાબાદ ખાતેથી એક ભગીયાની છોકરી ગુમ થઈ હતી તેને શોધવા ઘણો પ્રયત્ન થયા, પણ તે બધા નિષ્ફળ ગયા દરમ્યાન હાલમા તેજ છોકરી સુઘડ પોષાકમા એક વાણીયા સ્ત્રીની સાથે જતી જોવામા આવી આ બીનાની ભગીઆઓને ખબર કરવામાં આવતા ભગીયાની ન્યાત છોકરીને ઘેર ગઈ અને છોકરી મેળવવા અને ન્યાય મળવા માગણી કરી એ છોકરીની સાથે જે પુરુષ રહેતો હતો તેને ભગી થઈ જવાને ભગીયાઓએ કહ્યુ, તે વાત તે માણુસ માને તેમ નહોતો તેથી ભાઈબધ જ્ઞાતિના મુખીને આ બીના જણાવવામા આવી ભગી છોકરીના ધણીએ જણાવ્યુ કે છોકરી ભગીની હતી તે વાતની મને બિલકુલ ખબર નહતી બાદ એ મનુષ્ય ગુમ થઈ ગયો તે પછી છોકરીની માને બોલાવીને તે નાતિના માણસોએ જણાવ્યું કે તેણે ગગાજીમા જઇ દેહશુદ્ધિ કરાવવી તથા માથે મુડન કરાવવુ. પેલા માણસની માને પણ હૈદ્રાબાદ છોડી જવાની જરૂર પડી છે ભગીઆની છોકરીને માથુ મુડાવી ગગાસ્નાન કરાવી શુદ્ધ કરવામા આવી છે (કોણ ઉત્તમ વાણીઓ કે ભગી ?)"

આ પ્રકારનો લેખ એક પત્રમા અમારા વાંચવામા આવ્યો હતો આવા અનેક પ્રસગો કેટલાક વખતથી આપણા દેશમાં બનતા જોવામા આવે છે આપણી પ્રજાની દુર્દશાનાં આ ચિહ્નો છે. આવા પ્રસંગો જોઇ સુધારાવાળા પ્રાચીન ધર્મ, કે નીતિરીતિને અનુસરનાર કે માનનારનું હાસ્ય કરે છે અને આ લોકો હાસ્ય કરે તેમા આશ્ચર્ય પામવા જેવુ પણ નથી હાસ્યપાત્ર પ્રસગો કે સ્થિતિ થાય અને પછી હાસ્ય થાય તેમાં નવાઈ શુ છે ?

આપણા પ્રાચીન રિવાજો અને નીતિરીતિ સારાં છે, તેની ના નથી પણ તેમાં હવે દેશકાળાનુસાર સુધારો કરવાની જરૂર છે તેના ઉપર ઘણા કાલનો કાટ ચડયો છે જેથી તે હવે લાભને બદલે હાનિ જ કરે છે આપણી પ્રજાનો આજે આપણી પ્રાચીન રૂઢીઓવડે વિનાશ થવા બેઠો છે, તે છતા હજી આપણને સમજાતુ નથી કે તેમાં કઈ સુધારો કરવો જોઇએ

જુના વિચારના મનુષ્યો બિચારા જોઇ શકતા નથી, કે હવે જમાનો બદલાઇ ગયો છે અને તેથી દેશકાળાનુસાર ફેરફાર કરવાની અગત્ય છે. નવા કે સુધારાના વિચારના મનુષ્યોને આ વાર્તા રુચતી નથી. જેથી બન્ને વચ્ચે મોટો ભેદ કે અંતર પડે છે. જો જુના વિચારના મનુષ્યો પોતપોતાની જ્ઞાતિમાં કન્યાને વર અને વરને કન્યા સુખપૂર્વક સુલભતાથી મળી શકે તેવી ગોઠવણ નહિ કરી શકે તો વર્ણવ્યવસ્થા રહી શકશે, નહિ તો હવે વર્ણવ્યવસ્થા રહેવાની નથી એ નિશ્ચય સમજવું. આપણે સુધારાવાળાનો દોષ કાઢીએ છીએ પણ ખરી રીતે આપણે પોતે જ વર્ણસંકરતાના પોષક તથા સુધારાવાળાને સુધારો કરવાની ફરજ પાડનાર છીએ. જે જે જ્ઞાતિમાં કે જે જે કોમમાં જેટલાં મનુષ્યો હોય તે સર્વને સુલભતાથી વર કે કન્યા મળી શકે તેવી ગોઠવણ તે જ્ઞાતે કે ગોળે કરી આપવી જ જોઇએ, અને તેમ નહિ થવાથી જ ઉપર કહ્યા તેવા પ્રસંગો આજે બનતા જોવામાં આવે છે. જે વસ્તુ એક સમયે હિતકર હોય છે તે બીજે પ્રસંગે કાળ જતાં અહિતકર પણ થઈ રહે છે. તેવી જ સ્થિતિ આપણા રીતિરિવાજો સંબંધમાં આજે થઈ છે.

હવે એ કરવું જોઇએ છીએ કે મૂળ ઉદ્દેશનો વિચાર કરીને, તેને લક્ષમાં રાખીને, દેશકાલાનુસાર ફેરફાર કરવા જોઇએ.

પરંતુ અમને લાગે છે કે આવા ફેરફારો આપણે એકત્ર થઇને કરીએ એમ બનવું અસંભવિતજેવું તત્કાલ તો જણાય છે. આપણા પોતાનો આપણે વિનાશ થતો સ્વચક્ષુએ જોઇએ છીએ તે છતાં આપણે આપણા આચારવિચાર સંબંધમાં જરા પણ ફેરફાર કરતા નથી, એ આપણી કેટલી મૂર્ખતા ! આપણે સર્વ વિનાશના મુખમાં ધસીએ છીએ તે છતાં એકત્ર થઇને આપણા ઉદ્ધારને માટે આપણે કંઈ જ કરતા નથી. શું આપણે આપણો સમૂલ વિનાશ થઈ ગયા પછી જાગીશું ? અને જે સમયે કોઈ ઉપાય કામ ન આવે તેના સમયમાં જાગ્રત્ થવાથી શો અર્થ સધાવાનો છે ?

બંધુઓ ! કંઈક વિચાર કરો અને આ આર્યદેશની અપકીર્તિ થતી અટકાવો. હવે હદ થઈ છે, હવે જો તમે નહિ ચેતો તો જાણજો કે સદાને માટે તમારી ઉન્નતિની તક તમારા હાથમાંથી જતી રહી છે.

THE DREAMY EASTERN MIND.*

(PROOF THAT IT IS PRACTICAL.)

"For more than two generations it has been held that between the so-called eastern mind and the so-called western mind there exists some fundamental difference. The nature of this difference is not usually set forth. It is assumed to be one of the mysteries of history. The Asiatic mind, we are told, tends to ecstatic contemplation, sustaining with the world of material reality relations totally different from those of the western mind. Hence the contrast between the two civilisations What we call western civilisation is the product of the one type of mind and what is called vaguely "the orient" casts its world altogether differently. The West is scientific, the East is dreamy. Such is the contention

All this, contends Professor Benoy Kumar Sarkar of the national council of education in India, is sheer delusion. It has been built up for the last half century out of the gratuitous asumptions of writers who were not authorities upon the subject at all although circumstances seemed to lend to their view a superficial plausibility Historically and statistically speaking, superstititon has not had a deeper and more extensive hold on the Oriental mind than on that of the Occident. Hinnu scientific investigation was not mere mixed up with metaphysics and superstitious "hocus-pocus" than was the European. It enlisted in its service the devetion of hosts of "specialists" in succession. There thus grew up in India a vast amonnt of specialised scientific literature, each branch with its own technical terminology. A general idea of the achievements of the Hindu brain may be had from these remarks by Cajori.

We now Use Indian Arithmetic.

"It is remarkable to what extent Indian mathematics enter into the science of our time. Both the form and the spirit

---

* આ વિષયનું ગુજરાતી ભાષાંતર આ અંકમાં સ્થળસંકોચને લીધે આપી શકાયું નથી જેથી હવેના અંકમાં તે આપવામાં આવશે.

of the arithmetic and algebra of modern times are essentially Indian and not Grecian. Think of that most perfect of mathematical symbolisms, the Hindu notation, think of the Indian arithmetical operations nearly as perfect as our own, think of their algebraic methods, and then judge whether the Brahmins on the banks of the Ganges are not entitled to some credit. Unfortunately some of the most brilliant of the Hindu discoveries in indeterminate analysis reached Europe too late to exert influence they would have exerted had they come two or three centuries earlier."

Hindu arithmetic, as De Morgan admits, is greatly superior to any which the Greeks had. Indian arithmetic is that which we now use. The Hindus were the greatest calculators of antiquity. They could raise the numbers to various powers. The extraction of the square or cube root was child's play to them. The two foundations of arithmetic were discovered by the Hindus—the symbols of numbers, or numerals, as they are called, and the decimal system of notation.

"Algebra is a Hindu science in spite of the Arabic name. Cajori suspects that Diophantus (A. D. 360), the first Greek Algebraist, got the first glimpses of algebraic knowledge from India. According to Heath, the Europeans were anticipated by the Hindus in the symbolic form of algebra. According to De Morgan, the work of Diophantus is hardly algebraic in the sense in which that term can be applied to the science of India. According to Hankel, the Hindus are the real inventors of algebra if we define algebra as the application of arithmetical operations to both rational and irrational numbers or magnitudes."

Hindus Anticipated Most European Discoveries.

Euclid and his school never meddled with logistics, which was practically abandoned as hopeless after the time of Apollonius. The Indian mathematician's turn of mind, however, was directed to nothing if not practical computations. The fact that the Indians took the chord of a smaller circular arc as

THE DREAMY EASTERN MIND.*

(PROOF THAT IT IS PRACTICAL)

For more than two generations it has been held that between the so-called eastern mind and the so-called western mind there exists some fundamental difference. The nature of this difference is not usually set forth It is assumed to be one of the mysteries of history. The Asiatic mind, we are told, tends to ecstatic contemplation, sustaining with the world of material reality relations totally different from those of the western mind Hence the contrast between the two civilisations What we call western civilisation is the product of the one type of mind and what is called vaguely "the orient" casts its world altogether differently The West is scientific, the East is dreamy Such is the contention

All this, contends Professor Benoy Kumar Sarkar, of the national council of education in India, is sheer delusion It has been built up for the last half century out of the gratuitous asumptions of writers who were not authorities upon the subject at all although circumstances seemed to lend to their view a superficial plausibility Historically and statistically speaking, superstititon has not had a deeper and more extensive hold on the Oriental mind than on that of the Occident Hindu scientific investigation was not mere mixed up with metaphysics and superstitious ' hocus pocus ' than was the European It enlisted in its service the devotion of hosts of "specialists" in succession There thus grew up in India a vast amonnt of specialised scientific literature, each branch with its own technical terminology A general idea of the achievements of the Hindu brain may be had from these remarks by Cajori

We now Use Indian Arithmetic

" It is remarkable to what extent Indian mathematics enter into the science of our time. Both the form and the spirit

* આ વિષયનું ગુજરાતી ભાષાંતર આ અંકમાં સ્થળસંકોચને લીધે આપી શકાયું નથી જેથી હવેના અંકમાં તે આપવામાં આવશે

chemists could prepare: Fixed or coagulated mercury; A chemical powder, the inhalation of which would bring on sleep or stupor; A chemically prepared stick or wick for producing light without fire; A powder, which, like anaesthetic drugs or curare, paralyses sensory and motor organs.

Pliny, in the first century of our era, noticed the industrial position of the Hindus as paramount in the world. India maintained the same position even in the seventeenth and eighteenth centuries, when the modern European nations began to be intimate with her. (P. S. S.)

વૃક્ષોસાથે વાતચિત.

મારા ઘણા સ્નેહીઓ મારા ઉપર એ આક્ષેપ મૂકે છે કે તમે અમારી સાથે ઉઠતા બેસતા નથી તથા આનંદ લેતા નથી, અને હમેશાં ઘરમાં જ ભરાઈ રહો છો.

ખરી વાત એ છે કે હું જાણી જોઈને જ ઘરમાં ભરાઈ રહું છું, અને તેમ કરવામાં મને વિશેષ આનંદ જણાય છે તથા વિશેષ જ્ઞાન મળે છે, એ આ મારા બંધુઓ જાણતા નથી.

અમુક ઠેકાણે આમ થયું અને અમુક ઠેકાણે તેમ થયું, આજે અમુક વાત આમ છે અને અમુક તેમ છે, ફલાણા ભાઈ આવા છે, અને ઢીકણા ભાઈ આવા છે, આવી વાતો કરીને મને કંટાળોભરેલું અને માલવિનાનું લાગે છે. આખું જગત્ આવી વાતો અવકાશના સમયે કરે છે અને ગાડરીઆ પ્રવાહની પેઠે આ સંસારપ્રવાહમાં વહે છે. મને આવી વાતો રુચતી નથી, જેથી મારા સ્નેહીઓસાથે હું બેસીને આવી વાતોમાં ભાગ લેતો નથી, કારણ કે તેથી કાંઈ મને લાભ જણાતો નથી.

જેથી પ્રસંગે હાથમાં સ્મરણી લઈને મારી પર્ણકુટિના અંદરના ખુલ્લા ભાગમાં બેસું છું અને ઈશ્વરસ્મરણ શાંતિથી કરું છું. અને જ્યારે તેમ કરવા વૃત્ત થતી નથી ત્યારે આકાશસામે જોતો બેસી રહું છું. ઘણા પ્રસંગે તો હું મારા નમાલસરખા બાગમાં ઉગેલાં વૃક્ષોતરફ એક દૃષ્ટિથી નિહાળતો બેસી રહું છું અને તેમની સાથે વારંવાર વાતો કરું છું.

જ્યારે હું મગજનું કામ કરીને થાકી જઉં છું ત્યારે સાંજે અને જ્યારે પ્રકૃતિ સ્થિર હોય છે ત્યારે સાંજે તથા સવારે એમ બે વખત બે ઘડી કલાક મારા નમાલસરખા બાગમાં હું કંઈને કંઈ કામ કરું છું. જો તમે મને રોજ આ કામ કરતો

તનને એમ જ થાય કે આમને કંઇ ગાંડુ લાગ્યું છે અને ખરેખર! તેવું જ મારા સંબંધમાં થાય કે કંઇ ખોદવું, કંઇ કાપવું, કંઇ વાવવું, કંઇ પાણી પાવું, કંઇ વૃક્ષોપ્રતિ પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોવું, અને મારા એક કુંડમાં ફરતો હોઉં તેમ મેં ઉછેરેલાં વૃક્ષોની મધ્યમાં ફરવું, એ કામ ઘણો વખત હું કરૂં છું ઉપરથી જોનારને એમ જ થાય કે આ ભાઇને કંઇ કામ કરવાનું નથી, અને આ એક ગાંડુ લાગ્યું છે પણ મને આની આ ક્રિયાથી જે લાભ જણાય છે તે હું જ જાણું છું માટીમાં કરવાની મને જે વિશ્રાંતિ મળે તથા મારો જે થાક ઉતરી જાય છે તે હું જ જાણું છું

મારાં વૃક્ષોમાં એક પ્રકારનો મારે સ્નેહ થઇ રહ્યો છે જે બીજા જોઇ શકે તેમ નથી અને તેથી મને મારા પ્રિય વૃક્ષોને જોયાવિના ચાલતું નથી. હું પરગામ જઉં છું તો તો અમુક અમુકને આગ્રહપૂર્વક પાણી પાવાની તથા સંભાળ લેવાની સૂચના કરતો જઉં છું, અને હું દૂર હોઉં છું તોપણ મને આ મારા વૃક્ષ-સ્નેહીઓનું સ્મરણ થાય છે. પરગામથી હું જ્યારે ઘેર આવું છું ત્યારે સઉથી પહેલો કપડાં ઉતારી મારા નાના બાગમાં હું ફરી વળું છું અને હું સંતોષ પામી મારા આ મૂક સ્નેહીઓને સંતોષ પમાડું છું. જો કે આ ઠેકાણે મેં મારાં સ્નેહીઓને મૂક-મૂગાં શબ્દથી સંબોધ્યાં છે, પણ તે સંબોધન મારે માટે નથી, પણ તે બીજાને માટે છે કારણ કે તે મને મૂક જણાતાં નથી પણ બોલતાં જણાય છે. અને જો તે બોલતાં ન હોય તો મારે તેમની સાથે આ પ્રકારનો સ્નેહ થાય નહિ તે જીવંત મનુષ્યોની પેઠે મારી સાથે વાતચિત કરે છે, અને તે જે કહે છે તે હું તરત સમજી જઉં છું. મારી દૃષ્ટિથી તે જડ જણાતાં નથી પણ જીવંત જણાય છે. તેમને જે જે સાધન પોતાની લાગણીઓ કે વિચાર દર્શાવવાના પ્રાપ્ત છે તે સાધનોવડે તે પોતાની લાગણીઓ અને વિચારોને દર્શાવે છે અને જો મનુષ્યોને તે જાણતાં આવડે તો તે જાણી શકે છે.

મારા મનુષ્યવર્ગના સ્નેહીઓ સાથેની વાતચિતથી મને જે જાણવાજેવું મળે છે, તેના કરતાં આ મારા વનસ્પતિવર્ગના સ્નેહીઓ પાસેથી ઘણું જાણવાનું મને મળે છે, જેથી હું તેમની મિત્રતા રાખું છું, અને તેમની સાથે વારવાર બેસું ઉઠું છું.

મને આ મારા સ્નેહીઓએ ઘણી ઘણી વાતો કહી છે જેની મેં, જો કે નોંધ કરી લીધી નથી, તોપણ તેમાંની કેટલીક મને સ્મરણમાં છે તે આજે મારા સુજ્ઞ બંધુઓને હું જણાવવાનું ઉચિત ધારૂં છું

ઘણાં પ્રસંગે તો મેં તેમને મારી શંકાઓ પૂછી છે અને તેમણે તને તત્કાળ જ તેના ઉત્તર આપ્યા છે કે તેનું સમાધાન કર્યું છે.

એક વખતે મેં તેમને પૂછ્યું કે તમે હમેશાં ઉંચાં અને ઉંચાં કેમ વધો છો? તેમણે તરત જ મને કહ્યું કે એટલું શું તમે નથી જાણતા કે અમારી દૃષ્ટિ હમેશાં અમારા સર્વાધાર સૂર્ય ભગવાનપ્રતિ રહે છે, અને તેથી હમેશાં અમે ઊર્ધ્વગતિ કરીએ છીએ તમે લોકો બુદ્ધિબળમાં અમારા કરતા ઉત્કૃષ્ટ છતાં તમે આ વાતને ભૂલી જાઓ છો, અને તે જ તમારા વિનિપાતનું અને અધોગતિનું કારણ છે તમને ઉત્પન્ન કરનાર, તમારૂં પોષણ કરનારે તથા તમારો સંહાર કરનાર જે ઇશ્વરસત્તા છે, તેનાપ્રતિ તમે લોકો ક્યાં દૃષ્ટિ રાખો છો? તેને તમે ભૂલી જાઓ છો, એ જ તમારી વૃદ્ધાવસ્થા, રોગ, મરણ અને અધોગતિનું કારણ છે

જેમ સૂર્યભગવાન અમારા ઈશ્વર છે તેમ તમારા પણ છે. તેમનું તમારે નિત્ય
ભજનપૂજન કરવું જોઈએ. પણ તે પ્રમાણે તમે કર્યાં કરો છો ? સૂર્ય ભગવાન અમારા જ
પ્રાણરૂપ છે એમ નહિ, પણ તે તમારા પણ પ્રાણાધાર છે. તે પોતાનાં કિરણો એક ક્ષણ
માત્ર જો પ્રેરતા અટકી જાય તો તમે અને અમે સર્વ મરણને પ્રાપ્ત થઈ રહીએ. આપણા
સર્વનું તે જ જીવન છે. તો શું જે આપણું જીવન છે, જે આપણા સુખપ્રદાતા છે, તથા
જેનાવડે આપણું અસ્તિત્વ છે, તેમના પ્રતિ અભિમુખતા રાખવી એ શું આપણો ધર્મ
નથી ? વળી તેમના પ્રતિ અભિમુખતા રાખવાથી આપણને જે વિશેષ અને અપૂર્વ લાભ
થાય છે તે કોઈક જ જાણે છે. તેથી જીવનની અર્થાત્ આરોગ્ય આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે,
એટલું જ નહિ પણ તેથી આપણા સુખનાં જે જે સાધનો છે તે સર્વ પણ મળે છે.

આ રહસ્ય પૂર્વના આ દેશના ઋષિમુનિઓ બહુ સારી રીતે સમજતા હતા અને
તેથી તેમણે સંધ્યાવંદનનો નિયમ મનુષ્યોને માટે સ્થાપેલો છે. પરંતુ આ રહસ્યનું પ્રજાને
આજે અભાન થયું છે અને તે જ તેના વિનિપાતનું કારણ છે.

જે આરોગ્ય અને આયુષ્યનું ઉદ્ગમસ્થાન છે, જે તેનો મહાસાગર છે તેના પ્રતિ જો
મનુષ્યો અભિમુખ થાય તો તેને તે સ્વભાવિક રીતે જ મળે છે. પણ તેને બદલે અજ્ઞાનથી
મનુષ્યો તેને બીજે અર્થાત્ તે જ્યાં નથી ત્યાં શોધે છે અને નાના દુઃખને સહન કરે છે.

એક પ્રસંગે મેં તેમને પૂછ્યું કે અમે તમને ગમે તેટલું પાણી પાઈએ છીએ પણ
વર્ષાદના ચાર છાંટા પડે છે તો તેટલાથી તમને જે જીવન મળે છે તે અમારા પાએલા ઘણા
પાણીથી પણ મળતું નથી તેનું શું કારણ છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો તેમને સહજ હતો, કારણ કે તેમના અનુભવનો તે
વિષય હતો. તેમણે કહ્યું કે તમે જે પાણી પાઓ છો તેમાં અને આકાશમાંથી વર્ષાદરૂપે
પડતા પાણીમાં ઘણું અંતર છે. અહીંથી વરાળરૂપે ઉંચે ચડેલા પાણીમાં સૂર્યનાં કિરણોની
અંદર રહેલું જીવન (spirit) ભળે છે અને તેથી તે જીવનમય (spiritual) થાય છે.
જેથી તેનાથી અમને ઘણો લાભ થાય છે.

એક વખતે મેં તેમને પૂછ્યું કે તમારામાં બુદ્ધિ નથી એમ અમારા લોકો માને છે
એ વાર્તા સત્ય છે ? તેમણે હસીને કહ્યું, આ પ્રમાણે માનનાર મૂર્ખ અથવા અલ્પજ્ઞ હોવા
ઘટે છે. શું તમે નથી જોયું કે જ્યારે તમે વેલ વાવો છો ત્યારે અમે જ્યાં ચડવાનું હોય છે
ત્યાં લાંબા લાંબા તાંતણા કાઢીને આસપાસ જે પકડવાનું હોય છે તેને પકડીને ઉંચે ઉંચે
ચડીએ છીએ, જો અમારે પકડવાનું સાધન પાસે હોય છે તો ટુંકો, અને દૂર હોય છે તો
લાંબો તાંતણો કાઢીએ છીએ શું તમે નથી જોયું ? વળી તમે જ્યારે અમારે પકડીને ઉંચે
ચડવાનું સાધન એક દિશામાંથી બીજી દિશામાં બદલો છો તો અમે તે બાજુ વળીએ છીએ
અને તેને પકડી લેઈએ છીએ. અમારામાં બુદ્ધિ નથી એમ નહિ, પણ તમારા લોકો જેટલી
વિકાસવાળી નથી એટલો જ ભેદ છે.

ત્યારે મેં તેમને પૂછ્યું કે તમને સુખદુઃખની લાગણી થાય છે ? તેમણે કહ્યું હા હા,
ન કેમ થાય ? શું અમને જીવ નથી, કે તે પ્રમાણે ન થાય ? જો અમને જીવ ન હોય તો
અમારી વૃદ્ધિ (growth) થાય છે તે શી રીતે થાય ? અમને કોઈ કાપી ...

અમને લાગણી થાય છે જ. અને તમે તો આ વાર્તા જાણો છો જ. તમારે અમારૂં એક પાંદડું ચુંટવું હોય છે તો પણ તમને સંકોચ નથી થતો ? અને તમારે ત્યાં કોઈ આવે છે તે કે બાળકો અમારાં પાંદડાં કે ડાળીયો નકામાં ચુંટી નાખે છે ત્યારે તમારો જીવ કંપાઈ જતો અમે અનેક પ્રસંગે જોયો છે જ. તમે અમારી પાસે આવો છો તેનું અમને ભાન થાય છે, અને અમને અંતરમાં આનંદ ઉપજે છે. તમે અમને પાણી પાઓ અને અમે પાણી પીએ તેમાં અમને અંતર સ્પષ્ટ જણાય છે. વળી તમે અમારાં ફુલ ચુંટો છો તે પણ તમારા પોતાને માટે ઉપયોગ કરતા નથી પણ તે દેવને ચઢાવો છો. જેથી અમારૂં તમે કલ્યાણ પણ સાધો છો. અમારાં ફુલ તમારીદ્વારા દેવને ચડે છે, એથી અમારૂં જીવન સાર્થક થાય છે; અને અમે સત્વર ઊર્ધ્વગતિ થવાના ક્રમમાં સ્થપાઈએ છીએ.

(અપૂર્ણ.)

गुरुकुल—संबंधमां थोडुं अधिक विवेचन.

× × × આપણા દેશપ્રતિ વર્તમાન સમયમાં દ્રષ્ટિ કરતાં પ્રજાને અંધકાર વ્યાપેલો જણાય છે. દેશના ઉદ્ધારઅર્થે પ્રયત્ન કરતા અગ્રણી ગણાતા મનુષ્યોના પણ હાથ હેઠળ પડતા જણાય છે, અને હવે શું કરવું એવો પ્રશ્ન તેમને થાય છે. તેમણે ઘણાં વખતથી જે પ્રયત્ન દેશના ઉદ્ધારમાટે કર્યો છે તેનું ફળ પણ નહિજેવું જ આવેલું જણાય છે. આજે આપણા દેશની આવી વિલક્ષણ સ્થિતિ છે. જેને પ્રજા બુદ્ધિમાન ગણે છે તેવા પુરૂષોની પણ મતિ કુંઠિત થઈ રહેલી જણાય છે.

× × × આ સંબંધમાં અધિક વિવેચન કરતા પૂર્વે એ વાર્તા જણાવવાની અગત્ય છે કે અમને આ પ્રમાણે અંધકાર દ્રષ્ટિએ આવતો નથી પણ સર્વત્ર જણાતા અંધકારમાં પણ વિલક્ષણ પ્રકાશ અમારી દ્રષ્ટિએ આવે છે. આજની વિલક્ષણ સ્થિતિ અમને ભાવિ ઉદ્ધારની જનેતાજેવી જણાય છે. આ વિલક્ષણ સ્થિતિમાંથી જ દેશનો ઉદ્ધાર થનાર છે, એ નિશ્ચય સમજવું.

× × × જે મનુષ્યો આ જગતના કર્તાહર્તા ઇશ્વરને માનતા નથી તેમને આવી ભ્રાંતિ થાય એ સ્વાભાવિક છે. આ જગતના પાલક ઇશ્વર હોવાથી તેમની સત્તા વિલક્ષણ રીતે કાર્ય કરે છે. તેમને કંઈ જ અશક્ય નથી. તેમની કાર્ય કરવાની સત્તાની કંઈક કલ્પના તેમના પ્રતિ અભિમુખતા રાખનારને જ આવી શકે છે. અસ્તુ!

× × × પ્રયત્નનું ફળ આ વિશ્વમાં જતું નથી એ વાર્તા સત્ય છે. પરંતુ જો ક્યા પ્રયત્નનું ફળ કયું થશે તેનો સ્થિર બુદ્ધિથી આરંભમાં વિચાર કરવામાં નથી આવતો તો ફળ તો મળે છે, પણ વિપરીત મળે છે. તેથી માત્ર પ્રયત્ન જ કરવાનો નથી, પણ પ્રયત્ન કરતા પૂર્વે અત્યંત સ્થિરતાથી વિચાર કરવાનો છે.

× × × કયો ચિરસ્થાયી અભ્યુદય છે, કયા અભ્યુદયથી પ્રજાને વાસ્તવ સુખ શાંતિ મળશે, અભ્યુદય સુખશાંતિને માટે છે કે માત્ર બાહ્ય એક પ્રકારની સ્થિતિ પ્રકટાવવા માટે છે કે જેમાં વાસ્તવ સુખશાંતિનો અભાવ હોય છે, એ વગેરેનો જો, સ્થિરસ્થાયી પ્રયત્ન કરતા પૂર્વે વિચાર કરવામાં નથી આવતો તો પરિણામ જુદો જ આવે છે. વળી તે પ્રયત્નનું ફળ થયા પછી પાછો નવિન પ્રયત્ન કરવાનો ફેરો રહે છે. આ પ્રમાણે પ્રયોગ પાછળ એકનું નહિ પણ તેની પાછળની અનેક પ્રજાનાં જીવન પૂરાં થઈ જાય છે. આપણા દેશમાં કંઈક આવી જ સ્થિતિ ચાલી રહી છે.

× × × સઉ કોઈ યથામતિ પ્રયત્નશીલ થતા જોવામાં આવે છે. 'હમણાં દીવ' એ કહેવતપ્રમાણે સઉ કોઈ આ દેશનો ઉદ્ધાર કરવાને કટિ કસીને રણમાં ઉતરી પડ્યા છે. પછી તેમના પ્રયત્નથી દેશનો અને તેમનો પોતાનો ઉદ્ધાર થાય છે કે વિનિપાત થાય છે તે ઈશ્વર જાણે. અણઘડ વૈદ્ય જેમ રોગીને દવા આપે છે, પછી તે કાં તો રોગને હણે છે કે કાં તો રોગીનો જીવ લે છે, તે પ્રમાણે આપણા દેશમાં પણ સઉ કોઈ દેશના ઉદ્ધારઅર્થે વિવિધ ઉપચાર કરી રહ્યા છે. આ તેમના ઉપચારથી આ દેશની સ્થિતિ સુધરે છે કે બગડે છે તે ભગવાન જાણે.

× × × એટલું તો સૌ કોઈ સ્વીકારે છે કે જો આ દેશની પ્રજા ઉન્નત થાય. તો દેશનો ઉદય સત્વર થાય. આને માટે સઉ કોઈ બીજાપ્રતિ દૃષ્ટિ સ્થાપે છે, અને તેમનો ઉદ્ધાર કેમ કરવો તેનો વિચાર કરે છે. પરંતુ પોતાના સંબંધમાં કંઈ કર્તવ્ય છે કે કેમ તે તે કોઈ જોતું નથી અને જોવાની જરૂર સમજતું નથી.

× × × અમે માનીએ છીએ કે દેશનો કે બીજાનો ઉદ્ધાર કરવા જવા કરતાં પ્રથમ પોતાના જ પ્રતિ દૃષ્ટિ વાળીને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા સંબંધમાં વિચાર કર્તવ્ય છે; અને તેવો વિચાર કરીને પછી જેથી પોતાનો ઉદ્ધાર થઈ શકે તેમ હોય તેવો પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે જો સઉ કોઈ કરે તો દેશનો ઉદય કે ઉદ્ધાર સહજ થઈ રહે, તેમ છે. કારણ કે દેશ એ કોઈ જુદી વ્યક્તિ નથી, પણ તે જુદા જુદા મનુષ્યોનો બનેલો છે. અને આ મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર કે ઉદય થતાં દેશનો ઉદ્ધાર કે ઉદય આપોઆપ થઈ રહે છે. આ વાર્તા જણાવવાનો આ પ્રસંગ નથી તોપણ સ્વલ્પમાં, તે પ્રસ્તુત પ્રસંગને ઉપયોગી હોવાથી જણાવી છે.

× × × વળી એ વાર્તાનો પણ સઉ સ્વીકાર કરે છે કે જો બાળકોને દેશકાલાનુસાર શિક્ષણ આપી તેમને ઉન્નત કરવામાં આવે તો ભાવિપ્રજાની ઉન્નતિ થાય અને આ દેશ સહજ ઉન્નત થઈ રહે.

× × × દીર્ઘ સમયથી અર્થાત્ વર્તમાન પ્રજાને આ વિચાર આવ્યો હશે તે પૂર્વથી આ વિચાર અમને સ્ફુરેલો હતો, અને તેને આચારમાં મૂકવાનો ઈચ્છા હતી. પણ તેની અનુકૂલતા ન આવવાથી તેને આચારમાં મૂકવાની આ ક્ષણપર્યંત યોગ આવ્યો નથી.

× × × વર્તમાન શાળાઓમાં મળતું શિક્ષણ મનુષ્ય જીવનમાં ઉપયોગી નથી, તેથી પ્રજા બગડે છે, અને તન મન અને આત્માથી ભ્રષ્ટ થાય છે, એ સર્વાનુમતે પ્રધાનપણે સ્વીકારાય છે.

"× × × જ્યાંસુધી પ્રજા કેળવણીનો પ્રશ્ન પોતાના હાથમાં નહિ લે ત્યાં સુધી તેનો કદી પણ ઉદય બનતો નથી તથા તેની વર્તમાન સ્થિતિ ફરનાર નથી એ નિશ્ચય સમજવું.

× × × ઘણા લોકો કહે છે કે સરકારે આ ખરચ કરવું જોઇએ ખરી વાત છે પણ છતા પ્રજાની ઇચ્છાનુસાર સરકાર ખરચ ન કરે તો પછી પ્રજાએ શું મારે એ પ્રશ્ન ન ઉપાડી લેવો જોઇએ ? આ દેશમાંથી કરોડો અને અબજો રૂપીયા પરદેશ જાય છે તો બીજા થોડા વધારે ભલે જાય પણ સરકારને વિશ્વાસે ન રહેતાં પ્રજાએ જ આ કાર્ય માથે લેવું ઘટે છે, જો તે પોતાના ઉદયને સત્વર ઇચ્છતી હોય તો.

× × × હાલની બોર્ડીંગ વગેરેમાં રહીને વિદ્યાર્થીઓ બગડે છે અને એક આર્યથી ભ્રષ્ટ થઇને તે પરીક્ષાઓ પાસ કરીને તેમાંથી નીકળે છે, એ, સઉ કોઇ જાણે છે તેનો એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે કે પબ્લીકતરફથી ઘણા બોર્ડીંગો વા ગુરુકુલો નીકળવાં જોઇએ આ દેશમાં એક હજાર ગુરુકુલ નીકળે તોપણ અડચણ નથી વધારે નહી તો દશ વીશ વિદ્યાર્થીઓ રાખીને પણ નાના નાના ગુરુકુલો કાઢવામાં આવે તોપણ દેશને ઘણો લાભ થાય તેમ છે.

× × × આરંભમાં જે સહાયની જરૂર છે તે, આશ્વિનના અંકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે સાહાય્ય પ્રજા તરફથી ન મળે ત્યાપર્યંત તે નીચે પ્રમાણે કામ કરવા ઇચ્છા રાખે છે

(અપૂર્ણ)

નૂતન વર્ષ નિમિત્ત શુભેચ્છા.

જે પ્રભુપદ આ વિશ્વમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાય,
જેની કરુણાથી, જીવો, તે પ્રતિ આકર્ષાય
જેમાં જગના જનના, દુઃખ સમૂહ સમાય,
પ્રાપ્તિ પરમાનંદની, પણ જીવોને થાય
જે સ્થિતિ અનુભવીઓને, શિખરતણી જ ભણાય,
પ્રાપ્ત્યાવધિ વિશ્વમાં મળતા જેહ લહાય
તે સુખધન પ્રભુપદ પ્રતિ, નૂતન વર્ષની માંય,
ઇચ્છું છું મુજ બંધુઓ, વેગ કરીને ધાય

THE

LONDON DIRECTORY

With Provincial & Foreign Sections

enables traders to communicate direct with

Manufactures & Dealers

in the London and in the Provincial Towns and Industrial Centres of the United Kingdom and the Continent of Europe. The names, addresses and other details are classified under more than 2 000 trade headings, including.

Export Merchants

with detailed particulars of the Goods shipped and the Colonial and Foreign Markets supplied,

Steamship Lines.

arranged under the Ports to which they sail, and indicating the approximate Sailings.

One-inch BUSINESS CARDS of Firm desiring to extend their connections, or Trade Cards of

Dealers Seeking Agencies

can be printed at a cost of 1-10-0 for each trade heading under which they are inserted. Larger advertisements from £2 to £16.

A copy of the directory will be sent by parcel post for £2 nett cash with order

The London Directory Co, Ltd,

25 Abchurch Lane London, E C 4
England

BUSINESS ESTABLISHEM 105 YEARS

ॐ

सबसे सस्ते गर्म-मजबूत व खूबसूरत

स्वदेशी ऊलन भंडार

हरद्वारके जगतप्रसिद्ध लोई दुशाले कम्बल

कम्बल सफेद (दुशालेनुमा) सर्व साधारणसे लेकर राजा महाराजाओं के योग्य मूल्य ८९ १०,१२,१५ २०,२५ ३५ तक कम्बल चारखाना जिनके कोट व ओवरकोट अति उत्तम बनते है मू ६ २,१०,१२,१५ २०,२५, ३०, तक, कम्बल काला ४, से १२, तक स्वदेशी रंग फेन्सी मू १०,१२,१५,२०,२५, ३०, तक लोई सफेद व खुशरंग १२ से २५ तक दुशाला (कामदार) मू २५ से १५० तक पलगपोश उनी फूलदार ४ से ८ तक होते है शुद्ध सालाजीत असली २, तोला और सब बुटीया भी भेजते हैं

पता—मैनेजर स्वदेशी ऊलन भंडार, हरद्वार नं. २० यू. पी

GOLDEN TOBACCO (for Chewing).

Or Ague Pills. Price, Re. 1.

Batliwalla's Balamrut, the Tonic for Children and Weak Persons. Price, Re. 1.

Other famous preparations are :—BATLIWALLA Genuine Quinine Tablets, Grs. I and II each, in Bottles of 100 each. AGUE MIXTURE (Small) 8 As. CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting. Re. 1. TOOTH POWDER 4 As. TONIC PILLS (Embiral Brandi for Pale People and Nervous Breakdown. Re. 1-8. RINGWWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch, etc.

Price, As. 4.

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr. H. L. BATLIWALLA SONS & CO., Ltd.,

Warli, Laboratory, Bombay.

Telegraphic Address:—BATLIWALLA, WARLI, BOMBAY.

ખાનગી યા જાહેર પ્રત્યેક લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક

બે અપૂર્વ ગ્રંથો.

ફક્ત ૨૫ જ ગ્રાહકોને રૂ. ૭ા ને બદલે રૂ. ૫ માં મળશે.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ—જગદ્‌વિખ્યાત સ્વામી વિવેકાનંદના સદ્‌ગુરુદેવ ઈશ્વરાવતાર શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ—એમનું સર્વથા નવનિજ વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર ૮૨૫ બોધામૃત સહિત અનેક વિવિધ પુસ્તકો ઉપરથી સસ્તી વાર્તામાળાના સંપાદક રા. મહેતાની કસાએલી કલમથી આ પુસ્તક તૈયાર થઈ હમણાંજ બહાર પડ્યું છે. સરળ અને રસીલી ભાષામાં લખાએલા આ પુસ્તકમાં ભગવાન્ શ્રી રામકૃષ્ણ દેવના જન્મ સમયથી તે સમાધિપર્યંત બનેલા અલૌકિક ચમત્કારિક બનાવોનું વર્ણન બહુ સુંદર રીતે લખાએલું છે. પ્રત્યેક ધર્મ પ્રેમી ગૃહસ્થે આ પુસ્તક ખરીદી અવશ્ય તેનો લાભ લેવો એવી અમારી ખાસ ભલામણ છે. ચીકણા જાડા કાગળ સુંદર મનોહર છાપ પૃષ્ઠ ૮૨૫ ચાર રંગિત ચિત્રો પાકું રૂપેરી નામવાળું પુઠું હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

સકલ શાસ્ત્રનિરૂપણ—શવલીંગપૂજન તથા ચિંતામણી પૂજનથી મળતું ફળ વૈદકશાસ્ત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, સ્વરોદયશાસ્ત્ર, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર, શાલીહોત્રશાસ્ત્ર, વગેરે વિષયોનો સંસ્કૃત પ્રાકૃત તદ્‌વિષયક શાસ્ત્રિય ગ્રંથોની મદદથી સુરતના સુપ્રસિદ્ધ કવિ દલપતરામ કુલભરામ યાજ્ઞિકે તૈયાર કરેલો અપૂર્વ ગ્રંથ દરેક વિષયનું સ્પષ્ટિકરણ કર્તા સંપૂર્ણ બંધ ડાયગ્રામ સહિત રોયલ આઠ પેજી પૃષ્ટ ૪૫૬ સફેદ ટકાઉ જાડાં કાગળ સુમનોહર કપડાંનું.

ઉપરનાં બન્ને પુસ્તકો સામટા મંગાવનારને રૂ. ૭-૮- ને બદલે ફક્ત રૂ. ૫-૦-૦ થી મળશે, મંગાવ્યા બદલ આપને અપૂર્વ સંતોષજ થશે. વહેલો તે પહેલો ! આર્ડર સો !

મળવાનું ઠેકાણું:—અંબાલાલ શંકરલાલ દવે.

ખાડીઆ શ્રી રામજીની શેરી—અમદાવાદ.

ન સુન્દરતાનો શોભીતો તાજ વાળ શોભીએ છે ત.

જે રૂપ સ્ત્રી પુરુષોને એકસરખી કીમતી છે, તે કામકાજ તેમજ સંસારી જીંદગીમાં સારો ફેરફાર કરે છે. વાસ્તે જેટલાં સર્વોત્તમ કપડાં જરૂરનાં છે, તેટલાંજ શોભાયમાન વાળ પણ અવશ્યનાજ છે. કોઈ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પડી ગઈ હોય તે રહેવા દેવું નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઓઇલ

FOR THE HAIR

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરવાથી શોભીતા વાળ સહેલાઈથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે. તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા પાતળા છુટા છવાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને જોઈતું પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં કાયમ છે તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણું ઉપકારક છે, કારણ કે હાથ પર રેડતું ચપચપું તેમજ ચીકણું નથી, પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને ખાસ સાફ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય, અને કુદરતી વાળનો જથ્થો વધારવો હોય તો કામીનીઆ ઓઇલ વાપરો. કીમત શીશી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦; વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૬-૦. ૩ શીશીના રૂ. ૨-૧૦-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ખાત્રી માટે અરધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી, નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ).

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની ખુશબોથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડાં ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક, મીઠી ખુશબો સુધા દે છે. આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા ફેંકી દેવા કરતાં એક ઓટો-દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાંથી નીકળતી દીલપઝીર ખુશબોનો બે ઘડી અનુભવ કરો.

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂ૦ ૧-૨-૦

મોટી ના ઔંસની બાટલીના રૂ૦ ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

જુમામસીદ, મુંબઈ.

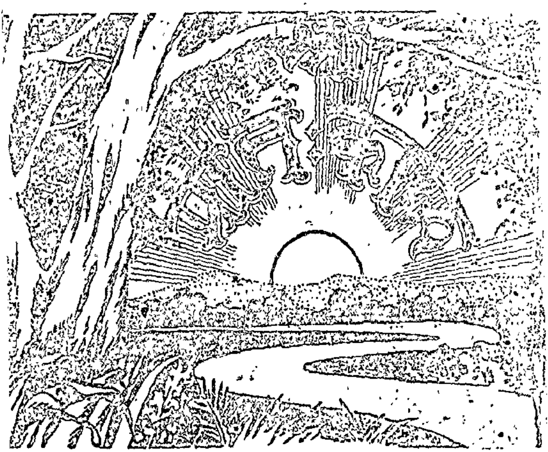

पुस्तक १८] संवत् १९७६ मार्गशीर्ष-पौष कृष्ण० १४ अंक २-३

॥ श्लोकः ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्तिः
आमन्त्रयस्व भगवन् भगदं स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित् ॥

ભાવાર્થઃ—બંધુ ! શા માટે તું રડે છે ? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે. હે ભગવન્ તારા ઐશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર. અને આ અખિલ વિશ્વ તારા પગમાં પડશે. આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ.

लेखक तथा प्रकाशक
पंडित जगन्नाथ प्रभाशंकर,
भुतडीने झांपे—वडोदरा.

Printed at the Lakshmi Vilas Press, in Bhau Kale's Lane, Baroda by Mr. C. L. Patel and published by Mr. Jagannath Prabhashankar Pandit Bhutdi Zampa on 8-1-20 BARODA.

विषयानुक्रमणिका.

मार्गशीर्ष—पौष.

विषय. — पृष्ठांक.

१ पद्यसंग्रह.

१ શ્રી ઇષ્ટચિંતન કરવા મનને પ્રબોધ (દ. ના. પુરાણી) ૪૧

૨ હલ્લેસું (શ્રીમદ્ ઊ. ભ.) ૬૬

૩ મૈલા (દ. ના. પુરાણી) ૮૮

२ वेदांत.

૧ અથ પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ (સુ. જ. ઓઝા.) ૪૨

૨ સંધ્યાવિધાન (મ. દ. શાસ્ત્રી) ૫૦

३ योग

૧ રાજયોગ ૫૩

४ आरोग्य.

૧ અગ્નિમાંદ્ય અને અજીર્ણથી ઉત્પન્ન થતા રોગો (વૈદ્ય કા. પો.) ... ૪૫

૨ સુદૃઢ આરોગ્ય અને દીર્ધાયુષ્.... ... ... ૮૭

૩ શિયાળો અને આરોગ્ય ૧૦૧

५ धर्म.

૧ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ (છો. ન. ભટ્ટ) ૮૯

૨ આત્માહીન અને હૃદયહીન (છો. ન. ભટ્ટ) ૯૨

૩ કામનાથ અને રામનાથ (છો. ન. ભટ્ટ) ૯૪

६ साहित्य

૧ નિર્ભયાનંદ ૫૬

७ चरित्र.

૧ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર. ૫૯

૨ કુબેર ભૈયા ૮૧

८ सामाजिक विषयो.

૧ એક કુટુંબની કથા ૭૩

૨ અચ્છેરાયે તુપ આણી અડીચ શેરાચી સાખર આતા કાય કરાવેં ? ... ૮૩

९ प्रकीर्ण

૧ શ્રી રાધાકૃષ્ણ ૬૨

૨ જીવનરસાયન નિરાધાર ઔષધાલય ૬૫

૩ પ્રસંગાનુરૂપમ્ ૬૭

૪ એક નિર્ધન શ્રીમાન્ કેવી રીતે થયો ૭૯

૫ ખાંડમાં ચતો ભેગ ૯૬

૬ બનાવટી મધ ... ... ,,

ध्यानाभ्यासवशीकृतेन मनसा यं निर्गुणं निष्क्रियं
ज्योतिः किंचन्योगीनो यदिपरं पश्यन्तिपश्यन्तु ते ।
अस्माकं तु तदेवलोचन चमत्काराय भूयाच्चिरम्
कालिन्दीपुलिनेषु यत्किमपि तन्नीलंतमो धावति ॥

ભાવાર્થઃ—યોગીલોકો ધ્યાનાભ્યાસવડે વશ કરેલા મનવડે નિર્ગુણ અને નિષ્ક્રિય ચિજ્જ્યોતિને જોતા હોય તો ભલે જુઓ; પરંતુ અમારાં નેત્રના ચમત્કારમાટે તો કાલિન્દીતટઉપર વિહાર કરતી ઘનશ્યામમૂર્તિ દીર્ઘકાલપર્યંત સ્થિર હો, અર્થાત્ અમારી નેત્રવૃત્તિના આનંદમાટે તો તે મૂર્તિ દીર્ઘકાલપર્યંત સ્થિર રહે એ જ અમારે જોઇએ છીએ.

श्री

प्रा तः का ल.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ मार्गशीर्ष कृष्ण० १४ [अंक २

श्री इष्टचिंतन करवा मनने प्रबोध.

लेખક—(રા. દલપતરામ નાથજી પુરાણી.)

પદ ૧ (વારી જાઉં રે સાંવરીયા.....એ લય.)

રટ મન તું મારા ભાવથી, આત્મારામ રામ રામ;
શ્રી સુતને પળ પળ સંભારે, ધનને તો ઘડીએ ન વિસારે,
કેમ નથી સાંભરતા તુજને શ્યામ, શ્યામ, શ્યામ;—
તુજપર પૂરણ પ્યાર કરીને, આપ્યો જે અવતાર હરિએ,
તેને શું આપે છે તું બદલામ, આગ, આમ;—
સ્વાર્થરૂપી હિંસક પ્રાણીને, હણીને ભવજંગલ ત્યાગી દે,
કર તૈયારી જા ઝટ તારે ધામ, ધામ, ધામ;—
ષડ્રિપુ કૌરવદળની સામે, ઉતર યુદ્ધમાં અર્જુનનામે,
તુજ સારથી છે કૃષ્ણ હૃદય ધર હામ, હામ, હામ;—
કાલ શસ્ત્ર હવે ઢીલું થા મા, ધ્રુવ પ્રહ્લાદ ઉભા જો સામા,
એવી વીર ગતિને પ્રિય ! તું પામ, પામ, પામ;—

હોય, તેમ જ અનેક પ્રકારના નાટક કરનારાઓ જતા આવતા હોય, વાજાં વગાડનારા જતા આવતા હોય, સારાંશ કે આ રાજસ, તામસ અને સાત્વિક પદાર્થોસહિત અનેક સ્રીપુરુષો જતા આવતા હોય, તેમ જ અનેક પ્રકારના ઇંદ્રજાલિક[1] લોકો પોતાના ગુણદોષ સહિત આવતા જતા હોય, તેમ જ તે રસ્તામાં અને પ્રકારના શુદ્ધ અશુદ્ધ પદાર્થો પણ પડેલા હોય, અનેક પ્રકારના વિવાહ પણ થતા રહેતા હોય, પરંતુ તે ગુણદોષવાળા સ્રી પુરુષાદિક પદાર્થોનો, નિત્ય સ્થિત ઉચ્ચ મંદિરનો, રસ્તાના પણ ગુણદોષનો ઉચે વિરાજેલા પુરુષને સ્પર્શ પણ નથી થતો. તે જ પ્રમાણે અન્ય દેહોની દૃષ્ટિથી આ પંચભૌતિક મનુષ્યશરીર ઉચ્ચ મંદિરને સ્થાને રાખજો, પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિય તથા પંચ કર્મેન્દ્રિયનાં છિદ્ર રસ્તા સમાન છે, અથવા તો જ્ઞાનેન્દ્રિયના વિષયરૂપ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ, તથા કર્મેન્દ્રિયોના વિષયરૂપ શબ્દ, ઉચ્ચરણ, ગ્રહણ, ત્યાગ, ગમનાગમન, મલમૂત્રત્યાગ, ઇત્યાદિ તથા મનાદિકના વિષય તે સર્વ રસ્તા સમાન છે. અથવા તો સાત્વિક, રાજસ અને તામસ સ્વભાવને લીધે જ સર્વ દેહ ઇંદ્રિય અને મનાદિકની પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ થાય છે તેથી સત્ત્વ રજ અને તમોગુણ જ રસ્તા સમાન છે. દેહરૂપ મંદિરમાં પંચભૂતને ચૂના પત્થર સમાન જાણો. માયા અથવા અજ્ઞાનને ભૂમિરૂપ જાણો. તથા સમષ્ટિ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણશરીરના અભિમાની જે વિરાટ્, હિરેણ્યગર્ભ, ઇશ્વર, અથવા સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ કારણ શરીરના અભિમાની જે વિશ્વ, તૈજસ્ અને પ્રાજ્ઞ છે તે મંદિરના અભિમાની પુરુષની સમાન છે. સમષ્ટિ અથવા વ્યષ્ટિ સ્ફુરણાત્મક પોતપોતાના મતઅનુસાર, જીવ અથવા ઇશ્વરની સ્ફુરણા છે તે જ મંદિરને રચનાર પુરુષસમાન છે. તથા દશ ઇંદ્રિય, પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન વ્યાન એ પાંચ પ્રાણ તથા નાગ, કૂર્મ, કુકલ, દેવદત્ત ધનંજય એ પાંચ ઉપપ્રાણ, ચતુષ્ટય અંત:કરણ તથા પચીસ વા એકસો પચીશ અથવા સત્તાવિશ જે જે પ્રકૃતિ છે, તે ભિન્ન ભિન્ન આવતા જતા મનુષ્યોને સ્થાને છે. ચક્ષુઆદિક ઇન્દ્રિયોની, તથા ચક્ષુઆદિ ઇંદ્રિયોના સૂર્યાદિ દેવતાઓની જે પોતપોતાના વિષયમાં સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ છે, તે જ પોતાની કામના સમાન છે. સુખદુ:ખ હર્ષશોક, માન અપમાન, બંધમોક્ષ ઇત્યાદિને સાંસારિક પદાર્થો (જર, જોરૂ, જમીન) સમાન સમજવા. તથા પુણ્ય પાપ, રસ્તાની શુદ્ધિ અશુદ્ધિ તુલ્ય છે, તથા જાગ્રત્ સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિની અપેક્ષાએ જે ચોથી તુરીય અવસ્થા છે તે ચોથા માળસમાન સમજવી અને પૂર્વોક્ત સર્વ દશ્યના ન્યૂનાઅધિક ભાવને તથા પૂર્વોક્ત સર્વ પદાર્થોના ભાવાભાવને, તથા તેમના સર્વ ધર્મોને જાણવાવાળો જે "સચ્ચિદાનંદ, સાક્ષી, સ્વપ્રકાશ, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, આત્મા છે, તે જ ઉદાસીન પુરુષની માફક સ્થિત છે અને તે તારૂં સ્વરૂપ છે અર્થાત્ તે તું જ છે. હે શિષ્ય ! તું ચૈતન્ય આત્મા સર્વ પદાર્થોમાં સ્થિત છતાં પણ નિર્વિકાર સ્થિત છે. જેમ આકાશ કાજળની કોટડીમાં રહેલું છે છતાં નિર્વિકાર અચલ સ્થિત છે.

હે શિષ્ય ! જેમ આકાશમાં સપ્તઋષિઓથી માંડીને સર્વ સૂર્ય, ચંદ્રાદિ નક્ષત્ર અને તારામંડળનું ચક્ર દિનરાત્ ફર્યા કરે છે, કારણ કે રાત્રિના આદિકાલમાં જે સ્થાનમાં જે નક્ષત્ર જોવામાં આવે છે, તે રાત્રિના મધ્યમાં અન્ય સ્થાનમાં તેમ જ રાત્રિના અંતમાં

1 નજરબંધીના ખેલ કરનાર.

તે જ નક્ષત્ર વળી અન્ય સ્થાનમાં જોવામાં આવે છે, તેથી જાણી શકાય છે કે તારાઓનું ચક્ર ફરતું જ રહે છે, પરંતુ ધ્રુવનો તારો અચલ એકરસ રહે છે. જો ધ્રુવ પણ અન્ય તારાઓની માફક ચલ હોય તો તેનું નામ જ ધ્રુવ નહિ પણ અધ્રુવ છે. તેજ પ્રમાણે માયાવાળા જ્ઞાનરૂપ આકાશમાં નક્ષત્ર તારાની માફક દેહાદિક પદાર્થોનું ચક્ર નિરંતર ફરતું રહે છે. કેવી રીતે તે સાંભળ. જેમ અનેક વાર શરીરમાં જાગ્રત, સ્વપ્ન સુષુપ્તિ અવસ્થા પ્રકટે છે, વળી મટી જાય છે. પુનઃ પ્રકટે છે, પુનઃ શમી જાય છે. તે જ પ્રમાણે બાલક, યુવા અને વૃદ્ધ અવસ્થા અનેક શરીરોમાં અનેક વાર પ્રાપ્ત થઇ, વળી મટી ગઇ. તે જ પ્રમાણે કોઇ વાર ભવિષ્યકાલ વર્તમાનરૂપ થઇ જાય છે. તે જ વર્તમાન ભૂતકાલ થઇ જાય છે અને પુનઃ પુનઃ ભૂત, ભવિષ્યત્ અને વર્તમાનકાલ થતો જ રહે છે. તે જ પ્રમાણે સાત્વિકાદિ ગુણો પણ વારંવાર બદલાયા કરે છે જે જાગ્રતાદિ અવસ્થાઓ બદલાય છે તે જાગ્રતાદિ અવસ્થાઓના અંતર્ભૂત સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ શરીર તથા તેના અભિમાની વિશ્વ, તૈજસ અને પ્રાજ્ઞ તેમ જ પંચકોશની પણ અદલાબદલી સમજવી. તે જ પ્રમાણે વૈખરી, મધ્યમા, પશ્યન્તી અને પરા નામની વાણીની, તે જ પ્રમાણે ગ્રહણ, ત્યાગ, દિન, રાત, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, કામ ક્રોધ લોભ, મોહ, શાંતિ આદિકની પણ અદલાબદલી સમજવી. તાત્પર્ય કે કવચિત દેવી ગુણોનું અને ક્વચિત્ આસુરી ગુણોનું ચક્ર નિરંતર ફરતું રહે છે. કદી સંયોગ, કદી વિયોગ થાય છે સંયોગનો વિયોગ થઇ જાય છે. વિયોગનો સંયોગ થાય છે તે જ પ્રમાણે મનબુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકારનું ચક્ર પણ ફર્યા કરે છે. આથી જ કરીને પૂર્વોક્ત સર્વ ચક્ર મિથ્યા છે, પરંતુ જેનાવડે પૂર્વોક્ત સર્વ ચક્ર ફરતું સિદ્ધ થાય છે અથવા અદલબદલ થતું સિદ્ધ થાય છે, " તે જ ચૈતન્ય નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, અચલ, અસંગ, તમારૂં સ્વરૂપ છે. " જો પ્રત્યક્ આત્મા પણ પૂર્વોક્ત ચક્રવત્ ચલાયમાન થાય તો અનિત્ય થઇ જાય.

ઇતિ પક્ષપાતરહિતઅનુભવપ્રકાશનો પ્રથમ સર્ગ ૧

(અપૂર્ણ.)

અગ્નિમાંદ્ય અને અજીર્ણથી ઉત્પન્ન થતા રોગો.

(લેખકઃ—વૈદ્ય, કાળિદાસ વિ. પોપટભાઇ શાસ્ત્રી)

मन्दस्तीक्ष्णोऽथ विषमः समश्चेति चतुर्विधः ।

कफपित्तानिलाधिक्यात्तत्साम्याज्जाठरोऽनलः ॥

ભાવાર્થઃ—મનુષ્યના શરીરમાં, મંદ, તીક્ષ્ણ, વિષમ અને સમાન આ ચાર પ્રકારનો અગ્નિ રહેલો છે. તેમાં જ્યારે કફનું અધિકપણું હોય ત્યારે અગ્નિ મંદ થાય છે, પિત્ત વધારે પ્રમાણમાં હોય ત્યારે અગ્નિ તીક્ષ્ણ થાય છે, અને વાયુ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે અગ્નિ વિષમ સ્થિતિમાં હોય છે; તેમ જ વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણે દોષો જ્યારે સમાન સ્થિતિમાં હોય છે ત્યારે અગ્નિ સમાન કહેવાય છે

મંદ સ્થિતિમાં રહેલો અગ્નિ કફજનિત રોગોને ઉત્પન્ન કરે છે, તીક્ષ્ણાગ્નિ પિત્તથી ઉત્પન્ન થતા વિકારોને ઉત્પન્ન કરે છે, વિષમાગ્નિ વાયુજનિત રોગોને ઉત્પન્ન કરે છે અને સમાન સ્થિતિમાં રહેલો અગ્નિ શરીરને સ્વસ્થ (નીરોગ) સ્થિતિમાં રાખે છે.

ગમે તેવી જાતના આહારને પચાવી દેનાર અગ્નિ તીક્ષ્ણ કહેવાય છે. અને તેથી વિપરીત એટલે ગમે તેવી જાતના આહારને જે પચાવી શકતો નથી, તે મંદ અગ્નિ કહેવાય છે અયોગ્ય આહારના ઉપયોગથી જે વિકારને પ્રાપ્ત થાય છે, અને યોગ્ય આહારના સેવનથી જે મૂળ સ્થિતિમાં વર્તે છે તે સમાન અગ્નિ કહેવાય છે અને સમાન અગ્નિના લક્ષણથી વિપરીત લક્ષણવાળો એટલે જે અગ્નિ અપચાર (અયોગ્ય આહાર)થી પ્રકૃતિમાં વર્તે અને યોગ્ય આહારના સેવનથી જે વિકૃતિને પ્રાપ્ત થાય તે વિષમાગ્નિ કહેવાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારના અગ્નિઓ ચાર પ્રકારના પુરુષોમાં હોય છે. તેમા જેના શરીરમાં વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણે દોષો પોતપોતાની પ્રકૃતિમાં વર્તતા હોય તેવા પુરુષોના શરીરમાં સમાન અગ્નિ હોય છે. વાતપ્રકૃતિવાળા પુરુષોનું અગ્નિસ્થાન વાયુથી દૂષિત થવાથી તેઓના શરીરમાં વિષમાગ્નિ થાય છે, પિત્તપ્રકૃતિવાળા પુરુષોનું અગ્નિસ્થાન પિત્તથી પ્રદુષ્ટ થવાથી તેઓના શરીરમાં તીક્ષ્ણ અગ્નિ થાય છે, અને કફ પ્રકૃતિવાળા પુરુષોનુ અગ્નિસ્થાન કફથી પરાભવ પામવાથી તેઓના શરીરમાં મંદાગ્નિ થાય છે

ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારના અગ્નિમાં સમાન અગ્નિનું રક્ષણ કરવું. એટલે તે ન્યૂનાધિક સ્થિતિમાં ન આવી પડે તે પ્રમાણે આહારવિહારની યોજના કરવી. વિષમાગ્નિ થયો હોય ત્યારે વાતશામક આહાર અને ઔષધોનો ઉપયોગ કરવો. તીક્ષ્ણાગ્નિમાં પિત્ત શામક અન્નપાનાદિનો ઉપયોગ કરવો અને મંદાગ્નિમાં કફને વિશુદ્ધ કરનાર વમનવિરેચનાદિ ઔષધોનો અને લઘુ આહારનો ઉપયોગ કરવો.

વળી વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં જઠરાગ્નિસંબંધે લખેલું છે કે—

समममिं भिषमक्षेदन्नपानैर्नृणा हितैः ।
मंदं संवर्धयेदग्निं कटुतिक्तकषायकैः ॥
तीक्ष्णमग्निं दधिक्षीरपायसैः समतां नयेत् ।
स्नेहाम्ललवणाद्यैश्च विषमाग्निमुपाचरेत् ॥

ભાવાર્થ—ઉત્તમ વૈદ્ય મનુષ્યના સમાન સ્થિતિમાં રહેલા અગ્નિને હિતકર અન્નપાનથી સંરક્ષણ કરે, મંદાગ્નિને તીખા, કડવા અને કષાય રસોથી વધારવા પ્રયત્ન કરે, તીક્ષ્ણાગ્નિને દહીં, દૂધ, દૂધપાક વગેરે ગુરુ ભોજનથી પ્રશાંત કરવા પ્રયત્ન કરે, અને વિષમાગ્નિને સ્નિગ્ધ (સ્નેહયુક્ત) ખાટા અને ખારા પદાર્થોથી સમાન સ્થિતિમાં લાવે

अतिमात्रमजीर्णेऽपि गुरुचान्नमथाश्नतः ।
दिवापिस्वपतो यस्य पच्यते सोऽग्निरुत्तमः ॥

ભાવાર્થ—અત્યંત અજીર્ણમા પણ ભારે અન્નને ખાનાર, અને દિવસમાં શયન કરનાર માણસોનો જે અગ્નિ વખતસર અન્નને સારી રીતે પચાવી દે છે તે અગ્નિ ઉતમ કહેવાય છે.

ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારના અગ્નિમાં જે તીક્ષ્ણાગ્નિ કહેલો છે તે જ્યારે ઉત્કટ સ્થિતિએ પહોચે છે ત્યારે તેનું નામ ભસ્મક કહેવાય છે. તે ભસ્મક રોગ શા કારણથી ઉત્પન્ન થવા પામે છે તે જણાવીએ છીએ.

कफेक्षीणे यदापित्तं स्वस्थाने मारुतानुगम् ।
तीव्रंप्रवर्त्तयत्यग्निं तदातं भस्मकं वदेत् ॥

ભાવાર્થ—મનુષ્યના શરીરમાં કફક્ષીણ થતાં, પોતાના સ્થાનમાં રહેલ અને વાતાનુગત પિત્ત જ્યારે તીવ્ર અગ્નિને પ્રવર્તાવે છે ત્યારે તેને ભસ્મક કહે છે.

વળી ભસ્મક રોગ ઉત્પન્ન થવાનાં બીજાં કેટલાંક કારણો અને તજ્જનિત ઉપદ્રવો પણ આ સ્થળે લખી જણાવીએ છીએ.

કડવા, ખાટા, અને ખારા રસોને અને અમ્લ, લવણ, અને લુખા અન્નને ખાનાર માણસોનો કફ ક્ષીણ થતાં અને વાત અને પિત્તની વૃદ્ધિ થતાં, અત્યંત વધેલો અને પવનથી યુક્ત અગ્નિ બળાત્કારથી એક ક્ષણમાં રસધાતુને સુકવી દે છે જે કારણથી ખાધેલા અન્નને ક્ષણમાત્રમાં ભસ્મ કરી દે છે તે કારણ માટે તે રોગ ભસ્મક નામનો કહેવાય છે. જ્યારે આ રોગ મનુષ્યને લાગુ પડે છે ત્યારે તે તૃષા, દાહ, મૂર્છા, ભ્રમ, ઉધરસ, શોફ (સોજા) વિષ્ઠાનું સુકાઇ જવું, બેચેની, અને શ્રમાદિ વિકારોને ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ જ આ રોગમાં ખાય છે ત્યારે કંઇક પણ શાંતિ થાય છે પરંતુ જો ખાતો નથી તો તેને સંતાપ થયા કરે છે. આ રોગ અંત્યત તીક્ષ્ણ અગ્નિથી ઉત્પન્ન થતા તૃષાદિ વિકારોને ઉત્પન્ન કરી, અન્નને તત્કાળ પકાવી દઈ, રસાદિ ધાતુઓનો નાશ કરી શરીરને દુર્બળ કરી નાખે છે, અને છેવટે શરીરને મરણને શરણ કરી દે છે. માટે આ રોગ જ્યારે લાગુ પડે ત્યારે તત્કાળ તેની શાંતિ કરનાર ઉપાયોની યોજના કરવી જરૂરની છે.

વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં ભસ્મક રોગની શાંતિના ઘણા ઉપાયો લખેલા છે જેમાંના થોડાએક આ સ્થળે લખી જણાવીએ છીએ.

तं भस्मकं गुरुस्निग्धसान्द्रमंडहिमादिभिः ।
अन्नपानैर्नयेच्छान्तिं पित्तघ्नैश्चविरेचनैः ॥

ભાવાર્થ—ગુરુ, સ્નિગ્ધ, સાન્દ્રમંડ, અને શીત અન્નપાનાદિના સેવનથી અને પિત્તશામક વિરેચનથી તે ભસ્મક રોગને પ્રશાંત કરવો જોઇએ આ ભસ્મક રોગમાં જઠરાગ્નિ અત્યંત પ્રદીપ્ત રહે છે માટે તેની શાંતિને માટે ભેંશનું દહીં, દૂધ અને ઘીનું સેવન કરવાની તેમજ મીણુ અને ઘીસહિત રાબ પીવાની આવશ્યકતા છે. ભસ્મક રોગમાં જ્યારે જ્યારે રોગીને આહાર આપવો ત્યારે ત્યારે દૂધપાક કે ખીર વગેરે ભેંશના દૂધની વિકૃતિ (બનાવટ) આપવી અથવા કાળી નસોતર નાખી પકાવેલું દૂધ વિરેચનને માટે આપવું. આ પ્રમાણે કરવાથી પિત્તપ્રશાંત થઈ જાય છે અને પિતપ્રશાંત થતાં ભસ્મક રોગ પણ પ્રશાંત થવા પામે છે.

વળી—यत् किंचिन्मधुरं मेध्यं श्लेष्मलगुरुभोजनम् ।
सर्वं तदत्यग्निहितं भुक्त्वाप्रस्वपनं दिवा ॥

ભાવાર્થ—જે કાંઈ મીઠુ, બુદ્ધિવર્ધક કફકારક, અને ગુરુભોજન કરવું અને જમીને દિવસે સુવુ એ બધુ અત્યંત પ્રદીપ્ત અગ્નિવાળા પુરુષને હિતાવહ થઈ પડે છે.

પિતપ્રશાંત થયા પછી વાત અને કફધાતુમાં સમાન સ્થિતિમાં રહેલો અગ્નિસમાન ધાતુવાળા પુરુષના અન્નને પમાવી દે છે અને તે પુષ્ટિ, આયુષ્ય અને બળને વધારનારો થઈ પડે છે આહારને પકાવી દે છે એ જઠરાગ્નિના સ્વાભાવિક ગુણ છે પરંતુ જો જઠરાગ્નિને વખતસર આહાર આપવામાં આવતો નથી તો તે દોષોને (વાત, પિત્ત અને કફ) ક્ષીણ કરે છે દોષોનો ક્ષય થયા પછી રસાદિ ધાતુઓનો ક્ષય થયા પછી પ્રાણને નાશ કરે છે " अजीर्णे भोजनं विषम् " અજીર્ણમાં ભોજન આપવુ વિષસમાન થઈ પડે છે પરંતુ આ ભસ્મક રોગમાં તો વધારે પ્રમાણમાં આહાર થતા કદી અજીર્ણ થઈ જાય તો પણ દરદીને વારવાર ખાવાલાયક ખોરાક આપવો, કારણ કે જો આ પ્રમાણે કરવામાં ન આવે તો તે અગ્નિ તેનો (દરદીનો) નાશ કરી નાખે છે

જઠરાગ્નિની મંદતા એ અજીર્ણ થવાનુ મુખ્ય કારણ છે, કારણકે જ્યાંસુધી અગ્નિ સબળ સ્થિતિમા હોય છે ત્યાંસુધી અજીર્ણ થવા પામતુ જ નથી મંદાગ્નિ અને અજીર્ણ એ બન્ને પરસ્પર એક એકને ઉત્પન્ન કરે છે એટલે અગ્નિની મંદતાને લઈને અજીર્ણ થાય છે અને અજીર્ણને લઈને જઠરાગ્નિ મંદ પડી જાય છે

હવે અજીર્ણ ઉત્પન્ન થવાનુ કારણ જણાવીએ છીએ

अविपक्वोऽग्निमांद्यने योरसः सनिगद्यते ।
रोगाणां प्रथमोहेतुः सर्वेषामामसंज्ञया ॥

ભાવાર્થ—જઠરાગ્નિની મંદતાને લઈને અપરિપક્વ સ્થિતિમાં રહેલો રસધાતુ આમ (કાચુ) એ સંજ્ઞાથી (નામથી) દરેક રોગોને ઉત્પન્ન કરવામાં પહેલો હેતુ કહેવાય છે

એક પ્રખ્યાત વિદ્વાન્ ડૉકટરે લખેલુ છે કે " indeed there is no disease of human organism which may not be traced to Dyspepsia and indigestion " એટલે કે એવો એક પણ રોગ નથી કે જેનુ મૂળ અગ્નિની મંદતા અને અજીર્ણ ન હોય

अनात्मवंतः पशुवद् भुंजते येऽप्रमाणतः ।
रोगानीकस्यनि मूलमजीर्णं प्राप्नुवन्तिहि ॥

ભાવાર્થ—સ્વાદેન્દ્રિય જેના કબજામાં નથી એવા એટલે કેટલુ અન્ન પોતાને સુખથી પચી જશે તે નહિ જાણનારા માણસો પ્રમાણવગર પશુની પેઠે ખાય છે તેને અનેક રોગોના સમૂહને ઉત્પન્ન કરનાર અજીર્ણ થાય છે

ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે અજીર્ણ એ દરેક રોગોને ઉત્પન્ન કરવાનું મુખ્ય કારણ છે. તો સર્વદા પોતાને નીરોગ રાખવામાટે, જઠરાગ્નિને સમાન સ્થિતિમાં લાવવા અને અજીર્ણ ઉત્પન્ન ન થવા દેવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પરમ પ્રયત્ન કરવો.

અજીર્ણો કેટલી જાતનાં છે તે જાણવાની આવશ્યકતા છે.

आमं विदग्धं विष्टब्धं कफपित्तानिलैस्त्रिभिः ।
अजीर्णं केचिदिच्छन्ति चतुर्थं रसशेषतः ॥
अजीर्णं पञ्चमं केचिन्निर्दोषं दिनपाकि च ।
वदन्ति षष्ठं चाजीर्णं प्राकृतं प्रतिवासरम् ॥

ભાવાર્થ—આમાજીર્ણ, વિદગ્ધાજીર્ણ, અને વિષ્ટબ્ધાજીર્ણ, એ ત્રણ જાતનાં અજીર્ણો કફ, પિત્ત અને વાયુ એ ત્રણ દોષોથી અનુક્રમે ઉત્પન્ન થવા પામે છે. આહારનો રસ અવશેષ રહેવાથી ઉત્પન્ન થતાં અજીર્ણને કેટલાક આયુર્વેદાચાર્યો "રસશેષાજીર્ણ" એ નામનું ચોથું અજીર્ણ કહે છે, અને વળી બીજું પાંચમા પ્રકારનું અજીર્ણ ગણાવે છે. જેમાં રાત્રિ અને દિવસ એ બન્ને મળીને આહારનું પાચન થઈ જાય છે. તે અજીર્ણને "દિન પાકચજીર્ણ" કહેવાય છે. તેમજ આહારમાં કોઈ પણ જાતનો વિકાર થયાવિના હમેશ સ્વાભાવિક અજીર્ણ થાય તે છઠ્ઠા પ્રકારનું "પ્રાકૃતાજીર્ણ" કહેવાય છે.

અજીર્ણ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો નીચેપ્રમાણે છે.

ઘણું પાણી પીવાથી, વિષમ આહાર કરવાથી, પ્રાપ્ત થયેલા સ્વાભાવિક વેગોને રોકવાથી, અને નિદ્રા લેવામાં ફેરફાર થવાથી, જમવાના વખતે જ પચે તેવું, હલકું, અને પ્રકૃતિને માફક આવે તેવું અન્ન ખાધું હોય તોપણ તે અન્ન પચતું નથી તેમજ ઇર્ષ્યા, તૃષ્ણા, ભય, ક્રોધ, લોભ, પીડા, દીનતા, અને દ્વેષયુક્ત થઈ ખાધેલું અન્ન પણ પચતું નથી. વળી યોગ્ય માત્રાથી લીધેલું પથ્ય એવું પચુ અન્ન, ચિંતા, શોક, દુઃખ, અત્યંત સુવાથી તેમજ ઉજાગરો કરવાથી સારી રીતે પચતું નથી

અજીર્ણનાં સામાન્ય લક્ષણો, વૈદક શાસ્ત્રમાં નીચેપ્રમાણે લખેલાં છે.

ग्लानिर्गौरवमाटोपो भ्रमो मारुतमूढता ।
विबन्धोऽतिप्रवृत्तिर्वा सामान्याजीर्णलक्षणम् ॥

ભાવાર્થ—ગ્લાનિ, શરીરનું ભારેપણું, અંધકાર, ભ્રમ, પવનનું રોકાઈ જવું, વિષ્ઠા બંધાઈ જવી અથવા તો તેની અતિ પ્રવૃત્તિ થવી એ અજીર્ણનાં સામાન્ય લક્ષણો છે.

હવે આમાદિ અજીર્ણનાં લક્ષણો લખીએ છીએ.

(અપૂર્ણ)

સંધ્યાવિધાન.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૮ થી.)

(લેખક-મગનલાલ દલપતરામ શાસ્ત્રી.)

પ્રાણાયામનો પ્રકાર.

પ્રાણની સાથે સંબંધ સાધવો તેનું નામ પ્રાણાયામ છે. પ્રાણાયમ એ સંધ્યાની શરુઆતનું સોપાન-પગથીઉં છે અને સંધ્યા સચ્ચિદાનંદને સાધ્ય કરવાનું સાધન છે તેથી સંધ્યા કરવાની અગત્ય છે.

પ્રાણાયામની પદ્ધતિ આધુનિક કાળમાં ઘણી વિલક્ષણ જોવામાં આવે છે. પાટલા-ઉપર બેઠા કે નાકે તરત હાથ લગાડ્યો, શરીરે છાંટયું થોડું પાણી, દૃષ્ટિ કરી ચુલા ભણી, મુખમાંથી નીકળે ગાયત્રીમંત્ર, જીવ્હામાં ચાલે ભોજનનો તંત્ર, દાળ દુણાઈ ગઈ કે શું શાક વધાર્યું કે નહિ, અને મનતો મુંબાઈની મુસાફરીમાટે સંકલ્પ વિકલ્પમાં મગ્ન થઈ જાય છે આ પ્રકારની રીતિ પ્રાણાયામને માટે શ્રેયસ્કર નથી તેથી પ્રાણાયમવિષે કેટલીએક જરૂરીઆત વાતો કહેવામાં આવે છે.

પ્રાણાયામ કરવા સારૂ એકાંત સ્થળ મુકરર કરવું. પ્રાણાયામ વખતે કોઇપણ પ્રકારનો આંતર કે બાહ્ય વિચાર ઉત્પન્ન કરી તેનો ઉહાપોહ કરવો નહિ. જમણા પગને ડાબા પગની સાથળ ઉપર અને ડાબા પગને જમણા પગની સાથળ ઉપર એમ ઉલટ-સુલટ પગ ઉપર પગ રાખવા; શરીર, માથું અને ડોકને સીધાં રાખવાં આજુબાજુ આમતેમ જોયા વગર પ્રસન્ન ચિત્તથી નાસિકાના અગ્રભાગઆગળ દૃષ્ટિ રાખવી. યોગના ગ્રંથોમાં પ્રાણાયમસંબંધી ચર્ચા કરતાં એક મહાત્મા પુરુષ કહે છે કે "શિર, ગ્રીવા, વપુને અચળ, કરી સમસ્થિર રાખી જ, દિશુને નહિ જોતાં જ, નિજ નાસિકાગ્ર જોઈ જ." જમણા હાથના અંગુઠાવડે જમણું નાક દાબીને બંધ કરવું અને ડાબા નસકોરામાંથી શ્વાસને ધીમે ધીમે અંદર ખેચી લેવો શ્વાસને અંદર ખેંચવાની ક્રિયાને પુરક કહેવામાં આવે છે. પુરકની ક્રિયા મન શાંત અને સ્વસ્થ થાય ત્યા સુધી કરવી. શ્વાસ બરાબર યથા શક્તિ અંદર ખેંચી લીધા પછી કનિષ્ઠિકા અને અનામિકા આંગળીઓવડે ડાબું નાક દાબીને બંધ કરી દેવું. શ્વાસને બહાર નિકળવા દેવો નહિ. આ ક્રિયાને કુંભક કહે છે. શ્વાસ જ્યારે રોકી રખાય નહિં. અને મુંઝવણ થવા માંડે ત્યારે ડાબું નાક બંધ રાખી જમણું નાક ઉઘાડી પુરી રાખેલા શ્વાસને ધીમે ધીમે બહાર કાઢવો પુરી રાખેલા શ્વાસને બહાર કાઢવાની ક્રિયાને રેચક કહે છે.

પ્રાણાયામ કરવાથી મનનો મેલ ધોવાઈ જાય છે, કુવિચારો નાશ પામે છે, અજ્ઞાનનો લય થાય છે, અને ચિત્ત શુદ્ધ થાય છે.

પ્રાણાયામ કરતી વખતે એક વાત અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે; તે એ કે શ્વાસને જ્યારે અંદર ખેંચવામાં આવે અને તેને બહાર કાઢવામાં આવે ત્યારે પેટને સંકોચી રાખવું, ફુલવા દેવું નહિં. પ્રાણાયામ કર્યા પછીથી વિભૂતિ ધારણ કરવી.

°× આ પ્રાણાયમસંબંધી લેખ છાપખાનાની ભૂલથી ગયા અંકમાં વિભૂતિના પહેલાં છપાવો રહી ગયો હતો તે અત્ર છાપ્યો છે.

અર્ઘ્યપ્રદાનનો આશય.

અર્ઘ્યપ્રદાન એ ગાયત્રીની ઉપાસનના સંબંધમાં એક પ્રકારનું સૂર્યનારાયણનું પૂજન છે. સમયના સંધિના સમયમાં કેટલાએક રાક્ષસો સૂર્યનારાયણના સામા થઈ વખતને વ્યતિત કરી ગતિમાં વિઘ્ન કરવા સારૂ તત્પર થાય છે તેથી દ્વિજો પોતાની ઉપાસનાના વિધિમા વિક્ષેપ ન આવે અને સુનિશ્ચિતપણે પોતાનું કાર્ય થાય એટલા કારણથી ગાયત્રીમંત્ર ભણી સૂર્યનારાયણને અર્ઘ્યપ્રદાન કરે છે. ગાયત્રી મંત્રવડે મંત્રિત થએલું જળ વજ્રરૂપ થાય છે. વજ્રની શક્તિ વિલક્ષણ હોય છે. ઇન્દ્રના વજ્રે શત્રુઓનો સંહાર કરી પર્વતોની પાંખો છેદી પૃથિવી ઉપર રૂપ ધર્યા છે કે હજી પણ જેવી અને તેવી હાલતમાં પડી રહ્યા છે

અર્ઘ્યપ્રદાનના જળરૂપી વજ્રથી સૂર્યનારાયણને વિઘ્ન કરવા તત્પર થએલા દાનવો દબાઈ જાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ ચિત્તના ચંચળપણાથી થએલી વ્યગ્રતાનો વિનાશ કરી કામ ક્રોધાદિ મહાન્ શત્રુઓને પરાસ્ત થાય છે

અર્ઘ્યપ્રદાનમાટે જળ ત્રાંબાના અર્ઘ્યપાત્રમા લેવું અને તેમા રક્ત ચંદન રક્ત પુષ્પ નાખવાનું કહ્યું છે. ત્રાંબામા વિદ્યુત્ બળ છે એ તો સઉ કોઈને જાણીતું છે. વિદ્યુતશક્તિ કેવા કેવા પ્રકારના કાર્યો કરે છે તે વિષે વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. અર્ઘ્યપ્રદાનના જળનો નાકે આંખે અને કાને સ્પર્શ કરવાથી ઘ્રાણેન્દ્રિય ચક્ષુ ઇન્દ્રિ અને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિ બહુ બળવાન્ બને છે. વાસ્તવિક રીતે વાસનાઓ ક્ષીણ થાય છે

ઉપસ્થાન એ પણ એક રીતે સૂર્યનારાયણની સ્તુતિ છે. ઉપસ્થાનમાં સૂર્યનારાયણની સ્તુતિ કરવાનું હોય છે. શ્રેયસ્સંપાદકે સ્તુતિ કરી પોતાના આત્માની ઉન્નતિ સારૂ ઉચ્ચ સ્થિતિના કર્મો કરી પુનરાવર્તન ટાળવાની અપેક્ષા રાખે છે

ઉપસ્થાન હાથ ઉંચા રાખી ઉભા રહીને કરવાનું છે. ઉપસ્થાન ઉભા રહીને કરવામાં હેતુ રહેલો છે. ઉભા રહેવાથી આળસ અળગું થાય છે. શરીરની સર્વેન્દ્રિયોનો વાયુ સારી પેઠે સર્વત્ર ગતિ કરે છે. સુષુમ્ણા નાડીમાંનો ઉદાન વાયુ જે પરલોકમાં ગમન કરવામાં અતિ ઉપયોગી છે તે બળવાન્ બને છે. હાથ ઉંચા રાખવા એ ઊર્ધ્વગમનનું સૂચકચિહ્ન છે

શ્રેયસ્સંપાદક પ્રત્યેક દ્વિજે ઉભા રહીને ઉપસ્થાન કરવું એ શ્રેયસ્કર છે

દ્વિજોનું પરમદૈવત ગાયત્રી છે.

ગાયત્રી એ દ્વિજ માત્રનું પરમ દૈવત છે, માટે શાન્તવૃત્તિથી તેનું ધ્યાન કરી ગુરુએ આપેલા ઉપદેશનો યથાશક્તિ જપ કરવો

સંધ્યાથી લાભ

સંધ્યાથી આત્મબળ મનોબળ, આયુષ્ય, આરોગ્ય, સુખ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. મતલબકે સંધ્યા એ જ ઐહિક અને આમુષ્મિક સુખનું સાધન છે માટે દ્વિજોએ સંધ્યા કરવાનો યોગ્ય માર્ગ પ્રહણ કરવા સારી રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

ઉપસંહાર

ઉપર પ્રમાણે સંધ્યા મહર્ષિઓ પ્રાચીનકાળમાં કરી બ્રહ્મપદમા લીન રહેતા હતા અમારા પૂર્વજો જે નૈષ્ઠિક વૃત્તિથી રહેતા હતા તે વૃત્તિઓનો આજ અમારામાથી લોપ થઈ ગયો છે તો પણ આપણે પ્રયત્ન કરતા રહીશું તો આપણાથી ઘણો સુધારો થઇ શકશે.

સંધ્યાની મહત્તા ઘણાખરા મનુષ્યોને એકાએક ધ્યાનમાં આવતી નથી. પરંતુ અમારા શાસ્ત્રકારોએ " अहरहः संध्यामुपासीत " એ સૂત્ર ઉપર લક્ષ રાખી છોકરો આઠ વર્ષનો થતાં જ તેને જનોઇ આપી હમેશાં સંધ્યા ત્રણ વખત કરવાનું ફરમાવ્યું છે.

કેટલાએક કહે છે કે ક્ષત્રિય અને વૈશ્યને સંધ્યા ગાયત્રીનો અધિકાર નથી અને તેમ કરવાથી તેઓ પાપના ભોગવનારા થાય છે. અમને તો આ તેમનું કથન ઉપહાસને પાત્ર જણાય છે. બ્રાહ્મણોનો તો મુખ્ય તે જ ધર્મ છે કે સંધ્યાદિ નિત્ય કર્મો પોતે સારી પેઠે કરવાં અને ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યોને તે અવશ્ય કર્તવ્ય છે. છતાં દ્વિજાતિની ઉલટ સ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

દ્વિજોમાં જે આદ્ય ગણાય છે, જેને ભૂદેવો કહેવામાં આવે છે, ધર્મના સંરક્ષક ગણવામાં આવે છે તેમાંના ઘણાખરા બંધુઓએ સંધ્યાને તિલાંજલિ આપી હોય એમ જોવામાં આવે છે. કેટલાએક બ્રાહ્મણો તો ગાયત્રીને ઠેકાણે ગાવંત્રી પણ ઉચ્ચાર કરે છે. આ પરિણામ આવવાનું કારણ શું હશે ? વિચાર કરશો તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે દ્વિજોએ પોતાનું દ્વિજત્વ જાળવ્યું નહિં અને સ્વકર્મનો સ્વિકાર કર્યો નહિં જેથી વૈદિકર્મનો સંબંધ વિખુટો પડ્યો.

દ્વિજો પોતાના વંશજોએ વિસારેલા સ્વકર્મ ધર્મનો સ્વિકાર કરવા અંતઃકરણથી આદર કરે, યજ્ઞેપવિતનો અંગિકાર કરે અને સંધ્યાવંદનાદિ નિત્ય કર્મો કરવામાં પ્રોત્સાહન પ્રવર્તાવે તો કંઇ વાંધાજેવુંજણાતું નથી.

દુરાગ્રહી મનુષ્યો કહે છે કે ચાર વર્ણનું હામ ઠેકાણું નથી. ફકત બ્રાહ્મણ અને શદ્ર બે જ વર્ણ છે. જો ક્ષત્રિય અને વૈશ્યો છે તો સનાતન ધર્મના નિયમપ્રમાણે તેમને યજ્ઞોપવિત ધારણ કરવાની અને વેદ ભણવાની આજ્ઞા કેમ આપતા નથી ? પરંતુ અમારું કહેવું છે કે જ્યારે ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યો દેશમાં નથી ત્યારે શાસ્ત્રની આજ્ઞાપ્રમાંણે બ્રાહ્મણોએ તે દેશમાં રહેવું વ્યાજબી નથી. કારણ કે જ્યાં ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યો ન હોય અને ફકત શદ્રો જ વસતા હોય તો તે દેશ મ્લેચ્છપ્રાય છે. બ્રાહ્મણોએ મ્લેચ્છપ્રાયદેશમાંથી ગાંસડાં પોટલાં બાંધીને પલાયન થવું એવાં સ્મૃતિકારનાં વચન છે.

પ્રિય બન્ધુઓ ! જ્યારે દેશત્યાગ થતો નથી, સંસર્ગ છુટતો નથી, તેમના શિવાય પેટપણ થતું નથી ત્યારે પોતાની પણ નબળાઇ છે એમ સમજવું જોઇએ.

ક્ષત્રિય અને વૈશ્યોનું અસ્તિત્વ છે. કેમકે હાલમાં જેને શદ્ર કહેવામાં આવે છે તેમનામાં ગુણ, કર્મ અને શિષ્ટાચાર પ્રત્યક્ષ પુરાવો કરી આપે છે. માટે આર્યબન્ધુઓ ! ક્ષમા રાખો. તેઓને તમારી સાથે રાખો તેમને ઉન્નત કરતા જાઓ. તેમને સંસ્કારવાળા બનાવો; તેમને સહાયભૂત થાઓ; "उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत" એ ઉપનિષદ્‌ના વચન ઉપર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપો, અને પ્રયત્ન કરવા પ્રવૃત્તિ કરો. જ્યાં સુધી પ્રમાદ રાખશો ત્યાં લગી દુઃખી થશો અને અત્યારે જે હાલત છે તેના કરતાં ખરાબ સ્થિતિ આવશે. વળી અધોગતિની પ્રાપ્ત થશે પ્રિયબન્ધુઓ શ્રેયસ્સંપાદનની ઇચ્છા હૈયામાં હોય તો સાત્વિક થઇ શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક સ્વકર્મ ધર્મનું સેવન કરો. શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રે કહ્યું છે કે " स्वधर्मेनिधनं श्रेयः " સ્વધર્મ પામતાં મરણ આવે તો પણ તે શ્રેયસ્કર છે. સ્વધર્મમાં જ સુખ છે, છેવટે એટલું કહી આ લેખ લખવાથી વિરામ પામું છું.

राजयोग.

દોહરો.

ઉપાસ્ય ગણી યોગિમુનિ, સેવે જે પદ નિત્ય,
તે ઉપેન્દ્રહરિપદે, નામું છું મુજ શિષ.

प्रकरण १.

प्रवेशन.

આપણું સઘળું જ્ઞાન અનુભવઉપર રહેલું હોય છે, અથવા તેનો આધાર અનુભવ છે. જેને આપણે આનુમાનિક (inferential) જ્ઞાન કહીએ છીએ, કે જેમાં આપણે વિશેષ વસ્તુથી સામાન્ય વસ્તુતરફ જઈએ છીએ અથવા તો સામાન્યથી વિશેષતરફ જઈએ છીએ, તેનો આધાર પણ અનુભવઉપર જ રહેલો છે. અમુક શાસ્ત્રમાં તો મનુષ્યો સત્યને સહજ શોધી શકે છે. કારણ કે તે પ્રત્યેક મનુષ્યના અમુક કે વિશેષ અનુભવને પ્રમાણભૂત ગણે છે. આવા શાસ્ત્રને જાણનાર શાસ્ત્રજ્ઞ અથવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી આપણને કંઇ પણ પ્રમાણવિના માનવાનું કહેતો નથી, પણ તેના પોતાના અનુભવઉપરથી જે પરિણામ આવ્યો હોય છે તેના ઉપર વિચાર કરીને તે પ્રકારના મનુષ્યજાતિના અનુભવનું પ્રમાણ આપીને જ તેમાં શ્રદ્ધા ધરવાનું કહે છે. આવા પ્રત્યેક શાસ્ત્રમાં એક આધારભૂત વસ્તુ હોય છે કે જે આખી મનુષ્યજાતિના અનુભવને મળતી હોય છે, અને તેથી તેમાં સત્ય છે કે નથી તે આપણે તરત જોઇ શકીએ છીએ.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે ધર્મને આવી આધારભૂત કોઇ વસ્તુ છે કે નહિ ? આ પ્રશ્નનું ઉત્તમ હા અને ના એમ બે પ્રકારે આપી શકાય છે. જે ધર્મનું શિક્ષણ આખા જગતમાં આપવામાં આવે છે તેનો આધાર શ્રદ્ધા (faith) અને વિશ્વાસ (balief) ઉપર રહેલો હોય છે; અને ઘણું ખરું તો તેમાં જૂદા જૂદા મત અથવા સિદ્ધાંત જ જોવામાં આવે છે; અને જૂદા જૂદા જગતના ધર્મો વ. તે ધર્મના અનુયાયીઓ એક બીજા સાથે લડે છે તેનું આ જ કારણ છે. આ મતં વા સિદ્ધાંતો વિશ્વાસઉપર ઉભા રહે છે. એક મનુષ્ય કહે છે કે સ્વર્ગમાં ઇશ્વર છે કે જે આ વિશ્વનો નિયંતા છે તેમાં શ્રદ્ધા ધરવી જોઇએ. તેના પોતાના કથનઉપર વિશ્વાસ રાખીને આપણને તે જે કહે છે, તે માનવાનું કહે છે. આ જ પ્રમાણે આપણા પોતાના પણ અમુક આવા જ વિચારો હોય છે; કે જેને માનવાને આપણે બીજાને કહીએ છીએ. આનું જો બીજા કારણ માગે છે તો કોઈ આપી શકતું નથી. વર્તમાન સમયમાં ધર્મ અને આધ્યાત્મિક દર્શનો (metaphysical philosophy) ની હલકી કિંમત લોકોમાં ગણાય છે.

આવાં ઘણાંએ બોધવચનો સરસ્વતી કનકરાયને કહેતાં પણ કનકરાયને તે વચનો સાંભળે તેટલો વખત ધૈર્ય રહેતું. વળી થોડો સમય જતો એટલે પાછા તે પોતાના જ વિચારમાં પડી જતા અને કલેશ, ચિંતા, ભય, પરિતાપ વગેરેનો અનુભવ કરતા.

વાચકવર્ગને શામાટે કનકરાયને નીલકોઠીની નોકરી છોડવી પડી તે જાણવાની ઉત્કંઠા થતી હશે જ, તો તે વાર્તાને આપણે હવે જણાવીએ છીએ.

આ નોકરી એવી હતી કે જેમાં જૂઠું કર્યાવિના તે થઇ શકે તેમ ન હતી. વીશ મજુરો કામે લગાડ્યા હોય તો ત્રીશ લખવા જોઇએ. પ્રજા પાસેથી ગળીના સાત ભારા લીધા હોય તો ત્રણ જમા કરના અને ચાર બીજા એક ખાનગી હિસાબમાં જમા કરવા. ઉપરના આ પ્રમાણે પૈસા વધે તે પોતે ખાવા અને ઉપરી સાહેબને ખવરાવવા. અને આ પ્રમાણે જો તે ઉપરી સાહેબને ન ખવરાવે તો તેમને ઘેર બેઠાવિના ચાલે તેમ ન હતું, કારણ કે બીજા બધા જ નોકરો આવી વર્તણુક રાખતા હતા.

કનકરાયથી આ પ્રમાણે બની શકતું નહિ કારણ કે તે સમજતા હતા કે આ પ્રામણે કરવું એ ચોરી જ છે. તેથી તેમને ઘેર બેસાડવાનું બહાનું તેમના ઉપરી ખોળતા હતા, અને તે એક દિવસ હાથ આવી ગયું. કોઠીના સાહેબને એક મુસલમાન ઉપર એક જમીનને માટે દાવો કરવો પડ્યો. જેમાં સાક્ષી કોની મૂકવી તેનો વિચાર કરતાં કનકરાયની સાક્ષી મૂકવાનું નક્કી કર્યું, અને તેમને સાહેબે પોતાની રૂબરૂ બોલાવ્યા.

જે કોઇ માણસે સાહેબના ઓરડામાં જવું હોય તેણે જોડા ઉતારીને જવું જોઇએ એવો નિયમ હતો; નહિ તો તે ગુસ્સે થઇ જતા કનકરાય તે પ્રમાણે જોડા ઉતારીને વિનયથી સલામ કરીને તેમની પાસે ગયા. તેમને જોઇને સાહેબે નીચેપ્રમાણે તેમને કહ્યું.

સાહેબ—કનકરાય ! તુમકો ઈહુ શેખકે મુકદમામે સાક્ષી દેના હોગા.

કનકરાય—હજુર ! ઇસ મુકરદમે મેં કુચ્છભિ જાનતા નહિ હું.

સાહેબ—હમ સૂના હૈ તુમ સબ જાનટા હૈ.

કનકરાય—નહિ હજુર ! મૂઝે કુચ્છભિ માલૂમ નહિ હૈ.

સાહેબ ! તુમ ભલા આડમી હો, ઔર તુમકો કોઠીકે પક્ષમેં બોલના પડેગા, ઔર તુમ કોઠીકે નોકરભિ હો.

કનકરાય—સાહેબ ! મેં જુઠ ક્યું કર બોલુંગા ?

સાહેબ—હાં, તુમ બંગાલી આડમી બડા સીડા ! મેકાલે સાહેબને લીખા હૈ કે અસા મીઠા આડમી દુનીઆપર દુસરા નહિ હય

કનકરાય—સાહેબ ! મેં જુઠ નહિ બોલ શકુંગા.

સાહેબ—(ગુસ્સે થઇને) કૈસા જૂઠા બોલતા હય. નિકલ સુઅર....

કનકરાય—સાહેબને ગુસ્સે થયેલા જોઇને ત્યાંથી ઘેર આવે છે, અને બનેલી હકિકત સરસ્વતીને કહી સંભળાવે છે; અને કહે છે કે હવેથી મારાથી આ નોકરી થશે નહિ.

સરસ્વતી—મેં તો તમને પહેલેથી જ કહ્યું હતું.

કનકરાય—અને મેં તમારું કહેલું ન માન્યું તેનો જ આ પરિણામ છે. આખરે આ નોકરી તો મૂકવી પડી, પણ અપમાન પામ્યા તે વિશેષમાં તમારા જેવાં બુદ્ધિશાળી પત્નીની શિખામણ પતિ ન માને તો આવો જ પરિણામ ન આવે તો બીજું શું થાય ?

(અપૂર્ણ).

શ્રી જ્ઞાનેશ્વર.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૪ થી.)

તે પ્રાણીમાત્રઉપર પ્રેમ રાખતા. તેમનો બીજા દ્વેષ કરતા પરંતુ તે કોઇનો દ્વેષ કરતા નહિ. તે સર્વની સાથે પ્રેમથી અને નિરભિમાનપણે વર્તતા. તે નમ્રપણે વાતચિત કરતા. કદી પણ કોઇની સાથે ઝઘડો કરતા નહિ. સ્વભાવે તે અત્યંત નમ્ર હતા. તેમને અભિમાન હતું પણ તે ઇશ્વરનું, પોતાના ગુરુનું અને આર્યદેશના ગ્રંથોનું. હિંદુસ્થાન પૈસાથી દરીદ્ર હશે પણ અદ્યાપિ આધ્યાત્મ દ્રવ્યથી દરિદ્ર થયું નથી.

બ્રાહ્મણના જીવનમાં બાળકને જનોઇ પહેરાવવી, એ અત્યંત અગત્યની ક્રિયા ગણાય છે. દ્વિજત્વ ત્યારથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. હવે નિવૃત્તિનાથ અને જ્ઞાનેશ્વરનું વય દશ અને આઠ વર્ષનું થયું હતું, જેથી વિઠ્ઠલપંથ અને તેમના ધર્મપત્ની તેમને ઉપનયન આપવાને કેટલાં આતુર હતાં તે સમજવું કઠિન નથી. આજપર્યંત પોતે ઘણી નમ્રતાથી વર્ત્યાં હતા તેથી તેમનું માનવું હતું કે હવે તેમને આ કાર્યમાં કોઇ જાતની અડચણ આવશે નહિ. જેથી તેમણે આ વાર્તા પોતાની જ્ઞાતિના મનુષ્યોને કરી. આ લોકો ઘણા જૂના વિચારના હતા, અને પોતાને યથાર્થ શાસ્ત્રદર્શી માનતા હતા. એક વખત સંન્યાસી થયા પછી ગ્રહસ્થ થનારને તેના દોષની શિક્ષામાંથી માત્ર મૃત્યુ જ મૂકાવી શકે તેમ છે એમ તેમનું માનવું હતું. પોતાનાં બાળકોને આ વિઘ્ન આવેલું જોઇ તેમણે આ પંડિતોને વિનયયુક્ત પ્રણામ કર્યા અને વિઠ્ઠલપંથ અને રુકિમણી ઉભય દંપતી ઇશ્વરને પોતાનાં બાળકોને સોંપીને અલ્લાબાદ ગયાં અને ત્યાં જઇને ત્રણ નદીઓના પવિત્ર સંગમમાં પડીને પોતાના દેહનો ત્યાગ કીધો !

પોતાના ગુરુપાસે જો વિઠ્ઠલપંથ ગયા હોત તો કદાચ આનો માર્ગ નીકળી શકત. પણ તેમણે તેમ નહિ કરતાં આ જ માર્ગ લીધો. કારણ કે સ્વભાવે તે અત્યંત નમ્ર હતા. આ વૃત્તાંત જ્ઞાનેશ્વરનાં બેન મુક્તાબાઇએ લખ્યો છે અને તે ઉપરથી આપણે તેને જાણી શકયા છીએ.

વિઠ્ઠલપંથના જીવનનો અંત આ પ્રમાણે આવ્યો ! હવે તેમના બાળકોના જીવનપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીએ. નિવૃત્તિનાથને અહિંના બ્રાહ્મણોના ત્રાસથી કંટાળો આવ્યો હતો. તેમણે કહ્યું કે, મારે ઉપનયનસંસ્કારની શી જરૂર છે ? હું સ્વતઃ પવિત્ર જ છું, અને શુદ્ધ બ્રાહ્મણ જ છું. પરંતુ જ્ઞાનેશ્વરે આ પ્રમાણે વિચાર ન કર્યો. તેમણે પોતાના મોટા ભાઇને કહ્યું, ભાઇ તમારૂં કહેવું અસત્ય નથી. તમે પવિત્ર છો અને પવિત્રતાની મૂર્તિ છો તેની ના નથી; પરંતુ જનસમાજપ્રતિ આપણે જોવું જોઇએ અને આપણો શો ધર્મ છે તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. જનસમાજના નિયમોને જો માન આપવામાં આવતું નથી તો તેથી સમાજને ઘણી હાનિ થાય છે. જેથી સ્વાર્થના ભોગે પણ તેને

સન્માન આપવાની જરૂર છે. તેમાં આપણા જેવા ડાહ્યા જો તેને માન ન આપે તો મૂર્ખ મનુષ્યો તેને શી રીતે પાળશે? ભાઈ! ચાલો આપણે પંડિતોને એકઠા કરીએ અને તે કહે તેમ કરીએ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે ત્યાંના પંડિતોને એકઠા કર્યા અને પોતાને માટે કોઇ માર્ગ કાઢી આપવા કહ્યું. તેમણે કહ્યુ કે, અમે શાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન કરી શકીએ તેમ નથી, તેમ જ તેના અર્થનો અનર્થ પણ કરી શકીએ તેમ નથી. તેમ છતાં પણ જો પૈઠણના પંડિતો તમને અનુજ્ઞા આપે તો તમને બ્રાહ્મણતરીકે સ્વીકારવાને અમને અડચણ નથી.

પૈઠણ એ નિઝામરાજ્યનું ગોદાવરી નદીને તટે આવેલું ગામ છે. ત્યાં જવાને આ બન્ને ભાઇઓ નીકળ્યા. ત્યાં જઇને ત્યાંના પંડિતોને તેમણે એકઠા કર્યા અને પોતાની હકિકત જણાવીને તેમને પોતાને ઉપનયન આપવાને કંઈ બાધ છે કે કેમ તેનો ખુલાશો પૂછ્યો. તેમણે કહ્યું કે તેમ બને જ શી રીતે? જો તમે આ ભેંસને મોઢેથી વેદ બોલાવો તો જ તે વાર્તા બની શકે. અર્થાત્ તે તેટલું અશક્ય અને શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે પરંતુ જ્ઞાનેશ્વરે તે ભેંસનાં મોંઢેથી ઋગ્વેદના શ્લોકો બોલાવ્યા ત્યારે તેમને અસાધારણ આશ્ચર્ય થયું અને તેમણે તેમને ઉપનયનવિધિ કરવાની અનુજ્ઞા આપી. તેમને બન્નેને ઉપવિત આપવામાં આવ્યું. હવે તેમનો અધિકાર વિદ્યા ભણવાનો થયો. નિવૃત્તિનાથની બુદ્ધિ જોઇને તેમને શ્રી ગઇણીનાથ કરીને એક ગુરુએ ત્ર્યંબકેશ્વરમાં યોગની દીક્ષા આપી. જ્ઞાનેશ્વર પોતાના મોટાભાઇને ગુરુ ગણતા અને તેમને જે પૂછવું ઘટે તે પૂછતા. તેને નાની વયમાં જ જ્ઞાન થયું હતું પેણ માત્ર પોતે જ્ઞાની થયા તેટલાથી તેમને સંતોષ થયો નહતો. મહારાષ્ટ્રના અજ્ઞાન માનવબંધુઓપ્રતિ તેમનો અત્યંત પ્રેમ હતો અને તેમના ઉદ્ધારમાટે તેમને તીવ્ર લાગણી હતી. તેમને શી રીતે સાહાય્ય કરવી, તેમનાં દુઃખ શી રીતે ઓછાં કરવાં તેના વિચાર તેમને અખંડ આવતા. તે વખતે મહારાષ્ટ્ર ઉપર દેવગીરી (દોલતાબાદ) ના યાદવ રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા. જે મોગલ સત્તાએ ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પગપેસારો કર્યો હતો તેનો પ્રવેશ હવે (૧૨૯૪) દક્ષિણમાં થવાની અને યાદવ રાજાઓનો ગર્વ ચૂર્ણ કરવાની તૈયારી હતી. અલાઉદીનના હુમલા પહેલાં એકવીશ વર્ષ પૂર્વે (૧૨૭૩) તે વખતે દેવગીરીના રાજા રામદેવ પંઢરપુરનું વિઠોબાનું ભાગી નાખેલું દેવળ ઠીક કરાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. લોકોની આ કાર્યપ્રતિ સારી લાગણી હતી. જ્ઞાનેશ્વરે આ સ્થિતિ જોઇ અને ધર્મની જાગ્રતિ કરવાની આ ઉત્તમ તક છે એમ તેમને જણાયું. તેમની પ્રશંસા કરનાર કેટલાક મનુષ્યો હવે થયા હતા જે તેમની પાછળ હમેશાં ફરતા હતા આ વખતે ૧૨૯૦ માં તેમણે અહમદનગર જીલ્લાના નેવાસા ગામે ભાવાર્થદીપિકા નામની પ્રસિદ્ધ ટીકા ગીતાઉપર લખી. તેમણે બ્રહ્મસૂત્ર કે અન્ય કોઈ ઉપનિષદ્ઉપર ટીકા કે-વિવરણ ન કરતાં ભગવદ્ ગીતાનેજ પસંદ કરી. તેમની શ્રી કૃષ્ણપ્રતિ અત્યંત ભક્તિ હતી રાષ્ટ્રીય જાગ્રતિ કરવામાં ગીતા એ કેટલું સબળ સાધન છે તે આજે કોઇને અજ્ઞાત રહ્યું નથી. આજે પણ દેશના રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં અગ્રણી ગણુતા મનુષ્યોનું તેના પ્રતિ કેટલું લક્ષ ગયું છે તે આપણે સારી રીતે

જાણીએ છીએ. શ્રી વિવેકાનંદ જ્યારે જંગલમાં એકલા ફરતા ત્યારે તે પોતાની સાથે માત્ર બે જ વસ્તુઓ રાખતા, એક ભગવદ્ગીતા અને પોતાની ગુરુની છબી.

જ્ઞાનેશ્વરના જ્ઞાનની તે વખતે આખા મહારાષ્ટ્રઉપર છાપ પડી. જે લોકો સંસ્કૃત ભાષાને યથાર્થ જાણતા નથી તેવા મનુષ્યો પણ તે વખતે ભગવદ્ગીતાના અર્થને પોતે યથાર્થ સમજે છે એમ માનતા હતા, અને અન્યને તેનો અર્થ સમજાવતા હતા. આ સ્થિતિ જોઇને તથા ભગવદ્ગીતાપ્રતિ સહજ સ્વભાવે જ જનસમૂહની પ્રીતિ જોઇને. શ્રીજ્ઞાનેશ્વરે તેને જ પસંદ કરી અને તેના ઉપર વિવરણ કર્યું; આ મહાત્માએ તેનું એવું સરસ વિવરણ કર્યું છે, કે તેનું વર્ણન સર્વાંશે થઇ શકે તેમ નથી. જ્યાં સુધી મરાઠી ભાષા આ ભૂતલઉપર રહેશે,ત્યાંસુધી આ ભગવદ્ગીતાની કીર્તિ સ્થિર રહેશે. ભગવદ્ગીતાના રહસ્યને અનેક મનોહર અને અપૂર્વ દ્દષ્ટાંતોવડે એટલું તો ઉત્તમતાથી સ્પષ્ટ કર્યું છે કે વાચકવર્ગ તેનો વાંચતાં મુગ્ધ જ થઈ રહે છે.

આરંભમાં તેઓ લખે છે કે "મેં જે કાર્યનો આરંભ કર્યો છે તેની મહત્તા હું પૂરેપૂરી સમજી શકું તેમ નથી; જો અસંભવિત સંભવિત થઇ રહે તો જ હું આ કાર્યમાં વિજય પામી શકું તેમ છે. જો એક આગીઓ સૂર્યને પ્રકાશ આપી શકે કે એક ક્ષુદ્ર પક્ષી સમુદ્રનું પાણી ઉલેચી શકે તો જ હું આ કાર્ય યથાર્થ રીતે કરી શકું. સૂત્રધાર જેમ સૂત્રવડે વિવિધ આકૃતિઓને નર્તન કરાવે તેમ મારા ગુરુ મારા દ્વારા કાર્ય કરાવશે એવી મને શ્રદ્ધા હોવાથી જ આ કાર્યનો પ્રારંભ હું કરું છું."

આગળ જતાં તેઓ કહે છે કે સૂર્ય મનુષ્યના એક હાથવડે ઢંકાઈ જતો હોવા છતાં પણ તે આખી પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરે છે. તેમ ભગવદ્ ગીતાના શબ્દો નાના છતાં તે અર્થમાં મહોદધિ કે મહાકાશજેવા છે. એક કલ્પવૃક્ષની પેઠે તે શંકામાત્રને દૂર કરીને ઈપ્સિતાર્થને અર્પે છે.

અમૃતનું માધુર્ય, સંગીતની મોહક શક્તિ અને દક્ષિણ દિશામાંથી વહેતો શિતળ સુગંધિ વાયુ એ સર્વ એકત્ર થાય અને તેનાથી જે આનંદ ઉપજે તેથી અનેકગણુ અધિક આનંદ ભગવદ્ગીતાથી ઉપજે છે. જો શર્કરામિશ્રિત દુગ્ધપાનથી આપણો રોગ ટળતો હોય તો સુદર્શનચૂર્ણ જેવી કટુ ઔષધિ શામાટે લેવી જોઇએ? શ્રીભગવદ્ગીતા એ વ્યાધિમાત્રને હરનાર શર્કરામિશ્રિત દુગ્ધજેવી છે. તમારે મોક્ષ જોઇએ છીએ? તો શ માટે અનેક કષ્ટ વેઠીને કઠિન તપશ્ચરણ કરો છો? માત્ર ભગવદ્ગીતાનું શ્રવણ કરો અને મોક્ષ તમને સિદ્ધ થશે.

આ ગીતા પ્રાકૃત ભાષામાં છે જેથી કોઈ તેની ઉપેક્ષા કરે તો તેને માટે તેઓ કહે છે કે પ્રાકૃત જાણીને તેનો ત્યાગ કરતા નહિ. જો તમે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બન્ને વાંચશો તો બેમાંથી શું ઉત્તમ છે તે ભાગ્યેજ તમે કહી શકશો.

યોગાભ્યાસમાટે કેવી જગો જોઇએ તેનું છઠ્ઠા પ્રકરણમાં વર્ણન કરતાં તેઓ કહે છે કે, "શાંત, એકાંત જગો જોઇએ. આસપાસ વૃક્ષોની ઘટાથી તે વીંટળાએલી જોઇએ. તો પણ ઝાડી એટલી ધાડી ન જોઇએ કે સૂર્યનાં કિરણો તેમાં ન પ્રવેશી શકે. સૂર્યનાં કિરણોનો તેમાં પ્રવેશ થવો જોઇએ. તેમાં મંદ મંદ શિતલ પવન આવે એવી તે હોવી જોઇએ.

શુકના મધુર શબ્દો કે ભ્રમરનો ગુંજારવ તેમાં થતો હોય તો અડચણ નહિ. હંસ કે ચક્રવાક પક્ષી ત્યાં રહેતાં હોય તો સારૂં છે. કોયલના ટહુકાર પણ પ્રિય લાગે છે. અને મોરનું નૃત્ય પણ આનંદજનક લાગે છે. આ સ્થળ જોઇને આપણને આનંદ થવો જોઇએ અને આપણો અંતરાત્મા તે જોઇને જાગ્રત્ થવો જોઇએ. સાધકને તે સ્થાન જોતાં જ સાધન સાધવાનો ઉત્સાહ પ્રકટવો જોઇએ.

અર્જુનને વિરાટ્સ્વરૂપનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે કેવી રીતે ભગવાન્ આગળ પોતાની ઇચ્છા દર્શાવે છે તે મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર નીચેપ્રમાણે જણાવે છે.

" મને ભગવન્ ! એક ઇચ્છા થઇ છે, તે હું આપના આગળ પ્રકટ કરૂં ? અને મારે શામાટે તે આપના આગળ પ્રકટ ન કરવી જોઇએ ? જો માછલું પાણીમાં રહીને પાણીને ત્રાસ ન આપે તો તે બીજે ક્યાં જાય ? જો માતાના સ્તનપાનનું દુધ પીતાં બાળક સંકોચાય તેનું પોષણ અન્ય કોણ કરશે ? તે પ્રમાણે જો અમે આપની પાસે યાચના ન કરીએ તો અન્ય કોના આગળ યાચના કરીએ ? મારી આ ઇચ્છા સિદ્ધ થવા નો મારો અધિકાર છે કે કેમ તે હું જાણતો નથી. દરદી જેમ વૈદને પોતાના વ્યાધિનું સ્વરૂપ જણાવે તેમ મારી આંતર સ્થિતિ મારે આપને જ નિવેદન કરવી જોઇએ મારા અધિકારનો નિર્ણય મારે કરવાનો નથી. ભુખ્યો માણસ ખાવાની ઇચ્છા કરે તેમાં તે ખોટું કરે છે શુ ? મારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવી કે ન કરવી એ આપની ઇચ્છા ઉપર છે. પરંતુ મને વિશ્વાસ છે કે આપ મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશો જ. કારણ કે તેને માટે મારી યોગ્યતા છે એમ નહિ, પરંતુ આપની ઉદારતાને અંત નથી. શું તમે મારા શત્રુઓને પણ મોક્ષ નથી આપ્યો ? તમારી દયાલુતા અને તમારી ઉદારતાને કોણ કળી શકે તેમ છે ? તે અમાપ છે. જ્યારે તમારા શત્રુઓને તમે મોક્ષ આપવાની ઉદારતા દર્શાવો છો તો તમારા મિત્રોને અને તમારાપ્રતિ સ્નેહ રાખનારને તમારી ઉદારતાનો લાભ લેવાનો હક્ક છે એમ તેમણે શામાટે ન માનવું જોઇએ ? અને આ ન્યાયે જ્યારે તમારી કૃપાના અનેક મનુષ્યો પાત્ર થયા છે તો આ એક અર્જુન ! પણ શામાટે નહિ થાય ?

(અપૂર્ણ)

શ્રી राधाकृष्ण.

પ્રાતઃકાલ ઉઘાડનાં તમને આ ચિત્ર પ્રથમ દષ્ટિએ આવશે. તેની મનોહરતા કેટલી સુંદર અને કેટલી વિસ્તૃત છે ! જાણે તે ચિત્રને જોયા જ કરીએ એમ વૃત્તિમાં થાય છે. તેના પૂર્ણ ભાવને આપણે સમજી શકીએ તેમ નથી. તે છતાં પણ જાણે તેને જોવાને નેત્રવૃત્તિ આકર્ષાય છે જગતમાં આવી ઘણી બ બતો છે કે જેના રહસ્યને આપણે સમજી શકતા નથી છતાં તે આપણને પ્રિય લાગે છે. તેનું કારણ એ છે કે તે આપણા આત્માને સ્પર્શ કરતી હોવાથી તે આપણને સહજ સ્વભાવે જ રુચે છે. જનસમુદાય આવા વ્યતિકરનું રહસ્ય સમજાવી શકે તેમ નથી હોતું તે છતાંપણ તેમાં સત્ય રહેલું હોય છે. આવી ઘણી બાબતોને આપણી પ્રજા કંઈ કાળથી સમજે વિનાસમજે વળગી રહી છે. પ્રજાના આ વર્તનને ત્રોડીફોડી નાખવાને ઘણાએ પ્રયત્ન થયા છે પણ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયા છે; એનું કારણ એ છે કે તેને સત્યનો આધાર છે અને તે પ્રજાના અંતરાત્માને રુચે છે.

ઇશ્વરના થએલા અવતારોમાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્રનો પૂર્ણ અવતાર ગણાય છે. જેમ પૂર્ણતા અધિક તેમ તેનું માહાત્મ્ય ઓછું સમજી શકાય છે; કારણ કે તેને સમજનાર અપૂર્ણ છે. અપૂર્ણ પૂર્ણની કલ્પના કેવી રીતે કરી શકે ? જેમ જેમ આત્માનો વિકાસ થતો જાય છે, જેમ જેમ મનુષ્યનું જ્ઞાન વધતું જાય છે અને જેમ જેમ તેની અપૂર્ણતા ઓછી થઇને તે પૂર્ણ થતો જાય છે તેમ તેમ તે પૂર્ણતાને સમજી શકે છે. તે નિયમે શ્રી કૃષ્ણના સ્વરૂપને પૂર્ણ રૂપમાં સમજવું મનુષ્યની જ્ઞાનમર્યાદાની બહાર છે; કારણ કે તે અલ્પજ્ઞ છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી અનેક મનુષ્યો શ્રી કૃષ્ણના જીવનમાં અનેક દોષો જુએ છે. બીજા અવતારોમાં તેમને આવા દોષો જણાતા નથી પણ આ અવતારમાં તેમ જણાય છે, તેનું કારણ એ છે કે તે પૂર્ણાવતાર છે.

પ્રાતઃકાલના સૂર્યપ્રતિ દૃષ્ટિ કરી શકાય છે, પણ મધ્યાહ્નના સૂર્યપ્રતિ દૃષ્ટિ કરી શકાતી નથી; તે નિયમે ઇશ્વરના પૂર્ણ અવતારોની પૂર્ણતા સર્વથી સહજ સમજી શકાતી નથી. આમ હોવાથી શ્રી કૃષ્ણને કોઇ કામી, કોઇ પ્રપંચી, કોઈ ઠગ, કોઇ ચોર, અને એવા એવા વિપરીત ભાવથી જુએ છે. આ સર્વ ખોટું છે. અને તેમ થવાનું કારણ તેમની પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ વૃત્તિમાં નથી આવી શકતું તે જ છે. તેમની લીલા અતર્ક્ય અને અગમ્ય છે અને સામાન્ય મનુષ્યો તેને સમજી શકવાના અનધિકારી જ છે. જે તેમના પરમ ભક્તો છે, જે સાચા યોગી મુનિઓ કે સિદ્ધો છે, કે જે સાચા જ્ઞાનીઓ છે તે જ તેમના સ્વરૂપને યથાર્થરીતે સમજી શકે છે. અને જે તેમના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવા સમજવા ઇચ્છતા હોય તેમણે કાં તો સાચા ભક્ત થવું, સાચા યોગી થવું, કે સાચા જ્ઞાની થવું. એ વિના તેમના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવાનો બીજો માર્ગ નથી. પુસ્તકો વાંચ્યે કે તર્ક કર્યે તે સમજાય તેમ નથી જ.

શ્રીવ્યાસ ભગવાનને તેમનું ચરિત્ર લખવું હતું ત્યારે તેમણે શું કર્યું હતું તે તમે જાણો છો ? તેમણે પ્રથમ ભક્તિભાવથી તેમનું ધ્યાન કર્યું અને તેમનો સાક્ષાત્કર થયા પછી જ તેમણે ભાગવતનો પ્રારંભ કર્યો છે. અને ત્યારે જ તે તેમના જીવનને યથાર્થ—જેમ હતું તેમ ચીતરી શક્યા છે. હવે જો આપણે તેમના જીવનને યથાર્થ સમજવું હોય તો તેમની પેઠે આપણે પણ તેમનો સાક્ષાત્કાર કરવો જોઇએ. જેમ જેમ આપણે તેમનું સ્મરણ, ચિંતન, ભક્તિ કે ધ્યાન કરતા જઇએ છીએ તેમ તેમ તેમનું સ્વરૂપ આપણને સ્પષ્ટ થતું જાય છે.

માત્ર પુસ્તકો વાંચીને તો હાલના વૈષ્ણવ ધર્મના આચાર્યો, તે પંથના અનુયાયી સ્ત્રીપુરુષો, તથા કથા કરનાર બ્રાહ્મણો જેવું તેને સમજે છે તેવું જ તે સમજાય છે અને તેથી તેમની દશા જોવામાં આવે છે તેવી દશા થાય છે. ઇશ્વરના સ્વરૂપને સમજનારની આવી દશા હોવી ઘટે છે શું ? શું તે કામાદિ વિકારોને વશ વર્તતા હશે ? શું તે પશુની પેઠે વર્તન કરતા હશે ? શું તેમનું જીવન નિર્માલ્ય હશે ! અને શું તેમની આવી દયાજનક અને વિવિધ દુઃખથી ભરેલી સ્થિતિ હશે ?

નહિ નહિ. આમાનું કંઈ જ ન હોવું જોઇએ. ભગવાનના સ્વરૂપને સમજનારની સ્થિતિ જૂદી જ હોય છે. જુઓ નારદના જીવનને, જુઓ પ્રહ્લાદના જીવનને, જુઓ ધ્રુવના જીવનને; અને એવા જ બીજા ભક્તો કે જે ઇશ્વરના સ્વરૂપને તેમની વિશુદ્ધ

ભક્તિવડે સમજી શક્યા છે તેમના જીવનને જુઓ. તે કેટલું ઉન્નત અને કેટલું સુખી હોય છે ! દેવોને પણ તે પુરુષો વંદ્ય હોય છે અને તે આ દુસ્તર સંસારસિંધુને તરી ગયા હોય છે.

કામી પુરુષો શ્રી કૃષ્ણને ઉત્તમ કામી પુરુષતરીકે જાણે છે અને તેમને, શૃંગારરસના ઉત્તમ અનુભવીતરીકે ઓળખે છે, અને પોતે પણ તેમનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવાં પોતાને માને છે પરંતુ પરિણામ એ આવે છે કે તે બીચારા અનેક રોગના ભોગ થતા, આયુષ્ આરોગ્યનો ક્ષય કરતા કાળનો કોળીયો થઈ રહે છે, અને વ્યવહાર પરમાર્થથી ભ્રષ્ટ થાય છે. શરીર, મન અને આત્માથી તે અત્યંત નિકૃષ્ટ થઈ રહે છે અને શુષ્કપર્ણવત્ આ જગતમાં અહીંતહીં ભટકે છે. વિવિધ ગોપીકાઓસાથે અનુચિત વ્યવહાર કરવામાં જ જાણે કૃષ્ણત્વ વા ઈશ્વરત્વ કેમ ન રહ્યું હોય એમ તે માને છે ! જુઓ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ તે આંકે છે તે !

ભક્તો તેમને પોતાની મનકામના પૂર્ણ કરનાર આ વિશ્વના ચાલકપાલક જાણે છે અને તેમની ઉપાસના કરે છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણ ઈશ્વરનો અવતાર છે તેમ શ્રીરાધિકાજી પણ મહામાયાનો અવતાર છે. પુરુષપ્રકૃતિવચ્ચે જે સ્નેહ હોય છે તે અપૂર્વ અને અનુપમ છે. શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુપ્રતિ શ્રીરાધિકાના જેવો સ્નેહ ભાગ્યે જ બીજે જોવામાં આવે છે, જેથી સતી સ્ત્રીઓ તેમને પોતાના ધ્યેયરૂપે સ્થાપે છે, અને તેમની પાસે તેવા અદ્ભુત પ્રેમની યાચના કરે છે. ભક્તો પણ પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવાને શ્રીરાધિકા જેવો પ્રેમ પોતાના અંતરમાં પ્રકટાવે છે. અને આજે આપણા દેશમાં એવા સંપ્રદાયો પણ જોવામાં આવે છે કે જેમાં તે સંપ્રદાયના મનુષ્યો પોતાને રાધિકાને સ્થાને સમજે છે. વસ્તુતઃ ભક્તિમાર્ગમાં આ સિદ્ધાંત સાચો છે પરંતુ કાળે કરીને તેમાં વિક્રિયા થવામાં બાકી રહી નથી. અનેક સ્ત્રીઓ પોતાને રાધિકા સમજીને પોતાના સંપ્રદાયના આચાર્ય કે તે સંપ્રદાયના ઇતર પુરુષોસાથે અનુચિત વ્યવહાર કરે છે. પુરુષો પણ તે જ પ્રમાણે આચરણ કરવામાં કંઇ બાધ નથી એમ સમજે છે. પરન્તુ આ સઘળી અનીતિ જ છે. ભક્તિને અને આવી કુનીતિને કંઇ જ સંબંધ નથી.

યોગી લોકો શ્રીકૃષ્ણને પોતાના પરમ ઉપાસ્ય ગણે છે. શ્રીકૃષ્ણ યોગીઓના પણ ઈશ્વર ગણાય છે. તેમનું યોગસામર્થ્ય અનંત હતું. આવા અનંત યોગૈશ્વર્યસંપન્ન યોગીશ્વર એક વિષયલંપટી શી રીતે હોઈ શકે તે હાલના દુર્બળ અને રંક મનુષ્યોના સમજવામાં ક્યાંથી આવી શકે ?

જ્ઞાનીઓ તેમને અનંત જ્ઞાનસંપન્ન પૂર્ણજ્ઞાની માને છે અને તે રૂપે તેમને ઉપાસે છે. ઋષિઓ, મુનિઓ, સિદ્ધો અને અન્ય દેવતાઓ તેમને પરમાત્મારૂપે જાણીને તેમનું અખંડ ધ્યાન કરે છે.

જ્યાંસુધી આપણા અંતઃકરણના દોષો ટળ્યા નથી અને જ્યાંસુધી તેમાં જ્ઞાનરશ્મિનો પ્રવેશ થયો નથી ત્યાંસુધી ઈશ્વરના સ્વરૂપને સમજવાની શક્તિ આવતી નથી. તેથી ઈશ્વરના સ્વરૂપને સમજવાઇચ્છનારે પોતાના અંતઃકરણના દોષો ટાળવાનો અને તેમની એકાગ્રતાથી ભક્તિ કરવાનો પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે તેમની કૃપા વડે જ તેમનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજાય છે.

જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ કંસની સભામાં બલદેવસાથે ગયા છે ત્યારે તેમના ઐશ્વર્યનું વર્ણન કરતાં વ્યાસ ભગવાન્ કહે છે કે,

मल्लानामशनीर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरो मूर्तिमान्
गोपानां स्वजनो नरः क्षितिभुजां शास्ता स्वपित्रोर्शिशुः ।
मृत्युर्भोजपते विराड् विदूषां तत्त्वंपरं योगिनाम्
वृष्णीनां परदेवतेति विदुषो रंगंगतस्साग्रजः ॥

ભાવાર્થ:—મલ્લ લોકોએ તેમને વજ્રજેવા શરીરવાળા જોયા, લોકોએ તેમને રાજકુમાર જેવા જોયા, સ્ત્રીઓએ સાક્ષાત્ કામદેવજેવા જોયા, ગોપ અર્થાત્ ગોવાળ લોકોએ પોતાના બાંધવજેવા જોયા, રાજાઓએ તેમને પોતાના ઉપર પણ સત્તા ચલાવનારરૂપે જોયા, વૃદ્ધોએ પોતાના બાળકજેવા જોયા, કંસે પોતાના મૃત્યુજેવા જોયા, વિદ્વાનોએ પોતાના કરતાં શ્રેષ્ઠ જોયા, યોગીઓએ પોતાના ઉપાસ્ય તત્ત્વરૂપે જોયા, અને યાદવ લોકોએ પોતાના પરમ દૈવતરૂપે જોયા.

આ પ્રમાણે સર્વને તે જૂદા જૂદા રૂપે જણાયા. આવા અનંત ઐશ્વર્યસંપન્ન યોગીશ્વર કૃષ્ણ ભગવાનના સ્વરૂપને કે ચરિત્રને સહજ સમજી શકાય એમ તમને લાગે છે ? તેમના સ્વરૂપને સમજવાનો એક જ માર્ગ છે કે તેમની અત્યંત પ્રેમથી અખંડ ભક્તિ કરવી અને તેમનો સાક્ષાત્કાર કરવો.

આ અંકમાં આપેલી સુમનોહર છબીની સામે જો તમે સ્થિર નેત્રદષ્ટિથી જોયા કરશો તો તમને તેમાં રહેલા અનેક ભાવોમાંથી ક્રમશ ! જૂદા જૂદા અપૂર્વ ભાવે ી પ્રતીતિ થયાવિના નહિ જ રહે.

जीवनरसायन निराधार औषधालय.

(૧) ગોધરાની એક બાઇ નામે સૂરજ વય વર્ષ ૪૦ ના ને દરદી, એને કેટલાંક વર્ષથી પતનું દરદ થયું હતું. હાથપગનાં આંગળાં તેનાથી ખવાઈ જતાં હતાં તથા તેના ઉપર રસી થતી હતી. તેને અમે ૧૦૦X નં૦ ૧–૨–૩–૪–૧૨ એટલાનો વેસેલીનમાં મેળવીને મલમ કરીને આપ્યો હતો તથા તે જ નંબરો ખાવાને આપ્યા હતા; બારેક મહિના દવા ખાવાથી તેને સારો લાભ થયો હતો.

(૨) વડોદરાની મેલ-ટ્રેનિંગ કોલેજના એક વિદ્યાર્થી નામે મણિશંકર શિવશંકરને દોઢ વર્ષથી માથાનો દુઃખાવો થયો હતો તથા આંખમાં બળતરા થતી હતી. તેમને અમે ૩૦X નંબર ૧–૬–૮ સાત જ દિવસ માટે આપ્યા હતા અને તે વ્યાધિ પૂર્ણ મટી ગયો હતો.

(૩) ત્રીશ વર્ષની એક બાઇના દાંત ઘણા દુઃખતા હતા અને તેનો એક દાંત તો આજ પડે કાલ પડે એવી તૈયારીમાં હતો. અંદરના ભાગમાંથી કોહાણ થતું હતું એમ જણાતું હતું કેમકે મુખમાંથી ગંધ મારતી હતી. વેદના ઘણી થતી હતી અને ઘણો ત્રાસ થતો હતો. તેને અમે ૧૨X નંબર ૧–૩–૪–૬–૧૨ એટલા એકઠા કરીને આપ્યા હતા અને દિવસમાં ત્રણ વખત પ્રથમ દંતમંજન ઘસીને મુખ સ્વચ્છ કરીને પછી તે દવા લગાડવામાં આવતી હતી જેથી પાંચેક દિવસમાં પૂર્ણ આરામ થઈ ગયો હતો અને એક બે દાંત પડી જશે એવો ભય રહેતો હતો તે ભય દૂર થઈ રહ્યો હતો.

હલેસું.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી)

પદ (લાવણી)

જીવન નાવ જો ! ઝોલાં ખાતું, માર માર એક હલેસું,
ક્ષણમાં ટકરો એ ડુબી જાતું, ઝટ ઝટ લગાવ હલેસું,
અટકી પડવા જેવું થાતાં, માર માર એક હલેસું,
વિપરિત માર્ગે કહીએ જાતાં, લગાવ સીધું હલેસું
હસતાં રમતાં માર્ગ કાપતાં, લગાવ ધીમું હલેસું,
ડગમગતું જોઈ જરી ન કાંપતાં, માર જોરથી હલેસું.
બાપાય નાવો એમ જ ઠેલે, માર નાવને હલેસું,
એમ જ મઉનાં ચઢતાં ઝોલે, દયાનિના દે હલેસું.
ચઢયો ઝાઝપર હવે શું કંપે, લગાવને એક હલેસું,
નિર્ભય રહેશે, જો તું ન જંપે, લગાવતાં એક હલેસું.
ઝાઝે ચઢયા તે દેશે જાશે, નાવને મારતાં હલેસું,
સ્વદેશમાં જઈ સુખીયા થાશે, મારો માર્યું હલેસું.
સત્ય પ્રદેશે જઈશ મારતાં, સંભાળીને હલેસું,
તરીને બીજાને તું તારતાં, નાવને દે એક હલેસું.
કશાથીએ હિંમત ન હારજે, તને તારશે હલેસું,
સત્પ્રયત્નરૂપ પ્રબલ મારજે, હલેસાપર હલેસું.

प्रसंगानुरूपम्.

પર્યુષણ પર્વમાં બેસતા વર્ષ નિમિત્તે મારા ઉપર નિયમપ્રમાણે અનેક સજ્જનોનાં પત્રો આવ્યાં હતાં જેમાંથી બેચાર પત્રો અધિક ઉપયોગી હોવાથી પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકોના વાંચનઅર્થે અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવાં યોગ્ય ગણું છું.

——અમદાવાદથી એક બંધુ લખે છે કે, "તમારા જેવાને હું શું લખી સંતોષ આપું? તમે હૃદયનો ભાવ સહજ સમજી શકો તેમ છે. આત્માનો આવિષ્કાર પૂર્ણ રીતે તમારામાં થવાને શ્રીઇષ્ટપ્રતિ પ્રાર્થના છે."

——મુંબઈથી એક બંધુ લખે છે કે, "કાલે નવીન વર્ષનો આરંભ થાય છે, તેમાં જે મહાદિવ્ય જ્ઞાનભાનુએ આ ભૂતલઉપરની આજપર્યંત અનંત વ્યક્તિઓમાં પોતાનો અદ્‌ભુત પ્રકાશ પ્રકટાવ્યો છે અને પોતાના દિવ્ય તેજથી તેમનાં હૃદય છાઈ તેમની દ્વારા અનેક તેજસ્વી કાર્યો કરાવ્યાં છે તે જ્ઞાનભાનુનો પ્રકાશ તમારા વિશુદ્ધ અંતઃકરણમાં અલૌકિક પ્રભાને વિસ્તરતો જોવા ને આનંદથી મગ્ન તમારા હૃદયપ્રતિ સ્નેહથી આકર્ષાતાં સસ્નેહ જયગુરુ ઉચ્ચાર કરી વિરમું છું."

——અમદાવાદથી એક બંધુ લખે છે કે,

" સરસ્વતીસહ શ્રીતણો, સુયોગ થાયે સિદ્ધ,
એ ઇચ્છા અંતર્ સ્ફુરે નૂતન વર્ષનિમિત્ત."

——રતલામથી એક બંધુ લખે છે કે,

હરિગીત.

" પરમાર્થ દૃષ્ટિવાન્ પ્રભુ! મુજ પૂજ્ય મોટા ભાઈના,
સકલ ઇષ્ટાર્થો અને નિઃસ્વાર્થ સર્વ હિતૈષણા,
સ્ફુરણ કરાવો જો વિભુ, રો' સહાય પૂર્ણાહુતિના,
નૂતન સુવર્ષે યાચતો, ભોક્તા કરો સુખશાંતિના."

——કાલોલથી એક બંધુ લખે છે કે,

—ગઝલ—

" જીવનનાં સુખ સહુ તમને, નૂતન વર્ષે મળો બંધુ.
વિજયની કુંચિકા તમને, નૂતન વર્ષે મળો બંધુ.
પ્રભાતે રમ્ય પંખીઓ, કરે કલ્લોલ આ કેવાં,
તમે નિજ બાલુડાં ભેળાં, કરો કલ્લોલ એ બંધુ.
જુઓ આકાશમાં રૂડા, ઉષાએ રંગ છે પૂર્યા,
પ્રિયાને હાથ જીવનમાં, પૂરી લ્યો રંગ એ બંધુ
તિમિરપટ ભેદીને ભાનુ, ઉદય આ પામતો સામે,

તમારી કીર્તિનો ભાનુ, ઉદય હોજો અહો બંધુ.
પરિમલ પુષ્પનો લઇને, વહે છે મંદ વાયુ આ,
તમારો જ્ઞાન સુરભિ એ, દિગંતે વ્યાપજો વ્હાલા
વિભુના પ્રાણ પ્યારા ઓ, વિભુમાં 'દીલ' જોડી દ્યો,
વિભુના પ્રેમને પામી, વિભુમય થઇ રહો વ્હાલા

——અન્યપ્રતિ સ્નેહ રાખવો એ ઉભયનું હિત કરનાર તથા ઉભયનો વિકાસ કરનાર છે સ્નેહશૂન્ય હૃદય અથવા તો માત્ર સ્વાર્થને અંગે જ સ્નેહ રાખનાર હૃદય જડજેવાં હોય છે, અને તેમાં અંતર્યામીરૂપ ચેતનસૂર્યની રશ્મિ પ્રવેશી શકતી નથી, અથવા તેમાં પ્રકાશી શકતી નથી અને તેથી તે ઉંચા પ્રકારના આંતર સુખને અનુભવી શકતાં નથી આવાં હૃદય જેમને પ્રાપ્ત છે, તે વસ્તુતઃ મનુષ્યરૂપમાં પશુની જ સ્થિતિમાં છે હજી તેમને મનુષ્યની સ્થિતિમાં અવવાને વિલંબ છે.

——અન્યપ્રતિ સ્નેહ રાખવાથી આપણે પોતાનો આપણે અધિક વિકાસ કરીએ છીએ; તેમાં નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ, અકારણસ્નેહ, અને પોતાના આત્માઉપર જેવો સ્નેહ હોય છે તેવો અપૂર્વ આત્મભાવે સ્નેહ એ તો મનુષ્યનો અત્યંત વિકાસ કરનાર છે

——જેમને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો છે વા જેમણે કર્યો છે તેમને પ્રાણીમાત્ર ઉપર સહજ સ્વભાવે જ ઉમળકો આવે છે તે અન્યને જોઇને હરખાઇ જાય છે, કારણ એ છે કે તે સર્વમાં પોતાના આત્માને નિહાળે છે. લુચ્ચા, ચોર, પાપી, ઠગ, દુષ્ટ, દંભી, વ્યસની, વ્યભિચારી આ સર્વ ઉપર તેનો સ્નેહ રહે છે, કારણ કે તે સર્વને તે પોતાના આત્મારૂપે નીહાળે છે તે મનુષ્યમાં રહેલા દોષોને જોતો જ નથી પણ તેના અંતરના ઉંડાણમાં રહેલા વિશુદ્ધ આત્માને-જ જુએ છે અને તેને જોઇને જ પ્રસન્ન થાય છે.

——હવે જેમણે સત્વર આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો છે, તેમને માટે આ પણ એક માર્ગ છે કે, બીજુ કંઈ સાધન ન બને તો તેમણે પ્રાણીમાત્રઉપર સ્નેહ પ્રકટાવવો, સર્વને આત્મ દૃષ્ટિથી જોવા, અને જેવો સ્નેહ આપણા પોતાના આત્માઉપર રહે છે તેવો તેમના ઉપર રાખવો આ પ્રમાણે સર્વઉપર નિર્મળ સ્નેહ પ્રકટાવનાર વા રાખનાર આત્મસાક્ષાત્કારને અલ્પ સમયમાં કરી શકે છે.

——મારાપ્રતિ સ્નેહ રાખનાર કોઇ કોઇ સજ્જનો ઉપર મેં પણ આ વર્ષે નીચેના ભાવની પંક્તિઓવાળા જૂદા જૂદાં પત્રો લખ્યાં હતાં

દોહરા.

આપની જે ભક્તિથકી, સિદ્ધ થતા સઉ કામ,
તે ભક્તિને યાચું છું, આજે કરી પ્રણામ,

× × × × ×

શુદ્ધ સ્નેહના બંધુ ! છો, સિંધુ આ જગમાંહ્ય,
સર્વપ્રતિ તે પ્રે જો, નૂતન વર્ષની માંહ્ય,

× × × × ×

અખંડ જે આનંદમાં, નિત્ય રહો છો મસ્ત,
આંદોલન તે પ્રેરજો, યોગવડે સર્વત્ર.
× × × × ×
હર્ષશોકથી રહિત છે, ચિત્તઅવસ્થા જેહ,
શાંતિ આ શુભ વર્ષમાં, અહેશો, પામી તેહ.
× × × × ×
પ્રીતિ જે પદ પ્રકટતાં, દુઃખ સમૂલ શમાય,
વધજો તમ તે પદપ્રતિ, પ્રીતિ અંતરમાંહ્ય.
× × × × ×
અવધિ ઉન્નતિમાત્રનો, જેમાં આવી શમાય,
યોગવડે તે પદપ્રતિ, ઇચ્છું ગતિ તમ થાય.
× × × × ×
સુખી કરવા અન્યને, ઇચ્છા તમ ઉર જેમ,
ઘટઘટ વ્યાપી પ્રભુ કરો, સુખી તમને તેમ.
× × × × ×
ન્યાયનીતિથી વર્તતાં, પ્રભુ કરુણાને પમાય,
પામીને આ વર્ષમાં રહેજો સુખી સદાય.
× × × × ×
શ્રી સુખયશને પામશો, યથેચ્છ નૂતનવર્ષ,
લહેશો ઇષ્ટકૃપાવડે, નિત્ય થતો ઉત્કર્ષ.
× × × × ×
વિધવિધ દૈવી સદ્ગુણો, જે શાંતિ દેનાર,
પ્રકટ થજો તમ અંતરે, લહો આનંદ અપાર.
× × × × ×
દૈવી સંપત્તિ વસી, બંધુ ! તમ ઉર જેમ,
પ્રકટો સહુ બંધુવિષે, નૂતન વર્ષે તેમ.
× × × × ×
વિધવિધ દૈવી સદ્ગુણો, જે સુખને દેનાર,
પ્રકટી નૂતન વર્ષમાં, દેજો સુખભંડાર.
× × × × ×
જેવો આ બંધુપ્રતિ, રાખો બંધુ ! પ્રેમ,
તેવો રાખી સહુ પ્રતિ, રહેજો કુશલક્ષેમ.
× × × × ×
જેમાં સુખ સંપૂર્ણ છે, દુઃખ ન જ્યાં તલમાત્ર,
તે પ્રભુપદને પામશો, નૂતન વર્ષે ભ્રાત.
× × × × ×

——મોરબીથી રા. કેશવલાલ ગુલાબચંદ કરીને એક સજ્જન લખે છે કે, પ્રાતઃકાલ આપ નિયમિત કાઢો છો તથા તેમાં દિવસે દિવસે સારા સારા વિષયો દાખલ કરો છો જેથી ખુશી થવાજેવું છે ચાલુ વર્ષથી પૃષ્ઠ વધારીને ચિત્ર આપવાની જે યોજના છે તે પણ વખાણવાલાયક છે. આપ જે પરિશ્રમ લો છો તેને માટે આપને ધન્ય ઘટે છે.

——બાલોતરાથી રા. બદ્રીપ્રસાદ સાકરીઆ કરીને એક સજ્જન લખે છે કે, આજે હું એક નવિન ગ્રાહકનું નામ લખી મોકલું છું. તેમનું નામ લખીને અંકો તથા ભેટ વી. પી. થી નિયમપ્રમાણે મોકલશો. મારા તરફથી આ ચોથો ગ્રાહક છે. વળી નવીન ગ્રાહકની તજવીજમાં છું. પ્રાતઃકાલ બહુ પ્રિય લાગે છે, વાંચવા બેસીએ છીએ ત્યારે મોહ છુટતો નથી. ગુજરાતીમાં આવું માસિક બીજું નથી જ. મારી લાઇબ્રેરીમાં પ્રાતઃકાલને પહેલું સ્થાન મળે છે. હું નાગરી—હીંદી જાણું છું અને તેમાં પ્રકટતાં પત્રો પણ વાંચું છું, પણ પ્રાતઃકાલ વાંચતાં તો અત્યાનંદ જ પામું છું.

—— જુનાગઢથી બહાઉદીન કૉલેજથી રા. કેશવલાલ એલ ઓઝા, એમ. એ. અંગ્રેજીના પ્રોફેસર અંગ્રેજીમાં લખે છે કે, I am grateful to you for your kindly favouring me with the Aswin and Kartika numbers of Pratahkal which I have read with considerable pleasure. I wish India had a few more periodicals like Pratahkal vibrating with the uplifting ideals to keep men in touch with Reality, as our great sages have understood it.

—— દેરોલથી રા કામદાર સોમનાથ હરજીવનદાસ લખે છે કે, પ્રાતઃકાલના આશ્વિન તથા કાર્તિકના બન્ને અંકો મળ્યા છે. પૂજ્ય સદ્ગુરુ શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના અનુગ્રહપાત્ર શિષ્યના તંત્રીપણાનીચે નીકળતા માસિકમાં ખામી ન હોય, એ સ્વાભાવિક છે. આપને હાથે નીકળતું પ્રાતઃકાલ સર્વત્ર સર્વોત્કૃષ્ટ અભ્યુદય સાધવા સબળ પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. પરમાત્મા તેને અધિક આધિક વિજય આપો. ચાલુ સાલથી મારું નામ પ્રથમ વર્ગમાં લખીને રૂ. ૩-૨-૦ ના વી પી થી ભેટ મોકલશો. બીજું 'ગુરુકુલ' નો સ્તુત્ય પ્રયત્ન આપને સત્વર વિજય આપો. તે ફંડમાં રૂ. ૧૦) ભરવા મારી ઇચ્છા છે, તો તે પ્રમાણે જરૂર જણાયે મંગાવી લેશોજી.

——જામનગરથી રા. કાળીદાસ પોપટભાઈ શાસ્ત્રી લખે છે કે, ગઈ કાલે આપના તરફથી કાર્તિકનો અંક મળી ગયો છે. આ અંક ઘણો જ સારો અને તેનું લખાણ પણ વિચારણીય છે. આ **માસિક આખા ગુજરાતમાં તો શું પરતુ આખા હિંદુસ્થાનમાં નીકળતાં માસિકોમાં અગ્રગણ્ય છે**, એમ કહીએ તોપણ કંઈ ખોટું નથી. જગન્નિયંતા પરમેશ્વર આપના માસિકને દીર્ઘાયુ કરો.

——મોરબીથી રા. હરિશંકર માધવજીભાઈ લખે છે કે, આપના લેખો વાંચી ઘણો સંતોષ ઉપજે છે. પ્રાતઃકાલમાં આરોગ્યસંબંધી ઉત્તમ લેખો આવે છે. પરંતુ મારું

માનવું છે કે, બળબુદ્ધિવર્ધક ઘી દુધ વગેરે પદાર્થો ખાવાને ઓછા મળવાથી પ્રજાનું આરોગ્ય અને આયુષ્ ઓછું થાય છે. અને આ પદાર્થોનો આધાર પશુઉપર છે. પશુનો આધાર ઘાસચારા ઉપર છે. પરંતુ સર્વ ઠેકાણે ગૌચરની જમીન રેવન્યુખાતાએ ઘણી ઓછી કરી નાખી છે. પૂર્વે ઘણી જમીન ગૌચરમાટે પડતર રહેતી હતી, પણ હાલની સુધરેલી રાજ્યનીતિએ ઘણી ઓછી કરી નાખી છે. હવે પોતાને ઘેર ગાય રાખવી એ પણ બને તેમ નથી, કારણ કે ઘાસ ઘણું મોંઘું થઇ ગયું છે. પશુ માટે બ્રહ્માએ અર્ધી પૃથ્વી નિર્માણ કરી છે, પણ તેને બદલે રૂ ભાગ પણ તેમને માટે રાખવામાં આવતો નથી. તેમના ઉપરના આ અન્યાયના પરિણામે જ મનુષ્યોને દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. પૂર્વની પેઠે પ્રજાને ઘી દુધ વગેરે પૌષ્ટિક પદાર્થો છુટથી ખાવાના મળે તો જ પ્રજાનાં શરીર સુદૃઢ અને દીર્ઘાયુષી થવાનો સંભવ છે;..."

——આ ભાઇનું લખવું યોગ્ય છે, પરંતુ હવે પૂર્વના જેવી સ્થિતિ સ્વપ્નવત્ થઇ રહેલી છે. જેથી હાલમાં જે સ્થિતિ પ્રવર્તે છે તથા હવે પછી જે સ્થિતિ આવનાર છે તેમાં શી રીતે નિર્વાહ કરી લેવો અને શી રીતે ટકી રહેવું એ જ આપણું કર્તવ્ય છે. પૂર્વની વાતો હવે પૂર્વકાલમાં જવા દો. તેના સ્મરણથી હવે આપણને કંઇ જ લાભ નથી.

——આ સ્થિતિમાં પણ જો આપણે ધારીએ તો આપણાં કેટલાંક દુઃખો દૂર કરી શકીએ તેમ છે. ન્યાત વરામાં હજી આપણે કેટલું બધું ખરચ કરીએ છીએ ! રોજ ઘરમાં ખાવાને ઘી દુધ ન મળે પણ મરણ કે લગ્ન પ્રસંગે આપણે ઉદારતાથી પૂર્વની પેઠે ખરચ કરીએ છીએ. આવા પરિણામે ઘણા મનુષ્યોને દેવાવાળી સ્થિતિમાં પણ રહેવું પડે છે. તેથી પ્રથમ આ સુધારો કરવાની હાલના સમયમાં અનિવાર્ય અગત્ય છે. મરણ કે લગ્ન પ્રસંગે જરાપણ ફરજીઆત ખરચ ન હોવું જોઇએ. ઇચ્છા હોય અને અનુકૂલ સ્થિતિ હોય તો ખરચ કરવાને અડચણ નથી; પણ ન્યાતના બંધનમાં રહીને કંઇપણ ખરચ કરવું પડે એમ ન હોવું જોઇએ.

——તમારા વાંચવામાં આ લેખ આવે અને તમને યોગ્ય જણાય તો તમારી જ્ઞાતિમાં, તથા તમારા ગામમાં આ ચર્ચા કરજો, અને પ્રજાને જ્ઞાતિવરાના ખરચમાંથી મુક્ત કરવાને બને તેટલો પ્રયત્ન કરજો.

——આ પ્રમાણે આપણે નહિ કરીએ તો હવે કાલ એવો આવતો જાય છે કે આપણને આવાં ખરચો ઓછાં કરવાની ફરજ પડશે. જેથી ભીખારી થઇને પરાણે આવાં ખરચો ઓછાં કરવાં તેના કરતાં પ્રથમથી ચેતીને તેને બંધ કરવાં એ વધારે ડહાપણવાળું તથા હિતકર છે. હવે સહુ કોઇએ દિવસે દિવસે વધારે **મોંઘવારીની આશા રાખવી,** અને તેમાં નિર્વાહ કેવી રીતે કરવો તેનો માર્ગ શોધી લેવો. આ સંબંધમાં થોડી અધિક ચર્ચા આ જ અંકના "अचेरवा तुरे आणी अडो शेराची साकर आता काय कराया" એ વિષયમાં કરેલી છે.

\+ + + + +

——આ અંકથી લેખકોનાં નામ મથાળે આપવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે. જો યોગ્ય બદલો આપવામાં આવે તો કેટલીક સારા લેખકો છે કે જે ઘણા ઉપયોગી લેખો લખી શકે તેમ છે. હાલમાં જીવનનિર્વાહનો પ્રશ્ન સહુ કોઇને લાગુ થએલો છે જેથી હવે પૂર્વની પેઠે કંઈ પણ બદલાવિના કાર્ય કરવું એ કઠિન છે. કારણ કે તેમ કરવા જાય તો તેને ભુખે મરવું પડે એવો સંભવ છે. પૂર્વની સ્થિતિ જૂદી હતી; કારણ કે તે પ્રસંગે જીવનના નિર્વાહની કોઇને ચિંતા ન હતી.

——આ લેખકોના લેખો જો તમને પસંદ પડે અને તેમને યથાશકિત કંઈ આપવા જેવું જણાય તો અમારા ઉપર મોકલી આપશો તો અમે તેમને તે રકમ પહોંચાડીશું. અથવા તમારે પરભારી કોઈ સાહાય્ય કરવી હશે તો અમને પૂછતાં અમે તેમનું પૂરૂં ઠેકાણું જણાવીશું. ઇશ્વરેચ્છાથી અનુકૂલતા બની આવે તો કેટલાંક ઉપયોગી લેખો કોઈ કોઈ લેખકો પાસે લખાવવા વિચાર છે.

——પ્રાતઃકાલ ચાલુ વર્ષથી ઘણા સજ્જનોને અધિક પ્રિય થયું છે અને તેનાં ગ્રાહક નિત્ય વધતાં જાય છે. અમે જાણતા જ હતા કે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ફળ યોગ્ય સમયે મળશે જ. હજી અમારી ઇચ્છા પ્રાતઃકાલને વધારે સારૂં કરવાની છે. જો કે કાગળોની બાબતમાં અમે તેમ કરી શકીશું કે કેમ એ શંકા છે; કારણ કે અમારો વિચાર સ્વદેશી કાગળો વાપરવાનો છે, અને તેની અમે તજવીજમાં છીએ. અને તેમ થશે તો જેમાં કાગળો હાલમાં વપરાય છે તેથી વધારે સારા અમે ભાગ્યે જ વાપરી શકીશું. કારણ કે સ્વદેશી કાગળો ભાવમાં વધારે મોંઘા આવે છે અને સફાઈ વગેરેમાં સારા હોતા નથી. છતાં પણ મળી શકતાં અમે તે જ વાપરીશું. કારણ કે બહારની શોભા કરતાં ઉત્તમ લેખોથી પ્રાતઃકાલને શૃંગારવું એ જ અમને અધિક ઉચિત ભાસે છે

——ચાળીશ પૃષ્ઠના માસિકથી અમને હજી સંતોષ નથી જ. જ્યારે સાઠેક પૃષ્ઠનું એકાદ ચિત્ર સાથે તે નીકળશે ત્યારે અમને સંતોષ થશે. લવાજમ અમે વધારવાના નથી. બહુ તો ચાર આઠ આના વધારીશું એટલું જ. જૂદા જૂદા વિષયોવાળું પચાશ સાઠ પૃષ્ઠનું માસિક એકલા તંત્રી લખીને કાઢી શકે એટલી તેમને આત્મશ્રદ્ધા છે

——બીજું કંઈ ન બને અને યોગ્ય જણાય અને અમારામાં વિશ્વાસ હોય તો કોઇ કોઇ સજ્જનો વર્ષ દોઢ વર્ષમાં જ પોતાના પૈસા પાછા લેવાની સરતે યોગ્ય વ્યાજથી અમને પૈસા ધીરશે તો અમે તેનો ઉપયોગ પ્રાતઃકાલનું કદ વધારીને તેને સચિત્ર કરવામાં કરીશું; અને અમને વિશ્વાસ છે કે અમે તેટલા સમયમાં તેમના પૈસા વ્યાજ સાથે પાછા આપી શકીશું.

——આરંભથી જ અમારા ચાલક પાલક પરમાત્માને ગણીને અમે તેમના પ્રતિ જ્ઞપ્તિ સ્થાપી છે, તો તેમને જેમ યોગ્ય જણાશે તેમ કરશે.

—— આ અંક મળશે ત્યારે કેટલાક ગ્રાહકોને ભેટ મળી ગઈ હશે, અને કેટલાકને હજી નહિ મળી હોય. કારણ કે પોસ્ટ ઓફીસમાં થોડાં થોડાં રોજ વી. પી લે છે, જેથી વિલંબ થાય છે. પરંતુ હવે અલ્પ સમયમાં જ સર્વને મળી જશે.

——ભેટ સર્વને મળી ગયા પછી સમજાશે કે તે વાચકવર્ગને રુચિકર થઇ કે કેમ.

——અમે તો અમારા ક્રમપ્રમાણે લખીને લેખ અગાઉથી તૈયાર કરીએ છીએ, પરંતુ છાપખાનાની સવડે કામ થતું હોવાથી અંકો તૈયાર થતાં વિલંબ થાય છે, જેને માટે અમે નિરુપાય છીએ. આ કારણથી માર્ગશીર્ષના અંકને વિલંબ થએલો હોવાથી માર્ગશીર્ષ અને પૌષ એમ બે અંકો સાથે કાઢવા યોગ્ય ગણ્યું છે.

——ચારપાંચ ચિત્રોસાથે આ બે અંકજેટલો એક અંક પ્રત્યેક મહિને ગ્રાહકોને મળે એવી અમારી ઇચ્છા છે, અને આટલો એક અંક જ્યારે અમે ગ્રાહકોના હાથમાં મૂકીશું ત્યારે જ અમને સંતોષ થશે. આટલો મોટો અંક જો અમે ચારપાંચ ઉપયોગી ચિત્રોસાથે પ્રત્યેક માસે કાઢીએ તો અમને પ્રત્યેક માસે બસો રૂપૈયા ખરચ આવે છે. કોઈ એકાદ ગૃહસ્થ બાર મહિનાના ખરચપૂરતી અમને યોગ્ય જણાય અને સાહાય્ય કરી શકે તો અમે તેમના તરફથી બાર માસપર્યંત આટલું મોટું માસિક ગ્રાહકોને આપી શકીએ. અથવા તો એક એક માસ પૂરતી પણ સાહાય્ય અમને કોઇ કોઇ સજ્જનો કરશે તો અમે તેમના તરફથી એક એક અંક મોટો કાઢીને ગ્રાહકોને આપીશું. તેટલી પણ સાહાય્ય ન બને તો પછી જે કંઈ યથાશક્તિ બને તે સાહાય કરશે તો પણ તેનો ઉપયોગ પ્રાતઃકાલને ઉત્તમ કરવામાં અમે જેમ કરીએ છીએ તેમ થશે. તેમ પણ જેમનાથી ન બને તેમ હોય તેઓ તેનાં ગ્રાહકો વધારવાનો આગ્રહ રાખી તે કાર્ય કરશે, એમ તેમને વિનતિ છે. તમે અને અમે બન્ને મળીને પ્રાતઃકાલને એક આદર્શ માસિક બનાવીએ એવી અમારી ઇચ્છા છે.

——સ્મરણમાં રાખશો કે સદ્‌વિચાર, કે જ્ઞાન જ પ્રજાની સાચી ઉન્નતિ કરનાર છે, તથા તે જ મનુષ્યોનાં દુઃખો દૂર કરનાર છે. બીજાં તમામ દાન આ દાનકરતાં ઉતરતા પ્રકારનાં છે. તેથી કાંતો બંધુઓની ઉન્નતિની ઇચ્છાથી કે ઉત્તમ દાનની ઇચ્છાથી સદ્‌વિચારોનો પ્રચાર અધિક થવાઅર્થે તમારા દ્રવ્યનો યોગ્ય જણાય તો આ કાર્યમાં યથાશક્તિ ઉપયોગ કરશો.

——આ અંકના છેલ્લા પૃષ્ઠમાં આપેલી સૂચનાપ્રતિ વાચકો દૃષ્ટિ કરવા કૃપા કરશે એમ તેમનાપ્રતિ સૂચના છે.

एक कुटुंबनी कथा.

અમારા કોઇ કોઇ વાચકો અમને પ્રાતઃકાલમાં કોઇ કોઇ વાર્તા પ્રત્યેક અંકમાં આપવાની સૂચના કરે છે. વાર્તાદ્વારા વાચકના મનમાં સિદ્ધાંતો ઉત્તમ રીતે ઉતારી શકાય છે તથા તેની દૃઢ છાપ પાડી શકાય છે એ વાર્તા ખોટી નથી. પરંતુ બીજાં પત્રોના જેવી નિર્માલ્ય અને જેથી વાચકના અંતઃકરણમાં ખોટા સંસ્કારો પડીને તેની અધોગતિ સાધે તેવી વાર્તાઓ પ્રકટ કરવી અમને યોગ્ય જણાતું નથી. જે વિચારો વાચકની શારીર, માનસ, અને આધ્યાત્મ ઉન્નતિ સાધે તેવા જ વિચારો અમે પ્રકટ કરતા આવ્યા છીએ અને અતઃપર પણ તેવા જ વિચારો પ્રકટ થતા રહેશે.

ન સાંભળ્યું અને કહ્યું કે ભલે ગમે તે હો, પણ મારા આગળ હાથ ધરે છે તો પછી હું મારૂં સર્વસ્વ આપી દેવાને તત્પર છું. તાત્પર્ય કે દાનેશ્વરી લોકો બીજાનો વિચાર કરતા નથી, પણ પોતાનો જ વિચાર કરે છે.

× × × × ×

આ મધ્યમવર્ગના લોકોએ પોતાનાં ન્યાતવરા વગેરેનાં ઘણાં ખરચ ઓછાં કરી નાખવાની જરૂર છે. પરાણે દબાઇચંપાઇને તેમણે આવા વખતમાં કંઇ પણ ખરચ કરવાની જરૂર નથી. આ પ્રમાણે કરવાથી પણ તે ઉત્તરોત્તર નિર્ધન થતા અટકશે અને સારી સ્થિતિમાં રહી શકશે. વળી તેમણે ચાહા, તમાકુ વગેરેનાં વ્યસન પણ આગ્રહથી કાઢી નાંખવાની તથા સાદાં કપડાં પ્હેરવાની પણ તેટલી જ અગત્ય છે

× × × × ×

આપણા દેશમાં શ્રીમાન્ રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્યો આ દિશામાં પ્રસસ્ય કામ કરી રહ્યા છે. તે લોકો પોતાના ઉપર જે શ્રીમાન્ લોકો પૈસા, અનાજ કે કપડાં મોકલી આપે છે તે ભીખારી કે ગરીબ લોકોને વહેંચી આપે છે. આ પણ એક દેશની કે માનવબંધુઓની સામાન્ય સેવા નથી

આ લેખકના જાણવામાં ઘણાં કુટુંબો છે કે જે અત્યંત કષ્ટને સહન કરે છે, અને જે સદાચારી તથા દાન આપવાને પાત્ર છે. પણ તે સર્વને તે એકી વખતે સહાય્ય કરી શકે તેવી તેની સ્થિતિ નથી જેથી કોઇ સજ્જનની ઇચ્છા આવાં સ્ત્રીપુરૂષોને સહાય્ય કરવાની હશે, અને આ લેખકનો વિશ્વાસ હશે તો યથાશકિત જે કંઇ રકમ મોકલી આપશે, તેનો ઉપયોગ અન્ન કે વસ્ત્ર લેઇને તેમને આપવામાં કરવામાં આવશે અથવા તો પોતાને પરભારી સહાય્ય કરવાની ઇચ્છા હશે તો તેવા કોઇ કોઇ કુટુંબનું નામ પણ જણાવવામાં આવશે

જાણવામાં આવ્યું છે કે અમદાવાદના સદ્ગત શેઠ શ્રી ચીનુભાઈ જ્યારે જીવતા હતા ત્યારે ઘણાં કુટુંબોને ગુપ્ત રીતે દાન કરતા હતા. પોતાનાં માણસોદ્વારા તે આવાં ગરીબ કુટુંબોને પ્રત્યેક મહિને અમુક રકમ રાત્રે ગુપ્તપણે પહોંચાડતા, અને તે કોના તરફથી આપવામાં આવી છે તેની ખબર પડવા દેતા નહિ આ પ્રમાણેના ગુપ્ત દાનનો મહિમા અને પુણ્ય અત્યંત છે.

× × × × ×

શ્રીમાન્ ગાંધીજી અને એવા જ બીજા પુરૂષવરો આ જ પ્રમાણે ગરીબના ઉદ્ધાર માટે યથાશકિત અને યથામતિ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મીલના મજુરોને વધારે પૈસા શી રીતે મળે તેને માટે તે અથાગ પ્રયત્ન કરે છે.

ઠીક છે; આ માર્ગ ગરીબોના હિતનો છે, નથી એમ નથી. પરંતુ આ માર્ગે તેમનું હમેશાંનું, નિરંતરનું કલ્યાણ થાય તેમ નથી. તથા તેમની દરિદ્રતા હંમેશને માટે ટળે તેમ નથી.

એક ધુળધોયાને જોઇને એક દિવસે એક રાજાએ દાનમાં સારા પૈસા આપ્યા કે જેથી તે બીચારો સુખી થાય. પરંતુ તે તો પાછો ધુળ ધોતો જ જોવામાં આવ્યો. કારણ કે તેની પાસે પૈસા હતા તે વપરાઇ ગયા અને તેથી તેને પાછો પોતાનો ધુળ ધોવાનો ધંધો કરવો પડયો.

બીજાને મદદ કરવાથી તેને અલ્પ કાલપર્યંત સુખ થાય છે, પરંતુ તેની હમેશની દરિદ્રતા તો નથી જ ટળતી. જેથી વાસ્તવ અને નિરંતરની ઉન્નતિ, કે ઉદ્ધારને તો એક જ માર્ગ છે કે મનુષ્યોને જ્ઞાન આપવું.

\+ × × × ×

સ્મરણમાં રાખશો કે કેળવણી આપવી એટલે હાલની કેળવણી આપવી, એમ કહેવાનો ભાવ છે જ નહિ. હાલની કેળવણીથી જ જે વિશેષ પરમ લાભની કે હિતની આપણે વાર્તા કરીએ છીએ તે તો તેટલો જ દૂર રહેવાનો છે. અમે જે કેળવણી કહીએ છીએ તે જૂદી જ છે. જે વાસ્તવ ઉન્નતિ કે ઊર્ધ્વગતિ છે તેનાથી વર્તમાન કેળવણીથી તો પ્રજા ઉલટી વિમુખ થતી જાય છે અને દૂર જતી જાય છે.

જો મનુષ્યની વાસ્તવ ઉન્નતિ કે ઊર્ધ્વગતિ કરવી હોય, જો તેનું ચિરસ્થાયી કલ્યાણ સાધવું હોય, જો તેની હમેશની દરિદ્રતા ટાળવી હોય તો એક જ માર્ગ આ વિશ્વમાં છે કે તેને તેના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવવું, હું કોણ છું તેનું તેને ભાન કરાવવું જ્યારે મનુષ્ય હું કોણ છું, એ જાણે છે ત્યારે જ તેની વાસ્તવ ઊર્ધ્વગતિ થાય છે અને ત્યારે જ તેની દરિદ્રતા હમેશને માટે ટળે છે.

જે શ્રીમાન્ છે અને જે નિર્ધન છે કે જે ભીખારી છે તે બે વચ્ચે શામાટે ભેદ છે તે તમે જાણો છો ? શ્રીમાન્ મનુષ્યોને સહજ પ્રયત્ન કરતાં કે વિણપ્રયત્ને પણ હજારો અને લાખો રૂપૈયા મળે છે અને નિર્ધન બીચારો સવારથી સાંજસુધી પરસેવો ઉતારે છે છતાં તેમને જે મળતું હોય છે તે જ મળે છે કે ઘણાને તો ભુખે પણ મરવું પડે છે. તેનું કારણ શું છે, તેનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? ન કર્યો હોય અને તે કારણ ન જાણ્યું હોય તો આજે જાણો કે તે કારણ તેમનાં અંતરમાં રહેલું છે, બાહ્ય જગતમાં નથી. આ કારણને શોધીને જ્યાં સુધી તેને દૂર ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી પ્રજાનો કદી પણ ઉદ્ધાર થાય એવી આશા રાખતા નહિ. જો કોઇ તેવી આશા રાખતું હોય તો તે દુરાશા જ છે, અને તે શશશૃંગજેવી જ છે, એમ અમારે સ્પષ્ટ કહેવું જ જોઇએ.

જે સ્થિતિ શ્રીમાન્ મનુષ્યના અંતઃકરણની છે, જે તેની ભૂમિકા છે તે સ્થિતિ કે તે ભૂમિકાઉપર નિર્ધન મનુષ્યો ન આવે ત્યાં પર્યંત, કે તેમની તે સ્થિતિ ન થાય ત્યાં પર્યંત તેમના ઉદ્ધારની આશા કેવલ નિરર્થક સમજવી. પછી ગાંધી મહાત્મા પ્રત્યેક મીલ મજુરને ભલે ને મીલના માલીકની ગાદી ઉપર બેસાડી દે. પરંતુ બીજે જ દિવસે તે પાછો મીલનો મજુર જ થનાર છે, એ નિશ્ચય સમજવું.

વિચાર, સદ્વિચાર, તત્ત્વવિચાર, આત્મવિચાર, એ જ મનુષ્યનું વાસ્તવ અને શિઘ્ર હિત કરનાર છે. હા, બીજા મનુષ્યને દાન આપવાથી કે તેને અન્ય સાહાય્ય કરવાથી તેને અલ્પકાલ સુખ થાય છે, પણ તે પાછો ધૂળધોયો જ થઈ રહે છે. દાન લેનાર કરતાં દાન આપનારનું જ અધિક હિત અને અધિક વિકાસ થાય છે. દાન આપનારપ્રતિ દાન લેનાર લોકો ચાતક જેમ મેઘપ્રતિ જોઇ રહે તેમ જોઇ રહે છે, અને તે પોતાનું દુઃખ ભાગી નાંખશે, એવી આશા રાખે છે; પરંતુ વસ્તુતઃ આ મનુષ્યો તેમનું દુઃખ ટાળી શકતા નથી. વસ્તુતઃ અન્યનું દુઃખ માત્ર એક જ્ઞાનથી જ ટળે છે.

આજે રાજકીય કે એવી જ પ્રવૃત્તિ કરનાર મનુષ્યો જાણે પ્રજાનું સર્વ હિત કરી દેનાર હોય અને તેમને દુ:ખમાત્રથી મુક્ત કરનાર હોય તેમ મનાય છે પરંતુ જે સૂક્ષ્મ વિચાર કરી શકે છે તેને સમજાયાવિના નથી રહેતું કે તેથી પ્રજાનુ અત્યંત સામાન્ય જ હિત સધાય છે.

તે જ પુરુષવરો અન્યનુ વાસ્તવ હિત કરી શકે છે કે જે અન્યને સદ્‌વિચાર કે જ્ઞાનનુ દાન કરે છે. જ્ઞાન કે, સદ્‌વિચારનુ મૂલ્ય અમૂલ્ય છે

શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજી કે શ્રીમાન્ રામકૃષ્ણ પરમહંસે આ લોકમાં પ્રકટ થઇને શું કર્યું છે ? તેમણે સદ્‌વિચારોનુ દાન કર્યુ છે અજ્ઞાને કરીને પ્રજા ઉત્તરોત્તર અધોગતિને પામતી હતી તેને સદ્‌વિચાર કે જ્ઞાન આપીને ઊર્ધ્વગતિપ્રતિ ગતિ કરતી કરી છે. જ્ઞાન એ જ ઊર્ધ્વગતિનો સાચો માર્ગ છે, અને તે જ મનુષ્યની કે પ્રજાની ચિરસ્થાયી ઉન્નતિ કરી શકે છે

જ્યાં સુધી મનુષ્ય એમ નથી જાણતો કે હુ અમુક છું, મારૂં વાસ્તવ સ્વરૂપ અમુક છે, ત્યાં સુધી તેની વાસ્તવ ઉન્નતિ કદી થતી નથી, તથા તેનાં દુ:ખ કદી ટળતા નથી. દુઃખમાત્ર સ્વરૂપના જ્ઞાનથી જ ટળે છે

ભલે તમે કળાહુન્નર વધારો, ભલે તમે આખું હિંદુસ્થાન સાંચાઓથી ચાલતાં કારખાનાંથી ભરી દો, અને ભલે તમે પ્રજાને સ્વરાજ્ય કે ગમે તે અપાવો, પણ નિશ્ચય માનશો કે તેથી પ્રજાના દુ:ખ ટળનાર નથી દુ:ખ ટળવાનો માત્ર જ્ઞાન એજ સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય છે. આત્મશ્રદ્ધાવિના સઉ નકામુ છે. અને સાચી આત્મશ્રદ્ધા જ્ઞાન, કે સદ્‌વિચારથી જ પ્રકટે છે તેથી જે જે પુરુષવરો સદ્‌વિચાર કે જ્ઞાનને આપનાર હોય તે જ દેશનું, અને પ્રજાનુ સાચું હિત કરનાર છે, એ નિશ્ચય સમજજો

જો તમારે દેશની સાચી ઉન્નતિ શિઘ્ર કરવી હોય તો તેનો એક જ માર્ગ છે કે પ્રજાને જ્ઞાન આપો, સદ્‌વિચાર આપો અને તેનામા હું કોણ છું તે જણાવીને આત્મશ્રદ્ધાને જાગ્રત્ કરો જે આ પ્રકારનુ જ્ઞાન પ્રજાને આપનાર હોય તેવા વિચારનાં પુસ્તકોનો પ્રજામા છુટથી પ્રચાર કરો અમે નથી કહેતા કે તમે મહાકાલનો કે પ્રાતઃકાલનો અને તેની શાખાદ્વારા પ્રકટ થએલા પુસ્તકોનો પ્રચાર કરો; કારણ કે આ માસિકો અને આ પુસ્તકો જેને પ્રજાને જરૂર છે તે આપનાર હોય છતા અમારે મુખે તે પ્રમાણે કહેવાથી અમારા સ્વાર્થનુ અનુમાન થવાનો સંભવ છે. જેથી અમે કહીએ છીએ કે જે પુસ્તકો પ્રજાને જ્ઞાન આપનાર હોય, જે હું કોણ છુ, તે દિશા દર્શાવનાર હોય તથા જે આત્મશ્રદ્ધાને પ્રકટાવનાર હોય તેનો પ્રજામાં અત્યંત પ્રચાર કરો, ઘેર ઘેર તેવું સાહિત્ય વચાય તેવુ કરો આ જ સર્વોત્તમ દાન છે અને તે જ સર્વોત્તમ હિત કરનાર છે

પરમાત્મા આપણી પ્રજાના હૃદયમાં સદ્‌વિચારદ્વારા આત્મશ્રદ્ધાને જાગ્રત્ કરો, કે જેથી તે અચલ ઉન્નતિને પ્રાપ્ત થઈ રહે, એ જ લેખકની શુભેચ્છા છે.

एक निर्धन श्रीमान् केवी रीते थयो?

વડોદરામાં એક-----વણિક રહેછે. જેની ગણત્રી આજે શ્રીમાનમાં થાય છે. તેનો પૈસો આજે ઉત્તરોત્તર વધતો જ જાય છે. તેની પૂર્વની અને આજની સ્થિતિમાં આકાશ-પાતાલજેટલું અંતર જોવામાં આવે છે. તેની આટલી સારી સ્થિતિ શી રીતે થઈ તે જાણવાજેવું છે.

તે અહીં એક મહાપુરુષની સેવા અત્યંત ભક્તિથી કરતો હતો. બે ત્રણ વર્ષે તેણે આ પ્રમાણે તે મહાપુરુષની શુશ્રૂષા આગ્રહથી અને પ્રેમથી કરી. એક દિવસે તે મહાપુરુષે તેને તેના ઘરની સ્થિતિ કેવી છે તે સંબંધમાં પૂછ્યું, તો તેણે કહ્યું કે મહારાજ! મારા ઘરની સ્થિતિવિષે આપ શું પૂછો છો ? તે જણાવવાજેવી નથી. છતાં તે પુરુષવરે તેને તેની સ્થિતિ જણાવવાનો આગ્રહ કર્યો. તેણે તે આગ્રહને લેઇને કહ્યું કે મહારાજ ! મારી સ્થિતિ એવી છે કે મારા ઘરમાં એક થાળી અને એક વાડકો છે. હું જમી લઉં છું પછી મારી સ્ત્રી તેમાં જમે છે, અને કોઈ અમારે ઘેર કદી આવે તો તે જમે અને પછી તે થાળી વાડકો સ્વચ્છ કરવામાં આવે ત્યારપછી અમે જમી શકીએ છીએ.

તે મહાપુરુષને તેના ઉપર આ વર્ણન સાંભળી દયા આવી. દયા મહાપુરુષના સ્વભાવભૂત જ હોય છે. તેમણે કહ્યું, તને કેટલા રૂપૈયા મળે તો સંતોષ થાય ? પેલા વણિકે કહ્યું, મહારાજ ! મને પાંચ હજાર રૂપૈયા મળે તો બસ છે. પેલા મહાપુરુષે કહ્યું બસ, તેટલાથી તને સંતોષ થઈ રહેશે ? વણિકે કહ્યું હાજી. મને તેટલાથી સંતોષ થઇ રહેશે અને તેથી વધારેની હું ઇચ્છા કરીશ નહિ. આ મહાપુરુષે કહ્યું, અને તને તેથી વધારે મળે તો તું શું કરીશ ? વણિકે કહ્યું, મહારાજ ! તે હું દાનમાં વાપરીશ. મહાપુરુષે કહ્યું, પાંચહજાર ઉપર તને કદાચ વધારે મળે તેનો ઉપયોગ તું જરૂર દાનમાં કરીશ ? વણિકે કહ્યું, હા મહારાજ ! હું જરૂર કરીશ. મહાપુરુષે કહ્યું, ઠીક. જા તું અમુક વ્યાપાર કર, અને સવાયાથી વધારે નફો લેઇશ નહિ. વણિકે કહ્યું, ભલે મહારાજ ! હું આપની આજ્ઞાપ્રમાણે જ વર્તીશ.

પછીથી તે વણિક ગયો અને તેણે તે ધંધો કરવા માંડ્યો. તે મહાપુરુષની આજ્ઞા-પ્રમાણે તે માત્ર પ્રમાણિકપણે સવાયો જ નફો લેતો. તે પહેલે વર્ષે સો બસો રૂપૈયા કમાયો. બીજે વર્ષે ત્રણસો ચારસો કમાયો. ત્રીજે વર્ષે પાંચસો સાતસો કમાયો. આ પ્રમાણે તેની આવક વધતી ચાલી અને થોડા જ વખતમાં તેની પાસે પાંચહજાર રૂપૈયા થઈ ગયા. પછીથી તેની પાસે બસો પાંચસો રૂપૈયા વધ્યા એટલે તે મહાપુરુષને આવીને કહ્યું કે, મહારાજ ! આટલા રૂપૈયા વધ્યા છે તેનો આપ કહો તે ઉપયોગ કરૂં. તે પુરુષ-વરે કહ્યું, તેનો બ્રહ્મભોજનમાં ઉપયોગ કરી દે. તે પ્રમાણે તેણે તે રકમ વાપરી નાખી. બીજે વર્ષે વળી પાંચહજાર ઉપર વધારે રૂપૈયા વધ્યા; અને આ પ્રમાણે દર વર્ષે તેની પાસે પ્રત્યેક વર્ષે રૂપૈયા વધતા જ ગયા. તે મહાપુરુષને પૂછતાં તેમણે તેને વર્ષમાં એક -

વખતને બદલે બે ત્રણ વખત બ્રહ્મભોજન કરવા કહ્યું સમય જતાં આટલું ખરચ કરતાં છતાં પણ તેની આવક વધવા લાગી. એટલે તેણે તે મહાપુરુષને કહ્યું કે હવે આ બ્રહ્મભોજન કરતાં પણ આટલા રૂપૈયા વધે છે તેનુ શું કરૂં ? તેમણે કહ્યું કે એક રામજીમંદિર બાંધ. અને તેમાં ભગવાનની સેવા યથાનિયમ થયા કરે તેવો બંદોબસ્ત કર. તે પ્રમાણે તેણે કર્યું. તોપણ તેની આવક વધતી ચાલી. પુન: તેણે પાંચહજાર ઉપર વધેલી રકમનુ શું કરવું તે પૂછ્યું, તો તેને કહેવામાં આવ્યું કે તું એક સદાવ્રત ઉઘાડ, અને રોજ અમુક માણસોને આટલું સદાવ્રત આપ. તે પ્રમાણે તેણે એક નાની-સરખી ધર્મશાળા બાંધી તે પ્રમાણે સદાવ્રત આપવાની વ્યવસ્થાકરી આજે પણ તે સદાવ્રત ચાલુ છે તે છતાં પણ સમય જતાં તેની પાસે પૈસો વધવા લાગ્યો તેણે પુનઃ પૂછ્યું કે હવે મારે શું કરવું ? તેને ઉત્તર મળ્યો કે તેણે આઠદશ સંસ્કૃત શિખનાર વિદ્યાર્થીઓ રહે તેમને માટે રહેવાની તથા ખરચની વ્યવસ્થા કરવી. તે પ્રમાણે પણ તેણે કર્યું, અને આજે પણ આઠદશ વિદ્યાર્થીઓનું તે પોષણ કરે છે

પછી એક પ્રસગ એવો બન્યો કે વડોદરામાં એક શ્રીમાન્ સ્રીની ,ઉમર ઘણી વૃદ્ધ થઈ હતી. તે વિધવા હતી અને તેને આગળ પાછળ કોઈ ન હતું. તે પણ આ મહાપુરુષ-પાસે નિત્ય આવતી હતી. તેણે એક દિવસે આ મહાપુરુષપાસે આવીને પૂછ્યુ કે મહારાજ ! હવે મારી ઉમર ઘણી વૃદ્ધ થઈ છે, અને હવે મારા શરીરનો ભરોસો નથી તો મારા રૂપૈયાની હું શી વ્યવસ્થા કરૂ ? તે મહાપુરુષે કહ્યું, કે જો મારા વચનમાં તને શ્રદ્ધા હોય તો અમુકને તું વીલ કરી આપ અને ખાત્રી રાખજે કે તેનો તે સદુપયોગ જ કરશે. આ બાઈને આ પુરુષવરમાં શ્રદ્ધા હતી અને તેથી તેણે તેમની ઇચ્છાપ્રમાણે તેને પોતાની સાઠસીતેર હજારની મીલકતનું વીલ કરી આપ્યું આ પુરુષની સ્થિતિ પ્રિયવાચક ! તમે જોઇ શકશો કે એકદમ શ્રીમાન્ થઈ રહી ત્યારપછીથી તે પુણ્યદાનમા હજારો રૂપૈયા પ્રત્યેક વર્ષે ખરચ્યા કરે છે છતાં તેની સંપત્તિ ઘટતી નથી, પણ વધે છે. લક્ષ્મી વ્યયથી, સદ્-વ્યયથી વધે છે તેનો આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત છે. તેનું અંતઃકરણ ઘણુ ભક્તિમાન્ છે અને જેવી ભગવાનની મરજી, એ પ્રમાણે માનીને તે વૃત્તિથી અખંડ ઈશ્વરને શરણે રહે છે.

તેને ઘણી મોટી વયે પુત્રની પણ પ્રાપ્તિ થઈ છે અને તે આજે સર્વ રીતે સુખી ગણાય છે.

મહાપુરુષોના સંકલ્પ અફળ જતા નથી તથા શ્રદ્ધાભક્તિથી કરેલી મહાપુરુષની સેવા ભોગમોક્ષ ઉભયને આપનાર થઈ રહે છે, એ આ ઉપરથી આપણને જાણવાનું મળે છે.

આ એક કલ્પિત વાર્તા નથી, પણ કેવલ સત્ય છે. અને તે પુરુષ આજે પણ વડોદરામાં વિદ્યમાન છે, અને તેનો દ્વારા એક રામજીમંદિર, એક સદાવ્રત, અને એક નાની પાઠશાળા, ચાલે છે તથા વર્ષમાં કેટલાએ વખત મેના તરફથી સેંકડો બ્રાહ્મણોને અને ગરીબોને ભોજન અપાય છે. આ ભોજનના પ્રસંગે જે કોઇ આવી ચડે તેને જમાડવામાં આવે છે અને તેને જમાડ્યાવિના કાઢી મૂકવામાં આવતો નથી, એ આ લેખકે અનેક પ્રસંગે સ્વચક્ષુથી જોયું છે.

કુબેર ભૈયા.

વડોદરામાં કંઈ કંઈ વિલક્ષણ પુરુષો થઈ ગયા છે. કોઈ સમર્થ રાજા, કોઈ સમર્થ મંત્રશાસ્ત્રી, કોઈ સમર્થ ભક્ત, કોઈ સમર્થ દાનવીર, કોઈ સમર્થ સરદાર અને આવા કોઈ કોઈ સમર્થ પુરુષો વડોદરામાં થઈ ગયા છે. યોગિમુકુટમણિ શ્રીમાન્નૃસિંહાચાર્યજી એ સર્વના મુકુટરૂપ છેલ્લામાં છેલ્લા વડોદરામાં થઈ ગએલા મહાપુરુષ છે.

કુબેર ભૈયા ખંડેરાવ મહારાજના સમયમાં વડોદરામાં થઈ ગયા છે. તેમના સંબંધમાં કોઈ લિખિત વૃત્તાંત વાંચવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ કોઈ કોઈ સજ્જનોને મોઢેથી તેમના સંબંધમાં જે વૃત્તાંત સાંભળ્યો છે તે અત્ર જણાવીએ છીએ.

તે જાતના ભૈયા હતા અને ખંડેરાવ મહારાજના વખતમાં વડોદરામાં શહેરમાં નગ્ન સ્થિતિમાં ફરતા જોવામાં આવ્યા હતા. એમ કહેવાય છે કે તે વખતે ફકીરોને ખંડેરાવ મહારાજ ઘણું માનતા હતા. આ લોકોએ આ કોઈ કાફર છે એવો કોઈ વિચાર તે મહારાજાના મનમાં ઠસાવી દીધો. જેથી તેમણે હાથીને તેમના ઉપર છોડી મૂકવાની આજ્ઞા કરી. આ હાથીને દારૂ પાઈને ગાંડો કરીને આ મહાત્મા ઉપર છોડી મૂકવામાં આવ્યો. (જ્યારેકોઈને મોતની શિક્ષા કરવી હોય અને તેને હાથીના પગતળે કચરી નાંખવો હોય ત્યારે આ હાથીને છોડવામાં આવતો, એમ કહેવાય છે.) તે મહાત્મા ઉપર તેને ઘણીએ પ્રેરવામાં આવે પણ તે જાય જ નહિ. છતાં તેને આગ્રહથી તેમના પ્રતિ માવતોએ પ્રેર્યો ત્યારે તે તેમની પાસે ગયો અને માથું નમાવીને પાછો આવ્યો. પુનઃ તેને તેમના ઉપર પ્રેર્યો પરંતુ પુનઃ પણ તે જ પ્રમાણે તેમના આગળ માથું નમાવીને તે પાછો ફર્યો.

આ વાર્તા મહારાજને કાને પહોંચી એટલે તેમને જ્ઞાન થયું કે આ કોઈ કાફર નથી પણ મહાત્મા છે. જેથી તેમણે તેમને સરકાર હવેલીમાં બોલાવીને વિનયથી સારી મશરૂની ગાદી- ઉપર બેસાડ્યા. તે મહાપુરુષે તેના ઉપર શૌચ કરી દીધું. તો પણ આ મહારાજની તેમના વિષેની શ્રદ્ધા ઓછી ન થઈ, પણ તે એક સાચા મહાપુરુષ છે એવું તેમને ભાન થયું. પછીથી તેમણે અમુક માણસોને પગાર આપીને તેમની શુશ્રૂષા કરવાને રાખ્યા, જે તેમની પાછળ પાછળ હંમેશાં ફરતા અને તેમને ખાવાનું તથા પાણી વગેરે આપતા.

તેમના સંબંધમાં લોકો કહે છે કે તે સ્વતઃ કંઈ જ માગતા નહિ. ન ખાવું કે પીવું. પરાણે કોઈ ખવરાવે તો મરજીમાં આવે તો બે ગ્રાસ ખાય અને નહિ તો ન ખાય. મરજીમાં આવે તો પાણી પીએ, અને નહિ તો ન પીએ. હંમેશાં નગ્ન સ્થિતિમાં ફરતા. કોઈ તેમને વસ્ત્ર પહેરાવે તો જેમ તેની તેમને સ્પૃહા ન હતી તેમ વસ્ત્ર નીકળી જાય તેની પણ તેમને સ્પૃહા ન હતી. એક ગાંડા મનુષ્યની પેઠે તે અહીં તહીં ફર્યા કરતા અને ગાંડા મનુષ્ય- જેવી ચેષ્ટા કરતા.

આ પુરુષવરના સંબંધમાં અમે પૂજ્ય શ્રીમાન્ માસ્તર સાહેબ (મહાકાલના તંત્રી) ના મુખેથી સાંભળ્યું હતું કે કોઈ કોઈ અત્યંત આગ્રહશીલ સાધકો ક્રમથી ભૂમિકા-

ન ચડતાં એકદમ જ કોઈ ઉચ્ચ ભૂમિકાનાં લક્ષણો ગુરુમુખેથી શ્રવણ કરીને તેને ધારણ કરી લે છે અને તેનું અત્યંત આગ્રહથી પાલન કરે છે તે પ્રમાણે આ મહાત્માએ પંચમ ભૂમિકાનાં લક્ષણો ધારણ કરી લીધાં હતાં અને તેનું આગ્રહથી પાલન કરતા હતા. આ પ્રમાણે આગ્રહથી કોઈ ભૂમિકાનાં લક્ષણો ધારણ કરવાથી પણ તે તે ભૂમિકાની સાધકને પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે એકદમ ઉંચે ચડે છે. આવા પુરુષો એક વખત જે નિશ્ચય કરે છે તેમાંથી પછી પ્રાણાન્તે પણ ચસતા નથી. તેમનો દેહ પડે તો ભલે પડે, પણ નિશ્ચયમાંથી ડગવું એ તો તેમને માટે અસંભવિત જ હોય છે. આવા પુરુષે કોઈ નિશ્ચય કર્યો એટલે સમજવાનુ જ કે તેનુ પાલન તે કરવાના જ. ધન્ય છે આવા પુરુષવરોને !

ભીષ્મે પ્રતિજ્ઞા કરી કે હું જીવતપર્યંત બ્રહ્મચર્યવ્રતને પાળીશ અને તેનો કદાપિ પણ ભંગ કરીશ નહિ. થઇ રહ્યું પછી ગમે તે થાય, ભલે ને આકાશ પાતાળ એક થાય, ભલેને સૂર્ય શીતળતા દાખે, ભલેને ચંદ્રમા ઉષ્ણતા દાખે, કે હંમેશાં જેની જ્યોતિ ઉંચે જવાનો સ્વભાવ છે એવા અગ્નિની જ્યોતિ નીચે જાય, પણ આ પુરુષવરો કિંચિત્ પણ પોતાના નિશ્ચયમાંથી ચળતા નથી આવા પુરુષો જ પુરુષસંજ્ઞાને પાત્ર છે.

ક્યાં છે ? આપણા દેશમા બળવાન્ નિશ્ચયવાળા પુરુષો ક્યાં છે ? તેના અભાવે જ આપણા આ દેશની આજે દુર્દશા છે. કૃતનિશ્ચયી ક્ષત્રીઓ અને બ્રાહ્મણોના અભાવવડે જ આજે આપણો દેશ નિર્માલ્યસરખો થઇ રહ્યો છે, એ નિશ્ચય સમજવું.

ભાઈ ! તમે વગરસમજે શામાટે ઢેડભંગીને અને અન્ય ઉચ્ચ વર્ણના મનુષ્યોને એકત્ર કરી સમાજનો બીજા દેશોના જેવો ખીચડો કરો છો, અને સમજ્યાવિના આ દેશની અધોગતિ સાધો છો ? આવાં ટાંડા એકત્ર કર્યે કંઇ જ વળવાનું નથી, એ નિશ્ચય સમજવું. નિર્માલ્ય લાખો મેંઢાને એકઠા કરો, પણ તેમનાથી શું થવાનું છે ? એક સિંહ બસ છે.

જે એક શિવાજીએ કાર્ય કર્યું હતું તે અને જે એક પરશુરામે કાર્ય કર્યું હતું તે આ તમારો ટાંડાનો સંઘ કરશે એમ તમને લાગે છે ? તમે જો તેવી આશા રાખતા હો તો અમને આક્ષેપ કરીને કહેવા દો કે તમારી તે દુરાશા જ છે. ક્યાં કારણોવડે દેશમાં આ લોકને તો શું પણ ત્રિભુવનને ડોલાવે એવા પુરુષો પાકે છે તેનુ તમને જ્ઞાન જ નથી. બળવાન્ નિશ્ચયવાળો એક કે થોડા તેવા પુરુષો આ હિંદુસ્થાનની તો શું પણ આ આખી પૃથ્વીની દશા ફેરવી નાખવાને શક્તિમાન્ છે.

શું પરશુરામ એકલાએ જ એકવીશ વખત પૃથ્વી નક્ષત્રી નહતી કરી ! શુદ્ધ માતાપિતા અને વિશુદ્ધ કુલથી ઉત્પન્ન થએલી પ્રજા જ સાચા બળવાળી પાકે છે, અને તે જે ધારે તે કરવાને સમર્થ હોય છે. છતાં અમારું કહેવું તમને યોગ્ય ન જણાય તો તમે જે કરો છો તે કરી જુઓ એટલે તમને સમજાશે કે તમારો દેશ સબળ થાય છે કે નિર્માલ્ય થાય છે. જ્યારે તમે સર્વને એકત્ર કરશો ત્યારે જ તમને સુઝશે, કે હવે બળવાન્ પ્રજાની જરૂર છે. કારણ કે શરીર અને મનના બળવાળી પ્રજા હોય તો જ તે યથેચ્છ કાર્ય કરી શકે છે. અને આ વાર્તાનું તમને જ્ઞાન થાય ત્યારે તમે પાછા વળી પ્રજાને બળવાન્ કરવાના માર્ગનું સંશોધન કરજો આજે તો જાણે તમે સર્વજ્ઞ હો તેમ વર્તો છો, અને અમુકથી જ લાભ છે એમ પ્રજાને તમે છાની ટોકાને કહેતા જણાઓ છો. વળી

અમુક કાળ ગયા પછી સમાજમાં સારી રીતે થોડાળો કરીને જેમ બીજા દેશોની પ્રજા શી રીતે સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી તેના વિચારમાં પડી છે તેવા વિચારમાં તમે પણ પડજો પણ આજે જે પ્રથા હિતકર છે, જેથી બળવાન્ તનમનવાળી પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ છે તેના ઉપર તમે કુહાડાના ઘા કરવા મચી પડ્યા છો. કરો, ભલે કરો, અને તમારી અને આ પ્રજાની અવનતિ સાધો. કાળ અનંત છે, યોગ્ય સમયે શું સત્ય છે તે તમે જાણશો.

ઉપર જણાવી તે પંચમ ભૂમિકાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. જ્ઞાનની સાતભૂમિકામાંની પંચમભૂમિકા તે અસંસક્તિ નામની છે. " નિર્વિકલ્પ સમાધિના અભ્યાસની પરિપકવતાથી દેહમાંથી સર્વદા અહંમમભાવ ગલિત થવાથી દેહાદિકમાં હંમેશાં આસક્તિ અર્થાત્ પ્રીતિનો અભાવ તે અસંસક્તિ નામની જ્ઞાનની પાંચમી ભૂમિકા છે. આ સંબંધમાં અધિક જાણવા ઇચ્છનારે પ્રાતઃકાલ-મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલું વેદાંતમાર્ગોપદેશિકા નામનું પુસ્તક (મૂલ્ય ૦-૬-૦) જોવું.

આ ભૂમિકાસ્થિત પુરુષને દેહનું ભાન રહેતું નથી. તે અવધૂતજેવી આરૂઢ દશામાં રહે છે. કોઇનો દેહ છઠ્ઠી ભૂમિકામાં અને કોઇનો સાતમીમાં છુટી જાય છે. છઠ્ઠી ભૂમિકાપન્ન મહાપુરુષનું સ્વતઃ ઉત્થાન થતું નથી, પણ પરતઃ ઉત્થાન થાય છે; અને સાતમી ભૂમિકામાં ગએલા પુરુષનું તો સ્વતઃ કે પરતઃ ઉત્થાન જ થતું નથી; તે તો સ્વસ્વરૂપમાં જ શમી રહે છે અને તેમનો દેહ એની મેળે છુટી જાય છે.

આ ભૂમિકાસ્થિત પુરુષવરોના સુખની કે આનંદની કલ્પના આપણા મગજમાં આવવી અસંભવિત જ છે; છતાં પણ જેમનો આ દિશામાં કંઇ પ્રવેશ છે તે કલ્પનાના પ્રદેશમાં સહજ તેની ઝાંખી કરી શકે છે. અન્યની તો કલ્પનાનો પણ તે વિષય થઈ શકે તેમ નથી.

પરમાત્મા આ ઉચ્ચ ઉચ્ચ ભૂમિકાઓનો અદ્ભુત આનંદરસ મારા માનવબંધુઓને ચખાડો એ જ તેમનાપ્રતિ મારી પ્રાર્થના છે.

अच्छेराचे तुप आणि अडीच शेराची साखर आता काय करावें ?

× × × થોડા દિવસ ઉપર વડોદામાં રસ્તા ઉપર બે વૃદ્ધ દક્ષણી પુરુષો વાતો કરતા કરતા જતા હતા. તેમાંના એકના મુખમાંથી ઉપર મથાળે લખેલા શબ્દો નીકળતા અમારા સાંભળવામાં આવ્યા. એ વાક્યનો અર્થ " અચ્છેરનું ઘી અને અઢીશેરની ખાંડ, હવે શું કરવું ! " એવો છે.

××× આ ઉદ્ગાર તેમણે એવા ભાવથી કાઢ્યા હતા કે આપણને અંતરમાં ઉંડી લાગણી થયાવિના રહે જ નહિ. આ ઉદ્ગાર આ એક જ પુરુષના મુખમાંથી આજે નીકળે છે એમ નહિ પણ મોટે ભાગે હિંદુસ્થાનનાં ઘણાં મનુષ્યોના મુખમાંથી નીકળે છે. કોઈ કદાચ મોઢેથી નહિ બોલતું હોય પણ મનમાં સઉ કોઈ આવા જ ઉદ્ગાર કાઢી રહ્યા છે.

××× લડાઈ ચાલતી હતી ત્યારે કંઈ ઓછી મોંઘવારી ન હતી પણ તે વખતે લોકો માનતા હતા કે તે બંધ થશે એટલે સોંઘવારી થશે અને તેવી આશામાં તે દિવસો વીતાવતા હતા. તે કષ્ટના દિવસો આશામાં અને આશામાં વીતાવ્યા વળી તેટલામાં દુષ્કાળ પડ્યો આવતે વર્ષે વર્ષાદ થશે અને વળી સઉ અનુકૂલ થશે એ વિચાર અને એ આશાએ વળી લોકોએ તે વર્ષ પણ પૂરૂં કર્યું. ભગવાનની કૃપાથી વર્ષાદ સારો થયો, અને લોકોએ આશા રાખી કે હવે લડાઈ પણ બંધ થઈ છે અને વર્ષાદ સારો થયો છે તો હવે જરૂર સઘળું સસ્તું થઈ જશે. પરંતુ મનુષ્યની ઇચ્છાપ્રમાણે બનતું જોવામાં આવતું નથી. રંગ કંઈ નવીન જ આવતો જણાય છે. સસ્તું થયું, પણ તે દેખવામાત્રનું અને નહિજેવું જ. દુધ, ઘી તેલની મોંઘવારી ઉલટી વધી અને વધતી જાય છે. જેની આશા રખાતી હતી તે રાજકીય લાભોની આશા પણ ઝાંઝવાના જળજેવી જણાઈ છે. જેથી હવે લોકોનું ધૈર્ય છુટી જાય છે. હવે પ્રજાના હાથ હેઠળ પડતા જણાય છે. આશામાં બહુ દુઃખ રહેલું એ સત્ય છતાં પણ આશા મનુષ્યનું જીવન છે અને તેના ઉપર જ તે અવલંબે છે. પણ હવે આ આશારૂપી આધાર પણ પ્રજાને રહેલો જણાતો નથી જેથી હવે તે વિલક્ષણ પ્રકારની વિકળતાને અને અંતરના વિલક્ષણ તાપને અનુભવે છે.

××× બીજા દેશોમાં આપણા દેશ કરતાં કંઈ ઓછી મોંઘવારી છે એમ નહિ પણ તેમને આપણા જેટલું કષ્ટ અને આપણા જેટલો ત્રાસ જણાતો નથી. તેનાં કારણો છે: એક તો તે દેશોની પ્રજા ઘણા વખતથી મોંઘવારીને સહન કરતી આવી છે અને તેમાં કેવી રીતે નીભાવ કરી લેવો તે શીખતી આવી છે; વળી તેમને માછલાં, માંસ, વગેરે ગમે તે પદાર્થો ખાવાને પણ પ્રતિબંધ નથી જેથી તેમને આપણા જેટલું કષ્ટ જણાતું નથી.

××× આપણા દેશની સ્થિતિ આ સઉથી જૂદી છે. અંગ્રેજોનું રાજ્ય નહતું થયું ત્યાંપર્યંત, આપણો દેશ બીજા દેશોના સંબંધમાં ન હતો આવ્યો ત્યાંપર્યંત તથા આપણા દેશમાં આગગાડીઓ નહતી થઈ ત્યાંપર્યંત આપણા દેશની સ્થિતિ બહુ સુખી હતી. નિર્વાહને માટે ફાંફાં મારવાં પડે અથવા તો આપણા દેશમાં કોઈને પણ ભુખે મરવું પડે એવી સ્થિતિ જ આપણા દેશમાં નહતી. ઈશ્વરકૃપાથી આપણા દેશમાં એટલું અનાજ પાકતું હતું કે તેને માટે કોઈને વિશેષ પ્રયત્ન કરવો પડતો નહિ. ગરીબમાં ગરીબ ગણાતા મનુષ્યો પણ પુષ્કળ ઘી દુધજેવા પૌષ્ટિક પદાર્થો છુટથી ખાતા હતા, તો સારી સ્થિતિવાળાને તે પદાર્થો છુટથી ખાવા મળે તેમાં તો આશ્ચર્ય જ શું છે? આ પ્રમાણે હોવાથી આપણને આજે વર્તમાન સ્થિતિ અધિક કષ્ટજનક લાગે છે. પગે ચાલનારને બે ગાઉ વધારે ચાલવું પડે કે બમણો બોજો વધારે ઉપાડવો પડે તો તેને બહુ આકરૂં જણાતું નથી; કારણ કે તેને પગે ચાલવાનો નિત્ય અભ્યાસ છે. પરંતુ જે ગાડીઘોડે ફર્યાં છે તેમને પગે ચાલવાનો

પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાયછે તો તે તેમને ઘણું કષ્ટપ્રદ લાગે છે; અને તેમાં તેમને બશેર બોજો ઉપાડવાનો આવે છે તો વળી તેમને વધારે કષ્ટજનક ભાસે છે. તો તેવી આપણી સ્થિતિ છે. જ્યાં ઉપર ઘીના હંમેશાં વરા થાય, જ્યાં અનાજની કોઈ કિંમત જ ન ગણે, ઘાસનું જ્યાં મૂલ્ય જ ન બેસે, એવા દેશમાં આવી સ્થિતિ આવે અને પ્રજાને તે કઠિન જણાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે?

× × × આ ઠેકાણે મારે મારા વાચકોને એક વાર્તા જણાવવી ઉચિત જણાય છે, કારણ કે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે. તે એકે આપણી પ્રજા દરિદ્રી છે, નિરુદ્યમી છે વગેરે અનેક આક્ષેપો આપણી પ્રજાઉપર વિદેશી લોકો કરે છે; અને વિના સમજે આપણા બંધુઓ પણ તેવો જ આક્ષેપ આપણી પ્રજાઉપર મૂકે છે. પરંતુ વસ્તુતઃ આ આક્ષેપ સાચો નથી.

× × × કારણ કે જ્યાં નિર્વાહને માટે પ્રજાને ચિંતા જ ન હોય, તે સ્વાભાવિક રીતે જ સંતોષી હોય છે. જેથી બીજી પ્રજાઓ જેવી ઉદ્યોગી જણાય છે તેવી આપણી પ્રજા ઉદ્યોગી જણાતી નથી. વળી આપણો દેશ પણ એવી હવાવાળો છે કે બીજા ઠંડા દેશોજેટલી પ્રવૃત્તિ આપણે ન કરી શકીએ. વળી આપણી પ્રજા માત્ર આ વ્યવહાર એકલાને જ જોઇને સંતોષ પામતી નથી, પણ આ જન્મઉપરાંત મનુષ્યને બીજા જન્મો પણ લેવા પડે છે, જેથી તેની પણ બને તે તૈયારી કરવામાં તે સમય ગાળે છે. આજે ગમે તો ઉભયભ્રષ્ટ આપણી પ્રજા થઇ છે તેની ના નથી; પણ તેનું આ પણ એક કારણ છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી જેથી આટલેથી જ તેને આપણે બંધ કરીએ છીએ.

× × × જે અવલોકનપૂર્વક જોતા હશે તેમને જણાતું જ હશે કે આપણી પ્રજા શરીર, મન અને આત્માથી નિકૃષ્ટ થતી જાય છે, અને વિનિપાત અને વિનાશના મુખમાં પ્રવેશતી જાય છે. આપણે આપણે હાથે નિર્બળ થઇને મરી જંઇએ અને અન્યને માટે આ દેશ ખાલી કરીએ, એવી જો અન્યની ઇચ્છા હોય તો તે સત્વર સિદ્ધ થાય તેવી આપણી દશા થતી જોવામાં આવે છે.

× × × પ્રજાને પૂરતું અનાજ જ ન મળે તો ઘી દુધની શી આશા? ઘી દુધજેવા પૌષ્ટિક પદાર્થો ન મળે તો પ્રજા શરીરે નિર્બળ થાય, વિવિધ રોગને પાત્ર થાય, અને અલ્પ આયુષ્યવાળી થાય એ સ્વાભાવિક છે. અને આ પ્રજાની જે પ્રજા થાય તે પણ તેવીજ નિર્બળ અને અલ્પાયુષી થાય એ પણ સ્વાભાવિક છે. તો આ નિયમે આપણી પ્રજા અધિક દુર્બળ અને અધિક અલ્પાયુષી થતી જોઇએ એ સ્પષ્ટ છે. અને આવી પ્રજાનો વિનિપાત અને વિનાશ ન થાય તો બીજું શું થાય?

× × × જે જે વિચારશીલ છે તે જ્યારે આપણી પ્રજાના સંબંધમાં વિચાર કરે છે ત્યારે આવું કાળું ભયંકર ચિત્ર તેમની દૃષ્ટિસમીપે ખડું થાય છે, જે જોઇને તે ખિન્ન જ થાય છે. તો હવે શું કરવું? આવી સ્થિતિમાંથી ઉદ્ધરવાનો તથા આ વિપત્તિમાં ટકી રહેવાય એવો માર્ગ હશે કે નહિ?

× × × આ જગતમાં એવી કોઈપણ સ્થિતિ નથી કે જેમાંથી ઉદ્ધરવાનો માર્ગ ન હોઇ શકે ? પૂર્વે આમ હતું અને તેમ હતું એ વિચાર ભાઈ! હવે આપણે શા કામના છે ? જેના સ્મરણથી આપણને સુખ થતું નથી તથા જેના સ્મરણથી આપણને કોઈ લાભ થનાર નથી એવી વસ્તુનુ સ્મરણ શામાટે આપણે કરવું જોઇએ ! પૂર્વે ગમે તો આપણે બધા ઇંદ્રાસનની ગાદી ઉપર બેઠા હતા પણ તેથી આજે આપણે જે સ્થિતિમાં હોઇએ તેનો જ આપણે વિચાર કરવાનો છે, અને પાછલું બધું ભૂલી જવનું છે. **અવશ્ય કરીને સ્મરણમાં રાખશો કે જયાંસુધી આપણે આપણી ભૂત સ્થિતિ નહિ ભૂલી જઇએ ત્યાં સુધી આપણે કદી સુખી થનાર નથી.** તમે જ જુઓને, તેના સ્મરણથી આપણને કેટલું દુઃખ અંતરમાં થાય છે ! તો પછી જે આપણને દુઃખ ઉપજાવે છે તેનું સ્મરણ શામાટે આપણે કરવું જોઇએ ?

+ + + તો આપણી ભૂતકાળની સ્થિતિની આગળ એક મોટી વજની દિવાલ ચણી લો. ચણી લીધી હવે તેનું કદી પણ દર્શન કે સ્મરણ કરતા નહિ. અને હવે તે આપણને થનાર પણ નથી. તો ચાલો હવે આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં આપણે શી રીતે નિર્વાહ કરી લેવો તેનો વિચાર કરીએ

× × × લંડનમાં જઇને જોશો તો જણાશે કે ઘી દુધ બહુ શ્રીમાન ગણાતા મનુષ્યોને ખાવા મળે છે. અમેરિકામાં પણ ઘી દુધ તથા અનાજની ઓછી મોંઘવારી નથી, અને તે કંઈ રોજ દુધના વાટકા ભરીને ખાતા નથી. તે છતાં પણ તેમનું આયુષ્ય તથા આરોગ્ય આપણા કરતા ઓછું જણાતું નથી વળી હમણા થોડા જ વખત ઉપર જાપાન જઇને ત્યા ત્રણ વર્ષ રહીને આવેલા બે બંધુઓ સાથે અમારે વાર્તા થઇ હતી તે કહેતા હતા કે જાપાનમાં ઘી દુધ કોઇ ખાતું નથી. પ્રધાનપણે તે ભાત અને ચાહા જ ખાય છે. અમે તેમને પૂછયુ કે તો તેમનું આરોગ્ય આપણાં કરતાં કેવું છે ? તેમણે કહ્યું, કે આપણા કરતાં તે પ્રજાનુ આયુષ્ય બહુ સારૂં છે, અને સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોનાં મુખ લોહીથી ભરેલાં તથા તેમના મુખઉપર લાલી જોવામાં આવે છે. વિચાર કરતાં જણાય છે કે આપણા કરતાં તેમને વધારે સારો ખોરાક અથવા વધારે પૌષ્ટિક ખોરાક મળે છે એમ નથી તે છતાં પણ તેમનું આરોગ્ય સુદૃઢ જણાય છે

× × × આપણને ઘી દુધ ખાવા મળતું નથી, અનાજ બહુ મોંઘું થઈ ગયું, હવે આપણી શી સ્થિતિ થશે, એ વિચારે આજે આપણે આપણા પગ ભાગી નાખીએ છીએ તથા આપણું આરોગ્ય બગાડીએ છીએ, એ વાર્તા અવશ્ય કરીને સ્મરણમાં રાખશો. આપણને આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં જે મળે છે તેમાં જ આપણે ઉત્તમ પ્રકારે નિર્વાહ કરી લેવાનો છે, એ લક્ષમાં રાખશો.

× × × મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જે ગમે તે કાળમાં અને ગમે તે સ્થિતિમાં પોતાનો નિર્વાહ કરી લે છે. અને આ પ્રમાણે જે નથી કરતા તે મનુષ્ય નથી. એકલી છાશ પીને પણ મનુષ્ય જીવી શકે છે. એકલી ભાજી ખાઇને પણ તે જીવી શકે છે. એકલા ચણા ખાઇને પણ જીવે છે અને માત્ર ઝાડનાં પાંદડાં ખાઇને પણ તે નિર્વાહ કરી લે છે. કોઇપણ સ્થિતિ એવી નથી કે જેમાં તેનો નિર્વાહ ન થઈ શકે.

× × × હજી એકલાં પાંદડાં ખાઇને આપણે નિર્વાહ કરવો પડે એવી સ્થિતિ આવી નથી; અને તેવી સ્થિતિ આવે તોપણ આપણે તેમાં નિર્વાહ કરવાને તત્પર રહેવું જોઇએ. સ્મરણમાં રાખશો કે ગમે તે સ્થિતિમાં પણ આપણે ટકી રહેવાનું છે નહિ કે મરણશરણ થઇને આ દેહ ખાલી કરી અન્યને સોંપી દેવાનો છે. જ્યારે આપણે પાંદડાં અને પાણીઉપર નિર્વાહ કરીશું ત્યારે ઇશ્વરને પણ આપણને સાહાય્ય કરવાની ફરજ પડશે. અને તેવાં કષ્ટો વેઠીશું ત્યારે જ આપણા પાપકર્મની ક્ષતિ થશે. કારણ કે જો આપણાં પાપકર્મ કારણભૂત ન હોય તો આવી દુઃખદ સ્થિતિ આપણને પ્રાપ્ત ન જ થાય. તેમાં રાજા, કાળ, કે અન્ય કારણ નથી તે તો નિમિત્તમાત્ર છે.

× × × સ્મરણમાં રાખશો કે જે આપણને મરેલા જોવાને ઇચ્છે છે તેમનો ક્રમ પ્રકૃતિવિરુદ્ધ હોવાથી તે સ્વયં સંહારના જ ક્રમમાં છે; અને જો ધૈર્યથી આપણે આપણને ટકાવી રાખીશું તો આપણું દુઃખ સ્વતઃ જ ઓછું થઇ જશે. આપણો આપણે વિનાશ ન થવા દેવો એ બહુ જ લક્ષમાં રાખવાનું છે. પાંદડાં ખાઇને પણ જીવવું, એ કળા આપણે હસ્તગત કરવાની છે.

× × × ભૈયાલોકો શું ખાય છે? તે શું આપણે જાણતા નથી! તે માત્ર દાળ અને રોટલી ખાય છે છતાં તેમનાં શરીર કેવાં બળવાન્ અને સુદૃઢ હોય છે. આપણે પણ તે જ પ્રમાણે અત્યંત સાદા ખોરાકઉપર આવીને સુદૃઢ શરીરવાળા થવું ઘટે છે. જેમ આહાર સાદો તેમ શરીર સારું એ નિશ્ચય સમજવું.

× × × આપણે ચાહા, તમાકુ, કપડાં વગેરેમાં ઘણું ખરચ કરીએ છીએ તે પણ ઓછું કરીને તે ખરચ ઘી દુધ કે અન્ન ખાવામાં કરવાનું છે. કારણ કે જીવનનિર્વાહ એ સઉથી પ્રથમ અગત્યની વસ્તુ છે. લૂગડાં ફાટેલાં પહેરવાં પણ સારું ખાવું અને શરીરને બળવાન્ રાખવું.

× × × આ સંબંધમાં અધિક ચર્ચા પ્રાતઃકાલમાં પ્રસિદ્ધ થના "યથેચ્છ સુદૃઢ આરોગ્ય અને યથેચ્છ દીર્ઘાયુષ્" એ વિષયમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવનાર છે, જેથી અત્ર અધિક ચર્ચા કરતા નથી.

× × × પ્રધાનપણે જાણવાજેવી બે જ વાર્તા છે, કે જેનાવિના કદિપણ સુખશાંતિ મળતી નથી. એક ઇશ્વરશરણ અને બીજો તત્ત્વવિચાર.

× × × ઇશ્વર આ જગતના કર્તા છે, પાલનકર્તા છે તથા સંહર્તા છે. આપણો આ જગતમાં સમાવેશ થાય છે તેથી જે સમયે જે યોગ્ય હશે તે જ તે કરતા હશે, જાણી ખિન્ન ન થવું તથા દુઃખને વશ ન થવું, પણ ઇશ્વરેચ્છાને બળવાન્ સમજીને તેને આધીન થવું, ખાવાને પકવાન્ન મળે તોએ ઠીક અને ઝાડનાં પાંદડાં મળે તોએ ઠીક. બન્નેમાં ઇશ્વરેચ્છાને કારણ સમજીને શોકને વશ ન થવું, પણ આનંદમાં રહેવું. ઇશ્વરશરણ જ સર્વ સમયમાં યથાર્થ સુખશાંતિને આપનાર છે.

× × × બીજું દુઃખને દૂર કરવાનું ઉત્તમ અને અમોઘ સાધન તત્ત્વવિચાર છે. આ જગત્ જ મિથ્યા છે, ત્યાં તેના વિચાર શા કામના? મૃગજલના વિચાર કરવામાં શો લાભ? ક્યાં છે? હર્ષ અને શોક? ક્યાં છે મોંઘવારી અને તજ્જન્ય ત્રાસ? પકવાન્ન

અને સુકોરોટલો બન્ને સમાન છે. સુવર્ણ અને માટીનું ઢેફું એ બન્નેની સરખી જ કિંમત છે તોપછી સુવર્ણ ન મળ્યું, અને માટીનું ઢેફું મળ્યું, એમ માની શામાટે બધુઓ ! વ્યર્થ પરિતાપને વશ વર્તો છો ? બન્ને મિથ્યા છે અને મિથ્યાત્વના વિચારે દુઃખ જ આવે છે. તો યથાર્થ તત્ત્વદર્શી થાઓ અને હર્ષ શોકથી રહિત થઇને અખંડ આનંદમા રમો. આ બધી એક પરમ તત્ત્વની લીલા છે, તેનો વિવર્ત છે, તો તે અધિષ્ઠાનભૂત એક પરંમતત્ત્વને જુઓ અને ભય, ચિંતા, શોક, ગ્લાનિ, દુઃખ, પરિતાપ, ત્રાસ, આદિ સર્વથી નિત્ય અલિપ્ત રહો.

આ વિના સુખશાંતિનો બીજો માર્ગ નથી જ.

મૌલા.

પદ. ૨ (કવાલી)

દિલબર દરદ મિટાદે, કબસેં પુકારું મૌલા;
આતશ[1] તુરત બુઝાદે, ઝુકે ગુજારૂ[2] મૌલા—
આશક હુ તેરી રબમે[3], માશુક તું મેરી હોજા,
અપને ગીતમ[4] રૂઝાદે, બન્કે તબીબ[5] મૌલા—
લાયા ખુદાઇ પેગામ[6], હોકે નૃસિંહ પયબર;
ઇન્શા[7] તુકે કલંદર[8], કલ્મા પઢાદે મૌલા—
માલીક તું હય મેરા, મેં તો નબીરા[9] તેરા;
આલમ બનાયા ડેરા, ડેરેં પેં આજા મૌલા—
બાગે બહિસ્ત[10] વાલે, છ તાર કહા તું માલી;
અય સારી જહાન ખાલી, પત્તા લગાદે મૌલા—
દીલકી મશક[11] બજાઉં, મેં તેરી ખ્યાલ ગાઉં;
યે હાલ મે સુનાઉં, અબતો ઉઠાલે મૌલા—

---

૧ અગ્નિ ૨ નમીને કાલાવાલા કરું. ૩ સુંદર પ્રેમમય મૂર્તિમાં ૪ ડૌડા ૫ વૈદ્ય. ૬ સંદેશો ૭ પવિત્ર માણસ ૮ તન્મય બનાવી દેનાર સિદ્ધ ૯ બાળક. ૧૦ સ્વર્ગીય બગીચો ૧૧ ચામડાનું વાજું

આ ત્રણમાં કોણ ડાહ્યો ? પહેલા બે સાધનને જ સાધ્ય કરી બેઠા તથા છેલ્લાએ તો સાધ્યને શૂન્ય જ માન્યું.

આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓનાં આચરણ જોઇને તેમના મિત્રો જૂદી જૂદી ટીકા કરવા લાગ્યા. એક જણ કહે છે કે છેલ્લો જ ડાહ્યો છે, કેમ કે તેણે પરદેશ જોયો નથી, ત્યાંની કોલેજો જોઇ નથી, માત્ર કેટલાક પેપરોમાં અને પુસ્તકોમાં તેનાં નામ તથા વર્ણન હોય છે, પણ તેના ખરાપણાવિષે કાંઇ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નથી. ત્યાં જઇ આવેલા લોકો પણ તે કોલેજોની વાતો કરે છે, તથા તે દેશનું વર્ણન કરે છે, પણ તેઓ બધાં યથાર્થ વક્તા છે અને ખોટું બોલે એવા નથી જ, એ વાત સાબિત થઇ નથી. જેથી તેમના વચનઉપર વિશ્વાસ રખાય નહિ. તેઓ કદાચ પોતાના કહેવાના ખરાપણામાટે સાક્ષીઓ આપે તે પણ તેમના જેવા જ. અને કદાચ પરદેશ જેવું કાંઈ છે અને ત્યાં ગુરુકુલ છે, ત્યાં વિદ્યાલયો છે, એમ અનુમાનથી જાણવાનો યત્ન કરીએ. પણ પ્રત્યક્ષ ઉપરથી કાર્યકારણનો સાહચર્ય નિયમ નક્કી કર્યાવિના અનુમાન બની જ શકતું નથી, માટે આ ત્રીજા વિદ્યાર્થીની માન્યતા ખરી જ છે !

બીજો એક મિત્ર ટીકા કરવા લાગ્યો કે તમારા કહેવામાં એક મોટી ચૂક છે; બીજો વિદ્યાર્થી પરદેશમાં ગયો છે અને તે ત્યાં જ ધંધો કરી સુખી જીંદગી ગાળે છે, તો એ ઉપરથી પરદેશજેવું કાંઇ નથી એમ કહી શકાતું નથી. પરદેશનું અસ્તિત્વ તો તમારે કબૂલ કરવું જ પડશે. વળી જુઓ હું તર્કસંગ્રહ ભણ્યો છું. તેથી સ્વાર્થાનુમાન પણ કરી શકું છું કે-પરદેશ છે, દેશ છે માટે, આપણા દેશની પેઠે પણ ત્યાં વિદ્યાલયો હશે કે કેમ તેની શંકા છે.

ત્રીજો મિત્ર ખૂબ હસીને બોલ્યો કે, વાહ તમારું અનુમાન ! તમે બીજા વિદ્યાર્થીને પરદેશ ગયેલો માનો છો અને ત્યાં સુખી જીંદગી ગાળે છે એમ માનો છો, એ વાતનું શું પ્રમાણ છે ? તે પાછો આવીને કહે, અને તે પણ પોતાનું સત્યવક્તાપણું પ્રથમ સાબિત કરીને કહે, ત્યારે જ પરદેશનું અસ્તિત્વ મનાય ! અને જ્યાં પરદેશના અસ્તિત્વની જ શંકા છે, ત્યાં સુખી જીંદગી ગાળવાની તો વાત શાની ?

ચોથો મિત્ર બોલ્યો કે આપણા ત્રણ વિદ્યાર્થીઓના ચરિત્રને જે સ્થિતિમાં ચીતરવામાં આવ્યું છે તે જ સ્થિતિમાં કોઇ સાચું માની લે તો કેટલો અનર્થ થાય તે તમે જાણો છો ? આપણા દેશમાં એવા પણ વિદ્વાનો છે કે જેઓ પરદેશને સ્વર્ગાદિ લોક માની બેસશે, ત્યાંની સુખી જીંદગીને સ્વર્ગના પુણ્યભોગ સમજશે, વિદ્યાલયોના અભ્યાસને બ્રહ્મવિદ્યા માનશે, તે વિદ્યાથી મળતા આનંદને બ્રહ્માનંદ માનશે, અને પરદેશમાં જવાનાં સાધન મેળવવાની ખટપટને તેઓ બ્રહ્મવિદ્યા મેળવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાની સાધન સામગ્રી માનશે ! અને એ રીતે આ લોકમાં કાંઇ પણ લોકોપયોગી કામ કરવાને બદલે કર્મકાંડ, ઉપાસનાકાંડ અને જ્ઞાનકાંડમાં જ ગોથાં ખાયા કરશે !

પાંચમો મિત્ર કહે છે—પણ હું કાંઇક જૂદી જ વાત સમજ્યો છું. આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓનું ચરિત જો લખવામાં આવે તો ખરેખર તે એક રૂપકજેવું જ માલૂમ

પડે એવું થાય ! મનુષ્યની જીંદગીવડે પ્રાપ્તવ્ય શું છે તેનો કાંઈ તમે વિચાર કર્યો છે ? કોઇક પૂછે છે કે " ખાવાનેમાટે જીવવું કે જીવવાને માટે ખાવું ?" ડાહ્યો માણસ તેનો જવાબ દે છે કે " જીવવાને માટે ખાવુ." ફરી પ્રશ્ન થાય છે કે, જીવવું શામાટે ?" આ પ્રશ્નનો જવાબ બધા સરખો આપતા નથી કેટલાક તો એનો વિચારજ કર્યો નથી ! કેટલાક શું, પણ ઘણાક તો ખાવાને માટે જ જીવે છે એટલે આ લોકનો વૈભવ ભોગવવામાં જ તેમની કૃતાર્થતા પૂરી થાય છે इह क्लेशाय तपसे प्रेत्यानन्त सुखायच " " આ લોકમાં તો બ્રાહ્મણની જીંદગી ક્લેશ ભોગવવા માટે તથા તપશ્ચર્યા કરવામાટે છે, માત્ર મૃત્યુ પછી તેને અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે." આ વાત તો તેઓ સમજતા જ નથી. આવા લોકો જેને સુખ કહે છે તે મેળવવ મા જ તેઓ દુઃખ વેઠે છે અને સુખની આશામાં અને આશામા જ દુઃખ મેળવી મરી જાય છે. આપણા પહેલા વિદ્યાર્થીજેવા તેઓ નથી શું ?

બીજો વિદ્યાર્થી એક આસ્તિક કર્મકાંડીજેવો કે યોગસાધકજેવો જણાય છે. કેમકે તેને સાધ્ય પ્રાપ્ત થયું નથી, પણ સાધન કરતો કરતો જ જીંદગી ગાળે છે.

ત્રીજા વિદ્યાર્થીનું ચરિત સમજવું જરા મુશ્કેલ છે. તે નાસ્તિકજેવો દેખાય છે પણ મને તેમ લાગતું નથી. જેઓ પરલોકમાં જઇને મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે તેને તે પસંદ કરતો નથી, પણ આ લોકમાં જ રહીને સુખદુઃખ ભોગવતાં છતાં જીવનમુક્ત થવાનું પસંદ કરે છે. તે બ્રહ્મવિદ્યાવડે દ્રવ્યાદિ સંપત્તિ, કીર્તિ, અને સિદ્ધિઓના સુખને ઇચ્છતો નથી, એટલુ જ નહિ, પણ કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાનના ગ્રંથોમાં લખેલાં ફલાદેશનાં પ્રરોચક વચનોને તે અર્થવાદ માને છે.

આ સાંભળી એક જણ બોલી ઉઠયો કે આ કલ્પના સૌના કરતાં સારી છે ખરી. પણ તમામ ચરિત્રગ્રંથો અને ઇતિહાસો ઉપરથી જો આવા જ અર્થ ઉપજાવી કાઢવામા આવશે તો પછી ચરિત્ર અને ઇતિહાસજેવું કાંઇ રહેશે નહિ.

પાંચમા મિત્રે જવાબ દીધો—નહિ શામાટે રહે ? રામની પેઠે વર્તવું, રાવણની પેઠે નહિ, એવું રામાયણ ઉપરથી શીખીએ તો તેથી રામાયણની ઇતિહાસતરીકે શી હાનિ છે ? અને કોઇ રામને ઇશ્વર માને, સીતાને માયા માને, રાવણને અહંકાર માને, તો તેથી પણ ઇતિહાસ શામાટે નાશ પામે ? અર્થ સમજનાર રામને ઇશ્વરરૂપે જુએ છે; ભલે જુએ ! પણ આ વિષયાન્તર થતું જોઇને બધા મિત્રો ઉભા થયા અને વેરાઈ ગયા !

આત્માહીન અને હૃદયહીન.

[1]SOALLESS AND [2]HEARTLESS

(લેખક—શ્રીયુત છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

શેઠ—You soalless ! heartless !

નોકર—નહિ સાહેબ, soal નહિ હોય, પણ heart તો છે.

શેઠ—અને શાગાટે soal નહિ ?

નોકર—તમે ના કહો છો માટે; નહિતો તેપણ હશે. કેમકે હું જીવું છું.

શેઠ—અને પશુ પણ જીવે છે.

નોકર—પણ હું પશુ નથી; કેમકે તેમને હાથ નથી પણ ચાર પગ હોય છે.

શેઠ—વાંદરાને હાથ હોય છે અને તારી પેઠે બે પગ હોય છે.

નોકર—તે તો અમારા બાપદાદા છે માટે તેમને તો હાથ હોય ! આજ જે વાંદરાં દેખાય છે તેપણ જતે દહાડે આપણા જેવાં માણસ થઈ જવાનાં !

શેઠ--આપણા જેવાં નહિ, તારા જેવાં કહે !

નોકર—પણ વાંદરાંને soal હોય છે ?

શેઠ--ના.

નોકર—ત્યારે મારામાં ક્યાંથી આવ્યો ?

શેઠ--માટે તો હું તને soalless કહું છું.

નોકર—મૂઆ પછી સોલનો શો ખપ ?

શેઠ—સોલ મરતો નથી–દેહ મરે છે.

નોકર—પણ મારે તો સોલ નથી એટલે મૂઆ પછી કાંઈ અડચણ જ નથી. તમારે સોલ છે તેથી તે જીવતો રહેશે તો ફરી વળી શેઠ થવું પડશે !

શેઠ—નહિ, મૂઆ પછી સોલ કાંઈ રૂપ લેતો નથી; તે સોલ જ રહે છે.

નોકર—તે તમે કેમ જાણ્યું ?

શેઠ—મૂઆ પછી સોલ બીજા કશામાં દાખલ થતો દેખાતો નથી માટે.

નોકર—પણ તમે સોલને જ દેખો છો ?

શેઠ—ના.

નોકર—ત્યારે તે બીજામાં પેસે છે કે નહિ તે શી રીતે જાણ્યું ?

શેઠ—આપણે મુઆ પછી સોલને બીજામાં પેસતો દેખતા નથી માટે તે નથી પેસતો એમ માનવું.

---

૧ Soal આત્મા, ૨ heart અંતઃકરણ.

નોકર—પણ જો તમે મુઆ પછી સોલને જ દેખતા નથી, તો પછી તે છે તેની જ શી ખાત્રી છે?

શેઠ—લોકો કહે છે કે સોલ મરતો નથી, તે ઉપરથી હું પણ કહું છું.

નોકર—અને તમારે સોલ છે તે શા ઉપરથી જાણ્યું?

શેઠ—અરે તે તો અમે ક્યારનાય જાણીએ છીએ! અમે ભણતા હતા તે પ્રાયમરમાં જ લખ્યું છે કે "man has a soal. Cow has no soal"–માણસને આત્મા છે; ગાયને આત્મા નથી.

નોકર—તમે પ્રાયમરઉપર શ્રદ્ધા રાખો છો તેટલી શ્રદ્ધા તમને તમારા પોતાના ધર્મશાસ્ત્રઉપર નથી! જ્યારે આખરે તો શ્રદ્ધાવિના તમે આત્માસંબંધી જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી ત્યારે શ્રીગીતાજી ઉપર તે કેમ રાખતા નથી? શ્રીગીતામાં તો સ્પષ્ટ જ કહે છે કે 'આત્મા નિત્ય છે અને તે એક દેહ છોડ્યા પછી બીજા દેહમાં જાય છે.'

શેઠ—પણ ગીતાનું એ કથન સત્ય છે તેનું કાંઇ પ્રમાણ?

નોકર—અરે! નાનાં છોકરાંને અંગ્રેજી શીખવવાની પ્રાયમરના એક વાક્યમાટે પ્રમાણની તમને જરૂર નથી લાગતી અને શ્રીભગવદ્દગીતાના વાક્યમાટે પ્રમાણ માગો છો! તમારી બુદ્ધિ નાનપણથી જ અવળે રસ્તે ચઢી ગયેલી લાગે છે.

શેઠ—મારી એકલાની શામાટે? મારા જેવા તો આજ હજારો છે!

નોકર—સાહેબ, તમે તો બગડ્યા તો બગડ્યા, પણ તમારાં છોકરાંને શરૂઆતથીજ ખરા ધર્મનું જ્ઞાન મળે એવી સવડ કરજો.

શેઠ—વળી ખરો ધર્મ કયો?

નોકર—હમણાં તો, તમારા બાપદાદાનો જે ધર્મ હોય તે જ.

શેઠ—પણ છોકરાંને તે ધર્મ શીખવવાની શી સવડ છે? તેવાં સહેલાં પુસ્તકો પણ ક્યાં છે કે જે છોકરાં વાંચીને કે સાંભળીને સમજી શકે?

નોકર—તમે પૈસાદાર છો; વિદ્વાનો પાસે તેવાં પુસ્તકો રચાવો.

શેઠ—પણ તે થતા સુધી?

નોકર—દરરોજ તમે પોતે ભાગવત, મહાભારત કે રામાયણજેવા ગ્રંથો અરધો અરધો કલાક પણ વાંચીને છોકરાંને સમજાવો.

શેઠ—હંબગ! એ ગ્રંથોમાં તો ખરી વાત કરતાં ગપ્પાં બહુ છે!

નોકર—તમે કહો છો તે કબુલ રાખીએ તોપણ, એ ગપ્પાંને ગપ્પાં ન માનતાં સાચી વાત માની લેવાથી શું બગડે છે?

શેઠ—શું બગડે છે? શું છોકરાંનાં મન વહેમી નહિ થઈ જાય?

નોકર—નાસ્તિક થઈ બાપને લાત મારે તે કરતાં વહેમી થઈ બાપના પગે ચોટેલી ધૂળ માથે ચઢાવે તેમાં કાંઈ બગડતું અને લાગતું નથી. અને વળી ખરી દિશામાં આગળ ચાલશે એટલે વહેમ જેવું કાંઈ રહેશે નહિ.

શેઠ—ઠીક ઠીક; પણ તેં નોકર થઈને મારી સાથે જીકર કરી, એ અમર્યાદા બદલ તને શી શિક્ષા કરવી ?

નોકર—બીજો કોઈ સારો નોકર મળતાંસુધી તમારા ઘરમાં દરરોજ અરધો કલાક ધર્મનું વ્યાખ્યાન કરવાનો બોજો મારા પર વધારે મૂકો અને મારા પગારમાં પણ પાંચદશ ઉમેરી આપો !

શેઠ—એમકે ? બડો પહોંચેલો છે ! જા, આજથી તેમ જ કરજે !

કામનાથ અને રામનાથ.

(લેખક-શ્રીયુત છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

કામનાથ—મારા મહેરબાન, હવે તમારૂં બોલવું બંધ કરો તો સારૂં. ધર્મ, ધર્મ, કરીને આ શું તોફાન માંડ્યું છે ! ધર્મ શી વસ્તુ છે ? અમે કહીએ છીએ કે દરેકની ફરજ તે ધર્મ છે. ધર્મનું એ લક્ષણ તમને પસંદ નથી.

રામનાથ—પસંદ ન જ હોય ફરજ તો દરેક જણની દરેકપ્રતિ ભિન્ન ભિન્ન હોય. ત્યારે એ રીતે તમારી પાસે કેટલા બધા ધર્મ થવાના ? અને તે બધામાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ કયો ? વળી તમે ફરજને ધર્મ શા ઉપરથી કહો છો ? એમ તો અગ્નિ વગેરેના ધર્મ દાહકતા વગેરેને પણ ધર્મ શબ્દ ઉપરથી તમે ધર્મ ઠોકી બેસાડશો.

કામનાથ—અમે આપણા સનાતન હિંદુ ધર્મની વાત કરીએ છીએ. તે ધર્મનું લક્ષણ તમે નક્કી કહી શકો છો ?

રામનાથ—તે ધર્મનું લક્ષણ તો વેદમાં, સ્મૃતિઓમાં અને બીજા પણ અનેક ગ્રંથોમાં લખેલું છે ત્યાં જુઓ. તમે ધર્મશાસ્ત્રો વાંચ્યાં છે એમ કહો છો અને તેમાં તમને ધર્મનું લક્ષણ જ ન જડ્યું !

કામનાથ—ત્યાં જડ્યું છે. " શ્રુતિઃ સ્મૃતિઃ સદાચારઃ સ્વસ્ય ચ પ્રિયમાત્મનઃ । સમ્યક્ સંકલ્પજઃ કામો ધર્મમૂલમિદં સ્મૃતમ્ । વેદ, સ્મૃતિ, સદાચાર, પોતાને પ્રિય હોય તે, તથા સારા સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થયેલી ઇચ્છા, એ સઘળાં ધર્મનાં મૂળ છે, એમ યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ કહે છે. તેમાંથી અમે ' પોતાને પ્રિય હોય તે ધર્મ ' એટલું પસંદ કરીશું.

રામનાથ—સ્મૃતિઓના અને વેદના અર્થ એકલા શબ્દોના પર્યાય આપવાથી બનતા નથી. માટે આપને કહેવું જોઇએ કે આપણા પ્રાચીન લેખકો થોડા અક્ષરોમાં ઘણો અર્થ કહેવાની પદ્ધતિ પસંદ કરી ગયા છે. અને એ રીતે સૂત્રગ્રંથો લખાયા છે. એ સૂત્રોનો અર્થ તમે તેની વૃત્તિ કે ભાષ્યની મદદ લીધાશિવાય કદી પણ ખરેખરા કહી

શકશો નહિ. એ વાત જેમણે સૂત્ર ગ્રંથોનું અધ્યયન કર્યું છે તે જાણે છે. સૂત્રથી બીજે નંબરે સ્મૃતિગ્રંથો છે, માટે તેમાં પણ ટીકાકારો અને નિબંધકારોના ગ્રંથોની મદદ લેવી પડે છે.

કામનાથ—ટીકાકારો તો પોતાને ઇષ્ટ હોય એવો અર્થ શ્લોકમાંથી ખેંચી કાઢે છે, એમ હું માનું છું.

રામનાથ—એમ નથી; સ્મૃતિનો અર્થ વેદને અનુકૂળ હોવો જોઇએ. તેમ બીજી સ્મૃતિઓમાં કહેલા તે જ અર્થને મળતો હોવો જોઇએ. ટીકાકારોએ વેદાભ્યાસ કરેલો હોય છે તેથી તેઓ વેદના અર્થને ધ્યાનમાં રાખીને સ્મૃતિનો અર્થ કરે છે, તમારાજેવા એકલા કાવ્યને વ્યાકરણ ભણેલા શબ્દો ઉપર જ આધાર રાખીને વેદથી વિરુદ્ધ અર્થ કહે છે. માટે ટીકાકારોઉપર આધાર રાખવાની ઘણી જરૂર છે

કામનાથ—ચાલો તેમ; ત્યારે મેં કહેલા શ્લોકમા ' પોતાને પ્રિય હોય તે—ધર્મ' એ અર્થ શું ખોટો છે ?

રામનાથ—એ શ્લોકમાં જે પાંચ વાનાં ધર્મના મૂળતરીકે કહ્યાં છે, તેમાં પહેલાથી બીજું વિરુદ્ધ હોય તો પ્રમાણ નથી એમ કહેવાનો આશય છે.

કામનાથ—એટલે ?

રામનાથ—આથી છેલ્લે ' સારા સંકલ્પથી થયેલો કામ ' એ ધર્મનું મૂળ કહ્યું છે, પણ તે જો તેનાથી પહેલાં કહ્યું છે તેમ (स्वस्य च आत्मनः प्रिय) પોતાના આત્માને પ્રીતિકર ન હોય તો તે ધર્મનો હેતુ નથી કદાપિ સારા સંકલ્પવાળી કામના હોય અને પોતાને પ્રિય પણ હોય તથાપિ તે સદાચારથી વિરુદ્ધ હોય તો તે ધર્મનો હેતુ નથી. કદાચ સદાચાર, આત્માને પ્રિય અને સારા સંકલ્પથી થયેલી ઇચ્છા, એ ત્રણે હોય, પણ તે સ્મૃતિથી વિરુદ્ધ હોય તો તે ધર્મ નથી; અને સ્મૃતિમાંથી પણ કદાચ સમજાયું હોય તથાપિ તે શ્રુતિથી વિરુદ્ધ હોય તો તે પછીનાં ચારે વાનાં ધર્મનો હેતુ નથી આપ અર્થ એ સ્મૃતિનો સમજાનો છે.

કામનાથ—ટીકાકાર શા ઉપરથી એવો અર્થ કાઢી શકે છે ?

રામનાથ—પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રમાં વાક્યાર્થ કરવાના નિયમો આપ્યા છે, તેને અનુસરીને એવો અર્થ કરવામાં આવે છે.

કામનાથ—અરે તારું ભલું થાય ! શ્રુતિ ભણે, મીમાંસા ભણે, ન્યાય ભણે, વ્યાકરણ ભણે, ત્યારે સ્મૃતિના અર્થ સમજવાની યોગ્યતા આવે ! ત્યારે આજ તો કોઈ સ્મૃતિ સમજી જ શકે નહિ

રામનાથ—માટે તો હાલના કેટલાક મનુસ્મૃતિ વગેરેના અર્થ કરવામાં મરજીમાં આવે તેવી ગરબડ કરી છે. પણ ખરૂં પૂછો તો તમારે એમ નિરાશ થવાનું કારણ નથી, કેમકે ટીકાકારોએ તે બધો અભ્યાસ કરીને સ્મૃતિઓનો અર્થ ચોખ્ખો કરી મૂક્યો હોય છે. માટે તમારે તેટલો બધો પરિશ્રમ ન લેવો હોય તો ટીકાકારોઉપર વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ, અને તેઓ જે અર્થ કરે તે જ ખરા છે એમ માનવું જોઇએ.

કામનાથ—આજ તમે ઘણી સારી વાત કહી. હું તો જાણતો હતો કે સાધારણ સંસ્કૃત આવડયું એટલે આપણે શબ્દોના કોશમાં કહેલા અર્થોને આધારે શ્રુતિ અને સ્મૃતિ સમજી શકીએ પણ તમે તો વાકયાર્થના નિયમોનું વળી એક શાસ્ત્ર છે એમ કહો છો, ત્યારે તે પણ જોવું જોઇએ

રામનાથ—એને જ પૂર્વમીમાંસા કહે છે. તેના કર્ત્તા વ્યાસના શિષ્ય જૈમિનિ છે પણ હવે બીજે વખતે તેની વાત કરીશું. તે જાણ્યાવિના ધર્મનું લક્ષણ તમને ખરેખરૂં સમજાવાનું નથી.

ખાંડમાં થતો ભેગ.

'સાયન્સ' થી પ્રજાને ઘણો લાભ થાય છે એમ સઉ કોઇ કહે છે; પણ જો અવલોકનપૂર્વક આ સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવે તો વિપરીત જ જોવામાં આવે છે. શામાટે તેમ થાય છે. તે સંબધમા અત્ર ચર્ચા કરવાનો પ્રસંગ નથી. આગળ ઉપર આ સબંધમાં આપણે ચર્ચા કરીશું.

વિલાયતમાં લીપ્ટન લીમીટેડ કંપનીમાંથી ૨૧ શેર ખાંડ એક માણસ લેઇ આવ્યો હતો. તેને તેનાથી અસતોષ થવાથી તે ખાંડ તે ઇન્સ્પેક્ટર પાસે લેઇ ગયો તેણે પૃથક્કરણ કરીને તપાસીને કહ્યું કે તેમાં ૧૩ ટકા ઘઉંના કણ (wheat semolina) તથા થોડોક ચોખાનો ભાગ હતો. તે ઉપરથી તેણે ફરીઆદ માંડી. તે કંપનીએ કહ્યું કે અમે બંદર ઉપરથી સાધી તે આણી છે અને ભેગસંબધમાં અમે કઇ જાણતા નથી ન્યાયાધિશોએ તેમાં ભેગ થએલો છે એ ખરી વાત છે તે ઉપરથી ખરચ સાથે તે કંપેનીનો પાંચ પાઉન્ડ દંડ કર્યો.

આપણા દેશમાં આવી અનેક વસ્તુઓમાં ભેગ થાય છે જ. પણ પ્રથમ તો તેમાં ભેગ છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરી આપનાર કોણ છે ! તથા બીચારી ગરીબ પ્રજા તેને માટે દાદ મેળવવાને પણ કચેરીએ ક્યાં જાય તેમ છે !

બનાવટી મધ.

ઉપરના જેવો જ એક બીજો પ્રસંગ (case) મધના સંબંધમાં વિલાયતમાં બન્યો છે. જે માણસને એમ જણાયુ કે પોતે ખરીદેલું મધ ભેગવાળું છે અને શુદ્ધ નથી તે તેને પ્રજા તરફથી રાખેલા તપાસનાર પાસે (Public annlyst) લઇ ગયો. તેણે પૃથક્કરણ કરીને તપાસીને કહ્યું કે તેમાં ૪૫ ટકા માત્ર ખાંડના, ૧૪.૬૫ ટકા ડેક્ષ્ટ્રીનના, ૧.૦૨ ટકા બીજા વિજાતીય પદાર્થના, અને ૩૭ ટકા પાણીના હતા. આ 'કેસ' ચાલ્યો અને તે મધ ભેગવાળું ઠર્યું ન્યાયાધિશોએ તે મધ વેચનારનો ખરચ ઉપરાંત દશ પાઉન્ડ દંડ કર્યો.

જેમ શોધો વધતી જાય છે તેમ સદુપયોગને બદલે તેનો દુરુપયોગ વધતો જોવામાં આવે છે; છતાં આવી સ્થિતિને પ્રગતિ માનવામાં આવે છે !

સુદૃઢ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષ્.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૪ થી.)

જેમ શરીરશુદ્ધિ કરતાં મનની અથવા અંતરની શુદ્ધિ બળવાન્ છે, તેમ શારીર વ્યય-કરતાં માનસ વય વધારે હાનિ કરનાર છે. મનની, અથવા મનના વિચારોની શરીરઉપર શી અસર થાય છે એ સંબંધમાં સત્ય કહીએ તો પ્રજાને કંઇ જ જ્ઞાન નથી. પ્રજાનું લક્ષ માત્ર શરીર અને તેની જરૂરીઆતોપ્રતિ જ હોય છે અને તેનાથી આગળ તેની દૃષ્ટિ ગઇ નથી.

આજે દુનિઆની, અથવા તો યૂરોપ, કે અમેરિકાજેવા સુધરેલા ગણાતા દેશોની ઘણી પ્રગતિ થએલી કહેવાય છે, અને જે દેશોની તેમના જેવી સ્થિતિ નથી, તે દેશો તેમનું અનુકરણ કરે છે, અને તેમના જેવા થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ દેશોમાં આગગાડી, તાર, એરોપ્લેન, મોટોર, વગેરે શોધો થએલી છે અને તેને લીધે તે દેશોની પ્રગતિ ઘણી થએલી છે એમ મનાય છે.

આ સંબંધમાં આ લેખકને સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં જણાય છે, કે આ દેશોની જેને તે વાસ્તવ પ્રગતિ માને છે તેવી પ્રગતિ થએલી નથી.

નિઃશંક એ વાર્તા સત્ય છે, કે જે દેશોમાં આવી શોધો થએલી નથી તે દેશોની સાથે સરખાવતાં આ બાબતમાં આ દેશો પાછળ કહી શકાય. પરંતુ જો વાસ્તવ પ્રગતિ શું છે તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો જણાય છે કે બન્ને દેશો તે દૃષ્ટિથી પાછળ છે.

જે શોધોને લીધે ઉપર કહ્યા તે દેશોની પ્રગતિ થઈ છે એમ માનવામાં આવે છે તે પ્રગતિ શાની છે ? તે પ્રગતિ તે મનુષ્યની છે કે, તે તે ભૌતિક પદાર્થોની છે ? જો તેને આપણે મનુષ્યની પ્રગતિ થઈ છે એમ કહીએ તો તે યોગ્ય નથી. કારણ કે મનુષ્ય કંઇ આ આગગાડી, મોટર, કે એવી જ બીજી વસ્તુનો બનેલો નથી. આ પદાર્થો એ કંઇ મનુષ્ય નથી. તે પદાર્થો તો ભૌતિક છે, પંચભૂતના છે, અને તેથી તેમની ઉન્નતિ, વિકાસ કે તેમની પ્રગતિ એ મનુષ્યની પોતાની ઉન્નતિ, વિકાસ કે પ્રગતિ કહી શકાય તેમ નથી.

આ જ ઠેકાણે ભૂલ થતી હોય એમ જણાય છે. આ વિકાસ એ મનુષ્યનો વિકાસ નથી, પણ તે ભૌતિક વિકાસ છે; અને તેને મનુષ્યનો વિકાસ કહેવો એ આ લેખકને યોગ્ય જણાતું નથી.

મનુષ્યનો તો તે જ વિકાસ છે, કે જેનો તે બનેલો છે તેનો વિકાસ હોય. તે શરીર, મન, અને આત્માનો બનેલો છે તો તેનો વિકાસ થાય તો જ તેનો પોતાનો વિકાસ થયો વસ્તુતઃ કહી શકાય.

શું ત્યારે આ પ્રકારની શોધો થવી, એ મનુષ્યના મનનો વિકાસ નથી, તથા તેથી મનુષ્યના સુખની વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી, એમ અત્ર વાચકને શંકા થવાનો સંભવ છે

તે શંકાનું સમાધાન એ છે, કે નિઃશંક આ ભૌતિક વિકાસપુરતો તેના મનનો વિકાસ થયો કહી શકાય પણ જે મનનો વિકાસ આથી પણ ઉત્કૃષ્ટ છે, તથા જેને વસ્તુતઃ આપણે માનસ વિકાસ કહી શકીએ તેમ છે, તે વિકાસવડે, તેને જે ઉત્કૃષ્ટ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે તેમ છે તે ઉત્કૃષ્ટ સુખની પ્રાપ્તિ તેને આ શોધોથી થાય તેમ નથી.

આ શોધોથી તેને આ પંચભૂતોનો વિચાર કરવો પડે છે જ્યારે જે માનસ વિકાસના સંબંધમાં અમે ઉલ્લેખ કરીએ છીએ તે માનસ વિકાસમાં મનને આ ભૌતિક પદાર્થોપ્રતિ અભિમુખ કરવાનું હોતું નથી, પણ તેને અંતર્મુખ કરવાનું હોય છે અર્થાત્ તેને તેનું કારણ જે આત્મા તેનાપ્રતિ અભિમુખ કરવાનું હોય છે. અને આ પ્રમાણે કરતાં તેનો જેટલો વિકાસ આ ભૌતિક પદાર્થોના ચિંતનથી થાય છે તેના કરતાં અનેકગુણ અધિક વિકાસ થાય છે તથા તેથી અદ્ભુત શાંતિસુખનો અનુભવ થાય છે કે જે શાંતિસુખની કલ્પના હાલની પ્રગતિવાળી ગણાતી પ્રજાને નથી.

હાલની શોધોથી મનુષ્યના સુખમાં વૃદ્ધિ થાય છે તેની ના નથી. પણ તે સુખ માત્ર શારિક વા ઇંદ્રિયજન્ય છે આ શોધો તેને શરીર કે ઇંદ્રિયનાં જ સુખ આપે છે વળી આ શોધો જેમ મનુષ્યના એક પ્રકારના વિકાસને સાધે છે તેમ બીજી બાજુથી તેની કોઇ કોઇ બાબતમાં અવનતિ પણ કરે છે આગગાડી, કે મોટરમાં નિત્ય ફરનારના શરીરના અવયવોને વ્યાયામ નહિ પહોંચવાથી તે દુર્બલ થતા જાય છે. અને આ પ્રમાણે આ પદાર્થોનો નિત્ય ઉપયોગ કરનારી પ્રજા ઉત્તરોત્તર શરીરબળમાં ઉતરતી જાય છે.

આ વગેરેનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે આ પ્રગતિ તે વાસ્તવ પ્રગતિ નથી. જેનો મનુષ્યની પોતાની સાથે સંબંધ હોય તેવી પ્રગતિને અમે વાસ્તવ પ્રગતિ કહીએ છીએ. આ સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી.

આપણે આ ઉપરથી જે નિષ્કર્ષ કાઢવાનો છે તે એ છે કે મનુષ્ય કે આ બધી બાબતોનો વિચાર કરે છે પણ તે પોતાના સંબંધનો વિચાર કરતો નથી, તેના પોતાના પ્રતિ તે દૃષ્ટિ કરતો નથી. જેની પ્રગતિ થએ ગણાતી નથી તે અને જેની પ્રગતિ થઈ ગણાય છે તે બન્ને માત્ર શરીરનો જ વિચાર કરે છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી મનની વા મનના વિચારોની શરીરઉપર શી અસર થાય છે તેનું તેમને જ્ઞાન નથી.

મનુષ્ય શરીરને સુદૃઢ કરવાને અને તેને દીર્ઘાયુષી કરવાને ભલેને ગમે તેટલો વિચાર શરીરસંબંધમાં કરે પરંતુ જ્યાં સુધી તે મનનો વિચાર ન કરે, અર્થાત્ મનની શરીરઉપર શી અસર થાય છે તેનો વિચાર ન કરે ત્યાં સુધી તે શરીરને યથેચ્છ સુદૃઢ અને યથેચ્છ દીર્ઘાયુષી કરી પણ કરી શકે તેમ નથી

જગતનાં ઘણાએ શ્રીમાનોને શરીરસંબંધી જરૂરીઆતો અર્થાત્ યથેચ્છ ખાનપાનના પદાર્થો અને યથેચ્છ વસ્ત્રાદિ મળે છે. તે છતાં તેમનું શરીર યથેચ્છ સુદૃઢ અને

યથેચ્છ દીર્ઘાયુષી શામાટે થતું નથી ? વળી જે મલ્લ આદિ લોકો નિત્ય વ્યાયામ કરનાર છે તે પણ શામાટે અનેક રોગથી પીડાતા તથા અલ્પ આયુષ્વાળા જોવામાં આવે છે ?

આનું કારણ એ છે કે તે મનનો વિચાર જ કરતા નથી; તેમને તેનો વિચાર જ નથી. અને આ પ્રમાણે હોવાથી અજાણપણામાં શરીરઉપર મનના વિચારોની જે અસર થાય છે, અને તેનાથી જે હાનિ થાય છે તેનું સ્વરૂપ તેમને જ્ઞાત નથી.

શરીરને યથેચ્છ સુદૃઢ અને યથેચ્છ દીર્ઘાયુષી કરવા ઇચ્છનારે મનનો વિચાર પ્રથમ જ કર્તવ્ય છે, કારણ કે મનનું સામર્થ્ય વિશેષ છે, અને તેનો જો ઉંધો ઉપયોગ થાય છે તો તે શરીરને જેટલી વિશેષ હાનિ કરે છે, તેટલો જ અધિક લાભ જો તેનો અનુકૂલ ઉપયોગ થાય છે તો થાય છે.

આજે પ્રજાને આ સંબંધનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તે પોતાના વિચારોનો ઉપયોગ પોતાને હાનિ કરવામાં જ કરે છે

પ્રથમ તો મનની અસ્વસ્થ અર્થાત્ ચંચલ સ્થિતિ, એ જ શરીરના આરોગ્યની અને આયુષ્ની ક્ષતિ કરનાર છે. અસ્થિર ચિત્તવૃત્તિ એ શરીરના બળનો અને આયુષ્નો ઘણો ક્ષય કરનાર છે. મનનો સંયમ, એ શરીરને અધિક સુદૃઢ અને અધિક દીર્ઘાયુષી કરનાર છે. તેથી જે જે કારણો મનને અસ્વસ્થ કરનાર હોય, જે જે તેને અસ્થિર કરનાર હોય તે તે કારણોનો બુદ્ધિમાને વિચાર કરીને તેમને પ્રથમ દૂર કરવાં ઘટે છે.

ઇંદ્રિયો એ શરીરના અને મનના બળને બહાર વહેવરાવી દેનાર કરણો વા દ્વારો છે. આ ઇંદ્રિયો અર્થાત્ આ દ્વારોવાટે ચિત્તવૃત્તિઓના અસ્થિરપણાથી, વા તેમની બહિર્મુખતાથી સામર્થ્ય વહી જાય છે.

વ્યાધિ, વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણનું આ જ સબળ કારણ છે. બીજા ગમે તેટલા તમે આ સંબંધમાં અર્થાત્ શરીરને સુદૃઢ અને દીર્ઘાયુષી કરવાના વિચાર કરો, પણ તે આ વિચારકરતાં ઉતરતા છે. જે આ સંબંધનો સઉથી પ્રથમ વિચાર કરતા નથી તે ખાળે ડુચા મારીને દરવાજા ખુલ્લા રાખે છે.

પૂર્વના ઋષિમુનિઓ હજારો વર્ષ જીવતા હતા તેનું કારણ એ છે કે તેમના સામર્થ્યનો આપણી પેઠે વ્યય થઈ જતો ન હતો. હાલ તો એમ થાય છે કે આપણા સામર્થ્યને સંચય થવાનું જેટલું પ્રમાણ વા જેટલો વેગ હોય છે તેના કરતાં તેને વહી જવાનું વા તેના ક્ષયનું પ્રમાણ વધારે હોય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી જ વર્તમાન પ્રજા શરીરે નિર્બળ અને અલ્પાયુષી થઈ રહી છે. જેમ જેમ પ્રજાનો સંયમ ઓછો થતો ગયો, જેમ જેમ મનુષ્યોની વૃત્તિઓ અસ્થિર અને ચંચળ વધારે થતી ગઈ તેમ તેમ તેમનું આરોગ્ય અને આયુષ્ ઘટતું ગયું છે. હવે જો પ્રજાએ ઊર્ધ્વ થવું હોય અર્થાત્ આરોગ્ય અને આયુષ્ની વૃદ્ધિ કરવી હોય તો તેણે પોતાની અત્યંત અસ્થિર થએલી વૃત્તિઓને જે માર્ગે તે સ્થિર થઈ શકે તેમ હોય તે માર્ગે સ્થિર કરવી ઘટે છે. આ જ પ્રજાની ઊર્ધ્વગતિનો સાચો અને અમોઘ માર્ગ છે.

મનુષ્યમાત્ર કે પ્રાણીમાત્ર દેહમય (આત્મામય નહિ) થઈ રહેલા હોવાથી તેની અસર તેમના ઉપર થાય છે, અને તેથી દેહમાં સ્ફુર્તિ હોય છે તો ચિત્તમાં સ્ફુર્તિ જણાય છે, અને તેમાં પ્રમાદ પ્રકટે છે તો પ્રમાદનું ભાન થાય છે.

નદીના વહેના પ્રવાહમાં રહેવાથી આપણે તે દિશામાં ઓછા પ્રયત્ને વધારે માર્ગ કાપી શકીએ છીએ, અને તેવો તરનારને અનુભવ પણ હોય છે. ઉલટા પ્રવાહમાં તરવાથી બળનો વધારે વ્યય થાય છે અને માર્ગ ઘણો ઓછો કપાય છે.

આ નિયમે જે ઋતુમાં પ્રકૃતિમાં સ્વભાવથી જ બળ અને સ્ફુર્તિનું ભાન થાય તે ઋતુમાં જો આપણે શરીરને વધારે સુદૃઢ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો આપણને ઓછા પ્રયત્ને વધારે લાભ થવાનો સંભવ છે. દીવાળી પછી અનાજ પાકતાં અગમબુદ્ધિ વાપરી જેમ આપણે બાર માસનું અનાજ ભરી રાખીએ છીએ તેમ આપણે શિઆળામાં બળનો શરીરમાં સંચય કરી રાખવાની જરૂર છે કે જેથી બારમાસપર્યંત આપણે આરોગ્યનો, બળનો અને સ્ફુર્તિનો અનુભવ કરીએ અને આનંદ તથા સુખને અનુભવીએ.

શિઆળામાં શરીરને સુદૃઢ કરવા પ્રયત્ન કરવો એ નદીના વહેતા અનુકૂલ પ્રવાહમાં વહેવા તુલ્ય છે.

છે જ અને તે બીજો શિઆળો આવે ત્યાં પર્યંત આરોગ્ય, બળ, અને સ્ફુર્તિનો અનુભવ કરે છે.

આરોગ્ય અને આયુષ્યનાં ક્ષય તથા વૃદ્ધિના સંબંધમાં આયુર્વેદનો એક શ્લોક છેવટે ટાંકી આ લઘુ લેખને આપણે પૂર્ણ કરીએ છીએ.

पूतिमांसं स्त्रीयो वृद्धा बालार्कस्तरुणं दधि
प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्य प्राणहरानि षट् ।
गोघृतं शीतलं वारि सुभोज्यं च नवांगना
दुग्धपानं सदास्नानं सद्य प्राणकरानि षट् ॥

ભાવાર્થ:—વાસી રાંધેલું માંસ, વૃદ્ધ સ્ત્રીયો, કન્યારાશિના સૂર્યનો તાપ, તાજું (અપરિપક્વ) દહીં, પ્રભાતમૈથુન, અને પ્રભાતે નિદ્રા, એ ૭ વાતો આયુષ્યને હરનાર છે; ગાયનું ઘી, શીતળ જલ, સારૂં ભોજન, નવાંગના, દુધ અને સ્નાન એ ૭ વસ્તુઓ આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

સ્વરાજ્ય સ્થાપના.

સરસારચક્ર સ્વરાજ્ય મેળવવા જીવતોડ મહેનત મચાવી રહ્યું છે તે દરમ્યાન અમારી મુલક મશહુર

મદનમંજરી ગોળીઓ.

પણ વાયુવેગે પોતાની અદ્દભુત શકિતરૂપી શસ્ત્રવડે સર્વત્ર સ્વરાજ્ય સ્થાપના સ્થાપી ચુકી છે આ ગોળીઓ રક્તદોષ અરૂચિ કબજીયાત વાંસાની ફાટ હાથ પગનો દાહ, સ્મરણશકિતની ન્યુનતા, જ્ઞાનતંતુની નબળાઇ વગેરે અનેક જાતના રોગોનો નાશ કરી વીર્યને સુધારી વધારી શરીર હૃષ્ટ પુષ્ટ બનાવે છે; અને સંસાર સુખ ભોગવવામા કાંઇ ઓરજ મજાહ દેખાડે છે વળી વૃદ્ધ થયેલા તથા નબળા બાંધાના પુરૂષોને તો ખાસ આ ગોળીઓનો ઉપયોગ કરવા અમો ભાર દઇને ભલામણ કરીએ છીએ કિંમત ગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક.

"વૈદ્યવિદ્યા" નામનુ દળદાર પુસ્તક તેમજ દરેક રોગ માટે વૈદ્યકે સલાહ તદ્દન મફત મળે છે

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઑફીસ-જામનગર-કાઠીઆવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ ૧૮૭ કાલબાદેવી રોડ—મુંબઇ,

કેવલ મફત.

પ્રાતઃકાલના જે ગ્રાહક બે નવીન ગ્રાહક મેળવી આપશે તેમને પાછલી સાલના પ્રાતઃકાલના પરચુરણ બાર અંકો મફત આપવામા આવશે.

વ્યવસ્થાપક પ્રાત:કાલ.

આશાના નવા અંકુર.

હીસ્ટીરીયા—વાયુમુક્તા.

કીં. રૂ. ૫-૦-૦

ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ફેફરૂ, વાયુ આંકડી કે કાટણી તેમજ કમાનથવુ, રડવું, ધુણવું, વગેરે તોફાન કરવાં, અને શરીરે ઠંડા પડવુ, જડ થવું, શ્વાસ રૂંધાવો તથા દાંત બંધાઇ જવા વગેરે લક્ષણો ટાળવા માટે ઉત્તમ દવા છે તેનો ઉપયોગ કરનાર રંગુનવાળા ઝવેરી ચુ દ શાહ, રેવાકાંઠાના આસિ પોલિ. એ સાહેબ ન જ સાહેબ વડોદરા રાજ્યના એજ્યુ ઇ. સાહેબ, પ ઠા ગોધરા, પાટણના પ્રસિદ્ધ વકીલ વિઠ્ઠલ કરસભાઇ અને નથુભાઇ નાદોદ તેડમિસ્ટ્રેસ બહેન જ ના અને ડભોઈ કમ્પાઉંડર શંકરભાઇ, વગેરે ગૃહસ્થો છે સર્ટીફીકેટો હરરોજ મળ્યા કરે છે ટિકિટ બીડે ખુલાસો મળશે

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

સંશોધક હીસ્ટિરિયા—વડોદરા—રાજમહેલ રોડ, દયાળભાઉના ખાંચામાં

यस्मिन् देशे हि यो जातः तज्जं तस्योषधं हितम् ॥

સ્વદેશીઓનો આગ્રહ એ દેશની મોટી સેવા છે.

ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઈ રહે
તેવા સંચાઓથી, ઉત્તમ, તાજી અને ખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્મસ્યુટિકલ વર્ક્સ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબઈ.

અમારી દવાઓની ખાત્રી વૈદ્યો અને ડાક્ટરોએ વાપરીને કરી છે તેમાંની
કેટલી એક જેવી કે:—

વાસાવલેહ, ખાંસીની ઉત્તમ દવા	૦। રતલની કિં.	રૂ. ૦–૧૦–૦
બૃહત્મંજીષ્ટાદિ કવાથ—પ્રવાહી. રક્ત શુદ્ધિ માટે અકસીર.	,, ,,	૧– ૦–૦
તાવની ગોળી—મેલેરિયા અને બીજા ટાઢીયા તાવને તાત્કાલિક મટાડનાર	૩૨ ગોળીની ,,	રૂ. ૦– ૮–૦

મુંબઈની મુખ્ય ડીપો:—

જૂની મહાજનવાડી; કાલકાદેવી રોડ, ટેલીફોન નં. ૨૨૦૯.

તારનું શીરનામું, ઝંડુ: મુંબઈ
કારખાનાનો ટે. નં. ૨૨૦૮.

પ્રાઈસલીસ્ટ માટે ઉપરને સીરનામે લખો:—

માતાપિતાનું પ્રેમમય જીવન.

એક તંદુરસ્ત તેજસ્વી બાળક.

નાનાં બચ્ચાંનાં કોમળ શારીરિક તત્વોપર રોગ લાવનારા કારણોનો નાહનો સરખો હુમલો થતાં તેઓ બીચારાં દરદોથી દુરાગતિ ભોગવે છે માટે તેઓની સંભાળ ઘણી સાવચેતીથી રાખવી જોઇએ. જેઓ અમારી "**બાળમિત્ર**" ગોળીઓનું પોતાનાં બચ્ચાંઓને સેવન કરાવે છે તેઓ પોતાનાં બાળકોને સારી રીતે ઉછેરતાં તાવ, ઉધરસ, પેટનું વધવું ઝાડો વગેરે દરદોનાં દબાણમાં નહીં આવતાં, તંદુરસ્ત, તેજસ્વી અને કૌવતવાળાં બનેલાં જોઈને એ ગોળીઓને અસંખ્ય આશીર્વાદ દે છે.

કિંમત લગભગ ગોળી ૬૦૦ વજનસોની ડબી ૧ એકનો રૂપીઓ ૧. એક વધારે વિગત જાણવા માટે અમારૂં પ્રાઈસલીસ્ટ મંગાવો.

વડોદરાના એજન્ટ,
શ્રી સયાજી વિજય પ્રેસના મેનેજર
દે. રાવપુરા—વડોદરા.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી
માલેક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય
જામનગર—કાઠિયાવાડ.

લાખો વખત થયાં દુષ્ટ દરદોથી દુઃખી થતા દરદીઓને

દિલાસો.

તદ્દન મફત ! તદ્દનમફત !! તદ્દન મફત !!!

વૈદકીય સંમતિ.

પોતાના કોઈ પણ રોગને માટે ખરેખરી અને સવિસ્તર હકીકત પત્રથી લખી જણાવનારને વૈદક શાસ્ત્રાનુસાર "વૈદકીય સંમતિ" તદ્દન મફત લખી મોકલવામાં આવે છે.

અમારી સલાહ પ્રમાણે વર્તવાથી અને ઔષધનું સેવન કરવાથી દરદીઓને શો ફાયદો થશે તેની ખાત્રી એક વખત રૂબરૂમાં મળવાથી અથવા પત્રદ્વારા પૂછાવી જોવાથી થઈ શકશે.

જવાબને માટે અર્ધા આનાની સ્ટેમ્પ બીડવી. તમામ પત્રવ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવે છે.

અમારા ઔષધાલયમાં પ્રત્યેક રોગને માટે શાસ્ત્રસિદ્ધ અને અનુભવિત ઉત્તમોત્તમ ઔષધો હમેશાંને માટે તૈયાર રાખવામાં આવે છે. વધુ વિગત માટે અમારું પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવી વાંચો.

વૈદ્ય કાલિદાસ વિ. પોપટભાઈ શાસ્ત્રી.

આરોગ્યવર્ધક—ઔષધાલય

જામનગર—કાઠીઆવાડ.

શુદ્ધ કાથો.

શુદ્ધ કાથો કેવો હોય છે તે આપણે આજસુધી જોયો પણ નથી અને તેનો સ્વાદ પણ જાણ્યો નથી. અજ્ઞાનમાંથી આપણે જે માલ ખાઈએ છીએ તે ઘણી ભેળસેળવાળો હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેને વાપરવામાં ધર્મભ્રષ્ટતા પણ રહેલી હોય છે. તથા તે ઉપરાંત તે શરીરને બહુ નુકસાન પણ કરે છે. જેને શુદ્ધ કાથો જોવાની તથા વાપરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે અમારે ત્યાંથી મંગાવી ખાત્રી કરી જોવી એટલે સમજાશે. એક પડીકાની કિંમત રૂ ૦-૪-૦ એક પડીકાનું પોસ્ટેજ વી. પી. ખરચ ત્રણ આના, ત્રણના ચાર આના અને ચારના પાંચ આના આવે છે. આ કાથો ખાવાથી ઉપદંશ થતી નથી અને થઈ હોય તો મટી જાય છે.

જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની—વડોદરા.

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ० १२–०
महत्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.	... ०–१२–०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं.	... ०– ४–०
बुकर टी. वॉशिंग्टन.	... ०– ४–०
मद्य अने तेना उपयोग.	... ०– २–०
वाल्मिकीनो जय.	... ०– ६–०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या	
अथवा	
दरेक मनुष्य जाते वैद्य (गुजराती.)	... १– ०–०
,, ,, (मराठी.)	... १– ०–०
Bio-chemistry (अंग्रेजी)	... २– ०–०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां	... १– ०–०
वेदांतमार्गोपदेशिका	... ०– ६–०
चाहा, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे	... ०– २–०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग... ...	... ०– २–०
मन.	... ०– ६–०
श्रीअध्यात्मविद्योपासकमंडळनो प्रथम उपासनक्रम.	... १– ०–०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा सुदृढ	
आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो... ...	... ०– १–०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगत्मां छे के नहि ?	... ०– २–०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	... ०– ६–०
प्रातःकालनां पाछलां वर्षे	
(पाकुं बाईंड)	... ३– ०–०
प्रातःकालनो १ थी १७ वर्षनो ' सेट	...५०– ०–०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—मुतडीनेझांपे—वडोदरा.

Registered No B 3 8

નમુનાનું શોભીતા વાળ શા શાં મ ફત.

જે ઉભય સ્ત્રી પુરષોને એકસરખા કીમતી છે તે કામકાજ તેમજ સંસારી જી-
ંદગીમા મારો દેખાવ કરે છે વાસ્તે જેટલા સર્વોત્તમ કપડાં જરૂરનાં છે, તેટલાજે શોભાયમ
ાન વાળ પણ અવશ્યનાજ છે કોઇ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પડી ગઇ હોય
ત્યા રી સેવું નહી કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઑઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરવા શોભીતા વાળ મહેનત થી ઉગે છે

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા પાંચ છત્રાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને ઔષધનું પો આપે છે. અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં દેખાય તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામા ઘણું ઉપકારક કારણ કે ડાઘ પડે તેવુ કચરાવાળુ તેમજ ચીકણું ન પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને બાલ સાફ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથ્થો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઓઇલ

FOR THE HAIR

વાપરો કીમત શીશી ૧ નો રૂ ૧ ૦ ૦; વી. પી પોસ્ટેજ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ ૨-૧૦-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦ ૧૪-૦ ખાત્રી માટે અ.ાા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામા આવશે

સેંટનો રાજા

ઓટો–

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ).

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની ખુશ બોઓથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક મ ઘમઘમાં સુખી દેછે આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં ં ન રે ફેંગ કરતા એક ઓટો–દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાથી નીકળતા દીલપઝીર ખુ બો નો બે ઘડી ખ્યાલ કરો

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦–૮–૦, વચલી બાટલીના રૂ ૦–૧૨–૦
મોટી ૦ાા ઔંસની બાટલીના રૂ૦ ૨–૦ ૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું
જુમામસ્જીદ સ મુંબઇ

पुस्तक १८] संवत् १९७१ माघ कृष्ण० १४ [अंक ४

Fragment from the human hand highly magnified and showing the Creases, pockets and pores which form homes for millions of germs, hand-shaking passes them on

મનુષ્યના હાથની ત્વચાના વિભાગ કે જેની અંદરના છિદ્રો તથા પોલાણ એક બીજા સાથે હાથ મેળવવાથી પસાર થતા લાખો જંતુઓના ઘર થઈ રહે છે. (જુઓ પૃ० १४५)

Printed at the Lakshmi Vilas Press in Bhau Kale's Lane Baroda by Mr C. J. Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhuldi Zampa on 16-3-20 BARODA

विषयानुक्रमणिका.

मार्गशीर्ष—पौष.

विषय.	पृष्ठांक.
१ पद्यसंग्रह.	
૧ ભવજળમાં મનમીનને અનમાદન કરવા કથન (શ્રીમદ્ ઉ. ભ.)	...૧૦૫
૨ સરિતાના દૃષ્ટાંતથી મનુષ્યને કર્તવ્યનો બોધ (શ્રી જ. દવી.)	...૧૧૫
૩ સ્ત્રીજાતિના અજ્ઞાનનો હેતુ (શ્રી જ. દવી.)	...૧૨૧
२ वेदांत.	
૧ અથ પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ (ચુ. જ. ઓઝા.) ...	...૧૦૬
૨ પતંગ	...૧૨૬
३ योग.	
૧ રાજયોગ	...૧૫૧
४ धर्म.	
૧ સભા વેરાઇ ગઇ (છો. ન. ભટ્ટ)	...૧૩૦
૨ સભાનો બીજો દિવસ (છો. ન. ભટ્ટ)...	...૧૩૨
૩ નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન(છો. ન. ભટ્ટ)... ...	...૧૩૫
५ चरित्र.	
૧ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર.	...૧૧૬
६ सामाजिक विषयो.	
૧ પાશ્ચાત્ય દૃષ્ટિએ પૂર્વ	...૧૧૦
૨ મુક્તિફોજ	...૧૨૨
७ प्रकीर्ण.	
૧ ગ્રંથાવલોકન	...૧૨૮
૨ પ્રસંગાનુરૂપમ્	...૧૪૧
૩ અનેક વસ્તુઓનો પ્રસાર કરનાર દારૂ-હાથ	...૧૪૪
૪ હિંદુસ્થાનમાં ગુરુકુલોની આવશ્યકતા	...૧૪૯

प्रातःकालनुं लवाजम.

હિંદુસ્થાનમાં—ભેટ સાથે રૂ. ૪-૦-૦

હિંદુસ્થાન બહાર—,, શીલીંગ ૮-૦

છુટક નકલના રૂ. ૦-૬-૦

जाहेरखबरना भाव.

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ. ૪-૦-૦, ¼ પૃષ્ઠના રૂ. ૨-૦-૦. આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ સિવાયના છે.

अगत्यनी सूचना.

ચાલુ વર્ષથી પ્રાત કાલનું લવાજમ ટેનું ૬૬ વધારી રૂ. ૨ા કરવામાં આવેલું છે. પરંતુ ચાલુ ગ્રાહકો પાસેથી તે જે લવાજમ આપે છે તદુપરાંત માત્ર એક જ રૂપીઓ વધારે ચાલુ વર્ષમાં લેવામાં આવશે અને હવે પછી નીકળનાર અંક એક રૂપૈયા ” વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે

આ સંબંધમાં અધિક સ્પષ્ટીકરણ આ અંકના “ પ્રસંગાનુરૂપમ્ ” એ લેખમાં કરેલું છે તે પ્રત્યેક ગ્રાહક વાંચી જવા કૃપા કરશો આ લેખથી પૂર્ણ સ્પષ્ટીકરણ થશે જ છતાં જેમને ન થાય તેમણે પત્રથી કરી લેવા કૃપા કરવી હવેથી આ અંક જેટલા જ કદનું પ્રાત કાલ પ્રતિમાસે નીકળશે, જેથી માત્ર લવાજમ વધારેલું છે એમ માની કોઇએ ભ્રાંતિમાં રહેવાનું પ્રયોજન નથી

હવે જે વી પી થશે તે પૂર્વે બેટ વી પી કરતી વખતે જેમ પત્રથી ખબર આપવામાં આવે છે તેમ ખબર આપી શકાશે નહિ; તેથી આ એક રૂપૈયાનું વી. પી પાછું ન આવે તેને માટે સાવધાનતા રાખવા કૃપા કરજો તે વી પી ક્યારે થશે તે તત્કાલ અને જણાવી શકતા નથી, પણ આ અંક મળ્યા પછી એકથી બે માસની અંદર ગ્રાહકોને તે મળશે

व्यवस्थापक प्रात काल.

श्री

प्रा तः का ल.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ माघ कृष्ण० १४ [अंक ४

॥ श्लोकः ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्तिः
आमन्त्रयस्व भगवन् भगदं स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित् ॥

× × × ×

પદ ૧ (પ્યારા પ્રિયપા, એ લય.)

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

ब्रह्मजलमां अवगाहन करवा मनमीनने कथन.

બ્રહ્મજળે જરી ન્હા, ઓ મનમીન! બ્રહ્મજળે જરી ન્હા.
સભર ભર્યાં જો! દશદિશ કેવાં! છલક છલક થાતાં; ઓ૦
એ પાણીડામાં કંઈ ન્યારાં, ચેતન તરવરતાં; ઓ૦
લીલરહિત એ નિર્મળતણી જરી, જો તો ગંભીરતા; ઓ૦
રૂપ રંગથી રહિત છતાં પણ, શી એની પ્રભુતા!; ઓ૦
ટાળી મલીનતા અણુ મણુની એ, આપે નિર્મળતા; ઓ૦
જરીક ડુબીને જો તુજ અંતર, શા અનુભવ થાતા; ઓ૦
મીનપણું તુજ વિખરઈ જાશે, એમાં નિત્ય ન્હાતાં; ઓ૦
સ્વયં તું અંતે જલરૂપ બનશે, શાં તુજ ભાગ્ય અહા! ઓ૦

अथ पक्षपातरहित अनुभवप्रकाश.

(ભાષાંતરકર્તા—ચુનીલાલ જ ઓઝા.)

દ્વિતીય સર્ગ.

હે મૈત્રેય! આ જ પ્રસંગઉપર એક ઇતિહાસ કહું છું. તે અમૃતસમાન છે. જ્યારે બુદ્ધિરૂપી કાનથી તેને સાંભળીશ અને વિચારરૂપી પાત્રથી તેનું પાન કરીશ, ત્યારે તું અમૃતરૂપ થઇને અમૃતભાવને પામીશ. પરંતુ એમ ન થાય કે એક કાનથી સાંભળે અને બીજા કાનથી કાઢી નાંખે. એમ કરવાથી તારૂં પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ.

અથ ધ્રુવાખ્યાન.

સ્વયંભૂ મનુના કુળમાં ઉત્તાનપાદ અને પ્રિયવ્રત નામના બે ભાઇઓ ચક્રવર્તી રાજા થઇ ગયા. ઉત્તાનપાદ રાજાને બે સ્ત્રીઓ હતી. એકનું નામ સુરુચિ અને બીજીનું નામ સુનીતિ. સુરુચિ રાજાને અત્યંત પ્રિય હતી. પ્રથમ સ્ત્રી સુનીતિથી ધ્રુવ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. તે પણ પોતાના પિતાને અત્યંત પ્રિય હતો. એક દિવસ જ્યારે રાજા સિંહાસનઉપર બેઠા હતા ત્યારે ધ્રુવ આવીને રાજાના ખોળામાં બેશી ગયો. તે વખતે સુરુચિ પણ રાજાની પાસે બેઠી હતી. સુરુચિના મનમાં એ વાત સહન ન થઈ અને તેથી કરીને ધ્રુવને કહ્યું: અરે! તું રાજાના ખોળામાંથી ઉતરી જા, નહિ તો તારા પ્રાણ જશે. જો રાજાના ખોળામાં બેસવાની તારી ઇચ્છા હતી તો તારે મારે પેટે જન્મ લેવો હતો. એટલાથી જ્યારે ધ્રુવ ખોળામાંથી ઉતર્યો નહિ ત્યારે સુરુચિએ ધ્રુવના મુખઉપર એવો તમાચો લગાવ્યો કે તે મૂર્છા ખાઇને પૃથ્વીઉપર પડયો. શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી તે રુદન કરતો કરતો પોતાની માતા પાસે ગયો. ધ્રુવને વ્યાકુલ જોઇને માતા બોલીઃ પુત્ર! તું શા કારણથી વ્યાકુલ થયો છે? ત્યારે ધ્રુવે બધી હકીકત કહી સંભળાવી એટલે તેની માતાએ કહ્યું હે પુત્ર સુરુચિએ સત્ય કહ્યું છે. કારણ કે તારાં પ્રારબ્ધ નીચ હતાં તેથી જ તેં મારા પેટે જન્મ લીધો; નહિ તો તેના ઉદરથી જ તું જન્મ લેત. સાંભળ. હવે કેમ કરવાથી શું થવાનું છે? રાજ્ય અને યશ આદિ ઐશ્વર્ય જે તપ કરે છે તેને જ મળે છે. માટે જો રાજ્યાદિક પદવી ભોગવવાની તારી ઇચ્છા હોય તો ગોવિંદનું ભજન કર. તેથી પૂર્ણકામ થઇશ. જો તું પૂછે કે ભજન કેવી રીતે કરૂં તો સાંભળઃ “પોતાના આત્માસહિત સર્વ પદાર્થોને ગોવિંદસ્વરૂપ જાણ.”

આ પ્રકારનું માતાનું વચન સાંભળીને ધ્રુવ વનમાં ગયો. સપ્તઋષિ બ્રહ્માના પુત્ર બેઠા હતા તેમને જોઇને ધ્રુવે નમસ્કાર કર્યા. તેમણે જ્યારે પૂછ્યું ત્યારે તેણે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો અને કહ્યું: હે ભગવન્! મને ગોવિંદના ભજનનો ઉપદેશ કરો.

ઋષિઓએ કહ્યું: અરે ધ્રુવ! હજી તો તું બાલક છે અને તેથી જ તને વૈરાગ્ય થયો છે. શીતોષ્ણાદિ દ્વંદ્વ હજી તેં સહન કર્યા નથી અને સંસારનાં સુખે તેં ભોગવ્યાં નથી તેથી તું ઉપદેશને યોગ્ય નથી. ત્યારે ધ્રુવે આગ્રહથી જણાવ્યું કે જો તમે મને ઉપદેશ નહિ કરો તો હું પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ. ઋષિઓએ જ્યારે ધ્રુવનો દૃઢ નિશ્ચય જોયો ત્યારે આશ્ચર્યથી પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે આ ધ્રુવ જરૂર નારાયણને મળશે. ઋષિએ કહ્યું, તેમાં તારે પ્રયોજન શું છે? ધ્રુવે કહ્યું; હું માતાપિતાસહિત એવી પદવીને પ્રાપ્ત કરૂં કે જ્યાં આગળ કોઇ મનુષ્ય પહોંચી શક્યું ન હોય, એ મારી ઇચ્છા છે. ત્યારે ઋષિએ કહ્યું: હે ધ્રુવ! જો તું પોતાને ત્યાગીને ગોવિંદને શરણે રહે તો તારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાય અત્રિઋષિ બોલ્યા; હે ધ્રુવ! જે સર્વ દૃશ્યથી અતીત છે તથા સર્વમાં વ્યાપક છે તેને પોતાના મનમાં એવી રીતે જાણ કે 'સર્વ તે જ છે.' આ નિશ્ચયવડે જ તું વાંછિત પદને પામીશ પુનઃ અન્ય ઋષિઓએ કહ્યું: હે ધ્રુવ! સર્વ જગત જેને શરણે રહેલું છે, તેનું જ તું એકાગ્ર ચિત્તવડે સ્મરણ કર જેથી પરમપદને પામે. હે ધ્રુવ! સર્વ કામનાઓથી રહિત થઇને "સર્વ જગત [1]વિષ્ણુમય જાણ." જે કોઇ સંસારથી આશારહિત થઇને અને નિષ્કામ રહી પ્રેમસંયુક્ત જનાર્દનનું ધ્યાન કરે છે તે મનવાંછિત ફલને પામે છે. તેથી કરીને તું પણ જો જગતની દૃષ્ટિ ઉઠાવી લઇને સગુણ વા નિર્ગુણ જનાર્દનમાં મનને જોડીશ તો તારૂં કાર્ય સિદ્ધ થશે.

આ પ્રકારે મુનિઓએ અનેક પ્રકારે ઉપદેશ કરીને મંત્ર ઉપદેશ કર્યો. તે મંત્ર આ છે; ૐ નમો નારાયણાય। હવે ધ્રુવે દૃઢ નિશ્ચયને ધારણ કરીને તપનો આરંભ કર્યો. તે વખતે ધ્રુવનો સઘળો વૃત્તાંત સાંભળીને તેના પિતાએ પોતાના એક [2]અનુચરને મોકલાવ્યો અને તેની દ્વારા કહેવરાવ્યું કે તું આ રાજ્યનો ચતુર્થાંશ લે અને આ ધારણ કરેલાં નિશ્ચયનો ત્યાગ કર. પરંતુ ધ્રુવે માન્યું નહિ. પુનઃ કહેવરાવ્યું કે અર્ધ રાજ્ય લે અને આ પણ ટેક છોડી દે. તો પણ ધ્રુવે માન્યું નહિ. ફરી કહ્યું; સર્વ રાજ્ય લે તો પણ તેણે માન્યું નહિ. પરંતુ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે જુઓ સંસારથી નિરાશ થઇને એક પગ જ હરિની તરફ રાખ્યો છે તો મને આખું રાજ્ય મળે છે. તો જો હું [3]સમ્યક્ પ્રકારે હરિનું ચિંતન કરીશ તો અવશ્ય અનંત ફલને પ્રાપ્ત કરીશ. તેથી કરીને અત્યંત દૃઢ નિશ્ચય ધારણ કરીને ધ્રુવ કઠિન તપ કરવા લાગ્યો. એટલે સુધી કે એક અંગુઠ ઉપર સર્વ શરીરનો ભાર રાખી દીધો. ત્યારે આ સઘળી હકીકત સાંભળીને ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ આશ્ચર્યવાન્ થયા અને ભયવાન્ પણ થયા કે આ બાલક અમારૂં સ્વર્ગ છીનવી લેશે. તેથી ઇંદ્રાદિક દેવતાઓએ ધ્રુવના તપનો નાશ કરવાને માટે રાક્ષસ અગ્નિ, વાયુ, અપ્સરો, કામદેવ આદિ દ્વારા અનેક વિઘ્ન મોકલ્યા; પરંતુ તેમના વિઘ્નોથી ધ્રુવ ચલાયમાન ન થયો. કારણ કે તે વખતે ધ્રુવ પોતાના અભિમાનવાળો નહોતો. તે જાણતો હતો કે ગુપ્ત અને પ્રકટ સર્વત્ર એક નારાયણ જ છે. જો સર્વ નારાયણ છે તો ભય કોનાથી થાય? ભય બીજાથી જ થાય છે. જેમકે જ્યાં સર્વ અગ્નિ જ અગ્નિ હોય અને બીજી કાષ્ટાદિ વસ્તુ જ ન હોય ત્યાં અગ્નિ કોને બાળશે? અગ્નિ કંઇ

---

૧ વિષ્ણુ. ૨ નોકર. ૩ સારી રીતે.

અગ્નિને તે બાળે જ નહિ તે જ પ્રમાણે જ્યાં સર્વ વાયુ જ હોય અને વાયુવિના બીજી વસ્તુ જ ન હોય તો પછી વાયુ કોનું શોષણ કરશે. તેમ જ જ્યાં જલવિના અન્ય વસ્તુ જ ન હોય અને કેવળ જલ હોય તો તે કોને ગળશે ? જળ જળને ગાળી શકતુ જ નથી તેથી મહાત્મા ધ્રુવ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ પરિચ્છિન્ન અહંકારનો ત્યાગ કરીને "પોતાના સહિત સર્વ નારાયણ છે" એ દઢ ભાવનાવડે "અગ્નિઆદિ સર્વ જગત્ નારાયણ જ છે" એમ જોવા લાગ્યો. હવે તેને ભ્રમ, મોહ ક્યાંથી થાય ? આ જ વખતે તેની માતા પણ આવી અને બહુ વિલાપ કરીને કહેવા લાગી, "હે પુત્ર ! સંસારમાં મારે એક તું જ છે. તું આ કઠિન તપ છોડી દે અને મને સુખી કર. તું આ તારૂં શરીર શા માટે સુકવી નાખે છે. માતાનાં આવા પ્રકારનાં અનેક વચનો સાંભળતાં છતાં પણ તે મોહવશ ન થયો. વળી રાક્ષસાદિ પણ જે આવ્યા તે એમ જ જોતા હતા કે આ ધ્રુવ નથી પરંતુ જાણે ભગવાન્ વિષ્ણુ જ બેઠા છે. વિષ્ણુને દેખીને તો રાક્ષસો વગેરે ઉલટા ભયભીત થયા તે પછી ઇન્દ્રાદિ દેવતાઓ વિષ્ણુ પાસે ગયા અને ધ્રુવનો સર્વ વૃત્તાંત તથા પોતાનો હાલ પણ કહી બતાવ્યો ત્યારે વિષ્ણુએ તે વાત સાંભળીને દેવતાઓને તો વિદાય કર્યા અને પોતે દેવતાઓની પ્રેરણાથી તેમ જ ધ્રુવની ધ્યાનરૂપ દોરીના ખેંચાણથી જ્યાં ધ્રુવ તપ કરતો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને જુએ છે તો ધ્રુવ નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ નારાયણ જ બેઠા છે. આ પ્રકારની ધ્યાનની પ્રબળતાને જોઇને વિષ્ણુએ પ્રસન્ન થઇને કહ્યું: હે પુત્ર તને ધન્ય છે કે આ દશ્યમાન પદાર્થોમાંથી પ્રીતિને ઉઠાવીને તેં મારામાં મનને જોડયું છે; આથી કરીને તારી ઇચ્છા હોય તે વર માગ. આ વચન સાંભળીને ધ્રુવે નેત્ર ઉઘાડ્યાં અને જોયું કે હું જેનું અંતર્ ધ્યાન કરતો હતો તે જ રૂપ બહાર ઉભું છે. જોતામાં જ તેના શરીર રોમાંચ થયાં પ્રેમથી મસ્તજેવો બની ગયો મનથી પ્રભુને શરણ પડયો અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. હે પ્રભો ! હું તો બાળક છું. વેદપુરાણ કંઇ શીખ્યો નથી હું આપની સ્તુતિ કેવી રીતે કરી શકું પરંતુ સ્તુતિ આપની એ જ છે કે હું ધ્રુવ છું જ નહિ. કેવલ આપ જ છો હે ભગવન્ ! સર્વ જગતના અધિષ્ઠાન છો આપનાવિષે આવાગમનનો માર્ગ નથી આપ વ્યાપક સર્વના અંતર્યામી છો યોગીઓના ધ્યાનમાં આપ વિરાજો છો હે ભગવન્ ! હું ભ્રમથી આપને બહાર શોધતો હતો, પરંતુ એટલું નહોતો જાણતો કે આપ મારા મનમાં જ સંતાઇ રહેલા છો. દ્વૈત અદ્વૈત સર્વ આપ જ છો. આપ જ આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ, પાલન અને સંહાર કરનાવાળા છો, છતાં નિર્વિકાર છો. મને અત્યંત આનંદ થાય છે કે યોગીઓને દુર્લભ છતાં આપ મારાં નેત્ર સન્મુખ ઉભા છો.

સ્થિર રહેશે. આ પ્રકારનું વરદાન મળવાથી એકવાર તો ધ્રુવને કંઈક અહંકાર ઉત્પન્ન થયો કે હું સહુથી ઉચ્ચ છું; પરંતુ તે જ વખતે તેના તપના પ્રતાપથી તથા પ્રભુ દર્શનના પ્રતાપવડે તેનું અંતઃકરણ નિરહંકાર થયું. એવા નિરભિમાની અને શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો ધ્રુવ પુનઃ પ્રભુને પ્રશ્ન કરવા લાગ્યોઃ હે સ્વામિન્! અટલ-નિશ્ચલ પદને લેનાર હું કોણ છું, તે નિશ્ચલ પદને આપનાર આપ કોણ છો? અટલ પદનું સ્વરૂપ શું છે? જગતનું સ્વરૂપ શું છે? હે યથાર્થ વક્તા! યથાર્થ કહો કે હું કોણ છું? મારો આ સંદેહ દૂર કરો. વિષ્ણુએ કહ્યું: હે ધ્રુવ આ વાર્તાને તારે શું પ્રયોજન છે? આ પ્રશ્નનું ઉત્તર આપતાં તો નથી તું રહેતો, નથી હું રહેતો, નથી આ જગત્ રહી શકતું, નથી કે અટલ પદ રહી શકતું; માટે આ વાર્તા ન પૂછ. બીજો કંઈ પ્રશ્ન કર. ત્યારે ધ્રુવે કહ્યું કે જે થાય તે ખરૂં, પરંતુ પ્રશ્નનો ઉત્તર મને યથાર્થ આપો. ત્યારે વિષ્ણુએ કહ્યું; હે ધ્રુવ! વાસ્તવમાં તો નથી તું, નથી હું કે નથી જગત્. આ સઘળું ભ્રમમાત્ર છે. તે વાસ્તવિક સત્ય નથી. સત્ય તો માત્ર તારૂં, મારૂં તથા સર્વ જગતનું જે અવાઙ્મનસગોચર સાક્ષી સ્વરૂપ છે તે જ છે. તેના વિના બધું માત્ર વાણીના વિલાસરૂપ છે. જેમકે રજ્જુમાં રજ્જુથી ભિન્ન એવા મિથ્યા સર્પાદિક વાણીના વિલાસમાત્ર છે. આ જ કારણથી હે ધ્રુવ! તું અદ્વૈત છું. ત્યારે ધ્રુવે કહ્યું કે એ તો મારી કામના પૂર્ણ ન થઈ. મેં વ્યર્થ ભ્રમથી જ નિશ્ચય કરી લીધો કે વિષ્ણુએ મને નિશ્ચલપદ આપ્યું છે. સ્વપ્ન દૃષ્ટામાં કલ્પિત જે સ્વપ્નનર તેને સ્વપ્નદૃષ્ટા નિશ્ચલપદ આપે અને સ્વપ્નનર તે પદને ગ્રહણ કરે તે જેમ ભ્રમમાત્ર છે, તેના જેવું આ પણ છે. વિષ્ણુએ કહ્યું; હે ધ્રુવ! તું અટલપદવીનો ત્યાગ ન કર. કારણ કે જ્ઞાની પુરુષને જે પદાર્થો પ્રારબ્ધવડે આવી મળે તેનાથી જ તે પ્રસન્ન રહે છે. ધ્રુવે કહ્યું; જો સર્વ તું જ છે તો પછી જ્ઞાની અજ્ઞાની જૂદા ક્યાં છે? પણ મને કહો કે મારૂં સ્વરૂપ શું છે? વિષ્ણુએ કહ્યું, મોટા-આશ્ચર્યની વાત છે કે સ્વપ્નનર સ્વપ્નદૃષ્ટાને પૂછે કે હે સ્વપ્નદૃષ્ટા મારૂં સ્વરૂપ શું છે? જેમ સર્પ રજ્જુને પૂછે કે મારૂં સ્વરૂપ શું છે; ભૂષણ સુવર્ણને પૂછે કે મારૂં સ્વરૂપ શું છે; પરંતુ સ્વપ્નનર, ભૂષણ તથા સર્પાદિક જડ હોવાથી જાણતા નથી કે અમે સર્વથા સ્વપ્નદૃષ્ટાદિક રૂપ છીએ. હે ધ્રુવ! જો કદાચિત્ સ્વપ્નનરાદિક ઉંચા હાથ કરીને બૂમો પાડે અને કહે કે અમે સ્વપ્નદૃષ્ટારૂપ નથી પરંતુ સ્વપ્નદૃષ્ટાથી ભિન્ન અમારી સત્તા છે, તો તેમની વાત સાંભળીને વિદ્વાન પુરુષો હસશે અને કહેશે કે આ તો વૃથા પ્રલાપ કરે છે. જેમકે કલ્પિત નામ રૂપાદિ કહે કે અસ્તિ, ભાતિ પ્રિયરૂપ જે અધિષ્ઠાન છે તે રૂપ અમે નથી તો તેનું કહેવું હાસ્યને પાત્ર જ છે. હે ધ્રુવ! તે જ પ્રમાણે તું મને પૂછે છે હું કોણ છું એ પણ હાસ્યનો જ વિષય છે. હે ધ્રુવ! [1]અહંભાવ, [2]ત્વંભાવનો મારામાં અવકાશ જ નથી. કેવલ સ્વયંપ્રકાશસ્વરૂપ અદ્વિતીય હું છું. ધ્રુવે કહ્યું; ત્યારે તો મેં દેહને કષ્ટ નકામું જ આપ્યું, કારણ કે કેવલ આપ અદ્વિતીય જ છો, તો પછી હું છું જ નહિ. અને જો હું નથી તો પછી અટલ પદવી, હું, ભજન તથા આ લોક પરલોકનું શું પ્રયોજન છે? વિષ્ણુએ કહ્યું; બાલકોની માફક વિલાપ ન કર. અવિદ્યાવડે જે કામ થયું ને થયું તેનો પશ્ચાત્તાપ

૧ હું પણું, ૨ તું પણું.

શા માટે કરવો પડે? જે કંઇ તેં કર્યું તે તારી વાસનાના અભાવે કર્યું છે. મેં તો તને કશું આપ્યું જ નથી. ધ્રુવે કહ્યું: આશ્ચર્ય છે કે જ્ઞાનનેત્રરહિત હું મૂર્ખ અંધને આંધળા કૂવામાં આપે નાંખ્યો; કારણ કે આપ ચૈતન્યથી પૃથક્ આ અટલ પદવી સહિત સંપૂર્ણ જગત્ આંધળા કૂવાજેવું જ છે તથા મિથ્યા છે; માટે હે પ્રભુ! હવે તો એ ઉપાય કહો કે જેનાથી આ અંધ કૂપમાંથી હું બહાર નીકળું. વિષ્ણુએ કહ્યું. નીકળવાનો ઉપાય એ જ છે કે તારા પોતાના સાથે તથા આ અટલપદનાસાથે સંપૂર્ણ જગતને ગોવિંદ જાણ અને પશ્ચાત્તાપનો ત્યાગ કર હે ધ્રુવ! જ્યાંસુધી નિદ્રા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વપ્નદ્રષ્ટાને સ્વપ્નના સ્થાનોમાં કહીં ને કહીં યાત્રા કરવી જ પડે છે, અને બુદ્ધિમાનોને સ્વપ્નસ્થાનોમાં ન્યૂનાધિક ભાવ હોતો જ નથી. હે ધ્રુવ "સર્વ શરીરસંહિત સ્વપ્નજગત્ મિથ્યા છે અને સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ સત્ય છે." એવું જાણવું એ જ અંધ કૂપમાંથી બહાર નીકળવું છે. ધ્રુવે કહ્યું. ત્યારે કાંઇ ચિંતા નથી જો સર્વ ગોવિંદ. તો પશ્ચાત્તાપ પણ ગોવિંદ છે, અને ન પશ્ચાત્તાપ પણ ગોવિંદ છે વિષ્ણુએ કહ્યું હવે હું જાઉં છું તારૂં કલ્યાણ થાઓ.

(અપૂર્ણ.)

पाश्चात्य दृष्टिए पूर्व.

મારી પાસે વિલાયતની એક કંપનીની એજંસી હતી કેટલાંક વર્ષ મેં આ કંપનીનું કામ કર્યું હતું હવે આ કંપનીનો વ્યાપાર ઘણો વધી ગયો હતો, જેથી તેના માલીક જાતે વિલાયતથી અહીં આવવાના હતા તેમનો વિચાર હિંદુસ્થાનમાં જાતે ફરીને વ્યાપાર વધારવાનો હતો.

આ લોકો હજારો રૂપૈયા ખરચીને આ દેશમાં આવે છે, અને અહીંની સ્થિતિ જોઈ જાય છે, પછીથ. તે વ્યાપારદ્વારા આ દેશમાંથ ઘણા રૂપૈયા કમાઈજાય છે. આપણને આશ્ચર્ય થાય છે કે આ લોકોને આટલું બધું ખરચ કરવું શી રીતે પોષાતું હશે, પણ ખરેખર! તે લોકો હજારો અને લાખો રૂપૈયા ખરચ આરંભમાં કરે છે, અને આશ્ચર્યકારક રીતે તે ખરચ વાળી લે છે

એમ કહેવાય છે કે સનલાઇટ સાબુના માલીકે આરંભમાં એક સ્ટીમર ભરીને સનલાઈટ સાબુના નમુના, દુકાનો ઉપર લટકાવવાનાં નાનાં મોટાં પાટીયા, તથા જાહેરખબરોના કાગળો આ દેશમાં મોકલ્યા હતા, અને તેની સાથે પ્રત્યેક મહિને હજાર બારસો રૂપૈયાના પગારવાળા એક માણસને મોકલ્યો હતો તે પ્રત્યેક મોટા શહેરમાં ગાડીમાં બેસીને ફરતો, અને પોતાની સાથે જથાબંધ ઉપરની વસ્તુઓ રાખતો પછી દુકાન મોટી હોય તો ટોપલો ભરીને સાબુના નમુના તથા તેજ પ્રમાણમાં સાબુની જાહેરાતો તે નાખતો, અને એક મોટું ચીતરેલું પાટીયું લેઇને તે પોતાને હાથે યોગ્ય જગોએ તે દુકાન ઉપર

ચોડી દેતો, અને આગળ ચાલતો. નાની દુકાન હોય તો થોડા નમુના તેમાં નાખતો અને નાનું પાટીયું ચોડતો. આ પ્રમાણે તે કરતો અને આગળ ચાલતો. આ પ્રમાણે હિંદુસ્થાનનાં ઘણાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં તે ફર્યો અને પોતાને દેશ ચાલ્યો ગયો. આના પરિણામે આજે પ્રત્યેક વર્ષે આપણા દેશમાં લાખો રૂપિયાના સનલાઇટ સાબુની આયાત થાય છે.

વ્યાપારમાં આ લોકોની કેટલી પ્રગતિ થઇ છે તેનું આપણને કંઇ જ ભાન નથી, એમ કહીશું તો તે ખોટું નથી. આપણે જાણતા પણ નથી કે તે કેવી રીતે આપણા દેશમાં આવીને લાખો અને કરોડો રૂપિયા કમાઇ જાય છે.

આ સાહેબ આવવાનો હતો ત્યારે મને ખબર આપી હતી, અને કયે દિવસે મુંબઇના બારામાં કઇ સ્ટીમરમાં તે ઉતરનાર છે, તે પણ મને તેણે જણાવ્યું હતું; જેથી તે દિવસે હું બંદર ઉપર હાજર રહ્યો હતો.

અમારી મુલાકાત થઇ અને તાજમહાલ હોટલમાં મેં તેને ઉતારો આપ્યો.

મારી ઓફીસ અમદાવાદમાં હતી જેથી તે પણ અમદાવાદ આવવાના હતા. અમે બન્ને બે ચાર દિવસ રહીને અમદાવાદ આવ્યા, અને ત્યાં મેં તેમને એક બંગલામાં ઉતારો આપ્યો.

તે મારી સાથે અમારા વ્યાપારસંબંધમાં વાતચિત કરતા, અને તે ઉપરથી મને સમજાતું કે આ લોકો ઘણા કુશલ હોય છે અને વ્યાપારવિષયક શિક્ષણ લેઇને જ આ દેશમાં આવે છે. આ દેશની જમીનનું ક્ષેત્રફળ કેટલું છે, કઇ કઇ વસ્તુઓ અહીં કેટલા પ્રમાણમાં પાકે છે તથા તૈયાર થાય છે, અને કેટલા પ્રમાણમાં તે શા ભાવથી દર વર્ષે વેચાય છે, તે આંકડા તે સારી રીતે જાણે છે. આ વાતો જાણીને આપણને આશ્ચર્ય થયા વિના નથી રહેતું કે અહો ! આપણા દેશની જેટલી બાબતો આ લોક જાણે છે તેટલી આપણે પણ જાણતા નથી. આપણો દેશ ફળદ્રુપ હોવાથી જ આપણે આપણો નિર્વાહ કરી શકીએ છીએ; નહિ તો સ્પર્ધામાં આપણે જરા પણ ટકી શકીએ તેમ નથી, એ નિશ્ચય છે. જેટલી યોગ્યતાથી આ દેશમાં આપણે આપણો નિર્વાહ કરીએ છીએ તેટલી યોગ્યતાથી જો આપણે વિલાયતમાં હોઇએ તો નિઃશંક ભુખે મરી જ જઇએ.

વચમાં વચમાં આ સાહેબ બીજા શહેરો પોતાની મેળે જોઈ આવતા, અને જે તજવીજ કરવી હોય તે કરી આવતા. ક્યાં થઇને ક્યાં જવાય છે તે મને તે કંઈ જ પૂછતા નહિ; પણ રેલ્વે ગાઇડ ઉપરથી નક્કી કરીને તે પોતાની મેળે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જતા અને યોગ્ય તજવીજ કરીને પાછા આવતા. તેમની આત્મશ્રદ્ધા પણ કોઈ અદ્‌ભુત હતી. તેમની સાથે વાતો કરતાં જણાયું કે તેમને આ દેશના રીતિરિવાજો તથા આપણી પ્રજાના સંબંધમાં જ્ઞાન મેળવવાની અત્યંત જીજ્ઞાસા હતી. તે મને આ સંબંધમાં અનેક પ્રશ્ન પૂછતા અને આપણા દેશસંબંધમાં જાણવાજોગ જાણી લેતા. એક વિદ્યાર્થીની પેઠે તે આપણા દેશના રીતિરિવાજોનો અભ્યાસ કરતા અને તેમાં શું ઉત્તમ છે તેનો વિચાર કરતા. કેટલાક પ્રશ્ન તો એવા પુછતા કે જેનું જેનું ઉત્તર મારાથી આપી શકાતું નહિ. મારા મિત્રને ત્યાં તેના પુત્રનું લગ્ન થવાનું હતું તે પ્રસંગે વરઘોડામાં મારે જવાનું હતું; મેં આ સાહેબને પણ તેમાં મારી સાથે આવવાનું કહ્યું; અને કહ્યું કે ત્યાં આવવાથી તમને અમારા

સંબંધેમ ઘણું જાણવાનુ મળશે તેમણે પ્રસન્નતાથી આ વાર્તા સ્વીકારી અને હું તેમને વરઘોડાને વખતે તેડવા ગયો. આજના ચાર વાગ્યાનો વખત મેં તેમને આપ્યો હતો. હું ચાર વાગે ગયો ત્યારે તે તૈયાર થઇને ગાડી વાટ જોઇને બેઠા હતા. તેમણે કહ્યું આપણે મોડા થઈ જઈશું નહિ વારુ? કારણ કે ચાર વાગે તમારો વરઘોડો નીકળી ગયો હશે. મેં કહ્યું તેની કંઈ અડચણ નથી પછી અમે મારા મિત્રને ત્યાં આવ્યા ત્યારે વરઘોડાની ધમાધમ ચાલતી હતી તેમને મેં એક ખુરશીઉપર બેસાડ્યા. પાંચ સાડાપાંચ થયા ત્યારે વરઘોડો નીકળ્યો. સાહેબે પૂછ્યું, તમે તો મને ચાર વાગ્યાનો વખત આપ્યો હતો, અને વરઘોડો તો સાડાપાંચે નીકળ્યો! મેં કહ્યુ, અમારા દેશમાં એમ ચાલે છે. અમારા દેશમા એક વસ્તુ બહુ જ સસ્તી ગણાય છે, અને તે સમય છે. તમારા લોકોની પેઠે અમે કૃપણતાથી મીનીટ મીનીટનો તો શું પણ કલાકનો પણ હિસાબ ગણતા નથી, એટલા ઉદાર છીએ. સાહેબને આ ઉદારતાનુ વર્ણન સાંભળી સામાન્ય આશ્ચર્ય ન થયું.

પછી લગ્ન વખતે તેમણે અવશ્ય કરીને હાજર રહેવાની ઇચ્છા દર્શાવી. તેમણે પૂછ્યું કે લગ્ન કેટલે વાગે થશે મેં કહ્યુ કે રાત્રે નવ વાગે તેમણે મને નવ વાગે તેડવા આવવાનું કહ્યુ હું તે પ્રમાણે પરવારીને ગાડી લેઇને તેમને તેડવા ગયો. તે નિયમપ્રમાણે તૈયાર જ હતા, એટલે અમે બન્ને ગાડીમા બેસીને વેવાઈને ઘેર આવ્યા મંડપમાં મેં સાહેબને ખુરશી નાખીને બેસાડ્યા તેમણે મને પણ બીજી ખુરશી નખાવી પાસે બેસવા કહ્યું. તે પ્રમાણે હું પણ તેમની પાસે બેઠો લગ્નમંડપમાં ચોરી પાસે વરકન્યાને બેસાડેલાં જોઇને તેમણે પૂછ્યુ, આ ઢીંગલાજેવા બે બાળકોને વિચિત્ર રીતે શણગારીને કેમ બેસાડ્યાં છે? શું કોઈ ખેલ થવાનો છે?

મને આ પ્રશ્નથી આશ્ચર્ય થયાવિના ન રહ્યું મેં કહ્યું આ બે બાળકોમાંથી એક કન્યા છે અને બીજો વર છે આ સાંભળીને તેમને અટ્ટહાસ્ય થયું અને તે મોટેથી ખડખડ હસી પડ્યા. મંડપમા બેઠેલા લોકોને આશ્ચર્ય થયું કે આ સાહેબ કેમ એકદમ ખડખડ હસી પડ્યા. સાહેબે પોતાની પાસેના કેમેરાથી આ વરકન્યાનો ફોટો પાડી લીધો

સાહેબે કહ્યું, જે લોકો આ પ્રમાણે સમજણવિનાની અવસ્થામાં લગ્ન કરે તેમને જંગલી ન કહી શકાય? મેં કહ્યું, બીજા ભલે તેમ માને, પણ અમે માનતા નથી સાહેબે કહ્યુ, તમે લોકો ઘણા સુધરેલા (civilized) છો એમ મેં વાંચ્યું હતું પણ આ તો એથી ઉલટું જણાય છે.

પછી તેમણે પૂછ્યું કે તમારા લોકોની લગ્નક્રિયા ક્યાં સુધી ચાલશે? મેં કહ્યું, તમારે અમને સમયના સંબંધમાં ન પૂછવું. આ દેશમાં અમને સમયની કંઈ જ કિંમત નથી. તેને અમે હલકામાં હલકી વસ્તુ ગણીએ છીએ વખતે બાર વાગે અને બે પણ વાગે.

સાહેબે કહ્યું, ઓ ઈશ્વર! ત્યારે તો હું રજા લેઇશ મેં ગાડી મંગાવીને તેમને તરત જ વિદાય કર્યા બીજે દિવસે હું તેમને ન્યાતમાં જમવાનું આમંત્રણ આપી આવ્યો, અને તેમને આપણા રીતિરિવાજો જાણવા હતા તેથી તેમણે હા પાડી.

આજે પાંચ વાગે હું તેમને તેડી લાવ્યો ન્યાત જમવા બેઠી તે વખતે મેં તેમને એક ઉંચા ઓટલા ઉપર બેસાડ્યા જમતા વખતે ન્યાતમાં હોહા થઇ તે જોઇને તેમણે કહ્યું કેમ આ લોકો શા માટે લડે છે? મેં કહ્યું, નહિ સાહેબ! તે લડતા નથી, પણ પીરસે છે, અને વાતો કરે છે.

સાહેબે કહ્યું, શું ન્યાતના લોકો બધા બહેરા છે ?

મેં કહ્યું, નાજી, પણ તેમને મોટેથી બોલવાની ટેવ પડી છે. સાહેબે કહ્યું, ત્યારે તેમના કાન ફૂટી જતા નથી અને આ શોરબકોરથી તેમનું ભેજું પાકી જતું નથી ? મારું તો ભેજું પાકી ગયું.

મેં કહ્યું, સાહેબ ! અમારા લોકોએ આવી બાબતો સહન કરવાનો અભ્યાસ કેળવ્યો છે.

સાહેબે કહ્યું, તેના કરતાં શાંતિ રાખવાનો તમે લોકોએ અભ્યાસ કેળવ્યો હોત તો વધારે સારું ન હતું ?

હું મૌન રહ્યો.

તેમણે કહ્યું, આ તમારી ન્યાતમાં પાણીજેવું પાંદડાના પ્યાલામાં શું પીરસે છે ?

મેં કહ્યું, સાહેબ તે ઘી છે, અને તેને માખણમાંથી બનાવવામાં આવે છે.

અહો ! ત્યારે તમારા લોકો બહુ પૈસાદાર જણાય છે. માખણજેવી મૂલ્યવાન્ વસ્તુ તમે લોકો પાણીની પેઠે પીરસો છો !

મેં કહ્યું, નહિ સાહેબ ! બધા કંઇ શ્રીમાન્ હોતા નથી, પણ અમારે આવા પ્રસંગે ખરચ કરવું જ પડે છે.

સાહેબે કહ્યું ? ખરચ કરવું જ પડે છે એટલે ? પાસે પૈસા ન હોય તો શું કરે ?

મેં કહ્યું, પૈસા ન હોય તો ઘર વેચે, ઘરેણું વેચે અથવા દેવું કરે.

સાહેબે ઘણું આશ્ચર્ય પામી કહ્યું, ત્યારે તો તમે લોકો વધારે અને વધારે મૂર્ખ મને જણાઓ છો.

મેં કહ્યું, નહિ સાહેબ, તમારી ભૂલ છે. અમારા જેવી પ્રજા દુનિઆમાં બીજી નહિ જ હોય. લાખો વર્ષ પૂર્વના રીતિરિવાજોને આગ્રહપૂર્વક હજી પણ અમે વળગી રહ્યા છીએ, અને અમારો વિનાશ તેનાથી થાય છે છતાં અમે તેને છોડતા નથી, એવા અમે અડગ ધૈર્યશાલી છીએ.

દુનિઆની બીજી પ્રજાઓ કાળસાથે ગતિ કરે છે, પણ અમને કાળની અસર થતી નથી, એવા અમે અવિકારી છીએ. કાળ ભલે બદલાય પણ અમે તો હતા તે જ છીએ અને રહીશું.

આપની નોંધપોથીમાં આપને આ બાબત લખી લેવી હોય તો અવશ્ય લખી લેજો, કે અમારા જેવી જુના રીતરિવાજોને પોતાનો વિનાશ થાય છતાં વળગી રહેનાર પ્રજા જગતમાં બીજી થઈ નથી અને થવાની નથી.

સાહેબે કહ્યું, તમારો ઉપકાર માનું છું, કે તમે આટલું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું. તમારા સમાગમથી તમારી પ્રજાસંબંધના મારા વિચારો ફરતા જાય છે.

મેં કહ્યું, તે ભલે ફરે, પણ અમે ફરવાના નથી, એવા અમે અચલ છીએ.

સાહેબે કહ્યું, જ્યારે ઘીજેવી મોંઘી વસ્તુ તમે વાપરો છો અને કિંમતી કપડાં પહેરો છો છતાં ગંદી જગોમાં અને ધૂળમાં બેસીને ખાણું લેવાનું તમે કેમ પસંદ કરો છો ?

મેં કહ્યું, અમારા લોકોનું એ નિરભિમાનપણું સૂચવે છે.

પછી ન્યાત જમી ઉઠયા પછી સાહેબને પણ અમે જે જમવાનું હતું તે પીરસ્યું અને તે રાજી થઇને જમવા બેઠા. પણ દાળ શાકમાં હીંગ અને મરચાં હતાં જેથી તેનો સ્વાદ કાઢતાં તેમને તેનો કંટાળો આવ્યો એટલે તે વસ્તુઓને તેમણે છોડી દીધી. પછી મિષ્ટાન્ન ખાવા માંડયું પણ તે વધારે ગળ્યું હોવાથી તે પણ તેમને ન ફાવ્યું. માત્ર બેચાર પૂરી અનુકૂલ આવી તે તથા થોડો ભાત ખાઇને તે પોતાને મુકામે ગયા.

જમતાં જમતાં તેમણે કહ્યું, ખાણામાં આવી ગંધાતી હીંગ જેવી તથા મરચાં જેવી તીખી વસ્તુઓ તમે લોકો ન નાખો તો ન ચાલે ?

મેં કહ્યું, તેમાં ઘણા વૈદકીય ગુણો છે જેથી અમે રોજ તેને ખાઇએ છીએ. અને આજે અમારાં શરીર બળવાન્ અને સુદૃઢ છે તેનું તે જ કારણ છે.

સાહેબ કઈ ક્ષણે મને શું પૂછશે તેને માટે મારે હંમેશાં તૈયાર રહેવું પડતું, અને હાજરજવાબ આપવો પડતો.

એક વખતે મને તેમણે પૂછયું, તમે પરદેશી વસ્તુનો વ્યાપાર કરી તમારા દેશમાં તેને કેમ દાખલ કરો છો ? તમે પૈસાદાર થાઓ છો પણ તમારા દેશને તેથી તમે ભિખારી નથી કરતા ?

મેં કહ્યું, તમારૂં કહેવું ખરૂં છે સાહેબ, પણ અમે લોકો અમારા પોતાનો જ વિચાર કરીએ છીએ; દેશનો વિચાર અમને નથી. અથવા હશે તો તે માત્ર વાણીમાં જ. અમારો દેશ નિર્ધન થાય પણ અમે પૈસાદાર થઇએ તો તે બસ છે. સાહેબે કહ્યું, અચ્છા.

આ પ્રમાણે તેમની સાથે મારે ઘણી વાતચિત થઈ હતી, અને તેના પરિણામમાં મને સ્પષ્ટ જણાયું હતું કે આપણે એક આર્ય હોવાનો દાવો કરીએ છીએ પણ ઘણી બાબતોમાં આપણે જંગલી અને મૂર્ખ જ છીએ પણ આ વાર્તા આપણી પ્રજા હજી કયાં સમજે છે !

પછી યોગ્ય સમયે આ સાહેબ પોતાના દેશમાં ગયા અને ત્યાં જઇને તેમણે જે જે અહીં જોયું હતું તે સંબંધમાં રમુજી ભાષામાં પોતાના દેશીઓઆગળ ભાષણ આપ્યું. પરિણામમાં તેમણે કહ્યું કે જો કે કેટલાક રિવાજો આપણાં કરતાં ત્યાં સારા છે, પણ ઘણી બાબતોમાં આ લોકો તદ્દન જંગલી અને મૂર્ખ જેવા છે. અને તે જુના રીતિરિવાજોમાં જરા પણ ફેરફાર કરવા ઇચ્છતા નથી, જેથી તેમનાં વ્યાવહારિક બંધનોવડે તે પોતાને હાથે જ પોતાનો વિનિપાત અને પોતાનો વિનાશ કરી રહ્યા છે. જેથી આ પ્રજા ઉપર સ્વામીત્વ ભોગવવું એ જરા પણ કઠિન નથી. કારણ કે તે પોતાને હાથે જ તેવી અનુકૂલતા કરી આપે છે. જ્યાંસુધી તેમના જુના હાનિ કરનાર રીતીરિવાજોને ત્રોડી ફોડીને દેશકાલાનુસાર જે તે યોગ્ય સુધારો ન કરે ત્યાંસુધી તે પોતાની પ્રજાને ઉંચે લાવવાને કંઈ પણ સંગીન કાર્ય કરી શકે તેમ નથી, અને ત્યાંસુધી તે સ્વતંત્રતાને યોગ્ય થનાર નથી. જેથી તેમના ઉપરથી આપણું સ્વામિત્વ ઉઠી જશે, એ પ્રકારના ભયને તત્કાલ અવકાશ નથી. તેમ જ આપણા વ્યાપારને પણ તત્કાલ કંઈ વિશેષ અડચણ આવે તેમ નથી. ઉલટા તે લોકોની આપણે જરા અસ્પૃહા રાખીશું તો વધારે ભાવ આપીને પરદેશી માલ મેળવવાને તે પ્રયત્ન કરશે, એવો મારો સ્વાનુભવ થયેલો છે.

सरिताना दृष्टांतथी मनुष्यने कर्तव्यनो बोध.

પદ ૨. (જોને શું જગે સ્થિર ભાસે રે, એ લય.)

(લેખક—શ્રીમતી જયંતીદેવી.)

શા શા સરિતા ! ગુણ ગાઉં રે, હું સદા તારા;
જોતાં અતિ સ્તબ્ધ થાઉં રે, અંતરે મારા.
રમ્યતા પ્રસારી ચોપાસે, વળી શાંતિ તુજમાં ભાસે,
નિર્મલતા છે તુજ પાસે રે;—
તું નિર્મલ તેથી જણાયે, અભ્યંતર જે તુજમાંહે,
એવું સ્પષ્ટ ન બીજે ભળાયે રે;—
(તું) નૈસર્ગિકતા દર્શાવે, પ્રભુનું મહાત્મ્ય લહાવે,
(તુજ) સૌંદર્યે જગ શોભાવે રે;—
સજ્જન દુર્જન ના જોતી, પણ સઉના મલને ધોતી,
સર્વની શુષ્કતા ખોતી રે;—
રસની ભરી તું તો રેલે, નિર્ભ્રાંતપણે તું ખેલે,
મલમાત્રને આઘા ઠેલે રે;—
ગિરિમાંથી પ્રકટ થઈને, શુદ્ધ રહેતી નીચે વહીને,
સિંધુમાં શમતી જઈને રે;—
તુજ સમ જો માનવ બંધુ, બનીને એક જલનું બિંદુ,
વહે તો લહે પ્રભુરૂપ સિંધુ રે;—
નવ એક જગાએ રહેતાં, આગળને આગળ વહેતાં.
જીવ પણ શિવપદને લહેતા રે;—
તું ભાષણથી નથી કહેતી, નથી લેખથી બોધ તું દેતી,
કહે કૃતિથી વહેતી વહેતી રે;—
તુજ બોધ ગ્રહીને જગ આ, ભરશે આગળ જો પગલાં;
તો લહેશે સુખડાં સઘળાં રે;—

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૬૨ થી.)

મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વરની ગીતાની મહત્તા શબ્દોથી દર્શાવવી કઠિન છે. તેનું યથાર્થ મહાત્મ્ય માત્ર તેના વાંચનથીજ સમજાય તેમ છે. આ વિવરણ તેઓ ૧૨૯૦ માં નેવાસાના મંદિરમાં બેસીને રોજ કરતા હતા, જે તેમના શિષ્ય સચ્ચિદાનંદ અક્ષરે અક્ષર ઉતારી લેતા. આ કામ પૂરૂં થયા પછી બીજો કોઈ સ્વતંત્ર ગ્રંથ રચવાની તેમને પ્રાર્થના કરવામાં આવી. તે ઉપરથી તેમણે અમૃતાનુભવ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. આ ગ્રંથ ભગવદ્ગીતા જેટલો પ્રચારને પામ્યો નથી, તેનું કારણ એ છે કે તે અધિક કઠિન છે.

મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર સમર્થ યોગી અને સમર્થ જ્ઞાની હતા. તે છતાં પણ તેમણે ભક્તિનો પ્રજાને બોધ કર્યો છે. કારણ કે પ્રજાને શાની જરૂર છે તથા તેનો શાથી ઉદ્ધાર થાય તેમ છે તે તેઓ જાણતા હતા શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજીએ પણ "ભક્તિવિના જ્ઞાન મોળું લાગેજી " વગેરે, પંક્તિઓવડે ભક્તિની મહત્તા અનેક ઠેકાણે વર્ણવી છે. શ્રીમાન્ રામકૃષ્ણ પરમહંસે પણ તે જ પ્રમાણે ભક્તિની મહત્તા દર્શાવી છે. આ મહાત્માએ કર્મની પણ આવશ્યકતાનો પ્રજાને સારી રીતે બોધ કરેલો છે. સર્વ દેવોનાપ્રતિ ભક્તિ રાખવાથી તેટલો જ લાભ થાય છે, એ વગેરે કહીને કોઇપણ દેવની તેમણે અવગણના કરી નથી.

આખી પ્રજા એકત્ર રહીને કાર્ય કરી શકે તેવો તેમનો બોધ હતો. શિવ અને વિષ્ણુને તે સમાન ગણતા. અને વસ્તુતઃ છે પણ તેમ જ. જે જેનો ઉપાસક છે તેને માટે તેના ઉપાસ્ય દેવતા શ્રેષ્ઠ જ છે. માત્ર સાવધાનતા એટલી રાખવાની છે કે અન્ય દેવોની અવગણના કોઇએ કરવી ન જોઇએ. ધર્મના ઝઘડામાંથી પ્રજા બચે અને એક પ્રજાતરીકે સંપથી આખી હીંદુ પ્રજા રહી શકે, તેવો તેમનો બોધ હતો.

બીજા દેશના વિદ્વાનો વર્તમાનપત્રવડે જેમ પોતાના વિચારો પ્રસારે છે તેમ આ દેશમાં વર્તમાનપત્રોની જરૂર પડતી નથી. પણ એક મહાત્મા પોતાના જ સ્થાનમાં રહ્યા રહ્યા એક છેડેથી બીજા છેડાસુધી પોતાના વિચારનો પ્રસાર કરી શકે છે. આવા મહાત્માઓ પાસે સેંકડો અને હજારો ગાઉથી મનુષ્યો આવે છે અને તેમની પાસે બેસીને તેમનો બોધ શ્રવણ કરે છે.

મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વરે યાત્રા પણ કરી છે. તે વખતે તેમની સાથે તેમના ભાઈ, તેમનાં બેન અને બીજા ઘણા શિષ્યો હતા. એક પણ પૈસો ખરચ કર્યાવિના પ્રજાને ધર્મનું કેવું સારૂં શિક્ષણ મળતું હતું તે પૂર્વની હિંદુસ્થાનની સ્થિતિ સાક્ષી પૂરે છે. જે લોકો હિંદુસ્થાનની પૂર્વ સ્થિતિને જંગલી કહે છે તે તેમ કહીને માત્ર તેમનું અજ્ઞાન જ

પ્રદર્શિત કરે છે. આ દેશ કદીપણ અજ્ઞાન હતો જ નહિ, પરંતુ તેને ઉંચામાં ઉંચું શિક્ષણ છુટથી મળેલું છે. હા, આજની પેઠે સેંકડો પુસ્તકો જેમણે વાંચી નાખ્યાં છે પણ આચારને અને જેમને હજારો ગાઉનું અંતર છે એવા મનુષ્યો તે વખતે ન હતા. પણ સાધારણ લખી વાંચી શકે તેવા મનુષ્યો પણ સત્યવાદી, ધર્મનિષ્ઠ, ધરતીને ધ્રુજાવે એવા વીરત્વવાળા, ભક્તિમાન્, યોગી, અને જ્ઞાની હતા, કે થતા હતા. અહો! પ્રજાને સાચી કેળવણી આપવાની આ કેવી રીતિ?

પંઢરપુરમાં આ સંઘને નામદેવનો સંગ થયો. નામદેવ એ એક દરજીના પુત્ર હતા અને તે વિઠ્ઠલના પરમ ભક્ત હતા. જેમ અન્ય મનુષ્યોને દેવોની મૂર્તિ પથ્થર કે લાકડાંની જણાય છે તેમ નામદેવને મન વિઠોબાની મૂર્તિ પથ્થરની ન હતી, પણ તે સાક્ષાત્ ઈશ્વરની જ જીવંત મૂર્તિ હતી. નામદેવ તેમની સાથે વાર્તા કરતા હતા, તેમની સાથે હસતા હતા, અને પ્રસંગે તેમને ઠપકો પણ દેતા હતા. જે વિઠોબાને મહારાષ્ટ્રમાં આજે લાખો લોકો પૂજે છે તેમનાપ્રતિ નામદેવનો અપૂર્વ ભક્તિભાવ હતો.

આ સંઘ લોકોના હૃદયમાં અદ્ભુત રીતે જ્ઞાન અને ભક્તિના સંસ્કારને જાગ્રત્ કરતો આગળ વધતો હતો. તેમાં ભક્તિના સંસ્કારોને પ્રજાના હૃદયમાં જાગ્રત્ કરવાનું કાર્ય નામદેવ બહુ આશ્ચર્યકારક રીતે કરતા હતા. મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર પણ પ્રજાને બોધ કરતા હતા. આ પ્રમાણે સ્વકર્તવ્યને કરતો આ સંઘ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જતો હતો.

મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર, રામદાસ સ્વામી, તુકારામ વગેરે જે જે મહાપુરુષો આ દેશમાં થઈ ગયા છે તે મહાપુરુષોએ પ્રજાને ઉન્નત કરવાને જે કર્યું છે તેની કલ્પના સામાન્ય મનુષ્યોથી થઈ શકે તેમ નથી. જ્યારે જ્યારે લડાઈ દેશમાં ચાલતી ત્યારે ત્યારે તેમનું કામ અટકી પડતું. તો પણ તેમણે જે કાર્ય કર્યું છે તે અસાધારણ જ છે.

હાલના ઘણા સંસારસુધારાવાળા કહે છે કે આ લોકો પણ સુધારો કરનાર હતા. હા. સુધારો કરનાર હતા. તેમનો સુધારો પ્રજાના હૃદયમાં ધર્મ, ભક્તિ, યોગ, જ્ઞાન, નીતિ, સત્ય, તથા યમનિયમ વગેરેનાં બીજકો રોપીને તેમને અંકુરિત કરવાનો હતો; નહિ કે હાલના સુધારાવાળાની પેઠે પ્રજારૂપી ઇમારતના પાયાને તોડી ફોડી નાખવાનો, કે પ્રજાને ઉત્તરોત્તર નિર્બળ કરવાનો હતો.

પરાઙ્મુખવૃત્તિવાળા થવું એ મનુષ્યોનો સ્વભાવ જ છે, ઇંદ્રિયોનો વિષયાભિમુખ થવું એ તેમનો સ્વભાવ જ છે, આ જગતપ્રતિ દૃષ્ટિ કરવી અને તેનાજ વિચાર કરવા તથા આપંચિક સુખ લેવું, એ તેમનો સ્વભાવ જ છે. આ વાર્તા પ્રજાને શીખવવી એમાં કંઈ વિશેષ નથી; પરંતુ તેને આત્માભિમુખ કરવી, તેના વિષયોપ્રતિના વેગને રોકવા, એમાં જ વિશેષતા છે, અને પ્રજાની સાચી અને ચિરસ્થાયી ઉન્નતિનો આ જ માર્ગ છે. અને આ જ માર્ગનું દર્શન આ મહાપુરુષોએ પ્રજાને કરાવ્યું છે; અને તે પણ એમ નહિ કે માત્ર વાણીવડે બોલીને જ પણ તેને પ્રથમ આચારમાં ઉતારીને. પ્રથમ પોતે બોધરૂપ થઈને, પછી જ તેનો બોધ પ્રજાને કર્યો છે.

શું હાલના સુધારાવાળા, કે જે પોતાને ઘડીમાં શંકરાચાર્યજેવા, કે ઘડીમાં અન્ય મહાપુરુષજેવા ગાને છે તે પ્રજાને કઇ દિશા દર્શાવે છે, તેનો તેમણે કદી વિચાર કર્યો છે ? તે જે પ્રજાને બોધ આપે છે તે તો પ્રજાને પ્રાપ્ત જ છે. તે કંઈ કોઇને શીખવવું પડે તેમ નથી. જે શીખવવાનું છે તે બીજું જ છે કે જેની હાલના આ મહાત્માઓને કલ્પના પણ નથી

બ્રાહ્મણો પોતાના વિદ્યાધ્યયન કરવાના તથા યજ્ઞયાગાદિક અને નિત્ય કર્મ કરવાના કામમાં નિમગ્ન રહેતા હતા અને રાજ્યકાર્ય કે વ્યાપારમાં તેમને પડવાની જરૂર નહતી. રાજ્યના કારભારીઓ, કે રાજાઓ બીજી વર્ણના મનુષ્યો હતા અને તેમની બ્રાહ્મણોને ઈર્ષ્યા ન હતી તેમ જ બ્રાહ્મણોની પણ કોઇ ઈર્ષ્યા કરતું નહિ. સત્ય કહીએ તો તે વખતે વાઘ અને બકરી એક કિનારે પાણી પીતાં હતાં. જેમ હાલના કેટલાક સુધારાવાળા પ્રજાને ઉંધું સમજાવે છે તેવી તે વખતે સ્થિતિ ન હતી. પણ સઉ કોઇ પોત પોતાના કર્તવ્યમાં સંલગ્ન હતા. બ્રાહ્મણો બીજી વર્ણના મનુષ્યોને નીચે રાખતા અને પોતાની સત્તા વધારે રાખતા, તથા ઉંચી વર્ણના મનુષ્યો નીચી વર્ણના મનુષ્યોને હલકી સ્થિતિમાં રાખતા, એ વિચારરૂપી વિષ હાલના કેટલાક સુધારાવાળા અને દેશનું કલ્યાણ કે ઉન્નતિ કરવા નિકળી પડેલા મનુષ્યો પ્રજાના કાનમાં રેડે છે, તેવી સ્થિતિ તે વખતે હતી જ નહિ. વર્ણાશ્રમને સઉ કોઇ માન આપતુ અને स्वे स्वे कर्मणि निरत: लभते संसिद्धं नर —એ શ્રી ભગવદ્‌ગીતાના વચનપ્રમાણે સઉ કોઇ પોતપોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મને પાળતા અને પોતાની પ્રગતિ કરતા. નહિ કે આજની પેઠે મનુષ્યો એમ માનતા હતા કે મને પણ બે આંખ અને બે કાન છે અને બ્રાહ્મણને પણ બે આંખ અને બે કાન છે, જેથી અમારામાં કોઈ ઉંચુંએ નથી, અને કોઇ નીચુંએ નથી.

આ પ્રમાણે આ લોકો જ્યારે પોતાને બ્રાહ્મણસદશ ઉચ્ચ ગણવાને તત્પર થાય છે તો ગાયકવાડ સરકાર તથા પંચમ જ્યોર્જની ગાદી ઉપર પણ પોતાનો બેસવાનો હક્ક છે, એમ કહીને તે ગાદી ઉપર શા માટે બેસવાને જતા નથી ! જ્યારે બધા જ સરખા છે ત્યારે રાજા અને રૈયત એ ભેદ પણ શા માટે હોવા જોઇએ ! આ સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરવાનો આ પ્રસંગ નથી.

ઈર્ષ્યાઅસૂયાથી તે વખતની પ્રજા દૂર હતી. બ્રાહ્મણો અને મહાત્માઓ સર્વ વર્ણના મનુષ્યોઉપર સમાન પ્રેમ રાખતા, અને એક બીજા ઉપર પ્રેમ રાખવામાં વર્ણવ્યવસ્થા હોવાથી શો બાધ આવે છે તે અમને સ્પષ્ટ થતું નથી

શ્રી એકનાથે એક વખતે મહાર (ચમાર) ના ઘરમાં ખાધુ હતું. તોપણ તેમણે પોતે જ કહ્યું છે કે તે વર્ણવ્યવસ્થાનો ભંગ કરવાની તદન વિરુદ્ધ છે.

તુકારામ પોતે શૂદ્ર હતા તે છતાં તેમણે બ્રાહ્મણોની નિંદા કે તેમનો દ્વેષ કદી કર્યો નથી; અને હાલના પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના પ્રભાવે જે વર્ણવ્યવસ્થાનો ઉચ્છેદ થવા બેઠો છે તેવો ઉચ્છેદ કરવાના પક્ષના તે ન હતા

ભલે આપણને ફાવે તો આપણે વર્ણવ્યવસ્થા રાખીએ અને ન ફાવે તો ન રાખીએ, પણ આવા સાધુ પુરુષો કે આવા મહાપુરુષો તેવા મતના હતા, તે પણ આપણા-જેવા સમાજસુધારક હતા એ પ્રમાણે કહેવું એ એક માત્ર સાહસ અને અસત્ય જ છે.*

ત્યારે આ મહાત્માઓનું શું કર્તવ્ય હતું ? તેમણે દેશની સેવા કેવી રીતે કરી છે ?

મનુષ્યના હૃદયમાં રહેલી આત્મશ્રદ્ધાને જાગ્રત્ કરવી એ તેમનું પરમ હિતકર કર્તવ્ય હતું. આ લોકોની બોધ કરવાની રીત એવી તો ઉદાર હતી કે શુદ્ર તેમના જ્ઞાનનો લાભ લેતા એટલું જ નહિ પણ અંત્યજોને પણ તેનો લાભ મળતો. અને મહદ્ આશ્ચર્ય તો એ છે કે છતાં તે વખતે વર્ણવ્યવસ્થા ઉત્તમ રીતે જળવાઈ રહેતી હતી.

જ્યારથી નવજીવન નીકળવા માંડ્યું છે ત્યારથી તેમાં પ્રસગે પ્રસંગે વાંચવામાં આવે છે કે, અંત્યજોને રાતે કોઈ કોઈ ઠેકાણે એકત્ર કરીને તેમની પાસે ભજનો ગવડા-

---

* But it can never be truely said that they were social reformers in the accepted sense of the phrase. And the reason is evident; in the first place it must be noted that from the 11th or 12 th century to the end of the 17th the influence of the Brahmin was purely intellectual. It is true that he was the repository of religious knowledge and was indispensable on occasions when religions ceremonies were to be performed.

But in the body politic he occupied only a very subordinate place. Almost all the political leaders of those times-big Inamdars and Jagirdars with administrative powers and military equipment were non-Brahmins. Their wealth, their social status, their political influence might have excited the envy of ambitions Brahmin. The Shirkars, the Mohites, the Jadhavs, the Bhonsles-to name only a few—all these had nothing to envy in the social status of the Brahmin. Strangly enough the Brahmin also was quite content with his lot. There was no rialvry, no jealousy, no competition between the Brahmin and non—Brahmin These evil did not creep till atleast Balaji Viswanath became the Peshwa in 1714 Till that time tha so called lion and the so called lamb drank of the same stream. These religious preachers did not break the barriers of caste, simply because there were no serious barriers awaiting the adVent of the social reformer. On the contrary they tried to strengthen all the bonds which well calculated to-keep alive the Varnashram (વર્ણાશ્રમ) system which it was ideal to reinstate...

વવામાં આવે છે. આ લોકો ધીરો, નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, કબીર વગેરેનાં ભજનો ગાય છે અને સાંભળનારને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે.

જે સુધારાના વિચારના નથી તેમને કંઇ આ વાર્તા નવી કે આશ્ચર્યપ્રદ નથી. તેઓ જાણે છે કે કંઇ વખતથી આ પ્રકારની વ્યવસ્થા આપણા સમાજમાં ચાલતી આવે છે, અને સઉને પોતપોતાના અધિકારાનુસાર જ્ઞાન મળે છે.

આ લોકો અર્થાત્ આ વર્ણવ્યવસ્થાને નહિ સ્વીકારનારા કહે છે કે જુઓ, આ લોકો કેટલા બધા બુદ્ધિવાળા છે, અને તેમને આવી હલકી સ્થિતિમાં રાખવા માટે પૂર્વ કાળના બ્રાહ્મણોનો તથા ઉચ્ચ વર્ણના મનુષ્યોનો દોષ કાઢે છે. પણ અમને આશ્ચર્ય થાય છે કે આવા અજાણ અંત્યજોને પણ ભૂતકાળમાં ઉચ્ચ વર્ણદ્વારા આ પ્રકારનું જ્ઞાન મળતું હતું, તેનું કારણ ઉચ્ચ વર્ણના મનુષ્યોની ઉદાર દૃષ્ટિ જ હતી. પણ આ વાર્તા આ લોકોને સુઝતી જ નથી, અને તે ઉંધું જ જુએ છે અને પ્રજાને ઉંધુ જ સમજાવે છે કે ઉચ્ચ વર્ણના લોકોએ જ તેમને અજ્ઞાન રાખ્યા. જ્યારે આ ઉચ્ચ વર્ણના મનુષ્યોએ તેમને અજ્ઞાન રાખ્યા ત્યારે તે આ પ્રકારનું જ્ઞાન ક્યાંથી પામ્યા? આકાશમાંથી કે સ્વર્ગમાંથી?

ઇશ્વરનો બોધ જેનાવડે થાય છે તેવા જ્ઞાનને તથા તત્ત્વનો બોધ જેનાવડે થાય છે તેવા જ્ઞાનને પણ આ લોકો પૂર્વે મેળવી શકતા.

જ્ઞાનને કંઇ આશ્રમનો કે વર્ણનો બાધ આવતો નથી. સમાજની વ્યવસ્થા સાચવવા માટે વર્ણવ્યવસ્થા હોય તો તેની શી અડચણ છે તે અમને સમજાતું નથી. અસ્તુ. આ પ્રસંગ આ ચર્ચા કરવાનો નથી.

ઇંગ્લંડના એક પાદરીએ એક ગામડામાં જઇને એક વખતે ખાણમાં કામ કરનાર એક મજુરને પૂછ્યું કે તું ઇસુખ્રીસ્તને ઓળખે છે? પેલા મજુરે કહ્યું કે તેનો નંબર કયો છે? અર્થાત્ તમે જો તેનો નંબર કહો તો હું તેનો પત્તો બતાવું. તેણે જાણ્યું કે ઇસુખ્રીસ્ત પણ એક મારા જેવો ખાણમાં કામ કરનાર મજુર જ હશે. મજુરોને નંબર આપવામાં આવે છે તેથી તેણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું હતું.

અમને લાગે છે કે હાલના સુધારાવાળા આપણા દેશની પ્રજાની ભવિષ્યમાં આ મજુર જેવી જ સ્થિતિ કરી મૂકશે. જે રામકૃષ્ણાદિ ઇશ્વરીઅવતારોના સંબંધમાં તથા જે મહાત્માઓના સંબંધમાં આપણા દેશમાં અંત્યજો સુદ્ધાં સારૂં જ્ઞાન ધરાવતા હતા, તેમના સંબંધમાં તેવું જ્ઞાન સુધારાવાળા અને હાલના રાજકિય ઋષિઓ આપી શકશે એમ તમને લાગે છે? અમને તો નથી લાગતું.

આ બધો પ્રતાપ ઉત્તમ પ્રકારની વર્ણવ્યવસ્થાનો હતો.

મોગલો આદિના સેંકડો હુમલાઓ આ પ્રજાઉપર થયા છતાં તથા ભારે ત્રાસ થયા છતાં ધર્મથી આ પ્રજા ચ્યુત નથી થઇ તેનું કારણ વર્ણવ્યવસ્થા જ છે. જ્યારે તરવારથી કામ લેવામાં આવ્યું છે ત્યારે જ તેમને કંઇક અંશમાં વિજય મળ્યો છે, અને તેનું એ પણ એક સબળ કારણ છે કે તે વખતે રાજકિય પ્રવૃત્તિ કરનાર લોકોની સત્તા વારંવારના હુમલાથી નિર્બળ થઇ રહી હતી.

(અપૂર્ણ.)

સ્રીજાતિના અજ્ઞાનનો હેતુ.

(લેખક—શ્રીમતી જયંતી દેવી.)

પદ ૩ (સદ્દગુરુ તેને શું કરે, એ લય.)

પત્ની પછી શું કરે, જો ન આપે પતિ કંઈ માન. પત્ની૦
એક વેલીને વાવીને માળીએ, પછી પાણી ન પાયું લેશ,
સુકાઇ તેમાં તેનો વાંક શું રે, એનો માળી મળ્યો જ્યાં નેશ;—
એક પશુને બાંધ્યું બારણે, પછી પોષ્યું ન આપી ઘાસ,
પાલક થઇ તેણે વાળીયું રે, નિજ પશુકેરું સત્યાનાશ;—
વાદ્યંત્રને આણ્યું પછી તેને, નાંખી મૂક્યું ખુણામાંય,
સમય આવ્યે રૂડું ન બોલીયું રે, એમાં દૂષિત શું વાદ્ય ગણાય;—
હાથ ઝાલીને સ્રી લાવીને, પછી નાંખી ઘરની માંહ્ય,
લક્ષ ન આપ્યું સુધારવાને, પછી ક્યાંથી તે સુધરી જાય;—
સ્રીદ્વારા વિવિધ કાર્ય કરાવવા, ઇચ્છે પતિ હંમેશ,
પણ તે કાર્ય કરવાતણું રે, જ્ઞાન પતિ નવ આપે લેશ;—
લડયે વઢયે ઝગડયે કદી નવ, મળતું સ્રીને જ્ઞાન,
અડળાયાવિણ પ્રીતિ લાવથી રે, ક્ષણક્ષણ સમજાવ્યે થાય જ્ઞાનભાન;—
પામી પતિએ દીધેલ જ્ઞાનથી, મૈત્રેયી બ્રહ્મજ્ઞાન,
સમર્થ પતિના પ્રભાવથી રે, પત્ની હણી શકે નિજ અજ્ઞાન;—
સંપૂર્ણ દોષ ન સ્રીતણો, જો હોય તેહ ગમાર,
મુખ્યત્વ સ્રીના અજ્ઞાનનો રે, નિજ પુરુષને માથે છે ભાર;—
કરવી કુશલ નિજ પત્નીને, કાર્યમાં રાખી સાથ,
કરવી નિપુણ વિધવિધ રીતે રે, એ છે સુશીલ પતિને હાથ;—

મુક્તિફોજ.

થનારા મોટા ફેરફારો.*

"મુક્તિફોજના જનરલ બ્રામ્વેલ બુથ તરફથી મુક્તિફોજના અત્રેના ત્રણ નવા કમિશનરોને પોતપોતાની નિમણુકમાં સ્થાપવા સારૂ મોકલેલા ખાસ કમિશનર પ્રભુદાસ (Henry W. Mapp) થોડા દિવસ બાદ ગુજરાત તથા મુંબઈમાં ખાસ જાહેર સભાઓ ભરવાના છે ગુજરાત, મહરાષ્ટ્ર તથા મુંબઇ ત્રણે જગ્યાઓમાં મુક્તિફોજનું જે કામ હાલ તે નવી ગોઠવણ પ્રમાણે હિંદની પશ્ચિમાત્ય ટેરિટરી એ નામથી ઓળખાશે અને તેના ખાસ સરદાર તરીકે કમિશનર ફ્રેંચ જેમણે અજીતસિંહ નામ ધર્યું છે તેમને હસ્તક સોંપવામાં આવશે. આ નવી ગોઠવણ જાહેર રીતે સ્થાપવા માટે એક મોટી ખાસ સભા મુંબઈમાં ભરાશે અને તદુપ્રાત કમિશનર પ્રભુદાસ અમદાવાદમાં તેમજ મુંબઈમાં રશ્યા ખાતેના "ઝાર રાજ્ય તથા બોલશેવિઝમ" એ વિષે ખાસ ભાષણ આપશે.

કમિશનર પ્રભુદાસ મુંબઇ ખાતે મુક્તિફોજમાં જોડાયા હતા અને ગુજરાત, બંગાળા તથા લંકામાં ઉત્તમ રીતે મુક્તિફોજમાં એક આગેવાન અમલદાર તરીકે કેટલાંક વર્ષો લગી કામ કીધા બાદ પોતાના બાનુના ગઇ દનાડના સબબથી ઇગ્લાંડમાં જઇને ક્રમે ક્રમે ભારે જવાબદારીના હોદ્દાઓ મેળવ્યા હતા ત્યાર બાદ તેમણે જાપાન, દક્ષિણ અમેરિકા, કાનેડા રશ્યા તથા મિત્ર રાજ્યોના સિપાઇઓ વચ્ચે ફ્રાન્સમાં મુક્તિફોજના અધિકારી તરીકે કામ કરતા આવ્યા છે, અને છેવટના જનરલ બુથે તેમને "દુનિયા માટેના ફરતા કમિશનર" તરીકે નિમ્યા છે, એટલે તેઓ દેશદેશ ફરીને જનરલ બુથના ખાસ પ્રતિનિધિ તરીકે પોતની ફરજ બજાવશે કમિશનર પ્રભુદાસ રશ્યા ખાતેના વડા અધિકારી હતા તેટલામાં ત્યાંના ઝાર (મહારાજાધિરાજ) ની કારકીર્દી ચાલતી હતી અને મહા મોટી રાજ્યવિક્રાંતિ પણ થઇ હતી. અને કમિશનર સાહેબ ત્યાંથી બહાર નિકળ્યા અગાઉ બોલશેવિસ્ટ પક્ષવાળાઓને અધિકાર મળ્યો હતો. કમિશનરને તે સમયે ભારે કષ્ટ ઉઠાવવું પડયું હતું અને છેવટે એવા સંજોગો થયા કે ઇંગ્લાંડમાં પાછા આવ્યા વગર તેમને છુટકો રહ્યો નહોતો.

ચૌદ વર્ષની ગેરહાજરી બાદ કમિશનર હિંદમાં ફરી પધાર્યા છે. અને મુંબઇમાં જે સ્થળે તેમણે પૂર્ણ રીતે પોતાનું મન દેવને સોંપીને તેની તેમજ માનવી જાતની સેવા કરવાને અર્થે સ્વાર્પણ થયા હતા ત્યાં જઇને ફરીથી નિહાળી જોયું છે. તેમના જુના સાથીઓને પણ મળ્યા છે અને તેથી સર્વેને અતિ ઘણો આનંદ લાગે છે.

કમિશનર અજીતસીંગ (French) મુક્તિફોજના એક જુનામાં જુના અમલદાર છે. ઇ. સ. ૧૮૮૨ ની સાલમાં ફોજના સ્થાપક સ્વ૦ જનરલ વિલ્યમ બુથે તેમને ટુંક કેળવણી અપાવી હલ, લીડસ, માંચેસ્ટર, બ્રિસ્ટલ વિગેરે શહેરોમાં નિગણૂંકો આપ્યા

* મૂળ લેખ જેમ હતો તેમ કંઇ પણ સુધારો કર્યાવિના છાપ્યો છે.

બાદ તેમને હોલાંડમાં તે દેશમાંનાજ્ઞુ ફોજનાં બધા કામને ચાર્જ લેવા મોકલ્યા હતા. તે દેશમાં તેમણે જનરલ બુથની "ડાર્કેસ્ટ ઇગ્લાંડ સ્કીમ" પ્રમાણે સંસાર સુધારક કામને શરૂ પણ કર્યું હતું. ત્યાંથી તેમની બદલી અમેરિકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોમાં થઈ હતી, ત્યાં જવા પહેલાં તેમનું લગ્ન થયું. અમેરિકામાં તેમને પાંચ છોકરાં થયાં છે અને તેઓમાંના બે તો હાલમાં ફોજના અમલદારો છે. કમિશનર બુથ-ટકરે અમેરિકામાં મુક્તિફોજનું સંસાર સુધારક કામ મોટા પાયાપર શરૂ કર્યું તે વખતે કમિશનર અજીતસીંહ (French) તે કામમાં તેમની મદદ કરતા હતા: મુક્તિફોજે મોટાં મોટાં શેહેરોમાંથી ગરીબમાં ગરીબ કુટુંબોને જંગલમાં વસાવી ત્રણ ગામડાં બનાવ્યાં છે અને હાલમાં તે લોકો સુખી અને પૈસાદાર થઈ તેમાંના બંગલાઓ તથા ખેડવાની જમીન પોતાની કરી લીધી છે.

એક બીજે ઠેકાણે કમિશનરોએ એક મહા મોટું મકાન રાખી તેમાં કેદી છોકરાં વિગેરે રાખી તેઓનો સુધારો કર્યો હતો અને તે કામ એવી ફતેહમંદ રીતે કરવામાં આવ્યું હતું કે ત્યાંની સરકારે તેથી અતિસે પ્રસન્ન થઈ અનેક રીતે ફોજની સહાય પણ કરી હતી.

કમિશનર અજીતસીંગનાં બાનુ અમેરિકાનાં સ્ત્રી વર્ગમાં સંસાર સુધારક ખાતામાં તેમ જ સ્ત્રી અમલદારોને કેળવવામાં બહુ ફતેહમંદ રીતે કામ કરતાં આવ્યાં છે અને તેમની સારી મદદના કારણથી કમિશનર સાહેબના પ્રયત્નો વિશેષ સફળ થયા છે.

સાનફ્રાંસિસ્કોમાં ભારે ધરતીકંપ થયો હતો ત્યારે તેમનો પોતાનો સઘળો સામાન તેમાં નાશ પામ્યો હતો.

તેઓ અમેરિકા ખાતે પોતાની સારી, વિશ્વાસુ સેવાનું ફળ જોવા લાગ્યા; એવામાં કોરીઆ દેશમાં જવાની તેમને આજ્ઞા મળી. એ તેમને માટે વિશેષ મુશ્કેલ હતું. તોપણ પોતાને દેવના હાથમાં સોંપીને તેઓએ ત્યાંની મુક્તિફોજનું કામ હાથમાં લીધું. તેઓ ત્યાંના વતનીઓપર પ્રેમ રાખવા લાગ્યા અને તેઓની મહેનતનું ફળ દેખાઈ આવ્યું ત્યારે તેમને તાર મારફતે હિંદુસ્તાનમાં જવાની આજ્ઞા મળી. તોપણ આ આજ્ઞા તેઓને દેવ તરફથી મળી છે એવી તેમને ખાત્રી છે કારણ કે ૩૪ વર્ષ ઉપર દેવે કમિશનર અજીતસીંગને "તમારે હિંદમાં જવું જોઇએ" એવું જણાવ્યું હતું, અને હવે તેમની આશા અને દેવની ઇચ્છા પૂરી થઈ છે.

કર્નલ બળવંત (J. Spooner)—કમિશનર અજીતસીંગ તેમની જગ્યાએ ટેરિટોરિયલ કમાંડર થયા એટલે કર્નલ જોશુઆ સ્પુનર કે જેમણે બળવંત નામ પણ લીધેલું છે તેઓ ગુજરાત ખાતે જે વિશેષ અગત્યનું કામ કરતા આવ્યા છે તેને મુકી પોતાના સ્વદેશ ઇંગ્લાંડમાં આરામ લેવા થોડા દિવસ પછી જનાર છે. આ દેશમાં જ્યારે ઇન્ફ્લુએંઝા રોગ ફેલાતો હતો ત્યારે કર્નલ સ્પુનરે ગુજરાત સભાની મદદથી કેવી રીતે હજારો મરતાં માણસોને બચાવ્યાં તથા દુષ્કાળની વખતે જુદી જુદી કારભારી મંડળીઓમાં દાખલ થઈ દેવી સાથે રીતે પોતાની ફરજ બજાવી હજારો ભૂખે મરતાં સ્ત્રી પુરૂષોને અન્ન વસ્ત્રો અપાવ્યાં એ જાણીતી વાત છે; વળી મુક્તિફોજની મોટી રકમ લઇ તેજ રીતે લોકોની સહાયને માટે ખરચી છે; તદુપરાંત ગરીબ ખેડુતોને માટે કુવાઓ ખોદ-

વામાં આવ્યા છે અને આંખના દરદીઓ માટે મુંબઈ ખાતેના અંધનિવારણ મંડળની સાથે મળી એક હજાર કરતાં વધારે દુ:ખિત સ્ત્રી પુરૂષોની આંખના ઇલાજ કરાવ્યા છે. તેમની દેખરેખ હેઠળ ગુજરાત ખાતેની વૈદક સ્થાપનાઓથી હાલ દર વર્ષે ૫૦,૦૦૦ દરદીઓ લાભ પામે છે અને તે સિવાય ફોજના આત્મિક ખાતાએ હજારો દુ:ખિત માણસોને દિલાશો પમાડીને સેંકડોને પાપરૂપી ફાંદાઓમાંથી છોડાવ્યા છે અને એ સર્વને માટે અમે દેવને મહિમા આપીએ છીએ કર્નલ બળવંત (સ્પૂનર) ના વિદાયના કારણથી હજારો ગરીબ માણસો ખેદિત થશે ખરાં, પણ અમારી એવી આશા છે કે કમિશનર અજીતસીંગ (ફ્રેંચ) ની કારકીર્દીમાં કંગાળોને તે કરતાં પણ વધારે લાભ પમાડવામાં આવશે."

દયાસાગર.

ઉપર પ્રમાણેનો લેખ અમને તા. ૭-૧-૨૦ ના દિવસે અમદાવાદથી ધી સેલ્વેશન આર્મી તરફથી મળ્યો હતો.

આ લોકો હિંદુસ્થાનમા આવીને શું કામ કરી રહ્યા છે તેની આપણને કશી જ ખબર નથી. આપણા દેશમાં શુ ચાલે છે, અને રાજકાજમાં, વ્યાપારમા, તથા ધર્મ વગેરેમાં પરદેશીય પ્રજાઓ શું કરે છે તેનું આપણને કંઇ જ ભાન નથી. જ્યારે પરિણામ આપણી દૃષ્ટિએ આવે છે ત્યારે આપણે આશ્ચર્ય પામી ખેદ કરીએ છીએ. સત્ય કહીએ તો આપણે અંધકારમાં ઉંઘીએ છીએ. યેનકેન ઉપાયે ઉદરપોષણ કરવું એ જ આપણી દૃષ્ટિ છે, અને તેના પરિણામે આજે આપણી રાજકિય, વ્યાપાર, તથા ધર્મની બાબતમાં અવનતિ થઈ છે અને આપણે એટલી સંકુચિત સ્થિતિમાં આવી પડયા છીએ કે આપણું ઉદરપોષણ પણ પૂરૂં થઈ શકતું નથી અને આપણા દેશમાં હજારો તો શું પણ લાખો બંધુઓ ભુખે મરે છે.

આપણને આપણા પૂર્વજોનું અને ધર્મનું ઘણું અભિમાન છે, અને તેનો આપણે ફાંકો રાખીએ છીએ. અને આપણા જેટલું આ પ્રકારનું અભિમાન તથા ફાંકો જગતની બીજી પ્રજા ભાગ્યે જ રાખતી હશે. સારી વાત છે. આ પ્રકારનું અભિમાન રાખવું એ સારી વાત છે. પરંતુ તેનો કંઈજ અર્થ નથી કારણ કે તે પૂર્વના મહાપુરુષોની મહત્તાને નથી આપણે તો આપણા જીવનમાં પ્રત્યક્ષ કરતા કે નથી તો આપણા ધર્મના રહસ્યને સમજીને તેને આપણા જીવનમાં ઓતપ્રોત થવા દેતા જેથી આ પ્રકારનું અભિમાન આપણને વસ્તુતઃ કંઇ જ લાભ કરતું નથી

પરદેશીય પાદરીઓ આપણા દેશમા કેટલા સમયથી આવીને હજારો લોકોને પોતાના ધર્મમાં ભેળવવા લાગ્યા છે. હજી આપણી કલ્પનામાં આવતું નથી કે આ લોકોનો ઉદ્દેશ શું છે. માત્ર ધાર્મિક ઉદ્દેશ જ છે કે તેની સાથે બીજા આશયો પણ હોને છે !

આ લોકો અહીં રહીને પોતાનું પોષણ ઉત્તમ પ્રકારે કરી શકે તથા ધર્મનો પ્રચાર કરવાને લાખો રૂપિયા ખરચી શકે તેટલી તેમને સહાય આપવામાં આવે છે, અને આ એકતેમને મોટી અનુકૂલતા હોવાથી તે યથેચ્છ કાર્ય કરી શકે છે.

જ્યારે આપણા ધર્મનું સંરક્ષણ કરવામાટે પ્રજાને આપણા ધર્મનું જ્ઞાન મળે તદર્થ, તથા અજ્ઞાન પ્રજા વિદેશી ધર્મનો સ્વીકાર ન કરે અને હીંદુ મટીને વટલાઇ ન જાય, તેને માટે તથા ભાવિમાં આપણા ધર્મના રહસ્યને સારી રીતે સમજનારી ભાવિ પ્રજા થાય તદર્થ આપણે કંઇ જ કરતા નથી.

આ કાળ કેળવણીનો છે. જેથી તેમાં જે પોતાના સાહિત્યનો અધિક પ્રચાર કરી શકે છે તે વિજયને વરી શકે છે. કારણ કે હવે પ્રજાનાં કહો કે નવી પ્રજાનાં અંતઃકરણ નવિન કેળવણીવડે, અથવા તો સમાજની સ્થિતિમાં સ્થિત્યંતર થવાને લીધે વિલક્ષણ પ્રકારનાં થઈ રહેલાં છે. અને તેમને જે કંઇ કહેવામાં આવે છે તેનો તે સ્વીકાર કરી લે છે. તેમને કોઇ કહે કે આર્યસમાજી થવું એ જ સાચો ધર્મ છે તો તેને, તેમને કોઈ કહે ખ્રીસ્તી થવું એ જ સાચો ધર્મ છે તો તેને, અને આ પ્રમાણે તેમને જે જે કંઇ સમજાવવામાં આવે છે તેને તે સ્વીકારી લે છે. પ્રજાની મોટે ભાગે આજે એવી દુર્બળ સ્થિતિ છે.

હવે જો આપણે આપણા ધર્મનું સંરક્ષણ કરવા ઇચ્છતા હોઇએ, આપણા ધર્મનો આપણે પ્રચાર કરવા ઇચ્છતા હોઇએ, તથા આપણા ધર્મથી આપણી પ્રજા ભ્રષ્ટ ન થાય એવું આપણે ઇચ્છતા હોઇએ તો આપણે યથાશક્તિ ભોગ આપવાની જરૂર છે. જે પુસ્તકોથી કે જે સાહિત્યથી આ કાર્ય થઈ શકે તેમ હોય તેનો પ્રચાર જેમ પ્રજામાં અધિક થાય તેમ આપણે કરવું જોઇએ અને આ પ્રમાણે જો આપણે નહિ કરીએ તો જેમ બીજી બધી બાબતોમાં આપણે અવનત થયા છીએ તેમ ધર્મની બાબતમાં પણ હવે આપણી અધિક અવનતિ થશે. અને આપણી વાર્તા સત્ય છતાં તેનો આપણે અનાદર થતો સ્વચક્ષુવા જોઇશું.

આથી આપણને આપણી ભાવિ પ્રજાને અને આપણા દેશને કેટલી હાનિ છે તેની આપણને કલ્પના નથી. પણ આ હાનિ ભયંકર છે એ નિશ્ચય સમજવું.

અમારૂં આ કથન જેમને સત્ય જણાતું હોય તે આ સંબંધમાં વિચાર કરી જોશે અને પોતાને યોગ્ય જણાય તે રીતે પોતે આ દિશામાં આ દેશને અને આ પ્રજાને તન, મન અને ધનથી ઉપયોગી થઈ રહેશે, એમ તેમને વિનતિ છે.

આ સંબંધમાં અમે આ લોકોને પોતાને જ પત્રથી પૂછ્યું છે કે તેમણે આજપર્યંત આ દેશમાં કેટલું કામ કરેલું છે, જેથી આ સંબંધમાં અધિક હકિકત આગળના અંકમાં અમે પ્રસિદ્ધ કરીશું.

પતંગ.

આ ઉત્તરાયનને દિવસે મને છોકરાઓને પતંગ ચગાવતા જોઇને નીચેપ્રમાણે વિચાર આવ્યા હતા.

આરંભમાં બીજાની સાહાય્ય લેવી પડતી તથા તેને ઠુમકી મારી મારીને ઉંચે ચડાવવો પડતો. જ્યાં તેને જોઇએ તેટલો પવન લાગે તેટલે ઉચે તે ચઢયો એટલે પછી તેને જેટલે ઉંચે લેઈ જવો હોય તેટલે તે જઈ શકાતો. પછી માત્ર દોરી જ છોડવાની રહેતી. પછી તેને ઉચે ચડાવવાને જરા પણ પરિશ્રમ પડતો નહિ

જે પતગ વધારે ઉંચે ચડી જતા તે તો આકાશમાં તદન સ્થિર રહેતા. આવા ઘણે ઉંચે ચડેલા સ્થિર પતંગ જોતાં વૃત્તિમાં સ્વાભાવિક રીતે જ આનંદ થાય છે.

આપણી વૃત્તિઓ આ પતગજેવા છે. તેમને આરંભમા સ્થિર કરવી ઘણું કઠિન જણાય છે. તથા તેમને ગગન પ્રદેશમા લેઈ જવી કઠિન જણાય છે. આરંભમાં પતગ ચડાવતાં બીજા મનુષ્યની સાહાય્ય લેઇને જેમ તેને છોડાવવો પડે છે તેમ આરંભમાં સદ્‌ગુરુ, શાસ્ત્ર, કે સત્સંગતિનો જરૂર પડે છે આરભમાં અન્યની સાહાય્ય ઉપકારક થાય છે. પછીથી જ્યારે વૃત્તિઓ ઉંચે ચડે છે અને સ્થિર થાય છે ત્યારે અન્યની સાહાય્યની જરૂર પડતી નથી.

આરંભમા પતંગને ઉચે ચડતાં જેમ અડચણ પડે છે, જેમ તે આમ તેમ ગોથાં ખાતાં ખાતા ચડે છે, તથા જેમ તેને ઝાડ કે છાપરાંઓ સાથે ભરાઈ પડવાનો ભય રહે છે; તેમ આરંભમાં વૃત્તિઓને પણ અભ્યાસકાલમાં ઉંચે ચડાવવી અર્થાત્ ગગનપ્રદેશમાં લેઇ જવી કઠિન જણાય છે તે એક પ્રસંગે એક વિષયની સાથે સબંધ કરી બેસે છે તો બીજે પ્રસંગે બીજા વિષયની સાથે સંબંધ કરી બેસે છે વળી તેમને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં તે અત્યંત ચંચલતાનો કે અસ્થિરપણાનો અનુભવ કરાવે છે. આ સ્થિતિમાં સાધકને ત્રાસ પણ થાય છે. વળી પ્રતિકૂલવાયુ જેમ પતંગને ઇચ્છેલી દિશામા લેઈ જતાં અટકાવે છે તેમ મળવિક્ષેપાદિ અંતઃકરણના દોષો પણ વૃત્તિઓને હૃદયાકાશમાં કે મૂર્ધાકાશમાં સ્થિર કરવા જતાં વિક્ષેપરૂપ થાય છે અને તેમને ચંચલ કરી મૂકે છે.

પરંતુ જો સાધક પ્રયત્નથી અટકતો નથી પણ પ્રયત્નને ચાલુ રાખે છે તો તેની વૃત્તિઓ યોગ્ય સમયે ગગન પ્રદેશમાં પહોચે છે અને ત્યાં સ્થિર થઇ રહે છે.

જેમ ઘણે ઉચે ચડેલો પતંગ સ્વાભાવિક રીતે જ સ્થિર થઈ રહે છે તેમ આ વૃત્તિઓ પણ અમુક ભૂમિકાપર્યંત ચડે છે એટલે પછી સ્વાભાવિક રીતે જ સ્થિર થઈ રહે છે.

ઉચે ચડેલા પતંગને તેથી વધારે ઉંચે લેઇ જવાને જેમ કંઇ જ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, પણ તે પોતે જ સ્વભાવથી જ ઊર્ધ્વગામી વેગવાળો થઇને ઉચે અને ઉંચે જ જવાને ગતિવાળો જણાય છે તેમ આ વૃત્તિઓ પણ અમુક પ્રદેશપર્યંત ઉચે ચડે છે કે,

પછી તેમને તેથી આગળ ચડાવવાને પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. ત્યાંથી તે સ્વાભાવિક રીતે જ આગળ આગળની ભૂમિકા ચડવાને ઇચ્છે છે. તેને આ સ્થિતિમાં એટલું સુખ ભાસે છે કે તે ત્યાંજ સ્થિર થઈ રહે છે, અને ત્યાંથી નીચે ઉતરવાના વેગવાળી તે જણાતી નથી. જે વૃત્તિઓ આરંભમાં પ્રયત્નવડે પણ સ્થિર થતી નથી તથા જે પ્રયત્નથી પણ ઉંચે ચડતી નથી, તે અમુક પ્રદેશ કે અમુક ભૂમિકામાં જતાં સ્વાભાવિક રીતે જ ઉંચે ચડેલા પતંગની પેઠે સ્થિર થઇ રહે છે, અને તે સ્વાભાવિક રીતે જ ઊર્ધ્વ ઊર્ધ્વ જવાને ઇચ્છે છે. કારણ કે જ્યાંસુધી આ ઉચ્ચ ભૂમિકાઓના આનંદને વૃત્તિઓએ ચાખ્યો હોતો નથી ત્યાંસુધી જ તે નીચા પ્રદેશમાં રમવાને અને વિષયસુખ લેવાને પ્રીતિવાળી હોય છે. પણ જ્યાં તે ઉંચે ચડે છે, જ્યાં તે અમુક ઉચ્ચ ભૂમિકામાં સ્થિત થાય છે ત્યાં પછી તેને માટે કંઇ જ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર રહેતી નથી. જે પુરુષવરોની વૃત્તિઓ આ પ્રમાણે ગગનપ્રદેશમાં સ્થિત થાય છે તેમને પછી નીચે ઉતરવું પસંદ પડતું નથી. તે તે સ્થિતિમાં જ રહેવાને ઇચ્છે છે. પૂર્વે જે મોહ તેમના યત્ન કરવા છતાં પણ છુટતા ન હતા તે હવે સ્વાભાવિક રીતે જ છુટી જાય છે, અને પૂર્વે પ્રયત્ને પણ જે વૃત્તિઓ ગગનમાં ચડતી નહતી તે હવે સહજ સ્વભાવે જ ઊર્ધ્વગામી થઈ રહે છે.

માત્ર સાધકે જે કરવાનું છે તે એ જ છે કે, આરંભમાં આગ્રહપૂર્વક વૃત્તિઓને અંતર્મુખ કરવાની છે; જે કંઇ પ્રયત્ન કરવાનો છે તે આરંભનો જ છે. અને એક વખત આગ્રહથી વૃત્તિઓને અન્નમય અને પ્રાણમય કોશમાંથી આગળ લઇ જઇને આનંદમય કોશમાં સ્થાપી કે પછી તેમને તે પ્રદેશનો સ્વાદ અત્યંત મધુર અને પ્રિય લાગે છે. આ ઠેકાણે તેમને વિષયસુખકરતાં તથા બહિર્મુખ અવસ્થા કરતાં અંતરસુખ અત્યંત ઉચ્ચ અને અત્યંત પ્રિય લાગે છે. તે હવે આ જ સુખને ઇચ્છે છે. આ સુખમાં તે ખાવાપીવાનું સર્વ ભૂલે છે અને તેમાં જ રમમાણ કરવાને ઇચ્છે છે. ત્યાંથી તે ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ ભૂમિકામાં ચડવાને ઇચ્છે છે.

આ સ્થિતિમાંથી તે નિત્ય ઉંચે અને ઉંચે જ ચડે છે, કે જ્યાંથી અત્યંત બળવાન્ સંસ્કારો જ તેને નીચે ઉતારી બહિર્મુખ કરે છે. અને હવે તે બહિર્મુખ થાય છે, તે નીચે ઉતરે છે તોપણ તેને ભય નથી. કારણ કે એક વખતે તેણે ઉચ્ચ ભૂમિકાજન્ય આનંદને ચાખ્યો છે એટલે તે પુનઃ તેને જ ઇચ્છે છે. તેની લક્ષણા તેમાં જ લાગેલી રહે છે, અને તરત જ તે ભૂમિકામાં સ્થિતિ કરે છે ત્યારે જ તેને શાંતિ થાય છે.

ઘણે ઉંચે ચડેલો પતંગ તુટી જતાં જેમ પવનની પ્રેરણાથી આકાશમાં ભ્રમણ કરે છે અને પછી ફાટી તુટી જઇ પતંગત્વથી રહિત થઇ રહે છે; તેમ છેલ્લી ભૂમિકામાં જ્યારે સાધક આવે છે, ત્યારે તેનો આત્મા પરમાત્મામાં વિલીન થઇ રહે છે, તન્મય થઇ રહે છે, અને તેનું શરીર આ પંચભૂતમાં ભળી જાય છે, અને તેનું પૃથક્‌પણું શમી જાય છે. આ સ્થિતિમાં તેનો ભેદભાવ બળબાઇ જાય છે અને તે પૂર્ણ પદમાં નિરંતરને માટે સ્થિતિ કરી રહે છે.

ग्रंथावलोकन

મીષ્મપિતામહ—મૂળ લેખક રા. બાબુ દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય. અનુવાદક તથા પ્રકાશક રા. માધવલાલ હમસુખ કોઠારી. કદ ડેમી આઠ પેજી. પૃષ્ટ ૧૫૦. પાકું પૂઠું. મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦.

બંગાળી લેખકો સાહિત્યમાં કેટલા આગળ છે તે હવે આપણે જણાવાનું રહ્યું નથી, બંગાળી ભાષા જોઇએ તો એક બે નહિ પણ અનેક કુશલ લેખકો સ્વતંત્ર ગ્રંથો લખનાર તેમાં મળી આવેછે, જ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં જેમને આપણે કુશલ લેખક કહી શકીએ તથા જે ઉત્તમ પ્રતિનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકો રચી શકતા હોય તેવા આંગળીના વેઢા ઉપર જ ગણી શકાય તેટલા મળી આવે તેમ છે

" બાબુ દ્વિજેન્દ્રલાલનું સ્થાન બંગાળી સાહિત્યમાં જગતપ્રસિદ્ધ કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરથી પણ કેટલીક બાબતમાં ઉચ્ચ સમજવામાં આવે છે. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પોતે પણ તેમની રચનાઓથી મુગ્ધ થઈ જાય છે "

આ પ્રમાણે આ લેખકના સંબંધમાં વર્તમાન સાહિત્યકારોનો અભિપ્રાય છે. આવા ઉત્તમ લેખકના હાથે લખાએલું આ નાટક ઉત્તમ હોય તેમાં શંકા શી છે ?

આ પુસ્તકની રચના ઘણી ઉત્તમ અને મનોહારિ છે. એકંદર રીતે આખા નાટકની ઘટના બહુ સુંદર થયેલી છે. વિચારો ઉત્તુંગ અને પરિપક્વ છે; અને આ પુસ્તકના વાંચનથી વાચકના હૃદયમાં ઉચ્ચ પ્રકારનાં સંસ્કારબીજો સહજ રોપાય છે.

રસની જમાવટ ઉત્તરોત્તર અધિક થતી જાય છે, અને પુસ્તક પૂરું કરતાં અપૂર્વ અને જીવનમાં અતિ ઉપયોગી બોધ મળ્યા વિના રહે તેમ નથી.

આવાં પુસ્તકો જ મનુષ્યની અને દેશની સાચી ઉન્નતિ કરનાર છે.

અમને પોતાને આ પુસ્તકનું ગૌરવ એટલું બધું ભાસ્યું છે કે તેનું પૂર્ણ વર્ણન અમે ટુંકામાં કરી શકીએ તેમ નથી.

છપાઈ શુદ્ધ છે, અને કાગળ તથા બાંધાઈ વગેરે જોતાં પુસ્તકનું મૂલ્ય વધારે નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યે આ પુસ્તક વાંચવું જોઇએ એવી અમારી આગ્રહપૂર્વક ભલામણ છે.

અનુવાદ એટલો તો ઉત્તમ થયો છે કે મૂળ ભાષાના સર્વ રસ તેમાં ઉતરી શક્યા છે, અને વાંચનારને આ અનુવાદ છે એ પ્રકારનું ભાન થતું નથી, પણ મૂળ પુસ્તક જ વાંચતા હોઇએ તેવો રસ પડે છે.

આ પુસ્તક અમદાવાદમાં રાયપુર, દડની પોળ એ ઠેકાણેથી પ્રકાશક પાસેથી મળી શકે છે; અથવા પ્રાતઃકાલ—મંદિર વડોદરા એ ઠેકાણેથી પણ મળી શકે છે.

તરંગાવલિ—ભાગ ૧ લો—લેખક રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય તથા હરિરાય જસવંતરાય. મૂલ્ય ०-१२-०.

આ પુસ્તકમાં ઉક્ત લેખકનાં કેટલાંક કાવ્યો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં છે. અંગ્રેજી શૈલીથી જેમ હાલનો નવો કેળવાએલો વર્ગ જે પ્રકારનાં કાવ્યો લખે છે તે પ્રકારનાં આ કાવ્યો છે. તેની ટીકા પણ આ જ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. અને જેમ કોઈ સૂત્રરૂપ ગ્રંથની વિસ્તૃત ટીકા લખવામાં આવે તેમ આ કાવ્યોની તેવી વિસ્તૃત ટીકા જોવામાં આવે છે. સાધારણ કવિતાને આવી વિસ્તૃત ટીકાની જરૂર પડતી હશે? અને પડે તો તે કવિતા કેવા પ્રકારની સમજવી? એ પ્રશ્ન વાચકને સ્વાભાવિક રીતે જ થવો સંભવે છે. પુસ્તક રચવામાં પરિશ્રમ ઘણો લીધો છે.

હિંદુ અનાથ બાળકાશ્રમ પાટણ—નો આઠમા વર્ષનો વાર્ષિક રિપોર્ટ—આ આશ્રમ ઝવેરી છગનલાલ મગનલાલના મુખ્ય આશ્રયથી ચાલે છે. તેમણે પોતાની સર્વ મીલકત આ આશ્રમને અર્પણ કરી છે.

અન્ય સજ્જનોની પણ પ્રતિવર્ષે આ આશ્રમને સાહાય્ય મળતી રહે છે અને તેથી તેનો સારી રીતે નિર્વાહ થાય છે.

આપણા દેશમાં ચાલતાં અનાથાશ્રમને પ્રજાની સારી સહાય્ય મળે છે એ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ આ આશ્રમો દેશની ઉપયોગી સેવા બજાવે છે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. અમે આ આશ્રમોના ચાલકોને પૂછીએ છીએ કે તેમણે પોતાનો આશ્રમ શરૂ કર્યા પછી કેટલા વિદ્યાર્થીઓને કેટલી કેળવણી આપી અને તેમાંના કેટલા વિદ્યાર્થીઓ આજે કઈ કઈ જગોએ શું શું કામ કરે છે? અમે ધારીએ છીએ કે ભાગ્યે જ આ પ્રશ્નનું સમાધાન આ લોકો સંતોષકારક આપી શકશે.

આ લોકોએ આપણા દેશમાં પાદરીઓ જે કામ કરે છે તે પ્રતિ દૃષ્ટિ કરવી ઘટે છે. અને તે પ્રતિ જો તે દૃષ્ટિ કરશે તો તેમને સમજાશે કે પોતે વસ્તુતઃ કંઈજ ઉપયોગી કાર્ય કરતા નથી.

માત્ર અનાશ્રમનું નામ સાંભળી દાન કરનારે વિચાર કરીને દાન કરવાનું છે. કારણ કે આ વિના પણ આથી વિશેષ ઉપયોગી ઘણી શાખાઓ દાન કરવાયોગ્ય છે.

જૈન આત્માનંદ સભા—નો ૧૯૭૨ થી ૧૯૭૪ સુધીનો રિપોર્ટ—આ સભા એક સાર્વજનિક લાઇબ્રેરી ચલાવે છે, જૈનધર્મના ગ્રંથોનો પ્રચાર કરે છે, કેળવણીને પણ બનતી મદદ કરે છે, અને જૈનધર્મને ઉપયોગી સાહાય્ય કરે છે.

સંગીત કાવ્યમાળા—મૂલ્ય ૦-૬-૦ લેખક તથા પ્રકાશક રા. ચુનીલાલ હરગોવિંદ વ્યાસ-મુ. આસોજ, પોષ્ટ છાણી. આ પુસ્તકમાં જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર કવિતાઓ લખવામાં આવી છે. એકંદર રીતે કવિતાઓ સારી છે અને લેખકમાં કાવ્યશક્તિ રહેલી છે તેનું ભાન કરાવે છે. આ શક્તિની કેળવણીથી તથા વિદ્યાભ્યાસથી લેખક સારા કવિ થઈ શકવાનો સંભવ છે.

સારસ્વતદર્પણ—માસિક કદ પ્રાતઃકાલનું. લવાજમ રૂ ૨-૦-૦ આ માસિક પત્ર ૧૯૭૬ ના કાર્તિક માસથી નીકળે છે. સારસ્વત બ્રાહ્મણોને માટે વિશેષે કરીને પ્રકટ થાય છે. લેખો સારા છે.

શ્રી લુહાર સુતાર જ્ઞાતિહિતેચ્છક મંડળ—નો બીજા વર્ષનો રીપોર્ટ—જેમ બીજી જ્ઞાતિઓ તરફથી પોતાની ઉન્નતિને માટે પ્રયત્ન થાય છે તેમ આ જ્ઞાતિએ પણ પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિમાટે પ્રયત્ન આરંભ્યો છે અને તે સ્તુત્ય છે.

Potato cultivation In Western India—પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં બટાકાની ખેતી–સબંધમાં એક સચિત્ર પુસ્તક ધીયુનીયન એજંસી–આગમહાલ મુબાઈ–એમના તરફથી અમને મળ્યું છે

આ દેશમાં બટાકાનો પાક શી રીતે સારો તથા વધારે થઈ શકે તે સંબંધમાં ઘણી ઉપયોગી સૂચનાઓ આ પુસ્તકમા આપેલી છે.

બટકાની ખેતી કરનારને અથવા ખેતી કરવા ઇચ્છનારને માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે અને તે ઉપરને ઠેકાણેથી મફત મળી શકવાનો સંભવ છે.

સભા વેરાઈ ગઈ.

(લેખક–શ્રીયુત્ છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

(૧)

ગયા શુક્રવારે ગંગાધર પરામાં કાંઈ કામ માટે હું જતો હતો. સાંજના ૭ વાગ્યાને સુમારે મારા એક મિત્રે મને કહ્યું: અર્બુદાચલ યુનિવર્સિટીના એક વિદ્વાન્ અને વરાડ પ્રાંતમાંની પ્રખ્યાત કોયલાની ખાણના પ્રોફેસર મી૦ અપ. ટું. ડેટ. બાયોલોજિસ્ટનું આજ ધર્મવિષયક વ્યાખ્યાન છે. તેમણે સમાજશાસ્ત્રનો સારો અભ્યાસ કર્યો છે, કેમકે તેમના ગુરુ મોટા ફ્રેનોલોજિસ્ટ હતા રા રા દ્વિપક્ષી ઉર્ફે ઢોલકીદાસના પ્રમુખપણા નીચે બરાબર ૭ વાગ્યે વ્યાખ્યાન શરૂ થશે. જો અવકાશ હોય તો ચાલો હું ત્યાં જ જાઉં છું. મને પણ આ નવીન વિદ્વાનના દર્શનનો અને શ્રવણનો લાભ લેવાની ઇચ્છા થઈ, અને અમે ત્યાં ઉતાવળા ઉતાવળા ગયા. એમ છતાં વ્યાખ્યાન શરૂ થઈ ગયું હતું તેથી અમને છેલ્લી બેઠક મળી. વ્યાખ્યાતા બોલતા હતા કે—

આ તમને થયું છે શું ? ધર્મ, ધર્મ, ધર્મ, એમ શું કુટયા કરો છો ? તમારા ધર્મને લગારકોટીમાં પૂરી રાખો, અને પ્રજાને આજ શાની જરૂર છે તે જુઓ. આજ ખેતીવા-

ડીની જરૂર છે. અનાજ કેટલું મોંઘું થયું છે ? આજ ઢોરો ઉછેરવાની જરૂર છે. દૂધ ઘીની અછત નથી જોતા ? આજ હુન્નર ઉદ્યોગની જરૂર છે. હુન્નર ઉદ્યોગની અણઆવડતાને લીધે કેટલા બધા લોકો હલકી નોકરીઓ શોધ્યા કરે છે અને ગુલામીમાં જીંદગી ગાળે છે ! આજ વેપાર રોજગારના શિક્ષણની જરૂર છે. બીજી પ્રજાઓએ એ કામમાં આપણને કેટલા પાછળ નાંખી દીધા છે ! હમણાં તમે ધર્મની વાતો આંધળા, લુલા, અશક્ત, રોગી અને છેકજ વૃદ્ધ થયેલા માણસોને સોંપી દઇને વેદને બદલે સાયન્સનો અભ્યાસ કરો; સ્મૃતિને બદલે કાયદાઓનો અભ્યાસ કરો; પુરાણને બદલે દેશદેશના ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂતળવિદ્યા, ખગોળવિદ્યા અને ભૂસ્તરવિદ્યાનો અભ્યાસ કરો. અથવા લાંબું લાંબું શામાટે કહેવું ? જીવવાની પહેલી તજવીજ કરો, પછી સુખે જીવવાની તજવીજ કરો, પછી સર્વોત્તમપણે જીવવાની તજવીજ કરો, અને પછી નવરા પડો—કાંઈ લોકોપયોગી કામ ન સૂઝતું હોય-તો ધર્મ, કર્મ, ઉપાસના, ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, સ્વર્ગ, નરક, આત્મા, પરમાત્મા, વગેરેની વાતો કરો. તમારા નિત્યના સંકલ્પમાં તમે શું બોલોછો, તેનો કોઈ દહાડો વિચાર કર્યો છે કે એમને એમ બબડીજ જાઓ છો ? ' देशकालौ संकीर्त्य ' એટલે શું ? તમે કેવા દેશમાં અને કેવા વખતમાં છો તેનો પહેલો વિચાર કરીને પછી દરેક કામનો આરંભ કરો એમ તમારા ઋષિ મુનિઓ આજ્ઞા કરી ગયા છે તેને તો જરા માનો !

આવું અસ્ખલિત વ્યાખ્યાન ચાલી રહ્યું છે, ઉંચાં મોઢાં, ઉઘાડી આંખો, અને જુદા પડેલા હોઠસહિત બેઠેલા લોકો વક્તાને એકચિત્તે સાંભળી રહ્યા છે, તેવામાં એક તરુણ વિદ્યાર્થીજેવો દેખાતો પચીશેક વર્ષનો લઠ્ઠ બ્રહ્મચારી ઉભો થયો અને બોલ્યો, રાખો, સાહેબ રાખો; તમારે જે કહેવું હોય તે ભલે કહો, પણ અમારા ઋષિ મુનિઓ અને શાસ્ત્રોનું નામ લેશો નહિ.

વ્યાખ્યાનની મઝામાં ભંગ પડવાથી શ્રોતાઓ ચિડાઈ ગયા અને શેમ, શેમ, (શરમ, શરમ) ના પુકાર કરવા લાગ્યા. કેટલાકે બ્રહ્મચારીને બેસી જવાની આજ્ઞા કરી, પણ તે તરુણ વક્તાસામે જોઇને ઉભો જ રહ્યો.

વક્તાએ ગંભીરપણે કહ્યું: ભાઈ, તમારે જે ખુલાસો પૂછવો હોય તે અમારા મકાન પર આવીને સુખે પૂછજો; અહીં વ્યાખ્યાનમાં વચ્ચે બોલવાનો નિયમ નથી. શાંતિથી અને ધીરજથી પુરૂં સાંભળો અને પછી શંકા રહે તો પ્રમુખની આજ્ઞાથી અહીં પણ બોલી શકશો.

એક શ્રોતાઃ - બસ બેસી જાઓ, બેસી જાઓ.

પ્રમુખ—(બ્રહ્મચારીને)—તમારે બોલવું હશે તો તમને પાછળથી થોડો વખત આપવામાં આવશે. હમણાં બેસી જાઓ.

બ્રહ્મ૦—ઠીક, બેસું છું, પણ વક્તાએ, શાસ્ત્રો, પુરાણો અને મુનિઓને ઉદ્દેશીને કાંઈ કહેવું નહિ. એ અમારાં પવિત્ર વિષયો છે, તેને વગરસમજ્યે સ્પર્શ નહિ કરી શકાય.

એક શ્રોતા (ઉભો થઇને)—શા માટે નહિ ? તમે ઇજારો લીધો હશે ?

બીજો શ્રોતા—નહિ, એ બ્રહ્મચારી ખરૂં કહે છે. કોઇના બાપવિષે અથવા તેના દસ્તાવેજોવિષે કોઈ હલકું બોલે તે તેનો છોકરો સાંખી શકે નહિ.

ત્રીજો શ્રોતા—ઋષિ મુનિઓ બ્રહ્મચારીના બાપ લાગતા હશે.

બ્રહ્મચારી—હજાર વખત ! તે અમારા પૂર્વજો છે અને તેથી પિતાઓ તથા દાદાઓ છે જેઓ તેમના છોકરાઓ ન હોય તેઓ હિંદુઓના વંશજો નથી પણ બીજી પ્રજાઓના હોવા જોઇએ.

એક શ્રોતા—અપમાન !

પ્રમુખ—ઓર્ડર, બેસી જાઓ !

વક્તા—સાંભળો, ભાઇઓ સાંભળો !

એક શ્રોતા—બ્રહ્મચારીને બહાર કાઢી મૂકો !

બીજો—પણ એણે અપરાધ શો કર્યો ?

બ્રહ્મચારી—મને નવાઈ લાગે છે કે તમારા ધર્મને પેટીમાં બંધ કરી મૂકવા કહેનાર અને ધર્મનો વિષય માત્ર આંધળા, લુલા, ને નિરુપયોગી થયેલા માણસોને જ કામનો કહેનાર વક્તા પોતાના ધર્મને (જો તેમને કોઈ ધર્મમાં શ્રદ્ધા હોય તો) પેટીમાંજ પૂરીને આવ્યા હોવા જોઇએ અને તેથી આ વખતે તો નિદાન તેઓ અધર્મી જ છે; અને શ્રોતાઓમાથી પણ જેઓ તેમના જેવા અધર્મી હોય તેમણે સુખેથી તેમનુ ભાષણ સાંભળવુ. એમ છતા બીજાઓ જેઓ ધર્મશીલ છે તેમણે સભા છોડીને જવાનુ કાંઈ કારણ નથી, કેમકે અમારા બીજા ભાઇઓનાં મન બગાડનાર અધર્મીને પોતાનો અધર્મ સાબીત કરવાની તક આપવી જોઇએ. માટે હું વક્તાને વિનતિ કરું છું કે તેમણે પ્રથમ પોતાને અધર્મી સાબીત કરવા અને પછી ભાષણ આગળ ચલાવવું.

સભાસદોમાં કેટલાક આ સાભળીને હસવા લાગ્યા, કેટલાક ઘોંઘાટ કરવા લાગ્યા, અને કેટલાક આ તકરારનુ પરિણામ મારામારીમા આવશે એમ જાણી ચાલી નીકળ્યા. પ્રમુખના ' ઓર્ડર ઓર્ડર ' ના અવાજો કોઇએ સાંભળ્યા નહિ, અને સભા વેરાઇ ગઈ!

સભાનો બીજો દિવસ.

(૨)

બીજે દહાડે સવારના પત્રમાં આ પ્રમાણે હતુંઃ—

" ગંગાધરપરામાં મી. અપ ટુ-ડેટ શર્માનું વ્યાખ્યાન. "

" બ્રહ્મચારી **નીલકંઠ** અને વક્તાની વચ્ચે ટપાટપી તથા સભાનું અધુરે વચમાં વેરાઇ જવું. "

" ......પત્ર પ્રેસપર જતાં અમને સમાચાર મળ્યા છે કે, એજ સ્થળે આવતે રવિવારે સાંજના સાડા પાંચ વાગતાં બ્રહ્મચારી **નીલકંઠ ' પુરુષાર્થમાં ધર્મનું સ્થાન '** એ વિષય ઉપર વે શા. સં. રામકૃષ્ણ જયગોવિંદ શાસ્ત્રી એમ. એ. ના પ્રમુખપણા નીચે જાહેર વ્યાખ્યાન આપનાર છે. વ્યાખ્યાતા વેદ, વેદાંગ અને ષડ્દર્શન વગેરેમાં નિષ્ણાત કહેવાય છે "

આ વાંચી તરત જ હું ગઈ કાલના મારા વ્યાખ્યાનના સાથી મિત્રને ઘેર ગયો, અને તેને પત્ર બતાવ્યું. અમે બન્નેએ રવિવારે વ્યાખ્યાનના સમયથી અરધો કલાક વહેલાં ત્યાં પહોંચાય એમ ઠરાવ કર્યો. હું ઉઠવાનું કરતો હતો એવામાં હરગોવિંદે મને બેસાડીને પૂછ્યું: ગઈ કાલના વ્યાખ્યાનમાં વ્યાખ્યાતાનું કહેવું ખોટું શું હતું ? શું આપણે સંધ્યા-તર્પણ કરીને પાણી ઉછાળ્યા કરવું એ જ ધર્મ છે ! અને તેથી આપણું પેટ ભરાશે ! અથવા માળા ફેરવ્યા કરવાથી, પેટ ભરાશે અથવા પાઠપૂજામાં દહાડા કાઢવાથી, અથવા ધ્યાન ધારણા કરવાથી, અથવા અહંબ્રહ્માસ્મિ કહેવાથી ? આ કહેવત શું ખોટી છે કે " આધીં પોટાચા મગ..." મેં તેને વચમાં જ અટકાવી કહ્યું: "મારે ઉતાવળ છે; આપણે કાલના વ્યાખ્યાનમાં એ જ સાંભળીશું, માટે હવે જવા દો." મારા મિત્રે કહ્યું—

" કાલના વ્યાખ્યાનમાં જવાની મને કાંઈ જરૂર લાગતી નથી. જે પોતાના વ્યાવહારિક કામને માટે ધર્મની કથાને છોડી દે છે તે દુનિયાદારીના વ્યવહારને મુખ્ય માને છે અને ધર્મને ગૌણ માને છે એ ખુલ્લું છે. તમારા જેવા જ જેઓ વાતોમાં ધર્મને મુખ્ય સ્થાન આપતારા અને આચરણમાં તેને ગૌણ સ્થાન આપનારા છે તેમના કહેવા ઉપર શો વિશ્વાસ રાખી શકાય ?"

મેં કહ્યું: "ભાઈ તમે તો છેલ્લે પાટલે જઈને બેસનારા દેખાઓ છો. ચાલો સાંભળો:— તમે એમ કહો છો કે પ્રથમ આ લોકનો વ્યવહાર સારી રીતે કરી પછી ધર્મની વાતમાં પડવું. પણ આમાં અનેક બાબતો વિચારવા જેવી છે. આ લોક શી વસ્તુ છે ? સારો વ્યવહાર તે શું ? આ લોકના તમામ વ્યવહાર આપણી સત્તામાં છે ? ડાહ્યા ડાહ્યા નીતિજ્ઞ પુરુષોનાં અનુમાન અને ભવિષ્યવાદ ખોટા નથી પડતા ? અનુભવી સાયન્ટિસ્ટો સંપૂર્ણ રીતે પ્રકૃતિને સમજી શક્યા છે ? પ્રકૃતિના જેટલા ગુણો તેઓ સમજી શક્યા છે તેનો ઉપયોગ શું ? તમામ મનુષ્યોના સુખને અર્થે થાય છે કે થોડા ઘણાના સુખને માટે ? પ્રકૃતિના કોઈક અંશને સમજીને તેનો ઉપયોગ કરતાં કોઈ વખત દુઃખ અને હાનિ નથી થતી શું ? જગતમાં શા માટે જીવવું ? આત્મા શું છે ? બુદ્ધિ શી વસ્તુ છે ? કોઈ જગતનો નિયંતા છે કે નથી ? આવી ને આવી અનેક શંકાઓનાં સમાધાન થયા પછી જ તમારા પ્રશ્નનું નિરાકરણ થાય એમ છે."

એ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કેવી રીતે થાય ?"

" જેમ આપણે વ્યાકરણ વગેરે શાસ્ત્રોને શરૂઆતથી અનુક્રમે શીખીએ છીએ તેમ ધર્મવિષય પણ શરૂઆતથી અનુક્રમે શીખવો જોઈએ. જેમ કોઈ હ્રસ્વ, દીર્ઘ, માત્રા અને ગણને ન સમજનારો એકદમ 'વસંતતિલકા' વૃત્તનું લક્ષણ સમજવા માગે તો તેને સમજાવી શકાય નહિ તેમ જ ધર્મવિષયક ગમે તેવી શંકાઓ વચમાંથી રજુ કરે તેનું સારું સમાધાન થાય નહિ. હા, પછી ધર્મગુરુઓ મોં જોઈને લપડાક મારે છે તેમ તો થાય, પણ એથી કાંઈ કાયમનું જ્ઞાન મળે નહિ."

" વારુ ત્યારે ધર્મવિષયક જ્ઞાન શામાંથી મળી શકે ?"

" ધર્મશાસ્ત્રોમાંથી."

"ધર્મ શબ્દ એવો છે કે તેના અનેક અર્થ થઇ શકે છે. ધર્મ શબ્દવડે હું 'ફરજ' એમ સમજીને બોલતો હોઉં, અને તમે ધર્મ એટલે 'પરલોકનું સાધન' એમ સમજીને સાંભળતા હો, ત્યારે તમે અને અમે એકમત શી રીતે થઈ શકીએ ? માટે આપણે જેને ધર્મ કહીએ છીએ તે ધર્મનું પ્રથમ લક્ષણ નક્કી કરવું જોઇએ"

"તમે કયા ધર્મની વાત કરો છો ?"

"હિંદુ ધર્મની"

"હિંદુ ધર્મનું મૂળ પુસ્તક કયું ! "

"વેદ. પણ એ વેદવિષે પણ પૂછવા જેવું છે."

"તે પછી પૂછજો હમણા એટલું તો તમે માનો છો કે આપણા હિંદુ ધર્મનું મૂળ પુસ્તક વેદ છે અને વેદમાં કહેલો ધર્મ તેજ ખરો હિંદુ ધર્મ શૈવ, વૈષ્ણવ, ભેદવાદી, અભેદવાદી, એ બધા વેદને તો પ્રમાણ માનીને ચાલે છે."

"ત્યારે એક જ વેદમાંથી અનેક ધર્મ કેમ થયા ?"

"વેદને બરાબર રીતે ન સમજ્યા તેથી, એમ જ કહેવું પડશે."

"શું શ્રી શંકરાચાર્ય જેવા, શ્રી મધ્વ સ્વામી જેવા, શ્રી રામાનુજાચાર્ય જેવા, શ્રી વલ્લભાચાર્યજી જેવા વેદને બરાબર રીતે સમજ્યા નથી એમ તમે કહેવા માગો છો । બરાબર રીતે સમજવો એટલે શું ?"

"ધર્મવિચાર કરવાના શાસ્ત્રમાં કહ્યાપ્રમાણે વેદનો વિચાર કરીને વેદ સમજવા તે બરાબર રીતે સમજ્યા કહેવાય તમે ગણાવેલા બધા જ આચાર્યો તે પ્રમાણેજ વેદ સમજ્યા છે અને તેથી ધર્મનિર્ણયની બાબતમાં તેમનો મતભેદ છે જ નહિ તેમનો મતભેદ તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક વેદવાક્યોના અર્થ કરવામાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક વેદવાક્યોના અર્થનો વિચાર કરવાનું પણ શાસ્ત્ર છે; તેને ઉત્તર મીમાંસા કહે છે. પણ આપણે હમણાં ધર્મવિચાર શાસ્ત્રનો વિષય આરંભ્યો છે માટે તે વાત હાલ રહેવા દેઇશું."

"શા માટે ?"

"તમે તત્ત્વજ્ઞાનને ધર્મ સમજો છો, બ્રહ્મની ચર્ચાને ધર્મચર્ચા કહો છો, ઈશ્વર-પ્રાપ્તિના સાધનને ધર્મ કહો છો, નીતિપ્રમાણે ચાલવું તેને ધર્માચરણ કહો છો, વર્ણા-શ્રમના આચારને ધર્મ કહો છો, દાનને ધર્મ કહો છો, એ રીતે એક સાધ્યને અને તેનાં અનેકાનેક સાધનને ખધાને ધર્મ કહો છો તેથી ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ સમજી શકતા નથી, અને વારંવાર વાદી પ્રતિવાદીઓની તકરારોને અને શંકાઓને જન્મ મળે છે માટે ધર્મ, ધર્મનાં સાધન તથા મોક્ષ, મોક્ષનાં સાધન, એ સઘળું પૃથક્ પૃથક્ સમજવાની જરૂર છે."

"ધન્ય છે ! તમે બહુ સારી વાત કહી આમ જ થાય છે આપણે તો કોઈ માળા જપતો હોય તો કહીએ છીએ કે તે ધર્મ કરે છે, કોઈ નહાતો હોય તો તે પણ ધર્મ કરે છે, કોઈ માટી લેઇને હાથ ધોતો હોય તો તે પણ ધર્મ કરે છે, અને એજ પ્રમાણે દરેક આચારને, દરેક પરલોકની માન્યતાને અને દરેક પારલૌકિક સાધનને ધર્મ કહીએ છીએ."

"માટે તો પ્રથમ ધર્મ કોને કહેવો તે, ધર્મવિચારસબંધી મુખ્ય શાસ્ત્ર જેને પૂર્વમીમાંસા કહે છે તેમાંથી નક્કી કરવાની અગત્ય છે તે શાસ્ત્ર એવું કઠિન છે કે તમને હું માગે જ સમજાવી શકીશ"

"સમજવાની વાત તો પછી પણ તેમાં મુખ્ય મુખ્ય શી બાબતો છે તે કહીને તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ પણ કહી શકશો કે નહિ ?"

"શા માટે નહિ કહું ? પણ એ વિષય એટલો લાંબો છે કે આપણે બીજા કોઈ વખત માટે તે રાખીએ તો ઠીક.

"તમારો બહુ વખત રોક્યો છે અને વળી જબરજસ્તીથી રોક્યો છે તે બન્ને માટે ક્ષમા પ્રચ્છું છું."

"તમે મારી પાસેથી પૂર્વમીમાંસાનું સ્થૂળ સ્વરૂપ પણ સાંભળશો ત્યારેજ ક્ષમા મળી શકશે ! (બન્ને હસે છે અને છૂટા પડે છે)."

નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન.

(૩)

અમે બન્ને મિત્રો બરાબર પાંચ વાગે ગંગાધરપુરામાં વ્યાખ્યાનને સ્થળે જઈ પહોંચ્યા તે વખતે ત્યાં બેચાર માણસો હતાં. અમે અનુકૂળ જગોએ બેઠા. સવા પાંચ થતા સુધીમાં બીજા પાંચેક માણસ વધ્યાં અને અમને ફિકર થવા લાગી કે બ્રહ્મચારી લોકપ્રિય નથી અથવા તેના વ્યાખ્યાન ઉપર લોકોને રુચિ નથી. આ વખતમાં સ્વેચ્છાચાર, દ્રવ્યપ્રાપ્તિ, આ લોકનો વૈભવ, વગેરે વિષયોનો પક્ષપાત કરનારા વ્યાખ્યાતાઓ લોકોને પસંદ પડે છે અને આવા સત્યવક્તા તથા સ્વધર્મનો પક્ષપાત કરનારા વ્યાખ્યાતાઓ લોકોને રુચિકર ન લાગે તો તે કાળનું જ માહાત્મ્ય છે. આટલા થોડા શ્રોતાઓમાં બિચારા બ્રહ્મચારીનો ઉત્સાહ ભાગી જશે, અને તેનું વ્યાખ્યાન તેના શત્રુઓને હાસ્યાસ્પદ થઇ પડશે ! અમે બે આવી વાતો કરતા હતા, અને અમારે કાંઇ પરિચય ન છતાં મનવડે બ્રહ્મચારીનો પક્ષપાત થઈ જતો હતો.

હજી બ્રહ્મચારીએ આવ્યા નહોતા, પણ સાડા પાંચમાં આશરે પાંચેક મિનિટ રહી તેટલામાં તો અમે વાતોમાંથી પરવારી આસપાસ જોઇએ છીએ તો સભાગૃહ ચિકાર ભરાઈ ગયેલું જોયું ! અને એટલામાં જ પ્રમુખની સાથે વક્તા તથા બીજા કેટલાંક સભ્યો મળ્યા. રીતસર પ્રમુખની અને વ્યાખ્યાનની વ્યવસ્થા થતાં પ્રમુખે વક્તાના ટેબલ આગળ આવી મંગળ કરી વ્યાખ્યાન શરુ કર્યું. તેમણે જે જે કહ્યું તે બધું તો હું અહીં કહી શકતો નથી પણ જે મને સાંભરે છે તે કહીશ, અને તેમાં કાંઇ ઉલટાસુલટી કે અસંગહતા જણાય તો તે વક્તાની નહિ પણ મારી પોતાની સમજવાની છે. તે બોલ્યા:—

"આજનો વિષય પુરુષાર્થમાં ધર્મનો સ્થાનવિશેષ છે, અને તે સ્થાન બતાવી દેતાં મને વાર લાગે તેમ નથી. કેમકે ચાર પુરુષાર્થમાં તેને પહેલું સ્થાન મળેલું છે તે તો સહુ જાણે છે. માત્ર સાબીત કરવાનું એટલું રહે છે કે પુરુષાર્થની ગણનામાં વિદ્વાનો

તેને પ્રથમ સ્થાન આપેલું છે માટે જ તે બીજાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ છે કે કેમ ? એમ તો મોક્ષને છેલ્લું સ્થાન આપેલું છે માટે તે સૌથી નિકૃષ્ટ થઇ પડવો જોઇએ, પણ એમ કાંઈ સ્થાનનો નિર્ણય થઈ શકે નહિ. પ્રથમ સ્થાન માટે તેની યોગ્યતા જોવી જોઇએ. ધર્મની તેવી યોગ્યતા છે કે કેમ તે તપાસીએ.

પંડિતો કહે છે કે, ' लक्षणप्रमाणाभ्यां वस्तुसिद्धिः ' કોઇ વસ્તુ સિદ્ધ કરવામાટે પ્રથમ તેના લક્ષણની પરીક્ષા કરવી જોઇએ અને પછી પ્રમાણો શોધવા જોઇએ ધર્મનું પ્રમાણ શું છે ? આ વાત ધર્મવિચાર શાસ્ત્રમાં સારી રીતે કહેલી છે. ધર્મવિચારશાસ્ત્રને, વિદ્વાનો પૂર્વમીમાંસા કહે છે કારણ કે વેદમાં ધર્મ અને મોક્ષ એ બે વિષયો મુખ્ય કહેલા છે તેમા વેદના પૂર્વ ભાગમાં ધર્મનુ નિરુપણ છે માટે ધર્મનો વિચાર જેમાં છે તે શાસ્ત્રને પૂર્વમીમાંસા કહે છે અને બ્રહ્મનો વિચાર જેમાં છે તે શાસ્ત્રને ઉત્તરમીમાંસા કહે છે. આજના વિષયમા આપણને મુખ્યતઃ પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્ર ઉપકારક થવાનું છે માટે સામાન્યપણે ટુંકામાં તે સંબંધી બે શબ્દ પ્રથમ કહેવાની જરૂર છે. આશા છે કે શ્રોતા ધીરજથી તે સાંભળશે.

(અહીં મેં મારા મિત્ર સામે જોઈ સ્મિત કર્યું અને તે પણ સમજ્યો કે જે મારે કહેવાનું હતું તે જ બ્રહ્મચારી કહે છે, તેથી તેણે પણ ડોકુ હલાવ્યું.)

મહાશય શ્રોતાગણ ! હવે મારા કહેવામાં કેટલીક વાતો એવી આવશે કે જે સિદ્ધાન્ત આપણા પૂર્વજ ઋષિમુનિઓએ ક્યારના સિદ્ધ કરી મૂક્યા છે, પણ આજની આપણી બહિર્મુખતાને લીધે તથા આધ્યાત્મિક વિદ્યાઉપરના અનાદરને લીધે તે સિદ્ધાન્તો જોઇને આપણામાના નાસ્તિકોને ચમક થાય છે ! તેઓ એ સિદ્ધાન્તો માનવાની ચોખ્ખી ના પાડશે પણ તેમને હું વિનતિ કરું છુ કે એક વાર તેમણે તે સિદ્ધાન્તો (તેમના મનથી સિદ્ધ થવાના બાકી છતા) સિદ્ધ થયેલા માની તે પર વિશ્વાસ કરવો, અને જેમ આપણા પૂર્વજોને મૂર્ખ કહેવાની તૈયારીમાં આવેલા વક્તાને તે બોલતા પહેલાં જ મેં અટકાવ્યો હતો તેમ મને વચમા જ અટકાવી પાડશો નહિ કેમકે હું કોઇની નિંદા કરવાનો નથી, કે કોઇને મૂર્ખ કહી તેનો ઉપહાસ કરવાનો નથી. ઇચ્છા હોય કે ન હોય, તોપણ આરંભમાં શામાટે મારા કથન ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાની હું શ્રોતૃગણને પ્રાર્થના કરું છું, તે વિષે એક રમૂજી કથાનક કહી સંભળાવું છું.

એક મોટી ઉમ્મરના તાર્કિકને અંગ્રેજી ભણવાની ઇચ્છા થઇ તેણે ઘણા તર્કવિતર્ક કર્યા પછી એક સારા ગ્રેજ્યુએટને ગુરુ કરવાનો નિર્ણય કર્યો તે અંગ્રેજી જાણનારા ભલા વિદ્વાને આ તાર્કિકની મોટી ઉમ્મર તથા ઉંચી ગ્રહણશક્તિ જોઇને બહુ આનંદથી તેને શીખવવાની શરુઆત કરી આરંભમાં જ ABCD આ અક્ષરો લખી આપીને તેને કહ્યુ કે આ પહેલો અક્ષર ' એ ' છે

તાર્કિક—A અક્ષર ' એ ' છે તેમાં પ્રમાણ શુ છે ?

શિક્ષક—હુ કહું છું તે પ્રમાણ

તાર્કિક—પણ તમે યથાર્થ વક્તા છો તેમાં શું પ્રમાણ ?

શિક્ષક—હું બીજા સાક્ષીઓથી સાબીત કરીશ કે A અક્ષરને ' એ ' કહેવામાં આવે છે.

તાર્કિક—ને સાક્ષીઓ પાસે તેના પુરાવા હશે કે ?

શિક્ષક—ગુરુપરંપરા એ જ પુરાવો, બીજા શું હોય ?

તાર્કિક—એ પરંપરા ચલાવનારો દરેક જણ ભ્રમ, પ્રમાદ કે ઠગાઈ વગરનો હતો એમ સાબીત થયું છે ?

શિક્ષક—તે હું જાણતો નથી પણ તમારે અંગ્રેજી અક્ષરો શીખવા છે ને ? બધા અંગ્રેજી જાણનારા A અક્ષરને ' એ ' કહે તો પછી તમે શામાટે ન કહો ?

તાર્કિક—પ્રમાણાભાવાત્। તમે અને તમારા મતના બીજા બધા A અક્ષરને ' એ ' કહો માટે એ કાંઇ પ્રમાણ કહેવાય નહિ. હજાર ઉલૂક મળીને રાત્રીને પ્રકાશમાન કહે માટે ન કાંઇ દિવસ કહેવાય નહિ.

શિક્ષક—ત્યારે તમે કયા પ્રમાણથી માનશો ?

તાર્કિક—A આ એક આકૃતિવિશેષ છે તેમાં ' એ ' પણું કાંઇ દેખાતું નથી માટે ' એ ' પ્રત્યક્ષનો વિષય નથી. હ, આ એક સાંકડા ખૂણાની આકૃતિ છે માટે એને ' સાંકડખૂણુ ' નામ ઘટે છે. માટે A ને હું સાંકડખૂણુ આકૃતિ કહીશ.

શિક્ષક—ત્યારે તો તમે એ રીતે તમારી મેળે જ કલ્પના કરીને અક્ષરોનાં નામ ઓળખી લ્યો. તમને હું ભણાવી શકાય નહિ.

તાર્કિક—શામાટે નહિ ભણાવો ? એમ કહો કે તમે જે ભણાવો છો તે સપ્રમાણ ભણાવતા નથી પણ કપોળકલ્પિત છે.

શિક્ષક—તમારે જો અંગ્રેજી ભણવું હોય તો તમારા તર્કવિતર્ક પોથીમાં બાંધી મૂકીને અંધશ્રદ્ધાળુની પેઠે મારા પર વિશ્વાસ રાખો. આ રીતે પ્રથમ વિશ્વાસ રાખીને તમે અંગ્રેજી ભણશો ત્યારે શામાટે A ને ' એ ' કહે છે તે તમારી મેળે સમજશો.

તાર્કિક—ત્યારે એમ કહોની કે ' श्रद्धया सत्यमाप्यते ' શ્રદ્ધાથી જ સત્ય વસ્તુ જડે છે.

શ્રોતૃગણ ! આ દૃષ્ટાન્તનું તાત્પર્ય કહેવાની અગત્ય નથી. હમણાં હું જે વિધાનો કરીશ તેમાંનાં કોઇ કદાચ તમને આરંભમાં અશ્રદ્ધેય લાગે તોપણ ધૈર્યથી શ્રવણ કરો; છેવટમાં તમે જ તેને શ્રદ્ધેય ગણશો. (ચાંઅર્સ).

પરમેશ્વર પરમદયાળુ છે, તે મોટા ઐશ્વર્યવાળો છે, તે મહામાયાને જાણનારો તથા તેને વશમાં રાખનારો છે. બધા શાસ્ત્રો તેનું જ પ્રતિપાદન કરે છે તથા બધાં શાસ્ત્રોની સ્ફુરણા કરનાર પણ તે જ છે. તે સર્વજ્ઞ છે. તેના બધા સંકલ્પ સત્ય હોય છે. તે આખા જગત્નો આધાર છે. એ જ ભગવાને મુમુક્ષુ લોકોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તથા ધર્મ વગેરેનું સ્થાપન કરવા માટે નાના પ્રકારના અવતાર ધારણ કર્યા છે. તેણે જ સઘળાં દુઃખ શમાવવાને માટે વેદ રચ્યા. તે વેદનાં ત્રણ કાંડ છે, કર્મકાંડ, ઉપાસનાકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ. જ્ઞાનકાંડમાં જીવચેતન અને બ્રહ્મચેતન ચેતનરૂપે એક જ છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. આ બધી વાતો પ્રતિપાદન કરવાને વેદ એક આરસાજેવો છે, જેમ આરસામાં વસ્તુઓ હોય તેવી પ્રતિબિંબિત

થાય છે, તેમ વેદમાં પણ પ્રતિપાદન કરેલા વિષયો તેમના ખરા રૂપમાં પ્રતિબિંબિત થયેલા છે. વળી એ જ ઈશ્વરે વેદનાં અંગ શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત, છંદસ્ અને જ્યોતિષ પ્રકાશ કર્યાં છે.

ઈશ્વરે જ વેદ કર્યા છે અને વેદાંગ કર્યાં છે એ સાંભળીને ઘણાને આશ્ચર્ય લાગશે. અમે એમ નથી કહેતા કે ઈશ્વર મોઢેથી અક્ષરાત્મક શબ્દો બોલતા ગયા અને તેમની પાસેથી વિદ્યાર્થીઓ ગોખતા ગયા કે લખી લેતા ગયા! માત્ર ઈશ્વરની સ્ફુરણારૂપ વિશેષ વૃત્તિ ઋષિઓએ જે ઉચ્ચારણ કર્યાં તે ઈશ્વરે જ કર્યાં એમ કહેવાનો આશય છે. પણ આ વાત હમણાં આપણા વક્તવ્યમાંની નથી. આગળ ઉપર એ વાત યુક્તિથી પણ સિદ્ધ કરીશું કે વેદ મનુષ્યકૃત નથી. આ તો માત્ર ધર્મવિચારશાસ્ત્રની અવતરણિકા ચાલે છે.

વેદનું લક્ષણ—જેમાં ધર્મનું નિરુપણ કરેલું છે તથા આત્મા અને પરમાત્માની એકતા પ્રતિપાદન કરેલી છે એવું અપૌરુષેય સ્વતઃ પ્રમાણવાક્ય તે વેદ. ધર્મનું પ્રતિપાદન વેદના પૂર્વ ભાગમાં છે; બ્રહ્મ અને આત્માની એકતાનું પ્રતિપાદન વેદના અંત ભાગમાં છે. વેદ કોઈ મનુષ્યના રચેલા નથી એ હું હમણાંજ કહી ગયો છું. તથા વેદને પ્રમાણ ઠરાવવાને પ્રત્યક્ષ વગેરે કોઈ પણ જાતના પ્રમાણની અપેક્ષા નથી-તે જાતેજ પ્રમાણ રૂપ છે-તેથી તેને સ્વતઃ પ્રમાણ કહે છે.

વેદનું સ્વરૂપ—मंत्र ब्राह्मणात्मको वेद । એટલે મંત્રગ્રંથો અને બ્રાહ્મણ ગ્રંથો મળીને વેદ કહેવાય છે. યજ્ઞાદિક કરવાના પદાર્થો તથા યજ્ઞાદિકવડે જે દેવતાઓનું યજન કરવાનું છે, એ બન્નેને જણાવનારા ભાગને મંત્ર ભાગ કહે છે. તે શિવાય તમામ શાસ્ત્રોનું પરમ રહસ્ય જે બ્રહ્મ તથા આત્માનું અભેદ જ્ઞાન, તે પણ મંત્રોવડે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે

મંત્રોના પ્રકાર—તે મંત્રો ત્રણ પ્રકારના છે. કેટલાક ઋક મંત્રો છે; કેટલાક યજુર્ મંત્રો છે અને કેટલાક સામ મંત્રો છે. તેમાં જે મંત્રોનાં અમુક ચરણ હોય છે એવા ગાયત્રી વગેરે છંદોરૂપ મંત્રોને ઋક્ કહે છે એ જ મંત્રોમાં ગાયનના સ્વર મળેલા હોય ત્યારે તેમને સામ કહેવામાં આવે છે તે બન્નેથી જૂદી તરેહના મંત્રો યજુર્ મંત્રો કહેવાય છે. ગદ્યરૂપ મંત્રો પણ યજુર્ કહેવાય છે.

બ્રાહ્મણના પ્રકાર—બ્રાહ્મણ ગ્રંથમાંની શ્રુતિઓ પણ ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) વિધિરૂપ, (૨) અર્થવાદરૂપ, (૩) તે બન્નેથી વિલક્ષણ-ઉપનિષદ્‌રૂપ.

વિધિના પ્રકાર— ઉત્પત્તિવિધિ, અધિકારવિધિ, વિનિયોગવિધિ, અને પ્રયોગવિધિ, એમ વિધિ ચાર પ્રકારનો છે. વળી અપૂર્વ વિધિ, નિયમવિધિ અને પરિસંખ્યાવિધિ, એવી રીતે પણ વિધિના ત્રણ વિભાગ પડેલા માં આવે છે, પણ તે ત્રણેનો સમાવેશ પૂર્વોક્ત ચારમાં થઈ જાય છે.

ઉત્પત્તિ વિધિ—તેમાં જે વિધિ માત્ર દેવતાના તથા તથા કર્મના સ્વરૂપનો બોધ કરે છે તેને ઉત્પત્તિ વિધિ કહે છે. જેમ, 'आग्नेयोऽष्टकपालो भवति' એ વાક્યમાં અગ્નિદેવતાસંબંધી અષ્ટકપાલસંબંધી કર્મનું કથન કર્યું છે માટે એ ઉત્પત્તિવિધિ છે.

અધિકાર વિધિ—સ્વર્ગાદિ ફળ મળવા માટે યાગાદિ એ સાધન છે. એ યાગાદિ સાધનરૂપ કર્મ શી રીતે કરવું તે તથા તેનું ફળ જે વાક્યથી કહ્યું હોય તે અધિકારવિધિ વાક્ય કહેવાય. જેમ-દર્શપૂર્ણમાસાભ્યાં સ્વર્ગકામો યજેત. । એમાં દર્શપૂર્ણમાસ એ યાગરૂપ સાધન છે, અને સ્વર્ગ એ ફળ છે. આ વિધિ 'યજેત' એ નિધ્યર્થ ક્રિયાપદથી માલુમ પડે છે.

વિનિયોગવિધિ—યાગનાં જુદાં જુદાં અંગોનો સંબંધ જણાવનારો વિધિ તે વિનિયોગ વિધિ કહેવાય છે. જેમ 'સં ઈ્ધિમર્યજેત' એમાં દર્શપૂર્ણમાસનું એક અંગ સોદિયાગ (ઇંગરવડે હોમ કરવો તે) કહેલો છે.

પ્રયોગવિધિ—પાછળ કહેલા ત્રણે વિધિ એકઠા કર્યા હોય તે.

મને લાગે છે કે મારા શ્રોતગણને આ બધો વિષય નવીન અને કદાચ નિરુપયોગી પણ લાગતો હશે. નિરુપયોગી એટલા માટે કે આજ કોઈને યાગ કરવા નથી અને કરવા હશે તો યાગ કરાવનારા થોડાક બ્રાહ્મણોએ માત્ર તે જાણવાની જરૂર છે, એમ ધારી તે તરફ અનાદર રાખનારો મોટો વર્ગ હોવો જોઇએ. પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રમાં શું છે તે હજી મેં કહેવાનો આરંભ જ કર્યો છે. વિધિના મેં મુખ્ય ચાર પ્રકાર કહ્યા છે એમ છતાં જુદા જુદા અનેક પ્રકારના વિધિઓ છે. એ વિધિઓ કર્મનું બોધન કરે છે. એ કર્મ દ્રવ્ય અને દેવતાવિષયક હોય છે. ગુણકર્મ અને અર્થકર્મ, એમ કર્મ બે પ્રકારનું છે. ગુણકર્મના વળી ચાર પ્રકાર છે. તેનાં નામ— ઉત્પત્તિ, આપ્તિ, સંસ્કૃતિ અને વિકૃતિ એવાં છે એ ચારે પ્રકારનાં ગુણ કર્મ પ્રધાન કર્મનાં અંગ કહેવાય છે.

અર્થ કર્મના બે પ્રકાર છે. પ્રધાનકર્મ અને અંગકર્મ. અંગકર્મ બે પ્રકારનાં છે. સંનિપત્યઉપકારક અને આરાદુપકારક આ સઘળાંનાં લક્ષણ અને ઉદાહરણ આપી આપને કહેવા માંડું તો આપનો ઘણો વખત રોકાય, માટે નામ માત્ર આપીને આગળ ચાલું છું.

એક અવાજ—દરેક સંક્ષેપમાં પણ સમજાવતા જશો તો બહુ ઉપયોગી થશે.

વકતા—તમારી રસજ્ઞતા અને જિજ્ઞાસા માટે હું આનંદ સાથે ઉપકાર માનું છું. તથાપિ તે દરેકને માટે એક એક જૂદું જૂદું વ્યાખ્યાન કરવું પડે એમ છે. આજ મારે આપને જણાવવાનું એ છે કે પૂર્વમીમાંસા અથવા ધર્મવિચાર શાસ્ત્રમાં કેવા વિષયનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તથા તેમાંથી વ્યવહારમાં કાંઈ ઉપયોગી થઈ શકે એવું છે કે નહિ, તેનો નિર્ણય કરવો અને એ રીતે પુરુષાર્થમાં ધર્મનું સ્થાન નક્કી કરવું.

પહેલાં હું કહી ગયો છું કે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાં વિધિ, અર્થવાદ અને ઉપનિષદ્ એ ત્રણ વાનાં હોય છે. તેમાંથી વિધિસંબંધી ઈશારો મેં કર્યો. હવે અર્થવાદસંબંધી કહું છું.

અર્થવાદનું લક્ષણ—દ્રવ્ય દેવતા વગેરેનાં વખાણ કે નિંદા, એમાંથી ગમે તે એક કરનારાં વાક્યોને અર્થવાદ કહે છે. આ વાક્યો સ્વતંત્ર કાંઈ ફળ આપતાં નથી, પણ તે વિધિ વાક્યોનાં પેટા વાક્યો જેવાં હોય છે. વેદમાંથી અર્થવાદ પુરાણોમાં અને બીજા અનેક વિષયોમાં ઊતરી આવ્યો છે. જે લોકો આ અર્થવાદ વચનોને સમજતા નથી હોતા તેઓ ખરી રીતે ગ્રંથનું તાત્પર્ય સમજવાને પણ શક્તિમાન નથી હોતા. વિધિવાક્યનાં વખાણ કે નિંદા કરવા ઉપરાંત અર્થવાદ વાક્યોનું બીજું કાંઈ તાત્પર્ય નથી.

અર્થવાદના પ્રકાર—ગુણવાદ, અનુવાદ, અને ભૂતાર્થવાદ, એવા અર્થવાદના ત્રણ પ્રકાર છે.

ગુણવાદ—જે અર્થ કોઈ બીજા પ્રમાણથી સિદ્ધ થયેલો હોય તેનાથી વિરુદ્ધ કહેવું તે ગુણવાદ. જેમ સુથારોએ ઓપીને ચળકતા કરેલા સ્તંભના સંબંધમાં કહે છે કે 'आदित्यो यूपः' (આ થાંભલો સૂર્ય છે). અહીં થાંભલો સૂર્ય નથી એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ છે એમ છતાં તે પ્રત્યક્ષની વિરુદ્ધ આ વચન કહ્યું છે માટે એ ગુણવાદ નામે અર્થવાદ છે. એ વાક્યનું તાત્પર્ય એટલુંજ કે થાંભલો પ્રશસ્ત છે.

અનુવાદ—કોઈ બીજા પ્રમાણથી સિદ્ધ થયેલા અર્થનું જ કથન કરનાર વાક્ય તે અનુવાદ નામે અર્થવાદ છે. જેમ "अग्निर्हिमस्य भेषजम्" (અગ્નિ એ ટાઢનું ઓસડ છે). એ વાત શ્રુતિમાં ન કહી હોત તો પણ બધા લોકોમાં અનુભવથી સિદ્ધ થયેલી છે, માટે લોકસિદ્ધ અર્થનો અનુવાદ કરનારી આ શ્રુતિ હોવાથી તે અનુવાદ નામે અર્થવાદ કહેવાય છે.

ભૂતાર્થવાદ—ઉપર કહેલા બે અર્થવાદની પેઠે પ્રમાણસિદ્ધ અર્થથી વિરોધી ન હોય કે તેને અનુસરતો પણ ન હોય તે. જેમ "इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्" (ઇંદ્રે વૃત્રાસુરના ઉપર વજ્ર ઉગામ્યું.) આ એક ઐતિહાસિક સત્ય જેવું છે, પણ શ્રુતિએ તેનો ઉપયોગ કોઈક વિધિનું સમર્થન કરવાને કરેલો હોવાથી ત્યાં તે અર્થવાદ છે. જો એમ ન હોય તો ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા વેદમાં ઐતિહાસિક કથાઓનો શો ઉપયોગ હતો? રામ સરખાએ પિતાનું વચન પાળવા માટે સ્વસુખનો ભોગ આપ્યો હતો તેમ તમે પણ પિતાનું વચન પાળવા તત્પર થાઓ, ઇત્યાદિ અનેકાનેક ઉપદેશ રામચરિત ઉપરથી પ્રજાને શીખવવા, એ મુખ્ય ઉદ્દેશની સ્તુતિ કરવા માટે રામચરિતનું કથન રામાયણમાં છે, માટે રામચરિત ઇતિહાસ છતાં પણ ભૂતાર્થવાદ છે. એટલે રામના ઇતિહાસમાં વક્તાનું તાત્પર્ય નથી પણ સદાચરણ શીખવવામાં છે.

વ્યવહારનાં સઘળાં કાર્યો વિધિપુરઃસર જ કરવામાં આવે છે માટે વેદમાં કહેલા યજ્ઞાદિક કર્મમાં જેમ વિધિ વચનોરૂપ આજ્ઞાઓ જોવામાં આવે છે, તેમ વ્યવહારમાં પણ સ્મૃતિ, પુરાણ, ઇતિહાસ અને નીતિ શાસ્ત્રોએ વિધિ વચનો કહ્યાં છે તથા અર્થવાદ વચનો પણ કહ્યાં છે. એ બેને જૂદાં જૂદાં સમજવાની વ્યવહારમાં પણ જરૂર છે. જો તેમ ન કરે તો શેઠનું સન્માન કરવાનું છોડીને નોકરનું જ સન્માન કરે, અથવા સાધ્યને મેળવવાનું છોડીને સાધન મેળવવાને જ પોતાને કૃતકાર્ય સમજે જે ધર્મવિચાર શાસ્ત્રના વિષયનું દિગ્દર્શન કરવવા હું ધારૂં છું તેમાંના કેટલાક શબ્દો મેં કહ્યા છે, અને હવે પછી એ પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રમાં શ્રોતા સહજ સમજી શકે એવો શો શો વિષય છે, તે વડે તેણે કેવા ધર્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, શા માટે વેદ સ્વતઃ પ્રમાણ છે, ઇત્યાદિ વિષયો કહેવા ધારૂં છું. પણ આજ મેં આપનો ઘણો વખત લીધો છે, તથા વિષય પણ શુષ્ક છે. એમ છતાં ધીરજથી અને શાંતિથી આપે સાંભળ્યું છે તે બદલ ઉપકાર માનું છું. હવે વળી બીજે કોઈ પ્રસંગે આપની સેવામાં ઉપસ્થિત થઇશ. (ચીઅર્સ).

એકશ્રોતા—બાકીનો ભાગ આવતી કાલે જ આ વખતે રાખવા અમે સભાના સેક્રેટરીને વિનતિ કરીએ છીએ. (બીજાઓ તેને અનુમોદન આપે છે.)

સેક્રે૦—આપને જણાવવાને મને આનંદ થાય છે કે વક્તાએ આપના કહેવાનો સ્વીકાર કરવા કૃપા કરી છે.

પ્રમુખ—ધાર્યા કરતાં મોડું થયું છે, તેમ વિષય પૂરો થયો નથી એટલે મારે બોલવાનો હમણાં અવસર નથી તથાપિ આજના વ્યાખ્યાનથી ખરેખર આપણે કાંઈક નવું જાણવા પામ્યા છીએ. મીમાંસાશાસ્ત્રનો વિષય મહાગહન સમુદ્રજેવો વિસ્તીર્ણ અને કઠણ છે ખરો તથાપિ તે આપણા સનાતન ધર્મનું આદિ શાસ્ત્ર છે. જેમ શબ્દાર્થ સમજવાને વ્યાકરણની જરૂર છે, પ્રમાણ સમજવાને ન્યાયની જરૂર છે તેમજ વાક્યાર્થ સમજવાને મીમાંસા શાસ્ત્રમાં આપેલા ન્યાય અથવા સિદ્ધાંતો સમજવાની જરૂર છે. આ શાસ્ત્રનું કાંઈ પણ દિગ્દર્શન આપણા વિદ્વાન્ વ્યાખ્યાતા શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી આપણને કરાવવા કૃપા કરશે તો આવતી કાલના વ્યાખ્યાન પછી આપણે તેમની નિયમિત વ્યાખ્યાનમાળાની યોજના કરીશું. (ચીઅર્સ). હવે ફરીને એક વાર વ્યાખ્યાતાનો ઉપકાર માની સભા વિસર્જન કરું છું.

(અપૂર્ણ.)

પ્રસંગાનુરૂપમ્.

લવાજમ વધારવાનું કારણ. આજપર્યંત અમે અનેક પ્રસંગે કહી ગયા છીએ કે પ્રાતઃકાલનું લવાજમ વધારવાની અમારી ઇચ્છા નથી, તેમ છતાં અમારે આ વર્ષમાં અને તે પણ મધ્યમાં અમને તેમ કરવાની ફરજ પડી છે.

તેનું કારણ એ છે કે લડાઈ પછી કાગળોના ભાવ ઘટશે એવી અમને અને સઉ કોઈને આશા હતી, પણ તે પ્રમાણે થયું નથી. અને તદુપરાંત આ વર્ષમાં છપાઈના ભાવો છાપખાનાવાળાઓએ ઘણા જ વધારી દીધા છે. જો કે તેમ કરવાની તેમને ફરજ પડી છે કારણ કે નોકરોના પગાર તેમને વધારવા પડ્યા છે. તોપણ તેમણે જે પ્રમાણમાં છાપવાના ભાવ વધારેલા છે તે પ્રમાણમાં તો તેમને નોકરોના પગાર નથી જ વધારવા પડ્યા. અર્થાત્ નોકરોના વધેલા પગાર કરતાં તેમણે છાપવાના વધારેલા ભાવનું પ્રમાણ નિઃશંક વધારે છે. અને તે છતાં પણ હજી આ લોકો આ ભાવ વધારતા જ જાય છે. પરિણામ એ આવશે કે કેટલાંક કામ બંધ પડી જશે, અને તેનો પરિણામ છાપખાનાને પણ શોષવો પડશે. પણ તેનો વિચાર કોણ કરે છે ? સત્ય કહીએ તો સઉ કોઈની લોભવૃત્તિ વધી છે, એ જ હાલની સમાજની અવ્યવસ્થા અને દુઃખનું કારણ છે. આ સંબંધમાં અમે અધિક ચર્ચા હડતાલ એ નામના લેખમાં કરીશું.

એકલા કાગળોના ભાવ વધેલા હતા ત્યાંસુધી કંઈક કામ થઈ શકતું હતું પણ ત્રણેક ગણા ભાવ કાગળોના વધ્યા અને લગભગ તેટલા જ ભાવ છાપખાનાના વધ્યા, તો પછી પૂર્વના લવાજમમાં પત્રો આપવાં એઇને પણ પોષાય તેમ નથી અને સઉ કોઇએ આજસુધીમાં પત્રો તથા પુસ્તકોનું મૂલ્ય વધારેલું છે જ.

અમને પ્રતિવર્ષે અમારા કાર્યના ઉદાર અને સુજ્ઞ ગ્રાહકો તરફથી સાહાય્ય મળે છે, નથી મળતી એમ નહિ. અને તેને લીધે જ અમે આજપર્યંત છેવટે રૂ ૧-૬-૦ લઇને પણ ભેટ સાથે અમે ગ્રાહકોને પ્રાતઃકાલ આપી શક્યા છીએ. પરંતુ કાગળો તથા છપામણીની હવે એટની મોંઘવારી વધી છે કે આટલી સાહાય્યથી અમારૂં કાર્ય થઈ શકે તેમ નથી.

વળી પૃષ્ઠ ઓછાં કરી કચરા જેવા કાગળો વાપરી નિર્માલ્ય પત્રની પંક્તિમાં પ્રાતઃકાલને મૂકવું એ પણ અમને હવે ઉચિત જણાતું નથી, જેથી પૃષ્ઠ વધારીને તેમે અંતરબાહ્ય સુંદર કરવાનો અમે નિર્ણય કર્યો છે હવેથી પ્રતિમાસે આટલા જ કદમાં પ્રાતઃકાલ નીકળશે પ્રત્યેક માસે એક ઉપયોગી ચિત્ર પણ આપવામાં આવશે. અને પ્રત્યેક વર્ષે આપીએ છીએ તેમ ભેટ પણ આપવામાં આવશે જ.

આ સર્વે લક્ષમાં લેઇને પ્રાતઃકાલનું લવાજમ ચાલુ વર્ષથી રૂ. ૩ા કરવામાં આવ્યું છે. હિંદુસ્થાન બહાર આઠ શીલીંગ રાખવામાં આવ્યુ છે.

ચાલુ ગ્રાહકો પાસેથી આ વર્ષમાં માત્ર એક રૂપૈયો જ વધારે લેવામાં આવશે.

પરંતુ જે ચાલુ ગ્રાહકો છે તેમની પાસેથી આ વર્ષમાં માત્ર એક રૂપૈયો જ વધારે લેવામાં આવશે અને આ વધારાનો રૂપૈયો હવે પછીના અંકો જેમ જેમ નીકળતા જશે તેમ તેમ અવકાશે તે અંક વી પી કરીને વસુલ કરવામાં આવશે. વી પી ખરચ અમે ભોગવીશું માત્ર એક રૂપૈયાનું જ વી પી કરવામાં આવશે. સુજ્ઞ ગ્રાહકો જોઇ શકશે, કે જો કે અમે લવાજમ વધારેલું છે. પરંતુ તેનો તેટલો બદલો અમે ગ્રાહકોને આપ્યો છે; નહિ કે માત્ર લવાજમ જ વધારેલું છે.

ચાલુ વર્ષમાં અમને કોઇ કોઇ સજ્જનો તરફથી સાહાય્ય પણ મળી છે, જે સંબધમાં અમે આ અંકમાં સ્થળસંકોચને લીધે ઉલ્લેખ કરી શક્યા નથી. આ સાહાય્યનો ઉપયોગ અમે પ્રાતઃકાલમા ચિત્ર આપવામાં કરીશુ. ક્રમે ક્રમે ઇશ્વરેચ્છાથી પ્રાતઃકાલ આખા હીંદુસ્થાનમા એક આદર્શ માસિક થતું જાય છે એ જોઇ આપણુ સર્વને સંતોષ થવો ઘટે છે. મુક્તકંઠે અનેક સજ્જનો તેની હંમેશા પ્રશંસા કરતા રહે છે, એ હવે ગ્રાહકોને અજ્ઞાત નથી રહ્યું.

કદાચ કોઇને એવી શંકા થશે કે ત્યારે સાપ્તાહિક (અઠવાડીક) પત્રોવાળા શી રીતે આટલાં સસ્તાં પોતાનાં પત્રો આપી શકે છે ? હા, આ શંકા ખરી છે. પણ તેનાં બે કારણો છે એક તો તેવાં પત્રો વાંચનારની સખ્યા અધિક હોય છે. ઘાંચી મોચી અને સઉ કોઇ તેવાં પત્રો વાંચે છે, જેથી તેનાં ગ્રાહકોની સંખ્યા અધિક હોય છે વળી તે ઉપરાંત તેમને જાહેરખબરોના પૈસા પણ સારા મળે છે; તે એટલે સુધી કે જાહેરખબરની કમા-

શ્રીમાં તે પત્રનું તમામ ખરચ નીકળી જાય છે. આ બન્ને લાભ માસિક પુસ્તકોને મળી શકતા નથી, જેથી તે સાપ્તાહિક પત્રોના પેઠે સસ્તાં આપી શકાતાં નથી પરંતુ બુદ્ધિમાને કદથી પત્રની કિંમત આંકવી ઘટતી નથી તેમાં પ્રસિદ્ધ થતા સદ્વિચારો વા ઉપયોગી વિષયો ઉપરથી પત્રની કે પુસ્તકની કિંમત અંકાય છે વા આંકવી ઘટે છે.

વળી જેમાં કંઈક વિચાર કરવો પડે છે, જે શરીર, મન અને આત્માની ઉન્નતિ કરનાર છે, તથા જે દેશકાળાનુસાર હિતકર વિચારોનું દર્શન કરાવનાર છે, એવા લેખો વાંચનારની સંખ્યા સર્વત્ર હમેશાં ઓછી જ હોય છે. ઉંચી વસ્તુના અધિકારી આ જગતમાં ઓછા જ હોય છે. તેથી પ્રાતઃકાળના પ્રત્યેક ગ્રાહકે ધારવું જોઈએ કે તે મારે એકલાને માટે જ નીકળે છે અને તે પોતાને ઉપયોગી જણાતું હોય તો તે પોતાને માટે જ પ્રસિદ્ધ થાય છે, જાણી તેને યથાશક્તિ સાહાય્ય કરવી ઘટે છે અને આ પ્રમાણે ગ્રાહકો ધારશે તો જ આ કાર્ય થઈ શકશે.

સત્ય કહીએ તો આપણે બીજી અનેક વસ્તુઓની ચાલુ મોંઘવારીના ભાવે કિંમત આપીએ છીએ; વળી આપણા પોતાના ઘરનું બસો, પાંચસો, હજાર, કે તેથી પણ વધારાનું ખરચ યથાશક્તિ નભાવીએ છીએ, તે આપણને ભારે પડતું નથી અને પ્રાતઃકાલ જેવા ઉત્તમોત્તમ પત્રને માટે એકાદ બે રૂપીયા વધારે આપવા પડે, તે ભારે પડે, એ આશ્ચર્ય ન કહેવાય તો બીજું શું ? જોકે ખરી રીતે વધારે કંઈ પણ આપવું પડતું જ નથી.

છતાં જેમને ગ્રાહકમાંથી બંધ થવા ઇચ્છા હોય તેમણે આ અંક મળતાં અમને
जेमने ग्राहकमांथी કૃપા કરી તરત જ લખી જણાવવું એટલે તેમનું લવાજમ
बंध थवा इच्छा होय પૂરું થતાં અમે તેમના ઉપર પ્રાતઃકાલ મોકલવું બંધ કરીશું.
तेमणे कृपा करी अ-
मने तरत ज जणाववुं.

જે બંધ થવા ઇચ્છતા હશે તેમને એક અંકના ૭ આનાપ્રમાણે કિંમત ગણીને ભેટના ૭ આના તેમાં ઉમેરીને જેટલા અંકો આપી શકાશે તેટલા અમે આપીશું; અર્થાત્ આ હિસાબે જેમના રૂ ૧-૧૦-૦ આવ્યા છે જો તેમની બંધ થવાની ઇચ્છા હશે તો આ અંકથી જ તેમનું નામ બંધ થશે જેમના રૂ. ૨-૦-૦ આવેલા છે તેમને પાંચ અંક એટલે ફાગણ સુધીના અંકો મળશે, અને જેમના રૂ. ૩-૦-૦ આવેલા છે તેમને સાત અંકો મળશે નવા ગ્રાહકો પ્રારંભથી અમે ચાર રૂપૈયા જ લેઈએ છીએ, છતાં જુના ગ્રાહકો પાસેથી ચાલુ વર્ષે માત્ર એક એક રૂપૈયો વધારે લેઈને તેમને અમે ગ્રાહકમાં કાયમ રાખીને અંકો મોકલશું વી પી. થયા પછી તે પાછું વાળવું તેના કરતા પ્રથમથી જ અમને તે પ્રમાણે ખબર આપવી, એ વધારે સારૂં છે; કારણ કે તેથી અમારો સમય અને પોસ્ટેજ તથા વી પી ખરચ બન્ને બચે છે જેમનાં બંધ થવા સંબંધમાં પત્ર નહિ આવે તે સર્વ ઉપર અમે એક એક રૂપૈયાનું વી પી. કરીશું તેનો તેઓ સ્વીકાર કરવા કૃપા કરશે એવી વિનંતિ છે

સર્વ ગ્રાહકોને માત્ર એટલી જ પ્રાર્થના છે કે આ બાર માસના અંકો તેમણે આ વર્ષના ગ્રાહક રહીને વાંચી જોવા અને તેથી સંતોષ ન થાય તો તેમણે આવતા વર્ષે બંધ થવું

आ अंक विलंबे निकळवानुं कारण.

જે લક્ષ્મીવિલાસ પ્રેસમાં આ માસિક છપાય છે તે પ્રેસના વ્યવસ્થાપક તેમાંથી નિકળી જઇને નવું પ્રેસ કરતા હોવાથી અને પરસ્પર કોઈ વાંધો પડવાથી મહિનો દિવસ કંઈ પણ કામ અમે લેખો આપ્યા છતાં થઇ શક્યું ન હતું, જેથી આ અંક નિકળવામાં વિલંબ થયો છે; અને તે પ્રમાણે કદાચ બીજા એક બે અંકના સંબંધમાં બનવાનો સંભવ છે. તો પણ અમે વર્ષ આખરસુધીમાં બારે અંકો ગ્રાહકોને આપી દેઇશું, તેની તેમણે ખાત્રી રાખવી. પૈસા પૂરા આપવા છતાં આ દેશમાં આ કાર્ય કરનારાઓને જે અડચણ પડે છે, તે તેઓ બીચારા તેજ જાણે છે. યથાનિયમે કામ થાય નહિ અને બબે, ત્રણ ત્રણ વખત પ્રુફ જોઇને આંખો ફોડવા છતાં અનેક ભૂલો રહી જાય, એ ઓછો ત્રાસ નથી. પણ આ દેશની સ્થિતિ જ એવી છે. આ દેશમાં યોગ્ય મનુષ્યોનો જ અભાવ છે, ત્યાં શું કહીએ? આ દેશમાં બીજા કશાનો ટોટો નથી, પણ પોતાનો ધર્મ સમજીને કામ કરનાર મનુષ્યોનો જ મોટો ટોટો છે, અને તેને લીધે જ આ દેશની દુર્દશા છે. ફળ સઉ કોઇને જોઇએ છીએ, પણ તે ફળને માટે જેટલા યત્નની જરૂર છે તે તેમને કરવો નથી અને વધ રેને માટે તેમણે જેટલી યોગ્યતા મેળવવી જોઇએ તે મેળવવી નથી જ્યાંસુધી મનુષ્યો પોતે ન સુધરે ત્યાંસુધી તે કદીએ સુખી થનાર નથી અને આ દેશનો ઉદય પણ થનાર નથી.

× × × ×

केटलाक सज्जनोना अभिप्राय.

જામનગરથી રા. વૈદ્ય કાળીદાસ પોપટભાઈ પુનઃ લખે છે કે પ્રાતઃકાલનો માર્ગશીર્ષ–પૌષનો અંક મળ્યો છે. આ અંકમા ઘણા જ સારા લેખો પ્રકટ થયા છે. આ પ્રમાણે આપનું માસિક ખરેખર ઉત્તમ જનસેવા બજાવે છે. માસિકને વધારવાના આપના વિચારો સ્તુતિપાત્ર છે...એટલું તો કહેવું જ પડશે કે આપનું માસિક આખા હીંદુસ્થાનમાં અદ્વિતીય છે.

× × × તાસગાવ (સતારા) થી રા. કેશવલાલભાઈ કરીને એક સજ્જન લખે છે કે, પ્રાતઃકાલનો આવતો અંક મને વી. પી થી મોકલશો પ્રાતઃકાલના લેખો બહુ જ મનનીય હોવાથી પ્રાતઃકાલ એ પ્રેકટીકલ અને અભ્યાસકરવાલાયક માસિક છે, એમ મારો પોતાનો અંગત અભિપ્રાય છે.

× × × બાલોતરા (મારવાડ) થી એક સજ્જન લખે છે કે, મેરે મિત્રવર શ્રીબુદ્ધિપ્રસાદદ્વારા પ્રાતઃકાલ પત્રકે પહિલે દર્શન હુઆથા ઉસ સમય મેરી એસી સ્થિતિ થી કિ અબ એસી સ્થિતિવાલે પુરુષોકું દેખકર મુઝે આશ્ચર્ય હોને લગા હૈ. આપકી અમૂલ્ય પુસ્તકોને મુઝે અત્યંત શાંતિ દી હૈ. મેરે કલ્યાનકા ઉપાય આપકી પુસ્તકોને હી મુઝે દિખાયે હૈ. મેરે ઇસ કલ્યાણ કે લીયે આપકો અત્યંત પુણ્ય હોગા.

× × × ઉંઝાથી રા. ગાયત્રીપ્રસાદ વિઠ્ઠલપ્રસાદ લખે છે કે આપના બે અંકો તર્ફ ઉપહાર મળ્યો છે. વાંચીને આત્મા બહુ જ પ્રસન્ન થયો છે.

× × × કડીથી એક સજ્જન લખે છે કે, આજથી બે માસ પહેલાં મારા પુત્રનો દેહવિલય થવાથી મારી અત્યંત ઉજ્જવલ આશાનું કિરણ અસ્ત થયું, જેથી બે માસથી હું દીલગીરીમાં રહેતો હતો. આજે જ સેટનું વી. પી. મળ્યું. તે વાંચતાં દીલગીરી દૂર થતાં અપૂર્વ આનંદ થયો છે; તેમજ અંતરની શુભેચ્છા તથા શુભ કૃતિથી ધારેલા અર્થની સિદ્ધિ થશે એવા વિશ્વાસને આપનાર વિચારો ઉદ્દભવ્યા છે.

× × × જામનગરથી રા. જુટાશંકર ના. લખે છે, કે શરીર, મન અને આત્મા એ નામનું આપનું પુસ્તક મળ્યું છે. આજકાલમાં આપના તરફથી લખાએલાં પુસ્તકોમાં તે શિરોમણિજેવું જણાયું છે. વાંચી ઘણો જ આનંદ થયો છે....

ઉપરના અભિપ્રાયો તેમના અભિપ્રાયોના સારરૂપે જ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. આ વિના બીજા અભિપ્રાયો સ્થળસંકોચને લીધે પ્રસિદ્ધ થઇ શકયા નથી.

અનેક જંતુઓનો પ્રસાર કરનાર દ્વાર-હાથ.

ઇન્ફલ્યુએન્ઝા, શરદી, તથા બીજા રોગોનો પ્રચાર થવા સંબંધમાં ડૉ. ચાર્લ્સ, ડૉ. લીન્ચ, ડૉ. જેમ્સ, તથા ડૉ. જી. કમીંગ્સ વગેરેએ આશ્ચર્યજનક નવીન શોધો તથા સત્યો પ્રકાશમાં આણ્યાં છે. આ વિદ્વાનો તથા શોધકો રોગનાં જંતુઓને પસાર થવાનું મુખ્ય સાધન-વાહક હાથને ગણે છે.

કાસના વિદ્વાન્ દાક્તરોએ નક્કી કર્યું છે કે ઇન્ફલ્યુએન્ઝાનાં જંતુઓ પ્રધાનપણે એક બીજા સાથે હાથ મેળવવાથી (shake hands) જ પસાર થાય છે; તે જ પ્રમાણે તેમનું માનવું છે કે બીજા રોગનાં જંતુઓ પણ તે જ પ્રમાણે પસાર થાય છે.

હોટલો અને સોડાવોટર, ચાહાની દુકાનોમાં શું થાય છે ? એક મનુષ્ય કંઈ ખાઈ રહે છે, કે સોડાવોટર કે ચાહા પી રહે છે એટલે તે પ્યાલા રકાબીઓને ગંદા પાણીમાં બોળી કાઢવામાં આવે છે. પેલો માણસ હાથ ધોઇને ત્યાં હાથ લુછવાને રાખેલા કકડાને લુછે છે અને પૈસા આપી ચાલતો થાય છે. પરંતુ આ પ્રમાણે થવાથી તે રકાબી પ્યાલા અને હાથ લુછવાના કકડા ઉપર લાખો જંતુઓ ચોટે છે.

જે મનુષ્ય ખાવા કે ચાહા પીવા આવે છે તે પોતે જ ઇન્ફલ્યુએન્ઝાજેવા રોગનાં જંતુઓ બીજાને માટે મૂકતો જાય છે, જે જંતુઓમાંથી થોડાં ઘણાં તેના પછી આવનાર બીજા મનુષ્યો પોતાના હાથ ઉપર લેઈ જાય છે. અને તે પોતાનો હાથ પેલા કકડાને લુછે છે

તો તેમાંથી હાથ ઉપર અને જો તે તેનાવડે પોતાનુ મુખ લુછે છે તો તેમાંથી મુખ ઉપર હજારો જંતુઓ ચોટે છે. આ જંતુઓ તેના ઓઠને ચોટે છે અને યોગ્ય સમયે તેની વૃદ્ધિ થઇને તે રોગનો તે ભોગ થાય છે, અને પ્રસંગે તેનું મરણ પણ થાય છે.

ડૉ. લીન્ચ તથા ફર્મીંગ્સનું કહેવું છે કે છીંક ખાતી વખતે નાક આગળ હાથ ધરવો તથા ઉધરસ ખાતી વખતે મોં આગળ હાથ ધરવો, એ રિવાજ હિતકર નથી. કારણ કે તેમ કરવાથી જે પાણીનાં ટીપાં, કે છાંટા હાથ ઉપર પડે છે તેમા રોગનાં જંતુઓ હોય છે તો તે હાથને ચોટે છે. તેથી સારો રસ્તો એ છે કે આવા પ્રસંગે હાથને બદલે રૂમાલને નાક કે મોં આગળ ધરવો, અને પછી જે બાજુ ધરી હોય તે બાજુથી રૂમાલની ઘડી વાળી દેવી કે જેથી તેને હાથ અડકે નહિ.

હાથમાં હાથ મેળવવાથી પણ આવો જ પરિણામ આવે છે. જે લોકો રોગના જંતુઓવાળી રકાબી પ્યાલાઓ ધુએ છે તેમને પણ બીચારાને હાનિ સહન કરવી પડે છે, કારણ કે તેમના શરીરમાં તે જતુઓનો તેમ કરવાથી પ્રવેશ થાય છે.

ચુંબનથી પણ રોગનાં જંતુએનો પ્રસાર થાય છે, તેથી તે પણ હાનિકારક રિવાજ છે, એમ આ દાકતરો કહે છે વધારામાં આ વિદ્વાનો કહે છે કે રોગી લોકો જે વસ્તુને અડકે છે તે વસ્તુઓને અડકવાથી કે તેમના હાથને અડકવાથી રોગનાં જંતુઓનો પ્રવેશ થાય છે. તેથી આવા પદાર્થોને અડકતા અત્યંત સાવધાન રહેવાનું છે, કારણ કે આવા પદાર્થો રોગનો પ્રસાર કરવામા હેતુભૂત હોય છે.

કેપ્ટન જ્યોર્જ ટી પામર કહે છે કે જતુઓનો સંસ્પર્શ થવાના દિવસમાં મનુષ્યને ૧૧૯ સંભવો હોય છે આ મનુષ્ય કહે છે કે હાથ અડકવાથી બહુ ભય નથી, પણ તે હાથ, મોઢે કે નાકે અડકે છે ત્યારે ભય ઉત્પન્ન થાય છે. અને સાધારણ રીતે ઘણાં મનુષ્યોને આવી ટેવ હોય છે જ.

આ કેપ્ટન પામર કહે છે કે આવા ભયથી બચવાના નીચે પ્રમાણે ઉપાય છે.

આપણે જે રૂમાલ રાખીએ તેની એક બાજુ રંગેલી હોવી જોઇએ, કે જેને આપણે હાથ અડકાડવો નહિ.

આખી દુનિઆમાં જે હાથથી હાથ મેળવવાનો રિવાજ છે તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને તેને બદલે બીજો કોઇ રિવાજ દાખલ કરવો જોઇએ.

વળી આપણે એવા માર્ગો યોજવા જોઇએ કે હોટલોમાં જંતુઓનો પ્રસાર જે વેગથી થાય છે તે થતો અટકે

રૂમાલમાં નાક છીંકવાથી અથવા તેનાવડે નાક લુછવાથી પણ તેમાં જંતુઓ પ્રવેશે છે, જેથી જે બાજુ તે પ્રમાણે કરવામા આવે તે બાજુને હાથ અડકાડતા સાવધાન રહેવું.

નાક સાફ કર્યા પછી તેને હાથથી લુછવામા આવે છે અને તે હાથ ખુરસી, બારણા, ભીંત કે જેને અડકાડવામાં આવે છે તે વસ્તુને હાથ અડકતાં તેને અડકીને રહેલા જંતુઓનો પ્રવેશ થાય છે, જેથી આ પ્રકારની પણ સાવધાનતા સેવવાની છે.

જે સાર્વજનિક વસ્તુઓને હજારો લોકોના હાથ નિત્ય અડકતા હોય છે તે વસ્તુઓનો સ્પર્શ પણ હાનિકારક છે. ઉપરના વિદ્વાનો તથા બીજા અનેક વિદ્વાનોનું કહેવું છે કે ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝાના જંતુઓ નાક અને મોંવાટે બહાર નિકળે છે, અને તેનો પ્રવેશ પ્રધાનપણે હાથવડે જ અન્યના શરીરમાં થાય છે. આ પ્રવેશેલા જંતુઓની અસર બે ત્રણ દિવસમાં થાય છે.

આ વિષય અમે The Evcit Hand એ નામના એક અંગ્રેજી લેખ ઉપરથી લખ્યો છે.આ મુળ અંગ્રેજી લેખ આ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ શક્યો નથી પણ હવે પછી થશે અમે કોઈ કોઈ પ્રસંગે આવા અંગ્રેજી લેખ ગુજરાતીની સાથે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ તેનું કારણ એ છે કે હજી ઘણા મનુષ્યોનું એવું માનવું છે કે જો તે કોઈ વાર્તા અંગ્રેજીમાં વાંચે છે તો તેમને તે શ્રદ્ધાસ્પદ લાગે છે; જ્યારે તેની તે જ વાર્તા કોઇ ગુજરાતીમાં કે બીજી દેશી ભાષામાં જણાવે છે તો તેમાં તે અશ્રદ્ધા ધરે છે અને તેનો સ્વીકાર કરતા નથી.

આ સંબંધમાં સ્પર્શાસ્પર્શ કાઢી નાખી બ્રાહ્મણ અને ઢેડભંગી સર્વને એકત્ર કરનાર સુધારાવાળાઓ હવે શું કહે છે ? દાકતરોના અભિપ્રાયથી રોગી અને નીરોગ એ બેનો સંસ્પર્શ હિતકર નથી એટલું જ નહિ પણ ભયાવહ અને દુઃખદ છે એટલું તો સિદ્ધ થાય છે જ.

હવે જેમણે માનસવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો છે, તથા જેમણે અધ્યાત્મ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેમનું કહેવું છે કે આ જ પ્રમાણે રોગના જંતુના જેવો એક પ્રકારનો માનસ તથા આધ્યાત્મદ્રવ, કે જે મનુષ્યના સ્વભાવભૂત હોય છે, અથવા જે મનુષ્યના સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સર્વાંગમાં વ્યાપક હોય છે તે અન્ય મનુષ્યનો સંસ્પર્શ થતાં તેમનામાં પ્રવેશે છે, અને તે લાભ હાનિ કરે છે. અને આટલા માટે જ વર્ણવ્યવસ્થાની ઘટના સમાજમાં રાખવામાં આવેલી છે, જેને હાલના સુધારાવાળાઓ વગર સમજે ત્રોડીફોડી નાખવા મંડ્યા છે.

કોઇ કોઇ તો વળી કહે છે કે વર્ણાશ્રમનો નાશ કરવાથી આપણને સ્વરાજ મળશે. જો કે આ પણ તેમનું અજ્ઞાન અને ભ્રાંતિ જ છે. છતાં પણ કદાચ સર્વને એકત્ર કરવાથી સ્વરાજ મળે તેમ હોય તોપણ તેથી બીજી જે ભયંકર હાનિઓ પ્રજાને થવાનો સંભવ છે તે સંબંધમાં આ લોકો તદ્દન અજ્ઞાન છે. સત્ય કહીએ તો આ લોકો આવી બાબતોમાં કેવળ અલ્પજ્ઞ છે; છતાં પોતાને યદા કિંચિત્જ્ઞોઽહં—એ વચનપ્રમાણે સર્વજ્ઞસમ માને છે, અને અમે જે કરીએ છીએ તે જ મનુષ્યોનું સાચું હિત કરનાર છે એમ સ્વીકારી અન્યને તે પ્રમાણે સ્વીકારવાનો આગ્રહ સેવે છે. પરંતુ જીવત્વદષ્ટિને પ્રાપ્ત તે બીચારા આંધળા જેમ આંધળાને દોરીને પોતાનો વિજય માને તેમ વિજય માનતા જણાય છે.

આ પ્રસંગ આ સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરવાનો નથી, જેથી આપણે તે સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરતા નથી. માત્ર સ્વલ્પમાં કહેવાનું એટલું જ છે કે જે બુદ્ધિમાન છે અને જે સ્વતંત્રપણે વિચાર કરી શકે છે તથા જે આર્યશાસ્ત્રમાં યથાર્થ શ્રદ્ધાસંપન્ન છે તથા જે તેને વિપરીત અર્થમાં ગ્રહણ કરનાર વિપરીત મતિથી રહિત છે, તેમણે આ સુધારાવાળાની પેઠે વ્યામોહને વશ ન થવું.

હિંદુસ્થાનમાં ગુરુકુલોની આવશ્યકતા.

અંગ્રેજી કેળવણીથી જેમ કેટલાક લાભ છે તેમ હાનિઓ પણ છે. તેમાં લાભ કરતાં હાનિ વિશેષ છે, એના સબંધમાં વિચારશીલોમાં હવે મતભેદ રહ્યો નથી.

કેળવણીનો પ્રશ્ન બુદ્ધિપૂર્વક હાથમાં લેઇને આજે આપણી જેવી દશા છે તેવી દશા કરવામાં આવી છે ઘણા મનુષ્યો અંગ્રેજી કેળવણી લીધેલા યુવાનોનો એવો દોષ કાઢે છે કે તેમને વ્યાવહારિક જ્ઞાન કંઈ જ હોતુ નથી. વળી તે માત્ર નોકરી જ શોધે છે કે, તેને જ લાયક હોય છે.

આ સંબંધમાં વિચાર કરતાં જણાય છે કે આ દોષ યુવાનોનો નથી પણ કેળવણીનો છે. તેમને કેળવણી જ એવી મળે છે કે તે બીચારા અન્ય કંઈ જ ન કરી શકે. તેમનામાં માત્ર નોકરીની જ યોગ્યતા આવે છે. અને તેટલા માટે જ તેમને તૈયાર કરવામાં આવે છે. બીજા દેશોની અને આપણા દેશની કેળવણીમાં ઘણું અંતર છે. દેશની દુર્દશા થવામાં વર્તમાન કેળવણી એ પણ એક સબળ કારણ છે.

હવે જો પ્રજાને ઉન્નત કરવી હોય તો એક જ માર્ગ છે કે પ્રજાને પ્રજાએ જ કેળવણી આપવી, પોતાની શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ સ્થાપવી, અને વિચાર કરીને જેની જરૂર છે તેવુ શિક્ષણ આપવુ. જ્યાં સુધી પ્રજા પોતાના હાથમાં કેળવણીનો પ્રશ્ન નહિ લે ત્યાં સુધી પ્રજાની ઉન્નતિ થવાના સંભવો ઓછા છે.

× × × × ×

તે છતાં પણ હાલમાં જે અંગ્રેજી કેળવણી અપાય છે તે પણ એટલી અપૂર્ણ
છે કે કંઇ કહેવાની વાત નહિ પૂર્વે ત્રણ ચાર ધોરણના શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીને જેટલું
આપી... તેટલુ આજે મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કર્યાથી પણ મળતુ નથી.
અને તેને બદલે બીજો ... રિવાજ ...

વળી આપણે એવા માર્ગો યોજ્યાં છે એક તો વિદ્યાર્થીને શિરે અભ્યાસનો બોજો
વેગથી થાય છે તે થતો અટકે. ઓછુ શીખવવામાં આવે છે ગુજરાતી તથા
રૂમાલમાં નાક છીંકવાથી અથવા તેનાથી ... છે કે, શાળાનાં મકાનો તથા સાહિત્યો
છે, જેથી જે બાજુ તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તે શિક્ષકોના પગારમાં પણ વધારો કરવામાં
નાક સાફ કર્યા પછી તેને હાથથી લુછતું નથી. જે બાળકો બુદ્ધિમાન છે, અથવા
બારણા, બીજા કે જેને ... આવે છે ... કરવાવાળા છે તથા જેમનો ... મેર
... જંતુઓનો પ્રવેશ થાય છે, જેથી ... તેમના વિના બીજા વિદ્યાર્થીઓ ભાગ્યે જ

શીખે છે. શાળામાં શિક્ષકો પરીક્ષકનું કામ કરે છે, શિક્ષકનું નહિ. કારણ કે જો તે શિક્ષકનું કામ કરતા હોય તો વિદ્યાર્થીઓનો ઘણો અભ્યાસ શાળામાં પણ થઇ શકે. પણ જે પાઠ–તે ઘેરથી કરી લાવવા આપે છે તે શાળામાં લેઇ લેવાનું કામ તે કરે છે. જે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસમાં પાછળ છે તેમની કોઇ કાળજી કરતું નથી.

આ દોષ શિક્ષકોનો જ છે. શિક્ષકોને પગાર સારા આપો કે ન આપો પણ જ્યાંપર્યંત તે પોતાનો ધર્મ સમજીને કામ કરે નહિ ત્યાં પર્યંત શિક્ષણનો આશય કદી પણ સિદ્ધ થવાનો નથી. વર્તમાન કેળવણીમાં સારા શિક્ષકો તૈયાર થાય તેવો અવકાશ ક્યાં છે ? શિક્ષકો ધારે તો દેશની દશા ઝટ બદલી શકે છે પણ તેવા શિક્ષકો જ ક્યાં છે ? સઉ કોઇ ભાડુતી જ કામ કરે છે.

આટલા માટે જ પૂર્વે વિદ્યાનું કામ બ્રાહ્મણોને સોંપવામાં આવ્યું હતું. એક તો તે પોતે વિદ્યાનાવ્યસની હતા, અને પોતાની આજીવિકા તે વિદ્યા ભણાવીને પ્રાપ્ત કરતા નહિ-પણ તેને બીજે માર્ગે મેળવીને તે વિદ્યા મફત શીખવતા હતા. અને ત્યારે જ તે વખતે વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેક વિદ્યામાં પારંગત થતા હતા. પૈસા આપીને વિદ્યા ભણાવવી, એથી શિક્ષણનો ઉચ્ચ આશય સિદ્ધ થાય તેમ નથી. શિક્ષણ આપવું છે, એ જ શિક્ષકનો આશય હોવો જોઇએ. પણ તેવા યોગ્ય શિક્ષકો આ દેશમાં કેટલા જોવામાં આવે છે ?

× × × × ×

એક અંગ્રેજી નિશાળના બીજા ધોરણનો પ્રશ્નપત્ર અત્ર ઉપયોગી હોવાથી આપણે છાપીએ છીએ.

I Explain in Vernacular:—

(1) Keep still and trust *to* me (2) mind what he tells you and do as he *says* (3) Here is some for you (4) They *say* that the *bulbul* cannot sing half so well, (5) He *soon* got well again (6) Only keep this rule in view (7) As for me I *intend* to work *hard* (8) You *know* that as well as I do.

II Answer the following question:—

(1) How many stars are there in the Sky ? (2) What is the time to sleep ? (3) What is your brother's name ? (4) Has the moon its own light ? (5) When do you get up in the morning ? (6) How does my son prepare his lessons ? (7) Why did you not go to school yesterday.

III Turn the following into interrogative and negative:—

(1) Our teacher gave us a good lesson (2) Those were my shirts. (3) The dog knows its master, (4) She tried to read well, (5) He has good friends.

For Gujrati boys only.

IV Give the past tense with Vernacular meanings:—

(1) To omit (2) To cheat (3) To examine (4) To study

આ ઉપરથી આપણને જણાય છે કે બીજા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજીમાં આવી કઠિન ભાષામાં પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે ! હા. જો તે પ્રમાણે શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને મળતું હોય તો બહુ સારી વાત છે. પરંતુ ને પ્રતિ દૃષ્ટિ કરતાં જણાય છે કે તેમાં ઘણી જ અપૂર્ણતા છે.

આ પ્રમાણે બીચારા બાળકોના કોમળ મગજ ઉપર ઘણો બોજો રહે છે. ડ્રોઇંગ, વિજ્ઞાન, ગણિત, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, સંસ્કૃત, વ્યાકરણ, અંગ્રેજી અને આવા બીજા વિષયો બાળકોને શીખવવાના હોય છે બીજા દેશોનુ આ અનુકરણમાત્ર છે. પણ આપણા દેશને કયું ઔષધ ગાફક આવશે તેનો વિચાર કર્યો જણાતો નથી. ઘણા વિષયો ભણીને બાળક કોઇ એક પણ વિષય પૂર્ણ કરતો નથી, અને સર્વમાં તેની અપૂર્ણતા રહે છે. અને દુઃખપ્રદ તો એ છે કે તેને આ વિષયો તેના વ્યાવહારિક જીવનમાં પછી કામ આવતા નથી.

× × × × ×

આ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીને માથે શિક્ષણનો એટલો બોજો રહે છે કે તેને આપણે બીજું જ્ઞાન આપવા ધારીએ તો તેનો ઘણો ઓછો અવકાશ રહે છે. અને જો બીજું જ્ઞાન તેને નથી આપવામાં આવતું તો તે ભણ્યા છતાં ભોટ રહે છે. અને તે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ; તેનું શરીર મગજના પરિશ્રમને લીધે કચડાઇ જાય છે તે જુદુ. અને આ પ્રમાણે હોવાથી તેનું આરોગ્ય અને આયુષ્ બન્ને ઘટે છે. અને આવા દુર્બળ અને અલ્પજીવવી યુવાનો કે, બાળકો ઉપર આપણે દેશના અભ્યુદયની આશા રાખીએ છીએ !

આનો એક જ માર્ગ છે કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રજા તરફથી શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ નીકળવી જોઇએ. સરકાર તેને કબૂલ રાખે કે ન રાખે તેની સ્પૃહા ન રાખવી. જો સારા અભ્યાસવાળા વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થઇને નીકળશે તો સરકાર જરૂર તેમને, તેમને નોકરીમાં રહેવું હશે તો લેશે. અને કદાચ નહિ લે તો તે ભુખે મરવાના નથી એ નિશ્ચય સમજવું.

પરંતુ આ પ્રમાણે સર્વત્ર મોટા પાયાઉપર કામ ન થાય ત્યાં પર્યંત નાનાં નાનાં ઘણાં ગુરુકુલો હિંદુસ્થાનમાં નીકળવાં જોઇએ. અને તેટલી સાહાય્ય શાળામાં ચાલતા અભ્યાસમાં વિદ્યાર્થીને આપવી અને તેમને બીજું જ્ઞાન આપવું તથા તેમની શારીર સંપત્તિ સુધારવી. આવાં ઘણાં ગુરુકુલો નીકળવાની આપણા દેશમાં જરૂર છે. હજારેક ગુરુકુલો નીકળે તો પણ અડચણ નથી. વળી આ સર્વવચ્ચે સ્પર્ધા થવાથી કોણ વધારે સારૂં કામ કરે છે તે એક બીજાને જોવાનું તથા તેમાંથી શીખવાનું મળશે.

દેશકાલાનુસાર આપણે પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ અને જે આપણી પ્રજાને લાભ કરનાર હોય તેમાં આપણે યથાશક્તિ સાહાય્ય કરવી જોઇએ. બીજા દેશો આ પ્રમાણે કરે છે તેથી તે આગળ વધે છે, અને આપણે આ પ્રમાણે નથી કરતા તેથી આપણે પાછળ પડીએ છીએ.

राजयोग.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૫૫ થી.)

મનુષ્ય સત્ય જાણવાનો જિજ્ઞાસુ છે, તેનો તેને અનુભવ કરવાની ઇચ્છા છે, અને વેદો કહે છે કે જ્યારે તેને તે પ્રત્યક્ષ કરે છે, જ્યારે તે તેનો સ્વાનુભવ કરે છે ત્યારે જ તેની સર્વ શંકાઓ દૂર થાય છે, અને ત્યારે જ અજ્ઞાનઅંધકાર ટળે છે.

આ સત્યને જાણવાનો તથા તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવાનો માર્ગ શોધાએલો છે, અને આપણે સર્વ તેને જાણીને, પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ તેમ છે, અને અજ્ઞાનઅંધકારમાંથી બહિર નીકળી શકીએ તેમ છીએ.

રાજયોગ મનુષ્યજાતિ આગળ વ્યવહારોચિત (Practical) અથવા આચરણીય માર્ગ વા પદ્ધતિને ધરે છે કે જેવડે સત્યની નિકટ જઇ શકાય છે તથા તેનો સ્વાનુભવ કરી શકાય છે. આ પદ્ધતિ કપોલકલ્પિત નથી પણ સશાસ્ત્ર વા શાસ્ત્રીય છે અને તેને આચારમાં ઉતારીને પૂર્વે કંઈ વ્યક્તિઓ જ્ઞાનપ્રજ્ઞાત તથા પ્રાપ્તવ્યપ્રાપ્ત થઈ રહી છે.

સઉથી પ્રથમ આપણે જાણવું જોઇએ કે પ્રત્યેક વિદ્યા અથવા શાસ્ત્રને પોતાની શોધની અમુક પદ્ધતિ વા રીત હોય છે જેને ખગોળશાસ્ત્રી થવું છે તેને માત્ર ખગોળશાસ્ત્ર, ખગોળશાસ્ત્ર, એટલું જ મુખેથી બોલ્યા કરે તો તેથી કંઈ અર્થ સધાતો નથી રસાયનશાસ્ત્રના સંબંધમાં પણ તેમ જ સમજવાનું છે. પ્રત્યેક શાસ્ત્ર જાણવાને અમુક માર્ગમાં વહેવાની જરૂર છે. રસાયણશાસ્ત્ર જાણવા ઇચ્છનારે પ્રયોગશાળામાં જઇને જૂદા જૂદા પદાર્થો લેઇને તેમને એકત્ર કરવા જોઇએ, અને આ પ્રમાણે તેમના ઉપર પ્રયોગો કરવાથી જ તત્સંબંધી જે જાણવાનું છે તે જાણી શકાય છે. ખગોળશાસ્ત્રી થવા ઇચ્છનારે પણ તે જ પ્રમાણે વેધશાળામાં જઇને દુર્બીન લેઇને તારાઓનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ.

પ્રત્યેક શાસ્ત્રને જાણવાને તેની પોતાની પદ્ધતિઓ હોય છે, અને તે અનુસરવામાં આવે છે તો તેનું જ્ઞાન થઈ શકે છે આપણને હજાર પ્રકારનો બોધ કોઈ કરે પણ જો આપણે તેને આચારમાં ન ઉતારીએ તો તેનો કંઈ જ અર્થ નથી, અર્થાત્ તેના વાસ્તવ હાર્દને આપણે જાણીને તેનો સ્વાનુભવ કરી શકતા નથી.

સર્વ દેશમાં થઈ ગયેલા, સર્વ સમયના નિઃસ્વાર્થી મનુષ્યોનું એ જ કહેવું છે કે અમે અમુક સત્યને જોયું જાણ્યું છે અને તમે અમુક માર્ગે અનુસરશો તો તમને પણ તે જણાશે તેમનો આશય જગતનું હિત કરવાનો જ હતો તેમનું કહેવું છે કે આ ઇંદ્રિયોથી જાણી શકાય તેવું સત્ય તેમણે જાણ્યું છે. અને તેની ખાત્રી કરી જોવા તે આપણને આમંત્રે છે. તેમનું કહેવું છે કે જે માર્ગને તે દર્શાવે છે તે માર્ગે પ્રમાણિકપણે અનુસરવું અને તેમના કહેવા પ્રમાણે સત્યનું દર્શન ન થાય તો પછી આપણને એમ કહેવાનો હક્ક પ્રાપ્ત થાય છે કે તેમાં સત્ય નથી; પરંતુ આ પ્રમાણે આપણે ન કરીએ અને તે પૂર્વે જ સ્પષ્ટપણે

તેનો તિરસ્કાર કરીએ એ કોઇ પણ રીતે બુદ્ધિમાનને કે વિચારવાનને છાજે તેવું નથી જ. તેથી શ્રદ્ધાથી આપણે જે તે માર્ગમાં વહેવું જોઇએ, અને પછી જ સમજાશે કે જ્ઞાનપ્રકાશ જણાય છે કે નહિ.

જ્ઞાનને મેળવવામાં આપણે સામાન્ય રીતે અનુભવઉપરથી નિર્ણય કરીએ છીએ. જેમ કે જ્યાં જ્યાં ધૂમ હોય છે ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોવો ઘટે છે. આપણે પ્રથમ પ્રસંગો કે સ્થિતિને જોઇએ છીએ અને પછી તે ઉપરથી અમુક નિર્ણય કરીએ છીએ.

પરંતુ મનના સંબંધમાં તે પ્રમાણે બનતું નથી; અર્થાત્ આંતર જ્ઞાન કે મનનું જ્ઞાન તે પ્રમાણે બાહ્યાવલોકનથી થતું નથી. આપણા અંતરનું જ્ઞાન તો આપણને ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે આપણી આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરીએ છીએ. બાહ્યપ્રદેશની વસ્તુઓનું અવલોકન કરવું સહજ છે. પણ આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરવું તેટલું સરળ નથી. બાહ્ય વસ્તુઓનું અવલોકન કરવામાટે ઘણાંએ સ્થૂલસૂક્ષ્મ યંત્રો ખોળી કાઢવામાં આવેલાં છે; પરંતુ આંતરસૃષ્ટિના અવલોકનમાટે તેવાં કોઈ યંત્રોની શોધ થઈ નથી, તોપણ યથાર્થ પૃથક્કરણવિના કોઈ પણ શાસ્ત્ર નકામું છે. માત્ર સિદ્ધાંતો કે મતસંબંધી ચર્ચા કોઈ અર્થને સારતી નથી અને આ પ્રમાણે હોવાથી જ જૂદા જૂદા પંથના મનુષ્યો કંઇ કાળથી લડે છે. જે અવલોકનવડે સત્યને જોઈ શકે છે તેમને લડવાની ખટપટમાં પડવાનું રહેતું નથી. માત્ર દરીયાકિનારે ઉભા ઉભા વાતો કરનાર જ વાદવિવાદમાં પડે છે; જે અંતર ઉતરી ડુબકી મારે છે તેને વાદવિવાદ કરવાનું રહેતું નથી કારણ કે તેને તો મોતી હાથ લાગ્યા વિના રહેતું નથી

રાજયોગનું શાસ્ત્ર સઉથી પ્રથમ આપણને આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરવાનું આમંત્રણ કરે છે જે યંત્રવડે આપણે આ આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરી શકીએ તે યંત્ર તે આપણું મન છે. ધ્યાનનું સામર્થ્ય જ્યારે યોગ્ય દિશામાં વાળવામાં આવે છે અને તેના વડે આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરવામાં આવે છે, ત્યારે મનનું પૃથક્કરણ થાય છે અને આંતર સૃષ્ટિમાં આપણે જે જાણવા જેવી છે તેવી બાબતોઉપર પ્રકાશ પડે છે. મનનાં સામર્થ્ય એ પ્રકાશનાં કિરણોની ગરજ સારે છે, અથવા તેવું કામ કરે છે. જ્યારે તેમને એકત્રિત કરવામાં આવે છે વા તેમનો સંયમ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે અદ્ભુત પ્રકાશને પ્રકટાવે છે, કે જે વડે સ્થૂલ ઇંદ્રિયોથી ન જોઈ શકાય તેવી બાબતો જોઇ જાણી શકાય છે.

આપણા વાસ્તવ જ્ઞાનનો આ એક જ માર્ગ છે. પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી પદાર્થવિજ્ઞાનને માટે જેમ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ બાહ્ય પ્રદેશમાં કરે છે, તેમ આ આંતર સૃષ્ટિના જ્ઞાનને માટે આપણે તેનો ઉપયોગ આંતર પ્રદેશમાં કરવાનો છે, અને આ આંતર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણો અભ્યાસ કરવાની પણ જરૂર છે. આપણી બાલ્યાવસ્થાથી આપણને માત્ર બાહ્ય વસ્તુઓનું અવલોકન કરવાનું શીખવવામાં આવ્યું છે, પરંતુ આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરવાનું કોઇએ આપણને શીખવ્યું નથી જેથી આંતર અવલોકનની આપણી શક્તિ ખીલી શકી નથી અથવા તો તે વિકાસવિનાની રહી છે.

હિ. (અપૂર્ણ.)

एक स्वदेशी साहस

सुगंधीदार अगरबत्ति

આ અગરબતીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં વપરાય છે અને સુવાસમાં તેની બરોબરી કોઈ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે. નીચેના ભાવ ૦। શેરના એટલે ૧૦ તોલાના સમજવાના છે.

बदामीरंगनी अगरबत्ति

१ **ગુલાબ-કસ્તુરી**—જાડી એક શેરમાં લગભગ ૨૫૦ નંગ આવે છે અને દરેક અઢી કલાક બળે છે.

પાતળી—એક શેરમાં ૫૦૦ નંગ આવે છે અને દરેક બે કલાક બળે છે. પાશેરના રૂ. ૪

૨ **ગુલાબ-અંબર**—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૩)

૩ **ગુલાબ**—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે. પાશેરના રૂ. ૨॥)

૪ **કેસરી**—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને શેરમાં ૨૫૦ આવે છે. પાશેરના રૂ. ૧॥

૫ **અગર**—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૧.

૬ **ચંદન**—લાંબી દરેક એકથી દોઢ કલાક બળે છે. ૧૦૦ નંગના પડીકાના રૂ. ૦-૯-૦ ટુંકી—દરેક એક કલાક ચાલે છે, ૧૦૦ નંગના પડીકાના રૂ. ૦-૬-૦.

काळारंगनी अगरबत्ति.

૧ **અંબર**—નંગ ૧૦૦ રૂ. ૧।.

૨ **જવાદ**—ત્રણ જાતની આવે છે. જેમાંની દરેક અઢી કલાક, દોઢ કલાક અને પોણો કલાક બળે છે અને દરેક એક શેરમાં ૨૫૦, ૫૦૦ તથા ૨૦૦૦ સુધી આવે છે-પાશેરના રૂ. ૩)

૩ **મતાબ**—ચમત્કારિકરીતે બળે છે— પાશેરના રૂ. ૨.

૪ **દરબાર**—દરેક આઠ દશ કલાક ચાલે છે, ૧૨ નંગના રૂ. ૬.

૫ **મસ્ક**—પાશેરના રૂ. ૧॥.

૬ **અર્ગજા**—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમાં બસોથી અઢીસો નંગ આવે છે. પાશેરનો રૂ. ૧।.

૭ **પૂજા**—એક શેરમાં ૪૦૦ નંગ આવે છે—પાશેરના રૂ. ૦-૧૨-૦.

૮ **અગર**—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦૦ નંગ અવે છે પાશેરના ૦-૧૨-૦.

૯ **મધ્યમ**—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ ૦-૮-૦.

૧૦ **સાધારણ**—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૦-૬-૦.

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાંનું જંતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે. નંગ ૧૨ ના રૂ. ૩.

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુગંધીદાર એકઠો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ. ૦-૪-૦.

સુગંધીદાર ધૂપ-ત્રણ જાતની ડબી આવે છે મુલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦. ૧-૦-૦ અને ૦-૧૦-૦

સ્વદેશી કેશર—ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ—દરેક તોલાના ૧-૧૨ ૦, ૧-૮-૦, ૧-૪-૦.

જથાબંધ લેનારને યોગ્ય કમીશન મળે છે. માલ મંગાવનારને પાતળી કે જાડી જે સીલક હોય છે તે મોકલવામાં આવે છે.

जे. पी. पंडित एन्ड कंपनी.

ठे. भूतडी झांपे-बडोदा.

यस्मिन् देशे हि यो जातः तज्जं तस्यौषधं हितम् ॥

સ્વદેશીઓનો આશ્રય એ દેશની મોટી સેવા છે.

ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્વ અને શુદ્ધિ જળવાય રહે તેવા સંચાઓથી, ઉત્તમ, તાજી અને ખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ—મુંબઈ.

અમારી દવાઓની ખાત્રી વૈદ્યો અને ડાકટરોએ વાપરીને કરી છે તેમાંની કેટલીએક જેવી કેઃ—

વાસાવલેહ, ખાંસીની ઉત્તમ દવા	૦ા રતલની કિં.	રૂ. ૦—૧૦—૦
બૃહત્ મંજીષ્ટાદિ કવાથ-પ્રવાહી. રક્ત શુદ્ધિ માટે અકસીર.	,, ,,	૧— ૦—૦
તાવની ગોળી—મેલેરિયા અને બીજા ટાઢીયા તાવને તાત્કાલિક મટાડનાર	૩૨ ગોળીની ,,	રૂ. ૦— ૮—૦

મુંબઈની મુખ્ય ડીપો:—

જુની મહાજનવાડી; કાલકાદેવી રોડ, ટેલીફોન નં. ૨૨૦૯. તારનું શીરનામું, ઝંડુઃ મુંબઈ કારખાનાનો ટે. નં. ૨૨૫૮.

પ્રાઈસલીસ્ટ માટે ઉપરને સીરનામે લખો:—

પુસ્તકો.

	કિંમત.
૧ શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ ...	૫—૦—૦
૨ શ્રી ભગવદ્ગીતા ...	૪—૦—૦
૩ પાંડવ અને કૌરવ ...	૩—૦—૦
૪ રામ અને રાવણ ...	૧—૦—૦
૫ શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર ...	૨—૦—૦
૬ મુક્તા—કાદંબરી ...	૬—૦—૦
૭ નતોત્સવ ...	૧—૦—૦
૮ ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો ...	૧—૮—૦
૯ પાંડવાશ્વમેધ ...	૨—૦—૦
૧૦ શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો ...	૧—૮—૦
૧૧ ચિકિત્સાબ્ધિ ...	૨—૦—૦
૧૨ આર્યોનાપ્ય ઔષધ ...	૭—૮—૦

વધારે વિગત જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઈસલીસ્ટ મગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.
જામનગર—કાઠિયાવાડ.

GOLDEN TOBACCO (*for Chewing*)

Or Ague Pills Price, Re 1

Batliwalla s Balamrut the Tonic for Children and Weak Persons Price, Re 1

Other famous preparations are :—BATLIWALLA' Genuine Quinine Tablets, Grs, I and II each, in Bottles of 100 each AGUE MIXTURE (Small) 8 As CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomiting Re 1 TOOTH POWDER 4 As TONIC PILLS (Embiral Brandi, for Pale People and Nervous Breakdown Re. 1-8 RINGWWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch, etc,

Price, As 4

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr H L BATLIWALLA SONS & CO Ltd

Worli, Laboratory Bombay

Telegraphic Address —BATLIWALLA WARLI, BOMBAY

લાંબો વખત થયાં દુષ્ટ દરદોથી દુઃખી થતા દરદીઓને

દિલાસો.

તદ્દન મફત ! તદ્દનમફત ? ? તદ્દન મફત ? ? ?

વૈદ્યકીય સંમતિ

પોતાના કોઈ પણ રોગને માટે ખરેખરી અને સાવસ્તર હકીકત પત્રથી લખી જણાવનારને વૈદ્યક શાસ્ત્રાનુસાર "વૈદ્યકીય સંમતિ" તદ્દન મફત લખી મોકલવામાં આવે છે.

અમારી સલાહ પ્રમાણે વર્તવાથી અને ઔષધનું સેવન કરવાથી દરદીઓને શું ફાયદો થશે તેની ખાત્રી એક વખત રૂબરૂમાં મળવાથી અથવા પત્રદ્વારા પૂછાવી જોવાથી થઈ શકશે.

જવાબને માટે અર્ધા આનાની સ્ટેમ્પ બીડવી. તમામ પત્રવ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવે છે.

અમારા ઔષધાલયમાં પ્રત્યેક રોગને માટે શાસ્ત્રસિદ્ધ અને અનુભવિત ઉત્તમોત્તમ ઔષધો હમેશને માટે તૈયાર રાખવામાં આવે છે. વધુ વિગત માટે અમારું પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવી વાંચો.

વૈદ્ય કાલિદાસ વિ. પોપટભાઈ શાસ્ત્રી.
આરોગ્યકર—ઔષધાલય.
જામનગર—કાઠીઆવાડ.

शुद्ध काथो.

શુદ્ધ કાથો કેવો હોય છે તે આપણે આજસુધી જોયો પણ નથી. અને તેનો સ્વાદ પણ જાણ્યો નથી. બજારમાંથી આપણે જે કાથો ખાઇએ છીએ તે ઘણી ભેળસેળવાળો હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેને વાપરવામાં ધર્મભ્રષ્ટતા પણ રહેલી હોય છે. તથા તે ઉપરાંત તે ગુણને બદલે અવગુણ પણ કરે છે. જેને શુદ્ધ કાથો જોવાની તથા વાપરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે અમારે ત્યાંથી મંગાવી ખાત્રી કરી જોવી એટલે સમજાશે. એક પડીકાની કિંમત રૂ. ૦–૪–૦. એક પડીકાનું પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ ત્રણ આના, ત્રણના ચાર આના અને સાતના પાંચ આના આવે છે. આ કાથો ખાવાથી ઉધરસ થતી નથી અને થઈ હોયછે તો મટી જાય છે.

જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની—વડોદરા.

હરસનાશક ગુટિકા

આ દવાથી તમને ગમે તેટલી લાંબી મુદતના હરસ હશે, લોહી પડતું હશે કે સુકા હશે, અને કોઈ પણ ઉપાયે મટતા નહિ હોય, ઘણી દવાઓ કરી કંટાળ્યા હશો, ઓપરેશન કરાવી થાકયા હશો છતાં ન મટયા હોય તોપણ આ દવાથી તમને હરસ મટશે, દુઝતા હરસ હશે અને લોહી પડતું હશે તે તો એકજ દિવસમાં મટી જશે. આ દવા હરસ ઉપર એવી ગુણકારી જણાઈ છે કે, તેનાથી હજારો માણસોએ પોતાનું હરસનું દરદ નાબુદ કર્યું છે. આ સંબંધી સેંકડો સરટીફીકેટો મળ્યાં છે, જે સ્થળ સંકોચથી આપી શકયા નથી. તમે એકવાર અનુભવ કરશો એટલે તમને પણ ખાત્રી થયા વગર રહેશે નહિ. કી. ડબી ૧ ની રૂ. ૩—૦—૦. અનુપાનના ડબાની કીમત રૂ. ૨—૦—૦ મળી રૂ. ૫—૦—૦. મલમની ડબી રૂ. ૧—૦ ની મફત મળશે.

સ્વામીનારાયણના મંદિરના કારભારી મી. મંગનલાલ લખે છે કે તમારી હરસની દવાથી મને પચીસ વરસનું હરસનું દરદ મટયું છે. હું ઘણી દવા કરી કંટાળી ગયો હતો પણ તમારી દવાથી મને ફાયદો થયો છે જેથી હું ઉપકાર માનું છું. હરસને માટે આ દવા અસર કરનારી મને જણાય છે.

કલકત્તાથી મી. સી. એમ. ચોધરી લખે છે કે તમારી દવાથી મને જુના હરસનું દરદ મટયું છે ને હજી સુધી ફરી થયું નથી જેમાંની ૧ ડબી બીજી મોકલશો, આવા હજારો અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

પ્રમેહ નીવારણ પીલ્સ

આજકાલ સેંકડે પોણોસો માણસોને આ રોગ લાગુ પડેલો જણાય છે. કોઈને પ્રમેહ થયેલો હોય છે, તો કોઈને મધુપ્રમેહ, પેસાબે અગન બળે છે, ધાતુ જાય છે, કોઈને મીઠો કે સાકરીઓ—મધુપ્રમેહ થયેલો હોય છે. નાના કે મોટા સર્વ કોઈ તેનાથી રીબાતા હોય છે. મોટા મોટા ઠાકોરો, રાજા, બેરીસ્ટરો, ધારાસભાના મેમ્બરો, જડજો, દીવાનો, માજીસ્ટ્રેટો ઘણાને આ રોગ થયેલો હોય છે. ઘણી દવા કરી કરીને કંટાળ્યા હોય છે છતાં પણ આ રોગ તેમને મટતો નથી અને જેથી તેમની જીંદગી સુધી આ દુઃખને સહન કરવું પડે છે. ભાઈ! તમારે ગભરાવાનું કારણ નથી જો તમને પ્રમેહ કે કોઈ પણ પ્રકારનો પરમીઓ, કે મધુપ્રમેહ થયો હોય, પેસાબે ધાતુ કે રસી જતી હોય, લાલ કે લાખુ બળતી હોય તો આજેજ પત્ર લખી અમારી પ્રમેહ પિલ્સ મંગાવો. તેનાથી હજારો માણસોને પ્રમેહનો રોગ મટયો છે, તમને પણ મટશેજ. તેની ખાત્રી રાખજો. આ દવા અનુભસિદ્ધ છે. માટે પ્રથમ તમારી જીંદગી અને પછી પૈસો માનજો. શરીર સારૂ હશે તો હજારો રૂપીઆ કમાશો. પ્રમેહને માટે આ દવા તરત અસર કરનાર અને ચમત્કારી છે. ડબી ૧ ની કીમત રૂ. ૨—૦—૦. અનુપાનના ડબાની કીમત રૂ. ૨—૦—૦ દવા એક માસ ચાલશે. તેથી જરૂર આરામ થશે. હજારો સરટીફીકેટો મળ્યા છે.

ખારેથી કામેશ્વર નથુરામ લખે છે કે આપની પ્રમેહની ગુટિકાથી પ્રમેહ મટયો છે. ઘણી દવાઓથી ફાયદો થયો નહોતો તે આ દવાથી મટયો છે.

વિસ્ફોટક નિવારણ પીલ્સ

વિસ્ફોટક મસા ને ચાંદી ઉપર ઘણીજ ગુણદાયક છે. શરીરે ગરમી ફુટી નીકળવી, ચાંદી, હાથે, પગે કે શરીર ચકામાં પડી જવાં વિગેરે તમામ પ્રકારની ગરમી આ દવાથી તરતજ મટે. હજારો વિસ્ફોટકના રોગીઓ આ દવાથી સારા થઈ ગયા છે. આ દવા એટલી બધી પ્રખ્યાત છે જેને માટે હજારો દરદીઓ ઘર પુછી આવે છે અને પોતાનો રોગ મટાડે છે.

જો તમને વિસ્ફોટક થયો હોય, કે ગરમી જણાતી હોય તો આજેજ પત્ર લખી આ દવા ઉપયોગ કરો. તેનાથી તમારો રોગ મટશે, અને લોહી સુધરી શરીરમાં શક્તિ આવશે. ડબી ૧ ની રૂ. ૨. અનુપાનની કીમત રૂ. ૨ મળી રૂ. ૪. થશે. એક મહિનામાં મટી જશે.

મુંબાઈથી સુતાર મકન વલ્લભ લખે છે કે તમારી વિસ્ફોટક નિવારણ ગુટીકાથી મને ગરમીનો રોગ મટયો છે. માટે બીજી ૧ ડબી મોકલશો.

દવે કેમીકલ વર્ક્સ

ધાતુગત દોષો મટાડી જીવનશક્તિ બક્ષી મગજને પુષ્ટ કરનાર

જીવન.

એ ખરેખર જીવનજ છે. આ જીવનનો ચાલુ ઉપયોગ કરવાથી દીર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે. મગજ પુષ્ટ થઇ બુદ્ધિ અને યાદશક્તિ વધે છે, ધાતુગત દોષો મટાડી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે આ જીવનની બનાવટ સર્વોત્તમ હોવાથી આજે સર્વ કોઇના જીવન કરતા તે ગુણમાં ઉત્તમ જણાયુ છે તેમાં પડતી વસ્તુઓ વનસ્પતિની અને નુકશાન ન કરનાર છે ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ, લ્હેજતદાર અને આરોગ્યને જાળવવા માટે ફાયદો બક્ષનાર છે. નબળાઇ, પાંડુ, ખાસી, ક્ષય, સંગ્રહણી, મરડો, અમ્લપીત તથા ધાતુવિકારના દરદોમાં તેનો ગુણ અનુભવસિદ્ધ છે. અમે બીજાઓની માફક હલકા ભારી જુદા દર ન રાખતાં માત્ર ભારે-કે જેમાં ભસ્મો અને કિંમતી માત્રાઓ પડે છે તેની એકજ જાત બનાવીએ છીએ. કીમત રૂ. ૨) રાખી છે. ત્રણની કીમત રૂ ૫) પેકેજ જુદુ. વિદ્યાર્થિઓ મગજનું કામ કરનારા માસ્તરો, વકીલો વિગેરે માનસીક મહેનત કરનારને તો તે અમૃતતુલ્ય છે. ખડરોલથી કામેશ્વર નથુરામ લખે છે કે જીવનથી ઘણો ફાયદો થયો છે.

વ્યાધિ હજાર પણ ઔષધ એક, માત્ર ખીસ્સામાંજ દવાખાનું.

અમૃતજીવન (રજીસ્ટર્ડ.)

નામની અમૃતમય દવાનો લાભ ઘણા વિદ્વાનો, અને તબીબોએ તથા જનસમાજે તમામ રોગો ઉપર ખાત્રી કરી લાભ મેળવેલો હોવાથી, દરેક ઘરમાં ઘરગતુ દવા થઇ પડી છે આ દવા પાસે રાખવાથી કોઇ પણ રોગની બીક રાખવાની જરૂર રહેતી નથી કારણ કે તે શરીરમાં થતા અંદરના અને બહારના રોગોને માટે રામબાણ ઉપાય છે આ દવા જો તમારી જીંદગીનો ખપ કરતા હો તો હંમેશા પાસે રાખજો તેનાથી અજીર્ણ, અતિસાર, હિસ્ટિરિયા, ઉદરસ ગરમી, ઉનટી, વા, કમળો પેટનો દુખાવો, બદહજમી, નબળાઇ, કોલેરા, ફ્લ્યુએન્જા, ખસ ગુમડાં, ગોળો ચઢવો, સુક, તાવ, દમ, દાંતનો દુખાવો, દાદર, નપુંસકતા, પ્રમેહ પ્રદર, પાંડુરોગ બરોળ પ્લેગ, માથાનો દુખાવો, મધુપ્રમેહ, ક્ષય, રતવા, લકવો, વીર્યદોષ, વાળો, સમસુી, વરાધ સન્નિપાત, હરસ, હાર્ટ ડીઝીઝ, શુળો, હિસ્ટીરિયા, વઇ. દાંત, નાક, કાનના દરદો, મોળા, વીછી, સાંપ, ઉંદર, હડકવા કુતરાનું ઝેર, કંઠમાળ, દાઝવુ, વિગેરે લગભગ તમામ દરદો મટે છે અને તેથી તેનો હાલ દરેક મનુષ્ય લાભ લે છે. કી. રૂ ૧) ત્રણની રૂ. ૨-૧૦-૦

બાળકોને ભણવામાં હોંશીયાર, ચાલાક અને બુદ્ધિમાન કરવાં હોય તોજ

મેમોરાઇન (રજીસ્ટર્ડ.)

વાપરજો આ દવા સ્વાદિષ્ટ અને લહેજતદાર હોવાથી બાળકો ખુશીથી ખાઇ શકે છે. નાનાં બાળકોને નાનપણમાંથીજ આ દવાનુ સેવન કરાવ્યાથી તેમની બુદ્ધિ-અને યાદદાસ્તી વધે છે કોઇ પણ અઘરા વિષયો સ્હેલથી શીખી શકે છે તેમનું મગજ ઠંડુ રહે છે. જ્ઞાનશક્તિઓ ખીલે છે. ગણિતના અઘરા વિષયમાં મન પરોવી શકે છે જે બાળકો ઠોઠ હોય અને ઘણીવાર ગોખવા છતાં પણ જો યાદ ન રહેતું હોય અને નિશાળમાં એકેક ક્લાસમાં બબે ત્રણ ત્રણ વર્ષ પડી રહેવું પડતું હોય તો જરૂર તેવા છોકરાને આ દવાનું સેવન કરાવજો તેનાથી તેની યાદશક્તિ તિવ્ર થશે દર વરસે સહેલાઇથી પાસ થઇ શકશે. અને ગમે તેવા વિષયો સ્હેજ વારમા વગર ગોખણપટ્ટીએ યાદ રહી જશે દરેક બાળકને માટે આ દવાની ખાસ જરૂર છે. જેથી તેનું મગજ સુધરશે આંખોનુ તેજ વધશે લોહી સુધરશે ને શરીર નિરોગી રહી પુષ્ટ થશે આ દવાનો ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લઇ પોતાની જીંદગી સુધારી છે તેની કીમત રૂ. ૨-૦-૦ જ છે, તમારા બાળક રતા બે રૂપીઆ વધુ ન ગણતાં આજેજ દવા મંગાવી ઉપયોગ કરો.

બુદ્ધિ અને યાદદાસ્તી વધારવા માટે આ સિવાય બીજી દવાજ નથી રૂ ૨) પો ૦-૫-૦

અટગામથી સ્કુલ માસ્તર ભીમભાઇ મોહનભાઇ લખે છે કે—મેમોરાઇનથી તાત્કાલિક ફાયદો થયો છે માટે બીજો ૧ ડબો વી પી થી મોકલશો મગજની અસ્થિરતા મટી છે ને ઉંઘ સારી આવે છે.

દવે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

એકેએક સ્ત્રીને રોગના પંજામાંથી બચાવી શકિત આપી પુષ્ટ કરનાર

સુંદરીસાથી. [રજીસ્ટર્ડ]

(હજારો સરટીફીકેટો મળ્યાં છે.)

મંગાવો—તે સ્ત્રીઓના તમામ રોગને માટે અકસીર છે સ્ત્રીઓના કોઇ પણ દરદ જેવાં કે, લોહીવા, પ્રદર, રકત અને શ્વેતપ્રદર જેવી ગુપ્તસ્થાનમાંની ચીકણી, પાટી, પીળી, મગગુગળી અગર લાલ રંગની લોહી જેવી રગી વહ્યા કરે છે, પેશાબે અગન બળે, હાથ પગના તળીઆમાં કેડામાં, માથામાં અને કોઇ વખતે આખા શરીરમાં સણકા મારે, ફાટ, ચુંમ, અને કળતર થાય, ઝોણું તાવ હમેશાં આવે, શરીર સુકાઇ ધોળી પૂણી જેવું થાય, આંખોનું તેજ કમી થાય, દિવસે દિવસે શરીર સુકાઇ બેહાલ થાય, અશકિત આવે અને કામ થઇ શકે નહી. આખો દિવસ કેડો અને માથું ફાટયા કરે, તાવ, ઉધરસ, દમ, ખાંસી, સોજા, ઉનટી અરૂચી, માસિક અટકાવ–હરતાન સબંધી તમામ રોગ, ગર્ભાશયની પીડા, કસુવાવડ સુવારોગ વિગેરે તમામ રોગ અને આવાં અનેક દરદોના સમુહને આ **સુંદરીસાથી** એકદમ મટાડી શકે છે.

આ **સુંદરીસાથી** બાળ, યુવાન અને વૃદ્ધ સ્ત્રીએ હમેશાં વાપરવા લાયક છે, જેથી તેઓના તમામ રોગ મટાડી શરીર પુષ્ટ કરે છે, હરતાનના રોગો થવા પામતા નથી, અને ગર્ભાશયને ગર્ભ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવી પુખ્ત વયે ગર્ભ ધારણ થાય છે પીવામાં સ્વાદિષ્ટ છે બાટલી ૧ ની કીમત રૂ. ૧) ત્રણ બાટલીના રૂ ૨–૧૦–૦ પોષ્ટ ૦—૭—૦ **સુંદરીસાથીના ખાસ ગુણ.**

૧ નાની બાળકીઓને પાવાથી શરીર પુષ્ટ રાખી યુવાન અવસ્થામાં પ્રદર વિગેરે વ્યાધી થવા દેતું નથી

૨ યુવાન સ્ત્રીઓને પ્રદરના વ્યાધિમાંથી બચાવી ગર્ભાશયને સુધારી ગર્ભ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવે છે

૩ ગર્ભ વખતે પીવાથી અધુરે માસે ગર્ભ પડતો નથી ગર્ભનું પોષણ કરી પૂર્ણ માસે વિના કષ્ટે પ્રસવ થાય છે ૪ સુવાવડ પછી પીવાથી સુવારોગ થતો નથી બાળકને પુષ્ટ કરે તેવું તંદુરસ્ત ધાવણ બનાવે છે અને બાળકનું ને તેની માનું શરીર પુષ્ટ કરે છે. ૫ સ્ત્રી રોગ તમામ મટાડે છે. હમેશાં પીવાથી સ્ત્રી તંદુરસ્ત રહી શકે છે પ્રદર વિગેરે વ્યાધી થતા નથી. વૃદ્ધાવસ્થામાં પીવાથી શરીર પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત યુવાન જેવું રહે છે અને વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવે છે. આ માટે હજારો અભિપ્રાયો મળ્યા છે અને હજારો સ્ત્રીઓ તેનો આનુ ઉપયોગ કરે છે તેજ તેની ઉત્તમતા છે

જુનાગઢથી રેલવે ગાર્ડ રહેમાનશા લખે છે કે તમારી સુંદરીસાથીની દવા ઘણી અકસીર છે તેથી ઘણો સારા ફાયદો થયો છે, જેથી તે વાપરવા હું ઘણાને ભલામણ કરૂં છું.

કરાંચીથી રતનશી લખમશી લખે છે કે—સુંદરીસાથીની દવા ઘણીજ સારી છે મેં મારા ઘરમાં બે બાટલી વાપરી તેથી તમામ રોગ દુર થયો છે ને એક બાટલી મારા સ્નેહીને આપી તેને પણ ફાયદો થયો છે માટે બીજી ત્રણ બાટલી મોકલશો અમે તમારો મોટો આભાર માનીશું.

રાણાવાવથી મામદ આમ મુનશી લખે છે કે—તમારી દવા સુંદરસાથીથી અંગમાં તંદુરસ્તી સારી રહે છે ને ઘણો ફાયદો થયો છે ત્રણ બાટલી વાપરવાથી પુરેપુરો આરામ થયો.

આંબલીઆરાના ના ઠાકોર સાહેબ લખે છે કે—સુંદરીસાથીથી ફાયદો થયો છે.

સ પુરટીબાંધી મહેતાજી નરભેરાશંકર નરોતમ લખે છે કે—સુંદરીસાથીની દવા ઘણીજ ગુણકારી નીવડી છે. તે દવા મારી છે તે વાત સત્ય છે.

પાલનપુરથા ઇન્જીનીયર જે જી દેસાઇ લખે છે કે સુંદરીસાથીથી ફાયદો માલમ પડે છે

જલાલપુરથી છોટાભાઈ લલુભાઈ લખે છે કે સુંદરીસાથીથી ફાયદો થયો છે તે ઘણીજ ગુણકારી છે

મોરબીથી મુલચંદ હરગોવન લખે છે કે સુંદરીસાથીની બાટલીથી ફાયદો પડયો છે.

ખંભાતથી આાવરસીયર મી એન. જી માલેકર લખે છે કે તમારી દવા સુંદરીસાથીનો મીઠાંબાપુ મારફતે ઉપયોગમાં લેતાં ઘણીજ ગુણકારી નીવડી છે

સારંગપુરથી આાનીતરામ કાળીદાસ લખે છે કે સુંદરીસાથી ફાયદાકર્તા નીવડી છે આવા હજારો સરટીફીકેટ મળ્યાજ કરે છે એકવાર વાપરી ખાત્રી કરી તમારી સ્ત્રી, પુત્રી કે સબંધીને સુખી કરો.

ઠેે ડેપોવા ઓફીસ–અમદાવાદ પાંચકુવા ચાર રસ્તા ઉપર

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य	०-१२-०
महत्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.		०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं.		०- ४-०
बुकर टी. वॉशिंग्टन.		०- ४-०
मद्य अने तेना उपयोग.		०- २-०
वाल्मिकीनो जय.		०- ६-०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या अथवा दरेक मनुष्य जाते वैद्य (गुजराती.)		१- ०-०
,, ,, (मराठी.)		१- ०-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी.)		२- ०-०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां		१- ०-०
वेदांतमार्गोपदेशिका		०- ६-०
चाह, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे		०- २-०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग...		०- २-०
धर्म.		०- ६-०
श्रीअध्यात्मविद्योपासकमंडळनो प्रथम उपासनक्रम.		१- ०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा सुदृढ आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो...		०- २-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगत्मां छे के नहि ! ...		०- २-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य		०- ६-०
शरीर, मन अने आत्मा		०- ६-०
प्रातःकालनां पाछलां वर्षो (प्रत्येक वर्ष)		३- ०-०
प्रातःकालना १ थी १७ वर्षोनो 'सेट'		५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे)	२- ८-०
भीष्मपितामह	१-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—भुतडीझांपे—वडोदरा.

Registered No B. 398

નમુનાની શોભીતા વાળ શીશી મફત.

જે ઉભય સ્ત્રી પુરૂષોને એકસરખા કીમતી છે. તે કામકાજ તેમજ સંસારી જીંદગીમાં સારો દેખાવ કરે છે. વાસ્તે જેટલાં સવાત્તમ કપડાં જરૂરનાં છે, તેટલાજ શોભાયમાન વાળ પણ અવશ્યનાજ છે. કોઇ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પેડી ગઇ હોય તે બતાવી લેવું નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL.

કામીનીઆ ઓઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરવાથી શોભીતા વાળ સહેલાઇથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે. તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા પોચ કુટાઇ ગયેલા વાળને પથારીએ ખરી પડતા હોય તેને જોઇતું પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં દેખાય છે તેઓને માટે. પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણું ફાયદાદાર છે, કારણ કે ડાઘ પડે તેવું, કચરાવાળું તેમજ ચીકણું નથી, પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને બાલ સાફ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઓઇલ

FOR THE HAIR વાપરો. કીમત શીશી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦; વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ. ૨-૧૦-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ખાત્રી માટે અરધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે.

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ).

દીલને આનંદ આપનારૂ, મનને પ્રફુલીત કરનારૂ, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક, મીઠી સુગંધમાં મુકી દેછે. આજકાલ વચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા ફેંકી દેવા કરતાં એક ઓટો–દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાંથી નીકળતો દીલપઝીર ખુશબોનો એક ઘડી ખ્યાલ કરો

કીમત નાની બાટલીના રૂા० ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂા ૦-૧૨-૦

મોટી ૦।। ઔંસની બાટલીના રૂા० ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું

જુમામસજીદ મુંબઇ

Registered No. B. 3

पुस्तक १८] संवत् १९७१ फाल्गुन कृष्ण० १४ [अंक ५.

|| श्लोकः ||

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्तिः
आमन्त्रयस्व भगवन् भगदं स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित् ॥

ભાવાર્થ:—બંધુ ! શા માટે તું રડે છે ? તારામાં સર્વશક્તિ ... વસી છે. હે ભગવન્ તારા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર. અને આ ... વિશ્વ તારાં પગમાં પડશે. આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે જડ ...

Printed at the Lakshmi Vilas Pr... in Bhau, Kale's Lane, Baroda by Mr. K. G Patel and published ...r. Jagannath Prabhashankar Pandit Bhuvdi ...6-20 BARODA.

श्री

प्रातःकाल.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ फाल्गुन कृष्ण० १४ [अंक ५

स्तवन.

(લેખક–શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

પદ (ન્યારી સ્થિતિ આ વિશ્વમાં, એલય.)

જય જય પરાત્પર પૂર્ણ, પરમ અનન્ત ચિદ્દ્ઘન બ્રહ્મ, ૐ
જય વ્યાપ્ત સચરાચર, નિરંતર, મહત્તર, પરબ્રહ્મ ૐ
જય સુપ્રસન્ન, સ્વપ્રસન્ન, પ્રકટ જય પ્રસન્ન ૐ
જય સંજીવન, જય જય નિરંજન, સ્વસંકલ્પોત્પન્ન ૐ
જય સમુલ્લાસિ, વિશ્વવાસિ, વિલાસી; મૂર્દ્ધનિવાસી ૐ
જય સ્વપ્રકાશિ, સ્વાભિલાષિ, નિપાશિ; જય અવિનાશિ ૐ
જય પરમ પિયૂષપ્રદાતૃ, આંતર સવિતૃ, સુખદાતૃ,
જય સર્વકર્તુ, અકર્તુ, સંવિધાતૃ; જય ભર્તૃ ૐ

તનુમંદિરમાહાત્મ્ય.

પદ.—(છૂટી પડી સાહેલીના સાથથી રે...એ લય).

તનુ આ મંદિર વિશ્વનાથનું રે હાં હાં,
જોવા શું ઈશ ભમે બાહ્ય, સજી યોગને,
શોધી લેને તું તારૂં આ તનુ રે હાં હાં.

ચૌદે આ લોક જેમાં છે રહ્યા રે, હાં હાં, દાનવ સુરસમુદાય; સજી૦
બ્રહ્મા અધઃ જેને રાજતા રે, હાં હાં, રાજે શ્રી વિષ્ણુ નાભિમાંહ્ય; સજી૦
હૃદયે સદાશિવ શોભતા રે, હાં હાં, હસ્તે વસે ઇન્દ્રરાય; સજી૦
વાચામાં અગ્નિદેવ ભાસતા રે, હાં હાં, સૂર્ય આ નેત્રમાં ભળાય; સજી૦
રાજે મહેશ્વર મૂર્ધમાં રે, હાં હાં, વિદ્યા અવિદ્યા ચાંપે પાય; સજી૦
અન્ય વિભૂતિ અન્ય સ્થાનમાં રે, હાં હાં, ગણના ન જેની ગણી જાય; સજી૦
ગંગા વહે છે તારે આંગણે રે, હાં હાં, જળઅર્થ કાં તું રણે ધાય; સજી૦
હીરા મોતીના ઘેર ઓરડા રે, હાં હાં, છોડી, કાં કોડીથી તણાય; સજી૦
અમૃતનો અબ્ધિ તારા અંતરે રે, હાં હાં, ઝાંઝવાથી વ્યર્થ કાં લોભાય; સજી૦
અખિલેશ સોહે તારા દેહમાં રે, હાં હાં, છતે ધણી વિધવા શું થાય; સજી૦
નૃદર્દિ મહેશ નીરખી ભીતરે રે, હાં હાં, લે સુખ જે ન અળપાય; સજી૦

લોકો કહે છે કે, જગતનો વિકાસ થાય છે અને મનુષ્યની પ્રગતિ થાય છે. પણ અમને આ વાર્તા સત્ય જણાતી નથી. કારણ કે પૈસા પ્રાપ્ત કરવા, મોટાં મોટાં મકાનો બાંધવાં, મોટાં મોટાં કારખાનાં બંધવાં, વિલક્ષણ ભૌતિક શોધો કરવી, અને બાહ્ય દૃષ્ટિ રાખીને વિવિધ કાર્ય કરવાં, એ મનુષ્યની વાસ્તવ પ્રગતિ કે વાસ્તવ વિકાસ છે શું?

સત્ય કહીએ તો હજી જગત ઉંઘે છે. જ્યારે મનુષ્ય આત્મામાં જાગે છે ત્યારે જ તેનો વાસ્તવ વિકાસ થયો કહી શકાય છે. વર્તમાન પ્રગતિથી મનુષ્ય પોતાને ગમે તેટલું સુખ મળેલું માને પણ તે સુખ અલ્પ જ છે જ્યારે તેનો આંતર વિકાસ થાય છે, જ્યારે તેના અંતરનો અંધકાર ટળે છે અને તેના હૃદયમાં જ્ઞાનપ્રકાશ થાય છે ત્યારે તેને જે સુખ મળે છે તે સુખ જ વાસ્તવ અને સત્ય સુખ છે, કે જેના આગળ મનુષ્યનું વર્તમાન સુખ અતિ તુચ્છ ગણાય તેમ છે.

જે માર્ગે વહેવાથી નિશ્ચિંતપણાની અને નિર્ભયતાની અંતરમાં પ્રતીતિ થાય તથા જેથી અતૃપ્તિ ઓછી થાય, તે જ માર્ગ સાચો પ્રગતિનો સમજવાનો છે અને વિભવોથી વિંટળાએલો મનુષ્ય રહે છતાં તેને નિશ્ચિંતપણું અને નિર્ભયતાનું ભાન ન થાય તથા તેને અંતરમાં અનેક પ્રકારની અતૃપ્તિ રહ્યા કરે તો જાણવું કે તે માર્ગ તે વાસ્તવ વિકાસનો નથી.

મનુષ્યે જાણવું જોઇએ કે તે પોતે જ આ વિશ્વમાં મોટામાં મોટી ચમત્કૃતિરૂપ છે અને તેના પોતાનામાં જે જોઇએ તે સર્વ રહેલું છે. જ્ઞાન, સુખ, સામર્થ્ય, આનંદ વગેરે સર્વ સંપૂર્ણપણે તેના પોતાનામાં જ રહેલાં છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી પોતાનાથી જેટલો તે દૂર રહે છે તેટલો તેનો વિકાસ ઓછો સમજવાનો છે, અને જેટલો તેનો આત્મવિકાસ થાય છે તેટલો જ તેનો સાચો વિકાસ સમજવાનો છે.

એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે त्वमेव चमत्कृतिः—તું પોતે જ ચમત્કૃતિરૂપ છે. અર્થાત્ તું પોતે જ આ જગતમાં ચમત્કારરૂપ છે. શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજી કહે છે કે "आत्मानुभव जीनको भयो है यह दुःखरूप जग तिनको गयो है"—તે શ્રીવચનપ્રમાણે જે પોતાના આત્માનો અનુભવ કરે છે તેનાં સર્વ દુઃખ શમે છે येन ज्ञातेन इदं सर्वं विज्ञातं भवति—જે વસ્તુ જાણવાથી આ સર્વ જણાય છે.

અર્થાત્ શોધવાજેવી એક જ વસ્તુ આ વિશ્વમાં છે. તે મનુષ્ય પોતે વા તેનું તનુમંદિર છે આ મંદિરમાં તેને જે જોઇએ તે મળી શકે તેમ છે અને તે તેને શોધીને પોતાને ઓળખીને સર્વ દુઃખથી વિમુક્ત થાયછે અને સંપૂર્ણ સુખને પામે છે.

આ લેખના આરંભમાં આપેલા શ્રીવિશ્વંભરરચિત પ્રાસાદિક કાવ્યમાં રહેલી ચમત્કૃતિનું વિસ્તારથી વાચકવર્ગને ભાન કરાવવું એ આ લેખનું પ્રયોજન છે. જો કે અધિક વિચાર તો નહિ જ થઇ શકે, કારણ કે તેમ કરવા જતાં આ લેખ ઘણો જ લાંબો થઇ જવાનો સંભવ છે; જેથી ટુંકામાં જ મુખ્ય મુખ્ય બાબતોપ્રતિ વાચકવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવાનો આ લેખમાં પ્રયાસ થશે.

ઘર બાંધનાર સુથાર, ઘર બાંધતી વખતે હમેશાં સારૂં સારૂં લાકડું પસંદ કરીને લે છે અને તેનો ઘર બાંધવામાં ઉપયોગ કરે છે તેમ મનુષ્યે પણ આ તનુમંદિરને બાંધતાં સારાં સારાં જ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ દ્રવ્યો પસંદ કરવાનાં છે. પૂર્વ જન્મમાં તેણે જેવાં દ્રવ્યો પસંદ કર્યાં છે તેવું તેવું આ તનુમંદિર રચાયું છે, અને હવે પછી તે જેવાં દ્રવ્ય પસંદ કરશે તેવું તે થશે.

મનુષ્યના શરીરમાં રુધિર એ ઘણી અગત્યની વસ્તુ છે. આમાંથી જ તેના સર્વ અવયવો રચાય છે, તેથી જેવું તેવું રુધિર હોય છે તેવું જ તેનું મગજ રચાય છે વા થાય છે, અને જેવું તેવું મગજ હોય છે તેવા તે વિચાર કરે છે. આ વાર્તા સુજ્ઞ વાચકો વિચાર કરીને સ્વતઃ અધિક સ્પષ્ટ કરી લેવા કૃપા કરશે.

એક ઠેકાણે બાઇબલમાં કહ્યું છે કે know ye not that your bodies are the temple of living God--શું તમે એ નથી જાણતા કે તમારાં શરીર એ સાક્ષાત્ ઈશ્વરનાં મંદિરો છે.

અન્ય એક ઠેકાણે કહેલું છે કે, The kingdom of Heaven is within you-સ્વર્ગનું રાજ્ય તમારા પોતાનામાં જ છે. આ સ્વર્ગીય સુખ મનુષ્ય જ્યારે અંતરમાં ઉતરે છે ત્યારે જ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ મનુષ્ય અજ્ઞાનથી ઢંકાએલો હોવાથી તે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં તેને શોધે છે; આકાશમાં દૂર્બિનોવડે તે તેને શોધી રહ્યો છે, પૃથ્વીના પેટાળમાં તે તેની શોધમાં ઉતરે છે, દરીઆને તે તેની શોધમાં ડોળી રહ્યો છે, તેને

અર્થે તે પંચભૂતોને ખોળી રહ્યો છે; પરંતુ તે તેના પગપાસે જ છે, તેના આંગણમાં છે તેની તેને ખબર જ નથી; તેના બારણામાં થઈને જ સ્વર્ગંગા વહે છે પણ તેનું તેને ભાન નથી. તેના પોતાના ઘરમાં જ નવનિધિ અને અષ્ટસિદ્ધિ રહેલી છે તેનું તેને અજ્ઞાન છે.

મનુષ્યના શરીરજેવું બીજું કોઇ પણ યંત્ર આ વિશ્વમાં મળવું સુદુર્લભ છે. આ યંત્ર જેવું કાર્ય બીજું કોઇ પણ યંત્ર કરી શકે તેમ નથી જ. તેની રચનાનો વિચાર કરતાં કરતાં મનુષ્ય સ્તબ્ધીભાવને પામ્યાવિના નથી જ રહેતો.

મનુષ્યના શરીરમાં અસાધારણ વ્યવસ્થાવડે ગોઠવેલાં ૧૬૫ હાડકાં છે. ૫૦૦ (muscles) માંસપેશીઓ છે. Alimentary canal–શક્તિવર્ધની નલીની લંબાઇ ૩૨ ફુટ છે. મનુષ્યના શરીરમાં સાધારણ રીતે ૩૦ શેર લોહીનું પ્રમાણ હોય છે; અથવા તો તેના શરીરનું જેટલું વજન હોય છે તેનો ⅛ રુધિર તેના શરીરમાં હોય છે. હૃદય ૭ ઇંચ લાંબુ હોય છે અને તેનો પરીઘ ચાર ઇંચ છે. તે એક મિનિટે ૭૦ વખત અથવા એક કલાકમાં ૪૨૦૦ વખત ધબકે છે અને આ હિસાબે એક દિવસમાં ૧૦૦૮૦૦ વખત અને એક વર્ષમાં ૩૬૭૨૦૦૦૦ વખત તે ધબકે છે.

એક ધબકારાથી અર્ધું અધોળ લોહી તેમાંથી બહાર ફેંકાય છે; અર્થાત્ એક મિનિટમાં ૧૭૫ અધોળ અને એક કલાકમાં ૬૫૬ શેરનું પ્રમાણ આવે છે. આ હિસાબે એક દિવસમાં આઠેક ટન રુધિર બહાર ફેંકાય છે.

મનુષ્યના શરીરમાં જેટલું રુધિર રહેલું છે તે બધું પ્રત્યેક ત્રણ મિનિટે હૃદયમાં થઇને પસાર થઇ જાય છે. આ હિસાબે સીતેર વર્ષે તે ૨૭૦ ૦૦૦ ૦૦૦ ટન રુધિર ને ઉંચકે છે.

ફેફસાંમાં એક ગેલન–દશશેર હવા સાધારણ રીતે રહે છે. સાધારણ રીતે એક કલાકમાં આપણે ૧૨૦૦ શ્વાસ લેઇએ છીએ; અર્થાત્ ૬૦૦ ગેલન હવા અંદર લેઇએ છીએ કે જેનું પ્રમાણ એક દિવસમાં ૨૪૦૦૦ ગેલનજેટલું થાય છે.

ફેફસાંના હવાના પુટોની સપાટી સાધારણ રીતે ૨૦૦૦૦ ચોરસ ઇંચની હોય છે, કે જે પ્રમાણ બાર ચોરસ ફુટ જેટલું થાય છે સાધારણ રીતે યુવાન્ પુરુષના મગજનું વજન સાડાત્રણ શેર હોય છે; સ્ત્રીના મગજનું વજન સાધારણ રીતે સવાબશેરનું હોય છે. સ્ત્રીના મગજના પુટો તથા અણુઓના(convolutions) કંપ અથવા સંક્ષોભ વધારે સૂક્ષ્મ અને વધારે કોમળ હોય છે જે ઉપરથી સ્ત્રીઓની આંતર સ્ફુરણશક્તિ વધારે શામાટે હોય છે તે સ્પષ્ટ થાય છે મગજનું આ દ્રવ્ય જેમ વધારે સૂક્ષ્મ અને વધારે કોમળ હોય છે તેમ તે આંતરસ્ફુરણોને સત્વર ગ્રહણ કરી શકે છે આ જ કારણથી સ્ત્રીઓમાં પુરુષોકરતાં આંતર સ્ફુરણશક્તિ (intuition) વધારે હોય છે.

તમામ જ્ઞાનતંતુઓનો સંબંધ મગજસાથે રહેલો છે. આ જ્ઞાનતંતુઓને લોહીમાંથી પોષણ મળે છે અને તેમને સત્તા અથવા શક્તિ (Solar Plexus) મણિપૂરક ચક્રમાંથી મળે છે.

આ ચક્ર મનુષ્યના શરીરરૂપી યંત્રનું સામર્થ્યનું અદ્ભુત સ્થાન છે. જ્ઞાનતંતુઓની સંખ્યા એકાદ કરોડ ઉપર હોય છે કે જે શરીરના રક્ષણનું કાર્ય કરે છે. અહો! આ મંદિરને રચવાને કેટલી સાવધાનતા? કોઇ કિલ્લાનું રક્ષણ કરનાર એક કરોડ લશ્કર (કેવું તમે કદી સાંભળ્યું છે?

ત્વચાને ત્રણ પડ હોય છે અને તેની જાડાઇ ૧/૩૨ ઇંચથી ૧/૮ ઇંચ જેટલી હોય છે. ત્વચાની સપાટી ૨૦૦૦ ચોરસ ઇંચજેટલી હોયછે.

મનુષ્યના શરીરઉપર હવાનુ દબાણ પ્રત્યેક ચોરસ ઇંચે ૧૪ શેર વજનનું હોય છે, જે હિસાબે મધ્ય કદના મનુષ્યના શરીરઉપર આ દબાણ ૪૦૦૦૦ શેરનું થાય છે.

ત્વચાના પ્રત્યેક ચોરસ ઇંચમાં ૩૫૦૦ છિદ્રો હોય છે જેમાંથી નિરંતર પ્રસ્વેદ બહાર નીકળ્યા કરે છે.

સાધારણ રીતે મનુષ્યનો એક દિવસમાં પાણી સાથે ખોરાક સાડાપાંચ શેરનો થાય છે, આ હિસાબે એક વર્ષમાં આ પ્રમાણે એક ટન જેટલું થાય છે; અને સીતેરે વર્ષમાં તેના શરીરના વજન કરતાં એક હજારગણું વજન તેના ખાનપાનનું થાય છે.

દુનિઆમાં આજસુધીમાં જે જે યંત્રો શોધાએલાં છે તે સર્વમાં જે જે યુકિત, બુદ્ધિ અથવા રચના વપરાએલી જોવામાં આવે છે તેમાંની એક પણ વસ્તુ એવી નથી કે જે મનુષ્યનાં શરીરમાં ન જોવામાં આવે.

ગરગડી, (lever) તુલાયંત્ર, મજાગરા, સાંધા, નળીઓ, દળવાનો પથ્થર, કમાન, પાટલા, ગરણીઓ, ધમણ, પંપ, કેમેરા, તાર, વગેરે તમામ પ્રકાર મનુષ્યના શરીરમાં જોવામાં આવે છે, છતાં મહદ્ આશ્ચર્ય છે કે આ તનુમંદિર બાંધતી વખતે અથવા તેમાં કામ ચાલતી વખતે એક પણ શબ્દ આપણે કાને પડતો નથી! અહો ! તેનો બાંધનાર કેટલો વિલક્ષણ અને કેટલો કુશળ હોવો જોઇએ ? પ્રિય વાચકગણ ! આ કારીગરની કુશલતાની કંઇ કલ્પના તમને આવી શકે છે?

આર્ય ઋષિમુનિઓએ આ કારીગરની આ કુશલતા જોઇને જ તેને સર્વજ્ઞ તથા સર્વશક્ત ઈશ્વરની ઉપમા આપેલી છે, અને તે રૂપે તેને તેમણે ભજ્યો છે.

મનુષ્ય ધારે છે કે અમુક અમુક યાંત્રિક શોધ મેં કરી છે, પણ સત્ય વાર્તા એ છે કે, આ શોધની સૂચના અથવા સ્ફુરણ તેને અંતરમાંથી જ થએલું છે, કે જેને આધારે તેણે બાહ્ય સૃષ્ટિમાં નકલ કરીને રચના કરી છે.

મનુષ્યના બે પગો જોડીને તેના ઉપર જે કમાન રચવામાં આવી છે કે જેના ઉપર મનુષ્યના શરીરનું વજન રહે છે, તેવી સુંદર કમાન ભાગ્યે જ આજસુધી કોઇ બનાવી શકયું હશે. દુનિઆના કોઇ પણ મકાનને જુઓ પણ જેટલી બુદ્ધિ આ શરીરને રચવામાં વપરાએલી છે તેટલી બીજે કોઇ પણ ઠેકાણે વપરાએલી નહિ જ જણાય. અને આ પ્રમાણે હોવાથી જ બુદ્ધિમાન આર્ય ઋષિમુનિઓ આ તનુમંદિરના કર્તાને ઈશ્વર વા પરમેશ્વરની ઉપમા આપે છે.

મનુષ્યના ઘુંટણ, કાણી, આંગળીઓ અને અંગુઠાઆગળ જે મજાગરા ગોઠવ્યા છે તે જોઇને ચકિત થઇ જવાય છે કે આ કાર્ય કરનારની એ કેવી બુદ્ધિ !

આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે મનુષ્યના શરીરની ગરમી ૯૮ ડીગ્રી એની પોતાની મેળે જ સ્વાભાવિક રીતે રહે છે; જ્યાં ૧૨૦ ડીગ્રી જેટલો તાપ પડતો હોય ત્યાં મનુષ્ય જાય અથવા તો જ્યાં ૧૨૦ ડીગ્રી [illegible] ૦ નીચે ગરમી જતી હોય અર્થાત્ એટલી બધી ઠંડી હોય ત્યાં તે જાય તો પણ તેના શરીરની ઉષ્ણતા ૯૮ ડીગ્રી જ રહે છે. અહો ! આ ૯૮ ડીગ્રી ઉષ્ણતા ગમે તે સ્થાનમાં રાખવાને કોણ પ્રયત્ન કરે છે ? શું આ યંત્રને ચલાવનાર સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્ત નથી હોવો ઘટતો ?

(અપૂર્ણ)

अथपक्षपातरहित अनुभवप्रकाश.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૧૦ થી.)

(ભાષાંતરકર્તા—શ્રીયુત ચુનીલાલ જયશંકર ઓઝા)

આ પ્રમાણે કહીને વિષ્ણુ અંતર્ધાન થયા, અને ધ્રુવ કોઈ વનમાં વિચરવા લાગ્યો. વિચરતાં ધ્રુવ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, સંત પુરુષો ચાહનાવિનાના હોય છે, તો મને ચાહનાવાળાને સત કેવી રીતે મળશે ? ચાહનાવાળા પુરુષથી તો વૃક્ષ પણ ભય પામે છે માટે હું પ્રથમ ચાહનારહિત થાઉં તો સંતસંગ મળશે. વળી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે સર્વ નારાયણ છે જો સર્વ નારાયણ છે તો લોકપરલોકનું શું પ્રયોજન ?

હે મૈત્રેય ! ધ્રુવ એવા એવા વિચાર કરી રહ્યો હતો એટલામાં વામદેવાદિ સંત ત્યાં આવ્યા. એ સંત પુરુષો દેહઅભિમાનરૂપી વસ્ત્રવિનાના નગ્ન હતા, અને એમ જ કહેતા કે અમે અવાઙ્મનસગોચર છતાં પણ સર્વરૂપ છીએ; તથા સર્વરૂપ છતાં અમે દ્રષ્ટા અસર્વરૂપ છીએ. જેમ સ્વપ્નપ્રપંચથી અવાઙ્મનસગોચર છતાં પણ સ્વપ્નદ્રષ્ટા સ્વપ્નમાં સર્વરૂપ છે તથા સર્વરૂપ થવા છતા પણ અસર્વરૂપ છે. તે જ પ્રમાણે સર્વ ભોક્તા છતાં અમે અભોક્તા છીએ, અભોક્તા છતા ભોક્તા છીએ. વિકલ્પસહિત છતાં પણ નિર્વિકલ્પ છીએ. નીચ, ઉચ, મહણ ત્યાગ સર્વરૂપ અમે જ છીએ. આ સંપૂર્ણ નામરૂપ પ્રપંચ અમારા સ્વરૂપભૂત સૂર્યના લાલ કિરણોનો પ્રકાશ છે. વિકારવાળા થઈને સ્વમાયાવડે પ્રતીતિમાં આવવા છતાં પણ અમે નિર્વિકાર છીએ; ચાલતા છતાં અમે અચલ છીએ. અચલ છતાં અમે ચાલીએ છીએ. ઉપાધિદ્વારા કર્તા અમે અકર્તા છીએ. અકર્તા છતાં અમે કર્તા છીએ. નિદ્રાસહિત છતાં નિદ્રારહિત છીએ, નિદ્રારહિત છતા સનિદ્ર છીએ. (આ પ્રકારે સર્વ પદાર્થોને (ઉલટપાલટ કરી લેવા) શરીરસહિત છતાં અશરીર છીએ. માયા અવિદ્યાસહિત છતાં માયા અવિદ્યારહિત છીએ, નિર્ગુણરૂપ છતાં સ્વમાયાવડે સગુણરૂપ છીએ. મનવાણીના વિષયરૂપ પણ અમે જ છીએ. અરૂપ છતાં રૂપવાળા છીએ. અરસ છતાં સરસ છીએ, સશબ્દ પણ અશબ્દ છીએ. અશબ્દ છતાં સશબ્દ છીએ. અસ્પર્શ છતાં સસ્પર્શ છીએ. સસ્પર્શ છતાં અસ્પર્શરૂપ છીએ. સગંધ છતાં નિર્ગંધ છીએ. નિર્ગંધ છતાં સગંધ છીએ. સ્વપ્નદ્રષ્ટા જેમ નિદ્રાવડે સ્વપ્નમાં સર્વરૂપ પ્રતીત થતાં છતાં પણ વાસ્તવ રીતે શુદ્ધ નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, અદ્વિતીય અને અસર્વરૂપ છે તે જ પ્રમાણે અમે છીએ. પંચકોશથી રહિત છતાં પણ અમે ચૈતન્યરૂપ પંચકોશરૂપ છીએ. અપંચકોશરૂપ છતાં પણ પંચકોશરૂપ છીએ. ષડ્ભાવવિકારોથી રહિત છતાં અમે ચૈતન્ય ષડ્ભાવવિકારરૂપ છીએ. ષડ્ભાવવિકારરૂપ છતાં પણ ષડ્ભાવવિકારોથી રહિત છીએ. સત્ત્વરજ તથા તમોગુણ તે ગુણોના કાર્ય જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ તથા સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ શરીર તથા

ઇંદ્રિય, તથા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર, તથા પ્રાણ અને પ્રકૃતિઓના સંગી છતાં અસંગી છીએ. તાત્પર્ય કે સર્વ નામરૂપસ્વરૂપ છતાં પણ અમે નામરૂપથી રહિત છીએ અને સર્વનામરૂપરહિત છતાં પણ અમે ચૈતન્ય નામરૂપસ્વરૂપ છીએ. સર્વ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, તથા પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ, અહંકાર, મહત્તત્ત્વ તથા પ્રકૃતિરૂપ પણ અમે ચૈતન્ય જ છીએ, અને તે સર્વથી રહિત પણ અમે ચૈતન્ય જ છીએ. સ્વપ્નદ્રષ્ટાની માફક કામ ક્રોધાદિકરૂપ પણ અમે જ છીએ, તથા તેનાથી રહિત તેના સાક્ષીરૂપ પણ અમે જ છીએ. યમનિયમાદિ દૈવી ગુણરૂપ તથા દંભાદિ આસુરી ગુણરૂપ પણ અમે જ છીએ. તથા તેનાથી રહિત તેના સાક્ષીરૂપ અસંગી અમે ચૈતન્ય જ છીએ. જ્ઞાન, અજ્ઞાન, શુભ, અશુભાદિ, સર્વ દ્વંદ્વરૂપ સ્વપ્ન પણ અમે જ છીએ તથા તેનાથી રહિત તેના દ્રષ્ટારૂપ પણ અમે જ સ્વપ્નદ્રષ્ટા છીએ. સ્વપ્નમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવાદિ મૂર્તિરૂપ થવા છતાં અમે સ્વપ્નદ્રષ્ટા અસંગ, નિર્વિકાર, તેના પ્રકાશક, ચૈતન્ય સાક્ષીભૂત છીએ. ષડુર્મિરૂપ છતાં પણ અમે ષડુર્મિવિનાના છીએ.

જીવ તથા ઇશ્વરરૂપ છતાં અમે ચૈતન્યરૂપે જીવઈશ્વર ભાવથી રહિત છીએ. આત્મા અનાત્માના ભેદવાળા છતાં ચૈતન્યરૂપે અમે તે ભેદથી રહિત છીએ. કાયિક, વાચિક, માનસિક સર્વ ચેષ્ટા કરતાં છતાં પણ અમે ચૈતન્ય આત્મા અકર્તા છીએ સ્ફુરણરૂપ છતાં વાસ્તવિક રીતે અસ્ફુરણ રૂપ છીએ. માયાવડે મહાકર્તા, મહાભોક્તા, મહાત્યાગી અને ચૈતન્ય આત્મા વાસ્તવમાં અકર્તા, અભોક્તા, અત્યાગી છીએ સર્વ દેશ, કાલ, વસ્તુરૂપ છતાં અમે પૂર્ણ ચૈતન્ય આત્મા વાસ્તવિક દેશ, કાલ, વસ્તુથી તથા તેના ભેદથી રહિત છીએ. ધર્મ અધર્મ ઉભયરૂપ છતાં અમે ધર્મથી રહિત છીએ. સુખદુઃખરૂપ છતાં અમે અનંત આત્મા વાસ્તવિક સુખદુઃખથી રહિત છીએ માયા અવિદ્યામાં અમારા ચૈતન્યરૂપ સૂર્યનો સમુદ્ર અથવા તલાવડીમાં પડતા સૂર્ય અથવા આકાશના બિંબની માફક જે આભાસ પડે છે તેને જીવ, ઈશ્વર કહે છે, અને તે આભાસમાં જ સર્વજ્ઞત્વાદિ ધર્મો રહેલા છે. સમુદ્ર તથા તલાવડીમાં સૂર્ય અથવા આકાશનો આભાસ જેવી રીતે પડે છે, અને તે સૂર્ય અથવા આકાશરૂપ બિંબ સમુદ્ર અથવા તલાવડીના આભાસસહિત તેની સર્વ ચેષ્ટાથી નિર્લેપ, અસંગ, શુદ્ધ, અને નિર્વિકાર રહે છે તેવી રીતે અમે બિંબભૂત ચૈતન્ય, માયા અવિદ્યાસહિત છતાં જીવ ઈશ્વર આભાસોની સર્વ ચેષ્ટાથી રહિત, નિર્વિકાર નિર્વિકલ્પ છીએ ચૈતન્યરૂપ અમે જ આ નામરૂપ જગતની સ્વમાયાવડે ઉત્પત્તિ, પાલન અને સંહાર કરતાં છતાં સ્વપ્નદ્રષ્ટાવત્ નિર્વિકાર રહીએ છીએ, અને જેમ સ્વપ્નજગતનો સ્વપ્નદ્રષ્ટા જ પૂજ્ય છે તે પ્રમાણે અમે નિત્ય સુખ, ચિદ્રૂપ આત્મા જ આ સર્વ જગતના પૂજ્ય છીએ.

જેમ તાંત્રિક પુરૂષ જડ પુતળિઓની ચેષ્ટા કરાવે છે તેવી જ રીતે અમે ચૈતન્ય આત્મા આ મન આદિ જડ જગતની ચેષ્ટાઓ કરાવીએ છીએ. આધારરહિત છતાં અમે સર્વાધાર છીએ. સર્વ મનઆદિક નામરૂપ જગતના પ્રકાશક, દ્રષ્ટા અને અધિષ્ઠાનરૂપ પણ ચૈતન્યરૂપ અમે જ છીએ ચૈતન્યરૂપ અમારો કોઇ પ્રકાશક દ્રષ્ટા કે અધિષ્ઠાન નથી, અને તેથી જ અમે ચૈતન્ય સ્વયંપ્રકાશ છીએ. ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાલમાં વર્તનાર પદાર્થોને સિદ્ધ કરનાર અમે જ છીએ. અમને સિદ્ધ કરનાર કોઇ જ નથી. જેમ

સૂર્યમાં દિવસ રાત્રિ હોતી જ નથી તેવી જ રીતે અમારા ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં જ્ઞાન અજ્ઞાન હોતાં જ નથી. ઉલટી જેમ્ સૂર્યવડે જ દિવસ રાત્રિની સિદ્ધિ થાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન અજ્ઞાનની સિદ્ધિ ચૈતન્યરૂપ અમારાવડે જ સિદ્ધ થાય છે

સુખ દુ:ખના સાક્ષી ચૈતન્ય આત્મા અમારે સુખદુઃખની પ્રાપ્તિ કે કિંચિત્ માત્ર પણ કર્તવ્ય નથી. જેમ બે મનુષ્યના ટંટામાં સાક્ષી પુરુષને તે મનુષ્યોના હાનિ લાભમાં કંઇ પણ કર્તવ્ય હોતું નથીઃ કારણ અકર્તવ્યમાં કર્તવ્યબુદ્ધિ ભ્રાંતિ જ છે.

ભ્રાંતિની નિવૃત્તિ કરવાને માટે વેદાંતશાસ્ત્રનું વિચારરૂપ ચિંતન એ જ મુખ્ય સાધન છે અન્ય જપ તપાદિ તેના સાધનરૂપ નથી. જેમ અંધકારને દૂર કરવાને માટે કેવળ દીપક પ્રકટાવવાની જ જરૂર છે, અન્ય સાધનની અપેક્ષા નથી.

પ્રારબ્ધવડે પ્રાપ્ત થતાં સુખ દુઃખ, તથા સુખ દુઃખનાં સાધન સ્ત્રી, પુત્રરૂપ ઇષ્ટ પદાર્થ તથા જ્વરાદિક અનિષ્ટ પદાર્થનો અનુભવ કરતા છતાં અમે ચૈતન્યરૂપે રાજીએ, છીએ. આ સમતારૂપ પુષ્પોવડે જ નિત્ય નિજાત્મા દેવનું યત્નવિના પૂજન થાય છે પોતાના સ્વરૂપને સમ્યક્ અપરોક્ષ જાણવારૂપ પુષ્પોથી જ સમ્યક્ દેવનું પૂજન થાય છે. અથવા તો આત્મદેવની પ્રસન્નતાને માટે તો શમદમાદિક દૈવી ગુણો જ પુષ્પો છે. જન્મ, મરણ, હર્ષ, શોક, પુણ્ય, પાપ સ્વર્ગ, નરક બંધ મોક્ષ, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસનાદિ સર્વ આત્મદેવની આગળ ધરવાનાં પુષ્પો છે. હેયોપાદેય[1] બુદ્ધિરહિત પ્રારબ્ધના વેગથી જે પ્રાપ્ત થાય તેનો આત્મદેવને ભોગ ધરાવવો, અને પોતાના પરિચ્છિન્ન અહંકારને આત્મદેવને અર્પણ કરવો એ જ ને દેવની પૂજા છે

તમે એમ જ જાણો કે ચૈતન્યરૂપ અમે મનની પાસે બેઠા છીએ, નિરંતર મનરૂપ પૂજારીની પૂજાના દ્દષ્ટા છીએ તેમ જ તે પૂજારીના પણ દ્દષ્ટા છીએ.

પૂર્વોક્ત જે વિચાર અને કથન ચિંતન કર્યું છે તે સર્વ માયારૂપ મનનો ધર્મ છે. ચૈતન્યરૂપ અમે તે કથન ચિંતનથી રહિત છીએ. આ દેહરૂપી ઘટનું જ ગમનાગમન છે. ફુટવું ફુટવું પણ તેમાં જ છે ઘટમા રહેલા જળનું જ માત્ર શુદ્ધપણું અથવા મલિનપણું છે અથવા સ્થિરપણું કે ચલિતપણું હોય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જળમાં પડતા પ્રતિબિંબમાં પણ તે કંઇ જ નથી તો ઘટાકાશરૂપ અસંગ, ચૈતન્યબિંબ અમારામાં તે કઈ રીતે હોઈ શકે ? ન જ હોઈ શકે તેથી અમારા અમને જ નમસ્કાર છે ! અમને જ સર્વદૃષ્ય નમસ્કાર કરે છે ! અમારો જ જય છે ! જેમ સ્વપ્નદ્દષ્ટાને જ સર્વ સૃષ્ટિ નમસ્કાર કરે છે, કારણ સ્વપ્નદષ્ટાવિના સ્વપ્નસૃષ્ટિ સિદ્ધ જ નથી થતી એટલે તેને જ નમસ્કાર છે. તે જ પ્રમાણે આ મિથ્યા નામરૂપ પ્રપંચના પૂજ્ય અમે જ છીએ. આ પંચભૂતરૂપ સંઘાતના દેવાલયમાં અમે સાક્ષી ચૈતન્ય જ-લિંગરહિત-શિવલિંગ છીએ. કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન એ ત્રણે કાંડવડે અમે (નિત્ય સુખ, ચિદ્રૂપ આત્મા) જ મુમુક્ષુઓને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છીએ છે. જેવી રીતે ફ્લ, પત્ર અને પુષ્પની ઉત્પત્તિ અને નાશમાં વૃક્ષ તટસ્થ-જેમનું તેમ રહે છે તેવી જ રીતે આ દેહ, ઇંદ્રિય, સુખ દુઃખાદિ સુષુપ્તિ આદિ અવસ્થાઓમાં અભાવવાળાં હોય છે, જાગ્રતાદિમાં ઉત્પત્તિવાળા હોય તેમ જ જાગ્રતાદિ અવસ્થાઓની ઉત્પત્તિ નાશ હોય પરંતુ આત્મારૂપ અમે તટસ્થ જેમના તેમ રહીએ છીએ !

હે મૈત્રેય ! આ પ્રકારની ઉત્તમ, ઉદાર, અમૃતરૂપ વાણી સાંભળીને ધ્રુવ આશ્ચર્યવાન્ થયો. તેનાં રોમ ઉભાં થઇ ગયાં, અને શાસ્ત્ર રીતિ અનુસાર વિનયપૂર્વક મહાપુરુષોને તે પ્રાપ્ત થયો.

(અપૂર્ણ.)

---

[1] ત્યજવું અને મેળવવું એવી બુદ્ધિવિના.

श्री निर्भयानंद.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૫૮ થી.)

प्रकरण ८.

कनकरायनी शेष चिन्ता.

× × × ×

। त्यजेत् क्षुधार्ता महिला स्वपुत्रम् ।

× × × ×

નોકરી છોડ્યા પછી કનકરાયની ચિંતા વૃદ્ધિને પામી. કુટુંબનો નિર્વાહ શી રીતે કરવો તે સંબંધમાં તે વિચારમાં પડ્યા. પહેલાં તો બજારમાંથી તેમને જે જોઇએ તે ઉધાર મળતું હતું, પણ હવે તે પ્રમાણે કોઈ તેમને ઉધાર આપતું નહિ. અથવા કદાચ આપે તેમ હોય તો પણ કનકરાયનો સ્વભાવ એવો હતો કે તે કોઇની પાસે પૈસો માગી શકતા નહિ. જ્યારે મનુષ્યની સ્થિતિ સારી હોય છે ત્યારે તેને હજારો અને લાખો રૂપૈયા મળે છે, પણ તેની સ્થિતિ જ્યારે સારી હોતી નથી ત્યારે તેને એક રૂપૈયો જોઇએ તોપણ મળતો નથી. વળી મનુષ્યની બાહ્ય સ્થિતિ ફરે છે ત્યારે તેના અંતઃકરણનું સ્વરૂપ પણ તે જ પ્રમાણે ફરે છે. કનકરાયને હવે કોઈ વસ્તુ ઉધાર જોઇતી હોય તો તે કોઇ સોનારૂપાની વસ્તુ તે ઘરેણે મૂકે તો જ મળી શકે તેમ છે. પણ હવે તેમની પાસે કોઈ દાગીનો પણ હવે શેષ રહ્યો નથી કે જેથી તેને મૂકીને પણ તે જોઇતી વસ્તુ લાવે. સરસ્વતી એવી સુશીલા હતી કે તે પણ કોઇ વાતે પતિને ત્રાસ આપતી નહિ. કોઈ કોઇ દાગીના તો તેણે પોતે જ પતિને કહ્યાશિવાય ગુપ્તપણે વેચી દીધા હતા અને તેનાથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવ્યો હતો. હવે પોતાની પાસે કોઇ એવું મુલ્યવાન્ કપડું પણ નહતું કે જેથી તેને પણ તે વેચી દે. સરસ્વતી હંમેશાં સાદાં અને પ્રસંગે ફાટેલાં તુટેલાં કપડાં પણ પહેરતી. તે બને તેટલી કરકસર કરીને પોતાનું ઘર ચલાવતી. તેનાથી બને તેટલી જાતમહેનત પણ તે કરતી હતી. પતિને નિર્ધનતાનું દુઃખ જેમ ઓછું જણાય તેમ તે વર્તતી. પ્રસંગે જે પદાર્થો ઘરમાં ન હોય તેનાવિના તે ચલાવી લેતી.

સરસ્વતીએ મારે અમુક ઘરેણું નથી, કે મારે અમુક કપડું નથી, કે ઘરમાં અમુક પદાર્થ નથી એ પ્રમાણે કહીને પતિને દુષ્ટ સ્ત્રીઓની પેઠે કદી પણ ત્રાસ આપ્યો નથી. તે પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં સંતોષથી રહેતી હતી અને સદ્વિચાર તથા ઈશ્વરનું સ્મરણ ચિંતન કરતી અને સમય વીતાવતી.

શેતરંજી, ગાલીચા, ત્રાંબા પિત્તળનાં વાસણ વગેરે વસ્તુઓએ કનકરાયના ઘરમાંથી ધીમે ધીમે વ્યાપારીઓના ઘરમાં સ્થિતિ કરી હતી. સરસ્વતીના શરીરઉપરના દાગીનાની પણ તેજ સ્થિતિ થઇ હતી તેને કહે તે પૂર્વે જ તેણે પોતાના દાગીના એક પછી એક ઉતારીને પતિને આપ્યા હતા તે તેમને ધૈર્ય આપતી કે આપે ગભરાવું નહિ. " દિવસો ગયા જેમ પૂર્વના તેમ આ દિવસ પણ વહી જશે, " વગેરે સદ્વિચાર જણાવીને તેમને તે શાંતિ આપતી.

આજે શુક્રવાર હતો અને ગામમાં ગુજરી ભરાવાની હતી કનકરાય તમાકુ પીતા પીતા ચિંતા કરતા હતા કે ઘરમાં અમુક અમુક વસ્તુઓની જરૂર છે તે પૈસાવિના શાની લાવવી ? વળી બજારમાં જઇશ તો કોઇ બે પઇસા માગતું હશે તો તેની પણ ઉઘરાણી કરશે. આ પ્રકારની ચિંતામાં તે નિમગ્ન થયા હતા.

એટલામાં રઘુનાથ કરીને એક તેમનો જુનો આસામી આવી ચડ્યો. તેણે કનકરાયની ખબર પૂછી. કનકરાયે તેને હુક્કા ઉપરથી ચલમ ઉતારી આપી રઘુએ કહ્યું, તમે શા માટે આમ ચિંતા કર્યા કરો છો ? ચિંતા કરે શું થવાનું છે ? કનકરાયે કહ્યું, રઘુ ! શું કરું ? ચિંતા કર્યાવિના રહેવાતું જ નથી, એવો સ્વભાવ થઇ ગયો છે ઘરમાં જોઇતી વસ્તુઓ ન હોય તો ચિંતા ન થાય તો બીજું શું થાય ?

રઘુએ કહ્યુ, શાની જરૂર છે તે મને કહો. મારી પાસે બે રૂપિયા છે તેથી જે આવશે તે હું લેઇ આવીશ કનકરાય ઘરમા ગયા અને જે આવશ્યક વસ્તુઓ લાવવાની હતી તે રઘુને જણાવી, અને રઘુએ બજારમાં જઇને તે પોતાના બે રૂપિયામાંથી લાવી આપી.

કનકરાય રઘુનો ઉપકાર માનવા જતા હતા પણ રઘુ તે સાંભળવા ઉભો ન રહ્યો કનકરાયે અંતરથી તેને આશિષ આપી.

આજે કનકરાયની નોકરી છુટયે દોઢ વર્ષ થઇ ગયું છે. પણ હવે તેમ એક દિવસ કાઢવો એક વર્ષ જેટલો લાગે છે. છેવટે તેમણે નિર્ણય કર્યો કે જ્યાં કમલાકાન્તને નોકરી હતી ત્યાં હું જાઉં તો તે જગો મને તે જરૂર આપશે. જો કે સરસ્વતી તથા ઈન્દુને મૂકીને જવું એ કાર્ય પણ સહેલું ન હતું. કારણ કે તેમને કોના આધારે મુકવાં ? તો પણ છેવટે તેમને મુકીને પણ જવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો અને આ સોમવારે ઉપડી જવું એવા છેવટના નિર્ણય ઉપર તે આવ્યા.

प्रकरण ९.

कनकरायनी पीडा.

× × × × ×

। निर्धनीनिधनयोर्निधनं वरम् ।

× × × × ×

સરસ્વતીને પણ કનકરાયે પોતાનો પરગામ જવાનો નિર્ણય જણાવ્યો હતો અને તે સંબંધમાં તેની અનુમતિ મેળવી હતી. પરન્તુ न जाने जानकीनाथ! प्रातःकाले किं भविष्यति- એ વચનપ્રમાણે કનકરાયને એક મોટું વિઘ્ન આવી પડ્યું. શનિવારે રાત્રે તેમને પેટમાં

કંઇ પીડા થઈ આવી. આખી રાત્રિ તેમને ઉંઘ ન આવી, અને આખી રાત્રિ તેમને જુસ્સો પાડીને કાઢવી પડી. સવારમાં ઉઠીને જોયું તો જણાયું કે પેટ ઉપર એક ઠેકાણે એક ફોલ્લો થઈ આવ્યો હતો, અને તેમાં અત્યંત લાહ્ય બળતી હતી. તેમને જરા પણ શાંતિ જણાતી નહતી. પાસેના ગામમાં એક કુશલ દાકતર રહેતા હતા તેમને બોલાવી લાવવાની જરૂર હતી. પણ પાસે પૈસા નહિ ત્યાં શું કરે? શું દાકતર કંઈ વગર પૈસે ગરીબ જાણીને જોવા આવે એમ હતા? પોતાના ગામમાં જ જે તે મફત જોવા ન આવે તો પરગામમાં તો તે શી રીતે આવી શકે? વળી તે દવા જ મફત ન આપે તો આટલે દૂર તો મફત જોવા આવે શાના? શું દાકતરોનાં હૃદય વિચારહીન કે દયાહીન થઇ જતાં હશે?

આ અરસામાં રઘુ આવી ચડ્યો અને તે તરત જ કોઇને પૂછવા ન રહેતાં દાક્તરને તેડવાને દોડી ગયો અને સોમવારે સવારે દાકતરને તેડીને તે આવી પહોંચ્યો.

આ બાજુ દાકતર કનકરાયને તપાસતા હતા તે અરસામાં સરસ્વતી પોતાની એક બેનપણી સ્વર્ણકુમારી કરીને શ્રીમાન્ સ્થિતિની હતી તેની પાસે દોડી ગઈ. કારણ કે તે જાણતી હતી કે દાકતરને તેમનું કામ થઇ રહેતાં 'ફી' આપવી પડશે.

સ્વર્ણકુમારીપાસે જઇને તેમણે કહ્યું બેન! મારે આજે પાંચ રૂપૈયાની જરૂર છે તે આપશો?

સ્વર્ણ૦—શાને માટે જરૂર છે બેન?

સરસ્વતી—આજે ઘરમાં પ્રકૃતિ બગડવાથી દાકતરને જોવા બોલાવ્યા છે જેથી તેમની ફી તથા ભાડું વગેરે આપવાને જોઈએ છે.

સ્વર્ણ૦—શું થયું છે બેનો હું તો કંઇ જાણતી નથી.

સરસ્વતી—પેટ ઉપર એકાએક કંઇ ફોલ્લો થઇ આવ્યો છે. કોઇ તેને રાજવણ કહે છે, અને કહે છે કે નસ્તર મૂકયાવિના તે મટશે નહિ. (સરસ્વતીની ઇચ્છા વધારે વાતચિત કરવાની નહતી પણ તે રૂપૈયા આપશે એમ જાણીને તે નિરૂપાયે તેની સાથે વાતચિત કરતી હતી.)

સ્વર્ણ૦—તેમ હોય તો તે કયારે મટશે તે કંઈ કહી શકાય નહિ. એવાં દરદો મટતાં ઘણો વિલંબ થાય છે.

સરસ્વતી—પણ બેન! તમે મને પૈસા આપો છો કે નહિ?

સ્વર્ણ૦—આપવાને અડચણ નથી. પણ બેન! મારો રિવાજ એક રૂપૈયા પાછળ મહિને ચાર પૈસા લેઇને રૂપૈયા આપવાનો છે.

સરસ્વતી—તો ભલે બેન! તેમ કરજો, પણ મને મળે ઝટ આપો તો સારૂં; કેમ કે દાકતર ખોટી થતા હશે. હું તમારી સાથે વાત કરૂં છું પણ મારો જીવ ઘેર છે.

સ્વર્ણ૦—પણ બેન! એમ કંઇ પૈસા ન મળે. કંઇ પણ ખાત્રીને માટે વસ્તુ જોઇએ.

સરસ્વતી—પણ બેન! હવે મારી પાસે દાગીના કે કંઇ જ નથી. માત્ર બે તપેલીઓ, બે ત્રણ થાળી અને ત્રણ ચાર વાડકા એ જ મારૂં સર્વસ્વ છે.

સ્વર્ણ૦—અરે ! તો ની ચિંતા ? તે વસ્તુઓ તમે જરા જોઇ આવો હું તેને તમારી છે તો ખાસ કાળજીથી સંભાળીને રાખીશ તમને જરા બે દિવસ અડચણ વેઠી લેવી પડશે એટલુ જ તમે તે લેઇ આવો ત્યાં સુધીમાં વળી તમારી પેઠે કોઇને રૂપૈયા આપવાનું છે તેનો હું તજવીજ કરી લાવુ આ ઉપરથી મને તમારો અવિશ્વાસ છે એમ સમજશો નહિ પણ વ્યવહારે વ્યવહારેચ સ્પષ્ટતા સુખી ભવેત —એ વચનપ્રમાણે આરંભમાં સ્પષ્ટતા કરવી એ સારૂં છે કે જેથી પાછળથી કોઇના મન ઉંચા થાય નહિ

સરસ્વતીએ વિચાર કર્યો કે હવે સમય વીતાવવાનો પ્રસંગ નથી, જેથી તે તરત જ સીધી ઘેર આવી અને ઘરમાં જે રાંધવાનાં વાસણ હતાં તેને બગલમાં મારીને છાનીમાની ઘરમાંથી ચાલી નીકળી પોતાના પતિને મટશે કે નહિ, અથવા તેને માટે શું કરવું પડશે તથા દાક્તરે શું કહ્યું હતું તે જાણવાની તેને આતુરતા છતાં તે બીચારી તેને માટે ઉભી ન રહી, પણ પ્રાપ્ત કાર્ય કરવાને વેગથી ચાલવા માંડી દાક્તરે સરસ્વતીને ઘરમાંથી નીકળતી જોઈ, એટલે રઘુને પૂછ્યું, આ બાઇ ક્યાં જાય છે ? કેમ પોતાના પતિપાસે આ વખતે હાજર રહેતી નથી ?

રઘુએ કહ્યુ, તે આપની ફી ની તજવીજમાં હશે એમ જણાય છે, આટલા શબ્દો કહેતા કહેતા રઘુની આંખમાંથી ખરખર આંસુ નીકળી પડ્યાં

દાક્તરે કહ્યુ, જાઓ જાઓ, તેમને એકદમ પાછાં બોલાવો મારે ફીની જરૂર નથી રઘુએ કહ્યુ, પણ સાહેબ ! ઘોડીનું ભાડુ તો અમારે આપને આપવુ જ જોઇએ

દાક્તરે કહ્યુ ' તમે બધી પશ્ચાત રહેવા દો, અને એકદમ તે બાઇને પાછાં બોલાવી લાવો મારે એક પાઇ પણ લેવાની નથી

રઘુ એકદમ ઉતાવળ સરસ્વતીને બોલાવવા દોડ્યા અને તેમને તે પાછી તેડી લાવ્યા રસ્તામાં સરસ્વતીને તેમણે આ સર્વ હકિકત જણાવી, જે સાંભળી બાઇની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં આ બાજુ કનકરાય સૂતા સૂતા આ હકિકત સાંભળતાં હતા તેમણે કંઇ પણ ન બોલતાં માત્ર હાથ જોડીને દાકતરના સામુ જોયુ તેમના સામું જોતાં તેમની આંખમાંથી પણ દડદડ આંસુ નીકળી પડ્યા દાકતર પણ સ્વભાવે દયાળુ હતા, જેથી ગભરાશો નહિ, મટી જશે, એટલા જ શબ્દો બોલતા, રઘુને સાથે લેઇને ઘરથી બહાર નીકળ્યા આ શબ્દો બોલતા તેમની આંખમાં પણ પાણી ભરાઇ આવ્યુ

(અપૂર્ણ)

जीवनरथने योग्य मार्गे प्रेरवा कृष्णरूपे श्री इष्टनी स्तुति.

(લેખક—શ્રીમતી જયંતી દેવી)

પદ (આંખવિના અંધારૂં રે, એ લય.)

કૃષ્ણ ! જીવનરથ હાંકો રે, સદા અમારો કૃષ્ણ ! જીવનરથ હાંકો.
નેતા થઇ રથપર ચઢશો, આપ જો રાશ પકડશો,
તો રથ વહેશે ન વાંકો વાંકો રે ? સદા.
પાંડવરથ કૃષ્ણ બનીને, હાંકયો રણમાં નિજ ગણીને,
દર્શાવ્યો લેશ ન આંકો, આંકો રે, સદા૦
આજે નરહરિરૂપે થઇ, અમારા જીવનરથને વહી,
રંગ અમારો રાખો, રાખો રે, સદા૦
અમ જીવનરથપર રહીને, નિર્ભયપદ અમને દઇને,
અમમાં બળ અપૂર્વ નાંખો, નાંખો રે; સદા૦
સામ્રાજ્યનું સુખ ચખાડો, અમ યશ-દુંદુભિ વગાડો,
જયન્તીજીવન ! જય દાખો દાખો રે; સદા૦

दंपतीए परिधान करवायोग्य दिव्य वस्त्रालंकार.

છોકરાંથી ઘર ભરી દેવા માટે સ્ત્રી પરણવવાની નથી, એ લક્ષમાં રાખશો. સ્મરણમાં રાખશો કે જેમ પ્રજા વધારે તેમ ઉપાધિ વધારે.

× × × × ×

વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી પ્રજા થવી એ સારૂં ગણાય છે, પરંતુ પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી તે સારૂં નથી. કારણ કે તેથી ઉપાધિ વધે છે. વળી તેમને પરણાવવાં પસ્તાવવાં વગેરેમાં ઘણો સમય જાય છે અને તેનુંજ ચિંતન તે સમયમાં કરવું પડે છે; અને જો માતાપિતા

પોતે ઉત્પન્ન કરેલી પ્રજાપ્રતિના ધર્મને નથી બજાવતા તો તે પણ ઉચિત ગણાતુ નથી કારણ કે જે પ્રજાને માતાપિતા ઉત્પન્ન કરે છે તેમને શિક્ષણ આપીને યોગ્ય માર્ગમાં સ્થાપવાનો તેમને ધર્મ પ્રાપ્ત થય છે અને જે આ ધર્મને પાળતા નથી તે સ્વધર્મથી ભ્રષ્ટ થઇને સગતિના અનધિકારી થાય છે

× × × × ×

જેમને પ્રજા નથી હોતી તે પ્રજાને ઇચ્છે છે અને જેમને હોય છે તેમને તેની ઉપાધિનુ સ્વરૂપ જ્ઞાત હોય છે લાકડશી લાડુ જેવુ આ કામ છે

× × × × ×

સત્ય કહીએ તો બુદ્ધિમાને બને ત્યાં સુધી આ પ્રકારના ઉપાધિથી દૂર જ રહેવાનુ છે ઘણા મનુષ્યોને આ વાર્તા રુચતી નથી, અને તે કહે છે કે એમ જો થાય તો આ સૃષ્ટિ ચાલે શી રીતે ? જાણે આ મનુષ્યોની સત્તાથી જ કેમ સૃષ્ટિ ન ચાલતી હોય ? કહેવત છે કે બ્રહ્માનો વશ જતો નથી, તે પ્રમાણે આ સૃષ્ટિ કઇ બધ પડી જતી નથી આપણે આપણુ કલ્યાણ જે માર્ગે થતુ હોય તે માર્ગના વહીને તે સાધી લેવાનુ છે બાકી જગત્નુ કલ્યાણ તો જે સત્તાને તે વશ વર્તે છે તેનાથી થાય છે અને થશે જગતના કલ્યાણનો બોજો આપણે માથે ચઢાવવો એના જેવી મૂર્ખાઈ બીજી નથી

× × × × ×

પ્રજનન (Generation) ની ઘણી હાનિઓ છે અને તે પ્રજાના વિનિપાતનુ કારણ છે સ્ત્રી પુરુષે લગ્ન કરીને પ્રજાને વધારવાની નથી, પણ જે માર્ગે તે બન્ને એક થાય, એક તત્ત્વમાં શમે તે માર્ગ વહેવાનુ છે આ જ સાચા પ્રેમની નિશાની છે અને તે જ ઉભયનુ સાચુ કલ્યાણ કરનાર છે

× × × × ×

જે સ્ત્રીપુરુષ વ્યવહારના પરિણામે પરમાત્મપદે શમતા નથી તેમનો વ્યવહાર અને તેમનુ લગ્ન વસ્તુત નિરર્થક જ છે તેમનુ લગ્ન અને તેમનો જ વ્યવહાર સાર્થક છે કે જે સાથે રહીને આ પદપ્રતિ ગતિ કરે છે અને પરિણામે તેમાં શમે છે

× × × × ×

એક બે પ્રજા થાય તો તેટલેથી સતોષ માનીને દપતીએ પ્રજોત્પત્તિના કાર્યથી આગ્રહપૂર્વક વિરામ પામવુ જોઇએ છીએ, અને આ પ્રમાણે જે નથી કરતાં તે પોતાના જીવનને વ્યર્થ ખોઇ નાખે છે જે લગ્ન પછી પ્રજાને નહિ ઉત્પન્ન કરતાં માત્ર પારમાર્થિક કાર્યમાં જ નિમગ્ન રહે છે તે દપતી તો વર્તમાન જન્મમાં જ મુક્ત છે

× × × × ×

આકાશમાં નાળીયેરીનાં તથા સોપારીનાં ઝાડ ઉંચાં અને ઉંચાં વધે છે તેનું કારણ તમે જાણો છો ? ન જાણતા હો તો જાણો કે તેમને શાખા—ડાળીઓ હોતી નથી. બીજાં ઝાડને ડાળીઓ હોય છે જેથી તે આ ઝાડની પેઠે તેટલા વેગથી અને તેટલાં ઉંચાં વધી શકતાં નથી. તે જ પ્રમાણે જો આપણને પ્રજા નથી હોતી તો આપણું મન પરમાત્માપ્રતિ ઊર્ધ્વ ગતિવાળું રહે છે, અને આ સંસારપ્રતિ ન્યૂન રાગવાળું સ્વાભાવિક રીતે રહે છે. સત્ય છે કે જેમને પ્રજા નથી તેવાં દંપતીના સંબંધમાં આ પ્રમાણે બનતું જોવામાં આવતું નથી; પરંતુ તેનું કારણ એ છે કે તેમણે પોતાના ચિત્તને પરમાત્મપદપ્રતિ ગતિવાળું કર્યું નથી, પણ આ સંસારના જ ચિંતનમાં જોડયું છે. પરંતુ આ પ્રમાણે નહિ કરતાં જેમને પ્રજા હોતી નથી તે પોતાના ચિત્તને પરમાત્મપદપ્રતિ વાળે છે તો જેમને પ્રજા છે તેમના કરતાં શિઘ્રતાથી તે પદપ્રતિ ગતિ કરે છે.

× × × × ×

ઘણાંએ વ્યવહારમાં રહેલાં દંપતીને આ પદપ્રતિ ગતિ કરવાની ઇચ્છા હોય છે, પરંતુ તે તે પ્રતિ ગતિ કરી શકતાં નથી તેનું કારણ તેમનો વ્યવહારઉપાધિ જ છે. જે દંપતી ગૃહસ્થાશ્રમમાં હશે તે આ સંબંધમાં વિચાર કરી જોશે તો તેમને આ વાર્તા સત્ય જણાયા વિના નહિ રહે.

× × × × ×

તમારી પત્નીને વિવેક, વિરાગ આદિ સદ્‌વિચારરૂપી અલંકારોવડે શોભાવજો, પણ મિથ્યા સુવર્ણ ચાંદીના અલંકારોવડે શોભાવશો નહિ કારણ કે આ જ તેનું યથાર્થ હિત કરનાર છે; એટલું જ નહિ પણ તમારૂં પણ તે હિત કરનાર છે. તમારી પત્નીને પરમાર્થસંગી કરજો કે જેથી તમને તમારા પારમાર્થિક માર્ગમાં તે સહાયભૂત થઈ રહે. જે પુરુષો આ પ્રમાણે નથી કરતા તેમને તેમની પત્ની નિઃશંક પરમાર્થમાં સાહાય્યભૂત ન થતાં વિઘ્નરૂપ જ થઇ રહે છે. પત્નીને પુરુષ ધારે તે પ્રમાણે અનુકૂળ કરી શકે છે તથા તેનું હિતાહિત પણ તે જ કરી શકે છે.

× × × × ×

હે વિવેકી દંપતીઓ ! તમે પરસ્પરના સંબંધને માત્ર ઇંદ્રિયોનું પોષણ કરવા પુરતો ન સમજશો તથા તેવો ન બનાવશો; પરંતુ તેને જેમ બને તેમ વિવેક વિરાગ આદિથી શોભાવજો. લગ્નનો આશય માત્ર ઇંદ્રિયોને બહેકાવવી અને પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી, એટલો જ નથી. પણ એથી ઘણો ઉંચો છે. જો આટલો જ આશય લગ્નનો સમજવામાં આવે તો પછી પશુ અને મનુષ્યની વચ્ચે કંઇ પણ અંતર છે એમ કહી શકાય નહિ. જે આવા તુચ્છ અને નીચ આશયથી યુક્ત છે તે મનુષ્યશરીરમાં નિઃશંક પશુ જ છે; હજી આવા મનુષ્યોનું અંતઃકરણ પશુનું જ છે. જેમનામાં આ પ્રકારની નીચ વાસના નથી તે જ યથાર્થ મનુષ્ય છે; સ્ત્રીઓને હંમેશાં ધર્મપત્ની જ બનાવવી જોઇએ; અને તેમનું સ્થાન પણ ધર્મપત્નીતરીકેનું જ છે. વિષયવાસનાને પોષવાનું એક અધીન રમકડું સ્ત્રીને નહિ સમજતાં તેને ધર્મની સંગી ગણીને તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્તન રાખવાનું છે.

× × × × ×

સ્રીઓમાં ઉત્પત્તિશક્ત, પાષકશક્તિ અને સહારકશક્તિ રહેલા છે તેમની જે રૂપે ઉપાસના કરવામા આવે છે તે રૂપે તે પોતાની સત્તા જગતને જણાવે છે આ તેની ત્રિવિધ શક્તિમાંથી કઇ શકિત પ્રકટ કરવી એ પુરુષોના હસ્તમાં છે જે પુરુષો વિનાશને પામે છે તે તેમની ઉલ્ટી શકિતને પ્રકટ કરે છે અને પોતે જાતે જ પોતાના વિનાશને ઉપજાવે છે શ્રી, સુખ શાંતિ ઐશ્વર્ય જીવન વગેરેનો સ્રી એ ભંડાર છે, પરતુ મનુષ્યો તેમાંથી વિપરીત જ ઉત્પન્ન કરીને પોતાનો વિનાશ પોતાને હાથે સાધે છે સમુદ્રમાં જેમ હલાહલ વિષ અને અમૃત બે રહેલા છે તેમ સ્રીના શરીરમા પણ તે બે વસ્તુઓ રહેલી છે આ બેમાથી કઇ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી તેનો પુરુષે વિચાર કરીને પછી તેની સાથે કેવુ વર્તન રાખવુ તેનો નિર્ણય કરવો ઘટે છે જે સ્રી જીવનને આપે છે તે જ મરણને ઉપજાવે છે, જે પુરુષને અજર બનાવે છે તે જ યુવાવસ્થામા પુરુષને વૃદ્ધ કરી મૂકે છે, જે તેને આ દુસ્તર સસારના પારને પમાડે છે તે જ તેને તેમાં ડુબાડે છે આ પ્રમાણે સ્રીનુ સામર્થ્ય કોઇ વિલક્ષણ છે સ્રીઓને પ્રજા ઉત્પન્ન કરનાર અથવા પુરુષોની વિષયવૃત્તિને પોષનાર યન્ત્રો ન સમજશો

× × × × ×

(અપૂર્ણ)

प्रातःकालने मळेली साहाय्य.

આજ સુધીમા સ ૧૯૭૬ માં અમને નીચેપ્રમાણે સાહાય્ય મળી છે

એક સજ્જન ઉમેટા રૂ ૧૦—૦—૦

એક સજ્જન અમદાવાદ રૂ ૫૦—૦—૦

એક સજ્જન મુબઇ રૂ ૧૦૦—૦—૦

ઉપર પ્રમાણે સાહાય્ય અમને આજપર્યંત મળેલી છે જે સજ્જનોએ આ સાહાય્ય કરી છે તેમની પોતાનુ નામ જણાવવાની ઇચ્છા ન હોવાથી તેમનુ નામ અત્ર જણાવ્યુ નથી આ રકમનો ઉપયોગ અમે આ વર્ષમા પ્રાત કાલમાં ચિત્ર આપવામાં કરીશુ જો વધારે સાહાય્ય મળશે તો એકને બદલે બે અથવા એથી પણ વધારે ચિત્રો પ્રત્યેક માસે આપીશુ

બાલોતરા (મારવાડ) થી અન્ય એક સજ્જને અમને રૂ ૧૦૦ પાછા લેવાની સરતે મોકલી આપ્યા છે જે અમે પ્રાત કાલના હિસાબપેટે છાપખાનામાં ભર્યા છે

આ પ્રમાણે યથાશક્તિ થતી સહાય્યથી જ અમને પ્રાત કાલને ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ કરી શકવાની અનુકૂલતા થતી જાય છે પરમાત્મા અમને સ્ફુરાવે તે રીતે અમે શાંતિથી અમારૂ કાર્ય કરી અમારાથી બને તેટલુ પ્રાત કાલને ઉત્તમ કરવાનો હમે શા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એ વાચકવર્ગને અજ્ઞાત નથી જ

मायापटना निवारणार्थ हृदय-ज्योतिप्रति आत्मनिवेदनपूर्वक पतंगवृत्तिनी प्रार्थना.

(લેખક-શ્રીયુત ચુનીલાલ જયશંકર ઓઝા.)

પદ (શું કહું કથની મારી રાજ, એ લય.)

હૃદયજ્યોતિમનોહારિ પ્રાણ ! હૃદયજ્યોતિ મનોહારિ !
દૈવી પ્રભા શી તારી પ્રાણ ! હૃદયજ્યોતિ મનોહારિ !
પટ ઘુંઘટસમ સુંદર તુજને, રહ્યો છે કે જો કે છુપાવી,
વાયુવેગે પણ ચલિત થતાં પટ, કિરણ હું પર પડે આવી; પ્રાણ. !
હૃદય ડોલે તે ક્ષણ આનંદે, મદ કંઇ ચિત્તપર ચઢતો,
પણ ત્યાં તો મુજ હૃદયવિદારક, પટ ઝટ આવી પડતો; પ્રાણ. !
હૃદયસ્થિતિ હું પતંગની તે ક્ષણ, શું વર્ણું મુખથી,
અતિ વ્યાકુળ થઇ રહું હું તુજ, વિયોગકેરા દુઃખથી; પ્રાણ. !
પ્રાણ ગયા કે આ ક્ષણ જાશે, એવી સ્થિતિ મુજ થાતી,
પ્રાણ ગયાનું પણ કંઇ દુઃખ ના, જો હું તુંમાં શમાતી; પ્રાણ !
વળી જો ચમકે અંતર જ્યોતિ, અદ્‌ભુત કિરણ કંઇ તારું,
ઇચ્છું ક્યારે શમી જઇ તુજમાં, મુજ અંતરને ઠારું, પ્રાણ !
પણ નભોમંડળની વિજળી-સમ, તું પણ અસ્થિર ચમકે,
હૃદય ચિરાતું તે જોઇ અંતર, શાંતિ સ્થિરતા ન પ્રકટે; પ્રાણ !
વિનવું આતુર હૃદયે જ્યોતિ, લે તુજ પટને હટાવી,
પ્રકાશ નિશ્ચલ સુખકર સુંદર, અખંડ રહે પ્રકટાવી; પ્રાણ !
વિહ્વલ પ્રેમે આવી ઝંપલાવું, જેથી હું તુજ માંહી,
તુજ રૂપ થઇ રહી આનંદુ તુજ,-વિષે અખંડ શમાઇ; પ્રાણ. !

લાલા લજપતરાય વર્ણભેદના સંબંધમાં શું કહે છે ?

લાલા લજપતરાય " આપણી પછાત સ્થિતિ " એ નામના પોતાના એક લેખમાં મોડર્ન રિવ્યુમાં નીચેપ્રમ ણે અમેરિકાથી લખે છે:

" હાલમાં આપણે જગતની પાછળ પડેલી પ્રજાઓમાં ગણાવાનું કારણ આપણે પરાધીન પ્રજા હોવાનું છે. વિદેશી બેએનેટો આપણું રક્ષણ કરે છે અને વિદેશી શિક્ષકો આપણને શિક્ષણ આપે છે. આપણો સામાન્ય જનસમૂહ અને આપણી સ્ત્રીઓ હજી પછાત છે આપણા દેશી રાજાઓ અને ધર્માચાર્યો હજી પછાત છે. આપણા દેશી રાજાઓ અને ધર્માચાર્યો હજી નિરંકુશ છે. વર્ણભેદ હજી કાયમ છે એમ છતાં **આપણે વસ્તુની પાછળ નથી. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં હિંદુસ્થાનજેવો જ વર્ણભેદ છે.** હબસીઓને બાળી મૂકવાજેવાં દૃષ્ટાંતો આપણા ઇતિહાસમાં મળ્યાં નથી. કોઇ પણ દેશમાં બધું જ સારૂં હોતું નથી. "

" યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં હિંદુસ્થાનજેવો જ વર્ણભેદ છે, " આ તેમના અનુભવવાળા વાક્યઉપર અમે બુદ્ધિમાનોને અવશ્ય કરીને સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરવા વિનવીએ છીએ હા, બીજા દેશોમા આપણા જેવી વર્ણવ્યવસ્થા વા વર્ણભેદ નથી ત્યા પૈસાનો અને પૈસાને લીધે ગણતી મોટાઇનો ભેદ છે, પણ ભેદ તો છે જ. જ્યારે આપણા દેશમાં પ્રાકૃતિક–કુદરતી વર્ણવ્યવસ્થા છે, વર્ણભેદ છે, તે વધારે સારૂં છે કે વધારે ખોટું છે તેનો એક સજ્જનો સ્વય કરી લેશે.

એક સજ્જન અમદા –

એક સજ્જન મુંબઇ રૂ. ૧૦૦–" છે કે આ લોકો માત્ર એક જ બાજુ કેમ જુએ છે અને એક

ઓ ! જરા તો જુઓ કે આ દેશના રીતીરિવાજોમાં કય

ઉપર પ્રમાણે સાહાય્ય અમને આજ... કેમ. જો મિથ્યા આગ્રહ, અને પોતાની દૃષ્ટિ જે

સાહાય્ય કરી છે તેમની પોતાનું નામ જણાવવાની ઇચ્છા 'ત્ય હોઇ શકે જ નહિ, એ પ્રકારના

જણાવ્યું નથી. આ રકમનો ઉપયોગ અમે આ વર્ષમાં પ્રાત પણ સત્ય રહેલું છે ; કેમ તેનો

કરીશુ. જો વધારે સાહાય્ય મળશે તો એકને બદલે બે અશવ

પ્રત્યેક માસે આપીશું.

બાલોતરા (મારવાડ) થી અન્ય એક સજ્જને અમને રૂ

સરતે મોકલી આપ્યા છે જે અમે પ્રાતઃકાલના હિસાબેપેટે છાપખાન

આ પ્રમાણે યથાશક્તિ સતી સાહાય્યથી જ અમને પ્રા

ત્તર ઉત્તમ કરી શકવાની અનુકૂલતા થતી જાય છે. પરમાત્મા અમને ર

શાંતિથી અમારૂં કાર્ય કરો અમારાથી બને તેટલું પ્રાતઃકાલને ઉત્તમ

શાં પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એ વાચકવર્ગને અજ્ઞાત નથી જ.

ચાતુર્માસ્ય.

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૫૪ થી.)

ભાદ્રપદ મહિનો.

ભાદ્રપદ મહિનાની અજવાળી ત્રીજના દિવસે સ્ત્રીઓનું હરિતાલિકાવ્રત આવે છે. સ્ત્રીઓનાં બધાં વ્રતમાં કિંવા તેહેવારોમા જેઠ મહિનામાં આવતું વટસાવિત્રીવ્રત કિંવા ભાદ્રપદ મહિનામાં આવતું હરિતાલિકાવ્રત આ બે વ્રતો જ તેમને અત્યંત પૂજ્ય અને શ્રેષ્ઠ લાગે છે. સ્ત્રીઓને આ જગતની અંદર ઉત્તમ પતિનો લાભ અને તેને દીર્ઘાયુષ્ય-પ્રાપ્તિ આ બે બાબતોના જેટલી બીજી કોઇ પણ બાબત સ્પૃહણીય લાગતી નથી અર્થાત્ આ બન્નેમાંથી ઉત્તમ પતિનો લાભ કરી આપનારતરીકે હરિતાલિકવ્રત અને પતિને દીર્ઘાયુષ્યદાયકતરીકે વટસાવિત્રીવ્રત, આ બે વ્રતો સર્વ સ્ત્રીઓ અત્યંત ભક્તિ-પૂર્વક પાળે છે. આ બે વ્રતો પૈકી હરિતાલિક વ્રત ભાદ્રપદ શુકલ ૩ તૃતીયાના દિવસે હોય છે પૂર્વે દક્ષ પ્રજાપતિની કન્યા દાક્ષાયણીને શ્રીશંકરનો વર પ્રાપ્ત થયો હતો તે વેળાએ દક્ષના યજ્ઞસમારંભમાં પોતાનું અને પોતાના પતિનું અપમાન થવાથી દાક્ષાયણીએ યજ્ઞકુંડમાં કૂદી પડી આત્મહત્યા કરી લીધી; અને પછી તેણે હિમાલયને પેટે જન્મ લીધો. પોતાનું જન્માંતર થયા છતાં પણ ' भावस्थिराणि जननान्तर सौहृदानि '—આ સિદ્ધાન્તપ્રમાણે પૂર્વ જન્મનો જ શ્રીશંકર પતિ પ્રાપ્ત થાય એવી ઇચ્છા ધારણ કરીને તેણે ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરી. કારણ " કષ્ટવિના ફળ નહિ અને કર્યાવિના કંઇ થતું નથી " આ સિદ્ધાન્ત દેવાદિકોને સુદ્ધાં લાગુ છે જ. આવી રીતે પર્વતના પેટે ઉત્પન્ન થવાને લીધે હમણાં પાર્વતી નામાભિધાન પામેલી દાક્ષાયણીએ, પોતાની પ્રાપ્તિને માટે તપશ્ચર્યા શરૂ કર્યાની ખબર પડતાં શ્રીશંકરની સ્વારી પાર્વતીના સત્ત્વ-પરીક્ષણાર્થે તેના તરફ ગઈ. બટુવેષ ધારણ કરીને શ્રીશંકરે પાર્વતીનું મન જોવા સારૂ અન્ય દેવોની સ્તુતિ કરીને પોતાની નિંદા કેવી રીતે કરી અને તે પોતાના પતિની નિંદા સાંભળીને પાર્વતીએ તે વેષધારી બટુની કેવી નિર્ભર્ત્સના કરી, એનું સુંદર વર્ણન કાલિદાસના કુમારસંભવમાં આવેલું ઘણાઓના વાંચવામાં આવ્યું જ હશે. અસ્તુ આવી રીતે પાર્વતીની પરીક્ષા જોયા પછી શંકર પ્રસન્ન થયા અને ત્યારબાદ રીતિપ્રમાણે શિવ અને પાર્વતીના લગ્ન થયા. પતિ-પ્રાપ્તિને માટે આ વ્રત કરતી વેળા પાર્વતી કેવળ અર્કપત્ર એટલે આકડાના પાંદડા ભક્ષણ કરીને રહેતી હતી તેથી શ્રીશંકરનું દર્શન થઇ ભા સુ ૩ ને રોજ રાત્રીએ ઇચ્છિત વર પ્રાપ્તિ થયા બાદ બીજે દિવસે તેણે તે વ્રતનું ઉદ્યાપન કરીને પારણું કર્યું. આથી આ વ્રતના અનુષંગે ભા. સુ ૩ નો ઉપવાસ કરી આખો દિવસ કોઇપણ પદાર્થનું ભક્ષણ ન કરતાં રાત્રે કેવળ આકડનું પાન ચ ટીને રહેવાનો પ્રઘાત છે. હરિતાલિકા શબ્દના દૂર્વા કિંવા આકડાનાં પાન એવા બન્ને અર્થો ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ જ્યારે આકડાનાં પાન સિવાય બીજું કંઇ પણ ખાવાનો પ્રચાર નથી ત્યારે હરિતાલિકા શબ્દનો બીજો અર્થ જ પહેલાના

કાળથી રૂઢ હશે. અને એ ઉપરથી જ આ વ્રતનું હરિતાલિકા એવું નામ પડ્યું હશે એકાદશી, શિવરાત્રી, ઇત્યાદિ કેવળ નામના ઉપવાસના દિવસપ્રમાણે ઘર ૪ રહ્યાના ઓડકાર આવે ત્યાંસુધી યથેચ્છ આહાર કરવા છતાં પણ આજે તો ઉપવાસ કર્યો છે એમ આઢયતાપૂર્વક કહેવાનો આ વ્રતના દિવસનો પ્રઘાત નથી. પણ ખરોખર જ બાલ, વૃદ્ધ અને રુગ્ણ શિવાયની તમામ સ્ત્રીઓ આ દિવસે અત્યંત નિશ્ચયપૂર્વક ખરેખરો જ ઉપવાસ કરે છે; કારણ આ વ્રતનો ભંગ એટલે તે પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણેનો પતિ પ્રાપ્ત થવાના માર્ગમાં વિઘ્ન છે એવી તેમની મનોભાવના હોય છે. અને 'યાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી' એ ન્યાયપ્રમાણે તેમને ફળપ્રાપ્તિ પણ તેવી જ થાય છે.

ગણેશચતુર્થી.

હરિતાલિકા પછી બીજે જ દિવસે સર્વ હિંદુમાત્રને મંગળપ્રદ લેખાતો એવો ગણેશચતુર્થીનો તેહેવાર આવે છે આ તેહેવાર સર્વ પ્રસિદ્ધ હોવાથી તે બાબતનું વિધાન કહેવાને કારણ નથી પુરાણની અંદર સિદ્ધિવિનાયકના અનેક અવતાર પ્રસિદ્ધ છે. એમાંયે કૃતયુગમાં વિનાયક, ત્રેતાયુગમા મયૂરેશ્વર, દ્વાપરમાગણેશ અને કલિયુગમાં ધૂમ્રકેતુ, આ પરંપરા વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે આ પરંપરા ઉપરથી ગણપતિમહોત્સવ કંઇ આધુનિક નવિન શોધ કિંવા નવિન ટોગ ન હોઇ, તેની શરૂઆત ઓછામાં ઓછી દ્વાપરયુગથી થએલી હોવી જોઇએ એમ લાગે છે

ભાદ્રપદ સુ ૪ ના દિવસે 'સ્વશક્ત્યા ગણનાથસ્ય સ્વર્णરૌપ્યાદિનિર્મિતા અથવા મૃણ્મયીં કુર્યાદ્વિત્તશાઠ્યં વિવર્જયેત્ ॥ આ વચનપ્રમાણે સોનાની, રૂપાની, કિંવા ઇતર ધાતુની અથવા માટીના ગણપતિની મૂર્તિ કરવી, અને તેમાં પ્રાણ–પ્રતિષ્ઠા કરી તેનુ ષોડશોપચારે પૂજન કરવુ યથાશકિત આદરવડે મહોત્સવ કરવો ગજાનનની કથા, વાદ્ય, ગાયન ઇત્યાદિના યોગે રાત્રે જાગરણ કરવુ. ત્યારબાદ બીજા દિવસે તે મૂર્તિને આનંદપૂર્વક પાલખી, મીનો ઇત્યાદિ વાહનમા બેસાડી, છત્ર, ચામર, પતાકાવડે તે વાહનને અતિ સુશોભિત બનાવી, દાંડપટ્ટા ખેલનારા બાળકોને તેના આગળ કરી મોટા જળાશય ઉપર જવું; ત્યાં આગળ તે મૂર્તિનું જળમાં વિસર્જન કરવુ અને ગીત ગાતાં ગાતાં પોતાના ઘરે પાછા આવવું. ગણેશોત્સવનો આ પ્રકાર પુરાણોમાં જ કહેલો છે. આ ઉપરથી હમણાંના ઉત્સવના પ્રકારમાં પૂર્વ પરંપરાને છોડીને નવુ એવું કંઇ જ નથી એ દેખાઇ આવશે.

ભાદ્રપદ શુ ૪ ના દિવસે ચન્દ્રદર્શનનો દોષ બતાવ્યો છે. તે દિવસે ચન્દ્રદર્શન કરવાથી ચોરીનું આળ આવે છે એવી સાર્વત્રિક માન્યતા છે; અને એ બાબતમાં ભાગવતની અંદર સ્યમંતક મણિનું આખ્યાન સર્વવિશ્રુત જ છે જે કોઇને આ દિવસે ચન્દ્રદર્શન થઇ ગયું હોય તેણે સ્યમંતકોપાખ્યાનનું પઠન કરવું નિદાન "सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहो जाम्बवता हतः। सुकुमारक मारोदीस्तव ह्येष स्यमन्तकः ॥" આ શ્લોકનું પઠન કરવું, એવી શાસ્ત્રાજ્ઞા છે. પરંતુ આ કથાનું મૂળ સ્વરૂપ અને કારણ શું હશે, અને આ કથા કયા નૈસર્ગિક ચમત્કારઉપર રૂપક બાંધવામાં આવી પ્રચલિત થઇ હશે એનો કંઇ નિર્ણય થતો નથી. તથપિ ચોમાસામાં સૂર્ય સિંહરાશીમા હોય ત્યારે તેનું અદર્શન અને પછી કન્યા રાશીમાં આવ્યા બાદ (કન્યાસદ) તેનું પુનર્દર્શન, એના ઉપર આ કથા રચાએલી હોય એમ લાગે છે

ઋષિપંચમી

ગણેશચતુર્થી પછીનું મહત્વનું વ્રત છે. ભાદ્રપદ શુદ ૫ ના દિવસે સપ્તર્ષિનું પૂજન કરી તેમને શાક ભાજીઓનું નૈવેદ્ય સમર્પણ કરીને, ગાય કિંવા બળદના શ્રમવડે ઉત્પન્ન ન થયાં હોય એવાં કંદમૂળ, ફળ ખાવાનો પરિપાઠ છે. આ વ્રત કંઇ સાર્વત્રિક આબાલ વૃદ્ધને લાગુ નથી. પણ જે કોઇએ આ વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હોય તેના પુરતો જ નિર્બંધ લાગુ છે. હમણા આ વ્રત જે રીતે પાળવામાં આવે છે તે ઉપરથી આ વ્રતનો મૂળ ઉદ્દેશ શું અને આ વ્રત કરવું કેટલું કઠિન છે એની કોઇને કલ્પના જ થતી નથી. પ્રત્યેક વ્રતના પ્રારંભના ઉદ્દેશમાં અને તેજ વ્રતના કાળાન્તરે બદલાયલા સ્વરૂપમાં ઘણુ જ અંતર દેખાઇ આવે છે. પરંતુ ઋષિપંચમીના વ્રતમાં મૂળ હેતુનો જેટલો વિપર્યાસ થયો છે અને આ વ્રતના ખરા ઉદ્દેશનો જેટલો લોપ થયો છે, તેટલો વિપર્યાસ અને લોપ કોઈ પણ વ્રતમાં થયો નહિ હોય. મૂળમાં ઋષિપંચમી વ્રત

'સ્વદેશી અને સ્વાવલંબન'

આ બે તત્વ ઉપર રચવામાં આવ્યુ હતું. આપણી આ ભરતભૂમિમાં કૃષિકર્મ એ બહુધા ગોધનઉપરજ અવલંબી રહેલું છે ખેતર ખેડવામાં બળદ ન હોય તો ખેતરમાં વાવેતર થવાનું નહિ અને પાક પણ થવાનો નહિ. આશ્રમોમાં રહેનારા ઋષિઓનો નિર્વાહ સ્વાભાવિક રીતે થએલા કંદ-મૂળ, ફળ ઉપર અથવા પોતાના જ હાથે મહેનત કરી તૈયાર કરેલી જમીનમાં હાથવડે વાવેલાં નીવાર-જવ આદિ ધાન્ય ઉપર થતો હતો અર્થાત્ આવી સ્થિતિમાં તેઓ પોતાના ઉદરનિર્વાહને માટે કોઇના ઉપર અવલંબી રહેતા નહોતા પરંતુ આ સ્વાવલંબન સતત ચાલવું શક્ય નહોતુ. જેમ જેમ લોકસંખ્યા વધતી ગઈ અને વિશેષે કરીને ગુરુગૃહે અધ્યયનને માટે રહેલા શિષ્યોનો સમૂહ દશ દશ હજાર પર્યંત વધવા લાગ્યો, તેમ તેમ આ સ્વાવલંબન છુટવું જઇ ધીમે ધીમે પરાવલંબન આવવા લાગ્યું. કુલપતિને આટલા શિષ્યોનો નિર્વાહ કરવા સારૂં કૃષિકર્મના ગોધનાદિ અન્ય સાધનોનો અને પ્રસંગે વિશેષે કરીને ગૃહસ્થાશ્રમી લોકોની બક્ષીસોનો આશ્રય લેવાની જરૂર પડવા લાગી. વધતા જતા શિષ્યવર્ગની બરાબર પોતાનું સ્વાવલંબન તો લુપ્ત થવા લાગ્યું જ, પણ તેની સાથે સાથે જવ, શાકભાજી ઇત્યાદિ જણસો પોતે પકવવાની કળા પણ લોપાતી ચાલી, અને કૃષિકર્મના મૂળતત્વોની કિંવા બી વગેરેની માહિતી સુદ્ધાં ભૂસાતી ચાલી. ક્ષત્રિયાદિ ઇતરવર્ણો તરફથી અન્નસામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવે કિંવા બળદોની મહેનતવડે, જમીન ખેડવાનું અને વાવેતર કરવાનું કાર્ય કરવામાં આવે તો જ આશ્રમમાં અનાજની ભરતી થાય એમ થવા લાગ્યું. શિષ્યવર્ગને પોતાના હાથે ખેતરમાં કામ કરવાનો અને ભાજીપાલો પકવવાનો સંકોચ લાગવા માંડ્યો. આટલું પરાધીનપણું આવવું એ આપણી નિસ્પૃહવૃત્તિને બાધક થશે, અને આ અત્યંત પરાવલંબિતપણાને લીધે કોઇ વખતે ભૂખે મરવાનો પ્રસંગ આવશે, એ લક્ષમાં લઇને એ દૂરદર્શી ઋષિઓએ એવી યોજના કરી કે, વર્ષની અંદર એક દિવસે (ભા. સુ. ૫) તમામ શિષ્યોએ કેવળ પોતાના હાથે શ્રમ કરીને પોતે પકાવેલી શાકભાજીઓનું નૈવેદ્ય ઋષિને અર્પણ કરવું; અને એ જ

પ્રકારના શાકાહારઉપર બધાઓએ તે દિવસે નિર્વાહ કરવો. આ શાકભાજી નિર્માણ કરવાના કામમાં અલ્પ પ્રમાણમાં પણ બળદોની મહેનતનો ઉપયોગ થએલો હોવો ન જોઇએ અર્થાત્ બળદે ખેડેલી જમીન, બળદે કોશવડે પાએલું પાણી, બળદોએ છુટું પાડેલું, ધાન્ય, કિંવા બળદઉપર લાદીને આણેલી કોઈ પણ જણસ, આ બધું વર્જ્ય ઠરાવવામાં આવ્યુ. આ નિયમન તેમ નિર્બંધવડે ઇષ્ટ એવુંજ પરિણામ થએલું હોવું જોઇએ. કારણ એક દિવસના જેટલી જ શાકભાજી કિંવા કંદમૂળ ફળ ઉત્પન્ન કરવાના હોય તો પણ તે સંબંધી સર્વ પ્રકારની માહિતી અવગત કરી લેવી પડે છે. અને તેવી જણસો (એક દિવસ પુરતીજ કાં નહિ) ઉત્પન્ન કરવાને એક બે મહિના અગાઉથીજ, યોજના કરી બાગમાં પોતાની જાતે જ મહેનત કરવી પડે છે આ બધી મહેનત અને જ્ઞાનવડે શ્રમ કરવાની હોંસ, કૃષિવિષયક જ્ઞાન, સ્વાવલંબનનો અભ્યાસ, ઇત્યાદિ બધી ઇષ્ટ બાબતો સાધ્ય થાય છે. આટલો દૂરસુધીનો વિચાર કરીને જ આ ઋષિપંચમીના વ્રતની યોજના કરવામાં આવી છે પણ હમણાં જોઇએ તો બધો જ વિપરીત પ્રકાર જણાય છે. આ દિવસને માટે પોતાની જાતેજ મહેનત કરીને ફળ, શાકભાજી વગેરે તૈયાર કરનાર મનુષ્ય વિરલો જ હોય છે. માત્ર ઋષિઓના નિર્બંધને અક્ષરશઃ પાળવામાં કસૂર નહિ ! બળદના શ્રમવડે પકાવેલુ અનાજ કે ધાન્ય લેવું નહિ, ઠીક છે. હળને અને કોશને પાડા જોડો. બળદપર લાદીને લાવેલી વસ્તુ વાપરવી નહિ. હરકત નહિ ! સામાની ગુણો–કોથળા–ઉંટ-ઉપર નાંખીને મંગાવો ! અને હમણાં હમણાં પપ, ઇન્જીન અને આગગાડીઓ થવાથી તો બસ મજા જ થઇ છે સ્ટેશનપરથી પારસલ લઈ આવવા સારૂ ઘોડાના ટાંગા છે જ બળદને વાપરવાની ક્યાંઈ જરૂર જ પડતી નથી ગમે તે જણસ હિમાલયથી તે કેઠ કેપ કુમારીસુધી મંગાવો અને મજેથી તેનું ઋષિને નૈવેદ્ય સમર્પણ કરી, અને તમે પોતે પણ તેના ઉપર અચ્છી રીતનો હાથ મારો એટલે થઈ ગઈ ઋષિપંચમી ! હમણાંના સમયમાં મૂળના ઉદ્દેશને અનુસરી ખરૂં રુષિપંચમીનું વ્રત જેને કરવું હોય તેને તે કેટલું કઠિન થાય એની પૂર્ણ કલ્પના બહુ થોડાઓને હશે વર્ષમાં એક દિવસ પણ ખરા સ્વદેશીનું–સ્વાવલંબનનું વ્રત કરવાની કોઈ ઇચ્છા કરે તો તેને પ્રત્યેક ચીજને માટે અડીને બેસી રહેવું પડશે. આવા પ્રકારની, અડચણો હમેશાં ન થાય અને પ્રસંગ પડતાં બીલકુલ જરૂરીની બાબતો પોતાને જાણીતી હોવી જોઇએ અને પ્રસંગ વિશેષે તે કરી પણ શકાય, એવી દૂરદષ્ટિ રાખીને વર્તવું એ પહેલાંના કરતાં હમણાં વધારે આવશ્યક નથી કે ? નહિ તો હમણા જે પ્રકાર ચાલુ છે તે તેવી જ રીતે બીજા કેટલાંક વર્ષપર્યંત ચાલુ રહેવાથી એવો પ્રસંગ આવશે કે, પરદેશમાંથી દીવાસળીની પેટીઓ આવી નથી, બેસો ચુપે સળગાવ્યાશિવાય ! પરદેશમાંથી આવનારી ઘાસલેટ તેલની આગબોટ સળગી ગઇ, બેસો દિવાવિના અંધારામાં ! તો આવા પ્રકારના સ્વાવલંબનના તત્ત્વઉપર યોજેલા આ વ્રતનો ગર્ભિત હેતુ પૂર્ણપણે સમજીને, હમણાંની પરિસ્થિતિને અનુસરીતે તે ઉદ્દેશ સાધ્ય થાય એવી રીતે, જો આપણે વર્ષમાં એક દિવસ પણ ઋષિપંચમીવ્રત કરીએ તો જ આપણા પૂર્વજ ઋષિઓનું ખરૂં સમાધાન થશે

ભારતવર્ષમાં વેશ્યાવૃત્તિનો વ્યાપાર.

(લેખક રા. માધવલાલ દ. કોઠારી.)

ઘણી જ દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે આપણા દેશમા વેશ્યાવૃત્તિ તથા અલ્પવયસ્ક બાલિકાઓના વ્યાપારાદિ બાબતોમાં જેટલી આર્થિક અને સામાજિક વ્યવસ્થાના દોષ નજરે પડે છે એટલા બીજા કશામાં નજરે પડતા નથી. આ અત્યાચારની વૃદ્ધિ પણ ભયંકર રીતે થાય છે અને તેને સમાજની સાથે સંબંધવાળી અનિવાર્ય બાબત સમજીને તેના પ્રતિકારને માટે કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરવામા આવતો નથી. તથાપિ ભારતના નાગરિક જીવનમાં આ પાપાચારનો સંબંધ કાંઇક અસ્વાભાવિક છે તેમ જ આર્થિક તથા સામાજિક નિયમો અને દશાઓની સાથે પણ છે. તેને દૂર કરવા માટે પદ્ધતિસર સામાજિક પ્રયત્નવડે તેનું નિયન્ત્રણ અને સંયમન થવાની જરૂર છે. આ પાપાચાર કલકત્તા અને મુંબાઇ એ બે નગરોમાં ભયંકર સ્વરૂપમાં ચાલે છે.

કલકત્તામાં ચાલતી વેશ્યાવૃત્તિ.

કલકત્તા અને તેની આસપાસનાં સ્થાનોમા વેશ્યાઓની સંખ્યા ૧૬૦૦૦ જેટલી છે. વિશ વર્ષથી ચાલીશ વર્ષની વયસુધી સ્ત્રીઓમાં બારે એક સ્ત્રી બદનામ હોવાની ગણત્રી થાય છે. વળી જે સ્ત્રીઓ દાસી અગર રસોઈ કરવાના ધંધાવડે પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે તેની સંખ્યા પણ કમ નથી. તે ઉપરાત ૧૦ વર્ષની અંદરની વયની ૧૦૯૬ બાલિકાઓનું જીવિત-પણ વેશ્યાઓઉપર અવલંબીને રહેલુ છે. તેમનું પાલનપોષણ પણ લજ્જાસ્પદ રીતિથી થાય છે. આમા એ ધ્યાનમાં રાખવાનુ છે કે તે બાલિકાઓ જેની સાથે રહે છે તે તેમની માતા હોતી નથી; પરન્તુ તે સ્ત્રીઓએ તેમને ખરીદેલી હોય છે. આવા વ્યભિચારાશ્રમનો પ્રબંધ એવી સ્ત્રીઓદ્વારા થાય છે કે જે પોતાના દલાલોને ભિન્ન ભિન્ન જીલ્લાઓમા નિયુક્ત કરે છે અને જો કાંઈ નવીન શિકાર આવે તો પહોંચાડે છે. આવી બાલિકાઓને જુદી ઓરડી આપવામા આવે છે જેથી તેને ભાડું વધારે આપવું પડે છે એટલું જ નહિ પણ તેના માટે ભેજન, શયન, વસ્ત્ર ઇત્યાદિની એટલી સારી વ્યવસ્થા કરવામા આવે છે કે તેથી તે બાલિકાઓ સહજ જ મોજ શોખમાં પડીને વ્યભિચાર તરફ વળે છે આ બધાની વ્યવસ્થા માટે મેનેજરો રાખવામાં આવે છે અને તેમાં મજુરવર્ગ, મહાજનવર્ગ તથા મધ્યમવર્ગના પુરુષો પણ હોય છે. આમાં કાંઈ સામાન્ય જડ પદાર્થોનો ક્રયવિક્રય નથી થતો પણ જીવંત આત્માઓનો વિક્રય થાય છે. બજારમાં જેમ માલનું પ્રદર્શન ભરાય તેમ આ સજીવ માલનાં પ્રદર્શનો થાય છે. એકવાર જે બાલિકા આ બજારમાં આવી તેનું ત્યાંથી નીકળવું અસંભવ થઈ પડે છે. ગમે તેવો દુકાળ પડે કે હડતાલ પડે પણ મુંબાઈ અને કલકત્તામાં આ વ્યાપાર મંદ પડતો નથી.

મૃત સંતાનની સંખ્યા.

કલકત્તામાં મુએલાં બાળકોના જન્મનું પ્રમાણ ૧૭ માં ૧ આવે છે. આ પ્રમાણ પણ ઉંચું છે. પ્રચલિત ગાર્હસ્થ્ય જીવનની દશાઓની સાથે પાશ્ચાત્ય દેશોનો મુકાબલો

સન	હજાર પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સંખ્યા.
૧૮૯૧	૫૮૬
૧૯૦૧	૬૧૭
૧૯૦૬	૫૯૫
૧૯૧૧	૫૬૨

ઇંગ્લાંડ.

ઇંગ્લાંડમાં ૧૫ થી ૨૦ વર્ષ સુધીની અવસ્થાવાળી ૧૦૭ સ્ત્રીઓએ ૧૦૦ પુરુષોની સરાસરી આવે છે. સ્ત્રીઓ ત્યાં પોતાના ભાઇભાંડુઓને છોડીને શહેરમાં કામ કરવા જાય છે આપણા ભારતવર્ષમાં અને ખાસ કરીને બંગાળામાં આપણો ગાર્હસ્થ્ય ભાવ દૃઢ થતો જાય છે. કૌટુમ્બિક સ્નેહ અને બાળવિવાહ એ આપણા લોકોના ગાર્હસ્થજીવનનું પ્રબળ અંગ છે. મજુરવર્ગના તથા મધ્યમ વર્ગના લોકો શહેરોમાં આવીને આજીવિકામાટે વિવશ થઇ ગંદી ગલીઓમાં રહે છે અને પછી અનેક પ્રકારનાં પ્રલોભનોમાં ફસી જાય છે. આ અવસ્થા અત્યંત શોચનીય છે. એવી દશામાં ધારણાશક્તિ નષ્ટ થઇ જાય છે, અને બુદ્ધિમાં જડતા આવી જાય છે. નિરાપદ આમોદપ્રમોદને બદલે પ્રબળ આમોદપ્રમોદની લાલસા ઉત્પન્ન થાય છે. અને અસ્વાભાવિક ઉત્તેજનનો આર્દુભાવ થાય છે. એ પ્રકારે એ લોકો સ્વાસ્થ્યને હાનિ પહોંચાડે એવાં વ્યસનો તથા વિષયસેવનથી પોતાના મનની વૃત્તિઓને છુટી મુકી દે છે. વેસ્યાઓના લત્તાઓમા ફરવા જવાથી તથા મિત્રોની સાથે વિવિધ વિષયઉપર વાર્તાલાપ કરવાથી અને મદિરાપાનથી થોડા સમયને માટે મનની ચિંતાઓ દૂર થઇ જાય છે. આ દેશમાં સામાજિક આરોગ્યના વિજ્ઞાનની સંપૂર્ણ સમસ્યાને દારિદ્ર, ગ્રામ્યજીવનની પુનઃરચના, ઔદ્યોગિક તથા સામાજિક પ્રથાઓની સુધારણા અને કન્યાઓને જે સ્થિતિમા કામ કરવુ પડે છે તે વગેરેના સવાલોની સાથે સંબંધ છે. મજુરવર્ગ કે જેમાં બાળવિવાહ આદિ કુરીતિઓ ચાલુ છે તેમનું ગંદી ગલીઓમાં રહેવું, મધ્યમવર્ગના ગરીબ લોકોને અધિક ભાડું નહિ ખર્ચાય તેમ હોવાથી વસતિગૃહોમાં વસવું, સ્ત્રીઓનું માત્ર પોતાના પતિની જ આવકઉપર અવલમ્બવું, વિધવા થયા પછી ગૃહસંબંધી કળા કૌશલ્યવડે નિર્વાહ કરવાની સ્ત્રીઓની શક્તિ, કૌટુમ્બિક બંધનો શિથિલ થઇ જવાથી જીવન સંબંધી પ્રાચીન તત્વોનુ નષ્ટ થવું, મીલોમાં નીચ દશાઓ તથા હીન પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રીમજુરોનું નિયુક્ત થવું, આદિ અનેક આર્થિક તેમજ સામાજિક કુપ્રથાએ એવી છે કે જેમનો, બીજા સુધારાઓ થયા પહેલાં, નાશ થવાની જરૂર છે. પ્રાચીન ભારત વર્ષમાં વ્યવસ્થાવાળી આધુનિક યૂરોપીય પ્રથાઓ પ્રચલિત હતી.

પ્રાચીન ભારતમાં ગણિકાઓનો કર.

પ્રાચીન ભારત વર્ષમાં દરેક ગણિકા દર માસની પોતાની આવકમાંથી અડધો ભાગ કરના આકારમાં આપી દેતી હતી. ગણિકાઓનો અધ્યક્ષ તેમની ઉપજ, ખર્ચ, જીવિકા વગેરેનો નિર્ણય કરતો હતો. રાજના ખર્ચ માટે દંડ કરવામાં આવ્યો હતો. દરેક ગણિકાને દરરોજ એ અધ્યક્ષને પોતાના ઉપપતિઓના નામો, ઉપજ, તથા શુલ્ક

(રોગ) વગેરેની માહિતી આપવી પડતી હતી. જો કોઈ પુરુષ કોઈ ગણિકાઉપર અગર નાની બાલિકાઉપર તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ અત્યાચાર કરતો તો તેનો દંડ કરવામાં આવતો હતો. ગણિકાઓ આર્થિક દંડ ભરીને મુક્ત થઈ શકતી. જ્યારે રૂપવિહીના અગર વૃદ્ધા થતી ત્યારે તેમને માતૃકાના પદઉપર અથવા રાજમહેલોના કોઠારોમાં અગર ભોજનાલયોમાં નિયુક્ત કરવામાં આવતી તે વખતે તેમની દાક્તરી તપાસની કલ્પના પણ થયેલી નહિ. કારણ એ હતું કે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં હાલ જે ગરમીના રોગો થાય છે તે તે સમયે ભારત વર્ષમાં તદ્દન અજ્ઞાત હતા.

ગરમીના રોગો ક્યારે દાખલ થયા ?

આ દેશમાં એવા રોગ સોળમા સૈકાથી દાખલ થયા છે. કારણ કે તેનું સાથી પહેલું વર્ણન ભાવપ્રકાશમાં મળે છે. તેમાં તેની ઉત્પત્તિ યુરોપીયનોના અને ખાસ કરીને પોર્ચ્યુગીઝોના સંસર્ગથી બતાવેલી છે અને તેથી તે રોગનું નામ ફીરંગી બીમારી પડ્યું છે. મોટા મોટા ખંડોમાં સામાજિક ધાર્માચાર, સ્વાસ્થ્યવિજ્ઞાન અને વ્યવસ્થાની પ્રથાને સામાજિક ગાર્હસ્થ્ય જીવનનું તથા આરોગ્યવિજ્ઞાનનું ખાસ અંગ ગણેલું છે. વ્યવસ્થાની પ્રથા બે કારણોથી નિષ્ફળ થઇ છે.

નિષ્ફળતાનાં કારણો.

એ પ્રથા નિષ્ફળ થવાનું કારણ એક તો એ છે કે તેથી લંપટતાને લીધે શારીરિક દંડ બહુ થોડો કરવામાં આવે છે. એટલે પાપને ઉત્તેજન મળે છે. બીજું કારણ એ છે કે સ્ત્રીઓને વ્યભિચાર માટે સજા થાય છે પરંતુ તેજ પ્રમાણે વ્યભિચારી પુરુષોને સજા થતી નથી. આથી પરીક્ષા તથા વ્યવસ્થાના પ્રબંધમાં એક દ્વાર બંધ થઇ બીજું દ્વાર ખુલ્લું જાય છે. જ્યાં સુધી એનો સંબંધ સામાજિક શાસ્ત્રી તથા સ્વચ્છતાસાથે હતો ત્યાં સુધી તો તે વ્યવસ્થા નિરર્થક થવાનો અસંભવ હતો.

નાની બાલિકાઓની દુર્દશા.

આપણા દેશમાં ઉપર જણાવેલા ગણિકાના વ્યાપારને દૂર કરવાનો કાયદાદ્વારા કોઇ પ્રયત્ન થયો નથી. આથી તે વ્યાપારમાં ભોળી અને અણુસમજુ બાલિકાઓને ફસાવવામાં આવે છે. જો શરૂઆતમાં તે વાત પ્રસિદ્ધ થઇ જાય તો તે એવા લોકોની જાળમાં ફસે નહિ. કારણ કે કોઇ પણ સ્ત્રી, પોતાના શરીરની અનારોગ્ય દશાશિવાય પોતાની સ્વાભાવિક અને નિયમિત દશામાં પોતાના શરીરપરના અત્યાચારનું નામ સાંભળી કંપી ઉઠશે. ગણિકાઓના દલાલો વગેરેને સજા થવી જોઇએ. એટલુંજ નહિ પરંતુ એ પાપપૂર્ણ બેડીઓનો નાશ કરવો જોઇએ. કલકત્તામાં હાલના મુકદ્દમાઓથી સારૂં કામ થયેલું છે. પરંતુ પાપ અને તેનાં માઠાં પરિણામોને માટે જમીનદારો, મધ્યમવર્ગ તેમજ બીજા લોકોને સજા કરવાનો જે પ્રયત્ન ચાલે છે તેમાં કોઇ રીતનો ભિન્ન ભાવ રાખવો ન જોઇએ. કારણ કે સ્ત્રી અને પુરુષમાં આત્મા એક જ જ્યોતિનો પવિત્ર

હોય છે આ શીવાય બીજા પણ પ્રતિબંધક ઉપાયોની જરૂર છે પરંતુ તે સમાન ભાવથી થવા જોઇએ.

નાગરિક જીવનમાં સ્ત્રીઓની મુશ્કેલી.

દરેક શહેર તથા નગરમાં આર્થિક તેમજ સામાજિક પરિવર્તન થયાં કરવાના. દાખલાતરીકે કલકત્તા તેમજ અન્ય શહેરોમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોની સંખ્યા વિશેષ હોય છે અને તેના પરિણામે ઔદ્યોગિક પુનર્વ્યવસ્થા, મ્યુનિસિપાલીટીઓનો સહકારી, જીવિકાર્જનનો ઉપાય, ગાર્હસ્થ્યસેવા તેમજ બીજાં મ્યુનિસિપલ ખાતાઓમાં સ્ત્રીઓને હલકા પુરુષોની સાથે કામ કરવું પડે છે તે વગેરે બાબતો ઉપર શીઘ્ર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. જે લોકો અજ્ઞાન તથા ભુલથી અગર તો લોભથી ખેતી તેમજ બીજો ઉદ્યોગ છોડીને શહેરોમાં રહેવા આવે છે તેમની મોટી ભૂલ થાય છે. સ્ત્રીઓમાં પણ આવી ભૂલ બહુ નજરે પડે છે. ખાસ કરીને ઘરનું કામકાજ કરનારી નોકરડીઓને શહેરમાં ભ્રષ્ટ થવાના ઘણા પ્રસંગ આવી પડે છે. એવી સ્ત્રીઓએ અવશ્ય જાણવું જોઇએ કે એમની ન્યાયરક્ષક જીવિકાનો પ્રબંધ ગામડાંઓમાં ખેતીને લગતાં કામો કરવાથી અગર બીજાં કામોથીસરળતાથી થઈ શકે છે. જ્યાં સુધી આવો વિપર્યય ચાલુ રહેશે તથા જ્યાં સુધી બહુ પત્નીત્વ અને અવિવેક ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી આ સામાજિક પાપોનો નાશ થવાની આશા વ્યર્થ છે. કલકત્તાની મુખ્ય મુખ્ય સડકોને સ્વચ્છ કરી દેવાનું પરિણામ એ આવશે કે બધાં ગંદાં ઘરો એકજ સ્થાન ઉપર અવસ્થિત થશે. ક્રમપૂર્વક કોઇ ઉત્તમ નીતિનું અવલંબન કરવામાં આવતું નથી. ૮ કે ૧૦ વર્ષની બાલિકાઓને વેશ્યાવૃત્તિમાં નાંખીને થતા વ્યાપારનું નિયંત્રણ તથા જે પુરુષો સ્ત્રીઓના અધઃપતન તથા આવકઉપર ગુજારો કરે છે તેમને દંડ આપવાનુ કોઇ વિધાન થતું નથી. ૧૯૧૬ માં ૧૭ સ્ત્રીઓને ગલીઓમાં લોકોને લલચાવતી પકડવામાં આવી હતી. એક સ્ત્રી ઉપરનો ૩૯ વાર મુકદમો ચાલ્યો હતો. બાકી ૭ ઉપર ક્રમે ૩૮, ૨૯, ૨૭, ૨૬, ૨૨ અને ૧૮ વાર કામ ચાલ્યું હતું. તેમને ૫ રૂપિયાના જામીનથી તે દિવસની કેદની સજા કરવામાં આવી હતી. આ પ્રતિકારવાળી સજાઓ ઉપરાંત શિક્ષા, જીવનની શુચિતા, સ્ત્રી પુરુષોના નૈતિક આચરણનું અભ્યુત્થાન, શુદ્ધ આરોગ્યવર્ધક ધંધાઓનો પ્રચાર, મજુરીની વૃદ્ધિ, સ્ત્રી મજુરોની સ્થિતિની સુધારણા તથા અનાથો અને વિધવાઓને માટે આશ્રમો ખોલવા વગેરે સહકારી પ્રબંધો કરવાની જરૂર છે. સામાજિક સહાનુભૂતિથી જ સ્ત્રીઓના અપમાનનો ઉપાય થઇ શકે છે. વિધવાશ્રમો, અનાથાલયો, દાનશાળા તેમજ અન્ય ઔદ્યોગિક સંસ્થાઓ કે જેની સ્થાપના મુક્તિફોજે સફળતાથી કરી છે તે બહુજ ઉપયોગી થઇ પડશે અને તે દ્વારા સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં ઘણો સુધારો થશે.

चंद्रविद्यानंद.

ગાંડો મનુષ્ય કોઇ સત્ય કહે એમ બનવું સંભવિત છે શું ? અને તેમ થવું સંભવિત હોય તો પછી શું મનુષ્યે એવું સત્ય જાણવાને ગાંડા થવું જોઇએ ? તમે એ વાતનો સ્વીકાર કરી શકો છો કે એવા ઘણા પ્રશ્નો છે કે જેના ઉત્તર દુનિઆના ડાહ્યા ગણાતા મનુષ્યો આપી શકે તેમ નથી ?

આવા અનેક પ્રશ્નો જ્યારથી મારી મુલાકાત ચંદ્રવિદ્યાનંદ સાથે થઈ ત્યારથી મને થયા વિના ન રહ્યા. ચંદ્રવિદ્યાનંદને લોકો ગાંડો કહેતા હતા, અને ખરી રીતે તે જગતની દૃષ્ટિથી ગાંડો જ હતો. તેનામાં ગાંડાઇનાં સર્વ લક્ષણો હતાં. તો પણ તેનામાં કેટલીક વિલક્ષણતા અથવા વિચિત્રતા હતી જે સંબંધમાં આપણે આગળ જણાવીશું.

મુસાફરી કરતાં કરતાં કરતાં મારૂં કાશી જવું થયું હતું. જે મારા મિત્રને ત્યાં મેં મુકામ કર્યો હતો તેની સાથે હું એક દિવસ રાત્રે ફરવા નીકળ્યો હતો રાત્રિ પૂર્ણીમાની હતી. મારા મિત્રને ખગોળ તથા જ્યોતિષસંબંધમાં ઘણો શોખ હતો. તેમણે ચાલતાં ચાલતાં ચંદ્રપ્રતિ દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું કે અહો ! હજી આપણે ચંદ્રસંબંધમાં કેટલું ઓછું જાણી છીએ ? લક્ષાવધિ રૂપૈયા મોટાં મોટાં દુર્બિનો તથા બીજાં સાહિત્યો પાછળ ખરચવા છતાં આપણે તેના સંબંધમાં હજી જાણવા જેવું જાણી શક્યા જ નથી. મેં હમણા જ એક ખગોળશાસ્ત્રીના વિચારો એક પત્રમાં વાંચ્યા હતા. તે કહે છે કે ચંદ્રસંબંધમાં આપણું જ્ઞાન હજી નહિ જેવું જ છે. તેની એક જ બાજુ આપણને જણાતી હોવાથી આપણે તેના સંબંધમાં ઘણું જ ઓછું જાણી શકીએ છીએ. સૂર્યમંડળમાં ચંદ્ર શું કામ કરે છે તે પણ આપણે યથાર્થ ક્યાં જાણીએ છીએ ?

મેં મારા મિત્રને પૂછ્યું તમે એમ માની શકો છો કે ચંદ્રસંબંધમાં મનુષ્ય હાલની પદ્ધતિથી સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી શકે ?

તેણે કહ્યું, ના હું તે પ્રમાણે માની શકતો નથી. પણ જો તમારે ચંદ્રસંબંધમાં કેટલીક વિચિત્ર બાબતો જાણવી હોય તો અહીં ચદ્રવિદ્યાનંદ કરીને એક ગાંડો માણસ છે તેની પાસેથી જાણી શકાશે તે કહે છે કે હું ચંદ્રલોકમાં રહી આવ્યો છું, અને મને તેનો અનુભવ છે. તે કહે છે કે અહીંથી ત્યાં જવાનો એક માર્ગ પણ છે, અને મારા શિવાય ચંદ્રસંબંધમાં બીજો કોઇ પણ મનુષ્ય આ પૃથ્વી ઉપર જેટલી હકિકત હું જાણું છુ તેટલી હકિકત જાણતો નથી.

મેં કહ્યું તમે ગાંડા મનુષ્યોની વાતો પણ માની શકો છો ?

તેણે કહ્યું, નહિ, પણ આ ગાંડો માણસ કોઈ વિલક્ષણ જ છે. તેની ગાંડાઇનું સ્વરૂપ કંઇ મારા કલ્પનામાં આવતું નથી, અને તે કેટલીક એવી વાતો કહે છે કે જે બહુ જ વિચારવા જેવી હોય છે. તેની વાતો છેક કાઢી નાખવા કે હસી કાઢવાજેવી હોતી નથી.

મેં કહ્યું તે કયાં આગળ રહે છે. મારા મિત્રે કહ્યું, તે અહીં પાસે જ એક દેરામાં ગંગાના કિનારે પડ્યો રહે છે. તેની બીજી બધી વર્તણુક ગાંડા જેવીજ છે, પણ જ્યારે

તે ચંદ્રસંબંધમાં વાર્તા કરવા ચડે છે ત્યારે તે કંઇ કંઇ વિચિત્ર વાતો કહે છે. તમારી ઇચ્છા હોય તો આપણે તેને મળીએ ?

મેં કહ્યું ઘણી ખુશીથી. મારા મિત્રે કહ્યું, તેને મળવામાં કંઇ અડચણ નથી. તે કંઇ કોઇને ઇજા કરતો નથી. તેનો જન્મ પૂર્ણિમાને દિવસે છે એમ તે કહે છે, અને જે કોઇ તેને મળે છે તેને તે પુછે છે કે તમારો જન્મ કયે દિવસે છે ?

મને મારા મિત્રે કહેલા વૃત્તાંતથી ચંદ્રવિદ્યાનંદને મળવાની જીજ્ઞાસા થઇ, અને મેં કહ્યું ચાલો ત્યારે આપણે હમણા જ તેને મળીએ. મારા મિત્રે કહ્યું, ભલે ચાલો, આપણે તેના મુકામે જઇએ.

પછી અમે બન્ને તેના મુકામે ગયા અને જોયું તો તે દેરાના ઓટલા ઉપર ચંદ્ર-સામું જોઇને બેઠો હતો. અમને તેના પ્રતિ જતા જોઇને તે એકદમ નીચે ઉતર્યો અને અમારી સામે આવીને પધારો પધારો કહીને અમને આવકાર દીધો. મારો હાથ પકડીને તેણે કહ્યું, તમારો જન્મ વૃશ્ચિક રાશિમાં હોવો ઘટે છે, કારણ કે તમારી મુખમુદ્રા તેને અનુકૂળ જણાય છે.

મને તેના આ શબ્દોથી સામાન્ય આશ્ચર્ય ન થયું. પછી તો જેમ જેમ તે બોલતો ગયો તેમ તેમ મારા આશ્ચર્યમાં વૃદ્ધિ જ થતી ગઇ. અમારા તરફના કોઇ પણ પ્રશ્નસિવાય તેણે નીચેપ્રમાણે બોલવા માંડ્યું.

તમે જાણોછો કે પૃથ્વી ઉપરથી ચંદ્રઉપર જવાનો એક માર્ગ છે ? અમે કંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. તે આગળ બોલતો જ રહ્યો. ગર્ભમાં બાળકનો માતા સાથે નાળવડે જેવો સંબંધ રહે છે તેવો સંબંધ આપણી પૃથ્વી અને ચંદ્રવચ્ચે એક નાળ (umbilical cord) વડે બંધાએલો છે. પૃથ્વી એ સૂર્યમંડળના દૈવી ગર્ભ અથવા ગર્ભાશયને સ્થાને છે, પૃથ્વી અહોની માતા છે, અને સૂર્ય પિતા છે, ચંદ્ર એક બાળગ્રહ છે, અને તે આપણી પૃથ્વીસાથે હજી નાળવડે બંધાએલો છે.

, તે ભુંગળાને ઉઘાડયું તો તેની અંદરથી સારા ચીકણા કાગળોઉપર લખેલા કેટલાક લેખો તથા કેટલાક નકશાઓ નીકળ્યા. આ નકશાએ અમે જોયા તો અમારી ખાત્રી થઇ કે આવું કાર્ય એક ગાંડો મનુષ્ય કરી શકેજ નહિ. આવું કાર્ય કરનારને ગાંડો કેમ કહી શકાય ?

મને આ લેખ અને આ નકશાઓ જોઇને એ વિચાર આવ્યા વિના ન જ રહ્યો કે અહો, સાધારણ કે સામાન્ય શોધો કરનાર આ જગતમાં મોટી પ્રસિદ્ધિને પામે છે જ્યારે આવા મહાન્ શોધો કરનાર મનુષ્યો જગતના ખુણામાં પડયા રહે છે અને તેનો કોઇ હિસાબ ગણતું નથી.

આ ચંદ્રવિઘાનંદ ગાંડો ગણાતાં છતાં તેણે જે નકશા કાઢયા હતા તે ઘણું આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા હતા. તે ચીકણા કાગળો ઉપર કાઢેલા હતા. વિશેષ આવા કાગળો ભુંગળાની અંદરથી નીકળ્યા.

પહેલું ચિત્ર જોયું તો જણાયું કે તે દક્ષિણ ધ્રુવનું હતું તેમાં ચંદ્રનો પરીઘ ૨૦૦૦ માઇલનો છે એમ લખેલું હતું વચમા એક મોટો પર્વત કાઢયો હતો જે દક્ષિણ ધ્રુવમાંથી આકાશમાં ઉંચે અને ઉંચે જતો હતો. તે જેમ જેમ ઉંચે જતો હતો તેમ તેમ તે ઝાંખો અને ઝાંખો થતો જતો હતો. તે એટલે સુધી કે તે પછી પારદર્શક થઇને હવામાં મળી જતો. આ પર્વતનું અથવા કહો કે થાભલાનુ નામ **પૃથ્વીમાતાથી ચંદ્રબાળક સુધીનો નાળ** (Umbilical cord) એવું આપેલું હતું. નીચેનો એક લેખ પણ તેમાંથી નીકળ્યો.

દક્ષિણ ધ્રુવ કે જે પૃથ્વીનો ગર્ભાશય છે તેમાં આવેલા એક સમુદ્રના કિનારા ઉપર વિશ વર્ષની ઉમરે મારો સ્નેહ ચંદ્રકિશોરી કરીને એક કન્યાસાથે થયો હતો. તે પછી તેની સાથે તેનાં માતાપિતાની સંમતિથી મારૂં લગ્ન થયું હતું.

પછીથી આ મારી પ્રાણપ્રિયા ચંદ્રકિશોરી તેના બાપ સાથે યાત્રામાં ફરતી હતી. તેવામાં જે શહેરમાં તે હતાં તે શહેરમાં મરકી ફાટી નીકળી અને તેનો ભોગ તે થઇ પડી. ત્રણેક દિવસ માંદી રહીને તે મરણ પામી.

તેનો દેહવિલય પૂર્ણિમાની રાત્રિએ નવ વાગે થયો હતો. તે જ દિવસે રાત્રે બાર વાગે મને તેના ઉપર કાગળ લખવાની વૃત્તિ થઇ આવી અને તે પ્રમાણે હું રાત્રે બાર વાગે કાગળ લખવા બેઠો. કાગળ લખીને એક પાકીટમાં બંધ કરીને મારા ' ટેબલ ' ઉપર મુકીને હું સુઇ ગયો. કારણ કે રાત્રે બારએક વાગે તેને ટપાલમાં નાખવા જવું મને યોગ્ય જણાયું નહિ. ચંદ્રકિશોરી તરફના કંઇ પણ સમાચાર મને મળેલા નહિ તેથી મને તેની ચિંતા થતો હતી અને તેને મળવાની આતુરતા વધતી હતી.

પત્ર લખીને થાકેલો હોવાથી હું ભરઉંઘમાં પડી ગયો. તે રાત્રે ચારેક વાગ્યાને સુમારે ચંદ્રવિઘાનંદ !, ચંદ્રવિઘાનંદ કરીને કોઇ મને બોલાવતું હોય તેમ મેં ઉંઘમાં સાંભળ્યું. હુ થોડો જાગત્ થયો તો મને સમજાયું કે તે સ્વર મારી પ્રાણપ્રિયા ચંદ્રકિશોરીનો છે. મેં પથારીમાંજ સુતાં સુતાં જવાબ દીધો તું કયાં છે અને તારે શું જોઇએ છીએ ?

પૂર્વે અમે લેખો આપીએ છીએ છતાં તેમને યથાસમય અંકો મળતા નથી એવી આપણા દેશનાં છાપખાનાંની વ્યવસ્થા છે. ભાવ ઈચ્છાપ્રમાણે લે પણ કામ ગમે ત્યારે થાય, એ દુઃખ ઓછું નથી. અમને ઘણીએ અકળામણ થાય છે, પણ શું કરીએ ? સત્ય કહીએ તો આ દેશ કામ કરવાને માટે નથી. તેમાં વડોદરા એની તો વાત જ પૂછશો નહિ. એક મજુર જોઈતું હોય તો ન મળે. કોણ જાણે કેવો વિલક્ષણ કાળ આવ્યો છે તે સમજાતું નથી ! પ્રજા ફળને ઇચ્છે છે પણ જે કર્મથી તે ફળ મળે છે તેને કરવાને તે ઇચ્છતી નથી. આવી દશામાં દેશનો નિપાત ન થાય તો બીજું શું થાય, અને પ્રજા ભુખે મરે તો તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?

——આ અંક અમે જેમનું લવાજમ ૧-૮-૦ આવેલું છે તેમનું લવાજમ પૂરું થઇ જવા છતાં અમે ખાસ જોવા મોકલ્યો છે કે તે જોઇને જો તેમને યોગ્ય જણાય તો આ વર્ષે એક રૂપૈયો માત્ર વધારે આપે અને ગ્રાહકમાં કાયમ રહે. આવતે વર્ષે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ. ૫-૨-૦, ૪-૨-૦ અને ૩-૧૦-૦ વર્ગ ૧-૨-૩ ના લેવામાં આવશે, આ એક અંક ૭ આનાની કિંમતનો છતાં અમે સર્વ ગ્રાહકોને આ વખતે અમે ખીડી દીધો છે, કે જેથી તેમની ખાત્રી થાય કે પ્રાતઃકાલનું લવાજમ જ માત્ર વધારવામાં આવ્યું નથી, પણ તેનું કદ વધારી તેને અધિક સુંદર અને અધિક ઉપયોગી કરવામાં આવ્યું છે. છતાં જેમને રૂપૈયા બે રૂપૈયા માટે બંધ થવાની વૃત્તિ હોય તેમની જેવી ઇચ્છા. જેમને જ્ઞાનની પિપાસા લાગી હશે તે તેને પીશે. અન્ય તેની ઉપેક્ષા કરે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

——હવેનો અંક એટલે ચૈત્રનો અંક અમે માઘના અંકમાં જણાવ્યાપ્રમાણે સર્વ ઉપર એક એક રૂપૈયાના વી પી. થી મોકલીશું. જેમના રૂ. ૩) ત્રણ આવેલા છે તેમને અમે તેમની ઇચ્છા વિના આ વર્ષમાં આ વધારાના લવાજમનું વી. પી. નહિ જ કરીએ.

× × × × ×

——માણસેથી એક સજ્જન લખે છે કે, " મારી બી દીકરી માસ ઉપર ગુજરી ગયાને બીજે જ રોજ "શરીર, મન અને આત્મા, " એ નામનું આપનું પુસ્તક મારે વતન મને જાણે ખાસ આશ્વાસન આપવાનિમિત્તે આવ્યું ન હોય તેમ આવ્યું.

——આપે " ભીષ્મપિતામહ " ના સંબંધમાં ઉલ્લા પ્રાતઃકાલમાં અભિપ્રાય દર્શાવેલો છે તે પુસ્તક મને વી. પી. થી મોકલાવશોજી. આ પુસ્તકમાંથી પણ એવી જ કંઈ તલ્લીનતાની જરૂર માટે મંગાવું છું. "

——પ્રિય ભાઇ ! તમારા સંબંધમાં પૂર્વે પણ તમારી કન્યા વિધવા થવાના સમાચાર મારા જાણવામાં આવ્યા હતા. આજે આ તેવા જ બીજા સમાચાર મળ્યા છે જેથી સ્વાભાવિક રીતેજ તમારાપ્રતિના સ્નેહને લીધે વૃત્તિમાં ખેદ તથા અપ્રસન્નતા પ્રકટે છે. કહેવત છે કે દુઃખો સામટાં આવે છે, તેવું તમારા સંબંધમાં બનતું જોવામાં આવે છે.

——મધ્યમાયુ વખતે અથવા તે પછી સ્ત્રી ગુજરી જાય એ કેટલું કષ્ટપ્રદ હોય છે તે જેમને એ પ્રસંગનો અનુભવ થયો હોય છે તે જ બીચારા જાણી શકે છે. તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ નકામાજેવો જ થઇ રહે છે, અને તેમની દીન દશા થએલી જોવામાં આવે છે. તેમાં પણ પતિવ્રતા અને અનુકૂલ સ્ત્રીનો વિયોગ થાય છે તો તે દુઃખની તો વાત જ કરવાની નથી. એના કરતાં તો મરણ ઇચ્છવાયોગ્ય જણાય છે. સ્ત્રીઓ પતિના સુખમાં કેટલી વૃદ્ધિ કરે છે તથા તે પતિનાં કેટલાં દુઃખો ઓછાં કરે છે એ જેમને સુશીલ સ્ત્રીઓ મળી હોય છે તે જ જાણે છે. તેમાં અનુકૂલ સ્ત્રી પુરુષનો યોગ એ તો આ લોકમાં સ્વર્ગથી પણ અધિક સુખ આપનાર હોય છે, અને તેનો અનુભવ પણ પરમાત્મકૃપાથી અથવા પૂર્વના પુણ્યના યોગે જેમને તેવો યોગ મળે છે તેમને જ થાય છે. જ્યાં આવો સુયોગ પ્રાપ્ત નથી થયો હોતો ત્યાં પણ એકનો વિયોગ થાય છે તો બીજાને ઘણું કષ્ટ થાય છે તથા તેનું જીવન નિરર્થક થઇ રહે છે તો જેમના સંબંધમાં ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે સુયોગ પ્રાપ્ત થાય છે તેમના દુઃખ અને કષ્ટની વાર્તા જ શી કરવી ! આવાં દંપતીઓના આ પ્રકારના વિયોગની કલ્પના થતાં નેત્રમાં આ શબ્દો લખતાં લખતાં અશ્રુ આવી જાય છે, અને બોલી જવાય છે, કે પરમાત્મન્ ! તું કોઇને આ પ્રકારનું કષ્ટ ન આપીશ

——પરંતુ ભાઇ ! દુઃખ ન આવ્યું હોય ત્યાંસુધી ડરવાનું છે હવે દુઃખ પગ-ઉપર આવીને પડ્યું પછી ભય શાનો છે ? હવે તો અપૂર્વ ધૈર્યને ધરતાં તેને સહન કરવું એ જ ઉત્તમ છે.

——દુઃખથી જે કાયર થાય છે વા ડરે છે તે મનુષ્ય નથી. સત્ય છે કે આ શબ્દો લખવા સહેલા છે પણ તે પ્રમાણે આચરવું કઠિન છે. પરંતુ તેમ છતાં તે વાર્તા સત્ય છે. ઘણા ધીરવીર પુરુષો આ વિશ્વમાં અસહ્ય જણાતાંસરખાં કષ્ટને ધૈર્યથી સહન કરે છે.

——આ સંસાર મિથ્યા જ છે. કોઇ આગળ તો કોઇ પાછળ એમ સર્વને વહેલું-મોડું જવાનું છે જ. તો સર્વ જ જ્યારે મૃત્યુની સત્તાને વશ વર્તે છે તો કોણે કોનો શોક કરવાનો છે ?

——વળી મરણ પામનારનું તેથી હિત છે કે અહિત તે પણ આપણે જીવો જોઇ જાણી શકતા નથી, જેથી પણ આવા પ્રસંગે શોક કે ખેદ કરવો હિતકર નથી.'

——વળી મૃત્યુ પામનારના વિયોગથી આપણું વાસ્તવિક રીતે હિત છે કે અહિત તે પણ આપણે જીવદશાપન્ન હોવાથી જોઇ જાણી શકતા નથી, જેથી પણ આવા પ્રસંગે શોકવિવશ થવું ઉચિત નથી.

——આ વિશ્વ વિશ્વવ્યવસ્થાપક સત્તાને વશ વર્તે છે જેથી તેમની ઇચ્છાથી વા તેમની સત્તાથી જ સર્વ વ્યતિકરો બને છે; તો આવા વ્યતિકરો પણ તેમની ઇચ્છા વા તેમની સત્તાથી બનતા હોવાથી તે જીવોને માટે હિતકર જ હોવા સંભવે છે.

——પરમાત્મા જે સ્થિતિમાં મૂકે તેમાં પ્રસન્નતાથી પ્રાપ્ત કર્તવ્યને કરતાં રહેવું એ અત્યંત હિતાવહ મનાયું છે. તો આ પ્રસંગે પણ તેમની આ પ્રકારની ઇચ્છા જાણીને તેને અધીન રહેતાં પ્રાપ્ત કર્તવ્ય પ્રસન્નતાથી કરતાં સમય વીતાવશો.

——આ સંબંધમાં બીજા આવા ઘણા સદ્‌વિચારો અંતઃકરણમાં વેગથી સ્ફુરે છે, પરંતુ આપ વિદ્વાન્ છો, બુદ્ધિમાન્ છો તથા સદ્‌વિચારસંપત્તિસંપન્ન છો તો આ પ્રકારના સદ્‌વિચારવડે પ્રાપ્ત પ્રસંગનું વિસ્મરણ કરશો અને નિજાનંદમાં જે માર્ગે મગ્ન થવાય તે માર્ગે સાગ્રહ વહેશો, કે જે આનંદને પ્રાપ્ત થતાં દુઃખમાત્રનો અવધિ આવે છે.

प्रकीर्ण सद्विचारसंग्रह.

અંતર્યામી પરમાત્મન્ ! તમને શાસ્ત્ર અને સત્પુરુષો સર્વશક્તિમાન્ અને સર્વવ્યાપક કહે છે, પરંતુ હું તે પ્રમાણે કહી શકતો નથી. કારણ કે જો તે સત્ય હોય તો ઇંદ્રિયોની તથા મનની જે ઉન્મત્ત અવસ્થા અને સ્વતંત્રતા હું જોઉં છું તે જોવામાં ન આવે. જો તમે મારા હૃદયમાં વિદ્યમાન હો તો શામાટે આ ઇંદ્રિયોએ તથા મને આમ માથે કોઇ ધણી ન હોય તેમ સ્વતંત્રપણે અને ઉચ્છૃખલપણે વર્તવું જોઇએ ? અને તે પ્રમાણે તે વર્તે છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે તમે બીજે વ્યાપક હશો પણ મારા હૃદયમાં વ્યાપક નથી, અર્થાત્ તમે સર્વવ્યાપક નથી; એટલુ જ નહિ પણ તમે સર્વશક્તિમાન્ પણ નથી. કારણ કે જો તમે સર્વશક્તિમાન્ હો તો આ મન તથા ઇંદ્રિયોની સત્તા આપની સત્તાથી કેમ દબાતી નથી ? તેથી તમે સર્વવ્યાપક તથા સર્વશક્તિમાન્ છો એ વાર્તા સત્ય હોય તો મને તેનો અનુભવ કરાવો. નાહ તો હું જ્યાં ત્યાં કહેતો ફરીશ કે તે વાર્તા ખોટી છે.

× × × × ×

એક વખતે મને જ્વર આવ્યો હતો તે વખતે પાણી બહુ મીઠું લાગતું હતું. મે મારા ઘરના મનુષ્યોને કહ્યું કે મને પાણી બહુ મીઠું લાગે છે. તેમણે કહ્યું તે ખોટું છે અને અસ્વભાવિક છે પછી જ્વર ઉતરી ગયો, એટલે તે કડવુ લાગવા લાગ્યું. મેં કહ્યું હવે મને પાણી કડવુ લાગે છે. તેમણે કહ્યું તે પણ ખોટુ છે, અને અસ્વાભાવિક છે.

મને વિચાર આવ્યો કે આ બન્ને અવસ્થા અસ્વાભાવિક છે. અને આ જ પ્રમાણે આ સંસારના સુખોસંબંધમા પણ શામાટે ન સમજવું ? એક વખતે તે પ્રિય લાગે છે તે પણ શામાટે ખોટુ ન હોવું જોઇએ ? અને બીજી વખતે તે જ અપ્રિય લાગે છે, તો તે પણ ખોટું અને અસ્વાભાવિક હોવું જોઇએ બન્ને સ્થિતિ અસ્વાભાવિક અને વિપરીત હોવી ઘટે છે. હુ જેને પ્રિય ગણીને સેવું છુ તે વસ્તુતઃ તેવી નહિ પણ શામાટે ન હોય ! અને જેનો હું અપ્રિય ગણીને તિરસ્કાર કરૂં છું તે પણ તેથી વિરોધી ધર્મવાળી કેમ નહિ હોય ?

પ્રિય અપ્રિયત્વ અથવા સારૂં ખોટું આ બાહ્ય જગતમાં નહિ હોય પણ મનુષ્યના અંતરમાં જ હશે એમ પણ શામાટે ન હોઇ શકે ? મનુષ્યની હાલની સ્થિતિ જ્વરજેવી અને જ્વર ઉતરી ગયાજેવી કેમ નહિ હોય ? જેને સ્વાભાવિક સ્થિતિ કહે છે તેમાં તો તેને સર્વ અખંડ સુખરૂપ જ ભાસવું ઘટે છે અને તેમ જો તેને જણાતું નથી તો શું એ સિદ્ધ નથી થતું કે મનુષ્યની વર્તમાન સ્થિતિ અસ્વાભાવિક છે ?

મારા માનવબંધુઓને હુ આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવાનું કાર્ય સોંપું છું.

× × × × ×

घटकलशकुसूल सूचिमुख्यै—
गगनमुपाधि शतैर्विमुक्तमेकम् ।
भवति न विविधं तथैव शुद्धं
परमहमादि विमुक्तमेकमेव ॥

ઘટ, કલશ, કુસૂલ (પાત્ર) સોયઆદિ ઉપાધિથી રહિત આકાશ જેમ એક છે તેમ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર આદિ ઉપાધિથી રહિત થએલું શુદ્ધ પરમતત્ત્વ એક જ છે

× × × × ×

स्वयं ब्रह्मा स्वयं विष्णु स्वयमिन्द्रः स्वयं शिवः ।
स्वयं विश्वमिदं सर्वं स्वस्मादन्यन्न किञ्चन ॥

બ્રહ્મા આપણે પોતે છીએ, વિષ્ણુ ઇંદ્ર અને શિવ પણ આપણે પોતે છીએ, આ અખિલ વિશ્વ પણ આપણે પોતે છીએ આપણા પોતાશિવાય અન્ય કંઇ જ નથી

× × × × ×

अन्तः स्वयं चापि बहिः स्वयं च
स्वयं पुरस्तात् स्वयमेव पश्चात् ।
स्वयं ह्यवाच्यां स्वयमप्युदीच्यां
तथोपरिष्टात्स्वयमप्यधस्तात् ॥

અંતર્ સ્વયં છે અને બહિર્ પણ સ્વયં છે, આગળ પણ સ્વયં છે અને પાછળ પણ સ્વયં છે, દક્ષિણમાં પણ સ્વયં છે અને ઉત્તરમાં પણ સ્વયં છે સ્વયં ઉપર છે અને નીચે પણ છે, (અર્થાત્ સર્વ અને સર્વત્ર સ્વયં છે)

× × × × ×

तरङ्गफेनभ्रमबुद्बुदादि
सर्वं स्वरूपेण जलं यथातथा ।
चिदेव देहाद्यमहमन्तमेतत्
सर्वं चिदेवैकरसं विशुद्धम् ।

તરંગ, ફીણ ભમરો અને બુદ્‌બુદ્ અર્થાત્ પરપોટા જેમ સ્વરૂપથી જલ છે તેમ શરીરથી અહંકારપર્યંત સર્વ એક ચિતતત્ત્વ જ છે સર્વ વિશુદ્ધ અને એકરસ ચિત્ તત્ત્વ જ છે

× × × × ×

हड़ताल—કેટલીક બાબતો કે જેની આપણી પ્રજાને કલ્પના ન હતી તેવી બાબતો આજે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ તેનું કારણ કાળ અને રાજા છે, આપણા ઉપર જેમનું રાજ્ય છે તેમના દેશજેવી સ્થિતિ આપણા દેશમાં કેટલાક અંશમાં થવા લાગી છે, અને તેમ થાય એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે યથા રાજા તથા પ્રજા એ બળવાન્ નિયમ છે અને તેની અસર પ્રજાને થયાવિના નથી રહેતી

વિદેશી લોકોના સંબંધે કરીને કેટલાક રીતિરિવાજો આપણામાં પ્રવેશ પામ્યા છે, કેટલાક નૂતન વ્યાધિનો પણ આપણી પ્રજામાં પ્રવેશ થયો છે તથા આપણી પ્રજાની

સ્થિતિ કેટલીક બાબતોમા ફરી પણ ગઇ છે હડતાલનો જંતુ બીજા દેશોમાંથી આપણા દેશમાં આવેલો છે.

જે હડતાલ પાડે છે તેમને જેમ લાભ છે તેમ તેમને તેથી બીજે પક્ષે ન્યૂનાધિક અંશમાં હાનિ પણ છે; અને તેજ પ્રમાણે જે લોકો તે પ્રમાણે થવામા કારણભૂત છે તેમને પણ હાનિ થાય છે જ. કારણ કે તેવો પ્રસગ આવે તે પૂર્વે જો તેઓ તેનો માર્ગ કાઢી લેતા હોય તો તેવો પ્રસગ ન જ આવે.

સત્ય કહીએ તો મોંઘવારીના જે કારણો આપણને દૃષ્ટ જણાય છે તે નથી પણ તેથી ઉંડાં છે દેશના અગ્રણી ગણાતા નાયકોને આ કારણો અજ્ઞાત નથી જ અને જ્યારે હડતાલનો નીકાલ તેઓ કરે છે ત્યારે તેમણે પ્રજાને જે સત્ય કારણો છે તે જ સમજાવવા જોઇએ. કારણ કે માત્ર પગાર વધારવાથી આ અડચણ દૂર થતી નથી પણ મોંઘવારીનાં કારણોને દૂર કરવાથી જ તે અડચણ દૂર થાય છે આ કારણોને આપણે દૂર કરી શકીએ કે નહિ તે વાર્તા જૂદી છે, પરતુ પ્રજાને તો તેનું ભાન કરાવવાની જરૂર છે. પ્રજાને સત્ય વસ્તુથી અધારામા રાખવી એ તેને ઓછું હાનિ કરનાર નથી કારણ કે માત્ર હડતાલ પાડવી એથી દેશનાં અડચણ દૂર થઇ જતાં નથી કારણ કે હડતાલ પાડનાર એમ સમજે છે કે આપણે પગાર વધારે લીધો એટલે મોંઘવારીના પંજામાથી આપણે છુટીએ છીએ પણ સત્ય કહીએ તો આ લોકો જ મોંઘવારીની સ્થિતિમા વૃદ્ધિ કરનાર છે. કારણ કે જેટલા દિવસ હડતાલ રહે છે તેટલા દિવસ કામ થતું નથી, જેથી તેટલું માણસોને કામે લગાડનાર શેઠને નુકસાન થાય છે. આ નુકસાનનો બદલો જે માલ તૈયાર થવાનો છે તેના ઉપર ચડવાનો છે વળી હડતાલવાળા જે પગાર વધારે માગે છે, તેટલી વધારે કિંમત કારખાનાવાળા પોતાના કારખાનામાં બનતી વસ્તુઓ ઉપર ચડાવી લેશે. એટલે હડતાલ પાડનાર સમજે છે કે અમને લાભ થાય છે, પણ બીજી બાજુથી તે પોતે જ મોંઘવારીમાં વૃદ્ધિ કરે છે આ પ્રમાણે આ માર્ગે મોંઘવારી પ્રતિવર્ષ વધતી જ જાય છે

વળી જેને આ પ્રમાણે વધારે પગાર નથી આપવો પડતો એવા મનુષ્યો પણ પોતાના માલની કિંમત વધારીને જ વેચે છે કારણ કે તે બજારમા વસ્તુ લેવા જાય છે તો તેને તે મોંઘી પડે છે તો તે પોતાની વસ્તુ શા માટે સસ્તી વેચે ? ખેડુતને જે પોતીજોટો પૂર્વે દોઢ રૂપૈયે મળતો હતો તેના જો તેને હાલ પાચ રૂપૈયા આપવા પડે તો તે પોતાના ખેતરમા પાકતું અનાજ શા માટે તે પ્રમાણમાં મોંઘું નહિ વેચે ?

આ જ પ્રમાણે મોંઘવારી વધતી જાય છે પોતાનો માલ વેચનારને પૈસા વધારે મળે છે એ વાત સાચી છે, પરંતુ તેને જે માલ લાવવો પડે છે તેના પૈસા પણ તે જ પ્રમાણે વધારે આપવા પડે છે, એટલે સરવાળો સરખો જ આવે છે

એ વાર્તા પણ ખોટી નથી કે પ્રજાને હાલમાં લોભ વધ્યો છે. સહુ કોઇ બને તેટલો વધારે નફો લેવા ઇચ્છે છે, પરતુ બીજી બાજુથી તેમ પૈસાને વધારે પૈસા તે જ પ્રમાણમાં આપવા પડતા હોવાથી તેની ઇચ્છા ફલીભૂત થતી નથી, અને તેને હતી તે જ સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે.

સાદાઇ, અને નિર્લોભ વૃત્તિ અથવા ઓછો લોભ એ જ પ્રજાને સુખશાંતિ આપનાર છે, અને પ્રજા જ્યાંસુધી આ માર્ગનું ગ્રહણ નહિ કરે ત્યાંસુધી તે સુખી થનાર નથી.

મજુરો કહે છે કે શેઠ લાખો રૂપૈયા કમાય અને મોટરમાં ફરે, તો અમને પણ આ માટે બદલો ન મળવો જોઇએ, કારણ કે શેઠને પૈસા કમાવી આપનાર અમે છીએ. આ મજુરોની ભૂલ છે. ભલે ને શેઠને ધોળા ઉપર કાળું કરતાં ન આવડતુ હોય છતાં તેનામાં એક પ્રકારની યોગ્યતા હોવાથી જ તે શેઠની પદવીને ભોગવે છે, લાખો રૂપૈયા કમાય છે, અને મોટર કે ગાડીમાં ફરે છે. જે ભેદ છે તે આ જ ઠેકાણે છે. શક્તિમાં જ ભેદ છે. પછી ભલેને શેઠ અને મજુર સરખા જણાતા હોય. તેથી પોતાના જેટલી અગર પોતાનાથી ઓછી બુદ્ધિ છતાં શેઠ વધારે કમાય છે, એમ માનીને તેમની ઈર્ષ્યા કરવી એ તદન અયોગ્ય જ છે. તેનામા એ પ્રકારની યોગ્યતા હોવાથી જ તે શ્રેષ્ઠતા ભોગવે છે. અને જો તેવી તેનામાં યોગ્યતા નથી એમ આપણે સ્વીકારીએ તો પછી મજુરો શા માટે ગદ્ધાવૈતરૂં કરવાનું પસંદ કરે છે અને કોઇ મીલ કે કારખાનું ઉભું કરીને શેઠ થઇને બેસતા નથી? ભલેને બીજી ઘણી બાબતોમા શેઠ મૂર્ખ હશે પણ આ બાબતમાં તો તેની યોગ્યતાનો આપણે સ્વીકાર કરવો જ પડશે. અને તેનો ન સ્વીકાર કરવો હોય તો મજુરોએ કે નોકરોએ એકાદ 'કારખાનું' ઉભુ કરવાનો પ્રયત્ન કરી જોવો એટલે પોતાનામાં કેટલી યોગ્યતા છે તે સ્પષ્ટ થશે.

વળી શેઠ જે હજારો અને લાખો રૂપૈયા રોકે છે તેમાં તેને ઓછું જોખમ અને ઓછું સાહસ હોતું નથી. આ ભમા કોઇ કાર્યમાં પૈસા નાખી દેવા એ સરલ નથી. કારણ કે નફો મળે ત્યારે ખરો. આ વાર્તા જે મોટાં કામ કરે છે તેમને જ સમજાય છે. અને આ પ્રમાણે જે જોખમ અને સાહસ ખેડે તેમને તેનો બદલો મળે તો મજુરોએ કે નોકરોએ શા માટે તેમની ઈર્ષ્યા કરવી જોઇએ?

વળી બધું છતાં અથવા પૈસા અને ધંધા ઘણા છતાં યોજકશક્તિની પણ જરૂર હોય છે. યોજના કરનારને પણ ધન્ય છે અને આવા કુશલ યોજકો સુદુર્લભ હોય છે. તેથી યોજના કરનારને પણ તેની બુદ્ધિનો લાભ મળે તો તેમાં કંઇ ખોટું નથી.

શેઠ લોકોએ પણ જે મજુરોવડે પોતે શ્રીમાન્ થાય છે તેમની છેક અસ્પૃહા કરવી ઘટિત નથી. અને આવી અવ્યવસ્થાના પરિણામે જ હડતાલજેવા પ્રસંગો ઉભા થાય છે. ભમેતેવા જડ બુદ્ધિના મજુરો હશે પણ તેમની સાહાય્યથી શેઠ કમાય છે, એ સ્પષ્ટ છે. જેથી છેક તેમનો એકડો પણ કાઢી ન ખવાજેવો નથી. તેથી શેઠીઆઓએ પણ પ્રેમથી તેમનાપ્રતિ જોઇને તેમને તેમની મહેનતનો બનેતેટલો સારો બદલો આપવો ઘટે છે.

કૃષ્ણશિષ્ટાઈ.*

સ્થળ—કૌરવોની સભા.

સમય—પ્રાતઃકાલ.

(દુર્યોધન, દુઃશાસન, દ્રોણ, ભીષ્મ આદિ બેઠેલા છે. સામે શ્રીકૃષ્ણ ઉભા છે)

કૃષ્ણ—મહારાજ દુર્યોધન ! ધૃતરાષ્ટ્ર મર્હુમ મહારાજ વિચિત્રવીર્યના મોટા પુત્ર હતા અને પાણ્ડુ નાના હતા ધૃતરાષ્ટ્ર જન્માન્ધ હતા તેથી તેમને રાજ્ય ન મળ્યું; પણ પાણ્ડુને મળ્યું. તમે એક સો એક ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર છો, એ કારણથી તમે રાજાના પુત્ર નહીં પણ પૌત્ર છો પરન્તુ યુધિષ્ઠિર આદિ પાંચે ભાઈઓ પાણ્ડુના પુત્રો હોવાથી રાજપુત્રો છે. આ રાજ્ય એજ લોકોનું છે. આ રાજ્યમાં તેમનો ઓછામા ઓછો અડધો હિસ્સો તો છે જ—તેનાથી તેમને કોઇપણ વંચિત કરી શકે તેમ નથી.

દુઃશાસન—પરન્તુ તેમનો હિસ્સો—એટલે સુધી કે યુધિષ્ઠિર રાજપુત્ર થઇને પાસાની રમતમાં સ્ત્રી પણ હારી ગયા છે. અમે તેમના ઉપર દયા કરીને તેઓને તેમની સ્ત્રી ફરી સોંપી છે.

કૃષ્ણ—એ જુગાર રમવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત એ લોકો બરાબર કરી ચુકયા છે. રાજપુત્ર હોવા છતાં બારવર્ષ સુધી વનવાસી રહ્યા, એક વર્ષ ગુપ્ત રહીને બીજાઓની નોકરી પણ તેમણે કરી. હવે એ પાંચ ભાઇઓને માટે માત્ર પાંચ ગામ માગે છે.

દુર્યોધન—એ લોકોને જો રાજ્યની ઇચ્છા હોય તો ભલે યુદ્ધ કરી લે તેઓમાંથી ભીમે તો ભરી સભામાં બહુ જ ધમકી આપીને કહ્યું હતું કે તે પોતાની ગદાની ચોટથી મને ચૂર્ણ કરી નાંખશે અને દુઃશાસનનું લોહી પીશે.

દુઃશાસન—મોટા ભાઇ એ વાત કાઢવાની શી જરૂર છે ? અમે એ રાજ્ય પાછું આપવાના નથી. રાજ્ય અમારૂં છે અને તે અમે આપીશું નહીં. સીધે સીધી વાત છે.

કૃષ્ણ—પરન્તુ યુધિષ્ઠિર તો અડધું રાજ્ય પણ નથી માગતા

દુઃશાસન—અમે તો ચોથો ભાગે નહીં આપીએ.

કૃષ્ણ—એમને ચોથાઇ પણ જોઇતી નથી માત્ર પાંચ ગામોની જરૂર છે

દુઃશાસન—અમે એકે આપીશું નહીં.

દુર્યોધન—યુદ્ધ કરીને લો ભીમ ઘણો જ—

દુઃશાસન—મોટા ભાઇ, તમે તો પાછી એની એ—તમે ભીમનું નામ જ શા માટે લો છો ? —નહીં આપીએ—સીધી વાત છે

કૃષ્ણ—શકુનિ ! તમે દુર્યોધનના કાન ભરી રહ્યા છો આ ષડ્યંત્રનું મૂળ તમેજ છો

શકુનિ—(આશ્ચર્યનો ભાવ બતાવીને) હું !

---

* આ ભાગ "ભીષ્મપિતામહ" એ પુસ્તકમાથી લીધો છે આ ભાગનું ચિત્ર મુખપૃષ્ઠ ઉપર આપેલું છે.

કૃષ્ણ—મહારાજ દુર્યોધન ! હું તમને ઉદાર થવામાટે કહેતો નથી, દાતા બનવામાટે સલાહ નથી આપતો કે દેવતા થઇ જવાની સૂચના આપતો નથી. તમે આ હસ્તિનાપુરના રાજા-ભારતના સામ્રાટ્ છો અને રાજાનું કર્તવ્ય છે કે ન્યાય કરવો—હવે ન્યાય કરો. એ તમારા ભાઇ છે. વળી તે બળવાન્ છે; વિરાટના નગરના યુદ્ધમાં તેનો નિર્ણય થઇ ગયો છે. વળી એ ક્ષમા-શીલ પણ છે; દ્વૈત વનમાં ગન્ધર્વવાળા ઝગડામા તમને તેનું પ્રમાણ મળી ચુક્યું છે. તે સીધા અને સરળ માણસો છે, અને એનુ પ્રમાણ એ છે કે તે પોતાનું સઘળું રાજ્ય છોડીને માત્ર પાંચ ગામ તમારી પાસેથી માગે છે. એવા ભાઇઓથી બગાડીને તેમને ક્રુદ્ધ ન કરો એવા ભાઇઓને શત્રુ ન બનાવો નહીં તો યાદ રાખજો કે સર્વનો નાશ થઇ જશે !

કર્ણ—વાસુદેવ ! હવે જાઓ ! આપનુ સમજાવવુ અહીં સફળ થશે નહી આ તો ક્ષારવાળી મરુભૂમિ છે. વર્ષાદનુ પાણી અહીં રહેવાતું નથી

કૃષ્ણ—શકુનિ ! જે પાપ કરવાનુ હતું તે તમે કરી ચુક્યા હવે તેમાં વધારો ન કરો. પાપની માત્રા પૂર્ણ થઇ ચુકી છે હવે ધર્મથી તે સહન થશે નહીં જુઓ તમે ધારો અને બીજી ચેષ્ટા કરો તો આ યુદ્ધ રોકી શકાય તેમ છે.

શકુનિ—(આશ્ચર્યથી) હું ?

કૃષ્ણ—હા, તમે ! એના મામા છો વળી મંત્રી છો. તમે જ અભિમાનની મદિરા પીવરાવી દુર્યોધનને મદાંધ બનાવી દીધો છે તમે આ રાજમહેલના પાપના પથ્થરોથી મળી ગયા છો. તમે ન જાણે-કેવાએ-મંત્રના બળથી-આ લોકોના-ખાસ કરીને આ અબોધ યુવક (દુર્યોધન) ના મનઉપર પોતાની છાપ જમાવી બેઠા છો.

શકુનિ—(આશ્ચર્યથી) હુ ! ના વાસુદેવ ! આ મામલાના મધ્યમાં હું નથી.

કૃષ્ણ—તો હમણાં જ તમે દુર્યોધનના કાનમાં શું કહી રહ્યા હતા ?

શકુનિ—(આશ્ચર્યથી) હું !-એવું પુછતો હતો કે એવી ઘડી આવી છે કે-આ સમયે-એં-એં-એં-આજે ખીચડી પકાવવામાં આવે તો કેવુ !

કૃષ્ણ—એ તો જે ખીચડી પકાવવાની હતી તે તો તમે પકાવી ગયા છો-ખૂબ ખીચડી પકાવી છે.

શકુનિ—અને જરા-

કૃષ્ણ—હા હું જાણું છું કે તમે બધા જ સારી રીતે સમજો છો. તમે અતિશય નિપુણ છો અને ઘણા બુદ્ધિમાન્ છો મને એવો ભરોંસો નહોતો કે તમે પોતે જ એમ નહીં સમજતા હો કે આથી તમે રાજ્યમાં અનર્થ અને સર્વનાશને આમંત્રણ આપો છો.

શકુનિ—શ્રી કૃષ્ણ ! કાંઇ જ કરતો નથી ! જે કાંઇ કરે છે તે ભાગ્યજ કરે છે ! નહીં તો ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર વનમાં જાય અને તેની જગાએ મહારાજ દુર્યોધન-

દુર્યોધન—મામા, શું કહો છો ?

નમુનાની શોભીતા વાળ શીશી મફત.

જે ઉભય સ્ત્રી પુરુષોને એકસરખા કીમતી છે. તે કામકાજ તેમજ સંસારી જીંદગીમાં સારો દેખાવ કરે છે, વાસ્તે જેટલાં સર્વોત્તમ કપડાં જરૂરનાં છે, તેટલાજ શોભાયમાન વાળ પણ અવશ્યનાજ છે. કોઇ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પડી ગઇ હોય તે ચલાવી લેવું નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઑઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરતાં શોભીતા વાળ સહેલાઇથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઑઇલ એ વાળનો ખોરાક છે. તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા પાંચ છુટા છવાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને જોઇતું પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં દેખાય છે, તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણું ઉપકારક છે, કારણ કે ડાઘ પડે તેવું કચરાવાળું તેમજ ચીકણું નથી, પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને બાલ સાફ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઑઇલ FOR THE HAIR વાપરો કીમત શીશી ૧ નો રૂ. ૧–૦–૦; વી. પી. પોસ્ટેજ ૦–૬–૦ ૩ શીશીના રૂ. ૨–૧૦–૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦–૧૪–૦ ખાત્રી માટે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે.

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક, મીઠી સુગંધમાં મુકી દેછે. આજકાલ વેચાતા સ્પારીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા ફેંકી દેવા કરતાં એક ઓટો–દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાંથી નીકળતો દીલપઝીર ખુશબોના બે ઘડી ખ્યાલ કરો.

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦–૮–૦, વચલી બાટલીના રૂ ૦–૧૨–૦
મોટી ૦॥ ઔંસની બાટલીના રૂ૦ ૨–૦–૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કં૦
જુમામસીદ,–મુંબઇ.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ चैत्र कृष्ण० १४ [अंक ६

॥ श्लोक ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्ति
आमन्त्रयस्व भगवन् भगद स्वरूपम्।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित्॥

ભાવાર્થ —પ્રભુ! શા માટે તું રડે છે? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે, હે ભગવન્! તારા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા ચરણમાં પડશે. આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ

Printed at the Lakshmi Vilas Press, in Bhau Kale's Lane Baroda by Mr K. G. Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhatdi Zampa on I ... BARODA.

विषयानुक्रमणिका.

विषय. पृष्ठांक.

१ पद्यसंग्रह.

૧ મૂર્ધામાં ધ્યાનવડે સ્થિતિ કરવા પ્રબોધ (શ્રી ઉ. ભ.) ૨૦૨
૨ પ્રભુમાં અમર્યાદ પ્રેમ પ્રકટ થએલો જોવા ઇચ્છતી વૃત્તિના ઉદ્ગાર (શ્રી ઉ. ભ.) ૨૨૪
૩ શ્રી ઇષ્ટને પોતાના અંતરમાં પ્રત્યક્ષ થવા નિમિત્ત વૃત્તિની પ્રેમભરી પ્રાર્થના. (શ્રી. ઉ. ભ.) ૨૩૭
૪ વિશ્વહિતની રચના (શ્રી ઉ. ભ.) ૨૪૦

२ तत्त्वविचार.

૧ એક સર્વશક્ત અને સ્વતંત્ર આત્મા અલ્પશક્ત અને દીન શી રીતે થયો ? ૨૦૬
૨ તંત્રીનો આહ્લકોપ્રતિ પત્ર ૨૧૦
૩ પરમેશ્વરને જોવાનો પ્રયોગ (શ્રી છો. ન. ભ.) ૨૨૯
૪ પતંગ ૨૩૧

३ योग.

રાજયોગ ૨૦૨

४ धर्म.

નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન (શ્રી છો. ન. ભટ.) ૨૧૮

प्रकीर्ण.

૧ મુક્તિફોજ ૨૧૫
૨ શ્રી પ્રેમરસાધક અધિકારિ વર્ગનો સાધન સમારંભનો ૧૨ મો સમારંભ... ૨૨૫
૩ મારી સાથ પ્રાતર્ પ્રાર્થનાઓ ૨૩૬

प्रातःकालनुं लवाजम.

હિંદુસ્થાનમાં—ભેટ સાથે વર્ગ ૧ રૂ. ૫-૨-૦ વર્ગ ૨ રૂ. ૪-૨-૦ વર્ગ ૩ રૂ. ૩-૧૦-૦
હિંદુસ્થાન બહાર— શીલીંગ ૮-૦
છુટક નકલના રૂ. ૦-૬-૦

जाहेरखबरना भाव.

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ. ૪-૦-૦, ¼ પૃષ્ઠના રૂ. ૨-૦-૦. (આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ શિવાયના છે.)

श्री
प्रातःकाल.

पुस्तक १८]　संवत् १९७६ चैत्र कृष्ण० १४　[अंक ६

॥ ॐ श्रीं ॥

मूर्द्धामां ध्यानवडे स्थिति करवा प्रबोध.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

પદ (ગરૂડે ચડી આવજો ગિરધારી, એ લય.)

ગગન ચઢી ગાજજો નરનારી, એ તો વાસ્તવ ભૂમિ તમારી.
નીચે ઠરી રહ્યો કચરો જીવત્વનો, ત્યાં ન અનુભવ થાતો શિવત્વનો,
શિવપદ અનુભવવા વિચારી; ગગન૦
નિત્ય નીચા પ્રદેશે રહ્યાથકી, આવે નીચત્વ અંતરમાં નક્કી,
ગુરુશરણવિમાનને ધારી; ગગન૦
ત્યા તો દિવ્ય ભોગો, દિવ્ય યોગ છે, ત્યાથી પ્રભુનો કદી ન વિયોગ છે,
વ્યાપી જ્યાં કાંઇ અજર ખુમારી; ગગન૦
ત્યા છે આનંદકેરો પરાવધિ, સુખશાંતિ અમૃતનો મહોદધિ,
એ છે ઉન્નતિકેરી અટારી. ગગન૦
ત્યાં ત્રિતાપ ત્રિકાલ ત્રિપુટીના, ત્યાથી દર્શન થાય ત્રિકૂટીના,
જો જો તેમાં ત્રિનેત્રને ધારી, ગગન૦
દ્વેષ કલેશ જ્યા લેશ ન વ્યાપતા, જ્યા અશેષ મહેશ વિરાજતા,
તેના પદના થવાને વિહારી; ગગન૦
નરનાર પ્રભુશરણ સ્વીકારીને, જાઓ ત્યાં દિવ્ય ધ્યાનને ધારીને,
તમે તો છો ત્યાનાં અધિકારી, ગગન૦

राजयोग

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૫૨ થી.)

સ્મરણમાં રાખશે, કે જો આપણે આંતર સૃષ્ટિનું અવલોકન કરવું છે તો પછી બાહ્ય દૃષ્ટિને ફેરવવી જ પડશે, અને તેને અંતર્મુખ કરવી જ પડશે. બહિર્મુખ દૃષ્ટિવડે આંતર સૃષ્ટિને જોઇ શકાય તેમ બનવુ અસંભવિત જ છે. મનના બાહ્ય વેગને આંતર કરવો પડશે, તેના સામર્થ્યોને એકત્રિત કરવાં પડશે અને ત્યારે જ તેના પોતાના પ્રતિ તેની દૃષ્ટિ જશે અને ત્યારે જ તે પોતાના સ્વભાવને જાણી શકશે. આ અભ્યાસવિનાનાને કઠિન લાગે છે, પણ અભ્યાસ પડતાં પછી સરળ થઇ રહે છે અને આ પ્રમાણે કર્યા વિના બીજો માર્ગ જ નથી, પછી તે સરળ જણાઓ કે કઠિન જણાઓ. જે માર્ગે વહેવાથી જે મળે તેમ હોય તે માર્ગે તેને માટે વહેવું જ જોઇએ. **नान्यः पंथा विद्यते.**

આ જ્ઞાનનો શો ઉપયોગ છે ? પ્રથમ તો આ પ્રકારનુ જ્ઞાન એ જ તેનું સર્વોત્તમ ફળ છે. તદુપરાંત તેનો ઉપયોગ પણ છે. આ જ્ઞાન આપણા દુ:ખમાત્રને હરે છે યોગી અથવા યોગાભ્યાસી પોતાના મનનું પૃથક્કરણ થવાથી એક એવી વસ્તુનું દર્શન કરે છે કે જે અવિનાશી છે, જે સદ્ અર્થાત્ સદાસનંદા વ્યાપક છે, જે નિત્ય પવિત્ર તથા પૂર્ણ છે, અને જેને જાણવાથી દુ:ખમાત્ર ટળે છે અને સુખમાત્ર વા પૂર્ણ સુખ મળે છે દુ:ખમાત્ર ભય અને અતૃપ્ત ઇચ્છાથી જ આવે છે. પરંતુ આ અભ્યાસથી મનુષ્યને સમજાય છે કે તેને વસ્તુતઃ મરણ નથી, જેથી તેને મૃત્યુનો ભય થતો નથી જ્યારે મનુષ્ય જાણે છે કે તે પોતે પૂર્ણ છે ત્યારે પછી તેને કોઇ પ્રકારની ઇચ્છા રહેતી નથી અને તેથી તેને કોઇ પ્રકારની અતૃપ્તિ પણ રહેતી નથી. જ્યારે મનુષ્ય જાણે છે કે મને મરણ નથી તથા હું પૂર્ણ છું ત્યારે તેને કોઇ જાતનો ભય રહેતો નથી,તથા તેને કોઇ જાતની અપૂર્ણતા જણાતી નથી. અને આ પ્રકારનો સુખાનુભવ તેને આ જ જન્મમાં આ જ શરીરમાં થાય છે.

આ જ્ઞાન વા આ સ્થિતિને પહોંચવાને કે તેને પ્રાપ્ત કરવાનો એક જ માર્ગ છે. તે માર્ગ સંયમનો છે. રસાયણશાસ્ત્રી તે શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણવા માટે શું કરે છે ? તે પોતાના મનની વૃત્તિઓને એક જ વિચારમાં વહેવરાવે છે અને જે પદાર્થોનો તેને વિચાર કરવાનો છે તેનો વિચાર કરે છે. અને આ પ્રમાણે કરવાથી તે તેના રહસ્યને જાણે છે. ખગોળશાસ્ત્રી પોતાના મનની સર્વ શક્તિઓને એકાગ્ર કરે છે અને એકાગ્ર કરીને તેમને આકાશપ્રતિ દુર્બીનદ્વારા પ્રેરે છે, અને આ પ્રમાણે કરવાથી તેને સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા વગેરે સંબંધી રહસ્ય તેને જણાય છે. જે વસ્તુવિષે હું તમારા આગળ વાર્તા કરું છું તેના ઉપર હું જો મારી ચિત્તવૃત્તિઓને એકાગ્ર કરું તો તેના ઉપર હું વધારે પ્રકાશ પાડી શકું છું. તમે મારી વાર્તા સાંભળો છો અને જો તમે તેને જેમ અધિક એકાગ્રતાપૂર્વક સાંભળશો તેમ તમે તેને અધિક સારી રીતે સમજી શકશો.

આ જગતમાં જે જે જ્ઞાન મેળવવામાં કે જાણવામાં આવે છે તે સર્વ મનની શક્તિઓને એકાગ્ર કરીને જ મેળવવામા આવે છે. આ વિના તેને માટે બીજો માર્ગ નથી. આ પ્રકૃતિ કે આ વિશ્વ, જો તેના મંદિરના કપાટને આપણે શી રીતે ઉઘાડવાં વા શી રીતે ઠેલવાં તે જાણીએ છીએ તો પોતાનામાં રહેલા સર્વ રહસ્યને દર્શાવવાને તત્પર છે કપાટને ઠોકનાર જ જોઇએ છે. જ્ઞાન ભરેલું છે. જેમ અધિક બળથી આ દ્વાર ઠોકવામાં આવે છે તેમ તે સત્વર જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે. આ બળ, ધ્યાન વા એકાગ્રતાથી જ આવે છે. મનુષ્યના મનના સામર્થ્યનો અવધિ નથી. અને જેમ મનને અધિક એકાગ્ર કરવામાં આવે છે તેમ તે અધિક કાર્યસાધક થાય છે. આ જ રહસ્ય છે.

બાહ્ય વસ્તુઓઉપર મનને એકાગ્ર કરવું સરલ છે. કારણ કે તે સ્વભાવથી જ બહિર્દષ્ટિવાળું છે. પરંતુ આ પ્રમાણે ધર્મ, માનસશાસ્ત્ર અથવા અધ્યાત્મવિદ્યામા બનતું નથી કે જ્યાં કર્તા અને કારણ એક જ છે. આમાં કારણ આંતર હોય છે અને તે મન પોતે જ છે. અને તેથી મનનો બરાબર અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે મન મનનો અભ્યાસ કરે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે મનની પરાવર્તન અથવા પ્રતિક્ષેપ (reflection) નામની શક્તિ છે હું તમારી સાથે અમુક વાર્તા કરતો હોઉં છું ત્યારે એમ પણ બને છે કે જાણે હું બાજુમાં ઉભો રહીને બીજા મનુષ્યની પેઠે તેને સાંભળું છું. આપણે જ્યારે કામ કરીએ છીએ તથા વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તે જ વખતે આપણા મનનો એક ભાગ પાસે રહીને જાણે તેને જાણતો હોય તથા તેને સાંભળતો હોય તેમ જણાય છે મનની શક્તિઓને અથવા તેનાં સામર્થ્યોને એકાગ્ર કરીને તેના પોતાના ઉપર જ નાખવાં જોઇએ. અને આ પ્રમાણે કરવાથી, અત્યંત અંધકારવાળો પ્રદેશ સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી, જેમ પોતાના રહસ્યને પ્રકટ કરે છે તેમ એકાગ્ર થએલું મન પોતાના જ ગર્ભભાગમાં પ્રવેશે છે અને તેના રહસ્યને જાણે છે. આ પ્રમાણે કરવાથી જ આપણે ધર્મના હૃદયનિકટ ચાલીએ છીએ, ત્યારે જ ધર્મની યથાર્થતાને સમજી શકીએ છીએ, અને ત્યારે જ આપણે પોતે જોઇ શકીએ છીએ કે આપણને આત્મા છે કે નહિ. જીવન પાંચ પળનું, પચાશ વર્ષનું છે કે નિરંતરનું છે, તથા જગતમાં ઇશ્વર છે કે નહિ, આવાં રહસ્યો ત્યારે જ આપણે જાણી શકીએ છીએ, અને ત્યારે જ આ સર્વનો આપણને પ્રકાશ થાય છે. રાજયોગ જે શીખવે છે તે આ જ શીખવે છે. તેના શિક્ષણનો સાર વા ધ્યેય એ જ છે કે મનને કેવી રીતે એકાગ્ર કરવું કે જેથી તેના ગર્ભભાગમાં શું રહેલું છે તે જણાય, તથા સત્યાસત્યનો અનુભવ કરીને આપણે વાસ્તવ નિર્ણય કરી શકીએ. આ પ્રમાણે હોવાથી આ શાસ્ત્ર આપણને એમ નથી પૂછતું કે તમારો ધર્મ કયો છે, તમે આસ્તિક છો કે નાસ્તિક છો, તમે જૈન છો, મુસલમાન છો કે હિંદુ છો; પ્રત્યેક મનુષ્યને આ સત્ય શોધવાનો વા આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો હક્ક છે. અમુક શા માટે છે એ પ્રશ્નનું ઉત્તર પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતે જ પોતાની મેળે શ્રમ લેઇને મેળવવું જોઇએ

૭। ઉપરથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે આ રાજયોગના અભ્યાસમાં અંધશ્રદ્ધા વા અંધવિશ્વાસની જરૂર નથી તમને પોતાને જેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ ન થાય તેવી કોઇ વાર્તા માનતા નહિ આ જ રાજયોગ આપણને શીખવે છે. સત્યને ટેકો દેઇને ઉભું રાખવાની જરૂર નથી જાગ્રત્ સ્થિતિમાં આપણે જેને પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ કે જેનો અનુભવ કરીએ છીએ તેને સિદ્ધ કરવાને કોઇ પ્રમાણોની જરૂર પડે છે શું ? નહિ જ રાજયોગના અભ્યાસને દીર્ઘ સમયની અને નિરંતરના અભ્યાસની જરૂર છે તેનો થોડો ભાગ શારીરિક છે પરંતુ પ્રધાનપણે તે માનસ જ છે જેમ જેમ આપણે આગળ વધતા જઇએ છીએ તેમ તેમ શરીરસાથે મનનો કેટલો બધો નિકટનો સબંધ છે તે સમજાતુ જાય છે જો આપણે એમ માનીએ કે મન એ શરીરનો સૂક્ષ્મતર વિભાગ છે અને મનની ક્રિયાની શરીરઉપર અસર થાય છે તો એ વાર્તા સહજ સિદ્ધ થાય છે કે શરીર માંદુ પડે છે તો મન પણ માંદુ પડે છે. શરીર નીરોગ અને બળવાન્ હોય છે તો જાણે મન પણ તેવું જ હોય તેમ જણાય છે કોઇ મનુષ્ય ક્રોધ કરે છે, ત્યારે તેના શરીરમાં પણ ક્ષોભ થાય છે એ શું આપણે નથી જોતા ? મનુષ્યના મોટા ભાગમાં મન શરીરની સત્તાને વશ વર્તે છે અને તેનુ કારણ એ છે કે તેમના મનનો વિકાસ થયો હોતો નથી મનુષ્યજાતિ પ્રધાનપણે હજી પાશવ સૃષ્ટિમા જ જોવામા આવે છે મનના ઉપર આપણું સ્વામિત્વ નહિ જેવું જ હોય છે તેટલામાટે તેના ઉપર તથા શરીરઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવામાટે આપણને કેટલીક શારીરિક સાહાય્યની જરૂર છે. જ્યારે શરીરના ઉપર પૂર્ણ સ્વામિત્વ આવે છે, ત્યારે આપણે મનઉપર સ્વામિત્વ મેળવવાને યત્ન કરી શકીએ છીએ. તેના ઉપર સ્વામિત્વ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાથી આપણે તેના ઉપર સત્તા જમાવી શકીએ છીએ, તેની પાસે આપણી ઇચ્છાનુસાર કામ કરાવી શકીએ છીએ, અને આપણી ઇચ્છાપ્રમાણે તેને એકાગ્ર કરી શકીએ છીએ

રાજયોગપ્રમાણે આ બાહ્ય સૃષ્ટિ આંતર વા સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિનુ જ સ્થૂલ સ્વરૂપ વા પરિણામ છે સૂક્ષ્મ હમેશાં કારણ હોય છે. અને સ્થૂલકાર્ય હોય છે આ નિયમે આ બાહ્ય સૃષ્ટિ એ કાર્ય છે અને આંતર સૃષ્ટિ એ કારણ છે જે મનુષ્યે આંતર શક્તિઓને વશ વર્તાવવાની સત્તા પ્રાપ્ત કરી છે તેની સત્તાતળે આખી પ્રકૃતિ આવે છે. યોગી થવુ એનો અર્થ એ જ કે આખા વિશ્વને વશ વર્તાવવુ અને તેના ઉપર સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કરવુ. જે સ્થિતિ કે ભૂમિકામાં રહેવાથી આ પ્રકૃતિના નિયમોઉપર જય થાય છે તે ભૂમિકા ઉપર તે સ્થપાય છે. આ ભૂમિકામા રહેવાથી તે પ્રકૃતિના નિયમોને વશ રહેતો નથી પણ તેમને વશ વર્તાવે છે તે આંતર તથા બાહ્ય સૃષ્ટિનો સ્વામી થાય છે. મનુષ્યજાતિની પ્રગતિ કે તેનુ વિનયન પોતાની પ્રકૃતિને વશ વર્તાવવી તેને જ કહી શકાય તેમ છે

પ્રકૃતિને વશ વર્તાવવા માટે જૂદી જૂદી પ્રજા જૂદા જૂદા માર્ગે અનુસરે છે એક જ પ્રજા કે એક જ સમાજમાં જેમ જૂદા જૂદા મનુષ્યો બાહ્ય અને આંતર સૃષ્ટિને વશ વર્તાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ જૂદી જૂદી પ્રજાઓમા પણ એક પ્રજા બાહ્યસૃષ્ટિને વશ

વર્તાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને કહે છે કે બાહ્ય સૃષ્ટિને વશ વર્તાવતાં આપણે આંતર સૃષ્ટિને વશ વર્તાવીએ છીએ. અને બીજી પ્રજા આંતર સૃષ્ટિને વશ વર્તાવવાથી આપણે બાહ્ય સૃષ્ટિને વશ વર્તાવી શકીએ છીએ. એમ કહીને આંતર સૃષ્ટિને વશ વર્તાવવાને પ્રયત્ન કરે છે આ સંબંધનો અધિક વિચાર કરતાં જણાય છે કે બન્ને સત્ય છે કારણ કે પ્રકૃતિમાં બાહ્ય અથવા આંતર એવા ભેદ વસ્તુતઃ નથી. વસ્તુતઃ આ ભેદ કલ્પિત છે આ બે માર્ગે વહેનાર જ્યારે લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે છે ત્યારે એક જ બિંદુ આગળ તે એકઠા થાય છે શારીરિક વિદ્યાનો અભ્યાસ કરનાર જેમ જેમ ઉંડો ઉતરતો જાય છે તેમ તેમ તે માનસ અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં ઉતરતો જાય છે, અને તે જ પ્રમાણે માનસશાસ્ત્ર કે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનારને જણાય છે કે જેને તે મન અથવા દ્રવ્ય કહે છે તે માત્ર દેખવા પૂરતા જ વિભક્ત છે અથવા તેનો ભેદ દેખવા પૂરતો છે, પરંતુ વસ્તુતઃ એક જ વસ્તુ છે

સર્વ શાસ્ત્ર કે વિદ્યાનું લક્ષ્ય એક જ હોય છે કે એક વસ્તુને શોધી કાઢવી,—એક વસ્તુ કે જેમાથી આ નાના વસ્તુ ઉપજે છે. રાજયોગનો પ્રારંભ આંતર સૃષ્ટિથી થાય છે, અને આંતરસૃષ્ટિનો અભ્યાસ કરવાનો હોય છે, અને તે માર્ગે બાહ્ય અને આંતર બન્ને સૃષ્ટિનો જય કરવાનો છે આ પ્રયત્ન કંઈ આજકાલનો નથી પણ અત્યંત પ્રાચીન છે. આ વિદ્યાનો જ્યાં વિશેષે કરીને વિકાસ કરવામાં આવ્યો છે, એવી ભૂમિ તે હિંદુસ્થાન છે. જો કે બીજા દેશોએ પણ આ સબંધમાં પ્રયત્ન નથી કર્યો એમ નહિ પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં તેને ગુપ્ત (mystic) વિદ્યાતરીકે ગણવામા આવતી હતી અને જે લોકો તેનો અભ્યાસ કરતા હતા તેને જાદુગર ગણીને બાળી નાંખવામાં કે મારી નાંખવામાં આવતા હતા. હિંદુસ્થાનમાં કેટલાંક કારણોને લીધે એવા મનુષ્યોના હાથમાં આ વિદ્યા આવી કે જેમણે નેવુ ટકા તેનો વિનાશ કર્યો અને તેને અત્યંત ગુપ્ત રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હાલમાં પશ્ચિમમાં આ વિદ્યાનો બોધ કરનાર આ હિંદુસ્થાનના મનુષ્યોકરતાં પણ વધારે ખરાબ નીકળ્યા છે; તેમને વધારે ખરાબ આપણે એટલા માટે કહીએ છીએ કે તે આ સબંધમા વસ્તુતઃ કંઇ જ જાણતા નથી, જ્યારે પેલા હિંદુસ્થાનના મનુષ્યો તો કંઇ પણ જાણતા હતા.

આ વિદ્યામાં અમુક ગુપ્ત છે એમ કોઇ કહે તો તેનો એકદમ ત્યાગ કરજો. જીવનમા સઉથી સારો માર્ગદર્શક બળ વા સામર્થ્ય છે. બીજી તમામ બાબતોમાં અને ધર્મમાં પણ જે આપણને નિર્બળ કરનાર હોય તેનો ત્યાગ કરજો, તેનાથી તમારો કોઇ અર્થ સધાવાનો નથી એ નિશ્ચય જાણજો.

યોગવિદ્યાની શોધ ચાર હજાર વર્ષ ઉપર હિંદુસ્થાનમાં થઇ છે, તેને આચારસિદ્ધ કરવામાં આવી છે અને તેનો બોધ કરવામાં આવ્યો છે. આ સંબંધમાં આશ્ચર્યકારક એક વાર્તા એ છે કે આ શાસ્ત્રની ટીકા કરનાર જેમ નવો તેમ તે વધારે ભૂલો કરે છે, અને જેમ તે જૂનો હોય છે તેમ તે વધારે વિચારશીલ હોય છે, વધારે પ્રમાણભૂત હોય છે. હાલના ઘણા લેખકો આ વિદ્યાની અનેક ગુપ્ત વાતોની જ વાર્તા કરે છે. જેથી કરીને આ વિદ્યા એવા થોડાક મનુષ્યોના હાથમાં પડી કે જેમણે તેને એક ગુપ્ત વિદ્યા બનાવી દીધી અને તેના ઉપર તર્કનો પ્રકાશ પડવા ન દીધો આ લોકોને આ પ્રમાણે કરવાનું કારણ એ હતું કે તેમના પોતાના હાથમાં જ અમુક સત્તા રહે એવી તેમની ઇચ્છા હતી.

(અપૂર્ણ.)

एक सर्वशक्त अने स्वतंत्र आत्मा अल्पशक्त अने दीन शी रीते थयो ?

મનુષ્યને બીજી બધી દુનિઆની વાર્તા રુચે તેના કરતાં તેને એક વાર્તા સહુથી અધિક રુચે છે તે વાર્તા કઇ છે તે તમે જાણો છો ? તે વાર્તા તે તેના પોતાના વિષેની છે. આવી જ કોઇ એક વાર્તા આજે આપણે અત્ર કરવી ધારી છે.

એક રાજકુમારને એક વખતે નાટકનો એક વેષ ભજવવાની ઇચ્છા થઇ. તે એક નાટકમાં ગયો અને માલીકને કહ્યું કે મારે તમારી પાસે કંઇ પણ બદલો જોઇતો નથી, પણ મારે તમારા નાટકમાં વિવિધ વેષ ભજવવા છે તો મને તમે અનુજ્ઞા આપશો ? માલીકે એક તો રાજકુમાર અને વળી કઇ પણ પગાર ન આપવો પડે, તે જોઇ આ વાર્તાનો તરત જ સ્વીકાર કર્યો તે રાજકુમાર તે નાટક કંપનીમાં રહ્યો અને જૂદા જૂદા વેષો ભજવવા લાગ્યો. તે રાજાનો ભાગ બહુ સારો ભજવતો એટલું જ નહિ પણ તે સીપાઇ, અને એક ભીખારીનું કામ પણ બહુ સારી રીતે કરતો. તેની આ કુશળતાથી પ્રેક્ષકો અત્યંત પ્રસન્ન થઇ જતા હતા. એક રાજકુમાર આ પ્રમાણે એક સીપાઇ કે એક ભીખારીનું કામ ઉત્તમ પ્રકારે કરે એ જાણીને, કે એ જોઇને કોને આશ્ચર્ય ન થાય ?

મનુષ્ય પોતે એક આવો જ રાજકુમાર છે કે જે વિવિધ વેષ આ જગનાટકની રંગભૂમિ ઉપર ભજવે છે. પરન્તુ તેને જો હું રાજકુમાર છું, એ પ્રકારનું ભાન જાગ્રત હોત તો તેને જે વિવિધ દુઃખ, અસંતોષ અને કષ્ટનું ભાન થાય છે તે ન થાત. પણ તે બીચારો, (તેને આપણે બીચારો કહેવો પડે છે !) આ ભાન ભૂલ્યો છે જેથી તે વિવિધ દુઃખના ઉદ્દગાર કાઢે છે. તે ભૂલી ગયો છે કે આ વેષ તેણે જાણી જોઇને સ્વેચ્છાથી લીધો છે, અને તે ધારછે તે ક્ષણે તે વેષને દૂર ફેંકીને રાજ્ય સનારુઢ થઇ શકે તેમ છે.

કેમ આત્મબંધુ ! આ વાર્તા વાંચતાં કેવો આનંદ પડે છે ! આવો આનંદ તમને પૂર્વે કદી થયો હતો ? નહિ જ થયો હોય. આ વાર્તા તારાં જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘાડી દેએ એવા અદ્ભુત પ્રભાવવાળી છે, કે જે વાર્તાની બરોબરી કરી શકે તેવી બીજી વાર્તા તને ત્રિલોકમાં મળવી દુર્લભ છે.

એક આત્મા એક વખતે સર્વશક્ત હતો. તે ધારે તો આ સૂર્ય ચંદ્ર અને આખું બ્રહ્માંડ રચી શકે તેવા સામર્થ્યવાળો હતો. અને તેણે પોતાના આ સામર્થ્યવડે સૂર્ય ચંદ્ર અને અનેક સૃષ્ટિઓ રચી પણ છે કે જે આપણે આજે આપણે વિદ્યમાન

જોઈએ છીએ. અહો ! તેનું કેટલું સામર્થ્ય ! તેની મર્યાદા આંકી શકાય તેમ લાગે છે ? ક્યાંથી લાગે, તે અનંત અને અમર્યાદિત છે. તે પૂર્ણ સ્વતંત્ર હતો. તેને કોઈનું બંધન નહતું. તે ઇચ્છે ત્યારે ઇચ્છે તે કરવાને સ્વતંત્ર હતો. તેની સત્તા આ જગતમાં સર્વોપરિ હતી અને તેથી તેને કોઈની સત્તાને અધીન થવાની જરૂર ન હતી.

તેને એક પ્રસંગે એમ થયું કે હું આ જે અનંત સામર્થ્યવાળો એક રૂપે છું તે ન્યૂનાધિક સામર્થ્યવાળો અનેક થાઉં. તેના પોતાનામાં આ પ્રકારનું કાર્ય કરવામાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવી એક શક્તિ (માયા) હતી, તેના વડે તેણે ન્યૂનાધિક સામર્થ્ય-વાળાં જૂદાં જૂદાં રૂપ લીધાં તે રુદ્ર થયો, તે વિષ્ણુ થયો, તે બ્રહ્મા થયો, તે ઇંદ્ર થયો, તે દેવ થયો, તે દાનવ થયો, તે મનુષ્ય થયો, તે યક્ષ થયો, તે રાક્ષસ થયો, તે પશુ થયો, તે પક્ષી થયો, તે આકાશ થયો, તે વાયુ થયો, તે અગ્નિ થયો, તે જલ થયો, તે પૃથ્વી થયો, તે પર્વત થયો, તે ધાતુ થયો, તે ખનિજ થયો, સ્વલ્પમાં જે જડ ચેતન સૃષ્ટિ આપણે આપણી આસપાસ જોઈએ છીએ તે સર્વ તે થયો.

સ્મરણમાં રાખજો, કે ઈશ્વરનું અનંત સામર્થ્ય તે માત્ર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, કે ઇંદ્ર થવામાં જ નથી, પણ તેનું અનંત સામર્થ્ય, એક મનુષ્ય, એક પક્ષી, કે એક માટીનું ઢેફું થવામાં પણ તેટલું જ છે. જેમ તેનો મહિમા એક સમર્થ ઇંદ્ર થવામાં છે, તેમ એક તુચ્છ કીટ થવામાં પણ તેનો તેટલોજ મહિમા છે. સામર્થ્યનો પ્રભાવ બન્ને એકસરખો જ દર્શાવે છે. એક તુચ્છ કીટ ઇંદ્ર થાય તેમાં જેટલો સામર્થ્યનો પ્રભાવ છે તેટલો જ પ્રભાવ એક ઇંદ્ર કે તેથી વધારે સત્તાવાન્ એક કીટ થાય તેમાં છે. અહો ! કેટલું અને કેવું સામર્થ્ય. આટલા માટે જ ઇશ્વરને અનંત સામર્થ્યયુક્ત કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ન હોત તો તેમને કોઈ અનંત સામર્થ્યવાળા કહેત નહિ.

એક મનુષ્ય ઝાડને બાથ ભરે અને પછી બુમો પાડે કે મને કોઈ છોડાવો રે છોડાવો; આ બાથ મારાથી છુટતી નથી. તો આ વાર્તાને તમે સંભવિત માની શકશો ?

તમે નહિ માનો તેમ તો નહિ બને. તમારે તે માનવી જ પડશે. કારણ કે આ જગતમાં આપણે પ્રત્યક્ષ તે પ્રમાણે બનતું જોઈએ છીએ.

આપણે સ્વેચ્છાથી પરણીએ છીએ, સ્વેચ્છાથી ઘર બાંધીએ છીએ, સ્વેચ્છાથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, સ્વેચ્છાથી વિવિધ વ્યવહારનાં બંધનો સ્વીકારીએ છીએ. અને પછીથી શું આપણે જ નથી કહેતા કે આ વ્યવહાર છુટતો નથી, તેને કોણ છોડાવે ! આપણે હાથે જ, આપણા હાથપગમાં બેડી પહેરીને પછી ઇશ્વરને તેથી મુક્ત કરવાને પ્રાર્થના નથી કરતા ? જાણે ઇશ્વરે જ કેમ આ બંધન ન રચ્યું હોય અને આપણાથી તે છુટી શકે તેમ ન હોય તેમ આપણે દીનતાથી શું આપણે અન્યને—પછી ઇશ્વરને કે ગમે તેને પ્રાર્થના નથી કરતા ? આપણે બધા જ તેમ કરીએ છીએ આપણે હાથે જે બંધન આપણે રચ્યું છે તે બંધન તોડી નાખવાને આપણે સ્વતંત્ર છતાં આપણે દીનસરખા થઈ નથી રહેતા !

આ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ છે, તે તમે જાણો છો ? તેનું કારણ અજ્ઞાન વા માયા છે આપણે એક એવી માયાશક્તિથી,આપણને પોતાને આવૃત્ત કરી લીધા છે કે આપણા અનંત સામર્થ્યને આપણે વિસરી ગયા છીએ. જે ક્ષણે આપણે આપણા પોતાના અનંત સામર્થ્યને આપણે જાણીએ છીએ તે ક્ષણે જ આપણે મુક્ત થઇ રહીએ છીએ. આ અજ્ઞાનને પણ આપણે પેલા રાજકુમારની પેઠે સ્વતંત્રતાથી જ સ્વીકારી લીધું છે. જે ક્ષણે પેલા રાજકુમારને નાટકની રંગભૂમિ છોડીને રાજ્યાસનઉપર બેસવાની વૃત્તિ થાય છે તે વખતે તે બેસવાને-સ્વતંત્ર છે. તેણે ક્યારે તે ગાદી ઉપર બેસવું તે તેની પોતાની સ્વતંત્રતાની વાત છે.

ઇશ્વરે આ પ્રકારની પોતાની શક્તિનો શામાટે ઉપયોગ કર્યો, એ પ્રકારની એક શંકા અત્ર થવાનો સંભવ છે. તેનું સમાધાન માત્ર એક જ તર્કથી કરીને આપણે આ વાર્તાને પૂરી કરીશું,

નાટકનાં બધાં પાત્રો પોતાને જૂદાં જૂદાં ન માને પણ એક જ માને તો તેથી જે આનંદ તેમને અને પ્રેક્ષકને થવો જોઇએ તે થાય તેમ તમને લાગે છે ?

એક ઘરમાં સ્ત્રી, પતિ, પુત્ર, નોકર આદિ પોતાને જૂદાં જૂદાં ન માને, પણ એક જ જાણતા હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમનો જે આનંદ થવો જોઇએ તે થાય, એમ તમને લાગે છે ? સ્ત્રી અને પતિ, એમ જૂદાં જૂદાં પોતાને ન માને પણ સ્ત્રીઓ જ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડે તો તેથી જે આનંદ સ્ત્રી અને પુરુષના સમાગમથી તેમને થાય છે તે આનંદ એકલી સ્ત્રીઓ વા એકલા પુરુષોથી થઇ શકે ખરો ?

આ પ્રમાણે પોતાનુ વાસ્તવ સ્વરૂપ ભૂલાય અને જે રૂપ વા જે વેષ લીધો હોય તદ્રૂપ જ્યારે તે વેષ લેનાર માને ત્યારે જ પૂરો આનંદ આવે તેમ છે આથી જ ઇશ્વરે પોતાની માયાશક્તિનો આશ્રય લેઇને આ અનેકરૂપતા ધરી છે, એ વાર્તા તમને સર્વ રીતે અનુકૂલ નથી જણાતી !

પ્રિય મનુષ્ય ! તારો વૃત્તાંત પણ આવો જ છે. તુ હાલમાં જે સ્થિતિમાં છે તે સ્થિતિ તેં પોતે જ સ્વેચ્છાથી ઉપજાવી છે. તું પોતાના વાસ્તવ સ્વરૂપને ભૂલ્યો છે. તું વસ્તુ સર્વશક્ત અને સર્વજ્ઞ પરમાત્માથી સર્વતઃ રીતે અભિન્ન છે, એ વાર્તાને તું ભૂલ્યો છે, તેનું કારણ ઉપર આપણે જણાવી ગયા તેં પ્રમાણે તે કરેલો માયાનો સ્વીકાર તારી પોતાની આવરણ શક્તિઓ જ છે. તું એક મનુષ્ય થયો છે એ તારા ગૌરવમાં જેમ તું માને છે તેમ ન્યૂનતા કરનાર નથી પણ તેનાં વૃદ્ધિ કરનાર છે, કે વસ્તુત સર્વશક્ત અને સર્વજ્ઞ ઈશ્વર છતાં તું હાલનો તારા જેવો એક અલ્પશક્ત અને અલ્પજ્ઞ જીવ પણ થઇ શકે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ સમજ્યા પછી તારે આ સ્થિતિમાં ક્યાંસુધી રહેવું, રહેવું વા નર હેવું, અથવા કંઇ સ્થિતિમાં રહેવુ તે તું જાણે. પરંતુ એટલું તો નક્કી છે કે આ વાર્તા જાણ્યા પછી તારો વ્યામોહ, અને તારા દુઃખમાત્ર શમે છે. અને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં

તને પરમાનંદ જણાય છે પેલો રાજાનો કુમાર ભલેને એક સીપાઇ કે ભીખારીના વેષમાં હોય, પણ તે અંતરથી જાણે છે કે હું એક રાજકુમાર છું તે પ્રમાણે તું ભલેને એક અલ્પશક્ત અને અલ્પજ્ઞ મનુષ્યના વેષમાં હોય પણ જ્યાં તું જાણે છે કે હું તો એક, નિત્યમુક્ત, અનંત ઐશ્વર્યસંપન્ન આત્મા છું, ત્યાં પછી તને દુઃખ એવી વસ્તુ ત્રિકાલમાં ક્યાં રહે છે ? તું તારા વાસ્તવ સ્વરૂપની લક્ષણાવડે ગમે તે સ્થિતિમાં પણ "પશુ પક્ષી પણ સર્વોત્તમ પદ શુભે" એ શ્રી વિશ્વવંદ્ય મહાત્માના વચનાનુસાર પરમાનંદમાં રમે છે.

આ ભાવને મળતું શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યરચિત એક સુંદર પદ આપણે આ વિષયના અંતમાં છાપીને આ વિષયને પૂર્ણ કરીએ છીએ

પદ (મારા પ્રીતમ પ્રાણાધાર, શું છૂપ્યા રહો, એ લય)

આવો આવોને મારા નાથ ! હું કંઈ કંઈ કહું,
મારી ગાંડી ઘેલી આ વાત, શુણી હસશો બહુ
નરપતિ એક ગાંડો થયો,
નરપતિપણું, ભૂલી ગયો,
બોલવા લાગ્યો: 'હું રંક, મારવાડનું મઉ,' આવો
સઉ તેને કહે તમે સ્વામિ છો,
'સર્વના અન્તર્યામી છો,
પણ તે કહે. 'અલ્પશક્ત હું કેમ સ્વામી થઉં'; આવો
'હું તો દુઃખી અને દીન છું,
'પાપી, પતિત ને મલીન છું,
'સુખ, શ્રી, ઐશ્વર્યાદિ પામવા હું તે ક્યાં જઉં;' આવો,
તખ્તઉપર ચઢતો નથી,
શત્રુસન્મુખ લઢતો નથી,
અનુભરતો પોતાને જાણે સઉથી અધમ હઉં; આવો.
સમજાવ્યો 'સમજે ન કોઈથી,
થાક્યા છે સઉએ મથી મથી,
કહેતો ફરે જ્યાં ત્યાં 'જડરૂપ હું અને આ સઉ;' આવો.
વહારે ચઢો હવે બાપજી !
ભ્રમએ સુધારો, ન દો ત્યજી,
કાંજે એ નૃપ ન બીજો કોઇ પણ એ તો હુંજ છઉં;' આવો.

तंत्रीनो ग्राहकोप्रति पत्र

(૧)

ॐ

જ્યારે મારા વિશાલ ગ્રાહકોપ્રતિ દૃષ્ટિ કરું છું ત્યારે મને તે વિવિધ ભાતિના જણાય છે. આ પ્રમાણે વિવિધતા હોવી એ સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારની વ્યવસ્થાને અથવા સ્વાભાવિકપણાને જ સંસાર કહેવામાં આવે છે. આ સંસાર ત્રિગુણમય છે, અને તેના વિવિધ ભેદવડે તે વિવિધ પ્રકૃતિવાળો જણાય છે. આ પ્રકારનું સંસારનું સ્વરૂપ હોવાથી જ બુદ્ધિમાનોને આ સંબંધમાં વ્યામોહ થતો નથી. જેમને આ પ્રકારના સંસારના સ્વરૂપસંબંધમાં દૃઢ નિશ્ચય નથી તે વારંવાર વ્યામોહને વશ વર્તે છે અને બસ અમુક આમ હોવું જોઇએ, અને અમુક તેમ હોવું જોઇએ, વા અમુક તેમ થવું જોઇએ, એ પ્રમાણે બોલતા અને વિવિધ રાગ દ્વેષાદિને વશ વર્તતા જણાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રકૃતિભેદ હોવાથી વિવિધ મનુષ્યોના રોગ જૂદા જૂદા હોય છે. અને સામાન્યપણે એમ બને છે કે, પોતાની પ્રકૃતિને જે રુચતુ હોય છે તે જ વાસ્તવ હિતકર્તા છે અને તેનો જ આખા જગતે સ્વીકાર કરવો જોઇએ એમ તે માને છે. પરંતુ જે પુરુષવરોને પરમાત્મકૃપાથી સંસારનું સ્વરૂપ ન્યૂનાધિક અંશમાં સમજાયું છે તે આ પ્રકારના દુરાગ્રહથી રહિત હોય છે તે જાણે છે કે જેમ કફ, પિત્ત અને વાતની ન્યૂનાધિકતાને લીધે ઉત્પન્ન થતા વિકારોને લેઇને જૂદા જૂદા રોગની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે જૂદા જૂદા રોગના ઉપાયો જૂદા જૂદા હોય છે, તે પ્રમાણે પ્રકૃતિભેદાત્ વિવિધ મનુષ્યોના માનસ રોગનું નિદાન પણ જૂદું જૂદું હોવું ઘટે છે.

તંત્રી જાણે છે કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના મનુષ્યો પ્રાતઃકાલના ગ્રાહક છે, અને તે સર્વની રુચિ જૂદી જૂદી હોવી ઘટે છે; અને આ તેમની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિને અનુકૂળ થાય તેવા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના વિષયો તેમાં પ્રસંગે ચર્ચવામાં આવે છે.

આ પ્રકારના કારણને જે સજ્જનો સમજી શકે છે તે પોતાની રુચિને અનુકૂળ કોઇ લેખ નથી આવતો તો તેથી તે નકામો છે એમ ગણીને પ્રાતઃકાલને નકામું ગણી કાઢતા નથી પણ તે પોતાનાથી ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા અન્ય બંધુઓને માટે છે, જાણીને તેટલી ઉપેક્ષા વા સહિષ્ણુતા સેવે છે. જેમનામાં આ પ્રકારનો વિવેક કરવાની બુદ્ધિ નથી તે તો પ્રાતઃકાલમાં પોતાની રુચિને અનુકૂળ સર્વ વિષયો આવતા નથી તેથી તે નકામું છે જાણીને તેના ગ્રાહકમાંથી બંધ થઈ જાય છે અને તેનાથી થતા અપરિમિત લાભને ગુમાવે છે

લક્ષમાં રાખશો કે પ્રાતઃકાલનો મુખ્ય આશય એક જ છે કે સર્વને નીરોગ કરવા, નિરામયતા અર્પવી; નિરામતાનો અર્થ આ સ્થળે ભવરોગથી રહિતપણું એ સમજવાનો છે. આ જ પ્રાતઃકાલનું લક્ષ્યબિંદુ છે અને તેને જ સિદ્ધ કરવાની કળા તે વિવિધ રીતે, પ્રસંગે પ્રસંગે દર્શાવે છે; અથવા તો આ જ બિંદુ આ વિશ્વમાં પરમ લક્ષ્ય છે, એ જે જોઈ શકતા નથી, તેવા સજ્જનોના હૃદયમાં તે પ્રકારની દૃઢ પ્રતીતિ કરાવવી, તેનું ભાન જાગ્રત્ કરવું એ તેનો આશય છે, અને વિવિધ યુક્તિ પ્રયુક્તિદ્વારા તે આ કાર્ય કરે છે. જે પ્રાતઃકાલનાં આ પરમ હિતકર આશયને સમજી નથી શકતા અને કાંતો પોતાની રુચિને અનુકૂલ તેમાં સર્વ વિષયો નથી આવતા તેથી અથવા તો રૂપૈયો બે રૂપૈયા લવાજમ વધારે આપવું પડે છે તેથી તેના ગ્રાહકમાંથી બંધ થઇ જાય છે, તે નિઃશંક સુભાગ્યવાન્ નથી જ. કોઇને આ શબ્દો અભિમાનવાળા જણાશે પણ વસ્તુતઃ તેવું કંઇ જ નથી. આ કાર્યના ચાલક પાલક આ તંત્રી નથી, પણ તેમના ભીતરમા રહેલી પરમાત્મ સત્તા છે કે જે વેગ આપી આ કાર્ય કરાવવા તેમને પ્રેરે છે; જેથી તે સત્તાથી પ્રવર્તતા આ કાર્યની મહત્તાને ન સમજી શકતા હોય તેમને માટે ઉપરના શબ્દો પ્રયોજવા એ કોઈ પણ રીતે અનુચિત જણાતું નથી. આ દિશામાં અર્થાત્ જનસમાજને જાગ્રત્ કરવા સંબંધમાં અન્યે ભલે પણ વા આથી પણ ઉત્તમ કર્યું હશે તેનો અમે અસ્વિકાર કરતા નથી, તે છતાં પણ અમારે એટલું તો કહેવું જ પડે છે કે પ્રાતઃકાલને તેનું પોતાનું એક સ્વતંત્ર ક્ષેત્ર છે, કે જે ક્ષેત્રમાં તે જે કાર્ય કરે છે અને કરશે, તે કાર્ય પૂર્વે કોઇએ કર્યું નથી અને આદિમાં કોઈનાથી તે થવ નું નથી.

× × × × ×

પ્રાતઃકાલના વિવિધ ગ્રાહકોમાંથી કોઈ તો પૈસો પ્રાપ્ત કરવાને યત્નશીલ જણાય છે; કોઈ કીર્તિને તેની સાથે કેમ વધારવી તેની ઇચ્છાવાળા જોવામાં આવે છે; કોઇ સ્ત્રી પુત્ર ગૃહ આદિને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા વા તે પ્રાપ્ત હોય છે તો પોતાના વ્યવહારને ઉત્તમ પ્રકારે ચલાવવાની ઇચ્છાવાળા જણાય છે, વા તેને ઉત્તમ પ્રકારનો ચાલતો જોવાની ઇચ્છાવાળા જણાય છે. કોઇ તો અમલદારીની વા લૌકિક રાજ્યસત્તાની ઇચ્છાવાળા જણાય છે; કોઈ પરલોકમાં સુખી થવાની ઇચ્છાવાળા જણાય છે, કોઇ તો મોક્ષની ઇચ્છાવાળા જણાય છે.

આ સર્વના આપણે બે મુખ્ય વિભાગ પાડી શકીએ તેમ છે. એક મુમુક્ષુ અને બીજા પ્રાપંચિક સુખની ઇચ્છાવાળા.

આ બેમાં જેને આપણે સાચા મુમુક્ષુ કહીએ તેવા તો લાખમાં કોઇ એકાદ જ મળી આવવાનો સંભવ છે. જે પોતાને મુમુક્ષુમાં ગણે છે વા ગણાવે છે તે સર્વ નામના જ છે; તેમની પ્રધાન ઇચ્છા પ્રાપંચિક વા સાંસારિક સુખો જ લેવાની છે. કાં તો તે જાણી જોઇને પોતાની મુમુક્ષુમાં ગણના કરે છે કે કાં તો તે પોતાના મનથી ઠગાતા હોય છે, અને તે પોતાના અંતઃકરણના સ્વરૂપને પોતે જ જાણી શકતા નથી.

મોક્ષ એટલે અંધારાવાળી કે શૂન્યજેવી કોઈ સ્થિતિ સમજવાની નથી, પણ મોક્ષ એટલે દુઃખમાત્રનો અભાવ અને પરમાનંદનો સદ્‌ભાવ એ પ્રમાણે મોક્ષનું સ્વરૂપ સમજવાનું છે.

આ પ્રકારની વ્યાખ્યા તો મોક્ષની અનેક મનુષ્યો કરતા જોવામાં આવે છે. પરંતુ તે માત્ર તેમની વાણીમાં જ રહેલી હોય છે. ખરી રીતે તે સંસારસુખને જ અધિક ગણતા હોય છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવામાં તે રચ્યાપચ્યા રહે છે.

મુમુક્ષુનાં જે લક્ષણો શાસ્ત્ર વર્ણવે છે તેવાં લક્ષણોવાળો એક પણ પુરુષ આજે કયાં જોવામાં છે ? તે છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે જનક જેવા વિદેહી વા જ્ઞાની આજે હજારો અને લાખો પોતાને માને છે !

સાચું કહીએ તો મનુષ્યો સુખને નથી ઇચ્છતાં પણ દુઃખને જ ઇચ્છે છે; તે ઊર્ધ્વગતિને નથી ઇચ્છતાં પણ અધોગતિને જ ઇચ્છે છે; તે નિર્વિષયી ઉત્તમ સુખને નથી ઇચ્છતાં પણ નિકૃષ્ટ વિષયી સુખને ઇચ્છે છે.

અને અમારું આ કહેવું ખોટું હોય તો મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિ જુઓ એટલે સ્પષ્ટ થશે. તેમની વૃત્તિઓ કઈ દિશામાં વહે છે તેને અવલોકો એટલે સમજાશે કે અમે કહીએ છીએ તે સત્ય કહીએ છે કે અસત્ય.

મનુષ્યો દુઃખને દૂર કરવા ઇચ્છે છે એ વાર્તા સત્ય છે પણ તેમની પ્રવૃત્તિ દુઃખ વધે તેવી થાય છે, તે ઊર્ધ્વગતિને ઇચ્છે છે એ સાચી વાત છે, પણ તે પોતાની અવનતિ થાય તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે, તે નિર્વિષયી સુખને ઇચ્છે છે, પરંતુ તેમની પ્રવૃત્તિ દિનરાત વિષયી સુખને પ્રાપ્ત કરવાઅર્થે જ હોય છે.

શાસ્ત્ર પામર, મંદ, વિષયી, મુમુક્ષુ એવા મનુષ્યોના અધિકાર પાડે છે, તેમાંથી સર્વનો સમાવેશ પ્રથમ ત્રણ વર્ગમાં જ થઈ જાય છે. મુમુક્ષુની ગણત્રીમાં લાખ કે કરોડમાં કોઈ એકાદ જ આવી શકે છે. જે પામર અને મંદ છે, તેની આપણે વાત જ કરતા નથી કારણ કે તેમનો અધિકાર હજી ઘણો નિકૃષ્ટ વા અપરિપકવ છે અને તેમને જાગ્રત્ થવાને હજી ઘણો સમય જોઇએ તેમ છે. બાકીના રહ્યા તેમનો આપણે વિષયીમાં સમાવેશ કરીએ છીએ આ વર્ગના મનુષ્યો ઇંદ્રિયોના સુખને ઇચ્છતા હોય છે, અને તદર્થ જ તેમનો પ્રયત્નસર્વસ્વ હોય છે. આ લોકોને નિર્વિષયી સુખની કલ્પના નથી. કારણ કે તેનું કંઈપણ સ્વરૂપ તેમના સમજવામાં હોય તો તેમની પ્રવૃત્તિ જૂદા પ્રકારની જોવામાં આવે તેમણે તે નિર્વિષયી સુખનો જરા પણ આસ્વાદ લીધો હોય તો તેમની વૃત્તિઓને જૂદો જ રંગ લાગેલો જણાય. પણ હજી તે નિમ્નતનાની ભૂમિકામાં જ રમે છે, અને તેમાં જ બીચારા પરમાનંદ માને છે. એથી જરા ઉચ્ચ ભૂમિકાની તે વાતો કરે છે ખરા તેથી શું ! તેથી કંઈ તેનો આસ્વાદ તે લેઈ શકે ખરા ?. ઉચ્ચ ભૂમિકાનો આસ્વાદ લેવા માટે તો ઉચ્ચ ભૂમિકામાં સ્થિત થવું જોઇએ. અને ઉચ્ચ ભૂમિકામાં સ્થિત થવા માટે નીચી ભૂમિકાને છોડવી જોઇએ.

પણ આ મનુષ્યોને નીચી ભૂમિકા છોડવી નથી, અને ઉચ્ચ ભૂમિકાજન્ય આનંદ વા સુખ લેવું છે; દુધમાં અને દહીંમાં તેમને પગ રાખવો છે અને આ સંસાર તરવો છે ' તો તે પ્રમાણે બનવું કદી પણ સંભવિત છે ખરું ?

જે સાધનનો કાલ છે તે આપણે આ સાંસારિક સુખ લેવામાં વિતાવી દઈએ છીએ. અને પછી જ્યારે સુખના પરિણામે આપણને દુઃખ આવે છે ત્યારે આપણે તેથી ઉત્કૃષ્ટ સુખની ઇચ્છા કરીએ છીએ, વા તે વખતે તદર્થ પ્રયત્ન કરવાને ઇચ્છીએ છીએ. વળી તે દુઃખ યોગ્ય કાળે અળપાઈ જાય છે તો પુનઃ આપણે પાછા તેના તે જ અલ્પ સુખમાં નિમગ્ન થઈ રહીએ છીએ, અને આ સંસારમાં અલ્પ સુખ અને અનલ્પ દુઃખને ભોગવતા પુનઃ પુનઃ મરીએ છીએ અને પુનઃ પુનઃ જન્મીએ છીએ.

સ્મરણમાં રાખશો કે આ માર્ગ ઊર્ધ્વગતિનો વા દુઃખને દૂર કરવાનો અને પરમ સુખને પ્રાપ્ત કરવાનો નથી. આ ક્રમે જો મુક્તિ મળતી હોય તો આ આખા જગતને મળવી જોઇએ, કારણ કે તે તે ક્રમમાં જ વહે છે. પરંતુ તે તો જ્યાં હતુ ત્યાં જ રહે છે અને અનેક જન્મે જ સંસિદ્ધિને પામે છે તમારે જો તે પ્રમાણે અનેક જન્મે સંસિદ્ધિ જોઇતી હોય તો તમારે માટે આ વચનો નથી, પણ જો તમારે આ જ જન્મમા અથવા બહુ તો અન્ય જન્મમાં જ સંસિદ્ધિ જોઇતી હોય તો આ સંસારના ક્રમમાં વહેવું તમારે પરવડે તેમ નથી. તમારી જો તેવી જ સાચી ઇચ્છા હોય તો આ સંસારનાં સુખોમાંથી તમારી પ્રીતિને એકદમ આગ્રહપૂર્વક ઉઠાવો અને તેને પરમાર્થમાં જોડો.

વર્તમાન સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થતા સાંસારિક સુખોથી જો આપણને સંતોષ ઉપજે છે તો જાણવું કે આપણો અધિકાર હજી ઘણો નિકૃષ્ટ છે

આપણને આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેને ત્યજીને પારમાર્થિક માર્ગમાં વહેતાં તે નહિ મળે એમ નહિ; પરંતુ તેથી હજારગણું શ્રેષ્ઠ સુખ આપણને મળશે એની સંપૂર્ણ ખાત્રી રાખશો. આપણું વર્તમાન સુખ એ માત્ર એક બિંદુ છે જ્યારે પારમાર્થિક સુખ એ સિંધુસદૃશ વિપુલ છે. આ સુખની ઝલક વા આસ્વાદ આપણને નથી તેથી જ આપણે આ અલ્પ અને વિનાશી સુખમાં અખંડ રમીએ છીએ.

તો હવે શું કરશો ? આપણી ઝુંપડી આપણને તે સર્વ સુખદાતા જણાતી હોય તો પણ એક વખત તો તેને આગ્રહથી છોડવાની છે. તેનો આરંભમાં ત્યાગ કરવો એ જ જરા કઠિન કામ છે. જ્યાં તેને છોડી એટલે તો સુંદર દિવ્ય મહાલયો આપણે માટે તૈયાર જ છે. જે આ કાર્ય કરી શકે છે તેમને ધન્ય છે, તે જ સાચા વીર નર છે. અને તે જ આ ભવસિંધુને એક જ જન્મમાં તરી જવાના ઉત્તમ અધિકારી છે.

તમારા જીવનને બદલો. તમારો વ્યવહાર બગડી જશે, તમારાં સંબંધીઓ દુઃખી થઈ જશે વા રખડી જશે એ પ્રકારના ભયને જગવાર પણ સેવતા નહિ કે અવકાશ આપતા નહિ વિશ્વંભર સર્વનું રક્ષણ કરે છે અને કરશે જ. તમારે આ સંસનિર્વિ

તરવો છે, એ લક્ષ્ય રાખવાનુ છે, અને તદનુરૂપ જ તમારી પ્રવૃત્તિ થતી રહેવાની છે. તમારા અને જગતના ઇતર સાંસારિક મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિમાં ફેર પડવો જ જોઇએ, તમારા નેન, તમારાં વેણુ અને તમારા ચેન જૂદા જ પ્રકારનાં હોવાં જોઇએ. તમે એક સાંસારિક મનુષ્ય નથી પણ એક પારમાર્થિક મનુષ્ય છો, એવુ તમારા જીવનઉપરથી સુસ્પષ્ટ જણાઇ આવવુ જ જોઇએ.

થોડા સમયનો પ્રમાદ અનેક જન્મમરણના હેતુભૂત થઇ રહે છે, અને થોડા સમયની સાવધાનતા અને થોડા સમયનો આગ્રહ અનેક જન્મમરણને ટાળનાર અને ભવબંધનને સત્વર કાપનાર થઇ રહે છે.

જે પ્રાપ્ત થતા જીવોના દુ ખમાત્ર ટળે છે, જેથી સુખસર્વસ્વ મળે છે, જેને પ્રાપ્ત કર્યા પછી કંઇ પ્રાતવ્ય શેષ રહેતુ નથી એવી જે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં શિખરરૂપ છે, તે સ્થિતિ આ નરતનુ ધરીને આ વિશ્વમાં એક પરમ પ્રાપ્તવ્ય છે, એ પ્રકારનુ ભાન વૃત્તિમાં જાગ્રત કરાવવું તથા તેની લક્ષણા કરાવીને તે પદ વા તે સ્થિતિપ્રતિ અધિકારી મનુષ્યોને ગતિ કરાવવી એ જ પ્રાત કાળનો પ્રધાન આશય છે, અને તે આશયની સિદ્ધિ જે રીતે ઉત્તમ થાય તે રીતે તે પોતાનુ કાર્ય પરમાત્મા જેમ સ્ફુરાવે તેમ કર્યે જાય છે.

આ અર્થની સિદ્ધિઅર્થે યથાવકાશે ઇશ્વરેચ્છાથી આ પ્રકારના પત્રના રૂપમાં પ્રસગે પ્રસગે યથામતિ પ્રકાશ નાખવામાં આવશે.

તમ છે; તે ધારે તો વહીવટદારી કે એવી જ બીજી તુચ્છ અધિકારની જગો મેળવી શકે છે એટલુ જ નહિ પણ તે ઇંદ્રના પદને કે આ અખિલ વિશ્વના સામ્રાજ્યને મેળવી શકે તેમ છે; તે સામાન્ય જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે એટલું જ નહિ પણ તે ધારે તો સર્વજ્ઞ થઇ શકે છે. તે પોતાની સત્તાને મર્યાદિત પ્રમાણમાં વધારી શકે છે એમ નહિ પણ તે ધારે તો ઇશ્વિરસદૃશ સામર્થ્યોને મેળવી શકે છે

પ્રિય મનુષ્યબંધુ ! તો હવે તને તારી મહત્તા કેટલી છે તે સમજાય છે ? તુ શું શું કરી શકે તેમ છે તેની કલ્પના આવે છે ? તારો અધિકાર કેટલો બધો ઉંચો છે તેની લક્ષણા થઇ શકે છે ?

તારા નાના સરખા શરીરમાં તારા પોતાના રૂપે આ અખિલ વિશ્વનો સ્વામી જે પરમેશ્વર તેનો અંશ રહેલો છે. તું તેનો એક વિભાગ છે, તું તેનું એક મોજું છે. તું તે રૂપ જ છું. આ અખિલેશથી તારો અભેદ છે, તું ક્ષુદ્ર મનુષ્ય નથી પણ મહાન્માં મહાન્ ચૈતન્યના ચમત્કારરૂપ એક અદ્દભુત વ્યક્તિ છે. તારા હાથપગાદિ અવયવોને જોઇને તારી પોતાની ક્ષુદ્રતા ન જોતો, વા તને પોતાને મર્યાદિત ન કરતો પણ તારા પોતાના આંતર સ્વરૂપપ્રતિ જોઇને તારી પોતાની વાસ્તવ મહત્તાનો સ્વીકાર કરજે અને તારા પોતાના વાસ્તવ સ્વરૂપે પ્રકાશજે તારામા રહીને જે બોલેચાલે છે વા જે ગતિઆગતિ કરે છે તે સત્તા તે ચિદ્રૂપ જ છે, અને તું તે રૂપ જ છું.

तत्त्वमसि— તું તે જ અનંત જ્ઞાનઐશ્વર્યસંપન્ન બ્રહ્મતત્ત્વ છે. તારા વાસ્તવ સ્વરૂપને જ તું અખંડ જોજે, અને अहंब्रह्मास्मि એ જ કલ્પનામાં, એ વિચારમાં અખંડ રમજે. આ તારા વાસ્તવ સ્વરૂપના વિસ્મરણથી જ દુ:ખમાત્ર પ્રકટયાં છે, અને તેને વિલાવવાનો તારા વાસ્તવ સ્વરૂપનું સ્મરણ એજ વાસ્તવ માર્ગ છે. नान्य: पंथा विद्यते- બીજો કોઇ માર્ગ દુ:ખને દૂર કરવાનો નથી એ દૃઢ કરી જાણજે.

मुक्तिफोज.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૨૫ થી.)

પાછળના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અમે મુક્તિફોજના (Salvation Army) ઉપરીને પૂછ્યું હતું કે તેમણે હિંદુસ્થાનમાં આજસુધીમાં શુ શું કામ કર્યું છે. તેના જવાબમાં તેમણે અમને વિસ્તૃત હકિકત જણાવી છે જેમાંથી સારરૂપે કેટલીક હકિકત નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે

આ મુક્તિફોજની સ્થાપના સન ૧૮૬૫ માં લંડનમાં જનરલ બુથે કરી હતી. તેમનો આશય મનુષ્યોને ઉન્નત કરવાનો તથા અન્ય મનુષ્યબંધુઓને સાહાય્ય કરવા

હતો ધર્મના બાહ્ય આડંબરને તે પસંદ કરતા નહિ અથવા ધર્મની તેવી ક્રિયાથી વિશેષ લાભ થાય છે એમ તે માનતા નહિ. મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સુધારો થાય તો જ તેની ઉન્નતિ થાય તથા તે સુખી થાય એમ તે માનતા હતા. આ ફોજના મનુષ્યો દારૂ તથા તેવીજ બીજી ઉત્તેજક વસ્તુઓ વાપરતા નથી અને તેમાંના ઘણા તો વનસ્પતિઆહારી પણ છે.

હિંદુસ્થાનમાં આ મુક્તિફોજનું કામ ટકરે સન ૧૮૮૨ શરૂ કર્યું હતું. આજે આ માણસ લંડનમાં આ સંસ્થામા કામ કરે છે. આ માણસ સાધુજેવો જ પહેરવેષ પહેરતો અને તેના જેવું જીવન ગાળતો. તેના પવિત્ર જીવનથી તેણે આ દેશમાં હજારો મનુષ્યો ઉપર છાપ પાડી છે.

આ ફોજે કૂના ખોદાવવા માટે એક ફંડ ઉભું કર્યું છે જેમાંથી કુવા ખોદાવે છે કે જેનો લાભ ગરીબ લોકો ખેતીમાટે લેઈ શકે છે. આ ફંડમાં હીંદુઓએ હજારો રૂપૈયા ભર્યા છે. પોતાના તા. ૧૫-૧-૨૦ ના કાગળમાં આ ફોજના બ્રીગેડીયર લખે છે કે ગયા અઠવાડીયામા જ એક હીંદુએ તેમને આ કાર્યમાટે દશ હજાર રૂપૈયા આપવા જણાવ્યું છે.

બીજું કામ તેમણે મુંબઈમા આંધળા અથવા આંખના દરદીઓનું દવાખાનું ઉઘાડયું છે. આ ખાતાના પ્રમુખ રા. બા. ગોકળદાસ કહાનદાસ પરીખને તેમણે નીમ્યા છે.

આ ફોજમાં હીંદુસ્થાન તથા લંકામાં નીચેપ્રમાણે મનુષ્યો કામ કરનાર છેઃ —

૯ વિભાગમાં ૧૧ ભાષામાં કામ ચાલે છે.

૩૦૯૫ પલટણો છે

૩૦૮ ગોરા અમલદારો તથા કામદારો છે.

૩૭૩૨ મહેતાજીઓ તથા કામદારો છે.

૨૮૮૬ દેશી અમલદારો અને મહેતાજીઓ છે.

૧૪૬૦૫ છોકરાં હાજરીપત્રકમાં નંધાએલાં છે.

૨૨ બોર્ડીંગો, અૅંગ્લોવર્નાક્યુર સ્કુલો અને ઉદ્યોગશાળાઓ છે.

૯૫૬ વિદ્યાર્થીઓ તેમાં અભ્યાસ કરે છે.*

૩૫ સંસ્થા ગુન્હેગારોને માટે છે.

૯૦૦૦ ગુન્હેગારો તેમાં રહે છે.

૧૭ ખેતીવાડીનાં સંસ્થાનો છે જેમાં ૩૬૪૨૦ એકર જમીન છે.

૭૨૦ ખેડુતો તે સંસ્થાનોમાં વસે છે.

૩૨ ખેડુતો તે સંસ્થાનોમાં વસે છે

૪ ગૃહો કેદીઓ માટે છે જેમાં ૨૫૦ કેદીઓ રાખવાની સવડ છે.

૫ ગૃહો અનીતિમાન સ્ત્રીઓને સુધારવાને માટે છે જેમાં ૬૨૦) સ્ત્રીઓ રહી રહી શકે તેવી સવડ છે.

૨ શીવીલ તથા મીલીટરી ગૃહો છે જેમા ૧૦૦ સીપાઇઓ રહી શકે તેવી સવડ છે.

૨ ગૃહો રવડી ગએલા અંગ્રેજોમાટે છે જેમાં ૧૭૫ અંગ્રેજો રહી શકે તેવી સવડ છે.

હવે બીજા દેશોમાં આ મુક્તિફોજ શું કરે છે વા તેણે શું કર્યું છે તે જોઇએ.

૧૫૩ મકાનો ગ્રેટબ્રીટન તથા ફ્રાન્સ ખાતે વિશ્રાંતિમાટે બાંધ્યાં છે.

૭૭ વીશીઓ બાંધી છે જેમાં ૪૦૦૦ મનુષ્યો રહે તેવી સવડ છે.

૩૧ દવાખાનાવાળી મોટોરો રાખી છે જે જૂદા જૂદા ભાગમાં મોકલી આપવામા આવે છે. જે ભાગમાં લડાઈ થાય છે ત્યાં આ મોટોરો માણસોસાથે લડાઈમાં ઘાયલ થએલાની સારવાર કરવા માટે મોકલવામાં આવે છે.

૩૦૦૦૮૦ નાવીકો તથા સીપાઇઓને દર અઠવાડીએ ખાવાપીવાનો બંદોબસ્ત થાય છે.

૩૦૦૦૦ ભેટનાં પાર્સલો લશ્કરી સીપાઇઓને મોકલવામાં આવ્યાં છે.

૩૦૦૦૦ લશ્કરી સીપાઇઓના સગાંઓને ચાહાપાણી વગેરે આપવામાં આવ્યું છે.

આ ઉપરાંત લડાઇમા મરી ગએલા સીપાઇઓની વિધવાઓ તથા તેમનાં છોકરાંની સંભાળ પણ લેવામાં આવે છે

૩ મોટાં અને ૧૦ નના દવાખાનાં છે જેમાં દર વર્ષે ૫૦૦૪૦ દરદીઓની સારવાર કરવામા આવે છે

૧૪ ગામડાંની બેંકો અને લેંડ સેન્ટલમેન્ટ છે.

૩ પરોપકારી વાણીઆની કે જે નાની નાની રકમો ધીરે છે.

૧ શાળ બનાવવાનું કારખાનું છે

૩૦ વણાટખાતાં ચાલે છે

૬ ઉદ્યોગી સંસ્થાનો છે કે જેમાં ૩૦૦ માણુસો કામે લગાડેલા છે.

૧૧ માસિક તથા પખવાડીક વર્તમાનપત્રો ૭ જૂદી જૂદી ભાષામાં બહાર પડે છે જેની દર માસે ૧૫૦૦૦ પ્રત છપાય છે.

૫૬૭ સંસારસુધારક સંસ્થાઓ તથા નિશાળો છે.

૨ રેશમ બનાવવાની ઉદ્યોગશાળા છે જેમાં ૨૦૦ માણુસો કામ કરે છે.

૨૬૮૦૩ માણુસોની સારવાર કરવામાં આવે છે.

આખી દુનિયામાં તેમના કામની વિગત ટુંકામાં નીચેપ્રમાણે છે.—

૬૯૯૮ પલટણો છે.

૨૩૭૦૮ અમલદારો તથા કામદારો છે.

૬૦૮૭૫ બીનપગારી સ્થાનિક અમલદારો છે.

૬૩ દેશો અને સંસ્થાનોમાં કામ ચાલે છે.

૭૮ અઠવાડીક તથા માસિકપત્રો પ્રકટ થાય છે.

૪૧ ભાષામાં સુવાર્તા પ્રકટ થાય છે.

૧૨૮૬૩૯૫ વર્તમાનપત્રોની નકલો પ્રસિદ્ધ થાય છે

૧૨૧૯ સંસ્થાઓ ગરીબ લોકમાટે છે.

૩૨૪૮ કામદારો ઉપરની સંસ્થામાં કામ કરે છે

૪૧૫૩૦ લોકોને તેમાં દરરોજ સવડ મળે છે.

૬૬૭૯ પતિત સ્ત્રીઓ ૧૨ મહિનામાં સ્ત્રી બચાવની સંસ્થાઓમાં આવી જાય છે.

૧૫૦ સંસ્થા ગરીબ મહોલ્લાઓમાં રહેતા લોકોના લાભાર્થે છે.

૭૭૮૬૩૦૪ સસ્તાં બીછાનાં, ૧૨ મહિનામાં પૂરાં પાડવામાં આવે છે.

૧૪૯૪૭૨૩૪ સસ્તાં ખાણાં બાર મહિનામાં આપવામાં આવે છે.

૯૮૪૩૬ માણસોને બાર મહિનામાં અમુક અથવા રોજીંદા કામમાં રાખવામાં આવે છે.

ઉપરની હકિકત અમે ટુંકામાં જ લખી છે આ લોકો શું કામ કરે છે તેની કલ્પના વાચકવર્ગને આવ્યાવિના નહિ જ રહે.

આપણા દેશમાં અનાથાશ્રમોને ઓછી મદદ મળતી નથી છતાં તે કંઈ સંતોષકારક કામ કરે છે કે ? તેમણે આ લોકો પાસેથી શુ અને કેવી રીતે કામ કરવું તે શીખવું જોઇએ.

જેમને દેશહિત વહાલું છે તેમણે આ પ્રમાણે આ દેશમાં ઉપયોગી કામ કરવાની જરૂર છે. તથા જે શ્રીમાન્ હોય તેમણે બને તેટલી સાહાય્ય કરવાની પણ અનિવાર્ય અગત્ય છે.

આપણા ઉપર બીજી પ્રજાઓ શા માટે રાજ્ય કરે છે તે પણ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. બીજા દેશોની પ્રજા કેટલી કુશળ હોય છે તે તેમનાં જીવન અને તેમનાં કામ જોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે આ લોકો જેટલું કામ કરે છે તે પ્રમાણમાં આપણે કંઇ જ કરતા નથી. સત્ય કહીએ તો હજી આપણે નિદ્રાવશ છીએ. જાગ્રત, ઉત્તિષ્ઠત, એ શબ્દો વિના અમે અમારા બંધુઓને અન્ય શુ કહીએ ?

નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન.

વેદાર્થના નિર્ણયમાટે પૂર્વ મીમાંસાની અગત્ય.

(લેખક=શ્રીયુત છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૪૧ થી).

આજ વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાવર્ગ ઘણો હતો. વ્યાખ્યાનનો આરંભ કરતાં બ્રહ્મચારીજી બોલ્યા કે વેદના બે મુખ્ય ભાગ છે. તેમાં એક મંત્ર ભાગ છે તથા બીજો બ્રાહ્મણ ભાગ છે. બ્રાહ્મણ ભાગમાં મુખ્યત્વે કરીને વિધિ કહેલો હોય છે તથા તે વિધિવાક્યોની સ્તુતિ કે નિન્દા કરવા માટે અર્થવાદરૂપ વાક્યો હોય છે; તેનું તાત્પર્ય એટલું જ હોય છે કે વેદનાં વિધિવચનોને અનુસરો અને નિષેધ વચનોમાં કહેલા નિષિધ અર્થનો ત્યાગ કરો. એ રીતે વિધિનિષેધનો વિવેક કરીને આચરવાથી તેમાં કહેલું ફળ પ્રાપ્ત થશે. આમ હોવાથી અર્થવાદ વચનોનું કાંઇ જુદું ફળ મળતું નથી, એ સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે. એમ છતાં વેદ તથા તેને અનુસરીને રચાયલાં પુરાણ વગેરેમાં અર્થવાદ વચનોનું નોખું ફળ બતાવેલું જોઇને કેટલાક તેના રહસ્યને ન સમજનારા વિધિઉક્ત અર્થને બાજુએ મૂકીને

અર્થવાદ વચનોના ફળથી લોભાઈને તેની પાછળ યત્ન કર્યા કરે છે, અને ફળ નથી મળતું ત્યારે તેમની શ્રદ્ધા કમી થઈ જાય છે. આમ ન થવા માટે વિધિ વાક્યો કયાં છે અને અર્થવાદ વાક્યો કયાં છે તે પ્રથમથી સમજી રાખવું જોઈએ. આ સમજ પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રમાં જેવી આપી છે તેવી બીજી કોઈ જગોએ આપેલી નથી, અને તેટલા ઉપરથી પણ પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રનું રહસ્ય જાણવું ધાર્મિક પુરુષોને ઓછું ઉપયોગી નથી.

અર્થવાદ વચનો તથા તેનાં ફળનાં થોડાંક ઉદાહરણ હું શ્રોતૃગણને આપત, પણ મારું વક્તવ્ય હજી ઘણું છે તેથી વચમાં જ આ વિષયાન્તર કરવું ઉચિત લાગતું નથી. માત્ર નાનાં છોકરાંને ઓસડ પાતી વખતે તેની મા જેમ લાડવો આપવાની લાલચ આપે છે, પણ લાડુથી બાળકને નુકસાન થવાનું તે સમજતી હોવાથી આપતી નથી. તેમ સંસારી વિષયોમાં લોભાયલા જીવોને તેમના ઇચ્છિત વિષયો પ્રાપ્ત થવાની લાલચ આપી અર્થવાદ શ્રુતિઓ તેમને વિધિમાં પ્રેરે છે, અને બાળકને ઔષધ જેમ આરોગ્યરૂપી ફળ આપે છે તેમ વિધિ–આચરણથી થતું ઉત્તમ ફળ મેળવવાની પ્રેરણા કરે છે.

અસ્તુ. ગઈ કાલે આપણે વિધિ અને અર્થવાદવિષે કાંઈક ઇસારો કર્યો હતો, અને કહ્યું હતું કે ઉપનિષદ્ એ વેદનો ત્રીજો પ્રતિપાદ્ય વિષય છે. એ વિષય વેદના અંત ભાગમાં હોવાથી તેને વેદાન્ત પણ કહે છે. જેમ વક્તાનું તાત્પર્ય તેના વ્યાખ્યાનના ઉપસંહાર વખતે સમજાય છે, જેમ ગ્રંથનો મથિતાર્થ ગ્રંથની છેવટે કહેલો હોય છે, તેમ વેદનું પરમ રહસ્ય પણ આ ઉપનિષદ્ ભાગમાં કહેલું હોય છે. એ ઉપનિષદ્નો સારી રીતે બોધ થવાને જ વ્યાસ મહામુનિના શિષ્ય જૈમિનિ આચાર્યે બાર અધ્યાયવાળી પૂર્વમીમાંસા રચેલી છે, અને તેમાં વેદોક્ત ધર્મ વગેરેનો પણ નિર્ણય કરેલો છે. જેઓ વેદ ધર્મના મૂળ વિચારરૂપ ધર્મમીમાંસા શાસ્ત્ર તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતા નથી અથવા તેમાં શું શું કહેલું છે તે સુદ્ધાં જાણતા નથી એવા કેટલાક આધુનિકો ધર્માચાર્ય થઈને બેસે છે, પ્રજાને શીખવવાનાં ધર્મનાં પુસ્તકો લખે છે, ધર્મવિષે વ્યાખ્યાનો આપે છે, ધર્મનું લક્ષણ મનસ્વી રીતે કહે છે, એ શું આશ્ચર્યકારક નથી? કોઈ વિદ્વાન્ જેમ કહે છે કે 'पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि' હે લોકો! આ કલિયુગનાં કૌતુક જુઓ.' તેમ એ શું કલિકૌતુક ન કહેવાય? વેદના અર્થ માત્ર કાવ્યવ્યાકરણના બળથી કરવા છે અને વેદના અર્થ સમજવાને પૂર્વાચાર્યોએ કરી મૂકેલા માર્ગમાં પગ મૂકવો નથી, એ શું વેદના ખરા અર્થ સમજવાનો રસ્તો છે? માત્ર કાવ્યવ્યાકરણના બળથી તો વૈદક કે જ્યોતિષ જેવા ગ્રંથો પણ સમજી શકાતા નથી, પણ તેના ખાસ નિઘંટુ વગેરે તથા ટીકા મથો પ્રથમ ગુરુદ્વારા સમજ્યા પછી જ તે સમજાતા છે, તો પછી વેદ સમજવાની વાત જ શી કરવી? અને આજ તો માત્ર સંસ્કૃત ભાષાના જ્ઞાનથી જ વેદના અર્થ જે પરદેશીઓએ કર્યા છે છે તેના ઉપરથી વેદના અર્થનું જ્ઞાન મેળવવાનો દાવો કરવામાં આવે છે! પણ હવે આપણા મુખ્ય વિષયનું જ નિરૂપણ કરીશું. ઉપર જે વેદનો ઉપનિષદ્ ભાગ કહ્યો છે તે વાંચીને ગમે તે જ્ઞાની થઈ જાય એમ સમજશો નહિ. તે ગુરુ પાસેથી જ સમજવો જોઈએ. અને તે પણ અડતાળીશ પ્રકારના સંસ્કારથી જે શુદ્ધ થયેલો બ્રાહ્મણ હોય તે જ તેનો અધિકારી થઈ શકે છે વળી એવા અધિકારીએ વેદાન્તમાં પ્રવેશ કરતાં, પહેલાં નિત્યાદિ

સહસા સમજાય તેવી નથી એમ છતાં "स्वाध्यायोऽध्येतव्यः" એ વિધિ ઉપરથી વેદાર્થનો વિચાર કરનારું શાસ્ત્ર શી રીતે સાર્થક થાય છે તેનો સંક્ષેપમાં પણ ખુલાસો આપવો જોઈએ: યજ્ઞમાના દ્રવ્યો તથા દેવતાઓનું સૂચન મંત્રો કરે છે તથા બ્રાહ્મણ શ્રુતિઓ યજ્ઞના વિધિ વગેરે બતાવે છે. જો વેદના અર્થ જાણવામાં ન આવે તો યજ્ઞનાં દ્રવ્યો, દેવતાઓ અને વિધિનું જ્ઞાન થાય નહિ, અને તે ન થાય તો યજ્ઞનિષ્પત્તિ પણ થાય અર્થાત્ વેદના અર્થ જાણવાની જરૂર છે. વેદના પારાયણમાત્રનું જે ફળ કહેવામાં આવ્યું છે તે અર્થવાદમાત્ર છે.

મહાશયો, અર્થવાદ વચનો કોને કહે છે તે હું એકવાર કહી ગયો છું એટલે પુનઃ પિષ્ટપેષણ કરતો નથી, તથાપિ આજ કોઈ નવીન શ્રોતા આવ્યા હોય તેમની જાણ માટે ફરીથી કહું છું કે જે વચનો ફળ બતાવનારા છતાં તે ફળ વાસ્તવિક હોતું નથી, પણ વિધિ વચનોમાં કહેલા વિધિની અથવા દ્રવ્ય દેવતા આદિકની સ્તુતિ કે નિંદા કરવા માટે જે વચનો કહેલાં હોય છે, તેને અર્થવાદ વચનો કહે છે. આપણા વૈદ્યાચાર્યો કહે છે કે "ગળો, આમળા અને ગોખરુનું ચૂર્ણ સાકર ને ઘી સાથે ખાનારો માણસ જરારહિત, અમર, અપાર વીર્યવાન, ભમરાના જેવા કેશવાળો અને દેવસરખો કાંતિવાળો થાય છે." (લોલિંબરાજ) ગળો, આમળાં ને ગોખરુનું ચૂર્ણ વૈદ્યશાસ્ત્રમાં કહ્યાપ્રમાણે અમુક મુદત ખાવાથી શરીરમાં શકિત આવે છે, માટે તે ખાવું, એટલુંજ માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય છે. એ ઔષધનાં દ્રવ્યોની અથવા તે ખાવારૂપ વિધિની પ્રશંસા કરવા માટે 'જરારહિત' વગેરે વિશેષણો છે એ સ્પષ્ટ છે અર્થવાદ વચનો પણ એવા છે. તેમજ 'વેદનું અધ્યયન કરવું' એ વિધિની પ્રશંસા કરવાને વેદપાઠની ફળશ્રુતિ સમજવી તાત્પર્ય એ છે કે વેદનો માત્ર પાઠ કરવાથી કાંઈ ફળ નથી, પરંતુ તેના અર્થ સમજવાથી તે યજ્ઞાદિકમાં ઉપયોગી થાય એવું દૃષ્ટફળ માત્ર થાય છે.

મારાં આ વચનો સાંભળીને મારા વેદિયા બંધુઓ કદાચ મારા ઉપર ગુસ્સે થશે, કેમ કે રુદ્રાભિષેક વગેરે અનેક નિત્ય નૈમિત્તિક અને શાંતિક પૌષ્ટિક કર્મોમાં તેઓ અર્થ-સમજ્યાવિના પાઠક માત્ર કરી જાય છે, અને શ્રદ્ધાથી તેનું ફળ થતું પણ માને છે. વળી કેટલાક અર્થ સમજ્યા વગર મંત્રોનો જપ કરે છે અને તેનાં ફળ પણ ઘણી વાર પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવતાં સાંભળ્યાં છે અર્થાત્ અર્થ સમજ્યા વગર વેદપાઠ કરવાનું કાંઈ ફળ નથી, એ પ્રતિપાદન સર્વથી સહન થાય એવું નથી, માટે એનો કોઈ પણ રીતે ખુલાસો કરવો જોઈએ આ ખુલાસો જો કે આપણા ચાલતા પ્રકરણને બહુ લગતો નથી તથાપિ પ્રસંગોપાત્ત હોવાથી તે હું આપના આગળ નિવેદન કરું છું. આ ખુલાસો સમજતા પૂર્વે મીમાંસા શાસ્ત્રમાં જે વિધિઓ કહ્યા છે તેનાંથી થોડાકનું સ્વરૂપ સમજવું પડશે. મારા ગઈ કાલના વક્તવ્યમાં મે કહ્યું છે કે ઉત્પત્તિ વિધિ, અધિકારવિધિ, વિનિયોગ વિધિ અને પ્રયોગવિધિ, એવા ચાર પ્રકાર વિધિના મુખ્ય છે. પણ અપૂર્વવિધિ, નિયમ-વિધિ અને પરિસંખ્યાવિધિ, એવા વિધિના બીજા પણ ત્રણ પ્રકાર છે. આ ત્રણ પ્રકાર સમજ્યા પછી અર્થજ્ઞાનરહિત વેદ પાઠના ફળનું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તેનું રહસ્ય સમજાઈ જશે.

અપૂર્વ વિધિ—જે વિધિ કોઇ પણ રીતે પ્રાપ્ત નથી તેને અપૂર્વ વિધિ કહે છે. જેમ—' સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ યજ્ઞ કરવો, આ વાત માત્ર વેદના આ વચનથીજ સમજાય છે, પણ તે શિવાય પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી કે બીજી રીતે એ વિધિ જાણવામાં આવતો નથી, માટે એ અપૂર્વ વિધિ કહેવાય છે.

નિયમ વિધિ —જે અર્થ એક પક્ષે પ્રાપ્ત હોય તેને બીજા પક્ષે કરવાનું કહેનારો વિધિ તે નિયમ વિધિ કહેવાય છે. જેમ—' ડાંગર ખાંડવી !' દર્શપૂર્ણ માસ ઇષ્ટિ કરનારને ચોખાની જરૂર પડે છે. એ ચોખા ડાંગરમાંથી કાઢવાના હોય છે. ડાંગરને ભરડીને અથવા ફોલીને અથવા ખાંડીને, એ ત્રણ પ્રકારે ચોખા કાઢી શકાય છે. તેમાંથી પહેલા બે પક્ષ છોડી દઇને ' ડાંગર ખાંડવી ' એ વિધિવચને ત્રીજા પક્ષનો સ્વીકાર કર્યો છે. અર્થાત્ ડાંગરમાંથી ચોખા અનેક રીતે કાઢી શકાય છે ત્યારે વેદે એવો જ નિયમ ઠરાવ્યો કે ડાંગર ખાંડીને જ ચોખા કાઢવાને તે જ દર્શપૌર્ણમાસ ઇષ્ટિમાં વાપરવા, અન્યથા કાઢેલા ચોખા દર્શ પૌર્ણમાસ ઇષ્ટિ જે અપૂર્વ (અદૃષ્ટ ફળ) ઉત્પન્ન કરે છે તેને ઉપકારક થશે નહિ આને નિયમ વિધિ કહે છે.

પરિસંખ્યા વિધિ—એક પક્ષે પ્રાપ્ત થયેલા અર્થની પરિસંખ્યા કરીને (ચોકસ હદ બાંધીને) તેની નિવૃત્તિનો બોધ કરનારો વિધિ તે પરિસંખ્યા વિધિ કહેવાય છે. જેમ —' પાંચ નખવાળાં પાંચ પશુઓ ખાવાં. ' અહીં વિધિનું તાત્પર્ય એમ છે કે કે પશુઓ ન જ ખાવાં પણ ઘણા કાળથી જે લોકો માંસ ભોજનમાં ટેવાઇ ગયા છે અને ગમે તે પશુપક્ષીને મારી ખાય છે તેમને એકદમ તેમાંથી રોકવા તો બની શકે નહિ, ત્યારે આ વિધિએ હદ બાંધી કે પશુ જ ખાવાં–પક્ષી નહિ; તેમા પણ પાંચ નખવાળાં જ ખાવાં–બીજાં નહિ; તેમા પણ અમુક ગણાવેલાં પાંચ જ ખાવાં–બીજાં પાંચ નખવાળા નહિ એવી રીતે આ વિધિનું તાત્પર્ય માણસને અમુક બાબતોમાંથી રોકવાનું છે

આ ત્રણ વિધિમાંથી આપણે વચલા નિયમ વિધિનો અહીં વિચાર કરવાનો છે. જેને દર્શ પૌર્ણમાસ ઇષ્ટિ કરી તેનું ફળ જોઇતું હોય તેણે તે ઇષ્ટિ તો કરવી જ, પણ તેમાં વાપરવાના ચોખા પણ ડાંગર ખાંડીને કાઢવા; અન્યથા ઇષ્ટિમાં વૈગુણ્ય આવવાથી ફળપ્રાપ્તિ થાય નહિ. એ જ રીતે ' વેદનુ અધ્યયન કરવું ' આ પણ નિયમ વિધિ છે. વેદના અર્થ સમજવા એ તો એનુ દૃષ્ટ ફળ છે, માટે વેદના અધ્યયનથી કોઇ અદૃષ્ટ ફળ થશે એમ માનવુ ન્યાયયુક્ત નથી; પણ લખેલું પુસ્તક વાંચીને વેદ પોતાની મેળે ભણી શકાય છે તેમ ગુરુ પાસેથી સાંભળીને પણ ભણી શકાય છે. આમ ભણવું, બે પક્ષે પ્રાપ્ત થાય છે તેથી નિયમ કર્યો કે ' ગુરુ પાસેથી વેદ ભણવો ' આ નિયમ વિધિનું સ્વતંત્ર ફળ તો હોય નહિ, પણ તે અધ્યયનનો જે કર્મઅર્થે ઉપયોગ કરવામાં આવે, તે કર્મનું ફળ મળે-વૈગુણ્ય પ્રાપ્ત થાય નહિ. આ રીતે ગુરુ પાસેથી ભણીને, રુદ્રાભિષેકાદિ કોઇ કર્મમા વેદનો પાઠ અવાન્તર અપૂર્વોત્પત્તિદ્વારા ફળવાન્ હોઇ શકે એથી અધિક હું કહી શકતો નથી.

હે સભ્યમહાશયો ! આ રીતે વેદના અર્થ જાણવાની જરૂર આપને કહી સંભળાવવામાં મેં આપનો ઘણો વખત લેઇ લીધો છે. તથાપિ હજી પાંચ મિનિટ ધીરજથી સાંભળો. વેદના અર્થ નો જાણવા જ કેમકે તે વિના યજ્ઞાદિ થઇ શકે નહિ; પણ તેના અર્થનો

વિચાર કરવાના શાસ્ત્રની વળી શી જરૂર છે ? વ્યાકરણ વગેરે વેદનાં ષડંગ શીખે તો વેદના અવિચ્છિન્ન અર્થ કરી શકાય, ત્યારે વળી વેદના અર્થનો વિચાર કરવાની શી જરૂર ? આનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છેઃ વેદના અર્થનું જ્ઞાન માત્ર થયા છતાં પણ તેના અર્થનો નિર્ણય તો વિચારને જ અધીન છે. આ વાત હું એક ઉદાહરણ આપી સ્પષ્ટ કરું છું. જેમ-વેદમાં એક વિધિવાક્ય છેઃ ' अक्ताः शर्करा उपदधाति ' સાકરને ચોપડેલી કરે છે હવે એ સાકર ઘીથી ચોપડવી કે તેલથી ચોપડવી એ વાતનો નિર્ણય વ્યાકરણથી, નિઘંટુથી કે નિરૂક્તથી થઇ શકે એમ નથી; માત્ર વેદવાક્યોનો વિચાર કરનારૂં મીમાંસા શાસ્ત્ર ' तेजोवैघृतम् ' (ઘી એ જરૂર તેજ) છે એવા વાક્યશેષ ઉપરથી એનો નિર્ણય કરી શકે છે મતલબ કે જે પ્રકરણમાં ' अक्ता· शर्करा उपदधाति ' એવું વિધિવાક્ય છે તેજ પ્રકરણમાં એ વિધિની સ્તુતિ કરનારૂં तेजो वै घृतम् એવું અર્થવાદ વાક્ય છે. વિધિ બનાવનારા વાક્યને વિધિવાક્ય કહે છે અને તેની સ્તુતિ કે નિંદા વગેરે કરનારા વાક્યને અર્થવાદવાક્ય કહે છે. વિધિવાક્ય મુખ્ય હોય છે અને અર્થવાદ વગેરે વાક્યો ગૌણ હોય છે તેથી જ વિધિવાક્ય શેષી કહેવાય છે, અને અર્થવાદ વગેરે વાક્યો શેષ વાક્યો કહેવાય છે. કેવાં વાક્યો શેષી સમજવાં અને કયાં વાક્યો શેષ સમજવાં તેનો વિચાર મીમાંસા શાસ્ત્રના ત્રીજા અધ્યાયમાં કરેલો છે. આ ઉપરથી આપ શ્રોતૃગણ જાણી શકશો કે વેદનું તથા તેના અર્થોનું જ્ઞાન થયા છતાં પણ વેદાર્થદ્વારા જણાતા ધર્મનો નિર્ણય કરવાને પૂર્વ મીમાંસા શાસ્ત્રનો મહાન્ ઉપયોગ છે

શ્રોતૃ મહાશયો ! આજ આપનો ઘણો સમય લીધા છતાં પણ થોડું જ કહી શક્યો છું; પણ હવે પછી બીજી તક આપવામા આવશે તો હું આપને સિદ્ધ કરી આપીશ કે વેદે આજ્ઞારૂપે કહેલાં વચનો એ જ ધર્મ છે, અને પૂર્વમીમાંસાશાસ્ત્ર પણ તેને જ ધર્મ કહે છે.

એક શ્રોતા—બ્રહ્મચારીશ્રીના વ્યાખ્યાનથી આજ અમારા જાણવામાં ઘણી નવી બાબતો આવી છે તથા કેટલાક સંશયો નષ્ટ થયા છે, માટે આવતી કાલે આ સ્થળે આ વખતે જ તેઓ પોતાનું બાકીનું વ્યાખ્યાન સંભળાવશે એવી આશા છે. (તાળિયો).

હરગોવિંદ—(એક શ્રોતા) મેહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ અને મહાશય વ્યાખ્યાતા, મારૂં બોલવું આપને કાંઇ વિરુદ્ધ લાગે તો ક્ષમા કરશો, તથાપિ તે એક સૂચના છે અને તે યોગ્ય લાગે તો માન્ય કરશો.

કેટલાક શ્રોતાઓ—નહિ, નહિ; બેસી જાઓ, બેસી જાઓ.

પ્રમુખ—પણ તેમનું કહેવું સાંભળવાને શી અડચણ છે ? નિર્ણય તમારે ગમે તેવો આપજો.

બીજા કેટલાક—વારુ બોલો બોલો.

હરગોવિંદ—મારૂં કહેવાનુ એમ છે કે વ્યાખ્યાતા મહાશય જે જે વિષયો પ્રતિપાદન કરે છે તેમાં કદાચ કોઇને કાંઇ સંશય રહી જાય તો તે પૂછી લેવાની પણ છૂટ હોવી જોઇએ.

પ્રમુખ—એમ કરવાથી વ્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ બદલાઈને વાદનું સ્વરૂપ થઈ જાય તથા પરિણામે ધાંધળ થવાનો પ્રસંગ આવે

હરગોવિંદ—વ્યાખ્યાન પૂરૂં થયા પછી તેવો થોડો વખત રાખવામાં આવે તો ?

પ્રમુખ—તેમાં હું કાંઈ અડચણ જોતો નથી, માત્ર સભ્યતા અને વિનય સચવાવાં જોઈએ.

હરગોવિંદ—તથાસ્તુ (બેસી જાય છે)

પ્રમુખ—વ્યાખ્યાતાએ આજ આપણને અપૂર્વ લાભ આપ્યો છે તે બદલ તેમનો સભા તરફથી આભાર માનું છું આવતી કાલે આ વખતે અહીં જ બ્રહ્મચારીશ્રી વેદોક્ત ધર્મનું લક્ષણ વગેરે મહત્ત્વના વિષયો પ્રતિપાદન કરશે, તથા તેમના વ્યાખ્યાનને અંતે વિવેકપુરઃસર શંકાસમાધાનની પણ તક આપવામાં આવશે. માટે સર્વે શ્રોતાઓને પધારવા હું વિનતિ કરૂં છું. આજનું કામ હવે સમાપ્ત થયું છે (અપૂર્ણ.)

પ્રભુમાં અમર્યાદ પ્રેમ પ્રકટ થએલો જોવા ઇચ્છતી વૃત્તિના ઉદ્‌ગાર.

પદ (રામ ભજનું પ્રાણીયા-એ લય)

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી)

આપનો મારા પ્રભુ ! મને છંદ ક્યારે લાગશે,
મને નાદ ક્યારે લાગશે—આપનો૦
દૃશ્યને જેમાં વિસારી, વિશ્વવૈભવ તુચ્છકારી,
આપ પ્રભુપદ લીન કરનારી, મતિ ક્યારે જાગશે,—આપનો૦
આપ એકજ આપ જ્યાં ત્યાં, અન્ય વસ્તુ છે ન કો ત્યાં;
એવું અનુભવી કિલષ્ટ આ, નિજ અહં ક્યારે ત્યાગશે ?—આપનો૦
સુખતિલાજલિ દેઈ તત્ક્ષણ, નિજ જીવનને આપીને પણ,
સર્વના બદલામાં ક્યારે આપને એ માગશે ?—આપનો૦
આપવિણ ખાવું ન ભાવે, કાંઈ પણ કરવું ન ફાવે,
વૃત્તિ એવી આપમાં ક્યારે સુદૃઢ અનુરાગશે ?—આપનો૦
મારે અંતરમાંહ્ય, કંઈ સમરઘંટ દિવ્ય સ્વરે,
' આપ મારા આપ મારા ', એવો ક્યારે વાગશે ?—આપનો૦
આપવિણ કશું સારૂં ના, આપવિણ સુઝે બીજું ના,
આપ પ્રભુથી નિતાન્ત માગે, ભેદ ક્યારે ભાગશે ?—આપનો૦

શ્રીશ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગનો સાધનસમારંભનો ૨૨ મો સમારંભ.

આ સમારંભ સંવત્ ૧૯૭૬ ફાલ્ગુન માસની પૂર્ણિમાથી સાત દિવસ નિયમપ્રમાણે ઉમરેઠગામે ભટ્ટના બાગમાં સ્ટેશનસામે પાલન કરવામાં આવ્યો હતો સ્થળ નૈસર્ગિક સૌંદર્યવાળું હતું તદુપરાંત તેને પ્રયત્નવડે સારી રીતે શૃંગારવામાં આવ્યું હતું જેથી તેની નૈસર્ગિક શોભામાં વૃદ્ધિ થઇ હતી વૃક્ષોની ઘટા સારી હોવાથી તાપનું ભાન ઓછા પ્રમાણમાં થતું હતું ઉમરેઠનિવાસી શ્રેયસાધક બંધુઓએ તત્રસ્થ બંધુ કેશવલાલભાઇના અગ્રણીપણાનીચે અત્યંત ઉત્સાહથી કાર્ય કરીને આ સમારંભને ઉત્તમોત્તમ કર્યો હતો સાધકોને કોઇપણ વાતની આ સ્થાનમાં અડચણ ન પડે તેવી સર્વ પ્રકારની સગવડ જાળવવામાં આવી હતી સાતે દિવસ સર્વ સાધકોને ઉત્તમ, પવિત્ર અને મૂલ્યવાન્ ભોજન તેમણે જમાડ્યાં હતાં ગુરુશ્રીની ઇચ્છા આ પ્રસંગમાં સાદું જ ભોજન આપવાની છતાં તેમના અનહદ પ્રેમને લીધે તેમણે દોઢ બે રૂપૈયાનું નિત્યનું એક વ્યક્તિ પાછળ ખરચ કર્યું હતું સવારમાં જપ તથા સંયમ વગેરે પ્રાપ્ત ક્રિયામાં સાધકો જોડાતા હતા તે કાર્ય પૂરૂં થતાં અત્યંત ઉપયોગી વ્યાખ્યાન નિત્ય થતું હતું તે પછી આરતિ અને તે પછી ભોજન થતું હતું મધ્યાહ્ને સહજ વિશ્રાંતિના સમય પછી ઉપયોગી ચર્ચા અથવા શંકાસમાધાનમાં સમય ગાળવામાં આવતો હતો તે પછી સાડાપાંચે નિત્ય ભાષણ થતાં હતાં તે પછી કીર્તન થતાં અને તે દિવસનો કાર્યક્રમ પૂરો થતો હતો

પ્રથમ દિવસે સવારમાં શ્રીયુત જમનાદાસ ગંગારામ મહેતા એમણે પોતાનો એક લેખ વાંચ્યો હતો જેમાં ઘણા ઉપયોગી વિચારો દર્શાવ્યા હતા તેમ જ બીજા દિવસોમાં સવારે શ્રીયુત નર્મદાશંકરભાઇ, શ્રીયુત જેકીસનદાસભાઇ, શ્રીયુત ચીમનલાલ ખુશાલરાય શ્રીયુત ઓઝા ચુનીલાલ જયશંકર, શ્રીયુત ઓઝા ભોગીલાલ જયશંકર તથા શ્રીયુત ભાસ્કરરાવજી વગેરેનાં ટુંકાં પણ ઉપયોગી વ્યાખ્યાન થયાં હતાં આ સર્વ વ્યાખ્યાનો અથવા તેનો સાર સ્થળસંકોચને લીધે અત્ર આપી શકાતો નથી

સાંજે શ્રીયુત નર્મદાશંકરભાઇનાં મંત્રશાસ્ત્રઉપર ઘણાં ઉપયોગી બે વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં, જેમાં તે શાસ્ત્રનું રહસ્ય તેમણે ઘણી ઉત્તમ રીતે વર્ણવ્યું હતું શ્રીયુત જેકીસનદાસભાઇનું "પ્રારબ્ધસત્તા" વિષેનું વ્યાખ્યાન પણ અત્યંત મનનીય અને ઉપયોગી હતું આ સર્વનો સાર પણ સ્થળસંકોચને લીધે આપણે અત્ર પ્રકટ કરી શકતા નથી ફાલ્ગુન વદ ત્રીજને રવિવારે સાંજે આ વર્ગના આચાર્યશ્રી શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાને જે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તે મનનીય અને ઉપયોગી હતું જેનો સાર આપણે અન્ય સ્થળમાં આપીશું

આ પ્રસંગે ઉમરેઠ ગામમાંથી તથા નડીઆદ ડાકોર વગેરે સ્થળેથી પણ અનેક મનુષ્યો સવારે તથા સાંજે ભાષણ તથા કીર્તનમાં આવતા હતા છેલ્લે દિવસે જપની

૪

સમાપ્તિવખતે સવારમાં યજ્ઞ પણ કરવામાં આવ્યો હતો જે પ્રસંગે બહારથી આવેલાં સ્ત્રીપુરુષની ઘણી ભીડ થઇ હતી.

આ સમારંભ બહુ ઉત્તમ રીતે પાલન થયો હતો. કહેવત છે કે જેવો જમાડનારનો ભાવ હોય છે તેવી રસોઇ થાય છે તે પ્રમાણે આ વખતે શ્રી કેશવલાલભાઇ વગેરેનો જેવો ઉત્સાહ હતો તેવો જ આ સમારંભ ઉત્તમ અને સ્વર્ગને રસપ્રદ થયો હતો. તેમની કરેલી સેવા સાધકોથી ભૂલાય તેમ નથી. પોતાને ઘેર લગ્નાદિના પ્રસંગ આવતાં મનુષ્યો જેટલો પરિશ્રમ લે છે તેના કરતાં અનેકગુણ અધિક પરિશ્રમ શ્રી કેશવલાલ વગેરે બંધુઓએ લીધો હતો.

આ પ્રસંગે રચાએલાં કીર્તનો પણ કોઇ અદ્‌ભુત હતાં. જ્યારે તે શાંતિથી એક ચિત્તે ગાવામાં આવતાં હતાં ત્યારે શ્રોતૃવર્ગ મંત્રમુગ્ધવત્ થઇ રહેતો હતો. આ પ્રસંગનાં કીર્તનોને માનુષી કહી શકાય નહિ પણ તેમને દૈવી કહેવાં જોઇએ. તેમાં કોઇ અલૌકિક રસ અને ભાવ જોવામાં આવે છે. બે ચાર કવિતાઓ મહાપરિશ્રમે લખીને તેને જ્યાં ત્યાં ગાતા ફરતા અને તેનાં તતુડાં પોતાના મિત્રોમારફતે ફુંકાવનાર દાસના કેટલાક કવિમન્યોએ આ પદો ખાસ એકાદ વખત સાંભળવાજેવાં છે. અતિ ઉંચા પ્રકારની કાવ્યશક્તિવાળાં તથા દિવ્ય આનંદમાં તેમાં રહેલા શબ્દપ્રભાવને લીધે શ્રોતૃવર્ગને નિમગ્ન કરાવનાર આ પ્રકારનાં અદ્‌ભુત પદો ભાગ્યે જ બીજે જોવામાં આવે છે. આ પ્રસંગનાં કીર્તનનું પુસ્તક (મૂલ્ય ૦-૪-૦) મહાકાલની ઓફીસમાંથી મળી શકે છે જે જોવાથી ઉપરનું લખવું સત્ય છે કે કેમ તેની ખાત્રી થશે તેનું ખરૂં માહાત્મ્ય તો તેને ગાતાં સાંભળવાથી સમજાય તેમ છે, તોપણ તેને વાંચી જવાથી પણ તેની ગદ્ગતા લક્ષમાં આવ્યાવિના નહિ જ રહે. અંતમાં પુનઃ કહેવું પડે છે કે ભાઇશ્રી કેશવલાલે તથા તત્રસ્થ ઇતર બંધુઓએ તન, મન અને ધન એ ત્રણેવડે આ પ્રસંગે વર્ગના પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની તથા સર્વ સાધક બંધુઓની અત્યંત સેવા કરી હતી.

\+ \+ \+ \+

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાનના વ્યાખ્યાનનો સાર.

ઇતિહાસ ભૂગોળ વગેરે અનેક પ્રકારનું જ્ઞાન જેમ જળમાં પડેલા મનુષ્યને તારી શકતું નથી પણ તેને તરવાનું જ્ઞાન હોય છે તો તે તરી શકે છે તે પ્રમાણે ધન આદિ પદાર્થો આ ભવ તરવામાં કામ આવતા નથી જેનાથી આ ભવસિંધુ તરી જવાય તે જ જ્ઞાન વા તે જ વસ્તુ આ વિશ્વમાં એક પ્રાપ્તવ્ય છે અને તેને પ્રાપ્ત કરનારનું જ જીવન સાર્થક થઇ રહે છે xxx શ્રીમાન્ વિશ્વવંદ્યે કહ્યું છે કે " જગતના નાથને જોયાવિના સઉ ધૂળધાણી છે " તે પ્રમાણે અન્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ ઇશ્વરપ્રાપ્તિ ન થાય તો નકામી છે. x x x ત્યારે ભવ તરવાને શું કરવું ? તેને માટે શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજી કહે છે કે " પાલક પ્રભુને ભજીને ભવ તરીએ, હો જીવડા અન્ય ઉપાયો ન કરીએ " તે વચનપ્રમાણે આ ભવ તરવાને માટે પ્રભુનું યજન પૂજન ભજન એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે x x. સત્ય છે કે આપણને આ પણે વ્યવહારમાં હોવાથી કેટલીક વ્યાવહારિક ઇચ્છાઓ રહે છે પરંતુ તે સર્વ તેમને ભજવાથી સિદ્ધ થાય છે જ તેથી અન્ય ઉપાય કરવા કરતા પાલક પ્રભુને

ભજવા એ જ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રીમાન્ દ્વિશ્વદેવે કહ્યું છે કે " એક મળ્યાથી સર્વ મળે તે વસ્તુ સૂત્ર મેળવતા, અનંત પદાર્થમાં નિજમતિને મંદમતિ જન હેળવતા" તે પ્રમાણે જેથી એક મેળવવાથી સર્વ મળે છે તેને જ મેળવવી એ જ શ્રેષ્ઠ છે. અને આ વાર્તાના દૃષ્ટાંતરૂપે ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ નરસિંહ મહેતા વગેરે પ્રસિદ્ધ છે. જેથી દુ:ખમાત્રથી ઉગરવાનો પાલક પ્રભુને ભજવા એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે.

કોઇને એવી ' શંકા થાય કે પ્રભુને ભજવાથી દુ:ખ શી રીતે ટળે ? પણ આ શંકા ઈશ્વરવિષયક અજ્ઞાનને લીધે જ થવાનો સંભવ છે, વા થાય છે. ઈશ્વર સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપક તથા સર્વશક્તિમાન્ હોવાથી તે સર્વ દુ:ખોને હરે છે. શ્રી ભ ગીતામાં કહ્યું છે **सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज**–તે પ્રમાણે ઈશ્વરને શરણ થવાથી સર્વ પાપરૂપ અપાયથી તે આપણને દૂર કરે છે અને સર્વ સુખથી આપણને જોડે છે ××× તો આ પાલક પ્રભુને ભજવા એ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ તેમને શી રીતે ભજવા એ પ્રશ્ન થાય છે ?

તેમની ભકિત નવ પ્રકારે થઈ શકે છે. તેમાંની **સ્મરણભકિતવિષે** આપણે અત્ર સ્વલ્પમા વિચાર કરીશું. તેમનુ અખંડ સ્મરણ કરવુ, તેમના પ્રતિ અભિમુખતા રાખવી, તથા તેમની સાથે સબંધ રાખવો, ગમે તે સંગે તેમનું અખંડ સ્મરણ કરવું એ જ તેમની સ્મરણ ભકિત છે હાલની આપણી સ્મરણભકિત તે વાસ્તવ સ્મરણભકિત નથી માત્ર પ્રાતઃકાલમા તેમનું સ્મરણ થાય અને પછી તેમને ભૂલી જવાય વા બીજા વ્યવહારો થાય તે તેમની સ્મરણભકિત નથી પરંતુ તેમનુ અખંડ સ્મરણ થવું જોઇએ. જેમ એક પછી એક વિચારો આપણને અનાયાસ અખંડ સ્ફુરે છે તેમ તેમનું સ્મરણ પણ અખંડ અનાયાસ થવુ જોઇએ. ઈશ્વરને સંભારવા પડે એ **તેમની સ્મરણભકિત નથી; પરંતુ સહજ સ્વભાવે તેમનું સ્મરણ થયાં કરે તે જ તેમની સ્મરણભકિત છે.**

આપણા અંતઃકરણપ્રતિ દૃષ્ટિ નાખીને જોવુ કે તે પ્રમાણે થાય છે કે નહિ. અને તેમ ન થતું જણાય તો તેનુ કારણ શોધી કાઢવું. આ કારણ શોધતા જણાશે કે સ્મૃતિવૃત્તિના ચિત્રની પાછળ આપણી વૃત્તિઓ દોડી શોકમોહવાળી થાય છે, હવે જો આ સ્મૃતિવૃત્તિમાં જૂદા પ્રકારના અર્થાત્ ઈશ્વિરવિષયક સંસ્કારો પડે તો બીજી વૃત્તિઓ તેને અનુસરે. સ્મૃતિવૃત્તિમા તેનું સ્મરણ અંકિત થાય ત્યારે જ તે અર્થસાધક થાય છે, અને ત્યારે જ તે આપણા સ્વભાવરૂપ થઇ રહે છે.

× × × વળી પ્રતિકૂલ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતાં આપણે તેમને ભૂલી જઇએ છીએ તેમ પણ ન થવુ જોઇએ તેમનુ વારંવાર સ્મરણ કરતા અને તેમની સાથે દૃઢ સબંધ થતાં તેમના શુદ્ધધર્મો આપણામા પ્રકટે છે.

' સાંભરી આવો છો ટાણે ટાણે રે " એ શ્રીવચનપ્રમાણે થવુ જોઇએ. ઈશ્વર વાર વાર સાભરી આવવા જોઇએ.

વિદ્યાર્થી જેમ ગોખીને અમુક છાપ પોતાના મનમા દૃઢ પાડે છે અથવા બીજી રીતે અમુક પ્રસંગની દૃઢ છાપ આપણા મનમા પડે છે તેમ કરીને ઈશ્વિરવિષયક દૃઢ છાપ આપણા મનમા અંકિત કરવી જોઇએ.

× × × જો આપણે અપાય, દુઃખ, કલેશ, ભય, વગેરેથી રહિત રહેવું હોય તો તેમને વૃત્તિમાં ઉપસ્થિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે.

તો શી રીતે આ પ્રમાણે થઇ શકે ? આપણે એકાગ્રતાથી જેનું ચિંતન કરીએ છીએ તેની છાપ આપણા અંતઃકરણમાં દઢ પડે છે. દઢ છાપનું એકાગ્રતા એ જ ઉત્તમ સાધન છે એકાગ્રતા એ એવું શસ્ત્ર છે કે જે લાંબુ પહોળું ન ખોદતાં ઉંડુ ખોદે છે, અને તેની જ આપણે જરૂર છે. આપણે ઉંડું ઉંડું જ ખોદવાનું છે, અને જે તે પ્રમાણે કરે છે તે જ કાર્યને સિદ્ધ કરે છે જે શસ્ત્રવડે ઉંડું ઉંડું ખોદાય તે જ આપણા કામનું છે, અને તે શસ્ત્ર એકાગ્રતાનું જ છે.

એકાગ્રતાથી જપ કરતાં ઉંડુ ખોદાય છે, અને ઉંડાણમાં ઈશ્વરવિષયક છાપ પડે છે; તથા તદ્વિષયક સંસ્કારોને અંતરના ઉંડાણમાં પાડે છે, કે જે દઢ થતાં તેમનું સહજ-સ્વભાવે સ્મરણ થાય છે.

"જ્યાંનો આ માર્ગ જતો જુઓ, ઠેઠ ગગનસદને પહોંચે રે."

એ વચન અત્યંત રહસ્યયુક્ત છે એકાગ્રતાપૂર્વક જ્યારે પ્રાપ્ત મંત્રનું અખંડિત ઉચ્ચારણ થાય છે ત્યારે જ તે યોગ્ય ફળને આપે છે કારણ કે ત્યારે જ તેના સંસ્કારો અંતરમાં દઢ પડે છે અને ત્યારે જ તે તદનુકૂલ સ્મૃતિને જાગ્રત્ કરે છે.

પુરશ્ચરણમાં મંત્રના જેટલા અક્ષર હોય તેટલા લાખ જપ થવા એનો અર્થ એ જ છે કે તેથી દઢ સંસ્કાર પડે છે, અને તે ઇપ્સિત ફળને આપે છે

જો કે શાસ્ત્ર, સમાગમ વગેરે ઉપકારક છે, પણ તે જપમાર્ગની પેઠે ઉંડું નથી ખોદતા પણ પહોળું ખોદે છે. ઉંડું તો જપમાર્ગ જ ખોદે છે. તૈલધારાવત્ જ્યારે અખંડ સ્મરણ થાય છે ત્યારે અનેક સામર્થ્યો જાગ્રત્ થાય છે, અને અનેક દુઃખો અળપાઇ જાય છે તથા આપણને અત્યંત ઉચ્ચ કરી મૂકે છે. પછી ઈશ્વરને અધીન રહેતી સર્વ વસ્તુઓ આપણને અધીન થઇ રહે છે.

આ પ્રકારના અત્યંત ઉપયોગી સૂચનાઓવાળા વ્યાખ્યાનના અંતમાં પાંડવોને ઘેર દુર્વાસા પધાર્યા હતા અને તેમણે તેમને,

"ધંઉકણને ગોટલી ને વળી ત્રીજી શેકેલ શાળ,
પકવીને આપો પાંડવો, મારે કરવો છે આહાર."

એમ બોલીને તે ગોટલીનો આંબો ઉગાડીને, તથા શેકેલી ડાંગરને ઉગાડીને પોતાને ભોજન કરાવવાનો આગ્રહ કર્યો હતો. પાંડવોએ દ્રૌપદીસહ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્મરણ કરીને આ કાર્ય કરીને તેમને યથેચ્છ ભોજન જમાડયા હતા, એ કચ્છ પ્રદેશમાં ચાલતી ભક્તિના માહાત્મ્યને દર્શાવનારી મનોરમ આખ્યાયિકા કહીને છેવટે કહ્યું હતું કે, તીવ્રપણે અત્યંત આગ્રહપણે ઈશ્વરનું અખંડ સ્મરણ કરવું એ જ સર્વ ઈપ્સિતાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનો અને આ અભ્યંતરનો ઉત્તમ અને સુલભ માર્ગ છે

× × × × ×

ઉત્સવે નિયમે શ્રીયુત ભાસ્કરરાવ ગણેશ જોશી એમણે બનાવેલી આરતિ ગાવામાં આવી હતી જે આપને આ લેખના અંતમાં નીચે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ.

श्री इष्टस्तुति.

पद—(चालः—सुंदर मुख तुंदिल तनु नंदिकेश्वरा)

जयजय गुरु श्री नृसिंह ! आरति तुला ॥
ओवाळित प्रेमभरें तारि तूं मला ॥ धृ० ॥
पापी मी दीन लीन जाहलो पदा ॥
वारुनिया दासाची सर्व आपदा ॥
येतो, गातो, ध्यातो, दिनाच्या, पाप्याच्या,
दासाच्या, उद्धरी कुला ॥ जय जय० ॥ १ ॥
ब्रह्मराज परमहंस पूर्ण नरवरा ॥
त्रैमूर्ती साच तूंच दिससि नटवरा ॥
रक्षी तूं भास्कर दास करुनिया त्वरा ॥
देवा, धांवा, पावा ! ये काला, पायाला,
दासाला, टाकण्या चला ॥ जय जय० ॥ २ ॥

परमेश्वरने जोवानो प्रयोग.*

(લેખક— શ્રીયુત છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

ગુજરાતી શાળામાં એક પ્રસંગે પરમેશ્વરના અસ્તિત્વવિષે પાઠ ચાલતો હતો. તે પાઠ જુની ગુજરાતી ચોપડીમાં હતો ને વંચાઈ રહ્યા પછી મેં કહ્યું, કે કેમ છોકરાઓ પરમેશ્વર જગતમાં છે, એ વાત ખરી છે ને ? બધા છોકરાઓએ કહ્યું હાજી, તે ખરી છે. પરંતુ એક નાનો છોકરો કે જે એક ખુણામાં પાટલી ઉપર બેઠો હતો તે કંઈ ન બોલતાં જરા હસ્યો. 'મારી દૃષ્ટિ તેના પ્રતિ ગઈ મેં તેને ઉભો થવાને કહ્યું અને તે શા માટે હસ્યો તે પૂછ્યું. તેને ઘણો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું સાહેબ ! પરમેશ્વર કોણે દીઠા છે ? મેં આ છોકરાને શાબાશી આપી અને તેની શંકા માટે તેને ધન્યવાદ આપ્યો. મેં કહ્યું. તારે પરમેશ્વર જોવા છે ? તેણે કહ્યું હાજી. મેં બીજા છોકરાઓને

* આ પ્રયોગ શ્રીયુત છોટાલાલભાઈએ જ્યારે તે ગુજરાતી નિશાળમાં શિક્ષક હતા ત્યારે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ આગળ કરી બતાવ્યો હતો. તેમણે આ વાત એક પ્રસંગે તંત્રીને જણાવી હતી અને તે ઉપયોગી જણાવાથી અત્ર અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. ભાષા તંત્રીની છે, વિચાર તેમના.

પૂછ્યું, તમારે પરમેશ્વર જોવા છે ? બધાએ ઉત્કંઠાથી કહ્યું હાજી. તમે અમને બતાવશો ? મેં કહ્યું હા તમને બધાને બતાવીશ. છોકરાઓએ જીજ્ઞાસાથી કહ્યું ત્યારે સાહેબ બતાવો. હમણા બતાવશો ? મેં કહ્યું, હા હમણા જ બતાવું છું. છોકરાઓએ કહ્યું, ત્યારે તો બહુ મઝા પડશે; અમને ઝટ બતાવો. મેં કહ્યું, તમારામાંથી કોઇ જઇને એક દર્પણ-આરસી લેઇ આવો. નાની હશે તો પણ ચાલશે. તેમાંથી એક બે છોકરા મહેતા પોળને નાકે મેડા ઉપર વડોદરામાં શાળા હતી ત્યાંથી નીચે ઉતર્યા અને નીચે એક ચેવડાવાળાની દુકાન હતી તેની પાસેથી એક નાની આરસી લેઈ આવ્યા અને મારા ટેબલઉપર મૂકી. છોકરાઓએ અધીરા થઈ કહ્યું, હવે બતાવો સાહેબ. મેં કહ્યું લો આ આરસીને સામે આ બારણામાંથી તડકો આવે છે, તેમાં મૂકો. તે પ્રમાણે તેમણે તેને ત્યાં મૂકી. પછી મેં કહ્યું, હવે તમે વારા ફરતી તે આરસીમાં જુઓ એટલે પરમેશ્વર જણાશે છોકરાઓ ઝટઝટ તે આરસીમાં જઇને જોવા લાગ્યા અને હસવા મંડયા. મેં કહ્યું, કેમ પરમેશ્વર જણાય છે ને ? તેમણે કહ્યું, પરમેશ્વર બરમેશ્વર તો કંઈ જણાતા નથી મેં કહ્યું, ત્યારે શું જણાય છે ? તેમણે કહ્યું, સૂર્ય જણાય છે સાહેબ. મેં કહ્યું ઠીક. હવે જુઓ, પેલા પાટલી ઉપર એક સ્લેટના કાળો ભાગેલો કડકો પડયો છે તે તે આરસી ઉપર મૂકો. તે પ્રમાણે તેમણે તે કડકો ઝટ તેના ઉપર મૂકયો. મેં તેમને કહ્યું, હવે તે આરસીમાં જુઓ કે સૂર્ય જણાય છે કે ? તેમણે કહ્યું, નાજી હવે તો કંઇ જણાતું નથી. મેં કહ્યું આ કાળા કડકાનું અંધારું પેલી આરસી ઉપર પડે છે જેથી તે આરસીમાં સૂર્ય જણાતો નથી, સમજ્યા. છોકરાઓએ કહ્યું હાજી. ત્યારે જુઓ આ અંધારાજેવો પદાર્થ કે જે આરસીને ઢાંકવાનું કામ કરે છે તેને તમ કહે છે, એ લક્ષમાં રાખશો આ પ્રમાણે કહીને મેં તમ શબ્દ ચાકવડે પાટીયા ઉપર લખ્યો. પછી મેં કહ્યું, હવે તે સ્લેટના કડકો લેઇ લો, અને તેના ઉપર નીચેથી થોડી ધૂળ—રજ લાવીને વેરો તે પ્રમાણે તેમણે ધૂળના થોડાં રજકણો તેમણે તે આરસી ઉપર આછાં આછાં વેર્યા. મેં કહ્યું હવે જુઓ જોઇએ, તેમાં સૂર્ય જણાય છે ? તેમણે કહ્યું, સાહેબ, જણાય છે ખરો પણ આછો જણાય છે અને સ્પષ્ટ જણાતો નથી મેં કહ્યું. આ ધૂળને વેદાંતમાં રજ કહેવામાં આવે છે, કે જે આરસીને ઢાંકે છે. તો તે રજ શબ્દને તમે લક્ષમાં રાખજો પછી મે પાટીયાઉપર તમ શબ્દના જોડે રજ શબ્દ લખ્યો. પછી મેં તે ધૂળ કાઢી નાખવાનું કહ્યું, અને તેમણે તે ધૂળ કાઢી નાખી. પછી મે કહ્યું, હવે જુઓ જોઇએ, સૂર્ય જણાય છે કે ? તેમણે જોઇને કહ્યું, હાજી. મેં કહ્યું, ત્યારે આ આરસીમાં જેમ સૂર્ય જણાય છે તેમ મનુષ્યના હૃદયમાં આરસી રહેલી છે તેમાંથી પરમેશ્વર જોઈ શકાય છે. પણ તે આરસી શુદ્ધ હોવી જોઇએ આ આરસીને શુદ્ધ કરનાર વસ્તુને શું કહે છે તે તમે જાણો છો ? તેમણે કહ્યું, ના જી. મેં કહ્યું, તેને સત્વ કહે છે.

તો હવે તમે તમ, રજ અને સત્વ, એ ત્રણ નામ શીખ્યા. ત્યારે જુઓ જે આરસીવડે પરમેશ્વર જોઇ શકાય છે તે આરસીઉપર તમ નામનો પદાર્થ વા ગુણ વીંટાળાએલો હોય છે તો ઈશ્વર બીલકુલ જણાતા નથી અને રજ જેવો પદાર્થ કે ગુણ ઢંકાએલો હોય છે તો તે કંઇક આછા જણાય છે. પણ જ્યારે આ બે પદાર્થોથી રહિત સત્વ ગુણથી આરસીનો કાચ સ્વચ્છ થએલો હોય છે ત્યારે તેમાં પરમેશ્વર સ્પષ્ટ જોઇ શકાય છે. તો તમારા-

સર્વના હૃદયમાં આરસી છે તેમાંથી તમે પરમેશ્વરને જોઇ લેજો. છોકરાઓએ કહ્યું, સાહેબ અમારા હૃદયમાં આરસી છે, એ તો અમને કંઇ જણાતું નથી મેં કહ્યું, જુઓ તમારા બધામાં મન છે તે આરસીને ઠેકાણે છે આ મનવડે તમારા હૃદયમાં રહેલા પરમેશ્વર જોઇ શકાય છે અને પરમેશ્વર તમારા બધાના હૃદયમાં રહેલા છે, તો હવે તમારે તેમને જ્યારે જોવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમને તમારી મનરૂપી આરસીવડે જોઇ લેજો પણ સ્મરણમાં રાખશો કે જો તમારી મનરૂપી આરસીઉપર આપણે આગળ કહી ગયા તેવા તમ અને રજજેવા પદાર્થ હશે તો તે નહિ જોઇ શકાય પરંતુ આ એને દૂર કરીને સ્વચ્છ કાચજેવી જ્યારે તમારી બુદ્ધિ થશે ત્યારે તમને તમારા હૃદયમાં રહેલા પરમેશ્વર તે મનરૂપી સ્વચ્છ આરસીવડે જેવા છે તેવા જણાશે

"આ આરસી ઉપરના તમ અને રજ એ બે પદાર્થોને કેવી રીતે ખસેડવા તથા તેને સત્ત્વથી કેવી રીતે શુદ્ધ કરવી, એ વળી હું તમને અન્ય કોઇ પ્રસંગે જણાવીશ. હાલ તો માત્ર આપણે એટલું જ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે પરમેશ્વર આપણા બધાના હૃદયમાં રહેલા છે; અને તે આપણને નથી જણાતા તેનું કારણ કે જે મનરૂપી આરસીવડે તે જોઇ શકાય છે તે આરસી તમ અને રજ એ બે પદાર્થોવડે ઢંકાએલી છે. ને બે પદાર્થો ખસેડીને જ્યારે તેને સત્ત્વગુણથી સ્વચ્છ કરવામાં આવે છે ત્યારે સ્વચ્છ આરસીમાં જેમ સૂર્ય સ્પષ્ટ જણાય છે તેમ તેમાં પરમેશ્વર સ્પષ્ટ જણાય છે."

આટલા ધૈર્યથી પ્રેમ અને બુદ્ધિપૂર્વક વિદ્યાર્થીઓને ઉંચા પ્રકારનું શિક્ષણ બાળકો સમજી શકે તેવાં દૃષ્ટાંતોથી આપનાર ઉત્તમ શિક્ષકો આજે ક્યાં છે ? દિવસે દિવસે આવા શિક્ષકો કે જે વિદ્યાર્થીનું જીવન ઉન્નત અને સુખી કરવામાં અત્યંત સાહાય્યભૂત થતા હતા તેવા શિક્ષકોનો દુષ્કાળ પડતો જાય છે હા, સત્ય વાત છે કે શાળાઓખાતે પુષ્કળ પૈસા ખરચીને મોટાં મકાનો બાંધવામાં આવે છે તથા બાહ્ય આડંબર ભવ્ય કરવામાં આવે છે પણ તેથી શું ? ઉત્તમ શિક્ષકવિના સર્વ નકામું છે.

પતંગ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૨૭ થી)

પૂર્વના માઘ માસના પ્રાતઃકાલમાં આપણે "પતંગ" એ વિષય ઉપર એક લઘુ લેખ લખ્યો હતો જે ઘણા સજ્જનોને પસંદ પડ્યો જણાય છે. કારણ કે તેમના તરફથી તેની પ્રશંસાનાં પત્રો અમને મળ્યાં હતાં

આથી આ સંબંધમાં કંઇક વિશેષ લખવાની ઇચ્છા થવાથી તેને આગળ ચલાવ્યો છે.

નાના કીડા તથા દેડકા વગેરે જે પ્રાણીઓ જમીન ઉપર રહે છે તેમને ઉંચે નિર્મલ અને સ્વતંત્ર ગગનમાં ઉડનારા પક્ષીઓને કેટલું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેની કલ્પના હોતી નથી જે લોકો મુંબઇજેવા શહેરમાં છેક નીચેના માળામાં રહે છે, તેમને એ અનુભવ

હોતો નથી કે ઉપગના માળામાં રહેનારને તેમના કરતાં કેટલું વિશેષ સુખ મળે છે. ઝોંપતળીયા કરતાં જેમ જેમ મનુષ્યો ઉંચે રહે છે તેમ તેમ, તેમને અધિક સ્વચ્છ હવા મળે છે તથા અધિક સુખ જણાય છે.

આવો આકાશનો પ્રદેશ આપણા પોતાના અન્તઃકરણમાં પણ છે. અને આ ગગનપ્રદેશમાં જે મનુષ્યની વૃત્તિઓ જાય છે, ત્યાં સ્થિતિ કરે છે, તો તેમને પૂર્વે નહિ અનુભવેલું એવું અપૂર્વ ઉચ્ચ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યોની મનોવૃત્તિઓ પૃથ્વીજેવી અથવા ઝોંપતળીયાજેવી નિમ્ન-નીચી ભૂમિકામાં રમે છે અને તેથી તેમને ઉંચા ગગનપ્રદેશનું સુખ કેવું હોય છે, તેની કલ્પના હોતી નથી.

આ જગતના નાના વિષયો એ નીચી ભૂમિકાના પદાર્થો છે. મનુષ્યોની વૃત્તિઓ આ પદાર્થોને જ ઇચ્છે છે આ પદાર્થોપ્રતિ તે અખંડ ધાવન કરે છે, તેમનું ચિંતન કરે છે, તેમના પ્રતિ અભિમુખતા સેવે છે, અને તેમને પ્રાપ્ત કરી વિષયજન્ય તુચ્છ આનંદને ભોગવીને તેમાં કૃતકૃત્યતા માને છે વા તેમાં પરિપૂર્ણતા માને છે. આપણને ખાવાના સારા પદાર્થો જોઇને ખાવાની વૃત્તિ થાય છે, સારા પીવાના પદાર્થો જોઇને તે પીવાની વૃત્તિ થાય છે, સારા સુંઘવાના પદાર્થો જોઇને તે સુંઘવાનું મન થાય છે, તથા સ્ત્રીઆદિ પદાર્થોને સ્પર્શ કરવાની પણ વૃત્તિ થાય છે આ પ્રમાણે ઇંદ્રિયોમાત્રના વિષયોપ્રતિ આપણી વૃત્તિઓ અખંડ દોડે છે, તેમનું ચિંતન કરે છે અને તેમને પ્રાપ્ત કરીને તેમાં સર્વ સુખ માને છે.

કૂવામાંનું દેડકું જેમ કૂવાને જગત્ જાણે તેવી મનુષ્યોની સ્થિતિ છે. તેમને ઇંદ્રિયાતીત વા વિષયાતીત સુખ કેવું ઉચ્ચ વા સત્ય હોય છે તેની કલ્પના જ નથી તે બિચારા હજી આ સ્થિતિના જ અધિકારી છે અને આ પ્રમાણે હોવાથી તે આ સુખમાં જ અખંડ રમે છે.

હવે વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે આ મનુષ્યોનો આથી ઉચ્ચ અધિકાર જ નથી, તો પછી જે સ્થિતિમાં તે રમે છે, તેમને માટે તે ઉત્તમ છે. કાળે કરીને તેમનો આત્મા પણ જાગ્રત્ થશે જ

પરંતુ આથી અધિક વિકાસ પામેલા જીવો છે કે જે આથી ઉચ્ચ સુખને ઇચ્છે છે. આ અધિકારીઓ હજી પૂરા મુમુક્ષુ પણ નથી કે જેથી તે મોક્ષવિષયક સદ્વિચાર અને તદ્વિષયક ચિંતનમાં જ અખંડ રમે મુમુક્ષુતા હજી ભોળઆની તેમનામાં પ્રકટી નથી, પરંતુ તે પ્રકટવાની તૈયારી છે જેમ જેમ મનુષ્ય ઉંચે ચઢતો જાય છે તેમ તેમ તે વધારે ઉંચેના પ્રદેશને જોઇ શકે છે, તેમ મનુષ્યો જ્યારે વિષયીની સ્થિતિમાં આવે છે, અને તે સ્થિતિનો ઘણો કાળ અનુભવ કરે છે ત્યારે તેમની વૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતે જ એથી આગળના વા એથી ઉંચેના પ્રદેશપ્રતિ વળે છે. આ જીવો જોઇ શકે છે કે આથી પણ ઉચ્ચ સુખ મનુષ્યશરીરમાં મળી શકે તેમ છે કે જે શાશ્વત્ છે, જે વાસ્તવ છે તથા જે પૂર્ણ છે.

આ પ્રકારના મનુષ્યોને માટે આ વિષયનો ઉપક્રમ છે. એથી નીચી કોટિમાં જે જીવો છે અર્થાત્ જેમને શાસ્ત્ર પામર અથવા મંદ જીવોના નિર્વાન કહે છે તેવી સ્થિતિમાં છે તેમને માટે આ લેખ નથી લખ્યું કે આ વાર્તા તેમને ગળે ઉતરે તેમ જ નથી. બેમ જો બાળપની વાર્તાને સમજી શકે તો આ ભક્તો આ વાર્તાને સમજી શકે અને તેમાં તેમનો દોષ નથી કારણ કે તેમનો અધિકાર જ નેટલો છે.

આ જણાવ્યાપ્રમાણે જે વિષયી અને મુમુક્ષુ એ બે સ્થિતિરૂપી મકાનના ઉમરા-ઉપર ઉભા છે, અને જેમને મુમુક્ષુતારૂપી ઓરડામાં પ્રવેશવું છે, તેમને તેમાં પ્રવેશવાની સ્વાભાવિક રીતે જ ઇચ્છા થાય છે. પરંતુ ઇચ્છા માત્ર થવાથી કંઈ અર્થ સધાતો નથી. ઇચ્છા તીવ્રેચ્છામાં પરિણામ પામવી જોઈએ અને તદનુસાર આચાર થવો જોઈએ તો જ ફળનું દર્શન થાય છે. એક તરફથી તેમનો અંતરાત્મા તેમને આગળના ઓરડામાં જ્યાં અત્યંત ઉચ્ચ સુખ રહેલું છે તેમાં પ્રવેશવાની પ્રેરણા કરે છે અને બીજી બાજુથી તેમની વૃત્તિઓ તેમને પાછળના ઓરડામાં વા જેમાં તે હોય છે તે જ ઓરડામાં પકડી રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે ઘણોએ પ્રયત્ન એથી ઉચ્ચ ભૂમિકામાં ચઢવાને કરે છે, અથવા તો તે નિર્વિઘ્ની સુખ લેવાને તે ઘણોએ પ્રયત્ન કરે છે પણ તેમની વૃત્તિઓ તેમને પકડી રાખે છે અને તે જ્યાં હોય છે ત્યાં જ તેમને અટકાવી રાખે છે. ગગનપ્રદેશમાં જે નિર્મલ અને અપૂર્વ સુખ વા આનંદ રહેલો છે તેને પ્રાપ્ત કરવાને આ છવો ઇચ્છે છે અને તદર્થ તે યથાશક્તિ પ્રયત્ન પણ કરે છે. પરંતુ પૂર્વના દૃઢ અભ્યાસને લીધે તેમનો પ્રયત્ન સફળ થએલો તે જોઈ શકતા નથી અને તેમને વારંવાર નિરુત્સાહ થવાનો પ્રસંગ આવે છે.

આ મનુષ્યોને માટે જ આ વિષયનો ઉપક્રમ છે, એમ સમજવું. તેમને ઉપયોગી એવી એક બે સૂચનાઓ કરવી, કે જેથી તે પોતાનું ઘાંચમાં પડેલું ગાડું આગળ ચલાવી શકે, એ આ લેખનો આશય છે.

જો આ સૂચનાઓનો આ મનુષ્યો ઉપયોગ નથી કરતા તો તે જે ભૂમિકામાં વા જે સ્થિતિમાં હોય છે તે સ્થિતિમાં જ તે જીવનપર્યંત પડ્યા રહે છે, અને અનેક જન્મે સંસિદ્ધિને પામે છે. જેમને અનેક જન્મે સંસિદ્ધિને પામવું હોય તેમને માટે આપણે અત્ર કંઈ જ કહેવાનું નથી, પરંતુ જેમને આ આગળની ભૂમિકા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી ચેન પડતું નથી અને આંખમાં પડેલું કસ્તર જેમ ખુંચ્યા કરે તેમ અંતઃકરણમાં નીચી ભૂમિકામાં રહેવાથી એક પ્રકારનો સતત દંશ થતો હોય છે તેમને માટે અત્ર થોડી ઉપયોગી સૂચના કરી તેમના માર્ગમાં પ્રકાશ પાડવાનો છે.

મનુષ્યના શરીરમાં પણ આકાશનો ઉચ્ચ પ્રદેશ છે. હૃદયાકાશ, મૂર્ધાકાશ એ આ શરીરરૂપી પૃથ્વીના બે મુખ્ય આકાશના ઉચ્ચતમ પ્રદેશો છે. નાભિમાં પણ આકાશ છે, ભ્રુકુટિ આદિ સ્થાનોમાં તથા મેરુદંડમાં રહેલાં વિવિધ ચક્રોમાં પણ આકાશનો પ્રદેશ છે. આ આકાશના સુખમાં અને પૃથ્વીના સુખમાં ઘણું અંતર છે. અભિમાની વા આત્માની સ્થિતિ વિષયોનું ચિંતન કરતાં શરીરમય રહે છે તેને આપણે ભૂમિઉપર રહેવું વા જમીન-ઉપર આળોટવું એવી સ્થિતિ કહીએ તો તે લેશ પણ ખોટું નથી.

હવે મનુષ્ય હાલમાં તે જે સુખ ભોગવે છે તે અલ્પ છે, વિકારી છે, વિનાશી છે અને અસત્ય વા મિથ્યા છે. આ સુખથી ઉત્કૃષ્ટ એવું બીજું સુખ છે કે જે અવિકારી છે, અવિનાશી છે, અનલ્પ અર્થાત્ પૂર્ણ છે, અને તે સત્ય વા વાસ્તવ છે.

તમે ગમે તો એક ચક્રવર્તી રાજાને જુઓ પણ તેને "હું હવે તૃપ્ત થયો છું," એ પ્રકારનો અનુભવ કદી પણ નહિ જ ઉઠનો હોય આ દર્શાવી આપે છે, કે આ પૈસા

સુખ અર્થાત્ જે પ્રપંચિક વા વિષયી સુખ એ પૂર્ણ નથી તથા વાસ્તવ નથી. કારણ કે જો તે વાસ્તવ વા પૂર્ણ હોય તે જગતમાં મનાતા કે જેમને તે પ્રાપ્ત છે તેમને અતૃપ્તિનો જે અનુભવ થાય છે, તે ન થવો જોઇએ. અને વસ્તુતઃ આ સુખ ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે મિથ્યા હોવાથી જ્યાં સુધી મનુષ્યને વાસ્તવ વા સત્ય સુખ મળતું નથી ત્યાં સુધી તેની અતૃપ્તિ ટળતી નથી. અને જેમ જેમ મનુષ્ય આ સત્ય સુખની પાસે પાસે જતો જાય છે, વા જેમ જેમ તેને પ્રાપ્ત થતો જાય છે તેમ તેમ તેની અતૃપ્તિ ઓછી થતી જાય છે, અને તે પૂર્ણપદને પ્રાપ્ત થતો જાય છે.

સ્મરણમાં રાખશો કે હોતે હૈ, રહેતે હૈ, એ પ્રમાણે મંદમંદ પ્રયત્ન કર્યે આ અનલ્પ સુખ એક જ જન્મમાં મળતું નથી જે ગગન પ્રદેશમાં ઉડવાની આપણે વાતો કરીએ છીએ તેમાં જીવથી આ પ્રકારના મંદ પ્રયત્ને કદી પણ ઉડી શકાતું જ નથી, એ નિશ્ચય સમજવું.

મને સમજાતું નથી કે મનુષ્યો શા માટે ઉગ્ર પ્રયત્ન નહિ કરતા હોય ? મનુષ્યને જેટલો માર્ગ કાપવાનો છે તેટલો માર્ગ શા માટે તે ગાઉ બે ગાઉ કાપીને ધીમે ધીમે માંદા મનુષ્યોની પેઠે ચાલતા હશે તે સ્પષ્ટ થતું નથી ? શું તેમનામાં એથી અધિક માર્ગ કાપવાનું સામર્થ્ય નથી, કે જે કામ થોડાં વર્ષમાં થઈ શકે તેમ છે તેને માટે તે અનેક વર્ષે તો શું પણ અનેક જન્મો ગુમાવે છે ? શું આ પ્રકારનું જીવન ગાળનારને આપણે મનુષ્ય-ઈશ્વરનો અંશ કહી શકીશું ?

આ વિષય હું કોઇ તાર માસ્તર જેમ તારના ટકોરા ઉપરથી કાગળઉપર તાર ઉતારી લે તેમ લખું છું. મારે શું લખવું તેનો મેં વિચાર કર્યો નથી. પરંતુ અંતરથી કોઈક ગુપ્ત સત્તા ટકોરા કરે છે, મગજની મારફતે સંદેશા વા તાર મોકલે છે જે હું આ કાગળઉપર માત્ર ઉતારી લેવાનું કામ કરૂં છું. કોઈક સત્તા મને આ શબ્દો લખાવે છે એ હું અત્યંત સુસ્પષ્ટપણે જોઇ શકું છું. જ્યારે જ્યારે હું લખું છું ત્યારે ત્યારે જે લેખો સ્વતંત્ર લખવાના હોય છે તેમાં આ જ પ્રમાણે હંમેશાં બનતું આવે છે, એનો મેં અનેક પ્રસંગે સ્વાનુભવ કર્યો છે.

અને આ પ્રમાણે અંતર્યામિની પ્રેરણાથી લખાએલા લેખોમાં કોઇ અદ્ભુત સામર્થ્ય અને અપૂર્વ રહસ્ય રહેલું હું પોતે પણ જોઇ શકું છું. ભલે જે વિચારો આવા વિષયોમાં પ્રકટ થાય છે, તે બીજે પ્રકટ થએલા હશે, પણ જે ઘટના અને સ્વાભાવિકપણે થાય છે, તથા આ પ્રકારે લખાતા શબ્દોમાં જે સામર્થ્યવિશેષ અને જે અપૂર્વ યુક્તિઓ રહેલી હોય છે તે અધિકારી પુરુષો જ સમજી શકે છે.

જો મનુષ્ય બે પાંચ કે બહુ તો દશ વર્ષ ઉગ્ર પ્રયત્ન કરે તો તેનો બેડો એટલા જ વખતમાં પાર થઇ જાય છે. તો આટલા થોડા વખતનું આ કાર્ય છોડીને પરવશપણે જીવોએ શા માટે આ સંસારમાં અનેક વર્ષો વા અનેક જન્મ અલ્પ સુખ અને અનલ્પ દુઃખનો અનુભવ કરતાં વહેવું જોઇએ ?

સ્મરણમાં રાખશો કે જે કાર્ય કરવાનું છે, જે માર્ગ કાપવાનો છે તે આપણે જ કાપવાનો છે. અને જ્યારે ત્યારે પણ આપણને પોતાને આ માર્ગ કાપ્યાવિના છુટકો વા સિદ્ધિ નથી. તો જે કાર્ય વહેલું મોડું પણ આપણે જ કરવાનું છે, તે કાર્ય શા માટે

આપણે સાવધાન થઈને સત્વર વા યથાસમય કરી નાખીને પછી નિવૃત્તિથી ન બેસવું ? એક વખત જે કરવાજેવું છે તે કરી લેવું, વા જે આપ્તવ્ય છે તે આપ્ત કરી નાખવું, એટલે પછી પરમ નિવૃત્તિ. પછી આ સંસારને આનંદથી શોકમોહરહિતપણે અવલોકતા બેસવું, એના જેવું આ જગતમાં બીજું કયું સુખ છે અને એના જેવું આ જગતમાં બીજું શું ઉત્તમ છે ?

પ્રથમ તો જે વિષયી સુખને આપણે સર્વસ્વ માનીએ છીએ તેના મોહને છોડવો જોઇએ. આ સુખમાં જો આપણે રમ્યા કરીશું તો આથી ઉચ્ચ સુખમાં આપણે કદી પણ રમવાના નથી એ નિશ્ચય છે. જે જે આથી ઉચ્ચ સુખમાં રમ્યા છે, જેમણે જેમણે ઉંચેના આકાશમાં બંધન ત્રોડીને ગતિ કરી છે તેમણે સર્વેએ આ નિમ્ન પ્રદેશને છોડયો છે જ.

એક વખત આપણે એમ કરવું જોઇએ કે આગ્રહથી, અત્યંત આગ્રહથી આ પ્રદેશમાંથી નીકળીને ઉંચેના પ્રદેશમાં જવું જોઇએ. પછી જે કરવાનું છે તે એની મેળેજ થશે; કારણ કે જ્યાં આપણી વૃત્તિઓએ ઉચ્ચ નિર્વિષયી સુખ ચાખ્યું, જ્યાં તે એક વખત ગગન પ્રદેશમાં વિચરી, કે પછી તેના આસ્વાદ તેને લાગે છે, અને પછી તે સુખ તે પોતાની મેળેજ ઇચ્છે છે પછી અત્યંત કષ્ટવડે પણ જે વિષયોના મોહને આપણે છોડી શકતા નથી, તે મોહ એની મેળે જ સ્વાભાવિકપણે છુટી જાય છે.

તેથી જે કરવાનું છે તે એ જ છે કે એક વખત અંતરથી અધિક ઉત્સાહ પ્રકટાવીને વૃત્તિઓને વિષયોમાંથી પાછા વાળીને અંતરાકાશમાં લેઇ જવા ઘટે છે. આ કાર્ય જ્યાં આપણે કર્યું ત્યાં આપણે આ દુસ્તર સંસાર તરી ગયા એમ નિશ્ચય સમજવું.

વૃત્તિઓ ન માનતી હોય—અને તત્કાળ માનશે પણ નહિ—તો તેમને કહેવું કે તમે માત્ર બે પાંચ કે દશ વર્ષ જરા ધીરજ રાખો. તમારે વિષયી સુખ જ જોઇતું હશે તો તે પણ તમને તેટલા વખત પછી નિરંતરને માટે હું આપીશ; પણ હમણા તો એક વખત હું તમને આગ્રહથી ગગન પ્રદેશમાં લેઇ જવાનો છું, અને તમારે જવું જ પડશે એ અવશ્ય કરીને સ્મરણમાં રાખશો કે જ્યાં આ વૃત્તિઓ ગગન પ્રદેશમાં ઉડે છે કે પછી નિરંતરને માટે તેમનો નીચી ભૂમિકાનો મોહ છુટી જ જાય છે.

વિષયમાત્રના મોહને આગ્રહથી, અત્યંત આગ્રહથી જીતવો અને તેને છોડવો, વૃત્તિઓનો પ્રયત્ન, યુક્તિ વા બળવડે આ વિષયપ્રતિનો વેગને રોકીને તેને અંતરમાં વાળવો, તેમને ત્યાં નિરોધવા, જેમ બને તેમ આ પ્રદેશમાં તેમનો અધિક સમય નિરોધ કરવો, તેમની ચંચળતાને હઠાવવી, આ ઉપાય, આ માર્ગ વા આ યુક્તિ ગગન પ્રદેશમાં ઉડવાની છે, આપણે વૃત્તિઓના બાહ્ય વેગને રોકવા જે જે યમનિયમ, આસનપ્રાણાયામ, જપ, તપ, વ્રત વગેરે જે જે ઉપાયો વા માર્ગ જાણતા હોય તે તે માર્ગને આચારમાં ઉતારવા અને અર્થ સિદ્ધ કરવો. જરા પણ અસાવધપણું ન સેવવું, કે જરા પણ પ્રમાદ ન રાખવો. ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક ઉત્સાહ, આગ્રહ અને પ્રયત્નવડે આ વિષયોપ્રતિ દોડતી વૃત્તિઓને રોકીને તેમને અંતરાકાશમાં સ્થિર કરવી, એ જ એક પરમ કર્તવ્ય છે

પ્રયત્ન કરો, ઉગ્ર પ્રયત્ન કરો, ઉગ્રતર પ્રયત્ન કરો, અને ઉગ્રતમ પ્રયત્ન કરો. આ જન્મમાં તો શું પણ બે પાંચ કે આઠ દશ વર્ષમાં આપણે આપણી વૃત્તિઓના જયને

આપીએ અને શિખર।। સ્થિતિએ જઈને ઠરીએ, એવો પ્રયત્ન કરો આ ભૂમિઉપર રમતી વૃત્તિઓને ગગનગામી કરો, તેમને તે પ્રદેશમાં રમતી કરો, અને તમારા કર્તવ્યનો અવધિ આવી રહેશે

ખાવાનું ભૂલો, પીવાનું ભૂલો, વ્યવહાર ભૂલો, બૈરાં, છોકરાં સર્વસ્વ ભૂલો; શરીરનાં સુખો અને તેની જરૂરીઆતો ભૂલો, અને માત્ર એક જ લક્ષ્યને સાધીને પ્રયત્નને આદરો, અને ઈપ્સિત પદને પ્રાપ્ત કરો. પુનઃ કહું છું કે અત્યંત આગ્રહવડે વૃત્તિઓને જીતો, તેમને ગગન પ્રદેશમાં સ્થાપો, ત્યાં જ તેમને સ્થિર કરો અને ત્યાં જ તેમને વિલાવો આ શરીરનો અંત આવે તે પૂર્વે તમે કૃતકૃત્ય થઈને બેસજો

વિષયજન્ય સુખથી અંતરમાં અધિક સુખ છે કે કેમ તેની ખાત્રી ન થતી હોય તો માત્ર અજમાવી જોવાની ખાતર પણ એક વખત આ વિષયપ્રદેશમાંથી વૃત્તિઓને ખમેડો અને અંતરમાં તેમને સ્થાપી જુઓ. પછી ત્યાં વધારે આનંદ અને વધારે સુખ જણાય તો પછી તેને પ્રાપ્તવ્ય ગણીને તેને જ પ્રાપ્ત કરજો.

જે જે મહાપુરુષો થઈ ગયા છે, તેમનાં જીવન તો તમે જોયાં હશે જ. તે કેવા નિર્મોહ હતા ! પ્રાપંચિક વા સાંસારિક સુખ તેમને પકડી રાખતું હતું ખરું કે ? તેમણે તે સુખને આગ્રહથી તિલાંજલિ આપીને આધ્યાત્મ સુખમાં જ વૃત્તિવાળી હતી તો તે પ્રમાણે સાચો વિવેક વિરાગ ધારણ કરો, નિર્મોહ થાઓ, અને વિષયી સુખને ત્યજીને વૃત્તિઓને ભીતરમાં વાળીને આધ્યાત્મ પ્રદેશમાં ધ્યાનારૂઢ થાઓ.

આ વ્યવહાર સાધી અને આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકો એમ બની શકવાનું નથી એ અવશ્ય કરીને સ્મરણમાં રાખજો હાલનું તમારૂં જીવન જણાવે છે કે તમે આ બન્ને કરવા ઇચ્છો છો ખરૂં કહું તો તમે આ માર્ગે બન્નેથી ભ્રષ્ટ થનાર છો દૂધમાં અને દહીંમાં પગ ન રાખો માત્ર પરમાર્થને જ ઇચ્છો અને તેને જ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છો

જગતમાં કરોડો અને અબજો મનુષ્યો વ્યવહારના માર્ગમાં વહે છે અને તે શું પ્રાપ્ત કરે છે તે તમે નથી જોઈ શકતા ? તેમના ક્લેશો વા તેમનાં દુઃખો દેખીને તમને જણાય છે વા તમને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થએલી તમને દૃષ્ટિએ આવે છે !

તો આ પ્રમાણે જગતના માર્ગે તમે વહેશો તો આ જગજ્જનોજેવી તમારી સ્થિતિ થશે, અને તેમને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે તમને પ્રાપ્ત થશે

તેથી આ દિશાને તમારે બદલવાની છે. દહીંમાંથી પગ ઉઠાવીને માત્ર દૂધમાં જ તમારે પગ મૂકવાનો છે, નીચી ભૂમિકા ઉપરથી ઉંચે ગગનમાં તમારે ઉડવાનું છે, તમારી દૃષ્ટિને ઉંચે સ્થાપવાની છે અને તે દિશાપ્રતિ જ તમારે ગતિ કરવાની છે.

તો આ ક્ષણે જ આ અસાર ની પ્રીતિને તિલાંજલિ આપો, આ ક્ષણે જ તમારી વૃત્તિઓના પ્રવાહને વિષયોમાંથી વાળીને અંતરમાં વહેવરાવો, તેમને આગ્રહપૂર્વક તે સ્થાનમાં સ્થાપો અને દીર્ઘ કાળપર્યંત ત્યાં તેમનો નિરોધ કરો, અને તમને આ વિશ્વમાં જે પૂર્ણથી પૂર્ણ છે, જે શિખરનું શિખર છે, જે દુઃખમાત્રથી રહિત છે, જે આનંદઘનસ્વરૂપ છે, અને જેથી કોઈ પર નથી એવું પદ તમને પ્રાપ્ત થઈ રહેશે

શ્રી ઇષ્ટને પોતાના અંતરમાં પ્રત્યક્ષ થવાનિમિત્ત વૃત્તિની પ્રેમભરી પ્રાર્થના.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

પદ (સોદામણી સ્વર્ગની વાટ—એ લય.)

રળીયામણી કોઇ રાત, અમ ઘર પધારજો હો પ્રાણ !
કરતા અમીદૃષ્ટિપાત, કહાં કહીં પધારજો હો પ્રાણ !
આતર ગૃહના ચોકને, સમારી રાખીશ નાથ.
મનગમતી સામગ્રીથી, દીપાવીશ ભલી ભાત.
વિશ્વવષે કહી ફરતા ફરતા,
સ્નેહનું સિંચન કરતા કરતા,
અંતરીક્ષ માર્ગેથી અરરર,
વિમાન અમ ઘર ઉતારજો, હો પ્રાણ !
ચરણ પખાળીશ નયનના, જળથી હું તે વાર,
પધરાવીશ પછી પ્રાણને, મુજ સુંદર આગાર,
હૃદયતણી કંઈ રમત રમીશું,
રહેશે પછી આનંદ કમી શું,
રુચિકર જો પછી જણાય અંતર,
તો નિજ ઘર જવું વિસારજો; હો, પ્રાણ !

સાધીએ અને શિખરની સ્થિતિમાં જઈને ઠરીએ, એવો પ્રયત્ન કરો આ ભૂમિઉપર રમતી વૃત્તિઓને ગગનગામી કરો, તેમને તે પ્રદેશમાં રમતી કરો, અને તમારા કર્તવ્યનો અવધિ આવી રહેશે

ખાવાનું ભૂલો, પીવાનું ભૂલો, વ્યવહાર ભૂલો, બૈરાં, છોકરાં સર્વસ્વ ભૂલો, શરીરનાં સુખો અને તેની જરૂરીઆતો ભૂલો, અને માત્ર એક જ લક્ષ્યને સાંધીને પ્રયત્નને આદરો, અને ઈપ્સિત પદને પ્રાપ્ત કરો પુનઃ કહું છું કે અત્યંત આગ્રહવડે વૃત્તિઓને જીતો, તેમને ગગન પ્રદેશમાં સ્થાપો, ત્યાં જ તેમને સ્થિર કરો અને ત્યાં જ તેમને વિરાવો આ શરીરનો અંત આવે તે પૂર્વે તમે કૃતકૃત્ય થઈને બેસજો

વિષયજન્ય સુખથી અંતરમાં અધિક સુખ છે કે કેમ તેની ખાત્રી ન થતી હોય તો માત્ર અજમાવી જોવાની ખાતર પણ એક વખત આ વિષયપ્રદેશમાંથી વૃત્તિઓને ખસેડો અને અંતરમાં તેમને સ્થાપી જુઓ પછી ત્યાં વધારે આનંદ અને વધારે સુખ જણાય તો પછી તેને પ્રાપ્તવ્ય ગણીને તેને જ પ્રાપ્ત કરજો

જે જે મહાપુરુષો થઈ ગયા છે, તેમનાં જીવન તો તમે જોયાં હશે જ. તે કેવા નિર્મોહ હતા ! પ્રાપંચિક વા સાંસારિક સુખ તેમને પકડી રાખતું હતું ખરૂં કે ? તેમણે તે સુખને આગ્રહથી તિલાંજલિ આપીને આધ્યાત્મ સુખમાં જ વૃત્તિવાળા હતા તો તે પ્રમાણે સાચો વિવેક વિરાગ ધારણ કરો, નિર્મોહ થાઓ, અને વિષયી સુખને ત્યજીને વૃત્તિઓને ભીતરમાં વાળીને આધ્યાત્મ પ્રદેશમાં ધ્યાનારૂઢ થાઓ

આ વ્યવહાર સાધો અને આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકો એમ બની શકવાનું નથી એ અવશ્ય કરીને સ્મરણમાં રાખજો હાલનું તમારૂં જીવન જણાવે છે કે તમે આ બન્ને કરવા મથો છો ખરૂં કહું તો તમે આ માર્ગે બન્નેથી ભ્રષ્ટ થનાર છો દૂધમાં અને દહીંમાં પગ ન રાખો માત્ર પરમાર્થને જ ઇચ્છો અને તેને જ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છો

જગતમાં કરોડો અને અબજો મનુષ્યો વ્યવહારના માર્ગમાં વહે છે અને તે શું પ્રાપ્ત કરે છે તે તમે નથી જોઈ શકતા ? તેમના કલેશો વા તેમનાં દુઃખો ટળેલાં તમને જણાય છે વા તમને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થએલી તમને દૃષ્ટિએ આવે છે ?

તો આ પ્રમાણે જગતના માર્ગે તમે વહેશો તો આ જગતૂનાજેવી તમારી સ્થિતિ થશે અને તેમને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે તમને પ્રાપ્ત થશે

તેથી આ દિશાને તમારે બદલવાની છે દહીંમાંથી પગ ઉઠાવીને માત્ર દૂધમાં જ તમારે પગ મૂકવાનો છે, નીચી ભૂમિકા ઉપરથી ઉંચે ગગનમાં તમારે ઉડવાનું છે, તમારી દૃષ્ટિને ઉંચે સ્થાપવાની છે અને તે દિશાપ્રતિ જ તમારે ગતિ કરવાની છે

તો આ ક્ષણે જ આ સંસાર ની પ્રીતિને તિલાંજલિ આપો, આ ક્ષણે જ તમારી વૃત્તિઓના પ્રવાહને વિષયોમાંથી વાળીને અંતરમાં વહેવરાવો, તેમને આગ્રહપૂર્વક તે સ્થાનમાં સ્થાપો અને દીર્ઘ કાળપર્યંત ત્યાં તેમનો નિરોધ કરો, અને તમને આ વિશ્વમાં જે પૂર્ણથી પૂર્ણ છે, જે શિખરનું શિખર છે, જે દુઃખમાત્રથી રહિત છે, જે આનંદઘનસ્વરૂપ છે, અને જેથી કોઈ પર નથી એવું પદ તમને પ્રાપ્ત થઈ રહેશે

ૐ

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ०-१२-०
महत्वाकांक्षा अने तेना सिद्धि.	०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं.	०- ४-०
बुकर टी. वॉशिंग्टन.	०- ४-०
मद्य अने तेना उपयोग.	०- २-०
वालिमकीनो जय.	०- ६-०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या अथवा दरेक मनुष्य जाते वैद्य (ગુજરાતી.)	१- ०-०
" " (मराठी.)	१- ०-०
Bio-chemistry (અંગ્રેજી.)	२- ०-०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां	१- ०-०
वेदांतमार्गोपदेशिका	१- ६-०
चाहा, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे	०- २-०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग...	०- २-०
धर्म.	०- ६-०
श्रीअध्यात्मविद्योपासकमंडळनो प्रथम उपासनक्रम.	१- ०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिना वास्तव कारणो तथा सुदृढ आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो...	०- १-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगत्मां छे के नहि ?	०- २-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	०- ६-०
शरीर, मन अने आत्मा	०- ६-०
प्रातःकालनां पाछलां वर्ष (प्रत्येक वर्ष)	३- ०-०
प्रातःकालनां १ था १७ वर्षनो ' सॅट	५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (ગુજરાતી ભાષાંતરસાથે)	२- ८-०
भीष्मपितामह	१-१२-०

ठे. प्रातःकाळ-मंदिर—सुतर्शेनिशांपे—वडोदरा.

Registered No. B. 998

નમુનાની શોભીતા વાળ શીશી મફત.

જે ઉભય સ્ત્રી પુરુષોને એકસરખા કીમતી છે. તે કામકાજ તેમજ સંસારી જીંદગીમાં સારો દેખાવ કરે છે. વાસ્તે જેટલાં સર્વોત્તમ કપડાં જરૂરનાં છે, તેટલાજ શોભાયમાન વાળ પણ અવશ્યનાજ છે. કોઇ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પડી ગઇ હોય તે ચલાવી લેવું નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઓઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરવાથી શોભીતા વાળ સહેલાઇથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે. તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા પાંચ છુટા-છવાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને જોઇતું પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં દેખાય છે તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણુ ભપકાદાર છે, કારણ કે હાથ પડે તેવું કચરાવાળું તેમજ ચીકણુ નથી, પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને બાલ સાફ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખના હોય અને કુદરતી વાળનો જથો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઓઇલ FOR THE HAIR વાપરો કીંમત શીશી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦; વી પી. પોસ્ટેજ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ. ૨-૧૦-૦ વી. પી પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ખાત્રી માટે અડધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે.

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલુ (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનાને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક સુગંધમાં મુકી દેછે. આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા ફેંકી દેવા કરતાં એક ઓટો-દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાથી નીકળતો દીલપઝીર ખુશબોના બે ઘડી ખ્યાલ કરો.

કીંમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂ ૦-૧૨-૦

મોટી ૦॥ ઔસની બાટલીના રૂ૦ ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રુગ એન્ડ કેમીકલ કું.
જુમામસીદ,—મુંબઇ.

पुस्तक १८]　　संवत् १९७१ वैशाख कृष्ण० १४　　[अंक ७

॥ श्लोक ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्ति
आमन्त्रयस्व भगवन् भगद स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिल तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जड कदाचित् ॥

ભાવાર્થ—બંધુ! શા માટે તું રડે છે! તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે હે ભગવન્! તારા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત્ કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા પગમાં પડશે આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ

Printed at the Lakshmi Vilas Press in Bhau Kale's Lane Baroda by Mr K. G Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhatdi Zampa on 26-, 20 BARODA

विषयानुक्रमणिका.

विषय. — पृष्ठांक.

१ पद्यसंग्रह.

૧ ધ્યાનના અનુભવનો એક પ્રકાર (શ્રી ઉ. ભ.) ૨૪૧
૨ ધ્યાનમાં થતો અનુભવ (શ્રી ઉ. ભ.) ૨૫૧
3 Unique Mediation ... ... ,,
૪ અંતરમાં દર્શન દેવા ઇષ્ટમતિ આદર્શને પ્રાર્થના. (શ્રી જ. દેવી.) ૨૫૩
૫ Prayer Of Revelation ... ... ,,
૬ ગુરુસ્મરણનું દિવ્ય અનુભવગાન (શ્રીજ. દેવી.) ૨૬૪
૭ હિતવચન ૨૬૬
૮ એક રમણીય દૃશ્ય. (શ્રી જ. દેવી) ૨૭૪

२ वेदांत.

૧ તંત્રીનો ગ્રાહકોપ્રતિ પત્ર (૩) ૨૫૪
૨ વૃક્ષોસાથે વાતચિત ૨૭૦

३ साहित्य.

નિબંધાનંદ. ૨૪૨

४ धर्म.

નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન (શ્રી છો. ન. ભટ્ટ.) ૨૪૫

५ सामाजिक विषयो

૧ હીંદુઓની ઘટતી જતી સંખ્યા (ભા. દ. કોઠારી.) ... ૨૬૫
૨ આપણી પ્રજાની આંતર સ્થિતિ ૨૬૭
૩ અંત્યજ વર્ગનો ઉદ્ધાર ૨૭૬

प्रकीर्ण

૧ શ્રી સહચરીસંમેલનનો તૃતીય ઉત્સવ. ૨૪૬
૨ અમેરિકામાં વ્યાપારવિષયક શિક્ષણ (ભા. દ. કોઠારી.) ... ૨૫૮
૩ યુદ્ધ દરમ્યાન જાપાને વધારેલી દોલત (દ. કોઠારી.) ... ,,
૪ જાસુસી પશુઓ (ભા. દ. કોઠારી.) ૨૬૧
૫ ઓછી મુડીવાળા સારા લાભકારક એક બે ધંધા. ૨૭૫
૬ ભારત વર્ષના પહેલવાનો ૨૭૬

प्रातःकालनुं लवाजम.

હિંદુસ્થાનમાં—ભેટ સાથે વર્ષ ૧ રૂ. ૫-૨-૦ વર્ષ ૨ રૂ ૪-૨-૦ વર્ષ ૩ રૂ ૩-૧૦-૦
હિંદુસ્થાન બહાર—શીલીંગ ૮-૦.
છુટક નકલનો રૂ ૦-૬-૦.

जाहेरखबरना भाव.

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ. ૮-૦-૦, અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ. ૪-૦-૦, પા પૃષ્ઠના રૂ. ૨-૦-૦, (આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ સિવાયના છે.)

श्री
प्रातःकाल

पुस्तक १८]   संवत् १९७६ वैशाख कृष्ण० १४   [अंक ७

ध्यानना अनुभवनो एक प्रकार.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

પદ—કાનડો. (બીન સદ્ગુરુ જય કિનકો ભયો હૈ, એ લય.)

ધ્યાનતણી કોઇ અકથ દશામા, સહસા નાથ નિહાળ્યા સ્હામા
તાપત્રયહર અમૃતજલને, સિંચ્યુ જેણે ચિત્ત તરસ્યામા; ધ્યાન૦
વૃત્તિ કંઇક અચેતન—ચેતન,—સરખી બની દર્શન કરતામા ધ્યાન૦
આંતર બંધન છૂટતાં ભાસ્યા, દૃષ્ટિથી દૃષ્ટિ મળતામાં, ધ્યાન
આવરણોનાં તિમિર વિલાયાં, નૃસિંહચન્દ્ર ઉદય થાતામાં, ધ્યાન૦
પલટાયાં અજ્ઞાન જ્ઞાનમા, પ્રભુદર્શનની અપૂર્વતામાં; ધ્યાન૦
રસમય વિરસ, વિરસ રસમય થયું, સહજે અંતર આખો થાતામા; ધ્યાન૦
નરહરિદર્શનમા જે અનુભવ્યું, સુખ તે હાવે ન અન્ય કશામાં; ધ્યાન૦

निर्भयानंद

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૬૪ થી.)

प्रकरण. १०

कनकरायनुं अवसान.

॥ कायप्राणैर्न संबंधः का कस्य परिदेवना. ॥

× × × ×

જે જ્વર કનકરાયને થયો હતો તે ફાટયો. આજ દશ દિવસથી દાક્તર રોજ આવતા હતા, પરંતુ કનકરાયની પ્રકૃતિ પ્રતિદિન શિથિલ થતી જતી હતી. તેમણે ઘણા ઘણા ઉપચારો પોતાથી બન્યા તે કર્યા પણ તેમની પ્રકૃતિ સુદૃઢ થવાને બદલે નિર્બલ થતી જતી હતી દાક્તર એટલા દયાળુ હતા કે તે જે દવા આપતા તેનો એક પૈસો પણ લેતા નહિ એટલું જ નહિ પણ તે હોડીમાં બેસીને આવતા તેનું ભાડું પણ પોતે જ આપતા પોતાનો કિંમતી વખત જતો તે વધારામાં. આવા દયાળુ વૈદ્ય કે દાક્તર લાખમાં કોઈ એક જ જોવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી પૈસા મળે છે ત્યાં સુધી જ તે દરદીની કાળજી રાખે છે. જ્યાં તેની આશા બંધ થઈ કે પછી તે તરત જ વેશ્યા જેમ પોતાના યારને ત્યજી દે તેમ તેને ત્યજી દે છે. જે દાક્તર કે વૈદ્યમાં દયા નથી તેમનામાં અને કસાઈમાં કંઈ ફેર નથી.

વૈદ્ય કે દાક્તર ગમે તેટલું કરે, પણ જેની આયુષ્દોરી ત્રુટી છે તેને કંઈ તે સાંધી શકતા નથી જ્યાં સુધી તે ત્રુટી નથી ત્યાં સુધી સર્વ ઉપાયો કામ કરે છે

ક્રમે ક્રમે કનકરાયનું શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યું. જ્વર પણ આવવા લાગ્યો. શરીરમાં અમુક સામર્થ્ય હોય છે ત્યાં પર્યંત ઔષધ કામ કરે છે. આ સામર્થ્ય અમુક પ્રમાણમાં ઘટી જતાં પછી ઔષધો નકામાં જ થઈ રહે છે. અયોગ્ય આહાર વિહાર તથા સામર્થ્યના ક્ષયનાં કારણો છે આ સામર્થ્ય ન્યૂન થાય છે. જેથી બુદ્ધિમાને આ શરીરમાં રહેલા સામર્થ્યનો ક્ષય જેમ ઓછો થાય તેમ કરવું ઘટે છે કારણ કે જીવન વા આયુષ્યનો આધાર તેના ઉપર જ છે આ સામર્થ્ય હોય છે તો જીવન સ્થિર રહે છે અને ઔષધો કામ કરે છે; તેમાં [illegible] જતાં જીવન અસ્થિર થાય છે અને ઔષધો નકામાં થઈ રહે છે.

[illegible] દાક્તરે કનકરાયની પ્રકૃતિ જોઈને તેમની આશા મૂકી હવે તેમણે ધાર્યું કે કોઈ પણ રીતે તે બચી શકશે નહિ, જેથી તેમને મોટી ચિંતા થઈ પરંતુ આ વાર્તા તે કોના આગળ પ્રકટ કરે ? તેમની પાસે રંગુ વારંવાર આવતો અને ઘણો વખત બેસી રહેતો. તેને જો આ સમાચાર કહેવામાં આવે તો પણ કષ્ટ હતું, સરસ્વતીને જો કહેવામાં આવે તો પણ ભારે કષ્ટ હતું, અને તેમને પોતાને કહેવામાં આવે તો પણ તે તેટલું જ દુઃખદ હતું, જાણી દાક્તર મનમાં જ સમજીને બેસી રહ્યા

કનકરાયે પૂછ્યું, દાક્તર સાહેબ ! હું શું ખાઉં ?

દાક્તરે કહ્યું, તમારી શું ખાવાની ઇચ્છા છે ?

દાક્તરના આ શબ્દોથી કનકરાયની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં

દાક્તર તેનું રહસ્ય સમજી શક્યા નહિ, જેથી તેમણે પુનઃ પૂછ્યું, તમારી શું ખાવાની ઇચ્છા છે ? આજે તમને સર્વ ખાવાની છુટ છે

કનકરાયે કહ્યું, મારી ઇચ્છા કંઇ ગળ્યું ખાવાની છે મારાથી તે ખાઇ શકાશે ?

દાક્તરે કહ્યું, ખુશીથી ખાઇ શકાશે; તેની જરાપણ અડચણ સમજશો નહિ

દાક્તરના આ શબ્દોથી પુન કનકરાયનાં નેત્રમાંથી બે આંસુ પડ્યાં તેનું કારણ એ હતું કે તેમને ગળ્યા પદાર્થો ઉપર હમેશાં પ્રીતિ રહેતી હતી અને જ્યારે પોતાના મોટા ભાઇ કમલાકાન્ત જીવતા હતા ત્યારે તો તે રોજ કંઇને કંઇ ગળ્યું ખાધાવિના રહેતા નહિ આજે તે પૈસા વિના ગળ્યું ક્યાંથી લાવે ?

અહહ ! પ્રારબ્ધ તારી પણ કળા વિલક્ષણ જ છે જ્યાં તું પૈસાની વૃષ્ટિ કરે છે ત્યાં હજારો અને લાખો રૂપૈયા ખરચ કરતાં છતાં પણ ખુટતા નથી, અને જ્યાં તારી અકૃપા થાય છે ત્યાં બે આના જોઇએ છે તો તેટલા પણ મળતા નથી !

દાક્તરના સમજવામાં આ વાર્તા આવી ગઇ. તેમણે પોતાના ગજવામાંથી કાઢીને રઘુને એક રૂપૈયો આપ્યો અને કહ્યું, કે જાઓ બાઇને પૂછીને જે કહે તે બજારમાંથી ઝટ લાવી આપો

રઘુ બાઇને પૂછીને જલદી ગયો અને બજારમાથી જે મંગાવ્યું તે લેઇ આવીને સરસ્વતીને આપ્યું. દાક્તરે ધાર્યું કે હવે હુ એને એની ઇચ્છાનુરૂપ ખવરાવીને પછી જ ઘેર જઉં, ધારીને તે બેઠા સરસ્વતી થોડો ગરમ ગરમ શિરો કરી લાવ્યાં જે કનકરાયે પ્રેમથી ખાધો; પણ તે ખાધાને દશ મિનિટ પણ પૂરી ન થઇ અને તેમની પ્રકૃતિ વધારે શિથિલ થતી ચાલી. તેમણે રઘુને કહ્યું રઘુ તું જા, અને એકદમ રાજારામને બોલાવી આવ. રાજારામ કમલાકાન્તના સ્નેહી હતા અને તેથી તે કનકરાય ઉપર પણ સ્નેહ રાખતા હતા. તે તરત જ આવ્યા અને તેમની આ દશા જોઇને તે ઘણા ચિંતાતુર થઇ ગયા

કનકરાયે કહ્યું, પધારો. રાજારામે કહ્યું, કહો કનકરાય ! તમારે શુ કહેવું છે ? જે કહેવું હોય તે સુખેથી કહો. જરા પણ સંકોચ ન રાખશો.

કનકરાયે કહ્યું, હવે હુ તો પ્રયાણ કરૂ છું અને છેલ્લી ઘડીએ તમને એક વાત કહેવા બોલાવ્યા છે. આ શબ્દો કહેતાં તેમની આંખો અશ્રુથી ભરાઇ આવી, અને તે બોલી શક્યા નહિ, જેથી થોડીવાર શાંત રહ્યા. પુન તેમણે કહ્યું, તમારા બાળકને સંભાળો તેમ આ ઇંદુને સંભાળજો તેને માટે હું કંઇ પણ મૂકી જતો નથી. હુ શું મૂકી જઉં ? મને જે દુઃખ પડ્યુ છે તે હુ જ જાણું છું 'આ દાક્તર સાહેબનો મારા ઉપર ન વળી શકે તેવો ઉપકાર થયો છે. આટલુ બોલીને વળી તે અટકી ગયા અને નેત્ર મીંચાઇ ગયાં. પુનઃ થોડીવારે તેમણે નેત્ર ઉઘાડી રાજારામ સામું જોયુ. એટલે રાજારામે કહ્યું, કનકરય ! તેની તમે જરા પણ ચિંતા રાખશો નહિ તેનું મારા પોતાના બાળક કરતાં પણ હું વધારે પ્રેમથી અને વધારે કાળજીથી રક્ષણ કરીશ.

આ શબ્દોથી કનરાયને સંતોષ ઉપજ્યો હોય તેવો ભાવ તેમના મોં ઉપર જણાયો. પછી તેમણે રઘુને સરસ્વતીને પોતાની પાસે આવવા નિશાની કરીને સમજાવ્યું. સરસ્વતી

આ સર્વ વાર્તા બાજુ ઉપર રહીને સાંભળતાં હતાં તે એકદમ જ પાસે આવ્યાં. કનકરાયે હાથની નિશાનીવડે તેમને પોતાની સામે આવવા કહ્યું. દાકતર તથા રઘુ બેસ હતા જેથી બીજે પ્રસંગે તો તે તેમની સમક્ષ આ પ્રમાણે ન આવે પણ આ પ્રસંગે તે એકદમ જ તેમની આજ્ઞાપ્રમાણે સામે આવીને ઉભાં રહ્યાં.

કનકરાયે નેત્રમાં આંસુ લાવી હાથ જોડીને કહ્યું, ' દેવિ ! તમને આજે મારા છેલ્લા પ્રણામ છે. મારાં પુણ્યકર્મનો ક્ષય થવાથી આજે તમારા સાથેનો મારો સંબંધ છુટે છે. મને મરણનો જરા પણ ભય નથી, કે મરણ પછી બીજી ગમે તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેનો ભય નથી; પણ અન્ય જન્મમાં તમે મને મળશો કે કેમ ' એનો જ ભય રહે છે. ભગવતિ ! મેં તમને કોઇ પણ વાતે સુખ આપ્યું નથી, પણ તમે સર્વ વાતે મને સુખ આપ્યું છે. હું તમારે યોગ્ય નથી જ. તોપણ હું પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરીને માગું છું કે હે દેવાધિદેવ ! જો આપો તો અન્ય જન્મમાં મને આ જ પત્ની આપજો.

કલ્યાણિ ! તમને હું બીજું શું કહું ? પણ આ ઇંદુને તમારા પ્રાણથી પણ અધિક સાચવજો. અરે ! ભાઇ કમલાકાન્ત ! તારા જવાથી અમારી દુર્દશા થઇ ગઇ. આ તમારા બાળકને હું આજે પરમેશ્વરને સોંપીને જઉં છું.

સરસ્વતી આ શબ્દો સાંભળીને જેમ કોઇ વૃક્ષ મૂળમાંથી કપાઇને પૃથ્વીઉપર પડે તેમ ધડ દઇને પૃથ્વી ઉપર પડયાં અને નિશ્ચેષ્ટ થઇ ગયાં. દાકતર તથા રઘુ તેમની સારવાર કરવા મંડયા. દાકતરે થોડું પાણી માથા ઉપર છાંટયું, અને રઘુ પવન ઉરાડવા મંડયો. થોડી વારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યાં ! એટલે કનકરાયે કહ્યું, ઇંદુને મારી પાસે લાવો. મારે તેને છેલ્લી વખત જોઇ લેવો છે. સરસ્વતી તરત જ ઉઠીને ગયાં અને ઇંદુને લેઇ આવ્યાં. કનકરાયે ઇંદુના માથે હાથ ફેરવ્યો અને કહ્યું, વહાલા ઇંદુ ! આજે હું તને નિરાધાર છોડીને જઉં છું ? પરંતુ મને વિશ્વાસ છે કે વિશ્વંભર તું અનાથનું રક્ષણ કરશે જ. ઇંદુએ આ શબ્દોમાં જાણે શ્રદ્ધા ધરતો હોય તેમ મંદ સ્મિત કર્યું. પછીથી તરત જ ઇંદુને તેમની પાસેથી ઉપાડી લેવામાં આવ્યો. કનકરાયે તરત જ નેત્ર મીંચ્યાં અને તેમના પ્રાણ તત્ક્ષણ જ ઉત્ક્રાંતિને પામી ગયા.

× × × ×

દુઃખ આવ્યું નથી હોતું ત્યાં સુધી મનુષ્યને તેનો ભય રહે છે. પણ જ્યાં તે આવીને પગ ઉપર પડયું કે પછી મનુષ્ય ધૈર્યને સેવે છે, તે પ્રમાણે સરસ્વતીને અપૂર્વ ધૈર્ય હૃદયમાં પ્રકટયું. તે સદ્‌વિચારશીલ હતાં તો પણ આવા દુઃખના પ્રસંગમાં ભલા ભલાનું પણ ધૈર્ય છુટી જાય છે. પણ સરસ્વતી તો અપૂર્વ ધૈર્યશીલ હતાં જેથી તેમનું ધૈર્ય આ પ્રસંગે ડગી ગયું નહિ, બાકી તેમના દુઃખની મણા ન હતી. તેમને હવે એક ઇશ્વરનો જ આધાર હતો. આપણા દેશમાં પતિ ગમે તેવો હોય તો પણ સ્ત્રીઓને તે મહાઆશ્વાસનરૂપ હોય છે.

દાકતર સાહેબ પણ આ પ્રસંગ જોઇને બહુ દુઃખી થઇ ગયા. પણ શું કરે ! તે નિરુપાય હતા. તેમણે રઘુને દશ રૂપીયા આપ્યા, અને જતાં જતાં સરસ્વતીને કહ્યું, બેન ! તમે કોઇ વાતે અકળાશો કે ગભરાશો નહિ; તમને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મને કહાવી મોકલજો. અને આ ભાઇ તમારો જ છે, એમ સમજજો. આ શબ્દોથી સરસ્વતીને જે આશ્વાસન મળ્યું તે તેમનું જ અંતઃકરણ સમજી શકે તેમ છે. (અપૂર્ણ.)

નીલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૨૪થી.)

(લેખકઃ—શ્રીછોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.)

(૫)
ધર્મનું લક્ષણ.

વ્યાખ્યાનના આરંભમાં બ્રહ્મચારીશ્રી બોલ્યા કે—વિદ્વદ્વર્ય પ્રમુખશ્રી તથા શ્રોતૃગણ ! આજનું વ્યાખ્યાન આરંભતા પહેલાં બે શબ્દો મારે એવા કહેવાના છે કે જેથી કદાચ આજના વ્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ બદલાઈ જવાનો સંભવ છે. ગઈ કાલે રાત્રે અને આજે દિવસે પણ ઘણાક વિદ્વાનો મારા મુકામ પર આવ્યા હતા, અને ગઈ કાલના વ્યાખ્યાનના વિષયઉપર ઘણો સંવાદ થયો હતો. તેથી મને લાગે છે કે પ્રમુખ મહાશયની તથા આપ સર્વની અનુમતિ હોય તો આજનું વ્યાખ્યાન ભાષણરૂપે ન કરતાં ઘણાના સંતોષની ખાતર સંવાદના રૂપમાં કરું અર્થાત્ જો કોઇની ઇચ્છા હોય તો મારું વક્તવ્ય સાંભળીને દુરાગ્રહથી નહિ, પણ તત્ત્વનિર્ણયની ઇચ્છાથી તે મને પ્રશ્ન કરશે તો તે પ્રશ્ન-પરંપરામાંથી પણ આજનો વિષય શ્રોતાઓ રમુજની સાથે સાંભળી શકશે (તાળીઓ.)

પ્રમુખ—આપની તાળીઓ ઉપરથી આ ઘેટાલડાઇ જોવાને આપ ઉત્સુક હો એમ હું ધારી શકું છું, પણ હું ધારૂં છું કે એવો સંવાદ એક વક્તા અને ઘણા શ્રોતાઓવચ્ચે સંભવી શકે નહિ; કોઇ એક જ યોગ્ય વ્યક્તિ આપ શોધી કાઢશો તો કદાચ વ્યાખ્યાતા કહે છે તેમ બને ખરું

વ્યાખ્યાતા—હું પણ કોઈ સારા એક જ વિદ્વાનની સાથે સંવાદની માગણી કરું છું. સંવાદાત્મકરૂપે તત્ત્વનિર્ણય કરવાની આપણા પ્રાચીનોની પદ્ધતિનું માત્ર ઉદાહરણ આપવાની મારી ઇચ્છા છે.

શ્રોતાઓએ એક રામશર્મા નામે પંડિતને આ કામમાટે આગળ કર્યો. વ્યાખ્યાતાએ તેમને બેસવાનું કહીને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. તે બોલ્યા, ગઈ કાલે આપણે જોયું કે પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્ર વેદના અર્થોનો વિચાર કરનારું હોવાથી અને અધ્યયન-વિધિથી સમર્થિત થયેલું હોવાથી જાણવાજેવું છે પણ તે શી રીતે જાણવું ? ધર્મ કોને કહેવો ? તે ધર્મનું લક્ષણ શું છે ? તેનાં સાધન શાં શાં છે ? સાધનજેવાં દેખાતાં છતાં સાધન હોય નહિ તે સાધનાભાસ કહેવાય ધર્મનાં એવાં આભાસરૂપ સાધનો કયાં છે ? ધર્મનું પ્રયોજન શું છે ? ધર્મમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા ક્યાં છે ?, પુરુષાર્થતા ક્યાં ગૌણ છે ? બધી વાતો આપણને આ ધર્મવિચાર શાસ્ત્રમાંથી જ મળી આવશે. 'ધર્મ-જિજ્ઞાસા' એટલા સૂત્રમાં કહેલા શબ્દવડે એ બધાનું સૂચન પણ થાય છે.

રામશર્મા—વ્યાખ્યાતા મહારાજ ! આપ જે ધર્મની વાત કરો છો તે પ્રસિદ્ધ છે કે અપ્રસિદ્ધ ! જો પ્રસિદ્ધ હોય તો તેની જિજ્ઞાસા કોઇને થવાનું કારણ નથી; જો

અપ્રસિદ્ધ હોય તો તેનો કોઈને વિચાર જ થશે નહિ તો જિજ્ઞાસા થવાની વાત જ શી રીતે કરવી ? માટે એ બન્ને રીતે ધર્મજિજ્ઞાસાપ્રકરણ નિરર્થક થઈ પડે છે.

આ પ્રશ્ન સાંભળીને શ્રોતાઓમાંથી કેટલાકના કાન ઉંચા થયા; કેટલાક સ્મેરમુખ થઈને ખુશી થવા લાગ્યા; કેટલાક વ્યાખ્યાતા બરોબર જવાબ નહિ આપી શકે તો તેના ફજેતી થશે એમ જાણી ગંભીર બની ગયા. વ્યાખ્યાતાએ ફરીને કહ્યું:—

ધન્ય છે રામશર્માજી ! ધર્મની પ્રસિદ્ધિ અપ્રસિદ્ધિવિષે આપની શંકા છતાં પણ ધર્મજિજ્ઞાસા નિરર્થક નહિ થાય. કેમકે મોટા મોટા વિદ્વાનો પણ ઉલટે માર્ગે જતા જોવામાં આવે છે. કેટલાક એક વસ્તુને ધર્મ માને છે તો બીજા વળી બીજી વસ્તુને ધર્મ કહે છે; કોઈ ત્રીજા જ પ્રકારે ધર્મનું કથન કરે છે. આવી રીતે મતભેદ હોવાથી કોણ ખરો અને કોણ ખોટો એ વાત સામાન્ય માણસો સમજી શકે નહિ, અને તેથી ગમે તે કોઇક માર્ગને ધર્મ સમજીને આચરવા જતાં પોતાનું અહિત કરી લે અથવા અનર્થ પ્રાપ્ત કરે અથવા નાશ પામે, માટે ધર્મનો વિચાર તો અવશ્ય કરવો જોઇએ. કેમકે એ રીતે વિચારીને નિર્ણિત કરેલો ધર્મ મનુષ્યનું કલ્યાણ કરે છે, એમ હું તો શું પણ ધર્મના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજનારા બધા જ વિદ્વાનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહે છે

રામશર્મા—ત્યારે તે ધર્મનું શું સ્વરૂપ છે ?

વ્યાખ્યાતા—તે જ કહું છું. વેદે આજ્ઞા કરેલો અર્થ તે ધર્મ.

ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય, સૂક્ષ્મ, વ્યવહિત (વચમાં અંતરાયવાળા), અને દૂર એવા કોઈ પણ અર્થનો એ વેદાજ્ઞાજ બોધ કરી શકે છે, બીજું કોઈ ઇંદ્રિય બોધ કરી શકતું નથી. વળી એ સાથે એમ પણ સમજવાનું છે કે, કોઇ લૌકિક વચન જેવા અર્થનો બોધ કરે છે તેવા અર્થનો એ વેદાજ્ઞા બોધ કરતી નથી ઉદાહરણ--નદીને કાંઠે આંબાના ઝાડ છે ને તેને કેરીઓ આવી છે. આ લૌકિક વચન છે; તે સત્ય પણ હોય અને મિથ્યા પણ હોય.

રામશર્મા--આ તો આપ વિરુદ્ધ બોલો છો. કોઈ પણ વચન ' બોધ કરે છે ' એમ કહેવું અને તેને ' મિથ્યા ' પણ કહેવું ! જો મિથ્યા વચન હોય તો તે વસ્તુનું જ્ઞાન ન થવું જોઇએ; માટે તે મિથ્યા છે જેમ વાંઝણીનો છોકરો એ વચનવડે કોઈ વસ્તુનો બોધ થતો નથી. વચનથી જ્ઞાન થયા છતાં જેવું વસ્તુને મિથ્યા કહેશો તો પણ જો જ્ઞાન થાય છે તો તે વચન મિથ્યા ન હોવું જોઇએ તો વેદવાક્ય ઉપરથી બોધ થાય છે કે '.અગ્નિ હોત્રથી સ્વર્ગ મળે છે ' એ પણ મિથ્યા ઠરો.

વ્યાખ્યાતા—વેદવાક્ય ઉપરથી અગ્નિહોત્રનો અને સ્વર્ગનો બોધ તો થાય છે ને ?

રામશર્મા—તે તો થાય છે.

વ્યાખ્યાતા—ત્યારે તમે તેને મિથ્યા શી રીતે કહો છો ? જે વસ્તુ નથી તેનો બોધ થવાની તમે વાત કરો છો તે તો વિરુદ્ધ કથન કહેવાય ! સાંભળો, ' સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળાએ યાગ કરવો ' એવું વેદવચન છે. એમાં કાંઇ સંદેહ પડની વાત છે જ નહિ કે સ્વર્ગ મળશે કે નહિ મળે ! જે વસ્તુનો નિશ્ચિત બોધ થયો હોય તે મિથ્યા હોય નહિ. જે જ્ઞાન જૂદે જૂદે વખતે, જૂદા જૂદા પુરુષોમાં, જૂદી જૂદી અવસ્થાઓમાં, અને જૂદી જૂદી

જગોએ એકસરખુ જ રહે છે તે મિથ્યા હોતું નથી. વેદનું વચન એવું છે, માટે તે પણ મિથ્યા હોતું નથી હવે જે લૌકિકવચન છે, તે પણ જો વિશ્વાસપાત્ર પુરુષપાસેથી સાભળ્યુ હોય, અથવા ઇદ્રિયથી પ્રત્યક્ષ થયું હોય, તો તે સત્ય હોય છે, પણ જો અવિશ્વાસપાત્ર માણસ પાસેથી સાંભળ્યુ હોય કે ઇંદ્રિયથી પ્રત્યક્ષ ન થયું હોય તો તે મિથ્યા જાણવુ અને તેથી જ પુરુષની બુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થયેલા વચનને ચોકસ રીતે પ્રમાણુ કહી શકાતુ નથી. વળી અગ્નિહોત્રથી સ્વર્ગ મળે છે વગેરે બાબતો પુરુષો પોતાની બુદ્ધિથી જાણવાને અશક્ત છે. કોઇ બીજા પુરુષ પાસેથી સાંભળીને જે વાતો પુરુષો કહે તે પણ તેવી જ અપ્રમાણુ સમજવી જેમ જન્માધ માણસો રાતાપીળા રંગની વાતો કરે તે ઉપર કોઇ વિશ્વાસ રાખે નહિ

રામશર્મા—એમ છતાં પણ વિદ્વાનોનો ઉપદેશ પ્રમાણુ ન ગણાય એમ તો નથી. મનુ આદિક મહર્ષિઓએ જે ઉપદેશ કરેલો છે તે ઉપદેશથી બીજાઓને બોધ થયો છે, અને તેમનાથી વળી બીજાઓને બોધ થાય છે માટે પુરુષનાં વચનો પણ પ્રમાણુ ગણાય છે.

વ્યાખ્યાતા—એ વાત ખરી પણ એ ઉપરથી જે જે માણસો ઉપદેશ કરે તે તે પ્રમાણુ હોવો જોઇએ એવો નિયમ થઇ શકે નહિ ઉપદેશ તો ભ્રાંતિથી પણ થઇ શકે.

રામશર્મા—અને ભ્રાંતિ વગરના પુરુષથી પણ થઇ શકે; જેમ વેદથી ઉપદેશ થઇ શકે છે તેમ.

વ્યાખ્યાતા—પુરુષથી ઉપદેશ થતો હોય ત્યારે 'આ પુરુષ જાણવાવાળો છે' એટલો જ માત્ર બોધ થાય છે, પણ તે ભ્રાંતિવગરનો છે, તે ભૂલેચૂકે એવો નથી, તે કોઇને ઠગવાની વૃત્તિવાળો નથી, એ વાતનો બોધ થતો નથી માટે જ જે અર્થનો તે ઉપદેશ કરે છે તે અર્થ સત્ય છે એવો બોધ થતો નથી કેમકે પુરુષે કરેલા ઉપદેશમાં કોઇક વાત મિથ્યા હોવાનો સંભવ છે પણ વેદના ઉપદેશમાં મિથ્યાપણાનું કાંઇ પ્રમાણુ નથી.

રામશર્મા—શા માટે નથી? સામાન્ય માણસનું વચન મિથ્યા માલૂમ પડે તો તે ઉપરથી અનુમાન થાય કે, વેદનુ વચન પણ 'વચન' હોવાથી મિથ્યા હોઈ શકે

વ્યાખ્યાતા—એ અનુમાન બરોબર નથી, વચન વચનમાં ભેદ હોય છે. એક વચન મિથ્યા હોય માટે બીજું વચન પણ મિથ્યા જ હોવું જોઇએ, એવો નિયમ કરી શકાય નહિ દેવદત્ત કાળો હોય માટે તેનાથી ભિન્ન યજ્ઞદત્ત પણ કાળો જ હોવો જોઇએ એમ કહેવાય નહિ વળી પુરુષવચનની સમાનતાથી જ વેદવચનનુ મિથ્યાપણુ તમે અનુમાનથી સાબીત કરવા માગો છો અને તેમાં દૃષ્ટાન્ત પણ પુરુષવચનનું જ આપો છો. પણ વેદવચનથી જે જ્ઞાન થાય છે તે પ્રત્યક્ષ હોય છે. (આ વાત હવે પછી સિદ્ધ કરવામાં આવશે.) અને પ્રત્યક્ષથી વિરુદ્ધ એવું અનુમાનપ્રમાણુ ગણાતું નથી માટે વેદાતારૂપી અર્થ એ જ કલ્યાણુકારક છે

રામશર્મા—કલ્યાણુકારક છે ત્યારે વેદાતારૂપીઅર્થને જ જાણવાની ઇચ્છા કરવી; ધર્મ જાણીને શું કરવો છે?

વ્યાખ્યાતા—જે કલ્યાણુકારક વેદાતા કે તેને જ ધર્મ કહેવામાં આવે છે.

રામશર્મા—તે શાથી જણાય?

—શનિવાર, તા. ૧૭-૪-૨૦—

(સ્ત્રીપુરુષ સર્વને માટે)

સાયંકાલ ૫-૩૦ થી ૬-૦, પદ્માબહેનનુ વ્યાખ્યાન ૬-૦ થી ૬-૪૫ પ્રો. જેઠીસન દાસ જે. કણીયાનુ વ્યાખ્યાન ૬-૪૫ થી ૭-૩૦ કીર્તનો

રવિવારે કોઈપણ જાહેર કાર્યક્રમ નથી.

સોમવાર, તા. ૧૯-૪-૨૦.

(સ્ત્રીપુરુષ સર્વને માટે)

સાયંકાલ ૫-૦ થી ૫-૪૫ શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકરનુ વ્યાખ્યાન

૫-૪૫ શ્રીમાન્ ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનો સત્કાર

૬-૦ થી ૭-૦ વ્યાખ્યાન, કીર્તન, ગરબાઓ વગેરે

આ પ્રસંગે બંગાળાના પ્રસિદ્ધ કવિવર શ્રીમાન્ ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનુ પણ પધારવુ થયુ હતુ તા ૧૮ ૪-૨૦ ના રોજ સવારમાં સંયમના સમયે સંયમના મંડપમા તેઓશ્રી પધાર્યા હતા ત્યા તે પ્રસંગે ગવાએલા નણેક નોર્તનો તથા આરતિ તેમણે શાંતિપૂર્વક સાંભળી હતી ત્યાંથી પછી સત્કારના મંડપમા તેમનુ પધારવુ થયુ હતુ ત્યા તેમણે આ કાર્યથી પ્રસન્ન થઈ પોતના સંતોષકારક ઉદ્ગારો બંગાળી ભાષામા દર્શાવ્યા હતા, જેનુ હીંદી કરીને તેઓશ્રી સાથેના ક્ષિતિજ મોહન ઘોષે તરત સમજાવ્યુ હતુ તે દિવસે સાંજે પણ તેઓશ્રીનુ કીર્તનમંડપમાં પધારવુ થયુ હતુ, જ્યા તેમણે ગરબા તથા બીજા એક બે કીર્તનો સાંભળ્યાં હતા તે સ્થાનમાં પણ બંગાળીમા આ ઉત્સવથી પ્રસન્ન થઈને થોડુ વિવેચન તેમણે કર્યું હતુ તે પછીથી આ મંડળની સ્ત્રીઓ તરફથી તેમને તેમના શાંતિનિકેતન ગુરુકુલને માટે યથાશકિત રકમ ભેટ આપી હતી

આ ઉત્સવમા ઉપરના કાર્યક્રમમા જણાવ્યાપ્રમાણે ઇતર સ્ત્રીઓ તથા ઇતર પુરુષોએ પણ ભાગ લીધો હતો અને તેમને ઘણી પ્રસન્નતા થઇ હતી

આ પ્રસંગે શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા એમણે અંગ્રેજીમાં એક ટુંકુ વ્યાખ્યાન કર્યું હતુ જે આપણે પ્રાતઃકાલમાં યથાવકાશે છાપીશુ

આ પ્રસંગે પૂજ્ય શ્રીમાન્ ઉપેન્દ્ર ભગવાન્ તથા શ્રીમતી જયંતી દેવીએ રચેલાં સાહિત્યની દૃષ્ટિથી ઉત્કૃષ્ટ તથ અનેક સુસંસ્કારબીજોને હૃદયમાં રોપનાર એવાં અપૂર્વ પદો સ્ત્રીમંડળદ્વારા અત્યંત મનોહર રીતે અપૂર્વ શાંતિથી ગવાયા હતાં. જેવો લેખકનો ભાવ તેવી જ શાંતિથી તે ગવાયા હતા જેથી શ્રોતૃવર્ગને તે અલૌકિક આનંદ આપનાર થયાં હતાં આ સર્વ પદો તો આપણે સ્થળસંકોચને લીધે અત્ર પ્રસિદ્ધ કરી શકતા નથી, પણ તેમાંનાં બે પદો અત્ર પ્રસિદ્ધ કરીને સંતોષ માનીશુ જેમને તે વાંચવાની ઇચ્છા હોય તેમણે મહામંડળની ઓફીસમાથી તેનુ છપાએલુ સ્વતંત્ર પુસ્તક મંગાવી લેવુ

× × × × ×

આ નીચે બે પદો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે જે સંયમના સ્થાનમાં ગવાયાં હતા અને જેનો ભાવ શ્રીમાન્ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના જાણવામા આવે માટે તેનુ શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા એમણે અંગ્રેજીમાં રૂપાંતર કર્યું હતુ, જે પણ વાચવાયોગ્ય હોવાથી તે ગુજરાતી પદ્સાથે અત્ર આપણે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ

ધ્યાનમાં થતો અનુભવ.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાન્)

એક વેળ ધ્યાન કાલે, વળી વૃત્તિ અંતરાલે,
નિશ્ચેષ્ટ થાતી ચાલે, દેશે ગઇ નિરાળે
નહિ ત્યાં ગતિ જણાતી, આ પંચ ભૂતમાંથી,
ન કશી પ્રતીતિ થાતી, ગંભીર શાંતિ ભાળે; એક.
ત્યાં ના કશો ઉપાધિ, વૃત્તિ લહે સમાધિ,
એક તંતુ ધ્યેયે બાંધી, સંકલ્પમાત્ર ટાળે; એક.
સંપૂર્ણ નિરુદ્ધતામાં, અત્યંત નિગૂઢતામાં,
કંઇ કાળ ગાળતાં ત્યાં, કશું મન્દ મન્દ હાલે; એક.
ન નિમેશ વાર લાગી, ત્યાં તો અચિંત્ય જાગી,
જ્યોતિ અતિ સુહાગી, જે સર્વને ઉજાળે, એક.
જોતાં જ આર્દ્ર તે થઇ, નિજ ભિન્નતા ભૂલી જઇ,
વૃત્તિ પરોવઇ ગઇ, હાલે નહિ કે ચાલે; એક.
સ્થિતિ જે અનુભવાતી, કથતાં નહિ કથાતી,
વાણી લુખી જણાતી, આવે ન કોઇને ખ્યાલે; એક
ઉત્થાન થઈ છતાં તે,—કાલે લહી એકતા જે,
તેને સ્મરીને આજે, વૃત્તિ સદૈવ મહાલે, એક.

Unique Meditation.

My mind dived deep
Into the sea of self
Its rhythmic steps
Reached an unknown realm
No trace of cosmic dust
Was seen, but peace
Profuse was spread
No Condition put limits

To the movements of my Self
And the mind merged
In reverie supreme,
The warp and woof
Of mental threads
Gave rise to a unique
Web of thought
Which covered the depth
Divine, and my little " I "
Lost its pulse.
New beats of deeper Life
Rose up, and a Light
Graceful in its hue
Burst forth with speed
My mind in rhythmic swing
Embraced the Light
Like a lovely dame
And enjoyed a kind of bliss
The like of which is nowhere seen
Speech grew mute
And fancy failed to picture its glory
But my Life has grown rich,
Through this dream of depth;
Vanished though it is
In my mundane being

अंतरमां दर्शन देवा इष्टप्रति आर्द्रभावे प्रार्थना

(લેખક—શ્રીમતી જયંતી દેવી)

(મારે મંદિરે પધારો યોગિરાજ, એ લય.)

મારે અંતરે પધારો અધિરાજ[1] !   જરી આજ,
વિનતિ સ્વીકારી આ દીનની.
સ્નેહજલમા ખીલેલું મનસરોજ[2] આ,
આપ ભ્રમર તેને ગ્રહણ કરો આજ આ,
હું તો ભાવવડે અર્પું રસરાજ !   જરી૦
સુગુણશૃંગારે હૃદય આ દીપાવીયું,
માંહી ભક્તિનું સિંહાસન સ્થપાવીયું,
ત્યા વિરાજો મુજ સર્વસ્વ હૃદયરાજ !   જરી૦
મારા ઉરમા ન દુષ્ટ કોઇ સંચરે,
મારા સર્વાંશ આપને અનુસરે,
કરો એટલું જયંતીજીવન રાજ !   જરી૦

Prayer of Revelation.

Dear Lord, please accept my humble invitation and dock now my heart This lotus of my heart is blooming in the water of thy love. I offer it to thee, with devotion and thou do accept it.

Virtue is the arch of my home,
Devotion is the dais for thee
Thou art its tutelary deity
No evil has scope here
All my life-forces may find their goal in thee
Dost Thou move them on my lord of Life

---

૧ સર્વોપરી મોટા ૨ મનરૂપી કમલ

તંત્રીનો ગ્રાહકોપ્રતિ પત્ર.

(૩)

મુંબઇથી એક સજ્જન લખે છે કે "વ્યાપાર રોજગારના સંજોગો દિનપ્રતિદિન પ્રતિકૂલ થતા જાય છે. દિવસે દિવસે પ્રતિકૂલતામાં વધારો જ થતો રહે છે. જો કે હાલમાં કંઇ પણ વ્યાપાર રોજગાર નથી. માનસિક સ્થિતિ ઘણી જ અંધકારમય થએલી હોવાથી કંઇ પણ રસ્તો સુજતો નથી. ઝાડપરથી પડેલું પાંદડું જેમ આધારવગરનું થઇ આમતેમ અથડાય છે તેવી સ્થિતિમાં છું. મારો માર્ગ બીલકુલ જોઇ શકતો નથી. જેમ જેમ વિશેષ વિચાર કરૂ છું તેમ તેમ વિશેષ અંધકાર દેખાય છે. સંજોગો કે પછી માનસિક નિબળતાને લીધે કે અન્ય ગમે તે કારણને લીધે મને કંઇ જણાતું નથી."

"ઉપલી સ્થિતિને ટાળવાનો તમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા પ્રાતઃકાલમાં ઘણા ઉપાયો સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવામાં આવેલા છે જેને આચારમાં ઉતારી તત્ત્વવિચારથી જગતને જોઇ આનંદમય રહેવું ઘટે છે; પણ જીવભાવના વિચાર થતા હોવાથી ભય અને અંધકાર જ દેખાય છે. ઇશ્વર પોતાના તરફ વૃત્તિને સ્થિર થવાનું જ્ઞાન આપે એ જ તેમના તરફ પ્રાર્થના છે.

જેણે આ ચિત્રમાત્ર રચ્યું છે તે પરમેશ્વરના અંશભૂત બંધુ! તમારા પત્રથી તમારા પ્રતિના સ્નેહને લીધે વૃત્તિમાં અસંતોષ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. પણ બીજે પક્ષે તમારા જેવાને હું ભાગ્યશાળી પણ સમજું છું. કારણ કે વિપત્તિ અથવા પ્રતિકૂલતા આ જગતમાં જેને આવે છે તેનો વિકાસ વા ઉન્નતિ સહજ વેગળી થનાર છે એમ સમજવું. તે પ્રમાણે તમને આવેલી પ્રતિકૂલતા તમારા શીઘ્ર વિકાસને માટે છે એમ મનો જણાય છે. જેમને તે આવીને પ્રાપ્ત થાય છે તેમને તે સમયે સમજાતું નથી કે તે આપણી ઉન્નતિ કે વિકાસને માટે છે પરંતુ એ નિશ્ચિત છે કે અનુકૂલતા વા સંપત્તિ મનુષ્યનું જેટલું હિત સાધે છે તેના કરતાં પ્રતિકૂલતા વા વિપત્તિ અધિક હિત સાધે છે. મનુષ્યો હમેશાં અનુકૂલ સ્થિતિને ઇચ્છે છે પણ જો તેમને સર્વ સમયમાં મળતી હોય તો તેમનો જ વિકાસ થવો જોઇએ તે ન થાત. તો આ પ્રતિકૂલતા તમારૂં કોઇ હિત સાધવા, તમારી ઉન્નતિ કરવા, તમારી અપૂર્ણતા ટાળવા આવી છે, એ પ્રકારનો નિશ્ચય અંતરમાં દૃઢ કરી રાખજો, અને તેમાંથી ચલિત ન થતાં ભાવિમાં નેત્ર કોઇ હિત ઉન્નતિ કે પૂર્ણતાની વાટ જોતાં સમયને વીતાવજો.

મને તે મનુષ્ય બહુ જ ભાગ્યશાળી જણાય છે કે જે વિપત્તિમાં ઇશ્વરતરફ અભિમુખ રહે છે તથા જે સદ્વિચારને ત્યજતો નથી. આ સમયમાં તમારી વૃત્તિ ઇશ્વરપ્રતિ અભિમુખ રહે છે તથા સદ્વિચાર જાગ્રત રહે છે એ મને તો તમારે માટે બહુ હિતકર જણાય છે તથા તે તમારા અંતઃકરણની ઉચ્ચ સ્થિતિને સૂચવે છે.

આ જગતમાં વિપત્તિમાં જે પુરુષના ઇશ્વરપ્રતિ અભિમુખતા રહે છે તેને ધન્ય છે. તે પુરુષ અત્યંત અલ્પ સમયમાં જ વિપત્તિનો નાશ કરી શકે છે અને ગાઢ સંપત્તિને પ્રાપ્ત

કરી શકે છે. વિપત્તિની સાથે ઈશ્વરાભિમુખના વા ઈશ્વરાભિમુખતા ની સાથે વિપત્તિ એ વસ્તુ આ જગતમાં ઈચ્છવાયોગ્ય છે તથા પરમ કલ્યાણને સાધનાર છે એ નિશ્ચય સમજવું પુણ્યશાળીને જ તે પ્રાપ્ત થાય છે

પ્રિય ભાઈ ! તમે એટલું તો જોઈ શકતા હશો જ કે આ સ્થિતિની તમને ઇચ્છા ન છતાં તે તમને મળી છે તે જ પ્રમાણે તમને આજે એમ લાગે છે કે આ સ્થિતિ ક્યારે ટળશે વા તે તત્કાળ નહિ ટળે તો તે પણ ભ્રાંતિ જ છે જેમ આ સ્થિતિ માગ્યાવિના આવીને ઉભી છે તેમ તે એની મેળે જ અળપાઇ જશે

આ વિશ્વમાં કોઇ સ્થિતિ અચળ નથી, તે નિયમે તમારી સ્થિતિ પણ ચળ સમજવી, અને તે પણ જોતજોતામા અળપાઇ જશે. આ ચલ જગતમાં કંઇ પણ અચલ નથી માટે ધૈર્યને ત્યજશો નહિ

સદ્‌વિચાર એ જ આપણો સાચો સંગી છે માટે તેને કદી પણ ત્યજશો નહિ સદ્‌વિચાર એ પ્રત્યેક સ્થિતિમા આંતર સુખશાંતિને આપનાર છે

હા, તમારૂં લખવું ખરૂં છે કે માણસને જ્યારે અનુકૂળ દિવસો આવે છે ત્યારે તેને એમ જ લાગે છે કે તેના સર્વ દિવસો તેવા જ જશે, અને તે જ પ્રમાણે જ્યારે તેને પ્રતિકૂલ દિવસો આવે છે ત્યારે તે એમ માને છે કે હવે આ દિવસો પણ સ્થિર રહેશે, પણ બન્ને ભ્રાંતિ છે તેથી આ સ્થિતિ કાયમ રહેશે, એવો ભય રાખશો નહિ.

તમે શા માટે અંધકાર કે દુઃખને જુઓ છો? તમને પ્રાપ્ત સ્થિતિથી શા માટે એકતાર કે એકરૂપ થઇને તેનાથી રગાઓ છો ? તેનાથી તમારો અભેદભાવ શા માટે થવા દો છો ? શા માટે તેનાથી પૃથક્ પડીને તમને પોતાને તેનાથી ન્યારા જોતા નથી ? અને આમ તમે કરતા નથી તેથી જ તમને અંધકાર ભાસે છે. તમને પોતાને સર્વથી ન્યારા જુઓ, અને અંધકાર તત્ક્ષણ અળપાઇ જશે.

પોતાનું સળગતું ઘર જોઇને જેમ ધણી 'ઓ બાપરે હું બળી મુઓ' કહીને અત્યંત ક્લેશનો અનુભવ કરે છે, તેમ તમારી સ્થિતિસાથે તમે અભિન્ન શા માટે થઇને ક્લેશને સહન કરો છો ? તેને અને તમારે કરોડો ગાઉનું અંતર છે. તેની સાથે તમારો વાસ્તવ સંબંધ છે જ નહિ, પણ માત્ર માની લીધેલો, મિથ્યા કલ્પી લીધેલો સંબંધ છે. તો તમને પોતાને આ પ્રાપ્ત સ્થિતિથી ન્યારા જુઓ, અને જ્યાં તમને અંધકાર જણાય છે, ત્યાં જ તમને સુખપ્રદ પ્રકાશ ભાસશે અંધકારમા પ્રકાશ જુઓ તેમાં પ્રકાશ છે જ. તે પ્રકાશનું જ એક રૂપ છે. તમને તે ભ્રાંતિથી અંધકાર જણાય છે.

ભલે તમને કોઇ પણ આધાર નહિ હોય, પણ તમારા ઈશ્વિર જગતમાં છે કે નહિ? તેમને શરણે જાઓ, અને તેમની ઓથને સ્વીકારો. ઈશ્વરની ઓથથી આ જગતમાં બીજી કઇ ઓથ મોટી છે ? તે તમને કદી પણ ત્યજીને જાય તેમ નથી, એ સત્ય કરી જાણો

મારે તેમને જ શરણે રહો. તે તમને ત્યજી દેશે નહિ, પણ હાથ ઝાલી તમારૂં દુઃખ ટાળીને તમારા ઈપ્સિતાર્થ અર્પશે એટલું જ નહિ, પણ તમને આ દુસ્તર ભવસિંધુથી પણ તારી લેશે

હા, તમે ઉંધા વિચાર કરો છો એટલે મુઝવણ વધે છે. તમે પ્રકાશને કેમ જોતા નથી ! શા માટે અંધકારને જોઈને મુઝાઓછો ! પ્રકાશપ્રતિ જ દૃષ્ટિ રાખો ગમે તેવા ઉંડાં ખાડામાં પડેલા તમને પોતાને જુઓ પણ દૃષ્ટિ તો ઉંચે આકાશમાં જ સૂર્ય-પ્રતિ રાખો.

તમારી આ સ્થિતિને તમે વિચારવડે બદલી શકો તેમ છે જ. જેની તમારે જરૂર નથી તે પ્રાપ્ત સ્થિતિના વિચાર કરતા નહિ જો તમે તેના અધિક વિચાર કરશો તો તે તમને વધારે બંધનમાં નાખશે અને તે વધારે દૃઢ થશે માટે તેને બદલે તમારે જેની જરૂર છે તે જ સ્થિતિના વિચાર સેવો. તે સ્થિતિની કલ્પના કરો, તે તમને પ્રાપ્ત હોય તેમ માની તેમાં જ અખંડ રમો. પછી ભલે તમારી આસપાસ એથી વિપરીત સ્થિતિને તમે જુઓ, પણ તમારા વિચારવડે, તમારી કલ્પનાવડે કે તમારા સંકલ્પબળવડે તમે તમારી સ્થિતિને બદલી શકશો જ માટે આ ક્ષણથી વિચારની દિશાને બદલો, કલ્પનાને બદલો અને જેની તમને ઇચ્છા છે તે જ સ્થિતિના ચિત્રને મનમાં રચીને તેમાં જ અખંડ રમો

જીવભાવ ટળવા માટે જ આવી સ્થિતિઓ આવીને જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે માટે તેને દૃઢ કરતા નહિ, પણ જેવડે તે ક્ષીણ થાય તેવા જ વિચારને નિત્ય સેવજો.

તમને આથી સારી સ્થિતિ પૂર્વે પ્રાપ્ત હતી, ત્યારે તમે વળી એથી વધારે સારી સ્થિતિને ઇચ્છતા હતા તે પ્રાપ્ત થઈ હોત તો વળી એથી વધારે સારી સ્થિતિની ઇચ્છા કરત આ પ્રમાણે ઇચ્છાઓનો અંત આવતો નથી, અને આશાસમુદ્રના પારને કોઈ પામતું નથી. સત્ય કહીએ તો આ જગતમાં સુખની શોધમાં જતાં જ મનુષ્યોને દુઃખ આવે છે. તે વસ્તુતઃ સંપૂર્ણ સુખી છતાં તે આ દૃશ્યના મોહે તણાય છે તે જ તેના દુઃખનું કારણ છે. અને જ્યાં સુધી તે આ મિથ્યા સુખને શોધશે ત્યાંસુધી તેને નાનો દુઃખ આવ્યા કરશે અને તે વાસ્તવ સુખથી વિમુખ રહેશે જ

તેથી ઉત્તમ એ છે કે પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં સંતોષથી વા આનંદથી રહેવું. જે કાલે જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે કાલે તે સ્થિતિમા પ્રાપ્ત કાર્તવ્યને કરતા આનંદમાં રહેવું એ આ વિશ્વમાં ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે; માટે તે સ્થિતિમાં સ્થપાવાનો આગ્રહ સેવતા રહેશો.

પ્રયત્નથી આ વિશ્વમાં કોઈ પણ દુઃખ કે કોઈ પણ સ્થિતિ એવી નથી કે જે ન ટળે, અને કોઈ પણ સુખ કે કોઈ પણ સ્થિતિ એવી નથી કે જે ન મળે. માટે પ્રયત્નમાં વિશ્વાસ રાખીને આગ્રહ, ઉત્સાહવડે પ્રયત્નને આરંભો અને ઈપ્સિત સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરશો આ ઈપ્સિત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાપર્યંત પ્રયત્નની ધારાને ઉગ્ર અને ઉગ્ર કરવી અને આ જ દેહમાં તે સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને વિરામવું.

છતાં કદાચ પ્રયત્નમાં ઉત્સાહ ન પ્રકટતો હોય તો સર્વપ્રભુસદા આ જગતને રચનાર, તેનું પાલન કરનાર તથા તેનો પરિણામે પોતાનામાં લય કરનાર પરમાત્મ સત્તાનું પ્રીતિવડે અખંડ સ્મરણ ચિંતન કરશો. વારંવાર તેમ પ્રતિ અભિમુખતા ધરશો અને તેમનું સ્મરણ ચિંતન અને તેટલો અધિક સમય કરતા રહેશો. તથા નીચેના ભાવની પોતાને યોગ્ય જણાય તે શબ્દોમાં તે વિશ્વપતિની હૃદયના આર્દ્ર ભાવે સવારે ઉઠતાં તથા રાત્રે સૂઈ જતાં તથા બીજા સમયમાં પણ લાગણીની તીવ્રતાપૂર્વક સ્તુતિ કરતા રહેશો, અને તમારા સર્વ ઇપ્સિતાર્થ તે સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્ત સત્તા અલ્પ સમયમાં પૂર્યાવિના નહિ જ રહે, એવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખશો. તમારા જેવા સદ્‌વિચારશીલને આથી અધિક શું લખું ? અંતમાં એટલું જ લખું છું કે અકળાશો નહિ, પણ આવી સ્થિતિમાં સમર્થ પુરુષોને પણ ધૈર્યથી કાળ વીતાવવો પડે છે તે પ્રમાણે ધૈર્યને ધારણ કરતા કાળને વીતાવશો.

" હે વિશ્વના આધાર પરમાત્મન્ ! હું મારી આ સ્થિતિમાં આપને પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરું છું. પ્રાણીપદાર્થ માત્રની ગતિ આગતિ આપની સત્તાથી જ થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. તે નિયમે મારી વર્તમાન સ્થિતિ થવામાં પણ આપ કારણભૂત હોવા ઘટો છો જો કે તેમાં આપનો દોષ નથી, પણ મારાં દુષ્ટ પ્રારબ્ધનો જ દોષ હોવો ઘટે છે. તે મારાં પ્રારબ્ધ ફળ આપવાને આપની પ્રેરક સત્તાથી જ ઉદ્યત થયાં હોવાં ઘટે છે. આ મારા પ્રારબ્ધને ફેરવવાને હું શક્તિમાન્ નથી. પરંતુ આપ શક્તિમાન્ છો, અને તેથી આપના પ્રતિ આ દીન વચનો હું ઉચ્ચારું છું. તો હે દયાનિધિ ! મારું અન્ય કોઇ સત્કર્મ ન વિદ્યમાન હોય તો મારી આ પ્રાર્થનારૂપ સત્કર્મથી પણ પ્રસન્ન થઇને આપ મારા દુષ્ટ પ્રારબ્ધનો લય કરશો.

હે સર્વજ્ઞ પ્રભુ ! હું આ મારી જીવદશામાં જાણતો નથી કે આ સ્થિતિથી વસ્તુતઃ મારું હિત થવાનું છે કે અહિત. કદાચ તેથી હિત પણ થવાનું હશે, પણ આ ક્ષણે તો મને અહિતની જ કલ્પના થાય છે, તો હે દયાસિંધો ! કાં તો મને વાસ્તવ હિતાહિતનું કૃપા કરી ભાન કરાવો, અથવા મારું હિત મારી દૃષ્ટિએ લાવો; અથવા તેમ પણ આપને કરવું ઉચિત ન ભાસે તો મને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં ધૈર્ય ધરવાનું અસંકર્માં સામર્થ્ય આપો. હું મારા હિતાહિતને તથા પ્રાપ્ત સ્થિતિના પરિણામને જોઇ શકતો નથી જેથી વૃત્તિ અધૈર્યવશ થાય છે, અને પ્રાપ્ત કર્તવ્યથી મને વિમુખ કરે છે, તો દેવાધિદેવ ! એટલું કરો કે હું પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત કર્તવ્યને અવિકલ રહી કરી શકું. અંતમાં હે દેવેશ ! સ્થિર ચિત્તવડે આપનું સ્મરણ ચિંતન ધ્યાન વગેરે કરવાને હું તત્કાલ અશક્ત હોવાથી આપને માત્ર ભક્તિભાવવડે પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર જ કરું છું, અને આપને શરણે આવું છું, તો હે શરણાગતવત્સલ ! જે રીતે મને સુખ ઉપજે, અને જે રીતે મારી અને આ મારા સંબંધીઓની ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વગતિ થાય તેમ કરશો. વિ. "

अमेरिकामां व्यापारविषयक शिक्षण.

(લેખક રા. માધવલાલ દલસુખરામ કોઠારી.)

અમેરિકાના વિશ્વવિદ્યાલયોએ થોડાક વર્ષથી એક નવી જવાબદારી ઉઠાવી છે. ઘણા વર્ષથી તેઓ જેમ વિદ્યાર્થીઓને ધારાશાસ્ત્રીઓ, શસ્ત્રવૈદ્યો, પાદરીઓ અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓ બનાવવાનું શિક્ષણ આપતાં આવ્યાં છે તેવી જ રીતે હવે તેઓ વ્યાપારી કેમ બનાવાય તેનું શિક્ષણ આપે છે. અમેરિકાનાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં વ્યાપારના વિષયનો જ્યારથી એક શાસ્ત્રીય વિષયતરીકે સ્વીકાર થયો ત્યારથી તેને એક પાઠ્ય વિષયતરીકે રાખવામા આવ્યો છે અને ત્યારથી જ પદ્ધતિસરના પ્રયોગોથી અને શોધખોળોથી તેના (વ્યાપારના) કાયદાઓ રચવામા આવ્યા છે, અને જાહેરખબરો કેમ છપાવવી, બજારમાં કેવી રીતે માલ ખપાવવો અને તેનો હિસાબ કેમ રાખવો તેના સામાન્ય નિયમો પણ ઘડવામાં આવ્યા છે

આશરે વિશેક વર્ષ અગાઉ જે શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠો વ્યાપારી શિક્ષણ આપનારી તરીકે ઓળખાતી હતી તેઓ માત્ર ટુંકાક્ષરી લેખન, ટાઇપ રાઇટીંગ અને હિસાબ લખવાનુ શિખવતી. અને હજી પણ એવી ઘણી શાળાઓ છે કે જેમાંથી કોઇ વખત સંપૂર્ણ રીતે શિખેલા અને કોઇ વખત અધૂરા શિખીને નીકળેલા ટુંકાક્ષરી લખનારાઓ, કારકુનો અને નામુ લખનારાઓ બહાર આવે છે પરંતુ જે શાળાઓ આગળ વધેલી હોય છે તેઓ હવે પોતાના અભ્યાસક્રમોનું ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ રાખે છે; જો કે, આવી શાળાઓમાં પણ એવુ શિક્ષણ અપાતુ કહેવાય નહિ કે જેથી વિદ્યાર્થી એક વ્યવહારૂ વેપારી બની શકે.

પરન્તુ આશરે બારેક વિશ્વવિદ્યાલયો જે પ્રથમ વર્ગનાં છે તેઓ એ પ્રકારનો દાવો કરી શકે તેમ છે અને તેમાંથી ઘણાં તો વળી ન્યાયપૂર્વક તેમ કરે તેમ છે. તેમાંથી ઘણાં જ પ્રસિદ્ધિ પામેલાં નીચેપ્રમાણે છે.—

(૧) ન્યુયોર્ક વિશ્વવિદ્યાલયવાળી વેપાર, નામું, અને નાણાંના વિષયો શિખવનારી શાળા; (૨) કૉલમ્બીયા વિશ્વવિદ્યાલયની વ્યાપારી શાળા; (૩) ચીકાગોની વેપારનું શિક્ષણ આપનારી શાળા; (૪) પેન્સીલ્વેનીઆના વિશ્વવિદ્યાલયની નાણાં પ્રકરણી વ્હાર્ટનશાળા; (૫) ડાર્ટમથ કૉલેજની વહીવટ તથા નાણાં પ્રકરણી શિક્ષણ આપનારી શાળા; અને નૉર્થ વૅસ્ટર્ન વિશ્વવિદ્યાલયની અને કૅલીફોર્નીઆ અને આઇનોઇસનાં વિશ્વવિદ્યાલયોની વેપારી શિક્ષણની શાળાઓ

વેપારનાં ૫) ખાતાંઓ હોવાનુ કહેવાય છે. માલનુ ઉત્પન્ન; તેની વહેચણી; તેને બહારગામ ચડાવવો; તે માટે નાણાંની જોગવાઇ અને તેનુ નામું રાખવુ; સદરહુ વિશ્વવિ-

શાલયો એ દરેક ખાતાનું સામાન્ય જ્ઞાન આપે એવા અભ્યાસક્રમો નક્કી કરી આપે છે અને જો વિદ્યાર્થીની ઇચ્છા હોય તો તેને એકાદ ખાતાનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ અને કેળવણી આપે છે. વળી વેપારની બીજી ખાસ અને વધારે અગત્યની દિશાઓમાં બીજા અભ્યાસક્રમો નિયત કરેલા હોય છે જેવા કે પરદેશી સાથેનો વેપાર, વીમો ઉતરાવવો, ખરી જાગીરે, કોન્સલો નિમવા વગરે

નામું અગર હિસાબ રાખવાના અભ્યાસક્રમોમાં પ્રથમ માત્ર સાદો હિસાબ રાખવાની શરૂઆત થાય છે અને પછી ગુંચવાડાભરેલા વેપારનાં સાહસોનો હિસાબ રાખવા સુધી, ટ્રસ્ટનો, અમુક ઉદ્યોગમાં નાણા રોકવાનો અને તેમાં શું ખર્ચ આવે છે તેનો હિસાબ રાખવાનો અને પછી ઑડિટ કરવાનો અથવા નવીન રીતિ શોધવાનો, ઑડિટની પરીક્ષા આપવાનો તથા વેપારનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમા શોધો અને પદ્ધતિનું બંધારણ કરવા સુધી તે આગળ વધે છે

હિસાબ રાખવાના અભ્યાસનું મૂલ્ય કેટલું બધું છે તે ઉપર ભાર મૂકીને જણાવતી નામું શિખવનારી શાળાની જાહેરખબરમા નીચેપ્રમાણે જણાવ્યું છે.

" હિસાબીઓએ આ ચેતવણી લેવાની જ છે, યુદ્ધ પછીના જમાનામા સહીસલામતી તેમ જ પ્રગતિ એ બન્નેની જરૂર છે—એ બન્નેમા નફાતુકશાનનાં પરિણામોનો અને નાણાસંબંધી પરિસ્થિતિનો વારંવાર નિર્ણય કરવો પડે છે. તેમાં આધાર રાખી શકાય એવી શોધો સાથે માલ ઉત્પન્ન કરવાનું બરાબર ખર્ચ; કાયમની અને ચાલુ ખર્ચની જરૂઆતો સાથે જે જે મુખ્ય વસ્તુઓની જરૂર હોય તેની સમજ, અને પોતાના દેશનાં તેમજ પરદેશના બજારોનું જ્ઞાન; જે જે વિધિઓ કરવી પડે તે બદલ નાણાં કાઢવાનું; નુકશાની અગર બક્ષીસો આપવાની યોજનાનું અને સંગીન અને પ્રગતિકારક વહીવટ એ બધાનું જ્ઞાન વગેરેની જરૂર પડે છે."

ન્યુયૉર્કના વિશ્વવિદ્યાલયે પોતાના સૂચિપત્રમાં નાણાં પ્રકરણીવિષયમા ૨૮ અભ્યાસક્રમોની યાદી બતાવી છે. આમાં કેટલાક વિષયો તો નાણાવટને લગતા, તેનું માનસિક જ્ઞાન, તેનો વ્યવહારૂ અમલ અને ઇતિહાસનો સમાવેશ થાય છે. અમેરિકન ઉદ્યોગ અને નાણાં પ્રકરણમાં મુખ્યત્વે કરીને ત્યાની કૉર્પોરેશનો ગણાય છે તે ' કૉર્પોરેશન ફાઇનન્સ ' ના વિષયના અભ્યાસક્રમમા તે ઉપર સારૂં ધ્યાન આપે છે તેમજ કૉર્પોરેશન રિપોર્ટોનું પૃથક્કરણ " " નાણાં પ્રકરણ શોધખોળ " " વૉલસ્ટ્રીટનું કામકાજ, " " કુદરતી રચના, તેનું કાર્ય, તેના મૂલ્યની આંકણી, અને સાર્વજનિક ઉપયોગીપણાનો દર નક્કી કરવો તે " તથા " તુલનાત્મક કૉર્પોરેશન નાણાં પ્રકરણ " એ નામના અભ્યાસક્રમોમા પણ તે ઉપર ધ્યાન અપાય છે હાર્વર્ડના વિશ્વવિદ્યાલયમાં નાણા પ્રકરણી વહિવટના ત્રણ અભ્યાસક્રમો રાખેલા છે.—ઔદ્યોગિક કૉર્પોરેશનો; (૨) રેલ્વેની સડકોને લગતી કંપનીઓ; અને (૩) સ્થાનિક સાર્વજનિક સેવા કરનારી કૉર્પોરેશનો ચિકાગો વિશ્વવિદ્યાલય અભ્યાસક્રમોમાંના સમસ્ત બળવાળા ટ્રસ્ટોઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે. (૧) ઔદ્યોગિક મંડળો, (૨) ટ્રસ્ટો અને કૉર્પોરેશનો ઉપર કાબુ રાખવાના સવાલો અને (૩) કીંમત તથા કમાણીને સરકાર તરફથી નિયમિત બનાવવા તે

આ બધા વિષયોમાંથી સૌથી અગત્યનો વિષય કે જેમાં અસંખ્ય શોધખોળો અને તપાસ થાય છે તે સીજનની વહેંચણી તથા માલ ખપાવવાનો બજારોનો વિષય છે ન્યુયૉર્કના વિશ્વવિદ્યાલયમાં જાહેરખબર આપવાનું તથા બજાર હાથ કરવાનું એક ખાતું છે જેમાં એ વિષયને લગતા જુદા જુદા વીસ અભ્યાસક્રમો છે જાહેરખબર આપવાના અભ્યાસક્રમોમાં વિદ્યાર્થીને પ્રથમ જરૂરી તત્ત્વો શિખવાય છે અને પછી જાહેરખબર લખવાનું શિખવાય છે પછી તેને "ખર્ચ કરવા સંબંધી" "છપાવવાનું" "જાહેરખબર કઈ ભાષાદ્વારા આપવી" "તે કળાના સિદ્ધાંતોને જાહેરખબર છપાવવામાં લાગુ પાડવાનું" તથા સૌથી અગત્યનું—જાહેરખબર આપવાનું અને માલ વેચવાનું વિજ્ઞાન" એ બધાનું શિક્ષણ અપાય છે માલને માટે બજાર મેળવવાના સંબંધમાં "બજારો અને બજારમાં માલ ખપાવવાની રીતિઓ," "વકરો કરનારા હોવાનું," "વકરો કરવાનો વહિવટ કરવો" અને "પરદેશ ખાતે નિકાસ કરીને માલ વેચવાની રીતિઓ" ના અભ્યાસક્રમો રાખેલા હોય છે અને પછી "બજારમાં માલ ખપાવવા સંબંધી પરિશોધ કરવાનું" શિખવાય છે પરન્તુ તે તો જ્યારે વિદ્યાર્થી પોતે પોતે પુરતી રીતે આગળ વધ્યો હોય છે ત્યારે જ હાર્વર્ડના વિશ્વવિદ્યાલયમાં બજારમાં માલ ખપાવવાના અભ્યાસક્રમમાં "પરચુરણ જથાબંધ સ્ટોરના વહીવટ" ના અને "ખરીદ કરવાના" અભ્યાસક્રમનો સમાવેશ થાય છે શીકાગોના વિશ્વવિદ્યાલયમાં વળી "બજારમાં માલ ખપાવવાનો અને બજારનું માન ખપાવવાનું બંધારણ કરવાનું" એવા પંડિતાઈના નામવાળો રસદાયક અભ્યાસક્રમ રાખ્યો છે માલ ઉત્પન્ન કરવાના અને તેનો વહીવટ ચલાવવાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો અને તે સિદ્ધાંતો કારખાનાંઓને લાગુ પાડવા મજુરીને લગતા સવાલો; વેપાર કેમ કરવો તેની રીતિ વેપારમાં જોઈતા આંકડાઓ અને વિગતો મેળવી તેમાંથી ક્યાસ કરવો, તેમજ તેની રીતિઓ પણ એજ વિષયમાં આવી જાય છે તેવી જ રીતે વ્યાપારને લગતો અને ઉદ્યોગસાથે સંબંધ ધરાવતો ઇતિહાસ અને ભૂગોળ તથા દુનિયામાં અગત્યની જે જે વસ્તુઓ પેદા થતી હોય તે અને બીજા ઉદ્યોગોના અભ્યાસક્રમો પણ આમાં આવી જાય છે

હાર્વર્ડના વિશ્વવિદ્યાલયમાં રેલ્વેની સડકને લગતા ચાર અભ્યાસક્રમો રાખેલા છે, જેમાં બધારણ રચવું, હિસાબ રાખવો કામ કરવું અને રેલ્વેની સડકો માટેના દર નક્કી કરવા એ ચાર કાર્યોનો સંબંધ હોય છે તેમાં વળી મહાસાગરમાં થઈને માલની આયાત નિકાસ કરવાના સંબંધને પણ અભ્યાસક્રમ છે યુદ્ધ ગયા પછી યુનાઈટેડ સ્ટેટસની પાસે બ્હાણ નાંગર આવે તેના વધારેમાં વધારે ટનના બારકસો છે અને ન્યુયૉર્કના વિશ્વવિદ્યાલયે વખત નથી ચાલતી સ્ટીમરોની અગત્ય સ્વીકારીને "વેપારી નૌકા નાવનો વહીવટ અને હંકારી ચલાવવાના સિદ્ધાંતો" નો અભ્યાસક્રમ રાખ્યો છે

વેપારને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં કેટલીક વિશિષ્ટ દિશાઓ પણ છે કે જે, વિશ્વવિદ્યાલયોએ ખાસ અભ્યાસીઓ પાસે શોધન કરાવવાજેવી ગણીને સ્વીકારી છે એ પૈકી વીમો—આગ, દરિયો અને વહાણો એ વિશ્વવિદ્યાલયોએ હાથ ધરેલાના સૌથી અગત્યના શાખા છે ન્યુયૉર્કનું વિશ્વવિદ્યાલય ખરી નગરમાં જ તે શિખવે છે, અને હાર્વર્ડનું

વિશ્વવિદ્યાલય ' ઇમા તી લક્કડ ' ના ત્રણ અભ્યાસ ક્રમો રાખે છે તેમાં સામાન્ય ઇમારતી લક્કડ ", ' જગત ખાતાના વિદ્યાના સિદ્ધાંતો ", અને ' ઇમારતી લક્કડને લગતા સિદ્ધાંતો " હિંદુસ્તાનના વિદ્યાર્થીઓને ખાસ રસ ઉપજાવી શકે એવી રીતના બે અભ્યાસ ક્રમો હાર્વર્ડના પ્રોફેસર ચેરીંગ્ટને " વ્યાપારી મંડળો " વિષેના ચાખેલા છે તેમાં વ્યાપારને લગતી ગ્યેવી સસ્થાના મંત્રીની ફરજો વ્યાપારી મંડળોનાં કાર્યો અને એની સંસ્થા કેમ રચવી તથા તેનો વહીવટ કેમ કરવો તેનુ વર્ણન હોય છે

જે માણસો વેપારમાં પડ્યા હોય તેમણે એટલો તો કાયદો જાણી લેવો જોઇએ કે—કોઇ પણ મુસ્કેલીમા આવતા અટકી ન પડાય અને અકસ્માતના પ્રસંગોએ પહેલી જ મદદ મળી શકે તેની જોગવાઇ કરવી આવાં નીતો ધ્યાનમા રાખીને, વિવિધ શાળાઓએ " કરારો, વેપારને લગતી મંડળીઓ અને શરાફીને લગતા ધધા ' ના સંબંધના કાયદાનુ શિક્ષણ આપવાની જોગવાઈ કરી છે એવા પ્રકારના અભ્યાસ ક્રમોથી ભવિષ્યનો વેપારી મનુષ્ય કરારો કરવામા, ભાગીદારી કરવામાં અને વેપારને લગતા કાગળો તથા બોન્ડ આપી દેવામા ડહાપણ અને સાવચેતી ગખતાં શિખે છે

ઉપર જે વેપારી શિક્ષણની પદ્ધતિનો રેખા દોરી છે તે તે બનાવી શકાય તેટલી વિશાળ અને વિસ્તૃત છે એ પદ્ધતિ કલ્પનાજનિત છે એમા શક નથી છતા પણ એ બધી કલ્પનાઓ એવી છે કે જે જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ વેપારી મનુષ્યો બને છે ત્યારે, તેમની સામે આવીને ઉભી રહેનારી મુસ્કેલીઓનો જ રસ્તો બતાવે છે તેથી વિદ્યાર્થીને એવુ શિક્ષણ મળે છે કે જેથી, માત્ર અનુભવની શાળામા શિક્ષિત થયેલા મનુષ્યના કરતાં પણ તે તેનામાં વિશાલ દૃષ્ટિ અને નજર આવે છે અનુભવને જોકે ઉતારી પાડવાનો નથી પરંતુ તે આખરે તો શિક્ષણને માટે લાંબો, કંટાળાભરેલો અને વારવાર અતિ ખર્ચાળ રસ્તો છે વિશ્વવિદ્યાલયો, પોતાના સંશોધનોવડે— કે જેમા હજારો ફતેહમંદ વેપારી મનુષ્યોના અનુભવોની નોંધ લીધેલી હોય છે અને તે અનુભવોનો ઉપયોગ કરેલો હોય છે—તેવડે વધાર સીધુ, શાસ્ત્રીય અને કરકસરવાળુ વ્યાપારી શિક્ષણ મળે છે

વળી વિશ્વવિદ્યાલયોએ વેપારી શિક્ષણ બહુ જ વિશિષ્ટતાવાળુ થઇ જાય તેવા ભય રહે એદરકારી રાખી નથી વેપારી મનુષ્યોમા વિશ્વવિદ્યાલયના ગ્રેજ્યુએટ પાસેથી આપણે જેટલી સસ્કૃતિ, છટા અને વિદ્વત્તાની આશા રાખીએ તેટલી રહે તે માટે, સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને સમાજને લગતાં શાસ્ત્રોના શિક્ષણ આપનારા અભ્યાસ ક્રમો ઘણાં ખરા વિશ્વવિદ્યાલયોમા ફરજીઆત રાખવામા આવ્યા છે ચીકાગોની વેપારનુ અને વહીવટનુ શિક્ષણ આપનારી નવી શાળાના સૂચિપત્રમા જણાવ્યુ છે કે

" આખરે વેપાર એ માનવ જાતની તંગીઓ પુરી પાડવાની પદ્ધતિસર અને પૈસાની મદદથી રચેલી યોજના છે, અને જો બરાબર ઓળીએ તો, તેના હેતુઓ, આકાંક્ષાઓ અને સામાજિક ફળોમાં જીવનના જેટલા જ વિશાળ અને જીવનનો પણ સમાવેશ થાય તેવા હોવાથી થોડા જ નાના છે જેમ બીજા બધાં શાસ્ત્રોમાં પરિભાષાપુરતો જ સંકોચ હોય છે તેમ આમાં પણ હોય છે વેપારીના વ્યવસ્થાપકના કામ માટેનુ શિક્ષણ આપવામાં તે કામમા સરખાવી શકાય તેવી વિશાળતા અને ઉડાઇ હોવા જોઇએ વેપારના વ્યવસ્થાપકને જે શિક્ષણની જરૂર હોય છે તેની સાથે સુસંગત રહે એવી રીતે ઘણા

પણ વેપારના વહીવટ અને તેની આંકખુંચના શિક્ષણનો પાયો, નૈતિક તથા સામાજિક સંયોગોની સાથે સંબંધ ધરાવતા અભ્યાસક્રમોના વિશાળ પાયાઉપર રાખે છે."

એ જ સૂચીપત્રમાં વિશેષ એમ જણાવેલું છે કે વેપારની વ્યવસ્થાનો આધાર (૧) આસપાસની આબોહવા એટલે કે ત્યાંની જમીન, શાસ્ત્રો, પ્રાણીધર્મશાસ્ત્ર, વૈદકશાસ્ત્ર, અને રસાયનશાસ્ત્ર, ઉપર તથા (૨.) સામાજિક વાતાવરણ, એટલે કે નાગરિકતાનું શાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કાયદો, ઇતિહાસ, સમાજનું માનસિક વલણ, અને સમાજશાસ્ત્રોની બીજી શાખાઓ ઉપર રહેલો છે. વેપારમાં કામ કરનાર મનુષ્યને કેવું શિક્ષણ આપવું તેની વ્યવસ્થાના આખા ક્ષેત્રનું અવલોકન તેમાં આવી જાય છે. વેપાર કરવાના સવાલો તથા તેની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળવાને જે યુક્તિઓ નીકળી છે તેનું ટુંકામાં વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપી શકાયઃ—

૧ શિલ્પવિજ્ઞાન અને સામાજિક જવાબદારીને લગતી નવી આગેવાની.

૨ સામાન્ય તેમજ વિશિષ્ટ રચના કરવાની યુક્તિઓ અને રીતિઓ.

૩ વહીવટ ચલાવવા માટે ગણત્રી કરવાનાં સાધનો એટલે કે હિસાબ કરવો, આંકડા અને વિગતો મેળવવી અને ગણીતનો ઉપયોગ કરવો.

૪ વહીવટ ચલાવવામાં પરસ્પર વ્યવહાર ચાલુ રાખવાનાં સાધનો એટલે કે ભાષા, વેપારી પત્રવ્યવહાર, ટુંકાક્ષરી, અને જાહેરખબર આપવાની ખુબી.

૫ માલ ઉત્પન્ન કરવાના કાર્યની સાથે વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે કે કારખાનાનું સ્થળ, મકાન બાંધવું ને, સામાન સજ્જ રાખવો વગેરે.

૬ મજુરો સાથેનો વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે કે તેમને કામે લગાડવા, તેમને પગાર આપવા તે, શિક્ષણ વગેરે.

૭ નાણાંસબંધમાં વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે કે સાખ, નાણાં ઉધરાવવાં, મૂડીમાં ફેરફાર કરવો વગેરે.

૮ જોખમ ખેડવાસંબંધમાં વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે વીમો, સટ્ટો, કરાર, માહિતી વગેરે.

૯ બજારમાં માલ ખપાવવાનો લગતો વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે કે માલને વાહનોદ્વારા મોકલવો, પોલીસીઓ વેચવી, પોલીસીએ સંબંધી જાહેરખબર આપવી તથા કીંમતને લગતી પોલીસીઓ વગેરે.

૧૦ સામાજિક કાનુ સાથે વ્યવસ્થાપકનો સંબંધ એટલે લોકમત, લોકોનાં ટેવો અને રિવાજો, નીતિશાસ્ત્ર, કાયદો તથા સરકાર.

ચીકાગોનું વિશ્વવિદ્યાલય પોતાના અભ્યાસક્રમોનું ધોરણ આ પ્રમાણની દૃષ્ટિ ઉપર રાખે છે પરન્તુ તેમાંથી કયો અભ્યાસક્રમ પસંદ કરવો તે બાબતમાં વિદ્યાર્થીને દરેક છુટ આપવામાં આવે છે.

"જે જે ભૌતિક અને સામાજિક વાતાવરણમાં ધંધો કરવામાં આવે તેની કદર દરેક વિદ્યાર્થી કરે છે એવી ખાત્રી થાય તેના અભ્યાસક્રમોની વાત દૂર રાખીને તથા ધંધાના પાયારૂપ કાર્યોની સમજને ન મળીને, દરેક વિદ્યાર્થીની પસંદગી એ તેના આગલા શિક્ષણ,

હાલના વલણ અને જે ધંધો લેવા ધાર્યો હોય તેના પાયા ઉપર તેની પોતાની અગત ગોઠવણની બાબત છે.

બીજા બધાય પહેલા વર્ગનાં વિશ્વવિદ્યાલયોવિષે પણ એ જ બીના ખરી છે. તે બધાય વેપારને લગતી સંસ્થાઓ અને કૉર્પોરેશનોની સાથે સહકારથી કામ કરે છે અને ઘણી અમેરિકન વ્યાપારી મંડળીઓ તથા મોટી કૉર્પોરેશનોએ જે જે સંશોધનને લગતાં ખાતાંઓ વેપારની પરિસ્થિતિઓના અભ્યાસ અને તપાસ માટે સ્થાપ્યાં છે તેનો લાભ લે છે.

વેપારી કેળવણીમાં બીજું ઘણુ જ અગત્યનું તત્ત્વ એ છે કે વિશ્વવિદ્યાલયો, વેપારીઓને તથા જુદાં જુદાં ખાતાઓના આગેવાનોને બોલાવીને વિદ્યાર્થીઓ આગળ વ્યાખ્યાન કરવાનું આમંત્રણ આપે છે ખરી રીતે ઘણાખરા અભ્યાસક્રમો વેપારમાં પડેલા મનુષ્યો જ નક્કી કરી આપે છે અને અનેક વખત તો તેમની ઑફીસો અને વેપારને લગતાં સાધનો વેપારના અભ્યાસ માટે પ્રયોગશાળાઓની ગરજ સારે છે તેમ જ પાઠ્યપુસ્તકો માત્ર પંડિતો, કે દંભી વિદ્વાનો અથવા માત્ર કલ્પનાના ઘોડાઓ દોડવનારનાં જ લખેલાં હોતાં નથી પરન્તુ વેપારમાં પડેલા મનુષ્યોના એકાગ્ર પ્રયત્ન અને સહકારથી લખાયેલાં હોય છે. બીજી જે ઘણી બાબતોનાં પાઠ્યપુસ્તકો લખાયલાં હોતાં નથી અથવા તો તેવાં પુસ્તકો કાળાતીત જેવાં થાય છે તેમાં જાહેરખબરવાળું ચાલુ મુદતી તથા વહીવટ કરવા કામમાં ચાલતું સાહિત્ય વપરાય છે.

અમુક નક્કી કરેલો અભ્યાસક્રમ ફતેહમંદીથી પુરો કરવામાટે વિશ્વવિદ્યાલયો તરફથી ડીગ્રીઓ અપાય છે, હાલમાં ઘણી નવી નવી ડીગ્રીઓ કાઢવામાં આવી છે હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલય "માસ્તર ઑફ બીઝનેસ ઍડમીનીસ્ટ્રેશન એમ. બી. એ." ની અને "ડૉક્ટર ઑફ ફીલોસોફી ઈન બીઝનેસ ઈકોનોમીક્સ" ની ડીગ્રીઓ આપે છે. ન્યુયોર્કનું વિશ્વવિદ્યાલય "બેચેલર ઑફ કોમર્શીયલ સાયન્સ બી. સી એસ" ની અને "માસ્તર ઑફ કૉમર્શીઅલ સાયન્સ—એમ સી. એસ." ની ડીગ્રીઓ આપે છે; ચીકાગોનું વિશ્વવિદ્યાલય એફ. બી. ડીગ્રી આપે છે; બીજા વિશ્વવિદ્યાલયો "બેચેલર ઑફ સાયન્સ" અથવા "બેચેલર ઑફ આર્ટ્સ" ની જેવી જેવી વર્ગવારી હોય એટલે કે કળા અગર શાસ્ત્ર જેમ હોય તેવી ડીગ્રી આપે છે. પરંતુ વેપારમાં એવી ડીગ્રીઓ બહુ અગત્યની ગણાતી નથી, તેમાં તો માત્ર પરિણામોની જ ગણના થાય છે.

ઘણાખરાં વિશ્વવિદ્યાલયો તો વેપારને લગતા વિષયોમાં સાંજના વર્ગો ચલાવે છે. આથી કરીને વેપારમાં પડેલા મનુષ્યોને પોતાની ખાસ દિશાનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ કરવાનું બની આવે છે અથવા તો પોતાની દિશામાં વિશાળ દષ્ટિ કરવાનું બને છે. બીજી કેટલીક શાળાઓ પત્રવ્યવહારનું કામ શિખનારી હોય છે તેમાંથી કેટલીક ખરેખર સુંદર અને બીજી એટલી બધી સારી હોતી નથી તેમાંથી સૌથી સારી ન્યુયોર્ક શહેરનું એલેકઝાન્ડર હેમીલ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુટ છે.

વિશ્વવિદ્યાલયોમાં જે અભ્યાસક્રમો રાખેલા હોય છે તેનો હેતુ માણસોને વેપારીઓ બનવાની તાલીમ આપવાનો હોય છે. વેપાર ચલાવનાર મનુષ્યનું કામ બંધારણ ઘડવાનું,

જુદી જુદી બાબતોનો સંબંધ જોડી દેવાનું, અને તેના વેપારના કાર્યમાં જે જે વિવિધ તત્ત્વો દાખલ થયાં હોય તેમના ભાગપાડવાનું છે જુદાં જુદાં વિશ્વવિદ્યાલયોએ કેળવણીની જે પદ્ધતિ રાખેલી છે તે આવી રીતીને માફક આવે એવી રાખેલી છે અને જે હિંદીઓ નવીન સાહસના ક્ષેત્રમાં મુકાવવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તેમણે યુનાઇટેડસ્ટેસમાં આવીને ગમે તે પ્રકારની વેપારી કેળવણીનો ખાસ અભ્યાસ કરવો એ બરાબર ઘટિત છે. બીજા બધાં દેશો કરતાં હિંદુસ્તાનને વેપારી મનુષ્યોની ઘણી જરૂર છે—તે મનુષ્યો પણ એવા કે નવા ઉદ્યોગની સંસ્થાને પદ્ધતિસર મુકી શકે, તેને માટે નાણાંની જોગવાઇ કરે તથા તે ઉદ્યોગની વ્યવસ્થા કરી શકે. દુનિયાની પ્રગતિસાથે રહેવા માટે હિંદુસ્તાનને ઔદ્યોગિક પ્રજા બનવું જ જોઇએ અને હિંદના પુત્રો જેવા જરૂરી જ્ઞાનથી સુસજ્જ થશે કે તરત જ હિંદનું કલ્યાણ થશે.

વેપારનું વિજ્ઞાન એટલે કે નફો મેળવવાનું શાસ્ત્ર અને સૌથી વધારેમાં વધારે નફો મેળવવો એવો તેનો હેતુ હોય છે. જો તકમાં આવે—અને હિંદુસ્તાનને દરેક તક મળે છે એની કોઇ ના પાડી શકશે નહીં—તો પછી હીંદુઓ જેમ બીજી બાબતો શિખ્યાની સાબીતી છે તેમ તેઓ વેપાર પણ શિખી શકશે એ વિષે કંઇ સવાલ કરવાનો રહેતો જ નથી; અને આદર્શને લગતા તથા બીજા સ્વદેશાભિમાનને લગતાં કારણો બાજુએ મુકીએ તોપણ હિંદુઓના પોતાના જ ભલા માટે તેમણે અમેરિકા આવી અભ્યાસ કરવો જોઇએ.

ગુરુસ્મરણનું દિવ્ય અનુભવ ગાન.

(લેખક:—શ્રીમતી જયંતી દેવી.)

પદ (શિતિદરીયે ગળી જાજે, એ લય.)

ગુરુવરનામની માળા, જપું હું તો. ગુરુવરનામની માળા,
કાઢ ત્યજી વિષયભોગના કાલા; જપું હું તો૦
વિરાગી બની મેં અહંમમગૃહથી કરથી ભર્યા ઉચાળા,
ભક્તિકંથા ભાવથી પેહેરી, ઝર્યાં ગુરુ રઢીયાળા; જપું૦
અંતર્મુખતાતણા અરણ્યે, ચરણો મારાં ચાલ્યાં,
સિદ્ધિતણી નદીઓ ઉલંઘી, ઉલ્લંઘ્યાં કોવધરનાળાં; જપું૦
ચિંતનની ઝાડીને ભેદી, ઉંડા ઉંડા હાલ્યાં,
બ્રહ્માનસસરપર આવી ત્યાં, પીધા અનુભવપ્યાલા; જપું૦
ત્યાંથી ચાલી ગગનગુફાપ્રતિ, જ્યાં ઐશ્વર્ય નિરાળાં,
ગુરુઐશ્વર્યનિધિ ત્યાં જોયો, ત્રોડી અંવેદ્યાતાળાં; જપું૦
પ્રભુકેરા એ પરમ ધામમાં, નદ્યામસ્ત થઇ મહાલ્યાં,
ગુરુસ્મરણે ગુરુઅનુગ્રહથી જદ, ઉદ્ધરી આ ગુરુબાલા; જપું૦

હિંદુઓની ઘટતી જતી સંખ્યા

' વૈદિક મેગેઝીન ' માં એક હિંદી વિદ્વાને હિંદુઓ તથા અન્ય કોમોના વિગતવાર આંકડાઓ આપીને જણાવ્યું છે કે ત્રણ દાયકાઓમાં હિંદુઓ તથા જૈનોની સંખ્યા ઘટી છે અને મુસલમાનો, શીખો અને ખ્રિસ્તીઓની સંખ્યા વધી છે તે આંકડાઓ નીચે પ્રમાણે છે—

૧૦૦૦૦ ની વસ્તીએ	કોમવાર સંખ્યા			
	૧૮૮૧	૧૮૯૧	૧૯૦૧	૧૯૧૧
હિંદુઓ	૭૪૩૨	૭૨૩૧	૭૦૩૪	૬૯૩૧
સિખો	૭૩	૬૭	૭૫	૯૬
જૈનો	૪૮	૪૯	૪૫	૪૦
મુસલમાનો	૧૯૭૪	૧૯૯૬	૨૧૨૨	૨૧૨૬
ખ્રીસ્તીઓ	૭૩	૭૯	૯૯	૧૨૪

યુદ્ધદર્મ્યાન જાપાને વધારેલી દોલત

" જાપાન મેગેઝીન " માં ઓસાકા સ્ટોક એક્સચેન્જના ડીરેક્ટર શ્રી કીસુક શીવાઝાકી જાપાનની દોલતના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે

" યુરોપમાં જે મહાન્ યુદ્ધનો થોડા સમય અગાઉ અંત આવ્યો છે તેની અસર સામ્રાજ્યમાંના મોટામાં મોટામાં મોટા વેપારવાળા અને ધંધાવાળા શહેર ઓસાકાામ જેટલી થઇ છે તેવી જાપાનના બીજા કોઇ શહેરમાં થઇ નથી યુદ્ધ દર્મ્યાન જાપાનની પાસે સોનાનો જથ્થો ૩૫,૩૦,૦૦,૦૦૦ થી વધીને ૧૬૮,૦૦,૦૦,૦૦૦ યેનના જેટલો થયો હતો, પરન્તુ તે ઉપરાંત બીજા સાહસોમાં—સરકારની વાત બાજુએ મુકીએ તોપણ—૧૦૦,૦૦,૦૦ ૦૦૦ યેન જેટલી રકમ રોકવામાં આવી હતી, જેમાંથી ઓછામાં ઓછી ૭૦ ટકા જેટલી રકમ ઓસાકા અને કોબી વચ્ચે વહેંચાયલી હતી આટલા જ ઉપરથી જણાશે કે યુદ્ધના સમયે ઓસાકા શહેર નાણાંના સંબંધમાં તથા સામાન્ય વેપારની આબાદીમાં કેટલું આગળ પડતું હતું

યુદ્ધને લીધે જે જે નવા ઔદ્યોગિક સાહસોમાં મોટો નફો મળ્યો તે વહાણવટામાંથી અને માલની લાવનઇ જવામાંથી મળ્યો હતો. અને ઘણી ખરી મોટી વહાણવટાની કંપનીઓ અને તેમના ડીરેકટરો ઓસાકામાં છે, માત્ર અપવાદરૂપ નીપોન યુસેન કૈશા કંપનીની હેડ ઑફીસ ટોકીઓમાં છે "

એક યેનની કીંમત રૂ ૧-૮ કરતાં સહજ વધારે છે હિંદીઓ પોતાની વેપારી બારકસોના કાફલા ધરાવનારા ક્યારે થશે અને તે કાફલાઓ દુનિયામાં બધે સફરે જાય એવા તેઓ ક્યારે ધરાવશે ?

જાસુસી પશુઓ.

(લેખક—રા. માધવલાલ દલસુખરામ કોઠારી)

" જાપાનીઝ મેગેઝીન " માં કે. ઇશીકાવાનો લખેલો " જાસુસી પશુઓ " વિષેનો લેખ બહુ જ રસદાયક છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે જાપાનમાં પશુઓને જાસુસો-તરીકે ઘણા જુના કાળથી કામે લગાડવામાં આવે છે અને તે એક લશ્કરી કળા ગણાય છે.

" જાસુસોતરીકે કામે લગાડવામાં આવતા પશુઓ કુતરા, લોંકડી અને ઉંદર હતા કે જેમને એ કામ માટેની યોગ્ય તાલીમ આપવામાં આવતી હતી. એ જણાવેલાં પશુઓ પસંદ કરવામાં આવતાં તેનું કારણ કે જાસુસીના હેતુઓ માટે 'તેમને તાલીમ' આપવામાં આવે તેમાં તેઓ કાબૂમાં રાખી શકાય તેવાં હોય છે અને તે કામમાં તે બહુ જ ફતેહમંદ જણાયાં છે માનવપ્રાણીની મરજી તેમ જ ભાષા બહુ જ આશ્ચર્ય પમાડે તેટલે અંશે સમજી શકે તેટલી તાલીમ તેમને આપી શકાય છે લોંકડીને માનવપ્રાણીના અવાજની નકલ કરવાનું પણ શિખવી શકાય છે અને એવી બાબતમાં પશુની શક્તિ પણ બહુ અસરકારક હોય છે અને મુખ્યત્વે કરીને જ્યારે તેમને ધીમા અવાજ કરવાનું શિખવાય છે ત્યારે તે તે બહુ જ સારી રીતે શીખે છે. મનુષ્યની ભાષા સમજી શકે તેવી તાલીમ કુતરાંઓ તથા બિલાડીઓને આપી શકાય એ એક સામાન્ય જ્ઞાનની બીના છે. જો કોઇ કૂતરાને સારી રીતે તાલીમ આપેલી હોય તો તે, જ્યારે દૂર જવાનો અગર પાસે આવવાનો હુકમ અપાય ત્યારે તેનો અર્થ સહેલાઇથી ગ્રહણ કરી શકે છે, અને બીલાડીનું પણ એમજ સમજવાનું છે. તમે કુતરાને સજા કરવાનો ઇરાદો રાખતા હોય એમ તેને સારી રીતે ખબર હોય અને તે વખતે તમે 'તમારી પાસે આવવાનો હુકમ આપો તો, બીજીવાર તે તમારા મનને ઘણું જ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું જ્ઞાન તે પ્રદર્શિત કરશે કુતરાંઓને મારી નાખનારાઓ તેમની પાસે આજ્ઞા પળાવવામાં કદી ફતેહમંદ થઇ શકતા નથી અને ખોરાકને માટે પણ તેમની પાસે જવાને આપણે કૂતરાંઓને સમજાવી શકીશું નહિ પશુઓનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવા માટે અને પછી તેમને કેળવવા માટે માણસે તેમની તરફ માયાળુ અને દયાળુ-બનવાની જરૂર છે. પશુઓ પ્રેમથી ઘણાં જ કોમળ થઇ જાય છે અને તેથી વિરુદ્ધતાવાળા ગુણથી વિરુદ્ધ થાય છે; શિકાર કરવામાં પશુઓનું પણ એમ જ છે."

જાપાનમાં બે પ્રકારની લોંકડીઓ છે ધોળી લોંકડી તેમ જ કાળી જાત જાપાનમાંથી અદૃશ્ય થઇ છે; જો કે ચીનમાં હજી તેનું અસ્તિત્વ છે. થોડા સમય પહેલાંથી જાપાનીઝ સરકાર કેનેડાના પ્રીન્સ એડવર્ડ ટાપુમાંથી કાળી લોંકડીઓ ઉછેરવાના હેતુઓથી આયાત કરે છે શું એ લોંકડીઓ ઉછેરીને જાસુસોતરીકે રોકવાની છે?

કુતરાંઓ અને લોંકડીઓને—તેમાં પણ ખાસ કરીને લોંકડીઓને જાસુસીના કામ માટે રોકવામાં આવેલી તેની રીતિનું વર્ણન નીચેપ્રમાણે છે.—

" જ્યારે કોઇ લશ્કરી અમલદાર—શત્રુના કબજામાં હોય એવી છાવણી અગર કિલ્લાના સ્થળની કેટલીક ભાગોલિક બીનાઓ નક્કી કરવાની ઇચ્છા રાખતો ત્યારે તે પોતાના ઘણા જ શ્રેષ્ઠ જાસુસતરીકે કુતરાને અગર લોંકડીને ગણતો. જ્યારે જાગીરદારો પાસેથી અમુક સેવાઓ બદલાતરીકે લેવાતી ત્યારે કેટલાક સ્થળોએ પહેરો ભરાતો હતો. અને ગમે તે રસ્તેથી જતા મુસાફરોની બારિકાઇથી ઝડતી લેવાતી, અને બીજાં એવાં સ્થળોએ ગુપ્ત ચોકીદારો મુકવામાં આવતા; પરન્તુ આખા દેશમાં એમ બની શકે નહીં. આ હેતુને માટે સર્વત્ર વપરાતી લોંકડીને કામે લગાડવામાં આવતી. માનવ જાસુસો પર્વતો ઉપરની પગથીઓ-રસ્તાઓ તથા મેદાનોમાં થઇને પસાર થતા રસ્તાઓની ચોકી કરતા; પરન્તુ લોંકડીઓ, જંગલો અને બીજા રસ્તાવિનાના પ્રદેશોનું રક્ષણ કરતી. લોંકડી નાની હોવાથી સહેલાઇથી દેખી શકાય તેવી હોતી નથી; જે જે દેશમાંથી તે પસાર થાય છે તેની દરેક જગા તે જાણી જાય છે. હમેશાં પગેરાની શોધમાં જ રહેતું જાસુસી પશુ માનવ જાસુસની પાછળ જાય છે. જ્યારે લોંકડી અગર જાસુસી કુતરો પોતાની રખેવાળીવાળા પ્રદેશમાં કોઇ માનવ પ્રાણીની હાજરી જુએ છે અગર શોધી કાઢે છે ત્યારે તે દરેક મુસ્દાલ અવાજ કરે છે કે જે તેનો માલીક પાછળથી સમજીને નોંધી લે છે. પશુઓ વિવિધ અવાજ કરે છે અને તેની નિશાનીઓવડે માલીક તેની પાછળ જાય છે અથવા તો પાછો હઠે છે. જેમ સૂચના મળે તેમ કરે છે. વળી શત્રુ પાસે આવે છે કે પાછો જતો રહે છે તે જણાવવા માટે પશુને તેની ચીસમાં ફેરફાર કરવાની તાલીમ પણ અપાય છે. જ્યારે માલીકને એમ માલુમ પડે છે કે તેણે પગેરૂ ખોઇ દીધું છે અને હવે જંગલ અગર પર્વતમાંથી માર્ગ જડી શકે તેમ નથી ત્યારે તે લોંકડીની ચીસ જેવી ચીસ પાડે છે અને તેના જવાબમાં તેને એવી સૂચના મળે છે કે જેથી તે, જે રસ્તે જવા માગતો હોય ત્યાં જઇ શકે છે. જો તે કાંઇ ખાસ રીતિએ જ ચીસ પાડવાનું અગર લોંકડીની પેઠે ભસવાનું ચાલુ રાખે તો લોંકડી પોતે તેની પાસે જઇને તેને ખરે રસ્તે દોરી જાય છે. હાલ પણ શિકારીઓ એ જ રીતિઓ અખ્ત્યાર કરે છે.

આમાંથી કેટલીક લોંકડીઓને એવાં તો કામો કરવાની તાલીમ આપવામાં આવી હોય છે કે જે તેમનાં માલીકોથી પણ થઇ શકે નહીં.

" દાખલાતરીકે, જ્યારે જાસુસ કોઇ ટેકરી અગર ખડકની પાસે આવે છે અને તે ઉપર ચડી શકવાનું અશક્ય જણાય ત્યારે તે દોરડાનો એક છેડો લોંકડીના મુખમાં મુકે છે; પછી તે પશુ ખડક ઉપર ચડી જાય છે કે જ્યાં કોઇ માનવ પ્રાણીથી તો ચડી શકાય નહીં. અને જ્યારે તે શિખરે પહોંચે છે ત્યારે, મુખમાં દોરડાને ઝાલી રાખીને કોઇ વૃક્ષની આસપાસ ફરે છે અને આ તરફ માણસ પોતે ખડક ઉપર ખેંચાઇને જાય છે. જ્યાંસુધી માલીક આવી પહોંચે ત્યાં સુધી લોંકડી પોતે તે દોરડાને વીંટીને ઝાલી રહે છે એ જ રીતે ખડકો અગર ટેકરીઓની નીચેનો માર્ગ શોધી કાઢવામાં પણ લોંકડીઓને કામે લગાડવામાં આવે છે. વળી શિકારી પોતાના દોરડાને વૃક્ષને બાંધે છે અને તેની ગાંઠ પણ પાડે છે; અને જ્યારે તે દોરડું ઝાલીને નીચે ઉતરે છે ત્યારે લોંકડી દોરડાની ગાંઠ છોડી નાંખે છે અને દોરડું શિકારીને પાછું મળે છે. જો જાસુસને પર્વત ઉપર જ રાત્રી રહેવાની જરૂર પડે તો

અથવા તો બીજી દૂરની જગા કે જ્યાં બહુ શરદી હોય ત્યાં રાતવાસો ગાળવો પડે છે તો લોંકડી તેની સાથે જ રહીને તેના શરીરને ગરમી મળે તેવી ગોઠવણ કરે છે. પશુમાં ઘ્રાણેન્દ્રિય બહુ તીવ્ર હોય છે તથા સ્થળોની યાદગીરી બહુ હોય છે એટલે આ પ્રમાણે તે પોતાના માલીકને રસ્તાના દરેક પગેરાની ખબર આપે છે."

જાપાનીઝ સાહિત્યમાં આવી રીતે પશુઓને કામે લગાડયાના વારંવાર ઇસારાઓ આવે છે.

"દાખલાતરીકે 'યુમી હારીસુકી' નામની પ્રસિદ્ધ નવલકથામાં ટેમેટોમી નામનું પાત્ર જ્યારે શિકારે ગયેલું હોય છે તે વખતે તેને ઝેરી સર્પથી તેના નોકાઝી નામના કુતરાએ બચાવ્યાનું જણાવેલું છે. વળી જ્યારે અંધારૂં પુષ્કળ થઇ ગયું હોય ત્યારે લોંકડી પોતાના માલીકને માટે પ્રકાશ પણ કરી શકે છે. તેમાં માલીકને માત્ર એટલું જ કરવાનું હોય છે કે તેણે લોંકડીને ઝાલી રાખવાને એક હાડકું આપવું અને તે તે હાડકાઉપર તેના શ્વાસનો પવન કહાડે કે તુરત જ તેના મુખમાંથી ફોસ્ફરસજેવી ધાતુના ભાફ઼ક અજવાળું થાય છે, જેથી માણસ દેખી શકે અને તેની પાછળ પાછળ ચાલી શકે. પર્વતોમાં મુએલાં જનાવરોનાં હાડકાં ઘણાં પડેલાં હોય છે એટલે હાડકાં ત્યાં સહેજ મળી શકે છે. જો એ પ્રકાશ કોઇ શત્રુના જોવામાં આવે છે તો તે તેની નજીક આવવાને બદલે તે તેનાથી ડરવાનો બહુ સંભવ, છે કારણ કે તે એને ભૂતના ભડકા સમજે છે. સરહદની રખેવાળી કરનારા જાસુસો પણ આવા કુતરા અગર લોંકડીઓ હમેશાં પોતાની નજીક રાખતા કારણ કે આવી સાવચેતી રાખવાથી તેઓને પોતાની નોકરી દર્મ્યાન પણ સુઇ જવાની કે ઝોકાં ખાવાની તક મળતી હતી. અને વળી જ્યારે કોઇ જાસુસ શત્રુનાં સ્થળની નજર રાખતો હોય ત્યારે પણ શત્રુના સંત્રીઓ જાગતા છે કે ઉંઘતા અને પરિસ્થિતિ કેવી છે તે જાણુવામાં લોંકડી તેને મદદ કરતી."

વળી જાપાનમાં જમીનદારવર્ગની સત્તાસમયે લશ્કરી અમલદારો જાસુસોતરીકે ઉંદરોને પણ કામે લગાડતા.

"જાસુસ પોતાના પાળેલા ઉંદરને પોતાની બેયમાં લઇ જતો. પછી જે જગાની છુપી બાતમી લાવવાની હોય ત્યાં પહોંચતાં તે ઉંદરને બહાર કાઢતો અને પછી છુટો મુકી દેતો. ઉંદરને એવી તાલીમ આપવામાં આવતી કે તેને જે કોઇ કાગળનો કટકો મળે તે તેણે ઉંચકી લેવો અને માલીકને લાવી આપવો. એ પ્રમાણે ઉંદર શત્રુની છાવણીના અમલદારોના અવાસમાં જરા પણ અવાજ કર્યાવિના ઘુસી જતો અને જે કાંઇ કાગળના ટુકડા જોવામાં આવે તે ચોરી લેતો; કાગળ કદાચ એવો પણ આવે કે તેમાં શત્રુએ લડાઇની જે યોજના રચી હોય તેનો નકશો અગર તો હવે પછી કરવાની લડાઇની યુક્તિઓ પણ હોય. કેટલીક વખત ઉંદરને શત્રુની છાવણીમાં અવાજ કરવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું અને તેથી સંત્રીઓ જાગી જતા; જેથી કરીને તેઓને એમ માલુમ પડે કે માત્ર ઉંદરના ખડખડાટથી જ તેમને જાગવું પડયું છે તેથી પછી તેઓ વધારે બેદરકાર બને અને નિરાંતે નિદ્રામાં પડી જાય અને ઉંદરના પગલે પગલે આવનારા માનવ જાસુસથી પણ તે બિચારા જાગે નહીં. આવી રીતે ઘણાએ જાસુસો શત્રુની છાવણીમાં ચોરી છુપીથી પેસી ગયા હતા અને બહુ જ અગત્યની બાતમી લઇને છટકી ગયા હતા.

બીજી એક યુક્તિ એવી કરવામાં આવતી કે શત્રુના મકાન અથવા છાવણીના માળામાં સંતાઇ રહી ઉંદરને છોડી મુકી ઘરનાં માણસો જાગતા છે કે ઉંઘતા તે નક્કી કરવું અથવા ઉંઘતા હોય તો તે ભરઉંઘમાં છે કે નહીં આ કારણથી ડીઆમો મકાનોના નીચેના માળો એવડા કરવામાં આવતા અને જે મોટા મકાનો હતાં તે તથા શોગન મકાનોને તેવડાં કરવામાં આવતાં. હાલ તેમ કરવાનું કારણ શરદીને દૂર રાખવાનું ધારવામાં આવે છે પરંતુ મૂળ કારણ તો જાસુસી ઉંદરોને દાખલ થતા અટકાવવાનું હતુ.

हित वचन.

પદ (ગરબી.)

મુજ બંધુ! શુણજો આજ, વચન હું જે કહું,
નિજ હૃદયે ધારી તેહ, થજો સુખીઆ સહુ.
નથી કારણ આજે કાંઈ, દ્રષ્ટિપથે આવતું,
પણ સહજ સ્વભાવે આ, કથન ઉર ભાવતું.
પ્રેરે અંતર્યામી જેમ, વચન આ ઉચ્ચારતો,
મુજ પૃથકપણુંનો ભાવ, તેમાં હું વિસારતો.
વિચિત્ર જણાતું આ દ્રશ્ય, મિથ્યા કરી જાણજો,
દિનપ્રતિદિન તેનો મોહ, હૃદયથી ટાળજો.
જે જે અનુભવી પુરુષો ભ્રાત! જગતમાં જે થયા,
તે સહુએ જગના સુખ, છે મિથ્યા તો કહ્યાં.
તેથી દ્રશ્યસુખોની પ્રીત, બંધુ! ન વધારશો,
પણ જે તે રીતે પ્રતિદિન, ઉરથી ઘટાડશો.
ઇચ્છા જે શાંતિ તૃપ્તિની ઉર, ન દ્રશ્યવિષે ગળે,
પામે પણ તે એક જ જન, જે સ્વરૂપે જઇ ભળે.
સુખ સત્ય અને વળી પૂર્ણ, હોયે જેહો પામવું,
તેહો આ જગનો ત્યજી મોહ, અંતરમાં વિરામવું.
ઉપજી ટકી જેમાંથી દ્રશ્ય, જેમાં શમી તે રહે,
તત્ત્વવિદો તેને એક સત્, અનુભવથી કહે.
તે છે એક જ કેવલ સત્ય, ત્રિકાલમાં માનજો,
તદ્રૂપ થવા ધરી યત્ન, સન્માર્ગે ચાલજો.
આ જન્મનું સાર્થક તે જ, કે તદ્રૂપતા થવી,

જેથી જન્મમરણની ફાંસ, ભવેથી છુટી જવી.
એ વિયોગ કે ગાઢનો પથ, થકી ઉદ્ધરી જવું,
જન્મજપણે નવ ભ્રાત!, મરી મરી જન્મવું
આ દેહવિષે જ મુક્તત્વ અનુભવી ને વિરમવું,
સ્થિતિ તે ચતામૃતની પ્રાપ્ત. પ્રયત્ને લોગવું.
પ્રાણપ્રિય મો બંધુ આ ત, વચન તેથી આ કહું,'
છો ઇશ્વરરૂપ તમે ભ્રાત, નિજ ઉરે હું લહું.
નિત્ય સંબંધ આપણો હોય,' આપણ તેમ માનતા,
કઇ ક્ષણ પણ છુટી તેહ, જશે નથી જાણતા
તેથી વચન વિવેકનાં આજ, એ પ્રેમથી છે કહ્યાં,
અંતર્યામીની પ્રેરણા જેમ, કે મનમતિ આ વહ્યા.
જાશે આજે છુટી સંબંધ, ન બંધુ! ધારશો,
ધરી શાંતિ હૃદયમાં ભ્રાત! ન ધૈર્ય, વિચારશો
પણ વિનાશી આ જગમાંહી, ન અચલ રહેતું કંઇ,
તથા વચન વદાવવા આજ, ઇચ્છા પ્રભુની થઇ.
સાર માત્રનો સાર છે એ જ, પ્રભુને ન વિસારજો,
નિજ રૂપને ઓળખી ભ્રાત!, સચ્ચિતપદે મ્હાલજો.
જાણ્યું જરા નશાથી પ્રભુ આજ, વચન આ વદાવતા,
જાણું એટલું પણ પ્રભુ તેહ, સર્વજ્ઞ કહાવતા
કરુણાસિંધુ જગે જે ઇશ, જીવોને સંભાળતા,
અનુપમ ધરી હૃદયે વ્હાલ, રહો સહુને પાળતા.

વૃક્ષોસાથે વાતચિત.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૪૮ થી.)

કેટલાક વૃક્ષને તો હું પોતાની ડાળીયોરૂપ હાથ લાંબો કરીને જાણે મને પુષ્પ આપતાં હોય તેમ જોઉં છું ગુલાબ મોગરો, વગેરે વૃક્ષ પોતાને હાથ લંબાવી જાણે મને પોતાનો પ્રિયમાં પ્રિય અને સારામાં સારો પદાર્થ કેમ ન આપતા હોય તેમ જણાય છે હું તેમને પાણી પાઇ તેમની સેવા કરૂં છું, તેના બદલામાં જાણે તે કેમ ન આપતા હોય તેમ જણાય છે અહો! આ જડ જંતુનાં જેવા અલ્પ ઉપકારને જાણનારાં તો અનંતા ઉપર કરેલા ઉપકારનું ફળ શા રીતે ન આપે? તેમાં પણ સદૈવ ઈશ્વરનું કરેલું સ્મરણ ચિંતન સર્વેશ્વરસદૃશ મહાપુરુષોની કરેલી સેવા તો તેનું ફળ શા રીતે ન જ આપે

એક વખતે મેં એક વૃક્ષને પુછયું કે તું આ વૃક્ષની સ્થિતિમાં શી રીતે આવ્યું? તને જીવ છે અને લાગણી થાય છે એમ તો હું જોઇ શકું છું, પણ આટલી બધી નિકૃષ્ટ સ્થિતિને તું શી રીતે પ્રાપ્ત થયું?

તેણે કહ્યું, એ વાત તમે પૃછશો મા. અમને પણ અમારાં પોતાનાં કર્મ હોય છે, અને તેને લેઇને જ અમે આ જડજેવી સ્થિતિને પામ્યાં છીએ. પણ આ પ્રમાણે થતાં હજારો લાખો નહિ પણ અગણિત વર્ષો વીતી ગયાં છે. આટલા માટે જ આ સૃષ્ટિને અનાદિ માનવામાં આવે છે. તેનો આદિ ક્યારે હતો તે કહી શકાય તેમ નથી. આ જડ જીવંત સૃષ્ટિના સર્વ પદાર્થોને તે તે સ્થિતિને પ્રાપ્ત થતાં કેટલાં બધાં વર્ષ વીત્યાં હશે તેની કલ્પના તમે કરી શકો તેમ છે? એક વસ્તુનો જ આ સર્વ વિલાસ છે. પણ અમે શિવ-સ્વરૂપમાંથી અનેક વર્ષના ઘણા લાંબા સમયના પરિણામે આ સ્થિતિને પામ્યાં છીએ. આ વિશ્વમાં ગમે તેમ અગડંબગડં ચાલે છે એમ સમજશો નહિ. પણ સર્વ નિયમને વશ વર્તે છે, અને આ આખું જગત્ નિયમથી જ ચાલે છે. અમારો ઉદ્ધાર થતાં અર્થાત્ તમારી પેઠે અમારૂં ભાન જાગ્રત્ થતાં અનેક વર્ષો વીતી જશે.

આ વાર્તા ઘણા મનુષ્યોને ગળે નહિ ઉતરે, પણ તે સત્ય છે. અમે ખનિજ સૃષ્ટિ-માંથી વિકાસ પામતાં આવીએ છીએ એમ સઉ માને છે અને તેનું કારણ ડાર્વીનનો વિકા-સવાદ તેઓ સ્વીકારે છે તે છે. પરંતુ ખનિજ ખનિજની સૃષ્ટિમાં ક્યાંથી આવ્યું, તથા વનસ્પતિસૃષ્ટિમાં તેનું રૂપાંતર થતાં વા તેમાં તેનો પ્રવેશ થતાં તેમાં જીવ ક્યાંથી આવ્યો? અને આ જીવને જે સુખદુઃખની લાગણી થાય છે તે ક્યાંથી ક્યાં કારણોથી થવા પામી? આ બધા પ્રશ્નોનું ઉત્તર ડાર્વીન સાહેબ અને તેમના અનુયાયીઓ ભાગ્યે જ આપી શકશે. સત્ય વસ્તુ એ છે કે આ જગત હાલમાં જે રૂપમાં આપણને પ્રતીત થાય છે તે રૂપમાં તે એક બ્રહ્મતત્ત્વથી જ ઉત્પન્ન થયું છે. જો સત્ય કહીએ તો આ જગતમાં Evolution વિકાસ એ પરમ સત્ય નથી પણ Involution ઉંચેથી નીચે ઉતરવું એ જ પરમ સત્ય છે. આ જે જડજીવંત અનંત સૃષ્ટિ છે તે એક તત્ત્વનાં જ જૂદાં જૂદાં રૂપ છે, અને તે જ આ રૂપે થયું છે. આ જ સિદ્ધાંત સાચો છે. અને હાલમાં જે રૂપે આ વિવિધતાવાળું જગત્ જણાય છે તેને તે રૂપે થતાં અનંત, ન ગણી શકાય તેટલાં વર્ષ વીતી ગયાં છે. સ્વરૂપમાં આ જગત્ અનાદિ છે એ જ સત્ય છે. તમે એક પથ્થર કે એક વનસ્પ-તિનો છોડવો, કે એક કીડામાંથી, કે એક વાનરમાંથી મનુષ્ય થયા છો, તેના કરતાં વધારે સત્ય એ છે કે તમે ઈશ્વરમાંથી એક મનુષ્ય થયા છો. અમે પણ તેવી જ રીતે અમારી સ્થિતિને પામ્યાં છીએ અને તમારા જેવી સ્થિતિને પામવાને તે જ પ્રમાણે અમારે અનંત વર્ષ જોઇશે.

મેં આનંદમાં આવી જઇ કહ્યું, અહો! તમે મને એક અપૂર્વ અને અમૂલ્યજ્ઞાનની વાર્તા વા નવો સિદ્ધાંત જણાવ્યો, કે જે મેં આજપર્યંત કોઇના પણ મુખેથી સાંભળ્યો નથી. તમારી સંગતિથી મને અનેક લાભ થયા છે, એ નિઃશંક છે.

તેણે કહ્યું, હા તમારૂં કહેવું સત્ય છે. અનેક પ્રકારના છળપ્રપંચ અને સ્વાર્થથી ભરેલાં મનુષ્યનો સંગ કરવા કરતાં જો મનુષ્ય અમારો સંગ રાખે તો તેમને અનેક લાભ

થવાના સંભવ છે જો મનુષ્ય અમારી સોબત રાખે તો તેની મતિ નિર્મલ થાય છે, તથા તેની પ્રતિભાશક્તિ સહજ ખીલે છે

રવીંદ્રનાથ ટાગોર જેવા વિશ્વવિખ્યાત કવિની પ્રતિભાશક્તિ શાથી આટલી સારી ખીલી કે, એ તમે જાણો છો ? તે હમેશા અમારો જ સંગતિ રાખે છે, અને હમેશા પ્રીતિથી અમને જ અવલોકે છે અમે તેને નવા નવા વિચારોના અંકુરા તેની હૃદયભૂમિમાં સ્ફુરાવીએ છીએ વળી અમારી પાસે અખંડ રહેનારને પ્રકૃતિની–કુદરતની અપૂર્વ સુખશાંતિ પણ મળે છે અમારાં પાન તથા ફળ ફુલ વગેરેને શાંતિથી નીરખનારની મતિમાં અદ્ભુત વિકાસ થાય છે વળી તમારે તમારા પરમેશ્વરના પદને સત્વર પામવું હોય તો જનસંગ ત્યજીને તમારે અમારી સંગતિ સેવવી અધિક હિતકર છે તમે અમારી વચ્ચે આવીને પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરો તો તમે શાંતિથી તે કાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે કરી શકો છો, કે જે તમે જનસંગમાં રહીને કરી શકતા નથી

અમે જો આ જગતમાં ન હોત તો આ જગતની રમ્યતામાત્ર જતી રહેત અમારાવડે જ આ જગત્ રમ્ય થઇ રહેલું છે દેવોને અને ઋષિવર્ગના ઉચ્ચ અભિમાનીઓને પણ અમારી સૃષ્ટિ હમેશાં રુચે છે

મેં પૂછ્યુ, તમે પ્રત્યેક વર્ષે નવાં નવાં શી રીતે થાઓ છો ? મનુષ્યમાં પોતાનામાં તમારા જેવું કંઇ સામર્થ્ય છે, કે જે વડે તે તમારી પેઠે પ્રત્યેક વસંત ઋતુમાં નવું થઇ શકે?

તેમણે કહ્યુ, હા અમારા જેવું તો શું પણ એથી પણ વિશેષ સામર્થ્ય મનુષ્યમાં પોતાનામાં છે કે જેવડે તે અખંડ નવયૌવનને પ્રાપ્ત રહી શકે છે, પણ આ વાતપ્રતિ તેની દૃષ્ટિ જ ક્યાં છે ? તે પોતાને અમારા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ માને છે, પણ આ બાબતમાં તે કેટલો નિકૃષ્ટ થઇ રહેલો છે તે સ્પષ્ટ જ છે તે પોતાને હાથે જ પોતાનો વિનાશ કરી રહ્યો છે તેના પોતાના શરીરમાં જે જોઇએ તે છે તે આ સામર્થ્યવડે વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુને જીતી શકે તેમ છે પણ તેની દૃષ્ટિ આકાશ પાતાળ ઊંડળવાપ્રતિ રહે છે, પણ પોતે કે જે નિકટમાં નિકટનો પદાર્થ છે તેનાપ્રતિ રહેતી નથી, એ સામાન્ય આશ્ચર્ય નથી ! જ્યારે તે પોતાની દૃષ્ટિ પોતાનાપ્રતિ વાળશે ત્યારે જ તે આવા રહસ્યોને પ્રકટ કરી શકશે તમારી ઇચ્છા હશે તો તમને આ રહસ્ય વળી અવકાશે અમે તમને જણાવીશું, ત્યાંસુધી તમારો અધિકાર વૃદ્ધિ થવાઅર્થે એટલુ અમે આજે જણાવીએ છીએ કે, તમારે આહારનો સુધારો કરવો તમે જુઓ છો, કે અમે માત્ર હવા ખાઇને જ જીવીએ છીએ અને તેમાં રહેલા અમૃતવડે પ્રતિવર્ષ નવાં નવાં થઇએ છીએ તમે લોકો જેટલા પ્રમાણમાં આહાર લો છો તેટલા પ્રમાણની જરૂર નથી, તથા જેવો તમે આહાર લો છો તેની જરૂર નથી તમે વધારે જીવવા ઇચ્છતા હોતો એક બે સાદી વસ્તુઉપર જ તમારે નિર્વાહ કરી લેવો જોઇએ. અને સઉથી ઉત્તમ તો એ છે કે તમારે અમારાં ફળ ખાઇને રહેવું અમારા ફળમાં સ્વાભાવિક રીતે જ નાના રોગને હરવાનો ઉત્તમ આરોગ્ય આપવાનો તથા દીર્ઘાયુષ્ય કરવાનો ગુણ રહેલો છે હાલ તો અમે તમને આટલું જ જણાવીએ છીએ પણ હવે પછીના પ્રસંગે આથી પણ ઊંડુ રહસ્ય અમે તમને જણાવીશું

(અપૂર્ણ)

આપણી પ્રજાની આંતર સ્થિતિ.

આપણી પ્રજાની આંતર વા અન્તઃકરણની કેવી સ્થિતિ છે તે જોવું જાણવું હોય તો આ લેખકનો અભિપ્રાય છે કે આગગાડીમાં મુસાફરી કરતાં મનુષ્યોનું અવલોકન કરવું.

આગગાડીમાં બેસનાર મનુષ્યો દોડાદોડ કરીને આવે છે અને દોડાદોડ કરીને ગાડીમાં બેસી જાય છે. જરા જરામાં જેની તેની સાથે લડી પડે છે. સારા કેળવાએલા મનુષ્યો પણ બીજા મનુષ્યો પોતાના ખાનામાં જગ્યા છતાં બેસવા આવે તેમ ઇચ્છતા નથી. અને બેસવા આવનારને ત્રાસ આપે છે, પણ આત્મવત્ દષ્ટિ કરીને કોઇ કોઇને બેસવા દેતું નથી બેઠા પછી સહજ સહજમાં લોકો પરસ્પર લડી પડે છે, જાણે કે આગગાડી એ પ્રજાને લડાવી મારવાને જ રેલ્વે-કંપનીએ કેમ ન ઉભી કરી હોય ! ગાડીમાં બેઠા કે લોકો દીવાસળીની પેટી અને બીડી કાઢીને લાગલા જ બીડી પીવા મંડે છે. જોતજોતામાં ધૂમાડાના ગોટાથી ગાડીનું ખાનું ભરાઇ જાય છે અને ન પીનારને ભારે ત્રાસ આવે છે. નાના નાના છોકરાઓ પણ બીડી પીતા જોવામાં આવે છે. ગાડીનો એક ડબ્બો આખા હિંદુસ્થાનમાં તમાકુનો કેટલો પ્રચાર હશે તેનો બહુ સારો ચિતાર આપે છે. જરાજરા વારે લોકો બીડી પીતા જોવામાં આવે છે. પૂરો કલાક પણ વચમાં જતો નથી રસ્તામાં જે કંઇ ખાવાનું ચેવડો, ભજીયાં, ગાંઠીયા વગેરે મળે તે વગર વિચારે લોકો લે છે અને તરત ખાઇ જાય છે. જે મળ્યુ તે ખાધું. ચાહા આવી તો ચાહા પીધી. એવું વર્તન જોવામાં આવે છે. પછી ઉનાળાના ખરા બપોર કયા ન હોય ! ચાહા પીધી કે ઉપર પાનબીડી મળે તો ખાવી અને ઉપર બીડી પીવા તો જોઇએ જ. જે આવે તે આપણને બીડી ધરતું આવે. બીડી પીવાથી કેટલી હાનિ છે તેનો કોઇને વિચાર સરખોપણ નથી. કેટલું ખાવું, શું ખાવું, તેનો પણ વિચાર નથી હોતો. જે સુઝે તે વાતો જ કર્યા કરે. વાતો અને વાતો તેમાં નહિ ઉપયોગ કે નહિ માલ. હલકી અને હલકી વાતો ભાષા પણ અત્યંત તુચ્છ અને સભ્ય સાંભળનારને લજ્જા આવે તેવી. મનુષ્યોની વૃત્તિ જોઇએ તો હદપાર ચંચળ જરાપણ સ્થિરતા ન મળે. કંઇ પણ સારા વાંચનનો શોખ ન મળે. કંઇ પણ સારા વિચારો ન મળે. કંઇ પણ ઉચ્ચ ઉદ્દેશ ન મળે. જાણે આહાર, નિદ્રા અને ભયાદિને વશ વર્તતાં કેવલ પશુઓ જ !

અહહ ! પરમાત્મન્ ! અમારી આર્ય પ્રજાની આજે આ સ્થિતિ છે. આ પ્રજાનો અભ્યુદય શી રીતે થાય તે સ્પષ્ટ થતું નથી. આ પ્રજા ઉત્તરોત્તર અધોગતિને પામે, નાના પ્રકારનાં દુઃખને અનુભવે, નાના રોગનો ભોગ થાય, અકાળે મરી જાય, અને ગુલામની પેઠે પરતંત્રતામાં જીવન પૂરું કરે તેમાં મને તો કંઇ આશ્ચર્ય કે અયોગ્યસરખું જણાતું નથી. પ્રજાની આવી સ્થિતિ રહે તેમાં ઈશ્વરનો કે કાળનો શું દોષ ? પ્રજાની કેટલી નિકૃષ્ટ સ્થિતિ થઇ રહી છે ! આ સ્થિતિવડે તે આ દેશનો શી રીતે ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છે છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી. જેને આપણે યથાર્થ મનુષ્ય કહી શકીએ તેવા મનુષ્યો જ આ દેશમા કયાં છે વા કેટલા છે ?

આ દેશનો અભ્યુદય કરવો હોય તો પ્રજાને સુધારો મનુષ્યોના જીવનને પ્રથમ ઉન્નત કરો. તેમને સદ્વિચારશીલ કરો. તેમને ઉચ્ચ આશય કે ઉદ્દેશવાળાં કરો. તેમને સ્થિર વૃત્તિવાળાં કરો.

આ પ્રમાણે કરશો તો જ આ દેશનો વાસ્તવ અભ્યુદય થશે સ્વરાજ્ય મળવાથી કંઇ અધિક લાભ નથી ઉત્તરોત્તર નીચે જતી અને કાળના મુખમાં પ્રવેશતી આ પ્રજાને સ્વરાજ્ય મળવાથી શો અધિક લાભ થનાર છે ?

તેને પ્રથમ શરીરથી, મનથી, અને આત્માથી ઉન્નત કરો. તેના અભ્યુદયનો નાઽન્યઃ પંથા વિદ્યતે

एक रमणीय दृश्य.*

પદ. (ગૃહસ્થાશ્રમની શોભા સઘળી—એ લય.)

જુઓ ! જુઓ ! આ પેલું કેવું રમણીય દૃશ્ય જણાય !
સૌખ્ય—સ્નેહ—આનંદતણી શી, સરિતા ત્યાં રેલાય. (૩) જુઓ૦
નાનકડું પણ ગૃહ શું સુન્દર ! સ્વચ્છ—વ્યવસ્થિત અને મનોહર,
સઉ જ્યાં સત્કારાય સદાય, પ્રેમતણા સહ-ભાગી થાય; સૌખ્ય૦
બાલક પણ કેવાં ત્યાં દીસે, સુદૃઢ, સુશીલ, વિનયી અતિશે,
બુદ્ધિ વૃદ્ધિ જેની લહાય, રમતા રમતા જ્ઞાન કમાય; સૌખ્ય૦
સરલતાથી ગૃહ કાર્યો થાયે, વિગ્રહ-વિવાદ જ્યાં ન જરાયે,
દિવ્ય દંપતીસ્નેહ ભળાય, ઉભય ઐક્યથી સદા સુહાય, સૌખ્ય૦
(ત્યાં) તેજસ્વી બધું શાથી ભાસે ? શાથી સર્વે રહે ઉલ્લાસે ?
નારીરત્ન રહે તે માંહ્ય, પુણ્યરૂપ તેથી પેખાય, સૌખ્ય૦
જે ગૃહમાં છે સુશીલ નારી તે ગૃહસ્થાશ્રમની બલિહારી,
એવો ગૃહસ્થાશ્રમ જો કરાય, નારીજીવન તો ધન્ય ગણાય; સૌખ્ય૦

* સહચરીસમેલનના ઉત્સવપ્રસંગે રચેલુ.

ओछी मुडीवाळा सारा लाभकारक एक वे धंधा.

થોડા વખત ઉપર મારૂં આણુંદ થઇને વડોદરે આવવું થયું હતું. આણુંદ મારે ગાડી બદલવાની હતી અમદાવાદથી આવતી ગાડી મોડી હોવાથી સ્ટેશનઉપર મારે અર્ધોએક કલાક બેસી રહેવું પડયું મારી પાસે સેવ મમરા વગેરે વેચનાર એક ભઇયો પોતાના કંડીયા સાથે બેઠો હતો. એટલામાં એક માણુસ પોતાના નાના છોકરાને લેઇને ભજીયા અપાવવા આવ્યો. તેણે કહ્યું ભૈયા! " ઇસ લડકેકું એક પૈસાકા ભજીયા દો. ભૈયો સારો હતો. તેણે ચીડાયાવિના કહ્યું, એક પૈસાકા કયા દઉં સાહેબ પેલા માણુસે કહ્યું ઇસ લડકા અભિ લહું જીમકે આયા હૈ, સો જ્યાદા ખાનેસેં માંદા પડેગા. ભઇયાએ બે નાનાં સરખાં ભજીયાં પેલા છોકરાના હાથમાં મૂકયાં. પેલો માણુસ એક પૈસો આપી ચાલતો થયો.

તેના ગયા પછી મેં ભૈયાને હિંદુસ્થાનીમાં પૂછ્યું, ભૈયાજી રોજ કેટલો વકરો થાય છે? ભૈયાએ કહ્યું ઓછામાં ઓછો ત્રીસ રૂપૈયાનો, અને સારો થાય તો ચાળીશ રૂપૈયા સુધીનો પણ થાય છે મેં કહ્યું રૂપૈયે બે આના નફો મળે ? ભૈયાએ કહ્યુ, ત્રણથી ચાર આના નફો મળે સાહેબ, પણ નોકરનું ખરચ વગેરે જાય. મેં કહ્યું ત્યારે તમને મહિને સો સવાસો રૂપૈયા સહજ મળતા જોઇએ? તેણે કહ્યું હા સાહેબ, બાર મહિને હજાર બારસો રૂપૈયા ખરચ જતાં અમે પેદા કરીએ છીએ. પણ સાહેબ તાપતડકામાં ઉંધઉજાગરો વેઠી ફરવું પડે છે, માગ બે કડીયા ફરે છે.

આ કંડીયામા તેણે મીણબત્તી ખોસી હતી જે બળતી હતી અને તેનો રસ ઝરતો તે ભજીયાં વગેરેમાં જતો. તે પૂરી થઇ જાય ત્યારે તે બીજી મીણબત્તિ ખોસતો. આ પ્રમાણે તેનો રસ તથા છેવટની બળી જતા શેષ રહેલી વાટ લોકો ખાઇ જતા હશે એમ જણાયું. જો કે ભૈયા લોકો સ્વચ્છતા સાચવે છે પણ જોઇએ તેવી સ્વચ્છતા મને જણાઇ નહિ.

ઘણા પૈસા ખરચીને મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરીને વીશ પચીસ રૂપૈયામાં ગુલામગીરી જેવી નોકરી કરવા કરતાં જો યોગ્ય જણાય તો આ ધંધો કરવો ખોટો નથી. નિઃશંક મહેનત તો છે પણ તેની સાથે સ્વતંત્રતા છે અને કમાણી પણ વધારે થાય છે.

સ્ટેશન ઉપર ચાહા વેચનાર પણ આવી જ સારી કમાણી કરે છે દુધ વેચનારા પણ સારી કમાણી કરે છે. માત્ર વાસણો વધારે સ્વચ્છ રાખવાં જોઇએ તથા ચાહા દુધ અને ખાવાના પદાર્થો સારા આપવા જોઇએ. ભાવ વધારે લેવામાં આવે તેની અડચણ નથી, પણ લોકોને ખાત્રી થાય કે અમુક માણુસો ખાત્રીવાળો અને ચોખ્ખો માલ વેચે છે તો તેમની પાસેથી તે વધારે ભાવથી પણ માલ ખરીદે છે

જેમની પાસે વધારે પૈસા હોય તે મોટાં મોટા સ્ટેશને માણુસો રાખી આ ધંધો કરે તો તેમને સારો લાભ થવાનો સંભવ છે. એ વાર્તા સાચી છે કે આપણા દેશમાં પ્રમાણિક અને ધર્મ (duty) સમજનારા મનુષ્યોનો ટોટો છે, તોપણ કામ કરનાર મનુષ્યો ખંત અને ઉદ્યોગથી તેની જમાવટ કરી વિજયને મેળવી શકે છે

નાનાં નાના સ્ટેશને પણ આવા ધંધામાં ત્રીસ ચાળીસ રૂપૈયા કમાવા એ સહજ છે

ડભોઇ ઇસ્ટેશને મેવો વેચનારની દુકાન છે તેને એક વખતે મેં પૂછ્યું હતું તો તેણે કહ્યું હતું કે બોરની મોસમમાં અજમેરી બોર તે રોજ બે ત્રણ મણ સહજ વેચે છે બીજા ફળ પણ તે પ્રમાણે સાન વેચાય છે આવા લોકો બસો પાનસોની મુડીમા મહિને સો બસો રૂપૈયા પેદા કરે છે હાલની સ્થિતિમાં પણ શોધવામાં આવે તો ઘણા ધંધા મળી શકે તેમ છે પરંતુ કેળવાએલા મનુષ્યો માત્ર નોકરી જ શોધે છે અને ગુલામગીરીમા જીવન પૂરૂં કરે છે

હાલમાં ઘી દુધની ઘણી મોંઘવારી છે જેથી શહેરોની પાસેનાં ગામડામાં અથવા શહેરની પાસેના ખેતરોમાં ઢોરો રાખી દુધ વેચવાનો ધંધો કરવામાં આવે તો તે પણ સારો લાભકારક છે. મુંબઇની આજુબાજુ આ ધંધો કરનાર કેવી રીતે ભેંસો રાખે છે તે જોઇ આવી આ ધંધો કરવામાં આવે તો સારો લાભ મળે તેમ છે એકથી ન બને તો બેચાર ભાગીયા એકત્ર થઇને આ કાર્ય કરે તોપણ સારૂં છે વધારામાં જો ઢોરને કાળજીથી ઉછેરવાનું કામ કરે તો આ ધંધો વધારે લાભકારક થવાનો સંભવ છે

અવલોકન કરનારને આવા ઘણા ધંધા મળી શકે તેમ છે

ભારતવર્ષના પહેલવાનો.

(લન્ડનથી શચીન્દ્રનાથે લખેલા લેખ ઉપરથી.)

ભારતવાસીઓએ કુસ્તીમાં મોટી નામના મેળવી છે. કેટલાક વખતપર આ કળા બહુ ઉન્નતિપર હતી પણ હાલમા દિનપરદિન ઘણી પડતી થઈ રહી છે, અને બેચાર પહેલવાનો રહી ગયા છે, તેના મોત પછી આ કળા લુપ્તપ્રાય થઈ જવાનો ડર લાગે છે. જુયુત્સુ નામની જાપાની કસરતની આટની પ્રશંસા થઇ રહી છે પણ તે કાંઈ નવી નથી તે અમારી વ્યાયામકળાની માત્ર એક શાખા જ છે બનેની અને આમા ઘણું જ થોડું અંતર છે આ કળાને જીવતી રાખી મેળવવાની ઘણી જ જરૂર છે.

કેટલાક વર્ષ ઉપર પારિસમાં એક પ્રદર્શન ભરાયું હતું તેમા અલ્હાબાદના પ્રખ્યાત વકીલ મોતીલાલ નેહરૂ ગુલામ નામના પહેલવાનને સાથે તેડી ગયા હતા ત્યા કાદરઅલી નામના તુર્ક પહેલવાન સાથે ગુલામની કુસ્તી થઈ ગુલામે વાતવાતમાં તેના

પ્રતિસ્પર્ધિને ટોળી પાડયો. યુરોપિયનોની દષ્ટિમાં ગુલામથી ચડતો કોઈ પણ પહેલવાન દુંનિયામાં ન દેખાયો.

સને ૧૯૦૯–૧૦ માં બેન્જમીન સાહેબ ત્રણ પહેલવાનોને હિંદમાંથી વિલાયત લઈ ગયા. ગામા, ગામ અને ઈમામબક્ષ. અમેરિકાના પ્રખ્યાત પહેલવાન ડા. રોલરની સાથે ગામાની, અને સ્વિટઝર્લૅાન્ડના પ્રખ્યાત પહેલવાન લેમની સાથે ઈમામબક્ષની કુસ્તી ઠરી. બે લાખ રૂપિઆ એકઠા કરીને કરારનામાં લખાયાં. રોલર અને લેમને વિલાયતવાળાઓ અજેય સમજતા હતા, પણ ૨૦ મિનિટમાં ગામાએ રોલર અને તથા ૧૨ મિનિટમાં ઈમામબક્ષે લેમને ચિત કરી નાખ્યા. આ જોઈને આખા યુરોપે દાંતમાં આંગળીઓ ઘાલી. ગુલામનું નામ **પંજાબ કેશરી** અને ઈમામબક્ષનું નામ **નરવ્યાઘ્ર** પાડ્યું. આ વિજયનાં પરિતોષિકમાં ગુલામને પંદર હજાર અને ઈમામબક્ષને સાત હજાર રોકડા રૂપૈયા મળ્યા; તદુપરાત પ્રેક્ષકોની ટીકીટની આવકમાંથી પણ ફાળો મળ્યો.

આ પછી કેટલોક વખત વિત્યા બાદ આસ્ટ્રિયાના જગદ્વિજયી પહેલવાન બીસ્કોની સાથે ગામાની કુસ્તી ઠરી ગામાએ ઈકરારનામામાં લખ્યું કે એક કલાકમાં બિસ્કોની પીઠને જમીનસ્પર્શ કરાવીશ પણ બિસ્કોનું શરીર ગામાથી બમણું હતું. આ કારણે ગામા પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી શકયો નહિ. તોપણ ૨¾ કલાક સુધી ગામાએ તેને નીચે દાબી રાખ્યો. કુસ્તી પૂરી ન થવાથી બીજે દિવસે કુસ્તી કરવાની ઠરી પણ બીસ્કો કયાંક નાશી ગયો. પછી ગુલામના નાના ભાઈ ઈમામબક્ષની આયર્લૅાન્ડના પહેલવાન પૈટ કનોલી સાથે કુસ્તી થઈ તેમાં ઈમામે હાથ પકડતાં વારજ પૈટને પટકી દીધો

લાંબા સમયની વાતપર જગત્વિજયી પહેલવાન ટામ કેનન દિગ્વિજય કરવાના ઇરાદાથી ફરતો ફરતો કલકત્તે આવ્યો. તે સમયે કુચબિહારમાં નૃપેન્દ્રનારાયણ ભૂપ બહાદૂર મહારાજ પદપર હતા તેમણે ગુલામના પિતા રહીમને ટામ સાથે લડાવ્યો. કુસ્તીમાં રહીમ જીત્યો. ટામ બીજેજ દિવસે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. રહીમથી પરાસ્ત થવા છતાં પણ આ વિખ્યાત અંગ્રેજ પહેલવાન (undefeated world's champion) અપરાજિત જગદ્વિજયી મનાયો !

બેંજામીન સાહેબ ભારતમાં ફરીને સને ૧૯૧૨ માં પ્રો. રામમૂર્તિને ઇંગ્લાંડ લઈ ગયા અને તેની સાથે અહમદબક્ષ, રહીમ, ગુલામ, મુહીઉદ્દીન, આદી ચુંટી ચુંટીને સોળ બીજા પહેલવાને પણ લઈ ગયા. જ્યારથી ગામા વિલાયત ગયો ત્યારથી વિલાયતના પહેલવાનો હિંદી પહેલવાનોથી ડરી ગયા હતા. આ કારણથી ત્યાં કોઇ પણ પહેલવાન આ લોકો સાથે કુસ્તી કરવાને રાજી નહતો આમ કેટલાક દિવસ વિત્યાબાદ ફ્રાંસ અને અને સ્વિટઝરર્લાંડનો વિખ્યાત પહેલવાન મારિસ ડિરિયાજ લન્ડન આવ્યો. અહમદબક્ષ સાથે તેની કુસ્તી થઇ. અહમદબક્ષે પહેલી વખતે તેને ૬૬ સેંકડમાંઅને બીજી વખત એક મિનિટમાં જમીનપર પટકયો અને તેથી આખો યુરોપ વિસ્મય થયો.

પછી હિમ્યાજના મેનેજરે આરમડ કારમિલક નામના એક ઘણાજ બળવાન પહેલવાનને બોલાવ્યો પણ અહમદબક્ષે તે એને પણ ચાર મિનિટમાં પટકી નાખ્યો. બીજી વખત કુસ્તી કરવા લોકોએ તેને ઉત્તેજિત કર્યો. આમ ડે કોઇનું કહ્યું માન્યુ નહિ.

ઇ. સ ૧૯૧૩ માં મારિસ ડાગ્યિાજના પ્રયત્નથી પારિસમાં પહેલવાનોનું એક સંમેલન થયું તેમાં ડીરિયાજને middle weight champion ની પદવી મળી આથી સિદ્ધ થાય છે કે યુરોપિઓનાં ઉસ્તાદસંતા એક દુર્જેય વસ્તુ છે ।

ઇગ્લાંડમાં જ્યારે કોઇ પહેલવાન કુસ્તી લડવાને રાજી ન જણાયા ત્યારે નિરાશ થઇને ગુલામ મુહીઉદ્દીન વગેરે પહેલવાનો ફ્રાંસ ગયા ત્યાં મારિસગમ્બિયા ઇત્યાદિ પચાસ પહેલવાનોને તેમને પરાસ્ત કર્યા । ત્યાથી તેઓ અમેરિકા ગયા ત્યાં કાર્લા નામક હિંદી પહેલવાનની બીસ્કો સાથે કુસ્તી થઇ અહમદબક્ષ વગેરે; એ આશાથી ગયા કે સંસ્થાના સર્વ શ્રેષ્ઠ પહેલવાન ફ્રાંક ગોલની સાથે કુસ્તી કરીશું. પણ ગોલ લઢવા તૈયાર ન થયો ત્યારે બધા હિન્દી પહેલવાનો નિરાશ થઇને પાછા સ્વદેશ આવ્યા

બે વર્ષ પછી બાબુ યતીન્દ્રમોહ । ગુહ ઉર્ફે ગોબર વિલાયત ગયા. ગોબ ની વ્યાયામ પદ્ધતિ જોઇ ઇંગ્લાંડવાસીઓ ચકિત થઈ ગયા અને હેલ્થ એન્ડ સ્ટ્રેંગ્થ પત્રને ગોબરની બહુજ પ્રસંશા કરવી પડી.

ગોબરે પહેલા એડનબરોમા જિની કેમ્બેલને અને પછી જિમી ઇશન નામના બે પહેલવાનોને હરાવ્યા પહેલાં કુસ્તીમા હાર ખાઇને બીજીમાં ઇશને ગોબરને ઠુસા માર્યા. આમ કરવાની મનાઇ હોવાથી પચોએ કુસ્તી બંધ કરાવી અને ઇશનના કપાળે હાર ચોંટી. આ કુસ્તીથી ગોબરને રરાા સાડી બાવીસ હજાર રૂપૈયા મળ્યા; તદુપરાંત પ્રેક્ષકોની ટિકીટના વેચાણમાંથી પણ મળ્યા

આ પછી ગોબર ફ્રાંસ ગયો ત્યા બે ચાર પહેલવાનોને પછાડી ગોચ સાથે કુસ્તી કરવા અમેરિકા ગયો પણ તેની ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઇ. કેમકે ગોચે લડવાનો ઇન્કાર કર્યો.

અખાડાથી " ઘણોજ યશ કમાયો ઘણી જ કુસ્તીઓ કીધી બહુ થયું; હવે નહિ લડુ " આમ કહી ગોચ છુટો થઈ ગયો અને અમેરિકસ નામના પહેલવાનને પોતાની જગાએ સ્થાપ્યો. અર્થાત્ ભૂમંડળના પહેલવાનોમાં તેને શ્રેષ્ઠ સ્વીકાર્યો પણ આ સર્વશ્રેષ્ઠ અમેરિકસને આયરીસ પહેલવાન પૈટ કાન લીએ પછાડી દીધો. આથી કાનલીને " જગત્ જયી પહેલવાન "ની પદવી મળી આ કાનેલીને ઇમામબક્ષે અફ્રાએલો અને યુરોપના રેટલાસે પહેલવાનોથી હાર ખાધી હતી આટલું છતા પણ ભૂમંડળનો પહેલવાન બીચારો ઇમામબક્ષ તે શું ગણતરીમાં ? કઇ જ નહિ. કારણ ? ગરીબ પરતન્ત્ર.

તમાશા બતાવનાવાળા પહેલવાનોમાં અમારે ત્યાં રામમૂર્તિ, હિંમતબક્ષ, કૃષ્ણદાસ સીલ, ભવાની યાદ અને ટ પી ગર્મ વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. રામમૂર્તિઆદિ પહેલવાનો પોતાની છાતીપર હાથી ચલાવે છે. રામમૂર્તિ પહેલા, આ ક્રિયા કોઇએ બતાવી ન હતી

વળી તે ૧૦૦ મણ વજનનો પથ્થર પીઠપર રાખી જમીન ઉપર ફેંકી દે છે, બાનીસ હોર્સ પાવર મોટરને અટકાવી શકે છે, લોઢાની મોટી સાંકળ તોડી નાખે છે અને માણસોથી ભરેલી બે ખેલગાડી પોતાની છાતીઉપરથી પસાર કરાવી શકે છે.

-ભવાની ઉર્ફે ભવેન્દ્ર પણ આ બધું કરી બતાવે છે. એનું બીજું નામ ભીમભવાની છે. તેની ઉમર હાલ ૨૬ વર્ષની છે. બાર વર્ષની ઉમરથી તે કસરત કરતાં શીખ્યો હતો. તેની છાતી બેતાળીસ અને રામમૂર્તિની અડતાળીસ ઇંચ છે. ભીમભવાની લાંબી મુદ્દત સુધી રામમૂર્તિના સરકસમાં રહ્યો હતો.

આપણાં હિંદની મલ્લવીદ્યા બેશક પૂરાપૂર્વથીજ ચાલી આવે છે અને બધાજ જમાનામાં ઘણું ખરૂં સર્વોત્તમ જણાઇ છે. પણ હાલમાં તો હિંદમાં વેંતીઆં માણસોનો જમાનો શરૂ થઇ ગયો છે અને ગ્રેજ્યુએટ મહાત્માઓ તો તદન અલ્પાહારી જ ! ઘણા માણસો જમવા બેઠા હોય તો તેમાંથી ગ્રેજ્યુએટને શોધવાની સહેલી રીત " માત્ર બે ત્રણ પૂરીજ ખાય તે ગ્રેજ્યુએટ " એ છે.

આ ઉપરથી એ સુસ્પષ્ટ છે કે જે જાતનું શિક્ષણ આપણી પ્રજાને મળવું જોઇએ તે મળતું નથી. અને આ દોષ શિક્ષણ જેના હાથમાં છે, તેમને શિરે રહેલો છે અને રહેશે. આપણી પ્રજાને ઉન્નત થવાના અવકાશો વા પ્રસંગો જ્યાં ત્યાં દાબી દેવામાં જ આવે છે. નહિ તો આ પ્રજા શું ન કરે, એ કહી શકાતું નથી જે જે શાખામાં તેનો પ્રવેશ થયો છે તેમાં તેણે શ્રેષ્ઠપદ જ પ્રાપ્ત કર્યું છે, પણ તેને ઉત્તેજન આપે છે કોણ ! અરે ! રહ્યું; ઉત્તેજન ન આપે તો પણ તેને આગળ વધતી ન અટકાવવામાં આવે તો પણ બહુ છે. જે જે માર્ગો આ પ્રજાને વિવિધ શાખામાં ઉન્નત કરનાર છે, તેને દાબી દેવા વા તેનો ઉચ્છેદ કરવો અને આ પ્રજાને નિર્માલ્ય રાખીને પછી કહેવું કે આ પ્રજા નિર્માલ્ય છે, એ કેટલું અસત્ય, અઘટિત અને શરમભરેલું છે ! હવે તો આ પ્રજાની ઉન્નતિના માર્ગો પરમેશ્વર ઉઘાડે ત્યારે; બાકી હાલ તો તેનાં દ્વાર બંધ થઇ ગયાં છે.

તેનો એક જ માર્ગ આ લેખકની દૃષ્ટિએ આવે છે કે પ્રજાએ તીવ્રેચ્છાપૂર્વક અત્યંત આગ્રહથી ઉન્નત થવાને પ્રયત્ન કરવો અને પોતાના ઇપ્સિતાર્થ સિદ્ધ કરવાને મરણના મુખમાં પ્રવેશ કરવો પડે તો તેમ પણ પ્રસન્નતાથી કરવું.

અંત્યજ વર્ગનો ઉદ્ધાર.

" મદ્રાસ ઇલાકાના અંત્યજ વર્ગના પંચમવર્ગના બાળકોને સારૂ ત્યાંની સરકારી નિશાળોનાં બારણાં ખુલી ગયાં છે. આ વિષે અને પંચમોની સ્થિતિ સુધારવાવિષે ત્યાંની સરકારે નીચેની યાદી બહાર પાડી છે:—

મદ્રાસ ઇલાકાની વસતીનો ૧૭ ટકા ભાગ અંત્યજ વર્ગનો છે અને આ ઇલાકાના ૭ વિભાગોમાં દર પાંચ માણસે એક માણસને ઉંચ વર્ણના માણસોથી ૬૪ ફીટનું અંતર સેવવું પડે છે. આથી સરકારે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે તમામ સરકારી નિશાળો પંચમોનાં બાળકોને સારૂ ખુલ્લી મૂકી દેવી અને જે સ્થળે આ બાળકો જઇ ન શકતાં હોય ત્યાં

સ્થળેથી સરકારી નિશાળો કાઢી નાખી આ બાળકો જઇ શકે એવા સ્થળે નિશાળો વાવવી એટલે તમામ વર્ણનાબાળકો એ નિશાળોનો લાભ લઇ શકે.

હવેથી પ્રજાની મુડીમાથી કોઇ પણ સરકારી નિશાળનુ મકાન બાંધતા પહેલા સમતિ મેળવવી જોઇશે કે જે લતામા તે મકાન બાંધવામાં આવે છે એ લતામા દરેક પ્રજાજનને આવવાની છૂટ છે હવેથી ઉંચ વર્ણના ચીકણા લોકોના કરતા ગરીબ લોકોની પાણીની માગ પર વધારે ધ્યાન આપવામાં આવશે અને ગરીબ લોકોના આરોગ્ય અને કેળવણી વિષયક હિતનુ રક્ષણ કરવાને સરકાર તરફથી એક ખાસ મજુરોનો કમિશ્નર નીમવામાં આવશે અને તેના હાથનીચે પુષ્કળ માણસો નીમવામા આવશે

બીજી પ્રાંતિક સરકારો લોર્ડ વિલિન્ગ્ડનની સરકારનુ અનુકરણ કરે એ જોવા અમે ઇંતેજાર છીએ, અને મદ્રાસ ઇલાકા બલ્કે આખા હિંદુસ્તાનના એક વિકટ સવાલનો ફડચો થયો એ સારૂ લોર્ડ વિલિન્ગ્ડનની સરકારને અમે વધાઇ આપીએ છીએ ''

ઉપર પ્રમાણે હકિકત તા ૧૪-૩-૨૦ ના નવજીવનમા છાપવામાં આવી હતી તેનો આ ઉતારો છે આથી સુધારાવાળા પોતાનો વિજયધ્વજ ફરકવાથી આનંદ માનતા હશે જ પણ જેઓ દીર્ઘાયુષી હશે તે ભવિષ્યમા જોઇ શકશે કે તેમણે વર્ણવ્યવસ્થા તોડવાની ગંભીર ભૂલ કરી છે. એક વખત તેને તોડી નાખ્યા પછી તેની હતી તેવી વ્યવસ્થા થવાની નથી જ જેવી ઇશ્વરેચ્છા!

પરંતુ આ ઉપરથી હવે જે લોકો વર્ણવ્યવસ્થાના પક્ષમાં છે તેમણે એ બોધ લેવાનો છે કે તેમણે દેશકાળાનુસાર જરાપણ ફેરફાર ન કર્યો તેનો આ પરિણામ છે અને હજી પણ તેઓ કઇ પણ ક્યા કરે છે? દેડભગી એકઠા બેસીને વ્યવહાર કરે તેવો સમય આવ્યા છતા આ લોકો એટલુ પણ કરી શકતા નથી કે જૂદી જૂદી જ્ઞાતના નાના નાના જે પેટા ભાગો છે તે કાઢી નાખીને તેમને એક કરવી આટલુ પણ આ લોકો નથી કરી શકતા અને પછી બુમો પાડે છે કે સુધારાવાળા ખોટુ કરે છે તો તેનો શો અર્થ? દોષ આ લોકોનો જ છે, કે તેઓ દેશકાલાનુસાર જનસંખ્યો સુધારો કે ફેરફાર કરતા નથી હજી પણ બની શકે તો આ સબંધમાં ઉપાય યોજી શકાય તેમ છે પણ કોણ સાંભળે છે, અને કોણ કરે છે? ધીમે ધીમે આ ધોરણનુ અનુકરણ બીજે પણ શા માટે નહિ થાય? અને તેમ થશે તો પછી વર્ણવ્યવસ્થા ક્યા રહેશે? સુજ્ઞવાચક! તમે ભવિષ્યમાં કઇ દષ્ટિ નાંખી શકો છો અને નાખી શકતા હો તો શો પરિણામ આવશે તે જોઇ શકો છો? તે જોઇ શકતા હો તો પછી તત્કાળ કઇ યોગ્ય ઉપાય લો હજી પણ તમારા હાથમાં છે પછી ઉપર પ્રમાણેની સ્થિતિ થયા પછી તમે શું કરી શકવાના છો?

સુધારાવાળા પોતાના પૈસાનો અને સમયનો જેટલો ભોગ આપે છે તેનો ન્યૂન અંશ પણ તમે આપો છો? આપતા હો તો આજે જે પરિણામ જોવામાં આવે છે તે ન જજોવામાં આવે જેમ યોગ્ય જણાય તેમ કરવા તમે સ્વતંત્ર છો ડિંડિમ વગાડીને કર્તવ્યનો બોધ કરવો એ અમારૂ કામ છે, અને અમે તે કરીએ છીએ

દુનિઆમાં સંતાન થવાની દવાએ પહેલો નંબર મેળવ્યો છે.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ડી. ના સર્જન ડાકટરે પાસ કરેલી દવા

ગર્ભ જીવન.

પ્રદર. લોહીવા, અનિયમીત ઋતુ પેડુમાં દુખાવો, હિસ્ટીરીઆ સુવારોગ, કોઠે રતવા, જીર્ણજ્વર, ગર્ભાશયનો સોજો, કમળના રોગ, વિજળીની પેઠે નાશ પામી ગર્ભ રહે છે. આ દવાથી આશા મુકેલી મોટી ઉમરની સેંકડો સ્ત્રીઓને ઘેર ઘોડીઆં બંધાયાં છે. સર્ટીફીકેટો—ડા. તુલજારામ ચુ. ખાંડવાલા એલ. એમ એન્ડ એસ—તમારી દવાઓ અકસીર છે ડા. ડી. બી. પંડયા. આર. બી ઓ. સી એલ એમ એન્ડ એસ નવસારી ગર્ભજીવનથી ફાયદો જણાય છે. ડા. મુળશંકર નાથાભાઇ એલ. એમ. એન્ડ એસ બરોડા કેમ્પ—તમારો વૃત્તિ સર્વથા પ્રશંસાપાત્ર અને ઉત્તેજન આપવા લાયક છે. આણંદરાય હી. દવે બી. એ. એલ એલ બી રાજકોટ—દવા વાપરી સંતોષ થયો છે. મણીલાલ નથુભાઇ બી. એ. નડીઆદ—દવાઓ ઘણી સારી છે માણેકલાલ બા. ચાણુદાર દાંતા—તમારી દવાથી ચી. નો જન્મ થયો વાડીલાલ ના. ચોકસી વેજલપુર—તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં. ઠાકોર સા. પૃથીસીંહજી સુદાસણા—તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ઇનામ રૂ. ૧૫૦) સ્વીકારશો. ઠાકોર સા. વડાગામ—તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ઇનામ રૂ ૧૨૫) લેશો. કૃષ્ણશંકર ગી. સીરસ્તેદાર હાઇકોર્ટ મુંબાઇ જાહેરખબરથી ઠગાએલાએ તમારી દવાનો અનુભવ લેવો જોઇએ વીઠલદાસ વો માણસા તમારી દવાથી બાળકી જન્મી સરત, પ્રમાણે રૂ. ૧૦૦) મોકલ્યા છે યાસીનમીઆં બી એ ઇન્સ્પેકટર હાલોલ તમારી દવાથી છોકરી જન્મી છે શેઠ સરૂપચંદ દો માણસા તમારી દવાથી ચી નો જન્મ થયો. મહેતા હાથીચંદ ઝ પેથાપુર તમારી દવાથી છોકરાનો જન્મ થયો. ભવાની શંકર ડે. એ. ઇ. સા. જામનગર તમારી દવા દશ માણસને આપી તેમાં એકે કેસ નિષ્ફળ થયો નથી દોરાબજી દા. આ. સરાફ મુંબઇ બેંક પુના હીસ્ટીરીઆ લોહીવા ને પ્રદરના ત્રણ દરદીઓ તમારી દવાથી ૨૪ કલાકમાં સાજા થયા. ફુલચંદ મ્હેતા મ. આ. સર્જન મેસોપોટામીઆ તમે દવાની કિમ્મત રૂ. ૫૦) રાખો તો કમતી છે. ચંદુલાલ કે. ઝાંપડાની પોળ અમદાવાદ દવાથી ફાયદો છે. કૃપાબાઇ રા. હે. મી. સાદરા હું ન્હોતી ધારતી કે સ્ત્રીવર્ગની શોધ આટલી ફતેહમંદ નીવડશે કેવલદાસ જે. પટેલ ડાકટર માણસા તમારી બે દવાઓ અજમાએશમાં લીધી ગુણ લખવા મુજબ છે. વકીલ વિદ્યાશંકર પાંટણ ગર્ભજીવન દવામાં કાંઇ દૈવી શક્તિ જણાય છે. મહારાણા શ્રી જશવંતસીંહજી દાંતા ચાર ડબી બીજી મોકલો. મહેરબાનુ કાવસજી ડાવર તમારી દવાઓ રામબાણ છે. આઇમાય જ. પટેલ રતલામ તમારી દવાથી મને સારો ફાયદો થયો છ. દવા ખાવામાં સ્વાદીષ્ટ છે. કટીસ્નાન પોટલીઓ ને ખાવાની દવા પોષ્ટમાં વી. પી. થી મોકલી સ્ત્રીઓના હઠીલા દરદો ટુંક વખતમાં મટાડીએ છીએ ગર્ભજીવન દવાની કિમ્મત રૂ. ૩–૦–૦. દવા વી. પી. થી મોકલીશું.

પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરો.

ગંગાબાઇ પ્રા. હે. મી. વિકટોરીઆ સ્કુલ, મુ. માણસા—ગુજરાત—

रुद्राक्षनी साची माळाओ

નંબર.		કિંમત.
૪	બોર જેટલા દાણા...	૦- ૪-૦
૨	એથી સહજ નાના દાણા	૦- ૬-૦
૧	ચણી બોર જેટલા દાણા	૦- ૮-૦
૧૦	નાના ચણી બોર જેટલા દાણા	૦-૧૨-૦
૧૧	એથી નાના દાણા...	૧- ૦-૦
૯	એથી પણ સહજ નાના દાણા...	૧- ૮-૦
૮	ચણા જેટલા દાણા...	૨- ૦-૦
૭	એથી સહજ નાના દાણા	૨- ૮-૦
૬	તુવેર જેટલા દાણા...	૩- ૮-૦
૫	એથી સહજ નાના દાણા	૫- ૦-૦
૪	એથી સહજ નાના દાણા	૬- ૦-૦
૩	મોટા મરી જેટલા દાણા	૮- ૦-૦
૨	મરી જેટલા દાણા...	૧૦- ૦-૦
૧	ઝીણા મરી જેટલા દાણા	૧૨- ૦-૦

અમારી માળાઓ પાકા દાણાની તથા ખાત્રીવાળી હોય છે, અને ખોટી ઠરે તો પૂરા પૈસા પાછા આપવાને બંધાઇએ છીએ. મોટા દાણાના કંઠા તેમ જ ગૌરીશંકર તથા ચાર મુખી, ત્રણ મુખી, કે બે મુખી દાણા પણ અમારે ત્યાંથી મળી શકે છે જથાબંધ લેનારને તથા માલ ખપાવનાર એજન્ટોને કમીશન પણ મળે છે બીજે ઠેકાણે ઓછી કિંમતે ઝીણા દાણાની માળાએ મળે છે, એવી જાહેરખબર વાંચી લેનારાઇને ઠગાતા નહિ કારણ તે માલ હલકો અને થોડા વખતમાં ફાટી જાય તેવા આવે છે

जे पी पंडित एन्ड कंपनी

ભુલડીને ઝાંપે—વડોદરા

एक स्वदेशी साहस.

सुगंधीदार अगरबत्ति

આ અગરબતીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં વપરાય છે અને સુવાસમાં તેની બરોબરી કોઇ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે. નીચેના ભાવ ૦। શેરના એટલે ૧૦ તોલાના સમજવાના છે

बदामीरंगनी अगरबत्ति.

૧ ગુલાબ-કસ્તુરી—જાડી એક શેરમાં લગભગ ૨૫૦ નંગ આવે છે અને દરેક અઢી કલાક બળે છે.
પાતળી—એક શેરમા ૫૦૦ નગ આવે છે અને દરેક બે કલાક બળે છે પાશેરના રૂ ૪
૨ ગુલાબ-અંબર—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના ૩)
૩ ગુલાબ—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે. પાશેરના ૨॥)
૪ કેસરી—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને શેરમા ૨૫૦ આવે છે. પાશેરના રૂ. ૧॥
૫ અગર—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૧.
૬ ચંદન—લાંબી દરેક એકથી દોઢ કલાક બળે છે ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦–૯–૦
ટુંકી—દરેક એક કલાક ચાલે છે, ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦ ૬૦

काळारंगनी अगरबत्ति.

૧ અંબર—નગ ૧૦૦ રૂ ૧।
૨ જવાદ—ત્રણ જાતની આવે છે. જેમાંની દરેક અઢી કલાક, દોઢ કલાક અને પોણો કલાક બળે છે અને દરેક એક શેરમા ૨૫૦, ૫૦૦ તથા ૨૦૦૦ સુધી આવે છે—પાશેરના રૂ ૩)
૩ મતાબ—ચમત્કારિકરીતે બળે છે— પાશેરના રૂ ૨
૪ દરબાર—દરેક આઠ દશ કલાક ચાલે છે. ૧૨ નંગના રૂ. ૬.
૫ મસ્ક—પાશેરના રૂ ૧॥.
૬ અર્ગજા—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમાં બસોથી અઢીસો નંગ આવે છે. પાશેરનો રૂ ૧।.
૭ પૂજા—એક શેરમા ૪૦૦ નંગ આવે છે—પાશેરના રૂ ૦–૧૨–૦.
૮ અગર—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦૦ નંગ અવે છે પાશેરના ૦–૧૨–૦
૯ મધ્યમ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ ૦–૮–૦
૧૦ સાધારણ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૦–૬–૦.

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાનું જતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે. નંગ ૧૨ ના રૂ. ૩

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુગંધીદાર એકઠો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ ૦૪૦.

સુંગધીદાર ધૂપ—ત્રણ જાતની ડબી આવે છે મૂલ્ય રૂ. ૧–૧૨–૦, ૧–૦–૦ અને ૦–૧૦–૦

સ્વદેશી કેશર—ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ—દરેક તોલાના ૧–૧૨–૦, ૧–૮–૦, ૧–૪–૦,

જથાબંધ લેનારને યોગ્ય કમીશન મળે છે. માલ મગાવનારને પાતળી કે જાડી જે સીસક હોય છે તે મોકલવામા આવે છે

કે. વી. પંડિત ધાન્ય કંપની

GOLDEN TOBACCO (*for Chewing*)

Or Ague Pills Price, Re 1

Batliwalla s Balamrut, the Tonic for Children and all Persons **Price, Re 1**

Other famous preparations are :— BATLIWALLA' Genuine Quinine Tablets Grs, I and II each in Bottles of 100 each AGUEMIXTURE (Small) 8 as, CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting **Re I** TOOTH POWDER 4 As TONIC PILLS (Embiral Brand) for Pale People and Nervous Breakdown **Re 1-8** RINGWWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch, etc,

Price, As 4

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr H L BATLIWALLA SONS & CO., Ltd
Warli, Laboratory Bombay

Telegraphic Address—BATLIWALLA WARLI, BOMBAY

उपयोगी पुस्तको.

૧ માયાનો બજાર	૦– ૮–૦
૧ મરાઠાઓના સમયનુ ગુજરાત	૧– ૪–૦
૧ ભાપ કર આપશ્ચિત યાને સમાજ અને શાસન (આખા યુરોપમાં એક અવાજે વખણાયેલી)	૧–૧૨–૦
૧ ભાવસેન યાને ભાવસાર કોમનો મૂળ પુરુષ	૦ ૮–૦
૧ દેવી અન્નપૂર્ણા	
૧ નવદ પતીને શિખામણ	૧ ૪ ૦
૧ છત્રપતિ રાજારામ	૧– ૮–૦
૧ વહેમીવનીતા (pride a preudice)	૨– ૮–૦
૧ ચમત્કારિક ગુફા ભાગ ૧ લો	૨– ૦–૦
૧ ,, ,, ભાગ ૨ જો	૨– ૮–૦
૧ મૃગનોચની	૧– ૮–૦
૧ પૈસા કેમ કમાવવા ?	૧–૧૨–૦
૧ વાયુ પુરાણ (ગુજરાતી ભાષાંતર)	૬– ૦–૦
૧ શ્રીયુત તિલકની ગીતા (મરાઠી ભાષામાં)	૩– ૦–૦

માધવલાલ હરસુખરામ કોઠારી
અમદાવાદ.–રાયપુર, વડની પોળ.

हजारो मनुष्योए वापरी खात्री करेलां, पूर्ण निर्भय, विश्वासपात्र केटलांक सस्तां औषधो.

अजीर्ण चूर्ण—પેટનાં ઘણાં દરદોમાં કામ આવે છે.

बंधकोश चूर्ण—બંધકોશને નિર્મૂલ કરે છે.

ज्वर चूर्ण—તમામ પ્રકારના જ્વરમાં કામ આવે છે.

श्लेष्मादि चूर्ण—સળેખમ તથા ઉધરસ મટાડે છે.

वात चूर्ण—વા, સંધિવા વગેરેમાં કામ આવે છે.

तन्तुवेदना चूर्ण—માથાનાં દરદોમાં વપરાય છે.

प्रदरचूर्ण—સ્ત્રીઓના સર્વ પ્રકારના પ્રદરને મટાડે છે.

सगर्भा चूर्ण—સગર્ભા સ્ત્રીઓને બહુ લાભકારક છે.

त्वचा चूर्ण—ખસ, ખીલ, ફોલ્લા વગેરેને મટાડે છે.

अशक्ति चूर्ण—તમામ પ્રકારની અશક્તિને દૂર કરે છે.

पुष्टि चूर्ण—વીર્યની નબળાઇને દૂર કરે છે.

प्लेगनी दवा—પ્લેગમા ઘણી ઉપયોગી છે.

कॉलेरानी दवा—આ દવાથી હજારો મનુષ્યોના કોલેરા મટયા છે.

ऋतुनी दवा—(૧) અટકાવ ઓછો આવવો વગેરે અથવા અનિયમિત આવતો હોય તો કામ આવે છે

" (૨) અટકાવ ઘણો આવતો હોય તો કામ આવે છે.

मॅलेरीया तावनी दवा—આ દવાઓથી હજારોના મૅલેરીઆ તાવ મટયો છે.

अतिसार चूर्ण—આ દવા ઝાડા થતા હોય તો કામ આવે છે.

मरानी दवा—આ દવાથી મરડો મટે છે.

बालामृत चूर्ण—આ દવા બાલકોની ઉધરી, જ્વર, અશક્તિ, ઝાડા થવા વગેરે ઘણા રોગને મટાડે છે.

આ દવાઓ પવિત્ર અને નિર્દોષ છે અને તે સર્વ જીવનરસાયન ઔષધોમાંથી લાંબા વખતના અનુભવ ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને તેનાથી હજારો મનુષ્યોને લાભ થયો છે દિવસમાં ત્રણ વખત એક એક વાલ દવા લેવાની હોય છે. એક વખત એક વાલ લેવી બાળકોને અર્ધું પ્રમાણ આપવું હમેશાં આ દવાઓ પ્રત્યેક મનુષ્ય ઘરમાં રાખવા જેવી છે.

खसनो मलम—મૂલ્ય રૂ ૦-૪-૦

दराजनो मलम—રૂ. ૦-૪-૦.

अर्शनो मलम—રૂ. ૦-૧૨-૦.

नेत्र चूर्ण—આંખ આવવી, દુઃખવી, વગેરેમાં ચાલે છે. ૦-૧૨-૦.

काननी दवा—કાન પાકવો, સણકા મારવા વગેરેમાં ચાલે છે. ૦-૧૨-૦.

शुद्ध काथो —એક પડીકાના ૦-૪-૦

शुद्ध सुगंधीदार धूपेल—દોઢ શેરના એક શીશાનું મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦.

જથાબંધ લેનારને સારૂં કમીશન આપવામાં આવે છે

मेश—બાળકોને આંખમાં આંજવાની મેશ. એક ડબ્બીના ૦-૮-૦

जे. पी पंडित एन्ड कंपनी.

मुलडीने झांपे—वडोदरा

આશાના નવા અંકુર.

હીસ્ટીરીયા—વાયમુક્તા.

કીં. રૂ. ૫—૦—૦

ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ફેફર, વાયુ આંકડી કે કાકણી તેમ જ કમાનથવું, રડવું ધુણવું, વગેરે તોફાન કરવાં, અને શરીરે ઠંડા પડવું, જડ થવું, શ્વાસ રૂંધાવો તથા દાંત બધાઇ જવા વગેરે લક્ષણો ટાળવા માટે ઉત્તમ દવા છે તેનો ઉપયોગ કરનાર રંગુનવાળા ઝવેરી ચુ દ શાહ, રેવાકાંઠાના આસિ પોલિ એ સાહેબ ન જ. મહેતા વડોદરા રાજ્યના એજ્યુ ઇ. સાહેબ, છ ઠા મોદી, પાટણના પ્રસિદ્ધ વકીલ વિદ્યાશંકરભાઇ અને નથ્થુભાઇ નાદોદ હેડમિસ્ટ્રેસ બહેન જ ના અને ડભોઈ કંત્રાકટ શંકરભાઇ, વગેરે ગૃહસ્થો છે સર્ટીફીકેટો દરરોજ મળ્યા કરે છે ટિકિટ બીડે ખુલાસો મળશે

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

સંશોધક હીસ્ટિરિયા—વડોદરા—રાજમહેલ રોડ, દયાલભાઉના ખાંચામાં

तदन मफत.

પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકો ઇચ્છે તો પ્રાતઃકાલ તદન મફત મેળવી શકે છે.

फेवी रीते ?

જે પ્રાત કાલના ગ્રાહક છે તે માત્ર ત્રણ નવા ગ્રાહક મેળવી આપશે તેમને અમે પ્રાત કાલ એક વર્ષ ઉપકાર સાથે મફત આપીશુ, અથવા તેમને જરૂર હશે તો પાછલી સાલના એક વર્ષના પૂરા બાર અંકો માત્ર પોસ્ટેજ ખરચ લેઇને મફત આપીશું.

अथवा.

અથવા પ્રત્યેક એક નવા ગ્રાહકે પ્રાતઃકાલનાં પાછલાં વર્ષના પરચુરણ બાર અંકો અથવા પ્રાતઃકાલ-મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલા પુસ્તકોમાંથી છ આનાની કિંમતના પુસ્તકો મફત આપીશુ

व्यवस्थापक प्रातःकाल

वडोदरा.

मृगचर्म.

મૂલ્ય નં ૧—૨—૩ નુ અનુક્રમે રૂ. ૫-૪-૨॥

ઠે જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની

વડોદરા

शुद्ध भेळसेळविनानी हींग.

પા રતલી, તથા અર્ધા રતલી ડબીની કિંમત રૂ ૦—૧૦—૦, તથા રૂ ૧—૪—૦ ન પસંદ પડે તો પાછી લેઇએ છીએ

जे पी. पंडित एन्ड कंपनी—वडोदरा

यस्मिन् देशे हाया जेति: तज्जं तस्योषधं हितम् ॥

સ્વદેશીઓનો આગ્રહ એ દેશની મોટી સેવા છે.

ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઇ રહે તેવા સંચાઓથી, ઉત્તમ, તાજી અને ખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબઇ.

અમારી દવાઓની ખાત્રી વૈદ્યો અને ડાકટરોએ વાપરીને કરી છે તેમાંની કેટલી એક જેવી કેઃ—

વાસાવલેહ, ખાંસીની ઉત્તમ દવા	૦। રતલની કિં. રૂ	૦—૧૦—૦
બૃહત્મંજીષ્ટાદિ કવાથ-પ્રવાહી રક્ત શુદ્ધિ માટે અકસીર	,, ,,	૧—૪—૦
તાવનીગોળી-મેલેરિયા અને બીજા ટાઢીયા તાવને તાત્કાલિક મટાડનાર	૩૨ ગોળીની ,,	રૂ. ૦—૮—૦

મુંબઈની મુખ્ય ડીપો —

જૂની મહાજનવાડી; કાલકાદેવી રોડ, તારનુ શીરનામુ, ઝંડુઃ મુંબાઇ

ટેલીફોન નં. ૨૨૦૯. કારખાનાનો ટે. નં. ૨૨૦૮

આઇસલીસ્ટ માટે ઉપરને સીરનામે લખો:—

પુસ્તકો.

	કિંમત.
૧ શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ ...	૫—૦—૦
૨ શ્રી ભગવદ્ગીતા ...	૪—૦—૦
૩ પાંડવ અને કૌરવ ...	૩—૦—૦
૪ રામ અને રાવણ ...	૧—૦—૦
૫ શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર ...	૨—૦—૦
૬ મુક્તા—કાદંબરી ...	૩—૦—૦
૭ નતોત્સવ ...	૧—૦—૦
૮ ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો...	૧—૮—૦
૯ પાંડવાશ્વમધ. ...	૨—૦—૦
૧૦ શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો ...	૧—૮—૦
૧૧ ચિકિત્સાબ્ધિ ...	૨—૦—૦
૧૨ આર્યોનાનું ઔષધ ...	૨૮—૦

વધારે વિગત જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઇસલીસ્ટ મગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

લાંબો વખત થયાં દુષ્ટ દરદોથી દુઃખી થતા દરદીઓને

દિલાસો.

તદ્દન મફત ! તદ્દન મફત !! તદ્દન મફત !!!

વૈદ્યકીય સંમતિ

પોતાના કોઈ પણ રોગને માટે ખરેખરી અને સાવસ્તર હકીકત પત્રથી લખી જણાવનારને વૈદક શાસ્ત્રાનુસાર "વૈદ્યકીય સંમતિ" તદ્દન મફત લખી મોકલવામાં આવે છે

અમારી સલાહ પ્રમાણે વર્ત્તવાથી અને ઔષધનું સેવન કરવાથી દરદીઓને શું ફાયદો થશે તેની ખાત્રી એક વખત રૂબરૂમાં મળવાથી અથવા પત્રદ્વારા પૂછાવી જોવાથી થઇ શકશે.

જવાબને માટે અર્ધા આનાની સ્ટેમ્પ બીડવી. તમામ પત્રવ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવે છે.

અમારા ઔષધાલયમાં પ્રત્યેક રોગને માટે શાસ્ત્રસિદ્ધ અને અનુભવિત ઉત્તમોત્તમ ઔષધો હમેશને માટે તૈયાર રાખવામાં આવે છે વધુ વિગત માટે અમારું પ્રાઈસલીસ્ટ મંગાવી વાંચો.

વૈદ્ય કાલિદાસ વિ. પોપટભાઈ શાસ્ત્રી.
આરોગ્યકર—ઔષધાલય.
જામનગર—કાઠીઆવાડ.

શુદ્ધ કાથો.

શુદ્ધ કાથો કેવો હોય છે તે આપણે આજસૂધી જોયો પણ નથી, અને તેનો સ્વાદ પણ જાણ્યો નથી. બજારમાંથી આપણે જે કાથો ખાઇએ છીએ તે ઘણો ભેળસેળવાળો હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેને વાપરવામાં ધર્મભ્રષ્ટતા પણ રહેલી હોય છે. તથા તે ઉપરાંત તે ગુણને બદલે અવગુણ પણ કરે છે. જેને શુદ્ધ કાથો જોવાની તથા વાપરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે અમારે ત્યાંથી મંગાવી ખાત્રી કરી જોવી એટલે સમજાશે. એક પડીકાની કિંમત રૂ. ૦-૪-૦. એક પડીકાનું પોસ્ટેજ વી. પી. ખરચ ત્રણ આના, ત્રણના ચાર આના અને સાતના પાંચ આના આવે છે. આ કાથો ખાવાથી ઉધરસ થતી નથી અને થઇ હોય તો મટી જાય છે. અથવા ઉધરસમાં મધની સાથે ખાવાથી તે મટે છે.

જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની—વડોદરા.

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ०-१२-०
महत्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.	०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं	०- ४-०
बुकर टी. वॉशिंग्टन.	०- ४-०
मन अने तेनो उपयोग.	०- २-०
आस्तिकोनो जय	०- १-०
व्यवहारोचित जीवनरक्षणविद्या अथवा दरेक मनुष्य पोते वैद्य (गुजराती)	१- ०-०
,, ,, (मराठी)	१- ०-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी)	२- ०-०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां	१- ०-०
वेदान्तमार्गोपदेशिका	०- ६-०
चाह, कॉफी, तमाकु, दारू, वगेरे	०- २-०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग...	०- २-०
,, ,, हिंदी	०- २-६
धर्म.	०- ६-०
श्रीआध्यात्मिकशाखाभेदमंदिरनो प्रथम उपासनाक्रम	१- ०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा सुदृढ आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो...	०- ६-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगतमां छे के नहि?	०- २-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	०- ६-०
सं. २. मन अने आत्मा	०- ६-०
प्रातःकालनां पाछलां वर्ष (दरेक वर्ष)	३- ०-०
प्रातःकालनां १ थी १७ वर्षनो सेट	५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

कामसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे)	२- ८-०
श्रीदत्तविज्ञान	१-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—भुतडीझांपे—वडोदरा.

Reg. No. B.

નમુનાની શીશી તાવાળ શી શી મફત.

જે ઉભય સ્ત્રી પુરુષોને એકસરખા કીમતી છે. તે કામકાજ તેમજ ..ગીમાં સારો દેખાવ કરે છે. વાસ્તે જેટલા સર્વોત્તમ કપડાં જરૂરના છે, તેટલાજ વાળ પણ અવશ્યનાજ છે. કોઇ પણ માણસે ધોળા વાળ અને ટાલ પડી જઇ ત્યારે તે ચલાવી લેવું નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઓઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેનો વખતસર ઉપયોગ શોભીતા વાળ સહેલાઇથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે: તે વાળના મૂળમાં પોષણ તથા નવી જીંદગી આપે છે તથા ... છવાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને જોઇતું પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં દેખાય છે તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણું ઉપકારક છે, કારણ કે ડાઘ પડે તેવું કચરાવાળું તેમજ ચીકણું નથી, પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને ખાસ કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઓઇલ FOR THE HAIR વાપરો કીમત શીશી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦; વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ. ૨-૧૦-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ખાત્રી માટે અરધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે.

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનારૂ, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે, ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશકારક, ... સુગંધમાં મુકી દેછે. આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા દેવા કરતાં એક ઓટો-દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાંથી નીકળતી દીલપસંદ ખુશબોના બે ઘડી ખ્યાલ કરો.

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂ૦ ૦-૧૨-૦ મોટી ... ઔંસની બાટલીના રૂ૦ ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ ... ...

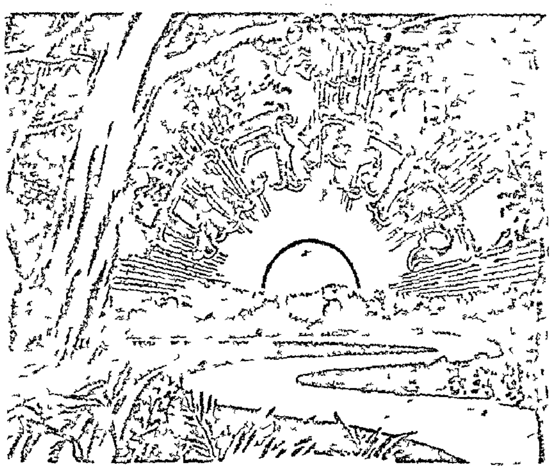

पुस्तक १८]　　संवत १९७१ ज्येष्ठ कृष्ण० १४　　[अंक ८

॥ श्लोक. ॥

किंनाम योऽदीपि सखे त्वयि सर्वशक्ति
आनन्दरूप भगवन् भगवत्स्वरूपम् ।
ऐश्वर्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित् ॥

ભાવાર્થ.—મધુ ! શા માટે તું રડે છે ? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે. હે ભગવન્ ! તારા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા પગમાં રહેશે. આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ.

Printed at the Lakshmi Vilas Press in Bhau Kale's Lane Baroda by Mr K. G. Patil and Publisher by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhau Zampanath Road BARODA.

विषयानुक्रमणिका.

विषय | पृष्ठांक

१ पद्यसंग्रह

१ સ્વાગતગાન (શ્રી જ. દેવી) ૨૮૧
૨ ભારતપુત્રીને અભિનંદન (શ્રી જ. દેવી) ૨૮૪
૩ શ્રી સરસ્વતીસ્તવન (શ્રીજ. દેવી.) ૨૮૮
૪ પોતાની વીણાના નારીરૂપે તારોને ચેતનમય વિશ્વહિતૈષી નાદ કરવા શ્રીસરસ્વતીનો ઉપદેશ (શ્રી જ. દેવી.) ૨૮૯
૫ ચંદ્રજ્યોત્સાની જગતઉપર અસર (શ્રી જ. દેવી.) ૨૯૦

२ वेदांत.

૧ આંતર જીવન અને બાહ્ય જીવન (મ. ન. દોશી.) ... ૨૯૨
૨ તનીનો આહ્રકોમતિ પન (૪) ૨૯૧
૩ અથ પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ (સુ. જ. ઓઝા.) . ૩૧૦

३ योग

૧ રાજયોગ . ૩૧૫

४ साहित्य

ચંદ્રવિધાનંદ . ૩૦૧

५ धर्म

ઈશ્વરના અવતારો પ્રકટ થવાના કારણો ૩૦૫

६ प्रकीर्ण

૧ પ્રસંગાનુરૂપમ્ . ૨૯૮
૨ મારી સાથ પ્રાતઃપ્રાર્થનાઓ ૩૧૮
૩ Salomen's mistakes . ૩૧૭

मात फालनुं लवाजम

હિંદુસ્થાનમાં—પોસ્ટ સાથે વર્ગ ૧ રૂ ૫-૦-૦ વર્ગ ૨ રૂ ૪-૨-૦ વર્ગ ૩ રૂ ૩-૧૪-૦
હિંદુસ્થાન બહાર—રૂ ૫-૦-૦
છુટક નકલના રૂ ૦-૬-૦

जाहेरखबरना भाव

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ ૮-૦-૦, અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ ૪-૦-૦, ¼ પૃષ્ઠના રૂ ૯-૦-૦ (આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ સિવાયના છે)

श्री

प्रातःकाल.

पुस्तक १८]   संवत् १९७६ ज्येष्ठ कृष्ण० १४   [अंक ८

स्वागतगान.*

જય! સ્વસ્તિ! કવિરાજ! વધાવું આજ;
પૂર્વે ઉગી, પશ્ચિમ આથમતો, ગગનતણો આદિત્ય,
અંગરવિ! પશ્ચિમ જઈ ઝળક્યું, એ તે તારૂંજ કૃત્ય,   વધાવું૦
પુરુષોનો 'રવિ' તે અમ ભગિની-નો ઉલટો તું 'વીર,'
ગુર્જર ભગિની રક્ષા બાંધે, નિજ વીરને શરીર;   વધાવું૦
शतजीव शरदो वर्धमान जीव शतमुखसंतान;
शतमीन्द्रामीषीवता बृहस्पति साधी तम कल्याण,   वधावुं०

---

* શ્રી સહચરીસંમેલનના ઉત્સવપ્રસંગે રચેલું.

आंतर जीवन अने बाह्य जीवन

(લેખકઃ રા મણિલાલ ન. દોશી બી એ)

આદર્શ જીવન અંદરથી તેમ જ બહારથી બહુ સુંદર હોય છે વસ્તુતઃ હૃદય અને આકાર બન્ને સુંદર હોય ત્યારે તેના ભણી સર્વનું વિશેષ આકર્ષણ થાય છે.

થોડાં વર્ષ ઉપર એક બાળા એક પ્રાચીન પુસ્તક વાંચતી હતી તે પુસ્તક ઘણું ખવાઈ ગયેલું હતું પણ તેના એક પૃષ્ઠઉપર પ્રાચીન જમાનાના જ્ઞાનના સુંદર અક્ષરો લખેલા હતા તે બાળા વાંચતાં વાંચતા એક લીટી આગળ થોભી ગઈ. તે લીટીમાં તેને વાસ્તે ખાસ સંદેશો હતો તેણે તે પાનું કોરાણે મૂકી દીધું. તે લીટીના વિચારમાં તલ્લીન થઈ ગઈ તેના શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસમાં તે જ ધ્વનિ નીકળવા લાગ્યો તે એક પ્રાર્થના હતી કે " હે પ્રભુ ! મને અંદરથી સુંદર બનાવ "

તે દૃઢ નિશ્ચયથી બાળાનું જીવન તે દિવસથી બદલાવા લાગ્યું. તે પ્રાર્થનાના શબ્દોએ તેના હૃદયને અસર કરી. અને જે હૃદયમાં હતું તે સમય જતાં તેના કાર્યોમાં અને વચનોમાં પ્રકટ થવા લાગ્યું

સર્વ સૌંદર્ય અંદરથી બહાર પ્રકટ થાય છે. જો જીવન પવિત્ર બનાવવું હોય તો પ્રથમ હૃદયને પવિત્ર બનાવવું જોઈએ અંદરની અપવિત્ર વાસનાઓ અને અનિષ્ટ વિચારો બહાર આવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને થોડા સમયે જીવનને કલંકિત અને પતિત બનાવે છે પણ જો હૃદય શુદ્ધ અને નિષ્કલંક હશે તો બહારનું જીવન શુદ્ધ થયાવિના રહેશે જ નહિ

જે કામ હૃદયથી કરવામાં નથી આવતું તે કામ કદાપિ સારૂં થઈ શકે જ નહિ ગ્રીસના એક દેવનું સૌથી સુંદર પુતળું બનાવનારને ઈનામ આપવાનું હતું. આ બાબતને માટે હરીફાઈ કરનારાઓમાં એક ગામડાનો યુવક હતો તે તે દેવનો ભક્ત હતો, અને તે દેવઉપર તેને પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તે બીજા કારીગરો જેટલો પૂતળાં બનાવવાની કળામાં નિપુણ ન હતો. તેના પૂતળામાં કેટલીક ખામીઓ રહી ગઈ હતી, અને તેને સૌથી પહેલું ઈનામ મળે તેવું અસાધારણ તત્ત્વ તો તેણે બનાવેલા નમુનામાં નહોતું જ. ગ્રીસની દંતકથા કહે છે તે પ્રમાણે દેવે તે યુવકનું હૃદય તપાસ્યું; તેનામાં કેટલો બધો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ હતો તે જોયું અને તેથી તે દેવ મૂર્તિમાં દાખલ થયો, અને તેથી તે બેડોળ મૂર્તિ અસાધારણ તેજથી પ્રકાશવા લાગી જેના પરિણામે તે યુવકને સૌથી પહેલું ઈનામ મળ્યું.

આ પ્રાચીન કથાઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રેમની શક્તિ સામાન્ય વસ્તુમાં પણ અનુપમ સૌંદર્ય રેડી શકે છે આપણે જે કામ હૃદયના પ્રેમથી કરીએ, તે કામ પ્રેમવગર કરેલા સુંદર કામથી પણ ચઢી જાય છે. જ્યારે કોઈ પણ કામ ઈશ્વરના

પ્રેમથી કરવામાં આવ્યું હોય છે, ત્યારે તે કામમાં પ્રભુ દાખલ થાય છે અને તે કામને અપ્રતિમ મનોહર બનાવી મૂકે છે

આપણા પરસ્પરના માનુષી સંબંધોમાં પણ પ્રેમ અસાધારણ ભાગ ભજવે છે. હૃદયથી કરેલું દાન નજીવું કે બહુ નાનું હોય, તે છતાં હૃદયના ભાવથી તે દાનની કીંમત ઘણી વધી વધી જાય છે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ભગવદ્ગીતામાં લખ્યું છે કે —

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ।

જે મનુષ્ય મને પત્ર પુષ્પ, ફળ કે જળ ભક્તિસહિત અર્પણ કરે છે તે ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરેલાને હું આરાગું છું. પ્રભુને આપના હૃદયની જરૂર છે " તમારી વસ્તુઓની નહિ પણ " તમારા પોતાની " તેને જરૂર છે જો તમારી ભેટો હૃદયની ન હોય હોય તો તે સ્વીકારવાની ના પાડે છે

આંતર જીવન સમય જતાં બહાર પ્રકટ થાય છે મકાનમાં વસનારો મકાન બાંધે છે, અને પોતાની રુચિપ્રમાણે તે મકાનને વિવિધ સાધનોથી શણગારે છે. આપણું આંતર જીવન લોકોથી મોટે ભાગે અજ્ઞાન રહે છે, પણ તેઓ આપણું બાહ્ય જીવન પરથી આંતર જીવનસંબંધી ખ્યાલ બાંધે છે કેટલીકવાર આંતર જીવન કરતાં બાહ્ય જીવન વધારે આકર્ષક હોય અને તેથી સામાન્ય પાપી મનુષ્યો પણ સંતતરીકે પસાર થઈ જાય પણ પરંતુ અંતે તો ખરું સ્વરૂપ પ્રકટ થયા વિના રહેતું નથી પણ જે આપણા અંતરમાં છે, તે બહારની સપાટીઉપર આવ્યાવિના રહેતું જ નથી કેટલાકના હૃદય બહુ ઉચ્ચ હોય છે, પણ તે ઉચ્ચતા પ્રકટ કરવાને અનુકૂળ સાધનો નહિ હોવાથી કેટલાક સમયસુધી તે ઉચ્ચતા ઢંકાઈ રહે છે કોઈ મનુષ્યના બહારના શરમાળ સ્વભાવને લીધે બીજાને એમ લાગે કે તે આદર સત્કાર આપવામાં લાગણીવગરનો છે કોઈના અનાકર્ષક ચ્હેરાને લીધે તેના હૃદયનું સૌંદર્ય એકદમ બહાર પ્રકટી નીકળતું નથી કેટલાક એવા મનુષ્યો હોય છે કે તેમને ઘેર તેઓ બહુ સારા સ્વભાવના લાગે છે, પણ જ્યાં કોઈ સભા કે સંસ્થા હોય ત્યાં તેઓ ગભરાઈ જાય છે તેમને સભાક્ષોભ થાય છે તેમની રીતભાત કે તેમના શબ્દો ઉપરથી તેઓની ખરી સ્થિતિનો ખ્યાલ બાંધવામાં ભૂલ થાય છે પણ આખરે તો હૃદયનું લાવણ્ય બહારના સર્વ અંતરાયોપર જય મેળવે છે અને તેના કાર્યમાં, અને તેના સ્વભાવમાં તેના ગુણો ઝળકયાવિના રહેતા નથી

વળી પ્રભુને ત્યાં તો હૃદયના ભાવની જ ગણત્રી થાય છે. પ્રભુના રાજ્યમાં ઢોંગને સ્થાન નથી. આપણે આનાના નાણાંથી જે આપીએ અથવા બીજાના લાભસુધી જે આપીએ તેની અસર આપણા હૃદયને વળે છે. એક વખત ભજન થઈ રહ્યા બાદ ઉઘરાણું થતું હતું ત્યાં એક પૈસો નાખવાને બદલે કોઈએ ભૂલથી રમતાંમાં અર્ધો રૂપિઓ નાખ્યો તેણે કહ્યું મેં ભૂલથી અર્ધો રૂપિઓ નાખ્યો છે મારી ઈચ્છા તો માત્ર એક પૈસો નાખવાની હતી પણ તેને અર્ધો રૂપિઓ લઈ પૈસો નાખવા દેવામાં ન આવ્યો ત્યારે તેણે મનથી એમ માની લીધું કે મને અર્ધો પૈસો આપ્યાનું પુણ્ય થશે, પણ તેને એમ કહેવામાં આવ્યું કે

પુણ્ય તો એક પૈસાનું જ થશે, કારણકે મનના ભાવ પ્રમાણે પુણ્ય થાય છે. આપણા જીવનમાં પણ એ જ પ્રમાણે છે. પ્રભુ આપણા આશયો જુએ છે. આપણા કાર્યોની કિંમતમાં આપણો તે કાર્ય કરવાનો હેતુ મુખ્ય રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે

પ્રભુ આપણી પાસેના અર્પણમાં આપણી જાતને માગે છે; તેને આપણા ધનની આપણી પ્રવૃત્તિઓની, તેમજ બીજાનાં દુઃખો દૂર કરવામાં આપણે લીધેલા ભાગની પણ જરૂર નથી પણ આપણા હૃદયની તે માગણી કરે છે પ્રભુ આપણને કહે છે કે "Ye are the light of the world"—તમે દુનિયાના દીપક છો. તે પોતે મહાદીપક છે, અને તેમનું તેજ આપણા નાના દીપકો દ્વારા પ્રકટ થવું જોઇએ જો આપણે પવિત્રતાના પ્રકાશથી ન ઝળકીએ તો જ્યાં પ્રકાશ હોવો જોઇએ ત્યાં અંધકાર જણાશે. અને તે અંધકાર માટે આપણે જોખમદાર છીએ

આપણે માયાળુ સ્વભાવના બનીએ, બીજાની સાથે હળીમળી જઇએ, હસતું મુખ રાખી બીજાની સાથે બોલીએ, એટલું બસ નથી આપણે બીજાના તરફ દયા બતાવીએ, સમય આવે દાન આપીએ, પ્રભુના ભજન ગાઇએ, એટલેથી પણ બસ નથી. આપણે માયાળુ થવાની સાથે સારા થવાનું છે આપણું હૃદય શુદ્ધ હોવું જોઇએ આપણું આંતર જીવન પવિત્ર હોવું જોઇએ આપણે સારી રીતભાત બતાવી બીજાની સાથે સભ્ય કાંઇથી બોલ્યા તેથી ભલે મનુષ્યો પ્રસન્ન થશે પણ જો આ બધાની સાથે હૃદયમાં ઢોંગ, પાપ અને અશુભ તત્ત્વ હશે તો પ્રભુ પ્રસન્ન થશે નહિ પ્રભુમયજીવન એટલે હૃદયની પવિત્રતા. ત્યાં તો સૂર્યના પ્રકાશમાફક શ્વેતતા જોઇએ તે સ્વર્ગીય પ્રકાશમાં ડાઘા કે કલંક હોવું જોઇએ નહિ જો આપણા વિચારોમાં, વચનોમાં અને કાર્યોમાં પવિત્રતા હશે તો જ આપણામાં સ્વર્ગનું રાજ્ય ઉતરી આવશે

કોઇપણ મનુષ્યજીવન તદ્દન અલગ હોતું નથી તેના ઉપર બીજા જીવનોની અસર થાય છે, અને તેના જીવનનો પ્રભાવ બીજાઉપર પડે છે આમ અન્યોન્ય અસર થયાં જ કરે છે. આપણે આપણી પાસે જે હોય તે જ આપી શકીએ, માટે કોઇને કાંઇ આપતાં પહેલાં તે આપણે મેળવવું જોઇએ

જો આપણને કાંઇ મળ્યું હોય તો આપણે તે આપવાને બંધાયલા છીએ. સારા વિચારો કરવા અને શુભભાવના કરવી એ પ્રેમનો અર્ધો પાઠ છે. જે સારા વિચારો કરતા હોઇએ તેને અમલમાં મૂકવા, શુભભાવનાઓને કાર્યરૂપે પ્રકટાવવી એ પ્રેમનો બાકીનો અર્ધો પાઠ છે ચિત્રકારનું ચિત્ર પ્રથમ મગજમાં ઉદ્ભવે છે, પણ જગતના સૌંદર્યમાં ઉમેરો કરવો હોય તો તે ચિત્ર તેણે ચિત્રપટપર ઉતારવું જોઇએ. આપણામાં પ્રભુએ દિલસોજી, માયાળુ લાગણીઓ, તથા બીજાઓને સુખી કરવાની ઇચ્છાઓ મૂકી છે, અને આ આપણો અનુપમ ખજાનો વચનો તેમ જ કાર્યો રૂપે પ્રકટી નીકળે તે માટે આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

જેના હૃદયમાં ખરી સહાનુભૂતિ, ખરો પ્રેમ છે, તે જે જે મનુષ્યો સમાગમમાં આવે છે, તેમનાપર અલૌકિક પ્રભાવ પાડે છે. તેનું જીવન માધુર્યમય થઇ જાય છે. એક બાઇ એક વખત પોતાની બહેનપણીઓ સાથે જંગલમાં ફરવા

ગઇ હતી. પ્રાતઃકાળમાં તેણે પોતાના બગીચામાંથી ગુલાબનું પુષ્પ લઇ પોતાની ચોળીના ગજવામાં ઘાલ્યું. ને પુષ્પને ત્યાં મૂક્યું હતું, તે વાત તે ભૂલી ગઇ આખો દિવસ તે જ્યાં જ્યાં ફરતી ત્યાં ત્યાં તેને ગુલાબની સુગંધ આવતી હતી. જ્યાં ગુલાબનો છોડવો ન હોય, તેવે સ્થળે પણ ગુલાબની સુવાસ તે અનુભવતી હતી. ઘેર આવી ત્યાં સુધી તે સુવાસ તેને આવ્યા કરતી હતી. તેના મનમાં એમ હતું કે કોઇ પાસે ગુલાબનું પુષ્પ હશે. પણ વસ્તુતઃ તે તેની પાસે જ હતુ. રાત્રિએ ગજવામાં હાથ નાંખતા ગુલાબનું પુષ્પ જડી આવ્યું. આખો દિવસ તે તેની પાસે જ હતુ, અને તેથી આ સુગંધ આવતી હતી તેનું તેને ભાન આવ્યું. તેણે વિચાર્યું કે "જો મારું જીવન આવી રીતે ઉચ્ચ ભાવનાઓસાથે રાખી ગાળુ તો મને જગતમાં જે જે મનુષ્ય મળે તે મનુષ્ય મને પ્રિય લાગે.

પ્રભુમય જીવનનુ રહસ્ય ઉપરની વાર્તામાંથી નીકળી આવે છે. દરેક જગાએ આપણને માધુર્ય મળી આવે નહિ આપણે પ્રતિકૂળ મનુષ્યો વચ્ચે કામ કરવુ પડે છે. હઠીલા સ્વભાવવાળા મનુષ્યોની વચમાં રહેવું પડે છે. જેમનામા પ્રેમ જ ન હોય તેમની સાથે જીવન સુખમાં ગાળવું એ કામ સહેલુ નથી આપણને સુખસગવડ ન મળે તેવા સંજોગોમાં આપણે રહેવુ પડે. ત્યાં આપણને આનંદ, શાંતિ કે પ્રોત્સાહ જણાય નહિ. માટે આપણે આપણો માર્ગ સુખરૂપ બનાવવો હોય તો આપણે માધુર્યનો સુવાસ આપણી સાથે હમેશા રાખવો જોઇએ. જો આપણા પોતાનામાં આનંદ હશે તો ઉજ્જડ જંગલમાં કે ઝાડ વગરના પર્વતપર પણ આપણે આનંદ અનુભવીશું

પ્રભુએ આપણને હમેશાં સુંદર અને સુખમય માર્ગે જ દોરવાનું વચન આપ્યુ નથી. તે તો આપણા જીવનમા આનંદ અને શાંતિ રેડવાનું કહે છે, અને જો આપણા જીવનમાં આનંદ અને શાંતિ હશે તો આપણે જ્યાં જ્યાં જઇશુ ત્યા ત્યાં તેનો અનુભવ આપણને થશે સેંટ પોલ દરેક સ્થિતિમા સંતોષથી રહેવા શીખ્યો હતો તે બહારની સ્થિતિ ફેરવવા સમર્થ ન હતો. પણ તે પોતાના સંતોષમય સ્વભાવદ્વારા દરેક સ્થિતિમાં શાંતિ અને આનંદ ભોગવી શકતો હતો

ત્યારે હવે જીવનને રસમય–સુખમય બનાવવાનો માર્ગ શો ?

વસ્તુતઃ આપણી બહારની દુનિયાનો આધાર આપણી અંદરની દુનિયાપર રહેલો છે આપણી સાથે આપણે જે લઈ જઇએ છીએ, તે જ આપણને બહારની દુનિયામાં મળે છે જો આપણાં હૃદય પ્રેમાળ, નમ્ર, સહનશીલ, અને મીલનસાર હશે તો આપણે જ્યાં જઇશુ ત્યાં આપણને પ્રેમ, નમ્રતા, સહનશીલતા અને મીલનસાર સ્વભાવ જડી આવશે પણ જો આપણાં હૃદય કડવાશભર્યાં, શંકાશીલ, અને ઇર્ષ્યાળુ હશે તો જ્યાં ત્યા આપણને કડવાશ, શંકા અને ઇર્ષ્યા જ નજરે પડશે. જો આપણે લડવાની વૃત્તિથી લોકોમાં જઇએ તો લોકો પણ આપણી સામે લડવાને તૈયાર જ હોય છે. પણ જો આપણે ખરા પ્રેમથી, અંતરની સહાનુભૂતિથી અને મીઠાશભરી ઉદારતાથી જઇએ તો આપણી સાથે સંબંધમાં આવનારમાં આપણને પ્રેમ, સહાનુભૂતિ અને મીઠાશના અંશો જડી આવશે.

In ourselves the sunshine dwells,
In ourselves the music swells,
Everywhere the heart awake,
Finds what pleasure it can make,
Everywhere the light and shade
By the gazer's eye is made

આપણા પોતાનામાં જ સૂર્યનો પ્રકાશ છે, આપણા પોતાનામાં જ સંગીત ઉછળી રહ્યું છે જ્યાં હૃદય જાગ્રત્ થયું ત્યાં પોતે જ પોતાના સુખનાં સાધનો રચે છે જ્યાં ત્યાં પ્રકાશ અને છાયા નીરખનાર પોતે જ ઉભા કરે છે "

જો તમારી પાસે કસ્તુરી હશે તો તમે જ્યાં જશો ત્યાં તમને કસ્તુરીનો સુવાસ આવ્યા વગર રહેશે નહિ જેઓ આમાં શુભ અને સુંદરતા જોઇ શકે છે, તેમના જીવનનું રહસ્ય ઉપરના વાક્યમાં રહેલું છે તેમના પોતાનામાં સુંદરતા અને ભલાઈ રહેલી હોય છે

અત્યારે પણ આવા ગુણગ્રાહી અને શુભદર્શી પુરુષો જગતમાં વિદ્યમાન છે, તો આપણે પોતે તેવા પુરુષોને આપણા આદર્શરૂપ કેમ ન બનાવીએ અને આપણે પણ તેમને પગલે કેમ ન ચાલીએ ? કેવળ બીજાઓના દોષ જ શોધી કાઢવા એ કામ ઘણું હલકું છે બીજાઓના શુભ ગુણો શોધવાની જો આપણે ટેવ પાડીએ તો કેવું સુંદર ગણાય ! જો તમારામાં ખરી ઉદારતા હોય તો જગતમાં એવો એક પણ પુરુષ કે સ્ત્રી નથી કે જેનામાં તમને પ્રશંસા કરવા લાયક અથવા ગ્રહણ કરવા લાયક કંઇ પણ જડી ન આવે

પણ જેઓના હૃદયમાં સુંદરતા છે, તેઓ જ અસુંદર દેખાતી વ્યક્તિઓમાં પણ સુંદરતાનો અંશ જોઇ શકે છે

સુંદરતા પામવા પહેલાં સુંદર તો બનવું પડે ' એ કલાપિની પંક્તિઓ ઉપરના સિદ્ધાંતને ટેકો આપે છે કેટલાકનાં હૃદય એવાં અવળું જોનારાં થઇ ગયાં છે કે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ અને ઉમદા જીવનમાંથી પણ તેમને કાળા ડાઘ સિવાય બીજું કાંઈ નજરે પડતું નથી મહા પુરુષો સામાન્ય જણાતા પુરુષોમાં પણ મહત્તાનાં બીજ જોઈ શકે છે પશ્ચાત્તાપથી પોતાના ચરણ આગળ રહેતા પાપીઓમાં પણ મહાત્મા ક્રાઇસ્ટે સંતનાં બીજ જોયાં હતાં અને તેમના ઉદ્ધારનો માર્ગ બતાવ્યો હતો

એક સ્ત્રીએ પોતાની બહેનપણીના સંબંધમાં કહ્યું હતું - સામાન્ય રીતે જેને લોકો બુદ્ધિનો વૈભવ કહે છે તે મારા મિત્રમાં નથી તે ગરીબ છે કોઈ તેને ઓળખતા પણ નથી પણ તેણે મને મારા આત્માની માફક મારા પાડોશીને ચ્હાવાનું શીખવ્યું છે " એક સાંભળનારે પ્રશ્ન કર્યો તેણે આમ ચ્હાતાં કેવી રીતે શીખવ્યું ? ' તેણે જવાબમાં કહ્યું ' તે બોલતી નથી છતાં મોને છે તે પોતાના પાડોશીઓને ચહાય છે, અને આ તેની વૃત્તિ તેના આખા જીવનમાં તરી આવે છે ન બીજા લોકોના સંબંધમાં કડવાં કે તીખાં વચન કદાપિ બોલતી નથી, કારણ કે તેવા વિચારો તેના મનમાં દાખલ થતા નથી પોતાને ધિક્કારનાર તરફ પણ તે કેવી રીતે માયાળુ અને પ્રેમભરી રીતે વર્તે છે, એવી

મતલબના મારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેણે કહ્યું, કે જો મનુષ્યો આ વિશ્વના સાથેનો તથા પરસ્પરનો ખરો સબંધ સમજે તો તેઓ હમેશા સારો ભાગ ભજવ્યાવિના રહે જ નહિ પ્રભુના પ્રકાશ અને તેમના હૃદય વચ્ચે તે આવવા માગતી ન હતી તે કદાપિ બીજાનાં દૂષનાં તત્ત્વોને ગણત્રીમાં લેતી નથી દ્વેષના વાદળ ખાતર પ્રભુના પ્રકાશને જોવાનુ બંધ કરવુ એ તેના સ્વભાવનો વિરુદ્ધ છે જીવો પરસ્પર ઉપકારી છે, અને અભિન્ન બ્રહ્માંડમાં જીવોને પરસ્પર ધર્મો બજાવવાના છ, એજ મૂત્રને તે વળગીને ચાલે છે ”

'બીજામાં રહેલા અશુભ તત્ત્વોપર ભાર નહિ મૂકવામાં ખરી ઉદાત્તતા રહેલી છે આંખો જોવાને માટે મળેલી છે, પણ કેટલીક બાબતો નહિ જોવામાં પણ આંખોનો સદુપયોગ છે કાન સાંભળવા માટે મળેલા છે, પણ કેટલીક બાબતો નહિ સાંભળવામાં જ શ્રેય રહેલુ છે બીજાના દોષો જોવા તરફ ખાસ લક્ષ આપવુ નહિ, છતાં તે જોવાઈ જાય તો તે જોયુ ન જોયુ કરવુ, કારણ કે આપણે તો આપણા બંધુતરફ પ્રેમ, સહાયક વૃત્તિ અને ધીરજથી વર્તવાનુ છે

જે પ્રમાણથી આપણામા પ્રભુમય પ્રેમ જાગ્રત થયો હશે તે પ્રમાણમા આપણે બીજાને પ્રભુ જુએ છે તેવી રીતે જોઇ શકીશુ પાપીમા, પતિતમાં, અને અધમ પુરુષ કે સ્ત્રીમા ભવિષ્યના સતના કે સતીના દર્શન કરવા એ કામ તો દિવ્ય પ્રેમવાળા મહાત્માઓ જ કરી શકે પણ આ પ્રમાણે દર્શન કરવાથી જીવનમાં નવો ઉત્સાહ અને પ્રેરણા આવે છે બીજાઓમાં સારા ગુણના બીજ જોવાથી, અને તેને સમર્થન કરવાથી આપણે બીજાઓનુ અતિશય કલ્યાણ કરી શકીએ છીએ

એક વખતે એક સાધુને કોઇ મહાત્માના દર્શન થયા તેને જે સમયે આ દર્શન થયુ, તેજ વખતે ઘંટ વાગ્યો તો ગરીબોને અનાજ વ્હેંચવાની ફરજ બજાવવા જવાનુ હતુ તે વખતે આંધળા લંગડા, લુલા ભીખારીઓ મઠની બહારની બાજુએ હારબંધ ગોઠવાઈ ગયા હતા આજે અનાજ આપવાનો તેનો વારો હતો આવુ ભવ્ય દર્શન છોડી તે કામ કરવા જવા તેને ગમતુ ન હતુ ઘંટ તો વાગ્યા જ કર્યો શુ તેણે જવુ જોઇએ કે ત્યાં તે ભવ્ય દર્શન જોતા ઉભા રહેવુ જોઇએ ? અંદરથી અવાજ આવ્યો “ તારૂ કર્તવ્ય બજાવ તારો પાઠ ભજવ અને બાકીનુ કામ પ્રભુપર છોડી દે ” તે પોતાનુ ભવ્ય દર્શન છોડીને બહાર ગયો, અને ગરીબો તરફની પોતાની ફરજ બજાવીને એકાંત ઓરડીમા આવ્યો ત્યારે પણ તે ભવ્ય દર્શન તેની સન્મુખ ઉભુ જ હતુ “ જો તુ ન ગયો હોત તો હુ ચાલ્યો ગયો હોત ” પ્રભુના દર્શન કરતા પણ ગરીબોમાં રહેલા પ્રભુની સેવા એ વિશેષ અગત્યનુ કામ છે

જ્યારે મનુષ્યને હૃદયનો મિત્ર મળે છે, જ્યારે પોતાના વિચારો મૂકી શકાય તેવા વિશ્રામ સ્થાનરૂપ મિત્રની સોબત થાય છે, ત્યારે મનુષ્યનુ બધુ જીવન બદલાઈ જતુ લાગે છે ઇમર્સન નામના તત્ત્વવેત્તાએ ખરા મિત્રની પ્રશંસા કરતા યથાર્થ રીતે કહ્યુ છે કે —

" હે મિત્ર ! તારે લીધે જ આકાશ કમાનજેવું લાગે છે, તારે લીધે જ ગુનાહ રાતુ જણાય છે, તારે લીધે જ સર્વ વસ્તુઓ ઉમદા સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને અલૌકિક સુંદરતા તેમનામા જોવામા આવે છે તારી મિત્રતાને લીધે જ કંટાળાભર્યો જીવનમાર્ગ સૂર્યથી પ્રકાશિત થતો ભાસે છે તે મને તારા ઉમદા સ્વભાવથી નિરાશાનો જય કરતા શીખવ્યુ છે મારા આતર જીવનના ફુવારાઓ તારા સ્નેહને લીધે રસમય બન્યા છે. "

જ્યારે સામાન્ય માનુષી મૈત્રીને લીધે જીવનમા ઉપરપ્રમાણે પરિવર્તન થાય છે તો પછી અતરાત્માની કે પ્રભુની સાથે સબધમા આવતા જીવન કેટલુ બધુ ઉચ્ચ, શાંત અને આનદી બનવુ જોઇએ તેનો તો ખ્યાલ પણ આવી શકતો નથી. પણ આ બધાને માટે પ્રભુપર વિશ્વાસ અને હૃદયની પવિત્રતાની જરૂર છે

ભારત પુત્રીને અભિનંદન.

(મને ભુલી ગયો છે મારો છેલડો રે.—એ લય)

અભિનદન એ ભારતની પુત્રીને જો,
જેને પગલે પનોતો સસાર, સુખસંસાર,
તેને વધાવુ વિશ્વ—આંગણે રે.
જેનું હૃદય સ્નેહ—સરવણીયે તરવરે જો,
જેના ડગલે ને પગલે સુવિચાર, સદાચાર,
તેને રમાડુ હૃદય—ચોકમા રે,
દૈવી સદ્‌ગુણો—સામર્થ્યવડે શોભતા રે,
જેના અંકમા ઉછરતા કુમાર, સુકુમાર,
તેના લઉ હુ ઓવરણા રે
પશ્ચાત્તાપથી પ... ...
જોયાં હતા, અને તેમના ઉદ્ધા તેજથી સમગ્ર દેશ ઓપતો રે,
એક સ્ત્રીએ પોતાની બ્હેનપણીના સબધમા ...કાર,—સમુદ્ધાર,
લોકો બુદ્ધિનો વૈભવ કહે છે તે માગમિત્રમા નથી તે ગુણ—ગીતડા રે.
પણ નથી પણ તેણે મને મારા ... ની માફક મારા ...
એક સાભળનારે પ્રશ્ન કર્યો " તેણે આમ ... કેવી રીત ...થી રે,
કહ્યુ " તે બોલતી નથી ... મોયે છે ... પોતા ... પાડે શી પરિવાર,
તેની વૃત્તિ તેના આખા જીવનમાં ... આવે છે ... બીજા ...ગશો બ્રહ્મ-મન્દિરે રે
તીખા વચન કદાપિ બોલતી નથી, કારણ કે તેના વિચારો તેના
પોતાને ધિક્કારનાર તરફ પણ તે કેવી રીતે માયાળુ ...

સ્નેહ-શૌર્ય-આનંદનાં, જ્ઞાનતણાં કંઈ ગાન,
·સંદેશાનાં-તર્વેશાના, બાજો બની એકતાન,
પ્રાણને પ્રસારો તમે જડ ને જીવંતમાં; વીણાતણા૦
સ્વયં બની હાવે તમે, હેલે આશ્રય સુજ,
ઉખર સૃષ્ટિને કીજીએ, નવપલ્લવિત કુંજ,
ઈશ્વરીરૂપે સુહાઓ આદિ-મધ્ય-અંતમાં; વીણાતણા૦

ચન્દ્રજ્યોત્સ્નાની જગતઉપર અસર.

પદ (મને આવે છે ફેર, એ લય.)

ખિલી રૂપેરી રાત, આ શી છવાઈ રહી ચાંદની !
ભાસે સઘળું કંઇ શાંત, સૃષ્ટિ આ દીસે આનંદની.
વૃક્ષવેલી વળી ફળફૂલ આ, કેવાં દીસે પ્રફુલ્લ,
જ્યોત્સ્નારસ ચુગતાં,
મંદ મંદ ડોલતાં,
મદમત્ત થાય, આ શી૦
કંઈક મધુર રસ અવનવો, માણે કુમુદિની એક,
એને જુએ ચન્દ્રમા,
એહ જોતી ચન્દ્રમા—
ચન્દ્ર ચન્દ્ર ગાય; આ શી૦
દૂર દૂર પેલી નદી નાચતી, કંઇક કરતી અવાજ,
વ્યોમવાસી ચંદ્રનું,
બિંબ ઉર થમાવતું,—
કેવું જલ જણાય ! આ શી૦
દિવ્ય સ્નેહ માણનારાં જોડલાં, રમે રજનિની માંહ્ય,
નિર્દોષ આનંદમાં,
રમતાં સ્વચ્છંદમાં,
એકરૂપ થાય; આ શી૦

तंत्रीनो ग्राहकोप्रति पत्र.

(૪)

આપણે આજે ઈશ્વરેચ્છાથી આપણી પોતાની સ્થિતિવિષે વિચાર કરીને એવો નિષ્કર્ષ–સાર કાઢવો છે કે જે પરમ હિતકર હોય

સત્ય કહીએ તો જેની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ વિચારપૂર્વક થાય છે, શું સત્ય છે અને શું મિથ્યા છે, શું હિતકર છે અને શું અહિતકર છે તેનો નિર્ણય કર્યા પછી કર્તવ્યના પ્રદેશમાં જેનું ઉતરવું થાય છે, તેને જ મનુષ્ય સંજ્ઞા ઘટે છે જેની પ્રવૃત્તિ આ પ્રકારે થતી નથી તે મનુષ્ય પદવીને યોગ્ય નથી

અને આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ જ્યારે મનુષ્યમાં વિવેકવૃત્તિ જાગ્રત્ થાય છે ત્યારે જ થાય છે, જેથી જ્યાંપર્યંત મનુષ્યમાં વિવેક જાગ્રત્ થયો નથી ત્યાંપર્યંત ભલેને તેને મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત હોય છતાં તેને મનુષ્ય કહી શકાતો નથી વિવેકવૃત્તિવિનાના મનુષ્યોમાં અને પશુઓમાં બહુ અંતર હોતું નથી તેથી જે મનુષ્ય થવાને ઇચ્છતા હોય તેમણે વિવેકવૃત્તિને જાગ્રત્ કરવાની જરૂર છે જેની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ સારાસારનો અથવા હિતાહિતનો વિચાર કર્યા પછી થાય છે તે જ મનુષ્ય છે પ્રિયભાઈ ! આત્માપ્રતિ જરા દૃષ્ટિ કરીને જોશો કે તમારી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આ પ્રકારના વિચારપૂર્વક થાય છે કે નહિ અને ન થતી હોય તો તે પ્રમાણે કરવાને જે ઘટિત ઉપાયો હોય તે કરશો

મનુષ્યના મોટા ભાગની ઊર્ધ્વગતિ સત્વર નહિ થવામાં તથા તેને વાસ્તવ સુખ નહિ પ્રાપ્ત થવામાં આ એ કારણ છે, કે તેની પ્રવૃત્તિ વિચારપૂર્વક થતી નથી તેની જ સત્વર ઊર્ધ્વગતિ થાય છે વા તેને જ વાસ્તવ સુખ મળે છે કે જે પ્રથમ હિતાહિતનો વા સારાસારનો નિર્ણય કરીને પછી પ્રવૃત્તિ કરે છે વા કર્તવ્યના પ્રદેશમાં પ્રવેશે છે

જે વિવેકવૃત્તિ જાગ્રત્ થવાથી મનુષ્યે જે પ્રવૃત્તિ કરવાયોગ્ય છે તે જ થાય છે, અને તેને તેવડે જે પ્રાપ્તવ્ય વાસ્તવ સુખ છે તે મળે છે તેવી પ્રવૃત્તિ જેમનામાં તે વૃત્તિ જાગ્રત્ નથી થઈ તેમનાથી થતી નથી એ વાર્તા સત્ય છે તોપણ જે મનુષ્યો પોતાની બુદ્ધિ પહોંચે એટલો વિચાર કરીને પછી જે હિતકર વા સારરૂપ જણાય તે પ્રવૃત્તિને સેવે છે તેને એટલો તો લાભ થાય છે જ કે તેનામાં આ વિવેકવૃત્તિ જાગ્રત્ થવાનો યોગ સત્વર આવે છે. તેથી પોતાને પ્રાપ્ત જેટલી બુદ્ધિસામગ્રી હોય તેને અનુસરીને શાંત ચિત્તે પ્રથમ કર્તવ્યાકર્તવ્યનો નિર્ણય કરવો અને પછી જ કર્તવ્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. આ પ્રકારના ધોરણને પોતાના જીવનમાં રાખનાર મનુષ્યો સત્વર આગળ વધે છે, એ નિર્વિવાદ છે

ક્યું, સુખ સુખને ઠેકાણે રહ્યું અને તે વૃદ્ધા ગયા. પ્રાપ્ત કરેલા પદાર્થો તેમના સંગી ન થયા અને તે ચોઢીના ચાલી જ રહ્યા. અન્ય જન્મોમાં વળી આ જ પ્રકારનું ભ્રમણ ઉભું રહ્યું.

જેને આપણે સુખ માનીને તેની શોધમાં જીવનપર્યંત ભ્રમીએ છીએ તે સુખ ક્યાં છે ? આપણને તે ક્યાં મળે છે ? દૃષ્ટિમર્યાદાની પેઠે તે આગળ અને આગળ આપણને છેતરતું ચાલ્યું જતું નથી શું ?

વસ્તુતઃ આ પદાર્થોને પ્રાપ્ત થઈને મનુષ્યો સુખી છે શું ? જો તે સુખી હોય તો તેમનું ધાવન અટકી જવું જોઈએ. અને તે નથી અટકતું એ જ દર્શાવે છે કે તેમને તેથી સુખ નથી. જે પૂર્ણ સુખને તે ઈચ્છે છે તે સુખ તેમને આથી નથી મળતું એ સ્પષ્ટ થાય છે. તેથી હવે તેમણે ચુલા ઉપર ચડેલી તપેલીમાંથી એક દાણો લેઈને ચાંપી જોવો ઘટે છે કે તે ચડ્યો છે કે કેમ; તેમણે હવે જોવું ઘટે છે કે જે સુખને માટે તે હજી ધાવન કરે છે તે સુખ, જો તે પદાર્થોથી હજી તેમને મળતું નથી તો હવે પછી તેમાંથી તે શી રીતે મળશે ? જેથી તેમને અદ્યાપિ તૃપ્તિ થઈ નથી, તેથી તેમને હવે પછી તૃપ્તિ શી રીતે થશે ? જે દારૂ પીધાથી તૃષા છીપતી નથી પણ વધે છે તે દારૂનું અધિકાધિક સેવન તે તૃષાને શી રીતે ટાળશે ? જે પદાર્થોની પ્રાપ્તિએ આપણને અદ્યાપિ સંતોષ સુખ નથી આપ્યું તે પદાર્થો હવે પછી શી રીતે તે આપશે, એ પ્રશ્ન તમને બંધુ ! નથી થતો ?

આ સંબંધમાં સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરી જુઓ અને પછી તમારે આ મૃગજળ પાછળ દોડવું કે કેમ દોડવું તેનો નિર્ણય કરો; કારણ કે તે મૃગજળ જ છે અને તે તૃષાને કદી પણ છીપાવનાર નથી; અને તે જો તૃષાને છીપાવનાર નથી તો પછી તેની પાછળ વધારે અને વધારે દોડવામાં શો સાર છે ?

× × × × ×

હવે આ સંબંધમાં આપણે એથી વળી આગળ વધીને વિચાર કરીએ. ધારો કે આપણને સ્ત્રી, પુત્ર, ગૃહ, ધન આદિ પ્રાપ્ત છે પણ આપણે કોઈ પ્રસંગે માંદા પડીએ છીએ ત્યારે શું થાય છે ? ત્યારે એ થાય છે કે આ સર્વ પદાર્થો આપણને સુખજનક થતા નથી પણ દુઃખજનક ભાસે છે. તે પ્રસંગે આપણને કંઈ જ સુખરૂપ ભાસતું નથી, પણ સર્વ ખારૂં લાગે છે. બીજે પ્રસંગે શરીર સારૂં હોય છે અને ઘર બળી જાય છે કે ઘરેણાં કે ધન ચોરાઈ જાય છે વા કોઈ પૈસા ખાઈ જાય છે તો પણ આપણને ઈતર સર્વ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત છતાં દુઃખનું જ ભાન થાય છે. અથવા શરીર સારૂં હોય અને ગૃહધન કુશળ હોય પણ સ્ત્રી કે પુત્ર મરી જાય તો પણ તે જ દશા થાય છે અર્થાત્ તે પ્રસંગે આપણને પોતાને આપણે દુઃખી જ માનીએ છીએ; અથવા આ સર્વ ક્ષેમકુશળ હોય પણ આપણને પોતાને આ સર્વને છોડીને જવાનું આવે છે તો પણ આપણને દુઃખાનુભવ જ થાય છે.

આ ઉપરથી આપણે એ નિર્ણયઉપર આવીએ છીએ કે આપણા પોતાના સહ આપણે પ્રાપ્ત કરેલા વા આપણા પોતાના માનેલા સર્વ પદાર્થો આપણાથી વિયોગને પામે છે અથવા તો આપણે જે સ્થિતિમાં તે રહે તેમ ઇચ્છીએ છીએ તે સ્થિતિમાં

રહેતા નથી તો આપણને દુખનો અનુભવ થાય છે અને સુખ મળતુ નથી તેથી આ ઉપરથી એ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે આ સર્વ પદાર્થોનો આપણી સાથે યથેચ્છ સમયપર્યંત સંબંધ વા સંયોગ કાયમ રહે તો જ આપણને આપણુ ઇચ્છેલુ સુખ મળે તેમ છે તો કદાચ તેમ બને તો પણ આપણને તૃપ્તિ તો થવાની નથી જ કારણ કે આમના જન્મા શરા તે પ્રમાણે જેટલો સમય તેમનો આપણને સંયોગ પ્રાપ્ત રહે છે તથા જેટલો સમય તેમની ક્ષેમકુશળતા રહે છે, તેટલો સમય પણ આપણી વૃત્તિ પરિતૃપ્તિને તો નથી જ અનુભવતી, પણ અપ્રાપ્તની ઇચ્છાથી તે અતૃપ્ત જ રહે છે શ્રીમાનો અને રાજા મહારાજાઓ અથવા જેમને આ પ્રકારની અનુકૂલતા હોય તે પોતાના અંતઃકરણપ્રતિ દૃષ્ટિ નાખી જોશે તો તેમને આ વાર્તાની સત્યતા દૃષ્ટિએ આવ્યાવિના નહિ જ રહે

× × × × ×

હવે આપણો આ સર્વ પદાર્થોસાથેનો ઇચ્છાનુકૂલ સબંધ ટકવો એ કંઇ આપણુ હાથમાં નથી, તથા તે પ્રમાણે બનતુ જગતમાં જોવામાં આવતુ નથી. આપણા શરીરસહ આ સર્વ પદાર્થો વિકારી જણાય છે, અને તેથી જે રૂપમા આપણે તેમનો સંયોગ સંબંધ ઇચ્છીએ છીએ તે પ્રકારનો સબંધ બન્યો રહેવો એ અસભવિતસરખુ વા અસભવિત જ છે તે પ્રમાણે ક્યારે બને કે જ્યારે આપણા પોતાના શરીરસહ આ સર્વ પદાર્થોને આપણે અવિકારી કરી શકીએ, વા જે સ્થિતિમાં તેમને આપણે રાખવા ઇચ્છીએ તેમાં ઇચ્છાપર્યંત રાખી શકીએ

વળી આ પદાર્થોની ગતિ આગતિ કોઇ સત્તાને વશ વર્તતી જણાય છે જેથી તેમની ગતિ આગતિ આપણી ઇચ્છાનુકૂળ પણ આપણે કરી શકીએ તેમ નથી અથવા તે પ્રમાણે કરી શકીએ પણ ત્યારે જ કરી શકીએ કે જ્યારે તે સત્તાના જેટલુ સામર્થ્ય આપણે પ્રાપ્ત કરીએ ત્યારે, અને જ્યાં સુધી આ પ્રકારનુ સામર્થ્ય આપણે પ્રાપ્ત ન કરીએ ત્યા પર્યંત આપણે તેમની ગતિઆગતિને ઇચ્છાનુકૂળ કરી શકીએ નહિ, જેથી તેમનો સંયોગ ઇચ્છાપ્રમાણે આપણે સ્થિર રાખી શકીએ નહિ અને તેથી આપણે તેમના દ્વારા જે સુખની આશાપર્યંત નથી મળ્યો તદ્ધને પ્રાપ્ત કરી શકીએ નહિ

તો આ ની આપણી દશા છે. આપણા જીવનમાં આપણે અધિક દુ:ખ અને અલ્પ સુખ અને તે પણ કલ્પિતસુખ ભોગવીએ છીએ અને આ અમૂલ્ય માનવ જીવનને પૂરું કરીએ છીએ. સત્ય કહીએ તો વાસ્તવ સુખની આપણને કલ્પના જ નથી તો તેનો અનુભવ તો ક્યાંથી જ હોય કે થાય !

તો આ સ્થિતિથી ઉદ્ધરવાને માટે આપણે શું કરવું ? આ અનલ્પ દુ:ખ અને અલ્પ મિથ્યાસુખથી બચીને વાસ્તવિક પૂર્ણ સુખ અને પૂર્ણ તૃપ્તિ શાંતિને પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું તેનો આપણે હવે વિચાર કરીશું.

* * * * *

આ વિચાર કરતા પૂર્વે આપણે પૂર્વે જે વિચાર કરી ગયા તેનું પુન: સારરૂપે સ્મરણ કરીશું, કે વક્તવ્ય ભાવ અર્થાત્ કહેવા ધારેલો ભાવ અધિક સ્પષ્ટ રીતે આપણા સમજવામાં આવી શકે

આપણે એ વિચાર કરી ગયા કે જેની પ્રવૃત્તિ વિચારપૂર્વક થાય છે અર્થાત્ શું હિતકર છે અને શું અહિતકર છે તે મનુષ્ય છે, અને જેની પ્રવૃત્તિ વિવેકવિચારપૂર્વક થાય છે તેની ઊર્ધ્વગતિ સત્વર થાય છે અને તેના દુ:ખો દૂર થઇને તે વાસ્તવ સુખને સત્વર વરે છે. બીજો વિચાર આપણે એ કર્યો કે મનુષ્ય સુખને માટે ગૃહ, ધન, સ્ત્રી, પુત્ર, ઐશ્વર્ય, કીર્તિ વગેરેને પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે અને તદર્થ પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ જે સુખની ઇચ્છાથી તે આ સર્વ પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરે છે તે સુખ તેને મળતુ નથી. કારણ કે એક તો સવને સર્વ પદાર્થો મળતા નથી. એકાદ કે અધિકની ન્યૂનતા રહેતાં અસંતોષ અને દુ:ખ જણાય છે વળી જેમને તે સર્વ મળે છે તે તેની અધિકતાને ઇચ્છે છે અને તેથી તેને પણ પ્રાપ્તથી સંતોષસુખ ઉપજતું નથી, કે તેનાથી તે જે સુખ લેવું જોઇએ તે લેતા નથી વળી આ સર્વ પદાર્થો વિકારી હોવાથી તે એકની એક સ્થિતિમાં નિરંતર રહેતા નથી જેથી પણ તેમનાવડે જે સુખ લેવા ધાર્યું હોય છે તે પ્રાપ્ત થતું નથી. અથવા કદાચ તે જે તે સ્થિતિમાં રહે પણ તેમને પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય વા ભોક્તાની સ્થિતિ એકસરખી રહેતી નથી જેથી પણ તે સુખપ્રદાતા થતા નથી વળી મનુષ્યને આ પદાર્થોને કે પોતાના શરીરને એક સ્થિતિમાં ટકાવી રાખવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નથી. જેથી પણ તેમને યથાર્થ સુખશાંતિનું ભાન થતું નથી. અને આ દશામાં વા આ સ્થિતિમાં તેનું જીવન પૂરું થઇ જાય છે. અને અંતર જન્મમાં પણ તેને માટે તેવો જ ક્રમ વિદ્યમાન રહે છે

* * * * *

ત્યારે હવે મનુષ્યે શું કરવું ? આ પદાર્થો પાછળનું ધાવન છોડી દેવું ? જો આપણે કહીએ કે હા, તે છોડી દેવું; કારણ કે તે સુખદાતા થતું નથી પણ દુ:ખદાતા થાય છે. અને અદ્યાપિપર્યંત તે સુખદાતા થયું નથી તો હવે પછી તે પ્રમાણે થશે તેની આશા મિથ્યા જ છે.

હવે ધારો કે આપણે આ પદાર્થો પાછળનું ધાવન છોડી દેવું એવો નિર્ણય કરીએ, તો પછી શું કરવું ? શું હાથપગ જોડીને બેસી રહેવું ? અને શું તે પ્રમાણે કર્યાથી જેને શાસ્ત્રો અને અનુભવી પુરુષો વાસ્તવ સુખ કહે છે તે પ્રાપ્ત થઇ જાય ?

એટલું તો આપણે સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ છીએ કે આ પદાર્થો પાછળનું ધાવન એ મૃગજળની પાછળનાં ધાવનતુલ્ય છે અને તે આપણી સુખપિપાસાને ટાળનાર નથી અને આપણને તૃપ્ત કરનાર નથી જ તેથી એ નિ:શંક ઉત્તમ છે કે આ મૃગજળની શોધમાંથી તત્કાળ જ વિરમી જવું.

પછી? પછી શું કરવું, એ પ્રશ્ન સ્વાભાવિકરીતે જ થાય છે. અર્થાત્ આ ગૃહ ધન, સ્ત્રી, પુત્રપુત્રાદિ કે જે મૃગજળસમાન છે તેઓની પાછળના ધાવનને આપણે છોડી દઈને પછી શું કરવું?

પછી એ કરવું કે જે પદાર્થો વા પદાર્થ વાસ્તવ સુખદાતા હોય, જે પદાર્થ અવિકારી હોય અને જે અંતરની શાંતિ તૃપ્તિને આપનાર હોય તે પદાર્થની શોધ કરવી, તે ક્યા માર્ગે પ્રાપ્ત થાય તેમ છે તે માર્ગને જાણવો, તથા તે માર્ગે પડવું અને તેને પામીને કૃતકૃત્ય થવું.

આ પદાર્થ તે શું હશે, એ શંકા આપણને તત્ક્ષણ જ થાય છે આ પદાર્થ તે આ પ્રપંચમાત્રના આધારભૂત 'સત્' શબ્દથી ઓળખાતો પદાર્થ છે, કે જેમાંથી આ સર્વ પ્રપંચ ઉપજ્યો છે, જેની સત્તાથી તે જે રૂપમાં આપણને જણાય છે તે રૂપમાં ટકી રહે છે, તથા પરિણામે તે વિલક્ષણ પ્રપંચ તેમાં શમી રહે છે. આ સદ્વસ્તુ તે અવિકારી છે, અખંડ છે, પૂર્ણ છે, ચિદ્રૂપ છે, આનંદરૂપ છે, અને એવાં, એવાં સલક્ષણોવાળો છે, કે જેને પામીને પછી કંઈ પામવાજેવું આ વિશ્વમાં રહેતું નથી

આ પદાર્થ તે આપણા પોતાના આધારભૂત છે, આપણા અને આ પ્રપંચ વા જગતના કારણભૂત છે અને આપણા પોતાના સ્વરૂપગત છે જેથી તેને બીજે શોધવાનો નથી પણ આપણા પોતાના અંતરમાં જ શોધવાનો છે આ વસ્તુ જો આપણને પ્રાપ્ત થાય, જો આપણે તેને જાણીએ, જો આપણે તેનો અપરોક્ષ અનુભવ કરીએ તો આપણાં દુઃખમાત્ર શમે છે, આપણી અતૃપ્તિમાત્ર ટળે છે, અને આપણને પૂર્ણ સુખ મળે છે. સ્વલ્પમાં કહીએ તો આપણી સુખની ભુખ ભાગે છે અને આપણે આપ્તકામ થઈ રહીએ છીએ વાસ્તવ સુખનો અને આપણી, અને મનુષ્યમાત્રની કે પ્રાણીમાત્રની અંતરની અતૃપ્તિ ટળવાનો આ વિના અન્ય માર્ગ ત્રિભુવનમાં નથી જ.

આ એક વસ્તુથી આપણને પૂર્ણ સુખ અખંડ મળે તેમ છે, કારણ કે તે નિત્ય છે, અવિકારી છે, તેનો અને આપણો સંબંધ કદિ તુટે તેમ નથી, તથા તે સ્વત સુખરૂપ છે, પૂર્ણ આનંદરૂપ છે. તેથી બીજી બધી વસ્તુઓ છોડીને જો આ એક જ પદાર્થ મેળવાય તો આપણને પૂર્ણ સુખ નિરંતરને માટે મળે તેમ છે

આ પ્રમાણે હોવાથી જ પૂર્વના જે જે મુમુક્ષુએ આ પદાર્થની પ્રાપ્તી કરી છે તે સઉએ ઈતર સર્વ પદાર્થોનો મોહ છોડી દીધા છે તથા તેઓની પાછળનું ધાવન ત્યજી દીધું છે.

સ્મરણમાં રાખજો કે આપણે આ જગતના પદાર્થોનું ચિંતન કરીએ અને આપણને આ સદ્વસ્તુ મળે તેવો સંભવ નથી જ. તેથી આ પ્રપંચિક પદાર્થોના ચિંતનને તો આપણે છોડવું જ જોઈએ, તથા તેના મોહને અંતરમાંથી નિર્મૂળ કરવો જ

જોઇએ જ્યાંસુધી આપણે આ એક જ વસ્તુને પ્રાપ્તવ્ય ગણીને તેને પ્રાપ્ત કરવાને યત્ન કરતા નથી ત્યાંસુધી આપણું તે કદી પણ પ્રાપ્ત થનાર નથી, એ નિશ્ચય સમજવું.

આટલો વિચાર કરીને આપણે એ નિર્ણયઉપર આવશું કે આ સદ્‌વસ્તુ આ જગતમાં વિવેકી સુખેચ્છુને પ્રાપ્તવ્ય છે પરંતુ આપણે કે જે મા વસ્તુ પ્રાપ્તવ્ય છે એમ સમજીએ છીએ છતાં સંસારના પદાર્થનો મોહ ન છુટે તો શું કરવું ? જો તેનો મોહ અંતરમાં વિદ્યમાન હોય અને છતાં આપણે તેનો ત્યાગ કરીને મિથ્યા ત્યાગને ગ્રહણ કરીએ તો ઉભયભ્રષ્ટ થવાનો તેથી સંભવ છે

હા, એ વાર્તા તદ્દન સત્ય છે કે જેના અંતરમાં આ સંસારના પદાર્થોનો મોહ વિદ્યમાન હોય છે છતાં જે તેનો ત્યાગ કરે છે તે ઉભયભ્રષ્ટ થાય છે જ પ્રથમ તેનો મોહ છુડાવ્યાવિના ત્યાગ નિરર્થક છે

પણ આ મોહ શી રીતે છુટે ? તેમાં જ આપણને સુખબુદ્ધિ રહેલી હોય તો પછી તેનો મોહ શી રીતે છોડવો ?

તેનો એ માર્ગ છે કે તે પદાર્થોને વિહિત માર્ગે અર્થાત્ ન્યાયનીતિવડે બની શકે તેટલો પ્રયત્ન કરીને યથેચ્છ મેળવવા અને તેમનો સારી રીતે ઉપભોગ કરી જોવો, એટલે યોગ્ય કાળે સમજાશે કે તે કેવું સુખ આપે છે, સુખ આપે છે કે દુઃખ આપે છે, વા ન્યૂન સુખ આપે છે અને અધિક દુઃખ આપે છે વગેરે પછી વૃત્તિ સ્વાભાવિકપણે જ તે પદાર્થોના મોહથી રહિત થતી જશે પછી તેને આ સદ્‌વસ્તુપ્રતિ રાગવાળી કરીને તેને તેમાં જોડવી અને તેની પ્રાપ્તિઅર્થે યથામતિ ઉદ્યોગ કરીને તેને પ્રાપ્ત કરીને આ સંસારયાત્રાને પૂર્ણ કરવી

જેઓ આ સંસારના રગડામાં રચ્યાપચ્યા છે તેમણે પણ તેની નિઃસારતાનો નિર્ણય અનુભવપૂર્વક સત્વર કરીને તેના મોહથી ઉપરામ પામવું અને આ એક સદ્‌વસ્તુ કે જે વાસ્તવ, સત્ય, નિત્ય, અખંડ અને સંપૂર્ણ સુખશાંતિ તૃપ્તિને આપનાર છે તેને જે રીતે પ્રાપ્ત થવાય તે રીતે તેને પ્રાપ્ત કરીને પૂર્ણપદે વિરામવું

પ્રિયબંધુ ! જે કહેવાનું છે તે અતિ સ્વલ્પમાં કહેવામાં આવ્યું છે, જેની લક્ષણા કરાવવી છે તેની લક્ષણા સ્વલ્પમાં અત્રે કરાવવામાં આવી છે અધિક વિચાર કરીને તેને અધિક સ્પષ્ટ કરી લેઇને જે માર્ગે વહેવાનું છે તે માર્ગે વહીને દુઃખને દૂર કરીને વાસ્તવ સુખનો અનુભવ કરવો એ કામ તમારૂં છે તમારી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આ પદપ્રતિ તમને લઈ જાય તેવી ધારણા રાખજો અને તે પ્રમાણે ન થતું હોય તો શાંત ચિત્તે વિચાર કરીને તમારા માર્ગમાં પડેલા વા આવતા વિઘ્નોને, સ્વપ્રયત્ને દૂર કરજો અને આ શરીરનો અવધિ આવે તે પૂર્વે તત્પદમાં વિરામ પામજો

પ્રસંગાનુરૂપમ્.

પત્રકારોની વધતી જતી મુશ્કેલીઓ

——પાંચેક વર્ષ પૂર્વે જ્યારે લડાઇ શરુ થઇ તથા જેટલો સમય તે ચાલી તેટલો સમય આપણુ ધારવુ હતુ કે લડાઈ બધ પડ્યા પછી આપણને પરદેશથી આવતા પદાર્થો ઘણા જ સસ્તા મળશે પણ તે ધારણા ખોટી પડી છે અને પ્રજાની હાડમારી વા વિટબણા વધી છે જે સુખશાંતિ, સ્વતત્રતા તથા સોંઘવારીની તેણે આશા રાખી હતી તેને બદલે પરિણામ ઉલટો જ આવેલો આપણને જણાય છે. પરતુ આમાં દોષ આપણે બીજાને દેવાનો નથી, પણ આપણા પોતાના પ્રારબ્ધને જ દેવાનો છે

——એકાદ મહિનાથી વળી કાગળોના ભાવ વધતા ચાલ્યા છે આ સ્થિતિમાં કામ શી રીતે કરવુ તે સમજાતુ નથી છાપખાનાના છપાઇના ભાવ અઢી ત્રણગણા વધ્યા છે તો પૂર્વે જે કામ બે રૂપૈયામા થતુ હતુ તે કામ આજે છ રૂપૈયામા પણ થઇ શકે તેમ નથી પત્રકારોનો બધો નફો આ મોંઘવારીએ ચૂસી લીધો છે હવે તેમણે કામ શી રીતે કરવુ એ એક મોટો પ્રશ્ન છે, કારણ કે તેમને લાભ ન મળે એ તો ઠીક, પણ તેમને ખોટ આવે તો તે શી રીતે કામ કરી શકે ? જેમ કોઇ ડુબતો માણસ બીચારો પ્રયત્ન કરીને આગળ અને આગળ બચવાની ઇચ્છાથી જાય પણ જેમ તે આગળ જાય તેમ પાણી વધતુ જાય અને તેના ડુબવાના સભવો વધતા જાય તેવી આજે અમારી સ્થિતિ છે અમે કોઇ રીતે અમારો નિર્વાહ આ પાંચ વર્ષથી કરતા આવ્યા છીએ, છતાં હજી જેમ સમય જાય છે તેમ અમને અધિક ત્રાસજનક થતો જાય છે

——આ પ્રમાણે થવાથી એ થશે કે ઘણાં પત્રો બધ થઈ જશે તેમા જે સારાં પત્રો છે જે પ્રજાને સદ્વિચાર આપે છે તેવાં ઉપયોગી પત્રો બધ થઈ જશે અને જે કચરા જેવા નિર્માલ્ય પત્રો છે તે ચાલુ રહેશે કારણકે લોકોની રુચિ તેવુ હલકુ વાંચન વાંચવા પ્રતિ વિશેષ જોવામા આવે છે

——જે પત્રો રાજકિય વિષયો ચર્ચે છે તેમાથી જે જામી ગએલાં છે તે કાયમ રહેશે, પણ જે નવાં નવાં છે તે બધ થઈ જશે જો કે રાજકિય વિષયોની ચર્ચાની પણ પ્રજાને ઓછી જરૂર છે એમ નહિ પણ એકલી તે ચર્ચા પ્રજાના એક જ અવયવને પુષ્ટ બનાવી તેના અન્ય સર્વ અવયવોને દુર્બલ કરનાર છે અને તેથી પ્રજાના જે ઉદ્ધારની આશા રાખવામાં આવે છે તે નિષ્ફળ જનાર છે

——લેખકોને સત્ય કહીએ તો કઇ જ મળતુ નથી છતા તેમાંના ઘણા બીચારા સરસ્વતીના ઉપાસકો હોવાથી યતકિંચિત જે કઈ પુરસ્કાર—મદદ મળે તેથી સતોષ ધ્યાનીને લખવાનુ કાર્ય કરતા આવ્યા છે તે પણ હવે આ સ્થિતિમાં અટકી જશે અને

જે લેખનકળા આ દેશમાં કેળવાવી જોઇએ તે કેળવાતી બંધ પડશે એ પણ દેશને ઓછી હાનિ નથી. વળી જે જામી ગએલાં સારાં પત્રો છે તેમને ચલાવનારના અભાવે ભવિષ્યમાં આ પ્રમાણે થવાથી યોગ્ય લેખકો પણ મળી આવતા કઠિન પડશે.

——આ દિશામાં શ્રીમંતો હજી પોતાનો હાથ બહુ જ ઓછો લંબાવે છે. સાહિત્યનો પ્રચાર અને તેમાં ઉત્તમ અને ઉપયોગી સાહિત્યનો પ્રચાર એ જ દેશનો વાસ્તવ ઉદય કરનાર છે. પણ આ કાર્યમાં કોણ સાહાય્ય આપે છે? બીજાં કાર્યમાં લાખો રૂપિયા ખરચાય છે જ્યારે આ દિશાપ્રતિ કોઇ જોતું જ નથી.

——એકની એક સ્થિતિ જગતમાં રહેતી નથી જ. તોપણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, હવે એવી સ્થિતિ તો નહિ જ આવે કે જે ભાવે પૂર્વે કાગળો મળતા હતા તે ભાવે મળી શકશે. જેથી સર્વ પત્રકારો હવે પૂર્વના જેટલું લવાજમ ઘટાડી કામ કરી શકે તેમ બનવું અસંભવિત છે. બીજી બધી વસ્તુઓના લોકો બેચારગણા ભાવ આપે છે પણ પત્રોનું બમણું મૂલ્ય આપવું તેમને ભારે પડે છે, એ આશ્ચર્ય નથી શું? તેમને રૂપૈયાનું પોણોશેરનું ઘી, બશેરનું તેલ અને ત્રણચારગણા ભાવનું કાપડ વગેરે લેતાં મોંઘવારી નડતી નથી પણ પત્રમાં એકબે રૂપૈયા વધારે આપવા પડે છે તો મોંઘવારી નડે છે!

——બનતાસુધી ઇશ્વિરકૃપાથી પ્રાતઃકાલને બંધ પડવાનો સંભવ નથી જ. છતાં કદાચ તેવો યોગ આવે તો અમે પોતે પ્રાપ્ત કર્તવ્યને કરતાં ઇશ્વિરસ્મરણ અને તત્ત્વવિચાર અધિક કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે, તેમ અમારા વાચકો પણ તે બે માર્ગોનું અનુષ્ઠાન પ્રીતિવડે કરશે, કે જેથી પ્રાપ્ત વિકટ સ્થિતિમાં તે સુખશાંતિને અનુભવી શકે, તથા ઉત્તરોત્તર પોતાની ઊર્ધ્વગતિને કરી શકે

——આ વર્ષે તો અમે નિયમપ્રમાણે બારઅંકો ગ્રાહકોને આપીશું પરંતુ આવતે વર્ષે જો મોંઘવારી નહિ જ ઘટે તો પછી કદાચ થોડા અંકો કાઢીશું અને બીજાં થોડાં પુસ્તકો ગ્રાહકોને આપીશું. જો કે પુસ્તક કાઢવાં એ એક પક્ષે વાચકોને બહુ જ લાભકારક છે, પરંતુ અમને તેથી વધારે ખરચ થવાનો સંભવ છે. જેથી શું કરવું તેનો અમે કંઇ હજી નિર્ણય કરી શકતા નથી. જેમ ઇશ્વરેચ્છા હશે તેમ થશે, જાણી પ્રાપ્ત કાર્યને કરતા રહીએ છીએ

——આ અંકો જેમ સાથે કાઢયા છે તેમ બીજા આગળના પણ બે અંકો સાથે કાઢવાનો વિચાર છે કે જેથી ચઢી ગએલા અંકો સત્વર નીકળી શકે.

—— આવતા વર્ષમાં મેવાડનું અધઃપતન તથા સંધ્યાવંદન એ બે પુસ્તકો ઉપહારમાં આપવાની ઇચ્છા છે. તેમાં નિયમ કરતાં પ્રથમ પુસ્તકનું ક૨ વધી જશે તો પછી બીજું પુસ્તક ત્યાર પછીથી પણ ગ્રાહકોને અમે આપીશું જ. તે તૈયાર થઇને છપાયા પછી સંધ્યાવંદનરહસ્ય એ નામનું એક ઉપયોગી પુસ્તક પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકોના હાથમાં મૂકવા ઇચ્છા છે.

——આવાં જ બીજાં અનેક ઉપયોગી પુસ્તકો લખવાનો અને તેને પ્રસિદ્ધ કરવાનો વિચાર છે પણ મોંઘવારી અમારા હાથ પકડી રાખે છે અને અમને કામ કરતાં અટકાવે છે.

——જો કે કોઇ કોઇ સજ્જનો અમને અમારા કાર્યમાં આર્થિક સાહાય્ય કરે છે, અને તેથી અમારા કાર્યમાં અમને ઉત્તેજન મળે છે. તોપણ જેટલા ગ્રાહકો છે તે કાયમ રહે અને તે પોતે કોઇ કોઇ અવકાશે નવા ગ્રાહક કરતા રહે તો પછી અમને જેટલું કામ કરીએ છીએ તેટલું કરવામા બહુ અડચણ નડે તેમ નથી

× × × × ×

——બાલોતરા (મારવાડ) થી રામચંદ્ર ગુપ્ત કરીને એક સજ્જન મહાશયે પ્રાતઃકાલ-મંદિર ગ્રંથાવલિનો " આપણી અવનત સ્થિતિ અને તેમાંથી ઉદ્ધરવાનો માર્ગ " એ ગુજરાતી લઘુ પુસ્તકનું પોતાને તે પસંદ પડવાથી હીંદીમાં ભાષાંતર કરીને તેને છાપીને પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેનું ભાષાંતર ઘણું સંતોષકારક થયું છે મુલ્ય રૂ. ૦-૨-૬ રાખવામાં આવેલું છે અને તે વડોદરામાં પ્રાતઃકાલ-મંદિરમાંથી મળી શકે છે. હીંદી ભાષા જેમની હોય તેમણે આ પુસ્તક અવસ્ય વાંચવાયોગ્ય છે.

\+ + + + ×

——પરદેશથી આવતી વસ્તુઓના ભાવ પ્રતિદિન વધે છે અને તેથી પ્રજાને ઘણી અડચણ પડે છે આપણી ઘણી ખરી વસ્તુઓનો આધાર પરદેશ ઉપર થઈ રહેલો હોવાથી જે ભાવ તે લે તે ભાવ આપણે આપવો જ જોઇએ તેવી આપણી સ્થિતિ થઇ રહેલી છે. કદાચ ત્યાંથી કેટલીક વસ્તુઓ ન આવે તો આપણે તેના વિના પણ ચલાવી લેવું પડે અને તેમ કરવું પડે તો આપણને ઘણો ત્રાસ થાય. જેમકે ઘાસતેલ ન આવે તો દીવા વિના ચલાવી લેવુ પડે. દીવેલ રૂપૈયાનુ ત્રણશેર ચારશેર જે આજે મળે છે તે પછી રૂપૈયાનુ શેરનુ પણ મળે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. અને તેમ થાય તો ગરીબવર્ગને દીવાવિના જ ચલાવી લેવુ પડે

——આ ફળ શાનુ છે તે તમે જાણો છો ? આ ફળ આપણે પોતે પૂર્વે કરેલા પ્રાયશ્ચિત્તનું છે આ પ્રાયશ્ચિત્ત તે આપણે પૂર્વે બીજા દેશોની વસ્તુઓ ખરીદીને વાપરી છે તે છે, અને તેનું જ આ ફળ છે હજી પણ જો આ પ્રાયશ્ચિત્ત વા પાપ આપણે કર્યા જઇશું તો તેનાં હજી પણ વધારે કડવાં ફળ આપણે અને આપણી ભાવિ પ્રજાએ ભોગવવાં પડશે, એ નિ:શંક છે. તેથી હજી પણ આ ભાવિ દુઃખને અટકાવવાનો ઉપાય આપણા હાથમાં છે કે વિદેશી વસ્તુઓ જેમ બને તેમ ઓછી વાપરવી.

——અમદાવાદ વગેરે સ્થળે કાપડની મીલો ઘણી છે અને હજી નવી થતી જોવામાં આવે છે. આ ધંધો લાભકારક છે તેની ના નથી. પણ બધાએ જ એ ધંધામાં પડવું એ દેશને અને પરિણામે પોતાને લાભકારક નથી; કારણ કે પછી સ્પર્ધા વધવાથી જોઇએ તેટલો લાભ રહેતો નથી તેને ઠેકાણે જો કાગળની થોડી મીલો આ દેશમાં કાઢવામાં આવે તો મણો લાભ દેશને તથા તેમને પોતાને થાય તેમ છે. આ દેશમાં કાગળનો માવો બનાવવાના સાધનોનો પણ તોટો નથી ઘાસ તથા ઝાડની છાલ વગેરે જોઇએ તેટલા

પ્રમાણમા ઘણા સસ્તા ભાવે મળી શકે તેમ છે શ્રીમાનોએ જર્મની, કે અમેરિકા પોતાના માણસોને મોકલીને આ કળા શીખી આવવી ઘટે છે અને પછી કાગળ બનાવવાનાં કારખાના આ દેશમાં કાઢવાં ઘટે છે પણ આવી ઉપયોગી દિશાપ્રતિ પ્રજાનુ લક્ષ જ જતુ નથી ! કાગળોની આ દેશમા એટલી બધી ખપત છે કે કઇ કહેવાનો વાત નહિ, અને જો ઘણા મોટા પાયાઉપર કાગળના કારખાના કાઢવામાં આવે તો આ દેશમા સાધનો એટલા બધા છે કે બીજા દેશોમાં પણ કાગળો મોકલી શકાય જો કે અહીં તેની એટલી બધી ખપત છે કે જ્યાબધ માલ અહીં જ ખપી શકે તેમ છે

चंद्रविद्यानंद.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૮૪ થી)

આશ્ચર્યકારક મુસાફરી કર્યા પછી હુ દક્ષિણ ધ્રુવ કે જે ચદ્રના નાળનુ મૂળ છે ત્યા આગળ આવી પહોંચ્યો છુ ચંદ્રકિશોરી અથવા કહો કે તેનો આત્મા આજે મારી પાસે છે, અને ચદ્રલોકમાં શી રીતે જવુ તે મને શીખવે છે

(આ ઠેકાણે કેટલીક હકિકત વાચકોને નહિ જણાવવાજેવી હોવાથી હું તેને છોડી દઉ છુ)

× × × × ×

મહામાયા શક્તિ કે જે આ વિશ્વને રચે છે, અને જે આ વિશ્વની નિત્ય રક્ષા કરે છે તેની સત્તાથી રક્ષાનો હુ આ સ્થળે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરૂ છુ હુ જે આજે લખુ છુ તે આ પૃથ્વીના લોકો માનશે નહિ પરતુ તેનો અસ્વિકાર કરશે વા તેને ગાડા મનુષ્યની વાર્તા ગણીને નિરુપયોગી સમજશે પરતુ જ્યારે ૧૯૪૫ માં મોટો ઉત્પાત થશે અને પૂર્વોક્ત નાળ તુટી જશે અને ચંદ્ર સ્વતત્ર થશે, ત્યારે તેઓ આ વાર્તાનો સ્વીકાર કરશે

આ પવિત્રભૂમિમા મારો પ્રવેશ ૧૮૮૧ માં થયો હતો અને મારી પ્રાણપ્રિયા ચંદ્રકિશોરીએ જો મને તેના બોધવડે યોગ્ય વા અધિકારિ ન કર્યો હોત તો આ ભૂમિમાં મારો પ્રવેશ થઇ શકત જ નહિ કારણ કે કોઇ પણ અનધિકારીનો પ્રવેશ આ સ્થાનમાં થતો નથી

મારી ચદ્રકિશોરી ઇચ્છે ત્યારે સ્થૂલ શરીરને ધારણ કરી શકતી અને મને પ્રત્યક્ષના રૂપમાં દર્શન આપતી અને જ્યારે તેની ઇચ્છા થાય ત્યારે તે પાછી અદૃશ્ય થઇ જતી આ પ્રમાણે ઇચ્છાનકૂલ શરી ધારણ કરવનુ તથા તેને ત્યજી દઇને સૂક્ષ્મ શરીરને ધારણ કરવાનું ચદ્રકિશોરી જાણતી હતી, આ વિદ્યાનુ તેને જ્ઞાન હતુ સત્ય કહું તો તે એક યોગી હતી આ પ્રસંગે તે સ્થૂલ શરીર ધારણ કરતી ત્યારે મારી ઇચ્છા શરીર સબંધી

થઈ જતી હતી, પણ તે કહેતી કે તેવાં સ્થૂલ શરીરની વિષયેચ્છાને તમારે જીતવી જોઈએ. મારણ કે તેથી આપણને વા આત્માને સ્થૂલ શરીરમાં બંધાઈ રહેવું પડે છે, અને તેનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. જે લોકો આ શરીરની ઇચ્છાઓને વશ વર્તે છે તેમની ઊર્ધ્વગતિ થતી નથી. જેમણે પોતાની ઊર્ધ્વગતિ કરવી હોય, જેમને આ શરીરજન્ય દરેક પ્રકારના દુઃખનો જય કરવો હોય, તથા આત્માને શરીરના બંધનમાંથી મુક્ત કરીને તેના અલૌકિક સામર્થ્યોને જાગ્રત્ કરવાં હોય તો શરીરની તુચ્છ વા ક્ષુદ્ર ઇચ્છાઓનો તેમણે જય કરવો જ જોઈએ. તમારે મારાજેવું સામર્થ્ય મેળવવાની તથા આ વિશ્વમાં સ્વતંત્ર વિચરવાની ઇચ્છા હોય તો તમારી આવી ક્ષુદ્ર ઇચ્છાઓને તમારે જીતવી જ પડશે. હાલની તમારી સ્થિતિમાં આ પ્રકારનું વૈષયિક સુખ સારૂં લાગે છે પરંતુ તે અત્યંત તુચ્છ અને આત્માની અધોગતિ કરનાર છે એ તેનો જય કર્યા પછી જ સમજાય છે. શરીરના સુખો કરતાં મનના અને આત્માના સુખો ઘણાં ઉચ્ચ છે, પણ જ્યાંસુધી આત્મા વા અભિમાની આ તુચ્છ અને નિકૃષ્ટ સુખમાં બંધાઈ રહે છે ત્યાં પર્યંત તે આ ઉચ્ચ વા દૈવી સુખનાં ઝાંખી કરી શકતો નથી. માટે તમારે આવી નિકૃષ્ટ ઇચ્છાઓનો જય કરવો જ પડશે.

મારી પ્રણયિનીના આ બોધથી હું મારી વૈષયિક તુચ્છ વૃત્તિઓને ઉચ્ચ સુખની અભિલાષાથી દબાવતો અને તે જેમ કહે તેમ કરતો. કારણ કે મને ભય રહેતો હતો કે વખતે જો હું તેનું કહેવું નહિ માનું તો તે મને ત્યજીને આ લોકમાંથી કોઈ ઊર્ધ્વલોકમાં જતી રહેશે તો મારી શી દશા થશે. વળી મને તેના જેવું સામર્થ્ય મેળવવાની પણ ઇચ્છા હતી, તેથી તે જેમ કહે તેમ હું વર્તતો અને તેને સર્વ રીતે પ્રસન્ન રાખતો. પ્રસંગે મારી કોઈ દુર્બળતાનો હું જય ન કરી શકતો તો હું તેને મારા અંતઃકરણની સ્થિતિનું સ્વરૂપ જેવું હોય તેવું જણાવી દેતો અને તે મને તેથી પ્રસન્ન થઈને તેને જય કરવાની અદ્દભુત કળા દર્શાવતી.

તે મને પ્રસંગે પ્રસંગે એવી એવી અદ્દભુત વાર્તા કહેતી કે જે સાંભળી મને અત્યંત આશ્ચર્ય થતું હતું. તેના આ અલૌકિક જ્ઞાનવિષે મને અત્યંત માનબુદ્ધિ હતી અને તે જે કહેતી તે હું શ્રદ્ધાથી માનતો હતો.

એક પ્રસંગે તેણે મને કહ્યું હતું કે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેના સંબંધ વા સંયોગથી જેમ સ્ત્રીપુરુષના સંયોગથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આ ગ્રહો ઉત્પન્ન થયા છે.

અત્યંત સામર્થ્ય શક્તિવાળાં તથા દૈવી તત્ત્વ વા સારથી યુક્ત સૂર્યનાં કિરણો દક્ષિણ ધ્રુવની પાસેનો અજ્ઞાત પ્રદેશ કે જે અત્યંત વિશાલ, તથા જે ગર્ભ ધારણ કરવાની યોગ્યતાવાળો છે, તેમાં પડે છે અને ત્યાં તે વાતાવરણમાં બાળકનો ગર્ભ જેમ રચાય છે તેમ ગ્રહનો ગર્ભ રચાય છે અને તેનું અદ્દભુત રીતે પોષણ તથા વૃદ્ધિ થાય છે. આ પ્રદેશમાં આ પ્રસંગે અર્થાત્ ગર્ભાધાન સમયે નાનાવર્ણમાં દૈવી પરિમલ પ્રસરે છે, અદ્દભુત શાંતિ પ્રસરે છે, અને એક પ્રકારનું દૈવી સંગીત કે જે આગળ વધેલા અધિકારી પુરુષોના જ કર્ણ શ્રવણ કરી શકે એવું દૈવી સંગીત સંભળાય છે. આ પ્રદેશમાં જેની સ્થિતિ આ વખતે હોય છે તેને જાણે અમૃત પીધું હોય તેવી અલૌકિક તૃપ્તિ થાય છે.

૨૬૦૦૦ વર્ષ સુધી આ બાળગ્રહનું પોષણ આ પૃથ્વીમાતાના ગર્ભાશયમાં વા ઉદરમાં થય છે, અને તેની વૃદ્ધિ થાય છે પઠીથી એક અદ્દભુત પ્રસંગ બને છે. એક મોટો ઇંદ્રનું વજ્ર પડે તેવો કડાકો થાય છે અને પેલો બાલગ્રહ આ પૃથ્વીમાતાથી છુટો પડીને ૨૪૦૦૦૦ માઇલ આકાશમાં દૂર ફેંકાય છે આ બનાવથી પૃથ્વીની સ્થિતિમાં પણ ફેરફાર થઈ જાય છે અને તેની સ્થિતિ જે કોણમાં હતી તે કોણ બદલાઇ જાય છે. આ બાલગ્રહનું હજી તે છુટા પડ્યા છતાં પોષણ થવાની જરૂર છે, જેથી તેનો સંબંધ ગર્ભનાળ કે જે અદૃશ્યરૂપમાં હોય છે તેના વડે ટકી રહે છે અને તેનાવડે તેનું પોષણ થાય છે પુનઃ જ્યારે આ પ્રદેશ સૂર્યનાં ઉક્ત કિરણોવડે ગર્ભિત થાય છે ત્યારે આ નાળ મોટો કડાકો થઇને તુટી જાય છે અને તે ગ્રહ સ્વતંત્ર થાય છે અને આ પૃથ્વીનો કોણ વળી બદલાય છે પૃથ્વીની સ્થિતિનો કોણ વારંવાર બદલાવામાં આ કારણ છે

૧૯૪૦ અને ૧૯૪૫ ની વચમાં આ પૃથ્વીમાતાથી ચંદ્ર કે જે નાળના સંબંધથી હજી બંધાએલો છે તે છુટો પડી જશે અને તે સ્વતંત્ર થશે.

મેં મારી ચંદ્રકિશોરીને એક દિવસે કહ્યું, ત્યારે તું મને ચંદ્રલોકમાં ન લેઇ જાય ? મને તે જોવાની આતુર ઇચ્છા પ્રકટી છે કૃપા કરી એટલું કરે તો સારૂં. તેણે મારી આ વાર્તા સ્વીકારી અને એક દિવસે અમે બન્ને એક અદ્દભુત અલૌકિક વાહનમાં બેસીને ચંદ્રલોકમાં જવાને નીકળ્યા આ વાહન વા વિમાન અર્ધો જણાય અને અર્ધો ન જણાય એવા પદાર્થનું બનાવેલું જણાતું હતું. આ દક્ષિણ ધ્રુવમાંથી આગળ જણાવ્યાપ્રમાણે જે એક પર્વત જેવો એક મોટો થાંભલો હતો તે માર્ગે અમે અમારૂં પ્રયાણ કર્યું. આ વખતના મારા આનંદની વાત જ ન કરશો હું તમને મારો તે આનંદ શી રીતે વર્ણી બતાવું?

અમારા વાહનની કલ્પના પણ હું તમને કરી શકાવવાને અસમર્થ જ છું. તે મંગળના, તથા બીજા ગ્રહોના દ્રવ્યમાંથી બનાવેલું હતું આ બધી વાતો મનુષ્યથી સમજવી કઠિન છે જાણી હું તેને છોડી દઉં છું

× × × × × ×

પચાશેક માઇલ ગયા પછી આ પર્વતજેવો દેખાતો પદાર્થ બંધ થઇ ગયો અર્થાત્ તે અદૃશ્ય થઇ ગયો અને આ પ્રદેશમાં કંઇ જ જણાતું નહિ, પણ માત્ર એક આકાશ અને હવા એ બે જ જણાતાં હતાં સમયની કલ્પના પણ મને હવે રહી નહિ, જેમ જેમ અમે ચંદ્રલોકની પાસે જતાં ગયા તેમ તેમ અમારા શરીરોનું રૂપાંતર થતું અમને જણાયું. મેં પૂછ્યું કે આપણને મુસાફરી કરતાં કેટલા કલાક થયા હશે ? ચંદ્રકિશોરીએ કહ્યું, પૃથ્વીલોકના બાર કલાક થયા છે

હાલના ખગોળશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે ચંદ્રલોકમાં વસ્તિ નથી, પણ માત્ર ખડકો જ છે પણ આ તેમનું અજ્ઞાન જ છે તે લોકમાં વસ્તિ છે, અને તે લોકના વાતાવરણને અનુકૂલ તેમના શરીરો છે તેમાં પણ આપણી પેઠે જીવો વસે છે, આ વાર્તા ભવિષ્યમાં જેમ જેમ વિજ્ઞાન વિકાસ પામતું જશે તેમ તેમ પ્રકટ થશે આ લોકમાં કેટલાક જીવો તો પૃથ્વીઉપર મરીને આવેલા મેં જોયા

સુંદર અને, મનોહર વનસ્પતિ પણ મેં આ લોકમાં જોઇ, કે જે જોઇને મને આશ્ચર્ય થયું. ચંદ્રની જે કાળી બાજુ આપણે પૃથ્વી લોકના મનુષ્યો જોઈ શકતા નથી, તે બાજુ તો અત્યંત મનોહર અને રમણીય હતી, અને આ ચંદ્રલોકનું તે સ્વર્ગ હતું. જે જીવોએ પુણ્ય કામ્ય કર્મ કર્યાં હતાં તે લોકો આ સ્વર્ગભૂમિમાં વસતા અને અદ્ભુત સુખ ભોગવતા મને જણાયા. કેટલાક તો આ ચંદ્ર પૃથ્વીથી છુટો પડયો ત્યારથી જ તેમાં વસતા હતા.

મેં પૂછ્યું કે ઘણા ઘણા લાંબા કાળે કદાચ આ ચંદ્ર પૃથ્વીથી દૂર જતો રહે તો પછી રાત્રે જે પ્રકાશ પૃથ્વીઉપર પડે છે તે શી રીતે પડે અને આપણી પૃથ્વીઉપર ત્રીસે દિવસ અંધકાર વ્યાપી રહે. ચંદ્રકિશોરીએ કહ્યું, ના તેમ ન બને આ ચંદ્રને ઠેકાણે વળી બીજો ચંદ્ર જન્મે અને તે આની પેઠે રાત્રે અજવાળું આપે માટે તમારે તેની ચિંતા ન કરવી. આ ચંદ્રના છુટા પડી ગયા પછી બીજા ચંદ્રનો જન્મ થાય ત્યાં પર્યંત આપણી પૃથ્વી પૂર્ણ સમતોલ સ્થિતિમાં રહે છે, રસસિદ્ધો વા રસવિદ્યા જાણનારાઓ, ભાવિને જોઇ શકનાર ત્રિકાલદર્શી મહાત્માઓ, યોગીઓ અને એવા ઘણા વિકાસ પામેલા અભિમાનીઓ પણ આ લોકમા રહેતા મારા જોવામાં આવ્યા જે સિદ્ધોનું આ પૃથ્વીઉપરનું કાર્ય પૂર્ણ થઇ ગયું છે તેવા સિદ્ધો પણ આ લોકમા વિશ્રાંતિઅર્થે સ્થિતિ કરતા મારા જોવામાં આવ્યા. આમાંથી કોઇ કોઇ વળી આ પૃથ્વીઉપર ઉતરી પણ આવતા અને અહીં આવીને મહદ્ ફેરફાર રાજ્ય, કે ધર્મના પ્રદેશમાં કરી જતા. પરંતુ આ વાતોને અલ્પજ્ઞ મનુષ્યો જોઇ જાણી શકતા નથી. પ્રસંગે પ્રસંગે તે અધિકારી મનુષ્યોના મગજમાં જરૂરના વિચારોનું પણ સ્ફુરણ કરાવે છે અને મનુષ્યોને તે આ રીતે ગુપ્ત સહાય્ય કરે છે.

(અપૂર્ણ.)

ભરતખંડની પ્રજાનું ખરેખરૂં બળ તેના ધર્મમાં રહેલું છે, અને જ્યાંસુધી હીંદુ પ્રજા તેમના પૂર્વજોએ વારસામાં આપેલી ધાર્મિક ભાવનાનું વિસ્મરણ નહિ કરે ત્યાંસુધી જગતમાં એક પણ શકિત એવી નથી કે જે તેમનો વિનાશ કરી શકે.

\+ \+ \+ \+ \+

હીંદુ પ્રજા જેમ તેના ભૂતકાળનું વધારે અવલોકન કરશે તેમ તેનું ભવિષ્ય વધારે ઉજ્વલ બનતું જશે; અને પ્રજાને જે વ્યકિત ભૂતકાળનું દર્શન કરાવશે તેણે દેશ ઉપર મહાન્ ઉપકાર કર્યો એમ હું માનીશ. ભરતખંડની હાલ અધોગતિ થઇ છે તેનું કારણ તેના પ્રાચીન રીતિરિવાજો હાનિકારક હતા એમ નથી, પણ ખરૂં કારણ એ છે કે તે રિવાજોનું જેવું થવું જોઇએ તેવું પાલન થઈ શક્યું નથી

× × × × ×

હેતુની શુદ્ધતા અને પોતાની માન્યતાને વ્યવહારમાં મૂકવાનું, બળ એ બે શસ્ત્રો વિજય મળ્યાવિના રહેતો નથી

ईश्वरना अवतारो प्रकट थवानां कारणो*

રાવણ, કંસ કે એવી જ બીજી, પ્રજાને અધર્મથી પીડનાર તથા ધર્મનું ઉન્મૂલન કરનાર વ્યક્તિઓનો નાશ કરી સ્વધર્મપરાયણ પ્રજાને શાંતિ અર્પવા માટે જેમ ભગવાન્ અવતાર ધારણ કરે છે તેમ જ્યારે પ્રજા સ્વધર્મથી વિમુખ થાય છે અને ઊર્ધ્વગતિથી વિમુખ થાય છે ત્યારે પણ ભગવાન્-અવતાર ધારણ કરે છે.

કોઇ કોઇ મનુષ્યો શ્રી રામચંદ્ર અને શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર જેમણે રાવણ અને કંસાદિનો નાશ કર્યો હતો તેમને જ ઈશ્વરના અવતાર ગણે છે અને શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજી જેવાને ઈશ્વરના અવતારતરીકે ગણવામાં શંકા લે છે આ પ્રમાણે થવાનું તેમનું અજ્ઞાન જ માત્ર કારણ છે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે, यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत—જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાનિ થાય છે ત્યારે ત્યારે હું ધર્મનું સંસ્થાપન કરવા અર્થે અવતારને ધારણ કરું છું, એ ભગવદ્‌વચનને આ લોકો ભૂલી જતા જણાય છે.

મનુષ્યનું વાસ્તવ સ્વરૂપ જે તેનો આત્મા છે, તેમાં તેની અખંડ સ્થિતિ રહેવી, અર્થાત્ આત્મા કે પરમાત્માથી કે બ્રહ્મતત્ત્વથી તે અભિન્ન છે તેનાથી પોતાનો અભેદભાવે અનુભવ કરવો, હું પરમાત્મસ્વરૂપ વા હું બ્રહ્મ છું, એ પ્રકારનો સ્વાનુભવ કરવો, અથવા એ પ્રકારનું ભાન અખંડ જાગ્રત્ રહેવું એ જ મનુષ્યનો વાસ્તવ ધર્મ છે વા તે જ વાસ્તવ ધર્મનું વાસ્તવ પાલન છે.

ધર્મનું યથાર્થ પાલન આ જ છે. આ વિના બીજું ધર્મનું પાલન આથી ઉતરતું છે સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ આ જ છે અથવા તો આમાં ધર્મમાત્રનો સમાવેશ થઈ રહે છે. જે આ પ્રકારના ભાનને અખંડ જાગ્રત્ રાખી શકે છે તે જ ધર્મનું યથાર્થ પાલન કરે છે. જગતના ધર્મમાત્ર અથવા ધર્મનાં સાધનમાત્ર પરિણામે આ એક જ સ્થિતિ-પ્રતિ અભિમાનીને લેઈ જાય છે. અને જ્યારે આ સ્થિતિમાં અભિમાની આવીને ઠરે છે ત્યારે તેના કર્તવ્યનો અવધિ આવે છે અને તે કૃતકૃત્ય થાય છે. ધર્મનો ઉદ્દેશ અને ધર્મનું આ જ રહસ્ય છે, કે અભિમાનીને તેના આત્મામાં જાગ્રત્ કરવો, અને હું બ્રહ્મ છું એ પ્રકારની તેને પ્રાપ્તિ કરાવવી. જે ધર્મશીલ કે ધર્મપરાયણ મનુષ્યો ન્યૂનાધિક અંશમાં પણ આ પદ કે આ સ્થિતિપ્રતિ ગતિ કરતા નથી ને ધર્મનું પાલન નથી કરતાં એમ કહેવામાં અડચણ નથી.

દુઃખમાત્રનું કારણ અજ્ઞાન વા અભાન છે. જેટલું પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન અને જેટલું તેનું અભાન રહે છે તેટલો મનુષ્ય દુઃખી થાય છે તે દુઃખ ટાળવાને વિવિધ યત્ન કરે છે પરંતુ તેનાં દુઃખ ત્યારે જ આત્યંતિક શમે છે કે જ્યારે તે આ અજ્ઞાનને દૂર કરે છે.

---

* શ્રીમાન્ વિશ્વવંદ્યનિમિત્તના ઉત્સવપ્રસંગે આ લેખ વાંચવામાં આવ્યો હતો.

૪

ધર્મનું શું સ્વરૂપ છે? ધર્મની વ્યાખ્યા વા સ્વરૂપ તે જ છે કે જે અભિમાનીને આ સ્થિતિમાં ધારણ કરી રાખે છે વા તેને નીચે નહિ પડવા દેતાં તેને આ સ્થિતિપ્રતિ ઉંચે લેઇ જાય છે વા ઉંચે ચઢાવે છે. જ્યારે અભિમાનીની આ પદમાં સ્થિતિ હોય છે અર્થાત્ હું બ્રહ્મ છું એ પ્રકારનું તેને જ્યારે ભાન જાગ્રત હોય છે વા એ પ્રકારનું ભાન એક વખત જાગ્રત્ થઈ ગયું હોય છે ત્યારે તેને દુઃખ વા ક્લેશમાત્રનો અભાવ હોય છે, તેનો તેને સ્પર્શ થતો નથી અને તેને અખંડ વા નિત્ય પરમાનંદ જ હોય છે.

આ સ્થિતિથી જેમ જેમ મનુષ્ય વા અભિમાની નીચે ઉતરે છે તેમ તેમ તેનો આનંદ વા સુખ ઓછું થાય છે અને દુઃખ વા ક્લેશની પ્રતીતિ થતી જાય છે. પછી તો જેમ જેમ તે આ પદથી નીચે ઉતરતો જાય છે, જેમ જેમ તેને પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન થતું જાય છે તેમ તેમ તેનો આનંદ ઓછો થતો જાય છે અને તેના ક્લેશો અધિકતર થતા જાય છે.

મનુષ્ય વા અભિમાનીની બે સ્થિતિ વા બે ક્રમ જોવામાં આવે છે. કાં તો તે ઉત્તરોત્તર ઉપર જણાવી તે સ્થિતિથી નીચે ઉતરતો જાય છે કે કાં તો તે જ્યાં હોય છે ત્યાંથી આ સ્થિતિપ્રતિ ઉત્તરોત્તર ઉંચે ચઢતો જાય છે.

જ્યારે અભિમાની આ સ્થિતિથી નીચે નીચે ઉતરતો જાય છે અથવા તો જ્યારે તે અહંબ્રહ્મ અનુભવથી દૂર અને દૂર જતો જાય છે ત્યારે તેનાં જ્ઞાનસામર્થ્ય ઓછાં થતાં જાય છે અને તેનો આનંદ ઓછો થઈ તે ક્લેશનો અનુભવ કરે છે.

આ સ્થિતિમાં તે ઉત્તરોત્તર નીચે અને નીચે ઉતરે છે અને ઉત્તરોત્તર દુઃખનો અનુભવ કરતો જાય છે. તેનો આ અધોક્રમ ક્યારે અટકશે વા ક્યાં અટકશે તેનું અનુમાન થઈ શકે તેમ નથી.

આ જ ધર્મની ગ્લાનિ છે, અને તે જ મનુષ્યનાં દુઃખનું અને અધોગતિનું કારણ છે. જ્યારે જ્યારે આ પ્રકારની ગ્લાનિ થાય છે ત્યારે જ પ્રજા દુઃખી થાય છે અને ત્યારે તેનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે.

જેને આપણે અધર્મ કહીએ છીએ, તેવા અધર્મ માત્ર આ ગ્લાનિથી જ ઉદ્ભવે છે. અધર્મ માત્રનું મૂળ આ જ છે. અન્યાય, અનીતિ, અસત્ય, હિંસા, દુરાચાર, પાપ, ભય, ત્રાસ, મોહ, શોક, વગેરે સર્વનું મૂળ આ જ છે. જ્યાં આ પ્રકારની ગ્લાનિ થાય છે ત્યાં ક્રમે ક્રમે આ સર્વ અનર્થની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને જ્યાં આ સર્વ અનર્થ ઉપજે છે ત્યાં દુઃખ જ પ્રકટે છે.

ભગવાન્ શંકરાચાર્યે આ પ્રકારની ધર્મની ગ્લાનિ થવાથી જ અવતાર લીધો હતો અને ભગવાન્ નૃસિંહાચાર્યે પણ તે જ પ્રમાણે આ પ્રકારની ધર્મની ગ્લાનિ થવાથી ગુજરાતમાં અવતાર લીધો હતો. જીવત્વદશાપ્રતિ ઉત્તરોત્તર ગતિ કરતા જીવોને શિવત્વદશાપ્રતિ અભિમુખ કરવા, એ જ આ અવતારોનું કર્તવ્ય હોય છે. અને તેઓ ઉત્તરોત્તર અજ્ઞાનવડે નીચે જતા જીવોપર કૃપા કરીને તેમને ધર્મની યથાર્થ દિશા બતાવે છે અને પોતે કોણ છે તેનું ભાન કરાવે છે.

કોઇ કોઇ અત્ર મનુષ્યો એમ પણ માને છે કે રાવણ જેવી દુર્મતિ વ્યક્તિઓનો નાશ કરે તે જ પુનરાઈશ્વરાવતાર છે પણ આ તેમની ભૂલ છે. ઈશ્વરના અવતારનો વાસ્તવ આશય માત્ર, આવી વ્યક્તિઓનો સંહાર કરવામાં જ હોતો નથી, પરંતુ પ્રધાનપણે અલ્પજ્ઞ જીવોને પોતાના શિવસ્વરૂપનુ ભાન કરાવવાનો હોય છે ઈશ્વરને કે આત્માને મનુષ્યો ઓળખે, એ જ ઈશ્વરાવતારોનું કર્તવ્ય હોય છે. નહિ તો દુષ્ટ વ્યક્તિઓનો સંહાર કરવો એ કાર્ય તો સામાન્ય ક્ષત્રિયો કે ક્ષાત્રબળસંપન્ન મનુષ્યો પણ કરી શકે છે. પરંતુ એથી વિશેષ દિશા પ્રજાને સૂચવવી, કે જે સર્વોત્કૃષ્ટ અર્થે આ વિશ્વમાં છે, તે જ ઈશ્વરાવતારોનું કર્તવ્ય છે.

આટલી લાંબી ઉપોદ્‌ઘાત કરવાનુ કારણ એ છે, કે જે મહાત્માનરનુ આજે આપણે પુણ્યસ્મરણ કરવાનિમિત્તે એકત્ર થયા છીએ તે પુરુષવર પરમાત્મસ્વરૂપ નૃસિંહાચાર્યજીસાથે અવતરેલા એક સાંકેતિક પુરુષ હતા. જે જે ઈશ્વરના અવતારો આજપર્યંત આ ભૂમિઉપર થએલા છે તેમની સાથે જે જે કર્તવ્ય તેમને કરવાનુ હોય છે તેની સિદ્ધિઅર્થે અન્ય સાંકેતિક વ્યક્તિઓ પણ અવતરે છે, કારણ કે તેમની સાહાય્યની તેમને જરૂર પડે છે.

કોઇને અત્ર કદાચ એ શંકા થશે કે ઈશ્વર જ્યારે સર્વશક્તિમાન્ છે ત્યારે શા માટે આ પ્રમાણે બીજી વ્યક્તિઓની સાહાય્ય લે છે? પરંતુ આ શંકા નિરર્થક છે. કારણ કે આ પ્રકારની સાહાય્ય લેવાથી ઈશ્વરના સર્વશક્તિમત્ત્વમાં કોઇ બાધ આવતો નથી. તે જેમની સાહાય્ય લેછે તે કંઇ તેમનાથી જૂદા હોતા નથી, પણ તે પોતાના રૂપ જ હોય છે; અને તેથી જ તેમને સાંકેતિક તનુ કહેવામાં આવે છે આવા સાંકેતિક તનુઓ પોતાને જે કર્તવ્ય સોંપવામાં આવ્યું હોય છે તે પૂર્ણ કરીને પોતાના સ્વરૂપમા વિલીન થઇ રહે છે

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઈશ્વરના અવતારો અને તેમની સાથેના સાંકેતિક પુરુષો જીવોને જીવત્વદશાનું ઉલ્લંઘન કરાવીને શિવત્વનુ ભાન કરાવવાઅર્થે આ ભૂમિઉપર અવતરે છે, જીવોના જેવી વિવિધ ચેષ્ટાઓ કરે છે, જાણે અમુક ક્રમ કે અમુક સાધનથી પોતે ઉંચે ચડતા હોય તેમ ઉંચે ચડવાનું અને પૂર્ણ પદે સ્થિત થવાનુ ભાન મનુષ્યોને કરાવે છે અને પ્રાપ્ત કર્તવ્ય પૂર્ણ થતાં જ્યાંથી તેમનુ પ્રાકટ્ય થયું હતુ તેમાં શમે છે. જેમને વિવેકચક્ષુ પ્રાપ્ત નથી થએલાં હોતાં કે જેમનુ અજ્ઞાનાવરણ ઓછું થએલું હોતું નથી તેવા મનુષ્યોને તો આ વ્યક્તિઓ પોતાના જેવી જ સામાન્ય મનુષ્યસદશ જણાય છે; પરંતુ ઈશ્વરકૃપાવડે જેમને વિવેકચક્ષુ પ્રાપ્ત થએલાં છે અથવા તો જેમનું અજ્ઞાનાવરણ ઓછું થએલું છે તેમને આ વ્યક્તિઓમા વિશેષતા જણાય છે અને તેમના માહાત્મ્યોને તે અધિક સમજી શકે છે.

જો આ દૈવી વ્યક્તિઓ મનુષ્યના જેવી ચેષ્ટાઓ ન કરે અને એવી વિલક્ષણ પ્રવૃત્તિ કરે કે જે પ્રવૃત્તિનુ અનુકરણ કરવું જીવદશાના મનુષ્યોને અશક્ય લાગે તો તેમના અવતરણથી મનુષ્યોને લાભ થવાનો વિશેષે કરીને સંભવ રહેને નહી. કારણ કે તેમની અને પોતાની વચ્ચે જીવો મહદ્ અંતર્ જુએ અને તે વ્યક્તિઓ તે તે જ છે, અને આપણે તે આપણે જ છીએ, એ પ્રમાણે માનીને તે કંઇ જ સાધનક્રમ ન કરે અને પોતાની ઊર્ધ્વગતિ ન કરી શકે.

પરંતુ જીવોને ક્રમથી શિવત્વ દશામાં જાગ્રત્ કરવાઅર્થે જ આ વ્યક્તિઓનું અવતરણ થએલું હોવાથી તે પૂર્ણ પદને પ્રાપ્ત છતાં જીવોના જેવી ચેષ્ટાઓ કરીને જાણે પોતે પોતાના જીવત્વનો ક્ષય કરીને શિવત્વને પ્રાપ્ત થતા હોય તેવું જગતને દર્શાવે છે, કે જેથી અન્ય મનુષ્યો પણ તે પ્રમાણે બનવું સંભવિત છે એમ માનીને શ્રદ્ધા અને આગ્રહથી પોતાની અપૂર્ણતાનો જય કરી શકે, અર્થાત્ જીવત્વને વિલાવીને શિવત્વને પ્રાપ્ત કરી શકે.

આપણે આ ઠેકાણે એવું કહ્યું છે કે આ વ્યક્તિઓ જીવોના જેવી ચેષ્ટાઓ કરે છે, પરંતુ તે ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે તેમની ચેષ્ટાઓ અને જીવોની ચેષ્ટાઓમાં કંઇ અંતર નથી હોતું. તે બન્નેમાં મહદ્ અંતર હોય છે પણ તે અધિકારીને જ સ્પષ્ટ થાય છે

ઉત્તરોત્તર જીવદશાપ્રતિ ગતિ કરતી અને ઉત્તરોત્તર જીવત્વદશાના નાના કલેશને સહન કરતી સ્વધર્મથી વિમુખ થએલી આ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવાઅર્થે આરંભમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ધર્મનું સંસ્થાપન કરવાઅર્થે અર્થાત્ હું કોણ છું એનું થએલું અભાન દૂર કરવા અર્થે પરમાત્મસ્વરૂપ શ્રીમદ્ નૃસિંહાચાર્યજી સાથે પૂજ્ય શ્રીમન્ માસ્તર સાહેબના જે સાંકેતિક તનુએ ઉત્પન્ન થઇને પ્રાપ્ત કર્તવ્યને ઉત્તમ પ્રકારે કરીને સ્વરૂપમાં જે પુણ્ય દિવસે સ્થિતિ કરી હતી તે પંચમીનો આજે મહાપુણ્ય દિવસ છે અને તેમના ગુણાનુવાદપૂર્વક તેમનું પુણ્ય સ્મરણ કરવાને આપણે આજે એકત્ર થયા છીએ. તેમણે પોતે જ સ્વમુખે કહ્યું છે કે " જે જેનું ચિંતન કરે તે તેમય થઇ જાય, " તે વચનપ્રમાણે આપણો ધ્યેય તેમનું સ્મરણ ચિંતન કરીને તેમના જેવા થવાનો હોવો ઘટે છે. અને તેમનું પુણ્ય સ્મરણ ચિંતન કરવાનો આજનો આપણને પ્રાપ્ત થએલો આ પુણ્ય દિવસ આપણને સામાન્ય આનંદને ઉપજાવનાર હોવો ઘટતો નથી, પણ અસાધારણ આનંદજનક હોવો ઘટે છે.

જેની સ્થિતિ જીવદશામાં છે, અને જેને સ્વરૂપનું યથાવત્ ભાન થયું નથી, પરંતુ જેમને ઈશ્વરાનુગ્રહવડે બ્રહ્મજીજ્ઞાસા પ્રકટી છે તેવા અધિકારી પુરુષોને સ્વાભાવિક રીતે જ મુક્ત પુરુષો કેમ બોલતા હશે, કેમ ચાલતા હશે, કેમ ખાતા હશે, કેમ પીતા હશે, કેમ વિવિધ ક્રિયાઓ કરતા હશે, તથા વિવિધ અનુકૂલ પ્રતિકૂલ પ્રસંગમાંથી કેવી રીતે પસાર થતા હશે, એ વગેરે તેમના જીવનસંબંધી વૃત્તાંત જાણવાની જીજ્ઞાસા થાય છે.

અત્ર એકત્ર થએલા આપણે સર્વ પૂર્વના મહદ્ પુણ્યના યોગે આ મહાપુરુષ સ્વરૂપમાં અખંડ જાગ્રત્ રહીને વિવિધ ચેષ્ટા કેવી રીતે કરતા હતા તે સ્વચક્ષુએ જોવાના ભાગ્યશાળી થયા છીએ, જેથી આપણને ઉપર જણાવી તેવી જીજ્ઞાસા થવાનું અને તેને તૃપ્ત થવાનું હવે શેષ રહ્યું નથી. તેમનું પુણ્ય સ્મરણ થવાની સાથે જ સીનેમાના ફીલ્મની પેઠે તેમની સર્વ ચેષ્ટાઓ આપણી નેત્રવૃત્તિઆગળ એક પછી એક આવી જાય છે અને આપણને અદ્ભુત આનંદની સાથે અનુપમ બોધ આપી જાય છે.

હવે આપણે માત્ર કરવાનું એ જ છે કે આ સર્વ ચેષ્ટાઓના રહસ્યને સમજીને જે સ્થિતિ વા જે પદમાં આપણે જાગ્રત્ થઇએ તદર્થે આપણો તેમની સાથે સંબંધ થયો હતો, અને તેટલા માટે તેમનું અવતરણ હતું, તે અદ્વયબ્રહ્મરૂપ ચરમ સ્થિતિમાં આપણે જાગ્રત્ થવું અને દુઃખમાત્રની નિવૃત્તિપૂર્વક પરમાનંદનો અખંડ અનુભવ કરવો.

કયા માર્ગે વહેવાથી આપણે આ પરિણામી શિખરની સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈશું તે તેમણે પોતાના જીવનક્રમમાં એટલું તો ઉત્તમ રીતે દર્શાવી આપ્યું છે કે તે સંબંધમાં પણ આપણને અધિક જાણવાજેવું રહ્યું નથી. માત્ર કટી કસીને તે માર્ગે વહેવા માંડવું એ જ કર્તવ્ય રહે છે.

સાધન માત્રમાં સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન જે સદ્દગુરુશુશ્રૂષા છે, અને જેને સાધતાં અત્યંત અલ્પ સમયમાં જે કંઈ આ વિશ્વમાં વસ્તુતઃ જાણવા મેળવવા જેવું છે તે પ્રાપ્ત થઈ રહે છે, તે ઇપ્સિતાર્થ માત્ર અને પરમાર્થના સર્વોત્તમ સિદ્ધિ કરાવનાર સદ્દગુરુશુશ્રૂષાની તેમની પાસે આજે આપણે આ લઘુ લેખના અંતમાં યાચના કરીએ કરીએ છીએ કે તે આપણા સર્વમાં ઉત્તમ પ્રકારે જાગ્રત્ થાય કે જેથી આપણે સર્વ કૃતકૃત્ય અને પ્રાપ્તવ્યપ્રાપ્ત થઈને આ જ તનુમાં જીવન્મુક્ત થઈને વિચરીએ અને સદ્દગુરુ ભગવાનનો યશ વિસ્તારવામાં નિમિત્તભૂત થઈએ.

સંવત્ ૧૯૭૬ માર્ગ કૃષ્ણપક્ષ
વાર ગુરુ તા ૧૧-૧૨-૧૯
વડોદરા.

જેનામાં સત્ય છે, પવિત્રતા છે, અને નિઃસ્વાર્થતા છે, તેને કચરી નાખવાને સમર્થ હોય તેવું એક પણ બળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં છે જ નહિ.

× × × × × ×

આ આખા જગતમાં પણ માઈ શકે નહિ એવડો મોટો ગ્રંથભંડાર પ્રત્યેક મનુષ્યના પોતાના અંતરાત્મામાં ભરેલો છે.

* * * * *

અમુક સંયોગોને લીધે સામાન્ય મનુષ્ય પણ મહાન્ કાર્યો કરી શકે છે. પણ ખરો મહાન્ પુરુષ તે જ છે કે જેનાં ખુણે બેસીને કરવાનાં કાર્યો પણ કાળજી અને રહસ્યયુક્ત હોય છે.

* * * * *

જેવાં કર્મ હોય તેવો જ સ્વભાવ બંધાય છે, અને જેવો સ્વભાવ હોય છે તેવી ઇચ્છાઓ સ્ફુરે છે.

× × × × +

આપણી આજે જે સ્થિતિ છે તે આપણે પોતે જ રચેલી અને પ્રાપ્ત કરેલી છે. તે જ પ્રમાણે આપણને જેવા થવાની ઇચ્છા હોય તેવા થવાની શક્તિ પણ આપણા પોતાનામાં રહેલી છે.

* * * * *

કર્મનો અર્થ શાસ્ત્રે વ્યાવહારિક ક્રિયાઓ નથી કર્યો પણ જૂદો જ કર્યો છે. જેથી ચિત્ત શુદ્ધિ થાય તે કર્મ છે; અર્થાત્ જેથી ગાઢ નિદ્રામાં પડેલો આત્મસિંહ જાગ્રત્ થાય તે જ કર્મ છે. કર્મનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિમાં આ છે.

× × × × ×

અથ પક્ષપાતરહિત અનુભવપ્રકાશ.

(અનુવાદકર્તા—શ્રીયુત ચુ. જે. ઓઝા)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૬૮ થી.)

પરાશર—" હે મૈત્રેય ! માતાનું વચન સાંભળી ધ્રુવને વિરાગ ઉત્પન્ન થયો. તને મેં અનેક વચનો કહ્યાં છે તોપણ તને વિરાગ ઉત્પન્ન થયો નહિ. મૈત્રેયે ઉત્તર આપ્યું પણ મને ધ્રુવની માફક કોઇએ દુઃખ દીધું નથી કે વિરાગ ઉત્પન્ન થાય. હવે ધ્રુવની કથા કરો. પરાશરે કહ્યું, ધ્રુવની કથા એ જ કહે છે કે પોતાના સહિત સર્વને (નિશ્ચયવડે) વાસુદેવ જાણ. "

મૈત્રેય:—જાણવાથી વાસુદેવ થવાતું નથી. સ્વતઃસિદ્ધ જ સર્વ વાસુદેવ છે. જાણવાનું પ્રયોજન ક્યાં છે ? જે કૃત્રિમ છે તે વિનાશી છે. જે અકૃત્રિમ છે તે અવિનાશી છે. હું આત્મા અપેક્ષાવાળા શબ્દોના અર્થથી રહિત છું. મારામાં જાણવા ન જાણવાપણું છે જ નહિ.

પરાશરઃ—" દેહઅભિમાનરૂપી કપટની કફની પહેરી છે, ખાનપાનાદિક વિષયોમાં બંધાયેલો છે અને કહે છે કે હું જ વાસુદેવ છું, એ કપટ છે.

મૈત્રેયઃ—સર્વવ્યાપક તે જ કારણથી છું. કામનાઓમાં, સર્વ વિષયોમાં, ચાહના તેમ જ અચાહનામાં, ખાનપાનમાં, કપટ કરનારમાં ઇત્યાદિ સર્વમાં વ્યાપક છું.

પરાશરઃ—જ્યાં સુધી હે મૈત્રેય ! તું જીવતો મરે નહિ અને મરીને જીવે નહિ ત્યાં સુધી અમૃત (નિશ્ચયરૂપ) મેળવી શકીશ નહિ. મરવું એટલે સાંગોપાંગ દેહાભિમાનનો ત્યાગ. ત્રિકાલાબાધ્યરૂપ શિવ સાક્ષીરૂપ આત્મા હું છું, કદાચિત્ પણ દેહાદિક સંઘાત હું નથી, આવો દૃઢ નિશ્ચય તે જ જીવન છે. હે મૈત્રેય ! જે માણસ ચાહનાઓમાં બંધાયેલો છે તે કદી પણ નારાયણ સાક્ષી નિજ આત્માને ઓળખી શકતો નથી. અજ્ઞાન મનુષ્ય કહે છે, મેં રાત્રિ દિવસ ગોવિંદનું ભજન કર્યું, પરંતુ મને કંઇ દર્શન થયાં નહિ, મૂર્ખ ! વિચારનેત્રથી રહિત અંધ ! ગોવિંદ આત્મા તને શી રીતે મળે. કારણ કે ગોવિંદને પ્રાપ્ત કરનાર ગોવિંદસ્વરૂપ જ હોય છે. તેમના સહવાસથી તેમનો અભ્યાસ તું કરતો નથી પરંતુ ઉલટો વિષયસુખની પ્રાપ્તિનો જ અભ્યાસ કર્યા કરે છે. માતાપિતાદિ સંબંધીઓને મૃત્યુ પછી અગ્નિમાં તું જળાવે છે છતાં તારા શરીરની પણ એ જ દશા થશે તે તું સમજતો નથી. ઉલટી માતાપિતાદિકમાં અહંતા મમતા વધારી છે ! હવે શરીરને નાશવાન અને તને પોતાને અવિનાશી જાણ અને બંધમોક્ષના કર્તવ્યથી રહિત થા. અરે ! પણ તું તો માને છે કે હું પરમઋષિ છું, હું પંડિત છું, પરમહંસ છું, તો પછી જેમાં મન વાણીનો પ્રવેશ નથી તે તત્ત્વને દેહઅભિમાની તું શી રીતે જાણી શકીશ ! હે મૈત્રેય ! જે અવાઙ્મનસગોચર પદમાં સંત પુરુષો સ્થિત હોય છે તે પદને તો વેદ પણ લક્ષ્યમાન

થઈને જ કથન કરે છે ! જેણે પોતાનુ તે સ્વરૂપ જાણ્યુ તે તેની વાણી શમી જાય છે ! પોતાના સ્વરૂપને જાણવાની લજ્જાથી તેઓ રહિત થયા હોય છે ! આ દેહરૂપ વસ્ત્રથી રહિત નગ્ન હોય છે અને નિજ સ્વરૂપમાં મગ્ન હોય છે !

મૈત્રેય—ધ્રુવની કથા કહો.

પરાશર —ધ્રુવની કથા એ જ છે કે સર્વ ઈશ્વરમય જાણવુ હે મૈત્રેય ! માતા પિતાદિક સર્વ જગતની લજ્જાને ત્યાગી ધ્રુવ ગોવિંદસ્વરૂપ થઈ ગયા, પરંતુ તારી શી શક્તિ છે કે તુ તેના જેવો થાય.

મૈત્રેય—હું તેના જેવો નથી થતો પરતુ તમે તેની કથા કહો

પરાશરઃ—જો તેના જેવા થવુ નથી તો પછી તેની કથા સાંભળવાનું પ્રયોજન પણ શુ છે ?

મૈત્રેય —ત્યારે તમે મારા ગુરુ છો તેના જેવો મને કરો

પરાશર —તારી શ્રદ્ધા જગતના પદાર્થમાં છે મારામાં નથી તેથી શી રીતે કરુ ?

મૈત્રેય —હે ગુરો ! મને અતીત કરો તમારો શિષ્ય બનાવો અને મંત્રઉપદેશ કરો શિખાસૂત્રનો ત્યાગ કરાવી પરમહંસ બનાવો ભેખના ભગવાં વસ્ત્ર આપો અને કંઠી બાંધો

પરાશર —તેમા મારે કરવાનુ કંઈ જ પ્રયોજન નથી કારણ કે એક પૈસાનું ગેરૂ લાવી કપડા રંગી લે, શિખા તથા દાઢીમૂછ હજામતે બોલાવી કતરાવી નાખ, યજ્ઞોપવિતને જાતે જ ઉતારી નાખ ઘણાએ ભેખધારીઓ હોય છે તેમનો કોઇનો ચેલો થઈ જા. કંઠી તો પૈસાની દશ મળશે તો તે લઇને બાંધી દે મંત્ર જોઈએ તો તે જ ભેખધારીઓ પાસેથી સાભળી લે હે મૈત્રેય ! ઇંદ્રિયાદિના બહારના વ્યવહારોનો ત્યાગ કરવાથી અતીત થવાતુ નથી કારણ કે દેહ ઇંદ્રિયાદિનો સઘાત એ જ કર્મ છે તે કર્મોથી અતીત થઈ શકાતું નથી દેહનાં સ્વાભાવિક કર્તવ્યોના ત્યાગથી જો અતીત થવાતુ હોત તો આળસુ, દરિદ્રી, રોગી, ચિંતાતુર, મૂર્છિત ઇત્યાદિ મનુષ્યો (દેહનાં કર્તવ્યોના ત્યાગને લીધે) અતીત જ ગણાત પરંતુ અતીત થવાનુ ફલ જન્મમૃત્યુની નિવૃત્તિ છે તે કંઈ તેનાથી થતી નથી. તેથી કાયિક, વાચિક, માનસિક ચેષ્ટાઓમા પરિચ્છિન્ન અહંકાર છે તેનો ત્યાગ કર તેથી કરીને જ બરાબર અતીત થઈ શકીશ કારણકે, પ્રથમ અહં સ્ફુરે છે, પછી ત્વં, મમ આવે છે પરંતુ જો અહં જ ન હોય તો ત્વં મમ અને-મમતાના વિષયો, દેહ-પુત્રાદિ પદાર્થ ક્યાંથી હોય ? ન જ હોય. માટે અહંકારનો જ ત્યાગ કર. હે મૈત્રેય ! અજ્ઞાન આદિ દેહપર્યંત કાર્યકારણ પ્રપંચને જે પહેરતો નથી અને તેના વિનાનો જે નગ્ન છે તે જ અતીત છે જેમ આકાશ સર્વમાં સ્થિત છતા સર્વથી નગ્ન-અતીત છે, જેમ રજ્જુમાં સર્પાદિની પ્રતીતિ થાય છે છતાં રજ્જુ તો સર્પાદિથી અતીત અર્થાત્ નગ્ન જ છે, તે જ પ્રમાણે તુ ચેતન્ય આત્મા આ દેહાદિ પ્રપંચથી નગ્ન છે અને તે જ અતીત છે અન્ય કોઈ અતીત નથી

મૈત્રેય —હુ બળી મરુ છુ ! હુ ક્યાંથી છુટી જઇશ અને સુખને પામીશ અતીત તો નથી થતો પરંતુ દેહને બાળી મૂકુ છુ !

પરાશરઃ—હે મૈત્રેય ! આ અનાદિ સંસારમાં લાખો વખત તારી તેમ જ સર્વ લોકોની કાયા ઉત્પન્ન થઇ છે અને બળી ભસ્મ થઇ અને પૃથ્વીમાં મળી ગઇ છે, પરંતુ હજી કંઇ દુઃખ મટયું નથી; માટે જડ દેહને બાળી મૂકવાથી દુઃખ મટતું નથી. હે મૈત્રેય ! રાફડાને મારવાથી, બાળવાથી કે ગાળવાથી કંઇ સર્પ મરતો નથી. વિષ સર્પમાં છે, રાફડામાં નથી. તે જ પ્રમાણે દેહરૂપી રાફડામાં અહંકારરૂપ સર્પ છે. તેમાં જ જન્મ, મરણ, બંધ, મોક્ષ, અહં, ત્વં, હર્ષ, શોક તથા સુખદુઃખાદિક વિષ છે. દેહરૂપ રાફડામાં એ વિષ નથી. જ્યારે જ્ઞાનાગ્નિવડે એ અહંકારરૂપ સર્પને બાળીને ભસ્મ કરીશ ત્યારે અહંકારરૂપ સર્પની સાથે પંચભૂત દેહરૂપ રાફડો પણ ભસ્મીભૂત થઇ જશે. અંહકારરૂપ કારણનો નાશ થવાથી નામરૂપ જગત્ જે કાર્ય છે તેનો યત્નવિના પોતાની મેળે જ નાશ થશે. દીવાનો પ્રકાશ કરવાથી અંધકારનો યત્નવિના જ નાશ થઇ જાય છે. પ્રકાશ થતાંની સાથે જ અંધકાર ક્યાં જાય છે તે જેમ જણાતું પણ નથી કે ક્યાં ગયો તેવું જ બને છે, માટે મૈત્રેય ! સર્વ અનર્થોનું મૂલ જે દેહને વિષે અહંકાર છે તે છે અને તેને જ તું બાળીને ભસ્મ કરીશ તે પછી જે પદ શેષ રહેશે તેમાં મનવાણીનો પ્રવેશ નથી, કે હું તેનું વર્ણન કરૂં અને તું તે સાંભળે માટે તેને બાળવાથી જ સુખ થાય છે, દેહને બાળવાથી નહિ દેહને બાળવાથી જ સુખ થતું હોય તો બળનાર સર્વ તેમ જ સતીને સુખ થવું જોઇએ પરંતુ તે થતું નથી કારણ કે આવાગમનથી છુટવું એનું જ નામ સુખ છે. માટે તારે સુખી થવાને અહંકારને જ ભસ્મ કરવો જોઇએ તેનાથી જ તું સુખી થઇશ.

મૈત્રેયઃ—મારા ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં અહંકાર છે જ નહિ, અને જે વસ્તુ ઉપજી જ નથી તેનો ત્યાગ કરવાની વાત કરવી એ લજ્જાનું કામ છે. જો અહંકાર મારામાં છે જ નહિ તો પછી શેનો ત્યાગ કરૂં અને શું ગ્રહણ કરૂં ! આકાશ જેમ ભૂતભૌતિક પદાર્થોને ગ્રહણ પણ નથી કરતુ તેમ જ ત્યાગ પણ નથી કરતુ તેમ જ મારે પણ છે. હે ગુરો ! મલનો સ્પર્શ થયાવિના જ મળને દૂર કરવાનો ઉપાય કરવો એ મૂર્ખતા જ છે. ગ્રહણત્યાગથી રહિત હું નિર્વિકલ્પ, નિર્વિકાર ચૈતન્યમાં અહંકારનો યત્નવિના જ અત્યંતાભાવ છે. લાખો પ્રકારના અહંકાર, કોટિ પ્રકારના સંકલ્પો, કોટિપ્રકારના નિશ્ચયો, હજારો જાતના ચિંતનો, હજારો જાતના શોકમોહાદિ, હજારો જાતના ખાનપાન અને શયનાદિક તથા ચક્ષુઆદિ ઇંદ્રિયોના રૂપદર્શનાદિક અનેક પ્રકારના વ્યવહાર—સારાંશ મન આદિક ધર્મો તથા તે અનાત્મ મન આદિના સંકલ્પાદિક ધર્મો—અવાઙ્મનસગોચર હું ચૈતન્યપૂર્ણ આકાશને વિષે વિજળી તથા મેઘની માફક હજારો વખત ઉપજીને અળપાઇ જાય છે, પુનઃ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ હું ચૈતન્યઆકાશનું એક રોમમાત્ર પણ તે છેદન કરી શકતાં નથી. જેમ ભૂતાકાશમાં મેઘ, વીજળી, વર્ષા, આંધી, અંધકાર, પ્રકાશ, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારામંડળ, સ્વર્ગ, નર્ક, ઇત્યાદિ મલિન અને શુદ્ધ અનેક પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, પુનઃ નાશ પામે છે પરંતુ આકાશ જેમનું તેમ નિર્લેપ રહે છે, જેમ સમુદ્રમાં તરંગ, બુદ્બુદ, ફીણ વગેરે ઉત્પન્ન થઇ શમી જાય છે, પરંતુ સમુદ્ર જેમનો તેમ જ રહે છે, તેજ પ્રમાણે હું ચૈતન્યમહાસાગરમાં અનંત અહંકારરૂપી તરંગો ઉત્પન્ન થઇને શમી જાય છે, પરંતુ હું ચૈતન્ય જેમનું તેમ રહું છું.

પરાશરઃ—હે મૈત્રેય ! મોટું આશ્ચર્ય છે કે અહંકારવિના અથવા અંતઃકરણવિના "હું નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યમાં અહંકાર છે જ નહિ, અને જગત્‌રૂપ તરંગો ઉપજવાથી

કે સુમવાથી માગમાં હાનિ કે લાભનો સંભવ નથી ", એ વૃત્તાંત તું નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યને જાણવામાં આવ્યો. હે મૈત્રેય ! હું ચૈતન્યમાં અહંકાર નથી એવું જાણવું એ જ અહંકાર છે. માટે જ કહું છું કે તું અવાઙ્મનસગોચર નિજ સ્વરૂપમાં આ જાણવારૂપ જે અણુછનો મિથ્યા અહંકાર છે તેનો પણ ત્યાગ કર કે જેથી સુખી થાય.

મૈત્રેયઃ—હું સુખી થતો નથી કારણ કે સુખી થવું ન થવું એ પણ અહંકાર જ છે.

પરાશરઃ—એ જ પ્રકારે સંત પુરુષો સમજે છે, પરંતુ તું તો નિર્વિકલ્પને સવિકલ્પ સમજે છે અને સવિકલ્પને નિર્વિકલ્પ જાણે છે. હે મૈત્રેય ! તું સમ્યગ્દર્શી થા જેથી સંત પદવીને પામે.

મૈત્રેયઃ—જો હું જ નથી તો પછી સંતપદવી ક્યાં છે અને સંત પણ ક્યાં છે ?

પરાશરઃ—જો તું જ નથી તો તારો અભાવ છે એ પણ તેં શી રીતે જાણ્યું ? જેમ કે વંધ્યાપુત્ર, શશશૃંગ પોતાના અભાવને જાણતાં નથી પરંતુ તું તો ચૈતન્ય, ભાવરૂપ અર્થાત્ સત્યરૂપ છે. પરંતુ તું ચૈતન્યમાં જાણવાનો માર્ગ નથી કારણ કે તું સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપથી ભિન્ન અસત્ જડ દુઃખરૂપ સત્ર કલ્પિત પદાર્થો છે અને કલ્પિત પદાર્થો પોતાના અધિષ્ઠાનને જાણી શકતા નથી કેવલ ચૈતન્ય અધિષ્ઠાન પોતાનામાં કલ્પિત પદાર્થોને જાણે છે તે પણ બુદ્ધિદ્વારા. બાકી અદ્વૈત હોવાથી તે પણ જાણતું નથી કારણ કે મનની કલ્પનારૂપ વિકારથી આત્મા નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ છે. જાણે તો નિર્વિકલ્પ ન કહેવાય. તેથી કરી તે જાણતો છતાં સ્વપ્નદષ્ટા આત્મા નિર્વિકલ્પ છે. જેમ રજ્જુમાં કલ્પિત સર્પ, દંડમાળ પોતાના અધિષ્ઠાન રજ્જુને તથા શુક્તિમાં કલ્પિત રજત પોતાના અધિષ્ઠાન શુક્તિને જાણતાં નથી, જેમ સ્વપ્નનર સ્વપ્નદષ્ટાને જાણતા નથી, પરંતુ સ્વપ્નદષ્ટા ચૈતન્ય જ જાણે છે જેમ સ્વપ્નનર પોતાના અધિષ્ઠાનને જાણતા નથી કે અમારો કોઈ સ્વામિ છે કે નહિ, રૂપવાન્ છે કે નહિ, તે મહાન્ છે કે તુચ્છ છે, સત્ય છે કે અસત્ય છે, તે જ પ્રમાણે આત્મામાં કલ્પિત પદાર્થો પોતાના અધિષ્ઠાનને જાણતા નથી. તે જ પ્રમાણે અધિષ્ઠાન રજ્જુ, શુક્તિ, સુવર્ણાદિક પણ પોતામાં કલ્પિત સર્પ, દંડ, માલા, રજત, ભૂષણ વગેરે પદાર્થોને પણ જાણતાં નથી. જેમ પોતાનામાં કલ્પિત સ્વપ્નનર, ઘટ, પટ સર્પાદિક છે કે નહિ, તે રૂપવાન્ છે કે નહિ, કોઈ બીજાએ મારામાં તેની કલ્પના કરી છે કે નહિ, તે પદાર્થો દીર્ઘકાલના પ્રતીતિમાન છે કે અલ્પકાળથી જ દેખાય છે, ઉત્પન્ન થઈને નાશ પામે છે કે નહિ, સુખરૂપ છે કે દુઃખરૂપ છે, વ્યાવહારિક સત્તાવાળા છે કે પ્રાતીતિક (માત્ર દેખાવપૂરતી જ) સત્તાવાળા છે, સત્યરૂપ છે કે અસત્યરૂપ છે, અનાદિ છે કે આદિવાળા છે, સુએ છે, જાગે છે, મૂર્છા પામે છે કે નહિ, બંધમોક્ષવાળા છે કે નહિ, માયા એટલે અજ્ઞાનના કાર્યરૂપ છે કે નહિ, દુઃખરૂપ છે કે નહિ, હર્ષશોકને આપનાર છે કે નહિ, ક્રિયાવાન્ છે કે નહિ, વિકારવાળા છે કે નહિ, પોતપોતામાં કાર્યકારણવાળા છે કે નહિ, વગેરે અનેક વિકલ્પોને સ્વપ્નદષ્ટા જાણતો નથી અથવા ઉપાધિદ્વારા જાણે છે તો પણ વાસ્તવથી જાણતો નથી કારણ તે અદ્વિતીય અને નિર્વિકાર છે. જાણવું દ્વૈતથી જ થઈ શકે છે.

સ્વપ્નકલ્પિત્ પદાર્થોની અધિષ્ઠાનથી પૃથક્ સત્તા હોતી જ નથી, પરંતુ તે પદાર્થોના સ્થાનમાં સ્વપ્નદષ્ટા જ હોય છે સ્વપ્નનર, ઘટ પટ, રજ્જુ, સર્પાદિકનો તેમાં અત્યંતાભાવ હોય છે. બલકે સ્વપ્નદષ્ટા પોતાને પણ જાણતો નથી કારણ તેમાં આત્માશ્રયદોષ આવે છે. જાણવું જુદો પદાર્થ છે, જેને જાણવામાં આવે છે તે પણ જુદો પદાર્થ છે, અને જાણનાર પણ જુદો પદાર્થ છે. જાણવાની ક્રિયા અહંકારની ત્રિપુટીવિનાબનતી નથી. અને આત્મામાં અહંકાર છે જ નહિ તો હે મૈત્રેય ! તું ચૈતન્ય અધિષ્ઠાન શી રીતે જાણે છે કે કલ્પિત અહંકારાદિ મારામાં છે જ નહિ. મધુરતા, શીતલતા તથા દ્રવતારૂપ જલ અન્યવડે પોતાનામાં કલ્પાયેલાં તરંગોને જાણતું નથી તો તે પ્રમાણે અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપ તું આત્મામાં અન્યવડે કલ્પાયેલા જગતને કેવી રીતે જાણી શકે? જેમ મંદિરમાં દીપક, મંદિર તેમ જ મંદિરમાં સ્થિત પદાર્થોને જાણતો નથી અને પોતાના મહિમામાં સ્થિત હોય છે, તે જ પ્રમાણે મંદિરમા સ્થિત પદાર્થો પણ પોતાના પ્રકાશક દીપકને પણ જાણતા નથી તેમ જ પોતાને પણ જાણતા નથી, તેજ પ્રમાણે તારે સમજવું.

(અપૂર્ણ.)

हरिभजनमहिमा.

પદ.

હરિભજન થકી, છોટા હોય તે સઉથી મોટા થાય;
તેના તાપ ટળે, જન્મમરણનાં સંકટ સર્વે જાય.
શુકજીનુ મૂળ જુઓ શોધી, સજનોઘાતી પશુરોધી,
થયા આપે ઈશ્વર આરાધી;—
જુઓ વાલ્મિકીજીની વાત ખરી, જેણે દર્ભશાળામાં દેહ ધરી,
તેણે શો કોટિ રામાયણ કરી;—
જુઓ એકલશૃંગી હરણીના, જુઓ વ્યાસ મુનિ વણપરણીના,
જુઓ સુતપુરાણી કોણ કરણીના;—
જુઓ દાસીસુતથી શું હીણપણું, વળી પુરુષ પવિત્ર ચરિત્ર ઘણું;
થયા નારદ મન ગોવિંદતણું;—
જુઓ માંડવની ભીંડકી માતા, એવા વશિષ્ઠ વિશ્વે વિખ્યાતા,
જુઓ ચતુરાનન પંકજજાતા;—
જેમ મધ્યમ જળ ગંગામાં ભળે, તેગંગાસરખું થઈને ફળે,
જેમ પારસ સ્પર્શે લોહ ટળે;—
એમ જાત ભાત સઉ નવ જાણી, હરિભજે તે હરિસરખો પ્રાણી,
કહે પ્રીતમ ઓળખો એધાણી;—

राजयोग.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૦૫ થી.)

સત્ય કહીએ તો આ વિદ્યામાં ગુપ્તજેવું કંઇ જ નથી. આ સંબંધમાં જે કંઇક હું જાણું છું તે તમને કહીશ. મારી બુદ્ધિ પહોચશે ત્યાંસુધી હું તે સંબંધમાં પ્રકાશ નાખીશ. પણ જે હુ જાણતો નથી તે સંબંધમાં યોગનાં પુસ્તકો શું કહે છે તે જ માત્ર જણાવીશ. અંધશ્રદ્ધાથી કંઈ પણ માનવુ એ ભૂલભરેલું છે. તમારી પોતાની બુદ્ધિ અને તર્કનો તમારે જાતે ઉપયોગ કરવો જોઇએ. તમારે પોતે આચારમાં ઉતારીને અભ્યાસ કરીને જોવું જોઇએ કે આ પ્રમાણે બને છે કે નહિ. જેમ તમે બીજા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરો છો તેમ આ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. આ શાસ્ત્રમા ગુપ્ત જેવું કંઈ જ નથી તથા તેમાં ભય પણ નથી. જેટલા અંશમા તે સત્ય છે તેટલા અંશમાં તેનો ઉઘાડે દિવસે છડેચોક પ્રજાને બોધ કરવો જોઇએ. તેને ગુપ્ત કરવાનો કે રાખવાનો પ્રયત્ન કોઈ પણ રીતે લાભકારક નથી

આ સંબંધમાં અધિક જણાવતા પૂર્વે જેના ઉપર રાજયોગનો આધાર છે તે સાંખ્યશાસ્ત્રસંબંધમાં થોડુંક કહીશ. સાંખ્યદર્શનપ્રમાણે અવગમન વા પ્રત્યક્ષ—(perception) નુ મંતવ્ય આ પ્રમાણે છેઃ બાહ્ય પદાર્થોના અનુભવ કે વિકાર (affection) મગજના તે તે મધ્યબિંદુપ્રતિ જાય છે, અને આ અનુભવને તે મધ્યબિંદુઓ મનપાસે લઈ જાય છે, મન નિશ્ચય કરનાર શક્તિપાસે લેઈ જાય છે, અને ત્યાંથી તેનું આત્મા (પુરુષ) ગ્રહણ કરે છે, જ્યારે તેનું અવગમન થાય છે વા તે પ્રત્યક્ષ થાય છે. આટલો વિધિ થાય છે ત્યારે તેનું ભાન પુરુષને થાય છે અને આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ થયા પછી તે ગત્યાત્મક મધ્યબિંદુઓને જે કરવાનું હોય છે તે કરવાની આજ્ઞા કરે છે. પુરુષવિના આ સર્વ કાર્ય કરનાર દ્રવ્ય છે, માત્ર મન એ બહારના પદાર્થોકરતાં અત્યંત સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનું મન બનેલું છે તે જ સૂક્ષ્મ દ્રવ્યની તન્માત્રાઓ પણ બને છે. આ તન્માત્રાઓ પુનઃ સ્થૂલરૂપને ધારણ કરે છે, અને તેમાંથી બાહ્ય પદાર્થો બને છે. આ સાંખ્યદર્શનની તત્ત્વવિદ્યા છે, વા આ તેનો સાર છે તાત્પર્ય એ જ કે સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ એ બન્ને વચ્ચે અંતર માત્ર (digree) અવસ્થાનુ જ છે, માત્ર પુરુષ જ એકલો જ અમૂર્ત છે. મન જાણે આત્માના હાથમા બાહ્યપદાર્થોનું ભાન થવા માટે એક યંત્ર હોય તેમ જણાય છે. મન હંમેશા ચલ રહે છે, અને જ્યારે તેને સ્થિર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે અનેક અથવા એક પદાર્થના સંબંધમાં આવે છે અથવા તો કોઈ પણ પદાર્થનું ચિંતન કરતું નથી. દાખલા તરીકે જ્યારે હું ઘડીઆળના ટકોરા સાંભળુ છું ત્યારે હું બીજું કંઈ જોઈ શકતો નથી, જો કે મારી આંખો તો આ વખતે ઉઘાડી હોય છે, આ વખતે મનનો સંબંધ શ્રવણેન્દ્રિયસાથે થએલો હોય છે અને નેત્રેન્દ્રિયસાથે થએલો હોતો નથી.

પણ વિકાસ પામેલું કે સ્થિર થએલું મન એકથી વધારે ઇંદ્રિય વા અવયવમાંથી એકી વખતે સંબંધ રાખી શકે છે તેના પોતાનામાં પોતાના ગર્ભભાગમાં લેવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે મનની શક્તિઓને એકત્ર કરવાથી અને તેમને અંતરમાં વાળવાથી અંતરમાં શું થાય છે તે જાણી શકાય છે આમાં માત્ર શ્રદ્ધાથી કંઈ જ માનવાનું નથી

હાલના શારીરિક વિદ્યાભિજ્ઞો કહે છે કે આંખ વા નેત્ર એ જોનાર અવયવ નથી, પણ તે જોનાર અવયવ મગજના જ્ઞાનતંતુઓના મધ્યબિંદુમાં રહેલો છે, અને આ જ પ્રમાણે સર્વ ઇંદ્રિયોના સંબંધમાં સમજવાનું છે આ, લોકો કહે છે કે જે દ્રવ્યનું મગજ બનેલું છે તે જ દ્રવ્યનાં આ મધ્યબિંદુઓ બનેલાં છે સાંખ્યશાસ્ત્ર પણ આ જ પ્રમાણે કહે છે શરીર વિદ્યાભિજ્ઞો અને અધ્યાત્મવિદ્યાવાદીઓ આ એક ઠેકાણે એકત્ર થાય છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ આપણી શોધનું ક્ષેત્ર આથી પર છે

યોગી એવા સૂક્ષ્મ અવગમન કે પ્રત્યક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે કે જેથી તે મનના સર્વ વ્યાપારોને જોઈ શકે છે યોગી ઇંદ્રિયો કેવી રીતે કાર્ય કરે છે, તેના વ્યાપારોને જોઈ શકે શકે છે, મન ઇંદ્રિયોના વ્યાપારોને કેવી રીતે જાણી શકે છે કે તેના ઉપર કેવી અસર થાય છે, નિશ્ચય કરનાર શક્તિપ્રતિ ઇંદ્રિયો ઉપર થતા વ્યાપારોની અસર કેવી રીતે થાય છે, તથા પુરુષને તેનું કેવી રીતે જ્ઞાન થાય છે, એ વગેરેને જોઈ જાણી શકે છે, અર્થાત્ તેને પ્રત્યક્ષ કરી શકે છે જેમ પ્રત્યેક શાસ્ત્રને જાણવામાટે અમુક તૈયારી કરવી પડે છે, તથા તેની અમુક વિશિષ્ટ પદ્ધતિ હોય છે, તે જ પ્રમાણે રાજયોગમાં પણ છે જે માર્ગ આ શાસ્ત્ર તેનું રહસ્ય જાણવાનો દર્શાવે છે તે માર્ગે વહેવું જોઈએ, અને તો જ તેનું દર્શન થાય છે

આહારના સંબંધમાં કેટલીક નિયમો પણ પાળવાની જરૂર છે જે આહાર આપણા મનને પવિત્ર કરનાર છે તે જ આહાર આપણે લેવો જોઈએ. જ્યાં પશુપક્ષીઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે તેના સ્થાનમાં જો આપણે જઈએ તો આ વાર્તાની આપણી ખાત્રી થાય છે હાથી કેટલો બળવાન્ અને કેટલો મોટો છે છતાં તે પ્રશાંત અને નમ્ર હોય છે સિંહ કે વાઘના પાંજરાપાસે જઈએ છીએ તો જણાય છે કે તે કેટલા શાંતિરહિત, તથા વિકરાળ હોય છે। આ ભેદ આહારનો જ છે જે શક્તિઓ આ શરીરમાં કાર્ય કરે છે તે સર્વ ખોરાકમાંથી જ રચાય છે આપણે આ વાર્તાનો નિત્ય અનુભવ કરીએ છીએ જો આપણે ઉપવાસ કરીએ તો જણાય છે કે આપણું શરીર નરમ થતું જાય છે અને પછી શરીરની શક્તિઓ ક્ષીણ થતી જાય છે, પછીથી થોડા દિવસ પછી માનસશક્તિઓ પણ ક્ષીણ થતી જાય છે. સઉથી પ્રથમ સ્મરણશક્તિ ક્ષીણ થતી જણાય પછીથી એવી સ્થિતિ થાય છે કે જ્યાં આપણે વિચાર કરી શકતા નથી, અને તર્ક થઈ શકતો નથી

તેથી આરંભમાં આપણે કેવો ખોરાક લેવો તેનો નિર્ણય કરવાની તથા તે સંબંધમાં કાળજી રાખવાની જરૂર છે. પરંતુ જ્યારે આપણને સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આપણી સત્તા પૂર્ણ જામે છે અને અભ્યાસમાં ઘણી વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે આ

આહારસંબંધમાં કાળજી નથી રાખતા તો ચાલે છે. છોડ નાનો હોય છે ત્યારે તેની કાળજી રાખવાની તથા તેની આસપાસ વાડ કરવાની જરૂર પડે છે, પરંતુ તેનું જ્યારે મોટું વૃક્ષ થાય છે ત્યારે વાડની જરૂર રહેતી નથી. પછીથી તેને અડચણ થતી નથી અને તેને હાનિ થતી નથી. વાડ પછી એની મેળે ભાગી તુટી જાય છે તેની કોઈ સ્પૃહા કરતું નથી. તે જ પ્રમાણે યોગાભ્યાસના સબંધમાં પણ બને છે તેમાં વૃદ્ધિ થતાં આરંભના નિયમો એની મેળે છુટતા જાય છે, પણ જો તે નિયમોનું આરંભમાં પાલન થતું નથી તો વૃદ્ધિ વા પ્રગતિ થઈ શકતી નથી

યોગાભ્યાસીએ અત્યંત કષ્ટ કે અત્યંત સુખોપભોગની પરાકાષ્ટા (extreme)–એ ન જવાની ખાસ સંભાળ રાખવાની છે તેણે બહુ ભુખ્યા પણ નહિ રહેવું અને બહુ જમવું પણ નહિ. જે આ પ્રમાણે નથી કરતા તે યોગી થઈ શકતા નથી. શ્રી ભગવદ્ગીતા કહે છે કે જે ઉપવાસ કરે છે, જે બહુ ઉંઘે છે, જે બહુ કામ કરે છે અથવા તો જે પ્રમાદી છે, તે યોગી થઈ શકતો નથી.

(અપૂર્ણ.)

SALESMAN'S MISTAKES CAUTION

A SALESMAN cannot afford to make a mistake. Why? Because a salesman's mistake may mean a customer's funeral.

When a plumber makes a mistake he charges twice for it!

When a lawyer makes a mistake, it's just what he wanted, because he has a chance to get the case tried all over again!

When a carpenter makes a mistake, it's just what he expected because the chances are he never learned his business!

When an electrician makes a mistake he blames it on "induction," because nobody knows what that is!

When a doctr makes a mistake he buries it!

When a judge makes a mistake it becomes the law of the land!

When a preacher makes a mistake, nobody knows the *difference!*

But a salesman he is different. He has to be careful. He cannot turn his mistakes into profit or into a *profession* as other people do.

मारी सायंप्रातर्प्रार्थनाओ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૪૦ થી)

×××હે પરમાત્મન્ ! નિદ્રાવસ્થામાં મારી શું સ્થિતિ થાય છે, મારૂં કોણ કેવી રીતે રક્ષણ કરે છે, નિદ્રાથી જાગ્રત્ થયા પછી હું કઈ કઈ કેવી કેવી ક્રિયા ક્યારે ક્યારે કરનાર છું, તથા તેનું કેવું કેવું ફળ ક્યારે ક્યારે મને મળનાર છે, એ વગેરે વાતોને હું જાણતો નથી; પરન્તુ આપ સર્વજ્ઞ હોવાથી આ સર્વના જ્ઞાતા છો તો હે દયાઘન ! જાગ્રત્ થતાં મારાથી પ્રત્યેક ક્રિયા એવી થજો કે જેનું પરિણામી ફળ સુખરૂપ હોય તથા જે મારી ઉન્નતિ કરનાર હોય

× × × × ×

×××મને વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં જોડનાર મારા અન્તરમાં કયા કયા સંસ્કારો પડેલા છે, અને તે મને ક્યારે કઈ પ્રવૃત્તિમાં જોડીને મને કઈ સ્થિતિને વા કયા ફળને પ્રાપ્ત કરાવશે, તે હું કંઈ જ જોઈ જાણી શકતો નથી; પરંતુ હે અંતર્ગતાત્મન્ ! આપ તો આ સર્વના સાક્ષી હોવાથી તે સર્વને યથાવત્ જાણો છો તો મારા દુષ્ટ સંસ્કારોને રોધીને માત્ર શુભ સંસ્કારોને જ જાગ્રત્ થવા દેજો કે જેથી હું ઉત્તરોત્તર શુભ પ્રવૃત્તિને કરતો ગંતવ્યપદને પામું.

× × × × ×

×××જાગ્રત્ થયા પછી હે પ્રભો ! હું એમ માનું છું કે હું સભાન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો છું. પરન્તુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં મારી અજ્ઞાનનિદ્રા ટળી નથી અને હું અજ્ઞાનને જ વશ વર્તું છું. કારણ કે જ્યાંપર્યંત મારા હૃદયમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર પ્રવર્તે છે ત્યાંસુધી હું સજ્ઞાન થયો છું વા નિદ્રાથી જાગ્રત્ થયો છું એમ શી રીતે કહી શકાય ? તેથી જાગ્રત્ થયા છતાં પણ ખરી રીતે તો હું અજ્ઞાનનિદ્રાવશ જ છું. તો હે જગદાત્મન્ ! જે રીતે મારૂં આ અજ્ઞાન તથા અભાન ટળે તેમ કરવા કૃપા કરશો, કે જેથી હું સ્વસ્વરૂપમાં જ જાગ્રત્ થઉં અને કર્તવ્યપ્રાપ્તવ્યાવધિને પામું તથા દુઃખમાત્રથી ઉગરીને સુખસ્વરૂપ થઈ રહું.

×××હે અંતરાત્મન્ ! આપ મારા અંતરમાં પ્રકટ રહેલા છતાં હું આપને જાણતો નથી, તથા આપની ઉપેક્ષા કરીને હું વર્તું છું. આપ જ મારા સર્વસ્વ છો, આપ જ મારૂં વાસ્તવ સ્વરૂપ છો, અને આપ જ મારૂં મારાપણું છો પરંતુ મહદાશ્ચર્ય છે કે હું આપથી ન્યારો થઈને જ ફરૂં છું. મારા દુઃખ માત્રનું કારણ આ જ છે તો હે નિજાત્મન્ ! મને આપનાથી અભિન્ન કરીને સ્થાપો, વા હું નિત્ય આપનાથી અભિન્ન છું, એ પ્રકારનું ભાન જાગ્રત્ કરાવો, કે જેથી દુઃખમાત્રના અવધિપૂર્વક મારૂં ભ્રમણ મટે

× × × × ×

×××મને દેવને દુર્લભ મનુષ્ય—જન્મ આપનાર હે ઈશ્વરસ્વરૂપ માતાપિતા ! હું આપને પ્રાતઃકાલે જાગ્રત્ થતાં પ્રથમ પ્રણામ કરૂં છું. ભવબંધનથી મુક્ત કરનાર સદ્ગુરુ ભગવાનના ઉપકારનો બદલો જેમ વાળ્યો વળી શકાતો નથી તેમ આપ કે જે મને આ મનુષ્ય શરીર આપીને મને ભવબંધનથી મુક્ત થવામાં પરમ સાહાય્યરૂપ છો, તેમના ઉપકારનો બદલો પણ કદાપિ વળી શકે તેમ નથી આ આપના ઉપકારનો બદલો વાળી શકવાને અસમર્થ હું આજે માત્ર આપને દીનતાપૂર્વક સ્નેહથી પ્રણામ કરૂં છું. તો મારા ઉપર મારા પ્રણામમાત્રથી પ્રસન્ન થઈને અનુગ્રહ કરજો, કે જેથી હું આ જન્મસાગરનો તરી જઉં, અને આ મનુષ્ય જન્મને સાર્થક કરૂં.

xxxહે પૂજ્ય માતાપિતા ! હું આપને સર્વથી પ્રથમ આપના પુણ્ય સ્મરણપૂર્વક પ્રણામ કરું છું, અને આપની પાસે એટલું માગું છું કે જ્યાંપર્યંત હું સ્વસ્વરૂપમાં શમીને મારા અભિમાનને વિનાશી દઉં, વા મારું અભિમાન સ્વસ્વરૂપમાં વિલય જાય અને હુંપણાનો ભાવ પુનઃ કદી પણ ઉઠવાનો અવશેષ રહે નહિ, ત્યાંપર્યંત આપનું પુણ્ય સ્મરણ મને જાગ્રત્ રહેજો, અને આપનાપ્રતિ મારી ભક્તિ અખંડ વિદ્યમાન રહેજો.

× × × × × ×

xxxમહામાયા તથા મહેશ્વરના પ્રતીકરૂપ હે માતાપિતા ! મારૂં કલ્યાણ આપના થકી જ છે. આપ જ મારી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિમાં અને પરિણામે સ્વસ્વરૂપમાં લય પામવારૂપ સ્થિતિમાં હેતુભૂત છો. તો આપનું કયું કલ્યાણ હું કરી શકું તેમ છે ! કોઇ જ નહિ. આપ સ્વયં કલ્યાણનિકેતન છો અને આપ નિત્યમુક્ત છો માત્ર આપની અનુગ્રહદૃષ્ટિ એ જ મારા સર્વાર્થ સિદ્ધ કરનાર છે.

× × × × × ×

xxxઆ વિશ્વની ઉત્તમ પ્રકારે વ્યવસ્થા કરનાર, તથા તેનો ઉત્તમ પ્રકારે નિર્વાહ કરનાર હે વિશ્વવ્યવસ્થાપક ઇશ્વર ! નિદ્રાથી જાગ્રત્ થતાં આ મંગલ સમયે, આપ મંગલમય પ્રભુનું હું સ્મરણ કરૂં છું, અને આપને ભક્તિપૂર્વક મનથી પ્રણામ કરૂં છું. મારી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયમાં આપ જ હેતુભૂત છો તો હે ઇશ ! મારી પરિણામી સ્થિતિ જે રીતે સર્વ સુખપ્રદ થઇ રહે તેમ કરવા કૃપાળુ થજો, અને મને એવા માર્ગમાં જોડજો કે જેથી પરિણામે હું સુખસ્વરૂપ થઇ રહું

× + + + +

xxxમાગ આધિભૌતિક, આધિદૈવિક તથા આધ્યાત્મિક સુખમાં હેતુભૂત ત્રિવિધ દેવાદિ વર્ગ ! આપની સત્તાને તથા આપનાં કાર્યને હું અલ્પજ્ઞ હોવાથી જાણી શકતો નથી, કે આપ સર્વ કેવી રીતે મારા સુખમાં વૃદ્ધિ કરો છો વા મને કેવી રીતે વિવિધ સુખથી જોડો છો તે છતાં પણ હું એટલું તો માનું છું કે આપ સર્વ મારા સુખમાં અનેક પ્રકારે વૃદ્ધિ કરનાર છો, તથા મને ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વ લઇ જવામાં નિમિત્તભૂત છો. તો સ્વભાવથી જ પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ કરનાર હે દેવવર્ગ ! હું આજે આપને વિનિત ભાવે પ્રણમું છું, તો મારા ઉપર આપની અખંડ કૃપાદૃષ્ટિ હોજો.

× × × × ×

xxxહે અનંતજ્ઞાન સામર્થ્યસંપન્ન સદ્ગુરુ ભગવાન્ ! આપની જીવોપર કૃપા થતાં તેમના હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાનના રાશિ સહજ અળપાઇ જાય છે, અને તેમાં સુખપ્રદ જ્ઞાનરવિનો પ્રકાશ થાય છે, તે અજ્ઞાનતિમિરને નાશ કરનારી આપની પરમ કલ્યાણજનક કૃપાદૃષ્ટિ મારા ઉપર કરજો, કે જેથી મારા અજ્ઞાનરાશિ વિલાઇ જાય અને જ્ઞાનરવિનો અંતરમાં ઉદય થાય.

× × × × ×

xxxહે જ્ઞાનમૂર્તિ સૂર્ય ભગવાન્ ! આપ જ્ઞાનના મહારાશિ છો આપ પ્રાણીમાત્રના હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાનને આપનાં કિરણોવડે દૂર કરો છો, અને જ્ઞાનપ્રકાશને પ્રકટાવો છો પરંતુ અજ્ઞાનવશ જીવો આપના આ મહાપ્રભાવને જાણી શકતા નથી તેનો માત્ર આપને એક જડ-જ્ઞાનરહિત ગોલકરૂપે જ જાણે છે. પરંતુ તેમનું આ અજ્ઞાન માત્ર

છે. વસ્તુતઃ આપ જ્ઞાનસ્વરૂપ છો, જ્ઞાનના મહોદધિ છો. જ્ઞાનમાત્ર આપનામાંથી જ પ્રકટે છે. અજ્ઞાન એ દુઃખનું કારણ છે, અને જ્ઞાન એ સુખનું કારણ છે આપ જ્ઞાનને પ્રકટાવનાર છો, જેથી સુખમાત્રને ઉપજાવનાર છો. તો હે જ્ઞાનઘન ! આપ મારા હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાનતિમિરને ટાળીને જ્ઞાનપ્રકાશને પ્રકટાવજો, કે જેથી મારાં અજ્ઞાનજનિત દુઃખમાત્ર દૂર થઇ રહે અને સુખમાત્રનો અનુભવ થાય.

* * * *

×××હે સૂર્યભગવાન્ ! આપનો અસ્ત થતાં મારૂં આ અભિમાન પણ અસ્ત પામી જાય છે અને હું નિદ્રાવશ થઇ રહી પરતંત્ર સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઉં છું, અને આપનો ઉદય થતાં મારા અભિમાનનો પણ ઉદય થતો હું જોઉં છું. જેમ વસ્તુતઃ આપનામાં અસ્તોદયપણું નથી, તેમ મારા આત્મામાં પણ વસ્તુતઃ સુષુપ્ત તથા જાગ્રત્ દશા નથી. અહો ! બન્નેમાં કેટલું સામ્ય છે ? મને તો મારો આત્મા અને આપ એક જ જણાઓ છો. કાં તો મારો આત્મા આપનું પ્રતીક છે વા આપ મારા આત્માનું પ્રતીક છો. ગમે તે હો, વા ઉભય સત્ય હો, પરંતુ એટલું તો મને સ્પષ્ટ જણાય છે કે આપની અને મારી સાથે અત્યંત નિકટનો સબંધ છે આપ અને મારો આત્મા એક છે એમ મને જણાય છે, તો મારા આત્મારૂપ ગણીને હું આ પ્રભાતકાલે આપને પુનઃ પુનઃ પ્રણામ સમર્પું છું.

\+ \+ \+ \+ \+

×××હે સૂર્ય ભગવાન્ ! મને તો એમ જણાય છે કે આપ જ સુખમાત્રના રાશિ છો. જો મનુષ્યો આપના પ્રતિ અભિમુખતા સેવે, આપની ભક્તિ વા આપની ઉપાસના કરે તો તે સહજ સુખમાત્રને પ્રાપ્ત થઈ રહે

× × × × ×

×××મારા ને પ્રાણીમાત્ર અથવા તો જડચેતન સૃષ્ટિમાત્રના જીવનરૂપ વા આધારરૂપ આપ જ છો આપનાવડે જ સૃષ્ટિનું સૃષ્ટિત્વ વા સૃષ્ટિપણું વા અસ્તિત્વ છે. તો હે સૂર્યનારાયણ ! આપ જ આ ત્રિલોક, વા અધોર્ધ્વ વા ચઉદ લોકના પ્રત્યક્ષ ઈશ્વર જ છો. તો આ લોકમાં રહેલા અમે આપની ભક્તિની આજે યાચના કરીએ છીએ, અને તે ભક્તિદ્વારા આપની અનુગ્રહ દૃષ્ટિની ઇચ્છા કરીએ છીએ, કે જે અનુગ્રહદૃષ્ટિ સર્વ સુખને આપનાર છે અને સર્વ અપાય વા દુઃખને દૂર કરનાર છે.

× × × × ×

×××આપ આપના હિતકર કિરણોના પ્રસારવડે જેમ આ સૃષ્ટિમાત્રનું હિત કરો છો, અથવા તેને હિતથી જોડો છો, તેમ મારા હૃદયમાં રહેલી આપની સત્તા તે જ પ્રમાણે જ્ઞાનકિરણોને પ્રસારજો અને ખુણેખુચરે રહેલા તમસ્‌ને દૂર કરજો

× × × × ×

×××શરીર, મન, વિવિધ ઈંદ્રિયો તથા અન્તર સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કરણોના જે જે અધિષ્ઠાતા દેવો હોય તે સર્વ જ્ઞાત અજ્ઞાત દેવોને આ શુભ સમયે હું વિનયથી પ્રણમું છું, અને યાચું છું કે મારાં કરણમાત્રને ચલાવવામાં હેતુભૂત દેવો ! મારાં તે તે કરણોને આપ વિહિત પ્રવૃત્તિમાં જ પ્રેરજો, કે જેથી પરિણામે હું સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી રહું અને મારા અસ્તિત્વને અને તમારી સાથેના સંબંધને સાર્થક કરૂં. ૪૦ ૪૦

× × × × ×

દુનિઆમાં સંતાન થવાની દવાએ પહેલો નંબર મેળવ્યો છે.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ડી. ના સર્જન ડાકટરે પાસ કરેલી દવા

ગર્ભ જીવન.

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત ઋતુ પેડુમાં દુખાવો હિસ્ટીરીઆ સુવારોગ, કાઠે રતવા, જીર્ણજ્વર, ગર્ભાશયનો સોજો, કમળના રોગ. વિજળીની પેઠે નાશ પામી ગર્ભ રહે છે. આ દવાથી આશા મુકેલી મોટી ઉમરની સેંકડો સ્ત્રીઓને ઘેર ઘોડીઆં બંધાયાં છે. સર્ટીફીકેટો—ડ. તુલજાગામ યુ ખાડગ્ર લ. એલ એમ એન્ડ એસ—વ ારી દવાઓ અકસીર છે ડા ડો. બો. પંડયા. આર બી બી. બી એલ એમ એન્ડ એસ નવસારી ગર્ભજીવનથી ફાયદો જણાય છે. ડા. મુળશંકર નાથાભાઇ એલ. એમ. એન્ડ એસ બરોડા કેમ્પ—તમારી વૃત્તિ સર્વથા પ્રશંસાપાત્ર અને ઉત્તેજન આપવા લાયક છે. આણંદરાય હી. દવે બી. એ. એલ એલ બી રાજકોટ—દવા વાપરી સંતોષ થયો છે. મણીલાલ નથુભાઇ બી. એ. નડીઆદ—દવાઓ ઘણી સારી છે માણેકલાલ બા. થાણદાર દાંતા—તમારી દવાથી ચી. નો જન્મ થયો વાડીલાલ ના. ચોકસી વેજલપુર—તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં ઠાકોર સા. પૃથ્વીસિંહજી સુદાસણા—તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ઇનામ રૂ. ૧૫૦) સ્વીકારશો. ઠાકોર સા તડાગાન—તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ઇનામ રૂ ૧૨૫) લેશો. કૃષ્ણશંકર ગી. મીરસ્તેદાર હાઇકોર્ટ મુંબાઇ જાહેરખબરથી ઠગાએલાએ તમારી દવાનો અનુભવ લેવો જોઇએ નીઠવરામ વી માણસા તમારી દવાથી બાળકી જન્મી સરત, પ્રમાણે રૂ. ૧૦૦) મોકલ્યા છ યાસીનમીઆ બી એ ઇન્સ્પેકટર કાલોલ તમારી દવાથી છોકરો જન્મી છે શેઠ સરૂપચંદ દી માણસા તમારી દવાથી ચી નો જન્મ થયો. મહેતા હાથીસંઘ જ પેથાપુર તમારી દવાથી છોકરાનો જન્મ થયો શતાનીશંકર ડે. એ. ઇ. રા. જામનગર તમારી દવા ઘણા માણસને આપી તેમાં એકે કેસ નિષ્ફળ થયો નથી દે રાબજી દા. આર. અગાસ મુંબઇ એન્ડ પુના હીસ્ટીરીઆ લોહીવા ને પ્રદરના ત્રણ દરદીઓ તમારી દવાથી ૨૪ કલાકમાં સાજા થયા. ફુલચંદ મહેતા ઓ. આ. સર્જન મેસોપોટામીઆ તમે દવાની કિંમત રૂ. ૫૦) રાખો તો કમતી છે. ચંદુલાલ કે. ઝાંપડાની પોળ અમદાવાદ દવાથી ફાયદો છે. કૃપાબાઇ રા. હે. મી. સાદરા હું ન્હોતી ધારતી કે ઔષધની શોધ આટલી ફતેહમંદ નીવડશે કેવલદાસ જે. પટેલ ડોકટર માણસા તમારી બે દવાઓ અજમાએશમાં લીધી ગુણ લખવા મુજબ છે. વકીલ વિદ્યાશંકર પાંડ્યા ગર્ભજીવન દવામાં કાંઇ દેવી શકિત જણાય છે. મહારાણા શ્રી જશવંતસીંહજી દાંતા ચાર ડબી બીજી મોકલો. મહેરબાનુ કાવસજી ડાવર તમારી દવાઓ રામબાણ છે. આઇમાય જ. પટેલ રતલામ તમારી દવાથી મને સારો ફાયદો થયો છ. દવા ખાવામા સ્વાદીષ્ટ છે. કદીસ્તાન પોટલીઓ ને ખાવાની દવા પોષ્ટમાં વી. પી. થી મોકલી સીઓનાં હજારો દરદો ટુંક વખતમાં મટાડીએ છીએ ગર્ભજીવન દવાની કિંમત રૂ. ૩–૦–૦. દવા વી. પી. થી મોકલીશું.

પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરો.

[illegible]

रुद्राक्षनी साची माळाओ

નંબર.		કિંમત
૪	બોર જેટલા દાણા...	૦-૪-૦
૨	એથી સહજ નાના દાણા	૦-૬-૦
૧	ચણી બોર જેટલા દાણા	૦-૮-૦
૧૦	નાના ચણી બોર જેટલા દાણા	૦-૧૨-૦
૧૧	એથી નાના દાણા...	૧-૦-૦
૯	એથી પણ સહજ નાના દાણા...	૧-૮-૦
૮	ચણા જેટલા દાણા...	૨-૦-૦
૭	એથી સહજ નાના દાણા	૨-૮-૦
૬	તુવેર જેટલા દાણા...	૩-૮-૦
૫	એથી સહજ નાના દાણા	૫-૦-૦
૪	એથી સહજ નાના દાણા	૬-૦-૦
૩	મોટા મરી જેટલા દાણા	૮-૦-૦
૨	મરી જેટલા દાણા ..	૧૦-૦-૦
૧	ઝીણા મરી જેટલા દાણા	૧૨-૦-૦

અમારી માળાઓ પાકા દાણાની તથા ખાત્રીવાળી હોય છે, અને ખોટી હોય તો પૂરા પૈસા પાછા આપવાને બંધાઇએ છીએ. મોટા દાણાના કંઠા તેમ જ ગૌરીશંકર તથા ચાર મુખી, ત્રણ મુખી, કે બે મુખી દાણા પણ અમારે ત્યાંથી મળી શકે છે જથાબંધ લેનારને તથા માલ ખપાવનાર એજન્ટોને કમીશન પણ મળે છે. બીજે ઠેકાણે ઓછી કિંમતે છુટા દાણાની માળાઓ મળે છે, એવી જાહેરખબર વાંચી લોભાઇને ઠગાતા નહિ કારણ તે માલ હલકો અને થોડા વખતમાં ફાટી જાય તેવા આવે છે.

जे पी पंडित एन्ड कंपनी

ઘુતડીને ઢપે—વડોદરા

एक स्वदेशी साहस.

सुगंधीदार अगरबत्ति

આ અગરબતીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં વપરાય છે અને સુવાસમાં તેની બરોબરી કોઇ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે. નીચેના ભાવ ૦। શેરના એટલે ૧૦ તોલાના સમજવાના છે.

बदामीरंगनी अगरबत्ति.

૧ **ગુલાબ-કસ્તુરી**—જાડી એક શેરમાં લગભગ ૨૫૦ નંગ આવે છે અને દરેક અઢી કલાક બળે છે.

પાતળી—એક શેરમાં ૫૦૦ નંગ આવે છે અને દરેક બે કલાક બળે છે. પાશેરના રૂ. ૪

૨ **ગુલાબ-અંબર**—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના ૩)

૩ **ગુલાબ**—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે. પાશેરના ૨॥)

૪ **કેસરી**—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને શેરમાં ૨૫૦ આવે છે; પાશેરના રૂ. ૧॥

૫ **અગર**—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૨.

૬ **ચંદન**—લાંબી દરેક એકથી દોઢ કલાક બળે છે. ૧૦૦ નંગના પડીકાના રૂ. ૦-૯-૦

ટુંકી—દરેક એક કલાક ચાલે છે, ૧૦૦ નંગના પડીકાના રૂ. ૦ ૬૦.

काळारंगनी अगरबत्ति.

૧ **અંબર**—નંગ ૧૦૦ રૂ. ૧।.

૨ **જવાદ**—ત્રણ જાતની આવે છે. જેમાંની દરેક અઢી કલાક, દોઢ કલાક અને પોણો કલાક બળે છે અને દરેક એક શેરમાં ૨૫૦, ૫૦૦ તથા ૨૦૦૦ સુધી આવે છે-પાશેરના રૂ. ૩)

૩ **મતાબ**—ચમત્કારિક રીતે બળે છે— પાશેરના રૂ. ૨.

૪ **દરબાર**—દરેક આઠ દશ કલાક ચાલે છે. ૧૨ નંગના રૂ. ૬.

૫ **મસ્ક**—પાશેરના રૂ. ૧॥.

૬ **અર્ગજા**—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમાં બસોથી અઢીસો નંગ આવે છે. પાશેરનો રૂ. ૧।.

૭ **પૂજા**—એક શેરમાં ૪૦૦ નંગ આવે છે—પાશેરના રૂ. ૦-૧૨-૦.

૮ **અગર**—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦૦ નંગ અવે છે પાશેરના ૦-૧૨-૦

૯ **મધ્યમ**—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ. ૦-૮-૦.

૧૦ **સાધારણ**—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૦-૬-૦.

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાંનું જંતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે. નંગ ૧૨ ના રૂ. ૩.

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુગંધીદાર એકઠો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ. ૦૪૦.

સુગંધીદાર ધૂપ—ત્રણ જાતની ડબી આવે છે મુલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦. ૧-૦-૦ અને ૦-૧૦-૦

સ્વદેશી કેશર—ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ—દરેક તોલાના ૧-૧૨-૦, ૧-૮-૦, ૧-૪-૦.

જથાબંધ લેનારને યોગ્ય કમીશન મળે છે. માલ મંગાવનારને પાતળી કે જાડી જે સીલક હોય છે તે મોકલવામાં આવે છે.

जे. पी. पंडित एन्ड कंपनी.

GOLDEN TOBACCO (*for Chewing*

Or Ague Pills Price, Re 1.

Batliwalla's Balamrut, the Tonic for Children and Weak Persons. **Price, Re 1**

Other famous preparations are :— BATLIWALLA' Genuine Quinine Tablets, Grs, I and II each, in Bottles of 100 each. AGUEMIXTURE (Small) 8 as. CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting **Re. 1. TOOTH POWDER 4 As TONIC PILLS** (Embiral Brand, for Pale People and Nervous Breakdown **Re 1-8 RINGWWORM** OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch, etc,

Price, As 4.

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr H L. BATLIWALLA SONS & CO. Ltd

Warli, Laboratory Bombay

Telegraphic Address — BATLIWALLA, WARLI, BOMBAY

उपयोगी पुस्तकों.

૧ માયાનો બજાર	૧-૮-૦
૧ મરાઠાઓના સમયનું ગુજરાત	૧-૪-૦
૧ ભયંકર પ્રાયશ્ચિત યાને સંરાજ અને શાસન (આખા યુરોપમાં એકે અવાજે વખણાયેલા)	૧-૧૨-૦
૧ ભાવસેન યાને ભાવસાર કોમનો મૂળ પુરુષ	૦-૧-૬
૧ દેવી અન્નપૂર્ણા	
૧ નવદંપતીને શિખામણ.	૨-૪-૦
૧ છત્રપતિ ગજારામ	૧-૮-૦
૧ વહેમીવનીતા (pride a preudice)	૨-૮-૦
૧ ચમત્કારિક ગુફા ભાગ ૧ લે	૨-૦-૦
૧ ,, ,, ભાગ ૨ જો	૨-૮-૦
૧ મૃગલોચની	૫-૮-૦
૧ પૈસા કેમ કમાવવા ?	૧-૧૨-૦
૧ વાયુ પુરાણ (ગુજરાતી ભાષાંતર)	૬-૦-૦
૧ શ્રીયુત તિલકની ગીતા (મરાઠી ભાષા)	૩-૦-૦

માધવલાલ દલસુખરામ કોઠારી.

ઠે અમદાવાદ.-રાયપુર, જકની પાળ.

हजारो मनुष्योए वापरी खात्री करेलां, पूर्ण निर्भय, विश्वासपात्र केटलांक सस्तां औषधो.

अजीर्ण चूर्ण—पेटनां घणां दरदोमां काम आवे छे.

बंधकोश चूर्ण—बंधकोशने निर्मूल करे छे.

ज्वर चूर्ण—तमाम प्रकारना ज्वरमां काम आवे छे.

श्लेष्मादि चूर्ण—श्लेष्म तथा उधरस मटाडे छे.

वात चूर्ण—वा, संधिवा वगेरेमां काम आवे छे.

तन्तुवेदना चूर्ण—माथानां दरदोमां वपराय छे.

प्रदरचूर्ण—स्त्रीओना सर्व प्रकारना प्रदरने मटाडे छे.

सगर्भा चूर्ण—सगर्भा स्त्रीओने बहु लाभकारक छे.

त्वचा चूर्ण—खस, खील, फोल्ला वगेरेने मटाडे छे.

अशक्ति चूर्ण—तमाम प्रकारनी अशक्तिने दूर करे छे.

पुष्टि चूर्ण—वीर्यनी नबळाईने दूर करे छे.

प्लेगनी दवा—प्लेगमां घणी उपयोगी छे.

कॉलेरानी दवा—आ दवाथी हजारो मनुष्योना कोलेरा मटया छे.

ऋतुनी दवा—(१) अटकाव ओछो आववो वगेरे अथवा अनियमित आवतो होय तो काम आवे छे.

" (२) अटकाव घणो आवतो होय तो काम आवे छे.

मॅलेरीया तावनी दवा— आ दवाओथी हजारोना मॅलेरीया ताव मटयो छे.

अतिसार चूर्ण—आ दवा झाडा थता होय तो काम आवे छे.

मरानी दवा—आ दवाथी मरडो मटे छे.

बालामृत चूर्ण—आ दवा बाळकोनी उलटी, ज्वर, अशक्ति, झाडा थवा वगेरे घणा रोगने मटाडे छे.

आ दवाओ पवित्र अने निर्दोष छे अने ते सर्व जीवनसायन औषधोमांथी लांबा वखतना अनुभव उपरथी तैयार करवामां आवी छे, अने तेनाथी हजारो मनुष्योने लाभ थयो छे. दिवसमां त्रण वखत एक एक वाल दवा लेवानी होय छे. एक वखत एक वाल लेवी. बाळकोने अर्धुं प्रमाण आपवुं. हमेशां आ दवाओ प्रत्येक मनुष्य घरमां राखवा जेवी छे.

खसनो मलम—मूल्य रु ०-४-०.

दराजनो मलम—रु. ०-४-०.

अर्शनो मलम—रु. ०-१२-०.

नेत्र चूर्ण—आंख आववी, दुःखवी, वगेरेमां चाले छे. ०-१२-०.

काननी दवा—कान पाकवो, सणका मारवा वगेरेमां चाले छे. ०-१२-०.

शुद्ध काथो एक पडीकाना ०-४-०

शुद्ध सुगंधीदार एरंडेल—दोढ शेरना एक शीशानुं मूल्य रु. १-४-०.

धाबंध लेनारने सारुं कमीशन आपवामां आवे छे

मेश—बाळकोने आंखमां आंजवानी मेश. एक डब्बीना ०-८-०

जे. पी. पंडित एन्ड कंपनी.

मुतडीनो झांप—वडोदरा

લાંબો વખત થયાં દુષ્ટ દર્દોથી દુઃખી થતા દરદીઓને

દિલાસો.

તદ્દન મફત ? તદ્દન મફત ? ? તદ્દન મફત ? ? ?

વૈદકીય સંમતિ

પોતાના કોઈ પણ રોગને માટે ખરેખરી અને સર્વ હકીકત પત્રથી લખી જણાવનારને વૈદક શાસ્ત્રાનુસાર "વૈદકીય સંમતિ" તદ્દન મફત લખી મોકલવામાં આવે છે

અમારી સલાહ પ્રમાણે વર્તવાથી અને ઔષધનું સેવન કરવાથી દરદીઓને શું ફાયદો થશે તેની ખાત્રી એક વખત રૂબરૂમાં મળવાથી અથવા પત્રદ્વારા પૂછાવી જોવાથી થઈ શકશે

જવાબને માટે અર્ધા આનાની સ્ટેમ્પ બીડવી તમામ પત્રવ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવે છે

અમારા ઔષધાલયમાં પ્રત્યેક રોગને માટે શાસ્ત્રસિદ્ધ અને અનુભવિત ઉત્તમોત્તમ ઔષધો હમેશને માટે તૈયાર રાખવામાં આવે છે વધુ વિગત માટે અમારું પ્રાઈસલીસ્ટ મંગાવી વાંચો

વૈદ્ય કાલિદાસ વિ. પોપટભાઈ શાસ્ત્રી.

આરોગ્યમંદિર— પૌર્વાત્ય

જામનગર—કાઠીઆવાડ.

શુદ્ધ કાથો.

શુદ્ધ કાથો કેવો હોય છે તે આપણે આજસુધી જોયો પણ નથી અને તેનો સ્વાદ પણ જાણ્યો નથી બજારમાંથી આપણે જે કાથો ખાઈએ છીએ તે ઘણી ભેળસેળવાળો હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેને વાપરવામાં ઘણી ભ્રષ્ટતા પણ રહેલી હોય છે તથા તે ઉપરાંત તે ગુણને બદલે અવગુણ પણ કરે છે જેને શુદ્ધ કાથો જોવાની તથા વાપરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે અમારે ત્યાંથી મંગાવી ખાત્રી કરી જોવી એટલે રંગ જણાશે એક પડીકાની કિંમત રૂ ૦–૪–૦. એક પડીકાનું પોસ્ટેજ વી પી ખરચ ત્રણ આના, બેના ચાર આના અને સાતના પાંચ આના આવે છે આ કાથો ખાવાથી દાંત સડતા નથી અને જો દાંત હાલતા હોય તો મટી જાય છે અથવા દાંતમાં સડો થતો હોય તે મટે છે

જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની—વડોદરા.

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ०-१२-०
महत्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.	०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं	०- ४-०
बुकर टी वॉशिंग्टन.	०- ४-०
मन अने तेनो उपयोग.	०- २-०
वाल्मिकीनो जय	०- ६-०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या अथवा दरेक मनुष्य जाते वैद्य (गुजराती.)	१- ०-०
" " (मराठी)	१- ०-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी)	२- ०-०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां	१- ०-०
वेदांतमार्गोपदेशिका	०- ६-०
चाह, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे	०- २-०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग...	०- २-०
" " हींदी	०- १-६
धर्म	०- ६-०
श्रीअध्यात्मविद्योपासकमंडळनो प्रथम उपासनक्रम	१- ०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिना वास्तव कारणो तथा सुदृढ आरोग्य अने दीर्घ आयुष्य प्राप्त करवाना अमोघ उपायो..	०- ३-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगतमां छे के नहि ? ..	०- २-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	०- ६-०
शरीर, मन अने आत्मा	०- ६-०
प्रातःकालना पाछला वर्ष (प्रत्येक वर्ष)	३- ०-०
प्रातःकालनां १ थी १७ वर्षनो सेट	५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे)	२- ८-०
भीष्मपितामह	१-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—भुतडीझांपे—वडोदरा.

R g No B

...ઝુ ાની શોભા લાંબા 'કાળા ભી ભરાવદાર' ...

જે ઉભય આ પુરૂષોને સૌંદર્યતામાં ગણાય છે ત માનવ જ ... મુખ્ય ...
નીમાં ભાગ ભજવે કરે છે ... સર્વોત્તમ ... લઈને ...
... નવીન ... વાળ અને ... હાથ ...
બનાવી તેવું નહીં કારણ કે
KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઓઇલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેના વખાણમાં ... વધારેથી
ગોભીતા ... સર્ટીફીકેટથી ...

કામીનીઆ ઓઇલ એ વાળનો ખોરાક છે તે વાળના
મૂળમાં પોષણ તથા નવી ... તથા ...
... વાળને તથા ખરી પડતા ...
આપે છે ... વાળ સારી ...
... માટે પણ ... વાપરવા ...
કારણ કે ડાઘ પડે તેવું ... નથી
પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને ...
કરવા માટે તે મનોરંજક ... જો ... તેમની
વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચકચકીત રાખવા
હોય અને કુદરતી વાળનો જથ્થો ઉગાડવો હોય તો કામી

નીઆ ઓઇલ FOR THE HAIR વાપરો કીંમત શીશી ૧ નો રૂ ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ ૨-૧૦-૦ વી પી પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ... માટે
... આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનારૂ, અસંખ્ય ફુલો ... ની ...
ધીગોથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ ... છે ફક્ત ત્રણ ચાર ટીપા રૂમાલ ઉપર
અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી ... તથા તેની આસપાસનાઓને ...
... આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા ... પૈસા ...
દેવા કરતા એક ઓટો-દીલબહાર વાપરી જુવો ... તેમાંથી ...
... ધ્યાન કરો

કીંમત નાની બાટલીના રૂા૦ ૦-૮-૦, વચલી ... ના રૂા ૧-૧૨-૦
મોટી ... ના રૂા૦ ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઇંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું
જુમામસીદ,—મુંબાઈ

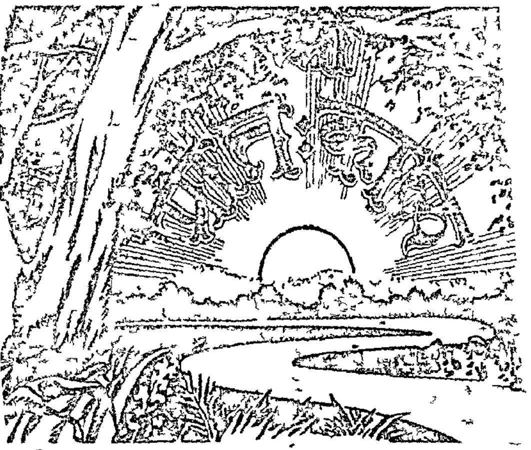

पुस्तक १८] संवत् १९७१ आषाढ कृष्ण० १४ [अंक ९

॥ श्लोक ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्ति
आमन्त्रयस्व भगवन् भगद स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडं कदाचित् ॥

ભાવાર્થ —પ્રભુ! શા માટે તું રડે છે? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે હે ભગવન્! તારા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા પગમાં પડશે આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ

Printed at the Lakshmi Vilas Press at Bhau Kale's Lane Baroda by Mr K. G Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhaddi Zampa on 26-9 o BARODA.

विषयानुक्रमणिका.

विषय. पृष्ठांक.

१ पद्यसंग्रह.

૧ આત્માનું સૌંદર્ય સર્વને સુંદર કરી રહ્યું છે. (શ્રી જ. દવી.) ... ૩૨૧
૨ અભયતાનો અનુભવ (શ્રી ઉ. ભ.) ૩૩૨
૩ મનની વિલક્ષણતા (શ્રી ઉ. ભ.) ૩૪૫

२ वेदांत.

૧ જે સ્થિતિમાં ઇશ્વર રાખે તેમાં શામાટે પ્રસન્નતાથી રહેવું જોઇએ ? ... ૩૪[illegible]
૨ તંત્રીનો આહ્દોમતિ પત્ર (૫-૬) ... ... ૩[illegible]

३ धर्म.

નલકંઠ બ્રહ્મચારીનું વ્યાખ્યાન (શ્રી શિ. ન. ભટ્ટ.) ૩૩૩

४ सामाजिक विषयो.

શેઠજીની કહાણી. ૩૪૬

५ साहित्य.

ચંદ્રવિધાનંદ. ૩૫૧

६ प्रकीर्ण.

૧ અમેરિકામાં હિંદુસ્થાન એસોશીએશન (મો. દ. કોઠારી.) ... ૩૨૬
૨ જગપ્રસિદ્ધ સંશોધનકારો (મો. દ. કોઠારી.) ૩૨૪
૩ પ્રસંગાનુરૂપમ્. ૩૨૯
૪ ગ્રંથાવલોકન ... ... ૩૪[illegible]
૫ પ્રકીર્ણ સદ્વિચાર. ... ...
૬. ન્યુયોર્કનાં મકાનો. ૩૬૬

प्रातःकालनुं लवाजम.

હિંદુસ્થાનમાં—મેટ સાથે વર્ગ ૧ રૂ. ૫-૦-૦ વર્ગ ૨ રૂ. ૪-૨-૦ વર્ગ ૩ રૂ. ૩-[illegible]

હિંદુસ્થાન બહાર—રૂ. ૫-૦-૦.

છુટક નકલના રૂ. ૦-૬-૦.

जाहेरखबरना भाव.

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ. ૮-૦-૦; અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ. ૪-૦-૦, [illegible] રૂ. ૨-૦-૦. (આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ શિવાયના છે.)

श्री
प्रातःकाल.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ आषाढ कृष्ण० १४ [अंक ९

आत्मानुं सौन्दर्य सर्वने सुन्दर करी रह्युं छे.

(લેખક—શ્રીમતી જયતી દેવી)

પ°. (પડતી હવે મુજને/અમર, એ લય)

બ્રહ્માંડમાં જોયુ બધુ, આત્માસમુ સૌન્દર્ય નહિ,
સુન્દર દીસે જેનાથી સઘળુ, સ્થૂલ સૂક્ષ્મે અહિં તહિં;
આ સૂર્ય શશિને કઇ પ્રજ્ઞો-કવિ મોહી રહ્યા,
લલનાતણા લાવણ્યસમ, કોઇએ ન સુન્દર દીઠું કઇ.
કમલને કો કહે સારૂ,
જેતણી જ્યોતિથી સર્વ લાગતુ પ્યારૂ,
જુએ ના સ્વરૂપ તે ચારુ
જુએ છે કોઇ સૌન્દર્યતા, સુકઠે ને સુગન્ધે કો,
લહે કોકિલકૂજન સુન્દરે રસિકનુ ચિત્ત હરનારૂં,
પરતુ સર્વમા આત્મા વિલસતો તેથી સુન્દર તે,
હું તો સૌન્દર્યમૂલ આત્માઉપર મુજ પ્રાણ ઓવારૂં.

અમેરિકામાં "હિંદુસ્થાન એસોસીએશન" એ નામનું મંડળ અગત્યનું કાર્ય બજાવે છે તેનો હેતુ હિંદુસ્થાનના વિદ્યાર્થીઓનું હિત કરવું, હિંદુસ્તાન એ કેવો દેશ છે તે અમેરિકાને અને અમેરિકા કેવો છે તે હિંદુસ્તાનને સમજાવવું એ છે

૯ અમેરિકામાં हिंदुस्थान एसोसीएशन.

એ મંડળ દુનીયાના હિંદુસ્થાનના વિદ્યાર્થીઓના સંઘની એક શાખા છે. અમેરિકામાં એ મંડળમાં આશરે ૭૦૦ સભ્યો છે અને તેમાં લગભગ બધાએ અમેરિકન યુનીવર્સીટીઓમાંના હિંદી વિદ્યાર્થીઓ જ છે. હાલમાં તેમનું મુખ્ય મથક ન્યુયોર્કમાં છે તથા અમેરિકામાં કેટલાક યુનિવર્સીટીઓવાળા શહેરોમાં જ્યાં ચાર કરતાં વધારે હિંદુ વિદ્યાર્થીઓ વસતા હોય છે ત્યાં મંડળો હોય છે કેટલાક મંડળોએ એવાં કલબ માટેનાં મકાનો રાખ્યાં હોય છે કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓને ભાડે કોટડીઓ મળી શકે છે તથા ઘણા વ્યાજબી દરે તેઓ પોતાના ભોજન માટેની ગોઠવણ કરે છે તે રાજદ્વારી હોતાં નથી તેમ જ તેમાં કોઈ પ્રકારનો મતવાદ હોતો નથી

એસોસીએશનનું સત્તાવાર વાજીંત્ર ' ઇન્ડીયન સ્ટુડન્ટ " છે

એસોસીએશનનું કામ નીચેપ્રમાણે રાખેલું છે —

૧ પ્રસિદ્ધિને લગતું કામકાજ—આને માટેનું મંડળ અગ્ર લેખો, સર્ક્યુલરો, તથા યુનાઇટેડસ્ટેટસમાં વેપારને લગતી અને કેળવણીને લગતી સગવડોના સંબંધમાં હિંદુસ્તાનમાંના વિદ્યાર્થીઓને તથા વેપારી મંડળોને માહિતી મળે એવી સૂચીપો પ્રસિદ્ધ કરે છે. વળી એ મંડળ અમેરિકામાં ભાષણોની ગોઠવણ કરે છે હિંદુસ્તાનને લગતા મેજીક લેન્ટર્નના તખતા વેચે છે, હિંદમાંથી જે હિંદી વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકા જવા માગતા હોય તેમના તરફથી થતી પૂછપરછના ઉત્તર આપે છે તથા કળા, સાહિત્ય, અર્થશાસ્ત્ર અને કેળવણીમા અમેરિકાએ સંપાદન કરેલી શક્તિવિષે હિંદી વર્તમાનપત્રોમાં અગ્ર લેખો પ્રસિદ્ધ કરાવે છે

૨ જે વિદ્યાર્થીઓને જરૂર હોય તેમને પૈસા ધીરે છે ભવિષ્યમાટે એ મંડળની ... ન્યુયોર્ક ... [illegible] ...ણી છે, ... વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન આપવું.

પ્રાત કાલનું ...લ્લી તથા સ્ત્રીઓને માટે શિષ્યવૃત્તિ ...લ ચલાવવી;

...દુસ્તાન અને અમેરિકા એ બન્ને ...મ વિચારઉપર ભાષણો સાંભળી ...ગરો, ઉદ્યોગ, અર્થશાસ્ત્ર તથા ...નું એક ફંડ મુસાફરી દરમ્યાન ...છે તેમાં એ અમેરિકન સ્ત્રીઓએ દર ...છે

હિંદુસ્થાનમા—એક વર્ષ ... ૨ ૫-૦-૦ વર્ષ ૨

હિંદુસ્થાન બહાર—૩ ૫-૦-૦

છુટક નકલના રૂ ૦-૬-૦

જાહેરખબરના ...

એક માસ ।। એક પૃષ્ઠના રૂ ૮-૦-૦,

રૂ ૨-૦-૦ (આભાર મુખપૃષ્ઠ શિવાયના છે)

૪ નવાં મંડળો સ્થાપવાં, નવી ક્લબો સ્થાપવી, સ્ત્રીઓની સહાયકારક શાખાઓ અને અભ્યાસનાં મંડળો સ્થાપવામાટે સભ્યો મેળવનાર મંડળ.

૫ વારંવાર ભાષણો, ખાણાના મેળાવડા અને બીજા મેળાવડા કરવા. માનવંતા સભ્યોઃ કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, મીસ જેઈમ્સ એડમ્સ, મીસીસ સરોજીની નાયડુ, મીસ એલન કી, ભોપાલનાં નામ. બેગમ સાહેબ, સર ડેવીડ સ્ટાર જોર્ડન, પ્રેસીડેન્ટ સ્ટેનલી હૉલ, પ્રેસીડેન્ટ ડબલ્યુ. એચ. પી. ફાઉન્સ, પ્રોફેસર એ. યુ. પોપ અને બીજાઓ.

જેઓ કોઈ પણ વિષયમાં વિશિષ્ટ થવા માગતા હોય, સંશોધન કામ કરવા માગતા હોય અથવા તો અમેરિકામાં ઉચ્ચ અભ્યાસ ચાલુ રાખવા માગતા હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓ તરફથી મંડળ પત્રવ્યવહારને આમંત્રે છે એ મંડળ અમેરિકન યુનીવર્સીટીઓમાં ચાલતાં અભ્યાસક્રમોવિષે ખરી અને પુરેપુરી માહિતી પુરી પાડવા તથા જીવનના ખર્ચવિષે સ્વાશ્રય તથા એવી બીજી બાબતવિષે કાંઇપણ બદલો લીધાવિના જ માહિતી પુરી પાડવાની તસ્દી લે છે.

આવનાર વિદ્યાર્થીને નાણાંની મદદ આપવા જેવી સ્થિતિમાં તે મંડળ નથી, પરન્તુ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પહોંચ્યા પછી તે વિદ્યાર્થી ત્યાં સારી રીતે રહી શકે તેને માટે મંડળ પોતાથી બનતું કરે છે.

અમેરિકાની હિંદુસ્થાન એસોસીએશન હિંદુઓ અને અમેરિકાનું એવા હેતુઓવાળું મંડળ છે કે બન્ને દેશોવચ્ચે સામાજિક સંબંધ વધારવો અને ત્યાં (યુ. સ્ટે.) હિંદુ વિદ્યાર્થીઓને મદદ આપવી. ભૂતકાળમાં એ મંડળે સારું કામ કરેલું છે અને હાલ તે મંડળના જે નવા ઓદ્દેદારો ચુંટાયેલા છે તેઓ ભવિષ્યમાં સારું કામ કરવાની આપણને ખાત્રી આપે છે. તેમજ મંડળના કામમાં તેઓ ઉત્સાહ અને ઉમંગ લાવનાર છે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે એ મંડળને જે ફતેહ મળવી ઘટે છે તે મળે એવી આપણી ઇચ્છા છે.

૧૯૨૯ સાલનાં ઓદ્દેદારોનાં નામ નીચે મુજબઃ—

પ્રમુખઃ રામકુમાર ખેમકા

ઉપપ્રમુખોઃ બી. એન. બાવસેક તથા એસ. આર. મંડળ

સામાન્ય મંત્રીઃ એસ. એન. બોઝ.

ખજાનચીઃ એ. કે. સોમ.

ડીરેક્ટરોની બૉર્ડના સભ્યો.

બી. બી. સરકાર.
જી. બી. દેસાઈ.
જે. એસ. અંજલા.

જગપ્રસિદ્ધ સંશોધનકારો.

(લેખક—રા. માધવલાલ દલસુખરામ કોઠારી.)

" આર્ટીક મહાસાગર તરફની શોધ ખોળ માટે જે સફરો કરવામાં આવે છે તે શું અતિ ભયંકર નથી ?," આવો પ્રશ્ન જગતના એક મુખ્ય વૈજ્ઞાનિક આર્ટીક સંશોધનકારને કરવામાં આવ્યો હતો.

" ના. જરાય નહિ. અમારૂં કામ ઘણું જ સંભાળથી ચલાવવામાં આવે છે, અને તમે તમારા હમેશના કામકાજમાં જેટલું જોખમ ખેડો છો તેટલું જ જોખમ તેમાં છે. જો અમે ગુમ થઈ જઈએ તો તે અકસ્માત એવો ગણાય કે જે તમારા રેલ્વેનાં અકસ્માતો તથા નાટકશાળાની આગો સાથે સરખાવી શકાય " આ પ્રમાણે હિંમતે બહાદૂર આર્ટીક સંશોધનકાર ડૉ. વીલ્હજ લમુર (વીલ્હીઅલમુર પણ બોલાય છે) સ્ટીફન્સન જે " બ્લોન્ડી એસ્કીમો " નો જાણીતો શોધક છે તે બોલ્યો હતો.

છેલ્લી સફર દર્મ્યાન કે જ્યાંથી તે પાછો ફર્યો છે તેમાં તેને બહુ જ તીવ્ર અનુભવ મળ્યો છે. એ નીડર સાહસિક પુરુષે, ઠરી ગયેલા ઉત્તર મહાસાગરમાં ઠંડી અને તદ્દન સ્તબ્ધતાવાળા પંદર મહિનાનો સમય વીતાવ્યો અને તે સમયે સમસ્ત જગતે તો તેને મુએલો ધારીને આશા છોડી દીધી હતી. ઘણા પુખ્ત અનુભવી આર્ટીક સંશોધનકારો તથા અનુભવી વૈજ્ઞાનિક પુરુષોએ ઘણી જ ખાત્રીપૂર્વક જાહેર કર્યું હતું કે હવે તે પાછો ફરે એવી આશા નથી તેઓએ બહુ જ દિલગીરી ભરી રીતે તેના બળનું, સહનશક્તિનું અને તેનાં સાધનોનું બહુ જ ઓછું મૂલ્ય આંક્યું હતું.

સ્ટીફન્સને ધ્રુવની સફરે જવાની બધી જ પદ્ધતિમાં ક્રાન્તિ કરી નાખી છે તેણે ખરૂં કહીએ તો ધ્રુવની પાસેના પ્રદેશના ભયને નાબૂદ કરી નાખ્યો છે તથા સંશોધન માટે તે પ્રદેશ સહીસલામત બનાવ્યો છે. મેંકડો. સંશોધનકારો, જ્યારે , પોતાની પાસેનો ખોરાક તથા સામાન ખપી ગયો હોય છે ત્યારે એ બરફથી જામી ગયેલા ઉત્તર મહાસાગરમાં નાશ પામ્યા છે. જ્યારે આર્ટીક પ્રદેશમાં રહેવા માટે સંશોધનકારે પોતાની સાથે ખોરાક અને કપડાં લઈ જવાની જરૂર નથી એ સાબીત કરી આપવાનું કાર્ય સ્ટીફન્સનને માટે રહેવા દેવામાં આવ્યું હતું. તે જમીન તેમ જ દરિયાથી દૂર રહી શકે છે અને એ જ સમયે પોતાની શોધખોળો, તપાસણી તેમ જ બીજા શાસ્ત્રીય અવલોકનો પણ કરી શકે છે.

સ્ટીફન્સન પોતે ઉંચા બાંધાના અને સારા બાંધી દડીના યુવાન્ માણસ છે. તેમની તીક્ષ્ણ પણ દિલસોજ નજરવાળા નેત્રો તથા ખુલ્લા હૃદયના ઉદ્ગારોથી આપણને વિશ્વાસ બંધાય છે. જો કે તેમની આકૃતિ આપણા ઉપર છાપ પાડનારી અને જગતમાં જાણીતી છે તોપણ તે બહુજ સાદા, શરમાળ અને પોતાના રીતરિવાજોમાં પ્રજાસત્તાક મતના છે. તેમના પૂર્વજ પણ આઇસલેન્ડર ટાપુમાં વસનારા હતા. જાતે તેઓ કેનેડીઅન છે. અને તેઓ પોતાની મરજીથી અમેરિકામાં વાસ કરીને રહેલા છે.

સ્ટીફન્સનને જન્મથી જ મુશ્કેલીઓમાં ઉછરવું પડયું છે. જ્યારે તેઓ ઉત્તર ડેકોટાની યુનિવર્સીટીમાં દાખલ થયા ત્યાર તેમના પાસે ગજવામાં માત્ર ૧૫૦ રૂપિયા હતા.

પરન્તુ બીજા અમેરિકન વિદ્યાર્થીઓની પેઠે તેમણે જેમ જેમ કેળવણી સંપાદન કરી તેમ તેમ પૈસા પણ પ્રાપ્તકર્યા વળી આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે ભવિષ્યમાં થનારા આ સંશોધકને યુનિવર્સીટીમાંથી કાઢી મુકવામાં આવ્યા હતા. કારણ કે તેમને ઘણા જ સ્વતંત્ર અને મજબુત મગજના માણસ ધારવામાં આવ્યા હતા ! થોડા સમય પહેલાં ઉત્તર ડેકોટામાં મેં જ્યારે એ વાત સાંભળી ત્યારે મને જરાય આશ્ચર્ય થયું નહોતું. જે મહાન્ પુરુષો હોય છે તે તો સઘળા દેશોમાં તેમ જ સઘળા યુગોમા બળવાખોરો ગણાયા છે અને ઇતિહાસમાં ચિરસ્મરણીયતરીકે પણ તેઓ જ રહેશે. તોપણ એ બાબતની નોંધ લેવાનું સંતોષકારક છે કે આયોવાની સરકારી યુનિવર્સીટીમા સ્ટીફેન્સનને પોતાના જ ઘર જેવું વાતાવરણ જણાયું અને ૧૬ વર્ષ અગાઉ તેઓ તેમાં ગ્રેજ્યુએટ થયા હતા.

આ કેનેડીઅન અમેરિકને આર્ટીક પ્રદેશમાં પોતાનું પહેલું સાહસ ૧૯૦૬ માં કર્યું; પરન્તુ પાશ્ચાત્ય દુનિયામાં તો તે ૧૯૧૦ માં વિક્ટોરીઆ ટાપુના "શ્વેત એસ્કીમો" ના શોધથી તે જાણીતા થયા હતા. આ ધઉં વર્ણના એસ્કીમોને ગ્રીન્લેન્ડના સ્કેન્ડી નેવીઅન સંસ્થાનિકોના વંશજો ધારવામાં આવે છે. તેમની છેલ્લી સફર જે ૧૯૧૩–૧૯૧૮ ની હતી અને જેની ગોઠવણ કેનેડીઅન સરકારે કરી આપી હતી તે દર્મ્યાન સ્ટીફેન્સને સુધરેલી દુનિયા સાથેનો બધો વ્યવહાર તોડી નાંખ્યો હતો અને હરી ગયેલા દરિયામા પોતાની જાતને લગભગ દાટી દીધી હતી આશરે એક વર્ષ પસાર થઇ જવા છતાં જ્યારે સ્ટીફેન્સન તરફથી એક શબ્દ પણ સંભળાયો નહિ ત્યારે આર્ટીક મહાસાગરના પ્રદેશમાં અમુક ઋતુઓમાં જ જનારા સંશોધનકારોએ દુર્ભાગ્યને આગાળ કરીને ડોકાં ધુણાવ્યાં હતાં. અમુક દહાડે તે અને તેની સર્વેના બીજા બે જણા એટલી લાંબી મુદતસુધી શી રીતે જીવવા પામ્યા એ હકીકત તે બીજાને કહેતા હતા તે મેં સાંભળી હતી.

તેમની વાર્તા ખરેખર ચોંકાવનારી છે પીઅરી, નાન્સેન અને અમન્ડસેન જેવા મહાન્ સંશોધનકારો તો એમ જ માનતા હતા કે જ્યાંસુધી જીવનને ટકાવી રાખવા માટે પુરતો ખોરાક રાખવામાં આવે નહિ ત્યાંસુધી અહિં ઉત્તરના પ્રદેશમાં રહેવું મુશ્કેલ છે. એવી માન્યતાથી ઉલટું, સ્ટીફન્સન તો બે સોબતીઓ, માત્ર બે જ બરફઉપર ચાલવાની ગાડીઓ, છ કુતરાઓની ટુકડી અને નહિજેવું બળતણ તથા ખોરાક લઇને ઉપડ્યા હતા. સ્ટીફેન્સને કહેલું કે "અમારી ટોળી દરરોજ સામાન્ય રીતે બે રીતભરનાં ખાણાં લેતી હતી પરન્તુ જ્યારે અમે કોઇ તોફાનમાં સપડાતા ત્યારે તો અમે લગભગ છ વખત ખાણું લેતા." આર્ટીક પ્રદેશમા સીલ નામની માછલીઓ તથા ધ્રુવ આગળ વસતા રીંછો તથા કસ્તુરીની વાસવાળા બળદો પુષ્કળ હોય છે. આર્ટીક પ્રદેશમાં વસતા પશુઓના માંસથી ખોરાકનું કામ સરતું. વાળવાળા પશુઓની ચામડીથી કપડાંની ગરજ સરતી, જ્યારે રાંધવામાટે, તાપને માટે અને દિવા બત્તીના કામમાટે ચરબી વપરાતી હતી. એક વખત જ્યારે ટોળીથી કોઇ શિકાર ન થયો અથવા કાંઇ માછલી હાથ આવી નહિ ત્યારે અમારે કેટલાક દિવસોસુધી ચાહના પાંદડાંમાં, ટાર્મીગ પક્ષીના પીછાંઓમાં અથવા તો ફેરીખાઉ જાનવરના વાળમાં સીલ માછલીનું તેલ ચડાવી તે ઉપર ગુજરાન ચલાવવું પડ્યું હતું. એમ કરવાથી તમા તૃપ્ત આવે છે.

પીકીંગના વંશજ સ્ટેફન્સનના જીવનની કથા તો નોર્સ સેગાર્ન પીતઝોજેથી જણાય છે, પણ અહીં તેનણે બરફઉપર કેવા વિવિધ જોખમકારક સાહસો એકઠાં તે ગણાવી જવાનો, બરફ ઉપર ચાલતા કૂતરાઓની ગાડીઓમા તેમણે કેવી રીતે મુસાફરી કરી તે કહેવાનો અથવા પશુઓનાં ચામડાંની વસ્ત્રો પહેરીને તેમણે બરફના મકાનોમા પોતાનું જીવન કેમ ગાળ્યું, મોટેભાગે કાચું માંસ ખાધુ, હવામાન ૬૦ ડીગરીથી પણ નીચે હતું એવામા બરફના તોફાનોમાં પોતાનુ રક્ષણ કેમ કર્યું અને પોલના પ્રદેશમાં ઘણી નવી જમીનો કેવી રીતે શોધી કાઢી એ બધુ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી આર્ટીક સંશોધનકારોની મંડળીમાં તેમણે સંપાદન કરેલાં કાર્યોનો જગતનાં વૈજ્ઞાનિક મંડળોએ સ્વીકાર કરેલો છે તેમની એ સંપાદિતતાને લીધે તેમને કેપ્ટન રોલ્ડ એમનડસેન, સર અર્નેસ્ટ સેકલેટન, એડમીરલ રોબર્ટ ઈ પીઅરી અને કેપ્ટન સ્કૉટનની પંક્તિમા આપણા યુગના એક મોટા સંશોધનકારતરીકે મુકયા છે. અને હાલ જે ઘણો રસ ઉત્પન્ન કરે છે તે પાશ્ચાત્ય સુધારાની અસર આર્ટીક કાંઠાના પ્રદેશના વતનીઓ-એસ્કીમો ઉપર કેવી થશે તે ઉપરના તેમના વિચારો છે

ડૉ સ્ટીફન્સનના મત મુજબ, આર્ટીકમાં ભટકતી જાતોએ, જ્યારે જ્યારે પાશ્ચાત્ય સુધારાનો સંસર્ગ થયો છે અને તેના રીત રિવાજોનો અંગીકાર કર્યો છે ત્યારે ત્યારે તેઓ એકદમ સંખ્યામા કમી થતા ગયા છે તેઓ કહે છે કે "સુધારાનો સંસર્ગ થતાં, એસ્કીમો લોકો પોતાના જીવનની જંગલી રીતિ બદલી નાખે છે અને ગોરા માણસની અદેખાઈથી મકાનોમા વસવાટ કરે છે અને એક જ જગાએ રહે છે. આમ કરવાથી તેમનો વિનાશ થાય છે જંગલીઓતરીકે તેમના રહેઠાણની અસુખાકારી પરિસ્થિતિને કાંઈક હદ હોય છે, પણ જ્યારે તેઓ કાયમના વસવાટ કરે છે ત્યારે પરિસ્થિતિ કાંઈપણ ઓળખ નહિ એવી થાય છે અને ક્ષય એ જાણે કે ચોક્કસ પરિણામરૂપે થાય છે અને જેઓ ક્ષયમાંથી બચી જાય છે તેઓ શીતળા અને ઓરીથી મરી જાય છે

એ મહાન્ સંશોધક કહે છે. "પાશ્ચાત્ય દેશના ખોરાક, કપડાં, મકાનો અને રોગોથી એ લોકોનું રક્ષણ કરવાની જરૂર છે, એ જાતિને આપણા સુધારાથી જે જે અનિષ્ટો થાય છે તે કરતા વિશેષ લાભો મળી શકશે નહિ ખરી રીતે આપણા સુધારામ જે જે લાભો રહેલા છે તેમાં પણ તેમાં વિનાશનાં તત્ત્વો છે"

ખરેખર, જ્યારે આવા પ્રસિદ્ધ સંશોધનકાર અને નરવંશવિદ્યાને જાણકાર તેમજ હાર્વર્ડની ધાર્મિક શાળાનો માજી તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસક આમ કહે છે ત્યારે તે બહુ જ રસદાયક થઈ પડે છે

ખ્રીસ્તી ધર્મના પ્રચારસામે જ્યારે ડૉ સ્ટીફન્સનની વિરુદ્ધતા જોઈ ત્યારે તે ઉપર ટીકા કરતાં ડેટ્રોઈટનુ "પ્રોગ્રેસ" જણાવે છે કે,

"ભૂતકાળમાં ઘણા સ્થળોએ પાદરીઓએ નિર્દોષ રિવાજોમાં ફેરફાર કરવાનો અતિ આગ્રહ કર્યો છે ખ્રીસ્તી ધર્મના ઉપદેશ કરવામાં સાથે સાથે તેમણે પોતાના પ્રજાકીય અથવા પોતાના કુટુંબમાં જે સુખ સગવડ અને મકાનો બાંધવાના વિચારો હોય તેનો પણ બોધ કર્યો છે સુધારો એ કાંઈ ખ્રીસ્તિ સદ્ગુણોમાનો એક આવશ્યક સદ્ગુણ નથી અને ક્રાઈસ્તના માર્ગે તો એક બરફના ઝુંપડામા તેમ જ કાષ્ટના મકાનમાં રહીને પણ મુસાફરી

ફરી શકાય. આપણી ગર્વોક્તિવાળી વ્યવસ્થા, ઉચ્ચ નીતિમત્તા અને પ્રાણીઓ તરફ દયા બતાવવાની હીમાયત છતાં પણ નિર્બળ લોકો તરફનો આપણો વલણમાં આપણે જરાય હૃદ્દબળવિનાના છીએ અને આપણે એમ ધારી લેવાનું કારણ નથી કે ચેત એસ્કીમોનું નશીબ દક્ષિણ આફ્રિકા અને દક્ષિણ અમેરિકાના સ્વર એકત્ર કરનાઓ કરતાં સુખી નીવડશે

" એસ્કીમો લોકોમાં કોઇ જાતની નીતિમત્તા છે કે ?" ડૉ. સ્ટીફન્સનને મેં પૂછ્યું

" ચોક્કસ તેમનામાં નીતિના નિયમો છે એસ્કીમો લોકો આનંદી, સ્વાશ્રયી, અને વખાણવાલાયક મિત્રોજેવા છે. એવા પણ લોકો હોય છે કે જેમા તમારે કદાચ શત્રુઓ પણ હોય અને તેમાં પણ તમે મિત્ર બનાવવાની ખાત્રી રાખી શકો છો; લોકો તમને અને મને ઘણા સ્હાય છે પરન્તુ જો તેમના સદ્દગુણો વિનાસ પામે તો તે લોકોમાં આપણા કરતાં પણ વધારે ઉચ્ચ પ્રકારના સદ્દગુણો થાય સખ્ત કુદરતી પરિસ્થિતિઓમાં અસ્તિત્વ માટેના મુશ્કેલ પ્રયત્નમાં તેઓએ મુશ્કેલ અને સારી ઇચ્છાથી સાથે રહી શકાય એવી શક્તિ સંપાદન કરી છે અલબત્ત, તેમના દૃષ્ટિબિંદુઓ કેટલીક વખત આપણાથી તદ્દન જુદા પ્રકારના હોવાનો સંભવ છે પોષાકની જ બાબત લો એસ્કીમો જાતિના સ્ત્રીઓ તથા પુરષોમાં એવો રિવાજ છે કે જ્યારે જ્યારે તેઓ અત્યંત ગરમીવાળા પોતાનાં મકાનોમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેઓ પોતાના ડગલા ઉતારી નાંખે છે અને કમર સુધી નગ્ન થઇને બેસે છે માનવ પ્રણીનુ સ્વરૂપ મુખ્યત્વે કરીને નગ્ન છે અને તેને દૃષ્ટિથી દૂર રાખવું જોઇએ એ વાર્તા પ્રાચીન સમયના એસ્કીમોને જાણીતી નથી

ઘણા એસ્કીમો ને હવે ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલાવેલા છે, પણ તેમનુ વલણ તો પોતાનો ખ્રીસ્તી પંથ ખીલવવાનો છે અને નવાઇની વાત તો એ છે કે આ એસ્કીમો લોકો એમ માનતા નથી કે ગોરા લોકોનો ખ્રીસ્તી ધર્મ કોઇ રીતે તેમના પોતાના એસ્કીમો ખ્રીસ્તી ધર્મથી ચડીઆતો છે " એસ્કીમો લોકો તો પોતાને આપણા કરતાં સારા માણસો ધારે છે. ખ્રીસ્તી ધર્મની બાબતમાં તેઓ એટલુ સ્વીકારે છે કે આપણે તેને દાખલ કર્યો પણ તેઓ એમ સ્વીકારતા નથી કે આપણે તેમના કરતાં વધારે જાણીએ છીએ; જેમકે ઘણા ખ્રીસ્તીઓ એમ કહે છે કે ખ્રીસ્તીધર્મનો પ્રચાર રોમમાંથી થયો, પણ એવુ સ્વીકારતા નથી કે હાલના સમયમા ધાર્મિક બાબતોમા રોમ એ કોઇ મોટામાં મોટી સત્તાસમાન છે

સ્ટીફન્સને આગળ જણાવ્યું કે " આ બાબત વધારે એટલા ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ પોતાને સાધી રીતે મળતા ચમત્કારોમા તથા તેમનામા ઇસુનો પુનર્જન્મ થયો તેમાં માન્યતા ધરાવે છે. આલાસ્કા તેમ જ ગ્રીન્લેન્ડ બન્ને ટાપુઓમાં ઇસુખ્રીસ્તના જન્મ સમયથી નિષ્કલંક ગર્ભસંભવ અને જાતનું રક્ષણ કરનારા પ્રભુના જન્મના ઘણા દાખલા બન્યા છે કેટલાક દાખલાઓમાં નો જન્મેલું બાળક એક બાળકી જણાયાથી અને ધાર્યા મુજબ (બાળક, નહિ આવ્યાથી બધી વીના દાટી દેવામાં આવી છે

પોતાની ચર્ચા દરમ્યાન સ્ટીફન્સને ખરી બીનાઓ કરતાં માત્ર કાલ્પનિક સિદ્ધાંત ઉપર ઓછો વિશ્વાસ રાખ્યો છ. પોતાના વિચારોના ટેકામા તેણે જે કેટલાક પુરાવા બતાવ્યા તે બહુ જ વજનદાર હતા દાખલાતરીકે નીચેની વાર્તા તેના પોતાના અનુભવની છે

એક પ્રસંગે ખ્રીસ્તી થયેલા એસ્કીમોની જે જાતિને રવિવારે કામ નહિ કરવાનું શિખવવામાં આવ્યું હતું તે લોકોએ પાદરી પાસે જઇને તેને પરમાત્માને એમ જણાવવા અરજ કરી કે મગરમચ્છો માત્ર અઠવાડીઆમાંના જ દિવસોએ આવે અને એકલા રવિવારે ન આવે તેની તેમણે તજવીજ કરવી એસ્કીમો લોકો આવી અરજ કરે એમાં કાંઇ વિચિત્રતા નથી કારણ કે તેમને એવું યાદ હતું કે કેટલાક વૈદકીય માણસો જ્યારે ધારે ત્યારે મગરમચ્છોને લાવવાને શક્તિમાન થયા હતા. આ ઉપરથી જ્યારે પાદરીએ તેમને એવી સમજ પડી કે મગરમચ્છોની હીલચાલો ઉપર કાબુ રાખવાનું કામ તેની સત્તા બહાર છે ત્યારે એસ્કીમો લોકો તેના ઉપદેશથી અસંતુષ્ટ થયા અને તેને એક નિર્બળ અધુરીઆ શામન વૈદની સાથે સરખાવ્યો અને તેને બરતરફ કરાવવા માટે ન્યુયોર્કના પ્રેસ્બીટેરીઅન ચર્ચની મીશનોની બોર્ડને લખ્યું કે ' અમે આવી જાતનો પાદરી કે જે પવન અને ભરતીઓ ઉપર કાબૂ રાખી શકતો નથી એવા પાદરીની અમને જરૂર નથી " આવી મતલબની તેમની ફરિયાદ હતી પાદરીઓ સામે ત્યાંના વતનીઓની વિરુદ્ધતા એટલી મજબુત હતી કે તેને હોમમીશનની બોર્ડે તુરત જ પાછો બોલાવી લીધો !"

" એસ્કીમો લોકો વહેમી નથી ? "

સ્ટીફન્સને એક પળવાર મારા સામે જોયું અને પછી વિચારપૂર્વક વિચાર કરીને કહ્યું

" પહેલાં તો વહેમી માણસ કોને કહેવો તેની જ વ્યાખ્યા આપણે બાંધીએ સામાન્ય રીતે જે મનુષ્ય આપણા જેવી જ માન્યતા ન ધરાવતો હોય તેને આપણે વહેમી કહીએ છીએ. એ શું બરાબર છે ? આપણી પોતાની જ દ્રષ્ટિએ એમ ધારો કે એસ્કીમો લોકો વહેમી છે જો કે આપણું દ્રષ્ટિબિંદુ હમેશા ચોક્કસ નહિ હોય-તોપણ પાદરીઓ-દ્વારા આપણે જે કાંઇ ઉપાયો એસ્કીમો લોકોના વહેમોને માટે લઇએ છીએ તે મૂળ રોગ કરતાં પણ ઘણાજ ખરાબ છે. "

આ જગપ્રસિદ્ધ મુસાફર અને વૈજ્ઞાનિક પોતાની એવી મજબુત માન્યતા ધરાવે છે કે પરદેશી ધર્મ કરતાં દેશનો જ ધર્મ સારો છે અરબસ્તાનનો મહંમદી ધર્મ, ચીનનો કોન્ફ્યુસીઅસ ધર્મ, જાપાનનો સીન્ટો ધર્મ, હિંદુસ્તાનનો હિંદુ ધર્મ, યુરોપ અમેરિકાનો ખ્રીસ્તી ધર્મ, ગ્રીનલેન્ડ અને અલાસ્કાનો શામત ધર્મ તે દરેક સ્થાનિક જરૂરીઆતોને અનુસાર રાખેલા છે તથા ખાસ વાતાવરણ અને એ દેશોના જુદા જુદા લોકોની સમજને અનુસરીને રાખેલા છે. ખરેખર જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયીઓને એક બીજાના ધર્મમાં લાવવાથી થોડોજ લાભ થાય છે

ડૉ. સ્ટીફન્સનના મતપ્રમાણે જ પાશ્ચાત્ય સુધારાએ એસ્કીમો લોકોને કોઇ તત્ત્વાત્મક રીતે સુધાર્યા નથી અને ખ્રીસ્તી થયેલા એસ્કીમો લોકો તેમના ખ્રીસ્તી નહિ થયેલા પૂર્વજો કરતાં કાંઇ સારા નથી હવે જો આર્ટીક પ્રદેશની અર્ધ જંગલી જાતોમાં ખ્રીસ્તી ધર્મની અસરના સંબંધમાં ઉચ્ચ શિક્ષા પ્રાપ્ત કરેલા વૈજ્ઞાનિકોનો જ્યારે એવો વિચારપૂર્વકનો મત છે ત્યારે હિંદુસ્તાન કે જે ઘણું જ પ્રાચીન અને ધણી બાબતોમાં કીર્તિવંત સુધારાનું સ્થાન છે ત્યાં ખ્રીસ્તીઓની ચળવળ વિષે કેવો અભિપ્રાય હોય ?

"

પ્રસંગાનુરૂપમ્

——ઈશ્વર કૃપાથી ચઢી ગએલા અંકો સત્વર તૈયાર થઇ શક્યા છે. છાપખાનાનું કામ ઘણી જલદીથી ચાલ્યું અને તે સમયે મારી પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ ચાલતી હતી. જેથી આ ચાર અંકોમાં અન્ય સજ્જનોના લેખોને સ્થાન આપવું પડ્યું છે.

પ્રાતઃકાલના લેખોનું અમુક ધોરણ-standard છે જેથી ઉતરતી પંક્તિના લેખોને તેમાં સ્થાન આપવામાં આવતું નથી. અન્ય સજ્જનોના ઘણા લેખો પ્રાતઃકાલ માટે આવે છે પણ તે સર્વને તેમાં સ્થાન અપાતું નથી પરંતુ અનિવાર્ય પ્રસંગે તેમાંથી જે અમને અનુકૂલ જણાય તેવા જ કોઇ કોઇ લેખોને અમે સ્થાન આપીએ છીએ, છતાં કદાચ તેમાં કંઇ ન્યૂનતા જણાતી હશે તો ઉપરના કારણને લેઇને છે, એમ ધારી સુજ્ઞ અને ઉદાર ગ્રાહકો અમને તેની ક્ષમા આપશે. આ ચાર અંકો તૈયાર થયા ત્યારે મારી પ્રકૃતિ લખી શકાય તેવી નહતી, મગજ જરા પણ કામ કરતું નહતું, છતાં પણ પ્રકૃતિની સ્પૃહા ન રાખતાં બને તે લેખો લખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે.

× × × × ×

——પૂર્વથી જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાતઃકાલનો ચૈત્રનો અંક એક રૂપૈયાના વી-પીથી સર્વઉપર મોકલ્યો હતો. પરંતુ કેટલાક સજ્જનો તરફથી તે પાછો આવ્યો છે. જે ઉપરથી જણાયું છે કે જેમ કેટલાક સજ્જનો પ્રાતઃકાલને અક્ષરશઃ અત્યંત ધ્યાનપૂર્વક વાંચે છે જ્યારે કેટલાક તેને ઘણી ઓછી કાળજીથી વાંચતા જણાય છે. કારણ કે વી. પી. કર્યા પછી આવા કેટલાક સજ્જનોનાં પત્રો આવ્યા હતાં કે આ વી. પી. શાનું આવ્યું ? અમને તેમના આ પત્રોથી સામાન્ય આશ્ચર્ય નથી થયું, કારણ કે અમે આ સંબંધમાં એકથી અધિક વખત ઉલ્લેખ પ્રાતઃકાલમાં કર્યો હતો.

——કાગળોના ભાવ વધ્યા કરે છે, અને દીવાળીસુધી વધ્યા કરશે એમ લોકો કહે છે. આનો પરિણામ એ આવ્યો છે કે ઘણાં પત્રોમાં એટલા હલકા કાગળો વપરાય છે કે તેમાં છપાએલું વાંચી શકાય નહિ. અને આ પ્રમાણે સ્થિતિ ચાલુ રહેશે તો થોડા વખતમાં ઘણાં પત્રો બંધ થઇ જશે.

——દીવાળી પછી ભાવ ઘટશે તેની શી આશા ? કારણ લડાઇ પછી આપણે કાગળોના ભાવ ઘટવાની આશા રાખતા હતા, પણ તે પ્રમાણે ન થતાં ઉલટા વધ્યા છે.

——એકના ચાર આપવા છતાં પણ આવી સ્થિતિ આવી છે આ બધો પરિણામ આપણે કરેલાં પ્રાયશ્ચિત્તનો છે, અને તે છતાં હજી પણ આપણે તેવાં જ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા જઇએ છીએ અમે પોતે પણ તેવાં જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ છીએ, તો તમારો કે અન્યનો અમે તેનો શું દોષ કાઢીએ ? અમે તો શું પણ મહાત્મા ગાંધીજી જેવા પણ આ ભાગ

એક પ્રસંગે ખ્રીસ્તી થયેલા એસ્કીમોની જે જાતિને રવિવારે કામ નહિ કરવાનું શિખવવામાં આવ્યું હતું તે લોકોએ પાદરી પાસે જઇને તેને પરમાત્માને એમ જણાવવા અરજ કરી કે મગરમચ્છો માત્ર અઠવાડીઆના જ દિવસોએ આવે અને એકલા રવિવારે ન આવે તેની તેમણે તજવીજ કરવી એસ્કીમોલોકો આવી અરજ કરે એમાં કાંઇ વિચિત્રતા નથી કારણ કે તેમને એવું યાદ હતું કે કેટલાક વૈદકીય માણસો જ્યારે ધારે ત્યારે મગરમચ્છોને લાવવાને શક્તિમાન થયા હતા. આ ઉપરથી જ્યારે પાદરીએ તેમને એવી સમજ પડી કે મગરમચ્છોની હીલચાલો ઉપર કાબુ રાખવાનું કામ તેની સત્તા બહાર છે ત્યારે એસ્કીમો લોકો તેના ઉપદેશથી અસંતુષ્ટ થયા અને તેને એક નિર્બળ અધૂરીઆ શામન વૈદની સાથે સરખાવ્યો. અને તેને બરતરફ કરાવવા માટે ન્યુયોર્કના પ્રેસ્બીટેરીઅન ચર્ચની મીશનોની બોર્ડને લખ્યું કે " અમે આવી જાતનો પાદરી કે જે પવન અને ભરતીઓ ઉપર કાબૂ રાખી શકતો નથી એવા પાદરીની અમને જરૂર નથી " આવી મતલબની તેમની ફરિયાદ હતી પાદરીઓ સામે ત્યાંના વતનીઓની વિરુદ્ધતા એટલી મજબુત હતી કે તેને હોમમીશનની બોર્ડે તુરત જ પાછો બોલાવી લીધો!"

" એસ્કીમો લોકો વહેમી નથી ? "

સ્ટીફન્સને એક પળવાર મારા સામે જોયું અને પછી વિચારપૂર્વક વિચાર કરીને કહ્યુ.

" પહેલાં તો વહેમી માણસ કોને કહેવો તેની જ વ્યાખ્યા આપણે બાંધીએ. સામાન્ય રીતે જે મનુષ્ય આપણા જેવી જ માન્યતા ન ધરાવતો હોય તેને આપણે વહેમી કહીએ છીએ. એ શું બરાબર છે? આપણી પોતાની જ દૃષ્ટિએ એમ ધારો કે એસ્કીમો લોકો વહેમી છે જો કે આપણું દૃષ્ટિબિંદુ હમેશાં ચોક્કસ નહિ હોય-તોપણ પાદરીઓદ્વારા આપણે જે કાંઇ ઉપાયો એસ્કીમો લોકોના વહેમોને માટે લઇએ છીએ તે મૂળ રોગ કરતાં પણ ઘણાજ ખરાબ છે, ",

આ જગપ્રસિદ્ધ મુસાફર અને વૈજ્ઞાનિક પોતાની એવી મજબુત માન્યતા ધરાવે છે કે પરદેશી ધર્મ કરતાં દેશનો જ ધર્મ સારો છે અરબસ્તાનનો મહંમદીય ધર્મ, ચીનનો કોન્ફ્યુશીઅસ ધર્મ, જાપાનનો સીન્ટો ધર્મ, હિંદુસ્તાનનો હિંદુ ધર્મ, યુરોપ અમેરિકાનો ખ્રીસ્તી ધર્મ, ગ્રીનલેન્ડ અને અલાસ્કાનો શામન ધર્મ તે દરેક સ્થાનિક જરૂરીઆતોને અનુસાર રાખેલા છે તથા ખાસ વાતાવરણ અને એ દેશોના જુદા જુદા લોકોની સમજને અનુસરીને રાખેલા છે. ખરેખર જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયીઓને એક બીજાના ધર્મમાં લાવવાથી થોડોજ લાભ થાય છે.

ડૉ. સ્ટીફન્સનના મતપ્રમાણે જ પાશ્ચાત્ય સુધારાએ એસ્કીમો લોકોને કોઇ તત્ત્વાત્મક રીતે સુધાર્યા નથી અને ખ્રીસ્તી થયેલા એસ્કીમો લોકો તેમના ખ્રીસ્તી નહિ થયેલા પૂર્વજો કરતાં કાંઇ સારા નથી હવે જો આર્ટીક પ્રદેશની અર્ધ જંગલી જાતોમાં ખ્રીસ્તી ધર્મની અસરના સંબંધમાં ઉચ્ચ શિક્ષા પ્રાપ્ત કરેલા વૈજ્ઞાનિકોનો જ્યારે એવો વિચારપૂર્વકનો મત છે ત્યારે હિંદુસ્તાન કે જે ઘણું જ પ્રાચીન અને મળી બાબતોમાં કીર્તિવંત સુધારાનું સ્થાન છે ત્યાં ખ્રીસ્તીઓના ચળવળવિષે કેવો અભિપ્રાય હોય!

પ્રસંગાનુરૂપમ્

——ઈશ્વર કૃપાથી ચઢી ગએલા અંકો સત્વર તૈયાર થઇ શક્યા છે. છાપખાનાનું કામ ઘણી જલદીથી ચાલ્યું અને તે સમયે મારી પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ ચાલતી હતી. જેથી આ ચાર અંકોમાં અન્ય સજ્જનોના લેખોને સ્થાન આપવું પડ્યું છે

પ્રાતઃકાલના લેખોનું અમુક ધોરણ-standard છે જેથી ઉતરની પંક્તિના લેખોને તેમા સ્થાન આપવામાં આવતુ નથી અન્ય સજ્જનોના ઘણા લેખો પ્રાતઃકાલ માટે આવે છે, પણ તે સર્વને તેમા સ્થાન અપાતું નથી પરંતુ અનિવાર્ય પ્રસંગે તેમાંથી જે અમને અનુકૂલ જણાય તેવા જ કોઇ કોઇ લેખોને અમે સ્થાન આપીએ છીએ. છતાં કદાચ તેમા કંઇ ન્યૂનતા જણાતી હશે તો ઉપરના કારણને લેઇને છે, એમ ધારી સુજ્ઞ અને ઉદાર ગ્રાહકો અમને તેની ક્ષમા આપશે આ ચાર અંકો તૈયાર થયા ત્યારે મારી પ્રકૃતિ લખી શકાય તેવી નહતી, મગજ જરા પણ કામ કરતું નહતું, છતાં પણ પ્રકૃતિની સ્પૃહા ન રાખતાં બને તે લખો લખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે.

× × × × ×

——પૂર્વથી જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાત કાલનો ચૈત્રનો અંક એક રૂપૈયાના વી પીથી સર્વ ઉપર મોકલ્યો હતો પરંતુ કેટલાક સજ્જનો તરફથી તે પાછો આવ્યો છે જે ઉપરથી જણાયું છે કે જેમ કેટલાક સજ્જનો પ્રાત કાલને અક્ષરશઃ અત્યંત ધ્યાનપૂર્વક વાંચે છે જ્યારે કેટલાક તેને ઘણી ઓછી કાળજીથી વાચતા જણાય છે. કારણ કે વી પી કર્યા પછી આવા કેટલાક સજ્જનોના પત્રો આવ્યા હતાં કે આ વી પી શાનું આવ્યું ? અમને તેમના આ પત્રોથી સામાન્ય આશ્ચર્ય નથી થયું, કારણ કે અમે આ સંબંધમાં એકથી અધિક વખત ઉલ્લેખ પ્રાતઃકાલમા કર્યો હતો

——કાગળોના ભાવ વધ્યા કરે છે, અને દીવાળીસુધી વધ્યા કરશે એમ લોકો કહે છે. આનો પરિણામ એ આવ્યો છે કે ઘણાં પત્રોમાં એટલા હલકા કાગળો વપરાય છે કે તેમાં છપાએલું વાંચી શકાય નહિ. અને આ પ્રમાણે સ્થિતિ ચાલુ રહેશે તો થોડા વખતમાં ઘણાં પત્રો બંધ થઇ જશે.

——દીવાળી પછી ભાવ ઘટશે તેની શી આશા ? કારણ લડાઇ પછી આપણે કાગળોના ભાવ ઘટવાની આશા રાખતા હતા, પણ તે પ્રમાણે ન થતાં ઉલટા વધ્યા છે

——એકના ચાર આપતા છતાં પણ આવી સ્થિતિ આવી છે આ બધો પરિણામ આપણે કરેલાં પ્રાયશ્ચિત્તનો છે, અને તે છતાં હજી પણ આપણે તેવાં જ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા જઇએ છીએ અમે પોતે પણ તેવાં જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ છીએ, તો તમારો કે અન્યનો અમે તેનાં શું દોષ કાઢીએ ? અમે તો શું પણ મહાત્મા ગાંધીજી જેવા પણ આ બાબ

તમાં તેમ જ કરે છે. તેઓ પણ પોતાના નવજીવનમાં પરદેશી કાગળો વાપરે છે. તો અન્યની કા કથા !

——આપણા દેશમાં પરદેશથી આવતી વસ્તુઓને આપણે રાજી થઈને ખરીદી પરદેશી વ્યાપારીઓને તેથી ઉત્તેજન આપી શ્રીમાન્ બનાવ્યા આપણા દેશના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગ તેથી તુટી ગયા. હવે પરદેશી વ્યાપારીઓ એકના ચાર આઠ કે ગમે તે ભાવ લે તોપણ આપણે તે આપવા જ જોઈએ અને તેમનો માલ લેવો જ જોઈએ, કારણ આજે આપણી એવી સ્થિતિ છે કે, તેના વિના આપણે ચલાવી શકીએ જ નહિ પરદેશથી માલ ન આવે તો આપણા હાથ પગ અટકી પડે તેવી આજે આપણી સ્થિતિ થઈ રહી છે.

——હજાર દૃષ્ટાંતોની શી જરૂર છે ? એક જ દૃષ્ટાંત લો. પરદેશી ઘાસતેલથી મોહીને આપણે તેને આપણા ઘરમાં ઘર કર્યું. હવે તેનો જે ભાવ લે તે આપણે આપવો જ જોઈએ એટલું જ નહિ પણ કદાચ તે મોકલવું બંધ કરે તો આપણે અંધારામાં જ બેસી રહેવું જોઈએ. અહહ ! કેટલી પરતંત્ર સ્થિતિ ! આ પ્રકારની દુર્દશા થવાનું કારણ આપણે કરેલાં પ્રાયશ્ચિત્ત જ છે.

—— પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દ અમે આ ઠેકાણે પરદેશથી આવતો માલ વાપરવો, તે અર્થમાં વાપર્યો છે અને આ પ્રાયશ્ચિત્તના પરિણામે અનેક દુઃખ ભોગવવાનાં આપણે આવ્યાં છીએ છતાં હજી પણ આપણે તેવાં જ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યાં જઈએ છીએ, અને તેમ તેમ આપણી સ્થિતિ અધિક પરતંત્ર થતી જાય છે.

—— આ ભયંકર સ્થિતિમાંથી ઉદ્ધરવાનો માર્ગ ભલા ભલાને પણ જણાતો નથી પણ તેનો માર્ગ છે. જો આપણે તેને અનુસરીએ તો તે એ કે આપણે આ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં અટકી જવું. તેથી આપણા હાથ પગ જરૂર અટકી પડશે. પણ તે ભલે (ટે) ઘણાને આ પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન, ભિખારી થવું પડશે અને ઘણાને કદાચ ભુખે મરી જવું પણ પડશે પણ આ પ્રકારે આ પ્રમાણે કષ્ટ સહ્યાવિના આ પ્રાયશ્ચિત્ત દૂર થનાર નથી, અને આપણને પોતાના પંજામાંથી તે મુક્ત કરનાર નથી એક વખત આપણે નિર્ધન, અને ભીખારી થવું જોઈએ. અને પ્રસંગ આવે તો ભુખે પણ મરી જવું જોઈએ. પણ પ્રતિજ્ઞા એ કરવી જોઈએ કે પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ પુનઃ આ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરવાં

× × × × ×

——આવતા વર્ષથી પ્રાતઃકાલનું લવાજમ ઓછામાં ઓછું ૨ રૂ-૦-૦ રહેશે. એથી ઓછું લવાજમ અમને પોષાય તેમ નથી. આજે સ્થિતિ એવી છે, કે લવાજમ વધાર્યાવિના છુટકો નથી. અને તેમ કરતાં કેટલાક પૈસાના લોભી મનુષ્યો ગ્રાહકમાંથી કમી થઈ જાય છે. તેમ થવાથી અમારી મુશ્કેલી વધે છે. કેમકે ગ્રાહક ઓછા હોય અને લવાજમ વધારે હોય તો તેમાં પણ પોષાતું નથી આવી સ્થિતિ છે પણ અમે શું કરીએ ! ઓછામાં ઓછું લવાજમ લેઈ કદાચ વેઠ્યું ઘાલીને અમે આપીએ. પછી અમે શું કરીએ ! પછી જે પરિણામ આવે તે ખરો કેટલાક ઉદાર સજ્જનોની સહાયથી જ ચાલુ કરીએ તો પ્રાતઃકાલ જીવે છે, લવાજમથી નહિ

——આ માસમાં મુબઈથી એક ભાઈએ શ્રાવણ માસનિમિત્તે પ્રાતઃકાલખાતે રૂ. ૫) મોકલ્યા છે. સજ્જનોની યથાશક્તિ સાહાય્યથી જ પ્રાતઃકાલ પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે અને આ પ્રકારની સહાય્ય સજ્જનો જેમ કરતા આવ્યા છે તેમ કર્યા કરશે તો જ આ કાર્ય થઈ શકશે. કારણ કે કાગળોના ભાવ ઘટે એવું અમારું અનુમાન નથી. કારણ કે તે આપણા દેશમાં બનતા નથી. જેથી પરદેશી વ્યાપારીઓ જાણે છે કે આપણને તેમનો માલ ગમે તે ભાવે લીધાવિના છુટકો જ નથી. અને જ્યારે તે જાણી ગયા છે કે આપણો છુટકો જ નથી, તો પછી એવા તે મૂર્ખ ન જ હોય કે પૂરતો નફો ખાધાવિના આપણને માલ આપે. મોઘા ભાવથી પણ તેમની ખુશામત કરીને આપણે તેમનો માલ લેવાને તૈયાર છીએ

× × × × ×

——ફાગણના અંકમાં " ભારતવર્ષમાં વેશ્યાવૃત્તિનો વ્યાપાર, " એ નામનો એક લેખ છપાયો હતો. તે લેખ વાચીને કોઈ કોઈ સજ્જનોનાં પત્ર છે કે તેવા લેખો તેમાં પ્રકટ કરવા એ યોગ્ય નથી તેથી પ્રાતઃકાલનું ગૌરવ ઘટે છે. અશુભ ચિત્ર પ્રજાની દૃષ્ટિસંમુખ ન ધરવું એ જ ઉચિત છે

——આ બન્ને વાર્તા તંત્રી અજ્ઞાત નથી જ વૈશાખના અંકમાં " હિંદુઓની ઘટતી જતી સંખ્યા " એવો એક લેખ અમે છાપ્યો છે તે એ દર્શાવવાને કે આપણી અવનતિ કેટલાં દ્વારથી થાય છે તે જ પ્રમાણે આપણી શારીર, માનસ, નૈતિક, આર્થિક, ધાર્મિક, આધ્યાત્મ વગેરે અવનતિ ક્યાં ક્યાં દ્વારથી થાય છે, તે દર્શાવવાને ઉપરના જેવા કોઈ કોઈ વિષયો પ્રસંગે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તે વિના અન્ય કંઈ કારણ નથી; તંત્રીના અલક્ષ્યથી કે અસાવધાનતાથી તેવા લેખો છપાય છે તેમ નથી જ.

——તેની ભાષા પણ અશ્લીલ નથી તથા તે વાંચીને કોઈ વાર્તા તેમાં એવી નથી કે જેથી વાચકનામાં ખેટા સંસ્કારને પાડે, અથવા તેની વિષયી વૃત્તિઓને જાગ્રત કરે. જે વાંચનથી વાચકના હૃદયમાં ખોટા સંસ્કાર પડે, અથવા વૃત્તિઓને ઉન્મત્ત કરે એવો કોઈપણ લેખ પ્રાતઃકાલમાં આવ્યો નથી, અને આવશે પણ નહિ. તેમ છતાં પણ કદાચ પ્રસંગે કંઈ અયોગ્ય પ્રસિદ્ધ થઈ જાય તો તંત્રી ઉદાર, વિવેકી અને સુજ્ઞ વાચકોની નમ્રતાથી ક્ષમા ઇચ્છે છે, અને વિનતિ કરે છે કે તેવી ક્ષમા તો હૃદયના ઉદારભાવે આપવા કૃપા કરશો. વળી એટલી પણ પ્રાર્થના કરે છે કે આવી કરવા જેવી સૂચનાઓ પણ તે પ્રસંગોપાત્ત જરૂરના પ્રસંગે અવશ્ય કરવા કૃપા કરશો. તંત્રી આવી સૂચના કરનારનો ઉપકાર જ માને છે, તેથી તેમને જરા પણ અહીક લાગવાનો સંભવ નથી જ.

——જામનગરથી રા. વૈદ્યશાસ્ત્રી કાલીદાસ પોપટભાઈ લખે છે કે, "પ્રાતઃકાલનો ફાલ્ગુન માસનો અંક મને મળ્યો છે. જે વાંચી ઘણો જ આનંદ થયો છે. આ માસિકમાં તમામ અંકોમાં જો કે ઉત્તમોત્તમ વિષયો સદાને માટે ચર્ચવામાં આવે છે તેમાં પણ આ અંકમાં તો ઘણા જ સારા વિષયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે. આ વિષયો પ્રત્યેકને અવશ્ય હૃદયગમ થઈ પડે તેવા છે. આ વખતના વિષયો મને વધારે પસંદ પડ્યા

છે પ્રાતઃકાલ સંબંધી મે એકથી વધારે વખત લખ્યું છે તોપણ લખ્યા વગર ચાલતું નથી કે આ માસિક એ એક સર્વોત્કૃષ્ટ ગુજરાતી માસિક છે અને તેની બરોબરીમા બીજું માસિક આવી શકે તેમ તેવુ મને લાગતું નથી. આવા માસિકો જનસમાજની કાયમને માટે સેવા બજાવો એવી જગન્નિયંતા સર્વસાક્ષી વિભુપાસે મારી પવિત્ર મનોભાવથી પ્રાર્થના છે. હું સાહિત્યપ્રેમીઓને વિજ્ઞપ્તિ કરૂં છુ કે જો આપને નવિનતાનુ દર્શન કરવું હોય તો પ્રાતઃકાલના ગ્રાહક થવાની ખાસ જરૂર છે."

——ભીવાનીથી રા. રા. વિશ્વનાથ ગિરધર મીસ્ત્રી લખે છે કે, "મહાશય! હું આપનો દશબાર વર્ષથી ગ્રાહક છુ. એમાંના લેખો જરૂર આત્માનું કલ્યાણ કરે તેવા છે. અહીં મારવાડી અને પંજાબીની વસ્તીમાં મને આપના લેખોથી અતિશય આનંદ થાય છે વારંવાર તેમાંના લેખો વાંચવાથી આનંદ થાય છે તેમાંના કોઇ કોઇ ભજનો મોઢે થાય છે અને કુટુંબસહિત તે વારંવાર અતિશય આનંદથી ગાઇએ છીએ.

ઈશ્વર આપની બુદ્ધિમા વૃદ્ધિ કરો કે જેથી અમારા જેવાના આત્મા શાંતિ પામે

अभयतानो अनुभव.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

પદ.— (બ્રહ્મલોગીગીતણા જયકાર, એ લય.)

ઉર અભયતણો ટંકાર, અહો શો આજ ઉઠે!
લાગ્યો અભયતાથી એકતાર, હવે ન કશાથી ત્રુટે.
પુણ્ય કર્યું તેને સ્વર્ગ મળ્યું, અને સ્વર્ગ મળ્યું તેને સુખ મળ્યું,
સુખ મળ્યું તેને અભય મળ્યું અને, અભય મળ્યું તેને સર્વ મળ્યું,
એવો સર્વ કંઈ દેનાર, ધ્વનિ શો આજ ઉઠે! ઉર૦—
ભક્તિ કરી તેનું દુઃખ શમ્યું, અને દુઃખ શમ્યે અજ્ઞાન શમ્યું,
અજ્ઞાન શમ્યે ભય સર્વ શમ્યું, અને ભય શમતાં જીવત્વ શમ્યું,
એ તો ચિદ્ઘનનો ચમકાર, અનુભવ એવો ઉઠે! ઉર૦—
શુભ ચિંત્યુ તેનું હર્ષે રમ્યું મન, હર્ષે રમ્યું તેનું પૂર્ણે રમ્યું,
પૂર્ણે રમ્યું તેનું અભયે રમ્યું અને, અભયે રમ્યું તેનું બ્રહ્મે રમ્યું,
બ્રહ્માત્મૈક્ય કરાવણહાર, ઉરે ઉંડે કંઈક ઉંડે; ઉર૦—

नीलकंठ ब्रह्मचारीनुं व्याख्यान.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૪૮ થી.)

(લેખક—શ્રીયુત છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ)

(૬)

વેદોનું પ્રામાણ્ય.

આજના વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓની ગર્દી વિશેષ હતી અને વ્યાખ્યાનનો સમય થયા પહેલાં બધા વ્યાખ્યાતાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. વ્યાખ્યાતાએ તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે ઉભા થઇ વ્યાખ્યાનનો આરંભ કરતાં કહ્યું કે-ગઈ કાલે કહ્યું હતું કે ધર્મના વિષયમાં વેદાજ્ઞા એ પ્રમાણ છે એ તો માત્ર આપણે પ્રતિજ્ઞા કરી, પણ વેદાજ્ઞા શા માટે ધર્મમાં પ્રમાણ છે તેની લગાર વિશેષ તપાસ લેવાની જરૂર છે કે વેદાજ્ઞા એ જ પ્રમાણ છે કે બીજું પણ કોઇ પ્રમાણ છે?

રામશર્મા—વ્યાખ્યાતા મહાશય ! આરંભમાં જ આપને અટકાવવા માટે ક્ષમા કરશો, પણ મારી શંકા જો આપને હું વેળાસર જણાવું નહિ તો કદાચ કેટલાક શ્રોતાઓને ગડમડવાનું કારણ મળવાનો સંભવ છે. અને આજ, આપ પ્રમાણો સંબંધી વ્યાખ્યાન કરવાના હો એમ લાગે છે કેમકે પ્રમાણ શું, પ્રમાણોનું પ્રામાણ્ય કેમ સમજવું અને લૌકિક પ્રમાણોમાંથી કયા પ્રમાણો ધર્મના વિષયમાં અપ્રમાણ છે, એ વાત સમજાવ્યા શિવાય આપ વેદાજ્ઞાનું પ્રમાણપણું સાબીત કરવાના નહિ હો એમ ધારૂં છું પણ વેદાર્થ એ મુખ્ય વિષય છે અને પ્રમાણ એ ગૌણ છે, માટે પ્રથમ વેદાર્થના ખરાપણાવિષે નિશ્ચય કરીને પછી પ્રમાણનો વિષય ગ્રહણ કરો તે શી હરકત છે?

વ્યાખ્યાતા—આપ ધારો છો તેમ જ હું કહેવાનો છું; માત્ર વેદાર્થવિષે વિચાર હવે પછી કરવાનો છે એનું કારણ એ છે કે આપ કહો છો તેમ, જ્યાં યજ્ઞયાગાદિમાં વેદાર્થનો ઉપયોગ અનુષ્ઠાનમાં થાય છે ત્યાં વેદાજ્ઞારૂપ ધર્મ મુખ્ય છે, અને વેદાર્થનો બોધ કરનાર હોવાથી પ્રમાણ ગૌણ ગણાય છે પણ અહીં તો એથી ઉલટી જ વાત છે અહીં તો વેદાજ્ઞારૂપ ધર્મ પ્રમેય છે એટલે પ્રમાણવડે સાબીત કરવાનો વિષય છે,)અને સાબીતી પ્રમાણઉપર આધાર રાખે છે માટે પ્રમાણ મુખ્ય છે સ્વતઃ પ્રમાણવાદી વિદ્વાનો, પ્રમાણ પોતાના ખરાપણા માટે બીજા કોઇના પર આધાર રાખે છે એમ માનતા નથી, પણ પ્રમેય એટલે પ્રમાણથી સિદ્ધ કરવાનો વિષય તે પોતાના ખરાપણા માટે પ્રમાણની અપેક્ષા રાખે છે 'मानाधीना मेयसिद्धिः' એટલે પ્રમેયની સિદ્ધતા પ્રમાણને આધીન છે, એમ પ્રમાણ જાણનારા વિદ્વાનો પણ કહે છે આ રીતે આપણા ચાલતા વિષયમાં પ્રમાણ મુખ્ય છે માટે તેનું જ કથન પ્રથમ કરવું જોઇએ.

મીમાંસા શાસ્ત્રકારે પણ વેદાર્થને મુખ્ય માનીને ધર્મનો વિચાર પ્રથમ ન કરતાં પ્રમાણને મુખ્ય માનીને તેનો જ વિચાર પ્રથમ કર્યો છે, અને તેનું કારણ સ્પષ્ટ જ છે:- પ્રમાણનો પ્રથમ નિર્ણય કર્યા શિવાય ધર્મનો નિર્ણય થઇ શકે નહિ; અને ધર્મનો નિર્ણય વેદાર્થ ઉપરથી કરવાનો પણ નિર્ણય પ્રમાણવગર થઇ શકે નહિ

રામશર્મા—પ્રમાણનો આપને શો નિર્ણય કરવાનો છે? તે તો થઇ ચૂકેલો જ છે. ઇંદ્રિયોનો પદાર્થજોડે સંબંધ થાય ત્યારે તે પદાર્થ પ્રત્યક્ષ થયો કહેવાય છે. અને એને જ પંડિતો પ્રત્યક્ષપ્રમાણ કહે છે. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણઉપરથી જ અનુમાનપ્રમાણ સિદ્ધ થાય છે, એ તો સઉ કોઇ જાણે છે માટે ધર્મની સાબીતી પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી થવી જોઇએ. જેમ પ્રત્યક્ષપ્રમાણથી આપણે 'ઘડો છે' એમ સિદ્ધવત્ જાણી શકીએ છીએ તેમ પ્રત્યક્ષ-પ્રમાણથી ધર્મને પણ જાણી શકીશું

વ્યાખ્યાતા—પંડિતજી! તમામ પદાર્થોને આપણે પ્રત્યક્ષ કરી શકતા નથી, એ કેમ ભૂલી જાઓ છો? વળી જે પદાર્થો વર્તમાનકાળમાં હોય તેનું પ્રત્યક્ષ થઇ શકે, પણ જે પદાર્થો વર્તમાન કાળમાં ન હોય તેનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી કેવી રીતે થઇ શકે! વેદાજ્ઞાનું અનુષ્ઠાન કર્યા પછી ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું તમે અનુષ્ઠાન કરતી વખતે શી રીતે પ્રત્યક્ષ કરી શકશો? માટે જ હું કહું છું કે ધર્મ આપના કહેવાપ્રમાણે પ્રત્યક્ષ થવાને યોગ્ય નથી. હવે જે વિષય પ્રત્યક્ષ જ થઇ શકતો નથી તેને અનુમાનથી જાણવાની તો વાત જ શી કરવી? કેમ કે કોઇ પદાર્થને પ્રત્યક્ષ જોઇને તે ઉપરથી કાર્ય કારણ વગેરેનો સાહચર્ય નિયમ શોધી કાઢ્યા પછી જ અનુમાન થઇ શકે છે. ધર્મ જો પ્રત્યક્ષનો વિષય નથી તો અનુમાનનો વિષય પણ તે ન હોઇ શકે એ સિદ્ધ છે. માટે તો વિદ્વાનો કહે છે કે ધર્મ વિધિવાક્યથી જ જાણી શકાય છે.

મી० અપટુડેટ—ગેહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ અને વ્યાખ્યાતા મહાશય! ક્ષણવાર આપની પરવાનગીથી બોલવાની મને તક આપશો તો ઉપકાર થશે બ્રહ્મચારીશ્રીનું વ્યાખ્યાન અમે રસસાથે સાંભળીએ છીએ અને તેમાંથી ખરૂં રહસ્ય શીખવાની અમે આશા રાખીએ છીએ. પણ તેમાં અમને સંદેહ રહી જાય તેનું પણ સાથે સાથે નિરાકરણ થઇ જાય તો વધારે સારૂં. આપણા વિદ્વાન્ શાસ્ત્રી શ્રીરામશર્માને જ્યારે પોતાના સંશયો વ્યાખ્યાનની વચમાં જ રજુ કરવાની તક આપવામાં આવી છે ત્યારે આ સભામાં કેટલાક મારા જેવા સંશયાત્મા, અને કેટલાક વેદઉપર જ વિશ્વાસ ન રાખનારા પણ બૌદ્ધ વગેરે મત તરફ ઢળનારા પણ શ્રોતાઓ હશે જ્યારે વ્યાખ્યાતા મહાશય પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાનમાં સર્વના સંશયનું છેદન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યા છે ત્યારે સઘળા જ સંશયાત્માઓને પોતાના સંશય રજુ કરવાની તક શા માટે ન આપવી? આશા કે છે મને આપ પાંચેક મિનિટ બોલવાની રજા આપશો.

પ્રમુખે જરી વ્યાખ્યાતા સામે જોયું અને વ્યાખ્યાતાએ અનુમતિતરફ કાંઇ દર્શાવ્યું તે જોઇને પ્રમુખે કહ્યું:—

પ્રમુખ—જો આપ કોઇનું મન ન દુઃખાય એવી રીતે ટુંકામાં સંશય રજુ કરશો તો હું ધારૂં છું કે વ્યાખ્યાતાને તથા સભાસદોને કાંઇ વાંધો નહિ હોય

એક ગર્ભાસદ—મી૦ અપટુડેટ વ્યાખ્યાનમાં ભંગ પાડશે.

મી. અપટુડેટ—નહિ મારા બધુ! હું કાંઇ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રનો વેત્તા નથી. તત્વ શોધકોની જ અમારી વૃત્તિ છે. માત્ર ખુલ્લા મનથી મારા સંશયો રજુ કરીશ તે ઉપરાંત હું કાંઇ કરવા ઇચ્છતો નથી

બીજો સભાસદ—વારૂ બોલો ત્યારે.

મી. અપટુડેટ—વ્યાખ્યાતાએ કહ્યુ છે કે ધર્મ ના લક્ષણની યથાર્થતા માટે પ્રથમ પ્રમાણની યથાર્થતા નક્કી કરવી જોઇએ. વળી તેમણે કહ્યું છે કે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણ લૌકિક હોવાથી અલૌકિક ધર્મના વિષયમાં તે પ્રમાણ ગણાય નહિ. અહીં માત્ર મારી શંકા એટલી જ છે કે આખી દુનિયા જેને પ્રમાણતરીકે મુખ્ય માને છે એવા પ્રત્યક્ષને તમે અપ્રમાણ શી રીતે ઠરાવી શકો છો!

વ્યાખ્યાતા—જે પ્રમાણ કોઇ પણ વિષયમાં જૂઠું ન પડે તે જ પ્રમાણ સત્ય ગણાય પણ ઘણી વખત આપણે દોરડીને પ્રત્યક્ષ જોઇને તેને સાપ માની નાશીએ છીએ; છીપે લીને રૂપું માની તેને લેવા જઇએ છીએ; મૃગજળને પાણીનું મહાન્ સરોવર માની ઠગાઇએ છીએ આવી રીતે પ્રત્યક્ષ પણ ભ્રાંતિથી કોઇ વખત આપણને લૈકિક વિષયમાં ઠગે છે ત્યારે ધર્મજેવા અલૌકિક વિષયમા તો પ્રત્યક્ષઉપર કેમ જ વિશ્વાસ રખાય! અને એમ છતા કોઇ માણસ એવા પ્રત્યક્ષ ઉપર જ વિશ્વાસ રાખીને વર્તે તો તેના સ્વાર્થની હાનિ થાય એટલુ જ નહિ, પણ કદાચ તેને અનર્થનાં ફળ પણ ભોગવવાં પડે. માટે ધર્મજેવા આત્યંતિક વિષયમા તો પ્રમાણની ખાત્રી કરીને પછી જ આગળ ચાલવું પડે છે

મી. અપટુડેટ—ઇંદ્રિયોના વિષયજોડે સબંધ થવાથી જ પ્રત્યક્ષ થાય છે એવું કહીએ તો આપ કહો છો તેવો વાંધો આવે ખરો. પણ અમે તો એમ કહીએ છીએ કે ખરી વસ્તુ જોડે ઇંદ્રિયોનો સબંધ થવાથી જે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તેનું નામ પ્રત્યક્ષ; પણ બીજી કોઇ વસ્તુ જોડે ઇંદ્રિયોનો સંબંધ થાય અને જ્ઞાન કોઇ બીજી જ વસ્તુનું થાય, તેને અમે પ્રત્યક્ષ કહેતા જ નથી.

રામશર્મા—વારૂ, આપણે શી રીતે જાણીએ કે આ ખરી વસ્તુ છે અને આ ખોટી વસ્તુ છે?

મી. અપ.—જે જ્ઞાન થયા પછી તે જ્ઞાન ખોટું ઠરે ત્યારે જાણવું કે તે ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન નહોતું

રામશર્મા—પણ તે પહેલેથી કેમ જાણી શકાય?

બૌદ્ધ—મી. અપટુડેટ, આપે પ્રત્યક્ષને પ્રમાણતરીકે જે રીતે સ્થાપિત કર્યુ છે તેમાં પણ કાંઈક વક્તવ્ય છે. તમે તો તનદુરસ્ત ઇંદ્રિયોનો પદાર્થ જોડે સંબંધ થાય તેને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કહો છો. પણ જ્ઞાન થવામાં પદાર્થ જોડે ઇંદ્રિયોના સંબંધની કાંઇ જ જરૂર નથી. કેમ કે સ્વપ્નામાં પદાર્થો તથા ઇંદ્રિયો હોતા નથી, તથાપિ જ્ઞાન તો થાય છે જ. જેમ સ્વપ્નામાં પદાર્થ વગર જ જ્ઞાન થાય છે, તેમ જાગ્રતમાં પણ આ જે જે પદાર્થો જુઓ છો તેનું જ્ઞાન પણ પદાર્થ વગર જ થાય છે, એમ શા માટે ન કહેવું ? જાગ્રતનું પણ જ્ઞાન છે અને સ્વપ્નનું પણ જ્ઞાન જ છે. જે જે જ્ઞાન હોય તે પદાર્થ વગરનું હોય: જેમ સ્વપ્નમાં પદાર્થ વગર જ્ઞાન હોય છે તેમ. સભાસદોને આ સાંભળી બહુ રમુજ પડી અને કેટલેક સ્થળેથી તાળિયોના અવાજ સંભળાયા.

મી. અપટુડેટ—જ્યારે માણસ જાગતો હોય છે, ત્યારે આ પુસ્તક છે, આ થાંભલો છે, આ ભીંત છે એમ તેનો દૃઢ નિશ્ચય થયેલો હોય છે. એ નિશ્ચયાત્મિકા બુદ્ધિમાં ફેરફાર શી રીતે થવાનો હતો.

બૌદ્ધ—સ્વપ્નામાં પણ આ પુસ્તક છે, વગેરે દૃઢ નિશ્ચયવાળી જ બુદ્ધિ હોય છે.

મી. અપ૦—પણ જાગ્યા નથી હોતા ત્યાંસુધી. જાગ્યા પછી સ્વપ્નાના જ્ઞાનનો વિષય મિથ્યા માલુમ પડે છે, પણ જાગ્રતના જ્ઞાનના વિષયમાં તેવું જણાતું નથી. ઉંઘતા માણસનું મન નિદ્રાને લીધે દુર્બળ હોય છે આ મનની દુર્બળતાને લીધે, સ્વપ્નામાં મિથ્યા પ્રતીતિ થાય છે માટે તમે જે કહ્યું હતું હતું કે 'સ્વપ્નની પ્રતીતિની પેઠે જાગ્રતની પ્રતીતિ પણ મિથ્યા છે, કેમ કે તે પણ પ્રતીતિ (જ્ઞાન) છે માટે એ અનુમાન ખોટું ઠરે છે. સ્વપ્નની પ્રતીતિ મિથ્યા હોવામાં 'પ્રતીતિ' એ હેતુ નથી, પણ મનની નિર્બળતા એ હેતુ છે એ નિર્બળતા જાગ્રતમાં હોતી નથી માટે જાગ્રત્ અવસ્થામાં થયેલું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન મિથ્યા નથી.

બૌદ્ધ—વારુ, એ બાબતમાં તો તમે કહો છો તે ખરૂં હશે, પણ એક બીજી પણ અમારી દલીલ છે. પદાર્થ અને પદાર્થનું જ્ઞાન, એ બેમાં અમને કાંઇ ભેદ માલુમ પડતો નથી. કેમ કે જ્યાં પદાર્થ હોય છે ત્યાં જ તે પદાર્થનું જ્ઞાન હોય છે, અને જ્યાં પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે ત્યાંજ તે પદાર્થ હોય છે. માટે પદાર્થ અને પદાર્થાકાર જ્ઞાનમાં કાંઇ તફાવત નથી ખરૂં જોતાં તો બુદ્ધિ જ પદાર્થાકાર હોય છે, અને તે પદાર્થાકાર બુદ્ધિ જ બહાર પદાર્થરૂપે દેખાય છે, એમ જ કહેવું જોઇએ કેમ કે પદાર્થ પદાર્થાકાર બુદ્ધિ એ એક જ છે એમ મેં હમણાં સાબીત કર્યું છે, એ ઉપરથી બૌદ્ધ લોકો એવો સિદ્ધાન્ત સ્થાપિત કરે છે કે બહારના તમામ પદાર્થો કાંઈ જ નથી માત્ર બુદ્ધિએ ધારણ કરેલા આકારો છે અભ્યાસને લીધે તે બહાર હોય એમ પ્રતીત થાય છે અર્થાત્ પદાર્થોનો ઇંદ્રિયજોડે સંબંધ તે પ્રત્યક્ષ એમ તમે કહો છો તે બરાબર નથી.

મી૦ અપટુડેટ—તમે બૌદ્ધો તો દુનિયાપારની વાતો કરો છો. તમે યુક્તિથી એમ સાબીત કરવા માગો છો કે બહારના તમામ પદાર્થો છે જ નહિ, પણ બુદ્ધિની કલ્પના માત્ર છે, કેમકે બુદ્ધિ (જ્ઞાન) અને પદાર્થ એક જ વસ્તુ છે અને બુદ્ધિ શરીરની બહાર

રહેલી નથી માટે શરીરની બહાર તે તે પદાર્થો પણ નથી. માત્ર નાનપણથી પદાર્થો બહાર જોવાની ટેવ પડી ગઈ છે તેથી પદાર્થો બહાર દેખાય છે કેમ એમ જ તમારું કહેવું છે ની ?

બૌદ્ધ—એમ જ. વળી વિશેષમાં એમ પણ કહીએ છીએ કે એ બુદ્ધિ પણ ક્ષણિક છે એટલે એક ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થઈ બીજી ક્ષણે નાશ પામે છે; વળી તેને ઠેકાણે બીજી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ તે પણ નાશ પામે છે. એવી રીતે ઉત્પત્તિ અને નાશ ક્ષણે ક્ષણે થયા કરે છે. અને બુદ્ધિ ક્ષણિક છે માટે બુદ્ધિમાં જ ઉપજતું આ જગત્ અને તેમાંના તમામ પદાર્થો પણ ક્ષણિક છે.

મીο અપટુડેટ—ઓહોહોહો ! ભારે વાત કરી. તમારા બૌદ્ધ લોકોની ફિલસુફીને તો પ્રણામ ! આપણે દિવસના દિવસસુધી એકના એક પદાર્થને જોયા કરીએ છીએ, અને જીવીએ છીએ, પણ તેમને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા તો કદી પણ જોતા નથી !

બૌદ્ધ—આશ્ચર્ય ન પામશો. એકનો એક દીવો બળ્યા કરે છે; એકની એક નદી વહ્યા કરે છે. શું તમે એમ કહેશો કે દીવાના જે જ્વાલા પહેલી ક્ષણે પ્રકાશતી હતી તે જ કાયમ છે ? શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે વહેતી નદીમાં ગઈ કાલે જે પાણી હતું તે જ આજ પણ છે ? સામાન્ય લોકો તો વ્યવહારની ખાતર સ્થૂલ વિચારથી તેનો તે દીવો અને તેની તે નદી એમ ભલે કહે; પણ લગાર સૂક્ષ્મવિચાર કરનારને તો જણાઈ જ આવશે કે દીવો અને નદી એક દેખાતાં છતાં ક્ષણે ક્ષણે બદલાતાં જાય છે. બુદ્ધિનું પણ એમ જ સમજવું અને તેમાં રહેલા જગતનું પણ એમ જ સમજવું.

વ્યાખ્યાતા—હવે એ બુદ્ધિવાદમાં વખત કાઢીને શ્રોતાઓને ખોટી કરવા ઠીક નથી મી. બૌદ્ધ અને મી અપટુડેટ જે કહે છે તેમાં બધી જ વાત ખોટી છે એમ હું કહેતો નથી; પણ મી બૌદ્ધ પદાર્થ અને બુદ્ધિમાં ભેદ માનતા નથી તે એક જ વસ્તુ માને છે એ કાંઈ ઠીક નથી; કેમકે પદાર્થ આકારવાળો હોય છે અને બુદ્ધિ નિરાકાર છે, અને તેથી જ સાકાર પદાર્થ અને નિરાકાર બુદ્ધિ બન્ને એક જ પદાર્થ છે, એમ કહેવું ઠીક લાગતું નથી બીજી વાત તેમણે એ કહી છે કે પદાર્થમાત્ર ક્ષણિક છે, પદાર્થમાત્રમાં સતત ગતિ ચાલુ છે જેથી તે ક્ષય પામતા જાય છે કે જૂના થતા જાય છે એમ કહેવામાં કાંઈ વાંધો નથી, પણ તેટલા ઉપરથી એમ જ કહેવું કે તે આખો પદાર્થ ક્ષણમાં બદલાઈ જાય છે અને બીજી ક્ષણે નવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે એ પણ ઠીક લાગતું નથી કેમકે એમ જ હોય તો એક માણસ એક ક્ષણમાં જે વિદ્યા ભણે તે બીજી ક્ષણે નાશ પામે અને વળી બીજી ક્ષણે નવી જ વિદ્યા ઉત્પન્ન થાય ! આ રીતે તો દરેક માણસ પોતાનું નામ પણ ભૂલી જાય અને દરેક ક્ષણે નવું નવું નામ ધારણ કરે ! (હસાહસ).

શ્રોતા મહાશયો ! પ્રમાણની પરીક્ષા કરવાના વિષયમાં વચમાં આ બૌદ્ધનો ક્ષણિક વાદ ને શૂન્યવાદ બહુ ઉપયોગી નથી માટે આપણે ચાલતું પ્રકરણજ શરુ કરી દેશું.

મીο અપટુડેટ પ્રત્યક્ષને પ્રમાણ માને છે તેઓ ભલે વ્યવહારમાં તેમ માને; પણ ધર્મ જેવા અલૌકિક વિષયમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કાંઈ ઉપયોગી નથી એમ મારું કહેવું છે.

૭

અને એ જ દૃષ્ટિથી આપણે બીજાં—અનુમાન, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ, અનુપલબ્ધિ વગેરે પ્રમાણોની તપાસ લેવાની છે તે ધ્યાનમાં રાખશો.

એક સભાસદ—અનુમાન વગેરે પ્રમાણોનું સ્વરૂપ પણ ટુંકામાં કહેશો તો ઉપકારક થશે.

વ્યાખ્યાતા—તે જ કહું છું. કાર્યકારણના સંબંધવાળું એક સ્થળ જોઈને કોઈ બીજા અપ્રત્યક્ષ સ્થળે પણ તેવી જ બુદ્ધિ થવી તે અનુમાન કહેવાય છે. તે બે પ્રકારનું છેઃ એક તો પ્રત્યક્ષથી દૃષ્ટ સંબંધવાળું અને બીજું-સામાન્યપણે દૃષ્ટ સંબંધવાળું. જેમ, ધુમાડો જોઈને અગ્નિનું જ્ઞાન થવું એ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટ સંબંધવાળું છે, કેમકે આપણે પ્રત્યક્ષ અગ્નિ અને ધુમાડાનો સંબંધ જોયો છે. પણ આપણે જૂદા જૂદા અવાજ સાંભળીને સામાન્યપણે તે અવાજનાં કારણ જ્યારે કલ્પીએ છીએ ત્યારે તે સામાન્ય દૃષ્ટ સંબંધવાળું અનુમાન કહેવાય છે. આપણે સામાન્યતઃ જાણીએ છીએ કે એક માણસને એક સ્થળથી બીજે સ્થળે પહોંચવાને ચાલવું પડે છે. અને તે ઉપરથી શાસ્ત્રમાં કહેલી સૂર્યની ગતિનું આપણને અનુમાન થાય છે, તે પણ સામાન્ય દૃષ્ટ અનુમાન છે.

ઉપમાન—એ જ રીતે જે પદાર્થ પ્રત્યક્ષ નથી તેનું જ્ઞાન સરખાપણા ઉપરથી થાય ત્યારે તેને ઉપમાન પ્રમાણ કહે છે. જેમ બિલાડાના જેવો વાઘ હોય છે, એમ સાંભળ્યા પછી કોઈ વખત જંગલમાં વાઘ જોવામાં આવે ત્યારે બિલાડાનું સ્મરણ થઈ તે વાઘનો નિશ્ચય થાય છે.

અર્થાપત્તિ—કોઈ પણ પદાર્થ જોયો હોય કે સાંભળ્યો હોય તેથી બીજા પ્રકારનો હોઈ શકે નહિ, એવા નિશ્ચય ઉપરથી કોઈ અપ્રત્યક્ષ અર્થનું જ્ઞાન થવું તે. જેમ, દેવદત્ત જીવતો છતાં ઘરમાં નથી ત્યારે તે ઘરની બહાર જ હોવો જોઈએ એવું જ્ઞાન અર્થાપત્તિ છે.

અનુપલબ્ધિ—કોઈ પદાર્થના અભાવનું જ્ઞાન કરનારા પ્રમાણને અનુપલબ્ધિ પ્રમાણ કહે છે. જેમ, ઘડા વગરની ખાલી જગા જોઈને ત્યાં ઘડાના અભાવનું (ન હોવાપણાનું) જ્ઞાન થાય છે, તે ઘડાની અનુપલબ્ધિ (અપ્રાપ્તિ) થી જ થાય છે.

ગૃહસ્થો! મેં ઉપર નામ માત્રે કરીને પાંચ પ્રમાણો ગણાવ્યાં છે એ પ્રમાણો સંબંધી વિશેષ માહિતી બીજા શાસ્ત્રીય ગ્રંથોમાં ભરપૂર હોય છે પણ અહીં આપને કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એ પાંચે પ્રમાણો ધર્મના વિષયમાં અજવાળું પાડી શકતાં નથી. માત્ર એક છઠ્ઠું શબ્દપ્રમાણ એ જ ધર્મનો વિષય સમજવાને ઉપયોગી છે.

રામશાસ્ત્રી—વ્યાખ્યાતા મહાશય! આપના વ્યાખ્યાનમાં આજ વાદવિવાદ પ્રસંગ થયો છે. તેથી હવે પુનઃ આપને પ્રશ્ન કરવા ઉભા થતાં મને ક્ષોભ થાય છે તથાપિ આજના જમાનાના એકદેશી વિદ્વાનોની ખરી શંકાનું સ્થળ હવે જ પ્રાપ્ત થયું છે. પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણે, ને ધર્મના વિષયમાં આપે સ્થાન નથી આપ્યું તથાપિ વ્યવહારમાં તો તેના સિવાય ચલાવી લેવાય શકાય તેમ નથી. માત્ર વ્યવહારનાં પણ શબ્દ પ્રમાણને જો બીજા કોઈ પ્રમાણનો ટેકો ન હોય તો તેનું બહુ ... પડતું નથી. 'આ જ્ઞાન શાસ્ત્રમાં કહી છે માટે તે

સત્યજ છે', એમ બોલવાનો જમાનો હવે વહી ગયો છે આજ તો શાસ્ત્રપુરાણ કે ભલે વેદ પણ યુક્તિસિદ્ધ વચન ન કહેતાં હોય તો લોકો તેની કોડીની પણ કીમત ગણતા નથી અરે! કેટલાક તો એટલી ધૃષ્ટતા કરે છે કે પુરાણોમાં તો અસંભવિત વાતો ભરી પડી જ છે માટે તે વાંચવા જ નહિ, સ્મૃતિઓમાં તો બ્રાહ્મણોએ પોતાના લાભના વચનો પાછળથી ઉમેરીને બગાડી કરી નાંખ્યો છે માટે તેમાંથી આજના જમાનાને પસંદ એવાં જ વેંતીટલ જ વચનો માન્ય રાખવાં અથવા નવી જ સ્મૃતિઓ ઘડી કાઢવી (બંગાળામાં એવી સ્મૃતિ નવી રચાયાનું સાંભળ્યું પણ છે) અને વેદમાં પણ બ્રાહ્મણભાગ તો પાછળથી ઘડી કઢાયો છે અને .પણ આજના જમાનાના એકદેશી વિદ્વન્માન્ય લોકોની વાતો કહીને આપનો વખત લેવાની જરૂર નથી માત્ર મારે કહેવાનું એ જ છે કે પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણો લોકોમાં તેમ ધર્મમાં ભલે પ્રમાણ ગણો કે ન ગણો પરંતુ શબ્દને તો કોઈ રીતે પ્રમાણ ગણી શકાશે જ નહિ

મી૦ બૌદ્ધ—હું એ મતને ટેકો આપું છું.

મી૦ અપટુડેટ—એ મતને મારું સંપૂર્ણ અનુમોદન છે

વ્યાખ્યાતા (હસીને)—જો મત લેઈને શબ્દને પ્રમાણ કે અપ્રમાણ ઠરાવવાની આ સભા હોત, તો પછી મારું કામ બહુ સહેલું થઈ જાત! પણ આ વ્યાખ્યાન શાસ્ત્રીય છે માટે તેમાં તો ઉપપત્તિસાથે સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ કર્યા વિના આગળ ચાલી શકાય તેમ નથી શબ્દપ્રમાણનું ધર્મમાં મહત્ત્વ હું જાણું છું, તેમ આજના કેટલાક શિક્ષિતો ગંધવિનાના લોકો શબ્દપ્રમાણઉપર વિશ્વાસ નથી રાખતા તે પણ હું જાણું છું. વે. શા સ ર નરશર્માએ આ શંકા ઉપસ્થિત કરી છે માટે શબ્દને પ્રમાણ ન માનવામાં તેમની જે દલીલો હોય તે પ્રથમ આપણે સંભાળવી જોઈએ શર્માજી આપ હવે બોલો

રામશર્મા—વ્યાખ્યાતા મહાશય જે અર્થ પ્રતિપાદન કરવાના છે તેની વિરુદ્ધમાં બોલવાને મને રજા આપવા માટે તેમની ઉદારતા, વિદ્વત્તા અને શાંતતાનાં હું વખાણ કરું છું મારે કહેવાનું આ છે કે વ્યાખ્યાતા મહાશયે પહેલાં ધર્મનું લક્ષણ એવું કર્યું છે કે વેદાજ્ઞાવડે પ્રતિપાદિત અર્થ એ જ ધર્મ. હવે વેદાજ્ઞા એ વેદમાં કહેલાં વાક્યો છે અને વાક્યો શબ્દોથી બનેલાં હોય છે જો શબ્દને એટલે વેદમાંનાં શબ્દોને પ્રમાણ માનવામાં આવે તો આ ધર્મનું લક્ષણ યથાર્થ કહેવાય પણ વેદમાંના શબ્દો પ્રમાણ છે એમ શા ઉપરથી માનવું ? જો વેદના તમામ શબ્દો ખરેખરી વાત કહેતા હોય તો તો પ્રમાણ મનાય, પણ લગાર વિચાર કરતાં વેદના શબ્દોનું કથન કેવું નિષ્ફળ છે તે જણાશે. જુઓ, એક પશુકામ ' નામે ઇષ્ટિ છે જેને ગાય, ભેંશ, ઘોડા, વગેરે પશુઓની ઇચ્છા હોય એવા વૈશ્યે એ ઇષ્ટિ કરવાથી તેને ઇચ્છેલાં પશુઓ મળે, એ એ ઇષ્ટિનું ફળ છે પણ ઇષ્ટિ કરનારને તરત ફળ મળતું નથી કોઈ કહેશે કે કાળાન્તરે ફળ મળશે, તો હું કહું છું કે, કર્મનું ફળ તરત મળવું જોઈએ જે વખતે પગ રગડાય છે તે વખતે જ કેળતર મટે છે કાળાન્તરે ફળ મળવાનું કહેતા હો તો ઇષ્ટિનો અને ફળનો કાર્યકારણ સંબંધ જ રહેતો નથી જે વખતે ઇષ્ટિરૂપી કર્મ હોય છે તે વખતે પશુપ્રાપ્તિરૂપી ફળ હોતું નથી,

અને જે વખતે પશુપ્રાપ્તિ હોય છે તે વખતે ઇષ્ટિ હોતી નથી. ત્યારે ઇષ્ટિથી જ પશુપ્રાપ્તિ થઇ છે એમ આ ઉપરથી કહી શકાય ?

વળી ફળનું કારણ કોઇક બીજું જ હોય છે એમ પ્રત્યક્ષ માલુમ પડે છે તો શા માટે યાગને ફળનું કારણ માનવું ? જેમ પશુપ્રાપ્તિ માટે યજ્ઞ કરનારને યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ થવાની સાથે જ કોઇ દિશામાંથી દોડતાં પશુ આવીને હાજર થઇ જતાં નથી. અથવા યજ્ઞભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી; તે તો યજ્ઞકર્તા યજ્ઞ સમાપ્ત કરીને પશુની ખરીદી કરે છે કે ઢોરો ઢામ રાખીને પશુઓનો વંશ વધારે છે ત્યારે જ તેને પશુઓની સમૃદ્ધિ મળે છે. વિદ્વાનો પણ માને છે કે કારણ પ્રત્યક્ષ (દૃષ્ટ) હોય તો અદૃષ્ટ કારણની કલ્પના કરવાની જરૂર નથી

આ રીતે હોવાથી સ્વર્ગાદિક ફળ મેળવવાની વાતો કહેનારાં વેદવચનોમાં પણ વિશ્વાસ શી રીતે આવી શકે ?

મી૦ અપટુડેટ—શાસ્ત્રીજીની શંકા વાસ્તવિક છે

રામશર્મા—વેદના વચનોમાં કેટલાંક તો એવા છે કે જે પ્રત્યક્ષથી કેવળ વિરુદ્ધ જ હોય. જેમ વેદમાં એક વચન એવું છે કે ' આ યજ્ઞરૂપી આયુધવાળો યજમાન સ્વર્ગમાં જાય છે. ' એમાં યજમાનના શરીરનો પ્રત્યક્ષ નિર્દેશ કરેલો છે. પણ તે શરીર સ્વર્ગમાં જતું જ નથી; એ તો જ્યારે મરે છે ત્યારે પ્રત્યક્ષ બાળી નાંખવામાં આવે છે. એટલા માટે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી વિરુદ્ધ હોય એવાં વેદનાં વચન અપ્રમાણ છે. કોઇ કહે કે, " પાણીમાં તુંબડા ડુબે છે અને પથરા તરે છે, " એ વચન ઉપર કોઇને વિશ્વાસ આવે નહિ, તેમ ' અગ્નિહોત્ર કરવાથી સ્વર્ગ મળે છે ', એવાં વેદનાં વચનો ઉપર પણ વિશ્વાસ આવે નહિ.

વ્યાખ્યાતા—શાસ્ત્રીજીએ પૂર્વપક્ષ સારી રીતે પ્રતિપાદિત કર્યો છે હવે વેદવચનો પ્રમાણ છે એ સાબીત કરવાનું રહે છે. આ સબીતીનો વિષય લગાર સૂક્ષ્મ છે માટે શ્રોતાઓ ધીરજથી સાંભળશે એવી આશા છે, કદાચ આજનું વ્યાખ્યાન બહુ લાંબું થયું છે તેથી શ્રોતાઓ થાકયા હોય તો આ પૂર્વપક્ષનો ખુલાસો બીજી વખતે રાખીએ.

કેટલાક અવાજો—નહિ, આજ જ, ખુલાસો કરો; શ્રોતૃમંડળ આનંદથી વધારે વાર બેસશે.

વ્યાખ્યાતા—ત્યારે સાંભળો. શબ્દ અને તે શબ્દવડે જણાવવાનો અર્થ એ વચ્ચે જે સંબંધ છે તે નિત્ય છે. નિત્ય છે તેથી તે અનાદિસિદ્ધ છે. અને તેથી જ તે પુરુષની બુદ્ધિમાં આવી શકે તેવો નથી. જેમ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો પુરુષની બુદ્ધિમાં આવી શકે છે તેવો એ શબ્દ અને અર્થનો નિત્ય સંબંધ પુરુષથી સમજાઇ શકે એવો નથી. હવે 'અગ્નિહોત્રથી સ્વર્ગ મળે છે ઇત્યાદિક વેદવચનોવડે કહેલો' અર્થ પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણોથી સમજાતો નથી, પણ વેદના વચનોથી જ જાણવામાં આવે છે. પુરુષે ઉચ્ચારેલા શબ્દથી જે જ્ઞાન થાય તે વખતે મિથ્યા પણ હોય, કેમકે તેમાં ભ્રમ, પ્રમાદ,ઠગાઇ, વગેરે હોવાનો સંભવ છે પણ વેદ પરંપરાથી ચાલતો આવે છે, અને તેથી તે કોઇ પુરુષના કહેલા શબ્દ છે એમ કહી શકાતું નથી. એવા અપૌરુષેયવેદના વચનમાં ભ્રમ, પ્રમાદ, વગેરે હોવાનો

કારણ નથી. અને તેથી જ વેદના શબ્દોએ કહેલા અર્થમાં એ પ્રમાણે હશે કે નહિ એવો સંશય રહેતો નથી. વળી વેદમાં કહેલો અર્થ કોઇ દેશમાં, કોઇ વખતે, કોઇ પુરુષને, એક પ્રકારનો અને બીજા દેશમાં, બીજે વખતે, બીજા પુરુષને બીજા પ્રકારનો જણાતો નથી, તેથી તે અર્થ મિથ્યા પણ નથી તેમ વેદના વચનમાં ઠગાઇ હોવાનું પણ કારણ નથી; કેમકે શબ્દ બોલનારો પુરુષ કોઇક જાતનો સ્વાર્થ સાધવાને ઠગાઇ ભરેલાં વચન બોલે; વેદનાં વચન નિત્ય હોવાથી તેના બોલનારનો સ્વાર્થ રહેતો નથી એમ છતાં લૌકિક વચનો ખોટા પડતા જોઇને, 'વેદના પણ વચનો જ છે, માટે તે પણ ખોટા હોઇ શકે' એવું જ્ઞાન અનુમાનથી થાય છે. તે અનુમાન પણ વેદનાં પ્રત્યક્ષ વચનોવડે બાધિત થાય છે. માટે વેદનાં વચનો પ્રમાણ છે

રામશર્મા—આપ કહો છો તે પ્રમાણે શબ્દ અને અર્થવચ્ચે કોઇ પ્રકારનો સંબંધ હોય તો વેદવચનોનો તેના અર્થસાથે નિત્ય સંબંધ હોઇ શકે પણ તેવો સંબંધ જ ન હોય તો પછી સંબંધની નિત્યતા કે અપૌરુષેયતાની વાત જ ક્યાંથી કરવાની? સંબંધ ઘણા પ્રકારના છે જેમ બે વસ્તુ વચ્ચે કાર્યકારણભાવ સંબંધ છે; નિમિત્તનૈમિત્તિકભાવ સંબંધ છે; આશ્રયઆશ્રયીભાવ સંબંધ છે, એમાંથી કોઇ જાતનો સંબંધ શબ્દ-અર્થ વચ્ચે ઘટતો નથી શબ્દ અને અર્થવચ્ચે સંયોગસંબંધ હોય તો 'છરી' શબ્દ બોલતાં જ મો કપાઇ જવું જોઇએ અને 'લાડુ' શબ્દ બોલતાં જ મો ભરાઇ જવું જોઇએ. પણ તેવું તો કાંઇ બનતું જોવામાં આવતું નથી માટે પ્રથમ તો એ જ કહેવાની કૃપા કરશો કે શબ્દ અને અર્થ વચ્ચે કેવો સંબંધ છે?

વ્યાખ્યાતા (હસીને - શાસ્ત્રીજી! તમે ઘણા પ્રકારના સંબંધોનાં નામ દીધાં, પણ જે સંબંધ તમારે કહેવો જોઇતો હતો, તેને તમે ગળી ગયા! જે પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે અને જે શબ્દવડે તે જ્ઞાન થાય છે તે બેનો વાચ્યવાચકભાવ સંબંધ તમે ભૂલી ગયા

રામશર્મા—વાચ્ય વાચકભાવ સંબંધ કહેતા હો તો તે પણ કૃત્રિમ ઠરશે. અર્થાત્ કોઇક પુરુષે શબ્દોનો અર્થો સાથે વાચ્યવાચકભાવ સંબંધ ઠરાવીને પછી વેદો રચેલા હોવા જોઇએ, એમ જ માલૂમ પડે છે

વ્યાખ્યાતા —પણ શબ્દ અને અર્થનો એવો સંબંધ કોઇએ ઠરાવ્યો નથી માટે એ સંબંધ નિત્ય છે એમ માનવું જોઇએ

રામશર્મા— એ સંબંધ કોઇએ ઠરાવ્યો નથી તે શાથી માલૂમ પડે?

વ્યાખ્યાતા—સંબંધ ઠરાવનાર પુરુષ કોઇ માલમ પડતો નથી માટે.

રામશર્મા—આપે શી રીતે જાણ્યું કે સંબંધ ઠરાવનાર પુરુષ કોઇ નહિ હોય?

વ્યાખ્યાતા—સંબંધ ઠરાવનાર પુરુષ વિષે કાંઇ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નથી; અને બીજાં પ્રમાણો તો પ્રત્યક્ષઉપર જ આધાર રાખનારાં છે, એટલે પ્રત્યક્ષને બતાવે તે પણ કોઇ છે નહિ

રામશર્મા—પણ ઘણા જુના કાળની એ વાત હોવાથી હાલના લોકોને એવો કોઇ માણસ મળવો ના પડે છે.

વ્યાખ્યાતા—જૂના કાળથી ' આ શબ્દથી આ અર્થ સમજવો, ' એવો વ્યવહાર ચાલ્યો આવતા હોય તથાપિ તે વ્યવહાર ઠરાવનાર મૂળ પુરૂષનું નામ પણ સ્મરણમાં રહેવું જોઇએ. તમે કહેશો, કે હિમાલય પર્વતોમાં કે જંગલ જંગલોમાં વાવ કૂવા વગેરે બંધાવનારનાં નામ આજ કોણ જાણે છે? પણ તે બંધાવ્યા પછી ત્યાંથી વસતી ત્યાંથી નાશ પામી હોય તો જ તે બંધાવનારનું નામ કોઇ જાણે નહિ. અહીં તો શબ્દ અને અર્થનો સંબંધ ધ્યાનમાં રાખીને વ્યવહાર કરનારા છતા છે, તો શા માટે સંબંધ ઠરાવનારના નામને ન જાણે?

રામશર્મા—લોકમાં તો શબ્દાર્થનો સંબંધ ધ્યાનમાં રાખીને વ્યવહાર કરનારા છે તેમને તેના કર્તાની કાંઇ જરૂર ન હોવાથી તેને ઘણો કાળ ભૂલી જાય એ બનવા જોગ છે.

તે વૃદ્ધો જ્યારે બાળક હશે ત્યારે તેમના વૃદ્ધો પાસેથી શીખ્યા હશે એવી રીતે શબ્દાર્થના સંબંધનો આદિ કાળ નક્કી જ થઇ શકવાનો નથી. આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ કે બાળકો વૃદ્ધો પાસેથી શબ્દ અને અર્થનો સંબંધ જાણી લે છે, પણ તેનો સંબંધ શરુઆતમાં કોણે ઠરાવ્યો તે કોઇ કહેતું નથી. આપ એવો સંબંધ ઠરાવનારની કલ્પના કરો છો. ન્યાય એવો છે કે શબ્દાર્થનો સંબંધ પરંપરાથી ચાલતો આવેલો છે એ પ્રત્યક્ષ છતાં તેને ન માનતાં કલ્પના જ કરવી એ ઠીક નથી.

હજી આ વિષય ઉપર ઉહાપોહ ઘણો કરવા જેવો છે તથાપિ સામાન્ય શ્રોતાઓને એમાં રસ પડે તેમ નથી. માત્ર સિદ્ધાન્ત એટલો જ નક્કી થાય છે કે શબ્દ અને અર્થનો સંબંધ કોઇએ ઠરાવેલો નથી. પણ વૃદ્ધપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલો છે માટે નિત્ય છે. વળી વ્યાકરણમાંના ગુણવૃદ્ધિ વગેરે શબ્દોની પેઠે અથવા પિંગળના મગણ યગણની પેઠે અથવા વૈદકમાંના દોષ આદિ શબ્દોની પેઠે તેમાં પુરુષબુદ્ધિની અપેક્ષા નથી માટે તે અપૌરુષેય છે. એ રીતે વેદના શબ્દોનો અર્થની સાથે સંબંધ અપૌરુષેય તથા નિત્ય છે, માટે પ્રમાણ છે. અને તેથી જ વેદાજ્ઞા એ ધર્મ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

હવે માત્ર વે. શા. સં. રામશાસ્ત્રીએ આરંભમાં કહ્યું હતું કે જે વખતે પશુઇષ્ટિ યાદિક કર્મ કરવામાં આવે છે તેજ વખતે તેનું ફળ દેખાતું નથી માટે વેદ વાક્યો અપ્રમાણ છે તેનું નિરાકરણ કરવાનું રહે છે. જો શબ્દપ્રમાણ સિવાયનાં બીજાં પ્રત્યક્ષ વગેરે પાંચ જ પ્રમાણો હોત તો તે એ કહેવું કદાચ યથાર્થ કહેવાત, પણ તેમ નથી. છઠું શબ્દ પ્રમાણ પણ છે. કેમકે જેનાવડે કોઇ વિષય યથાર્થ સમજવામાં આવે છે તે પ્રમાણ કહેવાય છે. શબ્દવડે પણ યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે માટે શબ્દ પણ પ્રમાણ છે. કોઇ બાબત એક પ્રમાણથી જાણવામાં આવતી હોય, પણ બીજા પ્રમાણથી જાણવામાં ન આવે તેટલા ઉપરથી તે બાબત ' ન જાણી ' એમ થતું નથી. એમ કાંઇ શ્રુતિમાં કહ્યું નથી કે કર્મ કર્યું કે તરતજ ફળ મળવું જોઇએ; પણ ' કર્મનું ફળ મળે છે, ' એટલું જ હોય તો તેથી શી હાનિ છે ? તે પ્રત્યક્ષ કારણ પણ ખરું અને શબ્દપ્રમાણ છે એ પણ ખરું. એ રીતે પશુઇષ્ટિ કરનારને પશુપ્રાપ્તિરૂપ ફળ થાય છે, એ વચન પણ ખરું છે અને જે સંજોગોથી પશુની પ્રાપ્તિ થાય તે કારણ પણ ખરું છે.

બીજું દૃષ્ટાન્ત શાસ્ત્રીજીએ એ આપેલું હતું કે ' યજ્ઞરૂપી આયુધવાળો યજમાન સ્વર્ગમાં જાય છે, એમ વેદમાં કહેલું છે. પણ ખરી રીતે તો યજમાન મરે છે ત્યારે તેના દેહને બાળી નાખે છે. અર્થાત્ વેદમાં પ્રત્યક્ષથી વિરોધી વચનો છે માટે વેદ પ્રમાણ નથી, આવી શંકા શાસ્ત્રીજી જેવા વિદ્વાન કરે એ મને આશ્ચર્ય લાગે છે. વેદનું તાત્પર્ય યજમાન શબ્દવડે તેનું શરીર કહેવામાં નથી પણ જીવને ઉદ્દેશીને છે. આમ સમજવાથી વેદાર્થમાં કાંઈ વિરોધ દેખાશે નહિ.

શ્રોતૃ મહાશયો ! આ વિષય સૂક્ષ્મ અને અનેક શંકા સમાધાનથી ભરેલો છે તથાપિ તેનો થોડોક ભાગ આપને અહીં જણાવવાનો આશય એ છે કે આપણા પૂર્વજોએ અતિ પાવન વિષયનો કેવો ઉંડો ઉતરી વિચાર કરેલો છે તે આપના જાણવામાં આવે, અને તેને

સંપૂર્ણ સમજ્યાશિવાય તેને કેટલાક જેમ તુચ્છકારી કાઢે છે એવી ભુલ આપણા નવીન વિદ્વાનો કરે નહિ. હજી આ વિષય અપૂર્ણ જ છે, અને તે હું આપને બીજે પ્રસંગે કહીશ. हरिः ओम् तत्सत् ।

સભા બીજે દિવસે એ જ વખતે મળવાનો ઠરાવ કરી વેરાઈ જાય છે.

जे स्थितिमां ईश्वर राखे तेमां शामाटे प्रसन्नतार्थी रेहवुं जोइए ?

એક દિવસે હું લખવા બેઠો હતો. બાળકો સાંજનો સમય હોવાથી ખાતાં હતાં. એક બાળકે તેમની માતાને પૂછ્યું; બા, અમે દુધ લઇએ ! માએ કહ્યું, હા લો. પણ એટલામાં જ માએ કહ્યું, અલ્યા, લાવો જોઇએ; મને જોવા દો કે દુધ વધારે તો નથી ને. એક બાળક દુધનો વાડકો લેઇને માને બતાવવા આવ્યો. વાડકામાં અચ્છેરેક દુધ હતું. તેમને તે દુધ ખાઇ જવાની આજ્ઞા મળી. બાળકો રાજી થઇ ગયાં. ત્રણ બાળકો ખાનાર હતાં. તેમની વચ્ચે અચ્છેર દુધ મળ્યું જેથી તે પ્રસન્ન થઇ ગયાં !

મને આ ઉપરથી નીચેનો બોધ મળ્યો અને તે જ ક્ષણે તે વૃત્તિમાં સ્ફૂર્યો, જે મેં તરત જ કાગળ ઉપર ઉતારી લીધો. માબાપ જાણે છે કે આ બધું ઘરબાર વસ્ત્રઅલંકાર બાળકોને જ આપવાનું છે. પરંતુ તે એક પૈસો પણ પ્રસંગે આપતાં સંકોચાય છે અને બાળકોને તે આપવાને ના પાડે છે.

આનું કારણ શું ? શું બાળકો ઉપર માબાપનો પ્રેમ નથી ? છે જ પરંતુ પ્રેમની જે ઉન્નતિ તેમને કરવી છે તે ઉન્નતિ થવા અર્થે અમુક નિયમોનું પાલન કરવાની જરૂર હોવાથી તે ઉપરપ્રમાણે વર્તે છે. જો બાળકની દૃષ્ટિથી જોઇએ તો આવું વર્તન યોગ્ય જણાતું નથી. પરંતુ માતાપિતાની દૃષ્ટિથી તે ઉચિત જ છે.

તે પ્રમાણે આ નિયમ પરમાત્માની સૃષ્ટિમાં રહેલા આપણને પણ લાગતો હશે એમ મને લાગે છે. પરમાત્મા આપણા પિતા હોવાથી તેમની સર્વસંપત્તિ અથવા આ અખિલ વિશ્વનું સામ્રાજ્ય આપણને જ મળવાનું છે. પરંતુ તે છતાં તે કેમ આપણને આવી તાણાતાણવાળી સ્થિતિમાં રાખે છે, એ પ્રશ્ન સહજ થાય છે.

આ પ્રશ્નનું સમાધાન ઉપરના બાળકોના પ્રસંગથી સહજ સ્પષ્ટ થઇ રહે છે. જો બાળકોને બશેર ત્રણશેર દુધ હોય અને તે સર્વ ખાઇ જવાનું કહેવામાં આવે તો તે ખાઇ બેસે છે, અથવા પ્રસંગે જેથી તેમના આરોગ્યમાં હાનિ થાય હોય તેમ છે તેવા પદાર્થો પણ ખાઇ બેસે છે. તે જમ્યાં હોય અને છતાં ભુખ ન હોય પણ તેમને રજા આપવામાં આવે તો તે ખાવાના પદાર્થો બાળકબુદ્ધિથી ખાઇ બેસે છે. પરિણામ તેમના અનારોગ્યમાં જ આવે છે, પરંતુ જ્યાં તેમની મોટી ઉમર થાય છે કે પછી માબાપ તેમને સ્વતંત્રતા આપી દે છે, અને જે જેટલું ખાવું હોય છે તેનો તેમને છુટ મળે છે.

તે પ્રમાણે આપણને આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં એમ લાગે છે કે ઈશ્વર અમુક કેમ નથી આપતા, વા અમુક અમને આપી દે તો સારૂં પણ તે નથી આપતા તેનું કારણ આપણો અધિકાર પરિપક્વ થયો નથી તે જ છે અને આપણો અધિકાર વધારવાઅર્થે જ તે આ પ્રમાણે આપણી ઇચ્છાનુકૂલ પદાર્થો નહિ આપતા હોય, એમ પણ કેમ નહિ બનતું હોય ?

માટે ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે જે સ્થિતિમાં ઈશ્વર રાખે, જો તેમને આપણે આ સૃષ્ટિના ચાલક પાલક ગણતા હોઈએ તો, તેમાં પ્રસન્નતાથી રહેવું જોઈએ તે જે કંઈ આપે તેથી ઉપરોક્ત બાળકોની પેઠે પ્રસન્ન થઈને સ્વીકારી લેવું જોઈએ તથા જે આપે તેનો પોતાની બુદ્ધિપ્રમાણે સદુપયોગ કરવો જોઈએ

આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં પ્રસન્ન રહેનાર પોતાનાં માતાપિતા મહામાયા અને મહેશ્વરની પ્રીતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને યોગ્ય સમયે તેમની સત્તામાં રહેના આ અખિલ વિશ્વના અધિપતિ થઈ રહે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ પદને આ વિશ્વમાં પામી રહે છે-

---

મનની વિલક્ષણતા.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી)

પદ (બડો ચતુર પેલો ટોપીવાળો, એ લય.)

બડો ઠગારો પેલો મર્કટ મનડો, નરને નિત્ય નચાવે રે,
નજરે કંઈ ન ચઢતો નથી તોયે, તારી ખેન મચાવે રે; બડો૦
જગમાં ધૂર્ત અનેક હશે પણ, મનથી સઘળા ડરતા રે,
જમાના ધૂતારા પણ મનની ધૂર્તતાથી થરથરતા રે; બડો૦
કોટિ સૈન્યનો ઉપરી કે, હોય જગતુનો રાજા રે,
તેવાના પણ એ મનડાએ, ગગડાવ્યા છે હાજા રે, બડો૦
ખેલાડીઓ શું લઈ શકશે, વિવિધ જાતના વેષો રે,
મન ક્ષણમાં નરમાં લવડાવે, અનેક રાગદ્વેષો રે; બડો૦
નાટકમાં વેષો લેનારા—ને જે જીવ ધિક્કારે રે,
તે પણ મનના આપ્યા વેષો, ભજવે વારંવારે રે; બડો૦
વિષયો ને વાર ભામહિં તે, રાત દિવસ તગડાવે રે,
કદી નાખી ઘોડાઉપર ને, કદી ગધેડે ચઢાવે રે; બડો૦
સદ્વિચાર એ ઉપજાવે ને, એ જ પુનઃ ભૂલાવે રે,
તે ટેવા ગુજરાત મોકલે અને હવેલી ખોવડાવે રે, બડો૦
એના માથાનો નથી જાણીજો, સહુ કોઈ એથી બ્હીતો રે,
ઉપેન્દ્રકરુણાપાત્ર મળે તો, તેને કરી દે સીધો રે; બડો૦

અન્યાય, વા અધર્મ કે અ રીતિથી આપણે કોઇનુ કંઇ લેઇએ છીએ તો કોઇપણ માર્ગે અને કોઇ પણ શરીરમાં આપણે તેનુ તે માગતુ આપવુ પડે છે, એ નિશ્ચય સમજવુ ઘણા મનુષ્યોને આ કાનમાં બીજાના પૈસા ઘાલવા એ મધજેવુ મીઠુ લાગે છે, પણ પાછળથી તેનો જવાબ તેમને દેવો જ પડે છે, જેથી આરંભમાં દુઃખ સહન કરી લેવુ એ વધારે સારૂ છે કે જેથી પછી નિરંતરને માટે સુખ જ ભોગવવાનુ રહે આરંભનુ અન્યાય કે અધર્મથી પ્રાપ્ત કરેલુ થોડા વખતનુ સુખ પાછળથી ઘણા લાંબા સમયને માટે દુઃખદાતા થઈ પડે છે જેથી વિવેકીએ અને સુખેચ્છકે પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ વિચારપૂર્વક કર્તવ્ય છે

× × × × × ×

કીડી મંકોડી અને એથી પણ અલ્પસમય જીવનાર અર્થાત્ એકાદ બે દિવસ કે થોડા કલાક માત્ર જીવનાર જંતુઓને જોઇએ તો જણાય છે કે તે આતુરતાથી પોતાનુ કર્તવ્ય કરતાં હોય છે અને આમતેમ દોડાદોડ કરતાં હોય છે તેમને જોઇને આપણને એમ થાય છે કે આ તે બીચારાં શા જીવ્યાસારૂ આ પ્રમાણે દોડાદોડ કરતાં હશે ?

પરંતુ સિદ્ધો તથા બ્રહ્માદિના આયુષ્યના સરખામણીએ તો આપણું જીવન આ જંતુ જેવુ જ છે તેમની સાથે સરખાવતાં આપણુ આયુષ કલાક બે કલાક જેટલુ જ છે જેથી આ અલ્પ સમયમાં આપણા જીવનનો આપણે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપયોગ કરી લેવો ઘટે છે કે જેથી તે સાર્થક થઇ રહે

× × × × ×

ટીપે ટીપે વરસતો વરસાદ જેમ મોટા સરોવરો ભરી દે છે તેમ મનુષ્યનાં નાનાં નાના કર્મો પણ એકઠાં થતાં ઘણા મોટા ફળને પ્રકટાવે છે માટે અખંડ કર્મપરાયણ રહેવુ જોઇએ.

× × × × ×

फिजीनी कहाणी

૯૩૫ હિંદીઓને ગઇ તા ૧૦ મીએ ફીજીથી જે વહાણ લાવ્યુ તેમાંના કેટલાકની મુલાકાત લઈ કલકત્તાના 'ભારતવાસી' પત્રે નીચેની ભયાનક હકીકત પ્રકટ કરી છે –

ફીજીના હિંદીઓની હડતાલ ગયા ફેબ્રુઆરીમાં થઇ બે શિલિંગ મજૂરીમાં પૂરૂ નહોતુ થતુ એ વિષે કરી દાદ ન મળી ત્યારે જ હડતાળ પડી બે અઠવાડિઆં પછી 'તમે મણિલાલનુ સાંભળો છો પણ યાદ રાખજો ' કહીને અમલદારોએ મણિલાલ ડાકટર તથા તેમનાં ધર્મપત્નીને પ્રથમ તેમને ઘેર પહેરો બેસાડી પાછળથી દેશપાર કર્યાં એક જગાએ કેટલીક હિંદી સ્ત્રીઓ બેઠી હતી ત્યાં એક ગોરે જઇને તોફાન કર્યું તેથી બધી સ્ત્રીઓએ મળીને એને ખૂબ માર્યો આથી હિંદીઓ ઉશ્કેરાયા થોડી જ વારમાં ત્યાં લશ્કર આવી પહોંચ્યુ અને મશીનગન પણ ચલાવવામાં આવી ગોળીઓ ચાલી ૮ થી ૨૦ હિંદીઓ મૂઆ સંખ્યાબંધ જખમી થયા–પછી પકડાપકડી ચાલી તેમાં ભયંકર અત્યાચારો થયા પુરુષોને પકડવામાં આવ્યા અને તેમની સ્ત્રીઓ પર બળાત્કાર થયા ! પાછળથી સ્ત્રીઓને પણ પકડવામાં આવી અને તેમને રાજદ્રોહી ઠરાવી સજાઓ કરવામાં આવી. ગુના

શહેરમાં માર્શલ લૉ પોકારવામાં આવ્યો. પરવાનાવગર બહાર નિકળવાની હિંદીઓને મનાઈ કરવામાં આવી. બસો ચાલીસ પુરુષ અને કેટલીક સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવ્યા હતા. સવારના છથી સાંજના છસુધી તડકામાં તેમને ઉભાં રાખવામાં આવતાં અને કુતરાની પેઠે રોટલાના ટુકડા તેમના તરફ ફેંકવામાં આવતા. આ અત્યાચારની અવધિ તો એ થઈ કે ગોરા અને જંગલી સિપાઇઓ આવીને સ્ત્રીઓને પુરુષો સમક્ષ અને પુરુષોને સ્ત્રીઓ સમક્ષ નગ્ન કરીને તમાશો જોતા !!! આ અત્યાચારો આગળ મશીનગનો પણ કંપી ઉઠે !

આ અઠવાડિયામાં આ હડતાળ તથા રમખાણોના સંબંધમાં ફિજી સરકારે સામ્રાજ્ય સરકાર ઉપર મોકલેલો લાંબો ખરીતો હિંદી સરકારે બહાર પાડ્યો છે તેનો સારાંશ એવો જ મતલબનો છે કે હડતાલમાં ફીજીની આખી હિંદી કોમ સામેલ નહોતી. બળ્યા હતા તે હિંદીઓ પણ શરૂઆતમાં શાંત અને નિરુપદ્રવી હતા; તેમની દુઃખોની તપાસ માટે આપવા કહેલા કમિશનથી તેઓ સંતુષ્ટ થયા હતા પરંતુ સરકારના દ્વેષથી બળી રહેલા ડૉ. મણીલાલથી તે ન સાંખી શકાયું તેથી તેણે હિંદીઓને ભરમાવીને ઉશ્કેરી મૂક્યા અને બધી પાયમાલી કરાવી !!!

ઉપર પ્રમાણે લેખ તા. ૨૫-૭-૨૦ ના નવજીવનમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. પૈસો અને અધિકાર આવતાં એક પ્રકારની ઉન્મત્ત અવસ્થા આવે છે તેનો આ જ્વલંત દૃષ્ટાંત છે. પૂર્વે પણ રાવણ, કંસ, કૌરવો, તથા અન્ય અનેક અધિકારવાં સત્તાને પ્રાપ્ત મનુષ્યોને આવી જ ઉન્મત્ત અવસ્થા પ્રકટી હતી એ પૂર્વના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે.

પરંતુ આપણી પ્રજાની પણ દુર્દશા થવામાં હવે અવધિ રહ્યો નથી. આપણી મા અને બેનોની લાજ લુંટાતી, અને આપણા ભાઇઓને અકારણ તીવ્ર દુઃખો પડતાં સ્વચક્ષુએ આપણે જોઇએ છીએ પરંતુ તેની આપણને જાણે કંઇ અસર જ થતી નથી એટલા જડ, એટલા નિર્માલ્ય, એટલા લાગણીવિનાના, અને એટલા નપુંસક આપણે થઈ રહ્યા છીએ. હવે તો સત્ય કહીએ તો આપણા પૂર્વજોને આપણે લજાવીએ છીએ, અને તે આપણને જોઇ નાચું જુએ છે. અન્યના પગ ચાટીને શુશ્રૂષા ઉપર રહેવાને આપણે ટેવાઇ ગયા છીએ અને એક શ્વાનજેવી સ્વમાનહીન સ્થિતિને આપણે પામ્યા છીએ. આપણા અન્ય ભાઈની જે સ્થિતિ આપણે ઉઘાડે નેત્રે જોઇ રહીએ છીએ, તેવો જ પ્રસંગ આપણા પોતાના સંબંધમાં આવશે ત્યારે બીજા આપણા ભાઇઓ પણ આ જ પ્રમાણે આપણી પેઠે જોઇ રહેશે, સ્વમાનરહિત જીવવું તેના કરતાં તો મરી જવું એ હજારગણું શ્રેષ્ઠ છે. પૂર્વની આ દેશની પ્રજાએ જ્યારે જ્યારે સ્વમાનનો ભંગ થવાના પ્રસંગો આવ્યા છે ત્યારે ત્યારે પ્રાણની આહુતિ જ આપી છે. અસ્તુ.

આપણે છેક જ નપુંસક બની ગયા હોઇએ તો તે સ્થિતિમાં પણ આપણા હાથમાં એક વિજયી વા વિજયને આપનાર સાચું અમોઘ શસ્ત્ર છે. તે પરદેશી વસ્તુઓને નહિ વાપરવાનું છે. આ શસ્ત્રનો જો આપણે ઉપયોગ સાચા અંતઃકરણથી કરીશું તો આપણાં ઘણાં દુઃખો ઓછાં થવાનો સંભવ છે જ. રાષ્ટ્રમાન્ય ગાંધીજી આપણે માટે કેટલાં કષ્ટો સહન કરે છે ! પરંતુ દુઃખ

એ છે કે આપણે તેમને અનુસરતા નથી તેમના બોધને આપણે પ્રેમથી સાંભળીએ છીએ અને તે યથાર્થ છે, એમ પણ આપણે સ્વીકારીએ છીએ પરંતુ તેને અનુસરવામાં આપણે અત્યંત પ્રમાદને સેવીએ છીએ

આપણા દેશમાં નિપજતી વસ્તુઓ જ આપણે વાપરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લેવી ઘટે છે. ભમે તેટલું કષ્ટ પડે પણ પરદેશી વસ્તુઓવિના આપણે ચલાવી લેવુ ઘટે છે વ્યાપારીઓએ ભલે ભીખારી થઇ જવાય પણ સ્વદેશી વસ્તુઓને જ શોધી ખોળીને તેનો જ વ્યાપાર અને તેનો જ પ્રચાર કરવો ઘટે છે આપણા વ્યાપારીઓ જ્યાસુધી સ્વાર્થનો ભોગ નહિ આપે ત્યાંસુધી કંઇ જ થવાનુ નથી ભોગવિના કંઇ જ અર્થ સધાતો નથી આપણે તો કદાપણ ભોગ આપવો નથી અને ફળ જોઇએ છીએ, તો તે ક્યાંથી મળશે? ફળના બદલામાં ભોગ આપવો જ જોઇએ અમે પોતે પણ આપણા બંધુઓને પડતાં આ કષ્ટો જોઇને સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની આ પ્રતિજ્ઞા પુનઃતાજી કરી છે અને વિશેષ આગ્રહથી તેનુ પાલન કરવા માંડ્યુ છે. પ્રાત કાલમા જે કાગળો વપરાય છે તેને માટે અમે નિરુપાય છીએ કારણ સ્વદેશી કાગળો મળતા નથી આ દેશમા ઘણા મોટા પાયાપર અનેક કાગળ બનાવવાનાં કારખાનાં નહિ થાય ત્યાંપર્યંત પરદેશી કાગળો આપણને સસ્તા મળવાના નથી એટલુ જ નહિ પણ સ્વદેશી કાગળો આપણને વાપરવાના મળી શકવાના નથી

અમારા ગ્રાહકોને પુનઃ અમે આગ્રહપૂર્વક સ્વદેશી વસ્તુઓને વાપરવાની હાથ જોડીને વિજ્ઞાપ્તિ કરીએ છીએ પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવી એનો અર્થ એ જ કે પરદેશી વ્યાપારીઓને શ્રીમાન્ બનાવી આપણે નિર્ધન થવુ તથા તેમને ઉપરના જેવા જુલમ કરવાને યોગ્ય કરવા, અથવા આપણા દેશની કહેવતમા કહીએ તો પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવી એ દુધ પાઇને સાપ ઉછેરવાજેવુ જ છે સ્મરણમા રાખશો કે આ સાપ કોઇ કાળે જરૂર દંશ દેશે જ માટે તેને દુધ આપવાનુ બંધ કરવું એ જ અધિક હિતકર છે

तंत्रीनो ग्राहकोप्रति पत्र

(૫)

પ્રાત કાલના એક પ્રશંસક લખે છે કે, "પ્રાત કાલ એ મનુષ્યના જીવનમાં નવો ઉત્સાહ પ્રેરે છે તેને કર્તવ્યનિષ્ઠ બનાવે છે, ફરજનું ભાન કરાવે છે, મોહને દૂર કરે છે, હૃદયમાં જ્ઞાનને જગાવે છે, દુનીઆમાં મનુષ્ય ઊર્ધ્વગતિમાં લેઇ જનાર એક મિત્ર છે દુઃખી માણસના હૃદયના ભારને હલકો કરનાર પ્રાત કાલજેવુ એક પણ માસિક જોતો નથી આમાં લેશમાત્ર અતિશયોક્તિ નથી"

"વિધિવશાત્ મારી સહધર્મચારિણીનુ સ્વર્ગગમન થવાથી હુ અત્યંત શોકસાગરમાં ડુબી ગયો હતો મને કોઇ પણ કામ રુચતું નહિ છેવટે નોકરી છોડી દેવી એ

નિમયપર આવ્યો હતો તે અરસામાં મારા એક મિત્રે મને પ્રાતઃકાલ મંગાવવા ભલામણ કરી તેની સૂચના ધ્યાનમાં ગણી મેં પ્રાતઃકાલ મંગાવી વાંચવા માંડયું પ્રાતઃકાલ નજરે પડતાં તથા તેનો ઉપરનો જ શ્લોક વાંચતાં મારો સર્વ શોક શમી ગયો અને હૃદયમાં નવો ઉત્સાહ આવ્યો. આજ આઠ માસથી હું પ્રાતઃકાલ મંગાવું છું, તેને વાંચું છું તથા નવો અંક ન આવ્યો હોય ત્યાંસુધી જૂનો અંક મારા ખજાનામાં રાખી મૂકું છું. જેમ અમૃતનો અભાવ થતો નથી તેમ પ્રાતઃકાલ વારંવાર વાંચવા છતાં તેનો અભાવ થતો નથી, પણ જાણે વાંચ્યા જ કરીએ એમ થાય છે. પ્રાતઃકાલ પળે પળે જૂદું જ જ્ઞાન આપે છે."

"આપે આ માસિક કાઢવાનો પોતે ઊર્ધ્વગતિમાં જવું અને બીજાને તે રસ્તે દોરવા, એ જે ઉદ્દેશ રાખ્યો છે તે સત્ય છે, એમ તેના લેખોઉપરથી જણાય છે. તેને માટે તમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે. આ વિચારો હું જાતે લખતો નથી પણ મારો અંતરાત્મા લખાવે છે. પ્રાતઃકાલ એક કલ્પવૃક્ષસમાન છે તો તેનાં કેટલાં વખાણ કરી શકું?"

પ્રાતઃકાલ આવા અધિકારિજનોમાટે જ નીકળે છે કે, જે તેના રહસ્યને સહજ ગ્રહણ કરી શકે છે જેમના અંતઃકરણની અમુક પ્રકારની વ્યુત્પન્નતા થઈ છે વા જે અમુક ભૂમિકાઉપર આવ્યા છે તે પ્રાતઃકાલના સદ્વિચારોને સહજ ઉપયુક્ત સમજીને ગ્રહણ કરી લે છે પ્રાતઃકાલની ભાષા સરળ છતાં તેના વિચારો અમુક વ્યુત્પન્ન અધિકારીને જ રચે તેમ છે, જે આ દશાએ નથી પહોંચ્યા તેમને તે નથી રુચતું, અને ન રુચે તેમાં આશ્ચર્ય નથી

દુઃખ એ મનુષ્યનું વાસ્તવમાં અધિક હિત કરે છે એ આ ઉદ્ગારોઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે, દુઃખથી અંતરાત્માનાં નેત્ર ઉઘડે છે, તેનો વિકાસ થાય છે, નવી વિચારસૃષ્ટિમાં તેનો પ્રવેશ થાય છે અને અજ્ઞાનનું અમુક આવરણ તેના ઉપરથી ખસે છે. જો દુઃખજેવી વસ્તુ જગતમાં ન હોત તો જીવો તેને તે સ્થિતિમાં રહેત દુઃખથી મનુષ્યના ઉંડાણમાં રહેલું તેનું સ્વત્વ જાગ્રત થાય છે અને તેનું પરમ કલ્યાણ સાધે છે.

આ જગતમાં ઘણા મનુષ્યોને આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેવે પ્રસગે આ જગત તેમને શૂન્યસરખું સુખરહિત જણાય છે, અને કિંકર્તવ્યમૂઢતા પ્રાપ્ત થઈ રહે છે

પરંતુ જે એમ સમજે છે કે, આ જગતમાં આ એક જ શરીરથી કંઈ આપણો અંત આવી જતો નથી, પણ હજી ભાવિમાં બીજા જન્મ પણ આપણે લેવા પડશે, અને આ જગતમાં સગાંસબંધીઓનો સંયોગ વિયોગ પૂર્વનાં લેણદેણ પ્રમાણે થાય છે, તે આવા પ્રસંગે વ્યામોહને વશ થતા નથી; અથવા કદાચ થતા હશે તો અલ્પસમયને માટે જ.

આપણે કોણ છીએ, આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં આપણે કયાં કારણોથી આવ્યા છીએ, આપણાં સગાસંબંધીઓ આપણી સાથે કયા નિમિત્તથી જોડાયાં છે, આ જગત શું છે, તેના સાથે આપણો શો સંબંધ છે, પૂર્વે આપણી શુ સ્થિતિ હશે, હવે પછી શી સ્થિતિ થશે, એ વગેરે વિચાર જેમને આવે છે તથા તેનું સમાધાન મેળવવાને જે પ્રયત્ન કરે છે, તેમને ઉપર જણાવી તેવી વ્યામોહવાળી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અથવા થાય તે.

તો અલ્પ સમયમાં દૂર થઇ રહે છે જેમણે આ વિચારોનું સમાધાન મેળવ્યું છે તેમને તો ગમે તેવી પ્રતિકૂલતાના પ્રસંગે પણું શોકસાગરમાં ડુબવાનું અને આ જગતને શૂન્ય અને નિઃસાર જોવાનું રહેતું નથી, પણ તે તો પ્રાપ્ત કર્તવ્યને પ્રસન્નતાથી કરતા રહે છે. હું કોણ છું, મારે પરિણામી કઇ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થવાનું છે, તેનો વિચાર કરીને બુદ્ધિમાને નિર્ણય કરી રાખવો ઘટે છે, અને તે પરિણામી પદપ્રતિ પ્રયાણ કરવું ઘટે છે.

---

(૬)

પ્રાતઃકાલના સુજ્ઞ, વિવેકી અને બુદ્ધિમાન્ ગ્રાહકોને માટે ઘણી ઘણી ઉપયોગી વાર્તા જણાવવાની છે, જે હું આ પ્રકારે પત્રના રૂપમાં જણાવ્યા કરીશ, જે જાણીને તેને આચારમાં ઉતારીને તે સુખી થશે.

આમાંની એક ઉપયોગી વાર્તા એ છે, કે હું જ્યારે મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિપ્રતિ દૃષ્ટિ કરું છું ત્યારે મને જણાય છે કે તે અખંડ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરતા જણાય છે. આ ઉપરથી મારો કહેવાનો એવો ભાવ નથી કે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ન કરવી. પ્રાપ્ત કર્તવ્ય તો મરણની છેલ્લી ક્ષણપર્યંત કરવાનું છે પરંતુ કહેવાનો એ સાર છે, કે તે જે જે કઇ કરે છે તે વિચારપૂર્વક, દીર્ઘ દૃષ્ટિપૂર્વક અને વિવેકપૂર્વક કરતા નથી.

આ વાર્તાને એક દૃષ્ટાંત આપીને હુ અધિક સ્પષ્ટ કરીશ. એક મનુષ્ય મહિને સો રૂપૈયા કમાય છે. તેને મહિને પચાસ રૂપૈયા ખરચવા જોઇએ છીએ. સાધારણ રીતે આ મનુષ્યની સ્થિતિ વ્યવહારમાં સારી હોય છે છતા તે હમેશાં પોતાના જીવનનો ઉપયોગ માત્ર વધારે પૈસા મેળવવામાં જ કરે છે. જેમને હજારો અને લાખો રૂપૈયા મળે છે તે પણ આમ જ કરે છે. તે પોતાની આવક હજી પણ શી રીતે વધે તેનો જ પ્રયત્ન કરે છે, અને તેમાં જ જીવન ગાળે છે.

આ મનુષ્યો જો વિચાર કરશે તો જણાશે કે તેમને પોતાના જીવનમાં જે વધારાનો પૈસો તે કમાય છે તેનો કંઇ જ ઉપયોગ નથી, છતાં તેની પાછળ જ તે પોતાનું જીવન પૂરું કરે છે.

સત્ય કહીએ તો આવા મનુષ્યોનું જીવન નિષ્ફળ જાય છે. કારણ થોડો વધારે અથવા બહુ વધારે પૈસો મેળવવો એ કંઇ જીવનનું સાર્થક કે તેનો વિકાસ નથી. પૈસો જીવનના વિકાસ માટે મેળવવાનો છે, અથવા તેના વિના તેનો વિકાસ કરવામાં અંતરાય નડતો હોય તો તેને દૂર કરવા માટે તેટલાપૂરતો જ તેને મેળવવાનો છે. તેમ નહિ કરતાં જે માત્ર તેને જ મેળવ મેળવ કરે છે તે પોતાના દેવને દુર્લભ મનુષ્ય જીવનને વ્યર્થ પૂરૂ કરી નાખે છે, અને પોતાને મળેલી અપૂર્વ અને અનુપમ તકને ગુમાવી નાખે છે. આવા મનુષ્યોને કોણ મનુષ્ય કહે ? કારણ કે જેની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ વિવેકવિચારપૂર્વક થાય છે તે જ મનુષ્ય છે, અને તેને જ તે સંજ્ઞા ઘટે છે, એમ હું માનું છું.

આ જગતમાં ઘણાએ મનુષ્યો પરમાર્થની ડાહી ડાહી વાતો કરે છે, પણ તેમનું આખુ જીવન તો વ્યવહારમાં અને તેના કાર્યોમાં જ વીતે છે. માત્ર વાતો કરવાથી; માત્ર

ઇચ્છા કરવાથી, કે માત્ર મુખે ધ્યેય કે ઉદ્દેશ રાખવાથી શું વળે તેમ છે ? જાણેલું આચારમાં ઉતારવામાં આવે છે ત્યારે જ લાભ થય છે અને ત્યારે જ તે અર્થસાધક થાય છે.

મારે એ જ કહેવાનું છે કે, તમે તમારા જીવનમાં શું શું કરવું તેનો નિર્ણય કર્યો છે ? જો તે નહિ કર્યો હોય તો તમારૂં જીવન નકામું જશે. અને તે નકામું ન જાય તેની સાવધાનતા અવશ્ય કરીને રાખશો " રાત્રિ થોડી અને વેશ ઘણા " એવું ન થાય તેની અવશ્ય કાળજી રાખશો. આપણે બધા તેમ જ કરીએ છીએ. આપણા જીવનની મર્યાદાનો વિચાર કર્યા વિના જ આપણે આપણી જીવનનૌકાને હંકાર્યા જઇએ છીએ, અને તેથી તે લક્ષ્ય સ્થળે નહિ પહોંચતા વચમાં જ અટકી પડે છે, અને આપણું જીવન પૂરૂં થઇ રહે છે.

તેથી બુદ્ધિમાને એ કરવાનું છે કે પ્રથમ આયુષ્મર્યાદાનો નિર્ણય કરીને જ કરવાનું છે. આ ઉપરથી મારા કહેવાનો એવો ભાવ નથી સમજવાનો કે હું કાલે સવારે જ મરી જવાનો છુ, માટે મારે કંઇ પણ ન કરવુ, વા શા માટે કરવું ? પણ કહેવાનો ભાવ એવો છે કે આપણા જીવનની મર્યાદાનો વિચાર કરીને જ પછી કર્તવ્ય કરવાં ઘટે છે. અને આ પ્રમાણે આપણે જ્યારે આયુષ્મર્યાદાનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણા કર્તવ્યના બે વિભાગ સહજ પડે છે. એક પ્રધાન અને અન્ય ગૌણ. અને ધીમે ધીમે ગૌણ કર્તવ્યોની ઉપેક્ષા કરીને જેને આપણે પ્રધાનતા આપી હોય તેને જ માત્ર સાધવા ઘટે છે. ઘણા મનુષ્યો વૃદ્ધ થયા હોય છે છતાં પોતાના જીવનનો જરૂર ન છતાં કાં તો કોઇ નોકરી સ્વીકારે છે, કોઇ કારખાનું કાઢે છે, અથવા કોઇ નવો વ્યાપાર આરંભે છે, જાણે કે તે હજારો વર્ષ કેમ ન જીવવાના હોય ! આવા મનુષ્યોએ પોતાના જીવનસંબંધમાં કદી સ્થિર થઇને વિચાર કર્યો હોતો જ નથી. તે પોતાને વ્યવહારમાં બહુ ડાહ્યા સમજતા હોય છે પણ સત્ય કહીએ તો તે મોટા મૂર્ખ જ છે.

તેથી આપણા પોતાના સંબંધમાં આ પ્રમાણે ન બને તેની સંભાળ રાખવાની છે. કારણ કે નહિ તો આપણું જીવન વ્યર્થ થવાનો સંભવ છે " રાત્રિ થોડી અને વેશ ઘણા" એ કથનને આપણે વિસરી જવાનું નથી, અને નવાં નવાં વ્યાવહારિક કાર્યોને ઉપસ્થિત કરતા પૂર્વે અત્યંત સાવધાન રહેવાનું છે કારણ કે આવાં કાર્યો ઉપસ્થિત કરવાનો કંઇ જ અર્થ નથી. જેને આપણે પ્રધાન કર્તવ્ય સમજતા હોઇએ, વા જેને આપણે પ્રધાનતા આપી હોય તેને જ પ્રધાનપણે જીવનમાં સાધવા ઉદ્યત રહેવું ઘટે છે, કે જેથી આ જીવન નિરર્થક ન થતાં સાર્થક થઇ રહે આયુષ્મર્યાદાનો વિચાર કરીને કર્તવ્યના વિભાગ પાડીને આપણે ધારેલાં કર્તવ્ય કરવાં કે જેથી આપણે આ જીવનને સાર્થક કરી શકીએ. જો કે તે ઉપરથી આયુષ્યને વધારવાના જે જે માર્ગો હોય તેની ઉપેક્ષા કરવાની નથી પણ તે તે માર્ગોનું પણ અનુષ્ઠાન કરવાનુ છે. પણ તેની સાથે એમ ન થવુ જોઇએ કે જે પ્રધાનપણે આપણે કરવાજેવાં કર્તવ્ય હોય તે ન થાય, અને ન કરવાજેવાં કર્તવ્યમાં અથવા ગૌણ કર્તવ્યમાં આપણું જીવન પૂરૂં થઇ રહે. આ જગતમાં કરવાજેવાં કર્તવ્ય થતાં નથી, અને ન કરવા-

જેવાં કર્તવ્યમાં મનુષ્યનું જીવન પૂરૂં થાય છે માટે સાવધાનતાપૂર્વક કરવા જેવાં કર્તવ્ય થઇ શકે માટે વિવેકને જાગ્રત્ રાખવાનો છે. અને આ કરવાજેવાં પ્રધાન કર્તવ્યમાં અંતરાય નડતો હોય તેટલા અંશમાં તે અંતરાયને દૂર કરવાપૂરતાં જ ગૌણ કર્તવ્યો કરવાનાં છે, એ લક્ષમાં રાખવાનું છે. જે આ પ્રમાણે સાવધાનતા નથી સેવતા અને નહિ કરવા જેવાં કર્તવ્ય કરવામાં જ જીવનને પૂરૂં કરે છે તેમનું જીવન સફળ નથી પણ અફળ જ છે, એમ સમજવાનું છે.

અધિક વિસ્તાર ન કરતાં ટુંકામાં એ જ કે, જેથી આપણા નાના કલેશો શમે, જેથી જન્મમરણરૂપી દુઃખ ટળે, જેથી અંતરનું અજ્ઞાન ઓછું થાય, જેથી સાચી શાંતિતૃપ્તિનું અંતરમાં ભાન થાય, અને જેથી કૃતકૃત્ય થઇ રહેવાય એવાં આ જીવનમાં કરવાયોગ્ય પ્રધાન કર્તવ્યને જ પ્રધાનપણે સાવધાનતાથી અપ્રમાદપણે કરીને આ મનુષ્ય જીવનને સાર્થક કરવું ઘટે છે.

अखंड आनंदगुंजन करनार मनुष्यनुं स्वरूप.

(લેખક—શ્રીમતી જયન્તી દેવી)

પદ. (પ્રમદા છે પ્રીતિભાજન એ લય.)

આનંદનું કરે ગુંજન, જગમાં સદાએ સજ્જન,
વદીને મધુર મધુર વચન, સઉનાં કરે મન રંજન.
આનંદિત ખરાં ગણાતાં, તેને ભવદુઃખ ન જણાતાં,
કદી સ્નેહીસંબંધી વિલાતાં, હૈયાં ચણુચણુ ના થાતાં,
છો તેને રહેવું પડે ભયંકર વન,
પણ પ્રસન્ન રહી લહે વનને પણ ઉપવન; આનંદનું૦
ઘર કરે તનુમાં વ્યાધિ, વીંધે બાણોથી ઉપાધિ,
કદી રગડે અતિશય આધિ, પણ પ્રસન્નતા જેણે સાધિ,
શલ્યજેવું દુઃખ પણ તેને મન સુમન,
આનંદમય ભાસે આખું ત્રિભુવન; આનંદનું૦
ભિક્ષાર્થે ધરી કર ઝોળી, કદી ફરવું પડે વન રોળી,
પણ તે ઉર કલેશની હોળી, કે સુખમાં દુઃખની ઓટી,
કે નથી પ્રકટની અશ્રુધાર નયન,
પણ ટરે હર્ષથી ઉર નર્તન થનગન; આનંદનું૦
આનંદ શિખરપર રમતા, તે જન પ્રભુને બહુ ગમતા,
તે ભવભમણે નથી ભમતા, તેને સાચાં સુખ શમતા,—
દઇને, પ્રભુ કરતા સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન,
તેવા જન થાતા સહજે સચ્ચિદ્ઘન; આનંદનું૦

ચંદ્રવિદ્યાનંદ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૧૭ થી.)

આ નાળદ્વારા આ ચંદ્રમા હજારો વર્ષથી મહાબલવાન્ આકર્ષણ કરે છે. પ્રાચીનકાળમાં આપણા બીજા ગ્રહોને સર્પની સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવતા હતા કારણ કે તેમની ગતિ સર્પના જેવી હતી. આ પ્રમાણે થવાનું કારણ ચંદ્રમાનું આકર્ષણ હતું.

સૂર્યમંડળ ૨૬૪૦૦ વર્ષમાં મહાન્ રાશિચક્રની આસપાસ ફરી વળે છે. અને તે દરેક રાશિમાં ૨૨૦૦ વર્ષ રહે છે. આ મહાન્ પરિક્રમણમાં જ્યારે આપણી પૃથ્વી વૃશ્ચિક રાશિમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે એક નવિન ગ્રહનું ગર્ભાધાન થાય છે. અને એક નવા ગ્રહને તે જન્મ આપે છે. ચંદ્રમા એ આઠમો ગ્રહના ઉપગ્રહ છે અને હજી બીજા ચાર થશે કે જેથી બારે રાશિ પ્રમાણે બાર ગ્રહો થશે.

મેં ઉપર કહ્યું છે કે સૂર્યમંડળ દરેક રાશિમાં ૨૨૦૦ વર્ષ રહે છે. આ મંડળનો પ્રવેશ ૧૯૦૦ ની સાલમાં કુંભરાશિમાં થયો છે અને હવે તેનો પ્રવેશ ૨૨૦૦ વર્ષ પછી મકર રાશિમાં થશે. તે પછી ૨૨૦૦ વર્ષ પછી ધન રાશિમાં; તે પછી વૃશ્ચિક રાશિમાં થશે. અને વૃશ્ચિક રાશિમાં તેનો પ્રવેશ થતાં ૬૬૦૦ આપણી પૃથ્વીનાં વર્ષો લાગશે. આ વખતે બીજો ઉપગ્રહ જન્મશે. આ ગ્રહ બહુ દૈવી સત્તાવાળો થશે અને તેની અસર આખા સૂર્યમંડળમાં થશે. આ ગ્રહની અસર પ્રાણીજસૃષ્ટિઉપર બહુ અદ્ભુત થશે. આ વખતે મનુષ્યનું આયુષ્ય ઘણું વધી જશે અને તે નવજીવનને પ્રાપ્ત થશે.

ધરતીકંપ થવાનું કારણ સૂર્યના બળવાન્ આંદોલનો દક્ષિણ ધ્રુવના તે પ્રદેશમાં પ્રવેશ પામે છે તે છે. જ્યાસુધી આ ચંદ્રમા પૃથ્વીથી છુટો થઇ જશે ત્યાં સુધી આવા કંપો વેગથી હવે થયા જ કરશે, અને દુષ્ટ, નિકૃષ્ટ, વિષયી તથા દુરાચારી મનુષ્યોનો મોટા પ્રમાણમાં વારંવાર સંહાર થતો રહેશે. પરંતુ જે પવિત્ર અંતકરણની પ્રજા છે તેમને અપાય નહિ થતાં તે બચશે. ૧૯૧૬ વર્ષ પછી જે જીવતા છે તે થોડા જ વધારે વખત જીવશે તો તે કુંભરાશિના ચમત્કાર જોશે.

મારી ચંદ્રકિશોરીએ મને ચતુર્થ પરિમાણમાં પ્રવેશ પામવાનું શિખવ્યું છે અને અમે બને જ્યાંસુધી આ ચંદ્રમા આગળ જણાવ્યાપ્રમાણે પૃથ્વીથી છુટો પડી જશે ત્યાંસુધી ચંદ્રલોકમાં જ રહીશું.

આ લેખ આટલેથી જ પૂર્ણ થયો હતો. અમે બન્ને તે લેખ વાચીને મોડું થયેલું હોવાથી રાતે તે સંબંધમાં કંઇ પણ અધિક ચર્ચા ન કરતાં સુઇ ગયા. સવારે ઉઠયા પછી દાતણ કરતાં, ચાહા પીતાં અને ખાતાં ખાતાં અમે બન્ને મિત્રોએ આ જ ચર્ચા કરી. આ લેખથી અમે ચંદ્રસંબંધમાં ઘણું જાણી શક્યા હતા. આજે સાંજે પુનઃ અમે તે

ચંદ્રવિદ્યાનંદને મળવા જવાનો અને તેનો ઉપકાર માનીને તેણે અમને આપેલું પેલું ભુંગળું પાછું આપી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે પ્રમાણે તે ભુંગળું લેઈને અમે બન્ને સાંજના ફરતા ફરતા તેના મુકામે ગયા પણ તે અમને મળ્યા નહિ. અમે તે દિવસે આજુબાજુ ઘણી તપાસ કરી તોપણ તેનો કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. પછી બીજે દિવસે પણ અમે તેની ઘણી શોધખોળ કરી પણ તે છતાં તેનો પત્તો ખાધો જ નહિ. હવે મારે મારા ગામ આવવાને પાછા વળવાનું હતું જેથી તે ભુંગળું મારા મિત્રને સોંપીને હું મારે ઘેર આવવા નીકળ્યો અને મારા મિત્રને ભલામણ કરી કે તેનો પત્તો લાગે તો મને એકદમ ખબર આપવા કહ્યું. પરંતુ આજપર્યંત પુનઃ ચંદ્રવિદ્યાનંદનો પત્તો લાગ્યો જ નથી. જેથી હું અને મારો મિત્ર એ નિર્ણયઉપર આવ્યા છીએ કે તે ચંદ્રલોકમાં ઉપડી ગયો હશે.

× × × × × ×

પરંતુ થોડા દિવસ પછી મને આ ચંદ્રમાસંબંધમાં અધિક જાણવાની જીજ્ઞાસા મારા અંતરમાં થતી હોવાથી મોતીજેવા સુમનોહર અક્ષરે લખેલો મને એક લેખ મળ્યો. જેના ઉપર ચંદ્રમા અને મનુષ્યના વ્યાધિઓ—એ પ્રમાણે મથાળું લખેલું હતું. આ લેખ ઉપયોગી હોવાથી હું તેને પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. તે કોણે અને ક્યાંથી લખેલો હતો તે કંઈ જ જણાતું ન હતું તેના ઉપર માત્ર મારા પોતાના જ ગામની પોસ્ટ ઓફીસની છાપ હતી. મને લાગે છે કે તે કદાચ ચંદ્રવિદ્યાનંદે આ લોકમાં આવીને મારી જીજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવાને લખ્યો હશે, કારણ આ જ સંબંધમાં એક દિવસે મને જીજ્ઞાસા થઈ હતી. હવે પછી પણ મને જો ચંદ્રમાના સંબંધમાં અધિક જાણવામાં આવશે તો તે હું મારા માનવબંધુઓના આનંદને તથા જ્ઞાનને માટે પ્રસિદ્ધ કરીશ.

" જ્યારે વનસ્પતિસૃષ્ટિઉપર ચંદ્રમાની અસર થાય છે ત્યારે પ્રાણીજ સૃષ્ટિઉપર પણ કેમ ન થવી જોઈએ વા કેમનહિ થતી હોય ? અજ્ઞાન વા અલ્પજ્ઞ મનુષ્યો આ વાતનો સ્વીકાર કરો કે ન કરો, પણ ચંદ્રમાની અસર પ્રાણીજ સૃષ્ટિઉપર પણ થાય છે એ સત્ય વાર્તા છે,

વસંતઋતુમાં જ્યારે વનસ્પતિસૃષ્ટિ નવપલ્લવિત થાય છે, અને તેનું નવીકરણ થાય છે, ત્યારે તેવી જ અસર પ્રાણીજ સૃષ્ટિઉપર થાય છે જ. પરંતુ તે સૂક્ષ્મ હોવાથી તથા પ્રાણીજ સૃષ્ટિનું જીવન વનસ્પતિ સૃષ્ટિ કરતાં સ્વતંત્ર હોવાથી વનસ્પતિસૃષ્ટિના જેટલી તે દૃશ્ય થતી નથી. પણ થાય છે, એ કેવળ સત્ય છે.

વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર હાલમાં એટલે સુધી તો શોધ કરતું કરતું પહોચ્યું છે કે વનસ્પતિનું એક અણુ cell અને પ્રાણીના શરીરનું એક અણુ, એ બેમાં મહદ્ અંતર નથી; પણ મોટે ભાગે તે સમાન ધર્મવાળા છે તેથી વસંતઋતુમાં વા દંતર પ્રસંગે જેવી અસર આ વનસ્પતિના અણુ ઉપર થાય છે, તેવી જ અસર પ્રાણીઓના શરીરના અણુઉપર પણ થાય છે.

એમ લેટુરરે કરીને એક સૂક્ષ્મ અવલોકનકાર લખે છે કે હું ૪૦ વર્ષથી મરઘીનાં બચ્ચાંને ઉછેરવાનું કામ કરૂં છું અને મારો ચાળીશ વર્ષનો અનુભવ છે કે, જે બચ્ચાં પૂર્ણિમા પહેલાં જન્મે છે, તે વધારે બળવાન હોય છે અને તે જલદીથી ઇંડું ફોડીને અવતરે છે; જ્યારે બીજા પખવાડીયામાં જે જન્મે છે તે કંઈક નિર્બળ હોય છે, અને તેમને જન્મતાં પણ કંઈ વાર થાય છે.

એમ, ગેયે ડીફેન્ડ કરીને બીજો વિદ્વાન્ લખે છે, કે પક્ષીઓઉપર પણ તે જ પ્રમાણે ચન્દ્રમાની અસર થાય છે આ વિદ્વાન્ કહે છે કે એટલુ જ નહિ પણ દારૂ ઉપર પણ ચન્દ્રની અસર થાય છે શુક્લ પક્ષમાં દારૂ બનાવવો એ વધારે સારૂ છે અને કૃષ્ણ પક્ષમાં દારૂને તૈયાર કરવો એ હાનિ કરનાર છે એમ મને જણાયુ છે દારૂમાં જે કોહાણ થઇ ક્રિયા થાય છે તે પરમાણુઓ ઉપર ચન્દ્રમાની અસર સ્પષ્ટ રૂપમાં થાય છે

જેમણે આર્ય પ્રજાના વૈદકના ગ્રંથો જોયા હશે તેમને જ્ઞાન હશે જ કે આર્ય ભિષકોએ શુક્લ પક્ષમાં જ ઔષધોને માટે ઔષધિઓને ચુટવાની સલાહ આપી છે આ ગ્રંથકારો સામાન્ય મનુષ્યો ન હતા પણ તે સર્વદર્શી સમર્થ ઋષિમુનિઓ હતા

મનુષ્યના શરીરનાં અણુઓઉપર ચન્દ્રમાની અસર ચોકસ થાય છે અંગ્રેજ લોકોને ગાંડા મનુષ્યને lunatic કહે છે તે પણ દર્શાવે છે કે ચન્દ્રનો ગાંડા મનુષ્યની સ્થિતિની સાથે સબધ છે મગજના અણુઓ કે જે મનને કાર્ય કરવાનુ દ્વાર છે તેના ઉપર તથા મન ઉપર ચન્દ્રમાની અસર થાય છે

૧૭૫૮ માં દાકતર જ્યુબર્ટે વૈદકસબંધમા એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેમાં તેણે મૂર્ચ્છા અને ગ્લાનિ વા શોકને ચન્દ્રમાની સાથે સૂક્ષ્મ સબધ છે એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે

મેન્યુરેટ કરીને અન્ય એક વિદ્વાન્ કહે છે કે મનુષ્યની ત્વચાના ઘણાખરા વ્યાધિ સાથે ચન્દ્રમાને સબધ છે તે કહે છે એક રોગીને તેણે એવો જોયો હતો કે જેની ચામડી ઉપરનાં ચાઠાં વધારે ખરાબ થઇને વધતાં હતાં, અને જેમ જેમ કૃષ્ણપક્ષના દિવસો જતા તેમ તેમ તેના આખા ચેહેરાઉપર તથા છાતીઉપર તે ફરી વળતાં અને તેને ઘણુ દુ ખ દેતાં. કૃષ્ણપક્ષનો સમય પુરો થતાં તે સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછાં થઇ જતાં અને પુનઃ તે પક્ષમાં તે પાછાં વધતાં હતા. બીજા પણ આવા એક બે વ્યાધિના સબંધમાં તેને આવો જ અનુભવ થયો હતો.

જ્ઞાનતંતુઓના વ્યાધિઓઉપર તો ચન્દ્રમાની અસર ચોકસ થતી અનુભવાય છે મીડ કરીને એક દાકતર કહે છે કે એક બાળકને ફીટ આવતા હતા તેને પૂર્ણિમાને દિવસે દિવસે હંમેશાં વધારે આવતા દાકતર પીસન કહે છે કે એક પક્ષાઘાતના રોગીને તે રોગ શુક્લપક્ષમાં ઓછો થતો જણાતો અને કૃષ્ણપક્ષમાં તે વધેલો જણાતો

કયાં કારણોથી કેવી રીતે આ પ્રકારની અસર રોગીઓઉપર થાય છે તે આ દાક્તરો જણાવી શકતા નથી પણ તે એટલુ તો સ્વીકારે છે કે જ્ઞાનતંતુઓના વ્યાધિઓ અને ત્વચાના વ્યાધિઓ કે જેમા જ્ઞાનતંતુના છેડાઓને અસર થએલી હોય છે તેવા વ્યાધિઓ ઉપર ચન્દ્રમાની અસર ચોકસ થાય છે એક પ્રકારની સૂક્ષ્મ વિજળીના જેવી અસર આ રોગીઓઉપર થાય છે આપણા વાતાવરણમાં રહેલા હવાનાં પરમાણુઓઉપર ચન્દ્રમાની અસર થાય છે, અને તેનો અસર આપણા શરીરોઉપર થાય છે

દાક્તર મોલ કહે છે કે નબળા મગજના, નબળા શરીરના, તથા મૂર્ચ્છા, વાયુ અને એવા જ વ્યાધિ જેમને હોય તેવા રોગીઓઉપર ચન્દ્રમાની અસર થતી મે ચોકસ કેટલેક પ્રસગે જોઇ છે

ઓલબર્સ કે જે એક પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર તથા પ્રસિદ્ધ ખગોળશાસ્ત્રી છે તેણે રોગના જૂદા જૂદા વિભાગ પાડીને તેમાંથી કયા કયા રોગનો ન્યૂનાધિક સબંધ ચંદ્રની સાથે છે તે વિસ્તારથી જણાવ્યું છે

બ્રુસ લખે છે કે મેં પતના દરદીને જોયો હતો જેને પુર્ણિમા પછી તેનું દરદ હમેશાં વધતું અને તેને આંતરીયો તાવ પણ આવતો. આવાં દ્રષ્ટાંતો હજારો મળી આવે તેમ છે કે જેથી એ સિદ્ધ થઇ શકે છે કે ચંદ્રમાની અસર પ્રાણીજ સૃષ્ટિઉપર અને મનુષ્યો-ઉપર થાય છે.

આર્યપ્રજાને આ વાર્તા કંઇનવિન્ નથી. તે તો હજારો વર્ષોથી આ વાતનો સ્વીકાર કરતી જ આવી છે. પણ ઇતર દેશની પ્રજાઓ કે જ આ વાતનો સ્વીકાર કરતી નથી તેમણે સ્થિરતાપૂર્વક આ સંબંધમા વિચાર કરવો ઘટે છે.

મનુષ્યનું શરીર અને તેની અંદરના સૂક્ષ્મ ગ્રાહક શક્તિવાળા જીવંત અણુઓ એ અનેક પ્રકારની વાતાવરણની અસરને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળા છે વા તે અસર થવાને પાત્ર છે. આવું ગ્રાહક શક્તિવાળું અત્યંત પ્રભાવવાળું બીજું યંત્ર આ વિશ્વમાં મળવું દુર્લભ છે. અત્યંત સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અસર પણ મનુષ્યના શરીરનાં અણુઓ ગ્રહણ કરી શકે છે.

હાલના ઘણા ડાક્તરો એટલું તો કબૂલ કરે છે જ કે અમુક મનુષ્યના જ્ઞાનતંતુ-ઓમાં અમુક પ્રકારનો ફેરફાર થઇ ગયો છે વા તેમાં અમુક ન સમજી શકાય તેવો નવિન દ્રવ આવ્યો છે. આ દ્રવ ક્યાંથી આવ્યો છે તે સમજી શકવાને આ બીચારા અજ્ઞાન છે. પણ આ દ્રવ સૂક્ષ્મ વાતાવરણમાંથી મનુષ્યના જ્ઞાનતંતુઓમાં અને તેમના દ્વારા તેમના શરીરમાં પ્રવેશે છે. આ બધી ઘણી સૂક્ષ્મ બાબતો છે અને તે સહજ સમજી શકાય તેવી નથી.

જેમ ચંદ્રમાની અસર મનુષ્યના શરીરઉપર, તેના મગજઉપર તથા તેના મન ઉપર થાય છે તેમ બીજા ગ્રહોની અસર પણ તે જ પ્રમાણે થાય છે. કેવી રીતે અને કયાં કારણોથી તથા કયારે આ અસર કેટલા પ્રમાણમાં થાય છે, તથા તેને નિવારવાના કયા ઉપાયો છે, એ બધી બાબતો અત્યંત ગહન છે, તથા સમજવી કઠિન છે. આર્યશાસ્ત્રકારોને આ બધી જ બાબતો જ્ઞાન હતી અને જ્યોતિષવિદ્યાની તેમણે કરેલી શોધ એ તેનો સબળ અને પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. કયા કયા કારણોથી કયા કયા ગ્રહોની કયારે કયારે કેવી કેવી અસર મનુષ્યના ઉપર થાય છે તેનો નિર્ણય આ શાસ્ત્રને રચનાર સર્વજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ ઉત્તમ પ્રકારે કરેલો છે. તે ગ્રહોની થતી અસરોને કેવા રીતે ફેરવી શકાય છે વા ન્યૂન કરી શકાય છે વા તે શુભ હોય તો કેવી રીતે તેને અધિક કરી શકાય છે એ સર્વ શોધ આ શાસ્ત્રકારોએ કરેલી છે. આ શોધના માહાત્મ્યને સમજવાને પાશ્ચાત્ય વા ઇતર દેશના વિદ્વાનોને હજી સૈકા લાગશે.

આ સંબંધમાં વળી અન્ય સમયે હું તમને અધિક જણાવીશ. આજ તો માત્ર તમને થએલી જીજ્ઞાસા તૃપ્ત થાય તેટલા પુરતું જ મેં આ સંબંધમાં વિવેચન કરેલું છે.”

(અપૂર્ણ).

ન્યુયૉર્કનાં મકાનો

ન્યુયૉર્ક અમેરિકાનું મોટામાં મોટું પહેલે નંબરે આવતું શહેર છે. આખી દુનિયામાં તેનો નંબર બીજો આવે છે. આ શહેરની કુલ વસ્તી ૫૭ લાખ પચાશ હજારની છે. આ શહેરમાં એક ચોરસવાર જમીનની કિંમત છસો ડૉલર ૧૫૩ છે. એક ડૉલરના હાલના ભાવે લગભગ ૩ ૩-૮-૦ થાય છે.

આ શહેરમાં મ્યુનીસીપાલીટીનું મકાન ૩૪ માળનું છે અને તેની ઉંચાઇ ૫૮૦ ફુટની છે. તેની કિંમત ચાર કરોડ રૂપૈયાની છે.

બીજું ધી વુલવર્થ બીલ્ડીંગ પચાવન માળનું છે જે ૭૫૦ ફુટ ઉંચુ છે. તેની કિંમત ચાર કરોડ સાઠલાખ રૂપૈઆની છે. આ મકાન આખી દુનિયામાં સહુથી મોટું છે.

ધી ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સ બીલ્ડીંગ ૪૭ માળનું છે, અને તેની ઉંચાઇ ૬૧૨ ફુટની છે. તેની કિંમત પણ ઉપરના મકાનજેટલી છે. આ મકાનનો પાયો ૯૨ ફુટ ઉંડો છે.

સીંગરના સંચાનું બીલ્ડીંગ પણ સઉથી પ્રથમ બંધાયેલું મોટું મકાન છે. જેને ૪૯ કે ૫૦ માળ છે.

ફુલેટ આર્યનું ૨૨ માળનું મકાન છે જેમાં વીશહજાર માણસોની ઑફીસો છે.

મેટ્રોપોલીટન લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ ૪૦ માળનું છે અને તે સફેદ આરસ પહાણનું બાંધેલું છે આ મકાનમાં ચડવા ઉતરવાના ૫૦ લીફ્ટ છે.

બીજું ધી ન્યુ ઇક્વીટેબલ બીલ્ડીંગ નવ કરોડની કિંમતનું છે.

ન્યુયૉર્ક અને બ્રીકલને જોડનારો સઉથી અદ્‌ભુત થાંભલાવિનાનો પુલ છે જે ૬૫૭૫ ફુટ લાંબો છે અને તેના ઉપરથી રોજ પાંચ લાખ મનુષ્યો અને ૭ હજાર ગાડીઓ પસાર થાય છે.

જાહેર પુસ્તકાલયનું મકાન રૂ. ૭૦ લાખનું છે જેમાં સોળલાખ પુસ્તકો છે.

જનરલ પોસ્ટ ઑફિસનું મકાન આરસપહાણનું છે જેમાં ૪૧૦ પેટા ટપાલ ઑફિસો છે અને તેની કિંમત એકલાખ છાસીહજાર રૂપૈયાની છે.

ગ્રાન્ટ સેન્ટ્રલ ટરમીનલ રેલ્વે સ્ટેશન આખી દુનિયામાં મોટામાં મોટું છે, અને તેમાં ૨૧ માઇલ રેલ્વેના પાટા નાખેલા છે, બસો ગાડીઓ અને શીત્તેર હજાર ઉતારૂઓની દરેક કલાકે સવડ થઇ શકે છે

કાં તો ભસ્મ ચોળી, કૌપિન પહેરી સાચા વિરાગથી જગલમાં વસવું કે કાં તો આવી વિજ્ઞાનવાળી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ મનુષ્યને શોભે છે. આપણે તો આવી વાર્તા સાંભળીને પહોળાં મોઢાં કરી આશ્ચર્ય પામવાનું જ રહ્યું છે. સત્ય કહીએ તો આપણે વ્યવહાર પરમાર્થ એમ ઉભયથી ભ્રષ્ટ થયા છીએ. જેમણે સાચો પરમાર્થ સિદ્ધ કર્યો હોય તેવા મનુષ્યો આપણા દેશમાં ત્રીશ કરોડની વસ્તિમાં કેટલા મળી આવે તેમ છે ! અને વ્યવહારમાં આપણે શું કર્યું, છે તે તો સ્પષ્ટ જ છે તેમાં બીજાને દોષ દેવો એ ઉચિત નથી જ. જો આપણી કંઇ પણ કરવાની સાચી ઇચ્છા છે તો આપણને આ ત્રિભુવનમાં કોઇ રોકી શકે તેમ નથી, એ નિશ્ચય સમજવું. પણ આપણામાં સાચી ઇચ્છાનો જ અભાવ છે તીવ્રેચ્છાનો જ અભાવ છે. નહિ તો અમેરીકાના વતનીઓ પણ મનુષ્ય છે અને આપણે પણ મનુષ્ય છીએ તેમના દેશની સ્થિતિ જુઓ અને આપણા દેશની સ્થિતિ જુઓ. બે રો પરમાર્થનો ઢોંગ કરી વ્યવહારથી ભ્રષ્ટ થતા ના અને પરમાર્થની ઇચ્છા હોય તો ત્યાંથી ભ્રષ્ટ થતા ના. પણ જે સાધો તે એવો સાધો કે તેનું વર્ણન સાંભળીને અન્યને રોમાંચ થાય

हजारो मनुष्योए वापरी खात्री करेलां, पूर्ण निर्भय, विश्वासपात्र केटलांक सस्तां औषधो.

अजीर्ण चूर्ण—પેટના ઘણા દરદોમાં કામ આવે છે.
बंधकोश चूर्ण—બંધકોશને નિર્મૂળ કરે છે.
ज्वर चूर्ण—તમામ પ્રકારના જ્વરમાં કામ આવે છે.
श्लेष्मादि चूर्ण—સળેખમ તથા ઉધરસ મટાડે છે.
वात चूर्ण—વા, સંધિવા વગેરેમાં કામ આવે છે.
तन्तुवेदना चूर्ण—માથાનાં દરદોમાં વપરાય છે.
प्रदरचूर्ण—સ્ત્રીઓના સર્વ પ્રકારના પ્રદરને મટાડે છે.
सगर्भा चूर्ण—સગર્ભા સ્ત્રીઓને બહુ લાભકારક છે.
त्वचा चूर्ण—ખસ, ખીલ, ફોલ્લા વગેરેને મટાડે છે.
अशक्ति चूर्ण—તમામ પ્રકારની અશક્તિને દૂર કરે છે.
पुष्टि चूर्ण—વીર્યની નબળાઇને દૂર કરે છે.
प्लेगनी दवा—પ્લેગમાં ઘણી ઉપયોગી છે.
कॉलेरानी दवा—આ દવાથી હજારો મનુષ્યોના કોલેરા મટ્યા છે.
ऋतुनी दवा—(૧) અટકાવ ઓછો આવવો વગેરે અથવા અનિયમિત આવતો હોય તો કામ આવે છે.
„ (૨) અટકાવ ઘણો આવતો હોય તો કામ આવે છે.
मॅलेरीया तावनी दवा—આ દવાઓથી હજારોના મેલેરીઆ તાવ મટ્યા છે.
अतिसार चूर्ण—આ દવા ઝાડા થતા હોય તો કામ આવે છે.
मरानी दवा—આ દવાથી મરડો મટે છે.
बालामृत चूर्ण—આ દવા બાળકોની ઉલટી, જ્વર, અશક્તિ, ઝાડા થવા વગેરે ઘણા રોગને મટાડે છે.

આ દવાઓ પવિત્ર અને નિર્દોષ છે અને તે સર્વ જીવનસાધન ઔષધોમાંથી લાંબા વખતના અનુભવ ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને તેનાથી હજારો મનુષ્યોને લાભ થયો છે. દિવસમાં ત્રણ વખત એક એક વાલ દવા લેવાની હોય છે એક વખત એક વાલ લેવી. બાળકોને અર્ધું પ્રમાણ આપવું. હમેશાં આ દવાઓ પ્રત્યેક મનુષ્ય ઘરમાં રાખવા જેવી છે.

खसनो मलम—મૂલ્ય રૂ ૦-૪-૦.
दराजनो मलम—રૂ ૦-૪-૦.
अर्शनो मलम—રૂ. ૦- ૨ ०.
नेत्र चूर्ण—આંખ આવવી, દુઃખવી, વગેરેમાં ચાલે છે. ૦-૧૨-૦
काननी दवा—કાન પાકવો, સણકા મારવા વગેરેમાં ચાલે છે. ૦-૧૨-૦
शुद्ध काथो એક પડીકાના ૦-૪-૦
शुद्ध सुगंधीदार धूपेल—મોટા રોગના એક શીશાનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.
જથાબંધ લેનારને સારું કમીશન આપવામાં આવે છે
मेश—બાળકોને આંખમાં આંજવાની મેશ. એક ડબીના ૦-૮-૦

जे. पी पंडित एन्ड कंपनी.
मुवडीने छापे—वडोदरा

આશાના નવા અંકુર.

હીસ્ટીરીયા—વાયુમુક્તા.

કી. રૂ. ૧—૮—૦

ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ફેફર, વાયુ આંકડી કે કાંઠણી તેમજ હસાનથવું, રડવું ધુણવું, વગેરે તોફાન કરવાં, અને શરીરે ઠંડા પડવું, જડ થવું, શ્વાસ રૂંધાવો તથા દાંત બંધાઇ જવા વગેરે લક્ષણો ટાળવા માટે ઉત્તમ દવા છે. તેનો ઉપયોગ કરનાર રંગુનવાળા ઝવેરી ચુ. દ. શાહ, રેવાકાંઠાના આસિ. પોલિ. એ. સાહેબ ન. જ. મહેતા વડોદરા રાજ્યના એજ્યુ. ઇ. સાહેબ, ૯. ૬. ગેરાર્ડી, પેટલાદના પ્રસિદ્ધ વકીલ વિહારીકરભાઇ અને નથ્થુભાઇ. નાદોદ હેડમિસ્ટ્રેસ બહેન જ. તા. અને ડભોઇ કંત્રાક્ટ સાંકરભાઇ, વગેરે ગૃહસ્થો છે સર્ટીફીકેટો દરરોજ મળ્યાં કરે છે. ટિકિટ બીડે ખુલાસો મળશે.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

સંશોધક હીસ્ટિરિયા—વડોદરા—રાજમહેલ રોડ, દયાલભાઉના ખાંચામાં.

तदन सफल.

પ્રાતઃકાલના ગ્રાહકો ઇચ્છે તો પ્રાતઃકાલ તદન મફત મેળવી શકે છે.

कैसी रीते ?

જે પ્રાતઃકાલના ગ્રાહક છે તે માત્ર ત્રણ નવા ગ્રાહક મેળવી આપશે તેમને અમે પ્રાતઃકાલ એક વર્ષ ઉપકાર સાથે મફત આપીશું, અથવા તેમને જરૂર હશે તો પાછલી સાલના એક વર્ષના પૂરા બાર અંક માત્ર પોસ્ટેજ ખરચ લેઇને મફત આપીશું.

अथवा.

અથવા પ્રત્યેક એક નવા ગ્રાહકે પ્રાતઃકાલના પાછલાં વર્ષના પરચુરણ બાર અંકો અથવા પ્રાતઃકાલ-મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં પુસ્તકોમાંથી ૭ આનાની કિંમતનાં પુસ્તકો મફત આપીશું.

व्यवस्थापक प्रातःकाल. c.
वडोदरा.

[illegible].

મૂલ્ય નં. ૧-૨-૩ નું અનુક્રમે રૂ. ૫-૪-૨ા

ઠે. જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની
વડોદરા.

शुद्ध भेळसेळा नानी हींग.

પા રતલી, તથા અર્ધા રતલી ડબીનો કિંમત રૂ. ૦-૧૦-૯, તથા રૂ. ૧-૪-૦ ન પસંદ પડે તો પાછી લઇએ છીએ.

जे. पी. पंडित एन्ड कंपनी—वडोदरा.

एक स्वदेशी साहस.

सुगंधीदार अगरबत्ति

આ અગરબત્તીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં વપરાય છે અને સુવાસમાં તેની બરોબરી કોઈ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે. નીચેના ભાવ ના શેરના એટલે ૪૦ તોલાના સમજવાના છે

बदामीरंगनी अगरबत्ति.

૧ ગુલાબ-કસ્તુરી—જાડી એક શેરમાં લગભગ ૨૫ નગ આવે છે અને દરેક અઢી કલાક બળે છે

પાતળી—એક શેરમાં ૫૦૦ નગ આવે છે અને દરેક બે કલાક બળે છે પાશેરના રૂ ૪

૨ ગુલાબ-અંબર—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના ૩)

૩ ગુલાબ—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના ૨॥)

૪ કેસરી—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને શેરમાં ૨૫૦ આવે છે પાશેરના રૂ ૧॥

૫ અગર—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે- પાશેરના રૂ ૧

૬ ચંદન—બાબી દરેક એકથી દોઢ કલાક બળે છે ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦-૯-૦

૭ ટુકી—દરેક એક કલાક ચાલે છે ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦ ૬ ૦

काळारंगनी अगरबत्ति.

૧ અંબર—નગ ૧૦૦ રૂ ૧॥

૨ જવાદ—ત્રણ જાતની આવે છે જેમાંની દરેક અઢી કલાક, દોઢ કલાક અને પોણો કલાક બળે છે અને દરેક એક શેરમાં ૨૫૦, ૫૦૦ તથા ૨૦૦૦ સુધી આવે છે-પાશેરના રૂ ૩)

૩ મતાબ—ચમત્કારિક રીતે બળે છે— પાશેરના રૂ ૨

૪ દરબાર—દરેક આઠ દશ કલાક ચાલે છે. ૧૨ નગના રૂ ૧

૫ મશ્ક—પાશેરના રૂ ૧॥

૬ અર્ગજા—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમાં બસોથી અઢીસો નગ આવે છે. પાશેરના રૂ ૧

૭ પુંજ—એક શેરમાં ૪૦૦ નગ આવે છે—પાશેરના રૂ ૦-૧૨-૦

૮ અગર—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦ નંગ આવે છે પાશેરના ૦-૧૨-૦

૯ મધ્યમ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ ૦-૮-૦

૧૦ સાધારણ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ ૦-૬-૦

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાંનું જંતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે નગ ૧૨ ના રૂ ૩

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુગંધીદાર ઓગ્રો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ ૦૪૦

સુગંધીદાર ધૂપ—ત્રણ જાતની ડબી આવે છે મૂલ્ય રૂ ૧-૧૨-૦ ૧-૦-૦ અને ૦-૧૦-૦

સ્વદેશી કેશર—ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ—દરેક તોલાના ૧-૧૨-૦, ૧-૮-૦, ૧-૪-૦.

જથાબંધ લેનારને યોગ્ય કમીશન મળે છે. માલ મંગાવનારને પાતળી કે જાડી જે મીલક હોય છે તે મોકલવામાં આવે છે

के वी पंडित एन्ड कम्पनी.

GOLDEN TOBACCO (*for Chewing*)

Or Ague Pills Price, Re. 1.

Batliwalla's Balamrut, the Tonic for Children and Weak Persons. Price, Re 1.

Other famous preparations are :— BATLIWALLA' Genuine Quinine Tablets, Grs, I and II each, in Bottles of 100 each. AGUEMIXTURE (Small) 8 as. CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting. Re. 1. TOOTH POWDER 4 As TONIC PILLS (Embiral Brand), for Pale People and Nervous Breakdown Re. 1-8 RINGWWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch, etc,

Price, As. 4.

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr H L. BATLIWALLA SONS & CO. Ltd

Worli, Laboratory Bombay

Telegraphic Address —BATLIWALLA, WARLI, BOMBAY.

हरितकी चूर्ण

(હરડેનું ચૂર્ણ)

આ ચૂર્ણ નિત્ય લેવાથી વાત, પિત્ત તથા કફથી ઉત્પન્ન થતા અનેક રોગ દૂર થાય છે. ઉત્તમ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તથા આયુષ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. ઉનાળામા સરખા પ્રમાણના જુના ગોળસાથે, વર્ષા ઋતુમા સૈંધવ સાથે, શરદ ઋતુમાં સાકર સાથે, હેમંતના સુંઠ સાથે શિશિરમાં પીપર સાથે, અને વસંત ઋતુમાં મધ સાથે લેવાનું હોય છે રાત્રે સુતી વખતે અર્ધા રૂપૈયા ભાર ચૂર્ણ લેવું.

ના. ૧ ઉત્તમ મોટી હરડેમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ા ના ડબાની રૂ. ૧–૦–૦

ના. ૨ મધ્યમ પ્રકારની હરડેમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ા ના ડબાની રૂ. ૦–૮–૦

ઠે. જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની વડોદરા.

કલકત્તા, મદ્રાસ અને પૂનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં સોનાના ચાંદ મેળવનાર, ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્ત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઈ રહે, તેવા સંચાઓથી ઉત્તમ તાજી અને ખરેખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિમિટેડ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબાઈ.

આપણા દેશના લોકોના શારીરિક બંધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ચીજોમાંથી જ તૈયાર કરેલી દવાઓ વધારે માફક આવે છે એવી સમજણ આપણા અંગ્રેજી શીખેલા બંધુઓની પણ હવે થતી જાય છે એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ છૂટથી વાપરવા મંડયા છે ઉત્તમ અને અકસીર તથા પ્રમાણમાં સોંઘી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વદેશાભિમાની બંધુને વિનતિ કરીએ છીએ.

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વૈદ્યને લગતું અનુભવી વૈદ્ય ડાક્તરોના લેખોથી ભરપૂર માસિકનો નમૂનાનો અંક મંગાવી જુઓ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨-૦-૦.

અસાધારણ મોંઘવારીને સબબે તા. ૧-૮-૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવોમાં થનાર ફેરફાર જાણવા માટે નવું પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

તારનું શિરનામું. ઝંડુ.

કાલબાદેવી ધાન્ય જુની ભાટીયા મહાજન વાડી	કારખાનું — એલ્ફીન્સ્ટન રોડ—મુંબાઈ.

પુસ્તકો.

	કિંમત
૧ શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ	૫-૦-૦
૨ શ્રી ભગવદ્ગીતા	૪-૦-૦
૩ પાંડવ અને કૌરવ	૩-૦-૦
૪ રામ અને રાવણ	૧-૦-૦
૫ શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર	૨-૦-૦
૬ શુકના-કાદંબરી	૩-૦-૦
૭ મતોત્સવ	૧-૦-૦
૮ ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો...	૧-૮-૦
૯ પાંડવાશ્વમેધ	૨-૦-૦
૧૦ શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો	૧-૮-૦
૧૧ ચિકિત્સાબ્ધિ	૨-૦-૦
૧૨ આર્યનાર્ય ઔષધ	૨૦-૦

વધારે વિગત જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવો.

— વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएला पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ०-१२-०
महत्त्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि	०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं	०-४-०
बुकर टी वॉशिंग्टन	०-४-०
मद्य अने तेना उपयोग	०-२-०
वाल्मिकीनो जय	०-६-०
व्यवहारोचित जीवनरक्षायनविद्या अथवा	
दरेक मनुष्य जात वैद्य (गुजराती)	१-०-०
,, ,, (मराठी) ..	१-०-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी)	२ -०
बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां	१-०-०
वेदांतमार्गोपदेशिका	६-,
चाह, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे	०-२-
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवाना मार्ग	०-२-०
,, , हिंदी ..	०-१-६
धर्म	०-६-
श्रीअध्यात्मविद्योपासकमंडळनो प्रथम उपासनाक्रम	१-०-
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा सुदृढ आरोग्य अने दीर्घ आयुष्य प्राप्त करवाना अमोघ उपायो.	०-३-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगतमां छे के नहि ?	० २-
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	० ६-०
शरीर, मन अने आत्मा	०-६-०
प्रातःकालनां पाछलां वर्षो	
(प्रत्येक वर्ष)	३ ८-०
प्रातःकालना १ थी १७ वर्षना सेट	५० ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे) ..	२-८-०
भीष्मपितामह ...	१-१२-०

ॐ प्रातःकाल-मंदिर—[illegible]—वडोदरा.

Reg. No. B

નમુનાની શીશી મફત

જે ઉમરાવી પુરુષોને અમરેલા માનતી છે. તેઓમાં તેમજ [illegible] માટે તૈયાર કરેલ, વાસ્તે જેટલાં સર્વોત્તમ [illegible] વાળ પ[illegible] અનેરતાજ છે કેટલું પણ માણસે ધોળા વા[illegible] [illegible] લગાડી [illegible] નહીં કારણ કે

KAMINIA OIL

કામીનીઆ ઓઈલ

જે રજીસ્ટર કરેલું છે તેની [illegible] ઉપયોગથી [illegible] રોગીના વાળ સહેલાઇથી ઉગે છે

કામીનીઆ ઓઈલ એ વાળનો ખોરાક છે તે [illegible] મૂળમા પોષણ તથા [illegible] છે તથા [illegible] છવાયા વાળને તથા ખરી પડતા હોય તેને જોઈતુ પોષણ આપે છે, અને જેઓના વાળ સારી હાલતમાં હોય છે તેઓને માટે પણ આ તેલ વાપરવામાં ઘણું ઉપકારક છે, કારણ કે હાથ પડે તેવુ કચરાવાળુ તેમજ ચીકણું નથી પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને [illegible] કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે જે સ્ત્રીઓને તેમના વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુવાળા અને ચકચકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથો ઉગાડવો હોય તો [illegible]

[illegible] FOR THE HAIR વાપરો કીમત શીશી ૧ નો રૂ ૧-[illegible] વી પી પોસ્ટેજ ૦-[illegible]-૦ ૩ શીશીના રૂ ૨-૧૦-૦ વી પી પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ [illegible]

[illegible] આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલું (સ્પીરીટ વગરનું) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે ફક્ત [illegible] ચાર ટીપાં રૂમાલ ઉપર અથવા કપડાં ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાને [illegible] સુગંધમાં મુકી દેશે. આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં [illegible] કરતાં એક ઓટો દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેનાથી [illegible] દીલબહાર [illegible] ખ્યાલ કરો

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂ૦ ૦-૧૨-૦, મોટી [illegible] બાટલીના રૂ૦ ૨-૦ [illegible]

[illegible] કેમીકલ [illegible]

[illegible] — મુંબઈ

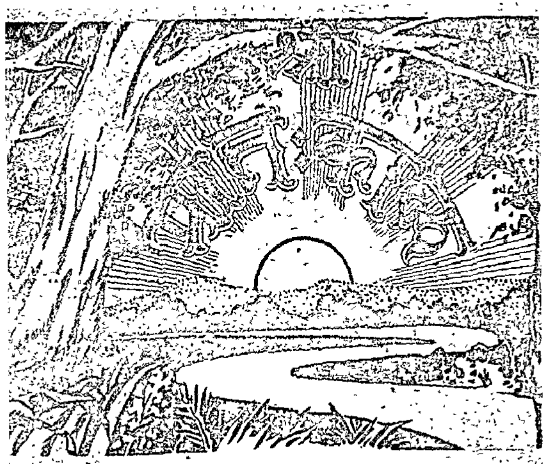

पुस्तक १८] संवत् १९७६ श्रावण कृष्ण० १४ [अंक १०

॥ श्लोकः ॥

किन्नाम रोदिषि सखे त्वयि सर्वशक्तिः
आमन्त्रयस्व भगवन् भगदं स्वरूपम् ।
त्रैलोक्यमेतदखिलं तव पादमूले
आत्मैव हि प्रभवते न जडः कदाचित् ॥

ભાવાર્થ:—બંધુ! શા માટે તું રડે છે? તારામાં સર્વશક્તિ રહેલી છે. હે ભગવન્! તારાં સર્વૈશ્વર્યસંપન્ન સ્વરૂપને તું જાગ્રત કર અને આ અખિલ વિશ્વ તારા પગમાં પડશે. આત્મા જ (સર્વત્ર) વિજય પામે છે, જડ નહિ.

Printed at the Lakshmi Vilas Press, in Bhau-Kale's Lane, Baroda by Mr. K. G Patel and published by Mr Jagannath Prabhashankar Pandit Bhuldi Zampa on 20-8-20 BARODA.

विषयानुक्रमणिका.

विषय. पृष्ठांक

१ पद्यसंग्रह.

અહંમહોપાસન (શ્રી ઉ. ભ.) ૩૬૧

२ वेदांत.

૧ દંપતીએ પરિધાન કરવાયોગ્ય દિવ્ય વસ્ત્રાલંકાર ૩૮૬

૧ તંત્રીનો આહકો પ્રતિપત્ર ૩૯૫

३ योग

રાજયોગ ૩૮૧

४ साहित्य.

નિર્ભયાનંદ... ... ... ૩૮૬

५ सामाजिक विषयो

હીંદુ લગ્નનું સંતતિશાસ્ત્ર ૩૯૮

६ आरोग्य

ઠંડા શુષુ તેનો ઉપયોગ (શ્રી ડો. વિ. મહેતા.) ૩૯૪

७ प्रकीर्ण

૧ શ્રી સહચરીસમ્મેલનપ્રસંગે અપાએલું ભાષણ (શ્રી ન. દે. મહેતા.) ૩૬૨

૨ મહાત્મા તિલક ૩૭૫

૩ સાહસિક વીનીયમ હોર્ટલેન્ડ પ્રેન્ટાઇસ ૩૮૦

भातःकालनुं लवाजम.

હિંદુસ્થાનમાં—ભેટ સાથે વર્ગ ૧ રૂ. ૫–૦–૦ વર્ગ ૨ રૂ ૪–૨–૦ વર્ગ ૩ રૂ ૩–૧૦–૦

હિંદુસ્થાન બહાર—રૂ. ૫–૦–૦.

છુટક નકલના રૂ. ૦–૬–૦.

जाहेरखबरना भाव.

એક માસના એક પૃષ્ઠના રૂ. ૮–૦–૦, અર્ધા પૃષ્ઠના રૂ. ૪–૦–૦, ¼ પૃષ્ઠના ૨–૦–૦ (આ ભાવ મુખપૃષ્ઠ શિવાયના છે)

श्री

प्रातःकाल.

पुस्तक १८]   संवत् १९७६ श्रावण कृष्ण० १४   [अंक १०

अहंग्रहोपासन.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી)

પદ   (અંતર તું એ જ, બાહિર તું ને જ, એ લય)

સચ્ચિદ્ઘન બ્રહ્મ, પરમાત્મન્ ॐ, तत्सत् शिवोऽहम् शिवोऽहम्
નિત્યમુક્ત, શુદ્ધબુદ્ધ, સુગમ્બુદ્ધ, અખંડૈકતત્ત્વ, સોઽહમ્
સદાશિવ સાક્ષીરૂપે હું સતત વિલસું,
ન દ્રષ્ટા હું, ન શ્રોતા હું, ન ભોક્તા—ભોગ્ય હું હોઉં છું,
નથી જ્યાં અન્ય ત્યાં હુંથી પૃથક્તા હોયને શાની,
ચરાચરવ્યાપ્ત, પૂર્ણ અને પરામૃતસ્વરૂપે રહું છું;
હું જ ભૂમા, હું જ પ્રમા, ભાસે ન કહીં इदं त्वम्—
સનાતન સત્ય, વ્યક્તાવ્યક્ત, જ્ઞાન અનન્તરૂપ હું છું,
સાધ્ય હું છું, અને વળી દુરારાધ્યરૂપે હું દેખાઉં છું,
પરાવર સુખ, પરમ આનંદ, અમરરસે છલોછલ હું,
છતાં સહજ સ્વભાવે, મુજ સ્વરૂપેવીન જ્વ થઈ છું;
કોઈ ન ત્યાં, શૂન્ય અહા!, न किंचिन् न चाहम्—

श्रीसहचरी संमेलनना तृतीय उत्सवप्रसंगे श्रीयुत नर्मदाशंकर देवशंकर महेता एमणे आपेलुं भाषण.*

શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારિવર્ગના શ્રીમદ્ તરફથી આપ વિશ્વવિખ્યાત કવિને સ્વાગત આપતાં અમને ઘણો હર્ષ થાય છે. આપને આ સહચરીસંમેલનની સંસ્થા, પ્રવૃત્તિ તથા પ્રતિષ્ઠાવિષે ખરો ચિતાર આવે એટલા માટે ટુંકામાં તેની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ આપવાની રજા લઉં છું.

પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો આ ઇલાકામાં પ્રસાર થવાની સાથે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિના જડવાદની ભાવનાનું મોજું એટલું બધું જોરમાં પ્રસરેલું હતું કે તે સમયે, આપણા દેશની સંસ્કૃતિનો પ્રકાશ જો કે ઓલવાયો ન હતો, તો પણ ઝાંખો પડયો હતો અને તેનો પરિણામ એ આવ્યો હતો કે પાશ્ચાત્ય સુધારણાના આદર્શો યુનીવર્સીટીના કેળવાયેલા વિદ્વાનો પ્રજાજન આગળ ઘણા ભારથી વરતા હતા. તે સમયે ધર્મના પંથ તથા માર્ગોના અંત કનિષ્ઠ બહુ હતા અને આપણા દેશનો ધર્મ તથા સંસ્કૃતિનું સત્સ્વરૂપ ઢંકાઇ ગયું હતું. તે સમયમાં બંગાળામાં આપના પૂર્વજ મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોરે બ્રહ્મોસમાજની ધર્મસુધારણા સારી રીતે પ્રસારેલી હતી, અને તેનો વેગ ગુજરાત પ્રાંતમાં પણ આવ્યો હતો. આપના વડીલ ભાઇએ અમદાવાદની પ્રાર્થનાસમાજના મંદિરમાં ધર્મસંબંધી ઘણાં ચમત્કૃતિવાળાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં તેની સ્મૃતિ અદ્યપિ તાજી છે. પ્રાર્થનાસમાજના જાહોજલાલીના દિવસોમાં ઈશ્વરવિષયક ભાવના સારી ખીલી હતી. પરંતુ પશ્ચિમના વિજ્ઞાનના વેગથી ફરીથી જડવાદની મહત્તા પ્રજાના અંતઃકરણમાં જણાવા લાગી. આ સમયે ધર્મ તથા તત્ત્વવિદ્યાના વિચારોનું એકતંત્રપણું કરવાની જરૂર જણાઇ હતી. આ પ્રસંગે અહીંના સ્થાનિક સંપ્રદાયોમાં રહેલું ઉંચું સત્ત્વ તથા પાશ્ચાત્ય આદર્શોમાં બહુ માનવાળા નવા જમાનાના શિક્ષિત મનુષ્યોની ધર્મવાસના તૃપ્ત થાય તેવું રહસ્ય જણી આવે અને ધર્મને ઉંચી કક્ષાઉપર મૂકે એવા પુરુષની જરૂર હતી. આ ખોટ અમારા પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમાન્ નૃસિંહાચાર્યજીએ પૂરી પાડી. વૈદધર્મનાં ઉંચાં તત્ત્વો વર્તમાન કાળમાં શી રીતે આચારમાં મૂકી શકાય તેનું તેમણે ભાન કરાવ્યું હતું. સન ૧૮૫૪ માં આ પરમ ઋષિનો સુરત જીલ્લાના કડોદ ગામમાં જન્મ થયો. તેમની આબાલવૃદ્ધ પ્રજાઉપર અદ્ભુત ધાર્મિક અસર કરવાની સત્તાશક્તિ તથા ધર્મસુધારણાનો શુદ્ધ ઉંચો આવેશ વિદ્યમાન હતો. તેમણે સને ૧૮૭૫–૭૬ ના અરસામાં ધર્મના ઉપદેષ્ટાતરીકે સંસારનાં સઘળાં ઐહિક સુખોનો ત્યાગ કરી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. તેમણે સંન્યાસ આશ્રમને બદલે ગૃહસ્થ જીવન પસંદ કર્યું અને પ્રાચીન ગાર્હસ્થ્યની ઉંચી ભાવના વર્તમાન કાળમાં શી રીતે

* આ સંમેલનપ્રસંગે સુપ્રસિદ્ધ કવિવર શ્રીમન્ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પધાર્યા હતા તે વખતે આ ભાષણ તેમને સંબોધીને આપવામાં આવ્યું હતું.

સિદ્ધ કરી શકાય તેનો પોતાના સદાચાર અને સદ્‌બોધવડે ગુજરાતના ગૃહીઓને સારો ચિતાર આપ્યો. તેમણે ભાગિનીભૂષણ, પચવરદ વૃત્તાંત વગેરે પ્રકટ ગદ્યગ્રંથો તથા વાણી વિલાસાદિ સુંદર કાવ્યગ્રંથો પ્રકટ કરી ઘણા કલેશમય સંસારોને સુધાર્યા તેમનું ઐહિક જીવન સને ૧૮૮૬ માં અવસાન પામ્યું, અને ધર્મની સાંપ્રદાયિક પદ્ધતિ ચલાવવાનો બોજો તેમના પુત્ર શ્રીમદ્‌ ઉપેન્દ્ર ભગવાન્‌ જે તે વખતે નાની ઉમરના હતા તેમને શિરે પડ્યો. તેમની પ્રવૃત્તિ તેમના પૂજ્ય પિતાશ્રીના અગ્રગણ્ય શિષ્ય શ્રીમન્‌ છોટાલાલભાઈ (માસ્તરસાહેબ)ની સૂચનાનુસાર થવા લાગી શ્રીમન્‌ છોટાલાલભાઈ પોતાના શિક્ષકના ધંધામાં ગૌરવ સમજતા હતા અને અદ્યાપિ તેઓ માસ્તર સાહેબ એ નામથી વડોદરા રાજ્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેમના હાથનીચે એક યુવકમંડળ શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિકવિષયક કેળવણીમાં તૈયાર થયું, અને તે કાવ્ય તથા અલંકારાદિ શાસ્ત્રનો પ્રીતિપૂર્વક અભ્યાસ કરવા લાગ્યું તેઓ સન ૧૯૧૨ માં નિર્વાણ પામ્યા અને ઉપદેશ કરવાનો બોજો શ્રીમદ્‌ ઉપેન્દ્ર ભગવાન્‌ જે તે વખતે પુખ્ત ઉમરના થયા હતા તેમને શિરે પડ્યો તેમણે પોતાના વિદ્યાગુરુ શ્રીમન્‌ માસ્તર સાહેબના માનમાં આ વિશ્વનંદ ઉદ્યાનની સ્થાપના કરી અને આ સ્ત્રીઓના સહચરી સંમેલનની ઘટના કરી આ ઘટનાને લગભગ ત્રણ વર્ષ થયા છે આ સ્ત્રીઓનાં સંમેલનો આ ઉદ્યાનમાં વર્ષમાં બે ત્રણવાર થાય છે અને તેમાં સ્ત્રીવર્ગ ધ્યાન ધારણાદિક સંયમનાં સાધનો સાધે છે. તથા સાહિત્ય અને લલિત કળાઓનો યથાશક્તિ અભ્યાસ કરે છે.

અંગ્રેજી કેળવણીને આદર્શરૂપે આ વર્ગે પકડી નથી, પરંતુ પોતાની સ્વભાષામાં પોતાનાથી બને તેટલા ઉંચા સંસ્કાર મેળવવા તે પ્રયત્ન કરે છે તે આપ વિશ્વકવિના સંમુખ આવી આપને બહુમાનપૂર્વક આપના શાંતિનિકેતનને લગતા ફંડમાં પોતાની નાની શ્રદ્ધામયી ભેટ અર્પણ કરે છે તે આપ સ્વીકારવા કૃપા કરશો

સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત થતાં જેમ આખી સ્વપ્નસૃષ્ટિ વિલયને પામે છે, તેમ “હું બ્રહ્મ છું,” એ પ્રકારનો દૃઢ અપરોક્ષાનુભવ થતાં અનેક કોટિ જન્મનાં કર્મો વિલયને પામે છે

× × × × × ×

“સ્વપ્નમાં કરેલાં સારાં અથવા ખોટાં કર્મ જાગ્રત્‌ થયા પછી મનુષ્યને સ્વર્ગ વા નરકની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે શું ?

× × × × × ×

જે જાણે છે કે મારો આત્મા આકાશવત્‌ સર્વદા નિર્લેપ છે, તેને પછી ક્યાં કર્મ સ્પર્શ કરી શકે છે ?

× × × × × ×

દારૂથી ભરેલો ઘડો આકાશમાં રહેવાથી આકાશ નથી તો દારૂથી કે નથી તો દારૂની ગંધથી લેપાયમાન થતું, તેમ આત્મા કે જે નિત્ય શુદ્ધ છે તે ઉપાધિ પ્રાપ્ત થવાથી કંઈ લેપાયમાન થતો નથી.

હરડેના ગુણ અને તેનો ઉપયોગ.+

(લેખક—શ્રીયુત કૌશિકરામ વિઘ્નહરરામ મહેતા.)

या देवी सर्वभूतेषु मातृरूपेण संस्थिता ।
नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ॥

જે દેવી સર્વ પ્રાણીઓવિષે માતારૂપે રહેલાં છે તેમને વારંવાર નમસ્કાર.

માનનીય પ્રમુખ મહાશય, વિદ્યાનુરાગી સજ્જનો અને સુશીલ સન્નારીઓ !

સુરતમાં ભરાએલી ગઈ સાહિત્યપરિષદ્‌ને પ્રસંગે કેળવણીના એક મુખ્ય અંગની ઉપેક્ષા કરવાથી ઉપજતા અનર્થનું વર્ણન કરતાં મેં માતાનું રૂપક વાપર્યું હતું અને **मातृदेवो भव** એ મહાવાક્યનો મહિમા શિક્ષણશાસ્ત્રને અંગે ઘટાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આજે પણ એ જ મહાવાક્ય મારા મનમાં રમી રહેલું હોવાથી પ્રકારાંતરે તેના મહિમાનું ઉદ્‌ઘાટન કરવા હું પ્રેરાયો છું. વનસ્પતિસૃષ્ટિમાં, પશુસૃષ્ટિમાં અને મનુષ્યસૃષ્ટિમાં માતારૂપે રહેલા એક ચમત્કારિક તત્ત્વના સંશોધનથી વ્યક્તિને તેમ જ સમાજને અનેક સંગીન લાભ થવાનો સંભવ છે તે બતાવવાનો આજ મારો હેતુ છે.

શરીર અને મિથ્યાવેદાંત.

શરીરવિષે ભિન્નભિન્ન દૃષ્ટિ આપણામાં પ્રવર્તે છે. ' પેટ કરાવે વેઠ ', એ દૃષ્ટિથી જોતાં શરીર આરામ, નિવૃત્તિ અને ઉંચી આધ્યાત્મિક શાંતિનું વિઘાતક જણાય છે, તથા જીવાત્માને અનેક પ્રકારની મહેનત મજુરીની ધુંસરીએ જોડનાર ઉપાધિરૂપ સમજાય છે. વેદાંતશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી શરીર એક મિથ્યા, તુચ્છ પદાર્થ છે અને જો કોઈ સ્થિતિને સંસારની અલાબલાની આંચ ન લાગતી હોય તો તે અશરીર સ્થિતિ જ છે એમ એ શાસ્ત્રની ઘોષણા છે. અનંતકોટિ બ્રહ્માંડોને જ જ્યારે વેદાંતશાસ્ત્ર તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ તોપને ગોળે ઉડાવી દે છે ત્યારે બિચારી સાડાત્રણ મણ કાયાની શી વિસાત ? મૂળ આપણો ધર્મપ્રધાન દેશ, તેમાં થઈ પુસ્તકોની સુલભતા અને મળી ગઈ અધિકાર અધિકારીની બધી ખટપટ, એટલે જામ્યું સામ્રાજ્ય સત્ત્વગુણને વેષે તમોગુણનું ! આવી સ્થિતિમાં પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિનો મર્મ સમજવામાં સ્થળે સ્થળે મતિની મંદતા જોવામાં આવે, શરીરનો મહિમા પૂરી રીતે સમજાય નહિ અને દેહપ્રતિ અલક્ષ ઢેરઢેર નજરે પડે એમાં આશ્ચર્ય નથી.

શરીરવિષે કાલિદાસ.

કવિકુલમુકુટ કાલિદાસે ઉપર કહેલી મિથ્યા વેદાંતની દૃષ્ટિને અનુમોદન આપ્યું નથી. લોકોત્તર સુભાષિતની ઉચ્ચ પદવીએ પહોંચેલું **शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्** એ તેમનું વાક્ય તો શરીરને ધર્મસાધનોને મોખરે સ્થાપે છે. કવિ કાલિદાસ મનુષ્ય શરીરની મહત્તા તો શું પણ દિવ્યતા બરોબર સમજતા હતા ને ધર્મ અધર્મને લઈ જીવને આ લોકના વિષય સુખ ભોગાવે છે, સ્વર્ગનાં દર્શન કરાવે છે અને અંતે મુક્તિની

+ ઉક્ત સાહિત્ય પરિષદ્ વખતે અમદાવાદમાં આ લેખ વાંચવામાં આવ્યો હતો.

-અર્મુદય સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવી તેને કૃતાર્થ કરે છે તે તેમનુ અનુષ્ઠાન શરીરસંપત્તિવિના બનતું મથી જેમ અનેક પાત્રોની સહકારભરેલા પ્રવૃત્તિથી નાટ્યપ્રયોગ સિદ્ધ થાય છે તેમ બાહ્ય આંતર અનેક તત્ત્વોના સંવાદમય વ્યાપારથી ધર્મ નો ઉદ્ભવ થાય છે. નીરોગી દઢ શરીર એ તત્ત્વોમા અગ્રગણ્ય છે એમ કાલિદાસ કહે છે. તપશ્ચર્યાથી શરીરનુ દમન કરવું એ પણ શરીરનો એક વિહિત ઉપયોગ છે પરંતુ તે તપશ્ચર્યા પણ એવી ન હોવી જોઇએ અને એવે પ્રકારે ન કરાવી જોઇએ કે શુભ પ્રયત્નનો અંતિમ પરિણામ બળવૃદ્ધિને બદલે બળના હ્રાસમાં આવે. અર્થાત્ ધર્મની અને ધર્મદ્વારા સુખની સંપત્તિ અને જયની સિદ્ધિ કરવા ઇચ્છનાર સર્વને કાલિદાસનો સ્પષ્ટ ઉપદેશ છે કે તેમણે શરીરની બાબતમા પ્રમાદી થવુ નહિ

શરીરવિષે ભર્તૃહરિ.

રાજર્ષિના પદને પામેલા અન્ય કવિ પણ કાલિદાસના વચનનુ સમર્થન કરે છે. વૈરાગ્યશતકના એક અતિ સુંદર અને હૃદયદ્રાવક શ્લોકમાં ભર્તૃહરિ કહે છે.—

> मातर्मेदिनि तात मारुत सखे तेजः सुबन्धो जल-
> भ्रातर्व्योम निबद्ध एव भवतामेष प्रणामाञ्जलिः ।
> युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल-
> ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परब्रह्मणि ॥

(માતારૂપ હે પૃથ્વી ! પિતારૂપ હે વાયુ ! મિત્રરૂપ હે તેજ ! સહબંધુરૂપ હે જલ ! ભ્રાતૃરૂપ હે આકાશ ! તમારા સમાગમના પ્રભાવથી હુ પુણ્ય કર્મ કરી શક્યો અને પુણ્ય સંચય જ્યારે મોટા પ્રમાણને પામ્યો ત્યારે મારા અંતઃકરણમાં નિર્મળ તત્ત્વજ્ઞાનનુ સ્ફુરણ થયુ અને મારો સમગ્ર મોહ દૂર થઇ ગયો. આવી સ્થિતિમા હુ પરમાત્મપદમાં લીન થવાની તૈયારીમા છુ, અને તમને છેલ્લા પ્રણામરૂપે આ હાથ જોડું છુ.).

સંસ્કૃત સાહિત્યના—આગળ વધીને કહીએ તો સર્વ ભાષાઓના સાહિત્યમાં—આ શ્લોક એક વિરલ રત્નરૂપ છે 'ગરજ સરી અને વૈદ વેરી' એ દૃષ્ટિનો અંગીકાર ભર્તૃહરિ કરતા નથી પણ અતિ કોમલ વાણીથી કહે છે કે—ઉપકાર કરનાર વ્યક્તિનુ કદાપિ વિસ્મરણ કરવુ જોઇએ નહિ. પરંતુ મારો તો હવે એવી સ્થિતિમાં પ્રવેશ થાય છે કે જેમાં સ્મરણ કરનારે સાધન જે ચિત્ત તેનો જ લોપ થનાર છે તો તે થયા પૂર્વે, હે પરોપકારી પંચતત્ત્વો ! હું આપને છેલ્લા પ્રણામ કરી લઉં છું. અર્ચનીય સદ્ગત વ્યક્તિની કેટલીક વસ્તુઓ પૂજ્યભાવથી સ્મારકરૂપે સબંધી સજ્જનો સાચવી રાખે છે, અને નિસરણીવડે ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર ચઢેલો કોઇ પણ કુલીન જન તે નિસરણીને લાત મારી પોતાનો મતિપ્રભાવ જણાવતો નથી. તે જ પ્રમાણે શરીરના સહાય્યથી મહા પુણ્યસંપત્તિ કમાયલા રાજર્ષિ કવિને શરીર તત્ત્વોપ્રતિ તિરસ્કારભાવ ન સ્ફુરતાં વંદ્યભાવ સ્ફુરે એ યોગ્યજ છે.

શરીરવિષે રસાયનશાસ્ત્ર.

પરંતુ શરીરના મહામહિમાનુ ભાન તો રસાયનશાસ્ત્ર, જે આયુર્વેદની અંતરંગ શાખા છે, તેથી થાય છે. રસાયન તંત્રનો હેતુ મનુષ્ય શરીરમાથી કાંકરી ન ખરે એવુ તેને દઢ કરવાનો છે, પરંતુ એવી શરીરની સ્થિરતા પણ ક્યા અંતિમ પ્રયોજન માટે છે તેનો એ

શાસ્ત્રના પ્રવર્તકોએ પરત્વ વિચાર કર્યો છે શરીરની સુદઢતા સસારના ક્ષણિક ભોગો ભોગવવા માટે નથી દશ હજાર રુપિયાના મોટરમા બેસવું, એક લાખ રુપિયાનો ચેક લખવાની શક્તિ હોવી, સોનાની થાળીમા જમવાસરખી સપત્તિ હોવી ઇત્યાદિ વૈભવનો ખ્યાલ કરી રસાયનશાસ્ત્રના પ્રવર્તકોએ પોતાના પ્રયોગો પ્રસિદ્ધિમા મૂક્યા નથી, પરતુ તેમનો આશય અતિ ઉચ્ચ અને પવિત્ર હતો

नहि देहेन कथंचिद् व्याधिजरामरण दुःखविधुरेण ।
क्षणभङ्गुरेण सूक्ष्म तद् ब्रह्मोपासितुं शक्यम् ॥

× × × ×

आयतनं विद्याना मूलं धर्मार्थकाममोक्षाणाम् ।
श्रेय परं किमन्यच्छरीरमजरामरं विहायैकम् ॥

× × × ×

यज्जरया जर्जरितं कासश्वासादि दुःखविवशं च ।
योग्यं तन्न समाधौ प्रतिहतबुद्धीन्द्रियप्रसरम् ॥

× × × ×

अस्मिन्नेव शरीरे येषा परमात्मनो न संवेदः ।
देहत्यागादूर्ध्वं तेषां तद् ब्रह्म दूरतरम् ॥

× × × ×

तस्माज्जीवन्मुक्तिं समीहमानेन योगिना प्रथमम् ।
दिव्या तनुर्विधेया हरगौरी सृष्टिसंयोगात् ॥ रसरत्नसमुच्चय ॥

(વ્યાધિ વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણના દુઃખથી પીડાતા ક્ષણભગુર દેહથી બ્રહ્મોપાસના સિદ્ધ થતી નથી એક અજર અને અમર શરીરવિના વિદ્યાઓનુ મદિર શુ હોઇ શકે ! ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થનુ મૂળ શુ હોઈ શકે ? અને પરમ કલ્યાણકર સાધન શુ હોઇ શકે ? પરતુ વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણ થઇ ગયેલુ, ખાસી દમ આદિ દુ ખને વશ થઈ રહેલુ, અને બુદ્ધિ તથા ઇદ્રિયની કુઠિત ગતિવાળુ શરીર સમાધિને માટે યોગ્ય નથી' આજે શરીરમા જેમને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી તેમનો દેહ પડતા તો પરમાત્મા ઉલટા તેમનાથી વિશેષ દૂર થઇ જાય છે માટે જીવન્મુક્તિ ઇચ્છનાર યોગીએ પ્રથમ શિવ તત્ત્વ અને પાર્વતીતત્ત્વના સયોગથી શરીરને દિવ્ય બનાવવુ જોઇએ) સક્ષેપમા રસાયન પ્રવર્તક મહાત્માઓનો સિદ્ધાંત છે કે શરીર બ્રહ્મજ્ઞાન માટે છે, જે મનુષ્ય શરીરને સુદઢ રાખી પુણ્ય સંચય કરે છે તે પોતાનો ભવ પ્રવાસ ટુકવે છે, કારણકે તેને માતાના ગર્ભમા શયન કરવાના પ્રસગ ઓછો આવે છે; અને જે વિરલ સાધક હરગૌરીતત્ત્વના પ્રભાવથી પોતાની કાયાને દિવ્ય બનાવે છે ત તો તેજ જન્મમા બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે સારાંશ કે શુદ્ધ વેદાન્ત શરીરનો તિરસ્કાર કરતુ નથી શરીર તુચ્છ છે, મિથ્યા છે એમ કહેવાનો એનો આશય એવો નથી કે શરીરવિના ધર્મ સિદ્ધ થઈ શકે છે, પરતુ

૬

એવો છે કે શરીરની પાસે કામ લઈ લેવાય ત્યાર પછી મનુષ્યને શરીરનું પ્રયોજન રહેતું નથી. શરીર એ જ ભવસાગરને તરવાનું સાધન છે, તેથી એ સાધનને સુસ્થિત રાખવું એ જીવનું કર્તવ્ય છે.

जन्तूनां नरजन्मदुर्लभमिदं—એ શંકર ભગવાનનું વચન જેટલું યથાર્થ છે તેટલું જ યથાર્થ બીજું વચન છે કે—

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौस्त्वया ।
पारं दुःखोदधेर्गन्तु तर यावन्न भिद्यते ॥

(પુણ્યરૂપી મોટું મૂલ્ય આપીને હે જીવ ! તેં આ શરીરરૂપ વહાણ દુઃખસમુદ્રનો પાર પામવા ખરીદ્યું છે. એ વહાણ ભાગી જાય તે પહેલાં સમુદ્ર તરી જા.)

જીવનમુક્તો પણ આત્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ થયા પછી શરીરને એકદમ ફેંકી ન દેતાં પરોપકારના સાધનરૂપે તેનો આદર કરે છે, એટલું જ નહિ પણ ગીતામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે મોટા મોટા પ્રસંગોએ ધર્મસંસ્થાપન કરવાઅર્થે સાક્ષાત્ નિત્યમુક્ત પરમેશ્વર પણ લીલા દેહનો આશ્રય કરે છે કવિહૃદયે આ સત્યને એક અતિ રમણીય સુભાષિતનું રૂપ આપ્યું છે.

परोपकृतिकैवल्ये तोलयित्वा जनार्दनः ॥
गुर्वीमुपकृतिमत्वा ह्यवतारान् दशाग्रहीत् ॥

(પરોપકાર અને મોક્ષને ભગવાને તોળી જોયા તો પરોપકારનું વજન તેમને વિશેષ માલૂમ પડ્યું તેથી તેમણે દશ અવતાર ગ્રહણ કર્યા)

શરીર અને ત્રિદોષ

શરીરનો મહિમા સ્પષ્ટ કરવામાટે આટલું કથન પુરતું છે હવે શરીર વિકારવાળું થઈ રોગની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે એ વિચારવાનું, અને તદંગે આયુર્વેદનું એક મહાન્ સત્ય શોધી કાઢવાનું બાકી રહે છે આયુર્વેદનો સિદ્ધાંત છે કે, પિત્ત, કફ અને વાત એ નામના ત્રણ દોષો છે એ તત્ત્વો જ્યાંસુધી નિયમિત પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યાંસુધી શરીરમાં રોગ થવા પામતો નથી, પરંતુ જ્યારે તે અસ્તવ્યસ્ત થાય છે, અર્થાત્ જ્યારે તેનું પ્રમાણ ન્યૂનાધિક થાય છે ત્યારે રોગ ઉદ્‌ભવે છે. એ ત્રણ તત્ત્વો દેહધારક હોવા છતાં દોષ કહેવાય છે, કારણ કે જ્યારે તે દૂષિત થાય છે ત્યારે રુધિરાદિ ધાતુઓને દૂષિત કરી શરીરને વ્યાધિગ્રસ્ત કરે છે વાયુનું સ્થાન હૃદય અને નાભિની નીચે છે, પિત્તનું ક્ષેત્ર હૃદયનાભિની વચમાં છે અને કફનો પ્રદેશ નાભિ અને હૃદયની ઉપર છે આ સ્થાનવિભાગ પ્રત્યક્ષ અવલોકનમાં આવતો નથી એમ કહી કેટલાક ટીકાકારો શંકિત થઈ આયુર્વેદને કપોલકલ્પિત માને છે અને મનાવવાને મથન કરે છે, પરંતુ એ તેમનું બુદ્ધિસાહસ માત્ર છે. વાગ્ભટ સ્પષ્ટ કહે છે કે;—

ते व्यापिनोऽपि हृन्नाभ्योरधोमध्योर्ध्वसंश्रयाः ।

ત્રણે દોષો આખા શરીરમાં વ્યાપી રહેલા છે અને જ્યારે તે પ્રકોપને પામે છે ત્યારે તે પોતપોતાના નિર્દિષ્ટ સ્થાનમાં વિશેષ દેખાવ દે છે જે તપાવે છે (तापयति) તે

મિત્તે છે એમ વર્ણવ્યત્યયથી સિદ્ધ થાય છે; જે વાય છે (वाति) અને શીતાદિકને એક સ્થાનથી બીજા સ્થળમાં પ્રેરે છે તે વાયુ; અને જે ચોટે છે, સાંધે છે અથવા જોડે છે (श्लिष्यति) તે શ્લેષ્મા અથવા કફ. શરીરમાં જે ઉષ્ણત્વ, તીક્ષ્ણત્વ, દ્રવત્વ વગેરે છે તે કફનાં લક્ષણ છે; અને જે ગતિ, રુક્ષતા, લઘુતા વગેરે છે, તે વાયુનાં લક્ષણ છે. ઉપરાંત પિત્તહર, કફહર અને વાતહર ઔષધોથી તે તે દોષો મટતા સ્પષ્ટ અનુભવવામાં આવે છે, તથા પિત્તકર, કફકર અને વાતકર ઔષધોથી વૃદ્ધિ પામતા સ્ફુટ માલૂમ પડે છે, એટલે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી પણ એ તત્ત્વોના અસ્તિત્વવિષે શંકા કરવી એ યુક્ત નથી. રોગ કોઈ વાર એક દોષના પ્રકોપથી, કોઈ વાર બે દોષના પ્રકોપથી અને કોઈ વાર ત્રણે દોષના પ્રકોપથી થાય છે, એ સર્વનું આયુર્વેદમાં સવિસ્તર પ્રતિપાદન છે.

પ્રથમ મહાસત્ય—ઋતુચર્યા.

ત્રણે દોષની સમતોલ સ્થિતિમાં શરીરનું આરોગ્ય રહેલું છે, પરંતુ એવી સ્થિતિ લાંબા સમયસુધી રહેવી અતિદુર્ઘટ છે એમ સાર્વજનિક અનુભવ સાક્ષી પૂરે છે. પચાસ વર્ષમાં એક વખત પણ જેમનું માથું સરખું દુખ્યું ન હોય એવા મનુષ્ય કોઈ કોઈ વાર નજરે પડે છે, પરંતુ આ વિકૃતિવશ વિશ્વમાં એવા સુભાગી પુરુષો અતિવિરલ અપવાદરૂપ હોવાથી તેઓ નિયમના બાધક નથી. એ દોષોની પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ ઘટમાળની પેઠે નિરંતર બની જ રહી છે. વાગ્ભટાચાર્યે એક અનુપમ અર્ધ શ્લોકથી તેનું વર્ણન કર્યું છે.

वयोऽहो रात्रि भुक्तानां तेऽन्तमध्यादिगाः क्रमात् ।

આયુષ્યના આરંભમાં, દિવસના આરંભમાં, રાત્રિના આરંભમાં અને આહારના આરંભમાં કફની પ્રવૃત્તિ હોય છે; દાખલાતરીકે બાલ્યાવસ્થામાં મનુષ્યનું શરીર જેટલા વેગથી વધે છે તેટલા વેગથી બીજી કોઈ અવસ્થામાં વધતું નથી, અને બાલ્યાવસ્થામાં પણ શરૂઆતના મહિનામાં જેટલી ઝડપથી વધે છે તેટલી ઝડપથી પાછળના મહિનામાં વધતું નથી. આયુષ્યના મધ્યમાં, દિવસના મધ્યમાં, રાત્રિના મધ્યમાં અને આહારના મધ્યમાં પિત્તનું જોર હોય છે, જેમકે યુવકનાં તનમન, જઠરાગ્નિ અને અનંગાગ્નિની જ્વાલાથી ખીલતાં રહે છે. આયુષ્યના અંતમાં, દિવસના અંતમાં, રાત્રિના અંતમાં અને આહારના અંતમાં વાયુનું પ્રાબલ્ય હોય છે; જેમકે વૃદ્ધાવસ્થામાં વાયુપ્રકોપથી શરીર રુક્ષ અને જર્જર થઈ જાય છે.

ઉપર પ્રમાણે પ્રતિદિન થતું પિત્તાદિનું તારતમ્ય તેના અતિ પરિચયને લીધે આપણું ધ્યાન ખેંચતું નથી, તેમ જ તેના અલ્પ પ્રમાણને લીધે ઉત્પાતજનક થતું નથી, પરંતુ અહોરાત્રને બદલે આપણે જ્યારે આખું વર્ષ લઈએ છીએ ત્યારે વસ્તુસ્થિતિ બદલાઈ જાય છે. ભિન્ન ભિન્ન ઋતુઓનાં લક્ષણને લીધે પિત્તાદિનો સંચય પ્રકોપઉપશમ કેવી રીતે થાય છે, અને આરોગ્ય નિર્વાહઅર્થે તો તે ઋતુઓમાં શા શા નિયમ પાળવા એ પ્રકરણને આયુર્વેદમાં ઋતુચર્યાના નામથી ઓળખાવવામાં આવ્યું છે, અને તદંગે કેટલાક સૂક્ષ્મ ભવ્ય સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન જોવામાં આવે છે. એ પ્રકરણનો સાર એ છે કે વર્ષાઋતુમાં જે આહારનાં પદાર્થો (ખાસ કરીને શાક વગેરે તાજી વસ્તુ) અને જળ લેવામાં આવે છે તેને અસ્વચ્છ પૃથ્વીતત્ત્વનો સંસર્ગ હોય છે. એ ઋતુમાં શીતને લીધે જઠરાગ્નિ મંદ પડે છે. એવી સ્થિતિમાં અસ્વચ્છતાના અંશવાળા આહારના પદાર્થો અને જળ જઠરમાં અંદાસ-

રૂપ-પરિણામ પામે છે. આ પ્રકારે ચોમાસામાં પિત્તનો સંચય થતો રહે છે. પછી જ્યારે ઋતુ બદલાઈ શરદ બેસે છે ત્યારે પરિસ્થિતિને લઈને એ સંચિત પિત્ત પ્રકોપને પામે છે, અને અનેક પ્રકારના પિત્તવ્યાધિઓ ખાસ કરીને ચોમાસાનો પિત્તજ્વર પ્રકટ થાય છે. પછી પ્રકોપને પામેલું પિત્તતત્ત્વ પોતાનો ભાવ ભજવી સ્વાભાવિક રીતે પછીની વસંતઋતુમાં શાંત થાય છે. શિયાળાની વીર્યવર્ધક શીતતાથી જઠરાગ્નિનું તેજ વૃદ્ધિને પામતાં ઘી દૂધ વગેરે ભારે ચીકણા આહારના પદાર્થો વિષે સ્વાભાવિક રીતે અભિરુચિ પ્રકટે છે, અને એ રીતે કફનો સંચય થતો રહે છે. વસંતઋતુમાં અર્ક કિરણોએ પાછા મેળવેલા પોતાના પ્રભવની પ્રાથમિક અજમાયશ શિયાળાના એ સંચિત દોષઉપર થતાં એ કફ પિગળી શરીરમાં ગતિ-કરવા માંડે છે, અને કફપ્રકોપજન્ય અનેક વ્યાધિઓ ઉદ્ભવે છે. વસંતમાં જેમ વનસ્પતિ નવપલ્લવિત થાય છે તેમ રોગને પણ નવીન અંકુર ફૂટે છે. એક વખતે એક દાક્તરના દવાખાનામાં મારે જવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. સમય વસંતનો હતો. દરદીઓ દાક્તર સાહેબને જે અરજ કરી રહ્યા હતા તે ઉપરથી મને સમજાયું કે તેઓ સર્વ ઉધરસથી પીડાતા હતા. તેમના ખોંખોના અવાજના પ્રવાહમાં પછી જ્યારે દાક્તર સાહેબના ગળાનો સજાતીય ધ્વનિ ભળવા લાગ્યો ત્યારે અરજ કરનારરૂપ ઉપાસક અને અરજ સુણનારરૂપ ઉપાસ્ય એ ઉભયની અદ્વૈત સ્થિતિનું મને ભાન થયું, અને આયુર્વેદનો ઋતુચર્યાનો સિદ્ધાન્ત તાદૃશ સમજાયો. આ પ્રમાણે કુપિત થયેલું કફતત્ત્વ કૃતાર્થ થઈ સ્વાભાવિક રીતે ઉનાળામાં ઉપશમને પામે છે. ઉનાળામાં ઉગ્ર સૂર્યકિરણો પદાર્થ માત્રના રસને આકર્ષે છે, તેથી તેના રુક્ષ, શુષ્ક અને લઘુ આહારને સેવનાર મનુષ્યના શરીરમાં તેવા જ ગુણવાળું વાયુ-તત્ત્વ એકઠું થવા માંડે છે, અને પછીની ઋતુમાં એટલે વર્ષામાં ક્ષોભ પામેલું એ વાયુતત્ત્વ પોતાના અનેક ઉત્પાતોને પ્રવર્તાવે છે. તે પછીની ઋતુમાં એટલે શરદમાં એ વાયુજન્ય વ્યાધિઓનું સ્વાભાવિક રીતે શમન થાય છે. આ રીતે સંવત્સરના હિસાબથી દોષોના સંચય પ્રકોપ, અને ઉપશમનો ક્રમ નીચેપ્રમાણે છેઃ—

પિત્તનો—વર્ષામાં સંચય, શરદમાં પ્રકોપ, હેમંતમાં ઉપશમ

કફનો—શિશિરમાં સંચય, વસંતમાં પ્રકોપ, ગ્રીષ્મમાં ઉપશમ.

વાયુનો—ગ્રીષ્મમાં સંચય, વર્ષામાં પ્રકોપ, શરદમાં ઉપશમ.

આ ઋતુચર્યાનો સિદ્ધાન્ત આયુર્વેદનો અલંકાર છે એટલું જ નહિ પરંતુ આપણી આર્યભૂમિનું નાક છે. એ સિદ્ધાન્તની મહત્તા એ છે કે એ સરલતાથી સમજી શકાય એવો છે, અને એને સમજી તદનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાથી તથા ઉપાય લેવાથી આબાલવૃદ્ધ સર્વ પ્રજાને અસંખ્ય નાના મોટા લાભ થવાનો સંભવ છે. બીજી મોટી ચમત્કૃતિ એ છે કે આયુર્વેદ અને આપણાં ધર્મશાસ્ત્રગાઢ મૈત્રી સંબંધથી જોડાયલાં છે અને હારોહાર ચાલે છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં જે નિર્માણ તથા યોજના જોવામાં આવે છે તેમાં આયુર્વેદની ઋતુચર્યાનું ભવ્ય અને હિતકર તત્ત્વ અંતર્ગત છે એમાં વિવાદને અવકાશ જ નથી. તેના સવિસ્તર વર્ણનમાટે એક સ્વતંત્ર નિબંધની અપેક્ષા છે.

વનસ્પતિસૃષ્ટિની માતા.

આપણા પૂર્વજો કેવા સૂક્ષ્મબુદ્ધિવાળા હતા અને તેમની અપૂર્વ પ્રજ્ઞાનો ઉન્મેષ કેટલા મોટા પ્રમાણમાં જનતાનું કલ્યાણ કરવાને સમર્થ હતો તે સિદ્ધ કરવાઅર્થે ઋતુચ-

મનિ સિદ્ધાન્ત પૂરતો છે. એવો અમૂલ્ય વારસો જેમને સાંપડયો છે એવા આપણે ને આપણા પૂર્વજોનો લાભ ન લઈએ તો તે આપણું એક પરમ દુર્ભાગ્ય છે. આપણા દેશની બહારના સૂક્ષ્મદર્શી અને ગુણરાગી ગુણી પંડિતો પણ આપણા પૂર્વ પુરુષોની બુદ્ધિના વૈભવને વંદનીય ગણે છે ડૉ ક્લાર્ક નામના સમર્થ અમેરિકન ચિકિત્સક કહે છે કેઃ—

" આપણા હાલના ચિકિત્સકો જો ઔષધકોશમાંથી સર્વ અર્વાચીન ઓસડિયાં અને રસાયનો બાતલ કરી [આયુર્વેદના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય] ચરકની ચિકિત્સાપદ્ધતિપ્રમાણે પોતાના દરદીઓ ઉપર ઉપચાર કરશે તો દુનિયામાં મસાણના ખોદનારાઓનું કામ ઓછું થઈ જશે, અને અનેક જીર્ણ વ્યાધિથી પીડાતા દરદીઓની સંખ્યા કમી થઈ જશે. "*

ઉપર કહેલી નિદાનની પ્રક્રિયા જેવી સુંદર અને સરલ છે તેવા જ સુંદર અને સરલ ઉપચારોનો બોધ આયુર્વેદ કરે છે એ ઉપરાંત એક ઉપાય સર્વોપરિ પદ ભોગવે છે. આપણા વિશ્વવિખ્યાત બંધુવર્ય મહાપ્રતિભાશાળી કવિરત્ન શ્રી રવિન્દ્રનાથના અનેક કાવ્યોમાંથી એ રહસ્ય નીકળે છે કે અનેક પ્રસંગે પ્રભુની વિભૂતિ ચીંથરેહાલ સ્થિતિમાં રખડતી હોય છે અને ત્યાં તેનું દર્શન કરવું તથા પરિચર્યા કરવી એમાં મનુષ્યનું માહાત્મ્ય રહેલું હોય છે. પ્રભુભક્તની કસોટી પણ એથી થાય છે. તે જ પ્રમાણે વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાં જગત્પતિએ જગત માટે પોતાની વિભૂતિ એક પદાર્થમાં વિશેષ અંશમાં સ્થાપી છે, પરંતુ એ પદાર્થ નથી ગળ્યો કે ખારો કે ખાટો કે તીખો એ વસ્તુમાં તુરાશ રહેલી છે, અને તે તુરાશ પણ સામાન્ય નહિ પરંતુ અસાધારણ છે એ વસ્તુમાં નથી કોમળતા કે કોઈ જાતનું આકર્ષણ, પરંતુ સહૃદય પ્રેક્ષકને જેમ વલ્કલધારી શકુંતલાની તનુલતા વિશેષ મનોહર જણાઈ હતી તેમ વિવેકશાળી ભક્તને એ રુક્ષરૂપધારી વસ્તુની તુરાશ પણ વિશેષ મોહક લાગે છે એ વસ્તુ બીજી કોઈ નથી પરંતુ સર્વવિદિત સર્વહિતકર માતા હરીતકી (હરડે) છે.

આયુર્વેદમાં હરીતકીની જે પ્રશંસા કરી છે તેનો પાર રહ્યો નથી

भुक्ते पथ्याऽभुक्ते पथ्या भुक्ताभुक्ते पथ्या पथ्या ।
जीर्णे पथ्याऽजीर्णे पथ्या जीर्णाजीर्णे पथ्या पथ्या ॥

(જમ્યા પછી, જમવા પહેલાં અને જમવા સાથે હરીતકી હિતકર છે, ખાધેલું પચ્યું હોય અથવા અપૂર્ણ પચ્યું હોય એ સર્વ પ્રસંગોમાં હરીતકી હિતકર છે.)

એટલું જ નહિ પણ તે માતાની ગરજ સારે છે.

यस्य माता गृहे नास्ति तस्य माता हरीतकी ।

(જેના ઘરમાં મા ન હોય તેની મા હરીતકી છે)

* " If the physicians of the present day would drop from the Pharmacopœa all the modern drugs and chemicals, and treat their patients according to the method of Charaka, there would be less work for the undertakers, and fewer chronic invalids in the world "

—G. H. CLARK, M. A., M. D.

આથી સંતોષ ન પામતા વૈદ્યકવિહૃદય આગળ વધે છે.

हरीतकी मनुष्याणां मातेव हितकारिणी ।
कदाचित्कुप्यते माता नोदरस्था हरीतकी ॥

(હરીતકી માતાની પેઠે મનુષ્યનું હિત કરનારી છે; એથી પણ અધિક, કારણ કે મા તો કોઈ વાર વાર ગુસ્સે થાય છે, પરંતુ પેટમાં રહેલી હરીતકી કદાપિ પ્રકોપ પામતી નથી)

એ સર્વ માહાત્મ્યને પવિત્રતાનો રમણીય પુટ આપતુ બીજું વૈદ્યકવિહૃદય બોલે છે.—

हरिं हरीतकीं चैव गायत्रीं च दिने दिने ।
मोक्षारोग्यतपःकामः चिंतयेद्भक्षयेज्जपेत् ॥

(મોક્ષ, આરોગ્ય અને તપની ઇચ્છાવાળાએ પ્રતિદિન અનુક્રમે હરિચિંતન, હરીતકીભક્ષણ અને ગાયત્રીરટન કરવુ.)

આ પ્રમાણે જો હરીતકીનું સેવન પ્રતિદિન કરવામાં આવે છે તો તે રસાયનની ગરજ સારે છે, અને તે પ્રતિદિન સેવન ઋતુચર્યાના નિયમોને અનુસરતું હોવું જોઇએ એ કહેવાની આવશ્યકતા નથી.

વિક્રમ, ભોજ જેવા પૂર્વના દાનવીર રાજાઓએ એકેક શ્લોકને માટે લાખ રૂપિયા આપી દીધાની દંતકથા આપણામાં પ્રચલિત છે. હવે ઋતુચર્યારૂપ આયુર્વેદના મહાસત્ય સાથે અને વનસ્પતિ સૃષ્ટિની માતા હરીતકીના મહિમાસાથે સંબંધ ધરાવનાર જો કોઈ અપૂર્વ ચમત્કૃતિવાળો શ્લોક હોય તો તે નીચેનો છે, એ વિષે મતભેદ થશે નહિ.

ग्रीष्मे तुल्यगुडां सुसैन्धवयुतां मेघावनद्धाम्बरे
तुल्यां शर्करया शरद्यमलया शुंठ्या तुषाराङ्गमे ।
पिप्पल्या शिशिरे वसन्तसमये क्षौद्रेण संमिश्रितां
राजन्प्राप्य हरीतकीमिव यदा नश्यन्तु ते शत्रवः ॥

(હે રાજન્ ! ઉનાળામાં સરખા પ્રમાણના જુના ગોળસાથે લેવાયલી, સજળ વાદળથી ઘેરાયલા આકાશવાળા વર્ષાઋતુના દિવસોમાં સેંધવ સાથે લેવાયલી, શરદઋતુમાં સ્વચ્છ સાકર સાથે લેવાયલી, હેમન્તઋતુમાં સુંઠ સાથે લેવાયલી, શિશિરઋતુમાં પીપર સાથે લેવાયલી અને વસંત સમયે મધ સાથે લેવાયલી હરીતકીના પ્રભાવથી રોગો જેમ નાશ પામે છે તેમ તારા શત્રુઓ નાશ પામો !)

ગ્રીષ્મથી માંડી છએ ઋતુઓનાં અનુપાનરૂપે આ શ્લોકમાં જુનો ગોળ સેંધવ, સાકર, સુંઠ પીપર અને મધ એ વસ્તુઓને અનુક્રમે બતાવી છે. એ સર્વ વસ્તુઓ સાંરી છે એમાં તો શંકા જ નથી, એ પ્રયોગો ગુણકારક છે કે નહિ એ શકા દૂર કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિનો અભ્યાસ કરી પોતાના ઉપર જ એ પ્રયોગોનો ઉપચાર કરી જોવો.

સહજ માથું દુખે કે દાક્તર, કે વૈદ્યને ત્યા દોડી જવાની 'ફેશન ' ના અનુયાયીઓને ઋતુચર્યાના સિદ્ધાન્તનું તથા હરીતકીમહિમાનું મનન કરવાની સલામણ અયોગ્ય ગણાશે નહિ. તે સાથે નાનામોટા ક્ષેત્રમાં પરોપકાર કરનાર પુણ્ય વ્યક્તિઓને સમજાવ્યા વિના રહેશે

નહિ કે હરીતકીના મહિમાનો પ્રચાર કરવો એ પણ એક મોટા પુણ્યનું કાર્ય છે, અને ખાસ કરી નિર્ધન, નિરાધાર લોકોની મ્હોટી વસ્તીવાળા આપણા દેશમાં હારીતમુનિ યથાર્થ જ કહે છે કે—

हरीतकी दरिद्राणामनपायरसायनम् ।

હરીતકી બિચારા ગરીબોનું રસાયન છે, અને વળી તે એવું કે તેનાથી નુકસાન થાય નહિ સુવર્ણ અને સુવર્ણભસ્મનું દાન કોઈથી જ બને છે—આરોગ્યપરત્વે એ ઉભયને આંટી જનાર હરીતકી કોને સુલભ નથી? કોને સુલભ નથી? ।

બીજું મહાસત્ય–પશુસૃષ્ટિની માતા

વનસ્પતિસૃષ્ટિમાં જ્યારે જગન્માતાએ પોતાની વિભૂતિરૂપે હરીતકીને સ્થાપી છે ત્યારે પશુસૃષ્ટિમાં એ ઉચ્ચ અધિકાર ગાયને આપવામાં આવ્યો છે. આપણી પુણ્યભૂમિમાં ગાયને ગાયમાતા એ પવિત્ર સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવે છે એ ઓછું સૂચક નથી ગાયના મુખઉપર જે નમ્રતાભાવ ભારતભૂમિવિષે જોવામાં આવે છે તે વિલાયતમાં આવતા નથી એમ વિદુષી બીસન્ટ પોતાના એક પુસ્તકમાં લખે છે અને જો ઉપમેય લેવામાં આવે, અને રાંક સ્વભાવને સમાન ગુણ લેવામાં આવે તો ઉપમાન ગાયનું જ હોવાનું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી જોતાં ગાયના દૂધ, ઘી વગેરે પદાર્થો પૂજન યજનની આવશ્યક સામગ્રીરૂપે ધર્મમાં ઉપકારક છે, પ્રાયશ્ચિત્ત વિધમાં પંચગવ્યનું પ્રાશન ઉંડા ઉતરી ગયેલા પાપ સંસ્કારોનું પ્રક્ષાલન કરવામાં ઉપકારક છે, શારીર દૃષ્ટિથી ગાયનાં દૂધ વગેરે અસાદી પચવામાં હલકી જડતા હરનારી તથા મેધાશક્તિ વધારનારી છે, અને આર્થિક દૃષ્ટિથી જોતાં તો આપણા જીવનનું એક મુખ્ય અંગ ગાય અને તેના સંતાન છે એવી એક દંતકથા છે કે અકબર બાદશાહની સભામાં એક વાર એવો પ્રશ્ન પુછવામાં આવ્યો હતો કે કોનો બેટો સર્વથી વિશેષ પરાક્રમી છે? પછી એ પ્રશ્ન પર ચર્ચા ચાલતાં છેવટે બિરબલનું ઉત્તર સર્વમાન્ય થયું બીરબલે સર્વોત્તમ પદવી ગાયના બેટાની જણાવી હતી હળ ખેંચનાર કોસ ખેંચનાર ખેતીનો વિપુલ ભાર વહન કરનાર–ટુંકામાં ખેતીના પ્રાણરૂપ–બળદની પદવીવિષે જેમ જેમ આપણે વિશેષ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ આપણને વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે કે બળદની સમૃદ્ધિ એટલે ખેતીની પુષ્ટિ અને ખેતીની પુષ્ટિ એટલે દેશની સંપત્તિ એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન્ કહે છે કે એક દાણાને ઠેકાણે બે દાણા ઉત્પન્ન કરનાર વ્યક્તિ વિશ્વના સમગ્ર રાજનીતિજ્ઞોની સમિતિ કરતાં દેશને વિશેષ ઉપકારક છે હૃષ્ટપુષ્ટ બળદ એક દાણાને ઠેકાણે બે દાણા ઉપજાવવામાં મદદગાર થઈ પડે છે તેથી હૃષ્ટપુષ્ટ બળદવાળો ખેડુત સમાજનો મોટો હિતકર્તા સિદ્ધ થાય છે આ સર્વ કારણોને લીધે આર્ય સંસારમાં ગાયમાતાને એમ અતિ ઉત્કૃષ્ટ વંદનીય પદવી મળેલી છે રાજાઓ ગોપાલનું પહેરું કરી બ્રાહ્મણુપાસના રચી કરતા, અને તેથી ગોબ્રાહ્મણપ્રતિપાલન કહેવાતા દિલીપ જેવા સમર્થ પૃથ્વીપતિઓ પોતાના રાજાપણાના અભિમાનને ઉપાધિરૂપ માની ગોસેવામાં તત્પર રહેતા, અને ગાયમાતાનો આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરવા ભારે કષ્ટ ઉઠાવતા વસિષ્ઠ મુનિની કામધેનુ સરખા ગાયને સ્વાધીન કરવાના હેતુથી વિશ્વામિત્ર રાજાએ તેમની સામા મહા

વિરુદ્ધ ઉપસ્થિત કર્યો હતો, પરંતુ એક રીતે જોતાં પ્રત્યેક સુલક્ષણવાળી ગાય કામધેનુરૂપ છે; કારણ કે એવી ગાયનું દૂધ અને ઘી ખાનારની માનસિક શક્તિઓને પુષ્ટ, તીવ્ર અને સૂક્ષ્મ બનાવે છે અને એવી સુદક્ષપ્રેરક મનોયંત્રથી જ કામની એટલે ઇચ્છાઓની સિદ્ધિ થાય છે. આ સત્યને એક સુંદર અલંકારનું રૂપ આપતાં એક વ્યક્તિ કહે છે કે શ્રીરામચંદ્રને વસિષ્ઠઋષિએ અનેક વાર તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ આપ્યો પરંતુ તે યશસ્વી શિષ્યને આત્મસ્વરૂપવિષે શંકા થતી તેનું કારણ શું ? કારણ એ કે તેમણે ગાયમાતાની સેવા કરી ન હતી પરંતુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો દૃષ્ટાંત લો. ગાયની ખરીની રજ ને શ્રીકૃષ્ણ એવી પવિત્ર અને ચમત્કારિક માનતા કે તેને હૈયે ચાંપી તેઓ વૈકુંઠના વૈભવને પણ વિસરી જતા. તે ગોસેવાનું ભવ્ય પરિણામ એ આવ્યું કે તેમને નિર્ભ્રાંત આત્મજ્ઞાન હતુ, અને તે જ્ઞાન તેમણે નિઃશંકપણે ગીતાદ્વારા અર્જુનને આપ્યું.

ગાયમાતા જ્યારે પશુસૃષ્ટિમાં જગન્માતાની પ્રતિનિધિરૂપ છે ત્યારે સમાજ કલ્યાણઅર્થે એક મહત્ત્વની બાબત વિચારવાની રહે છે. આપણા જનસમાજના આપણે બે સ્થૂલ વિભાગ પાડીશું- એક વર્ગ મગજમારીથી પોતાનો નિર્વાહ કરનાર, અને બીજો વર્ગ મજુરીથી પોતાના નિર્વાહ કરનાર હવે ઘોડાગાડીની પાછળ નહિ પણ આગળ ચાલવું જોઇએ એમાં જેટલું સત્ય છે તેટલું જ આમાં પણ છે કે સમાજમાં મગજમારી કરનાર મજુરી કરનારાના નેતા છે. એ નેતાની પરવા સાચવી રાખવાઅર્થે તેમ જ તેને વિશેષ દીપાવવાઅર્થે એ વર્ગનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે મગજરૂપ પોતાના શસ્ત્રપર કાટ ન ચઢવા દેતાં તેને ચકચકિત રાખવું જોઇએ હવે સવાલ બહુ સાદો છે મગજમારી કરનારાઓનું, અને તેમના દ્વારા સમાજનું શ્રેય ગાયનું દૂધ વાપરવાથી છે કે ભેંસનું દૂધ વાપરવાથી છે ? "ગાય માતા પારવતી, ભેંસ રાંડ ડોબું" એ કહેવત તો ભેંસની વિરુદ્ધ ફેસલો આપે છે, પરંતુ આ સતરંગી દુનિયામાં ભેંસની વકીલાત કરનાર વ્યક્તિઓનો તોટો નથી તેમના સંતોષ માટે સબળ પુરાવાની જરૂર છે. ગજાધિરાજ શ્રીમાન પંચમ જ્યોર્જ અભિષેકમાટે અહિં પધાર્યા હતા, ત્યારે તેમની સાથે તેમના પ્રવાસમાં તેમની પોતાની દૂધ વગેરેની હાજતોપૂરી પાડવા અર્થે નામીચી ગાયોનું જુથ હતું પેલા કાળા રંગવાળું એકે ઢોર હતું નહિ આપણે ત્યાં જ્યારે ગાય માતાની કહેવતના શબ્દ રચ્યા છે ત્યારે વિલાયતમાં તેનો અમલ થાય છે. શ્રીમાન્ સમ્રાટનો-અનુપમ દૃષ્ટાંત આપણા પ્રતિ હિતકર ઉપદેશનો પોકાર કરે છે કે-ભેંસનું દૂધ ન વાપરતાં ગાયનું દૂધ વાપરો; અસંખ્ય ગાયની વસતિમાં તમારા પ્રિય દેશને ઉભરાતો બનાવી દો; બાળકને ગાયનું દૂધ આપી તેની નસેનસમાં સ્ફુર્તિ વ્યાપી રહેલી જુઓ, વિદ્યાર્થીઓને અને વિદ્વાનોને ગાયનું દૂધ પાઇ તેમના મગજ માટે ચમત્કારિક પરાક્રમના દ્વાર ખુલ્લાં મુકો; ટુંકામાં ભેંસનું દૂધ પી મહિષી સંતતિમાં ખપવાને બદલે ગાયનું દૂધ પી ગોસંતતિમાં ખપવાની લાલસા રાખો આ ઉપદેશ આપણા સમાજની રગેરગમાં ક્યારે ઉતરશે ?

ત્રીજું મહાસત્ય-મનુષ્યસૃષ્ટિની માતા.

મનુષ્ય પોતાની જાતિની જ માતાને ભૂલી જાય તો તેના જેવું કોઇ કૃતઘ્ની પ્રાણી કહેવાય નહિ ત્રીજું મહાસત્ય આપણી પોતાની માતા છે આપણો હાલનો જમાનો બાળક

ઉપર અને માતા ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવા લાગ્યા છે એ એક સુચિન્હ છે. એનું ઐતિહાસિક કારણુ જાણુવા જેવું છે. આજથી આસરે ૨૦ વર્ષ પૂર્વે ચાલેલા બોઅર વિગ્રહ દરમ્યાન બ્રિટિશ લશ્કરમાં ભરતી કરવા માટે જે મનુષ્યોને પસંદ કરવામા આવ્યા હતા તેનો એવડો મોટો ભાગ શારીરિક તપાસને પરિણામે અયોગ્ય નિકળી આવ્યો કે કેટલાક દીર્ઘદર્શીઓનું ધ્યાન એ ખામી તરફ ખેંચાયું. તેઓએ વિચાર્યું કે આ પુખ્ત ઉમરના પુરુષો પૂર્વે યુવક હતા, માટે ચાલો આપણા યુવકોની શારીરિક તપાસ ઉચ્ચ શાળાઓમાં અને કૉલેજોમાં જઈ કરીએ. ત્યા પણુ તેવી જ ખામી તેમને જણાઈ પછી એ કોવિદોએ વિદ્વાનોએ વિચાર્યું કે આ યુવકો પૂર્વે બટુક હતા માટે ચાલો આપણે આપણા બટુકોની તેમને ઘરે જઈ શારીરિક તપાસ કરીએ. ત્યાં પણુ એ જ ભવેડા ! પછી એ કોવિદોએ વિચાર્યું કે એ બટુકો પૂર્વે માતૃગર્ભવાસી હતા માટે ચાલો આપણે આપણા દેશની માતાઓ સંબંધી તપાસ ચલાવીએ. ત્યાં પણુ પરિણામ અસંતોષજનક નિવડ્યું. છેવટે તેઓએ નિર્ણયપર આવ્યા કે સમાજના શ્રેયમાટે માતાઓનું રક્ષણુ પૂર્ણુરીતે આવશ્યક છે. યુરોપના મહાભારત વિગ્રહ સમયે ઈંગ્લડમાં દશ લાખ મનુષ્યો શારીરિક તપાસણીને પરિણામે નાલાયક સિદ્ધ ન થયા હોત તો જર્મનીનો પક્ષ શરૂઆતમાં જ પરાસ્ત થઈ ગયો હોત.

માતાની મહત્તાવિષે વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. ગોબ્રાહ્મણુમાં જેમ ગાય પહેલી અને બ્રાહ્મણુ પછી તેમ માબાપમાં મા પહેલા અને બાપ પછી. પ્રથમ **માતૃદેવો ભવ** પછી **પિતૃદેવો ભવ** આપણે સર્વ સ્વાનુભાવથી જાણીએ છીએ કે અનેક પ્રોફેસરોના લાંબાલચરક ભાષણોથી ન મળી શકે એવું જ્ઞાન આપણે આપણી માતાના મૂકબોધથી મેળવ્યું છે. શિક્ષકતરીકે માતાનો દરજ્જો પહેલો છે એ આપણે સ્વીકારીએ છીએ, પરન્તુ એથી પણુ વિશેષ આગ્રહથી આપણે ધ્યાનમાં રાખવુ જોઈએ કે બાળકનુ સર્વશ્રેષ્ઠ પોષણુ કરનાર સાધન પણુ માતા જ છે. બાળક માતના ખોળામાં સુઈ તેના કલશમાંથી અમૃતપાન કરી રહ્યું હોય, ધાવતાં ધાવતાં ખોળામા લાત મારી રહ્યું હોય, માતાનાં વાત્સલ્યમય નેત્રનું બાળક મુખપાન કરી રહ્યાં હોય, માતાનો કોમળ હાથ બાળકના સુકુમાર મસ્તકપર ફરી અવર્ણુનીય આશિષની પ્રસાદી પાથરી રહ્યો હોય, અને તે નિદ્રાને વશ થઈ જાય—આના જેવું દૃશ્ય મનુષ્ય સંસારમાં બીજું કોઈક જ હશે.

અનેક પ્રયોગોથી હવે સિદ્ધ થઈ ચુક્યુ છે કે બાળકને પોષણુ આપનાર તેની પોતાની માતાના દુધ જેવું જગતમા કશું નથી રૂશિયામાં આવેલા મૉસ્કો શહેરમાં એક જબરી બાલસંસ્થા છે. હજારો બાળકોને એ સંસ્થા પોષે છે, અને દુનિયામાં એવી મોટી કોઈ સંસ્થા નથી દુરાચારમાં ફસાયલી અથવા પારકા વિશ્વાસઘાતને લીધે દુર્દશામ આવી પડેલી અનેક અબળાઓએ સંસ્થામાં ધાવની નોકરી માટે ઉમેદવારી કરી છે. અદ્ભુત પ્રેરણાબુદ્ધિથી એવી માતાઓ હજારો બાળકમાંથી પોતાનાં બાળકને આખરે શોધી કાઢે છે, અને એવી રીતે પોતની માને ધાવેલાં બાળકો ગાહિત ધાવને ધાવેલાં બાળકો કરતાં ઓછા પ્રમાણુમાં મરે છે એ સિદ્ધ થઈ ચુક્યુ છે.

બાળકનો પહેલો અને ન છીનવી શકાય એવો હક એવા કોઈ ક્ષુદ્ર વિચારથી માતા જે દિવસે પોતાના દુધનો બાળકને વિયોગ કરાવશે તે દિવસ તેની અધોગતિનો અને સમા-

જની અધોગતિનો છે. ફૅશનમાં ફસાઈ જેટલું દૂર પોતાના સ્તનથી પોતાના બાળકને તે રાખશે તેટલો દૂર સ્વર્ગલોકથી આ લોક રહેશે. ફૅશનમાં ફસાઈ જેટલી બનાવટી નાજુકાઈ માતા કેળવશે તેટલી મરદાની તેના પુત્ર જીવનમાંથી કમી થશે. આપણામાં કહેવત છે કે "તારી માએ લિપ્પટનના પીળા ડબ્બાની ચાહના પાંચ પ્યાલા રોજના પીધા હોય તો..." એ કહેવતરૂપ થઈ ગયું તો છેવટે આપણાં બાળકોનું અતિ અમંગળ રૂપાંતર થયાવિના રહેશે નહિ. તેમ જ જો આપણા સમાજમાં માતાઓને કમાવાની ફિકર રહેતાં બાળકને પોતાના સ્તનથી તરછોડવાનો પ્રસંગ આવશે તો સામાજીક વિનિપાતનું મુહૂર્ત જ મંડાશે.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓને પણ બીજા દેશની સ્ત્રીઓની પેઠે રાજ્યતંત્રમાં મત મેળવવાનો અભિલાષ કાલક્રમે તૃપ્ત પણ થશે; પરંતુ મોહમય મતની મારામારીના એ સમયમાં પણ કુલાંગનાઓ કદાપિ ભૂલશે નહિ કે બાળકને તો न मातुः परदैवतम् ॥

મહાત્મા તિલક.

મહાત્મા તિલકનો દેહાવસાન સં. ૧૯૭૬ ના અધિક શ્રાવણ કૃષ્ણપક્ષની બીજને રવિવારે થયો છે. આ પ્રસંગની અસર આખા હિંદુસ્થાનમાં થઈ છે. તેમના ઉપર લોકોનો વા પ્રજાનો કેટલો સ્નેહ હતો તે તેમના મંદવાડના પ્રસંગથી તેમના શરીરને અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો ત્યાંસુધીમાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યો હતો. તેમને આખું હિંદુસ્થાન અત્યંત સ્નેહથી ચહાતું હતું એમ આ પ્રસંગે દર્શાવી આપ્યું છે.

તેમની પ્રકૃતિ શિથિલ હતી ત્યારે તે મુંબઈમાં સરદાર ગૃહમાં રહેતા હતા. તે વખતે લોકોને ખબર પડી એટલે હજારો લોકો આખો દિવસ તેમની પ્રકૃતિના સમાચાર જાણવાને આવતા, જેથી તેમની પ્રકૃતિના સમાચાર, લોકોના જાણવામાં આવે માટે દિવસમાં ત્રણચાર વખત 'બુલેટીન' કાઢવામાં આવતાં હતાં. પછી જ્યારે તેમનું અવસાન થયું ત્યારે તો હજારો લોકો તેમના છેલ્લી વખતનાં દર્શન કરવાને આવવા લાગ્યા. લોકોની એટલી ભીડ વધી પડી કે સેંકડો 'વોલન્ટીયરો' થી પણ વ્યવસ્થા સાચવી શકાઈ નહિ. જેથી તેમને સરદાર ગૃહના આગળના ભાગમાં એવી રીતે બેસાડવામાં આવ્યા કે જેથી રસ્તા ઉપરથી તેમનાં દર્શન કરી શકાય. ક્રમે ક્રમે લાખોની સંખ્યામાં લોકો એકત્ર થઈ ગયા. અનેક ભજન મંડળીઓએ આવીને ભજન ગાવા માંડયાં. પુનેથી આ સમાચાર સાંભળીને તેમના પુત્ર, નિકટનાં સગાં તથા સ્નેહીઓ આવ્યા હતાં. તેમણે તેમના શબને માતૃભૂમિ પુને લઈ જઈને ત્યાં અગ્નિસંસ્કાર કરવાને અત્યંત આગ્રહ કર્યો. પણ તે આગ્રહ તેમને મુંબઈની પ્રજાના અસાધારણ પ્રેમને લીધે છોડવો પડયો અને તેમને અગ્નિસંસ્કાર મુંબ-

ધીમો જ કરવાનો રાખ્યો. હિંદુ તથા મુસલમાન વગેરે સર્વ લાખોની સંખ્યામાં એકત્ર થઈ ગયા, અને તેમના શબને ચોપાટી તરફ આ અસંખ્ય મેદનીની વચમાં લેઈ જવામાં આવ્યું; કે જ્યાં તેમને અગ્નિસંસ્કાર કરવાનો હતો. કહેવાય છે કે પાંચથી આઠ લાખ મનુષ્યો આ પ્રસંગે એકત્ર થયાં હશે. આટલી સંખ્યા કોઈ પણ મરનારની પાછળ છેલ્લાં બે પાંચ હજાર વર્ષમાં થઈ હશે તેવું જાણવામાં નથી, પછી તે રાજા હો, મોટો યોદ્ધો વા, મોટો ધર્માચાર્ય હો.

આખા હિંદુસ્થાનમાં અનેક ઠેકાણે લોકો મોટી સંખ્યામાં સરઘસ કાઢીને તેમની છબીને લેઇને નદીએ સ્નાન કરવા ગયા હતા. કલકત્તામાં એક લાખ માણસો આ પ્રમાણે સ્નાન કરવા ગયા હતા!

નિયમપ્રમાણે અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. લાખો લોકોની આંખોમાંથી આ દૃશ્ય જોઇને અશ્રુ પડવા લાગ્યાં. તિલક મહારાજની જય, એવો જયઘોષ તો તેમને જ્યારથી સરદાર ગૃહમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા ત્યારથી જ વારંવાર ગગનભેદી સ્વરથી કરવામાં આવતો હતો.

લાખો નહિ પણ કરોડો મનુષ્યના નેત્રમાંથી અશ્રુ પડાવનાર, કરોડોના હૃદયમાં પોતાના અવસાનથી તીવ્ર વિરહવેદના ઉપજાવનાર, મહાત્મા તિલક ગયા! તેમનો વિરહ આજે કરોડો મનુષ્યના હૃદયમાં સાલે છે.

ધન્ય છે આવા પુરુષનો જન્મ, અને ધન્ય છે આવા પુરુષનું અવસાન! આ સંસારમાં આવા પુરુષોનું જ જીવિત સાર્થક છે.

આ મહાપુરુષના સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું ઓછું છે. તેમનાં જેટલાં યશોગાન ગાઇએ તેટલાં ઓછાં છે. પરંતુ આ થોડાં પૃષ્ઠનાં માસિકમાં કેટલો અવકાશ હોઇ શકે? વળી આ સંબંધમાં અનેક પત્રોમાં વિસ્તારથી ઉલ્લેખ થઇ રહ્યા છે, જેથી આ પત્રમાં અધિક વિસ્તારથી લખવાનું રહેતું નથી. છતાં એક પત્ર તરીકે તેમાં આ પ્રસંગની અમારે નોંધ લેવી જ જોઇએ જાણી સ્વલ્પમાં લીધી છે.

આ લેખકને યથાવત્ સ્મરણમાં છે કે એક વખતે એવી સ્થિતિ આપણા દેશમાં હતી કે જે વખતે સરકારવિરુદ્ધ કે સરકારની રાજ્યનીતિવિરુદ્ધ કે કોઇ સરકારી અમલદારની વિરુદ્ધ કંઇ પણ લખવું, કે બોલવું એ મહાભયંકર અને અશક્ય ગણાતું હતું. સાધારણ મનુષ્યનું તો ગજું જ નહિ કે તે એક અક્ષર પણ આ સંબંધમાં બોલી શકે, આવી સ્થિતિ આપણા દેશમાં એક વખતે હતી. તેવા મહાવિકટ સમયે મહાત્મા તિલકે પોતાના કાર્યનો પ્રારંભ કર્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે સરકાર અને પ્રજા બન્ને તેમનાં લખાણને seditious-રાજ્યદ્રોહી ગણવા લાગ્યાં. કદાચ સરકાર ભલે તેમ ગણે પરંતુ પ્રજાપણ જ્યારે તે પ્રમાણે માને અને તેમ છતાં તે જ પ્રમાણે લખ્યા કરવું અને બોલ્યા કરવું એ કાર્ય સામાન્ય નથી. ભલાભલા પણ આવા પ્રસંગે આ કાર્યને મૂકી દેતા વાર ન લગાડે. મને બરાબર સ્મરણમાં છે કે અહીં વડોદરામાં અનેક દક્ષણીઓ તથા મરાઠાઓ-અને તે પણ કેળવાયેલા, તિલક મહારાજના લેખોને રાજ્યદ્રોહી ગણતા હતા અને તેમની નિંદા કરતા હતા. તેમની નિંદા થતી આ મનુષ્યોના મુખે આ લેખકે જાતે સાંભળી છે. આ જ પ્રમાણે અનેક ઠેકાણેથી તેમના સંબંધમાં

રાજ્યદ્રોહનો આરોપ પ્રજા તરફથી જણાવવામાં આવ્યો. પણ આ મહાપુરુષ કોઈ સ્વકર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થયા નહિ, અને લોકભયથી ડર્યા નહિ. તેમણે તો આપ્ત કર્તવ્યને નિષ્કામપણે ચાલુ જ રાખ્યું. સરકારે તેમને જેલમાં મોકલ્યા તો ત્યાં ગયા. ત્યાંથી છુટા થયા પછી પણ પુનઃ તે જ પ્રમાણે લખવા બોલવાનું અને પ્રજાને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવાનું કાર્ય ચાલુ જ રાખ્યું. પુનઃ કેદમાં ગયા. પુનઃ છુટયા પણ પોતાના કર્તવ્યથી તે વિમુખ ન થયા. પરિણામ એ આવ્યો કે જે લોકો તેમને નિંદતા હતા તે જ તેમના કર્તવ્યના સ્વરૂપને સમજવા લાગ્યા અને તેજ તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને આજે તો આખું હિંદુસ્થાન જેને માટે તેમણે સંગ્રામ ચલાવ્યો હતો તેનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજી શક્યું.

આ સમયમાં આ કાર્ય કરવાનું તેમનામાં કેટલું ધૈર્ય અને કેટલું વીર્ય હશે તેનું અનુમાન થઈ શકતું નથી કારણ કે જો તેમનામાં અસાધારણ ધૈર્ય, અસાધારણ વીર્ય, અને અસાધારણ નિર્ભયતા ન હોય તો આ વિકટ સ્થિતિમાં તે કાર્ય કરી શકે જ નહિ.

આજે પ્રજાનો જે રાજકિયક્ષેત્રમાં વિકાસ વા પ્રગતિ થઈ છે તેનો સર્વ યશ મહાત્મા તિલકને જ ઘટે છે. તેમના પછી અનેક મનુષ્યોએ આ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કર્યું છે, આજે કરે છે, અને હવે પછી પણ કરશે, અને કદાચ તેમના કરતાં પણ વિશેષ કામ કરશે; પણ જે યશ તેમને ઘટે છે તે બીજાને નહિ જ ઘટે. રાજકિય પ્રવૃત્તિનું બીજક રોપનાર, તથા તેને પાણી પાઈને અંકુરિત કરનાર તે જ હતા. આજે આખું હિંદુસ્થાન વસ્તુસ્થિતિને યથાર્થ સમજી શકે છે, તેનો યશસર્વસ્વ આ મહાત્માને જ છે.

તેમનામાં અસાધારણ વિદ્વત્તા, અસાધારણ બુદ્ધિબળ, અસાધારણ મનોબળ, અસાધારણ ધૈર્ય, અસાધારણ વીર્ય, અસાધારણ નિર્ભયતા અને અસાધારણ આત્મબળ હતું, અને આવાં સલક્ષણોથી જ તે Uncrowned-King અનભિષિક્ત રાજા કહેવાતા હતા.

તેમણે જે પરિસ્થિતિમાં અને પ્રજાની જે યોગ્યતામાં જે કાર્ય કર્યું છે તેથી અધિક કાર્ય અન્ય કોઈથી બની શકે તેમ નથી જ. પ્રથમ તો રાજા અને પ્રજા બન્ને વિરોધી; પછી પ્રજા કંઇક અનુકૂલ થઈ તો પણ તે કેટલી? માત્ર તેમનું કહેવું ખરું છે એટલું જ કહેનારી કે માનનારી. પણ તેમની આજ્ઞાને તે કેટલા અંશમાં પાલન કરનારી હતી? તો પછી આવા મહાપુરુષો આથી વધારે શું કરી શકે?

તેમણે આત્મભોગ આપીને દર્શાવ્યું છે કે આપણું કર્તવ્ય શું છે અને કયા માર્ગે આપણી કાર્યસિદ્ધિ આપણે કરી શકીશું.

સ્વદેશહિતને માટે પ્રવૃત્તિ કરતા અન્ય સર્વ સ્વદેશહિતેચ્છો કરતાં આ પુરુષ શા માટે વિશેષ કાર્ય કરી શક્યા છે તેનું એક કારણ અમને જણાય છે. તેમની આ વિશેષતાનું કારણ એક છે કે તે સ્વધર્મનું પાલન કરનાર હતા. આ શાખામાં કાર્ય કરનારનાં અન્યનાં જીવન જેમ ધર્મશૂન્ય, ગમે તે ખાવું અને ગમે તેનું ખાવું, ગમે તેવો વિદેશી પહેરવેષ પહેરવો, ઈશ્વરને સંભાળવા નહિ, અથવા તેમની વા ધર્મની અભ્યુદયમાં જરૂર નથી એમ માનવું, ધર્મની મનુષ્યજીવનમાં કંઈ જ અગત્ય નથી એમ માની કોઈ પણ પ્રકારનું ધર્મા-

ચરણ ન કરવું, અને યથેચ્છ વર્તન સેવવું અને આ પ્રકારના આચારવિચારવાળા હોય છે, તેવું આ મહાત્માનું જીવન ન હતું પણ એક બ્રાહ્મણને અનુરૂપ તેમનું જીવન હતું, અને તેથી જ તે આ પ્રમાણે અન્ય સર્વથી વિશેષ કાર્ય કરી શકવાને સમર્થ થયા હતા તથા સર્વથી વિશેષ પ્રજાની પ્રીતિને પ્રાપ્ત કરી શકયા હતા.

કોઈ શંકા કરશે કે તેમાં ધાર્મિક જીવનની શી જરૂર છે ? માત્ર સાચો સ્વદેશ-ઉપરનો પ્રેમ જ જોઈએ. પણ આ શંકા ખોટી છે. કારણ કે ભલે સ્વદેશઉપરનો પ્રેમ ગમે તેટલો હોય પણ એક આર્ય વા હિંદુનાં જેવું જેનું જીવન નથી, તથા જેને સ્વધર્મ-ઉપર પ્રીતિ નથી તથા જે તેનું પાલન કરતા નથી, તેમના જીવનને આદર્શ ગણી શકાય તેમ નથી જ. આવા પુરુષો સત્ય કહીએ તો નથી તો સ્વકલ્યાણને સાધી શકતા, નથી અન્યના અને નથી દેશના કલ્યાણને સાધી શકતા. જેથી દેશનું હિત કરનારામાં તિલક મહારાજનું જીવન સ્વધર્મયુક્ત હોવાથી ઉત્તમ હતું અને આદર્શરૂપ હોવાથી સર્વને અનુ-કરણીય હતું. દેશની ઉન્નતિને માટે બીજા પ્રયત્ન કરનારાઓએ તેમના જીવનઉપરથી ધડો લેવો ઘટે છે કે ધર્મને ત્યજીને નહિ પણ તેને સંગી રાખીને જે જે કરવાનું છે તે કરવું ઘટે છે. ધર્મવિનાના મનુષ્યો ભલે આ દેશનું હિત કરવા સંગ્રામમાં કે રણક્ષેત્રમાં કુદી પડે તો તેમને તેમ કરતાં કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી; પરંતુ તે મહાભયંકર મનુષ્યો છે, એમ અમને લાગે છે. કારણ કે સ્વધર્મને જાને વિસારીને જે આ દેશના ઉદયની ઇચ્છા રાખે છે તે ઉચિત નથી તથા હિતકર પણ નથી. અમારો તો ધર્મનો જ જય થનાર છે અને તેમ જ થવાની જરૂર છે, ધર્મ વિનાનો જય એ કંઈ જ અર્થનો નથી, અને તે અલ્પકાળને માટે જ ટકવાનો છે એ નિશ્ચય સમજવું. બીજા બધા દેશો કરતાં હિંદુસ્થાન દેશમાં ધર્મની વિશેષતા છે. અને તે વિશેષતા જાળવી રખાશે તો જ આ દેશની આજપર્યંત રક્ષાએલી વિશિષ્ટતા કાયમ રહેશે. ભલે આ 'દેશપાસે' પ્રજાસત્તાક, કે પોતાનું રાજ્ય નથી, તે છતાં પણ તેની અનેક બાબતોમાં બીજા દેશો કરતાં શ્રેષ્ઠતા છે, અને તે ધર્મને લેઈને જ છે. અને જ્યાંસુધી આ ધર્મનું સંરક્ષણ થશે, વા જ્યાંસુધી તેનો નાશ નહિ થાય ત્યાં પર્યંત આ વિશિષ્ટતા વા શ્રેષ્ઠતા જળવાઈ રહેશે અને આ ધર્મ આપણી પ્રજામાં હશે તો સ્વરાજ્ય મેળવવું તેને કંઈ જ કઠિન નથી. અને ધર્મ વિના આ દેશ સ્વરાજ મેળવશે તો આજે તેની છે તેના કરતાં પણ અધિક દુર્દશા થનાર છે એ નક્કી સમજવું."

ઈશ્વરેચ્છાથી અવતરેલો આ એક દૈવી આત્મા જ હતો. ઈશ્વરને જ્યારે જ્યારે આવાં ભગીરથ કાર્ય કરવાં હોય છે ત્યારે આવા દૈવી આત્માને તે જન્મ આપે છે અને તેની દ્વારા તે આવાં ભગીરથ કાર્ય કરાવે છે.

પ્રતિસ્પર્ધીઓ આ મહાપુરુષના જવાથી પ્રસન્ન થતા હશે, અને આપણામાંથી પણ ઘણા મનુષ્યો એમ માનતા હશે કે હવે સ્વરાજ્યની આપણી લડત ભાગી પડશે. પણ આ માનવું વાસ્તવિક નથી. જ્યાંથી આ કાર્ય અટક્યું છે વા જે પગથીએ આવીને ઊભું રહ્યું છે ત્યાંથી તે આગળ જ ચડનાર છે, એ નિશ્ચય સમજવું. જેથી કોઈએ લેશ પણ નિરાશ થવાનું પ્રયોજન નથી.

જો આપણામાં તેમના પ્રિત્યે ભક્તિભાવ કે પૂજ્યભાવ હોય જો આપણે તેમની પ્રશંસા કરતા હોઇએ, અને તેમણે બહુ સારૂં કર્યું, એમ જો આપણે માનતા હોઇએ તો આ પણ એ કર્તવ્ય છે કે તેમને પગલે પગલે ચાલવું. તેમણે જે કર્તવ્યમાર્ગ ... જે દિશા દર્શાવી છે તે દિશામાં ગમે તેટલાં કષ્ટ સહન કરવાં પડે તે કરીને પણ આગળ વધવું. તેમના પ્રતિનો આપણો પ્રેમ ત્યારે જ સાચો તથા સાર્થક કહી શકાય કે જ્યારે આપણે તેમના જેવાં સ્વદેશી વસ્ત્રો પહેરીએ, તેમની પેઠે સ્વદેશી વસ્ત્રો વાપરીએ, તેમની પેઠે સ્વદેશના ઉદ્ધારાર્થે પ્રયત્ન કરીએ, તેમની પેઠે સહન કરવાં પડે તો જેલનાં અને તેથી પણ વધારે કષ્ટ સહન કરીએ, તેમની પેઠે જરા પણ ભય ધરીએ નહિ અને કોઇથી પણ ડરીએ નહિ, અને સ્વરાજ એ આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક જ છે માની તેને શંકારહિત થઇને પ્રાપ્ત કરીએ. આ પ્રમાણે કરવામાં આપણી જેટલી ન્યૂનતા તેટલો તેમના પ્રતિનો આપણો પ્રેમ ઓછો છે એ નિશ્ચય સમજવું. વળી તેમણે આપણે માટે વેઠેલાં અનેક કષ્ટ પણ ત્યારે જ સાર્થક થાય તેમ છે કે જ્યારે આપણે પણ તેમની પાછળ પાછળ ચાલવાનું શરૂ રાખીએ અને લક્ષ્યસ્થાને પહોંચીએ ત્યાંપર્યંત વિરામ પામીએ નહિ.

આ વાઘ છે એમ ધારીને તેને મારવાને છોડેલું બાણ, તે બાણ છુટયા પછી તે ગાય નીકળે તો તેનો બચાવ કરી શકતું નથી, પણ તેને વેગથી હણે છે જ.

× × × ×

સ્વપ્નની કથાનો જેમ જાગ્રત્ દશાની સાથે સંબંધ રહેતો નથી તેમ જેને બ્રહ્માત્મૈક્યજ્ઞાન થયું છે તેને પછી ઉપાધિસાથે શું સબંધ રહે છે ?

× × × ×

જાગ્રત્ થયા પછી જે મનુષ્ય સ્વપ્નદશાની વાર્તા કરીને દુ:ખી થતો નથી પણ સાવધાન રહીને જાગ્રત્ દશાનાં કાર્ય કરે છે તેમ જે પ્રબુદ્ધ થયા છે તે પછી અજ્ઞાન દશાની સ્થિતિનું સ્મરણ કરીને દુ:ખી થતા નથી, પણ તે સ્વભાનપૂર્વક આનંદમાં વિચરે છે.

× × × ×

જે જાગ્રત્ થયા છે તેમને સ્વપ્નસૃષ્ટિનું સ્મરણ કરવાથી ચિંતા થતી નથી. અને જે સ્વપ્નસૃષ્ટિને વળગી રહે છે, તે નિદ્રાથી મુક્ત થયા નથી, એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

× × × ×

પ્રારબ્ધથી દેહ ધરાય છે અને પ્રારબ્ધ એ કર્મનો પરિણામ છે, પરંતુ આત્મા કંઇ કર્મનો પરિણામ નથી, કે જેથી તેને તે સ્પર્શી શકે ? તે તો નિત્યમુક્ત અને સ્વતંત્ર જ છે.

× × × × × ×

શ્રુતિ કહે છે કે આત્મા અજ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે, નિર્લેપ છે, મુક્ત છે, પુરાણ છે વગેરે, તો પછી પ્રારબ્ધની સાથે તેને શું સંબંધ છે ? તે તો સર્વથી ન્યારો છે.

જ્યાંસુધી દેહાત્મભાવ અભિમાની રાખે છે ત્યાં સુધી પ્રારબ્ધની ગણના છે પણ જ્યાં દેહાત્મભાવ જ નષ્ટ થયો છે ત્યાં પછી પ્રારબ્ધ ક્યાં રહે છે ?

× × × × × ×

સાહસિક વીલીયમ કોર્ટલેન્ડ પ્રેન્ટાઇસ.

યુનાઇટેડ સ્ટેટના કેન્ટુકી નામે પરગણામાં આવેલી એક મોટી પાતાળ ગુફા દુનિયાની અનેક અજાયબીઓમાંની એક અદ્ભુત અજાયબી છે. આજથી સો સવાસો વર્ષ ઉપર કેન્ટુકીનો પ્રદેશ જંગલથી અને રિંછોથી ભરેલો હતો. તેના કોઇ કોઇ ભાગમાં માત્ર થોડી જ વસ્તી હતી. સન ૧૮૦૯ ની સાલમાં એક ગોરો શિકારી કેન્ટુકીનાં ડુંગરાળ જંગલોમાં રિંછનો શિકાર કરવા ગયો હતો. એક મોટા રિંછને ગોળી મારી તેને જમીન ઉપર પાડ્યું. શિકારી 'તે મરી ગયું' હશે એમ ધારીને તેની પાસે જવા લાગ્યો પરંતુ પાસે આવતાં આવતાંમાં તે રિંછ ઉઠીને નાઠું. શિકારી તેની પુઠે પડ્યો, પરંતુ ઝાડઝાંખરાથી છવાયેલી એક ખડક આગળ જતાં તે ક્યાંનું ક્યાંહિં જતું રહ્યું અને શિકારી 'તે ક્યાં ગયું' તે સમજી શક્યો નહિ. પેલા ખડક આગળ જઇ તપાસ કરતાં અંદર ઉગેલાં ઝાડવાથી ઢંકાયલી એક ગુફાનું મોં તેના જોવામાં આવ્યું. આ ગોરો શિકારી અત્યંત ધૈર્યવાળો માણસ હતો. રિંછની શોધ માટે તે હિંમતથી ગુફામાં પેઠો. થોડે જઇને જોતાં તે તેને બહુ ઉંડી અને વિસ્તારવાળી જણાઇ. તદ્દન અંધારી અજાણી અને ઝાડવાથી ઢંકાઇ ગયેલી ગુફામાં વધારે આઘા જવું તેને ઠીક લાગ્યું નહિ. તે પાછો ફરી ગયો, પણ એ વાત તેણે પોતાના મિત્રોને અને ઓળખીતાઓને કહી અને તેઓ કૌતુકના માર્યા તેમાં ઉતરવા અને શોધ કરવા લાગ્યા. આ ગુફા જોઇ આવનારાઓએ કહેલી અજબ વાતો ઉપર અમેરિકન લોકોનુંજ નહિ, પરંતુ યુરોપના સાહસિક મુસાફરોનું પણ કુતુહલ વધ્યું અને વખતો વખત સાહસિકો તેની મુલાકાત લેવા અને તેના અંદર ઉતરી શોધ કરવા લાગ્યા. એ લોકોએ કરેલું તેનું વર્ણન રસિક હોવાથી આગળ તેનો કંઇ સાર આપીશું.

કેન્ટુકી પરગણાની જમીન ચુનાના ખડકોથી બનેલી છે અને વિદ્વાનોનો એવો અભિપ્રાય છે કે, વરસાદના પાણીથી એ પત્થરો, ગળી જઇ હજારો વર્ષે પૃથ્વીના પેટમાં નીચે આ ગુફારૂપી મોટું પોલાણ પડેલું છે. તેના મોંઆગળથી લગભગ છ માઇલ સુધી લગીનો ભાગ અત્યારસુધી માપી શકાયો છે તે ઘણી ઉંડી હોઇ તેમાં ઠેકઠેકાણે મોટા મોટી ખખોલો, ગુફાઓ, ભોંયરાં, પોલાણો અને વિવરો પડેલાં છે. તેમાં નાના પણ ઉંડા તળાવ અથવા ખાબોચિયાં છે. 'એકો' નામે એક માઇલ લાંબી નદી છે. પૃથ્વીની સપાટી ઉપરની એક નદીના પેટમાંથી ઉતરતા પાણી તેને મળે છે અને એક માઇલના ચક્કર પછી ગુફામાંને ગુફામાં એક ખડક નીચેના પોલાણમાં તે અલોપ થઇ જાય છે. કેટલેક ઠેકાણે એવા ઉંડા અને અંધારા પોલાણ અને મોટાં વિવરો છે

જેનો હજી કોઇ તાગ લઈ શક્યું નથી જાણે પાતાળ જ ન હોય તેમ સાહસિક મુસાફરોએ તેમાં આમતેમ ફરી ઠેકઠેકાણે આડા અવળા રસ્તાઓ પાડ્યા છે. વચ્ચમાં આવતી ફાટો-ના પોલાણોઉપર લાકડાના પૂલ બાંધ્યા છે અને તેના જુદા જુદા ભાગોને, જુદાંજુદાં મનસ્વી અને રમુજી નામો આપ્યાં છે. હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાંની પેલી પ્રસિદ્ધ કાળી કોટડી (બ્લેક હોલ) નું નામ પણ એક ભાગને આપેલું છે. વધારે ઉંડાણે અને લંબાણે જતાં આગળ આવતા એક મોટા રસાતલ પ્રદેશને મુસાફરોએ હાથીગુફા અથવા 'સામોથ કેવ' નામ આપ્યું છે. હાથી ગુફા જેવી ઉંડી, લંબાણઉપર ફેલાએલી અને અંધારાને લીધે ભયંકર છે તેવીજ રમણીય અને કુદરતની ખૂબીઓથી ભરેલી છે. ગુફામાં નીચાં ઉંચાં તળ–જમીન, નીચા ઉંચા ટેકરા ટેકરીઓ, દોદમો અને પોણો બસો ફુટ ઉંચી છતો–છાટોવાળેલી હોય એવા છાપરાવાળા વિસ્તારો–ખંડો અને છેક પાતાળમાં ઉતરવાનાં મોટાં મોઢાં, વિવર હોય એવાં પોલાણો છે. ગુફાના મોં આગળથી થોડે જ દૂર આવું એક મોટું પોલાણ છે. એના ઉપર 'સિધ' નામે લાકડાનો પૂલ કર્યા પછી જ તેની આગળના ભાગો જોવામાં આવ્યા છે.

આપણે જેને પાતાળ કહીએ, તેવી જ આ ગુફા મોટી છે. તેમાં સૂર્યનો જરાએ પ્રકાશ પડતો નથી. અંદરના ભાગોમાં તેજસ્વી ફાનસો લીધા વગર જવાતું નથી. પૃથ્વી ઉપર જેવી કુદરતી રચનાઓ છે તેવી જ રચનાઓ આ ગુફામાં પણ છે. હાથીગુફાની ઉંચી કદસોને ૧૭૫ ફુટ ઉંચી છતમાં ઠેકઠેકાણે આરસના એવા કકડા અને સુનાના પત્થરનાં એવા પાસાદાર કંકર ચોટેલા છે કે દીવાનો પ્રકાશ મળતાં તળઉપર ઉભો રહી ઉંચું જોનાર મુસાફર પોતાના મસ્તકઉપર તારાઓથી ચકચકિત થઇ રહેલું જાણે ખરેખરું આકાશ જ ન હોય, એવો દેખાવ જોઇ આશ્ચર્યચકિત થઇ જાય છે. ફાનસના અજવાળાને લીધે તારાઓની માફક છતમાંના પત્થરના પાસા ઝગઝગ થઇ રહે છે તળિયાથી પોણાબસેં ફુટ ઉંચી છત, પૃથ્વીનો પોપડો, કુદરતી થાંભલાઓઉપર ટેકાઇ રહેલો હોઇ સ્તંભ સ્તંભની વચ્ચે કુદરતી એવી સુંદર મહેરાબો થઇ રહેલી જણાય છે કે, જે જોતાં જોનાર કુદરતની આ અદ્ભુત કરામત માટે તેને ધન્યવાદ આપે અને બધી અપૂર્વ રચના જોતાં એનો દિગ્મૂઢ થઇ જાય છે. ફાનસ સહને બીજા મહેરાબમાં જતાં પાછળા મહેરાબઉપર જાણે વરસાદ ચડી આવ્યો હોય અને વાદળ રોકતાં હોય એવો દેખાવ કિરણોના પરાવર્તનને લીધે થઇ રહે છે. જ્યાં આગળ 'એકો' નદીમાં પૃથ્વી ઉપરની ગ્રીન નદીનો ધોધ આવી પડે છે, ત્યાં આગળ, જળસીકરને લીધે એવો ગાઢ–અપારદર્શક ધુમ્મસ થાય છે કે, 'એકો' માંથી હોડી હંકારી લઇ જતા મુસાફરો ગભરાઇ જાય છે. 'એકો' માં પોણા માઇલ લગી હોડી હંકારાય છે. તે પછી જો ઝટ ચેતવામાં આવે નહિ તો પ્રવાહ જે પોલાણમાં ઉતરી પડે છે તે પોલાણ ઉપરની ખડકસાથે અથડાઇ હોડીના કકડે કકડા થઇ જાય એવું છે.

ડુંગરાળ જમીનમાં કેવી રીતે નદીઓના વહેણ પડે છે, કેવી રીતે જમીનના ઉપલા પોપડાની નીચે પોલાણ થઇ જાય છે અને એવાં મોટાં પોલાણોમાં કેવી રીતે

અડકોના થાંભલા બને છે એ બધી બાબત આજના રસાયનિક યુગમાં જાણવાજેવી છે. ચુનાના પત્થર હેઠળની જમીનના મોટા વિસ્તારઉપર પડતો વરસાદ હવામાંથી 'કારબન ડાયોકસાઇડ ગ્યાસ' લઇ પાણીને સહજ 'કારબોનિક એસીડ' બનાવે છે અને એ પાણી પછી ચુનાના પત્થરવાળી ભાગોપરથી હેઠળ પત્થર પડને ગાળી નાંખે છે પછી ત્યાં નદીનું વહેણ પડે છે. કાળના વહેવા સાથે પાણી પણ પછી પત્થર અને જમીનને કાપે છે અને વહેણ ઉંડાં થતાં જાય છે વળી કારબન ડાયોકસાઇડ ગ્યાસવાળુ વરસાદનું પાણી જમીનમાં ભરતાં ઉપલા પોપડાની નીચે રહેલા ચુનાના પત્થરના પોપડાને ગાળી નાંખી અંદર મોટાં પોલાણ પાડે છે અને તે પોલ ઘુમટ થઇને પાણી વહેતાં વહેતાં સપાટી નીચેની નદીઓનાં તળવહેણ સગુંગો—ગુજરાં પાડી નાંખે છે જમીનમાં જમતા કારબોનિક એસીડવાળા પાણીથી પૃથ્વીના ઉપલા પોપડાની નીચે આવી મોટી ગુફાઓ અને પોલાણો પડે છે. કેન્ટુકી પરગણામાં ચુનાના પત્થરવાળા વિસ્તારની હદ ૮૦૦૦ ચોરસ માઇલ જેટલી છે અને તેની ઉપર પડેલા વરસાદના કારબોનિક એસીડ ગ્યાસવાળા પાણીએ જમીનની તળે ઘણે ઠેકાણે આવાં પોલાણો પાડેલા છે। કોઇવાર જમીનની નીચેની નદીઓનાં વહેણ સુકાઇ જઇ કોરાં પડી જાય છે વરજિનિયામાં એક ઠેકાણે રેલ્વેને માટે નવું ભુગદું નહિ ખણતાં ઉપલા પોપડાં નીચેના સુકાઇ ગયેલા નદીના વહેણને ભુગદાતરીકે કામમાં લીધેલું છે.

આવાં ઉંડાં પોલાણોમાં ઉપલા પડને ટેકાવનારા થાંભલા કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, તે સબંધી ખુલાસો કરતાં અનુભવીઓ જણાવે છે કે, વરસાદનું પાણી ઉપલા પડમાં થઇ નીચેના પોલાણની છતમાં મોતિયા બાઝે છે એ મોતિયાના પાણીમાં ભળેલા ચુનાનું જે તત્ત્વ હોય છે તે છતની સાથે વળગી રહી મોતિયાનું પાણી નીચે પડે છે અને ત્યાં પણ તે સુકાતાં તેમાંનો ચુનો ઠરે છે આવા મોતિયાની પરંપરા ચાલુ રહેતાં મધપુડાની માફક પોલાણની છતમાંથી ચુનાના પાણીની સુકાઇ સુકાઇને બનતી થગરડી નીચે લબડતી જાય છે અને નીચે પડતા મોતિયાના પાણીમાંના ચુનાની થગરડી ઉધેગની માફક ઉંચીને ઉંચી વધતી જાય છે. ઘણેક વર્ષે તે ઉપર નીચેથી મળી જતાં પોલાણના તળ અને છતવચ્ચે સીધોસડાક મજેનો થાંભલો બની રહે છે હાથી ગુફામાં આવા પૂર્ણ થઇ ગયેલા અને થતા થાંભલાઓ જોવામાં આવે છે એટલે તેમની બનાવટને લગતો આપણે જે ક્રમ જણાવ્યો તે ત્યાંથી પ્રયોગથી સિદ્ધ થયેલો સાબીત થાય છે હાથીગુફાની તળિયાથી છતતગીની ઉંચાઇ નાની બહુનથી આપવામાં આવી હતી એક ઠેકાણે માત્ર ૫૦૦ ચોરસવાર જેટલી જગામાં મોટા મોટા ૭ ચીરાઓ પડેલા છે, જેમાંનો એક લગભગ બસે ફુટ ઉંડો છે આ અદ્ભુત ગુફા બીજું પાતાળ અથવા તો કુદરતી ભયંકરતાનું ધામ-જન હોય તેવી છે.

આ ગુફાના ઉંડાણ અને લબાણે આવેલા ભાગો સન ૧૮૪૮ લગી જાણવા કે જોવામાં આવ્યા નહતા. કારણ કે, એ ભાગમાં જવાનો માર્ગ એક ઉંડા વિવર, પોલાણને લીધે અગમ્ય થઇ પડ્યો હતો. એ પોલાણઉપર આગળ જણાવેલો 'સિધ' પૂલ થયા પછી મુસાફરો આગળ વધ્યા હતા દરમિયાન ગુફાનો ગો આગથી મોટો વિસ્તાર ઘણાઓના

જોવામાં આવ્યો હતો. આ મોં આગળનો ભાગ ઇતિહાસના પહેલાંના કાળમાં પણ માણસોથી જોવાએલો હતો, એમ ગુફામાંથી મળી આવેલા રાતા જંગલી અમેરીકન લોકોના મસાલોના અવશેષો ઉપરથી જણાય છે. રાતા રંગના અમેરીકન લોકો ચોરી કરી તેમાં છુપાઇ રહેતા હશે, એવું અનુમાન છે જે ભાગમાં આ ગુફાનું મોં આવેલું છે તે જમીન માત્ર આઠ પાઉન્ડમાં તેના માલીકે વેચી નાંખ્યા પછી અમેરિકા અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે લડાઇ શરૂ થઇ હતી. લડાઇમાં દારૂગોળો બનાવવાને નવસારની બહુ જરૂર પડતી હતી તેથી એ નવા માલીકે આ ગુફામાં નવસાર બનાવવાનું એક નાનું કારખાનું કાઢ્યું હતું; કારણ કે ગુફામાં નવસારવાળી માટીના પુષ્કળ પોપડા મળી આવતા હતા. સીદી ગુલામો એ કારખાનામા કામ કરતા હતા અને એક વરસસુધી તેઓએ ગુફાની બહાર નિકળ્યા વગર કારખાનામાં કામ કર્યાં કર્યું હતું. ઇસ્ટઇંડિઝમાંથી વધારે સોંઘો નવસાર મળી આવતાં એ કારખાનું પડી ભાગ્યું હતું. એ કારખાનાના જુનાં ભાગ્યા તુટ્યાં રાચરચીલાં, ગાડાના ગરીડા ને બળદોનાં પગલાંથી પડેલા માર્ગો હજી પણ મુસાફરોના જોવામાં આવે છે. આગલા ભાગની સારી રીતે શોધ કર્યા પછી સિંધ પુલપર થઇ મુસાફરોએ આગળ વધવા માંડ્યું હતું. ગુફાના આગળ ઉપરનો ઘણા ચેમ્બરો—ખંડો તેમણે શોધી કાઢ્યા હતા, પણ 'મામોથકેવ'—હાથીગુફા આગળ આવતાં તેમનો આગળ વધવાનો ક્રમ પાછો અટકી પડ્યો હતો. હાથી ગુફામાં ઉતરી તેનો થાગ લઇ આવનારને માટે મોટાં મોટાં ઇનામો સુદ્ધાં કાઢવામાં આવ્યાં હતાં. એક બળવાન જુવાન માણસ આખરે તેમાં ઉતરવાનું સાહસ કરવાને તૈયાર થયો. દોરડાં લટકાવી નીચે ઉતરવા માંડ્યું પરંતુ ત્રીસ પાંત્રીસ ફુટ ઉંડા ગયા પછી અંધારાને લીધે તેની હિમ્મત ગભરાઇ ગઇ. દોરડું હલાવી તથા બુમો પાડી તેણે પોતાને પાછો ખેંચી લેવરાવ્યો. આ માણસ પાછો પડવાથી બીજો કોઇ ઘણો વખત લગી તેમાં ઉતરવાને બહાર પડ્યો નહિ. આખરે વિલિયમ કાર્ટલેંડ પ્રેન્ટાઇસ નામનો, એક તંત્રીનો છોકરો હાથીગુફામાંના 'માલસ્ટ્રોમ' નામે ભયંકર પોલાણમાં ઉતરવાને તૈયાર થયો. મિ. પ્રેન્ટાઇસનું આ સાહસ મોટાં મોટાં સાહસોમાંનું એક ભલભલાનાં રૂવાં ઉભાં કરે એવું સાહસિક જુવાન છોકરાઓને ઉત્તેજન લેવાજેવું છે

મિ. પ્રેન્ટાઇસ એક બહાદુર અને ધીરો વિદ્યાર્થી હતો. ભય શું છે તે તો એ સમજતો જ નહિ. શાળામાં રજાઓ પડતી ત્યારે તે વારંવાર આ અજબ ગુફા જોવા જતો. ગુફાના દરેક ભાગમાં તે ફરી વળેલો હતો અને તેના ભોમિયાઓ કરતાં પણ તેમાંની ગલીકુંચીઓ તેણે વધારે સારી રીતે જાણીતી થઇ ગઇ હતી. હાથી ગુફામાંના માલસ્ટ્રોમ પોલાણ-વિવરમાં ઉતરવાનો વિચાર તેણે જાહેર કર્યો. એક ખુબ લાંબુ અને મજબુત દોરડું મેળવવામાં આવ્યું. પોલાણનાં મોં ઉપરની કરાડો પર એ મોટા બીમ ગોઠવી તેની ઉપર સાગની ગોળ ગરગડી ગોઠવવામાં આવી. પહેલાં એક મોટો પત્થર બાંધી પોલાણની ભીંતોને વળગી રહેલાં ચોસલાં નીચે પાડી નાંખવા તેને ઘુમાતો ઘુમાતો અંદર ઉતારી જોયો. ભિંતોએ ચોંટી રહેલાં ચોસલાં અલબત એ પત્થર અફળાવાથી ધડોધડ મોટા અવાજ સાથે નીચે પડી ગયાં. પછી દોરડાના ગાળામાં એક પાટિયું રાખી પ્રેન્ટાઇસ તે પર બેઠો અને માથા ઉપર ચાર પાંચ પંરાળની જાડી ટોપીઓ પહેરો લીધી કે જેથી

ઉપરથી પડતાં રહી ગયેલું ચોસલું માથામાં વાગે નહિ મજબુત બાંધાના અને જોરાવર છ સાત માણસોએ તેને નીચે ઉતારવા માંડયો. ત્રીસ પાંત્રીસ ફુટ ઉંડે જતાં સામેની ભિંત—ખડકમાંથી જમીનની અંદરની એક નાની નદી વહેની વહેતી તે પોલાણમાં પડતી જણાઇ આગળ, પેલો જે માણસ બીન્યો હતો તે અહિ આગળથી બીન્યો હતો. મિ. ગ્રેન્ટાઇસ નદીના પાણીના ધધોડાથી બીન્યો નહિ. એ પાણીના કણથી ભિંજાઇ ગયો અને તેને પોતાની પાસેનો દીવો બહુ મુશ્કેલીથી સંભાળી રાખવો પડયો. ભિની અબડ અને અંધારઘોર ગુફામાં તેનો દોર નીચે ને નીચે ઉતરતો ગયો. પોણા બસે ફુટ ઉંડા જતાં તેના પગે કઠણ જમીનને અડકયા, અને જરા થોભીને જોતાં ફાનસને અજવાળે અંદરનો ભાગ તેને ગોળાકાર વીસેક ફુટના ઘેરાવાનો હોય એમ જણાયું. એક બાજુએ મોટી બખોલ જણાઇ. સાહસિક છોકરો થોમસ લઇ તેમાં ગયો અને જોયું તો બરફના જેવી ધોળી શિલાઓવાળી અખડાબખડી પોલાણવાળી ભિંતો દેખાઇ. એ બખોલ જોઇ આવી બીજું કંઇ જોવા જેવું નહિ હોવાથી તે પોતાના દોરડાના ગાળામાં બેઠો અને ઉપરના માણસોને તે ખેંચવાની નિશાની આપી.

ઉપર આવતાં આવતાં વચગાળે એક છાજલી અને તેની પેલી તરફ ગુફા જેવું પોલાણ તેના જોવામાં આવ્યું. નીચે ઉતરતાં પણ આ વચગાળાનો ભાગ તેના જોવામાં આવેલો હતો. આ છજા—છાજલીમાં જઇ વચગાળેની ગુફા જોઈ આવવાનો વિચાર કરી તેણે પોતાના દોરને હિંચોળે ચઢાવ્યો અને તેમ કરી પેલી ગુફાની આગળ નિકળેલા શિલાફલક ઉપર પગ ગોઠવ્યો. બરાબર પગ ઠર્યા પછી તે તેની ઉપર ઉતર્યો અને દોરડાનો છેડો હાથમાં રાખ્યો. ઘણાં વર્ષ થયાં આ અજબ ગુફા લોકોની જાણમાં આવેલી હોવા છતાં અને હજારો મુસાફરો તેમાં ફરી વળેલા હોવા છતાં પણ આ ભયંકર વિવરમાં અને તેમાંની આ વચગાળાની ગુફામાં પગ મૂકવાનું સાહસ કોઇએ કર્યું નહતું. આ બાળક વિદ્યાર્થીએ તે કર્યું. છાજલીના આગલા ભાગમાં ઉતરી સામેની ગુફા જોવાને તે આગળ વધે છે એટલામાં પેલા દોરડાનો છેડો તેના હાથમાંથી છટકી ગયો. જેને આપણે જીવનદોરી કહીએ તે આ દોર હતો અને ખરેખર તે જતો રહેતાં આ બાળક વિદ્યાર્થીની જીવનદોરી જ તેના હાથમાંથી જતી રહી, એમ કહીએ તો ખોટું નથી. તેના હાથમાંથી છટકેલો દોર ઉંડા કૂવામાં લબડતો રહ્યો અને જો કે ફાનસના અજવાળાથી તે દેખાતો હતો પરંતુ છાજલીની કોર ઉપરથી લેવાય એટલો પાસે નહતો. ઉપર રહેલા તેના મિત્રો આમાં તેને મદદ પહોંચાડી શકે તેમ નહતું. મોટી ઉંડી ગુફા અને ગુફામાંના વળી અત્યંત ઉંડાણ વિવરને વચગાળે જો દોર હાથ ન આવે તો મરણ પ્રત્યક્ષ હતું. આમ છતાં વજ્જર જેવા કાળજાનો આપણો સાહસિક બાળક બીન્યો નહિ, નાહિંમત થઇ ગયો નહિ અને કોઇ રીતે કોઇ ઉપાય કરવાને વિચાર કરવા લાગ્યો. મુશ્કેલી માણસને માર્ગ શોધી આપે છે તેમ આને પણ મરણજીવનની ઘાટીના પ્રસંગે માર્ગ શોધી આપ્યો. ફાનસનો તાર તેણે ઉકેલ્યો, લાંબો કર્યો અને છેડેથી વાંકો વાળી તેની અંકોડી બનાવી. વજ્જર જેવું કાળજું અને અંગદ જેવો દૃઢ પગ પેલી શિલાની કોરણ ઉપર ગોઠવી શરીરનું સમતોલપણું સાચવી હાથ લાંબો કરી અંકોડીવતે તેણે મધ્ય કૂપે લબડતું દોરડું ખેંચીને પકડી લીધું. હવે તેના ખોળિયામાં જીવ આવ્યો અને દોરડાને કેડ ખડક સાથે સખ્ત બાંધી લીધું. પછી સામેની ગુફામાં બસેં વાર ઉંડો ગયો ત્યાં ખાલી

પોલાણશિવાય બીજું કંઇ જોવામાં આવ્યું નહિ એ પોલાણનો અંત પથ્થરોના ભુકા અને ભીની મરોડીથી ગારા જેવો થઇ ગયેલો હતો. આ પોલાણમાંથી તે પાછો છજ-લીમાં આવ્યો અને સામેની બાજુએ જોયું તો તેવું જ પોલાણ તેના જોવામાં આવ્યું. પરંતુ વચ્ચેના ૧૭૫ ફૂટ ઉંડા વિવરને લીધે દોરને વળગી તેને હિલોળ્યા વગર ત્યાં જવાય તેમ નહતું, એટલે ત્યાં જવાનો વિચાર માંડી વાળી તે પોતાના દોરડાના ગાળામાં પાછો બેઠો અને મિત્રોને તે ઉપર ખેંચી લેવાની નિશાની આપી. આ બાબત લખવી, વાંચવી કે સાંભળવી સહજ છે પરંતુ કરવી મરણ સારાસાટની હતી !

ઉતરતો જે મુશ્કેલીઓ અને એકસ્માત નડ્યા નહતા તે ઉપર જતાં નડ્યા. જીવન-દોર હાથમાંથી છટકી જવાની એક ઘાત તરી ગયા પછી લગભગ ઉપર પહોંચવા આવતાં આવતાંમાં જે ગરગડી ઉપરથી દોર ખેંચવામાં આવતો હતો તે દોર ઘર્ષણની ગરમીને લીધે એચિંતો સળગી ઉઠયો. દોર ઉપર બેઠેલા જુવાને ઉંચે જોયું તો તેના મિત્રોને હાય પોકરતા સાંભળ્યા અને તેણે પણ કિનારે પોહોચેલું વહાણ ડુબવાની તૈયારીપર જોયું. દોરની સંભાળ રાખનારાઓએ તરતબુદ્ધિ વાપરી પાણીથી ભરેલો સીસો એકદમ પેલા બળતા ઉપર ઠાલવી દીધો અને દોર જાડો ને મજબુત હોવાથી તુટયો નહિ; એટલે થોડીજ વારમાં મિ પ્રેન્ટાઇસ સહીસલામત ઉપર આવી પહોંચ્યો. ચિંતા અને થાકથી તેના મિત્રો ઢીલા થઇ ગયા હતા એટલું જ નહિ પરંતુ તેમનો એક પ્રોફેસર તો પોતાના વિદ્યાર્થીને સહીસલામત ઉપર આવેલો જોઇ અચંબા અને આનંદને લીધે બેભાન થઇ ગયો હતો. મિ. પ્રેન્ટાઇસે તે ગુફાના તળિયા ઉપર પોતાનું નામ લખેલું છે જે તે પછી તેમાં ઉતરનારાઓને તેના લોખંડી ધૈર્યની સાક્ષી આપી સાનંદાશ્ચર્ય પમાડે છે. જે દેશમાં આવા સાહસિક અને ધૈર્યશીલ યુવાનો ઉત્પન્ન થાય છે તે દેશ દુનિઆની પ્રજાઓમાં સર્વોપરિ બને છે।

આ અજબ હાથીગુફાના મોંઉપરનું વાતાવરણ ઠંડું અને સુખ્મસમય રહે છે. ઉનાળામાં જ્યારે બહારની હવા ગરમ થાય છે ત્યારે ગુફામાંથી ઠંડી હવા બહાર નિકળે છે, અને જ્યારે શિયાળામાં બહારની હવા અંદરની હવાના કરતાં ઠંડી હોય છે ત્યારે બહારની ઠંડી ગુફામાં જાય છે; એટલે કે, આ હાથીગુફા વર્ષ દિવસે એકવાર ઉનાળામાં શ્વાસ મૂકે છે અને શિયાળામાં શ્વાસ લે છે છતાં અંદરની હવા એવી સ્વચ્છ રહે છે કે થોડાં વર્ષ ઉપર ક્ષયના દર્દીઓ માટે તેમાં ઝુંપડાં નાખવામાં આવ્યાં હતાં દર્દીઓને અંધારામાં ઠીક નહિં પડવાથી એ યોજના આખરે ફતેહમંદ નીવડી નહિ આ ગુફાની બીજી અજાયબી એ છે કે, તેમાંના જીવજંતુઓને આંખ હોતી નથી. વિદ્વાનો એમ કહે છે કે, જ્યારે ધીરે ધીરે ગુફા થતા માર્ગ હશે ત્યારે બહારના જીવજંતુ અંદર ગયાં હશે. પરંતુ ત્યાંના અંધારાને લીધે આંખના તેમને કંઈ ઉપયોગ નહિ રહેવાથી આંખ જતી રહી બીજી ઇંદ્રિયને મગ મળ્યું હશે. અલબત ગુફામાંના જીવજંતુની સ્પર્શેન્દ્રિય અને શ્રવણેંન્દ્રિય વધારે તીવ્ર છે.

દુનિયા કેવા ચમત્કારોથી ભરેલી છે અને યુરોપ અમેરિકાની પ્રજા કેવી સાહસિક અને નીડર છે, તે આ ઉપરથી સમજાય છે. ચૌદમા પંદરમા સૈકાથી

યુરોપની પ્રજાએ જે સાહસો કરવા માંડ્યાં છે તે સાહસોએ તેને, અત્યારે દુનિયાની બીજી પ્રજાઓવચ્ચે માન, પ્રતિષ્ઠા અને રાજ્ય વૈભવાદિક સુખ આપ્યાં છે. આફ્રિકા અને પાસિફિક સમુદ્રના બેટો, સહરા અને ગોબીનાં રણો વગેરેની સફરો અને મુસાફરીઓ તથા હાલ ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવની શોધ માટે થતાં સાહસો આપણે વાંચવા, વિચારવા અને બોધ લેવાજેવાં છે

આવા એક બે નહિ પણ સેંકડો અને હજારો સાહસિક પુરુષો આ જગતમાં જોવામાં આવે છે. देहं पातयामि वा अर्थं साधयामि, એ નિશ્ચયને ધારણ કરનાર મનુષ્ય કયા અર્થને સિદ્ધ કરી શકતો નથી ? આપણે જો આપણામાં રહેલા બળને પ્રકટ નહિ કરીશું તો આપણે પછાત છીએ અને હજી વધાર પછાત પડતા જઇશું. પ્રમાદ, કાયરતા, ભય, વગેરેને ત્યજીને આપણે અર્થ સિદ્ધ કરવાને અસાધારણ પુરુષપ્રયત્ન કરવો ઘટે છે

राजयोग.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૬૬૭ થી)

કેટલાક મનુષ્યો માને છે તથા કહે છે કે યોગાભ્યાસીએ આહારસંબંધી અર્થાત્ શું ખાવું અને શું ન ખાવું તે સંબંધી વિચાર કરવાની જરૂર નથી કેમકે તેમનું કહેવું છે કે શ્રીમાન્ વિવેકાનંદ તથા ઇતર વિદ્વાનો યા મહાન્ પુરુષોનું કહેવું છે કે માંસાહાર વગેરે આહાર કરવાથી કંઇ હાનિ નથી અથવા તો પરમાર્થમાં તેથી કંઇ અડચણ આવતી નથી.

પરંતુ આ પુરુષોનાં વચન સમજવામાં જ ભ્રાંતિ થાય છે જેમ એક ઠેકાણે આ પુરુષો આ પદાર્થો ખાવાનો પ્રતિબંધ કરતા નથી તેમ બીજે પ્રસંગે તેમનાં વચન જોઇએ તો જણાય છે કે તે તે જ પદાર્થોને ખાવાનો પ્રતિબંધ કરતા જોવામાં આવે છે

આ પ્રમાણે તે બે પ્રકારનાં વચનો કહે છે તો તેમાંથી સત્ય વા વ્યવહારોચિત (practical) શું સમજવું ?

આ પ્રમાણે આ મહાપુરુષો બે પ્રકારનાં વચનો કહે છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ બોલે છે તે અધિકારી જોઇને કહે છે જે સાધનક્રમમાં ઘણા આગળ વધેલા છે તથા જે પોતાના મનને વશ વર્તાવી શકે છે, એવા ઉચ્ચ કોટિના સિદ્ધ દશાને પ્રાપ્ત સાધકોમાટે આહારનો નિયમ રાખવાનું મહાપુરુષો કહેતા નથી. પરંતુ જ્યાં તે નિયમની વાતો કરે છે ત્યાં સાધક દશાવાળા અધિકારીઓ હોય છે કારણ કે આ આરંભક સાધકો જો આ પ્રમાણે વિવેક ન કરે તો તે આગળ વધી શકતા નથી. તેમણે સત્ત્વગુણનો સંચય કરવાની જરૂર છે અને તે જો રાજસ તામસ આહાર સેવે છે તો તેમની વૃત્તિઓ ચંચળ અથવા જડ થાય છે અને તેથી તે અભ્યાસક્રમમાં આગળ વધી શકતા નથી.

વળી બંગાળા કે એવા દેશમાં જ્યાં સમાજ રનો અધિક પ્રચાર છે ત્યાં બ્રાહ્મણો પણ માંસાહાર કરે છે તે દેશમાં આ સંબંધમાં બહુ આગ્રહ અનાગ્રહ ગણવામાં આવતો નથી કેમકે તેમનો તે નિત્યનો આહાર છે પરંતુ તે ઉપરથી એવો અર્થ નથી સમજવાનો વા એવો અર્થ નથી કાઢવાનો કે જેમનો નિત્યનો આહાર નથી, વા જે માંસાહાર કરતા નથી તેમણે પણ તેનો ઉપયોગ કરવો, વા તેનો ઉપયોગ કરવાથી હાનિ નથી. આવો અર્થ પારસી, મુસલમાન તથા હીંદુઓમાં પણ જે માંસાહાર કરે છે તેઓ કાઢે છે પણ તે યોગ્ય નથી જે ખાતા હોય તે ભલે ખાયે, પણ તેથી ન ખાતા હોય તેમણે તેને ખાવાની જરૂર નથી.

વળી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મહાપુરૂષોના વચન ટાંકીને આવા લોકો કે જે માંસાહાર કરે છે તે જે લોકો નથી કરતા તેમના કરતાં પોતે કંઇ રીતે નિકૃષ્ટ નથી, વા પોતે જે કરે છે તે કોઇપણ રીતે અયોગ્ય કરતા નથી, તથા તેથી કંઇ જ હાનિ નથી, એ પ્રમાણે માને છે અને અન્યને તે પ્રમાણે મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

પરંતુ સત્ય કહીએ તો આ પણ તેમની ભૂલ જ છે જે લોકો માંસાહાર નથી કરતા તે જે કરે છે તેના કરતાં અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટ છે જો વનસ્પતિ આહારથી નિર્વાહ થઇ શકે છે તથા જીવન તેથી ટકી શકે છે તો પછી માંસાહારની શી જરૂર છે, તે સ્પષ્ટ થતું નથી. વળી એટલું તો સિદ્ધ છે કે માંસાહાર કરનાર હિંસા તો કરે છે જ અને હિંસા એ મોટું પાપ હોવાથી તે વર્જ્ય જ છે કોઇ ઉચ્ચ ભૂમિકાસ્થિત મહાપુરુષ કદાચ આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે તે ઉપરથી તેની સ્થિતિને પ્રાપ્ત નહિ થએલા મનુષ્યોએ પણ તે પ્રમાણે કરવું તે યોગ્ય ઠરતું નથી મહાપુરુષને તેનું પ્રાયશ્ચિત લાગતું નથી. કારણ કે તેમનું દેહાભિમાન ગલિત થયું હોય છે, અથવા માનો કે લાગે છે તો પણ તેનો દોષ દૂર કરવાનું તેમનામાં સામર્થ્ય હોય છે પરંતુ તે ઉપરથી અન્ય મનુષ્યોએ પણ આ બાબતમાં તેમનું અનુકરણ કરીને માંસાહાર કરવો એ કોઇપણ રીતે યોગ્ય નથી જ હા તેમના જેટલું જ્ઞાન સામર્થ્ય પોતાનામાં પ્રકટેલું અનુભવાય પછી તેમના જેવું વર્તન કરવાને અડચણ નથી અમુક ભૂમિકા પ્રાપ્ત થતા પછી વિધિ નિષેધ રહેતા નથી અને તે દશામાં તે બાધ પણ કરતા નથી અમુક ખાવાથી કે ન ખાવાથી અથવા મોટા પુરુષો અમુક ખાય છે અને અમુક નથી ખાતા, તે ઉપરથી તેમનું તેવું અનુકરણ કર્યાથી કંઇ આગળ વધી શકાતું નથી, તથા સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થઇ જતી નથી આગળ વધવાના તથા સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનાં કારણો બીજા છે તો તે કારણો વા તે સાધનોનો જ આશ્રય લેવો હિતકર છે

ગમે તો માછલાં હોય કે ગમે તે પ્રાણી હોય પરંતુ તેમને આત્મા તો છે જ. જેથી આપણે પણ જીવ હોવાથી તે આપણા ભાઇ બેન જ છે, એવું યોગિનીના શ્રી નિશ્ચંદ્ર મહાત્માનું કથન છે. જેથી તેમને મારીને ખાઇ જવા એ આપણા ભાઇબેનને મારીને ખાઇ જવાતુલ્ય છે. આત્મા વા જીવ આપણામાં અને તેમનામાં છે માત્ર શરીર જૂદા છે.

આ સંબંધમાં અત્ર અધિક ચર્ચા નિરર્થક છે. કારણ કે તે પ્રકારની ચર્ચા કોઇ સ્વતંત્ર લેખમાં થવાની જરૂર છે.

સ્વરૂપમાં આ વિષય પુરતું જણાવવાનું એટલું જ છે કે યોગાભ્યાસીએ જે આહાર રજોગુણની તથા તમોગુણની વૃદ્ધિ કરનાર હોય તે ત્યાજ્ય અર્થાત્ ત્યજવાયોગ્ય છે. કારણ કે તે શરીરમાં અને મનમાં જડતા આણનાર છે જેથી સાધનમાં બહુ જ વિઘ્નકર્તા છે. પ્રથમ તે શરીરમાં જડતા આણે છે અને પછી તે મનમાં પણ જડતા પ્રકટાવે છે. યોગમાં મનને સત્ત્વયુક્ત અને પ્રશુદ્ધ કરવાનું હોય છે. અને જો તામસ આહાર લેવામાં આવે છે તો તેથી તે જડભાવને પામે છે અને તેથી તે ઊર્ધ્વગતિને પામી શકાતું નથી.

જે જે લોકો આ પ્રકારનો નિયમ પાળતા નથી અર્થાત્ જે રાજસ તામસ આહારનો ત્યાગ કરતા નથી પણ ગમે તે ખાય છે અને પછી યોગાભ્યાસ કરે છે, તે આગળ વધી શકતા નથી. આનું કારણ આ જ છે.

આજે યોગનાં પુસ્તકો ઘણાં લખાયાં છે અને ઘણાં વંચાયાં છે તથા વંચાય છે તે વાંચીને કે કોઇ પાસેથી માર્ગ જાણીને ઘણા મનુષ્યો આજે યોગમાર્ગમાં આગળ વધવાને પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ જનસમાજપ્રતિ દૃષ્ટિ કરીએ તો જણાય છે તે આગળ વધી શકતા નથી અને યોગવિદ્યાનાં જે ફળ પ્રકટ થવાં જોઇએ તે ફળને પ્રકટ કરી શકતા નથી. તેનું કારણ એ જ છે કે આરંભમાં તેમણે જે સાવધાનતા રાખવી જોઇએ તે સાવધાનતાને સેવતા નથી, અને મનસ્વિપણે વર્તે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી નથી તો તે પોતાના શરીર ઉપર કાબુ મેળવી શકતા કે નથી તો તે મનઉપર મેળવી શકતા.

એકલા યોગ માર્ગનો અભ્યાસ કરનારે આહાર વિહારનો વિચાર કરવાનો છે એમ નહિ પરંતુ આ લેખકનું માનવું છે કે ભક્તિ અને વેદાંત માર્ગનું અવલંબન કરનારે તથા તે માર્ગે જનારને પણ તે પ્રમાણે કરવાની જરૂર છે. કારણ કે તેમાં પણ જડતા અને ચંચળતારહિત શરીર અને મન ઘણું ઉપયોગી થઇ રહે છે. રાજસ તામસ આહાર જે જે ગણાતા હોય તે સર્વ પરમાર્થ સાધકે આગ્રહપૂર્વક વર્જ્ય છે. કયો આહાર રાજસ છે, કયો તામસ છે અને કયો સાત્વિક છે, તે શ્રી ભગવદ્ગીતામાં જણાવેલું છે ટુંકામાં કહીએ તો જે જડતા પ્રકટાવનાર હોય તે તામસ આહાર છે; જે ચંચળતા પ્રકટ કરનાર હોય તે રાજસ આહાર છે. અને જે સત્ત્વની અભિવૃદ્ધિ કરનાર તથા શરીર અને મનને સ્થિર કરનાર તથા જ્ઞાનને પ્રકટ કરનાર તથા આવરણને ન્યૂન કરનાર હોય તે આહાર સાત્વિક છે.

અમને સમજાતું નથી, કે શા માટે લોકો બસ અમુક ખાવાથી શી હાનિ છે, અને બસ અમુક શામાટે ન ખવું જોઇએ, કહીને વ્યર્થ ઝગડામાં ઉતરે છે, અને બીજાને તેનો બોધ કરવા નીકળી પડે છે! તેમણે બન્ને પ્રકારનો આહાર સેવી જોવો ઘટે છે અને પછી જોવું ઘટે છે કે પોતાને લાભ શાથી જણાય છે. જે લોકો આ પ્રકારના ઝગડા કર્યા કરે છે તે જો આહાર બદલી જુએ તો તેમને સમજાયા વિના નહિ જ રહે કે આહારની શરીર અને મન ઉપર કેટલી બધી અસર થાય છે, તથા તે સાધનક્રમમાં કેટલો વિઘ્નકારક તથા કેટલો ઉપકારક છે. (અપૂર્ણ.)

दंपतीए परिधान करवायोग्य दिव्य वस्त्रालंकार.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૬૮ થી.)

આર્યશાસ્ત્રમાં સ્ત્રીને સહધર્મચારિણી કહી છે તેનો અર્થ એ છે કે જે પતિસાથે રહીને સ્વધર્મને બજાવે છે, વા તેનું પાલન કરે છે. જેને આવી સહધર્મચારિણી સ્ત્રી મળી છે તે પુરુષ નિઃશંક સુખી છે. તેને સ્વર્ગની કે મુક્તિની જરૂર નથી. આ સંસારનું બંધન તેને બંધનરૂપ જણાતું નથી. આ જગત્ તેને વૃંદાવનજેવું પરમ સુખનું ધામ જણાય છે. તેના ગૃહમાં શાંતિ અને પવિત્રતા વર્તતાં હોય છે, અને તે ગૃહનાં દર્શન કરવાને દેવો પણ ઇચ્છાવાળા હોય છે. અને ખરેખર ! દેવો સ્વયં તે ગૃહને જોવાને અને તે પુણ્ય દંપતીનાં દર્શન કરવાને આવે છે.

બેનો ! તમે યથાર્થ સહધર્મચારિણી બનજો અને તમારા પતિને સુખી કરજો તથા તમારા ગૃહને તમારા પ્રભાવથી પવિત્ર બનાવજો.

સ્ત્રીપુરુષોએ પરિણામે જે પદને પામવાનું છે તે પદને જો તેઓ સાથે રહીને પામવાનો યત્ન કરે અથવા તો પ્રાપ્ત સ્વધર્મને સાથે રહીને બજાવે તો તે પદ તેમને સત્વર પ્રાપ્ત થઇ રહે છે.

અત્ર કોઇને કદાચ એવી શંકા થશે કે ત્યારે શું જે પરણતાં નથી એવાં સ્ત્રીપુરુષો એકલાં રહીને આ પદને પામવાનો યત્ન કરે તો તે પદને ન પ્રાપ્ત કરી શકે ? ન પ્રાપ્ત કરી શકે એમ કહેવાનો આશય નથી જ. તે પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે પણ કષ્ટવડે પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તથા વિલંબે પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પરંતુ સ્ત્રીપુરુષે લગ્ન કરીને જે રીતે આ પદની પ્રાપ્તિ થાય તે રીતે પોતાના વ્યવહારને સાધવો ઘટે છે. આ પદ પ્રાપ્ત કરવાના એક પગથીયારૂપ તેને બનાવવો ઘટે છે. પરંતુ આજે ગૃહસ્થાશ્રમની અત્યંત અવનતિ જ થએલી છે. આ આશય આજે ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી લુપ્ત થઇ ગયો છે જેથી ગૃહસ્થાશ્રમ ઊર્ધ્વગતિને બદલે અધોગતિને આપનાર થઇ રહ્યો છે. ઘણા સાધુસંન્યાસીઓ ગૃહસ્થાશ્રમની નિંદા કરે છે. પરંતુ ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વયં નિંદવાયોગ્ય નથી, પણ તેનો આશય દૃષ્ટિ બહાર જતો રહ્યો છે જેથી તે નિંદવાયોગ્ય થઇ રહ્યો છે. આર્યકાળના ઋષિમુનિઓ શું ગૃહસ્થ ન હતા ? હતા જ પરંતુ તે પરમાર્થથી ભ્રષ્ટ થતા ન હતા. તેમના ગૃહસ્થાશ્રમના ઉદ્દેશ ધર્મ અને મોક્ષ એ જ હતા, નહિ કે આજની પેઠે અર્થ અને કામ હતા. ગૃહસ્થાશ્રમને નિંદ્ય કરનાર વા તેને નિકૃષ્ટ કરનાર અર્થ અને કામ છે, અને તે પણ ધર્મને ત્યજીને સાધવામાં આવતા અર્થ અને કામ છે.

જરા ઋષિમુનિઓના જીવનની કલ્પના તો કરી જુઓ કે તે કેવું જીવન ગાળતા હતા ! તેમનો પ્રધાન આશય શું હતો ? શું તે આજનની કે ભૂંડની પેઠે એક પછી એક

પ્રજાને ઉત્પન્ન કર્યા કરતા હતા ? શું પ્રજાનો આશય તે કામવૃત્તિને ઉન્મત્ત કરવાનો સમજતા ? શું તે હાલની પ્રજાની પેઠે ગૃહધન આદિ પ્રાપ્ત કરીને વ્યાવહારિક સુખમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેતા હતા? શું તે ન્યાતવરા કરીને કીર્તિ માનતા હતા ? શું તે છોકરાને પરણાવવાં એને જ ગૃહસ્થાશ્રમની કૃતકૃત્યતા સમજતા હતા ? નહિ જ. તેમના જીવનમાં આપણે જોઇશું તો જણાશે કે આમાંનું કંઇ જ ન હતું. તેમનું જીવનસર્વસ્વ પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા પાછળ જ વ્યતીત થતું હતું. તે ભક્તિ, યોગ, કે વેદાંતવિચારમાં જ પોતાના જીવનને વીતાવતા હતા. અને આ કાર્યમાં તેમની પત્ની તેમને સાહાય્ય કરતી હતી. આ મનુષ્યજીવનનું જે પરિણામી ફલ છે તેને જ પ્રાપ્ત કરવામાં તે આ જીવનમાં પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા બીજા તુચ્છ વિષયોપ્રતિ તે મોહને ધરતા નહિ અને કદાચ મોહના અંકુરો તેમને જણાય તો તેને તે ઝટિતિ આગ્રહવડે નિર્મૂળ કરી નાખતા હતા. તુચ્છ વિષયભોગો ભોગવવા, ઇંદ્રિયોના નિકૃષ્ટ સુખ લેવાં, ક્ષુદ્ર ધન આદિ પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા કે જે અત્યંત તુચ્છ સુખ આપનાર છે તથા જન્મમરણને આપનાર છે તેવા સુખો પાછળ તે કદી પણ ધાવન કરતા નહિ, પણ માત્ર એક અચળ સુખ પાછળ જ તે ધાતા. તેમની ધર્મપત્ની અથવા ઋષિપત્ની પણ તેમને સર્વ રીતે અનુકૂલ રહેતી અને તે પણ આ પ્રાપંચિક—સંસારનાં સુખોને ત્યજીને અનશ્વર સુખોને ઇચ્છતી તે ગૃહસ્થ છતાં ત્યાગના સ્વરૂપને યથાર્થ સમજીને તેનાવડે શોભતાં હતા. અને આ પ્રમાણે હોવાથી જ તે અંતઃકરણની ઉચ્ચ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને, વિવિધ દૈવી ઐશ્વર્ય તથા દૈવી વિદ્યાઓને પામીને, આ જ દેહમાં સાચા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થતા અને દુઃખમાત્ર કે ક્લેશમાત્રથી રહિત પદને પામીને કૃતકૃત્ય થઇ રહેતાં.

સુજ્ઞ બેનો ! તમે આ ઋષિપત્નીઓના જીવનને જોઇને તેમની પેઠે સહધર્મચારિણી થજો અને તમારા પતિની તથા તમારી વાસ્તવ ઊર્ધ્વગતિને આ જ જન્મમાં કરજો ઘરેણાં, વસ્ત્ર, કીર્તિ, વ્યવહાર એ વગેરેની ખોટી મમતા વા કીર્તિને પરિત્યાગજો અને નિર્મોહ રહીને પતિસહ આ સંસારના પારને પામજો આ જ દાંપત્ય વા ગાર્હસ્થ્ય જીવનનો વાસ્તવ ઉદ્દેશ છે, અને તેની ઉપેક્ષા કદી પણ કરશો નહિ. અર્થ અને કામ કે જે જીવોની અધોગતિ કરનાર છે તેને ત્યજીને ધર્મ અને મોક્ષને જ ઇચ્છજો.

ગૃહસ્થાશ્રમની આજે દુર્દશા થઇ રહેલી છે, તે અત્યંત નિકૃષ્ટ થઇ રહેલો છે, અને તે સ્થળે સ્થળે આજે નિંદાને પાત્ર થએલો છે, તો તમારા ઉચ્ચ જીવનવડે તેનો ઉદ્ધાર કરજો અને તેને ઉત્કૃષ્ટ બનાવજો.

છોકરાંને ઉત્પન્ન કરી તેમને પરણાવીને, બે ચાર ન્યાતવરા કરીને મરી જવું એ જ આ મનુષ્યજીવનનો ઉદ્દેશ સમજશો નહિ; પણ મનુષ્યજીવનનો ઉદ્દેશ જે રીતે આ સંસારના ક્લેશમાત્રને શમાવાય અને જે રીતે સર્વોત્કૃષ્ટ પદને પામી શકાય તે જ્ઞાનને જાણીને દુઃખથી રહિત અને પરમ સુખી થવાનો સમજજો. આજના તમારા ગૃહસ્થાશ્રમમાં વાસ્તવ સુખ એવી વસ્તુ જ ક્યાં છે ? માત્ર દુઃખ જ તેમાં પ્રધાનપણે ભરેલું જણાય છે. તો જે વડે આ દુઃખમાહુલ્ય ટળે અને વાસ્તવ સુખ મળે તે ઉપાયનું પ્રધાનપણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં અનુષ્ઠાન કરજો.

(અપૂર્ણ.)

निर्णयानंद.

(અનુસંધાને વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૪૪ થી)

प्रकरण ११.

सरस्वतीनी कर्तव्यचिन्ता.

॥ मानसं शमयेत् तस्मात् ज्ञानेनाग्निमिवाम्बुना ॥

× × × × ×

કનકરાયના શબને દહનવિધિ કરવા માટે લેઈ જવામાં આવ્યું. તેમનું શબ ઘરમાંથી જતાં સરસ્વતીને તે ગૃહ સ્મશાનજેવું શૂન્ય જણાવા લાગ્યું હવે આ ઘરમાં પોતાનાથી શી રીતે રહી શકાશે, એમ તેને થવા લાગ્યું. પડોશીની સ્ત્રીઓ તેની પાસે આવીને બેઠી હતી તે પણ સમય જતાં એક પછી એક તેને આશ્વાસનના બે શબ્દો કહીને ઘેર ગઈ. હવે તે એકલી પડી તેની વિરહવેદના તેને હવે અસહ્ય જણાવા લાગી. અને તેથી તે મુક્તકંઠે નીચેપ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગી.

પદ—(હે પ્રાણપતિ હે જગતપતિ રે, એ લય)

પ્રાણપતિ ! તમે ક્યાં ગયા રે, મૂકી હું અબળાને આજ રે,
કોના આધારે મને મૂકી રે, કહેશો વિનવું હું હે ! શિરતાજ રે.
દયાના નિધિ છો પ્રભુ ! તમે રે, એવું જાણતી અદ્યાપ રે,
નિર્દય તમસમ નવ દીઠા રે, બીજા મેં તો ત્રિભુવનમાંહ્ય રે.
અરેરે ! દયા તમને ના આવી રે, મૂકી મુજને જતાં નિરાધાર રે;
અરે પ્રભુ ! કોનો રહ્યો રે, બીજો આ વિશ્વમાં આધાર રે.
ક્યાં જાઉં શું કરું હું હવે રે, નથી સુઝતું મને કંઈ લગાર રે;
શ્વાસપ્રશ્વાસ લેવા મૂકવા પણ, લાગે કઠિન પ્રાણાધાર રે.
આવી પ્રભુ એમ થાય છે રે, છોડી નશ્વર આ મુજ દેહ રે;
સ્મશાનસમ મને લાગતું રે, જતાં આપ આ આપણું ગેહ રે
અથવા સૂર્ય પ્રતિ સ્થાપી રે, મુજ દૃષ્ટિ કરૂં તપ ઉગ્ર રે,
તપ કરતો પાડી આ તનુ રે, આવી મળું હું તમને સદ્ય રે
પણ ઇન્દુને આપે સોંપીયો રે, નડે એ મુજને અંતરાય રે;
ઇચ્છાનુસાર તેથી પ્રભુ રે, નવ મુજથી કરી કંઈ શકાય રે
દોષ નથી પ્રભુ ! આપનો રે, તમે તો છો કેવળ નિર્દોષ રે,
જાગ્યાં જન્માંતરનાં હશે રે, પાતક મારાં હું પાપી સદોષ રે
નમી નમી એટલું હું કહું રે, ભૂલશો ન હે મુજને આપ રે,
હોશો મારા ન સંભાળશો રે, જપીશ હું અખંડ તમ જાપ રે.

આ પ્રમાણે સરસ્વતી પોતાના શૂન્ય ઘરમાં મુક્તકંઠે વિલાપ કરી રહી છે. નેત્રમાંથી ચોધારાં અશ્રુ વહી રહ્યાં છે. પોતાના શરીરનું તેને ભાન નથી. આ વિલાપ સાંભળનાર હૃદય પથ્થરજેવું હોય તો પણ તેને પીગાળી નાખે એવાં તેનાં અશ્રિઓ હૃદયભેદક હતાં.

તે આ પ્રમાણે વિલાપ કરી રહી છે તે સાંભળીને ઈંદુ પણ બીજી બાજુ ઘરમાં રડી રહ્યો છે. પણ તેનું તેને ભાન નથી. પણ જ્યારે વધારે વાર થઇ ત્યારે ઈંદુ રડતો રડતો તેની પાસે આવ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો, બા રડીશ નહિ. ત્યારાથી તારું રડવું સહન થતું નથી.

સરસ્વતી સભાન અવસ્થામાં આવી. તેણે આ શબ્દો સાંભળ્યા અને તેને અત્યંત આશ્વાસન મળ્યું. તે રડતી બંધ થઇ ગઇ, અને ઈંદુને ખોળામાં લેઇને તે હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગી. ક્ષણે ક્ષણે તેનું હૃદય શોકસમુદ્રમાં ડૂબી જતું, અને ભાન ભૂલી જતી તેના હૃદયનું સ્વરૂપ જે પુરુષ એકપત્નિવ્રતથી રહિત છે, અથવા તો જે સ્ત્રીઓ પતિવ્રતા નથી તેમના સમજવામાં આવે તેમ નથી.

તેણે વિચાર કર્યો કે હું જો મારા શોકને વિવેકવડે નહિ દબાવું તો મારો દેહ પડી જશે. અને તેમ થશે તો પછી આ ઈંદુને કોણ સંભાળશે? અને તેમ થાય તો પતિની આજ્ઞાનો ભંગ થયો કહેવાય તેમણે મને ઈંદુને ઉછેરીને મોટો કરવાનું કાર્ય સોંપ્યું છે તે મારે કરવું જ જોઇએ. કદાચ હું બહુ શોક કરું અને મારો દેહ છુટી જાય, તો આ ઈંદુની શી દશા થાય આથી આવી હું બેઠી છું તો તેનું સંરક્ષણ કરીને હું તેને ઉછેરીને મોટો કરીશ તો મારા સસરાનું નામ રહેશે, અને અમારો વંશ જળવાશે. વળી મારાં પૂર્વના કોઇ દુષ્ટ પ્રારબ્ધને લેઇને મને આ વૈધવ્ય આવ્યું છે, પણ મારી જો મારા પતિપ્રતિની ભક્તિ સાચી છે તો તેમનો વિયોગ મને થનાર નથી. વિયોગમાત્ર ક્ષણિક સમજવો છે. અને મારો અંતરાત્મા સાક્ષી પૂરે છે કે તેમના પ્રતિ મારી ભક્તિ સાચી જ હતી, તેથી મને તેમના વિયોગનો ભય નથી. આ શરીર છુટતાં હું તેમને જરૂર પામીશ જ.

લોકો ભલે ધારતા હશે કે હું પતિવ્રતા નહિ હોઉં, અને મારો તેમનાપ્રતિ સુશિક્ષિત હોવાથી અને તે નિરક્ષર હોવાથી ગાઢો પ્રેમ નહિ હોય. પરંતુ તે બિચારા મારા અંતઃકરણની સ્થિતિ શું શું સમજી શકે? પતિ ભલે તો નિરક્ષર હોય, નિર્ધન હોય કે ગમેતેવો હોય, પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને તેમના નિરક્ષરતા કે નિર્ધનતાસાથે શું સંબંધ છે? તે તો તેમના આત્માની જ સંગી હોય, કે જે આત્મા સર્વદાતે પરિપૂર્ણ હોય છે. હશે, લોકોને જે ધારવું હોય તે ભલે ધારે, મારે તેના સાથે શું સંબંધ છે? મારામાં સાચું પતિવ્રતપણું હશે તો મારી ઊર્ધ્વગતિ થયાવિના રહેનાર નથી જ.

તે ઘણુંએ સમાધાન કરતી પણ પતિવિરહે તે રાત્રિ દિવસ વારંવાર આકુળ થઇ જતી, અને શોકસમુદ્રમાં ડૂબી જતી. રાત્રે તેને નિદ્રા પણ આવતી નહિ. જ્યારે

તેને રાત્રે નિદ્રા ન આવતી ત્યારે તે પથારીમાં બેસતી અને પતિપરમેશ્વરનું ધ્યાન કરતી પતિપ્રતિ તેને સારી પ્રેમભક્તિ હોવાથી તેમ તે ધ્યાન તે સહજ કરી શકતી અને પોતાના પતિની છબીને તે હૃદયાકાશમાં સહજ ઉપસ્થિત કરી શકતી હવે તેને કંઇક આશ્વાસન મળવા લાગ્યું કારણ કે, તેને પોતાના પતિની છબી પ્રત્યક્ષ જણાતી હતી અને તે જાણે તેની સાથે વાતચિત કરતી હોય તેમ તેને મન સમાધાન મળતું હતું

પ્રસંગે કોઈ કોઈ કાર્યમાં તેને અમુઝણ થતી અને શું કરવું તેને માટે તેને કોઈ માર્ગ સુઝતો નહિ તેવે પ્રસંગે તે પતિનું ધ્યાન કરતી અને તેથી તેને માર્ગ સુઝી આવતો, અને તેણે શું કરવું તે તેને સ્પષ્ટ થઈ જતું.

દેવું તો થોડું હતું જ અને તેમાં કમળાકાન્તની ઉત્તરક્રિયા કરવાથી થોડો વધારો થયો હતો તે પોતાને દેવું છે તે જાણતી તે છતાં ઉત્તર ક્રિયાના ખરચમાં તેણે સંકોચ ન સેવ્યો. તેમાંથી જેમની પાસે દાગીના હતા તેમને તે દાગીના વેચી નાખવાને કહ્યું ને જાણતી ન હતી કે કોણ કેટલા પૈસા માગે છે પણ જેણે જેટલા પૈસા કાઢ્યા તેટલાનો તેણે જવાબ દીધો કોઇએ બિલકુલ રકમ મૂકી દીધી અને કહ્યું કે, અમારૂં તમારી પાસે કંઈ જ નીકળતું નથી, કોઇએ વ્યાજ છોડી દીધું, કોઇએ મુદ્દલમાંથી પાંચ રૂપૈઆ ઓછા લીધા, અને કોઇએ પાંચ રૂપૈઆ વધારે પણ લીધા !

દાગીના વેચતા છતાં પણ દેવું પૂરૂં ન થયું, એટલે પોતાનું ઘર તેણે વેચી દીધું અને સર્વનું દેવું પતાવી દીધું સઘળું દેવું પતતાં તેની પાસે દશ વીશ રૂપૈઆ જ માત્ર વધ્યા. તેણે પોતાનું ઘર વેચ્યું તો ખરૂં પણ ગોવિંદજીવાની એક નાની ઓરડી અલગ હતી તેટલી વેચી ન હતી અને પોતાને રહેવાને માટે રાખી હતી, જેમાં તેણે હવે રહેવા માંડ્યું.

અહો ! કાળની ગતિ વિચિત્ર છે કમળાકાન્તના સમયમાં આ સ્થાનની શી સ્થિતિ હતી અને આજે શી સ્થિતિ છે !

હવે તેણે પોતાનું ઘર ગરીબાઈમાં ચલાવવા માંડ્યું તેની પોતાની તો તેને ચિંતા જ ન હતી માત્ર છોકરાને ઉછેરીને મોટા કરવાની જ તેને ચિંતા હતી પ્રસંગે તેના ઘરમાં રાંધવાને લાકડાં ન હોય ત્યારે સવારમાં વહેલી ઉઠીને તે જંગલમાં જતી, આમથી તેમથી લાકડાં એકત્ર કરતી અને ગામને પાદરે આવીને એક ઠેકાણે તેને રાખી મૂકતી પછી રાત્રિ પડતી ત્યારે તે તેને ઉંચકીને ઘેર લેઈ આવતી. લગ્ન થયું ત્યારે જે શરીરઉપર કિંમતી સાડીઓ ચડતી તે સરસ્વતીના શરીરઉપર આજે અનેક ઠીંગડાં દેવેલાં ફાટેલાં કપડાં જોવામાં આવે છે ! તેને શીવતાં બહુ સારૂં આવડતું હતું, જેથી તે પ્રસંગપ્રસંગે આડોશી પડોશીઓનાં કપડાં શીવતી અને તેમાંથી પણ આજીવિકા પ્રાપ્ત કરતી ધોબીને કપડાં ધોવા આપવાને તેની પાસે પૈસા ન હતા, તથા સાબુ લાવવાને પણ ન હતા, જેથી તેના શરીર ઉપર મેલાં કપડાં હમેશાં રહેતાં. તેની વિદ્વત્તા અને તેની યોગ્યતા તથા તેની સુમનોહર આકૃતિ જોતાં તે જાણે એક ગરીબાઈરૂપી ધૂળમાં ઢંકાઈ રહેલું અમૂલ્ય રત્ન કેમ ન હોય તેમ જણાતું હતું.

સગાંવહાલાંઓ અને મિત્રોની પરીક્ષા વિપત્તિમાં થાય છે તે ખોટું નથી જે લોકો કમળાકાન્તના સમયમાં સરસ્વતીને ઘેર નિત્ય આવતા હતા અને જે તેમની સાથે વારવાર જમતા હતા, તથા જે મિત્ર હોવાનો તે વખતે દાવો કરતા હતા, તે સર્વમાંથી આજે

કોઈ સરસ્વતીને ઘેર આવતું નથી, અને તેની શી દશા છે તેની કોઈ સંભાળસરખી પણ લેતું નથી। નિત્યઆવનાર માત્ર એક જ વ્યક્તિ છે અને રઘુ હતો. તે બીચારો રોજ આવતો અને ઇંદુની ખબર જોઈ જતો.

તે ઇંદુને વારવાર બજારમાં લેઇ જતો અને તેને પોતાની શક્તિપ્રમાણે પૈસા બે પૈસાનું કંઈ ખાવાનું અપાવતો. ગરીબ રઘુના આવવાથી સરસ્વતીને પણ જ આશ્વાસન મળતું.

જો સરસ્વતીની સ્થિતિવિષે કોઈ પણ જાણતું હોય તો તે એક રઘુ જ હતો અને તો પણ પ્રસંગે પોતાના દુઃખની વાત સરસ્વતી રઘુને પણ જણાવતી નહિ, કારણ કે તે બીચારો તેના દુઃખે દુઃખી થતો હતો. પ્રસંગે ઘરમાં કોઇ વસ્તુની જરૂર હોય તો રઘુને તે કહેતી, અને પ્રસંગે ઇંદુને જ માત્ર જમાડીને અન્નના અભાવે તે ભુખે પણ સુઇ રહેતી પણ આ વાત તે રઘુને કરતી નહિ. તે ન છુટકે રઘુને જ કંઇ કહેતી, બાકી અન્યને તો, ભુખે મરી જવું તે સારૂં છે, પણ અન્યના આગળ યાચના કરવી ખોટી છે, એમ ધારીને કંઈ જ કહેતી નહિ. ગામવિદ્વાનોએ અને લોકોએ ધાર્યું હતું કે કનકરાયના મરણ પછી સરસ્વતી કાં તો પોતાના ભાઇને ઘેર જશે, કે કાં તો ઇંદુના મામાને ઘેર જઈ રહેશે. પણ તેણે આ બેમાંથી એકે વાત પસંદ કરી નહિ. એક વખત સરસ્વતીના ભાઇએ આવીને પોતાની સાથે તેડવાનો ઘણો એ આગ્રહ કર્યો પણ તેનો તેણે સ્વીકાર ન કર્યો અને પતિગૃહે જ આવી પડેલા સુખ દુઃખ ભોગવીને રહેવાના નિશ્ચયથી તે ડગી નહિ.

ઇંદુને શિવચન્દ્ર કરીને એક મામા હતા, જેની સ્થિતિ સારી હતી. તે ઇચ્છે તો ઇંદુને અને સરસ્વતીને પોતાને ઘેર રાખી શકે તેમ હતું. પણ ઇંદુની મામી એક પ્રત્યક્ષ જ્વાલામુખી સમાન હતી અને તેના આગળ શિવચન્દ્ર બીચારાનું કંઇ જ ચાલતું નહોતું. બે ચાર વખત શિવચન્દ્રે પોતાના ભાણેજને પોતાને ઘેર તેડાવવાને કહેલું પણ પોતાની સ્ત્રીએ એવા શબ્દો કહેલા કે જેથી તે બીચારાને તે વાત છોડી દેવી પડી હતી. તો પણ એક વખતે તેણે છાનામાના ઇંદુને પાંચ રૂપૈઆ મોકલી આપ્યા હતા. (અપૂર્ણ.)

हरितकीचूर्ण

(હરડેનું ચૂર્ણ)

આ ચૂર્ણ નિત્ય લેવાથી વાત, પિત્ત તથા કફથી ઉત્પન્ન થતા અનેક રોગ દૂર થાય છે, ઉત્તમ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તથા આયુષ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. ઉનાળામાં સરખા પ્રમાણના જુના ગોળસાથે, વર્ષા ઋતુમાં સૈંધવ સાથે, શરદ ઋતુમાં સાકર સાથે, હેમંતમાં સુંઠ સાથે, શિશિરમાં પીપર સાથે, અને વસંત ઋતુમાં મધ સાથે લેવાનું હોય છે. રાત્રે સુતી વખતે અર્ધા રૂપૈયાભાર ચૂર્ણ લેવું.

ના. ૧ ઉત્તમ મોટી હરેડમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ ના ડબાની રૂ. ૧-૦-૦

ના. ૨ મધ્યમ પ્રકારની હરેડમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ ના ડબાની રૂ. ૦-૮-૦

ઠે. જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની વડોદરા.

तंत्रीनो ग्राहकोप्रति पत्र.

(૬)

પ્રાતઃકાળના એક સજ્જન ગ્રાહક નીચે પ્રમાણે પોતાની શંકાઓ કરે છે અને તેનું સમાધાન ઇચ્છે છે. આ શંકાઓનું સમાધાન જે રીતે તેમને સંતોષ થાય તે રીતે સ્વલ્પમાં કરેલું છે. અન્યને પણ તે ઉપયોગી હોવાથી અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવું ઉચિત ગણ્યું છે

शंका (૧)—સમય આનંદ, આલસ્ય, ઔર દુઃખમેં વ્યતીત હોતા હૈ આનંદ તો યહ કિ સૃષ્ટિકા ઝગડા ઇસી પ્રકારકા ચલતા રહતા હૈ—ઔર દુઃખ આલસ્ય કે કારણ હોતા હૈ

समाधान—આ જગતમાં જીવોને જીવદશામાં સુખ વા આનંદ અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં જ હોય છે અને દુઃખ વા કલેશ અધિક અંશમાં હોય છે જોનારને બીજા સુખી જણાય છે પણ અંતરથી સર્વની આવી જ દશા હોય છે. આ જગતમાં સુખના કરતાં દુઃખના અંશો અધિક છે અને જે સુખ છે તે પણ વાસ્તવિક નથી પણ કલ્પિત અને મિથ્યા છે હવે જે દુઃખ જણાય છે તે પણ કલ્પિત અને મિથ્યા છે; તે કંઈ સત્ય નથી આ સંસારનું સુખ અને દુઃખ બન્ને મિથ્યા છે જેમ આ સુખથી હર્ષ પામવાનું નથી તેમ આ દુઃખથી દુઃખી પણ થવાનું નથી આ બન્નેથી પર જઈને રહેવાનું છે 'હું આ બન્નેથી ન્યારો છું, પૂર્ણ સુખમય, પૂર્ણ આનંદમય છું, નિત્ય તૃપ્ત છું, અવિકારી છું, અખંડ એકરસ છું, વગેરે વેદાંતવિચારવડે આ સંસારના કલેશોને મિથ્યા જાણીને અને પોતાના સ્વરૂપને સત્ય જાણીને જીતવાના છે વા તેમનો અભિભવ કરવાનો છે.

આલસ્યનો જેમ સ્વીકાર આપણે કરીએ છીએ તેમ તેનો ત્યાગ પણ આપણે કરી શકીએ છીએ. તે આપણી સત્તામાં છે, તો તેનો ઝટિતિ ત્યાગ કરો. તમે તમારે દિવસમાં જે જે કામ કરવાનાં હોય તેનું એક ટાઇમ-ટેબલ બાંધો અને તે પ્રમાણે આગ્રહથી કામ કરો. જેમ સવાર સાંજ સંધ્યાવંદનાદિ નિયમિત કરો, તથા જેમ વાંચવા વગેરેનું કામ નિયમિત કરો તેમ વ્યવહારનાં કામ પણ કરવાનું રાખો, અને તે નિયમિત કરો તેમાંથી પૈસા મળે કે ન મળે તેની ચિંતા ન કરશો, પણ નિયમિત પ્રાપ્ત વ્યવહારને નિત્ય કરો કંઈ પણ ઉદ્યોગ શોધી કાઢો અને તેને નિયમિત કરવા માંડો તેમાં જરા પણ પ્રમાદ સેવશો નહિ સવારમાં વહેલા સાડાપાંચ કે છ વાગે ઉઠીને નિત્ય ઓછામાં ઓછો એક કલાક બહાર ખુલ્લી હવામાં ફરી આવો. પછી સ્નાન સંધ્યા કરો વૃત્તિમાં પ્રમાદ પ્રકટે તો તેને નહિ ગણતાં જે જે કામ નિયમિત કરવા ધાર્યાં હોય તે આગ્રહથી કરો જ

शंका (૨)—સંકલ્પવિકલ્પ બહુત ઉઠતા હૈ પર વિશૃંખલતાસે કુછ નિશ્ચય નહિ હોતા

समाधान—ભલે સંકલ્પવિકલ્પ ઉઠે. તમે તમારે શું શું કામ કરવું તેનો નિર્ણય કરીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક ટાઇમ-ટેબલ બનાવોને તે પ્રમાણે કામે મંડી પડો કંઈ પણ ઉદ્યોગ કરો અને તેવો ઉદ્યોગ ન સુઝે તો પછી તમારા ગામમાં કોઈ નોકરી પણ છેવટે

શોધી કાઢો અને તે કરો, તમારૂં કામ તમને હલકું છે એમ ન થવા દો, પણ તમારા કામમાં તમે હોંશ રાખીને, સમર્થ છતાં દીન ન બનો. તમે ધારો તે કરી શકવાને એક ક્ષણે સમર્થ છે જ. દીનતાના વિચારને જરાપણ સેવતા નહિ કોઇ પણ કામથી તે ગમે તેવું હલકું હોય તોપણ કંટાળો નહિ, પણ તેને આનંદથી કરો. પૈસો ઓછો મળે તેની દરકાર કરતા નહિ, પણ જેમ બને તેમ કામ સારૂં કરવાને ઉત્સાહ રાખો.

शंका (૩)—દુઃખ યહ હૈ, ભગવાનકી પ્રાર્થના નિયમિત ઔર યોગ્ય રીતિસે નહિ હોતી હૈ. યદ્યપિ ઇશ્વરકો બીલકુલ ભૂલતા નહિ હું.

समाधान—સવારે પથારીમાંથી ઉઠતાં અને રાત્રે સુતાં ભક્તિભાવપૂર્વક પરમાત્માને પ્રાર્થના કરો, કે, પરમાત્મન્ ! મારા હૃદયમાં જ્ઞાનપ્રકાશ નાખો અને મારો માર્ગ પ્રકાશિત કરો તથા મને મારા હિતના માર્ગમાં પ્રેરો વગેરે. નિયમિત સાંજસવાર પ્રાર્થના કરો. નિયમિત આ પ્રમાણે પા કલાક કે અર્ધો કલાક પ્રાર્થના કરવી એ કામ કંઇ કઠિન અને ન બને તેવું નથી. ગમે તો કોઇ યોગ્ય પદ મોઢે કરી રાખો, અને હમેશાં ગાઓ.

" યોગ્ય રીતિસે નહિ "—એ શબ્દો બરાબર નથી. તમે જે કરો છો વા કરશો તે યોગ્ય રીતિથી જ એમ નક્કી સમજશો. ભગવાન્ તમારી રીતિ કે શબ્દ નહિ જુએ, પણ તમારા હૃદયના સાચા ભાવને જોશે.

જો બની શકે તો વારંવાર આ પ્રમાણે તીવ્રેચ્છાપૂર્વક ભગવાનને પ્રાર્થના કરી તમારી અમુક ઇચ્છા છે, એ ભગવાનને જણાવી આપો અને તમને અનુકૂલ સ્થિતિમાં ઇશ્વર સ્થાપશે જ. અખંડ પ્રાર્થનામય જીવન ગાળો, હરતાં ફરતાં અને પ્રત્યેક કામ કરતાં ભગવાનને યાદ લાવો.

સ્મરણમાં રાખશો કે આવી એક મધ્ય સ્થિતિ પ્રગતિપંથમાં મનુષ્યને વચમાં વચમાં વચમાં આવે છે, જે ઘણી દુઃખદાયક હોય છે પણ તેથી કંઇ ગભરાવાનું નથી. આ સ્થિતિ જ આગળનો માર્ગ ખુલ્લો કરનાર છે તથા જ્ઞાનપ્રકાશ કરી આપણો અધિકાર વધારનાર છે. માટે અકળાવું નહિ. આ અંધકારમાંથી જ પ્રકાશ થવાનો છે.

शंका—(૪) વ્યાપારમેં ચિત્ત બિલકુલ નહિ લગતા હૈ. ન જાને કમમેં ક્યા બદા હૈ ? ઔર કેવલ યહી મુઝ વૈશ્ય મેં સબસે બડા દોષ હૈ, પર ઉસકા ઉપાય કુચ્છ નહિ સૂઝતા.

समाधान—વ્યાપાર મેં ચિત્ત લગાવો. આગ્રહથી લગાવો. ચિત્ત તમારૂં શેઠ નથી પણ તમે તેના શેઠ છો. ચિત્ત વા મનના દાસ ન બનો. તમારો ઘરનો જ વ્યાપાર છે તો તેમાં જોડાઓ અને અમુક કલાક બને તે કામ કરો. તે ન ફાવે તો બીજો વ્યાપાર કરો; તે ન ફાવે તો પછી નોકરી કરો. પણ ચિત્ત નહિ લગતા હૈ, એમ કહી દુર્બલ ન બનો. ચિત્તને કામે લગાડો. આગ્રહથી લગાડો. તે તમારૂં દાસ છે. તેણે તમે કહો તેમ કરવું જ જોઇએ.

शंका—(૫) કભિ ઇચ્છા હોતી હૈ–ઘર છોડ કર કીસી મહાત્મા કે પાસ રહકર પહિલે પૂર્ણ રૂપેણ અધ્યાત્મવિદ્યા શીખ કર ફિર ગૃહસ્થાશ્રમ કરૂં.

समाधान—ઘર છોડવાની કંઇ જ અગત્ય નથી વ્યવહારથી કંટાળનાર પરમાર્થ વા અધ્યાત્મવિદ્યાના અનધિકારી જ છે. જો આપણને સારૂં સારૂં ખાવું રુચે છે, ભુખ્યા રહી શકાતું નથી, અગ્નિના રહી શકાતું નથી, એક લંગોટી પહેરીને પ્રસંગે પાદરાં કે પાણી ઉપર ચલાવી લેવું પડે તો તે પ્રમાણે ચલાવી લેવાને શરીર અને મનમાં સામર્થ્ય નથી તો ગૃહ છોડવાથી શો અર્થ છે ? જો ફેરફાર કરવાનો છે, તે ઘરમાં બેઠે પણ થઇ શકે છે. શું તમે જંગલમાં કે બીજે જશો ત્યાં તમારૂં શરીર અને મન તમારી સાથે નહિ આવે ? આવશે જ. તો પછી જે કરવાનું છે તે ઘેર બેઠે જ કરવાનું રાખો શરીરને સુદઢ કરો, મનને વશ વર્તાવો અને કુરોગોથી ડરી ન જાઓ તીવ્રમાં તીવ્ર દુઃખો સહન કરતા શિખો. ઉદ્યોગી થાઓ પ્રમાદને પરિત્યજો પ્રથમ વ્યવહારને ઉત્તમ પ્રકારે સાધી બતાવો પરમાર્થ સાધવો એ કંઇ સરળ નથી. અને ઉત્તમ પ્રકારનો ન્યાયનીતિ અને ધર્મથી સાધેલો વ્યવહાર એ પરમાર્થનું એક પગથીઉં જ છે એમ નિશ્ચય સમજો વ્યવહાર પરમાર્થથી જૂદો નથી, જો સાધતાં આવડે તો કીર્તિ, દ્રવ્ય વગેરેની ઇચ્છા રહેતી હોય તો તેને પ્રથમ ઇચ્છાનુકૂલ ઉગ્ર પુરુષપ્રયત્ન કરીને મેળવો નિષ્ફળતાથી ડરી ન જાઓ. પણ સદુદ્યમમાં લાગેલા જ રહો હાલ આપણને અધ્યાત્મવિદ્યા શીખવી સહજ લાગે છે, પણ તે અનેકગુણ કઠિન છે સામાન્ય બાબતો પણ જ્યારે આપણે સિદ્ધ કરી શકતા નથી તો મોટી બાબતો આપણાથી શી રીતે સધાશે ?

પ્રાપ્ત સ્થિતિથી અસંતોષ ન સેવો પણ તેને પ્રયત્નવડે અનુકૂલ કરીને તેમાથી સુખદ પ્રકાશ ઉપજાવી લો. જ્યાં જઇશું ત્યાં આપણા અંતઃકરણની સામગ્રી સાથે જ આવનાર છે; માટે પ્રાપ્ત કર્તવ્યને જ ઉત્તમ પ્રકારે સાધો આ જ પરમધર્મ છે. જુઓને અર્જુનને પણ તમારી પેઠે એક પ્રસંગે વિષાદ થયો હતો અને પ્રાપ્ત સ્વધર્મથી કંટાળો આવ્યો હતો શ્રીકૃષ્ણભગવાને તેમને શો ઉપદેશ આપ્યો છે તે તમને અજ્ઞાત નથી જ પ્રાપ્ત ધર્મને ન સાધવો એ એક પ્રકારની કાયરતા જ છે ઇશ્વરને કૃત્ય અર્પણ કરીને કામ કરતા જાઓ. આ જ અધ્યાત્મવિદ્યા અને આ જ ઉત્તમ ધર્મ છે.

સ્નાનસંધ્યા પરવાર્યા પછી નિત્ય શ્રીભગવદ્ગીતાના એક અધ્યાયનો પાઠ કરવાનું રાખો જે શ્લોકનો અર્થ ન સમજાય તે અર્થને સમજીને તેનો પાઠ કરતા જાઓ નિત્ય એક અધ્યાયનો પાઠ કરો. જુઓને પૃચ્છામિ ત્વા ધર્મસંમૂઢચેતા—એ પ્રમાણે અર્જુન પણ એક વખત ધર્મસંમૂઢ-કિંકર્તવ્યમૂઢ તમારી પેઠે થયા હતા મે તમને ઉપર નથી કહ્યું કે આવી સ્થિતિ મધ્યમાં જીવોને આવે છે જ

शंका—(૬)—तमाम दिन पुस्तक देखा करूं ऐसी इच्छा रहती है

समाधान—હવે તમે વાંચવાનું ઓછું કરો કોઇ પણ ઉદ્યોગે લાગી જાઓ, વખત મળે ત્યારે ત્યારે વચમાં વચમાં સદ્વિચાર કરતા અને દિનસમાં એક કલાક સાંજે કે જ્યારે યોગ્ય જણાય ત્યારે વાંચવાને માટે નક્કી કરવો અને તે વખતે જ વાંચવું. વધારે વાંચ વાંચ કરવાની કંઇ જ જરૂર નથી હવે કર્તવ્યના પ્રદેશમાં ઉતરો.

शंका (૭)—मैं मूर्ख हूं:...

સમાધાન— ચિંતા નહિ તમે ઉદ્યમ અને તમારી પત્ની મૂર્ખ કેમ રહે ? તેને યોગ્ય શિક્ષણ આપો. તેને પ્રેમથી થોડો થોડો લખતાં ભણતાં શીખવો તથા તેને રસભરી વાતો કરીને તેને જ્ઞાનની અધિકારી કરો. તે બહુ ન ભણે તેની ચિંતા નહિ. તેને વાતચિતથી જે જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે તે આપો. વાતચિતથી તેને ઘણું જ્ઞાન આપી શકાય છે. સ્ત્રીઓને બહુ ભણાવવામાં ન આવે તોપણ વાતચિતથી ઘણું જ્ઞાન આપી શકાય છે અને તે ઘણી સુધરી શકે છે.

શંકા—(૮) મેરા શરીર ભિ કમજોર હૈ ...

સમાધાન--ચિંતા નહિ શરીર પણ સુધારી શકાય છે. હાલમાં નિત્ય ખુલ્લી હવામાં એક કલાક ફરવાનું રાખો. ધીમે ધીમે દોડવાનો અભ્યાસ પાડો. પછી સવારમાં સ્નાન કરીને સો બસો પાંચસો અને હજારસુધી સૂર્ય ભગવાનને દંડવત કરવાનું રાખો. પ્રથમ શરીરને સુદૃઢ કરો. શરીરને સુદૃઢ કર્યાવિના કંઇજ થઇ શકવાનું નથી માટે તે સંબંધમાં જરા પણ પ્રમાદ સેવશો નહિ. આત્માનો આત્માવડે જ ઉદ્ધાર અને આત્માવડે જ નિપાત થઈ શકે છે માટે તેનો ઉદ્ધાર કરવાનો જ આગ્રહ સેવજો.

હિંદુસ્તાનનું સંતતિશાસ્ત્ર.

(અનુવાદ કરનાર—માધવલાલ હરસુખરામ કોઠારી)

પ્રજાકિય પ્રગતિ શાની બનેલી છે અથવા તે શી રીતે ઘડાય છે તેનો ઉત્તર આપવાના કરતાં તે વિષેના પ્રશ્નો વધારે વખત પુછાય છે તોપણ આપણને બધાને એવો થોડો ઘણો ઝાંખો ખ્યાલ તો છે કે આપણી બધી વ્યવસ્થા કંઇ બરાબર નથી, અને પ્રજાના ભાગ્યચક્રને બરાબર સરળતાથી ચલાવવાને કાંઇક વસ્તુની જરૂર છે. ખરી ધર્માચાર્યો, પરોપકારી પુરુષો, રાજદ્વારીઓ અને કેળવણીના હિમાયતીઓ તેમ જ સમજતા બીજા હિતેચ્છુઓ પોતે પોતાની દૃષ્ટિમાં અમુક કાર્યક્રમ રાખી મુકે છે અને તેઓ એમ ધારે છે કે, એવડે જે જરૂરી વસ્તુની ખામી છે તે પૂરી પાડશે પરંતુ જરા વિચાર કરવાથી આપણને જણાશે કે પ્રજા એ જુદા જુદા લોકોની બનેલી છે, અને લોકસમૂહ એ જુદી જુદી કોમોનો બનેલો છે, માટે પ્રજાની પ્રગતિ એટલે કોમની પ્રગતિ—દરેક કોમના દરેક સ્ત્રી અને પુરુષની આધ્યાત્મિક, માનસિક અને શારીરિક ઉન્નતિ, એ જ સુંદર સંતતિ પેદા કરવનું શાસ્ત્ર કહેવાય છે કે જેનો અર્થ, ઇંગ્લંડના એક પ્રગતિ કરનાર સંતતિશાસ્ત્રી ડૉ. સેલીબીના શબ્દોમાં કહીએ તો " ઉમદા અને સુંદર સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોનું ઉત્પન્ન થવું, રોગ, કદરૂપાપણું, મૂર્ખતા, દુઃખ અને દુર્ગુણનું અદૃશ્ય થવું, દુનિયાને સારી બનાવવી, ભૂતકાળમાં કવિઓએ જે સત્યયુગના જમાનાની કલ્પના ચલાવેલી છે અને હાલ જે તરફ આપણાં પગલાં વળે છે, તે જમાનાનું પ્રભાત થવું. એવો છે. " સંતતિશાસ્ત્રને હજી પૂરેપુરો કાળ પણ થયો નથી. પણ લેખ સંબંધી માનવજાતિના વિચારો અને આદર્શોઉપર

ધણી જ ગહરી અસર કરનારૂં બળ તેમાં આવેલું છે. જે રાક્ષસી યુદ્ધનો સુભાગ્યે અંત આવેલો છે તેથી નિઃશંક એમ માની શકાય છે કે યુરોપની સુધરેલી પ્રજાઓનું ધ્યાન, માત્ર અસ્તિત્વની જરૂરીઆતનરીકે પ્રજાનું બંધારણ કરવા તરફ જ વળશે એમ નહિ પણ એ બંધારણને મારેમા સાહિત્યનરીકે ઉંચામાં ક્યા પ્રકારના નાગરિકો કેવી રીતે મેળવવા તેવા વધારે વિશાળ સવાલનો ઉકેલ કરવાતરફ પણ વળશે.

સુંદર સંતતિ પેદા કરવાના શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા વારંવાર એવી પણ કરવામાં આવી છે કે માનવ જાતિને ક્રમ ઉછેરવી તેનું શાસ્ત્ર અને સુંદર મનુષ્યો ઉત્પન્ન કરવાનું શાસ્ત્ર. આ વ્યાખ્યા દેખીતી રીતે જ ભૂલભરેલી છે, કેમકે દવાની માફક તે શાસ્ત્ર નહિ પણ અમુક રૂઢાવરો જ છે આવી દરેક ટેવથી દૂર ન કરી શકાય તેવી મુશ્કેલીઓ આમાં પણ છે, અને સંતતિશાસ્ત્રમાં તો વળી વધારે મુશ્કેલી છે. કેમકે તેથી આપણને આપણા સામાજિક રિવાજો અને કાયદાઓને ફરીથી ઘડવાનું, પ્રેમ અને લગ્નવિષે આપણા જે વહાલામાં વહાલા વિચારો હોય તે દૂર કરવાનું અને જેમ કોઈ ઢોર ઉછેરનાર પોતાના ઢોરો તરફ જેવી દૃષ્ટિથી જુએ તેવી રીતે આપણને મનુષ્ય જાતિ તરફ જોવાનું કહેવામાં છે. આપણને એવા સવાલો પૂછવામાં આવે છે કે "મનુષ્યને ઉમદા અગર હલકો, રોગી કે નીરોગી, મૂર્ખ અગર ડાહ્યો, હુંશિયાર અગર બેવકૂફ અને દયાળુ અથવા નિર્દય બનાવનારાં તત્ત્વો ક્યાં છે?" સંતતિશાસ્ત્રવેત્તાને માટે તે વિશેષ સ્પષ્ટ જ છે. તેઓ તો કહે છે કે દરેક જીવતા પ્રાણીનો ખાસ ગુણ અથવા તેનું ચારિત્ર્ય એ, જેને 'પ્રકૃતિ' અથવા 'ખોરાક' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેનું ઉત્પન્ન છે. પ્રકૃતિમાં, મનુષ્યને જન્મ વખતે જે કાંઈ મળ્યું હોય છે તે તમામનો સમાવેશ થાય છે, ખોરાકમાં જે પળથી નવી વ્યક્તિ થવાની શરૂઆત થાય ત્યારથી જ ભૌતિક, સામાજિક કે આધ્યાત્મિક વાતાવરણમાંથી જે પોષણ મળે તે બધાનો સમાવેશ થાય છે.

કામની ઉત્પત્તિની પળે જ બાળકનો જન્મ થાય છે અને તેમાં જ માબાપના પ્રથમાવસ્થાવાળા બિંદુઓ પુરુષ તેમ જ સ્ત્રીનાં વીર્ય એક જ બિંદુમાં મિશ્ર થાય છે અને તેમાં આગળથી ધારી ન શકાય એવી મહાન્ શક્તિઓ વારસામાં આવે છે. ત્યાર પછી વિધાતા એટલે કે હિંદુઓ જેમ કહે છે કે છઠ્ઠીના લેખ લખનાર એ નવું બિંદુ કેવું બને તેની છાપ મારે છે. તેથી વારસા શાસ્ત્ર (Genetics) ને પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ. બિંદુઓ મિશ્ર થતાંને જે લાવે છે તે નવી વ્યક્તિની પ્રકૃતિ અગર વારસો લાવે છે. "મિશ્રણ સમયથી જે કાંઈ અસર થાય છે, જે ખોરાક મળે છે, નવી વ્યક્તિનો જે ઘાટ ઘડાય છે અથવા તેને જે ઉત્તેજન મળે છે અથવા બીજી કોઈ રીતની જે કાંઈ અસર થાય છે" તેનાં જ તત્ત્વોનો તેનો ખોરાક બનેલો હોય છે અને તેમાં આસપાસના વાતાવરણનો પણ સમાવેશ થાય છે.

પરન્તુ અહીં એક ગુંચવણભરેલો તેમ જ તેટલો જ અગત્યનો સવાલ ઉઠે છે. અને તે એ કે તે વ્યક્તિનો શારીરિક, માનસિક અથવા આધ્યાત્મિક ઘાટ ઘડવામાં વધારે બળવત્તર કોણ છે? વારસો કે આસપાસનું વાતાવરણ? આ સવાલથી તકરારનું એવું તોફાન ઉઠ્યું છે કે જે હજી શમ્યું નથી. કારણ કે વ્યવહાર રાજનીતિશાસ્ત્ર ઉપર તેની

ઘણી જ અજ્ઞાતની અસર થાય છે. પ્રોફેસર કાર્લ પીઅરસન કહે છે કે "વ્યવહારુ રીતે જોઈએ તો બધા સામાજિક કાયદાઓ એવી ચાટફળઉપર રચાયા છે કે વધારે સારું વાતાવરણ એટલે કે કોમની પ્રગતિ, અને એ બન્નેને જોડનારી સાંકળ, એટલે લગભગ એક જે ખરો કોમની પ્રગતિ છે તેના પરિણામે સારું વાતાવરણ થાય છે પરોપકારી પુરુષોના વિચારો તથા જેઓ એવો આગ્રહ કરે છે કે વાતાવરણ બદલવાથી કોમમાં સારી રીતે ફેરફાર કરી શકાય છે તેઓ દિલસોજી માટે યાચના કરે છે, પરન્તુ એ સુધારકોને હજી પોતાનો મત સાબીત કરી બતાવવાનો બાકી છે જ્યાંસુધી આપણું સંશોધન થયું છે ત્યાંસુધીમાં તો એમ જણાયું છે કે સામાજિક પરિસ્થિતિમાં સુધારો થવાથી વારસામાં જે કાંઈ ખરાબ અસર આવે છે તેનો બદલો વળતો નથી" .

તેજ પ્રમાણે સંતતિશાસ્ત્રવેત્તા ગેલ્ટન પણ લખે છે કે, "જ્યારે પ્રકૃતિ અને પોષણ એક સરખી શરતોએ શ્રેષ્ઠત્વને માટે હરિફાઈ કરે છે ત્યારે તો પ્રકૃતિ જ બળવત્તર જણાય છે બન્નેમાં એકે તેની મેળે જ સંપૂર્ણ તત્ત્વવાળું નથી એમ કહેવું એ જરૂરનું નથી પ્રકૃતિથી સારામાં સારા ગુણો મળેલા હોય, પરન્તુ જો પોષણ ખામીવાળું હોય તો તે મૃતપ્રાય થાય છે, અને પોષણને માટે ગમે તેવી સાવધાનતા રાખી હોય તોપણ જો અંદરથી જ શારીરિક બાંધો ખરાબ હોય, મગજ નિર્બળ હોય અથવા તો સ્વભાવ પશુના જેવો હોય તો તેવાં ખરાબ લક્ષણોઉપર વર્ચસ્વ મેળવી શકાય નહિ" આ મતના સંતતિશાસ્ત્રવેત્તાઓ એમ જાહેર કરે છે કે પ્રકૃતિની અસર પોષણની અસરથી સરાસરી પાંચથી દશગણી થાય છે તેઓ લાગતાવળગતા લોકોને ઉત્તર આપવા માટે પ્રશ્નોની યાદી તૈયાર કરે છે અને પછી તેના આંકડાઓ ઉપરથી વર્ગીકરણ માટે મોકલે છે તેમને મનુષ્યના આયુષ્યની ગણત્રી કરનારા શાસ્ત્રીઓ કહેવામાં આવે છે ।।

કેટલાક એવા પુરુષો પણ છે કે જેઓ પ્રકૃતિની પસંદગીના ડાર્વીનના સિદ્ધાન્તને એટલો તો શુદ્ધ ગાડાભરેલો સિદ્ધાંત ગણે છે કે તેના વિના ચાલે જ નહિ એ સિદ્ધાંતનો વ્યવહારુ અર્થ એવો થાય છે કે ધર્માદા અને પરોપકારવાદને વખોડી નાંખવો અને તોપણ દરેક પ્રકારના એવા કાર્યને વખોડવાં તથા કુદરતના કાયદાનો જે ક્રૂર અમલ થતો હોય તેના ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં આપણને જણાય છે ડાર્વીનના મતના જીવનશાસ્ત્રીઓને જર્મન તત્ત્વજ્ઞાની નીટસેના પુસ્તકોમાંથી ઘણો સારો ટેકો મળ્યો છે, અને તેઓ એવું જણાવે છે કે આપણે બાળમરણ થતાં હોય તો તે અગર મરકી, દુકાળ અને ગરિમાઈમાંથી થતાં મરણો અટકાવવાં નહિ, કારણ કે એ બધાં સંકટના ભોગ થઈ પડનારાઓને બચાવવાની અગત્ય નથી, તથા જણાવે છે કે મનુષ્ય જાતિ હલકી પડતી જાય છે કારણ કે જે પ્રકૃતિના કાયદાથી મનુષ્યની પસંદગી થાય છે તે કાયદા દૂર કરવામાં આવ્યા છે ।

(અપૂર્ણ.)

हजारो मनुष्योए वापरी खात्री करेलां, पूर्ण निर्भय, विश्वासपात्र केटलांक सस्तां औषधो.

अजीर्ण चूर्ण—पेटनां घणां दरदोमां काम आवे छे.
बंधकोश चूर्ण—बंधकोशने निर्मूल करे छे.
ज्वर चूर्ण—तमाम प्रकारना ज्वरमां काम आवे छे.
श्लेष्मादि चूर्ण—सळेखम तथा उधरस मटाडे छे.
वात चूर्ण—वा, संधिवा वगेरेमां काम आवे छे.
नन्तुवेदना चूर्ण—माथानां दरदोमां वपराय छे.
प्रदरचूर्ण—स्त्रीओना सर्व प्रकारना प्रदरने मटाडे छे.
सगर्भा चूर्ण—सगर्भा स्त्रीओने बहु लाभकारक छे.
त्वचा चूर्ण—खस, खील, फोल्ला वगेरेने मटाडे छे
अशक्ति चूर्ण—तमाम प्रकारनी अशक्तिने दूर करे छे.
पुष्टि चूर्ण—वीर्यनी नबळाइने दूर करे छे
प्लेगनी दवा—प्लेगमां घणी उपयोगी छे.
कॉलेरानी दवा—आ दवाथी हजारो मनुष्योना कोलेरा मटया छे.
ऋतुनी दवा—(१) अटकाव ओछो आववो वगेरे अथवा अनियमित आवतो होय तो काम आवे छे.
,, (२) अटकाव घणो आवतो होय तो काम आवे छे.
मॅलेरिया तावनी दवा—आ दवाओथी हजारोना मलेरीया ताव मटयो छे.
अतिसार चूर्ण—आ दवा झाडा थता होय तो काम आवे छे.
मरानी दवा—आ दवाथी मरडो मटे छे.
बालामृत चूर्ण—आ दवा बाळकोनी उलटी, ज्वर, अशक्ति, झाडा थवा वगेरे घणा रोगने मटाडे छे.

आ दवाओ पवित्र अने निर्दोष छे अने ते सर्व जीवनसायन औषधोमांथी लांबा वखतना अनुभव उपरथी तैयार करवामां आवी छे, अने तेनाथी हजारो मनुष्योने लाभ थयो छे दिवसमां त्रण वखत एक एक वाल दवा लेवानी होय छे. एक वखत एक वाल लेवी. बाळकोने अर्धु प्रमाण आपवु हमेशां आ दवाओ प्रत्येक मनुष्य घरमां राखवा जेवी छे.

खसनो मलम—मूल्य रु ०-४-०
दराजनो मलम—रु. ०-४-०.
अर्शनो मलम—रु. ०-१२-०.
नेत्र चूर्ण—आंख आववी, दुखवी, वगेरेमां चाले छे. ०-१२-०.
काननी दवा—कान पाकवो, सणका मारवा वगेरेमां चाले छे.. ०-१२-०
शुद्ध काथो—एक पडीकाना ०-४-०
शुद्ध सुगंधोद्दार-घृतेल—रोढ शेरना एक शीशानु मूल्य रु. १-४-०.
जथाबंध लेनारने सारु कमीशन आपवामां आवे छे
मेश—बाळकोने आंखमां आजवानी मेश. एक डबीना ०-८-०.

जे. पी पंडित एन्ड कंपनी.
मुवडांने झांपे—वडोदरा

આશાના નવા અંકુર.

હીસ્ટીરીયા—વાયુમુક્તા.

કી. રૂ. ૫—૦—૦

ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ફેફ્રેફ, વાયુ આંકડી ૨ંકાટણી તેમ જ કમાનથવુ, રડવું ધુણવુ, વગેરે તોફાન કરવા અને શરીરે ઠડા પડવુ, જર ફ્રવુ, શ્વાસ રૂંધાવો તથા દાંત બધાઇ જવા વગેરે લક્ષણો ટાળવા માટે ઉત્તમ દવા છે તેનો ઉપયોગ કરનાર રંગુનવાળા ઝવેરી સુદ શાહ, રેવાકાઠાના આસિ પોલિ એ સાહેબ ન જ મહેતા વડોદરા રાજ્યના એજ્યુ ઇ. સાહેબ ર ઠા મોદી, પાટણના પ્રસિદ્ધ વકીલ વિભાગં કરભાઇ અને નથુભાઈ નાદોદ હેડમિસ્ટ્રેસ બહેન જ. ના. અને ડભોઈ કન્ટ્ર રા કરભાઇ, વગેરે ગૃહસ્થો છે સર્ટીફીકેટો દરરોજ મળ્યાં કરે છે ટિકિટ બીડે ખુલાસો મળશે

છગનલાલ લટ્ટુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

સશોધક હીસ્ટિરિયા—વડોદરા—રાજમહેલ રોડ દયાલભાઉના ખાંચામાં

तदन मफत

પ્રાત કાલના ગ્રાહકો ઇચ્છે તો પ્રાત કાલ તદન મફત મેળવી શકે છે

केवी रीते ?

જે પ્રાત કાલના ગ્રાહક છે તે માત્ર ત્રણ નવા ગ્રાહક મેળવી આપશે તેમને અમે પ્રાત કાલ એક વર્ષ ઉપકાર સાથે મફત આપીશુ, અથવા તેમને જરૂર હશે તો પાછલી સાલના એક વર્ષના પૂરા બાર અંકો માત્ર પોસ્ટેજ ખરચ લેઇને મફત આપીશુ

अथवा.

અથવા પ્રત્યેક એક નવા ગ્રાહકે પ્રાત કાલના પાછલા વર્ષના પરચુરણ બાર અંકો અથવા પ્રાત કાલ—મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલા પુસ્તકોમાંથી છ આનાની કિંમતનાં પુસ્તકો મફત આપીશુ

व्यवस्थापक प्रातःकाल

वडोदरा

सूर्य चूर्ण.

મૂલ્ય નં ૧—૨—૩ નુ અનુક્રમે રૂ ૫—૪—૨॥

ઠે જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની

વડોદરા

शुद्ध भेळसेळ विनानी हींग.

પા રતલી, તથા અર્ધા રતલી ડબીના કિંમત રૂ ૦—૧૦—૦, તથા રૂ ૧—૪—૦ ન પસંદ પડે તો પાછી લેઇએ છીએ

जे पी पंडित एन्ड कंपनी—वडोदरा

एक स्वदेशी साहस.

सुगंधीदार अगरबत्ति

આ અગરબતીઓ આખા હિંદુસ્થાનમા વપરાય છે અને સુવાસમા તેની બરોબરી કોઇ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે. નીચેના ભાવ ૦। શેરના એટલે ૧૦ તોલાના સમજવાના છે

बदामीरंगनी अगरबत्ति.

૧ ગુલાબ-કસ્તુરી—જાડી એક શેરમા લગભગ ૨૫ નગ આવે છે અને દરેક અઢી કલાક બળે છે.

પાતળી—એક શેરમા ૫૦૦ નગ આવે છે અને દરેક બે કલાક બળે છે પાશેરના રૂ ૪

૨ ગુલાબ-અંબર—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના ૩)

૩ ગુલાબ—જાડી તથા પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના ૨॥)

૪ કેસરી—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને શેરમાં ૨૫૦ આવે છે. પાશેરના રૂ. ૩॥

૫ અગર—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ ૧.

૬ ચંદન—લાંબી દરેક એકથી દેઢ કલાક બળે છે ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦-૯-૦

, ટુંકી—દરેક એક કલાક ચાલે છે, ૧૦૦ નગના પડીકાના રૂ ૦ ૬૦

कालारंगनी अगरबत्ति.

૧ અંબર—નગ ૧૦૦ રૂ. ૧।

૨ જવાદ—ત્રણ જાતની આવે છે. જેમાંની દરેક અઢી કલાક, દોઢ કલાક અને પોણો કલાક બળે છે અને દરેક એક શેરમા ૨૫૦, ૫૦૦ તથા ૨૦૦૦ સુધી આવે છે-પાશેરના રૂ ૩)

૩ મતાબ—ચમત્કારિકરીતે બળે છે— પાશેરના રૂ ૨

૪ દરબાર—દરેક આઠ દશ કલાક ચાલે છે. ૧૨ નંગના રૂ. ૬

૫ મસ્ક—પાશેરના રૂ ૧॥.

૬ અર્ગજા—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમા બસોથી અઢીસો નંગ આવે છે. પાશેરનો રૂ ૧।

૭ પૂજા—એક શેરમાં ૪૦૦ નંગ આવે છે—પાશેરના રૂ ૦-૧૨-૦

૮ અગર—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦૦ નંગ આવે છે પાશેરના ૦-૧૨-૦

૯ મધ્યમ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ ૦-૮-૦

૧૦ સાધારણ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ ૦-૬-૦

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાંનું જતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે નંગ ૧૨ ના રૂ ૩

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુગંધીદાર એકરો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ ૦૪૦.

સુગંધીદાર ધૂપ—ત્રણ જાતની ડબી આવે છે મૂલ્ય રૂ ૧-૧૨-૦ ૧-૦-૦ અને ૦-૧૦-૦

સ્વદેશી કેશર—ઉત્તમ, મધ્યમ કનિષ્ઠ—દરેક તોલાના ૧-૧૨-૦, ૧-૮-૦, ૧-૪-૦.

જથાબંધ લેનારને યોગ્ય કમીશન મળે છે. માલ મગાવનારને પાતળી કે જાડી જે વીલક હોય છે તે મોકલવામા આવે છે

के. वी पंडित एन्ड कंपनी.

GOLDEN TOACCO (*for Chewing*).

Or Ague Pills Price, Re 1.

Batliwalla's Palamrut, the Tonic for Children and **Persons Price, Re 1**

Other famous preparations are :— **BATLIWALLA'** Genuine Quinine Tablets, Grs, I and II each, in Bottles of 100 each. **AGUEMIXTURE** (Small) 8 os **CHOLEROL** for Cholera and Diarrœa and Vomitting. **Re. 1 TOOTH POWDER 4 As TONIC PILLS** (Embiral Brands for Pale People and Nervous Breakdown **Re. 1-8. RINGWWORM OINTMENT** for Ringworm, Dhobies' Itch, etc,

Price, As. 4.

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr H L. BATLIWALLA SONS & CO. Ltd
Warli, Laboratory Bombay

Telegraphic Address—BATLIWALLA, WARLI BOMBAY

हरितकी चूर्ण

(હરડેનું ચૂર્ણ)

આ ચૂર્ણ નિત્ય લેવાથી વાત, પિત્ત તથા કફથી ઉત્પન્ન થતા અનેક રોગ દૂર થાય છે ઉત્તમ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તથા આયુષ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે ઉનાળામાં સરખા પ્રમાણના જુના ગોળ સાથે, વર્ષા ઋતુમાં સિંધવ સાથે, શરદ ઋતુમાં સાકર સાથે, હેમંતમાં સુંઠ સાથે શિશિરમાં પીપર સાથે, અને વસંત ઋતુમાં મધ સાથે લેવાનું હોય છે. તાજે ચૂર્ણ બનતે અથી રૂપિયા ભાર ચૂર્ણ લેવું.
નં. ૧ ઉત્તમ મોટી હરડેમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ના ૧ના
રૂ. ૧-૦-૦
નં. ૨ મધ્યમ પ્રકારની હરડેમાંથી બનાવેલા ચૂર્ણની કિંમત રતલ ૦ના ૧ના
રૂ. ૦-૮-૦

ડૉ. જે. પી. પંડિત એન્ડ કંપની વડોદરા.

કલકત્તા, મદ્રાસ અને પૂનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં સોનાના ચાંદ મેળવનાર, ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઇ રહે તેવા સંચાઓથી ઉત્તમ, તાજી અને અસલ વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિમિટેડ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબાઇ.

આપણા દેશના લોકોના શારીરિક બંધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ચીજોમાંથી જ તૈયાર કરેલી દવાઓ વધારે માફક આવે છે એવી સમજણ આપણા અંગ્રેજી શીખેલા બંધુઓની પણ હવે થતી જાય છે. એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ છૂટથી વાપરવા મંડયા છે. ઉત્તમ અને અકસીર તથા પ્રમાણમાં સોંઘી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વદેશાભિમાની બંધુને વિનતિ કરીએ છીએ.

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વૈદ્યને જગતુ અનુભવી વૈદ્ય ડાક્તરોના લેખોથી ભરપૂર માસિકનો નમૂનાનો અંક મંગાવી જુઓ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨—૦—૦.

અસાધારણ મોંઘવારીને સબબે તા. ૧—૮—૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવોમાં થનાર ફેરફાર જાણવા માટે નવું પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

તારનું શિરનામું ઝંડુ.

ફ્રાસમાદેવી બ્રાન્ચ જુની ભાટીયા મહાજન વાડી.	કારખાનું:— એલ્ફીન્સ્ટન રોડ—મુંબાઇ.

પુસ્તકો.

		કિંમત
૧	શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ	૫—૦—૦
૨	શ્રી ભગવદ્‌ગીતા	૪—૦—૦
૩	પાંડવ અને કૌરવ	૩—૦—૦
૪	રામ અને રાવણ	૧—૦—૦
૫	શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર	૨—૦—૦
૬	મુક્તા—કાદંબરી	૨—૦—૦
૭	મતે વ્યસન	૧—૦—૦
૮	ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો...	૧—૮—૦
૯	પંડિતાશ્રમ	૨—૦—૦
૧૦	શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો	૧—૮—૦
૧૧	ચિકિત્સાબિંબ	૨—૦—૦
૧૨	આર્યોનાં ઔષધ	૨૦—૦

વધારે વિગત જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.
જામનગર—કાઠિયાવાડ

સંતાન થવાની ચોક્કસ દવા દુનિયામાં આ એકજ છે.

મિન્સ ઓફ વેલ્સ ડી ના સર્જન ડાકટર પાસ કરેલી દવા

ગર્ભ જીવન.

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત ઋતુ, પેડુમાં દુખાવો, હિસ્ટીરીઆ, સુવારોગ, કેડે રતવા, જીર્ણજ્વર, ગર્ભાશયનો સોજો, કમળના રોગ વિજળીની પેઠે નાશ પામી ગર્ભ રહે છે. આ દવાથી આશા મુકેલી મોટી ઉમરનો મે કડો ઓઓને ઘેર ઘોડીઆ બંધાયા છે. સર્ટીફીકેટો—ડા. તુલજારામ ચુ ખાડવાલા એલ એમ એન્ડ એસ–તમારી દવાઓ એકસીર છે આણંદરાય હી ત્રિવેદી બી એ. એલ. એલ. બી. રાજકોટ–દવા વાપરી સંતોષ થયો છે મણીલાલ નથુભાઇ બી. એ. નડીઆદ–દવાએ ઘણી સારી છે. માણેકલાલ બા. થાણદાર-દાતા–તમારી દવાથી ચી નો જન્મ થયો વાડીલાલ ના. વેજલપુર–તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં. ઠાકોર સા. પૃથીસીંહજી સુદાસણા–તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા. ઇનામ રૂ. ૧૫૦) સ્વીકારો. ઠાકોર સા વરસોડા–તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ઇનામ રૂ ૧૨૫) લેશો. કૃષ્ણશંકર ગી સીરસ્તેદાર હાઇકોર્ટ, મુંબાઇ જાહેરખબરથી તમારી દવાનો અનુભવ લેવો જોઇએ વીઠલદાસ વી, માણસા તમારી દવાથી બાબી જન્મી. મરત પ્રમાણે રૂ. ૧૦૦) મોકલ્યા છે ચાસીનમીઆં બી એ. ઇન્સ્પેકટર, ટાંકેલ તમારી દવાથી છોકરી જન્મી છે. શેઠ સરૂપચંદ દો મીરાણા તમારી દવાથી ચી નો જન્મ થયો. મહેતા હાથીચંદ અ પેથાપુર તમારી દવાથી છોકરાનો જન્મ થયો. જવાની શંકર ડે. એ. ઇ. રા. જામનગર તમારી દવા દરેક માણસને આપી તેમાં એકે કેસ નિષ્ફળ થયો નથી દોરાબજી દા. આ. ગ રાફ- મુંબઇ. બેંક. મુના, હીસ્ટીરીઆ, લોહીવા ને પ્રદરના ત્રણ દરદીઓ તમારી દવાથી ૨૪ કલાક સાજા થયા ફુલચંદ મહેતા સ. આ. સર્જન, મેસોપોટામીઆ. તમે દવાની કિમ્મત રૂ. ૫૦) રાખો તો ઠમતી છે. ચંદુલાલ કે. ઝાપડાની પોળ, અમદાવાદ દવાથી ફાયદો છે કૃપાબાઇ રા. રે. મી. આટલી હું ન્હોતી ધારતી કે સ્ત્રીવર્ગની શોધ આટલી ફતેહમંદ નીવડશે કેવલદાસ જે. ડાકટર, માણસા. તમારી બે દવાઓ અજમાયેશ માટે લીધી ગુણ લખવા મુજબ છે વકીલ વિદ્યાશંકર પાટણ. ગર્ભજીવન દવામાં કાઇ દૈવી શક્તિ જણાય છે. મહારાણા શ્રી જશવંતસીંહજી, દાતા. ચાર દબી બીજી મોકલો. મહેરબાનુ હાવર દવાઓ રામબાણ છે. આઇમાય જ. પટેલ રતલામ. તમારી દવાથી મને સારો થયો છે. દવા ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ છે. ટંડીરમાન, પોરટ લુઆ ... દવાની સ્ત્રીઓના રઠીલા દરદો ટુંક વખતમાં મટાડીએ છીએ ... ... કિમ્મત રૂ. ૩–૦–૦.

ગંગાબાઇ આ. રે. મી. વિકટોરીઆ ... નીચે માણસ

प्रातःकालमंदिरतरफथी प्रसिद्ध थएलां पुस्तको.

प्रगति	मूल्य ०-१२-०
महत्त्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.	०-१२-०
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथीयुं.	०-४-०
बुकर टी. वॉशिंग्टन.	०-४-०
मद्य अने तेना उपयोग.	०-२-०
आल्मिकीनो अय	०-१-०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या अथवा दरेक मनुष्य जाते वैद्य (गुजराती.)	१-०-०
,, ,, (मराठी.)	१-०-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी.)	२-०-०
बालसंवर्धन अथवा बाळकोने केवी रीते उछेरवां	१-०-०
वेदांतमार्गोपदेशिका	०-६-०
चाहा, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे	०-२-०
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग...	०-३-०
,, ,, हिंदी	०-२-६
धर्म.	०-६-०
श्रीअध्यात्मसिद्ध.दासेश्वरलक्ष्मो प्रथम उपासनकांड.	१-०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा कुदरती आरोग्य अने दीर्घ आयुष्य प्राप्त करवाना अमोघ उपायो...	०-१-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगतमां छे के नहि?	०-२-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य	०-२-०
शरीर, मन अने आत्मा	०-६-०
प्रातःकालना पाछलां वर्ष (प्रत्येक वर्ष)	२-०-०
प्रातःकालना १ थी १७ वर्षनो सेट	५०-०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे)	२-८-०
भीष्मपितामह	१-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—मुनशीनिशाळपोळ—वडोदरा.

કામીનીઆ ઓઈલ

જે રજીસ્ટરકરેલુ છે તેનો વખતસર ઉપયોગ કરવાથી શોભીતા વાળ સહેલાઈથી ઉગે છે.

કામીનીઆ ઓઈલ એ વાળને [illegible] મૂળમાં પોષણ તથા નવી [illegible] આપે છે [illegible] ખરતા વાળને તથા [illegible] આપે છે અને જેઓ [illegible] તેઓને માટે પણ આ તેલ [illegible] કારણ કે [illegible] પડે તેવુ [illegible] નેમજ [illegible] પણ તે સુગંધમય ખુશબો આપે છે અને [illegible] કરવા માટે તે મનોરંજક તેલ છે. જો સ્ત્રીઓને [illegible] વાળ રેશમ જેવા નરમ, સુંવાળા અને ચળકીત રાખવા હોય અને કુદરતી વાળનો જથ્થો ઉગાડવો હોય તો કામીનીઆ ઓઈલ FOR THE HAIR વાપરો કીમત શીશી ૧ નો રૂ ૧-૦-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ૦-૬-૦ ૩ શીશીના રૂ ૨-૧૦-૦ વી પી પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ ખાત્રી માટે અરધા આનાની ટીકીટ મોકલવાથી નમુનાની શીશી મફત મોકલવામાં આવશે

સેંટનો રાજા

ઓટો—

દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

દીલને આનંદ આપનાર, મનને પ્રફુલીત કરનાર, અસંખ્ય ફુલોના અર્કની સુગંધીઓથી ભરેલુ (સ્પીરીટ વગરનુ) સર્વોત્તમ સેન્ટ છે ફક્ત બણ ચાર ટીપા રૂમાલ ઉપર અથવા કપડા ઉપર નાખવાથી વાપરનારને તથા તેની આસપાસનાઓને ખુશબોદાર મીઠી સુગંધમાં [illegible] દે છે આજકાલ વેચાતા સ્પીરીટ અને પાણીમાં બનેલા સેન્ટમાં પૈસા ફેંકી દેવા કરતાં એક ઓટો દીલબહાર વાપરી જુવો અને તેમાંથી નીકળતી દીલપજીર ખુશબોના [illegible] ખ્યાલ કરો

કીમત નાની બાટલીના રૂ૦ ૦-૮-૦, વચલી બાટલીના રૂ૦ ૦-૧૨-૦

મોટી ૦॥ ઔંસ ॥ બાટલીના રૂ૦ ૨-૦-૦

ધી એંગ્લો ઈંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.

જુમામસીદ,—મુંબાઈ

C

[पुस्तक १८] संवत १९७१ भाद्रपद कृष्ण० १४ [अंक ११

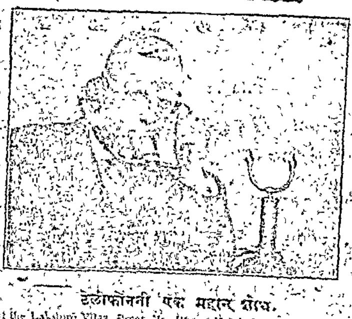

टेलीफोननी एक महान् शोध.

Printed at the Lakshmi Vilas Press, ... Bhau Kale's Lane, Baroda by Mr. ... C Patel and published by Mr. Jagannath Pratibhashankar Pandit ... Zampa ... BARODA.

श्री
प्रातःकाले.

पुस्तक १८] संवत् १९७६ भाद्रपद कृष्ण १४ [अंक ११

श्री इष्टप्रीति वृत्तिना विविध भावो.

(લેખક—શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.

પદ. (આવી વિદ્યાની દેરી થારગ, એ લય.)

તમે અમારા, અમે આપના રે, પ્રભુ ! સદૈવ છઇએ,
હાં હાં રે, પ્રભુ ! સદૈવ છઇએ
તમે અમમાં, અમે આપમાં રે, પ્રભુ ! સદૈવ રહીએ; હાં હાં રે પ્રભુ.
તમે કુસુમ અમે પાંખડી રે, તમ સંગે ખીલીએ; હાં હાં રે, તમ.
અમે કાજળ તમે આંખડી રે, તમમાં ઓગળીએ; હાં હાં રે, તમમાં.
તમે શ્રીફળ અમે કાચલી રે, રહીએ તમસંગે; હાં હાં રે, રહીએ.
તમે વેલી ને અમે ડાંખળી રે, રહીએ તમ અંગે ! હાં હાં રે, રહીએ.
તમે આકાશ અમે વાદળી રે, અમે તમમાં ભળીએ, હાં હાં રે, અમે.
તમે વાદળ અમે વિજળી રે, તમમાં ઝળહળીએ, હાં હાં રે, તમમાં.
તમથી અમે શોભાઇએ, તમથી પોષાઇએ; હાં હાં રે, તમથી.
તમમાં અમે શમાઇએ રે, તમથી ઉદ્ભવીએ; હાં હાં રે, તમથી.
ન્યારાં ન અમને જાણશો, અમે છીએ તમારાં; હાં હાં રે, અમે
ઉપેન્દ્ર કરુણા આણશો, તમે થઇને અમારા; હાં હાં રે, તમે.

तंत्रीनो ग्राहकोप्रति पत्र.

(૯)

શંકા—ભીવાણીથી એક સજ્જન પૂછે છે કે, " શ્રાવણના પ્રાતઃકાલના અંકમાં કોઈ એક સજ્જનની શંકાના સમાધાનમાં છેવટે સૂર્યને પચાશ સો દંડવત્ કરવા દર્શાવ્યું છે. હું પણ કેટલાક વખત પહેલાં દંડવત્ સાષ્ટાંગ ૨૦ થી ૨૫ રોજ કરતો હતો. કરી રહ્યા પછી મને બહુ જ શ્વાસ ચડે છે તે દશ પંદર મિનિટસુધી બહુ જ શ્રમ પડે ત્યારે શમે છે.

પ્રાણાયામના નિયમમાં અને બીજાં પુસ્તકોમાં શ્વાસ રોકવાથી આયુષ્ વધે છે તેમ વાંચ્યું છે અને તે જ પ્રમાણે આગળના ઋષિમુનિઓ ઘણું વર્ષ જીવતા હતા, તથા મૈથુનથી, દોડવાથી, અને જોરનું કામ કરવાથી અમુક લંબાઈસુધી શ્વાસ વધીને જાય છે, અને તેને નકામો ન જવા દેવો એમ સમજ્યો છું.

હવે મારી શંકા એ જ છે કે મારે દંડવત્ સાષ્ટાંગ કરવા કે કેમ અને તે કરતાં મને શ્વાસ ચડે છે તેનાથી કંઈ ગેરફાયદો છે કે કેમ તે જણાવશો.

સમાધાન --આવી બાબતમાં જ્યાં આપને શંકા પડે ત્યાં પૂછવું એ ઠીક છે. તમને શ્વાસ ચડતો હોય તો અષ્ટાંગ કરવાનું બંધ રાખો. હાલમાં સવારમાં વહેલા ઉઠીને એકાદ કલાક ખુલ્લી હવામાં ફરી આવો. પ્રથમ ધીમે ધીમે ચાલવું. પછીથી શરીર સુદૃઢ થતું જાય તેમ તેમ ચાલવાનો વેગ વધારવો અને વેગથી ચાલવું. આહાર સાદો સાત્વિક રાખવો. કામ એટલું ન કરવું કે બહુ શ્રમિત થઈ જવાય. શાંતિ સાચવીને વ્યવહારનાં કાર્ય કરવાં. મગજઉપર વધારે પરિશ્રમ ન પડવા દેવો. નિયમિત સૂવું તથા ઉઠવું. બ્રહ્મચર્યને આગ્રહથી પાળવું. આ વગેરે નિયમ પાળીને પ્રથમ શરીરને સુદૃઢ કરવું, અને શરીર સુદૃઢ થયા પછી તેને વધારે સુદૃઢ કરવાઅર્થે સૂર્ય ભગવાનને દંડવત્ સાષ્ટાંગ કરવાનું ક્રમથી શરૂ કરવું અને ધીમે ધીમે વધવું.

પ્રાણાયામ પણ શરીર સુદૃઢ હોય તેણે જ કરવાના છે. જેને શ્વાસ ચડી જતો હોય તેવા નિર્બળ પ્રકૃતિના મનુષ્યોને માટે પ્રાણાયામ કરવા હિતકર નથી. પ્રાણાયામ કરવા ઇચ્છનારે પ્રથમ આસનને દૃઢ કરવું પડે છે. અને ઓછામાં ઓછું આસન જ્યાં સુધી દૃઢ ન થાય ત્યાંસુધી પ્રાણાયામ ન કરવા એ સારું છે. અને ઉપર જણાવેલા નિયમો પાળવામાં નથી આવતા તો આસન દૃઢ થતું નથી. પ્રથમ ઉપર જણાવ્યા તે નિયમો પાળવા અને શરીરને સુદૃઢ કરવું અને પછી આસનની સ્થિરતા થયા પછી પ્રાણાયામ કરવા. ધીમે ધીમે આસનને દૃઢ કરવાનો અભ્યાસ સેવવો. પછી તે દૃઢ થાય એટલે જ પ્રાણાયામને શરૂ કરવા. પ્રાણાયામના લાભ બહુ જ છે, પણ તેને માટે પણ યોગ્યતાની જરૂર છે. નિર્બળ શરીર તેને માટે અયોગ્ય જ છે. વળી ઘણા મનુષ્યો આસનને સ્થિર કર્યાવિના જ પ્રાણાયામમાં આગળ વધવાને ઇચ્છે છે. પણ તેમ કરવાથી તે આગળ વધી શકતા નથી અથવા

વધી શકે છે તો પછી કોઈ હાનિને તે સહન કરે છે અને પછી પ્રાણાયામ તેમને તદન છોડી દેવા પડે છે. પ્રાણાયામ વગેરે સંબંધમાં પ્રાતઃકાલમાં ચર્ચાતા "રાજયોગ" નામના વિષયમાં વિસ્તારથી અધિક ચર્ચા થનાર છે, જેથી અત્ર તે સંબંધમાં અધિક ચર્ચા કરતા નથી.

શ્વાસ રોકવાથી આયુષ્ વધે છે, એ સિદ્ધાંત સાચો છે. પરંતુ તેથી ગમે તે મનુષ્ય તેને રોકવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેને હાનિ જ થાય છે. ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે બ્રહ્મચર્યાદિકને પાળીને જે શરીરને સુદૃઢ કરીને આસનને અભ્યાસવડે સિદ્ધ કરે છે તથા દૃઢ કરે છે, અને પછી જે વિધિપુરઃસર પ્રાણાયામમાં ક્રમથી પ્રગતિ કરે છે, તેવા મનુષ્યો જ પ્રાણ ઉપર જય મેળવે છે અને તે જ આયુષ્‌ને દીર્ઘ કરી શકે છે. યમનિયમને નહિ પાળનાર તથા ક્રમથી આ માર્ગમાં આગળ નહિ વધનાર અન્ય મનુષ્યો લાગલા જ પ્રાણને રોકવા જાય છે તો તેમનું આયુષ્ તો દીર્ઘ થતું નથી, પણ તે અનેક વ્યાધિના ભોગ થઇ રહે છે.

હા, દોડવા વગેરેથી પ્રાણનો વ્યય થાય છે એ વાર્તા ખોટી નથી પણ તેવો જો વિચાર કરીએ તો આપણાથી કોઇ ક્રિયા થાય જ નહિ કેમ કે પ્રત્યેક ક્રિયાના અંતમાં કંઇને કંઇ પણ વ્યય તો થાય છે જ પરંતુ તેની સાથે તે બીજો લાભ પણ કરે છે. જેથી આ લાભપ્રતિ દૃષ્ટિ રાખીને જ ક્રિયા કરવામાં આવે છે જેથી વ્યાયામ, તથા ચાલવાથી અને દોડવાથી પ્રાણનો વ્યય થાય છે, એ વાત સાચી છે, પરંતુ તેથી આપણું શરીર સુદૃઢ થાય છે, અને આપણી ઇચ્છા જો પ્રાણાયામ કરવાની હોય છે તો તેને માટે આપણને તે ક્રિયા યોગ્ય, પાત્ર બનાવે છે. હા, જેનું શરીર સુદૃઢ હોય તે વ્યાયામ વગેરે શરીરને સુદૃઢ કરનાર ક્રિયાઓ ન કરે તો ચાલે. પણ નિર્બળ શરીરવાળાએ તો પ્રથમ શરીરને સુદૃઢ કરવા માટે વ્યાયામ વગેરે કરવાની જરૂર છે તે વખતે તેમણે એવો વિચાર કરવાનો નથી, કે હું વ્યાયામ કરીશ તો મારા પ્રાણનો વ્યય થઇ જશે, અને મને હાનિ થશે તથા મારું આયુષ્ ટુંકું થઇ જશે. આ પ્રમાણે માનવું એ અજ્ઞાનજનિત એક ભ્રાંતિ છે.

મૈથુનથી પ્રાણનો પ્રમાણથી ઘણો વ્યય થાય છે એ વાર્તા કેવળ સત્ય છે અને તેથી તેવી ક્રિયાઓથી નિવૃત્તિ સેવવી એ હિતકર છે. શરીરને સુદૃઢ તથા દીર્ઘાયુષી કરવા ઇચ્છનારે તથા આસન પ્રાણાયામમાં વૃદ્ધિંગત થવા ઇચ્છનારે બ્રહ્મચર્યાદિકના પાલનપૂર્વક વ્યાયામઆદિનું અનુષ્ઠાન કરવું હિતકર છે. અને જ્યાંસુધી તેવો યોગ ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાંપર્યંત જપ, કીર્તન, તથા ઈશ્વરનું સ્મરણ કીર્તન કરવું, એ જ હિતાવહ છે. ઉતાવળે આંબા પાકતા નથી, એ કહેવતને આ માર્ગમાં વહેનારે ભૂલી જવી જોઇતી નથી.

શંકાઃ—મુંબઇથી રા. લાલભાઇ ચૌનદ દેસાઇ કરીને એક સદ્‌ગૃહસ્થે પૂર્વે મને નીચેપ્રમાણે શંકા પૂછી હતી અને તેનું ઉત્તર મેં પૂર્વે તેમને નીચેપ્રમાણે આપ્યું હતું છતાં તેમનું સમાધાન નહિ થવાથી પુનઃ તેમણે તે સંબંધમાં શંકા કરેલી છે, જેનું ઉત્તર પુનઃ નીચેપ્રમાણે તેમને આપવામાં આવે છે.

" એક વૈદ્ય તરફથી મને જણાવવામાં આવ્યું છે કે, દહીંનું સેવન કરવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. દહીંમાં આયુષ્યનો ક્ષય કરવાનો દોષ છે, એ વાર્તા ખરી છે ? "

સમાધાનઃ—મારો એ સંબંધમાં એવો અભિપ્રાય છે કે, દહીંથી લાભ થાય છે એ વાર્તા સાચી, પરંતુ સર્વ ઋતુમાં અને સર્વ પ્રકૃતિના મનુષ્યોને તથા અમુક વ્યાધિવાળાને તે પથ્ય આવે એમ હું માનતો નથી જે વૈદ્ય જેના સંબંધમાં કહે છે કે દહીં ખાવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે તે વાર્તા તેના સબંધમાં સત્ય હશે, કેમ કે તેની પ્રકૃતિને તે પ્રતિકૂલ હશે અને હિતકર નહિ હોય; તો તે વાર્તા એક અંશમાં સાચી કહી શકાય, સર્વ અંશમાં નહિ

થોડા વખતથી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો દહીં, દુધ, છાશ, મધ, વગેરે એક એક વસ્તુના એટલા બધા લાભ વર્ણવે છે કે કંઇ કહેવાની વાત નહિ. અને તેમના તે લેખો વાંચીને ઘણાં મનુષ્યો તેનો ઉપયોગ કરવાને લલચાય છે। પણ પ્રસંગે તેમની પ્રકૃતિને તે પદાર્થો રુચિકર થતા નથી અને તેમના લખ્યાપ્રમાણે લાભ થતો નથી, અથવા પ્રસંગે લાભને બદલે હાનિ પણ થાય છે.

કોઇ કુશલ વૈદ્યને આપણી પ્રકૃતિ બતાવવી અને પૂછી જોવું કે અમુક પદાર્થ મારી પ્રકૃતિને અનુકૂલ થશે કે કેમ; તેમ જ પોતે જાતે પણ તેનો ઉપયોગ થોડા દિવસ કરી જોવો અને પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂલ અને પથ્ય આવે તો પછી તેનો ઉપયોગ કરવાને અડચણ નથી.

કોઇને દુધ ઉપર, કોઇને છાશ ઉપર, અને કોઈને દહીં ઉપર રહેતા મેં જોયા છે અને મને જણાવ્યું છે કે કોઇને દહીં પથ્ય આવે, તો કોઇને તે ન આવે, કોઇને દુધ પથ્ય આવે અને કોઇને ન આવે, અને કોઇને છાશ આવે અને કોઇને ન આવે કોઇને ઘી જ પથ્ય વિશેષ આવે છે અને વળી ઘણું ગોળ સાથે હોય તો વિશેષ પથ્ય આવે છે. મનુષ્યની પ્રકૃતિ પિત્ત, વાત, અને કફપ્રધાન હોવાથી આ પ્રમાણે એકને જે પથ્ય આવે તે અન્યને નથી આવતુ, અને જે અન્યને પથ્ય આવે છે તે એકને નથી આવતું. પ્રકૃતિભેદ હોવાને લીધે આ પ્રમાણે બને છે

ઘણાને દહીં હમેશા પથ્ય પણ આવતું મેં જોયું છે તેમાંથી કોઇને ખાંડ સાથે જ પથ્ય આવે છે અને કોઇ નિત્ય ખાંડવિના જ તેનો ઉપયોગ કરે છે. પોતાની પ્રકૃતિને કયો પદાર્થ પથ્ય છે તેનો નિર્ણય કુશળ વૈદ્યની સલાહથી અને અનુભવથી જાતે કરવો હિતકર છે....મારો આ સંબંધમા આ પ્રકારનો અભિપ્રાય છે તે આપને ઉપયોગનો થાય તો જોઇએ.

શંકાઃ—પુન આ સજ્જન નીચેપ્રમાણે શંકા કરે છેઃ

આપ લખો છો કે "જે વૈદ્ય કહે છે કે દહીં ખાવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે એ વાર્તા એક અંશમા સાચી છે, સર્વ અંશમાં નહિ "

તો આ સબંધમાં મારી એ શંકા છે કે દહીં નિત્ય ખાવાથી કોઇ પણ જાતનો રોગ થતો ન હોય, અને સર્વ ઋતુમાં તે માફક આવતુ હોય, તો રોજ ખાવાતાજું દહીં નિત્ય ખાવું કે કેમ ? આવા કેસમાં પણ ગુપ્ત રીતે આયુષ્યનો ક્ષય કરવાનો દોષ દહીંમાં છે કે શું, એ મારી શંકા છે.

વળી પંચામૃતમાં દહીંનો ઉપયોગ ખાસ કરવામાં આવે છે તે તે જો નુકશાન કરનાર હોય તો થાત નહિ તો આ સંબંધમાં યોગ્ય ખુલાસો કરશોજી.

સમાધાન.—જો આપને દહીં સર્વ ઋતુમાં આપ લખો છો તેમ માફક આવતું હોય તો તેનો ઉપયોગ કરવાને જરા પણ ભય નથી, ઘણાએ જાણ્યું છે કે જેમને તે માફક આવે છે તે તેનો સુખપૂર્વક નિત્ય ઉપયોગ કરે છે. મેં જે તેમાં એક અંશમાં દોષ મારા પૂર્વ પત્રમાં જણાવ્યો છે તેનો આશય માત્ર એટલો જ છે કે જેના સંબંધમાં તે પ્રતિકૂલ થતું હોય, વા જેના સંબંધમાં કોઈ વૈદ્ય તે પ્રતિકૂલ છે એમ જણાવ્યું હોય તો તેને માટે તે હાનિકારક છે. તેમાં સામાન્યપણે આયુષ્યનો ક્ષય કરવાનો ગુણ છે, એવી ભ્રાંતિને વશ થવાનું પ્રયોજન નથી જેની પ્રકૃતિને તે વિરુદ્ધ જણાય તેને જ તે હાનિ કરનાર છે, એ જ મારા કહેવાનો ભાવ હતો.

હવે તમે પંચામૃતમાં દહીંનો ઉપયોગ લખો છો તે વાત સાચી છે કે પંચામૃત એ વસ્તુ બહુ હિતકર છે પરંતુ એકલા દહીંનો ગુણ જૂદો છે અને પંચામૃતનો ગુણ જૂદો છે. એક વસ્તુનો ગુણ જૂદો હોય છે, અને તેનો ગુણ બીજી વસ્તુ સાથે મળતાં બદલાઈ જાય છે. જેને ખાટું દહીં માફક ન આવતું હોય તેને ખાંડ સાથે મેળવીને ખાવાથી તે માફક આવે છે, અને જેને ખાંડવાળું માફક નથી આવતું તેને એકલું વખતે માફક આવે છે. જેને માફક આવતા હોય તે તે પદાર્થો તેને માટે આરોગ્ય અને આયુષ્યને વધારનાર તથા પુષ્ટિને આપનાર જ થાય છે.

૯

મુંબઈથી એક સજ્જન લખે છે કે "આ પત્રનો લખનાર આપને અપરિચિત છે, પણ છેલ્લા ત્રણ ચાર માસ થયાં આપના લેખો વાંચીને તેટલા પુરતા આપ મને પરિચિત થયા છો તમારા લેખોથી તમે કોણ છો એ હું ઓળખી શક્યો છું. આપ સ્વાભાવિક લાગણીથી આપના અન્ય દુર્બલ બંધુઓની રક્ષા કરવા ઈંતેજાર છો, એ હું પ્રત્યક્ષ જોઈ શકું છું. દુખીનાં દુઃખો દૂર કરવાને તમે અતિ અસરકારક કામ કરી રહ્યા છો, એ હું જાણી શક્યો છું. આ આપ અતિશયોક્તિ ન સમજશો. પણ હું હૃદયના ભાવથી લખું છું. હું તમારા જેવા સલાહકારની ઘણા દિવસથી વાટ જોતો રહ્યો છું વ્યાવહારિક સલાહકારો ઘણા મળી આવે છે, પણ અંતરના દુઃખો દૂર થાય તેવી સલાહ આપનારાઓ ક્વચિત્ જ નજરે પડે છે.

આ લખનાર એક દુર્બલ આત્મા છે તેણે તેની શક્તિ ગુમાવી છે. ફરી પ્રાપ્ત કરવાનો વિશ્વાસ પણ ગુમાવી બેઠો છે. બ્રહ્મચર્યના ભંગવડે શરીર તથા મનનું સત્ત્વમાત્ર ખોઈ બેઠો છું. અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ઇચ્છા છે, પરંતુ તે પ્રમાણે બની શકતું નથી. શરીર અને મન ઉપરની કાબુ તદન જતી રહી છે. આ તે શરીરની નિર્બળતા, મનની નિર્બળતા કે આત્માની નિર્બળતા તે સમજાતું નથી દિવસે નિત્ય નિયમ પાળવાના નિશ્ચયો કરું છું અને રોજ તે તુટી જાય છે. હમેશાં આમ જ બને છે અને જ્યારે નિયમનો ભંગ થાય છે. ત્યારે મને દ્વિગુણ ક્રોધ થાય છે તે છતાં પણ પુનઃ તે જ પ્રમાણે બને છે. ભાન ક્યાં જતું રહે છે તે સમજી શકાતું નથી સવારે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

આ સ્થિતિથી અત્યંત કંટાળ્યો છું. રસ્તો સુઝતો નથી. માત્ર અંધકાર દૃષ્ટિએ આવે છે. બીજું કાંઈ જોઈતું નથી. આ સ્થિતિમાંથી છુટવા માગું છું. પણ છુટી શકાતું નથી. આનો વૈદ્ય કોઈ મળતો નથી

बद्ध अने मुक्त दशामां अंतर कया कारणने लीधे होय छे?

એક દિવસે અમારા ઘરની પાસેના એક ઘેરથી એક પોપટ કંઈ પાંજરું ઉઘાડું રહી ગયું હશે તેથી સંયોગ ! ઉડીને અમારા ઘરના ચોકમાં આવ્યો. અમે તેને જોયો તો કાળા કાંટલાવાળો તે પોપટ હતો તેની પાંખો કાપી નાખેલી નહતી તે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો પડોશીને ઘેરથી તે ઉડીને આવ્યો છે એની અમને ખબર નહતી તેને અમે પકડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા તો અમને લાગ્યું કે તે પકડાઈ જશે તોપણ રખેને તે ઉડી જાય જાણીને બાળકો તેને સાવધાનતાથી પકડવા લાગ્યાં; પણ તે તો ઉડતો નહિ, પણ માત્ર આમ તેમ ફરતો હતો. બાળકોએ તેને પકડી લીધો અને તે અત્યંત આનંદ પામવા લાગ્યાં. પણ એટલામાં જ તે જેનો હતો તે બાઈ કે જેનું નામ કાશીબાઈ હતું તે તરત જ તેને શોધતી અમારે ઘેર આવી અને તેને પાછો પોતાને ઘેર લેઇ ગઈ. આ પોપટે ધાર્યું હોત તો તે ઉડીને જંગલમાં જતો રહ્યો હોત અને હમેશને માટે બંધનથી મુક્ત થઇ રહ્યો હોત. પણ તે બીચારાથી ઉડાય જ નહિ ! પાંખો કાપેલી ન છતાં તેનાથી ઉડાય જ નહિ ! તેનામાં શક્તિ છતાં તેનાથી ઉડાય જ નહિ ! અરે ! આ કેવી સ્થિતિ !

મેં વિચાર કર્યો કે શામાટે આ પોપટને પાંખો છતાં તે ઉડતો નથી ? વિચાર કરતાં મને સ્પષ્ટ થયું કે તેને પાંખો તો છે, પણ તેનામાં આત્મશ્રદ્ધા નથી તેણે બીચારાએ પાંજરામાં પૂરાઇ રહીને પોતાની ઉડવાની આત્મશ્રદ્ધા ખોઇ નાખી છે આ વિના તેનામાં કંઇ જ ન્યૂનતા નથી. તેને પાંખો છે તથા તેનામાં ઉડવાની શક્તિ પણ છે, અને તે ધારે તો ઉડી શકે તેમ પણ છે પણ માત્ર આત્મશ્રદ્ધા તેનામાં ન હોવાથી તે ઉડી શકતો નથી. બીજા પોપટમાં અને તેનામાં કંઇ જ બીજો ફેર નથી. બન્નેને પાંખો તથા ઉડવાની શક્તિ છે પણ તે બેમાં અંતર્ માત્ર આત્મશ્રદ્ધાનું છે. શક્તિ તો બન્નેમાં છે, પણ એકમા આત્મશ્રદ્ધા છે જેથી તે ઉડી શકે છે અને બીજામા તે નથી જેથી સર્વ સાધન પ્રાપ્ત છતા તે ઉડી શકતો નથી.

આ ઉપરથી મને એ બોધ મળ્યો કે જીવોમાં પણ આ જ પ્રમાણે આત્મશ્રદ્ધા ન હોવાથી તે બદ્ધ દશામાં પડ્યા રહે છે, અને નાનાવિધ ક્લેશને અનુભવે છે. મુક્ત અને બદ્ધ જીવોમાં આ જ અંતર્ છે. મુક્ત પોતાના સામર્થ્યમાં શ્રદ્ધાવાળા છે અને બદ્ધ તે પ્રકારની શ્રદ્ધાથી રહિત છે, આ જ તેમનામાં અંતર્ છે. નહિ તો બદ્ધ જીવને જે જે કરણો મુક્ત પુરુષને પ્રાપ્ત હોય છે તે સર્વ તેને પણ પ્રાપ્ત હોય છે. પણ માત્ર આત્મશ્રદ્ધાવિના તે મુક્તત્વનો અનુભવ કરી શકતા નથી

ઘણા મનુષ્યો માને છે કે અમારામાં મુક્ત પ્રદેશમાં વિહરવાનું સામર્થ્ય જ નથી, પણ આ તેમની ભૂલ છે. મુક્ત પ્રદેશમાં વા મુક્તત્વમાં વિહરવાનું તેમનામાં સામર્થ્ય છે, તથા તેને માટે જે જે સામગ્રીની વા સાધન વા કરણની જરૂર પડે તે પણ છે. પરંતુ તે સ્વતંત્રપણે મુક્ત પ્રદેશમાં નથી વિહાર કરી શકતા તેનું કારણ આત્મશ્રદ્ધાનો અભાવ એ જ છે બદ્ધ અને મુક્ત પુરુષમાં અન્ય કંઇ જ અંતર્ નથી, પણ માત્ર આ આત્મશ્રદ્ધાનું જ છે. જીવત્વદશારૂપી પાંજરામાં પૂરાઇ રહીને જીવોએ પોતાની આત્મશ્રદ્ધા ખોઇ નાખી છે, જ્યારે મુક્ત પુરુષો જીવત્વદશારૂપી પાંજરામાંથી નીકળીને આત્મશ્રદ્ધાવડે સ્વતંત્ર પ્રદેશમાં વિહાર કરતા હોય છે. બન્નેમાં આત્મા સમાન છે. એકમાં આત્મા વધારે સામર્થ્ય-

હવે તેમ ના મારે બન્યુ, તે ખોટુ થયું, તે ા ઉપાયે આ પ્રમાણે થયુ હોત તો સારુ હતુ, એ વગેરે વિચાર કરવા નિરર્થક છે હવે તો મારે પ્રયત્ન કરીને આ દશાથી છુટવુ એ જ હિતકર છે.

બંધનજેવી વસ્તુ જગતમાં ક્યાં છે ? સર્વત્ર સ્વતત્રતા જ છે અને મારે સ્વતત્રતા જ હતી પણ મે પોતે મારી આસપાસ આ કોશીટો રચ્યો અને મારી સ્વતત્રતા મે પોતે જ ખોઇ જેથી બધન અને સ્વતત્રતાને ઉપજાવનાર જીવ પોતે જ છે તે નિત્ય સ્વતત્ર છતાં આ પ્રમાણે પોતાની મેળે જીવદશા ઉપજાવી લે છે અને દુ ખી થાય છે, એમ મને જણાય છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પુનઃ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને તે કોશીટાને કરડવા લાગ્યો તે કોશીટાનુ ઘણુ ખરૂ પડ કપાઇ ગયુ હતુ, જેથી હવે તેને પૂરૂ કપાઇ જતાં વાર ન લાગી જોત જોતામાં તે પડ કપાઇ ગયું અને તે બહાર નીકળી ગયો અને સ્વતત્ર થઇને પરમાનદને અનુભવવા લાગ્યો

જીવોની આ કોશીટાના કીડાને મળતી જ કઇ દશા છે. જીવો મૂળ સ્વરૂપે શુદ્ધ છતાં તે અજ્ઞાનથી જીવત્વદશારૂપી કોશીટાને પોતાની આજુબાજુ રચે છે અને બદ્ધ તથા પરતત્ર થઇને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટને સહન કરે છે જીવોને જીવદશામા સ્થાપનાર અન્ય કોઇ જ નથી પણ તે પોતે જ છે પોતાની બદ્ધ અવસ્થા તે પોતે જ ઉપજાવે છે આ શક્તિ પણ પોતાની છે તે પોતે કોશીટાનો કીડો જેમ પોતાની મેળે કોશીટો રચીને તેમાં પૂરાઇ રહે છે તેમ અજ્ઞાનથી કર્મ રચીને જીવત્વ દશારૂપી કોશીટામાં પૂરાઇ રહે છે, અને દુઃખી થાય છે

આ જીવત્વદશામાંથી છુટવાને તે આનો આશ્રય લે છે અને તેનો આશ્રય લે છે, અને આ મારૂ દુ ખ ઓછુ કરશે અને તે ઓછુ કરશે એમ વ્યર્થ ફાફા મારે છે વળી મારૂ દુ ખ કોણ ઓછું કરશે, માનીને તે નિરાશ પણ થઇ જાય છે અને શોકને કરે છે પોતાનામાં આ જીવત્વદશામાથી છુટવાની શક્તિ છતાં તે શક્તિ જાણે પોતાનામાં નથી એમ તે માને છે, અને અત્યત ભય, શોક વગેરેને વશ વર્તે છે

પરંતુ સત્ય વાર્તા એ છે કે જેમ કોશીટાનો કીડો પોતે જ પોતાનો કોશીટો રચે છે તેમ જીવો પોતે જ પોતાની જીવત્વદશા ઉપજાવે છે. તથા કોશીટો જેમ પોતે રચેલા કોશીટાને તોડી ફોડીને બહાર નીકળી જવાને સમર્થ હોય છે તેમ આ જીવો પણ પોતાની જીવત્વ દશાને ઉલ્લઘી જવાને અને સ્વતત્ર થવાને શક્તિમાન્ હોય છે પરતુ અજ્ઞાનથી જ તે પોતાને અલ્પજ્ઞ અને અલ્પશક્ત માને છે, દુ ખી થયા કરે છે તથા પરતત્ર સ્થિતિમાં બધાઇ રહે છે પરતુ કોશીટાના દૃષ્ટાંત ઉપરથી વિવેકીએ એ બોધ લેવો ઘટે છે કે મારી બદ્ધ અને પરતત્ર દશાને ઉપજાવનાર હુ પોતે છું અને હુ ધારૂ તો આ બદ્ધ અને પરતત્ર દશાનો જય કરી શકવાને સમર્થ છુ. આ પ્રમાણે વિચાર તથા નિશ્ચય કરીને જો જીવો પોતાનુ જીવત્વ ન્યૂન કરવાને પ્રયત્ન કરે છે તો અલ્પસમયમા જ તે મુક્ત થઈ રહે છે અને દુઃખમાત્રની નિવૃત્તિ અને પરમાનદની પ્રાપ્તિને અનુભવે છે

बद्ध अने मुक्त दशामां अंतर कया कारणने लीधे होय छे?

એક દિવસે અમારા ઘરની પાસેના એક ઘેરથી એક પોપટ કંઇ પાંજરૂં ઉઘાડું રહી ગયું હશે તેથી સવારના ઉડીને અમારા ઘરના ચોકમાં આવ્યો. અમે તેને જોયો તો કાળા કાંટલાવાળો તે પોપટ હતો તેની પાંખો કાપી નાખેલી નહતી તે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. પડોશીને ઘેરથી તે ઉડીને આવ્યો છે એની અમને ખબર નહતી તેને અમે પકડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા તો અમને લાગ્યું કે તે પકડાઇ જશે તોપણ રખેને તે ઉડી જાય જાણીને બાળકો તેને સાવધાનતાથી પકડવા લાગ્યાં; પણ તે તો ઉડતો નહિ, પણ માત્ર આમ તેમ ફરતો હતો. બાળકોએ તેને પકડી લીધો અને તે અત્યંત આનંદ પામવા લાગ્યાં પણ એટલામાં જ તે જેનો હતો તે બાઇ કે જેનું નામ કાશીબાઇ હતું તે, તરત જ તેને શોધતી, અમારે ઘેર આવી અને તેને પાછો પોતાને ઘેર લેઇ ગઇ. આ પોપટે ધાર્યું હોત તો તે ઉડીને જંગલમાં જતો રહ્યો હોત અને હમેશને માટે બંધનથી મુક્ત થઇ રહ્યો હોત. પણ તે બીચારાથી ઉડાય જ નહિ! પાંખો કાપેલી ન છતાં તેનાથી ઉડાય જ નહિ! તેનામાં શક્તિ છતાં તેનાથી ઉડાય જ નહિ! અરે! આ કેવી સ્થિતિ!

મેં વિચાર કર્યો કે શામાટે આ પોપટને પાંખો છતા તે ઉડતો નથી? વિચાર કરતાં મને સ્પષ્ટ થયું કે તેને પાંખો તો છે, પણ તેનામાં આત્મશ્રદ્ધા નથી તેણે બીચારાએ પાંજરામાં પૂરાઇ રહીને પોતાની ઉડવાની આત્મશ્રદ્ધા ખોઇ નાખી છે આ વિના તેનામાં કંઇ જ ન્યૂનતા નથી. તેને પાંખો છે તથા તેનામાં ઉડવાની શક્તિ પણ છે, અને તે ધારે તો ઉડી શકે તેમ પણ છે પણ માત્ર આત્મશ્રદ્ધા તેનામા ન હોવાથી તે ઉડી શકતો નથી. બીજા પોપટમાં અને તેનામાં કંઇ જ બીજો ફેર નથી બન્નેને પાંખો તથા ઉડવાની શક્તિ છે પણ તે બેમાં અંતર્ માત્ર આત્મશ્રદ્ધાનુ છે શક્તિ તો બન્નેમાં છે, પણ એકમાં આત્મશ્રદ્ધા છે જેથી તે ઉડી શકે છે અને બીજામાં તે નથી જેથી સર્વ સાધન પ્રાપ્ત છતાં તે ઉડી શકતો નથી

આ ઉપરથી મને એ બોધ મળ્યો કે જીવોમાં પણ આ જ પ્રમાણે આત્મશ્રદ્ધા ન હોવાથી તે બદ્ધ દશામા પડ્યા રહે છે, અને નાનાવિધ ક્લેશને અનુભવે છે મુક્ત અને બદ્ધ જીવોમાં આ જ અંતર્ છે. મુક્ત પોતાના સામર્થ્યમા શ્રદ્ધાવાળા છે અને બદ્ધ તે પ્રકારની શ્રદ્ધાથી રહિત છે, આ જ તેમનામાં અંતર્ છે નહિ તો બદ્ધ જીવને જે જે કરણો મુક્ત પુરુષને પ્રાપ્ત હોય છે તે સર્વ તેને પણ પ્રાપ્ત હોય છે પણ માત્ર આત્મશ્રદ્ધાવિના તે મુક્તત્વનો અનુભવ કરી શકતા નથી

ઘણા મનુષ્યો માને છે કે અમારામાં મુક્ત પ્રદેશમા વિહરવાનું સામર્થ્ય જ નથી, પણ આ તેમની ભૂલ છે. મુક્ત પ્રદેશમાં વા મુક્તત્વમા વિહરવાનુ તેમનામાં સામર્થ્ય છે, તથા તેને માટે જે જે સામગ્રીની વા સાધન વા કરણની જરૂર પડે તે પણ છે. પરંતુ તે સ્વતંત્રપણે મુક્ત પ્રદેશમાં નથી વિહાર કરી શકતા તેનું કારણ આત્મશ્રદ્ધાનો અભાવ એ જ છે બદ્ધ અને મુક્ત પુરુષમાં અન્ય કંઇ જ અંતર્ નથી, પણ માત્ર આ આત્મશ્રદ્ધાનુ જ છે. જીવત્વદશારૂપી પાંજરામાં પૂરાઇ રહીને જીવોએ પોતાની આત્માશ્રદ્ધા ખોઇ નાખી છે, જ્યારે મુક્ત પુરુષો જીવત્વદશારૂપી પાંજરામાંથી નીકળીને આત્મશ્રદ્ધાવડે સ્વતંત્ર પ્રદેશમાં વિહાર કરતા હોય છે બન્નેમાં આત્મા સમાન છે એકમાં આત્મા વધારે સામર્થ્ય-

વાળો છે અને બીજામાં ઓછા સામર્થ્યવાળો છે એમ નથી જ, પરંતુ બન્નેમાં એકસરખા સામર્થ્યવાળો છે, અને તે દૃષ્ટિથી બન્ને સમાન છે પરંતુ તે છતાં એક બદ્ધ છે અને અન્ય મુક્ત છે તો આ પ્રમાણે હોવાનું કારણ શું ? કારણ માત્ર એમ જ છે કે એકમાં આત્મશ્રદ્ધા જાગ્રત્ છે, અને અન્યમાં તે સુપ્ત છે

પેલો પોપટ ઉડી શકે જ નહિ ! તેનામાં ઉડવાની શક્તિ છતાં તથા તેને ઉડવાની પાંખો છતાં તે ઉડી શકે નહિ, એ સામાન્ય આશ્ચર્ય છે શું ! આ જગતમાં આ તો ઘણાં આશ્ચર્ય હશે પણ આ આશ્ચર્યથી તો અવધિ ! જીવ શિવસ્વરૂપ છતાં તે જીવ પે પ્રતીત થાય, તે પોતાને જીવરૂપે અનુભવે એ સામાન્ય આશ્ચર્ય છે શું ? આવું બીજું આશ્ચર્ય જગતમાં એક પણ નથી જ.

બદ્ધ જીવો ! તમારા પોતાનાપ્રતિ જરા દૃષ્ટિ કરો તમે બદ્ધ નથી પણ મુક્ત છો માત્ર ભ્રમથી જ તમને પોતાને બદ્ધ માનો છો એટલું જ પોપટમાં ઉડવાની શક્તિ છે, તેને પાંખો છે છતાં માત્ર આત્મશ્રદ્ધાના અભાવે તે ઉડી શકતો નથી અને બદ્ધ દશામાં પડી રહે છે પરંતુ કોણ ના કહી શકે તેમ છે કે જે ક્ષણે તે ધારે તે ક્ષણે ઉડવાને શક્તિમાન્ નથી ? તે ઇચ્છે તે ક્ષણે બીજા પોપટની પેઠે જ સ્વતંત્ર વિહાર કરવાને શક્તિમાન્ છે જે માત્ર તેણે ઇચ્છવું જોઇએ, આત્મશ્રદ્ધાપૂર્વક ઇચ્છવું જોઇએ

તો મારા આત્મસ્વરૂપ બદ્ધ જીવપોપટો ! તમે વસ્તુત મુક્ત છતાં તમારાના સ્વતંત્ર વિહરવાની શક્તિ છતાં તમે નિત્યમુક્ત છતાં, શા માટે તમે આ બદ્ધ દશામાં પડી રહ્યા છો ? જુઓ, તમને ઉડવાની આ પાંખો પણ સુરક્ષિત છે તથા તમારામાં ઉડવાની શક્તિ પણ છે માત્ર તમારામાં એક જ ન્યૂનતા જણાય છે તે માત્ર આત્મશ્રદ્ધાની છે તો માત્ર આ આત્મશ્રદ્ધાના અભાવે તમે કયાં સુધી આ બદ્ધ દશામાં પડી રહેશો ? આ આત્મશ્રદ્ધાને આજે જ પ્રકટાવો, આ ક્ષણે જ પ્રકટ કરો, અને સ્વતંત્ર જગતમાં ઉડી જઈને સ્વતંત્રતાનો, મુક્તત્વનો અનુભવ કરો તમે વસ્તુત શિવસ્વરૂપ જ છો જે મુક્ત મહાપુરુષો છે તેમનામાં અને તમારામાં અન્ય કંઇ જ અંતર નથી જે આત્મા તેમને પ્રાપ્ત છે તે તમને પણ પ્રાપ્ત છે તે પોતાને આત્મશ્રદ્ધાવડે નિત્ય મુક્ત અને સ્વતંત્ર અનુભવે છે જ્યારે તમે આત્મશ્રદ્ધાવિના પોતાને નિત્યબદ્ધ અને પરતંત્ર અનુભવો છો તમારા બન્નેમાં અંતર હોય તો આ એક જ છે આ ક્ષણે જ તમે સ્વતંત્ર અને નિત્યમુક્ત થઇ શકો તેમ છે સત્ય કહું તો તમે આ ક્ષણે નિત્યમુક્ત અને સ્વતંત્ર છો પૂર્વે પણ મુક્ત હતા અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશો પણ માત્ર આ તમારી નિત્યમુક્તિનો તમને અનુભવ નહિ કરવા દેનાર આડખીલી વા અંતરાય તમારી આત્મશ્રદ્ધાનો અભાવ એ જ છે તો આ ક્ષણે જ આ આત્મશ્રદ્ધાને ધારણ કરો, તેને દૃઢાવો, અને આ ક્ષણે જ નિત્યને માટે મુક્ત, સ્વતંત્ર, અને શુદ્ધ થઈ રહો, અને બંધનમાંથી છુટીને સ્વાતંત્ર્યનો અખંડ અનુભવ કરો પાંજરાનો પોપટ જેમ પાંખો છતાં અને ઉડવાની શક્તિ છતાં જેમ ઉડી શકતો નથી અને બદ્ધ સ્થિતિમાં પડી રહે છે તેમ તમે પણ તે જ પ્રમાણે આત્માથી શક્તિમાન્ છતાં બદ્ધ દશામાં પડી રહો છો માત્ર આત્મશ્રદ્ધાને બાદ કરીએ તો પાંજરાના પોપટમાં અને બીજા સ્વતંત્ર પોપટમાં બીજું

કયું અંતર છે ? કંઇ જ નથી. જે અંતર છે તે માત્ર આ આત્મશ્રદ્ધાનું જ છે, જ્યાં સુધી આ ચોપટ ધારતો નથી ત્યાંસુધી તે શક્તિમાન છતાં હાથે કરીને બદ્ધદશામાં પડી રહે છે અને પરતંત્રતાને અનુભવે છે. તે જ પ્રમાણે તમે માત્ર અજ્ઞાનપણે આત્મશ્રદ્ધાના અભાવે બદ્ધ જીવત્વદશામાં પડ્યા રહો છો અને વિવિધ કષ્ટ સહો છો. તો આ ક્ષણે જ તે આત્મશ્રદ્ધાને જાગ્રત્ કરો અને હું અલ્પજ્ઞ તથા અલ્પશક્તિવાળો બદ્ધ જીવ નથી પણ સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિવાળો શિવ છું, એ તમારા વાસ્તવ સ્વરૂપનો અને અખંડ આનંદ, અને અખંડ સ્વાતંત્ર્યનો અનુભવ કરો.

દુઃખનું જડે નહિ શોધતાં રે, વીરા ! ત્રિલોકે સ્થાન,
દુઃખહેતુ વસે તારે અંતરે, નિજરૂપનું આ અજ્ઞાન.

શ્રી વિશ્વવંદ્ય.

× × × × ×

સત્યમાં સર્વ ધર્મની સીમા છે. સત્ય એ પરમેશ્વર છે. સત્ય કરતાં પર એવો ધર્મ નથી એ સત્યનું પાલન બહુ કઠિન છે, એમાં શક નથી મનથી અને વચનથી સત્ય પળાય તો મનુષ્યને બીજુ કંઇ જ કર્તવ્ય રહેતું નથી. તેમ થી તેને બધું મળી રહે છે. સત્યનો માર્ગ શરાનો જ છે.

મહાત્મા ગાંધી.

प्रसंगानुरूपम्.

——હવે એક માસ પછી પ્રાતઃકાલનું ૧૮ મું વર્ષ પૂરું થશે. ૧૯ મા વર્ષમાં બે ઉપહાર અમારે આપવાના છે. તેમાંથી એક તૈયાર થઇ શક્યો છે, બીજાને જરા વિલંબ થશે બીજો ઉપહાર નવા વર્ષના એક બે અંકો નીકળી ગયા પછી આપી શકાશે તેનાં કારણો છે. તંત્રીનું આ વર્ષ અનેક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓથી યુક્ત જવાથી બીજો ઉપહાર અદ્યાપિ તૈયાર થઇ શક્યો નથી. અને તેને તૈયાર કરવામાં આવે તો અંકો કાઢવામાં વિલંબ થવાનો સંભવ છે. જેથી બીજો ઉપહાર નવા વર્ષના કોઇ અંક સાથે અમે ગ્રાહકોને પહોંચાડીશું વળી બીજા ઉપહારને વિલંબ થવામાં એ પણ એક કારણ છે કે પ્રથમ ઉપહારનું કદ પ્રત્યેક વર્ષના કરતાં લગભગ બમણું થઇ ગયું છે. અને ઉપહારના પુસ્તકમાં કાગળો રફ નહિ વાપરતાં ' ગ્લેઝ ' વાપરવામાં આવે છે જેથી ખરચ પણ આવે છે પ્રથમ ઉપહાર લગભગ ૭૦૦ પૃષ્ઠનો થશે અને તેને છપાવવાનું ખરચ હમેશાના કરતાં બમણું આવશે. તદુપરાંત તે ઉપહાર અમે અન્ય સજ્જન પાસેથી યથાશક્તિ રકમ આપીને આ વર્ષે ખરીદેલો છે જેથી તેમાં તે રકમનો ઉમેરો થાય છે જેથી આ પ્રેસનાં " બીલ " આપી શકીએ અને અડચણ ન પડે તેટલા માટે પણ બીજા ઉપહારમાં કંઇ વિલંબ થયો છે.

——આ બે ઉપહારમાંથી પ્રથમ ઉપહાર " મેવાડ પતન " છે, અને તે બંગાળી પુસ્તકનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર છે. આ પુસ્તક નાટકના રૂપમાં લખેલું છે, તેના

મૂળ લેખક બાબુ દ્વિજેન્દ્રલાલ રૉય છે અને તે બંગાળામાં એક ઉત્તમ કવિતરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. જગપ્રસિદ્ધ બાબુ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પોતે પણ તેમનાં કાવ્યો કે લેખો માનપૂર્વક વાંચે છે અને તેમની રચનાથી તે મુગ્ધ બને છે એમ કહેવાય છે. આવા એક ઉત્તમ લેખકને હાથે લખાએલું આ નાટક છે, અને તે એટલું તો રસમય અને ઉત્તમ વિચારોથી અત્યંત ભરેલું છે કે તેની સ્તુતિ કરવા કરતાં સુજ્ઞ ગ્રાહકોના હાથમાં જ તે એક મહિના પછી આવશે એટલે તેઓ પોતે તેની યોગ્યતાસંબંધમાં સહજ નિર્ણય કરી શકશે. આ નાટક છપાઇને તૈયાર થઇ જવા આવ્યું છે અને તે વર્ષના આરંભમાં જ ગ્રાહકોને મળી શકશે.

——બીજો ઉપહાર "સંધ્યાવંદન" એ નામનો ગ્રાહકોને ૧૯૭૭ માં મળશે, જે પ્રત્યેકને નિત્યના જીવનમાં ઉપયોગી થવાનો સંભવ છે.

——આવતા વર્ષથી પૂર્વે જણાવી ગયાપ્રમાણે પ્રાતઃકાલનું લવાજમ ૧-૨-૩ નું રૂ. ૪-૨-૦ અને ૩-૧૦-૦ એ પ્રમાણે રહેશે આ વર્ષે ઉપહાર ઓછામાં ઓછા એક રૂપૈયા ઉપરની કિંમતના મળશે. તેમ છતાં પણ જેમની શક્તિ આટલું લવાજમ પણ ન આપી શકે તેમ હશે તેમને ભેટ વિના માત્ર ૨-૧૦-૦ લેઇને પ્રાતઃકાલ આપવામાં આવશે. તેમ છતાં પણ જે સજ્જનો આટલું લવાજમ ન આપી શકે તેમ હશે તે ઈશ્વરને સાક્ષી રાખીને સત્ય લખશે તો તેમની શક્તિપ્રમાણે લવાજમ લેઇને પણ પ્રાતઃકાલ તેમને આપીશું અમે જાણીએ છીએ કે આ મોંઘવારીના સમયમાં બસો ત્રણસો રૂપૈયા તો ઓછામાં ઓછા મનુષ્ય પોતાના સ્થૂળ શરીરના નિર્વાહમાટે ખરચે છે. તો પોતાનું માનસ શરીર કે જેના વિકાસઉપર પોતાના સુખસગવડનો અને ઉન્નતિનો આધાર રહેલો છે તેને માટે ચાર પાંચ રૂપૈયા બાર મહિને ખરચવા તે કંઇ વિશેષ નથી તે છતાં આટલો પણ બોજ આપી શકવાને જે અસમર્થ હોય તેમને અમે તેમની શક્તિ-અનુસાર લવાજમ તેમની પાસેથી લેઇને પ્રાતઃકાલ આપીશું, કે જેથી પૈસાને લીધે જીજ્ઞાસુ ગ્રાહકો તેને વાંચતા બંધ ન થઈ જાય. તેની સાથે જે ચારપાંચ રૂપૈયા બાર મહિને ખરચી શકે તેમ છે તેમને અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેમણે કૃપા કરી યોગ્ય જણાય તો પહેલા અથવા બીજા વર્ગમાં પોતાનું નામ લખાવવું. કારણ કે તેથી તે પોતાના અન્ય બંધુઓને સાહાય્ય કરી શકે છે. જેમના તરફથી અમને રૂ. ૪-૨-૦ અને રૂ. ૫-૦-૦ નું વી. પી કરવાને લખાઇ આવેલું છે અને હવે પછી જેમના તરફથી લખાઇ આવશે અર્થાત્ જેમણે બીજા અને પહેલા વર્ગમાં પોતાનું નામ લખાવેલું છે વા હવે પછી લખાવવા કૃપા કરશે તેમના વિના અન્ય સર્વેઉપર રૂ ૩-૧૦-૦ નું જ વી. પી. થશે

——આ વર્ષે વળી પૂર્વે જેમ અનરજીસ્ટર્ડ વી. પી થતાં હતાં તેમ થતાં નથી અને પ્રત્યેક વી. પી. રજીસ્ટર્ડ જ કરવું પડે છે અને બીજા બે આના અમને પ્રત્યેક વી. પી ઉપર વધારે ચોડવા પડે છે, જેથી આ બે આનાનું ખરચ પણ અમારે વધારે આ વર્ષથી પ્રત્યેક વી. પી ઉપર આવશે. ગ્રાહકોને અમે જે વી. પી. કરીશું તે ઉપર એક આનો તેમને પોસ્ટ ઓફિસને વધારે આપવો પડશે. કારણ કે રજીસ્ટર્ડ વી પી. માં વી. પી.

મનીઓર્ડર આ ચાર્જ પોસ્ટઓફીસ જ ચડાવીને તે પોતે જ કાપી લે છે, જેથી અમારે તે ચડાવવાનો રહેતો નથી.

——આ પ્રમાણે હોવાથી અમે ઇચ્છીએ છીએ કે, નવા વર્ષમાં પ્રાતઃકાલનું એક પણ ગ્રાહક કમી નહિ થાય એટલુ જ નહિ પણ તે પોતાના મિત્રવર્ગમાં યથાશક્તિ લવાજમથી તે મળતું હોવાથી તેનો પ્રચાર કરવા કૃપા કરશે.

——નવા વર્ષનો, કાર્તિકનો અંક બીડાતા પૂર્વે ઉપહારનું વી. પી. કરવાનો પ્રસંગ આવશે. પછી સહજ વહેલું મોડુ થાય તો ઈશ્વર જાણે. નવા વર્ષનો નવો અંક પણ આ વર્ષે ઈશ્વરેચ્છા તો સત્વર તૈયાર થઈ જશે.

× × × ×

જામનગરથી રા. વોરા વેલજી લાલજી સેક્રેટરી શ્રી ઓશવાલ શુભેચ્છક મંડળ અને ફ્રી લાઇબ્રેરી, લખે છે કે માધ માસનુ પ્રાતઃકાલ ગઈ પરમ દિવસે મળ્યું. તે ખાતે આભાર "વજ્ર" એ શિર્ષકવાળા ટુંકા પરંતુ ચમત્કારિક લેખથી પ્રાત કાલનું લવાજમ ખરેખર વસુલ થઇ ગયું માનું છુ એ લેખ જે કોઇને વંચાવું છું તે સર્વ એકી અવાજે વોહ !, એવો શબ્દ ઉચાર્યા વગર રહી શકતા નથી. પંડિત લાલનને વચાવતાં તેઓ પણ તે લેખની તથા તેની શૈલીની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરતા હતા એવો ઉચ્ચ કોટિના લેખને માટે આપને ખરેખર ! ધન્યવાદ ઘટે છે.

——મુંબઈથી રા ભાઇ ડુંગરશી ચાંપશી લખે છે કે, આપના તરફથી પ્રકટ થએલા "શરીર, મન અને આત્મા," એ નામના પુસ્તકની નકલ અમને પ્રાત કાલના ગ્રાહક હોવાથી ભેટ મળી છે, જે વાંચી અમને તેમ આત્માર્થી જીવન ગાળનારાઓને બહુ જ ઉપયોગી માલુમ પડી છે., આવા પુસ્તકોની જનસમાજને બહુ જ જરૂર છે તેમ જ મુમુક્ષુ જીવોને માર્ગદર્શક છે. તે કારણે અમને તેમ અમારા આપ્તમિત્રમંડળને માટે એ પુસ્તકની પચાસ પ્રત કૃપા કરી અગર પોસ્ટ મારફતે વી. પી થી તરત મોકલી આપવા મહેરબાની કરશો આવાં ઉપયોગી પુસ્તકો બહાર પાડી આપ જનસમાજની બહુ જ ઉપયોગી સેવા બજાવો છો, એ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી અમે ઈશ્વરને એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આપ એવા અનેક ઉપયોગી પુસ્તકો બહાર પાડી જનસમાજની અમૂલ્ય સેવા બજાવો.

× × ×

——મુંબઈથી ગ રા પેશતનજી નશરવાનજી અવાસીયા કરીને એક પારસી ગૃહસ્થ લખે છે કે "મેં આપનું-શરીર, મન અને આત્મા, એ નામનું પુસ્તક વાંચ્યુ છે તે વાંચીને ઘણું શિક્ષણ અને ઘણે દિલાશો લીધો છે હુ પચીશ સત્તાવીશ વર્ષનો વેદાંતનો અભ્યાસી છું ઘણા ઘણા દુઃખો અને મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થએલો છું, તેમ હાલમાં પણ આવું છું. આ નાના પુસ્તકમાંથી ઘણું રહસ્યો જાણીને મદદ થઇ છે. આ પુસ્તકની કિંમત ૭ આના છે પણ મને તો તે અમૂલ્ય થયું છે હું જાણી શકતો નથી કે પંડિત જગન્નાથ હાલમાં ક્યા રહે છે? મારું વડોદરે આવવું થાય તો મને તેઓની સાથે મુલાકાત થાય કે કેમ તે જણાવશોજી તેમાં લખ્યાપ્રમાણે 'મનોજય' નું પુસ્તક બહાર પડેલુ હોય તે વી પી થી મોકલી આપશોજી.

——"મનોજય" એ નામનું પુસ્તક લખવાનો મારો વિચાર કેટલાક સમયથી છે, પણ તેવો કાણુ જાણે અવકાશ જ આવતો નથી. જ્યારે હું તે લખીશ ત્યારે માનવ પ્રજાને તે એટલું ઉપયોગી થશે કે તે વાંચીને તે અત્યંત આનંદની સાથે પ્રગતિપથમાં વેગથી યથેચ્છ ગતિ કરતા થાકશે આગળથી તેનાં વખાણ ફુંકવાની જરૂર નથી. સમય આવ્યે જે તે સ્પષ્ટ થશે.

——તમારું ધાર્યું જેમ તમે નથી કરી શકતા તેમ મારું ધાર્યું પણ હું ઘણે પ્રસંગે કરી શકતો નથી તેનું કારણ એ છે કે આ વ્યક્તિનું જીવન આરંભથી જ કોણ જાણે અનેક પ્રકારની પ્રતિકૂલતાઓ અનેક વિઘ્નો, અનેક કષ્ટો અને અનેક ઉપાધિઓથી વેષ્ટિત જ પસાર થતું આવ્યું છે ઈશ્વરને આ વ્યક્તિનો વિકાસ કોઈ જૂદી જ રીતે વેગથી કરવાનું યોગ્ય જણાયું છે આ સર્વની મધ્યમાંથી પસાર થતો હું મારો અસાધારણ વિકાસ થતે સ્પષ્ટ અનુભવું છું. ભલે જગત્ તેને માને કે ન માને, મારે તેની પરવા નથી કે મારે તેમની પાસેથી કોઈ સ્વાર્થ સાધવો નથી પણ એટલું તો સ્પષ્ટ હું જોઈ શકું છું, કે ભયંકર ઉંડી ખાઈઓ અને ગગનચુંબી કઠોર ડુંગરોવાળા વિલક્ષણ પ્રદેશમાંથી પસાર કરાવીને ઈશ્વર મને આગળ અને આગળ પ્રગતિના પ્રદેશમાં વેગથી દોરી લેઈ જાય છે.

——હું જે સ્થિતિઓમાંથી પસાર થયો છું તેમાંથી પસાર થતાં બીજા તો પ્રાણને ધારણ ન કરી શકે, પરંતુ પરમાત્મકૃપાથી વિપત્તિઓના હિમાલયો ઓળંગાવતા અંતર્યામી ઈશ્વર મને પ્રકાશના પ્રદેશમાં લેઈ જાય છે.

——આ પ્રમાણે હું મારા વિપત્તિઓના ડુંગરોને ઉલ્લંઘી શકું છું તેનું કારણ એ છે કે અંતર્યામી પરમાત્મા મને સર્વ રીતે અનુકૂલ છે વિપત્તિઓરૂપી તોફાની પવનથી જગજ્જનોના પ્રયત્નદીપકો મેં જ્યારે ઓલવાઈ જતા જોયા છે ત્યારે મારો દીપક મેં જેમ જેમ આ પવન વેગથી વાતો જોયો છે તેમ તેમ અધિક અધિક પ્રકાશતો મેં તેને જોયો છે. જેમ વિપત્તિ મહાન્ તેમ અંતરમાંથી તેનો જય કરવાને બળ તેથી અધિક પ્રમાણમાં પ્રકટતું મેં સહસ્રવાર જોયું છે. વિપત્તિઓથી આરંભમાં સહજ દબાઈ ગએલા જેવો મને મેં જોયો છે, પણ બીજી ક્ષણે જ તે વિપત્તિઓરૂપી ભયંકર કાળી નાગના મસ્તકઉપર હું મસ્તીથી નાચી શકું તેવું બળ અંતર્યામી ઈશ્વરની કૃપાથી મારા અંતરમાંથી મેં પ્રકટતું જોયું છે. આ બધું આ ક્ષણે તમને અકાંડતાંડવજેવું જણાશે પરંતુ તેનું રહસ્ય વળી ઈશ્વરેચ્છા હશે તો અન્ય કોઈ પ્રસંગે ભવિષ્યમાં તમને ગમ્ય થશે

——પલસાણેથી શ્રીહુરરાય ગોપાળરાય દેસાઈ એમણે આ વર્ષે રૂ ૬-૮-૦ પ્રાતઃકાલના કાર્યમાં સાહાય્ય માટે મોકલ્યા છે.

ટેલીફોનની એક મહાન શોધ.

બે ત્રણું વર્ષ પૂર્વે એમ માનવામાં આવતું હતું કે એરોપ્લેનમાંથી ટેલીફોન મોકલી શકાશે નહિ હવામાં વેગથી ગતિ કરતાં મોટાં ઇજીનોના અવાજઆગળ તથા હવાના સુસવાટ આગળ શી રીતે કંઇ પણ અન્યને કહી શકાશે અને શી રીતે કઇ પણ સાંભળી શકાશે, એમ સર્વનું ધારવું હતું .આ વાર્તા સર્વને અશક્ય-સરખી લાગતી હતી.

પરંતુ આ અશક્યસરખી વાર્તાને ઇ. એમ. પ્રીધમ અને પી. એલ. જેન્સન એ બે નામના બે શોધકોએ શક્ય કરી બતાવી છે તેમણે એરોપ્લેનના જે ઓરડામાં ઇજીનો રહેતાં હતાં તે જ ઓરડામા રહીને પોતાના પ્રયોગ કરવા માંડયા. પ્રથમ તો તેમણે પોતાના યંત્રમાં ઇજીનનો અવાજ ન આવી શકે તેવી રીતે બંદોબસ્ત કરીને પ્રયોગ કરવા માંડયો પણ તેમાં તેમને કઇ સફળતા મળી નહિ. પછી તેમણે યંત્રમાં જેટલો અવાજ આવે તેને બન્ને બાજુથી આવવા દીધો અને તેને જરા પણ રોકયો નહિ. આ પ્રમાણે તે ધીમે ધીમે પોતાની શોધમાં પ્રયોગપૂર્વક આગળ વધ્યા અને પરિણામે તે વિજયને પામ્યા

આ બન્ને શોધકોએ એવા ટેલીફોનની શોધ કરી છે કે જેથી ઘણા માઇલસુધી અવાજ પહોચી શકે છે આ શોધકોએ બનાવેલા ટેલીફોનનો ઉપયોગ અમેરિકામાં કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રેસીડન્ટ વીલ્સનનો સંદેશો વૉસીંગ્ટન શહેર ઉપર ૨૬૦૦ ફુટની ઉંચાઇએથી લેફ્ટનન્ટ એમ ઈ. મેટકાફે વાચી સંભળાવ્યો હતો જે નીચે રહેલા પંદર હજાર મનુષ્યોએ સાંભળ્યો હતો !

આ પ્રમાણે આ દેશોમાં હમેશાં કઇને કંઇ નવી નવી શોધો થતી જ રહે છે, અને તેના સંબધમાં આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ: આપણે તો માત્ર આવી શોધોના સબંધમાં જાણીને આશ્ચર્ય જ પામવાનું રહ્યું છે વિજ્ઞાનની બાબતમાં આ પ્રજાઓએ કેટલી પ્રગતિ કરી છે, તેનો આપણને ચિતાર પણ નથી આ પ્રમાણથી એ લોકો આગળ વધશે તો શું નહિ કરે તે સ્પષ્ટ થતુ નથી. આપણી પ્રજાએ હવે નિદ્રા તંદ્રામાંથી જાગ્રત થવાની જરૂર છે આ લોકોની પેઠે માત્ર વૈજ્ઞાનિક કે ભૌતિક શોધો જ આપણે કરવી એમ અમારૂં કહેવુ નથી પણ આપણને પોતાને જે જે દિશામાં પ્રગતિ કરવાજેવુ જણાતું હોય તે તે દિશામાં પ્રમાદમાત્ર ત્યજીને પ્રગતિ કરવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે. સત્ય કહીએ તો આપણે માત્ર વાર્તા કરી જાણીએ છીએ. વાર્તામા આપણું જીવનસર્વસ્વ વીતાવીએ છીએ. હવે વાર્તાનો અંત આણીને આચારના પ્રદેશમાં ઉતરવાની જરૂર છે. આ શોધને દર્શાવતુ ચિત્ર આ અંકના મુખપૃષ્ઠઉપર આપવામા આવ્યુ છે.

श्री ज्ञानेश्वर

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૦ થી)

આ સમયે ધર્મનું બળવાન મોજું ગતિ કરી રહ્યું હતું અને વેગથી હિંદુસ્તાનમાં પ્રસરતું હતું. શિવ મોટો કે વિષ્ણુ, દ્વૈતવાદ ખરો કે અદ્વૈતવાદ એની ખટપટમાં કોઇ પડતું નહિ પરંતુ હિંદુ રહીને ગમે તે દેવતાને પુજવાની છુટ હતી. શિવાજીએ જે ઐક્ય પ્રજામાં ઉત્પન્ન કર્યું હતું તેમાં આ ધર્મની જાગ્રતિએ ઉમેરો કર્યો હતો. તુકારામપાસે શિવાજી ગયા હતા પણ તેમણે રામદાસનું શરણુ લેવા જણાવ્યું હતું. મહાત્મા શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે આ સમયે ઉત્પન્ન થઇને મહારાષ્ટ્રની પ્રજાના અંતઃકરણમાં ધર્મજાગ્રતિ ઉત્પન્ન કરી હતી અને ઈશ્વરપ્રતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન કર્યો હતો. આ જ પ્રમાણે તુકારામ, એકનાથ, નામદેવ તથા રામદાસે પણ આ દેશમાં સામાન્ય કાર્ય કર્યું નથી આ મહાત્મ ઓએ દેશની સામાન્ય સેવા કરી નથી તેમણે ભાષાની ઘણી ઉન્નતિ કરી છે અને પ્રજામાં અદ્ભુત જાગ્રતિ આણી છે. મરાઠી ભાષાની ઉન્નતિ થઇ, ગણીએ તો આ મહાત્માઓને જ તેનો યશ ઘટે છે. તેમણે જો આ પ્રમાણે ન કર્યું હોત તો આ ભાષાની દુર્દશા થઇ હોત. પંડિતો સંસ્કૃત ભાષા વાપરતા હતા, અને ૧૪ મા સૈકા પછી રાજદરબારમાંથી પણ આ ભાષાનો ત્યાગ થવા આવ્યો હતો જેથી તેણે આ મહાપુરુષોનું શરણ ગ્રહણ કર્યું અને તેનો ઉદ્ધાર થયો, એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ કે કાવ્ય નથી. જે ગૌરવની આ ભાષામાં ન્યૂનતા હતી તે ગૌરવ આ મહાત્માઓએ તેમાં ઉમેર્યું.

એકલા નામદેવે ૯૬ કરોડ અભંગ રચ્યા છે! આ મહાપુરુષોનું સાહિત્ય દેશને અત્યંત ઉપયોગી છે, અને તેનો પ્રચાર કરવાની અધિક અગત્ય છે. મરાઠી ભાષાનો અભ્યુદય કેવી રીતે થયો તે દર્શાવવાનું આ સ્થાન નથી, જેથી તે સંબંધમાં આપણે અધિક ચર્ચા કરતા નથી.

યાત્રાથી જઇ આવ્યા પછી જ્ઞાનેશ્વર તથા તેમના ભાઇ અને નાની બેન અલાન્દીમાં રહેવા લાગ્યાં તેમણે લગ્ન કર્યું જ નથી. પોતાની આજીવિકામાટે તેમણે કદી પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી. માત્ર ઈશ્વરની જ સેવા કરવી એ જ તેમનો ઉદ્દેશ હતો. જો તેમણે સમાજનો ઉદ્ધાર કર્યો હોય તો તે સમાજની શુશ્રૂષાદ્વારા તેમને ઈશ્વરને પ્રસન્ન કરવા હતા એ જ તેમનો ધ્યેય હતો. દુઃખી અને દરિદ્રિને શાંતિ આપવી અને તેમનો ઉદ્ધાર કરવો એ તેમનો ધર્મ હતો. સમાજસેવાને તેમણે યજ્ઞરૂપે સ્વીકારી હતી જેણે શ્વાસ પણ પોતને માટે લીધો નથી, પણ અન્યને માટે લીધો છે, એવા કોઇ મહાત્મા હોય તો તે જ્ઞાનેશ્વર જ હતા.

મોટા મનુષ્યોની ઈર્ષ્યા કરનાર પણ નીકળે છે. તે પ્રમાણે જ્ઞાનેશ્વરની ઈર્ષ્યા કરનાર પણ કોઇ કોઇ હતા. આ પ્રમાણે થવું એ જનસ્વભાવ છે. આ પુરૂષ તે ચાંગદેવ હતા. તે

મોટા યોગી હતા અને કહેવાય છે કે ૧૦૦૦ વર્ષથી તે જીવતા હતા જ્ઞાનેશ્વરની પરીક્ષા કરવા માટે તે આલન્દી જવાને નીકળ્યા. તે યોગસામર્થ્યસંપન્ન હતા જેથી તેમણે એક વિકરાળ વાઘઉપર સ્વારી કરી, અને એક ભયંકર સાપ ચાબુકતરીકે હાથમાં લીધો અને આ પ્રમાણે સ્વાર થઈને પોતાના કેટલાક શિષ્યોસાથે તે જ્ઞાનેશ્વરને મળવા ચાલ્યા તેમણે ધાર્યું હતું કે યોગવિદ્યાથી અને તેના સામર્થ્યથી હું જ્ઞાનેશ્વરનો પરાભવ કરીશ પરંતુ તેમનો પરાભવ કરવા જતાં પોતાનો જ પરાભવ થઈ ગયો. કેમ કે તેમનો સત્કાર કરવા અર્થે જ્ઞાનેશ્વરને એક માટીના કોટડા ઉપર બેસીને તેને ચલાવીને લાવતા પોતાની સામે આવતા જોયા શ્રીજ્ઞાનેશ્વર સાથે ચર્ચા થઈ અને છેવટે તે તેમના પ્રેમમાં નમ્ર ભાવથી પડી ગયા. પોતે તો જીવંત પશુઉપર બેસીને આવતા હતા, પણ જ્ઞાનેશ્વરને તો તેમણે જડ માટીના કોટડાઉપર બેસીને આવતા જોયા, એટલે તેમનું યોગસામર્થ્ય પોતાના કરતાં ઓછું નથી, પણ ઘણું વધારે છે, એમ તેમને સમજાયું અને તેમની સાથે વાર્તા કરતાં તેમનું જ્ઞાન પણ તેમને નિઃસીમ જણાયું, જેથી તેમનું અભિમાનમાત્ર ગલિત થઈ ગયું.

એમ કહેવાય છે કે જે મહાપુરુષો છે તથા જે ઈશ્વરના અનન્ય ભક્ત છે તેમનું આયુષ્ય ઘણું ટુંકું હોય છે તે પ્રમાણે ૧૨૯૬ માં ઓકટોબરની ૨૫ મી તારીખે આ મહાત્મા સ્વરૂપાવસ્થાને પામ્યા બાર મહિનામાં જ તેમની પાછળ તેમના ભાઈઓ અને નાની બેન પણ ગયાં તેમણે માત્ર ૨૨ વર્ષની વયમાં જ દેહ છોડયો

માત્ર પંદર વર્ષની ઉમરમાં જ તેમણે શ્રીજ્ઞાનેશ્વરીજેવી અદ્ભુત ગીતા રચી હતી. વિઠ્ઠલપંથ ત્યારે વખતથી પંઢરપુર મહારાષ્ટ્રનું કાશી થઈ રહ્યું. તેમ થવામાં વિઠ્ઠલપંથનો ભક્તિભાવ જ કારણ હતો. ધર્મતત્ત્વ જે વખતે માત્ર થોડા પંડિતોનાં પંડિતાઈભરેલાં પુસ્તકોમાં જ સમાઈ રહેલું હતું તેને તેમણે જનસમૂહમાં ઉઘાડ વહેંચી દીધું અને તે અમૃતરસનું સર્વને પાન કરાવ્યું. વેદજેવા ગહન વિષયની ગહન વાર્તા તેમણે પોતાના પ્રભાવવડે સામાન્ય પ્રજાજનોને પણ સમજાવી દીધી મનુષ્યોઉપર તેમનો પ્રેમ અમાપ હતો. પોતે મહાસમર્થ જ્ઞાની છતાં તે હમેશાં ભક્તિ અને કર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા તેમણે ધર્મનું એવું બીજક પ્રજામાં રોપ્યું હતું કે જેનો વિનાશ દીર્ઘકાળપર્યંત ન થાય. આ પ્રમાણે આપ્ત કર્તવ્ય કરીને જે પરમતત્ત્વમાંથી તેમનો આવિર્ભાવ થયો હતો તે પરમતત્ત્વમાં તે સમી રહ્યા.

सुदृढ आरोग्य अने दीर्घायु

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૦૧ થી.)

प्रकरण ५.

यमनियमनी आवश्यकता.

સુદૃઢ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષ્‌ની પ્રાપ્તિમાં યમનિયમની અનિવાર્ય અગત્ય છે. જેમને સુદૃઢ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષ્ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા છે તેમણે યમનિયમ પાળવાની અત્યંત જરૂર છે. યમનિયમનું પાલન નહિ કરનાર પોતાના આરોગ્યને તથા આયુષ્‌ને ક્ષીણ કરે છે.

આરોગ્ય આયુષ્‌ની વૃદ્ધિમાં વળી યમનિયમની શી જરૂર છે, એમ કોઇ કોઇને શંકા થશે. પરંતુ તેની આરોગ્ય આયુષ્‌ની પ્રાપ્તિમાં અનિવાર્ય અગત્ય છે. આ સંબંધમાં જો આપણે વિસ્તારથી ચર્ચા કરીએ અથવા તો વિસ્તારથી આ બાબત પ્રતિપાદન કરીએ તો એક લઘુ ગ્રંથ થાય તેમ છે. જેથી તેવી વિસ્તૃત ચર્ચાને તો આ લેખમાં અવકાશ શી રીતે મળે ? પરંતુ સ્વલ્પમાં આ સંબંધમાં આપણે અત્ર ચર્ચા કરીશું, અને જણાવીશું કે આરોગ્ય તથા આયુષ્‌ની વૃદ્ધિમાં યમનિયમની અત્યંત જરૂર છે. અને જે તેનું પાલન નથી કરતા તે પોતાના આરોગ્ય અને આયુષ્‌નો તેટલા અંશમાં ક્ષય કરે છે વા તેટલા અંશમાં તેની વૃદ્ધિ કરતા નથી.

પૂર્વે ઋષિમુનિઓ તથા અન્ય જેમણે જેમણે યથેચ્છ આરોગ્ય અને યથેચ્છ આયુષ્ ભોગવ્યું છે. તે સર્વ યમનિયમનું પાલન કરનાર હતા, એ તેમના જીવનનું અવલોકન કરીએ તો જણાય છે જ. યમનિયમ આરોગ્ય તથા આયુષ્‌ની વૃદ્ધિમાં અત્યંત ઉપકારક છે, જેથી બુદ્ધિમાને તેનું આગ્રહથી નિત્ય પાલન કર્તવ્ય છે.

આપણા ઈપ્સિતાર્થની સિદ્ધિમાં જેની જેની આપણને જરૂર જણાય તેનું તેનું ગ્રહણ કરવું હિતકર છે. અને આ પ્રમાણે કરનાર જ પોતાના ઈપ્સિતાર્થને ત્વરિત અને અધિક અંશમાં વા પૂર્ણ અંશમાં સિદ્ધ કરે છે વા પ્રાપ્ત કરે છે. અને આ પ્રમાણે પોતાના માર્ગમાં જે જે ઉપકારક સાધનો વા વસ્તુઓ હોય છે તેનું ગ્રહણ નહિ કરનાર પોતાના અર્થને સત્વર સિદ્ધ કરતા નથી એટલું જ નહિ, પણ તે પૂર્ણ અંશમાં પણ તેની સિદ્ધિ કરી શકતા નથી.

એક સાદો દૃષ્ટાંત આપી આ વાતનેિ આપણે અધિક સ્પષ્ટ કરીશું. દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરવામાં જેમ દ્રવ્ય કમાવાની જરૂર છે તેમ બીજી બાજુથી ખર્ચનો પણ નિયમ રાખવાની જરૂર છે. કારણ કે મનુષ્ય કમાતો હોય પણ બીજી બાજુથી તે કમાણી કરતાં વધારે ખરચી નાખતો હોય તો શ્રીમાન્ થઇ શકતો નથી. વળી જે શરીરે હંમેશાં માંદો રહેતો હોય તે નિયમિત ઉદ્યોગ કરી શકતો નથી જેથી તે યથેચ્છ દ્રવ્યને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી વળી તે જો પોતાના ઉદ્યોગમાં અસત્ય જ ચલાવે છે તો અલ્પ સમયમાં તે પોતાની પ્રતિષ્ઠા ખોઇ બેસે છે, જેથી પણ તેને દ્રવ્ય કમાઇને શ્રીમાન્ થવાનો યોગ આવતો નથી. આ વિના પણ શ્રીમાન્ થવા ઇચ્છનારે અન્ય નિયમોનું પણ પાલન કરવાની જરૂર છે. તેથી પૈસો કમાવામાં માત્ર એકલી કમાણીપ્રતિ જ વૃત્તિ રાખવાની નથી, પણ ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે ખરચ, આરોગ્ય, પ્રતિષ્ઠા વગેરેપ્રતિ પણ દૃષ્ટિ રાખવાની જરૂર છે આ પ્રમાણે જે, જે ઉપકારક વસ્તુઓ છે તેનાપ્રતિ દૃષ્ટિ રાખે છે તો સત્વર પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે શ્રીમાન્ થઇ શકે છે; અને જો આ પ્રમાણે તે સાવધાન નથી રહેતો તો તે યથેચ્છ શ્રીમાન્ થઇ શકતો નથી.

તે જ પ્રમાણે આરોગ્ય અને આયુષ્યની પ્રાપ્તિમાં પણ સમજવાનું છે. આ બેની પ્રાપ્તિમાં જે જે આવશ્યક વસ્તુઓ વા સાધનો છે તેનું પાલન કરવાની અગત્ય છે અને આ પ્રમાણે સાવધાન રહીને જે આ સર્વ આવશ્યક સાધનોનું યુગપત્—એક સાથે અનુષ્ઠાન કરે છે, તે પોતાના અર્થની સિદ્ધિ પૂર્ણ અંશમાં થએલી સત્વર જુએ છે.

હવે આપણે યમનિયમનાં અંગોના નામ જણાવીને તે આ આપણા અર્થની સિદ્ધિમાં કેવી રીતે ઉપકારક છે તે અત્યંત સ્વલ્પમાં જણાવીશું.

ઘણાને લાગશે કે આ તો બહુ લાંબુ લાંબુ પીંખાણું થાય છે. પરંતુ વસ્તુત. તેવું કંઇ જ નથી. જેમાં જેમાં જે જે આવશ્યક વસ્તુઓ છે તેનો તેનો વિચાર કરવો જ જોઇએ.

આપણે દાળ ઉત્તમ બનાવવી હોય તો તેમાં મીઠું નાખવું જોઇએ, મરચું નાખવું જોઇએ, આમલી નાખવી જોઇએ, ગોળ નાખવો જોઇએ, તથા હીંગ, રાઇ, મેથી, મરચાંનો વઘાર કરીને છેવટે કોથમીર પણ તેને ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ બનાવવાને નાખવી જોઇએ. અને આ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. તો જ દાળ પૂર્ણ સ્વાદિષ્ટ થાય છે, અને તેમાંથી એક અથવા અધિક વસ્તુની ન્યૂનતા હોય છે તો તેટલા પ્રમાણમાં તેની ઉત્તમતામાં અપૂર્ણતા જ રહે છે.

તે જ પ્રમાણે આરોગ્યની બાબતમાં પણ છે. આપણને ખાવા અન્ન જોઇએ છીએ, પીવા પાણી જોઇએ છીએ, શ્વાસ લેવાને હવા જોઇએ છીએ, તથા તે જ પ્રમાણે આપણાં બીજાં કરણોનો પણ આપણને ઉપયોગ પડે છે તો આરોગ્યને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારે અન્ન, પાણી, હવા, વગેરે સર્વ વસ્તુઓના સંબંધમાં વિચાર કરવો ઘટે છે. તે જ પ્રમાણે આ આરોગ્ય અને આયુષ્યના સંબંધમાં પણ છે. તેમાં જે જે આવશ્યક વસ્તુઓ હોય તેનો વિચાર તથા તેનું પાલન થવાની જરૂર રહે છે જ અને આ પ્રમાણે થાય છે

તો જ યથેચ્છ આરોગ્ય અને યથેચ્છ આયુષ્ પ્રાપ્ત થાય છે જેટલા અંશમાં આ આવશ્યક વસ્તુઓના સંબંધમાં વિચાર ઓછો તેટલા અંશમાં તેની પ્રાપ્તિ ન્યૂન સમજવી.

વળી આ આવશ્યક વસ્તુઓના પાલનથી બીજા પણ અનેક અવાંતર લાભો થાય થાય છે, જે તેનું પાલન કરનાર જ સમજે છે, વા તેને સમજાય છે.

યોગશાસ્ત્રમાં વર્ણન કર્યાપ્રમાણે યમ પાંચ છે. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અને અપરિગ્રહ. પ્રાતઃકાલમાં ચર્ચાતા રાજયોગ નામના વિષયમાં આ અંગેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવવામાં આવ્યું છે, તથા તેના લાભો પણ વિસ્તારથી જણાવ્યા છે. જેથી અત્ર આ આપણા અર્થની સિદ્ધિમાં તે કેવી રીતે ઉપકારક છે તે જ માત્ર સ્વલ્પમાં જણાવીશુ.

મન વાણી અને કર્મથી કોઇને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું તે હિંસા છે અને તેમાંથી નિવૃત્તિ તે અહિંસા છે. આપણને કોઇ દુઃખ ઉપજાવે તો તેથી આપણા અંતઃકરણમાં ભય, ચિંતા, કલેશ, પરિતાપ, ઉદ્વેગ વગેરે સહજ ઉત્પન્ન થાય છે. અને આ ભય, ચિંતા વગેરેથી આરોગ્ય આયુષ્યની ક્ષતિ થાય છે. ભય, ચિંતા વગેરેથી કેવી રીતે આરોગ્ય આયુષ્યની ક્ષતિ થાય છે તે પ્રાતઃકાલમા પૂર્વે ચર્ચાઇ ગએલા "સ્વાસ્થ્ય, સામર્થ્ય અને સંપત્તિ" એ નામના અતિ ઉપયોગી લેખમાં વિસ્તારથી ચર્ચા કરી ગયા છીએ, તેથી અત્ર પુનઃ તે સંબંધમાં ચર્ચા કરતા નથી. જેમને આ બાબત જાણવાજેગી જણાય તેમણે તે સ્થળેથી તે લેખ વાંચી લેવા કૃપા કરવી.

અત્ર એક મહત્વની વાર્તા વા સિદ્ધાંત જણાવવાની જરૂર જણાય છે તે એકે કર્તા જે કંઇ કરે છે તેનું પ્રતિફળ તેને તેવું જ મળે છે. તે એક પથરો વાતાવરણમાં ઉંચે નાખે છે તો તેને તે પથરો જ પાછો આવીને મળે છે. તે એક ફળ નાખે છે તો ફળ પાછું આવે છે. તે જો ગુલાબ વાવે છે તો ગુલાબ ઉગે છે. મોગરો વાવે છે તો મોગરો થાય છે, અને બાવળ વાવે છે તો બાવળ ઉગે છે તે કોઇનું અહિત કરે છે તો તેનું પરિણામે અહિત જ થાય છે. તે કોઇનું હિત કરે છે તો તેનું પરિણામે હિત જ થાય છે. તે અન્યનું અહિત વા અશુભ ચિંતે છે તો તેનું અહિત અને અશુભ થાય છે, અને જો તે અન્યનું હિત અને શુભ ચિંતે છે તો પરિણામે તેનું હિત અને શુભ થાય છે. તે જેવા વિચાર પ્રકૃતિપ્રદેશમાં પ્રેરે છે તેવા જ વિચાર વા તેનાં જ આંદોલન તેના પ્રતિ તેની પ્રતિક્રિયારૂપે વા પ્રતિફળરૂપે પાછાં આવે છે, અને તે જે પ્રકારનાં હોય છે તે પ્રકારે તેને સુખ દુઃખ ઉપજાવે છે.

આ વાર્તા વા આ સિદ્ધાંત પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારે બહુ જ ધ્યાનપૂર્વક લક્ષમાં રાખવાનો છે. અન્યનું કલ્યાણ ઇચ્છવું વા કરવું તે આપણું જ કલ્યાણ ઇચ્છવા વા કરવાતુલ્ય છે, અને અન્યનું અકલ્યાણ ઇચ્છવું વા કરવું તે આપણું જ અકલ્યાણ ઇચ્છવા કરવાતુલ્ય છે, એ નિશ્ચય સમજવું.

હવે હિંસાથી બીજાને આપણે દુઃખ ઉત્પન્ન કરી છીએ અને તે દ્વારા તેના અંતઃકરણમાં આપણે ભય, ચિંતા, ઉદ્વેગ વગેરે ઉપજાવીએ છીએ તો ને તેનાં આરોગ્ય

આયુષ્યની ક્ષતિ કરે છે આ આપણી ક્રિયાનો પરિણામ ઉપર જણાવેલા સિદ્ધાંતપ્રમાણે એ આવે છે કે, આપણને પરિણામે તે જ પ્રમાણે ભય ચિંતા, વગેરે સહન કરતાં આરોગ્ય આયુષ્યની હાનિ સહન કરવી પડે છે

હિંસાનો અર્થ જ એ છે કે કોઇ પણ પ્રકારની હાનિ. અને જે હિંસા કરે છે તે અન્યને આ પ્રકારની હાનિ ઉપજાવતા હોવાથી તે હાનિ પરિણામમાં પોતાને જ સહન કરવી પડે છે હિંસા કરનારનો આત્મા અનુદાર, અનેહસ્નેહશૂન્ય હોય છે, તે અન્યને આત્મવત્ જોનાર હોતો નથી, જેથી પણ તેનું સંકુચિત હૃદય, તેના સંકુચિત વિચાર અને તેની હાનિજનક કૃતિ એથી તે પોતાના જ આરોગ્ય આયુષ્યની ક્ષતિ કરે છે. કોઇનો પ્રાણ લેવો એ મોટી હિંસા છે, અને અન્યને ભય, દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવી હિંસા વા કૃતિ કરવી તે નાની હિંસા છે. પણ આ પ્રકારની નાની હિંસા પણ અન્યના શરીરના તથા મગજના અણુઓને સંકુચિત કરે છે, તેમને ક્ષોભ પહોંચાડે છે, વા તેમની ક્ષતિ કરે છે, કે તેમને જીવનરહિત કે વ્યાપારરહિત કરે છે, જે પરિણામમાં અભિમાનીના આરોગ્ય અને આયુષ્યની જ ક્ષતિ કરે છે હજી પણ આ સબંધમાં આપણે અધિક સૂક્ષ્મ વિચાર તથા તર્ક કરીએ તો બની શકે તેમ છે. પરંતુ આ સ્થાને તેવા સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં ઘણો વિસ્તાર થઇ જાય તેમ છે માત્ર યમનાં અંગોસંબંધમાં જ વિચાર કરવાનો હોય તો આ પ્રમાણે બની શકે તેમ છે. જેથી આટલો જ વિચાર આ સંબંધમાં કરીને આપણે આગળ ચાલીએ છીએ.

યમનું બીજું અંગ સત્ય છે. આ અંગના પાલનથી પણ મનુષ્યનું આરોગ્ય આયુષ્ય વધે છે, અને તેના અપાલનથી તેની ક્ષતિ થાય છે.

વૃદ્ધ પુરુષો બિચારા આજસુધી કહેતા આવ્યા છે કે ભાઇ! જૂઠથી આયુષ્ય ઘટે છે. અને જેમ જેમ પ્રજામાં અસત્ય વા જૂઠનો પ્રચાર થતો ગયો તેમ તેમ પ્રજાનું આયુષ્ય ટુંકુ થતું ગયું કોઇને જૂઠું બોલતાં સાંભળે તો વૃદ્ધ પુરુષો કહેતા કે ભાઇ! જૂઠું શું કરવા બોલે છે, તેથી તારું આવરદા ઘટે છે. પોતાની પ્રજાને પણ તે-એવો બોધ આપતા કે ભાઇ! જૂઠું ન બોલીએ, તેથી આવરદા ઘટે છે,

આ સાદી વાર્તામાં પરમ સત્ય રહેલું છે. હાલનો કેળવાએલો વર્ગ આ વાર્તાનો સ્વીકાર કરતો નથી, પરંતુ તે વાર્તા કેવળ સત્ય છે. હાલનો કેળવાએલો વર્ગ આવી બાબતો સમજવાને અસમર્થ હોય છે. તેની દૃષ્ટિ જ પલટાઇ ગઇ છે.

આ પણી અધના અન્દ જે જે પ્રજાનુ આયુષ્ ઘટયુ છે તેનાં અનેક કારણોમાં આ પણ એક સબળ કારણ છે અસત્યથી પ્રજાનુ આયુષ્ ઘટયું છે, એ કેવળ સત્ય વાર્તા છે

કોઇ કદાચ એમ કહેશે કે યૂરોપ અમેરિકાની પ્રજાનું તો પૂર્વના કરતાં આયુષ્ વધ્યુ છે અને તે પ્રજા કંઇ માત્ર સત્યને જ બોલનાર તથા સત્યનાં પંથે ચાલનાર નથી, તો તેનુ આયુષ્ વધવું ન જ જોઇએ તે છતાં કદાચ તેથી તે પ્રજાનું આયુષ્ વધ્યું હોય તો તે બીજા આયુષ્યની વૃદ્ધિના અનેક નિયમોનુ પાલન કરનાર હશે. અને જો તેણે આ

નિયમનું વિસ્મરણ ન કરતાં તેનું પણ જો તેણે પાલન કર્યું હોત તો તેનું આયુષ્ આજે જેટલું વધેલું જણાય છે તેના કરતાં પણ વિશેષ પ્રમાણમાં વધ્યું હોત. તે છતાં કદાચ કોઇ આ વાર્તાનો સ્વીકાર ન કરે તો તેને આપણે અજ્ઞાન જ કહીશું. કારણ કે સૃષ્ટિનાં સત્યોનો, સત્ય નિયમનો જે સ્વિકાર ન કરે તેને પછી આપણે અજ્ઞાન ન કહીએ તો બીજું શું કહીએ ? ચસ્તુ.

આ સૃષ્ટિનો જે પરમ આધાર છે, આ સૃષ્ટિનું સૃષ્ટિત્વ, વા અસ્તિત્ત્વ જેના-વડે છે તેને તત્ત્વવિદો સત્‌શબ્દથી ઓળખે ઓળખાવે છે આ સત્ વા આ તત્ત્વ આદિ તથા અંતરહિત, અખંડ, અવિનાશી અને સર્વ કાળમાં અસ્તિત્વ ધરાવનાર છે. તેનો કદી પણ કોઇ પણ કાળમાં વિનાશ થઇ શકતો નથી, તેથી તેને સત્ શબ્દથી તેઓ ઓળખે છે.

આ સત્ તે જ સત્ય છે. જે સત્ય છે તે સત્‌સ્વરૂપ જ છે. બન્નેનો અભેદ છે. હવે જે સત્ય બોલે છે, જે સત્ય ચાલે છે, જે સત્ય વિચારે છે, તે આ સત્ વસ્તુની નિકટ અને નિકટ જાય છે, તે તેનાથી એક થતો જાય છે, અને પરિણામે તે તદ્રૂપ થઇ રહે છે. ઉપર જણાવ્યાપ્રમાણે અસત્ય અખંડ, અવિનાશી, જન્મમરણરહિત, અખંડ તથા સર્વકાલમાં વિદ્યમાન હોવાથી તે તેની નિકટ જાય છે જે તેનો આશ્રય લે છે, તે તદ્રૂપ થાય છે, અને તદ્રૂપ થતાં તે પણ અવિનાશી અને જન્મમરણરહિત થઇ રહે છે.

પૂર્વે ઋષિમુનિઓ આ એક સદ્‌વસ્તુનું જ ધ્યાન કરતા હતા, અને તેના ધ્યાનવડે તે તદ્રૂપ થઇ રહેતા હતા, અને તેથી જ તે મરણને જીતતા હતા, તથા દીર્ઘસમય જીવનને ટકાવતા હતા.

કોઇ આ સ્થળે એવી શંકા કરશે કે ત્યારે તો તેમણે મરવું ન જોઇએ, કારણ કે આ સદ્‌વસ્તુ અજરામર છે હા, સત્ય છે, જો તેમની ઇચ્છા હોય તો તે મરતા નથી, મરણ તેમનો આવીને આપણી પેઠે નાશ કરી જતું નથી. પરંતુ આ માનવ દેહમાં તેમને જે કર્તવ્ય હોય તે પૂર્ણ થવાથી તે સ્વેચ્છાથી તેને ત્યજી દે છે, અને પોતે સન્દ્રૂપ થઇ રહે છે.

જે મનુષ્ય કે જે વ્યક્તિ અસત્ય બોલે છે, ચાલે છે કે વિચારે છે તે આ સદ્‌વસ્તુથી તેટલી દૂર જાય છે, અને તેથી તે પોતાના જીવનને તેટલું સ્વલ્પ–ટુંકું કરે છે.

આ સદ્‌વસ્તુ આ જગતના આધારરૂપ છે; આ અખિલ બ્રહ્માંડ જે આજે નર્તન કરી રહ્યું છે તે આ સદ્‌વસ્તુનો જ પ્રતાપ છે. બ્રહ્માંડને ગતિ આપનાર આ સદ્‌વસ્તુગત ચૈતન્ય વા જીવન છે. તેનાવિના કોઇ પણ વસ્તુ કે જીવનું અસ્તિત્વ જ સંભવતું નથી. તે જીવન (life) નો મહાસાગર છે, એટલો મોટો મહાસાગર કે જેની કલ્પના આપણને આપણી વર્તમાન સ્થિતિમાં આવી શકે તેમ નથી તેની મહત્તા માત્ર અધિકારીને અનુભવમાં સમજાય છે.

હવે જે સત્ય બોલે છે, જે સત્ય ચાલે છે, અને સત્ય વિચારે છે, તેનામાં સ્વાભાવિકપણે જ આ સદ્‌વસ્તુગત જીવનનો પ્રચાર, કે સંચાર અધિક પ્રમાણમાં અંતરથી

થાય છે અને તેથી તેનું જીવન સ્વાભાવિકપણે અધિક દીર્ઘ થઇ રહે છે. તેની સાથે તેને અપૂર્વ સુખપ્રાપ્તિનું ભાન થાય છે તે જૂદું.

આથી ઉલટું જે તેનાથી વિમુખ રહે છે, જે તેનાથી દૂર રહે છે અને જે તે તત્ત્વના જીવનપ્રવાહનો સંચાર પોતાનામાં થવા દેતા નથી, તે વિવિધ રોગના ભોગ થાય છે, અને અલ્પાયુષી થઇ રહે છે. જે અસત્ય બોલે છે, અને અસત્ય ચાલે છે તે આ તત્ત્વથી વિમુખ રહે છે, તેનાથી દૂર રહે છે તથા તેમાંથી વહેતા પ્રવાહનો તે પોતાનામાં સંચાર થતો અટકાવે છે.

આ સદ્‌વસ્તુ એ જ મનુષ્યના વા જીવમાત્રના વાસ્તવ આધારરૂપ છે. જેથી તન્મયતા થવી, વા થવા દેવી એ સ્વાભાવિક છે. અને તેનાથી જેટલા વિમુખ રહેવું, વા જેટલી તેનાથી તન્મયતા ઓછી એ અસ્વાભાવિક છે.

અમુક સ્વાભાવિક છે અને અમુક અસ્વાભાવિક છે, તેને સિદ્ધ કરવાને પ્રમાણ ઉપર પ્રમાણોની જરૂર નથી. મનુષ્યનો વા જીવનો પોતાનો અનુભવ જ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણભૂત છે.

મનુષ્ય જ્યારે અસત્ય બોલે ચાલે છે, ત્યારે તે અસ્વાભાવિક હોવાથી તેને રુચતું નથી, અને તે છતાં અનેક યુક્તિપ્રયુક્તિવડે તેના ઉપર ઢાંકપીછોડો કરીને તે પ્રમાણે તે વર્તે છે. આથી ઉલટું જ્યારે મનુષ્ય સત્ય બોલે ચાલે છે ત્યારે સ્વાભાવથી જ તેને તે કેટલું સુખજનક લાગે છે, અને તેને કોઇ પણ પ્રકારની તેને માટે યુક્તિપ્રયુક્તિ કરવી પડતી નથી.

હવે જે સ્વાભાવિક છે તેને જ્યારે મનુષ્ય ત્યજે છે ત્યારે સર્વ રીતે તેનો વિનિપાત થાય છે. અને જ્યારે તે જે સ્વાભાવિક છે તેને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તેનો સર્વ રીતે વિકાસ વા અભ્યુદય જ થાય છે. આ નિયમે મનુષ્યે અસત્ય બોલવું ચાલવું એ અસ્વાભાવિક હોવાથી તેનો સ્વીકાર કર્યાથી તે નીચે અને નીચે ઉતરતો ગયો છે. હવે તેણે જો પુનઃ ઉંચે ચઢવું હોય તો આ સત્યરૂપની સરણીનો જ આશ્રય લેવો ઘટે છે. સદ્‌વસ્તુ એ આ જગતમાં ઉન્નતિમાત્રનું શિખર છે, અને તેને જેણે પ્રાપ્ત કરવું હોય તેણે તેનો જ આશ્રય લેવો ઘટે છે. આ નિયમે જે અસ્વાભાવિક છે તેનો આશ્રય લેઇને જીવો વા મનુષ્યો નીચાં ઉતરી ગયાં છે, અને અનેકવિધ પોતાની અવનતિ સાધી છે.

આપણો અન્ન આદિ એ સ્વાભાવિક આહાર છે, તેને છોડીને આપણે પથરા જ ખાઇએ તો પરિણામ શો આવે ? તે જ પ્રમાણે જે અસ્વભાવિક વર્તન છે, તેનો આપણે આશ્રય લીધેલો હોવાથી આપણે અવનતિને પામ્યા છીએ.

હું જ્યારે આજની યૂરોપઆદિ દેશોની પ્રજાપ્રતિ દષ્ટિ કરું છું ત્યારે મને જણાય છે કે તે politics—રાજનીતિમાં મશગુલ થઇ રહી છે. બસ, તે વિના તેને બીજું કંઇ સુઝતું જ નથી. માત્ર રાજનીતિને જ તેણે સર્વ બાબતમાં પ્રધાનતા આપી છે.

જગતનો ઈતિહાસ લખનાર એક કેળવણીખાતાના વિદ્વાન સદ્‌ગૃહસ્થ સાથે એક વખતે મારે વાર્તા થઇ હતી, કે આવી રાજનીતિ આપણી પ્રજા ન શોધે તો સારું. તેમણે

કહ્યું કે નહિ, તેની તો આજે અનિવાર્ય અગત્ય છે. જગતની બીજી પ્રજાઓને પહોંચી વળવાને રાજનીતિ તો આપણી પ્રજાએ જાણવી જ જોઇએ. તેનું શિક્ષણ તમામ બાળકોને મળવું જ જોઇએ. મેં કહ્યું, કે એવું અસત્ય આપણી પ્રજા વા બાળકો ન શીખે તો શું ? તેમણે કહ્યું, નહિ, ચાલે જ નહિ, આજે તો તે શીખવું જ જોઇએ !

ભલે બીજા માનો કે ન માનો પણ હું તો આ રાજનીતિ શબ્દનો અર્થ એટલે અસત્ય, પ્રપંચ, અને એવો જ સમજું છું. મેં આ ઠેકાણે રાજનીતિ શબ્દ અંગ્રેજી પોલીટીકસ શબ્દના અર્થમાં વાપર્યો છે. મને તો આ પ્રજાઓ તેનાથી વિનાશરૂપી કાળના મુખપ્રતિ ગતિ કરતી જણાય છે, અને તેમની આ કહેવાની રાજનીતિવડે તે અલ્પ સમયમાં જ કાળનો કોળીયો થઇ રહેશે, જો પોતાની આજની રાજનીતિ નહિ બદલે તો અસત્ય બોલવું ચાલવું એનો પરિણામ, દુઃખ અને વિનાશવિના બીજો હોઇ શકે જ નહિ સદ્‌વસ્તુમાં વા સત્યમાં દુઃખ, વિનાશ જેવી કોઇ વસ્તુ જ નથી, પરંતુ મનુષ્યો તેનાથી વિમુખ જ રહે તોપછી તેમને તેનો અનુભવ ન થતાં દુઃખ અને વિનાશનો જ અનુભવ થાય તો તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય પામવાજેવું રહેતું નથી

(અપૂર્ણ)

राजयोग.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૩૪ થી.)

છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે,

अन्नमशितं त्रेधा विधीयते । तस्य यः स्थविष्ठो
धातुस्तत् पुरीषं भवति यो मध्यमस्तन्मांसं योऽणिष्ठस्तन्मनः ॥

આપણે જે અન્ન ખાઇએ છીએ તેનો ત્રણ પ્રકારમાં પરિણામ થાય છે. અન્નનો જે સ્થૂલ ભાગ છે તેમાંથી પચીને મળ બને છે, જે મધ્યમ ભાગ છે તેમાંથી રસ વગેરે થઇને માંસ વગેરે બને છે. અને જે સૂક્ષ્મ ભાગ છે તેમાંથી મન બને છે

આ છાંદોગ્યઉપનિષદ્‌નું વાક્ય બહુ જ મનનીય અને ઉપયોગી છે. અન્ન અથવા આહારની અસર આપણા શરીરની પ્રત્યેક ધાતુ ઉપર તથા પ્રત્યેક સ્થૂલ સૂક્ષ્મ અવયવો ઉપર અને મગજ તથા મન ઉપર થાય છે, એ પ્રકારની શોધ પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનમાં નહિ થઇ હશે તો હવે પછી થશે. જેમને આ વચનોની મહત્તા ન સમજાતી હોય તેમણે થોડા

વખત અથવા એક બે વર્ષ માત્ર સાત્વિક આહાર ઉપર રહી જોવું એટલે સ્પષ્ટ થશે કે તેમાં કેટલું માહાત્મ્ય રહેલું છે અને પરમાર્થ સાધનમાં તે કેટલું ઉપયોગી છે

યોગાભ્યાસીએ જેમ આહારનો વિવેક કરવાની જરૂર છે તેમ તેણે સંગતિનો પણ વિવેક કરવાની જરૂર છે. જે સંગતિ તેના સાધનમાં ઉપકારક નથી તેવી સંગતિનો અર્થાત્ તેવાં મનુષ્યોનો સંગ વર્જ્ય છે.

ઘણાએ યોગને સાધવાની ઇચ્છાવાળા બીચારા પ્રતિકૂલ સંગતિનો ત્યાગ કરી શકતા નથી, જેથી તે પ્રાપ્ત સાધનથી ભ્રષ્ટ થાય છે. વળી પોતાનાં સગાં વહાલાંની સંગતિ વા સંગ પણ આ કાર્યમાં વિઘ્નકર્તા છે તેમના વાતાવરણમાં રહેવાથી યોગસાધકના મન ઉપર તેની અસર થાય છે અને તેથી તે પ્રાપ્ત કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થઈ રહે છે.

ત્યારે શું કરવું ? આ સર્વને છોડી જતા રહેવું ? હા, સત્ય કહીએ તો આ વ્યવહારમાં રહેવું, ન્યાતજાતમાં જમવા જવું, સગાં વહાલાંને મળતા રહેવું, વરઘોડા અને મીજલસોમાં ભાગ લેવો, અને યોગ સાધવો એ બને તેમ નથી. જે આ પ્રમાણે કરે છે તે કેટલા આગળ વધ્યા છે તે જરા તપાસી જુઓ. અથવા જે પોતે આ પ્રમાણે કરતા હોય તેમણે પોતે જ પોતાના જીવનને તપાસી જોવું એટલે સમજાશે કે તેમની કેટલી વૃદ્ધિ આ દિશામાં થઇ છે. દહીંમાં અને દુધમાં પગ રાખવાથી કંઇ જ સધાતું નથી. જે તે એકમાં જ પગ રાખવો હિતકર છે. એકી કાળે વ્યવહાર અને પરમાર્થ સાધી શકાતો નથી. જેમાં પ્રધાનપણે સમય ગાળવામાં આવે છે તે જ એક સધાય છે. વ્યવહારને પ્રધાનતા આપનાર તેને જ સાધી શકે છે અને પરમાર્થને પ્રધાનતા આપનાર તેને સિદ્ધ કરી શકે છે એકી કાળે બન્નેને કોઇ સિદ્ધ કરી શકતું નથી તેથી એકાંતવાસ એ જ યોગાભ્યાસમાં ઉપકારક છે પરંતુ તે પ્રમાણે જેમનાથી ન બને તેમણે શું કરવું ! તેમણે જનસંગ જેમ બને તેમ ઓછો સેવવો. સગાંવહાલાં અને મિત્રોની સંગતિ વ્યવહાર પુરતી જ રાખવી. અને પોતાનો ઘણો સમય પરમાર્થ સાધનમાં ગાળવો.

(અપૂર્ણ.)

मुंबईना ग्राहकोने अवश्यनी सूचना.

મુંબઇમાં ટપાલખાતાના માણસોની હડતાલને લીધે મુંબઇ મોકલેલાં વી. પી. વહેંચાયા વગર પાછાં આવે છે માટે નવા વર્ષની ભેટ મુંબઈના ગ્રાહકોને વી. પી. થઇ શકશે નહિ. દીવાળી ઉપર તે તૈયાર થઈ જશે. તો મુંબઇના ગ્રાહકોએ કૃપા કરી પોતાનું લવાજમ મનીઓર્ડરથી કાગળથી મોકલી આપવા કૃપા કરવી અથવા તેટલાં પોસ્ટની ટીકીટો મોકલશે તો પણ ચાલશે. જેમનું લવાજમ આવશે તેમને જ ભેટ મોકલાશે. માટે તમામ ગ્રાહકોએ કૃપા કરી બને તેમ સત્વર લવાજમ મોકલી આપવું.

વ્યવસ્થાપક પ્રાતઃકાલ.

हजारो मनुष्योए वापरी खात्री करेलां, पूर्ण निर्भय, विश्वासपात्र केटलांक सस्तां औषधो.

अजीर्ण चूर्ण—પેટના ઘણા દર્દોમાં કામ આવે છે
बंधकोश चूर्ण—બંધકોશને નિર્મૂળ કરે છે
ज्वर चूर्ण—તમામ પ્રકારના જ્વરમાં કામ આવે છે.
श्लेष्मादि चूर्ण—શ્લેષ્મ તથા ઉધરસ મટાડે છે.
धातु चूर्ण—[illegible] વગેરેમાં કામ આવે છે.
तन्तुवेदना चूर्ण—માથાના દર્દોમાં વપરાય છે.
प्रदर चूर्ण—સ્ત્રીઓના [illegible] પ્રકારના પ્રદરને મટાડે છે.
सगर्भा चूर्ण—સગર્ભા સ્ત્રીઓને બહુ લાભકારક છે.
त्वचा चूर्ण—ખસ, ખીલ, દાદર વગેરેને મટાડે છે
अशक्ति चूर्ण—તમામ પ્રકારની અશક્તિને દૂર કરે છે.
पुष्टि चूर्ण—વીર્યની નબળાઇને દૂર કરે છે
प्लेगनी दवा—પ્લેગમાં ઘણી ઉપયોગી છે
कॉलेरानी दवा—આ દવાથી હજારો મનુષ્યોના કોલેરા મટ્યા છે
ऋतुनी दवा—(१) અટકાવ ઓછો આવવો વગેરે અથવા અનિયમિત આવતો હોય તો કામ આવે છે
" " (२) અટકાવ ઘણો આવતો હોય તો કામ આવે છે.
मॅलेरिया तावनी दवा—આ દવાઓથી હજારોના મલેરીયા તાવ મટ્યા છે.
अतिसार चूर्ण—આ દવા ઝાડા થતા હોય તો કામ આવે છે
मरडानी दवा—આ દવાથી મરડો મટે છે
बालामृत चूर्ण—આ દવા બાળકોની ઉલટી, જ્વર, અશક્તિ, ઝાડા થવા વગેરે ઘણા રોગો મટાડે છે

આ દવાઓ પવિત્ર અને નિર્દોષ છે અને તે સર્વ જીવનસાધન ઔષધોમાંથી લાંબા વખતના અનુભવ ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને તેનાથી હજારો મનુષ્યોને લાભ થયો છે [illegible] વખત એક એક વાલ દવા લેવાની હોય છે એક વખત એક વાલ લેવી બાળકોને અર્ધું પ્રમાણ આપવું હમેશા આ દવાઓ પ્રત્યેક મનુષ્યે ઘરમાં રાખવા જેવી છે

दादनो मलम—मूल्य रू ०–४–०
दराजनो मलम—रू ०–४–०
अर्शना मलम—रू ०–१२–०
नेत्र चूर्ण—આંખ આવવી, [illegible], વગેરેમાં ચાલે છે ०–१२–०
दांतनी दवा—દાંત પાકવા, સડવા, મારવા વગેરેમાં ચાલે છે ०–१०–०
शुद्ध काथो—આ [illegible] ०–४–०
शुद्ध [illegible]—દાદ રોગના એક શીશાનું મૂલ્ય રૂ १–४–०
જથાબંધ લેનારને સારું કમીશન આપવામાં આવે છે
मेश—બાળકોને આંખમાં આંજવાની મેશ એક ડબીના ०–८–०

जे पी पंडित एन्ड कंपनी.
मुतडीने झांपे—वडोदरा.

આશાના નવા અંકુર.

હીસ્ટીરીયા—વાયુમુક્તા.

કીં. રૂ. ૫—૦—૦

ઉન્માદ, ચિત્તભ્રમ, ફેફરૂ, વાયુ આંકડી કે કાકણી તેમ જ કમાનથવુ, રડવું કુણવુ, વગેરે તોફાન કરવાં અને શરીરે ઠંડા પડવુ, જડ થવુ, શ્વાસ રૂંધાવો તથા દાંત બંધાઇ જવા વગેરે લક્ષણો ટાળવા માટે ઉત્તમ દવા છે તેનો ઉપયોગ કરનાર રંગુનવાળા ઝવેરી ચુ. દ. શાહ, રેવાકાંઠાના આસિ. પોલિ. એ. સાહેબ ન. જ. મહેતા વડોદરા રાજ્યના એજ્યુ. ઇ. સાહેબ, છ. ઠા. મોદી, પાટણના પ્રસિદ્ધ વકીલ વિદ્યાશંકરભાઇ અને નથ્થુભાઇ નડીઆદ હેડમિસ્ટ્રેસ બહેન જ. ના. અને ડભોઈ કુવાકટ શંકરભાઇ, વગેરે ગૃહસ્થો છે સર્ટીફીકેટો હરરોજ મળ્યા કરે છે ટિકિટ બીડે ખુલાસો મળશે

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

સંશોધક હીસ્ટિરિયા—વડોદરા—રાજમહેલ રોડ, દયાલભાઉના ખાંચામાં

तदन मफत.

પ્રાત:કાલના ગ્રાહકો ઇચ્છે તો પ્રાત:કાલ તદન મફત મેળવી શકે છે

केवी रीते ?

જે પ્રાત:કાલના ગ્રાહક છે તે માત્ર ત્રણ નવા ગ્રાહક મેળવી આપશે તેમને અમે પ્રાત:કાલ એક વર્ષ ઉપહાર સાથે મફત આપીશુ, અથવા તેમને જરૂર હશે તો પાછલી સાલના એક વર્ષના પૂરા બાર અંકો માત્ર પોસ્ટેજ ખરચ લેઇને મફત આપીશુ

अथवा.

અથવા પ્રત્યેક એક નવો ગ્રાહકે પ્રાત:કાલના પાછલી વર્ષના પરચુરણ બાર અંકો ના પ્રાત:કાલ—મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં પુસ્તકોમાંથી છ આનાની કિંમતનાં

मुंबई — व्यवस्थापक प्रात:काल वडोदरा

મુંબઇમા ટપાલખાતાની માણસાના ૭૦ વી. પી. વહેચાયા વગર પાછા આવે છે માટે નવા ગ્રાહકોને વી. પી. થઇ શકશે નહિ દીવાળી ઉપર તે મુંબઇના ગ્રાહકોએ કૃપા કરી પોતાનુ લવાજમ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપવા કૃપા કરવી અથવા તેટલા પોસ્ટની ટીકીટ વડોદરા પણ ચાલશે જેમનું લવાજમ આવશે તેમનેજ ભેટ મોક તમામ ગ્રાહકોએ કૃપા કરી બને તેમ સત્વર લવાજમ મોકલી રૂ ૧—૪—૦

વ્યવસ્થાપક પ્રાત:કાલ

एक स्वदेशी साहस.

सुगंधीदार अगरबत्ति.

આ અગરબત્તીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં વપરાય છે અને સુવાસમાં તેની બરોબરી કોઈપણ બીજી જાત કરી શકે તેમ નથી. ગરીબ તેમ જ પૈસાદાર બન્ને વાપરી શકે છે.

નીચેના ભાવ ૦॥ શેરના એટલે ૧૦ તોલાના સમજવાના છે.

बदामीरंगनी अगरबत्ति.

૧ ગુલાબ-કસ્તુરી—ઉત્તમ કસ્તુરીના સુવાસ આપે છે. દરેક બંદી કલાક બળે છે. પાશેરના રૂ. ૪

૨ ગુલાબ-અંબર—આમાં પણ કસ્તુરીની સુવાસ રહેલી છે. પાશેરના રૂ. ૨)

૩ ગુલાબ—આમાં પણ કસ્તુરીની સુવાસ આવે છે. પાશેરના રૂ. ૨)

૪ કેસરી—દરેક દોઢથી બે કલાક ચાલે છે અને પાશેરમાં ૨૫૦ આવે છે (નં. ૧) પાશેરના રૂ. ૧॥ (નં. ૨) પાશેરના રૂ. ૧।

૫ અગર—વજન વગેરે ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૧

૬ ચંદન—લાંબી દરેક એકથી દોઢ કલાક બળે છે ૧૦૦ નંગ પડીકાના રૂ. ૦-૯-૦

काळारंगनी अगरबत्ति.

૧. અંબર—નંગ ૧૦૦ રૂ. ૧-૪-૦

૨ જવાદ—પાશેરના રૂ. ૨॥

૩ મતાબ—ચમત્કારિકરીતે બળે છે—પાશેરના રૂ. ૧॥

૪ દરબાર—દરેક આઠથી દશ કલાક ચાલે છે. ૧૨ નંગના રૂ. ૪॥

૫ મસ્ક—પાશેરના રૂ. ૧।

૬ અર્ગજા—દરેક અઢીથી ત્રણ કલાક બળે છે અને શેરમાં બસોથી અઢીસો નંગ આવે છે. પાશેરના રૂ. ૧.

૭ પૂજા—એક શેરમાં ૪૦૦ નંગ આવે છે—પાશેરના રૂ. ૦-૧૨-૦

૮ અગર—પાતળી એક શેરમાં ૨૦૦૦ નંગ આવે છે. પાશેરના ૦-૧૨-૦

૯ અત્તરસ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે પાશેરના રૂ. ૦-૮-૦

૧૦ સાધારણ—પાતળી ઉપર પ્રમાણે—પાશેરના રૂ. ૦-૬-૦

અત્તરની ટીકડીઓ—ગરમ તથા રેશમી કપડાનું જંતુથી રક્ષણ કરે છે અને ઘણો વખત ચાલે છે. નંગ ૧૨ ના રૂ. ૩

સ્વદેશી સાબુ—આ એક જાતનો સુંગધીદાર એકઠો કરેલો મસાલો છે. એક ડબીના રૂ. ૦-૪-૦

સુગંધીદાર દશાંગ ધૂપ—ત્રણ જાતની બની આવે છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨-૦, ૧-૦-૦ અને ૦-૧૦-૦

સ્વદેશી કેશર-ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ-દરેક તોલાના ૧-૮-૦, ૧-૪-૦, ૧-૦-૦

જથાબંધ લેનારને સારૂં કમીશન મળે છે.

जे. पी. पंडित एन्ड कंपनी.

ठे. मूतडी खांचे—वडोदरा.

GOLDEN TOBACCO (for Ch ng)

Or Ague Pills, Price, Re 1

Batliwalla's Balamrut, the Tonic for Children and Weak Persons. Price, Re 1.

Other famous preparations are :—BATLIWALLA'S Genuine Quinine Tablets Grs, I and II each, in Bottles of 100 each AGUEMIXTURE (Small) 8 As, CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting Re. 1. TOOTH POWDER 4 As. TONIC PILLS (Embual Brand) for Pale People and Nervous Breakdown Re 1 8 RINGWWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies Itch etc

Price, As 4

Sold EVERYWHERE in INDIA and abroad

Dr H L BATLIWALLA SONS & CO Ltd

Worli, Laboratory Bombay.

Telegraphic Address—BATLIBALLA WARLI, BOMBAY

हरितकी चूर्ण

કલકત્તા, મદ્રાસ અને પુનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાંથી સોનાના ચાંદ મેળવનાર, ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ, સત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઈ રહે તેવા સંચાઓથી ઉત્તમ, તાજી અને ખરેખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિમિટેડ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબાઈ.

આપણા દેશના લોકોના શારીરિક બંધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ચીજોમાંથી જ તૈયાર કરેલી દવાઓ વધારે માફક આવે છે એવી સમજણ આપણા અંગ્રેજી શીખેલા બંધુઓની પણ હવે થતી જાય છે. એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ છૂટથી વાપરવા મંડ્યા છે ઉત્તમ અને એકસીર તથા પ્રમાણમાં સોંઘી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વદેશાભિમાની બંધુને વિનતિ કરીએ છીએ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વૈદ્યને લગતું અનુભવી વૈદ ડૉકટરોના લેખોથી ભરપૂર માસિકનો નમૂનો અ૦ મંગાવી જુઓ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨—૦—૦.

અમારા રણ મોઘવારીને સબબે તા. ૧—૮—૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવોમાં થનાર ફેરફાર જાણવા માટે નવું પ્રાઈસ લીસ્ટ મંગાવો.

તારનું શિરનામું:—ઝંડુ.

દવાખાનું —
ઝંડુ ભટ્ટજીની પોળ
જુની ભાગીયા મહાજન વાડો

કારખાનું —
એલ્ફીન્સ્ટન રોડ—મુંબાઈ.

પુસ્તકો.

		કિંમત
૧	શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ …	૫—૦—૦
૨	શ્રી ભગવદ્‌ગીતા …	૪—૦—૦
૩	પાંડવ અને કૌરવ …	૩—૦—૦
૪	રામ અને રાવણ …	૧—૦—૦
૫	શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર …	૨—૦—૦
૬	મુક્તા—હારાવળી …	૬—૦—૦
૭	સતી સત્વ …	૧—૦—૦
૮	ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો …	૧—૮—૦
૯	પાલ્યાશ્રમ …	૨—૦—૦
૧૦	શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો …	૧—૮—૦
૧૧	રોગવિજ્ઞાન …	૨—૦—૦
૧૨	આર્યોનાં ઔષધ …	૨૦—૦

વધારે ખુલાસા જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઈસ-લીસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠીઆવાડ.

प्रातःकाल

प्रगति ... ...
महत्त्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि.
आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथियुं ... परत
ब्रुकर टी. वॉशिंग्टन. ... ...
मद्य अने तेना उपयोग. ... ... मूल्य ०-१२-०
सात्त्विकीनो जय. ०-१२-०
व्यवहारोचित जीवनरसायनविद्या
अथवा
दरेक मनुष्य पोते वैद्य (गुजराती.) ०- ४-०
" " (मराठी.) ०- ४-०
Bio-chemistry (अंग्रेजी.) ... ...
बालसंवर्धन अथवा बाळकोने केवी रीते उछेरवां ... ...
वेदान्तमार्गोपदेशिका ... ...
चाह, कॉफी, तमाकु, दारु, वगेरे ... ...
आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग... ... ... ०- २-०
" " हिंदी ०- २-६
धर्म. ०- ६-०
श्रीअध्यात्मविद्याप्रायोगिकमंडळनो प्रथम उपासनाक्रम. १- ०-०
प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा शुद्ध
आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो... ... ... ०- १-०
ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगत्मां छे के नहि ? ०- २-०
गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य ०- ६-०
शरीर, मन अने आत्मा ०- ६-०
प्रातःकालनां पाछलां वर्ष
(प्रत्येक वर्ष) ३- ०-०
प्रातःकालनां १ थी १७ वर्षनो सेट ५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे) २- ८-०
श्री भीष्मपितामह १-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—गुलशननिवासपे—वडोदरा.

GOLDEN TOBACCO (for Ch...ing)

Or Ague Pills, Price, Re. 1.

Batliwalla's Balamrut, the Tonic for Children and Weak Persons. **Price, Re. 1.**

Other famous preparations are :— BATLIWALLA'S Genuine Quinine Tablets, Grs, I and II each, in Bottles of 100 each AGUEMIXTURE (Small) 8 as., CHOLEROL for Cholera and Diarrœa and Vomitting. Re. 1. TOOTH POWDER 4 As. TONIC PILLS (Embiral Brand) for Pale People and Nervous Breakdown Re. 1-8. RINGWORM OINTMENT for Ringworm, Dhobies' Itch etc.

Price, As. 4.

Sold EVERYWHERE in INDIA and also by

Dr. H. L. BATLIWALLA SONS & CO., Ltd.

Wadi, Laboratory Bombay.

Telegraphic Address—BATLIWALLA, WADI, BOMBAY.

કલકત્તા, મદ્રાસ અને પૂનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં સોનાના ચાંદ મેળવનાર, ગુણકારક, કિફાયત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્ત્વ અને શુદ્ધિ જળવાઈ રહે તેવા સંજોગોથી ઉત્તમ, તાજી અને ખરેખરી વનસ્પતિમાંથી તૈયાર કરનાર

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિમિટેડ.

એલ્ફીન્સ્ટન રોડ,—મુંબાઈ.

આપણા દેશના લોકોના શારીરિક બંધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ચીજોમાંથી જ તૈયાર કરેલી દવાઓ વધારે માફક આવે છે એવી સમજણ આપણા અંગ્રેજી શીખેલા બંધુઓની પણ હવે થતી જાય છે. એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ છૂટથી વાપરવા મંડયા છે. ઉત્તમ અને એકસીર તથા પ્રમાણમાં સોંઘી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વદેશાભિમાની બંધુને વિનતિ કરીએ છીએ.

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વૈદ્યને લગતું અનુભવી વૈદ ડાક્તરોના લેખોથી ભરપૂર માસિકનો નમૂનાનો અંક મંગાવી જુઓ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨—૦—૦.

અસાધારણ મોંઘવારીને સબબે તા. ૧—૮—૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવોમાં થનાર ફેરફાર જાણવા માટે નવું પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

તારનું શિરનામું ઝંડુ.

કાલબાદેવી બ્રાન્ચ.
જુની ભાટીઆ મહાજન વાડી.

કારખાનું:—
એલ્ફીન્સ્ટન રોડ—મુંબાઈ.

પુસ્તકો.

		કિંમત.
૧	શ્રી મણિમનુસ્મૃતિ ...	૫—૦—૦
૨	શ્રી ભગવદ્ગીતા ...	૪—૦—૦
૩	પાંડવ અને કૌરવ ...	૩—૦—૦
૪	રામ અને રાવણ ...	૧—૦—૦
૫	શ્રી કૃષ્ણચરિત્ર ...	૨—૦—૦
૬	મુક્તા—હારાવળી ...	૬—૦—૦
૭	ગીતોત્સવ ...	૧—૦—૦
૮	ગુજરાતી ગ્રંથકારો અને ગ્રંથો ...	૧—૮—૦
૯	પાકશાસ્ત્ર ...	૨—૦—૦
૧૦	શારીરિક, માનસિક અને નીતિસંબંધી સુધારા માટે સ્વચ્છ અને સત્ય વચનો ...	૧—૮—૦
૧૧	ચિકિત્સાબિંદુ ...	૨—૦—૦
૧૨	આર્યનાર્ય ઔષધ ...	૨—૦—૦

વધારે વિગત જાણવા માટે પુસ્તકોનું પ્રાઇસલીસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

સંતાન થવાની ચોક્કસ દવા દુનિયામાં આ એકજ છે.

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ ડી. ના સર્જન ડાક્ટરે પાસ કરેલી દવા

ગર્ભ જીવન

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત ઋતુ, પેઢુમાં દુખાવો, હિસ્ટીરીઆ, સુવારોગ, કેડે રતવા, જીર્ણજ્વર, ગર્ભાશયનો સોજો, કમળાના રોગ વિજળીની પેઠે નાશ પામી ગર્ભ રહે છે. આ દવાથી આશા મુકેલી મોટી ઉમરની સેંકડો સ્ત્રીઓને ઘેર ઘોડીઆં બંધાયાં છે. સર્ટીફીકેટો—ડા. તુલજારામ યુ. ખાંડવાલા એલ. એમ. એન્ડ એસ.–તમારી દવા અકસીર છે. આણંદરાય હી. દવે બી. એ. એલ. એલ. બી. રાજકોટ–દવા વાપરી સંતાન થયો છે. મણીલાલ નથુભાઇ બી. એ. નડીઆદ–દવાઓ ઘણી સારી છે. [illegible] બા. થાણદાર દાંતા–તમારી દવાથી ચી. નો જન્મ થયો. કાંતીલાલ માં. વેજલપુર–તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં. ઠાકોર સાં. પૃથ્વીસિંહજી સુહાસણા–તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા. ઇનામ રૂ. ૧૧) સ્વીકારો. ઠાકોર સા. [illegible]–તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા. ઇનામ રૂ. ૧૨૫) લેજો. કૃષ્ણશંકર બી. સીરસ્તેદાર હાઇકોર્ટ, મુંબઇ. જાહેરખબરથી દવા મંગાવી તમારી દવાનો અનુભવ લેવો જોઇએ. વીઠલદાસ વી. ગાણુસા. તમારી દવાથી બાબી જન્મી. સરત પ્રમાણે રૂ. ૧૦૦) મોકલ્યા છે. યાસીનમીયાં મી. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, તમારી દવાથી છોકરી જન્મી છે. શેઠ સરૂપચંદ દો. માણસા. તમારી દવાથી ચી. નો જન્મ થયો. મહેતા હાર્જચંદ ભ. [illegible] તમારી દવાથી છોકરાનો જન્મ થયો. [illegible] શંકર ડે. એ. ઇ. સા. નવાનગર. તમારી દવા દશ સ્ત્રીઓને આપી તેમાં કોઇ કે નિષ્ફળ થયો નથી. હેરોબજી ડા. [illegible] મુંબઇ. [illegible] હિસ્ટીરીઆ, લોહીવા, પ્રદરના [illegible] દરદીઓ તમારી દવાથી [illegible] સારાં થયાં. [illegible] મહેતા [illegible] સર્જન, મેસોપોટેમીઆ. વગેરે દવાની કિંમત રૂ. ૫૦) રાખો તો ઓછી છે. [illegible] ડૉ. આંપડોની પોળ, અમદાવાદ. દવામાં ફાયદો છે. કૃષ્ણાબાઇ [illegible] [illegible] ન્હોતી ધારેલી કે સ્ત્રીવર્ગની શોધ આટલી ફતેહમંદ નીવડશે. [illegible] ડાક્ટર, માણસા. તમારી બે દવાઓ અજમાએશમાં લીધી. શુભ લખવા મુકેલ છે. વકીલ વિદ્યાશંકર પાટણ. ગર્ભજીવન દવામાં કોઇ દૈવી શક્તિ જણાય છે. મહારાજ શ્રી જશવંતસીંહજી, દાંતા. ચાર ડબી બીજી મોકલો. [illegible] ડાવર. તમે દવાઓ રામબાણ છે. આઇનાથ જ. પટેલ રતલામ. તમારી દવાથી મને સારો લાભ થયો છે. દવા ખાવામાં સ્વાદીષ્ટ છે. ટ્રીટમાન, પોટલીઓ ને ખાવાની દવા સ્ત્રીઓના રહીશ કરો. [illegible] વધારે સ્થાનીક છીએ. ગર્ભજીવન ની કિંમત રૂ. ૩–૦–૦.

પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરો.

સંચાલક આ. દે. મો. વિક્ટોરીઆ સ્કૂલ, મુ. માણસા—ગુજરાત

प्रातःकालनां पुस्तको.

प्रगति ... ...

महत्त्वाकांक्षा अने तेनी सिद्धि. ...

आपणी आध्यात्मिक उन्नतिनुं प्रथम पगथियुं

बुकर टी. वॉशिंग्टन. ... ...

मद्य अने तेनो उपयोग. ... ... मूल्य ०-१२-०

वाल्मिकीनो जय. ०-१२-०

व्यवहारोचित जीवनरक्षायनविद्या ०- ४-०

अथवा

दरेक मनुष्य आते वैद्य (गुजराती.) ... ... -४-०

" " (मराठी.) ... ...

Bio-chemistry (अंग्रेजी.) ... ...

बालसंवर्धन अथवा बालकोने केवी रीते उछेरवां ... ...

वेदांतमार्गोपदेशिका ... ...

चाहा, कॉफी, तमाकु, दारू, वगेरे ... ...

आपणी अवनत स्थिति अने तेमांथी उद्धरवानो मार्ग... ... ... ०- २-०

" " हींदी ०- २-६

धर्म. ०- ६-०

श्रीअध्यात्मविद्याप्रवेशकमंडळनो प्रथम उपासनाक्रम. १- ०-०

प्लेग कॉलेरा जेवा व्याधिनां वास्तव कारणो तथा सुदृढ

आरोग्य अने दीर्घ आयुष् प्राप्त करवाना अमोघ उपायो... ... ... ०- १-०

ईश्वरनुं अस्तित्व आ जगतमां छे के नहि ? ०- २-०

गृहस्थाश्रम अने ब्रह्मचर्य ०- ६-०

शरीर, मन अने आत्मा ०- ५-०

प्रातःकालनां पाछलां वर्षे

(प्रत्येक वर्ष) ३- ०-०

प्रातःकालना १ थी १७ वर्षनो सेट ५०- ०-०

प्रातःकाल-मंदिरमां मळी शकतां बीजां पुस्तको.

पातंजल योगसूत्र (गुजराती भाषांतरसाथे) २- ८-०

श्री भीष्मपितामह १-१२-०

ठे. प्रातःकाल-मंदिर—गुलबांभेखांपे—वडोदरा.